Urana Xuana

The New Testament and portions of the Old Testament in the Mato Language of Papua New Guinea

Urana Xuana

The New Testament and portions of the Old Testament in the Mato Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen na sampela hap Oldpela Testamen long tokples Mato long Niugini

copyright © 2018 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Mato

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:
You include the above copyright and source information.
You do not sell this work for a profit.
You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2025-05-21

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 May 2025 from source files dated 21 May 2025
55f62369-23de-5cfa-956d-f88a05cead65

Contents

FRT 1
UNGGUTINGA 5
MATYU 90
MAK 156
LUK 195
YON 262
APOSEL 308
ROM 369
1 KORIN 400
2 KORIN 427
GALESIA 445
Epasas 455
PILIPAI 465
Kolosi 473
1 TESALONAIKA 480
2 TESALONAIKA 487
1 TIMOTI 491
2 TIMOTI 500
TAITAS 507
PAILIMON 511
HIBRU 513
YEMS 535
1 PITA 543
2 PITA 551
1 YON 556
2 YON 563
3 YON 565
YUT 567
HATANGA MASOK 570
Haruangadi Namuxidingdi 603
Haruanga Sabangadi 617

Urana Xuana
Mato New Testament

Published 2018 700

Published by
The New Testament in the Mato language
Morobe Province, Papua New Guinea
Cover illustration by Musa Sauwi revised by Scot Stober. Used with permission.
Illustrations on pages ... by Louise Bass © The British & Foreign Bible Society, 1994.
Illustrations on page ... used with permission of Louise Bass.
Illustrations on pages ... by Horace Knowles © The British & Foreign Bible Society, 1954, 1967, 1972, 1995.
Illustrations on pages ... by Horace Knowles revised by Louise Bass © The British & Foreign Bible Society, 1994.
Illustrations on pages ... from Global Recordings Network, Inc.
Illustrations on pages ... by Dr. Farid Faadil. Used with permission.
Illustrations on pages ... © Kambari Language Project, Nigeria. Used with permission.
Illustrations on pages ... used with permission of New Tribes Mission.
Illustrations on pages ... by Darwin Dunham, © United Bible Societies, 1989.
Illustrations on pages ... by Graham Wade © United Bible Societies, 1989.
Illustration on page ... by Marian Broad. Used with permission.
Illustrations on pages ... by Carolyn Dyk.
Illustrations on pages ... by Yohana Hynum.
Illustrations on pages ... by Alice Paschal.
Illustration on page ... by Rachel Stober.
Illustrations on pages ... by Muse Tshilombo.
Illustrations on pages ... by Gordon Thompson.
Illustrations on pages ... by Urs Wegmann.
Illustrations on pages ... are Public Domain.

Some illustrations were created by Map Creator, a software from fmosoft.com. Used by permission. All rights reserved.
Some illustrations taken from the ESV Study Bible (The Holy Bible, English Standard Version), copyright 2008 by Crossway, a publishing ministry of Good News Publishers. Used by permission. All rights reserved.

Colour photographs used by permission of the following photographers, and organisations:

© Todd Bolen/bibleplaces.com, 2004	© Hank Dannecker, Jr, 2007
© Gloria Suess/bibleplaces.com, 2004	© Mark Evans
© Frank Mecklenburg/zionpathways.org, 2004	© Clarrie Schmidt
© scrolls4all.org	

© 2018 Wycliffe Bible Translators, Inc.
ISBN 0-86893-516-6

Haruanga Mugamugangam

Urana Xuana bing kira taxugia New Testament mala mana Mato Xuana Papua Niu Gini. Mato xuana bing xuaxua bila lipu 1250 daharua mana, saing titidinga wa probinsia Morobe. Wa tek rubinia liwe mana Morobe Madang tang ragudinga.

Maluxu mana xailongga li haruanga teladi duwa bu hauli lipudi daxap xabianga mana Urana Xuana. Xailong taining tainina ungguti mana haruangua harua monga mana lipu buningama, saing baxanga mana namua bung xailonginoa. Haruanga tuandi duwa xauna.

Etua mana hataindi, haruanga toxondi duwa. Mana teladi, haruangua mogu naxuyanga taininau wa mana long teladi duwa. Xumana duwa mana Matyu, Mak, Luk, Yon. Haruanga teladi duwa hawa, teladi dibaxanga Xailong Muganga long baruamta haruanga sok mana. Teladi dibaxanga haruangadi namuxidingdi.

Xailongdi Yadingdi duwa mana xailong long mugamugangamdi. Yadingdi duwa mana Mang Xuana xauna.

Long kimuamdi bing Haruangadi Namuxidingdi xaung Haruanga Sabangadi duwa. Dibaxanga haruangadi namuxidingdi xaung dahauli lipudi ba disai xabianga mana Urana Xuana.

English Preface

Urana Xuana is a translation of the New Testament into the Mato language of Papua New Guinea. The Mato live on the northern coast of Morobe Province. There are approximately 1250 speakers.

This book includes several extra features designed to help the reader better understand the message of the New Testament. Each book has an introduction that tells a little bit about the author, and explains the situation that caused the book to be written. Parallel passages are noted after section headings, especially in the Gospels. Cross references are placed at the bottom of the page with the verse that is being cross-referenced in bold print. Abbreviations used in the parallel passage references and cross references can be found on the following pages. The Tok Pisin titles are also included. At the end of the book are a key terms glossary, a topical index, and a set of photos and maps.

Xailong Haundi Duwa
Xailong Mugangadi Yadingdi

Unggutinga	Stat
Xapdi Muli	Kisim Bek
Lipu Hananiangam Oxatanoa	Wok Pris
Titinga	Namba
Hanaunaunga	Lo
Yosua	Josua
Toxondi	Hetman
Rut	Rut
1 Samwel	1 Samuel
2 Samwel	2 Samuel
1 Xaitamoxi	1 King
2 Xaitamoxi	2 King
1 Naxuyanga	1 Stori
2 Naxuyanga	2 Stori
Esra	Esra
Niamaya	Nehemia
Esta	Esta
Yop	Jop
Olaidi	Buk Song
Runginga Xai	Sindaun
Lipu Xabiangam	Saveman
Solomon Olainoa	Solomon
Aisaya	Aisaia
Yeremaya	Jeremaia
Tang	Krai
Esekiel	Esekiel
Danyel	Daniel
Hosea	Hosea
Yoel	Joel
Amos	Amos
Obadaya	Obadia
Yona	Jona
Maika	Maika
Nahum	Nahum
Habakak	Habakuk
Sepanaya	Sefenaia
Hagai	Hagai
Sekaraya	Sekaraia
Malakai	Malakai

Xailongdi Yadingdi Duwa Rimamo

Matyu ... Mt
Mak ... Mk
Luk ... Lk
Yon ... Yn
Aposel ... Ap
Rom ... Ro
1 Korin ... 1 Ko
2 Korin ... 2 Ko
Galesia ... Ga
Epasas ... Ep
Pilipai ... Pi
Kolosi ... Kl
1 Tesalonaika ... 1 Ts
2 Tesalonaika ... 2 Ts

1 Timoti ... 1 Ti
2 Timoti ... 2 Ti
Taitas, Pailimon ... Tai, Pai
Hibru ... Hb
Yems ... Ye
1 Pita, 2 Pita ... 1 Pt, 2 Pt
1 Yon, 2 Yon, 3 Yon, Yut ... 1 Yn, 2 Yn, 3 Yn, Yt
Hatanga Masok ... HM

Xailongga li naxuya mana Urana tongtongia axamandi xaung mogu Ebraham bakbagindi ba disok lipuxindi. Tauxu xailongga li ba, Unggutinga

Namua Dibung Xailongga Li

Lipu buningama bung xailonginoa bu naxuya mana Urana tongtongia axamandi xaung waxata rangua bakbak tela baru xaung axamandi sok manadi. Naxuyangua ungguti mana lipua Adam ila ila laing Ebraham ila laing Yekop, saing sup mana Yekop garanoa Yosep matianoa mana Isip.

Xailongga li hatanga Urana bo ba rung rangua lipudi baru. Hatanga ba daxangadi lipudi ditongtongiadi ba duwa maringina Urana maxania ding longgalo didoa. Nabu lipudi disu mana ding murungadinga, dahanggalangia axamandi. Daxanga taininau ing ganina—daxangua Urana tongtongia, Yesu Kristo baing. Bungina tawaxata rangua Urana, baing ina naga, tarung xai rangua Urana.

Lipu Buningama

Lipu buningama bung yanoa mana xailongga li te, ne lipu xabiangam xumana dahatum ba Moses bung, bila dahatum ba bung xailong 5 dungguti Urana Xuang Mugamugangama (Unggutinga, Xapdi Muli, Lipu Hananiangam Oxatanoa, Titinga xaung Hanaunaunga). Axadi li disok niani xumana muga mana Moses sok, binabu naxuyangadi li ing sibunadi te, lungudi saing bungdi mari. Niania bung mosi mana xabia te, bila liwe mana 1500 BC xaung 1230 BC.

Haruanga Tuandi

- Mugamugau sibuna *(1:1–11:26)*
  - Unggutinga *(1:1–2:3)*
  - Adam Ip tang duwa Iden *(2:4-25)*
  - Adam Ip tang diyamu Urana *(Hataina 3)*
  - Kubolu diana tubu *(4:1-16)*
  - Ken bakbagindi *(4:17-26)*
  - Adam bakbagindi *(Hataina 5)*
  - Urana ayangana mana tongtongia lipudi *(6:1-8)*
  - Silinga sabanga *(6:9–9:29)*
  - Numanumadi disok *(10:1–11:26)*
- Isrel mugangading mugamugangamdi *(11:27–50:26)*
  - Ebraham walinganoa *(11:27–25:11)*
  - Ismael bakbagindi *(25:12-18)*
  - Yekop walinganoa *(25:19–35:29)*
  - Iso bakbagindi *(36:1–37:1)*
  - Yosep walinganoa *(37:2–50:26)*

Unggutinga

1 Mugamugau sibuna, Urana tongtongia sabaluna xaung titi.

2 Titia babung te, xola mana axamang tela. Labiana kaukau miawa ubuna, saing Urana Aningonoa tangaxa etua'm tek ubuna.

3 Baing Urana harua ba, “Lulianoa sok,” baing luliana sok.✡
4 Urana bagu ba luliana xai. Baing hata luliana xaung labiana.
5 Urana uxu luliana ba, “Xaidap,” saing uxu labiana ba, “Yambong.”
Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap taininauba.

6 Baing Urana harua ba, “Ganangana sok lia mana langa bu hata langdi.”✡
7 Baing Urana tongtongia ganangana saing hata lang hawama xaung lang etuama. Sok bila ba.
8 Urana uxu ganangana ba, “Sabaluna.”
Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap luwauba.

9 Baing Urana harua ba, “Langa wa hawa sabalunia gugunia mana long taininau bu long mamasana sok.” Baing sok bila ba.
10 Urana uxu long mamasana ba, “Titi,” saing uxu lang guguniangama ba, “Tek.” Baing Urana bagu saing yaha mana.
11 Baing Urana harua ba, “Titia libu axamang xangxana disok: angingadi xaung xuyadingdi, xaung xaidi xaung maradingdi, taining tainina disu mana xadingdi.” Baing sok bila ba.
12 Titia libu axamang xangxana disok: anginga xaung xuyadingdi, xaung xaidi maradingdi, taining tainina disu mana xadingdi. Baing Urana bagu ba xai.
13 Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap tuwauba.

14 Baing Urana harua ba, “Luliandi disok sabalunia bu dahata xaidap xaung yambong. Namuxidingdi bing dahatanga nianigesakdi xaung xaidapdi xaung nianidi.
15 Lulianadi disina sabalunia bu disaxaxanga titia.” Baing sok bila ba.
16 Baing Urana tongtongia luliang sabanga luwa, luliang sapsambagiak wasa mana xaidaba xaung luliang kaxukana wasa mana yambonga. Tongtongia hatungdi xauna.
17 Baing Urana tadi sabalunia bu disaxaxanga titia,
18 duwasa mana xaidaba xaung yambonga, xaung bu dahata luliana xaung labiana. Baing Urana bagu ba xai.
19 Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap luwadi luwadi-uba.

20 Baing Urana harua ba, “Tega baxagi mana asaxa walingam xangxana. Mangdi disok doti makisi sabalunia etua’m titia.”
21 Binabu Urana xap masok asaxa tekkam sabangadi xaung asaxa tekkam xangxang teladi dibaxagi mana tega, disu mana xadingdi, xaung mang xangxana, disu mana xadingdi. Baing Urana bagu ba xai.
22 Baing Urana sina guxama nadi. Harua ba, “Axapsaxi asok xumana saing abaxagi mana tega. Mangdi xauna disok xumana titia.”
23 Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap luwadi luwadi hiliadingauba.

24 Baing Urana harua ba, “Asaxa xangxana disok titia, disu mana xadingdi: morudi, asaxadi dahaxa mua titia, xaung abungindi, disu mana xadingdi.” Baing sok bila ba.

✡ **1:3** 2 Korin 4:6 ✡ **1:6** 2 Pita 3:5

25 Urana tongtongia asaxa abunginadi disu mana xadingdi, xaung asaxa
longgalo dahaxa mua titia, disu mana xadingdi. Baing Urana bagu ba xai.
26 Baing Urana harua ba, “Tatongtongia lipudi disok bila kira sibura
li. Bing duwa etua mana song tekkamdi xaung mang sabalunamdi, etua
mana morudi xaung titi longgalo xaung axamang longgalo dahaxa mua
titia.”

27 Binabu Urana tongtongia lipudi disok bila ing sibuna,
maxuna, tongtongiadi disok bila ina,
tongtongiadi lup haing.✡

28 Baing Urana sina guxama nadi. Harua ba, “Axapsaxi asok xumana.
Abaxagi mana titia saing awa etua mana. Awa etua mana song tekkamdi
xaung mang sabalunamdi xaung asaxa longgalo dahaxa mua titia.”
29 Baing Urana harua ba, “Bagu ngasina anginga xuyanam longgalo
duwa titia nang xaung xai maranam longgalo nang. Bagula duwa
angiaimdi.
30 Baing asaxa titiam longgalo, mang sabalunam longgalo xaung asaxa
longgalo dahaxa mua titia—ngasina tatubang xaung xailong gamatang
longgalo nadi. Bagula duwa angiadingdi.” Baing sok bila ba.
31 Urana bagu axamang longgalo tongtongiadi, saing xai sibuna.
Tauna, yambonga ila sup, buraragina sok—xaidap tuwa tuwauba.

2

1 Baing ina naga, Urana tongtongia sabaluna xaung titi masup, xaung
axamang longgalo duwa maluxu manadi.
2 Xaidap 7 Urana bagu oxatandi tuxudi ba disup, baing yagua mana
xaidapka 7 mana oxatandi.✡
3 Binabu Urana sina guxama mana xaidapka 7, mogu maina, namua
na xaidapka yagua mana oxatang longgalo tuxudi bungina tongtongia
axamandi.

Urana Tongtongia Lup Haing

4 Naxuyanga li baxanga bungina sabaluna xaung titi disok, bungina
TOXORATAMONA*

5 Muga bing xai xaung tatubang disok teguyu, namua na TOXORATAMONA
Urana sina kuya mari titia teguyu saing lipu tela wa teguyu bu tuxu oxatua
titia.
6 Ning uxua haing titia bu titi longgalo langiding.
7 Baing TOXORATAMONA Urana tongtongia lipua mana titi gagabinoa.
Yubua yang walingama maluxu yungxang gininginia, saing lipua sok lipu
walingama.✡

✡ **1:27** Unggutinga (Stat) 5:1-2; Matyu 19:4; Mak 10:6 ✡ **2:2** Hibru 4:4,10; Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:11 * **2:4** Mana Hibru xuana dibung Urana yanoa bila li: YHWH. Ne hatata lipu tela xabia yaya ba waxungtuanoa te. Lipu teladi duxu yaya ba *Yawe*. Ne mugamugau ma, Hibrudi diti yaya ba sibuna, binabu dibili lipudi ba duxu. Dibung xailongia, ne suxungudingdi duxu yaya tela namuxinoa TOXORATAMONA. Kimuya, Yesu lipuxindi dinaxu mana ba disu mana kubolua ba, duxugia Urana yanoa bila ba. Binabu hatata tabung haruanga TOXORATAMONAbuninga sabangia bu tahatanga ba haruangua taxugia ba Urana yanoa mana Hibru xuana. Urana tongtongia titia xaung sabaluna. ✡ **2:7** 1 Korin 15:45

8 Baing TOXORATAMONA Urana tongtongia umanga tela sanga karagia,
mana long tela yanoa Iden. La ba ta lipua tongtongia ba.
9 Baing TOXORATAMONA Urana libu xai xangxana disok titia, bagun-
gadinga (da)xai sibuna xaung daxai mana xangingua. Maluxu mana
umanga baguba xai luwa duwa: xaiya sina walinga✡ xaung xaiya sina
xabianga mana xai xaung diana.
10 Lang tela luki masok sangua titia Iden ba sina langa na umangua. La
ba maxania hata gatung luwa luwa.
11 Gatung mugamugangama yanoa Pison. Hokhogia maluxu titia Habila,
titia gol wa mana ba.
12 Baing gol ba xai sibuna. Delium xaung oniks† duwa la ba xauna.
13 Gatung luwa yanoa Gihon. Hokhogia maluxu titia Kus.
14 Gatung tuwa yanoa Taigris, luki maluxu Asiria rubinia sanga karagia.
Baing gatung luwa luwa yanoa Yupretis.
15 TOXORATAMONA Urana xap lipua saing ta umangia Iden bu tuxu oxatua
titia saing wasa mana.
16 Baing TOXORATAMONA Urana bili lipua ba, "Ung sanga ba oxong xai
marang longgalo umangia li,
17 ning labu oxong xai marandi mana xaiya sina xabianga mana xai
xaung dianau tai. Namua na bungina oxong, maxuna bagula umati."
18 Baing TOXORATAMONA Urana harua ba, "Xai te mana lipua ing ganina
wa. Bagula ngatongtongia rianoa bu sok haulinganoa."
19 Muga TOXORATAMONA Urana xap titia saing tongtongia asaxa xaung
mang xangxana masup. Tauna, xapdi ma rangua lipua bu lungu yaya baru
bagula uxudi. Baing baru yanta lipua uxudi bing ding yadingdi.
20 Lipua sina yayadi na moru longgalo, mang sabalunam longgalo xaung
asaxa abunging longgalo. Ne riang tela ba hauli lipua te.
21 Binabu TOXORATAMONA Urana libu lipua kinu hadali. Kinuyu, baing
xap rubing tela saing usiti yabanoa muli sanggia.
22 Baing TOXORATAMONA Urana tongtongia haing tela mana rubina xap
sangua luba, saing xap ma rangua lipua.
23 Baing lipua harua ba, "Ina naga! Alaing riagu sibuna.

Tuanoa tuaguamdi,
xaung sangganoa sanggaguama.
Bagula ngauxu ba, 'Haing',
namua na Urana xap sangua Lup."‡

24 Mana namua baguli lup tela yunga baungtibundi saing taga rangua
haininoa, baing tang disok lipu taininau.✡
25 Baing lipua haininoa tang duwa mulang, ne tang memeyading te.

3

Lup Haing Diyamu Urana Haruanganoa

1 Moxa kubolung murakkama dali asaxa abunging longgalo TOXORATA-
MONA Urana tongtongiadi.✡ Ma rangua hainga saing xusunga ba, "Maxuna

✡ **2:9** Hatanga Masok 2:7, 22:2,14 † **2:12** Lipu xabiangamdi daxabia xai mana *delium* te. Teladi dahatum ba xai susunam tela samingang xai. Baing *oniks* siang giminak sabanggam tela, mugixing xangxana bila moxa babuna. ‡ **2:23** Mana Hibru xuana, haruanga 'lup' bibinganoa bila haruanga 'haing'. ✡ **2:24** Matyu 19:5; Mak 10:7-8; 1 Korin 6:16; Epasas 5:31 ✡ **3:1** Hatanga Masok 12:9, 20:2

Urana biliangtang ba, ‘Labu axang xai marang longga duwa umangiau tai’?”
2 Baing hainga harua na moxua ba, “Tam sanga ba tam gaxang xai marandi umangia,
3 ning Urana harua ba, ‘Labu axang xai marandi mana xaiya li liwe umangiau tai, saing labu aringgu tai, nam tang gamati.’ ”
4 “Ne moxua harua na hainga ba, “Tegu. Bagula amati te.
5 Urana harua bila ba namua na xabia ba bungina axang maranoa bagula tang maxaimdi daxaxa ding, saing bagula axabia xai xaung diana, bila Urana xabia.”
6 Hainga bagu xaiya ba marandi (da)xai mana xangingua xaung gumanging sibuna, saing muruna mana xabiangua bagula sina na. Baing ina naga, xap saing xang. Saking sina (hataina) na ayuana, saing xang.
7 Baing tang maxading daxaxa ding, saing tang dibagu daxabia ba duwa mulang. Binabu dahatu xaiya pik londi, saing dahaxam mana kaukau dingtang sibuding.
8 Bungbung, longa xaringa, baing luba haininoa tang dilungu TOXORATAMONA Urana haxa umangia, baing dihisa mana TOXORATAMONA Urana liwe mana xai umangamdi.
9 Ne TOXORATAMONA Urana wagi mana luba ba, “Uwa bi?”
10 Baing haxuya ba, “Ngalungung uhaxa umangia, saing ngamaxuwa namua na ngawa mulang. Binabu ngahisa.”
11 Baing xusunga ba, “Gaxarea balaung ba uwa mulang? Oxong xai marana mana xaiya ngabiliung mana ba?”
12 Luba harua ba, “Haingga ba usina ba wa rangua nga—ina sina xai marana nanga, saing ngaxang.”
13 Saking TOXORATAMONA Urana xusunga hainga ba, “Uraxata ulibu bila ba?”
Hainga harua ba, “Moxua tuxu murak manga, saing ngaxang.”✡
14 Binabu TOXORATAMONA Urana harua na moxua ba, “Ulibu bila ba, binabu

“Mauxanganoa xapkung ganim liwe mana moru longgalo
xaung asaxa abunging longgalo!
Bagula uhaxa gamomia
saing bagula oxong gagap mana xaidap longgalo walingamia.
15 Baing bagula ngata bixua wa lia mana haing xaung ung,
xaung wa lia mana bakbaginoa xaung bakbagima,✡
bagula bakbaginoa taha toxoma,
saing bagula utaha king tambonga.”

16 Harua na hainga ba,

“Bagula ngalibu salak hayauxingama xapkung sok sabanga sibuna,
saing bagula uxunumia salak sabanga bungina uhayau garadi.
Murungama bagula sabanga mana ayuam,
ne bagula wa etua maung.”

17 Baing harua na lupka ba, “Ulungu hainima saing oxong xai marana ngabiliung mana ba, ‘Labu oxonggu tai.’

✡ **3:13** 2 Korin 11:3; 1 Timoti 2:14 ✡ **3:15** Hatanga Masok 12:17

"Mana namua ulibu bila ba, mauxanganoa xap titia,
bagula umakasa sibuna mana oxop angingua mana bu oxong,
mana xaidap longgalo walingamia.✡
18 Waxu ruxunamdi xaung tatubang diandi bagula disok umangama,
saing bagula oxong anginga abungindi.
19 Bagula salaksalaga xap ramramoma,
bungina oxop oxong angingua,
laing umati ugoxoya muli titia
ngatongtongiaung mana ba,
namua na uwa titi gagabinoa,
saing bagula ugoxoya mala mana titi gagabinoa muli."

20 Luba Adam uxu haininoa Ip,* namua na sok lipu walingam longgalo bauding.
21 Baing TOXORATAMONA Urana tongtongia imang asaxa sangganamdi na Adam haininoa tang saing sausaudi.
22 Baing TOXORATAMONA Urana harua ba, "Bagu luba sok bila kiria tela, namua na xabia xai xaung diana. Ne xai te nabu raria rimana saing kiri xai marandi mana xaiya sina walinga. Nam xang bu wa bungingbunginalo."✡
23 Binabu TOXORATAMONA Urana suka luba tang mala sangua Umanga Iden, ba ki titia Urana tongtongia mana ba.
24 Suka luba mala masup, baing ta kerubimdi† Umanga Iden sanga karagia, xaung ta waxang sabanga yap manandi bilikbiliga mana ba xukxugia sanga long longgalo bu soxauti daxangua ila mana xaiya sina walingua.

4

Ken Ebal Tang

1 Adam kinu rangua haininoa Ip, baing gamona saing hayau gara lup tela. Harua ba, "TOXORATAMONA hauli nga ngaxap* gara lup tela." Binabu uxu ba Ken.
2 Kimuya hayau kixinginoa Ebal.
Tauna, Ebal sok lipu sipsip wasanganama, saing Ken sok lipu umangam(a).
3 Bunging tela Ken xap anginga umangam tela(di) ma hanania(di) mala rangua TOXORATAMONA.
4 Baing Ebal xauna xap hananiangua ma—sipsibing matuaudi mutu-tungading oranamdi.✡ Baing TOXORATAMONA yaha mana Ebal xaung hananianganoa,
5 ne yaha mana Ken xaung hananianganoa te. Binabu Ken atin disala haringina saing ramramonoa haring.
6 Baing TOXORATAMONA harua na Ken ba, "Baruta atim disala xaung ramramoma haring?
7 Nabu ulibu xai, bagula ngaxapkung. Ne nabu ulibu xai te, bing kubolu diana yai xalumia, ragung usok baing. Muruna ba xapkung, ning uhaxi bu udali."

✡ **3:17** Hibru 6:8 * **3:20** *Ip* namuxinoa *walinga.* ✡ **3:22** Hatanga Masok 22:14 † **3:24** Hatata lipu tela xabia *kerubim* baraxinta te. Oxatadinga bing duwasa mana longga Urana iniadi. Lipu xabiangamdi dahatum ba duwa bila asaxa abungindi, ne rimang luwa kiding luwa xaung banggitongiding. * **4:1** Yaya *Ken* bibinganoa bila Hibru haruangua 'xap'. ✡ **4:4** Hibru 11:4

8 Xaidap tela Ken bala kixinginoa Ebal ba, “Tala umangia.” Tang duwa
umangia, baing Ken taha kixinginoa Ebal mati.✡
9 Baing TOXORATAMONA xusunga Ken ba, “Kixingima Ebal kabi?”
Haxuya ba, “Ngaxabia te. Baruta? Nga kixingigua lipuxing
wasangama?”
10 Binabu TOXORATAMONA harua ba, “Uraxata bila ba? Ulungu! Kixingima
sibinoa wa titia ba wagi manga.✡
11 Titia xaxa suxungunoa ba nung kixingima sibunoa bungina mati
rimamia. Binabu hatata guxam dianoa xapkung. Titia ribaina maung.
12 Bungina uki titia, bagula ua te. Bagula uwa lipu yabam teguam xaung
uhaxahaxa mauli titia.”
13 Ken harua na TOXORATAMONA ba, “Mauxangana ngaxap li tubu buk
manga.
14 Laku, hatata usuka nga sangua titia, saing bagula ngawa maxamia
muli te. Bagula ngawa lipu yabagu teguam xaung ngahaxahaxa mauli
titia. Lipu gaxarea sok manga bagula ung nga mati.”
15 Baing TOXORATAMONA harua na ba, “Tegu! Nabu lipu tela unggung,
bing bagula xap salaga dali ungia bila 7.” Baing TOXORATAMONA ta
mogungua mana Ken, nam lipu tela sok mana bu ung mati.
16 Binabu Ken ila sangua TOXORATAMONA maxanoa saing rung mana titia
Nod.† Titia ba wa Iden sanga karagia.

Ken Bakbagindi

17 Ken kinu rangua haininoa, baing gamona saing hayau gara lup tela,
yanoa Inok.
18 Baing Inok xapsaxi Irat. Irat xapsaxi Mehuyael. Mehuyael xapsaxi
Metusael. Metusael xapsaxi Lamek.
19 Lamek yau haing luwa. Tela yanoa Ada saing tela yanoa Sila.
20 Ada hayau Yabal. Yabal bing adi duwa mana numa mokiamdi xaung
adi moruamdi mugangadinga.
21 Kixinginoa yanoa Yubal. Yubal bing adi dahali hap xaung adi diyup
panggeriang mugangadinga.
22 Sila xauna hayau gara lup tela, yanoa Tubal-Ken. Tongtongia axamang
oxatamdi mana bras xaung ain. Tubal-Ken hamunganoa yanoa Nama.
23 Lamek harua na hainindi tang ba,

“Ada Sila, tang galungu nga to,
hainigudi axap haruangagua to.
Ngaung lipu tela namua na taha nga,
Gananung tela uda nga, binabu ngataha mati.
24 Lipu gaxarea ung Ken bing xap salaga dali inia 7,
ne nga ngaharua ba, lipu gaxarea ung nga, bing xap salaga dali inia
77.”✡

Set Xaung Enos

25 Adam kinu muli rangua haininoa, baing hayau gara lup tela. Harua
ba, “Urana sina gara tela muli nanga ba xap Ebal yabanoa, namua na Ken
ung mati.” Binabu uxu ba Set.‡
26 Set xauna garanoa, saing uxu ba Enos.

✡ **4:8** Matyu 23:35; Luk 11:51; 1 Yon 3:12 ✡ **4:10** Hibru 12:24 † **4:16** *Nod namuxinoa haxahaxa mauli.* ✡ **4:24** Matyu 18:22 ‡ **4:25** *Set namuxinoa haxek mana ‘sina’.*

Mana bungina baguba lipudi dungguti disabu mana TOXORATAMONA, duxu yanoa.

5

Adam Bakbagindi

1 Adam bakbagindi bila li.

Bungina Urana tongtongia lipudi, tongtongiadi disok bila ina.✡
2 Tongtongiadi lup haing,✡ saing sina guxama nadi. Tongtongiadi laing sup, baing uxudi ba, "lipudi."

3 Adam nianindi 130, baing xapsaxi gara lup tela sok bila ing sibuna—maxuna sok bila ina. Uxu ba Set.
4 Adam wa niani 800 muli kimuya mana xapsaxi Set, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
5 Bila balau Adam nianindi 930, saing mati.
6 Set nianindi 105, baing xapsaxi Enos.
7 Set wa niani 807 muli kimuya mana xapsaxi Enos, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
8 Bila balau Set nianindi 912, saing mati.
9 Enos nianindi 90, baing xapsaxi Kenan.
10 Enos wa niani 815 muli kimuya xapsaxi Kenan, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
11 Bila balau Enos nianindi 905, saing mati.
12 Kenan nianindi 70, baing xapsaxi Mahalalel.
13 Kenan wa niani 840 muli kimuya mana xapsaxi Mahalalel, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
14 Bila balau Kenan nianindi 910, saing mati.
15 Mahalalel nianindi 65, baing xapsaxi Yaret.
16 Mahalalel wa niani 830 muli kimuya mana xapsaxi Yaret, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
17 Bila balau Mahalalel nianindi 895, saing mati.
18 Yaret nianindi 162, baing xapsaxi Inok.
19 Yaret wa niani 800 muli kimuya mana xapsaxi Inok, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
20 Bila balau Yaret nianindi 962, saing mati.
21 Inok nianindi 65, baing xapsaxi Metusela.
22 Inok haxa rangua Urana 300 niani muli kimuya mana xapsaxi Metusela, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
23 Bila balau Inok nianindi 365.
24 Inok haxa rangua Urana, ning Urana xap mala, binabu lipudi dibagu muli te.✡
25 Metusela nianindi 187, baing xapsaxi Lamek.
26 Metusela wa niani 782 muli kimuya mana xapsaxi Lamek, saing xapsaxi gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
27 Bila balau Metusela nianindi 969, saing mati.
28 Lamek nianindi 182, baing xapsaxi gara lup tela.
29 Baing harua ba, "Bagula tatua makasangaroa xaung salaga taxap mana titia li TOXORATAMONA sina guxam diana na. Binabu uxu ba Noa.*

✡ **5:1** Unggutinga (Stat) 1:27-28 ✡ **5:2** Matyu 19:4; Mak 10:6 ✡ **5:24** Hibru 11:5; Yut 14 * **5:29** Mana Hibru xuana, haruanga *Noa* bibinganoa bila haruanga 'tatua makasangua'.

30 Lamek wa niani 595 muli kimuya mana xapsaxi Noa, saing xapsaxi
gara teladi muli, lupdi xaung haingdi.
31 Bila balau Lamek nianindi 777, saing mati.
32 Noa nianindi 500, baing xapsaxi Siem, Ham, Yapet tung.

6

Kubolu Diandi Ditubu Buk

1 Bungina lipudi dungguti disok xumana titia, saing dahayau
nanuhangidingdi.
2 Adi duwa bila Urana* dibagu ba lipudi nanuhangidingdi gumangiding
sibuna. Baing daxap baruamtadi sanga mana murungadingdi, saing
diyaudi.
3 Baing TOXORATAMONA harua ba, "Aningogua sina walinga ba bagula
wa rangua lipudi bungingbunginalo te, namua na ding axamang titiamdi.
Bagula nianidingdi didali 120 te."
4 Nepildi✡ duwa titia mana bungina baguba xaung kimuya xauna. Mana
bungina baguba, adi duwa bila Urana dikinu rangua lipudi nanuhangid-
ingdi, saing dahayau garadi. Lipuadi ba mugauamdi haringiding sibuna
haungingia, saing ramramoding sabanga(di).
5 TOXORATAMONA bagu ba lipudi kuboluding diandi ditubu buk titia,
saing bagu ba hatumingading longgalo muruding mana axamang diana
bungingbunginalo ing ganina.
6 Baing TOXORATAMONA ayangang sibuna ba tongtongia lipudi titia, saing
gamona mauxana buk.
7 Binabu TOXORATAMONA harua ba, "Bagula ngasisia axamang longgalo
ngatongtongiadi sangua titia—lipudi xaung asaxadi xaung asaxadi dahaxa
mua titia xaung mang sabalunamdi. Namua na ayangagu sibuna ba
ngatongtongiadi."
8 Ne TOXORATAMONA yaha mana Noa.

Noa

9 Noa naxuyanganoa bing bila li. Noa lipu maringina. Liwe mana lipudi
mana bungina baguba, xola mana kubolu diana. Noa haxa rangua Urana.
10 Noa garang tuwa, yadingdi bing Siem, Ham xaung Yapet.
11 Ne lipu titiamdi didoa sibuna Urana maxania, saing titia baxagi mana
lipudi kuboluding dudunamdi.
12 Urana bagu lipu titiamdi, saing bagu didoa sibuna, namua na ding
longgalo kuboludingdi didoa buk.
13 Binabu Urana harua na Noa ba, "Ngahau hatumingagua ba ngasahi
lipu longgalo, namua na dilibu titia baxagi mana kuboluding dudunamdi.
Maxuna bagula ngahanggalangiadi xaung titi(a)."
14 "Utongtongia waga sabanga tela mana xaiya goper†. Utongtongia
numa lundi maluxu mana, saing usami xasu tagangama lunia xaung
ubunia.
15 Utongtongia bila li: Maxaxayanganoa bing 135 mita, tubunganoa bing
22 mita, xaung maxaxayanganoa mahaing bing 13 mita.
16 Utongtongia uronganoa mana, ne uyunga ganangana wa hawa mana
laing rubunganoa bila mita hataina. Utongtongia xalua waga rubinia,

* **6:2** *Adi duwa bila Urana*—Haruanga li harua mana aningoningodi, adi sanggadingdi te. Duwa bila Urana bila ba. Lipu xabiangam xumana dahatum ba namuxinoa mana haruanga li bing Urana uleginamdi. ✡ **6:4** Titinga (Namba) 13:33 † **6:14** *xaiya goper*—Xaiya na bila li lipu mugauamdi daxaibia, ne lipu hatatam xabiangamdi daxabia te.

saing utongtongia saxuming tuwa maluxu mana—hawama, liama, xaung etuama.
17 "Ulungu to. Bagula nga ngaxap silinga sabanga masok titia bu hanggalangia axamang walingam longgalo hawa sabalunia, axamang yagangam longgalo. Axamang longgalo duwa titia bagula dimati.
18 Ne bagula ngahau haruangua ranguaung. Baing bagula uluxu wagia—ung xaung garamdi, hainima, xaung garamdi hainidingdi.
19 Baing oxop asaxa luwa luwa mana asaxa xangxang longgalo maluxu wagia, moning tela xaung hagaxang tela. Oxopdi mala ranguaung bu duwa.
20 Luwa luwa mana mang longgalo xaung asaxa longgalo, xaung asaxa longgalo dahaxa mua titia. Ding bagula dima ranguaung bu duwa.
21 Baing ung (g)oxop anginga xangxana mala ranguaung, saing uhaxu-rudi wagia, bu disok angingadi mang xaung mading."
22 Noa libu bila ba. Libu axamang longgalo Urana tabina ba.✡

7

Silinga Kau Titia

1 Baing TOXORATAMONA harua na Noa ba, "Uluxu wagia, ung xaung bakbagim longgalo, namua na ngabagung ganim umaring liwe mana lipu titiam longgalo.
2 Oxop moning 7 xaung hagaxang 7 mana asaxa sigixingam* xadingdi ranguaung. Baing asaxa sigixinga teguamdi bing oxop luwa luwa, monina xaung hagaxana.
3 Bila balau mana mang xadingdi, oxop moning 7 xaung hagaxag 7. Ulibu bila ba bu garadingdi disok xumana titia kimuya.
4 Xaidap 7 disup to, baing bagula ngasoxi kuya mari titia laing xaidap 40 (xaung) yambong 40 (disup). Bagula ngasahi axamang titiam longgalo ngatongtongiadi."
5 Baing Noa libu axamang longgalo TOXORATAMONA tabina ba.
6 Noa nianindi 600 bungina silinga sabanga sok titia.
7 Baing ina naga, Noa gabu garandi, haininoa xaung dingtung hainid-ingdi diluxu wagia bu silingua xapdi te.✡
8 Asaxa sigixingamdi xaung asaxa sigixinga teguamdi, mangdi, xaung asaxadi dahaxa mua titia,
9 luwa luwa mana monindi xaung hagaxandi, ding dahaing wagia mala rangua Noa, bila Urana tabina Noa ba.
10 Xaidap 7 disup, baing silingua sok titia.
11 Bungina Noa nianindi 600, mana xaidap 17 mana sobak luwa, mana xaidapka ba titia xaxaina saing lang maxandi sililiga mahaing, saing sabaluna xaluxindi daxaxa ding.✡
12 Baing kuya sabanga mu titia laing xaidap 40 yambong 40.
13 Mana xaidapka baguba Noa gabu garang tuwadi Siem, Ham xaung Yapet, digabu haininoa xaung dingtung hainidingdi diluxu wagia.
14 Baing asaxa abungindi, xading longgalo, morudi, xading longgalo, asaxadi dihaxa mua titia, xading longgalo, mangdi xading longgalo, xaung bina banggitonggamdi xading longgalo, ding dahaing wagia mala ranguadi.

✡ **6:22** Hibru 11:7 * **7:2** *asaxa sigixingam*—Asaxadi bagudi li asaxadi Urana harua ba sanga mana hananiangua xaung angingua. Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 1-7. ✡ **7:7** Matyu 24:38-39; Luk 17:27 ✡ **7:11** 2 Pita 3:6

15 Luwa luwa mana asaxa walingam longgalo dahaing wagia mala
rangua Noa.
16 Asaxadi diluxu bing monindi xaung hagaxandi mana asaxa walingam
longgalo, bila Urana tabina Noa ba. Dahaing masup, baing ina naga,
TOXORATAMONA riba waga xaluxinoa.
17 Xaidap 40 silingua sok sok titia. Baing langa dudu mahaing saing xuru
wagua mahaing etua sibuna mana titia.
18 Langa dudu mahaing sabanga sibuna saing dali titia, saing wagua oti
etua'm lang ubunoa.
19 Langa dali titia haringing sibuna laing kau bimbi sabanga longgalo.
20 Langa dudu mahaing saing dali bimbi longgalo laing suana bila 6 mita.
21 Axamang walingam longgalo etua mana titia dimati—mangdi, morudi,
asaxa abungindi, asaxa longgalo dahaxa mua titia, xaung lipu longgalo.
22 Axamang longgalo duwa etua mana titi mamasana, adi longgalo diyaga
yang walingama yungxadingia ba, dimati.
23 Urana sisia axamang walingam longgalo sangua titia—lipudi xaung
asaxadi xaung asaxadi dahaxa mua titia xaung mang sabalunamdi. Ding
longgalo disup sibuna. Noa ing ganina wa, gabu adi duwa rangua wagia
ba.
24 Silinga sabangua dali titia laing xaidap 150.

8

Silingua Xaya

1 Ne Urana hatumia Noa muli xaung asaxa abungindi xaung morudi
duwa rangua wagia. Baing libu yanga yubua titia, saing langa xaya xaya
mari.
2 Lang maxandi xaung sabaluna xaluxindi diriba ding, saing kuya
sabalunam sabangua moti.
3 Langa xaya xaya mari. Xaidapka 150 disup,
4 baing ina naga, mana xaidap 17 mana sobak 7 wagua taga mana bimbi
tela mana titia Ararat.
5 Langga xaya xaya mari laing sobak 10. Baing mana xaidap mugamu-
gangama mana sobak 10 bimbiadi disok sabasabia.
6 Xaidap 40 disup, baing Noa xaxa suanga tongtongia wagia,
7 saing soxi okok tela mala. Ila ma laing langa mamasa titia.
8 Baing soxi baxaliku mala, bu bagu nabu langa mamasa titia.
9 Ne baxaliku bagu long tela ba yagua te, namua na langa baxagi mana
long longgalo. Binabu goxoya ma muli rangua wagia. Ta rimanoa masok
saing xap baxaliku muli maluxu wagia rangua.
10 Ragu xaidap 7 muli, baing soxi baxaliku mala muli.
11 Bungbung sibuna baing baxaliku goxoya ma muli, taranga xaiya olip
long haun tela suxungunia! Baing ina naga, Noa xabia ba langa maxa ba.
12 Ragu xaidap 7 muli, baing soxi baxaliku mala muli. Ning bungina li,
goxoya ma rangua muli te.
13 Noa nianindi 601, baing mana xaidap mugamugangama mana sobak
mugamugangama mana niani baguba, langa mamasa titia. Baing Noa xaxa
uronga hataing tela saing bagu ba titi ubunoa mamasa.
14 Xaidap 27 mana sobak luwa titia mamasa masup.
15 Baing Urana harua na Noa ba,
16 "Uri mala sangua wagua, ung gugabu hainima xaung garamdi digabu
hainidingdi.

17 Oxop asaxa walingam longgalo duwa ranguaung mari—mangdi xaung
asaxadi xaung asaxa longgalo dahaxa mua titia. Oxopdi mari bu dibaxagi
titia, xaung daxapsaxi disok xumana titia."
18 Binabu Noa ri mala, gabu garandi xaung haininoa xaung dingtung
hainidingdi.
19 Baing asaxa abunging longgalo, moru longgalo, mang longgalo, xaung
asaxa longgalo dahaxa mua titia, ding diri mala sangua wagua, dahaxa
bakbak mari.
20 Baing Noa tongtongia kabukabu hananiangam tela ba hanania
na TOXORATAMONA. Baing xap asaxa sigixingam* teladi xaung mang
sigixingam teladi, saing taudi mana ba hananiadi na TOXORATAMONA.
21 Bungina TOXORATAMONA yuyu samisami ba, bing yaha mana hana-
nianua. Baing harua na ing sibuna ba, "Labu ngahanggalangia titia
muli bu haxuya lipudi kuboluding diandiu tai. Heku hatumingadingdi
dibaxagi mana kubolu diandi mana bungina duwa garauyu. Xauna, labu
ngahanggalangia axamang walingamdi muliu tai, bila ngalibu hatata ba.

22 "Mana bungina titia wauyu,
bunging umangama xaung xauyangama,
bunging xaringana xaung salianoa,
bunging xaidapkam xaung kuyam,
yambong xaung xaidap,
bagula disup te."

9

Urana Hau Haruanga Rangua Noa

1 Baing Urana sina guxama na Noa xaung garandi, harua ba, "Axapsaxi
asok xumana, saing abaxagi mana titia.✡
2 Maxuwanga sabanga bagula xap asaxa longgalo mana namua ang.
Asaxa titiam longgalo, mang sabalunam longgalo, asaxa longgalo dahaxa
mua titia xaung song tekkam longgalo bagula dimaxuwang. Ngatadi
rimaimia.
3 Axamang walingam longgalo, axamandi dima dila, ding longgalo
bagula duwa anginga mang. Bila muga ngasina xauyangadi nang, hatata
ngasina axamang longgalo nang.
4 "Ning labu axang asaxa mututungang sibinamgu tai. Siba bing walinga
namu.
5 Baing maxuna lipua sibinoa haxuyanganoa nabu tela ung. Bagula ngata
asaxua haruangia mana. Xauna, bagula ngata lipua haruangia, nabu ung
lipu tela mati.

6 "Lipu gaxarea ung lipu tela mati,
ing sibuna bagula mati lipudi rimadingia,
namua na Urana tongtongia lipudi disok bila ing sibuna."✡

7 Ne ang ba, axapsaxi asok xumana, abaxagi mana titia saing asok xumana
mana."✡
8 Baing Urana harua na Noa gabu garandi ba,

---

* **8:20** Ubagu haruanga hawama wa Unggutinga (Stat) 7:2. ✡ **9:1** Unggutinga (Stat) 1:28 ✡ **9:6** Unggutinga (Stat) 1:26; Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:13 ✡ **9:7** Unggutinga (Stat) 1:28

9 “Alungu to. Hatata nga ngahau haruangua ranguang xaung bakbagindi
disok kimuya,
10 xaung axamang walingam longgalo duwa ranguang—mangdi, morudi,
asaxa abungindi, xaung adi disok sangua wagua ranguang—axamang
walingam longgalo duwa titia.
11 Ngahau haruangua ranguang bila li: Bagula axamang walingam long-
galo dimati silingia muli te. Bagula silinga tela muli sok ba hanggalangia
titia te.”
12 Baing Urana harua ba, “La li mogunga mana haruangua ngahau liwe
makira xaung liwe mana axamang walingam longgalo duwa ranguang.
Haruanga li bagula wa rangua lipu longgalo dima kimu mang.
13 Ngata moxa babuna mugabia, saing bagula wa mogunga mana
haruangua ngahau liwe manga xaung axamang titiamdi.
14 Bunging bungina ngasina mugapdi dikau titia xaung dibagu moxa
babunoa maluxu mugapdi,
15 bagula ngahatumia muli haruangua ngahau liwe manga xaung
ang xaung asaxa walingam longgalo. Bagula langadi disi muli bu
dahanggalangia axamang walingamdi te.
16 Bunging bungina moxa babuna wa mugabia, bagula ngabagu saing
ngahatumia muli haruanga bungingbunginaloama ngahau liwe mana
Urana xaung asaxa walingam longgalo duwa titia.”
17 Baing Urana harua na Noa ba, “Alali mogungua mana haruangua
ngahau liwe manga xaung asaxa walingam longgalo duwa titia.”

Noa Garandi

18 Noa garang tuwa disok sangua wagua yadingdi bing Siem, Ham xaung
Yapet. (Ham Kenan tibuna.)
19 Gara tuwadi ba Noa garandi, saing lipu longgalo etua mana titia li
disok mana dingtung.
20 Noa lipu umangam, ina lipu mugamugangam mana xuma wain
umanganoa.
21 Bunging tela nung wain tela saing kakahana. Baing kinu mulang
maluxu numang mokiamia.
22 Baing Ham, Kenan tibuna, bagu tibung mulanginoa, binabu sok mala
saing baxanga na sabangandi.
23 Saking Siem Yapet tang daxap imanga saing doxoxi disui ubudingia
mala numa mokiamia, saing daxabubua tibuding mulanginoa. Bungina
dilibu bila ba, dibagu halianga bu dibagu tibuding mulanginoa te.
24 Bungina Noa baguti saing hatuminganoa xai muli, saing lungu ba baru
kubolunta garang kimuama libu mana,
25 bing harua ba,

“Mauxanganoa bing xap Kenan!
Bagula wa lipu oxata olanggam sibuna mana sabangandi.”

26 Baing harua xauna ba,

“Taiti TOXORATAMONA yanoa, Siem Urana inia!
Kenan bagula wa lipu oxata olanggam mana Siem.
27 Ngaxusunga Urana ba libu Yapet titinoa tubu,
xaung ba libu bakbagindi dirung xai rangua Siem bakbagindi,
xaung ba Kenan wa lipu oxata olanggam mana.”

28 Kimuya mana silingua Noa wa niani 350.
29 Noa nianindi disok 950, baing mati.

10

Numanumadi Bakbagidingdi

1 Noa garang tuwadi Siem, Ham xaung Yapet, bakbagidingdi bila li. Daxapsaxi gara xumana kimuya mana silingua.

Yapet Bakbagindi

2 Yapet garang lupdi bing: Gomer, Megok, Madai, Yaban, Tubal, Mesek xaung Tiras.
3 Gomer garang lupdi bing: Askenas, Ripat xaung Togarma.
4 Yaban garang lupdi bing: Elisa xaung Tasis. Kitdi xaung Dodandi disok mana Yaban xauna.
5 (Bakbakkadi li disok lipu tekkamgadi dila dirung mauli mana titidinga tek rubinia mutumutia. Bakbak taining tainina xuading, bakbagiding xaung numanumading.)

Ham Bakbagindi

6 Ham garang lupdi bing: Kus, Isip*, Put xaung Kenan.
7 Kus garang lupdi bing: Seba, Habila, Sapta, Rama xaung Sapteka.
Rama garang lupdi bing: Seba xaung Dedan.

8 Kus garang lup tela muli yanoa Nimrot. Ina lipu mugamugangam mana titia sok lipu haungingam haringina.
9 Ina lipu idangam haringina TOXORATAMONA maxania. Namua naga daharua ba, "Lipua li bila Nimrot, lipu idangam haringina TOXORATAMONA maxania."
10 Long sabanggadi wa xatamoxi manadi muga bing: Babel, Erek, Akat xaung Kalne. Long sabanggadi ba duwa titia Sinar.
11 Sauya titia ba saing ila titia Asiria, saing tongtongia long sabanggadi li: Ninibe, Rehobotir, Kala
12 xaung Resen, long sabangga wa liwe mana Ninibe xaung Kala.

13 Isip tibuna mana bakbakkadi li mugangadinga: Lutdi, Anamdi, Lehapdi, Naptudi,
14 Patrusdi, Kasludi (Pilistiadi disok manadi) xaung Kaptordi.
15 Kenan bakbakkadi li tibuding: Saidon garang matuaua, Hitdi,
16 Yebusdi, Amordi, Girgasdi,
17 Hibdi, Arkdi, Sindi,
18 Arbatdi, Semardi xaung Hamatdi.

Kimuya Kenan bakbaging taining tainina dila hataing hataina.
19 Titi raguna Kenan dirung mana ba ungguti mana long sabangga Saidon saing ila bila long sabangga Gerar laing long sabangga Gasa. Baing ragudinga xugia bila long sabanggadi Sodam, Gomora, Adma xaung Seboyim laing long sabangga Lasa.
20 Bakbakkadi ba Ham garandi. Bakbak taining tainina bakbagiding, xuading, tititding xaung numanumading.

Siem Bakbagindi

* **10:6** *Isip*—Mana Hibru xuana dibung Isip yan tela *Misraim*.

21 Siem Yapet sabanganoa, saing garang lupdi xauna. Siem Eberdi mugangadinga.

22 Siem garang lupdi bing: Elam, Asur, Arpaksat, Lud xaung Aram.
23 Aram garang lupdi bing: Us, Hul, Geter xaung Mas.
24 Arpaksat Sela tibuna, saing Sela Eber tibuna.
25 Eber garang lup luwa: Tela yanoa Pelek, namua na bungina wa lipu titiamdi dutu ding. Kixinginoa yanoa Yoktan.
26 Yoktan garadi bagudi li tibuding: Almodat, Selep, Hasarmabet, Yera,
27 Hadoram, Usal, Dikla,
28 Obal, Abimael, Seba,
29 Opir, Habila xaung Yobap. Ding longgalo Yoktan garandi.

30 Titia bakbakkadi li duwa mana, raguna ungguti long sabanggaga Mesa ila bila Separ, wa mana xaxagandi duwa karagia.
31 Bakbakkadi ba Siem garandi. Bakbak taining tainina bakbagiding, xuading, tititding xuang numanumading.

32 Bakbakkadi ba disok mana Noa garandi. Suxingadingdi bila ba, numanumadingdi bila ba. Mana bakbakkadi ba, numanuma longgalo disok manadi saing dila dirung mauli mana titi longgalo kimuya mana silinga sabangua.

11

Numa Maxaxayam Sibuna Babel

1 Muga lipu titiam longgalo xuading taininau, haruanga tela te.
2 Lipudi dila dila duwa karagia, baing disok mana goma sabanga tela wa titia Sinar, saing dirung la ba.
3 Baing daharua na ding ba, “Ama, tatongtongia birikdi, tataudi yabia bu daharing.” Binabu ditongtongia axamandi birigia. Ditongtongia saingia te. Baing ditaga birikdi mana kolta. Ditaga mana simen te.
4 Saking daharua ba, “Ama, tatongtongia long sabanga tela nakira xaung numa maxaxayam tela haing mala laing sok taxa sabalunia. Bila balau bagula ramramora sabanga, nam tasup mala mana titi longgalo hataing hataina.”
5 Baing Toxoratamona ri ma ba bagu long sabangga xaung numa maxaxaya lipu titiamgadi ditongtongia.
6 Baing Toxoratamona harua ba, “Lipadi li bakbak taininau xuading taininau. Nabu dungguti ba dilibu bila li, bing bagula dilibu axamang longgalo dahau hatumingadinga ba dilibudi.
7 Ama, tari mala bu talibudi dahasuxi mana xuadinga bu daxabia riadingdi xuadingdi te.”
8 Binabu Toxoratamona utudi saing disup mala mana titi longgalo hataing hataina, saing disauya oxatua mana long sabangga ba.
9 Namua naga duxu long sabangga ba Babel*. Namua na Toxoratamona libu lipu titiam longgalo dahasuxi mana xuadinga. Baing utudi saing disup mala mana titi longgalo hataing hataina.

Siem Bakbagindi Laing Ebram

10 Siem bakbagindi bila li.

* **11:9** Mana Hibru xuana, yaya *Babel* bibinganoa bila haruanga marang tela, namuxinoa ba *libu hasuxi.*

Niani luwa kimuya mana silinga sabangua, Siem nianindi 100, baing
xapsaxi Arpaksat.
11 Kimuya mana xapsaxi Arpaksat, Siem wa niani 500 muli saing garang
teladi muli, haing xaung lup.
12 Arpaksat nianindi 35, baing xapsaxi Sela.
13 Kimuya mana xapsaxi Sela, Arpaksat wa niani 403 muli saing garang
teladi muli, haing xaung lup.
14 Sela nianindi 30, baing xapsaxi Eber.
15 Kimuya mana xapsaxi Eber, Sela wa niani 403 muli saing garang teladi
muli, haing xaung lup.
16 Eber nianindi 34, baing xapsaxi Pelek.
17 Kimuya mana xapsaxi Pelek, Eber wa niani 430 muli saing garang
teladi muli, haing xaung lup.
18 Pelek nianindi 30, baing xapsaxi Reu.
19 Kimuya mana xapsaxi Reu, Pelek wa niani 209 muli saing garang teladi
muli, haing xaung lup.
20 Reu nianindi 32, baing xapsaxi Seruk.
21 Kimuya mana xapsaxi Seruk, Reu wa niani 207 muli saing garang
teladi muli, haing xaung lup.
22 Seruk nianindi 30, baing xapsaxi Nahor.
23 Kimuya mana xapsaxi Nahor, Seruk wa niani 200 muli saing garang
teladi muli, haing xaung lup.
24 Nahor nianindi 29, baing xapsaxi Tera.
25 Kimuya mana xapsaxi Tera, Nahor wa niani 119 muli saing garang
teladi muli, haing xaung lup.
26 Tera nianindi 70, baing xapsaxi Ebram, Nahor xaung Haran.

Ebram Bakbagindi

27 Tera bakbagindi bila li.

Tera xapsaxi Ebram, Nahor xaung Haran. Baing Haran xapsaxi Lot.
28 Bungina Tera wauyu, Haran mati yabania Ur, mana Kaldia titidinga.
29 Ebram Nahor tang diyau. Ebram haininoa yanoa Sarai, saing Nahor
haininoa yanoa Milka, Haran nanuhanginoa. Haran Milka Iska tang
tibuna.
30 Ne Sarai wa xuhi, garan te.
31 Tera xap garanoa Ebram, longanoa Sarai (Ebram haininoa), xaung
garang ranggina Lot (Haran garanoa), saing gabudi diyunga long sabangga
Ur wa Kaldia titidingia, saing dibo ba dila titia Kenan. Ne dila daxanga lia
disok mana longga Haran, saing dirung la ba.
32 Tera nianindi 205, baing mati mana longga Haran.

12

Urana Wagi Ebram

1 Tauna, TOXORATAMONA harua na Ebram ba, “Usauya titima, bakbagimdi
xaung tibum sibindi, saing ula mana titia bagula ngahatanga naung.✡

2 “Bagula ngalibu bakbagimdi disok bakbak sabanga sibuna,
saing bagula ngasina guxama naung.
Bagula ngalibu yama sok sabanga sibuna,

✡ **12:1** Aposel 7:2-3; Hibru 11:8

saing bagula uwa guxam na lipudi.
3 Bagula ngasina guxama na lipu gaxarea disina guxama naung,
saing bagula ngasina mauxanganoa na lipu gaxarea dilibu doa maung. Baing mana ung
bagula numanuma longgalo daxap guxama.”✡

4 Binabu Ebram ila, bila TOXORATAMONA bala ba, saing Lot ila rangua. Ebraham nianindi bila 75 bungina sauya longga Haran.
5 Xap haininoa Sarai, sabanganoa garanoa Lot, xaung xalingidingdi xaung lipuxiding oxatamdi daxapdi Haran, saing dimesa dahaxa mala titia Kenan. Disok Kenan,
6 baing dahaxa maluxu mana titia ba laing disok mana xai sabangga wa More, haxek mana longga Sekem. Mana bungina baguba Kenandi duwa mana titia baguba.
7 Baing TOXORATAMONA owa masok mana Ebram saing harua ba, “Bagula ngasina titia li na bakbagima*.”✡ Binabu Ebram tongtongia kabukabu hananiangam tela la ba bu sabu mana TOXORATAMONA owa masok rangua.
8 Sup, baing mesa saing ila bila xaxagandi duwa Betel sanga karagia, saing tongtongia tabalaxainoa la ba. Betel wa yuwaxa xaung Ai wa karagia. La ba tongtongia kabukabu hananiangam tela bu sabu mana TOXORATAMONA saing uxu yanoa.
9 Sup, baing Ebram mesa ila muli, haxahaxa mala laing sok mana long xolianoa Negep.

Ebram Wa Isip

10 Tauna, gesaga sok mana titia ba. Binabu Ebram ri mala Isip bu wa lobu la ba monga, namua na gesak sabanga sok.
11 Dila disok Isip raguna dibo ba diluxu, baing Ebram harua na haininoa Sarai ba, “Ulungu to. Ngaxabia ba ung haing gumanging sibuna.
12 Bungina Isipdi dibagung bagula daharua ba, ‘Haininoa naga.’ Baing ina naga, bagula dung nga mati bu daxapkung.
13 Ubaladi ba ung hamungagua, bu dilibu xai manga namua na muruding maung, saing mana namua ba walingagua bagula sup te.”✡
14 Baing ina naga, bungina Ebram luxu Isip, Isipdi dibagu ba Sarai gumanging sibuna.
15 Baing bungina xaitamoxidinga Pero† lipuxing yanamindi dibagu, dibaxanga gumanginganoa na Pero. Binabu daxap maluxu xaitamoxi numania.
16 Pero libu xai mana Ebram namua na hagaxa ba Sarai moxongonoa, saing Ebram xap sipsipdi, bulmakaudi, donki monindi xaung hagaxandi, haing lup oxata olanggamdi, xaung kameldi.
17 Ne TOXORATAMONA libu businga sabangadi daxap Pero gabu lipu numanamdi, namua na xap Ebram haininoa Sarai.
18 Binabu Pero wagi Ebram ma saing harua ba, “Uria nga baru? Baruta ubaxanga maringina nanga te? Hainima baing!
19 Uharua ba, ‘Hamungagua’! Namua naga ngaxap bila hainigua. Ai, oxop hainima saing tang gala!”
20 Baing Pero tabina lipuxindi, binabu disuka Ebram gabu haininoa xaung xalinging longgalo mala.

✡ **12:3** Galesia 3:8 * **12:7** kimbo *xuyanoa*. ✡ **12:7** Aposel 7:5; Galesia 3:16 ✡ **12:13** Unggutinga (Stat) 20:2, 26:7 † **12:15** *Pero* yaya Isipdi duxu xaitamoxidinga.

13

Ebram Lot Tang Dutu Ding

1 Binabu Ebram haing sangua Isip mala titia Negep, gabu haininoa xaung
xalinging longgalo. Lot xauna ila rangua.
2 (Ebram xalinging xumana. Morung xumana, silba xaung gol inia
xumana xauna.)
3 Baing sauya Negep, haxa mala tongtongia tongtongia tabalaxaindi mala
laing sok mana longga Betel, mana longga wa lia mana Betel xaung Ai,
longga waleu tabalaxainoa wa mana ba.
4 Longga baguba waleu tongtongia kabukabu hananiangama muga mana
ba. La ba Ebram sabu mana TOXORATAMONA saing uxu yanoa muli.
5 Baing Lot haxa mala rangua Ebram, ing xauna sipsibindi xaung
memendi xaung bulmakau iniadi xaung lipuxing xumana.
6 Ne titia ba sanga mana tang duwa xauna te, namua na tang xalingiding
xumana buk.
7 Binabu hagamiangua sok liwe mana Ebram morung wasanganamdi
xaung Lot morung wasanganamdi. (Mana bungina baguba Kenandi xaung
Peresdi duwa xauna mana titia baguba.)
8 Binabu Ebram harua na Lot ba, "Kitam sip taininau, binabu heku mana
mauxanganoa wa liwe makira, xaung liwe mana morum wasangnaamdi
xaung morugu wasanganamdi.
9 Ubagu, titi sabangga li sanga'm kitam. Xai ba tautu kira. Umogu ung
murungama. Nabu ula xong, bagula ngala rimamo. Nabu ula rimamo,
bagula ngala xong."
10 Baing Lot bagu mauli saing bagu Langga Yodan long gomang
longgalo ila longga Soar titi oranam. Langing xumana bila TOXORATAMONA
umanganoa✡ xaung bila titia Isip. (Bungina baguli muga mana TOXORATA-
MONA hanggalangia long sabangga Sodam xaung Gomora.)
11 Binabu Lot mogu Langga Yodan titing gomang longgalo naina. Baing
ina naga, mesa ila sanga karagia. Bila balau tang dutu ding.
12 Ebram rungguyu mana titia Kenan. Ne Lot ila rung liwe mana
long sabanggadi duwa long gomania, saing tongtongia tabalaxainoa haxek
mana long sabangga Sodam.
13 Ne Sodamdi diang sibundi, saing kuboluding diandi ditubu sibuna
TOXORATAMONA maxania.
14 Lot sup mala, baing TOXORATAMONA harua na Ebram ba, "Umesa ubagu
mauli mana sanga kanggua, sanga bukang, sanga karagia xaung sanga
yuwaxa.
15 Titi longgalo hatata ubagudi, bagula ngasinadi naung xaung bakbag-
ima.* Bagula angia bungingbunginalo.✡
16 Bagula ngalibu bakbagimdi disok xumana buk bila titia gagabindi, bu
nabu lipu tela sanga ba titi titia gagabindi, bing sanga ba titi bakbagimdi.
17 Umesa, uhaxa mauli mana titi maxaxayanganoa xaung tubunganoa,
namua na ngasina naung."
18 Binabu Ebram kisinga tabalaxainoa mala rung haxek mana longga
Hebron, mana Mamre xaing sabangadi rubinia. La ba tongtongia
kabukabu hananiangama bu sabu mana TOXORATAMONA.

✡ **13:10** Unggutinga (Stat) 2:10 * **13:15** kimbo *xuyanoa*. Maxixinga 16 xauna. ✡ **13:15** Aposel 7:5

14

Ebram Xap Lot Sangua Bixuadi Rimadingia

1 Bila bungina baguba, xaitamoxi luwadi luwadi digugunia ba dahaunggana bixuadingdi. Yadingdi bing: Amrapel (xaitamoxi mana Sinar*), Ariok (xaitamoxi mana Elasar), Kedorlaomer (xaitamoxi mana Elam) xaung Tidal (xaitamoxi mana Goyim).
2 Dila dahaunggana xaitamoxiadi li: Bera (xaitamoxi mana Sodam), Birsa (xaitamoxi mana Gomora), Sinap (xaitamoxi mana Adma), Semeber (xaitamoxi mana Seboyim) xaung xaitamoxi mana Bela (longga ba yan tela Soar).
3 Adi bixuading luwadi luwadi hiliadinga ba dila digugunia mana Long Gomana Sidim (duxu ba Long Gomana Mana Tek Matiana xauna), daxauxau ba dahaung.
4 Haunginga namuxinoa bing Kedorlaomer haxi mana xaitamoxi luwadi luwadi hiliadinga ba digim takisia na. Bila balau laing niani 12. Ne mana niani 13 hauxading.
5 Baing mana niani 14 Kedorlaomer gabu riandi xaitamoxi luwa hilianadi ba dila dahaunggana bixuadingdi. Mana daxangua (disok manadi teguyu), dahaunggana didali Repadi mana Longga Asterot Karnaim, Susdi mana longga Ham, Emdi mana Sabe Kiriataim,
6 xaung Hordi mana xaxagandi duwa mana titia Seir. Kedorlaomer gabu riandi dahaunggana bixuadinggadi ba mala laing titia El Paran, haxek mana long xoliana.
7 Sup, baing digoxoya mala muli mana longga En Mispat (yan tela Kades). Didali long longgalo maluxu mana Amalekdi titidinga, xaung didali Amordi duwa longga Hasason-Tamar xauna.
8 Ne adi muga hauxading mana ba, xaitamoxi mana Sodam xaung xaitamoxi mana Gomora xaung xaitamoxi mana Adma xaung xaitamoxi mana Seboyim xaung xaitamoxi mana Bela (longga ba yan tela Soar), ding dahaxa maxixinga mala saing digugunia gugunianga gugunianga mana Long Gomana Sidim ba dahaunggana
9 Kedorlaomer (xaitamoxi mana Elam), Tidal (xaitamoxi mana Goyim), Amrapel (xaitamoxi mana Sinar) xaung Ariok (xaitamoxi mana Elasar). Bila balau xaitamoxi luwadi luwadi dahaunggana luwadi luwadi hiliadinga.
10 Ne Long Gomana Sidim baxagi'm banggum koltamdi, saing bungina xaitamoxidi mana Sodam xaung Gomora bakbagidingdi dituba ba digiti mala, teladi xungdi mari manadi, ne teladi diluki mahaing mana xaxagandi.
11 Binabu Kedorlaomer gabu riandi daxap Sodam Gomora xalingidingdi xaung angiadingdi. Baing dilauba.
12 Baing dituxu Lot, Ebram sabanganoa garanoa, xaung xalingindi saing daxai mala xauna, namua na wa Sodam.
13 Ne lipu tela giti mala sangua haungingua, ma rangua Ebram, HIbru tela, saing baxanga na. Mana bungina baguba Ebram tabalaxainoa wa Mamre xaing sabangadi rubinia. Mamre Amor tela, kixinging luwa, yadingdi Eskol xaung Aner. Tung dahau haruangua rangua Ebram ba dahauli ding nabu haungingua sok.
14 Ebram lungu ba daxap sibinoa Lot mala, baing wagi lipuxing haungingamga 318 dima digugunia. Ding ba lipuxing oxatamdi disok

* **14:1** *Sinar* yan tela Babilon. Maxixinga 9 xauna.

numania xaung daxabia haungingua. Ebram gabu lipuxindi dila duxu
xaitamoxi luwadi luwadi ba mala laing long sabangga Dan.
15 Baing yambong Ebram utu lipuxindi gugunianga gugunianga, saing
dahaungganadi. Didalidi duxudi mala laing longga Hoba, wa long
sabangga Damaskas sanga kanggua.
16 Bila balau daxap xalaxala longgalo muli saing daxap sibinoa Lot xaung
xalingindi, xaung haingdi xaung lipu teladi ma muli.
17 Ebram dali xaitamoxi Kedorlaomer gabu riandi laing sup, baing
goxoya ma muli. Baing xaitamoxi mana Sodam sok ma bu gugunia mana
Long Gomana Sabe (yan tela Long Gomana Xaitamoxi).
18 Baing Melkisadek xaitamoxi mana long sabangga Salem† ma.✡ Ina lipu
hananiangam mana Urana Eta Loam Sibuna. Xap salanga xaung wain ma,
19 saing sina guxama na Ebram, harua ba,

"Urana Eta Loam Sibuna, Lipua tongtongia long xaiya xaung titia,
sina guxama na Ebram.
20 Urana Eta Loam Sibuna ta bixuamdi rimamia,
binabu taiti yanoa."

Baing Ebram sina hataing 10 mana axamang longgalo xap haungingia na
Melkisadek.
21 Xaitamoxi mana Sodam harua na Ebram ba, "Usina lipudi digoxoya
ma nanga, ne oxop xalaxaladi naung."
22 Ning Ebram harua na xaitamoxi mana Sodam ba, "Ngaiti rimagua bu
ngahau haruangua rangua Toxoratamona, Urana Eta Loam Sibuna, Lipua
tongtongia sabalauna xaung titi. Ngahau bila li:
23 Bagula ngaxap xalingim tela monga te. Tegu sibuna. Heku waxu
ragangam kimbo waxu xai sangang raganganam. Nam kimuya uharua
ba, 'Ngalibu Ebram sok lipu xalaxalam.'
24 Bagula nga ngaxap axamang tela nanga te. Angingua lipuxigudi
daxang masup, sanga ba. Ning uyunga riagu luwa hiliana dila rangua
nga ba, Aner, Eskol, Mamre ba tung daxap sinagidingdi."

15

Urana Hau Haruangua Na Ebram

1 Bunging tela disup, baing TOXORATAMONA sina haruangua na Ebram
mana axamang tela bila mibingua. Harua ba,

"Ebram, labu umaxuwau tai.
Nga bila xaim haunginga soxautinganama,
Haxuyangama bagula sabanga sibuna."

2 Ning Ebram harua ba, "TOXORATAMONA Urana ngayua, Bagula usina
baraxinta nanga, namua na nga garagu te? Lipua bagula xap xalingigudi
bungina ngamati bing lipu Damaskasiam Elieser."
3 Baing Ebram harua muli ba, "Bagu usina gara tela nanga te, binabu
lipu numaguamga li bagula xap xalingigu longgalo."
4 Baing TOXORATAMONA sina haruangua na ba, "Tegu! Lipua li bagula
lipu xalingim xabinganama te. Garam sibuna sok mana ung sibum sibima
bagula lipu xalingim xabinganama."

† **14:18** *Salem* Yerusalem yan muganga. ✡ **14:18** Hibru 7:1-10

5 Baing xap masok sabasabia saing harua ba, “Ubagu mahaing sabalunia,
saing utiti hatungdi. Sanga ba utitidi?” Baing harua na ba, “Bagula
bakbagimdi disok xumang sibuna bila ba.”✡
6 Ebram hatum haringina mana TOXORATAMONA, binabu uxu ba lipu
maringina.✡
7 Baing harua na ba, “Nga TOXORATAMONA. Ngaxapkung masok sangua
longga Ur wa Kaldia titidingia bu ngasina titia baguli naung ba oxop bila
ung titima.”
8 Ne Ebram harua ba, “O TOXORATAMONA Urana ngayua, bagula ngaxabia
baru ba ngaxap titia li bila ngayua?”
9 Baing harua na ba, “Oxop axadi bagudi li ma rangua nga. Oxop
bulmakau hagaxang tela, meme hagaxang tela xaung sipsip moning tela,
taining taining nianing tuwa, xaung baxaliku tela xaung gumak tela.”
10 Baing xapdi masup ma rangua, ning saha asaxadi hataing luwa saing
riridi hataing hataina maxixinga luwa. Ne mang luwadi ba ning sahadi te.
11 Baing buntuk teladi diri mana asaxadi ba, ne Ebram xudi mala.
12 Xaidaba bo ba riuba, baing kinunga ung Ebram. Kinu hadali baing
labiang sabanga kau, binabu maxuwanga sabanga xap.✡
13 Baing TOXORATAMONA harua na Ebram ba, “Ngabo ba uxabia sibuna ba
bakbagimdi bagula duwa lipu titi telamdi mana titi tela dingia te. Bagula
duwa lipu oxata olanggamdi la ba, saing bagula daxap salaga bila ba laing
niani 400.✡
14 Ne bagula ngasuxuya bakbakka dituxu oxatading olanggamdi manadi
ba. Sup, baing bagula disok sangua titia ba xaung xalaxala xumana.✡
15 Ne ung ba, bagula umati mosiu, saing bagula dikimanggung bungina
uwa duanga sibuna.
16 Bungina maxixingam luwadi luwadi disup to, tauna bagula digoxoya
ma muli la li. Sanga digoxoya ma sap te, namua na ngabo ba ngasina
salaga na Amordi mana kuboluding diandi, ne kuboluding diandi dibaxagi
teguyu.”
17 Xaidaba ri saing yambong lo, baing bori yapkam tela bunuxu ba xaung
nagung tela lu ba dowa masok saing dahaxa liwe mana asaxa hatainadi
ba.*
18 Mana xaidapka baguba TOXORATAMONA hau haruangua na Ebram,
saing harua ba, “Ngasina titia li na bakbagimdi†. Titi ragunoa bing ungguti
mana langga Isip ila laing sok mana lang sabangga duxu ba Yupretis,✡
19 titia ba hatata moxonadi li duwa mana: Kenidi, Kenisdi, Kadmondi,
20 Hitdi, Peresdi, Repadi,
21 Amordi, Kenandi, Girgasdi, xaung Yebusdi.”

16

Hagar Ismael Tang

✡ **15:5** Rom 4:18; Hibru 11:12 ✡ **15:6** Rom 4:3; Galesia 3:6; Yems 2:23 ✡ **15:12** Yop (Jop) 4:13-14 ✡ **15:13** Xapdi Muli (Kisim Bek) 1:1-14; Aposel 7:6 ✡ **15:14** Xapdi Muli (Kisim Bek) 12:40-41; Aposel 7:7 * **15:17** Hibru kuboludinga waleu sibuna bila li. Nabu lipu luwa dibo ba dahau haruangua, bagula duxuxu sahadi hataing luwa. Sup, baing bagula tang dahaxa liwe mana asaxa hatainadi ba. Kubolua li babuna mana haruangua dahau ba, labu duxugiau tai. Hatanga ba nabu tela disu mana haruangua te, bing Urana sanga ba xuxu saha lipua ba hataing luwa bila asaxadi ba. Urana hau haruangua bila ba rangua Ebram, ne ing sibuna haxa liwe mana asaxa hatainadi ba. Hatanga ba maxung sibuna bagula libu haruanganoa. † **15:18** kimbo *xuyama.* ✡ **15:18** Aposel 7:5

1 Tauna, Ebram haininoa Sarai hayau na te. Ne Sarai haining oxata
olanggam tela, Isip tela yanoa Hagar.
2 Binabu Sarai harua na Ebram ba, “Ulungu nga to. TOXORATAMONA
soxauti nga ba ngahayau te. Ula ukinu rangua hainigu oxata olanggama.
Bola mana daxanga naga bakbagigua bagula sok.”

Baing Ebram nai mana Sarai haruanganoa.
3 Binabu Ebram haininoa Sarai xap haining oxata olanggama Hagar,
haing Isipkama, saing sina na ayuanoa Ebram bila haininoa. Mana
xaidapka baguba Ebram wa mana titia Kenan niani 10.
4 Kinu rangua Hagar, saing gamona.

Bungina Hagar bagu xabia ba gamona, ungguti ba hauxana mana
haining haringinoa Sarai.
5 Baing Sarai harua na Ebram ba, “Namua mauxangana li xap nga bing
ung baing! Nga ngata hainigu oxata olanggama ranguaung ba uhatabu.
Baing ina naga, hatata xabia ba gamona, binabu hauxana manga. Ngawagi
mana TOXORATAMONA ba suxuya gaxarea libu doa—ung kimbo nga!”

6 Baing Ebram harua ba, “Ulungu nga to. Hainim oxata olanggama wa
hawa maung. Binabu ulibu baraxing baraxinta uhatum ba xai mana.”
Saking Sarai libu doa mana Hagar laing sauya mala.

7 TOXORATAMONA uleginama sok mana Hagar haxek mana lang maxam-
axang tela wa long xoliania, mana daxanga ila longga Sur.
8 Baing harua ba, “Hagar, Sarai haining oxata olanggama, uma bi ma,
saing ula bi?”

Haxuya ba, “Ngasauya hainigu haringinoa Sarai saing ngaluki ma.”

9 TOXORATAMONA uleginama harua na ba, “Ugoxoya mala muli rangua
hainim haringinoa saing uwa hawa mana.”
10 Baing TOXORATAMONA uleginama harua muli ba, “Bagula ngalibu
bakbagimdi disok xumang sibuna, sanga mana lipudi dititidi te.”
11 Baing TOXORATAMONA uleginama harua muli na ba,

“Ulungu to, gamom
saing bagula uhayau gara lup tela.
Bing uxu yanoa ba Ismael,*
namua na TOXORATAMONA lungu tinangingam mauxanganama.
12 Bagula wa bila donki abungina,
bagula xukxugia lipu longgalo,
saing lipu longgalo bagula duxukxugia,
saing bagula wa sibing longgalo bixuadinga.”

13 Hagar sina yaya baguli na TOXORATAMONA harua na ba: “Ung Urana
ubagu nga.” Namua na harua ba, “Ngabagu Urana bagu nga ba.”
14 Namua naga duxu lang maxamaxana ba Ber-Lahai-Roi.† Wauyu la ba,
liwe mana longgadi Kades xaung Beret.

15 Binabu Hagar hayau garang luba na Ebram, saing Ebram uxu yanoa
ba Ismael.✡
16 Ebram nianidi 86 bungina Hagar hayau Ismael na.

---

* **16:11** *Ismael* namuxinoa *Urana lungu.* † **16:14** *Ber-Lahai-Roi* namuxinoa *lang maxamaxana mana Lipu Walingama bagu nga.* ✡ **16:15** Galesia 4:22

17

Urana Sina Kubolu Sangga Xuxunganam
Bu Sok Haruanga Hau Ba Mogunganoa

1 Ebram nianindi 99, baing TOXORATAMONA owa masok mana, saing
harua ba, "Nga Urana Haringing Sibuna. Bing ulibu kubolu maringing
sibuna maxagia xaung oxola mana kubolu dian tela.
2 Baing bagula ngahau haruangugua liwe mana kitam, saing bagula
ngalibu bakbagimdi disok xumang sibuna."

3 Baing Ebram gung king tuxundi mari, ta ramramonoa titia, saing Urana
harua na ba,
4 "Ulungu to. Haruangua nga ngahau ranguaung bing: Bagula uwa
numanuma xumana mugangadinga.
5 Hatata ila bagula duxu yama Ebram* te. Bagula duxung ba Ebraham†.
Namua na ngamogung ba usok numanuma xumana mugangadinga.✡
6 Bagula ngalibu bakbagimdi disok xumana buk, bu duwa numanumadi,
saing teladi bagula disok xaitamoxidi.
7 Bagula ngahau haruanga li liwe mana kitam xaung bakbagimdi disok
kimu, saing bagula wa bungingbunginalo. Haruanga ngahau bing: Ngawa
Urana ungia xaung Urana mana bakbakgimdi disok kimu.✡
8 Titia Kenan hatata uwa lobu mana, bagula ngasina ba wa ungia xaung
bakbagimgadi disok kimuya maung dingia bungingbunginalo. Baing
bagula ngawa Urana dingia."✡

9 Baing Urana harua na Ebraham ba, "Ne ung ba, bing ung gusu mana
haruangua ngahau ba, ung xaung bakbagimdi disok kimu bing asu mana.
10 Haruangua ngahau ranguaung xaung bakbagimdi disok kimu, haru-
angua asu mana bing: Lup longgalo liwe mang bing axuxu sanggadingdi.✡
11 Axuxu sanggaimdi ba mogu haruangua ngahau liwe makira.
12 Hatata saing ila, gara lup longgalo liwe mang, bungina xaidabidingdi
8 bing axuxu sanggadingdi. Adi li xauna: lipuxim oxata olanggamdi
baudingdi dahayaudi numaimia xaung adi agimdi rangua bakbak teladi—
adi bakbagim sibundi te.
13 Heku baudingdi dahayaudi numaimia kimbo agimdi, ding longgalo
bing axuxu sanggadingdi. Bila balau haruangua ngahau ranguang bagula
mogunganoa mana sanggaimdi bu hatanga wa bungingbunginalo.
14 Lup gaxarea xap sangga xuxungan te bing asuka sangua bakbagima
namua na dali haruangua ngahau ranguang ba."

15 Baing Urana harua na Ebraham muli ba, "Ne hainima Sarai ba, hatata
ila uxu yanoa ba Saraiu tai. Yanoa bagula Sara.
16 Bagula ngasina guxama na, saing daxanga naga bagula ngasina gara
lup tela naung. Bagula ngasina guxama na bu wa numanuma xumana
mugangadinga. Teladi bagula disok bakbakdi xaitamoxidingdi."

17 Baing Ebraham gung king tuxundi mari, ta ramramonoa titia, saing
masisi saing hatum ba, "Nianigudi 100. Bagula ngasok gara tibuna baru?
Baing Sara nianindi 90. Bagula hayau gara baru?"
18 Baing Ebraham harua na Urana ba, "Bola unai mana Ismael xap
guxamingama!"

---

* **17:5** *Ebram* namuxinoa *taiti tibura yanoa.* † **17:5** *Ebraham* namuxinoa *lipu xumana tibuding.*
✡ **17:5** Rom 4:17 ✡ **17:7** Luk 1:55 ✡ **17:8** Aposel 7:5 ✡ **17:10** Aposel 7:8; Rom 4:11

19 Baing Urana harua ba, “Tegu. Hainima Sara bagula hayau gara lup naung, bing uxu yanoa ba Aisak.‡ Bagula ngahau haruangua rangua xaung bakbagindi disok kimu, saing bagula wa bungingbunginalo.
20 Ne Ismael ba, ngalungung baing. Maxuna bagula ngasina guxama na. Bagula ngalibu bakbagindi disok xumana buk. Bagula sok yanam haringing 12 tibuding, saing bagula garandi disok bakbak sabanga sibuna.
21 Ning Aisak naga bagula ngahau haruangagua rangua, lipua Sara bagula hayau naung bila sobakka baguli niani etuama.”
22 Harua rangua Ebraham laing sup, baing Urana sauya saing haing.
23 Mana xaidapka naga Ebraham xap garanoa Ismael xaung lipuxing oxata olanggam longgalo dahayaudi numania xaung adi gimdi, lup longgalo duwa numania, xapdi mala saing xuxu sanggadingdi, bila Urana bala ba.
24 Ebraham nianindi 99 bungina duxuxu sangganoa,
25 saing garanoa Ismael nianindi 13.
26 Mana xaidapka naga duxuxu Ebraham Ismael tang sanggadingdi.
27 Baing duxuxu Ebraham lipuxing oxata olanggam longgalo sanggadingdi xauna, adi dahayaudi numania xaung adi gimdi rangua bakbak teladi. Duxuxu lup numanam longgalo rangua Ebraham.

18

Lobu Tuwa

1 TOXORATAMONA owa masok mana Ebraham muli mana Mamre xaing sabangadi rubinia. Xaidaba sala, saing Ebraham rung xahing xaluxinia.
2 Bagu mahaing saing hata sibuna li bagu lipu tuwa dili maxania. Bungina bagudi, mesa yunga xahing xaluxinoa saing luki mala ranguadi, saing gung king tuxundi turu mari titia.✡
3 Harua ba, “Lipu sabanga, nabu uyaha manga, bing uwa mongaita rangua nga lipuxim oxatama.
4 Uyunga lipuxigu oxatama xap langa ma bu adamia kimdi to. Tauna, ayagua xai namuya li.
5 Uyunga ngaxap anginga teladi ma nang bu haringiang to, tauna ala. Namua na ama rangua nga lipuxim oxatama.”
Baing daharua ba, “Sangau, ulibu bila uharua ba.”
6 Binabu Ebraham ila sap xahia rangua Sara saing harua ba, “Ugogolinga! Oxop wit gagabing xai sibuna minang tuwa! Uxaningxaning salangadi saing utaudi.”
7 Saking luki mala rangua bulmakaung bakbakka saing mogu tutubing dungmananganam tela. Xap mala rangua lipuxing oxatama ba tutu tau sap.
8 Baing xap bulmakau suing langina xaung sis* xaung bulmakau mututungana tau ba ma, saing sinadi nadi. Daxang mua, baing Ebraham li haxek ranguadi xai tela namuya.
9 Duxusunga ba, “Hainima Sara kabi?”
Haxuya ba, “Bagu wa xahi lunia.”
10 Baing tela harua ba, “Bagula ngagoxoya ma muli mana sobakka baguli niani etuama, saing hainima Sara bagula sep ing sibung garang luba.”✡
Ne Sara lungu haruanganoa, namua na wa xahi xaluxinia lipua ba ubunia.

---

‡ **17:19** *Aisak* namuxinoa *masisi.* ✡ **18:2** Hibru 13:2 * **18:8** *Sis* anginga ditongtongia mana bulkmakau suing langina ne haring monga. ✡ **18:10** Rom 9:9

11 Ebraham Sara tang duwa duanga ba, binabu Sara nianing
hayauxingamdi disup ba.
12 Baing ina naga Sara masisi lunia saing hatum ba, “Sanggangua xabati
ba, xaung ayuagua wa duanga ba. Ne hatata bagula yahangua bila li xap
nga baru?”
13 Baing TOXORATAMONA harua na Ebraham ba, “Baruta Sara masisi saing
harua ba, ‘Nga muganga buk, binabu bagula ngahayau baru?’
14 Axamang tela haxi buk mana TOXORATAMONA te.✡ Bagula ngagoxoya
ma muli mana sobakka baguli niani etuama bila menau ngamogu ba, saing
Sara bagula sep ing sibung garang luba.”
15 Sara maxuwa binabu hatiam saing harua ba, “Nga ngamasisi te.”
Ne harua ba, “Tegu, umasisi baing.”

Ebraham Xusunga Haringina Mana Sodam

16 Lipu tuwadi ba dimesa dilauba, baing tung dibagu mari mala mana
long sabangga Sodam. Baing Ebraham haxa mala ranguadi ba yungadi
daxangia.
17 Baing TOXORATAMONA harua ba, “Bagula ngayameng hatumingagua
ngahau ba mana Ebraham? Tegu.
18 Maxung sibuna Ebraham bakbagindi bagula disok numanuma haring-
ina, bagula ramramoding sabanga. Baing mana ina, bagula numanuma
titiam longgalo daxap guxama.
19 Namua na ngamogu bu tabina garandi xaung bakbagidingdi dima
kimu ba disu mana TOXORATAMONA daxanganoa, bu dilibu kuboluadi daxai
xaung dimaring. Baing ina naga, bagula ngalibu haruanga longgalo mana
Ebraham bila ngahau ba.”
20 Baing TOXORATAMONA harua ba, “Ngalungu harungianga xumang
sibuna daharungia long sabangga Sodam Gomora tang. Kuboludingdi
didoa sibuna.
21 Binabu bagula ngari mala bu ngabagu nabu kuboluadi dilibudi bila
haruanga ngalungu ba. Nabu tegu, bing bagula ngaxabia.”
22 Sup, baing lipu luwadi duxugia dahaxa mala Sodam. Ne Ebraham
wauyu, li mua TOXORATAMONA maxania.
23 Baing Ebraham ila haxek rangua saing xusunga ba, “Maxuna bagula
uhanggalangia lipu kubolu maringinamdi xaung lipu kubolu dianamdi
xauna?
24 Nabu lipu kubolu maringinam 50 duwa mana long sabangga ba.
Maxuna, bagula uhanggalangia longga ba masup? Bola uyungadi duwa
bu lipu maringingam 50 ba disup te?
25 Labu uhatumia ulibu bila bau tai—ung lipu kubolu maringinamdi
xaung lipu kubolu dianamdi xauna dimati. Bagula bila ulibu kubolu tain-
inau mana lipu kubolu maringinamdi xaung lipu kubolu dianamdi. Labu
uhatumia ulibu bila bau tai! Lipu titiam longgalo Suxuyangadinggama
bing libu maringina, maxuna?”
26 Baing TOXORATAMONA harua ba, “Nabu ngabagu lipu kubolu maring-
inam 50 duwa mana long sabangga Sodam, bing bagula ngayunga ding
longgalo duwa bu 50 ba disup te.”
27 Baing Ebraham harua muli ba, “Toxoratamona, ngausinga ngaungguti
ngaharua naung bila ba, ne nga bila gagap xaung hayata ing ganina. Ne
ngabo ba ngaharua muli.

✡ **18:14** Luk 1:37

28 Heku lipu maringinam 50, nabu ngaunia 5 mana titingadinga. Bagula uhanggalangia longga ba masup namua na 5 ba duwa te?”

Baing TOXORATAMONA harua ba, “Nabu ngabagu lipu maringinam 45 duwa la ba, bagula ngahanggalangia te.”

29 Baing Ebraham harua muli na ba, “Bola 40 ding ganiding duwa la ba, bing baruta?”

Baing TOXORATAMONA harua ba, “Mana namua 40 duwa, bing bagula ngalibu te.”

30 Baing Ebraham harua ba, “Toxoratamona, sanga ba atim disala manga te. Ne ngabo ba ngaharua muli. Bola 30 ding ganiding duwa la ba, bing baruta?”

Baing TOXORATAMONA haxuya ba, “Mana namua ngabagu 30 duwa, bing bagula ngalibu te.”

31 Baing Ebraham harua ba, “Toxoratamona, ngaharua naung xumana bila ba, ne ngabo ba ngaharua muli. Bola 20 ding ganiding duwa la ba, bing baruta?”

Baing TOXORATAMONA harua ba, “Mana namua ngabagu 20 duwa, bing bagula ngahanggalangia te.”

32 Baing Ebraham harua ba, “Toxoratamona, sanga ba atim disala manga te. Ne ngabo ba ngaharua bunging tela muli. Bola 10 ding ganiding duwa la ba, bing baruta?”

Baing TOXORATAMONA harua ba, “Mana namua ngabagu 10 duwa, bing bagula ngahanggalangia te.”

33 TOXORATAMONA harua rangua Ebraham laing sup, baing ilauba. Baing Ebraham goxoya mala numia muli.

19

Longga Sodam Gomora Tang Disup

1 Yambong baing Urana uleginam luwadi ba tang disok mana long sabangga Sodam. Baing Lot rung mua gugunianga yabania haxek mana long sabangga ba xaluxinia. Bagudi, baing mesa ila ranguadi, saing gung king tuxundi turu mari titia.

2 Harua ba, “Lipu sabanga luwa mana, nga lipuxim oxatama. Xai mana tang gama numagia. Sanga ba tang gadamia kimdi akinu to. Tauna buraraging sibuna amesa ahaxa muli.”

Ne tang dahaxuya ba, “Tegu. Bagula tam gakinu gugunianga yabania li.”

3 Ne Lot haxi dingtang buk, binabu tang dila rangua numania. Tong-tongia taungua na dingtang, tau salanga salalangang teguam, saing tang daxang.

4 Tang dikinu teguyu, baing Sodam lupdi, ding longgalo, gananundi digabu lipu haringindi, dima dilip numua.

5 Duwagi Lot ba, “Lipuadi yambong dima ranguaung duwa bi? Oxopdi masok ma ranguam bu am gakinu ranguadi.”

6 Lot sok mala ranguadi xaluya saing riba.

7 Baing harua ba, “Riagu mana, ngaxusungang haringina ba alibu kubolu diana li te.

8 Alungu to. Nga nanuhangigu luwa, ne tang dikinu rangua lup tela teguyu. Bagula ngaxap dingtang masok mala ranguang bu asahi murungaima mana dingtang. Ne lipu luwadi li, labu alibu axamang tela

mana dingtanggu tai, namua na duwa lobudi numagia binabu ngawasa manadi.”✡
9 Ne dahaxuya ba, “Uhaya!” Baing daharua ba, “Yabama la li te, binabu maring ba ubiliamgu tai! Kubolua am galibu maung bagula doa sibuna mana kubolua am galibu mana dingtang!” Baing dahayuyu mala rangua Lot ba dutu saha xalua.
10 Ne lobu luwa tang dita rimadingdi masok dituxu Lot saing daxai maluxu, saing diriba xalua.
11 Baing tang dilibu lipuadi duwa xaluya ba maxading dahaxatu, gananundi digabu lipu haringindi. Binabu disaisai mana xalua susu.✡
12 Baing lobuadi ba duxusunga Lot ba, “Ung bakbagim teladi muli duwa la li? Longamdi? Garamdi? Kimbo teladi duwa mana long sabangga li? Oxopdi masok sangua longga li,
13 namua na bagula tam gahanggalangia long sabangga li masup. Toxoratamona lungu harungianga sabanga sibuna daharungia longga li, binabu soxiamtam ba am gahanggalangia.”
14 Baing ina naga, Lot ila rangua lipu luwadi dahau gabisia mana diyau nanuhangindi, saing baladi ba, “Tang gamesa sap bu asauya long sabangga li! Namua na TOXORATAMONA bo ba hanggalangia long sabangga liuba.” Ne gananung luwadi ba tang dahagaxa ba harua halinga.
15 Longa usa, baing Urana uleginam luwadi dahaxi Lot ba, “Umesa sap! Oxop hainima xaung nanuhangim luwadi duwa la li mala. Nam usup rangua longga li lipuxindi bungina daxap doa.”
16 Ning halisi. Binabu lobudi ba tang dituxu rimanoa xaung hainina xaung nanuhangindi rimadingdi saing daxaidi masok sangua long sabangga ba, duwa sangau. Namua na TOXORATAMONA usinga.✡
17 Tang daxaidi masok laing sup, baing hata sibuna li tela harua ba, “Aluki mala sap nam amati! Labu axugia saing abagu ma muliu tai. Xaung labu ayagua monga mana long gomanau tai! Aluki mala bimbiadi lo sap nam asup!”
18 Ne Lot harua na dingtang ba, “O lipu sabanga luwa mana, tegu! Sanga ba ngalibu bila ba te.
19 Alungu nga lipuxim oxatam to. Alibu kubolu xai sibuna manga xaung ahauli nga sabanga bu ngamati te. Ne sanga ba ngaluki mala bimbiadi lo te, nam hanggalangiangua xap nga saing ngamati.
20 Abagu, long tela wa hataina lo. Haxek sanga mana ngaluki mala ngasok mana. Long kaxukana ba. Anai ba nga ngaluki mala mana. Ubagu ba kaxukana, a? Baing ina naga, bagula ngadali hanggalangiangua.”
21 Baing haxuya na ba, “Sangau. Bagula nganai mana xusungangama li xauna. Bagula ngahanggalangia long kaxukana ba te.
22 Ne uluki mala sap, namua na sanga ba ngalibu axamang tela te, laing usok mana longga ba to.” (Namua naga duxu longga ba Soar.*)
23 Xaidaba haingguba, baing Lot sok mana longga Soar.
24 Baing TOXORATAMONA libu siang salpa buyamang yabinamdi diri mana long sabangga Sodam xaung Gomora. TOXORATAMONA naga sinadi mari sangua sabalunoa.
25 Bila balau hanggalangia long sabanggadi ba xaung long gomana ba masup. Lipu longgalo duwa manadi xaung axamang longgalo dahaing mana titia ba disup.✡

✡ **19:8** Toxondi (Hetman) 19:22-24 ✡ **19:11** 2 Xaitamoxi (2 King) 6:18 ✡ **19:16** 2 Pita 2:7 * **19:22** *Soar* namuxinoa *kaxukana.* ✡ **19:25** Matyu 10:15, 11:23-24; Luk 10:12, 17:29; 2 Pita 2:6; Yut 7

26 Ne Lot haininoa bagu goxoya mala kimu, baing xugia sok mosak saing
li bila tuxa tela.✡
27 Buraraging sibuna baing Ebraham mesa saing goxoya mala muli mana
longga muga li TOXORATAMONA maxania.
28 Bagu mari mala mana Sodam xaung Gomora, xaung mana goma
longgalo, saing bagu yap bunuxuyanoa buxuixui mahaing mana titia ba,
bila yap sabangua tau raxang tela.
29 Baing ina naga, bungina Urana hanggalangia long sabanggadi duwa
gomania, hatumia muli Ebraham, saing xap Lot sangua hanggaliangua sahi
long sabanggadi Lot wa mana ba.

Lot Xaung Nanuhangindi

30 Tauna, Lot gabu nanuhanging luwa disauya longga Soar saing dila
dirung bimbia, namua na maxuwa ba wa Soar. Gabu nanuhanging luwa
duwa guhia.
31 Xaidap tela matuaua harua na kixinginoa ba, “Tibura wa duanga ba,
saing titia li lup te ba kinu rangua kitam, bila lipu titiamdi dilibu.
32 Tala talibu tibura nung wain laing kakahana bu takinu rangua.
Baing ina naga, bakbagira sanga ba sup te xaung tibura bagula wa
mugangadinga.”
33 Yambongga baguba baing tang dilibu tibuding nung wain laing
kakahana, saing matuaua ila kinu rangua. Ne ina xabia bungina
nanuhanginoa ma kinu kimbo mesa ila te.
34 Buragina baing matuaua harua na kixinginoa ba, “Bagu, bunggu
ngakinu rangua tibugu. Yambong bagula talibu nung wain laing kakahana
muli. Baing ula ukinu rangua bu bakbagira sanga ba sup te xaung tibura
bagula wa mugangadinga.
35 Binabu yambongga baguba dilibu tibuding nung wain laing kakahana
muli, saing nanunoa ila kinu rangua. Ne ina xabia bungina nanuhanginoa
ma kinu kimbo mesa ila te.
36 Baing ina naga, Lot nanuhanging luwadi tang gamoding mana
tibuding.
37 Matuaua hayau gara lup, saing uxu yanoa ba Moap.† Lipuadi hatata
tauxudi Moapdi, mugangadinga naga.
38 Nanunoa xauna hayau gara lup, saing uxu yanoa Ben-Ammi.‡ Lipuadi
hatata tauxudi Amondi, mugangadinga naga.

20

Ebraham Langua Abimelek

1 Ebraham sauya longga wa mana, saing haxahaxa mala bila titia Negep
saing rung liwe mana longga Kades Sur tang. Baing kimuya ila rung mana
longga Gerar.
2 La ba Ebraham bala lipudi mana haininoa Sara ba, “Hamungagua.”
Binabu Abimelek, xaitamoxi mana Gerardi, soxi lipuxindi mala ba daxap
Sara ma rangua.✡
3 Ne yambong tela Urana ma rangua Abimelek mibingia, saing bala ba,
“Haxek sibuna bagula umati! Namua na haingga oxop ba yaungam.”
4 Ne Abimelek kinu rangua Sara teguyu, binabu harua ba, “Toxorata-
mona, bagula uhanggalangia bakbakka doxola mana kubolu dianoa?

✡ **19:26** Luk 17:32 † **19:37** Mana Hibru xuana, yaya *Moap* bibinganoa bila haruanga *ma rangua tibura.* ‡ **19:38** *Ben-Ammi* namuxinoa *tibugu lipuxindi garading luba.* ✡ **20:2** Unggutinga (Stat) 12:13, 26:7

5 Ing sibuna harua nanga ba, “Hamungagua,” maxuna? Xauna Sara
ing sibuna harua ba, “Moxongogua,” maxuna? Kubolugua ngalibu su
hatumingagua te. Ngasigixinga.”
6 Baing Urana harua na mibingia ba, “Wane, ngaxabiau. Kuboluma li su
hatumingama te. Namua naga ngasoxautiung ba ukinu rangua te, binabu
ulibu kubolu dianoa maxagia te.
7 Ne hatata bing usuka haingga ba mala muli rangua ayuana. Namua
na lipua ba lipuxigu suxunguxunguama. Binabu bagula sabu maung bu
hauliung ba sanga ba uwa. Ning nabu usuka mala muli te, bing maxung
sibuna bagula ugabu lipuxim longgalo amati.”
8 Buragina buraraging sibuna, baing Abimelek wagi yanamindi dima.
Baxanga nadi mana baraxinta sok, baing dimaxuwa sibuna.
9 Baing Abimelek wagi Ebraham ma, saing harua ba, “Uraxata mam?
Ngalibu kubolu diang baruamta naung? Ne ulibu kubolu diang sibung
haruangang sulingama xap nga xaung lipuxigu yonggaxiguamdi. Kubolua
ulibu manga ba maring te.”
10 Baing Abimelek xusunga Ebraham ba, “Mana baru namuxinta ulibu
bila ba?”
11 Ebraham haxuya ba, “Ngahatum ba, ‘Longga li moxondi dimaxuwa
Urana te. Baing bagula dung nga mati bu daxap hainigua.
12 Xauna, maxuna hamungagua baing. Tam tibumam taininau, ne baugu
xan tela. Ne ngayau.
13 Bungina Urana bala nga ba ngasauya tibugu numanoa ngahaxahaxa
mauli, ngabala ba, ‘Kubolu xai sibuna ulibu manga bing: Long baruamta
tam tala mana, bing uharua ba “Moxongogua.”’”
14 Baing Abimelek xap sipsipdi, bulmakaudi xaung haing lup oxata
olanggamdi dima saing sinadi na Ebraham, saing sina haininoa Sara muli
na.
15 Baing Abimelek harua ba, “Ubagu titi longga baguli bing ngayuadi.
Urung mana long baruamta murum mana.”
16 Baing harua na Sara ba, “Ubagu, ngasina siang silba 1,000 na
moxongoma. Alali mogu lipu longgalo duwa ranguaung maxadingia ba
oxola sibuna mauxangana.”
17 Baing Ebraham sabu na Urana, saing Urana hamaringia Abimelek,
haininoa xaung haining oxata olanggamdi bu sanga ba dahayau muli.
18 Namua na TOXORATAMONA soxauti gara daxanganoa mana Abimelek
haining numanam longgalo namua na xap Ebraham haininoa Sara.

21

Sara Hayau Aisak

1 TOXORATAMONA su mana haruanganoa saing libu xai mana Sara bila
hau haruanga muga ba.
2 Baing Sara gamona saing hayau gara lup tela na Ebraham bungina wa
duanga, taxa mana bungina Urana hau haruanga muga mana ba.✡
3 Baing Ebraham sina yaya Aisak* na gara Sara hayau ba.
4 Garanoa Aisak xaidabindi 8, baing Ebraham xuxu sangganoa bila Urana
tabina.✡
5 Ebraham nianindi 100 bungina Sara hayau garanoa Aisak.
6 Baing Sara harua ba, “Urana hauli nga ba ngamasisi, saing lipu longgalo
dilungu alali bagula dimasisi rangua nga.”

✡ **21:2** Hibru 11:11 * **21:3** *Aisak* namuxinoa *masisi.* ✡ **21:4** Unggutinga (Stat) 17:12; Aposel 7:8

7 Saking harua ba, “Muga lipu gaxarea sanga ba bala Ebraham ba, ‘Sara
bagula ta su na gara’? Ning ngahayau gara na bungina wa duanga!”

Ebraham Suka Hagar Ismael Tang Mala

8 Aisak tubu saing yunga sua, baing mana xaidapka naga Ebraham tuxu
taunga sabanga ba dimogu.
9 Ne Sara bagu haing Isipkama Hagar garanoa, gara ba hayau na
Ebraham ba, masisia Aisak.
10 Binabu harua na Ebraham ba, “Usuka haing oxata olanggama garanoa
tang mala, namua na labu haing oxata olanggama garanoa ba xap xalingim
telau tai! Bungina umati, garagua Aisak ing ganina bagula xap.”✡
11 Haruanga ba libu Ebraham hatuminganoa mauxang sibuna, namua
na Ismael xauna garanoa.
12 Ne Urana harua na Ebraham ba, “Labu hatumingama mauxana mana
garama haing oxata olanggama tanggu tai. Baraxing baraxinta Sara
harua naung, bing ulibu, namua na garam xumana ngahau haruangua
ranguaung manadi ba, bagula disok mana Aisak.✡
13 Ne bagula ngalibu haing oxata olanggam garang bakbagindi disok
numanuma xauna, namua na garama xauna.”
14 Buraging buraraging sibuna baing Ebraham mesa xap anginga xaung
asaxa sangganoa baxagi mana langa, saing sinadi na Hagar. Tadi yaxunia,
sina garanoa na, saing soxi dingtang mala. Tang dila baing dahaxa mauli
maluxu’m long xoliana Berseba.
15 Langga wa asaxa sanggania ila sup, baing yunga gara matabu xai
kaxukan tela namuya.
16 Baing ila rung hasoya monga, maxaxayanganoa bila gulu tela dahang
mala, namua na hatum ba, “Ngabo ba ngabagu garua mati te.” Hagar rung
mua la ba, baing ungguti tang haringina.
17 Urana lungu garua tang mua, saking Urana uleginama wagi masok ma
long xaiya mana Hagar ba, “Hagar, mauxangama baru? Labu umaxuwau
tai. Urana lungu garua tang mua mana longga wa mana ba.
18 Umesa. Ula uhauli ba mesa utatua atindi. Namua na bagula ngalibu
garandi disok bakbak xumang sibuna.”
19 Baing Urana hatanga lang bangguming tela na. Binabu ila xu asaxa
sangganoa, saing sina na garua ba nung.
20 Urana wa rangua garua saing tubu. Wa long xoliania, saing ruanginoa
haring.
21 Rung mana Long Xoliana Paran, baing bauna xap haing Isipkam tela
ma ba wa haininoa.

Ebraham Abimelek Tang Dahau Haruangua

22 Mana bungina baguba, Abimelek gabu lipuxing haungingamdi
yanamidinga Pikol tang dila rangua Ebraham saing harua ba, “Urana wa
ranguaung mana axamang longgalo ulibudi ba.✡
23 Binabu uharingia haruangama xaung Urana yanoa uharua maxung
sibuna nanga ba bagula utuxu murak manga te, xaung mana garagudi
te, xaung mana bakbagigudi dima kimuya te. Ulibu kubolu xaiyua nanga
xaung na lipuadi duwa mana numanuma li uwa lobu mana ba, bila waleu
ma ngalibu kubolu xaiyua naung ba.”
24 Baing Ebraham harua ba, “Ngaharua maxung sibuna bila ba.”

✡ **21:10** Galesia 4:29-30 ✡ **21:12** Rom 9:7; Hibru 11:18 ✡ **21:22** Unggutinga (Stat) 26:26

25 Sup, baing Ebraham hati Abimelek mana langing bangguming tela
Abimelek lipuxing oxatamdi dimogu bila dingia.
26 Ne Abimelek harua ba, “Ngaxabia lipu gaxarea libu te. Ubala nga
nulana te. Hata sibuna li ngalungu.”
27 Binabu Ebraham xap sipsipdi xaung bulmakaudi ma saing sinadi na
Abimelek, saing tang dahau haruangua.
28 Ne Ebraham ta sipsip hagaxang tutubing 7 halianga.
29 Baing Abimelek xusunga Ebraham ba, “Baru namuxinta uta sipsip
hagaxang tutubing 7 halianga?”
30 Haxuya ba, “Oxop sipsip hagaxang tutubing 7 bagudi li. Bila balau
bagula uhatanga ba hatumingara taininau ba ngaki lang banggumina li.”
31 Binabu duxu longga ba Berseba,† namua na tang dahau haruangua la
ba.
32 Tang dahau haruangua Berseba laing sup, baing Abimelek gabu
lipuxing haungingamdi yanamidinga Pikol tang digoxoya mala mana
Pilistiadi titidinga.
33 Ebraham rang xaiya tamaris‡ tela Berseba, saing uxu TOXORATAMONA
yanoa la ba, sabu mana Urana Bungingbunginaloama.
34 Baing Ebraham wa lobu bunging maxaxaya monga mana Pilistiadi
titidinga.

22

Urana Tuba Ebraham

1 Bunging tela disup, baing Urana tuba Ebraham. Wagi mana ba,
“Ebraham!”
Haxuya ba, “Ngawau.”✡
2 Baing harua ba, “Oxop garama mala, garam taininau Aisak, garamga
murum sibuna mana ba, saing ula mana titia Moraya. La ba, mana bimbi
tela bagula ngahatanga naung, ung garama mati uhanania nanga etua’m
yaba laing tau masup.”✡
3 Buraraging sibuna, baing Ebraham mesa, xauxau donkixinoa saing
xap Aisak xaung lipuxing oxatam luwadi. Baing lua xai sanga mana
hananianga taungama saing dila mana longga Urana bala mana ba.
4 Xaidap tuwa, baing Ebraham bagu mahaing mala saing bagu longga
wa hasoya monga.
5 Baing Ebraham bala lipuxing oxatamdi ba, “Tang gawa mua la li rangua
donkia li. Gara tam gala hata lo. Tam gasabu, saing tam gagoxoya ma
ranguang muli.”
6 Baing Ebraham xap xaidi mana hananianga taungam saing tadi
garanoa Aisak yaxunia. Baing ing sibuna xap yaba xaung waxanga saing
raidi. Tang dahaxa mala,
7 baing Aisak harua na tibuna Ebraham ba, “Tibugu?”
Haxuya ba, “Garagua, ngawau.”
Aisak xusunga ba, “Yaba xaung xaiyadi bagudili, ne sipsip tutubina mana
hananianga taungama kabi?”
8 Ebraham haxuya ba, “Garagua, Urana ing sibuna bagula sina sipsip
tutubina mana hananianga taungama.” Baing tang dahaxa malau.
9 Tang disok mana longga Urana bala mana ba, baing Ebraham
tongtongia kabukabu hananiangama la ba saing gatia xaidi etua mana.

† **21:31** *Berseba* namuxinoa *lang banggumina dahau haruangua mana.* ‡ **21:33** *tamaris*—Tamaris xai yonggam. Yonggaxinoa ganangang xai mana sabu. ✡ **22:1** Hibru 11:17-19 ✡ **22:2** 2 Naxuyanga (2 Stori) 3:1

Goxi garanoa Aisak saing hakinu mahaing kabukabu hananiangamia, etua'm xaidi.✡
10 Baing ina naga, Ebraham raria rimanoa saing xap waxanga bu ung garanoa mati.
11 Baing tegu. TOXORATAMONA uleginama wagi masok ma long xaiya mana ba, "Ebraham! Ebraham!"
Baing haxuya ba, "Ngawau."
12 Harua ba, "Labu ung garamau tai. Labu ulibu axamang tela manau tai. Namua na hatata ngaxabia ba maxung sibuna uwa hawa mana Urana. Ngabagung uxauxau ba uhanania garama nanga, usaxangia garam taininau te."
13 Baing Ebraham bagu mahaing saing bagu sipsip moning tela wa haxek, salamindi digasi'm xai rimandi. Baing ila saing xap ma hanania etua'm yaba laing tau masup bu xap Aisak yabanoa.
14 Binabu Ebraham uxu longga ba, "TOXORATAMONA Bagula Sina." Bila balau ma laing hatata lipudi daharua ba, "Etua mana TOXORATAMONA bimbixinoa, bagula sina."
15 Baing TOXORATAMONA uleginama wagi muli masok ma long xaiya mana Ebraham.
16 Harua ba, "Nga TOXORATAMONA ngaharua bila li: Ngaharingia haruangagua nga sibugu yagia ngaharua maxung sibuna. Mana namua ulibu bila li, usaxangia garama te, garam taininau baing,✡
17 maxung sibuna bagula ngasina guxama naung saing bagula ngalibu bakbagimdi disok xumang sibuna bila hatungdi duwa sabalunia xaung bila ulangulangdi duwa tek rubinia.✡ Bakbagimdi bagula didali bixuadingdi daxap long sabanga dingiadi.
18 Baing mana bakbagimdi* bagula ngaguxam bakbak titiam longgalo, namua na usu mana haruangagua."✡
19 Baing Ebraham tang digoxoya mala muli rangua lipuxing oxatamdi, saing gabudi dahaxa mala Berseba. Baing Ebraham wa Berseba.

Nahor Bakbagindi

20 Bunging tela disup, baing Ebraham xap haruang(u)a ba "Milka xauna hayau garadi na kixingima Nahor.
21 Yadingdi bing: Us matuaua, kixinginoa Bus, Kemuel (Aram tibuna),
22 Keset, Haso, Pildas, Yitlap, xaung Betuel."
23 (Betuel Rebeka tibuna.) Milka hayau gara lup 8 bagudi li na Ebraham kixinginoa Nahor.
24 Nahor yau hainging oxatam olanggam tela, yanoa Reuma. Ina xauna hayau gara lupdi, yadingdi Teba, Gaham, Tahas xaung Maka.

23

Sara Matianoa (Xaung Gobagobanoa)

1 Sara nianindi 127. Walingang nianidi bila ba,
2 baing mati mana longga Kiriat-Arba (tauxu ba Hebron) mana titia Kenan. Baing Ebraham luxu ba usinga Sara xaung tangia.
3 Baing Ebraham mesa yunga Sara sangganoa saing ila harua rangua Hitdi. Harua ba,

---

✡ **22:9** Yems 2:21 ✡ **22:16** Hibru 6:13-14 ✡ **22:17** Hibru 11:12 * **22:18** kimbo *xuyanoa.* ✡ **22:18** Aposel 3:25

4 “Ngawa lobu xaung lipu titi telama liwe mang. Ngaxusungang ba
anai mana ngagim titi (hataing) tela mang ba wa gobagobua bu sanga ba
ngakimang hainigua.”✡
5 Hitdi dahaxuya na Ebraham ba,
6 “Lipu sabanga (mana), ulungu to. Uwa yanam haringina liwe mam.
Umogu gobagobamam xai sibuna tela saing ukimang matiama la ba. Amia
tela sanga ba biliung mana gobagobanoa bu ukimang matiama te.”
7 Baing Ebraham mesa saing turu mana titi moxonadi Hitdi.
8 Baing harua nadi ba, “Nabu anai mana ngakimang matiagu, bing
alungu nga to. Ahauli nga axusunga Sohar garanoa Epron
9 bu sina guhia wa Makpela nanga. Moxonoa, wa titing ragunia.
Axusunga ba sina nanga mana giminaging maringina maxaimia bu wa
gobagobagu kimangingam.”
10 Lipu Hitama Epron rung la ba liwe mana bakbagindi saing haxuya
na Ebraham mana maxadinga mana lipu longgalo dima long sabanga
gamgamingang xaluxinia.
11 Harua ba, “Lipu sabanga (mana), ulungu to. Talibu bila ba te. Ngasina
titia naung olang, xaung ngasina naung guhia wa mana olang. Ngasina
naung olang bakbagigudi maxadingia. Ula ukimang matiama.”
12 Baing Ebraham turu mana titi moxondi.
13 Baing mana long moxondi maxadinga harua na Epron ba, “Ngabo ba
ulungu nga. Bagula ngagim titia ba giminaginoa. Oxop siangigua bu sanga
ba ngakimang matiagu la ba.”
14 Epron haxuya na Ebraham ba,
15 “Lipu sabanga (mana), ulungu to. Titi giminaginoa siang silba 400. Ne
giminaga ba axamang olang liwe makitam. Ula ukimang matiama.”
16 Ebraham nai mana Epron giminaginoa saing hangalia na giminaga
mogu Hitdi maxadingia. Siang silba 400 naga, mauxanganoa bila lipu
sianggamdi dahangalia.
17 Baing ina naga, bila balau Epron titinoa wa Makpela, longga Mamre
sanga karagia, sok Ebraham inia. Xap titia xaung guhia wa mana xaung
xai longgalo dili maluxu’m ragunoa.
18 Ila mana Ebraham rimanoa Hitdi maxadingia, adi digugunia long
sabangga ba xaluxinia.
19 Laing sup, baing Ebraham kimang haininoa Sara guhia wa Makpela,
longga Mamre sanga karagia (wa haxek mana longga Hebron), mana titi
sabanggaa Kenan.
20 Baing ina naga, titia ba xaung guhia wa mana yunga Hitdi rimadingia
saing ila Ebraham rimania ba sok gobagobang kimangingama.

24

Aisak Rebeka Tang

1 Ebraham wa duanga ba, saing TOXORATAMONA sina guxama na bu
axamang walinganamdi disok xai.
2 Baing Ebraham wagi lipuxing oxatama wasa mana xalinging longgalo
ba ma, saing harua na ba, “Uta rimama babagu hanggaxobinia.*

✡ **23:4** Hibru 11:9,13; Aposel 7:16 * **24:2** Kubolua ta rimanoa Ebraham babang hanggaxobinia bing mogungua mana lipuxing oxatama ba hau haruangua rangua Ebraham. Bila balau, bing su maringina mana Ebraham tabinanganoa. Ubagu Unggutinga (Stat) 47:29 xauna.

3 Ngabo ba uharingia haruangama xaung TOXORATAMONA yanoa, Urana
long xaiyam xaung titiam. Uhau haruangua ba bagula oxop haing tela ba
sok garagua haininoa rangua Kenandi li te, titia ba ngarung mana baing.
4 Ning ula yabagia rangua bakbagigudi bu oxop hainga ba garagua Aisak
yau."
5 Lipu oxatamga ba xusunga ba, "Ne bola hainga hauxana ba goxoya ma
titia li rangua nga. Bagula ngaxap Aisak mala la ba bu rung liwe mana
bakbagimdi yabamia?"
6 Baing Ebraham harua ba, "Labu oxop garagua mala la bau tai.
7 TOXORATAMONA, Urana long xaiyama, lipua xap nga sangua tibugu
numanoa xaung bakbagigudi titidinga, lipua harua nanga xaung hau
haruangua rangua nga ba, "Bagula ngasina titia li na bakbagima[†]"—ina
naga bagula soxi uleginama muga naung bu sanga ba oxop hainga la ba
bu garagua yau.
8 Nabu hainga hauxana ba goxoya ma ranguaung, bing sangau, heku
mana haruanga li uhau rangua nga ba. Ning labu oxop garagua mala la
bau tai!"
9 Binabu lipuxing oxatama ta rimanoa lipuxing haringinoa Ebraham
babang hanggaxobinia, saing hau haruangua ba su mana haruanganoa.
10 Baing lipu oxatama xap lipuxing haringing kameling 10 doxoxi
lipuxing hairnging yahangang xai sibundi, saing ila. Haxa mala titia Aram-
Naharaim,[‡] saing ila mana long sabangga Nahor rung mana ba.
11 Sok, baing libu kameldi dikinu haxek mana lang banggumina longga
rubunia. Bungbung baing. Xaidap maxanoa haingdi dila ba duxu lang.
12 Baing sabu ba, "O TOXORATAMONA, Urana mana lipuxigu haringina
Ebraham, ngaxusunga ba ulibu oxatagua aningona hatata xaung ba
uhatanga kubolung xaiyua na lipuxigu haringina Ebraham.
13 Bagu baing ngali lang maxamaxana li rubinia, saing long moxondi
nanuhangidingdi disok ma bu duxu lang.
14 Bagula ngaxusunga haing nanung tela ba, 'Sanga ba uta borima mari
bu nganung monga?' Nabu harua ba, 'Unung, saing bagula ngasina langa
na kamelimdi xauna.' Nabu bila ba, bing ngabo ba ina naga umogu
(ma)na lipuxim oxatama Aisak. Nabu sok bila ba, bing bagula ngaxabia
ba uhatanga kubolum xaiyua na lipuxigu haringina."
15 Lipu oxatama sahi sabunganoa teguyu, baing Rebeka sok xoxi borina.
Betuel nanuhanginoa. Betuel Nahor Milka tang garading luba. Nahor
Ebraham kixinginoa.
16 Haing nanuna ba gumanging sibuna. Xabia luba teguyu, lup tela kinu
rangua te. Ri lang maxamaxania, xu lang saing goxoya mahaing muli.
17 Lipu oxatama luki masok rangua saing harua ba, "Sanga ba usina lang
kaxukana borimia nanga bu nganung?"
18 Baing harua ba, "Lipu haringina, unung." Baing tatua borinoa mari
sap saing tuxu rimania bu nung.
19 Nung sanga ba baing hainga harua ba, "Bagula ngasina langa na
kamelimdi xauna laing dinung sanga ba."
20 Binabu matu borinoa masup mari sap asaxa minania, luki muli lang
bangguminia bu xu muli, bila balau laing kamelindi dinung sanga ba.
21 Ne lipua harua te, ina bagu hainga ing ganina ba xabia ba TOXORATA-
MONA libu oxatanoa aningona, kimbo tegu.

---

† **24:7** kimbo *xuyanoa.* ‡ **24:10** Yaya *Aram-Naharaim* namuxinoa *Aram titinoa lang luwa duwa mana.* Yan tela *Padan-Aram,* ne Grikdi duxu ba *Mesopotemia.*

22 Kamel dinung laing sup, baing lipua wangia raxu yungxam gol tela
xaung raxu rimam gol luwa. Gimagiding sabanga, saing raxu rimandi
mauxading.§
23 Baing xusunga ba, “Ung gaxarea nanuhanginoa? Sanga ba ubala nga
ba ganangana wa tibum numania sanga mana am gakinu yambong?”
24 Haxuya ba, “Nga Betuel nanuhanginoa, ina Nahor Milka tang
garadinga.”
25 Harua muli ba, “Am tatubang xaung anginga xumana sanga mana
kamelimdi, xaung numa ganangana sanga mana akinu mana xauna.”
26 Baing lipua gung king tuxundi mari, saing sabu mana TOXORATAMONA.
27 Baing harua ba, “Ngaiti TOXORATAMONA yanoa, Urana mana lipuxigu
haringinoa Ebraham. Maxung sibuna libu xai mana lipuxigu haringinoa,
kubolunoa xung mari te. TOXORATAMONA muga manga mana haxangagua
bu nga ngama taxa rangua lipuxigu haringing bakbagindi.”
28 Baing haing nanunoa luki mala numia saing bala bauna numanamdi
mana axamandi disok.
29-30 Tauna, Rebeka moxongonoa yanoa Laban. Bagu raxu ngeli
hamunganoa yungxania xaung raxudi mana rimandi, saing lungu Rebeka
naxuya mana lipua ba harua baru na. Baing ina naga, hata sibuna li luki
masok saing bagu lipua li lang maxamaxania, haxek rangua kameldi.
31 Baing Laban harua ba, “Ung lipu tela TOXORATAMONA sina guxama
na(ung)! Uma tala numia. Uli sabasabia li baru? Ngaxauxau numua xaung
kameldi yabadinga masup.”
32 Binabu lipua tang dila numia, saing Laban lipuxindi duwangia
kameldi, saing disina tatubang xaung anginga na kameldi, saing daxap
langa ma bu lipua gabu riandi didamia kidingdi.
33 Sup, baing daxap anginga (di)ma, ne Ebraham lipuxing oxatama harua
ba, “Bagula ngaxang te laing ngabaxanga haruangagua to.”
Baing Laban harua ba, “Sangau. Uharua to.”
34 Binabu harua ba, “Nga Ebraham lipuxing oxatama.
35 TOXORATAMONA sina guxam sabanga na lipuxigu haringinoa, binabu
xalinging xumana. Sina xalaxala na bila sipsipdi xaung memedi, bul-
makaudi, silba xaung gol, haing lup oxata olanggamdi, xaung kameldi
xaung donkidi.
36 Baing bungina lipuxigu haringing haininoa Sara nianindi xumana,
hayau gara lup tela na lipuxigu haringinoa. Baing ina naga sina xalinging
longgalo na gara ba.
37 Baing lipuxigu haringinoa haxi ba ngahau haruanga li, harua nanga
ba, ‘Labu oxop haing tela ba sok garagua haininoa rangua Kenandi liu tai,
titia ba ngarung mana baing.
38 Ne ula rangua tibugu sibindi xaung bakbagigudi, saing oxop hainga
ranguadi ba garagua yau.’
39 “Baing ngaxusunga lipuxigu haringinoa ba, ‘Bola hainga hauxana ba
goxoya ma rangua nga, bing (bagula) ngaraxata?’
40 “Baing haxuya ba, ‘TOXORATAMONA, lipua ngasu mana bungingbungi-
nalo, bagula soxi uleginama ila ranguaung bu libu haxangama aningona.
Bila balau bagula oxop haing tela rangua nga sibugu bakbagigudi xaung
tibugu sibindi bu garagua yau.

§ **24:22** Hibru xuana harua ba raxu yungxam mauxanganoa bila gram 6, saing raxu rimam taining tainina mauxanganoa bila 100 gram.

41 Ne nabu ula rangua bakbagigudi saing hauxading mana soxi mala
ranguaung, bing sangau, heku mana haruanga li ngalibu uhau rangua nga
ba. Mauxanganoa bagula xapkung te.'
42 "Menau ngama lang maxamaxania, baing ngasabu ba, 'O TOXORATA-
MONA, Urana mana lipuxigu haringina Ebraham, nabu ung murungama,
bing ulibu haxangagua ngama mana ba aningona.
43 Bagu baing ngali lang maxamaxana li rubinia. Nabu haing nanung
tela sok ma bu xu lang, saing ngaharua na ba, "Sanga ba nganung monga
mana borima?"
44 Baing nabu harua nanga ba, "Unung, saing bagula ngasina langa na
kamelimdi xauna," baing ina naga, TOXORATAMONA, ngaxusunga ba hainga
naga umogu mana lipuxigu haringing garanoa.'
45 "Ngasahi sabungagua hatumingagia teguyu, baing Rebeka sok ma,
xoxi borinoa yaxunia. Ri mala lang maxamaxania saing xu lang, saing
ngaharua na ba, 'Sanga ba usina langa nanga bu ngagung?'
46 "Tatua borinoa yaxunoa mari sap saing harua ba, 'Unung, saing bagula
ngasina langa na kamelimdi xauna.' Binabu nganung, saing sina langa na
kameldi xauna.
47 "Ngaxusunga ba, 'Ung gaxarea nanuhanginoa?'
"Harua ba, 'Nga Betuel nanuhanginoa, ina Nahor Milka tang garadinga.'
"Baing ngasu raxu yungxania saing ngata raxudi mana rimandi.
48 Baing ngagung kigu tuxundi mari, saing ngasabu mana TOXORATA-
MONA. Ngaiti TOXORATAMONA yanoa, Urana mana lipuxigu haringina
Ebraham. Ina muga manga mana haxangagua bu ngama taxa rangua
lipuxigu haringing kixinging garanoa ba sok garang haininoa.
49 Tauna, nabu maxung sibuna abo ba alibu xai mana lipuxigu
haringinoa, bing abaxanga nanga. Nabu tegu, bing abaxanga nanga xauna.
Bila balau bagula ngaxabia ngaria baru."
50 Baing Laban Betuel tang dahaxuya ba, "Maxuna, TOXORATAMONA libu
axa li sok. Heku mana tam haruangamamdi.
51 Abagu, Rebeka wau. Oxop saing tang gala. Sanga ba yau lipuxim
haringing garanoa, bila TOXORATAMONA harua baing."
52 Ebraham lipuxing oxatanoa lungu haruangadinga, baing gung king
tuxundi mari titia TOXORATAMONA maxania.
53 Sup, baing wangia yauyaunga silba xaung gol, xaung imangdi, saing
sinadi na Rebeka. Baing sina yahanga siang sabanggamdi na moxongonoa
xaung bauna.
54 Baing gabu riandi daxang dinung saing dikinu la ba yambong.
Buraraging sibuna dimesa, baing lipua harua ba, "Ngabo ba ngagoxoya
mala muli rangua lipuxigu haringinoa."
55 Ne Rebeka moxongonoa bauna tang daharua ba, "Am gabo ba haing
nanunoa wa ranguam laing bila xaidap 10 disup to, tauna ila."
56 Ne harua nadi ba, "Labu ahalisia ngau tai. Namua na TOXORATAMONA
libu oxatagua aningona ba. Ngabo ba ngagoxoya mala muli rangua
lipuxigu haringinoa hatata."
57 Baing daharua ba, "Tawagi mana haing nanunoa ba taxusunga to."
58 Binabu duwagi Rebeka ma, saing duxusunga ba, "Ubo ba ula rangua
lipua li?"
Baing harua ba, "Wane, bagula ngala."
59 Binabu disoxi sibiding Rebeka mala, gabu hainga wasa mana bungina
wa gara kambagina ba, Ebraham lipuxing oxatama xaung riandi.
60 Baing disina guxama na Rebeka, daharua ba,

“Hamungamam, bagula uxapsaxi
gara 1,000 xumang sibuna.
Bagula bakbagimdi didali bixuadingdi,
daxap long sabanga dingiadi.”

61 Baing Rebeka gabu haining oxatamdi daxauxau saing dirung kameldi
ubudingia saing disu mana Ebraham lipuxing oxatama mala. Bila balau
lipu oxatama xap Rebeka saing ila.
62 Tauna, mana bungina baguba Aisak goxoya ma sangua Ber-Lahai-Roi,
saing wa titia Negep.
63 Bungbung tela ila raxangia bu hatum mua. Baing bagu mahaing saing
bagu kameldi dima baing.
64 Saking Rebeka bagu mahaing xauna saing bagu Aisak. Baing hixi mari
sangua kamel
65 saing xusunga lipu oxatama ba, “Gaxarea haxa raxangia ma rangua
kira?”
Baing haxuya ba, “Lipuxigu haringinoa.” Binabu Rebeka xap toxong
imanganoa saing saku ramramonoa.
66 Baing lipu oxatama naxuya na Aisak mana axamandi libudi.
67 Baing Aisak xap Rebeka mala bauna Sara numang mokiamia, Baing
yau. Binabu sok haininoa, saing murung sibuna mana. Baing xap ati
tatuanganama kimuya mana bauna matianoa.

25

Ebraham Matianoa

1 Ebraham yau haing tela muli yanoa Ketura.
2 Hayau garadi li na Ebraham: Simran, Yoksan, Medan, Midian, Isbak
xaung Sua.
3 Yoksan Seba Dedan tang tibuding. Dedan bakbakingdi Asurdi, Letusdi
xaung Leumdi.
4 Midian garandi Epa, Eper, Hanok, Abida xaung Elda. Ding longga
Ketura bakbagindi.
5 Ebraham sina xalinging longgalo na Aisak.
6 Ne garadi haining oxatamdi dahayaudi ba, sina yahangadi nadi saing
bungina wauyu soxidi mala sangua garanoa Aisak, soxidi mala titia wa
sanga karagia.
7 Ebraham wa laing nianindi 175.
8 Baing ina naga, yaganganoa sup saing mati bungina muganga. Duanga,
nianindi dibaxagi, saing kinu rangua mugangandi.
9 Garang Aisak Ismael tang dikimang guhia wa Makpela, longga Mamre
sanga karagia. Guhia ba wa mana Epron titinoa, Sohar garanoa, lipu
Hitam.
10 Titia ba, Ebraham gim rangua Hitdi ba. Dikimang la ba rangua
haininoa Sara.✡
11 Kimuya mana Ebraham matianoa, Urana sina guxama na garanoa
Aisak. Mana bungina baguba, Aisak wa mana Ber-Lahai-Roi.

Ismael Bakbagindi

12 Ismael bakbagindi bila li. Ebraham garanoa. Haing Isikpama Hagar,
Sara haining oxata olanggama, hayau na.

✡ **25:10** Unggutinga (Stat) 23:3-16

13 Ismael garang lupdi yadingdi bila li. Ungguti mana matuaua ila mari.
Nebaiot Ismael garang matuaua, kimuya Kedar, Atbel, Mipsam,
14 Misma, Duma, Masa,
15 Hadat, Tema, Yetur, Napis xaung Kedema.
16 Ismael garang lup 12 disok yanamdi mana bakbak 12 ba daxap
yadingdi. Taining tainina ding ganangading xaung tabalaxayading.
17 Ismael wa laing nianindi 137. Yaganganoa sup saing mati, saing kinu
rangua mugangandi.
18 Bakbagindi dirung mana titia liwe mana Habila xaung Sur, haxek
mana Isip bila sanga Asur wa mana. Baing bakbakkadi li dirung xai rangua
ding te.

Yekop Iso Tang

19 Ebraham garanoa Aisak bakbagindi bila li. Ebraham Aisak tibuna.
20 Aisak nianindi 40 baing yau Rebeka. Rebeka tibuna Betuel, Aram tela
yabanoa Padan-Aram. Rebeka moxongonoa Laban, lipu Aramgam.
21 Aisak sabu na TOXORATAMONA ba hauli haininoa, namua na xuhiana.
TOXORATAMONA lungu sabunganoa, saing Rebeka gamona.
22 Garadi dahaung lunia, saing harua ba, "Baruta alali sok manga?"
Binabu ila ba xusunga TOXORATAMONA.
23 TOXORATAMONA harua na ba,

"Numanuma luwa duwa gamomia,
saing bakbak luwa bagula disok sanguaung, dutu ding.
Bakbak tela haringinganoa bagula dali tela,
saing sabangua bagula tuxu kixinginoa oxatanoa."✡

24 Tauna, xaidap hayauxingama sok, baing gara haragaragangandi duwa
gamonia baing.
25 Gara mugamungama sok sabuxana, saing sangganoa bukbuxana bila
imang buxama. Binabu duxu yanoa ba Iso.*
26 Sup, baing kixinginoa sok, rimanoa tuxu Iso king tambonga. Binabu
duxu yanoa ba Yekop.† Aisak nianindi 60 bungina Rebeka hayau
haragaraganganadi ba.

Iso Yunga Yabang Matuaua Mala Rangua Yekop

27 Neng sabangandi ditubu, baing Iso ruanginoa yabina, lipu onganam.
Ne Yekop lipu mamugina, wa tabalaxaya(u).
28 Aisak muruna mana Iso, namua na yaha ba xang asaxa abungindi
xapdi. Ne Rebeka muruna mana Yekop.
29 Xaidap tela Yekop bori, baing Iso goxoya ongania ma. Haringinganoa
sup saing gesaging sibuna.
30 Harua na Yekop ba, "Sap! Oxop axamang sabuxana ubori ba ma bu
ngaxang. Haringingagu sup saing gesagu sibuna." (Binabu duxu yan tela
ba Idom.)‡
31 Ne Yekop harua ba, "Sangau, ne muga uyunga yabama matuaua mala
rangua nga to."
32 Iso harua ba, "Laku, ngabo ba ngamatiuba! Yabagu matuaua sanga ba
hauli nga baru?"

✡ **25:23** Rom 9:12 * **25:25** *Iso* waxungtuanoa haxek mana Hibru haruanga tela namuxinoa *bukbuxana.* † **25:26** *Yekop* namuxinoa *tuxu king tambonga.* Mana Hibru xuana haruanga ba harua saha mana haruanga *langua.* ‡ **25:30** *Idom* namuxinoa *sabuxana.*

33 Ne Yekop harua ba, “Uhau haruangua rangua nga to.” Binabu hau
haruangua rangua saing yunga yabang matuaua na Yekop.✡
34 Baing Yekop sina salanga na Iso xaung anginga boringam sabuxana
tongtongia mana lentil marandi.§ Xang nung, baing mesa ilauba.
Bila balau Iso hatanga ba yabang matuaua axamang olang hatumingania.

26

Aisak Xaung Abimelek

1 Tauna, gesaga sok mana titia ba, bila gesaga sok muga mana bungina
Ebraham. Baing Aisak ila (mana) longga Gerar rangua Abimelek Pilistia
xaitamoxidinga.
2 TOXORATAMONA owa masok rangua Aisak saing harua ba, “Labu uri
mala Isipku tai. Uwa mana titia bagula ngabaxanga naung mana ba.
3 Uwauyu mana titia li monga to, saing bagula ngawa ranguaung xaung
bagula ngasina guxama naung. Namua na bagula ngasina titia longga li
naung xaung bakbagimdi. Bila balau bagula ngalibu haruangua ngahau
rangua tibum Ebraham aningona.✡
4 Bagula ngalibu bakbagimdi disok xumang sibuna bila hatungdi
duwa sabalunia, saing bagula ngasina titi longga li nadi. Baing mana
bakbagimdi* bagula ngaguxam bakbak titiam longgalo,
5 namua na Ebraham su mana haruangagua, saing libu tabinangagu
longgalo xaung hanaunaungagu longgalo.”
6 Binabu Aisak wauyu mana longga Gerar.
7 Bungina longga ba moxondi duxusunga mana haininoa, harua ba,
“Hamungagua.” Namua na maxuwa ba harua ba, “Hainigua.” Hatum
ba, “Bola longga li moxondi ung nga mati bu daxap Rebeka, namua na
gumangina.”✡
8 Aisak wa mana longga ba maxaxaya monga, baing Pilistia xaitamoxidinga Abimelek bagu suangia mari saing bagu Aisak yaha mana haininoa
Rebeka.
9 Binabu Abimelek wagi Aisak ma saing harua ba, “Si! Hainima baing!
Baruta uharua ba, ‘Hamungagua’?”
Aisak haxuya na ba, “Namua na ngahatum ba, ‘Nam ngamati namua na
dibo ba daxap hainigua.’ ”
10 Baing Abimelek harua ba, “Uraxata mam! Nabu lipuxigu tela kinu
rangua hainima, bagula ulibu am gaxap mauxanganoa mana kubolu diana
ba!”
11 Binabu Abimelek tabina lipuxing longgalo ba, “Lipu gaxarea hanggalangia lipua li kimbo haininoa bagula am gaung mati.”
12 Aisak xuma mana titia ba, saing mana niani naga xauya anginga dali
xumangama bila 100. Namua na TOXORATAMONA sina guxama na.
13 Sok lipu xalaxalam, saing xalingindi ditubutubu mala.
14 Sipsibindi, bulmakaundi xaung lipuxing oxatamdi xumang sibuna
sanga mana Pilistiadi dibagulinga.
15 Binabu Pilistiadi diyaxang lang bangguming longgalo tibuna lipuxing
oxatamdi diki mana bungina tibuna Ebraham.
16 Sup, baing Abimelek harua na Aisak ba, “Usauyam, namua na
haringingama tubu buk saing (u)daliam sibuna.”

✡ **25:33** Hibru 12:16 § **25:34** *lentil marandi*—Lentil marandi bila kalaidi ne sabuxading. ✡ **26:3** Unggutinga (Stat) 22:16-18 * **26:4** kimbo *xuyanoa.* ✡ **26:7** Unggutinga (Stat) 12:13, 20:2

17 Binabu Aisak sauya longga ba, saing ila tongtongia tabalaxaya mana
long gomana wa mana titia Gerar saing wa la ba.
18 Baing ki muli lang banggumindi diki bungina tibuna Ebraham.
Pilistiadi diribadi kimuya mana Ebraham mati. Aisak uxu yadingdi bila
tibuna uxudi muga.
19 Aisak lipuxing oxatamdi diki long gomania saing disok mana lang
maxamaxang tela la ba.
20 Ne Gerar lipuxiding morung wasanganamdi dahakhaxi rangua Aisak
iniadi, daharua ba, "Langga li amia!" Binabu Aisak uxu lang banggumina
ba Esek,† namua na dahakhaxi rangua.
21 Baing diki lang bangguming tela muli, ne dahakhaki mana langga ba
xauna. Binabu uxu yanoa ba Sitna.‡
22 Sauya, saing ila ki lang bangguming tela muli, saing lipu tela
hakhaxinga mana te. Uxu yanoa ba Rehobot,§ harua ba, "Hatata Toxo-
ratamona sina gananga sabanga nakira saing bagula oxataroa aningona
xumana titia li."
23 Kimuya Aisak sauya longga ba saing haing mala mana Berseba.
24 Yambongga baguba TOXORATAMONA owa masok ranuga saing harua
ba, "Nga Urana mana tibum Ebraham. Labu umaxuwau tai, namua na
ngawa ranguaung. Bagula ngasina guxama naung saing bagula ngalibu
bakbagimdi disok xumana, namua na ung lipuxigu oxatama Ebraham
garanoa."
25 Baing Aisak tongtongia kabukabu hananiangam tela la ba bu sabu
mana TOXORATAMONA saing uxu yanoa. Tongtongia tabalaxayanoa la ba,
saing lipuxing oxatamdi diki lang bangguming tela.

Aisak Abimelek Tang Dahau Haruangua

26 Dikiyu, baing Abimelek yunga longga Gerar ma rangua Aisak. Baing
Ahusat, lipua sina hatuminga na, xaung Pikol, lipuxing haungingamdi
yanamidinga, tang digabu Abimelek ma.✡
27 Aisak xusungadi ba, "Baruta ama rangua nga? Nulana hauxaim manga
saing asuka nga mala."
28 Dahaxuya ba, "Am gabagu galanga ba TOXORATAMONA wa ranguaung.
Binabu am gabo ba haruanga haungam wa liwe makira. Tahau haruangua
bila li:
29 Labu ulibu doa mamgu tai. Bila am galibu doa maung te. Bung-
ingbunginalo am galibu xai maung saing am gasoxiung mala xaung
gamogamu mosiu. Baing bagu hatata TOXORATAMONA sina guxama naung
baing."
30 Binabu tongtongia taungua manadi, saing daxang dinung.
31 Buraging buraraging sibuna dimesa saing dahau haruangua. Baing
Aisak soxidi mala, saing dila xaung gamogamu mosiu.
32 Mana xaidapka naga Aisak lipuxing oxatamdi dima saing dibaxanga
mana lang banggumina diki, daharua ba, "Am gasok mana langa!"
33 Binabu uxu ba Siba.* Baing ina naga, ma laing hatata duxu longga ba
Berseba.

Iso Hainindi

---

† **26:20** *Esek* namuxinoa *hakhaxinga.* ‡ **26:21** *Sitna* namuxinoa *xukxugianga.* § **26:22** *Rehobot* namuxinoa *gananga.* ✡ **26:26** Unggutinga (Stat) 21:22 * **26:33** *Siba* namuxinoa *haruanga haungam,* saing *Berseba* namuxinoa *lang banggumina mana haruanga haungam.*

34 Iso nianindi 40, baing yau Beri nanuhanginoa Yudit. Beri Hit tela.
Xauna yau Elon nanuhanginoa Basemat. Elon Hit tela xauna.
35 Haing luwadi ba dilibu Aisak Rebeka tang gamoding didoa mana
dingtang.

27

Yekop Hanai Iso Guxaminganoa

1 Aisak wa duanga saing maxandi dilaba laing sanga ba bagu te, baing
wagi sabangua Iso ba ma saing harua ba, "Garagua."
Baing haxuya ba, "Ngawau."
2 Aisak harua ba, "Ulungu to. Ngawa duanga baing, saing ngaxabia
xaidabigu matiama te.
3 Binabu oxop gulum ruangima, saing ula ongania bu uida asaxa manga.
4 Uxauxau anginga dauyana murugu mana saing oxop ma rangua nga
bu ngaxang, bu sanga ba ngasina guxama naung to. Sup, baing sanga ba
ngamati."
5 Ne Rebeka lungu Aisak harua na garanoa Iso. Bungina Iso ila ongania
ba ida asaxa xaung xap ma muli,
6 Rebeka harua na garanoa Yekop ba, "Ulungu to. Ngalungulungu tibuma
harua na sabangama Iso ba,
7 'Oxop asaxa ma saing uxauxau anginga dauyana bu ngaxang, bu sanga
ba ngasina guxama naung TOXORATAMONA maxania to. Sup, baing sanga
ba ngamati.'
8 Tauna, garagua, ulungu haruangagua usu maringina mana.
9 Usok mala mana morudi saing oxop meme tutubing luwa ditubu dima,
bu ngaxauxau anginga dauyana mana tibum, bila muruna mana.
10 Baing oxop mala rangua tibum ba xang, bu sanga ba sina guxama
naung muga mana mati."
11 Yekop harua na bauna Rebeka ba, "Ne sabangagua Iso sanggandi
bukbuxading ne ngaxola.
12 Bola tibugu xunumia sanggagua? Bagula xabia ba ngatuxu muraga
mana, saing bagula ngaxap guxam diana manga, ning guxam xai, tegu."
13 Bauna harua ba, "Garagua, uyunga guxam diana ba xap nga. Ne ula
ulibu haruangagua maringina. Usok mala oxop memedi dima rangua nga."
14 Binabu Yekop ila xapdi ma rangua bauna, saing xauxau anginga
dauyana, bila tibuna muruna mana.
15 Baing Rebeka xap sabangua Iso imanging xai sibundi duwa numia,
saing sausau nanunoa Yekop manadi.
16 Baing kaukau king rimandi xaung giduna mana meme tutubing
sanggandi.
17 Baing sina anginga dauyana xaung salanga xauxaudi ba na Yekop.
18 Binabu ila rangua tibuna saing harua ba, "Tibugu."
Haxuya ba, "Wane. Garagua, ung baruamta?"
19 Yekop harua na tibuna ba, "Nga Iso garam matuaua. Ngalibu bila
uharua baing. Umesa urung ba oxong asaxa teladi, bu sanga ba usina
guxama nanga."
20 Aisak xusunga garanoa ba, "Garagua, usok mana sap baru?"
Haxuya ba, "TOXORATAMONA Urana ungia libu idangagua aningona."
21 Baing Aisak harua na Yekop ba, "Garagua, uma haxek bu ngaringgung
bu ngaxabia ba maxuna ung garagua Iso, bo."

22 Yekop ila haxek rangua tibuna. Baing Aisak ring, saing harua ba,
"Waxungtuanoa Yekop inia, ne rimandi Iso iniadi."
23 Baing bagu xabia te, namua na rimandi buxading bila Iso iniadi.
Binabu xauxau ba sina guxama na.
24 Ne xusunga ba, "Maxung sibuna ung garagua Iso?"
Haxuya ba, "Nga ba."
25 Baing Aisak harua ba, "Garagua, oxop ma rangua nga bu sanga ba
ngaxang asaxua utau ba. Saking bagula ngasina guxamingagua naung."
Yekop xap ma rangua saing xang, saing xap wain ma xauna saing nung.
26 Baing tibuna Aisak harua na ba, "Garagua, uma haxek saing ulibu
nga."
27 Binabu ila haxek saing libu. Baing ina naga, Aisak yuyu imanging
saminganoa bila Iso, binabu sina guxama na✡ saing harua ba,

"A, garagua saminganoa
bila saminga mana umangua
TOXORATAMONA sina guxama na.
28 Ngaxusunga Urana ba sina naung hinaxaga ri long xaiya ma
xaung titi orana,
bu ubaxagi mana wit xaung wain.
29 Ngaxusunga ba numanumadi dituxu oxatama,
xaung bakbakdi digung kiding tuxudingdi maung.
Ngaxusunga ba uwa kixingimdi lipuxiding sabanga
xaung baum garandi digung kiding tuxudingdi maung.
Ngaxusunga ba lipu gaxarea disina mauxanganoa naung bing daxap
mauxanganoa,
xaung lipu gaxarea disina guxama naung bing daxap guxama."✡

30 Aisak sina guxama masup, Yekop yunga tibuna Aisak saing sok mala,
baing hata sibuna li sabanganoa Iso goxoya ma mana idanganoa.
31 Ina xauna xauxau anginga dauyana saing xap ma rangua tibuna.
Baing harua na tibuna ba, "Tibugu, umesa urung ba oxong asaxa teladi,
bu sanga ba usina guxama nanga."
32 Tibuna Aisak harua na ba, "Ung gaxarea?"
Haxuya ba, "Nga garama. Garam matuaua Iso."
33 Baing Aisak lulu haringing sibuna saing harua ba, "Ne menau gaxarea
ida, xap asaxa ma saing su nanga? Ngaxang ba, menau uma teguyu baing.
Ngasina guxama na, baing maxung sibuna ina bagula xap guxamga ba!"
34 Iso lungu tibuna haruanga ba, baing gamona mauxana buk saing xaba
haringina, harua ba tibuna ba, "O tibugu! Usina guxama nanga xauna!"
35 Ne harua ba, "Kixingima ma langua nga, saing xap guxamingama
baing."
36 Iso harua ba, "Namua naga yanoa Yekop.* Tuxu muraga manga
bunging luwa li. Muga xap yabagu matuaua naina, baing hatata xap
guxamingagua naina!" Baing xusunga ba, "Ne guxama wauyu sanga mana
usina nanga?"✡
37 Aisak haxuya na Iso ba, "Ngamogu ba wa lipu sabanga etua maung
masup, xaung ngamogu ba bakbagindi dituxu oxatandi, xaung ngaharua

---

✡ **27:27** Hibru 11:20 ✡ **27:29** Unggutinga (Stat) 12:3 * **27:36** *Yekop* namuxinoa *tuxu king tambonga.* Mana Hibru xuana haruanga ba harua saha mana haruanga *langua.* ✡ **27:36** Unggutinga (Stat) 25:29-34

ba bagula baxagi mana wit xaung wain. Garagua, bila balau, binabu
baraxinta wauyu ba ngalibu maung?”
38 Iso harua na tibuna ba, “Tibugu, ung guxamingam taininau ing
ganina? O tibugu, usina guxama nanga xauna!” Baing Iso tang haringina.✡
39 Tibuna Aisak haxuya na ba,

“Yabama bagula wa
hasoya mana titi orana,
hasoya mana hinaxaga ri etua long xaiya ma.
40 Bagula uhaung waxangia bu oxop runginama,
saing bagula utuxu kixingima oxatanoa.
Ne bungina uhau hatumingama ba uyamu,
bagula uhitixiya gotinganoa
sangua waxumtuanoa.”✡

41 Tauna, Iso hauxang sibuna mana Yekop namua na tibuna sina guxama
na kixinginoa bila ba. Binabu harua hatumingania ba, “Haxek bagula
tibugu mati, baing sinianoa sok. Sup, baing bagula ngaung kixingigua
Yekop mati.”
42 Ne dibaxanga sabangua Iso haruanganoa na Rebeka, binabu wagi
garang nanunoa Yekop ma saing harua na ba, “Ulungu to. Sabangama
Iso tatua atindi mana hatumingua bo ba unggung mati.
43 Binabu garagua ulungu haruangagu li: Umesa ugiti mala rangua
moxongogua Laban mana titia Haran.
44 Ula uwa rangua monga laing sabangama atindi daxaringa.
45 Sabangama ating salianoa sup xaung halingalinga kubolua ulibu mana
to, tauna bagula ngasina haruangua ba ugoxoya ma muli. Bola tang gamati
mana xaidap taininau, ne xai te nabu ayanga na bila ba xap nga!”
46 Baing Rebeka harua na Aisak ba, “Hauxagu sibuna mana haing
Hittamgadi li. Nabu Yekop xap hainga liwe mana titia li moxong
nanuhangindi, adi Hitdi bila haing luwadi li, bing ngabo ba ngamati.”

28

1 Binabu Aisak wagi Yekop ma saing sina guxama na. Baing tabina ba,
“Labu oxop hainga rangua haing Kenangamgu tai.
2 Umesa ula mana titia Padan-Aram, mana baum tibuna Betuel numanoa,
saing oxop hainima la ba. Uyau toxongoma Laban nanuhanging tela.
3 Ngaxusunga Urana Haringing Sibuna ba sina guxama naung saing sina
gara xumana naung xaung libu bakbagimdi disok xumang sibuna laing
disok numanuma xumana.
4 Ngaxusunga ba sina guxamga sina na Ebraham ba naung xaung na
bakbagimdi, bu sanga ba udali oxop titia hatata uwa lobu mana ba, titia
Urana sina na Ebraham baing.”✡
5 Binabu Aisak soxi Yekop mala, saing ila Padan-Aram rangua Laban,
Betuel garang luba, Aram tela. Rebeka moxongonoa, Iso Yekop tang
bauding.
6 Tauna, Iso lungu ba Aisak sina guxama na Yekop saing soxi mala mana
Padan-Aram bu xap hainga la ba. Lungu ba bungina Aisak sina guxama
na, tabina ba labu xap hainga rangua haing Kenangamgu tai.

✡ **27:38** Hibru 12:17 ✡ **27:40** Unggutinga (Stat) 36:8; 2 Xaitamoxi (2 King) 8:20; Hibru 11:20
✡ **28:4** Unggutinga (Stat) 17:4-8

7 Lungu xauna ba Yekop lungu baungtibundi haruangadinga saing ila
(mana) Padan-Aram.
8 Baing ina naga, Iso bagu xabia ba tibuna Aisak hauxana mana haing
Kenangamdi,
9 binabu ila rangua Ebraham garang tela Ismael bakbaginoa, saing yau
Mahalat, Ismael nanuhanginoa xaung Nebaiot hamunganoa. Hauna li
gugu haining luwa yaudi ba.

Yekop Mip Mana Longga Betel

10 Yekop yunga Berseba saing haxa mala mana longga Haran.
11 Sok mana long tela, saing kinu la ba, namua na xaidaba ri masup. Xap
longga ba sianging tela, ta toxong hangaxobinia bila kandilong, saing kinu.
12 Mip saing bagu taxaga, namua wa titia, uxunoa haing mala long xaiya.
Baing Urana uleginamdi dahaing diri mana mua.✡
13 La ba etua mana baing TOXORATAMONA li mua, saing harua ba, "Nga
TOXORATAMONA, Urana mana tibum (ranggina) Ebraham xaung Urana
mana Aisak. Titia hatata ukinu mana bagula sina naung xaung na
bakbagimdi.✡
14 Bakbagimdi bagula disok xumana bila titia gagabindi, saing bagula
duxa duxa mala mana sangga yuwaxa xaung sangga karaga, xaung mala
mana sangga kanggua xaung sangga bukang. Baing guxama ngasina naung
xaung na bakbagimdi* bagula xap bakbak titiam longgalo.✡
15 Ulungu to. Ngawa ranguaung saing bagula ngawasa maung mana
longlonga ula manadi, saing bagula ngaxapkung ma mana titia li muli.
Bagula ngasauyaung te, laing ngalibu haruanga longgalo ngahau ran-
guaung manadi ba."
16 Yekop baguti (muli) saing harua ba, "Maxung sibuna Toxoratamona
wa mana longga li, ne (muga/menau) ngaxabia (alaba) te."
17 Maxuwa saing harua ba, "Ngahixi mana longga li. Urana numana
naga, xaung long xaiya xaluxinoa."
18 Buraraging sibuna Yekop xap sianga kinu toxonoa mari mana ba saing
rang mali bu wa mogungua saing matu guxenga† etua mana.
19 Uxu longga ba Betel.‡ Ne muga duxu longga ba Lus.
20 Baing Yekop hau haruangua rangua Urana, harua ba, "Nabu Urana
bagula wa rangua nga xaung bagula wasa manga mana haxangagu li,
xaung bagula sina anginga xaung imangdi nanga,
21 bu ngagoxoya ma muli tibugu numania xai, bing TOXORATAMONA
bagula (wa) Urana ngayua.
22 Baing siangga li ngarang mali bagula Urana numanoa. Baing (mana)
xalaxala longgalo sinadi nanga, bagula ngasina hataing 10 na."

29

Yekop Sok Laban Yabania

1 Baing Yekop haxa malauyu, saing ila sok mana titia mana lipu
karagamdi.
2 Bagu mala saing bagu lang bangguming tela raxangia. Baing sipsip
bakbak tuwa dikinu'm tabu rubinia, namua na moxondi disinadi lang

---

✡ **28:12** Yon 1:51 ✡ **28:13** Unggutinga (Stat) 13:14,15 * **28:14** kimbo *xuyanoa.* ✡ **28:14** Unggutinga (Stat) 12:3, 22:18 † **28:18** Kubolua matu guxenga hatanga ba taina hawa mana Urana, xaung mogu longga ba Urana inia. ‡ **28:19** *Betel* namuxinoa *Urana numanoa.*

mana lang banggumina ba. Sianga rabauti lang bangguming xuanoa ba sabanga.
3 Bungina sipsip bakbak longgalo dima digugunia la ba, lipu sipsip wasanganamdi bagula ditutuxuya sianga mala sangua lang bangguming xuanoa bu disina langa na sipsibadi. Sup, baing diriba lang bangguming xuanoa muli siangia.
4 Baing Yekop xusunga lipu sipsip wasanganamdi ba, “Riagu mana, yabaima bi?”
Dahaxuya ba, “Yabamam Haran.”
5 Xusungadi ba, “Axabia Laban, Nahor garanoa?”
Dahaxuya ba, “Wane. Am gaxabiau.”
6 Baing Yekop xusungadi ba, “Wa xai(yu)?”
Daharua ba, “Wa xai(yu). Bagu nanuhanginoa Retsel ma xaung sipsipdi (lo).”
7 Harua ba, “Bagu xaidap liauyu. Xaidap maxanoa mana agugunia sipsibadi teguyu. Asina langa na sipsibadi saing axapdi mala raxangia muli bu daxang.”
8 Dahaxuya ba, “Tegu. Am sanga te. Sipsip bakbak longgalo digugunia ma to, ditutuxuya sianga mala sangua lang bangguming xuanoa, tauna am gasina langa na sipsibadi.”
9 Yekop harua nadiyu, baing Retsel sok xaung tibuna sipsibindi, namua na ina haing sipsip wasanganama.
10 Yekop bagu toxongonoa Laban nanuhanginoa Retsel xaung Laban sipsibindi, baing ila tutuxuya sianga sangua lang bangguming xuanoa saing sina langa na toxongonoa sipsibindi.
11 Baing Yekop libu Retsel saing ungguti tang.
12 Baing Yekop bala Retsel ba tibuna sibinoa, xaung Rebeka garanoa. Binabu luki mala baxanga na tibuna.
13 Laban lungu ba toxongonoa Yekop ma, baing hata sibuna li luki mala masok mana. Yoxoa xaung libu saing xap ma numia. Baing Yekop naxuya na axadi disok mana.
14 Baing Laban harua na ba, “Maxung sibuna kitam sip tainina.”

Yekop Yau Lea Retsel Tang

Yekop wa rangua sobak tela ila sup,
15 baing Laban harua na ba, “Ung sibigua, ung sanga ba uwaxata olang manga te. Ubala nga giminaga murum mana ba.”
16 Tauna, Laban nanuhanging luwa. Sabangua yanoa Lea xaung nanunoa yanoa Retsel.
17 Lea maxandi didoa, ne Retsel sangganoa xai sibuna xaung gumangina.
18 Yekop murung sibuna mana Retsel, binabu harua ba, “Bagula ngatuxu oxatama niani 7 to. Tauna, unai mana ngayau nanuhangima (nanuma) Retsel.”
19 Laban harua ba, “Xai ba ngasina naung, nam ngasina na lipu tela. Binabu uwa mua rangua nga.”
20 Binabu Yekop waxata niani 7 ba xap Retsel, ne disup sap bila xaidap unrangina hatumingania, namua na muruna buk mana.
21 Disup, baing Yekop harua na Laban ba, “Usina hainigua nanga. Xaidabigudi disup, saing ngabo ba ngakinu rangua.”
22 Binabu Laban wagi lipu longgalo mana longga ba ma, saing tongtongia taungua.

23 Ning yambongga baguba xap nanuhanginoa Lea mala rangua Yekop,
saing kinu rangua.
24 (Laban sina haining oxata olanggama Silpa na nanuhanginoa Lea ba
sok haining oxata olanggama.)
25 Buraragina baing si! Lea baing! Binabu Yekop harua na Laban ba,
"Uraxata manga? Ngawaxata ba ngayau Retsel, a? Baruta ulangua nga?"
26 Laban haxuya ba, "Kubolua sina nanunoa muga mana matuaua ba
yau, am laliamdi kubolumama te.
27 Uragu sande tela laing yaunga taungana li sup to. Tauna, bagula am
gasina nanunoa naung xauna. Ne bagula utuxu oxatua manga niani 7 muli
mana."
28 Binabu Yekop libu bila ba. Sahi sande baguba mana Lea, baing Laban
sina nanuhanginoa Retsel na ba sok haininoa.
29 (Laban sina haining oxata olanggama Bilha na nanuhanginoa Retsel
ba sok haining oxata olanggama.)
30 Baing ina naga, Yekop kinu rangua Retsel xauna, saing murungang
sibuna mana Retsel dali murungang sibuna mana Lea. Baing tuxu Laban
oxatanoa niani 7 muli.

Yekop Garandi

31 TOXORATAMONA bagu ba Yekop muruna mana Lea buk te, baing hauli
Lea ba gamona. Ne Retsel wa xuhi.
32 Binabu Lea gamona saing hayau gara lup tela. Uxu yanoa (ba, cf)
Ruben,* namua na harua bila li: "TOXORATAMONA bagu mauxangagua
baing. Binabu hatata bagula ayuagu murung sibuna manga."
33 Gamona muli, saing hayau gara lup tela muli. Baing harua ba,
"TOXORATAMONA lungu ba ayuagu murung sibuna manga te, binabu
sinasina gara luba li nanga xauna." Binabu uxu yanoa ba Simion.†
34 Baing Lea gamona muli, saing hayau gara lup tela. Baing harua ba,
"Sup baing. Hatata bagula ayuagu taga rangua nga, namua na ngahayau
gara lup tuwa na." Binabu uxu yanoa Libai.‡
35 Gamona muli, saing hayau gara lup tela muli. Baing harua ba, "Hatata
bagula ngaiti TOXORATAMONA yanoa." Binabu uxu yanoa Yuda.§ Baing ina
naga, Lea sup mana hayauxingua.

30

1 Retsel bagu ba hayau gara tela na Yekop te, baing bagulinga mana
hamunganoa. Binabu harua na Yekop ba, "Usina garadi nanga! Tegu bing
ngamati."
2 Yekop atin disala mana Retsel, saing harua ba, "Ngawa Urana te! Ina
naga soxauti gamoma ba!"
3 Baing harua ba, "Bagu Bilha hainigu oxata olanggamga li. Ukinu
rangua, bu hayau gara tela bu ngaxapkuti. Bila balau bagula nga xauna
ngaxap bakbaga masok."
4 Binabu Retsel sina haining oxata olanggama Bilha na bila haininoa.
Baing Yekop kinu rangua,
5 saing gamona saing hayau gara lup tela na.

---

* **29:32** Mana Hibru xuana *Ruben* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *bagu mauxangagua,* ne *Ruben* namuxinoa *bagu, gara luba baing!* † **29:33** Mana Hibru xuana *Simion* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *lungu.* ‡ **29:34** Mana Hibru xuana *Libai* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *taga.* § **29:35** Mana Hibru xuana *Yuda* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxiona *iti yanoa.*

6 Baing Retsel harua ba, “Urana suxuya kubolugua saing harua ba
maringina. Lungu xusungagua saing sina gara lup tela nanga.” Binabu
uxu yanoa ba Dan.*
7 Retsel haining oxata olanggama Bilha gamona muli saing hayau gara
lup tela muli mana Yekop.
8 Baing Retsel harua ba, “Malimaligua rangua hamungagua haringing
sibuna, saing ngadali baing.” Binabu uxu yanoa ba Naptali.†
9 Lea bagu ba sup mana hayauxingua, baing xap haining oxata
olanggama Silpa saing sina na Yekop bila haininoa.
10 Baing Lea haining oxata olanggama Silpa hayau gara lup tela na Yekop.
11 Baing Lea harua ba, “Kubolu dalingam xap nga baing!” Binabu uxu
yanoa ba Gad.‡
12 Baing Lea haining oxata olanggama Silpa hayau gara lup tela muli na
Yekop.
13 Baing Lea harua ba, “Gamogua yaha sibuna! Haingdi bagula duxu nga
ba haing yahangam.” Binabu uxu yanoa ba Aser.§
14 Tauna, bunging wit xauyanganam sok, baing Ruben ila umangia saing
bagu mandirek marang teladi,* saing xapdi ma rangua bauna Lea. Baing
Retsel harua na Lea ba, “Garama madirek marandi ba, sanga ba usina
teladi nanga?”
15 Ne Lea harua na ba, “Oxop ayuagu masup! Sanga maung te? Bagula
oxop garagua mandirek marandi xauna?”
Retsel harua ba, “Sangau. Sanga ba Yekop kinu ranguaung hatata
yambong, nabu uhakhaxuya garam mandirek marandi nanga.”
16 Bungbung Yekop goxoya umangia ma, baing ina naga Lea sok mala
gugunia daxangia saing harua ba, “Bing uma ukinu rangua nga hatata
yambong. Namua na ngagimgung mana garagua mandirek marandi.”
Binabu Yekop kinu rangua (mana) yambongga baguba.
17 Urana lungu Lea sabunganoa, saing gamona muli saing hayau gara
lup luwadi luwadi hiliadinga na Yekop.
18 Baing Lea harua ba, “Urana sina giminaga nanga namua na ngasina
hainigu oxata olanggama na ayuagu.” Binabu uxu yanoa ba Isakar.†
19 Baing Lea gamona muli, saing hayau gara lup 6 na Yekop.
20 Baing Lea harua ba, “Urana sina yahanga xai nanga. Hatata ila bagula
ayuagu iti yagua, namua na ngahayau gara lup 6 na.” Binabu uxu yanoa
ba Sebulun.‡
21 Kimuya monga Lea hayau haing nanung tela saing uxu yanoa ba
Daina.
22 Baing Urana hatumia Retsel muli saing lungu sabunganoa, saing hauli
ba gamona.
23 Gamona saing hayau gara lup tela, saing harua ba, “Urana unia
memeyagua ba.”
24 Uxu yanoa ba Yosep,§ saing harua ba, “Ngasabu ba TOXORATAMONA
sina gara lup tela muli nanga.”

---

* **30:6** Mana Hibru xuana, *Dan* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *suxuya kubolua saing harua ba maringina.* † **30:8** Mana Hibru xuana, *Naptali* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *malimali.* ‡ **30:11** *Gad* namuxinoa *kubolu dalingam xap.* § **30:13** *Aser* namuxinoa *yaha.* * **30:14** *Mandirek* Inglis xuana, ne mana Hibru xuana duxu ba *dudaim.* Mana bungina baguba dahatum ba nabu daxang, bagula haulidi ba gamoding. † **30:18** Mana Hibru xuana, *Isakar* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *giminak.* ‡ **30:20** Mana Hibru xuana, *Sebulun* waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa *iti yaya.* § **30:24** *Yosep* namuxinoa *sina tela muli.*

Yekop Morundi Bakbagidingdi Ditubu

25 Retsel hayau Yosep masup, baing Yekop harua na Laban ba, “Unai
mana ngagoxoya muli mala mana nga sibugu yabagua xaung titigua.
26 Unai mana hainigudi xaung garagudi ngatuxu oxatama manadi ba
digabu nga bu ngala, namua na uxabia ba ngatuxu oxatama xai.”
27 Ne Laban harua na ba, “Nabu uhatum xai manga, bing usauya nga
te. Ngatuxu tuak saing ngaxap xabianga ba TOXORATAMONA sina guxama
nanga namua na uwa rangua nga.”
28 Baing Laban harua muli ba, “Umogu gimingagima, saing bagula
ngagim.”
29 Yekop harua na ba, “Ung sibum uxabia ngatuxu oxatama haringina
baru, xaung morumdi bakbagidingdi ditubu baru bungina ngawasa
manadi.
30 Muga morumdi xumana buk te, ne hatata titingandi ditubu sibuna,
saing TOXORATAMONA sina guxama naung long baruamta ngawa mana.
Ning hatata raxata manga? Bungintabi sanga ba ngahauli nga sibugu
bakbagigua?”
31 Laban xusunga ba, “Ubo ba ngasina baraxinta naung?”
Haxuya ba, “Heku mana usina axamang tela nanga. Ne, nabu ulibu
bila li manga, bagula (ngahaxang xaung) ngawasa mana murumdiyu.
Hatumingagua bila li.
32 Unai mana hatata ngala ngasuxuya murum longgalo, saing bagula
ngaunia sipsip baruamtadi mugiximugixindi, sipsip tutubing baruamtadi
dimutuxu xaung meme baruamtadi mugixigixindi. Bagula duwa gimi-
nagigua.
33 Bila balau, kimuya bunging bungina usuli mana morudi usinadi nanga
mana giminagigua, bagula uxabia ba maxuna ngasu mana haruangagua.
Meme baruamtadi mugixigixindi te duwa liwe mana ngayuadi, kimbo
sipsip tutubing baruamtadi dimutuxu te, bagula uxabia ba ngahanaidi.”
34 Laban harua ba, “Sangau. Talibu bila uharua ba.”
35 Ne xaidapka baguba Laban unia meme moning longgalo
mugixigixindi, xaung meme hagaxang longgalo mugixigixindi, adi longgalo
hataindi dusa, xaung sipsip tutubing longgalo dimutuxu, saing tadi garang
lupdi rimadingia bu duwasa manadi.
36 Baing ta ganangana bila xaidap luwa hiliana haxanganoa liwe maina
xaung Yekop. Ne Yekop wasa mana Laban morundi bakbagidingdi
duwauyu.
37 Baing Yekop taxiti xaiyadi talia, poplar xaung plen* rimadingia,
saing suki sanggading teladi bu hatanga rimading luding usamandi masok
maxixinga maxixinga.
38 Baing rang xaidi rimading kisingamdi mahaing mana mina
nungingamdi, bu duwa morudi bakbagiding maxadingia bungina dima
dinung. Bungina bakbagidingdi sobagiding hagatangama sok saing dima
ba dinung,
39 dahagata xaidi rimadingdi maxadingia. Baing ina naga, dahayau gara
mugixigixindi.
40 Yekop hata tutubinadi sangua Laban bakbagindi saing tadi halianga.
Ne bunging hagatangama xugia iniadi mala ba dibagu Laban morung
mugixigixindi xaung morung mutuxundi. Bila balau libu bakbagindi disok
ditubu, saing tadi rangua Laban morundi te.

---

* **30:37** *Poplar* xaung *plen* xaiyadi duwa yabaria te. Mana Hibru xuana yadingdi *libne* xaung *armon*. Ludingdi dusa.

41 Bunging bungina hagaxang haringindi duwa mana bunging ha-
gatangama, Yekop bagula rang xai rimandi mali mana minadi asaxadi
maxadingia bu dahagata haxek manadi.
42 Ne adi haringing teguamdi, tadi la ba te. Bila balau haringing teguamdi
duwa Laban iniadi, ne haringindi duwa Yekop iniadi.
43 Baing ina naga, Yekop xalingindi ditubu sibuna. Sipsibing memeng
bakbagindi disok sabanga, haining lipuxing oxata olanggam xumana,
xaung kamel donki iniadi xumana.

31

Yekop Giti Mala Sangua Laban

1 Yekop xap haruanga ba Laban garang lupdi daharua ba, "Yekop xap
tibura xalinging longgalo masup saing xap xalinging longgalo masok mana
tibura xalingindi."
2 Baing Yekop bagu ba Laban ramramonoa xugia mana saing ha-
tuminganoa wa rangua bila muga te.
3 Baing TOXORATAMONA harua na Yekop ba, "Ugoxoya mala muli mana
tibum titinoa xaung rangua bakbagimdi, saing bagula ngawa ranguaung."
4 Binabu Yekop sina haruanga mala rangua Retsel Lea tang ba tang disok
ma mana longga morundi bakbagidingdi duwa mana ba.
5 Harua na dingtang ba, "Ngabagu ba tibuim ramramonoa xugia manga
saing hatuminganoa wa rangua nga bila muga te. Ne Urana tibugu inia
wa rangua nga ba.
6 Tang gaxabiau, ngatuxu oxatua mana angtang tibuim xaung haringin-
gagu longgalo.
7 Ne tibuim langua nga bila xugia giminagigua bunging 10. Ning Urana
soxauti bu hanggalangia nga te.
8 Nabu harua ba, 'Mugixigixindi bagula duwa giminagima,' bing bak-
bakkadi dahayau mugixigixindi. Baing bungina xugia hatuminganoa saing
harua ba, 'Maxixingamdi bagula duwa giminagima,' bing bakbakkadi
dahayau maxixingamdi.
9 Bila balau Urana sasaxaki tibuim morundi saing sinadi nanga.
10 "Bunging tela mana sobak hagatangama, ngamip saing ngabagu meme
moninadi dahaing mana hagaxandi duwa mugixigixindi.
11 Baing mana mibingagua Urana uleginama harua nanga ba, 'Yekop.'
Ngahaxuya ba, 'Ngawau.'
12 Baing harua ba, 'Ubagu mahaing, saing bagula ubagu ba meme
moninadi dahaing mana hagaxandi duwa mugixigixindi. Wa bila ba
namua na ngabagu masup axamang longgalo Laban libudi maung.
13 Nga Urana ngaowa masok maung mana Betel, longga urang sianga
mali bu wa mogungua saing umatu guxenga etua mana, xaung longga
uhau haruangua rangua nga.✡ Tauna hata sibuna li umesa usauya titia
li ugoxoya mala yabamia.' "
14 Baing Retsel Lea tang dahaxuya ba, "Bungina tibumam mati, bagula
am gaxap xalinging (sinaging) tela te. Tegu sibuna!
15 Kubolunoa libu mamtam bila tam (haing) titi telamdi! Namua na
gotigamam xap sanga mana te. Tegu. Sahi olang sianga ugim na mamtam
xauna!

✡ **31:13** Unggutinga (Stat) 28:18-22

16 Axalaxala longgalo Urana uniadi sangua tibumam bing amiadi xaung
garamamdi dingiadi. Binabu ulibu baraxing baraxinta Urana balaung
mana ba.”
17 Binabu Yekop mesa saing ta hainindi garandi etua mana kameldi,
18 saing soxi sipsip meme bakbagidingdi dila dimuga mana, xaung
axalaxaladi xapdi mana titia Padan-Aram. Baing haxa mala mana titia
Kenan, titia tibuna Aisak wa mana ba.
19 Muga, bungina dibo ba dilauba, Laban ila bu xuxuya sipsibing
buxandi, baing Retsel hanai tibuna babung numanamdi.
20 Xauna, Yekop tuxu muraga mana lipu Aramgam Laban, bila baxanga
gitinganoa na te.
21 Binabu giti mala xaung xalinging longgalo, kisi Langga Yupretis, saing
ila bila xaxagandi duwa mana titia Gileat.

Laban Xu Yekop Mala

22 Xaidap luwa hiliana, baing dibala Laban ba Yekop giti mala.
23 Binabu xap bakbagindi saing xu Yekop mala. Xaidap 7 baing sok haxek
mana Yekop mana xaxagandi duwa mana titia Gileat.
24 Ne yambonga baguba Urana ma rangua lipua Aramgam Laban
mibingia, saing harua na ba, “Umaxania. Labu uharua haruanga
maxuwangam tela na Yekopku tai.”
25 Tauna, Yekop tongtongia tabalaxayanoa mana xaxagandi duwa mana
titia Gileat bila bungina Laban sok mana. Baing Laban gabu bakbagindi
ditongtongia tabalaxayadinga la ba xauna.
26 Baing Laban harua na Yekop ba, “Uraxata? Utuxu muraga manga,
saing uxai nanuhangigudi mala bila haungingua salak yabanamdi!
27 Baruta ugiti mala hisangia, utuxu muraga manga bila ba? Nabu
ubaxanga nanga, bing sanga ba ngayungaung daxangia xaung yahangua
xaung duwaya dahali wagadi xaung hapdi?
28 Baing tegu. Usina gangana ba ngalibu garagu ranggindi xaung
nanuhangigudi, ngayungadi daxangia te. Kuboluma kakahang sibuna!
29 Sanga ba ngahanggalangiang. Ne yambong Urana tibum inia harua
nanga ba, ‘Umaxania. Labu uharua haruanga maxuwangam tela na
Yekopku tai.’
30 Ngaxabiau, ula namua na atima mana yabama. Ning uraxata uhanai
urana ngayuadi babudingdi?”
31 Baing Yekop haxuya na Laban ba, “Ngagiti mala hisangia namua na
ngamaxuwa. Nam usasaxaki nanuhangimadi sangua nga.”
32 Ne nabu ubagu ba amia tela tuxu urana ungiadi babudingdi, lipua ba
walinganoa sup. Bakbagiradi maxadingia ung sibum usai mana axalaxala
ungiadi. Nabu tela wa la li rangua nga, bing oxop mala.” Ne Yekop xabia
ba Retsel hanai babuadi te.
33 Binabu Laban luxu mana Yekop numang mokiama xaung luxu mana
Lea numang mokiama xaung luxu mana haing oxata olanggam luwa
numading mokiama. Saisai sus. Baing ina naga, sok Lea numang mokiama
ma saing luxu mana Retsel inia.
34 Ne Retsel xap babu numanamdi saing yamengdi maluxu’m axamang
rungingama ta etua mana kamel. Baing rung etua manadi bila ba. Tauna,
Laban saisai maluxu’m numa mokiama susu.
35 Retsel harua na tibuna ba, “Tibugu, ugamia ngau tai, ne sanga ba
ngamesa (ngali) maxamia te, namua na ngadamu.” Binabu saisaiyu mana
babung numanamdi, baing susu.

36 Baing Yekop atindi disala saing gamia Laban ba, “Ngalibu baru
mauxanganta? Ngalibu baru kubolu dianta ba uxu nga?
37 Usaisai masup mana xalingigu longgalo saing ubagu baraxinta ungia?
Nabu ubagu xalingim tela, bing uta masok sabasabia li bakbagimdi
bakbagigudi maxadingia, bu sanga ba disuxuya kitam baruamta maring!
38 “Niani 20 li ngawa ranguaung. Sipsibindi xaung memeimdi dahayau
doa te. Xauna, ngaxang memem monin tela te.
39 Adi asaxa abungindi disingsingdi ba, ngaxapdi ma ngahatangadi
naung te. Tegu. Nga sibugu ngagimdi naung! Uhaxi ba ngagim asaxa
baruamta dahanaidi, heku dahanai xaidap kimbo yambong.
40 Rungingagua bila li: Xaidap salianoa tatua nga, yambong xaringingoa
bila balau, xaung kinunga xap nga te.
41 Bila balau niani 20 li ngawa numamia! Ngawaxata niani 14 bu ngaxap
nanuhangim luwa, xaung naini 6 ngawaxata muli bu ngaxap sipsip meme
bakbakkadi li. Baing uxugia giminagigua bunging 10!
42 Nabu Urana tibugu inia, Urana Ebraham inia xaung Urana Max-
uwangam Aisak inia—nabu wa rangua nga te, bing maxuna bagula
usoxi nga mala olang ngaxola. Ning Urana bagu salaga ngaxap xaung
makasangagua, saing bunggu gamiaung.”
43 Laban haxuya na Yekop ba, “Hainggadi li nanuhangigudi, garuadi
li garagudi, xaung asaxa bakbagidingdi ngayuadi. Xalaxaladi li ubagudi
ngayuadi. Ne hatata daxanga te ba ngaxap nanuhangigudi kimbo garadi
dahayaudi muli.
44 Binabu uma kitam tahau haruangua, xaung tatongtongia axamang tela
ba hauli kitam tahatumia haruangua muli.”
45 Binabu Yekop xap siang maxaxaya tela saing rang mali bila mogungua.
46 Baing Yekop harua na sibindi ba, “Atagia siangdi.” Baing daxap siangdi
ma dahaxurudi, saing daxang la ba haxarunga rubinia.
47 Laban uxu haxurunga ba Yegar-Sahaduta, ne Yekop uxu ba Galet.*
48 Laban harua ba, “Haxurunga li mogungua hauli kitam tahatumia muli
haruangua tahau hatata.” Namua naga duxu ba Galet.
49 Xauna, duxu ba Mispa,† namua na Laban harua ba, “Taxusunga
TOXORATAMONA ba bagu kitam xai ba tasu mana haruanga li hatata saing
ila, bungina tawa xauna te.
50 Nabu ulibu doa mana nanuhangigudi kimbo nabu oxop haing tela
muli, bing uhatumia muli ba, heku lipu tela bagu kubolura te, Urana bagu!”
51 Baing Laban harua muli na Yekop ba, “Ubagu haxurunga li xaung
siang maxaxaya ngarang mali liwe makitam.
52 Haxurunga li mogungua, xaung siang maxaxaya li mogungua. Tang
duwa ragu. Bagula ngadali haxurunga li ngala rubima bu ngahanggalan-
giaung te, saing bagula udali haxurunga xaung siang maxaxaya li ula
rubigu bu uhanggalangia nga te.
53 Taxusunga Urana mana mugangaradi—Urana mana Ebraham xaung
Urana mana Nahor—ba wa lipu suxuyangam liwe makitam.”
Binabu Yekop haringia haruanganoa mana yaya mana Urana Max-
uwangam tibuna Aisak inia saing harua maxung sibuna.
54 Hanania hananiangua la ba long xaxaganamia saing wagi bakbagindi
ma taungia. Daxang masup, baing dikinu la ba.

---

* **31:47** Yaya *Galet* Hibru xuana, saing yaya *Yegar-Sahaduta* Aram xuana. Tang namuxidingdi *haxurunga hauli tahatum muli.* † **31:49** *Mispa* namuxinoa *numa wasangam maxaxaya.*

55 Buragina buraraging sibuna Laban libu garang ranggindi xaung
nanuhangindi saing sina guxama nadi. Sup, baing goxoya mala muli
yabania.

32

Yekop Xauxau Ba Gugunia Iso

1 Yekop xauna yunga longga baguba. Haxa mala baing Urana uleginamdi
digugunia.
2 Yekop bagudi baing harua ba, "Alali Urana tabalaxayanoa!" Binabu
uxu longga ba yanoa Mahanaim.*
3 Yekop soxi uleginamdi dimuga mana mala rangua sabanganoa Iso
mana titia Seir wa mana numanuma Idom.
4 Tabinadi ba, "Aharua na lipuxigu sabanga Iso bila li: 'Lipuxim oxatama
Yekop harua ba ngawa rangua Laban ila ila laing hatata.
5 Nga bulmakaugudi xaung donkigudi, sibsibigudi xaung memegudi,
xaung lubigu hainigu oxata olanggamdi. Ngasina ulekka li na lipuxigu
sabanga namua na ngabo ba uhatum xai manga.' "
6 Bungina Yekop uleginamdi digoxoya ma rangua, daharua ba, "Am gala
rangua sabangama Iso, saing hatata ma ba guguniaung, saing lipu 400
digabu ma."
7 Yekop maxuwa buk xaung hatum xumana. Binabu hata lipuadi
duwa rangua xaung sipsip meme bakbagidingdi xaung bulmakaudi xaung
kameldi xauna ba disok bakbak luwa.
8 Hatum ba, "Nabu Iso ma wasoso bakbak tela, bola bakbaga wauyu
sanga ba (di)giti mala."
9 Baing Yekop sabu ba, "O Urana mana tibugu ranggina Ebraham xaung
mana tibugu Aisak, O TOXORATAMONA, nulana uharua nanga ba, 'Ugoxoya
mala muli mana yabama xaung rangua bakbagimdi, saing bagula ngalibu
xai maung.'
10 Nga lipuxim oxatama, ne kubolugua sanga mana kubolu xaiyadi
ulibudi nanga xaung kubolu haruanga sulinganama uhatanga nanga te.
Waleu ngakisi mana Langga Yodan, ne ngatuxu tuki ing ganina. Ning
hatata ngasok tabalaxai luwa.
11 Ngaxusungaung ba oxop nga muli sangua sabangagua Iso rimanoa,
namua na ngamaxuwa ba bagula ma wasoso nga, xaung garadi xaung
baudingdi xauna.
12 Ning waleu uharua nanga ba, 'Maxuna bagula ngalibu xai maung,
saing bagula ngalibu bakbagimdi disok xumana bila ulangulang(di) (du)wa
tegia, sanga mana lipudi dititidi te.' "✡
13 Yambong kinu la ba. Baing mogu xalinging hataina li ba sina na
sabanganoa Iso bila yahangua:
14 meme hagaxang 200 xaung moning 20, sipsip hagaxang 200 xaung
moning 20,
15 kamel hagaxang 30 digabu garadingdi, bulmakau hagaxang 40 xaung
moning 10, xaung donki hagaxang 20 xaung moning 10.
16 Haburadi bakbakkadi saing mogu lipuxing oxatam teladi ba duwasa
mana bakbak taining tainina. Baing bala lipuxing oxatamdi ba, "Amuga
manga, ne ata ganangana liwe mana moru(di) bakbak(giding) taining
tainina."

---

* **32:2** *Mahanaim* namuxinoa *tabalaxai luwa.* ✡ **32:12** Unggutinga (Stat) 22:17

17 Hanaunau mugamugangama ba, “Bungina sabangagua Iso guguni-
aung saing xusungaung ba, ‘Ung gaxarea lipuxing oxatama? Ula bi? Ne
morudi bagudi li gaxarea iniadi?’
18 bing uhaxuya ba, ‘Ding lipuxim oxatama Yekop iniadi. Ding yahanga
sina na lipuxigu sabanga Iso. Bagu ma kimuya mam baing.’ ”
19 Bila balau hanaunau luxama xaung tuwama xaung teladi disu mana
morudi bakbagidingdi ba: “Bungina ugugunia Iso bing aharua taininau
na.”
20 Xauna, bing aharua ba, ‘Bagu lipuxim oxatama Yekop ma kimuya
mam baing.’ ” Namua na hatum ba, “Bagula ngatatua ating salianoa xaung
yahangadi li ngasinadi muga. Kimuya, bungina ngabagu, bola xap nga
xai.”
21 Binabu Yekop yahangandi dimuga mana, ne ing sibuna wa tabalaxaya
(mana) yambong baguba.

Yekop Haunggana Urana

22 Yambong baguba Yekop mesa saing xap haining luwa, haining oxata
olanggam luwa, xaung garang 11, saing kisi langga Yabok (uruxuna).
23 Xapdi saing soxidi mala mana lang hataina masup, baing sina
xalinging longgalo makisi (mala).
24 Baing Yekop ing ganina wa. Ne yambongga baguba lipu tela ma
haunggana laing xaidap.✡
25 Bungina lipua bagu xabia ba sanga ba dali Yekop te, ring xambaming
namu, saing Yekop xambaminoa hasiana bungina tang dahaung mua.
26 Baing lipua harua ba, “Uyunga nga mala, namua na xaidaba
haingguba.”
Ne Yekop haxuya ba, “Tegu. Usina guxama nanga to, tauna bagula
ngayungaung mala.”
27 Lipua xusunga ba, “Ung yama ga tela?”
Haxuya ba, “(Nga) Yekop.”
28 Baing lipua harua ba, “Bagula duxu yama ba Yekop muli te, ne bagula
duxu ba Isrel.† Namua na uhanggana Urana xaung lipudi saing udalidi.✡
29 Yekop harua ba, “Ubala nga yama.”
Ne haxuya ba, “Uraxata uxusunga mana yagua?” Baing sina guxama la
ba.✡
30 Binabu Yekop uxu longga ba Peniel,‡ namua na harua ba, “Ngabagu
Urana ramramonoa, ne ngamati te.”
31 Xaidaba haing bungina Yekop yunga Peniel, saing haxa doa mana
namua xambaminoa.
32 Binabu waleu ma hatata, Isreldi daxang asaxa waxunoa sigi xambam
namu te, namua na lipua ring Yekop xambaminoa haxek mana waxunoa.

33

Yekop Sok Mana Iso

1 Yekop bagu mahaing saing bagu Iso ma rangua lipuxing 400. Binabu
hata garadi mana Lea, Retsel xaung haining oxata olanggam luwadi (ba).
2 Ta haing oxata olanggamdi digabu garadingdi muga, Lea gabu garandi
kimu mana, saing Retsel Yosep tang dima kimu sibuna.

✡ **32:24** Hosea 12:3-4 † **32:28** *Isrel* namuxinoa *haunggana Urana.* ✡ **32:28** Unggutinga (Stat) 35:10 ✡ **32:29** Toxondi (Hetman) 13:17-18 ‡ **32:30** *Peniel* namuxinoa *Urana ramramonoa.*

3 Ing sibuna ila muga manadi. Haxa mala bila sabanganoa, saing gung king tuxundi mari, saing turu mari titia. Libu bila ba bunging 7 laing sok haxek mana sabanganoa.

4 Ne Iso luki mala ba gugunia saing yoxoa. Hibua rimandi taxiya waxungtuania saing libu, saing tang ditang.

5 Baing Iso bagu mahaing saing bagu haingdi digabu garadi. Xusunga ba, “Adi li digabung gaxarea?”

Yekop haxuya ba, “Urana atin dimoti manga, lipuxim oxatama, saing sina garadi li nanga.”

6 Baing haing oxata olanggamdi dima haxek saing dituru mari titia.

7 Bila balau Lea gabu garandi disok saing dituru mari titia. Kimu sibuna Yosep Retsel tang disok, saing tang dituru mari titia xauna.

8 Iso harua ba, “Baruta mana morudi bakbagiding xumana menau ngasok manadi?”

Haxuya ba, “Lipuxigu sabanga, ngasina yahanga li bu uhatum xai manga.”

9 Ne Iso harua ba, “Kixingigu, morugudi sanga manga. Utuxu axadi li naung sibum.”

10 Ne Yekop harua ba, “Tegu ke. Nabu uhatum xai manga, bing oxop yahangagu li ngasina naung. Ngabagu ramramoma. Bila ngabagu Urana ramramonoa, namua na oxop nga uhatum xai manga.

11 Ngabo ba oxop yahanga li ngasina naung, namua na Urana atin dimoti manga, saing morugudi sanga manga.” Baing ina nanga, mana namua Yekop haxi, Iso xap.

12 Baing Iso harua ba, “Tauna, talauba. Bagula ngamuga maung.”

13 Ne Yekop harua na ba, “Lipuxigu sabanga, uxabia ba garadi daharing buk te. Xauna, ngahatum hatum xumana mana sipsip xaung bulmakau hagaxandi garadingdi dinam (manadi) ba. Bing ngawasa manadi xai. Nabu ngalibudi dahaxa sap buk xaidap tela muli, bagula ding longgalo dimati.

14 Binabu lipuxigu sabanga, ula muga manga lipuxim oxatam to. Bagula ngama(ma) mosimos bila morudi xaung garadi dibo ba dahaxa ma, laing ngasok mana lipuxigu sabanga mana titia Seir.”

15 Iso harua ba, “Sangau. Ne ngabo ba ngayunga lipuxigu oxatam teladi ranguaung bu daxapkang ma. Sangau?”

Ne Yekop haxuya ba, “Heku. Lipuxigu sabanga, kubolua oxop nga uhatum xai manga sanga ba.”

16 Binabu mana xaidapka baguba Iso haxa goxoya mala muli mana titia Seir.

17 Ne Yekop haxa mala mana longga Sukot, saing tongtongia numa maina xaung tongtongia xahidi mana morundi. Binabu duxu longga ba Sukot.*

18 Bila balau, Yekop yunga titia Padan-Aram, saing ma ma goxoya ma muli mana titia Kenan. Sok mosiu mana long sabangga Sekem, saing tongtongia tabalaxayanoa long sabangga ba singia.

19 Gim siang silba 100 na Hamor garandi, mana titi hataina (ba) tongtongia tabalaxayanoa mana. Sekem Hamor garang tela.✡

20 Tongtongia kabukabu hananiangam la ba, saing uxu ba El-Elohe-Isrel.†

---

* **33:17** *Sukot* namuxinoa *xahidi.* ✡ **33:19** Yosua (Josua) 24:32; Yon 4:5 † **33:20** *El-Elohe-Isrel* namuxinoa *Urana wa Urana mana Isrel.*

34

Sekemdi Dilibu Doa Mana Daina

1 Xaidap tela Yekop Lea tang nanuhanginoa Daina sok mala bu bagu
hainggadi duwa mana titia ba.
2 Ne lipu tela yanoa Sekem wa. Hamor, Hib tela, titia ba yanaminoa,
garanoa. Bungina Sekem bagu Daina, bing tuxu saing libu kubolu
memayana mana.
3 Ne atina taga mana Daina, Yekop nanuhanginoa. Murung sibuna mana
haing nanuna ba saing harua hayaganga na.
4 Binabu Sekem harua na tibuna Hamor ba, “Oxop haing nanuna li nanga
bu ngayau.”
5 Yekop xap haruangua kubolu musuna xap nanuhanginoa Daina, ne
garandi duwa ongania duwasa mana morundi. Binabu libu axamang tela
te laing digoxoya ma numia.
6 Baing Sekem tibuna Hamor ila rangua Yekop bu hangixaya rangua.
7 Tang dahangixayauyu, baing Yekop garandi diyunga ongania digoxoya
ma muli taxa mana bungina dilungu naxuyangua. Hatumingading
mauxading xaung atiding disala buk, namua na kubolua Sekem libu bung-
ina kinu rangua Yekop nanuhanginoa diang sibuna Isreldi maxadingia.
Kubolua na bila ba labu lipu tela libu bila bau tai.
8 Ne Hamor harua nadi ba, “Garagu Sekem atina taga mana
nanuhangima. Sanga ba usina na bu tang diyau?”
9 Atongtongia yaungadi ranguam. Asina nanuhangimdi nam xaung axap
nanuhamimamdi nang.
10 Sanga ba arung liwe mam. Titia xaxaina nang. Awa mana, ahaxa
mauli mana ang murungaima mana, saing agim titia mana.”
11 Baing Sekem harua na Daina tibuna xaung moxongondi ba, “Nabu
ahatum xai mana xusungagua, bing bagula ngasina nang baraxing
baraxinta axusunga mana.
12 Amogu gotik xaung yahangua abo ba ngasina nang giminagindi. Heku
sabanga baru, bagula ngagim bila axusunga. Ne ngabo sibuna ba asina
haing nanunoa nanga bu sok hainigua.”
13 Ne Yekop garandi dilangua Sekem tibuna Hamor tang bungina
dahaxuya nadi, namua na Sekem libu kubolu musuna na hamungadinga.
14 Daharua nadi ba, “Sanga ba am galibu bila bau tai. Sanga ba am gasina
hamungamama na lipu sangga xuxungang teguam tela te. Nabu am galibu
bila ba, bagula am gaxap memaya sabanga.
15 Bagula am ganai mana haruangaima nabu alibu axamang taininau ing
ganina: Muga bing asok bila am. Axuxu lubim longgalo sanggadingdi to.
16 Sup, baing bagula am gasina nanuhangimamdi nang xaung am gaxap
nanuhangimdi mam. Bagula am garung liwe mang xaung am gasok
bakbak taininau ranguang.
17 Ne nabu ang ganai mana axuxu sanggaimdi te, bagula am gaxap
hamungamama am gasauyang mala.”
18 Haruangadinga xai mana Hamor garanoa Sekem tang.
19 Baing gananuna Sekem halisi ba libu haruangadinga te, namua na
muruna buk mana Yekop hanuhanginoa. Sekem yanoa sabanga sibuna
tibung bakbaging longgalo maxadingia.
20 Binabu Hamor garanoa Sekem tang dila long sabangga xaluxinoa bu
daharua rangua long sabangga ba lipuxindi. Tang daharua ba,

21 “Lipuadi li dirung mosiu ranguam. Bagu titira sabanga, sanga manadi.
Tayungadi duwa titiria xaung dahaxa mauli mana ding murungadinga
mana. Sanga ba tayau nanuhangidingdi saing sanga ba diyau kiriadi.
22 Ne lipuadi bagula dinai mana duwa rangua kira bila bakbak taininau
nabu talibu axamang taininau ing ganina. Dahaxi ba lubira longgalo
duxuxu sanggadingdi bila ding sibuding to.
23 Ahatum to. Nabu talibu bila ba, bagula xalingidingdi xaung moruding
longgalo disok kiriadi, a? Binabu tanai mana haruangadinga, saing bagula
dirung liwe makira.”
24 Tauna, lup longgalo digugunia long sabangga xaluxinia dinai mana
Hamor garanoa Sekem tang haruangadinga, saing duxuxu long sabangga
ba lubing longgalo sanggadingdi.
25 Xaidap tuwa sanggading disalauyu, baing Yekop garang luwa Simion
xaung Libai, Daina moxongondi, tang daxap waxangiding sabangadi saing
diwasoso long sabangga ba bungina dimaxania te, saing tang dung lup
longgalo mati.
26 Tang dung mati Hamor garanoa Sekem tang waxangidingia, saing
daxap Daina ma sangua Sekem numanoa saing dila.
27 Sup baing Yekop garandi dila disok mana matiadi saing daxap
xalaxaladi duwa mana long sabangga ba mala, namua na kubolu musuna
xap hamungadinga la ba.
28 Daxap sipsibidingdi xaung bulmakaudingdi xaung donkidingdi xaung
baraxing baraxinta dingia duwa maluxu’m long sabangga ba xaung singia.
29 Xalingiding longgalo, garading longgalo, hainiding longgalo, xalaxala
longgalo duwa numadingia, dituxudi daxapdi mala.
30 Sup, baing Yekop harua na Simion Libai tang ba, “Ang galibu
mauxangang sabanga xap nga. Alibu ngabuya Kenandi xaung Peresdi
maxadingia, adi duwa mana titia li. Kira lipu xumana buk te, saing
nabu digugunia ding duwasoso nga, bagula nga ngagabu bakbagigudi am
gahanggalang.”
31 Ne tang dahaxuya ba, “Baruta? Xai mana libu kubolua na hamunga-
mama bila haing daxangam?”

35

Yekop Goxoya Mala Mana Betel

1 Baing Urana harua na Yekop ba, “Umesa uhaing mala mana longga
Betel saing urung la ba. Utongtongia kabukabu hananiangam la ba nanga
Urana ba owa masok maung bungina igiti mala sangua sabangama Iso.”✡
2 Binabu Yekop harua na sibindi xaung adi duwa rangua ba, “Aunia
urana long telamdi babudingdi, saing alibuang asok sigixinga Urana
maxania xaung asau imang haundi.
3 Sup, baing bagula tamesa tahaing mala mana longga Betel. La ba
bagula ngatongtongia kabukabu hananiangam na Urana, Urana ba lungu
nga mana xaidapka mauxanganoa xap nga xaung wa rangua nga long
baruamta ngala mana.”
4 Binabu disina urana long telamdi babuding longgalo na Yekop xaung
disina raxuadi duwa tangadingliania na, saing Yekop yaxangdi hawa mana
xaiya ok haxek mana longga Sekem.

✡ **35:1** Unggutinga (Stat) 28:11-17

5 Baing ina naga, dahaxa mala, baing Urana libu maxuwanga sabanga
xap lipuadi duwa mana longgadi duwa singia (manadi) bu duxu Yekop
bakbagindi te.
6 Baing Yekop gabu lipuadi duwa rangua disok mana longga Lus mana
titia Kenan. (Lus Betel yang mugangua.)
7 La ba tongtongia kabukabu hananiangam, saing uxu longga ba yanoa
ba El-Betel,* namua na la ba Urana hatangaina masok na bungina giti mala
sangua sabanganoa.
8 Duwa mana longga baguba, baing Debora, hainga wasa mana Rebeka
bungina wa gara kambagina ba, mati saing dikimang hawa mana xaiya ok
wa hawa mana longga Betel. Binabu duxu xaiya ba Alon-Bakut.†
9 Kimuya mana Yekop yunga titia Padan-Aram goxoya ma titia Kenan,
Urana owa masok mana muli saing sina guxama na.
10 Urana harua na ba, "Hatata yama Yekop,‡ ne bagula duxu yama ba
Yekop muli te. Tegu. Bagula yama Isrel.§" Binabu sina yaya Isrel na.✡
11 Baing Urana harua na ba, "Nga El-Sadai.* Oxopsaxi usok xumana.
Bagula usok numanuma xaung numanuma xumang teladi xauna, saing
bagula bakbagim teladi disok xaitamoxidi.✡
12 Titia waleu ngasina na Ebraham xaung Aisak ba, hatata ngasina naung
xauna. Baing bagula ngasina na bakbagimdi dima kimu maung."
13 Urana harua laing sup, baing yunga la ba saing haing mala.
14 Yekop rang siang maxaxaya tela ba mogu longga Urana harua rangua
ba, saing matu wain xaung olip guxenganoa etua mana bila hananiangua
(ila rangua Urana).✡
15 Binabu Yekop uxu longga ba Urana harua rangua ba (yanoa ba) Betel.†

Aisak Retsel Tang Matiadingdi

16 Tauna, diyunga longga Betel dahaxahaxa mala mana longga Eprat.
Duwa hasoya monga, baing Retsel xunumia gara ruha saing makasa sibuna
ba hayau.
17 Makasanganoa sapsambagiak, baing haing hayauxingama harua na
ba, "Umaxuwau tai, namua na uhayau lup tela muli!"
18 Retsel yaganganoa bo ba supkuba, namua na (bo ba) matiuba, baing
sina yaya Ben-Oni‡ na garanoa. Ne tibuna sina yaya Benyamin§ na.
19 Retsel mati ba, saing ding dikimang daxangua ila mana Eprat rubinia.
(Eprat Betlehem yang muganga.)
20 Yekop rang siang maxaxaya tela etua mana gobagobanoa. Retsel
gobagobang siang mogunganama, saing wauyu laing hatata (li).
21 Isrel haxa mala muli, dali Migdal-Eder saing tongtongia tabalax-
ayanganoa hataina mana.
22 Isrel wa mana titia baguba, baing Ruben ila kinu rangua Bilha, tibuna
haining oxatama (yau ba), saing Yekop lungu naxuyanga baguba.✡

Yekop garang lup 12:

---

* **35:7** *El-Betel* namuxinoa *Urana mana Betel.* † **35:8** *Alon-Bakut* namuxinoa *xaiya ok tinanggam.* Xaiya ok xai sabanga, yonggaxinoa xai sibuna. ‡ **35:10** *Yekop* namuxinoa *tuxu king tambonga.* Mana Hibru xuana haruanga ba harua saha mana haruanga *langua.* § **35:10** *Isrel* namuxinoa *haunggana Urana.* ✡ **35:10** Unggutinga (Stat) 32:28 * **35:11** *El-Sadai* namuxinoa *Urana Haringing Sibuna.* ✡ **35:11** Unggutinga (Stat) 17:4-8 ✡ **35:14** Unggutinga (Stat) 28:18-19 † **35:15** *Betel* namuxinoa *Urana numanoa.* ‡ **35:18** *Ben-Oni* namuxinoa *gara lup mauxangaguam.* § **35:18** *Benyamin* namuxinoa *gara lup rung rimagu rimamo rubinia.* ✡ **35:22** Unggutinga (Stat) 49:4

23 Lea garandi bing:
Ruben, Yekop garang matuaua,
Simion, Libai, Yuda, Isakar xaung Sebulun.
24 Retsel garandi bing:
Yosep xaung Benyamin.
25 Retsel haining oxatama Bilha garandi bing:
Dan xaung Naptali.
26 Lea haining oxatama Silpa garandi bing:
Gad xaung Aser.
Adi li Yekop garang lupdi. Wa mana titia Padan-Aram bungina baudingdi dahayaudi na.

27 Yekop goxoya ma rangua tibuna Aisak mana longga Mamre, haxek mana longga Kiriat-Arba. (Kiriat-Arba Hebron yang muganga.) Longga baguba longga Ebraham xaung Aisak tang duwa lobu mana ba.✡
28 Aisak wa laing nianindi 180.
29 Baing yaganganoa sup saing mati bungina duanga. Niandi dibaxagi saing kinu rangua mugangandi. Baing garandi Iso Yekop tang dikimang.

36

Iso Bakbagindi
1 Iso bakbagindi bila li (Iso yan tela Idom).

2 Iso xap hainindi rangua Kenan haingdi. Tela yanoa Ada, Hit tela Elon nanuhanginoa. Tela yanoa Oholibama, Hib tela Sibeon nanuhanginoa.✡
3 Xauna, xap Basemat, Ismael nanuhanginoa xaung Nebaiot hamunganoa.✡
4 Ada hayau Elipas na Iso, Basemat hayau Ruel,
5 saing Oholibama hayau Yeus, Yalam xaung Kora. Adi li Iso garang lupdi baudingdi dahayaudi na mana titia Kenan.
6 Baing Iso xap hainindi, garang lupdi, hanuhangindi, xaung lipuxing numanam longgalo, morundi, asaxang longgalo, xalinging longgalo xap mana titia Kenan. Xapdi saing ila titi tela halianga mana kixinginoa Yekop.
7 Tang xalingidingdi ditubu buk ba duwa xauna. Titia tang duwa mana ba sanga mana dingtang te, namua na morudingdi xumana buk.
8 Binabu Iso (yan tela Idom) ila rung mana xaxagandi duwa mana titia Seir.

9 Iso Idomdi mugangadinga. Dirung mana xaxagandi duwa mana titia Seir. Bakbagindi bila li.

10 Adi li Iso garang lupdi yadingdi:
Elipas, Iso haininoa Ada garanoa, xaung Ruel, Iso haininoa Basemat garanoa.
11 Elipas garang lupdi bing:
Teman, Omar, Sepo, Gatam xaung Kenas.
12 Iso garanoa Elipas yau haining oxata olanggama xauna, yanoa Timna. Hayau Amalek. Adi ba Iso haininoa Ada garang rangging lupdi.

✡ **35:27** Unggutinga (Stat) 13:18 ✡ **36:2** Unggutinga (Stat) 26:34 ✡ **36:3** Unggutinga (Stat) 28:9

13 Ruel garang lupdi bing:
Nahat, Sera, Sama xaung Misa. Adi ba Iso haininoa Basemat garang rangging lupdi.
14 Iso haininoa Oholibama, Ana nanuhanginoa xaung Sibeon nanuhanging ranggina. Oholibama garang lupdi hayau na Iso bing::
Yeus, Yalam xaung Kora.

15 Iso garang lup teladi disok yanamdi.
Iso garang matuaua Elipas garandi disok yanamdi bing:
Yanamdi Teman, Omar, Sepo, Kenas,
16 Kora, Gatam xaung Amalek. Adi li yanamdi duwa mana titia Idom, tibudinga Elipas. Ding Ada garang ranggindi.
17 Iso garanoa Ruel garandi disok yanamdi bing:
Nahat, Sera, Sama xaung Misa. Adi li yanamdi duwa mana titia Idom, tibudinga Ruel. Ding Iso haininoa Basemat garang ranggindi.
18 Iso haininoa Oholibama garandi disok yanamdi bing:
Yeus, Yalam xaung Kora. Adi li yanamdi, garadi mana Iso hanining Oholibama, Ana nanuhanginoa.
19 Adi li Iso garang lupdi (yan tela Idom). Xauna, adi li bakbagidingdi yanamidingdi.

20 Sdeir Hor tela, bakbaga wa titia ba muga. Garang lupdi bing:
Lotan, Sobal, Sibeon, Ana,
21 Dison, Eser xaung Disan. Adi li Seir garandi duwa mana titia Idom. Hordi yanamidingdi.
22 Lotan garang lupdi bing:
Hori xaung Heman. Timna Lotan hamunganoa.
23 Sobal garang lupdi bing:
Alban, Manahat, Ebal, Sepo xaung Onam.
24 Sibion garang lupdi bing:
Aya xaung Ana. Ana baguli lipua naga sok muga mana lang maxamaxang salianamdi long xoliania bungina wasa mana tibuna Sibion donkindi.
25 Ana garandi bing:
Dison xaung Oholibama. Oholibama Ana nanuhanginoa.
26 Dison garang lupdi bing:
Hemdan, Esban, Itran xaung Keran.
27 Eser garang lupdi bing:
Bilhan, Saban xaung Akan.
28 Disan garang lupdi bing:
Us xaung Aran.
29 Adi li Hordi yanamidingdi:
Lotan, Sobal, Sibeon, Ana,
30 Dison, Eser xaung Disan. Adi li Hordi yanamidingdi duwa etua mana titiading taining tainina mana titia Seir.

Idom Yanimidingdi

31 Adi li xaitamoxidi duwa etua mana titia Idom, muga mana xaitamoxi tela wa etua mana Isreldi:
32 Bela, Beor garanoa, sok xaitamoxi mana Idom. Long sabangga inia yanoa Dinhaba.

33 Bela mati, baing Yobap, Sera garanoa, xap yabanoa sok xaitamoxi.
Yabanoa Bosra.
34 Yobap mati, baing Husam mana titia Temandi duwa mana ba xap
yabanoa sok xaitamoxi.
35 Husam mati, baing Hadat, Bedat garanoa, xap yabanoa sok xaitamoxi.
Long sabangga inia Abit. Ila haunggana Midiandi saing dalidi mana
titia Moap.
36 Hadat mati, baing Samla xap yabanoa sok xaitamoxi. Yabanoa
Masreka.
37 Samla mati, baing Saul xap yabanoa sok xaitamoxi. Yabanoa Rehobot,
langga Yupretis rubinia.
38 Saul mati, baing Bal-Hanan, Akbor garanoa, xap yabanoa sok
xaitamoxi.
39 Bal-Hanan, Akbor garanoa, mati, baing Hadar xap yabanoa sok
xaitamoxi. Long sabangga inia yanoa Pau. Haining yanoa Mehetabel,
Matret nanuhanginoa xaung Mesahap nanuhanging ranggina.

40 Adi li yanamdi dima rangua Iso. Bakbagidingdi xaung titiadingdi disu
mana yadingdi. Ding bing:
Timna, Alba, Yetet,
41 Oholibama, Ela, Pinon,
42 Kenas, Teman, Mipsar,
43 Makdiel, xaung Iram. Adi li Idomdi yanamidingdi, yadingdi dimogu
titiadi duwa mana ba.

Ala ba Iso bakbagindi. Idomdi mugangadinga.

37

Yosep Mibingandi

1 Yekop rung mana titia Kenan, titia tibuna wa bila lobu mana ba.

2 Yekop bakbaging naxuyanganoa bila li.

Yosep gananuna. Bungina nianing 17, wasa mana sipsipdi xaung
memedi rangua sabangandi, ding ba garadi mana Bilha Silpa tang, tibuna
hainindi. Baing Yosep ma naxuya na tibuna mana sabangandi kuboluding
diandi (dilibudi).
3 Isrel murungang sibunoa mana Yosep dali inia mana garang longgalo,
namua na hayauxinganoa sok bungina muganga. Binabu tongtongia
imang maxaxaya gumangina mana.
4 Sabangandi dibagu daxabia ba ina naga tibudinga muruna buk mana,
dali ding longgalo maxania, baing hauxading sibuna mana saing sanga ba
daharua xai na te.
5 Yambong tela Yosep mip (mibingua). Baing bungina naxuya na
sabangandi, hauxading buk mana.
6 Naxuya nadi ba, “Alungu mibingagua (to):
7 Kira tawa umangia tagoxi wit tambingdi. Ne hatata sibuna li
tambingigua mesa mali, saing tambingimdi (dima) digugunia taxiya
ngayua saing dituru mari (titia) mana.”

8 Sabangandi daharua na ba, “Uhatum ba bagula usok xaitamoximama,
a? Maxuna uhatum ba bagula uwa etua mam?” Baing ina naga, hauxan-
gadinga mana tubu sibuna, namua na naxuya nadi mana mibinganoa bila
ba.
9 Baing mip mibinga tela muli saing naxuya na sabangandi. Harua ba,
“Alungu to. Ngamip mibinga tela muli. Hata sibuna li xaidaba, sobaga
xaung hatung 11 dituru mari (titia) manga.”
10 Naxuya na sabangandi ing ganina te. Naxuya na tibuna xauna. Ne
tibuna gamia saing harua ba, “Mibingama na baru? Bagula ngagabu baum
xaung sabangamdi am gama am gaturu mari (titia) maxamia, a?”
11 Sabangandi dibagulinga mana, ne tibuna tuxu axa ba hatumingania.✡

Yosep Sabangandi Disina Siangia

12 Tauna, Yosep sabangandi dila Sekem singia bu duwasa mana tibudinga
sipsibindi xaung memendi bungina daxangxangia.
13 Baing Isrel harua na Yosep ba, “Uxabiau, sabangamdi duwasa mua
mana sipsipdi xaung memedi bungina daxangxangia Sekem singia. Ngabo
ba ngasoxiung mala ranguadi.”
Haxuya ba, “Sangau.”
14 Binabu tibuna harua na ba, “Ula ubagu nabu sabangamdi xaung
sipsipdi memedi duwa xai, bo? Sup, baing ugoxoya ma muli ubaxanga
nanga.” Baing ina naga, soxi mala. sangua titi gomana wa Hebron.
Yosep yunga titi gomana wa Hebron ila sok mana Sekem,
15 baing lipu tela bagu haxa hasuxi mana titia ba, saing xusunga ba,
“Usai’m baraxinta?”
16 Haxuya ba, “Ngasai mana sabangagudi. Baru yabanta duwasa mana
sipsibidinggadi daxangxangia? Sanga’m ubaxanga nanga?”
17 Baing lipua harua ba, “Disup mala. Ngalungu daharua ba, ‘Tala
Dotan.’ ”
Binabu Yosep su mana sabangandi mala saing bagudi mana longga Dotan
singia.
18 Ne dibagu ma hasoya, saing muga mana sok manadi, disai daxanga
ba dung mati.
19 Daharua nading ba, “Bagu lipu mibingama ma lo.
20 Tala taung mati saing tating sangganoa mari mana lang bangguminadi
li tela. Bagula taharua ba, ‘Asaxa abungin tela xang (masup).’ Baing ina
naga, bagula tabagu mibingandi aningoding baru!”
21 Ruben lungu daharua bila ba, ne ina bo ba xap Yosep muli sangua
rimadingia. Binabu harua ba, “Taung matiu tai.
22 Tamatu sibinoa mari titiau tai. Tating mari mana lang banggumina li
wa long xoliania, ne labu tahanggalangiau tai.” Ruben harua bila ba bu
xap muli sangua rimadingia saing xap mala rangua tibuna muli.
23 Binabu bungina Yosep sok mana sabangandi, dituxu dunia imanging
maxaxaya sangua, imang gumangina sau ba.
24 Sup, baing daxap mala diting mari lang banggumina. Ne bangguma
xola, langin te.
25 Sup, baing dirung ba daxang. Hata sibuna li dibagu mahaing
saing dibagu bakbakka Ismael sogamdi dima hata mana titia Gileat.
Kamelidingdi doxoxi tangadi dibaxagi mana guxenga baxiam, xalaxala
saminam teladi, xaung xai susuna mer. Dahaxahaxa mari mala Isip ba
disinadi.

✡ **37:11** Aposel 7:9

26 Yuda harua na sabangandi kixingindi ba, “Nabu taung kixingiroa mati,
takau(kau) sibinoa, alaba bagula hauli kira baru?
27 Xai ba tasina na Ismaeldi siangia. Ne tata rimaradi manau tai.
Tahatum to. Kixingiroa, sibira taininau baing.” Baing sabangandi
kixingindi dinai mana haruanga li.
28 Binabu bungina Midia* sogamdi dima dibo ba didalidi(uba), saban-
gandi daxai mahaing sangua lang banggumina, saing disina na Ismaeldi
siangia, daxap siang silba 20 mana. Baing Midiadi daxap mala Isip.✡
29 Bungina Ruben goxoya ma lang banggumina muli, hixi (mana) namua
na bagu Yosep te. Binabu sing imangindi bu hatanga ba hatuminganoa
mauxana.
30 Goxoya mala rangua kixingindi saing harua ba, “Garua wa te! Bagula
ngaraxata?”
31 Baing daxap Yosep imanging maxaxaya, dung meme tela, saing ditai
imangua sibia.
32 Daxap imang gumanginoa mala rangua tibudinga saing daharua ba,
“Am gasok mana imangga li. Ubagu xai to. Bola garama imanging
maxaxaya.”
33 Bagu xabia saing harua ba, “Garagu imanging maxaxaya naga! Asaxa
abunging tela xang (masup). Maxuna sing(sing) Yosep saha.”
34 Baing Yekop sing imangindi bu hatanga ayangana buk, saing sau imang
usingangamdi saing tangtang mana garanoa xaidap xumana.
35 Garang lup longgalo xaung nanuhanging longgalo dima bu ditatua
atindi, ne hauxana mana ati tatuanganam. Harua ba, “Tegu. Bagula
ngatangtang mua laing ngamati ngala rangua matiadi yabadingia.” Binabu
tibuna tangtang mua mana.
36 Bunging taininau mana Isip, Midiadi disina Yosep siangia na
Potipar, Isip xaitamoxidinga Pero yanaming tela wa etua mana lipu
haungingam(ga)di duwasa mana Pero xaung numanoa.

38

Yuda Xaung Tamar

1 Bila bungina baguba Yuda sauya sabangandi kixingindi saing ri mala
ba wa rangua Adulam tela yanoa Hira.
2 La ba Yuda bagu haing (nanung) tela, Kenan tela yanoa Sua nanuhangi-
noa. Yau saing kinu rangua.
3 Gamona saing hayau gara lup tela. Baing Yuda uxu yanoa ba Er.
4 Gamona muli saing hayau gara lup tela, saing uxu yanoa ba Onan.
5 Hayau gara lup tela muli, saing uxu yanoa ba Sela. Bungina hayau,
dirung mana longga Kesip.
6 Garadi ditubu, baing Yuda xap haing tela (ma)na garang matuaua Er.
Yanoa Tamar.
7 Ne Yuda matuaua Er kubolundi didoa sibuna TOXORATAMONA maxania,
binabu TOXORATAMONA ung mati.
8 Baing Yuda harua na Onan ba, “Ukinu rangua sabangama haininoa,
usu mana bakbagira hanaunaunga ba oxopsaxi garadi mana sabangama
bu bakbaginoa sup te, namua na ung bisanoa.”

---

* **37:28** Muga Midadi xaung Ismaeldi bakbak taininau. Binabu mana Hibru xuana tabagu ba duxu yadinga ba Midiadi mana maxixinga li xaung maxixinga 36. ✡ **37:28** Aposel 7:9

9 Ne Onan xabia ba garua bagula inia te, binabu bunging bungina kinu
rangua sabangang haininoa, yunga langinoa matu (olang) mari titia, nam
xapsaxi gara tela mana sabanganoa.
10 Kubolua libu doa sibuna TOXORATAMONA maxania, binabu TOXORATA-
MONA ung mati xauna.
11 Baing Yuda harua na longanoa Tamar ba, "Uwa taba baing. Ugoxoya
mala tibum numania uwa la ba laing garagua Sela tubu to." Harua bila
ba namua na hatum ba, "Nam ina mati xauna, bila sabangandi." Binabu
Tamar ila wa tibuna numania.
12 Bunging maxaxaya sup, baing Yuda haininoa mati (Sua nanuhanginoa
(baing)). Yuda sinianoa ila sup, baing haing mala mana longga Timna,
rangua lipuadi duxuxuya sipsibindi (buxadingdi). Baing rianoa Hira, lipu
Adulamgama, gabu mala.
13 Dibala Tamar ba, "(Bagu) Longama haing (mua) mala mana Timna bu
xuxuya sipsibindi (buxadingdi)."
14 Tamar bagu xabia ba Sela tubu masup, ne dahamaringia yaungadinga
teguyu. Binabu unia imanging tapkamdi, saing saku toxonoa bu yameng
ramramonoa bila haing daxangamdi dilibu, saking rung mari longga
Enaim xaluxinia, wa mana daxanga ila Timna.
15 Bungina Yuda bagu, hagaxa ba haing daxangam tela, namua na saku
ramramonoa.
16 Binabu ila rangua daxanga rubinia saing harua ba, "Uma ngabo ba
ngakinu ranguaung." Ne bagu xabia ba longanoa te.
Baing hainga xusunga ba, "Ne bagula usina baraxinta nanga bu ngakinu
ranguaung?"
17 Harua ba, "Nga memegudi. Bagula ngasina tutubing tela mala
ranguaung."
Baing harua ba, "(Wane.) Nabu usina axamang tela bu mogu haru-
angama laing usina memea."
18 Harua ba, "Bagula ngasina baraxinta naung bu mogu haruangagua?"
Haxuya ba, "Raxuma hatanga yama mogunganoa xaung waxunoa,
xaung tukia wa rimamia." Binabu sinadi na saing kinu rangua. Baing
gamona.
19 Baing Tamar mesa ila, saing unia imanga saku toxonoa, sau imanging
tapkamdi muli.
20 Kimuya Yuda sina meme tutubinoa mala lipu Adulama Hira rimania,
bu xap haruangang mogunganoa muli sangua hainga. Ne sai(sai) sus(u).
21 Baing xusunga long moxon(a)di ba, "Haing daxangama waxata mana
Kenan sabunga(ding) numanoa wa ba? Rung mana longga Enaim daxanga
rubinia."
Ne daharua ba, "Tegu. Haing daxangam tela waxata mana Kenan
sabungading numanoa wa la li te."
22 Binabu goxoya mala rangua Yuda saing harua ba, "Ngabagu te. Xauna,
long moxon(a)di daharua ba, 'Haing daxangam tela waxata mana Kenan
sabunga(ding) numanoa wa la li te.' "
23 Baing Yuda harua ba, "Heku. Axadi ba bing tuxu bila iniadi. Nam
dimasisia kitam. Bagu ngasina meme tutubina li na baing, ne usaisai sus."
24 Bila sobak tuwa disup, baing dibala Yuda ba, "Longama Tamar libu
kubolu miaxuama. Baing ina naga, hatata gamona."
Baing Yuda harua ba, "Axap mala tarama mati!"
25 Ne bungina daxap Tamar mala, sina ulega rangua longanoa harua
ba, "Nga gamogu mana axadi bagudi li moxonoa. Ubagu axadi li xai to.

Gaxarea raxuna hatanga yang mogunganoa xaung waxunoa xaung tukinoa li? Uxabia?”
26 Yuda bagu xabiadi saing harua ba, “Xola mana mauxanganoa, ne nga tegu. Namua na ngasina na garagua Sela ba yau te.” Baing Yuda kinu rangua muli te.
27 Bungina Tema bo ba hayau, bagu haragaragangang lupdi duwa gamonia baing.
28 Mana bungina hayau, tela ta rimanoa masok. Binabu haing hayauxingama xap waxu sabuxana saing goxi mana rimanoa, saing harua ba, “Gara baguli sok muga.”
29 Ne bungina gara ba xai ramanoa maluxu muli, sabanganoa sok. Baing haingga ba harua ba, “Utu masok muga baru?” Binabu duxu yanoa ba Peres.*
30 Sup, baing sabanganoa sok xaung waxu sabuxanoa wa rimania, saing duxu yanoa ba Sera.†

39

Yosep Xaung Potipar Haininoa

1 Tauna, Ismaeldi daxai Yosep mala Isip, saing lipu Isipkama Potipar gim. Potipar Isip xaitamoxidinga Pero yanaming tela wa etua mana lipu haungingam(ga)di duwasa mana Pero xaung numanoa.
2 TOXORATAMONA wa rangua Yosep, binabu axamandi libudi aningoding xai sibuna, saing wa mana lipuxing haringing numanoa, lipu Isipkama.✡
3 Lipuxing haringinoa bagu xabia ba TOXORATAMONA wa rangua xaung TOXORATAMONA libu axamang longgalo libudi rimania aningoding xai sibuna,
4 baing yaha sibuna mana Yosep saing mogu ba sok lipuxing haulingama. Potipar mogu ba wa etua mana numanoa, saing ta xalinging longgalo rimania bu wasa mana(di).
5 Ungguti bungina ta etua mana numanoa xaung xalinging longgalo saing ila, TOXORATAMONA sina guxama na lipu Isipkama gabu lipuxing numanamdi, namua na Yosep wa ranguadi. TOXORATAMONA guxaminganoa wa mana axamang longgalo Potipar iniadi, baraxing baraxinta duwa numia xaung baraxing baraxinta duwa umangia xauna.
6 Binabu Potipa yunga Yosep (ba) wasa mana xalinging longgalo. Yosep wa etua mana axamandi, binabu hatum xumana mana axamang tela te. Hatum mana anginga baruamta xang ing ganina.
Tauna, Yosep sangganoa haringing sibuna saing bagunganoa xai sibuna.
7 Bunging tela disup, baing lipuxing haringing haininoa maxandi dahaxi mana Yosep saing harua ba, “Uma ukinu rangua nga.”
8 Ning Yosep hauxana. Bala ba, “(Bagu) Lipuxigu haringina mogu nga ba ngawa etua mana xalaxala numanam longgalo. Hatumiadi te. Xalinging longgalo tadi rimagia bu ngawasa mana(di).
9 Ngawa yanam mugamugangama mana numa li. Lipuxigu haringina Soxauti nga mana axamang tela te, ung ganim, namua na ung hainima. Binabu ngalibu doa bila ba baru? Nabu ngalibu bila ba, bing ngalibu kubolu diang sibuna na Urana!”
10 Xaidap taining tainina xusunga xusunga Yosep, ne hauxana ba kinu rangua. Hauxana ba wa haxek mana xauna.

---

* **38:29** *Peres* namuxinoa *utu masok.* † **38:30** *Sera* namuxinoa *xaidaba ralanoa bungina haing.*
✡ **39:2** Aposel 7:9

11 Ne xaidap tela Yosep luxu numia bu tuxu oxatanoa, saing numa
lipuxing oxatam tela wa maluxu mana te.
12 Haingga ba tuxu(ti) Yosep imanginoa saing harua ba, “Uma ukinu
rangua nga!” Yosep tataguxa laing hasiana, ne yunga imanginoa rimania
bungina giti mala sangua numua.
13 Bagu Yosep yunga imanginoa rimania bungina giti mala sangua
numua,
14 baing wagi numang lipuxing oxatamdi saing harua nadi ba, “Abagu!
Ayuagu xap Hibru tela ma rangua kira bu daudau kira! Luxu ma haxi ba
kinu rangua nga, ne ngaxaba haringina.
15 Bungina lungu ngaxaba haringina, yunga imanginoa rubigia saing giti
mala sangua numua.”
16 Tabu imanginoa rubinia laing Yosep lipuxing haringinoa goxoya ma
numia.
17 Baing naxuya na bila li: “Hibru oxata olanggama ba oxop ma rangua
kira, ma rangua nga bu daudau nga!
18 Ne bungina ngaxaba haringina, yunga imanginoa rubigia saing giti
mala sangua numua.”
19 Yosep lipuxing haringinoa lungu naxuyangua mala, saing haininoa
harua na ba, “Lipuxim oxata olanggama libu kubolua na bila ba nanga!”
Bungina lungu alaba, atin disala haringina.
20 Yosep lipuxing haringinoa xap mala saing ta salak yabania, longga
dituxu xaitamoxi lipuxing salak yabanamdi mana ba.
Baing wa la ba salak yabania.
21 Ne TOXORATAMONA wa rangua Yosep. Libu xai mana, saing libu salak
yabang yananminoa yaha mana.✡
22 Binabu salak yabang yanaminoa ta salak yabanam longgalo Yosep
rimania. Oxata baruamta sok la ba, ina naga wa etua mana.
23 Salak yabang yanaminoa hatumia oxata tela wa hawa mana Yosep
(rimanoa) te, namua na TOXORATAMONA wa rangua Yosep, saing oxata
baruamta tuxu, TOXORATAMONA libu aningong xai sibuna.

40

Yosep Baxanga Mibinga Luwa Namua

1 Bunging tela disup, baing lipu wain guangam mana Isip xaitamoxidinga
xaung lipu salanga taungam mana tang dilibu kubolu diana mana
lipuxiding haringinoa, Isip xaitamoxidinga.
2 Xaitamoxia Pero atin disala mana yanaming luwa, lipu waingam
mugamugangama xaung lipu salangam mugamugangama,
3 saing tabina ba dita dingtang mana salak yabang taininau Yosep wa
mana ba, mana numa salak yabanama lipu haungingamdi yanamidinga
wasa mana ba.
4 Lipu haungingamdi yanamidinga mogu Yosep ba wa etua mana
dingtang, saing wasa manadi.
Duwa salak yabania bunging maxaxaya,
5 baing yambong taininau tang dimip la ba mana salak yabanoa duwa
mana ba. Lipu waingama mana Isip xaitamoxidinga xaung lipu salangama
mana tang dimip, saing mibinga tela ing namuxinoa, saing tela ing
namuxinoa.
6 Buraging buraragina Yosep ma ranguadi, baing bagu (ba) dingtang
dahatum xumana.

✡ **39:21** Aposel 7:9

7 Binabu xusunga Pero yanamidinggadi duwa salak yabania rangua ba,
“Hatata ramramoimdi ayangading baru?”
8 Tang dahaxuya ba, “Amtam gamip, ne taxola mana lipu tela ba baxanga
namuxidingdi nam.”
Baing Yosep harua na dingtang ba, “Baxanga mibinga namuxidingdi
(bing) Urana oxatanoa. Anaxuya mibingaimdi nanga (to).”
9 Binabu lipu waingam mugamugangama naxuya mibinganoa na Yosep.
Harua na ba, “(Mana) mibingagua ngabagu wain xana maxagia,
10 saing xana baguli rimang tuwa. Hata sibuna li londi disok, oxandi
disok, saing aningonoa sok saing dimoya.
11 Pero xubanoa wa rimagia, saing ngaxap wain maran(a)di saing
ngayukiyukidi bu langidinga ri Pero xubania, saking ngasina xubua na.”
12 Baing Yosep harua na ba, “Mibingama namuxinoa bing: xai rimang
tuwa (bing) xaidap tuwa.
13 Xaidap tuwa baing bagula Pero iti toxoma* saing taung oxatam
yabanoa muli, saing bagula usina Pero xubanoa, bila ulibu muga bungina
uwa lipuxing waingama.
14 Ne bungina axamandi duwa xai maung, bing uhatumia nga muli.
Ngabo ba ulibu xai manga ba ubaxanga nga na Pero bu yunga nga sangua
salak yabana li.
15 Namua na dahanai nga daxai nga ma sangua Hibrudi titimama baing.
La li xauna, ngalibu kubolu diang tela te. Dita nga olang mana salak
yabana li.”
16 Lipu salanga mugamugangama bagu xabia ba Yosep baxanga
(mibinga) namuxing xai, baing harua na Yosep ba, “Nga xauna ngamip:
hata sibuna li daba tuwa dibaxagi mana salanga duwa riringa toxogia.
17 Daba etuama baxagi mana salanga xai xangxana bila Pero muruna
manadi. Ne mangdi daxangxangdi sangua daba wa toxogia.”
18 Baing Yosep harua ba, “Mibinga namuxinoa bing: Daba tuwa (bing)
xaidap tuwa.
19 Xaidap tuwa baing bagula Pero iti toxoma—sanguaung baing,† saing
bagula disu sanggama xaiya dirang mali. Baing mangdi bagula dima
daxangxang mututungama.”
20 Tauna, xaidap tuwa baing Pero xaidabing hayauxingama sok, saing
tongtongia taunga sabanga mana yanaming longgalo. Iti lipu waingam
mugamugangam xaung lipu salanga mugamugangam tang toxodingdi‡
yanamidingdi maxadingia.
21 Ta lipu waingam mugamugangama oxatang yabanoa muli, saing sina
Pero xubanoa na muli.
22 Ne (tabina ba di)su lipu salanga mugamugangam sangganoa xaiya
(di)rang mali, (taininau) bila Yosep harua na dingtang bungina baxanga
(mibingading) namuxidingdi na dingtang.
23 Ning lipu waingam mugamugangama hatumia Yosep muli te. Halin-
galinga.

41

Pero Mibingandi

---

* **40:13** *bagula Pero iti toxoma* harua saha bila *bagula wagiung ma maxania.* † **40:19** *bagula Pero iti toxoma sanguaung* harua saha bila *bagula wagiung ma maxania saing bagula ditaxiti waxumtuanoa.* ‡ **40:20** *Iti...tang toxodingdi* harua saha bila *wagidi ma maxania.*

1 Niani luwa disup baing xaitamoxi Pero mip mibinga bila li: Li Langga
Nail rubinia.
2 Hata sibuna li bulmakau 7 disok sangua langga. Bagungadingdi daxai
(sibuna) xaung dungmanangading. Baing daxang tatubanga(di) (du)(wa)
lang rubinia.
3 Hata sibuna li bulmakau 7 teladi disok sangua Nail kimuya manadi.
Bagungadingdi didoa (sibuna) xaung toatuading. Baing dila dili haxek
mana bulmakau dungmanangandi lang rubinia.
4 Baing bulmakaudi bagungadingdi didoa xaung toatuading daxang
bulmakaudi bagungadingdi daxai xaung dungmanangading 7 masup ba!
Saking Pero baguti (muli).
5 Kinu muli, saing mip muli bila li: Hata sibuna li wit marang 7 disok
mana wit tuang taininau. Daxai xaung ditubu.
6 Hata sibuna li wit marang 7 teladi dahaxa kimuya manadi. Toatuading
xaung yang karagam salianoa libudi dimutuxu.
7 Baing wit marang toatuadingdi dingaru masup wit marandi daxai
xaung ditubu. Saking Pero baguti (muli). Baing bagu xabia ba mibingua.
8 Buraragina baing hatum xumana, binabu wagi Isip lipuxing sintukkam
longgalo xaung Isip lipuxing xabianga maringinam longgalo dima. Pero
baxanga mibinganoa nadi, ne tela sanga ba baxanga namuxinoa na te.✡
9 Baing lipu waing guanga mugamugangama harua na Pero ba, “Hatata
ngahatumia muli mauxangan tela ngalibu.
10 Waleu atim disala mamtam lipuxim oxatamdi, saing uta nga salak
yabania xaung lipu salanga taunga mugamugangama. Tam gawa la ba
hawa mana lipu haungingamdi yanamidinga rimanoa.
11 Yambong taininau tam gamip (tela tela). Baing mibingang namuxing
tela, saing ngayua tela.
12 Ne Hibru gananung tela wa la ba ranguamtam. Lipu oxatama mana
lipu haungingamdi yanamidinga. Tam ganaxuya mibingamamdi na, saing
baxanga mibingadi namuxiding taining tainina namtam.
13 Baing axamandi disok maxung sibuna bila baxanga namtam ba.
Ngaxap muli yabagu oxatama, saing lipu tela disu sangganoa xaiya dirang
mali.”
14 Binabu Pero wagi Yosep ma, saing daxap sap masok sangua salak
yabanoa. Gasi laing sup, baing sau imang xaidi saing luxu ma li Pero
maxania.
15 Pero harua na Yosep ba, “Ngamip, ne lipu tela sanga ba baxanga
namuxinoa te. Ning ngalungudi dinaxuya maung ba, daharua ba bungina
ulungu mibinga, bing sanga ba ubaxanga namuxinoa.”
16 Ne Yosep haxuya na Pero ba, “Nga sanga te. Ning Urana bagula
baxanga namuxinoa bu hatumingama maxana.”
17 Baing xaitamoxia harua na Yosep ba, “Mana mibingagua ngali Langga
Nail rubinia.
18 Hata sibuna li bulmakau 7 disok sangua langga. Dungmanangading
xaung bagungadingdi daxai (sibuna). Baing daxang tatubanga(di) (du)(wa)
lang rubinia.
19 Bulmakau 7 teladi disok kimuya manadi. Daxabati, bagungadingdi
didoa (sibuna) xaung toatuading. Mana Isip long longgalo ngabagu
bulmakau doyandi (na) bila ba te.
20 Baing bulmakau toatuanadi bagungadingdi didoa ba daxang masup
bulmakau dungmanangan 7 disok muga ba.

✡ **41:8** Danyel (Daniel) 2:2

21 Daxang masup, ne bagu gamodingdi bila daxang teguyu. Tegu.
Bagungadingdi didoa bila muga baing. Saking ngabaguti (muli).
22 “Mibinga tela baing ngabagu wit marang 7 disok mana wit tuang
taininau. Ditubu xaung daxai.
23 Wit marang 7 teladi dahaxa kimuya manadi. Daxabati, toatuading
xaung yang karagam salianoa libudi dimutuxu.
24 Baing wit marang toatuadingdi dingaru masup wit marandi daxai.
Ngabaxanga mibingadi li na lipu sintukkamdi, ne tela sanga ba baxanga
namuxinoa nanga te.”
25 Baing Yosep harua na Pero ba, “Mibingamdi tang (namuxiding)
taininau. Urana hatanga naung axamanoa bo ba libu(ba).
26 Bulmakau xai 7 (bing) niani 7, xaung wit marang xai 7 (bing) niani 7.
Mibingamdi tang (namuxiding) taininau.
27 Bulmakau toatuang 7 bagudingdi didoa ba disok kimuya (bing) niani
7. Wit marang 7 doxola xaung yang karagam salianoa libudi dimutuxu ba,
bila balau xauna. (Ding/Tang) Gesak sabanga 7.
28 “Bila ngabalaung baing. Urana hatanga naung axamanoa bo ba
libu(ba).
29 (Bagu) Niani 7 dimau bagula anginga baxagi sibuna maluxu’m titia
Isip.
30 Ne gesak sabanga niani 7 bagula dima kimu manadi. Baing niani
anginga baxagingamdi bagula dahanggalang mana Isipdi hatumingadinga.
Gesak sabangua bagula hanggalangia titia.
31 Bagula dahatumia muli niani anginga baxagingamdi te, namua na
gesak sabangua ma kimu mana ba bagula doa sibuna.
32 Namua mibingama xibua bing Urana hau hatuminganoa haringina
mana ba, saing Urana bagula libu sok sap.
33 “Baing ina naga, xai ba usai mana lipu tela hatuminganoa maxaya
xaung xabianganoa maring, saing uta etua mana titia Isip.
34 Xai ba umogu yanamdi duwasa mana Isip titing longgalo, bu daxap
hataina luwadi luwadi hiliadinga mana Isip xauyanganoa mana niani
anginga xumanam 7.
35 Baing xai ba daxap anginga niani xaiyamgadi li dimayu, saing
duwaxata hawa maung bu dahaxuru mana long sabanggadi bu bagula
anginga wa. Xai ba duwasa xai mana.
36 Anginga ba bagula saxangiangua mana titia, bu sanga ba lipudi daxang
bungina gesak sabanga niani 7 xap Isip, nam gesak sabangua hanggalangia
titia.”
37 Pero xaung yanamindi dilungu haruanga baguba saing xai maxadin-
gia.
38 Baing Pero harua nadi ba, “Aningoningo mana uranadi wa mana lipua
li. Bagula tabagu lipu tela muli bila li bu tuxu oxata li te.”
39 Baing Pero harua na Yosep ba, “Urana hatanga axamanadi li masok
naung, binabu lipu tela hatuminganoa maxaya xaung xabianganoa maring
bila ung te.
40 Bagula uwa yanama etua mana numagua, saing lipuxigu longgalo
bagula duwa hawa mana haruangama. Nga xaitamoxia ganigu bagula
ngawa etua maung.”✡
41 Saking Pero harua na Yosep ba, “Ulungu to. Hatata ngataung etua
mana Isip titing longgalo.”

✡ **41:40** Aposel 7:10

42 Baing Pero unia rimang uxung raxunoa hatanga yang mogunganoa
saing sau mana Yosep rimang uxunoa. Baing yauyau Yosep mana imang
xai sibuna, saing hing gimunggimung gol waxungtuania.✡
43 Baing bala Yosep ba rung etua mana wilka mogu mana lipuxing
luwama. Lipudi dimuga mana saing duwagi ba, “Ahaya’m daxangua!”
Bila balau Pero ta Yosep etua mana Isip titing longgalo.
44 Baing Pero harua na Yosep ba, “Nga xaitamoxia Pero. Ne labu lipu
tela wa Isip libu axamang tela olanggu tai. Unai mana to.”
45 Baing Pero sina yaya Sapenat-Panea na Yosep, saing sina haing tela
na Yosep, yanoa Asenat. Tibuna Potipera, lipu hananiangam mana long
sabangga On.* Baing Yosep ila ma wa etua mana titia Isip.
46 Yosep nianindi 30 bungina ungguti ba tuxu oxatua mana Pero
xaitamoxia mana Isip. Baing Yosep sok mala sangua Pero saing haxa mauli
mana Isip hataing longgalo.
47 Mana niani anginga xumanam 7 titia aningong xumana.
48 Baing mana nianidi bagudi ba disok mana titia Isip, Yosep gung
anginga(di) saing ta(di) mana long sabangadi. Mana long sabanga taining
tainina ta angingadi dahaing mana umangadi duwa singia.
49 Angingadi Yosep gungdi xumang sibuna bila ulangulang(di) (du)wa
tegia, laing sauya titinga buninganoa, namua na titingua tubu buk.
50 Niani gesakkamdi disok teguyu, baing Yosep haininoa Asenat hayau
gara lup luwa na. Asenat tibuna Potipera, lipu hananiangam mana long
sabangga On.
51 Baing Yosep uxu matuaua yanoa Manase,† saing harua ba, “Namua na
Urana libu ngahalingalinga mauxangagudi xaung tibugu bakbagindi.”
52 Gara lup luwa yanoa Yosep uxu ba Epraim,‡ saing harua ba, “Namua
na Urana libu ngaxapsaxi mana titia ngaxap mauxanganoa mana ba.”
53 Isip nianing anginga baxagingam 7 disup,
54 baing niani gesakkam 7 dungguti bila Yosep harua ba. Gesak sabangua
sok mana titi longgalo, ne mana titia Isip anginga wa(u).✡
55 Bungina Isip longgalo duxunumia gesaga xapdi, lipuadi ditang rangua
Pero ba uliadi anginga. Baing Pero harua na Isip longgalo ba, “Ala rangua
Yosep. Alibu baraxinta balang mana ba.”✡
56 Bungina gesaga xap Isip titing longgalo, Yosep xaxa anginga numandi
saing sina anginga siangia na Isipdi, namua na gesaga doa sibuna mana
Isip titing longgalo.
57 Baing ina naga, numanuma longgalo dima mana Isip rangua Yosep bu
digim anginga, namua na gesaga doa sibuna mana titi hataing longgalo.

42

Yosep Sabangandi Dila Mana Isip

1 Bungina Yekop lungu ba angingadi duwa Isip bu lipudi digim, harua
na garandi ba, “Baruta arung olang abaguam mua?
2 Ngalungu ba angingadi duwa mana Isip. Ari mala agim teladi nakira,
bu tawa nam tamati.”✡
3 Baing Yosep sabangang 10 diri mala mana Isip bu digim wit.

✡ **41:42** Danyel (Daniel) 5:29 * **41:45** Long sabangga *On yanoa mana Grik xuana bing Heliopolis.* † **41:51** Mana Hibru xuana, *Manase waxungtuanoa bila haruanga marang tela namuxinoa lipua libu halingalinga.* ‡ **41:52** Mana Hibru xuana, *Epraim waxungtuanoa bila haruanga tela namuxinoa aningona, saing haruanga baguba harua saha mana haruangua xapsaxi.* ✡ **41:54** Aposel 7:11 ✡ **41:55** Yon 2:5 ✡ **42:2** Aposel 7:12

4 Ne Yekop soxi Yosep kixinginoa Benyamin mala ranguadi te, namua na maxuwa. Nam mauxanganoa xap.
5 Binabu Isrel garandi xauna duwa rangua adi dila Isip bu digim wit, namua na gesak sabangua xap titia Kenan xauna.
6 Tauna, Yosep wa gabana mana Isip, lipua sina wit na Isip longgalo. Binabu, bungina Yosep sabangandi disok, digung kiding tuxundi dituru mari titia.
7 Yosep bagu sabangandi, saing hata sibuna li bagu xabiadi. Ne gau ba xabiadi te saing harua haringina nadi, xusungadi ba, "Ama bi?" Dahaxuya ba, "Am gama Kenan ma. Am gabo ba am gagim anginga."
8 Yosep bagu xabai sabangandi, ne (ding ba) dibagu daxabia (ina) te.
9 Baing Yosep hatumia muli mibingan(a)di mipdi manadi. Baing harua nadi ba, "Ang lipu bagubagungamdi! Ama bu asai'm titimam hataing baruamtadi duwa olang."✡
10 Baing dahaxuyu ba, "Lipu(ximam) sabanga, tegu. Am lipuxim oxatamdi am gama ba am gagim anginga.
11 Am longga(lo) lipu taininau garandi. Am lipuxim oxatamdi am lipu haruanga maxunamdi. Am lipu bagubagungamdi te."
12 Ne harua nadi ba, "Tegu! Ama bu asai'm titimam hataing baruamtadi duwa olang."
13 Baing daharua ba, "Am lipuximam oxatamdi am neng sabangang 12, lipu taininau garandi, wa titia Kenan. Kixingimama hatata wa rangua tibumam, saing tela hanggalang."
14 Ne Yosep haxi ba, "Bila ngabalang ba: ang lipu bagubagungamdi!
15 Bagula ngatubang bila li: Ngaharua maxung sibuna mana Pero yania, kixingima bing ma la li to. Nabu tegu, bing sanga ba asauya titia li te.
16 Asoxi angia tela mala bu xap kixingima ma. Ne ang teladi bagula awa salak yabania, bu ngatuba haruangaima, ngabagu ba aharua maxuna kimbo tegu. Nabu tegu, bing ngahau haruangua maxung sibuna Pero yania, ang lipu bagubagungamdi baing!"
17 Baing tadi salak yabania (laing/mana) xaidap luwa hiliana.
18 Xaidap luwa hiliana sok, baing Yosep harua nadi ba, "Ngawa hawa mana Urana. Binabu alibu bila li saing bagula (ngayunga) awa:
19 nabu ang lipu haruanga maxunamdi, angia tela wauyu salak yabania li awa mana ba, saing angia teladi ba, ala saing axap wit mala rangua bakbakgimdi gesagiding sibuna.
20 Ning axap kixingima ma rangua nga, bu ahatanga ba haruangaima maxuna, xaung bu bagula amati te." Baing dinai mana haruanganoa.
21 Baing daharua nading ba, "Maxung sibuna taxap salaga mana kubolua talibu mana kixingiroa. Tabagu hatuminganoa mauxana baru bungina xusunga kira haringina ba tausi (mana), ne talungu te. Namua naga mauxangana li xap kira."
22 Baing Ruben haxuya ba, "Ngabalang ba labu alibu kubolu diana na garuau tai. Maxuna? Ne alungu nga te. Bagu baing! Hatata sibing haxuyanganoa sok!"✡
23 Daharua xuadinga saing dahagaxa ba Yosep lungudi te. Dahagaxa bila ba namua na lipu (haruanga xugiangam) tela wa liwe mading xugia haruangua.

✡ **42:9** Unggutinga (Stat) 37:5-10 ✡ **42:22** Unggutinga (Stat) 37:21-22

24 Baing Yosep xugia mala sanguadi saing ungguti tang. Sup, baing
goxoya ma saing harua nadi muli. Baing bala lipuxing oxatamdi ba dituxu
Simion, saing digoxi maxadingia.
25 Yosep tabina lipuxing oxatamdi ba digam tangadingdi mana wit, xaung
ba dita lipu taining tainina sianginoa maluxu'm tangania, xaung ba disina
anginga nadi mana haxangadinga. Baing dilibu bila ba. Laing sup,
26 baing sabangandi dita witdi mahaing donkidingia saing dila.
27 Dila disok mana long tela ditongtongia tabalaxaya ba dikinu, baing
dingia tela xaxa tanganoa ba xap anginga bu haxang donkinoa. Baing
bagu sianginoa wa tanga xuania baing.
28 Harua na sabangandi kixingindi ba, "Abagu! Dahaxuya siangigua. Wa
tangagia li!" Dilungu alaba baing aningodingdi dila baing. Dilulu, duxugia
ranguading saing daharua ba, "Urana raxata makira?"
29 Bungina disok rangua tibudinga Yekop mana titia Kenan, dibaxanga
axamang longgalo disok manadi na. Daharua ba,
30 "Yanam sabangua wa etua mana titi ba, harua haringina nam, saing
su haruangua nam bila am gabagubagu titia.
31 Ne am gaharua na ba, 'Am lipu haruanga maxunamdi. Am lipu
bagubagungamdi te.
32 Am neng sabangang 12, lipu taininau garandi. Tela hanggalang, saing
kixingimama hatata wa rangua tibumam mana titia Kenan.'
33 "Baing lipua wa yanam sabangua etua mana titia ba harua nam ba,
'Bagula ngaxabia ba ang lipu haruanga maxunamdi bila li: Angia tela
wauyu la li rangua nga, saing axap anginga mana bakbagimdi gesagiding
sibuna saing ala.
34 Ning axap kixingima ma rangua nga, bu sanga ba ngaxabia ba ang
lipu bagubungamdi te, ne ang lipu haruanga maxunamdi. Baing ina
naga, bagula ngayunga sabangam tela mala ranguang muli, saing sanga
ba ahakhaxuya mana titia li.' "
35 Bungina dimatu tangadingdi mari, laku, lipu taining tainina siangin(di)
(du)wa (la ba) maluxu'm tanganoa baing! Baing bungina ding digabu
tibuding dibagu siangidingdi, dimaxuwa sibuna.
36 Tibudinga Yekop harua nadi ba, "Ang galibu garagudi dahanggalang!
Yosep sup! Simion sup! Baing hatata abo ba axap Benyamin mala sangua
nga xauna. Axadi bagudili duxukxugia manga!"
37 Baing Ruben harua na tibuna ba, "Nabu ngaxap ma muli ranguaung
te, bing sanga ba ung garagu lup tang. Uta rimagia bu ngawasa mana,
saing bagula ngaxap ma muli ranguaung."
38 Ne Yekop harua ba, "Tegu sibuna. Bagula garagua ri mala la ba
ranguang te. Sabanganoa mati (ba) saing ing ganina wa. Toxogulondi
dusa baing. Nabu xap doa haxangaimia, bagula alibu ayangagu buk (bu)
ngari mala matiadi yabadingia."

43

Dila Isip Muli

1 Tauna, gesaga doauyu mana titia Kenan.
2 Daxang wit Isrel garanadi daxap mana Isip masup, baing tibudinga
harua nadi ba, "Agoxoya mala muli saing agim anginga muli nakira."
3 Ne Yuda harua na ba, "Lipua balam haringina ba, 'Nabu kixingima ma
ranguang te, bing sanga ba abagu ramramogua muli te.'

4 Nabu unai ba usoxi kixingimama (mala) ranguam, bing bagula am gari
mala am gagim anginga naung.
5 Ne nabu unai te bagula am gari mala te, namua na lipua harua nam
ba, 'Nabu kixingima ma ranguang te, bing sanga ba abagu ramramogua
muli te.' "
6 Isrel harua ba, "Baruta axap mauxangana li manga mana abaxanga na
lipua ba kixingim tela wau?"
7 Dahaxuya ba, "Lipua xusunga xusungam mam xaung bakbakgimama.
Xusungam ba, 'Tibuim wauyu? Kixingim tela?' Binabu am gahaxuya
xusungangandi. Si, bungina harua ba am gaxap kixingimama mari xauna,
sanga ba am gaxabia bagula harua bila ba baru?"
8 Baing Yuda harua na tibuna Isrel ba, "Usoxi gananunoa mala rangua
nga, saing bagula am gamesa am gala, bu kira tagabu garamamdi tawa
nam tamati mana gesaga.
9 Ngahau haruangua ba nga sibugu bagula ngawasa mana. Usu
haruangua nanga nabu ngasu mana haruangagua te. Nabu ngaxap ma
ranguaung muli ngata maxamia te, bagula mauxanganoa taga manga
bungingbunginalo.
10 Nabu nulana tahalisi te, sanga ba am gala am gama bunging luwa
masup."
11 Baing tibudinga Isrel harua nadi ba, "Nabu daxanga tela te, bing alibu
bila li: Agam tangaimdi mana anginga xai sibundi mana titia li, saing
axapdi mari asinadi na lipua bila yahangua. Axap axadi bagudili: guxenga
baxiam, dungungu langina, xalaxala saminam teladi, xai susuna mer, talia
xaung xai marana duxu ba pistasio.
12 Axibua siangadi (nulana) dita mana tangaimdi xuadinga ba, axap
mala. Tela giminakkam, tela haxuyangam bu ahaxuya siangidinga. Bola
dituxurara.
13 Axap kixingima xauna, saing amesa sap ala rangua lipua ba muli.
14 Ngaxusunga Urana Haringing Sibuna ba libu axap usingangua rangua
lipua ba, bu bagula yunga sabangaima (gabu) Benyamin tang digoxoya
ma ranguang. Ne nga ba, nabu garagudi dahanggalang, bing bagula
dahanggalang."
15 Binabu lipuadi daxap yahangadi xaung siangadi dixibuadi, xaung
Benyamin xauna. Baing dimesa sap diri mala Isip, saing dila dili Yosep
maxania.
16 Bungina Yosep bagu Benyamin ma ranguadi, harua na lipuxing
numang wasanganama ba, "Oxop lipuadi li mala numagia. Ututu
bulmakau tela saing uxauxau taungua. Namua na bagula daxang rangua
nga xaidap lia."
17 Lipua libu bila Yosep bala ba saing xapdi mala Yosep numania.
18 Ne dimaxuwa bungina dibagu (ba) xapdi mala Yosep numania.
Dahatum ba, "Bola namua daxap kira ma la li bing sianga dita muli
maluxu'm tangamamdi nulana. Bo ba wasaso kira saing tuxu kira bu (libu)
tasok lipuxing oxata olanggamdi, saing xap donkiradi xauna."
19 Binabu dila rangua Yosep lipuxing numang wasanganama saing
daharua na numa xuania.
20 Daharua ba, "Lipuximam sabanga, sanga ba am gaharua ranguaung?
Nulana am gari ma bu am gagim anginga.
21 Ne mana longga am gatongtongia tabalaxaya mana ba, am gaxaxa
tangamamdi saing am taining tainina am gabagu siangamamdi mana

tangamamdi xuadingia—taxa mana giminaginoa baing! Binabu am gaxap
ma muli ranguam.
22 Xauna am gaxap siang teladi muli ranguam bu am gagim anginga. Am
gaxabia gaxarea ta siangiroa maluxu'm tangamamdi te."
23 Haxuya ba, "Awa mosiu. Labu amaxuwau tai. Urana angia, Urana
mana tibuim, ta siangadi ba maluxu'm tangaimdi. Bila axap xalaxala
hisangamdi. Siangima ngaxap baing." Baing xap Simion ma ranguadi.
24 Lipu numa wasanganama xap lipuadi maluxu Yosep numania, sina
langa nadi bu didamia kidingdi, saing haxang donkidingdi.
25 Daxauxau yahangadingdi mana bungina Yosep bagula sok xaidap lia,
namua na dilungu ba bagula daxang la ba.
26 Yosep ma numia, baing disina yahangadi daxapdi ma numia na, saing
. Baing digung kiding tuxundi dituru mari titia maxania.
27 Baing Yosep xusungadi mana rungingadinga, saing xusungadi ba,
"Tibuim, duanga abala nga mana ba, wauyu?"
28 Dahaxuya ba, "Lipuxim oxatama tibumam wa xaiyu." Baing duwa
hawa mana binabu dituru mari titia muli na.
29 Bungina bagu mauli, bagu kixinginoa Benyamin, tang bauding
taininau, baing xusunga ba, "Kixingim sibunoa li, gananuna abala nga
mana ba?" Baing harua ba, "Garagua, ngaxusunga Urana ba atin dimoti
maung."
30 Baing Yosep atina mana kixinginoa buk, bo ba tangguba, binabu sok
mala sap. Baing luxu'm numang lung tela saing tang la ba.
31 Sup, baing damia ramramonoa saing haringia hatuminganoa muli.
Goxoya ma, saing harua ba, "Asu aningadi."
32 Disu Yosep angiandi mana ing sibung kabukabunoa, disu sabangandi
angiadinga mana tela, saing Isipkadi daxang rangua Yosep dirung halianga,
namua na Isipdi daxang rangua Hibrudi te. Urana dingiadi bilidi.
33 Bungina Yosep sabangandi dirung maxania mana yabadingdi lipuxing
oxatamdi dimogu manadi, dihixi mana dibagu mading, namua na dibagu
daxabia ba rungingadinga su mana hayauxingadingdi, matuaua ila sup
mana nanunoa.
34 Daxap angiadinga Yosep kabukabunoa disu nadi, baing Benyamin
angianoa dali dingiadi bila luwadi luwadi hiliadinga. Baing ina naga,
diyaha sibuna rangua Yosep saing dinung wain laing sanga mading.

44

Yosep Tuba Sabangandi

1 Sup, baing Yosep tabina lipuxing numang wasanganama ba, "Ugamgam
anginga mana lipuadi tangadingdi laing dibaxagi sibuna, saing uta taining
tainina sianginoa muli tangang xuania.
2 Saking uta xubagua, xuba silba baing, nanunoa tangang xuania xaung
angiang sianging giminakkamdi." Baing libu bila Yosep bala ba.
3 Longa usianam, baing disoxi lipuadi mala xaung donkidingdi.
4 Disok mala sangua long sabangga, dila hasoya (buk) te, baing Yosep
harua na lipuxing numang wasanganama ba, "Umesa usu mana lipuadi ba.
Bungina usok manadi bing uxusungadi ba, 'Ahaxuya kubolumam xaiyua
xaung kubolu diana (nam) baru?
5 Xuba naga yanamigua nung mana, xaung tuxu tuak mana, a?
Kuboluima diang sibuna!' "
6 Ila sok manadi, baing baxanga haruanga li nadi.

7 Ne daharua na ba, “Lipuximam sabanga, uharua haruanga na bila ba
baru? Am lipuxim oxatamdi sanga ba am galibu axamang tela bila ba te!
8 Si! Uxabia ba sianga(di) (du)wa tangamamdi xuadingia am gaxap(di)
titia Kenan ma muli. Binabu baruta bagula am gahanai silba kimbo gol
mana yanamim(a) numania?
9 Lipuxim oxatam baruamta ubagu tuxu xuba ba, bing mati. Baing amia
teladi bagula am gasok lipuxim oxata olanggamdi.”
10 Haxuya ba, “Sangau. Bila aharua ba. Ne lipu gaxarea ngabagu
tuxu ba bagula sok lipuxigu oxata olanggama. Ang teladi axola mana
mauxanganoa, binabu sanga ba ala.”
11 Baing diyungia sap tangadingdi mari titia, saing daxaxadi.
12 Baing sai mana, ungguti mana sabangadinga laing sup mana
kixingidinga. Baing ina naga, bagu xubua Benyamin tangania.
13 Dibagu baing dising imangidingdi bu dahatanga dusi sibuna. Baing
dita tangadingdi mahaing muli mana donkidingdi saing digoxoya mala
muli long sabangia.
14 Yosep wauyu numia bungina Yuda gabu sabangandi kixingindi diluxu
ma, saing hata sibuna li digung kiding tuxundi dituru mari titia maxania.
15 Yosep harua nadi ba, “Alibu baru kubolunta (li)? Lipua na bila nga ba
sanga ba ngatuxu tuak baing. Axabia alaba te?”
16 Yuda haxuya ba, “Lipuximam sabanga, am haruanga te. Bagula
am gahatanga ba am gaxola mana mauxanganoa baru? Urana hatanga
lipuxim oxatamdi mauxangadinga sabasabia. Lipuximam sabanga, bagu
bagula am longgalo am gasok lipuxim oxata olanggamdi, am xaung lipua
dibagu xubua mana tanganoa ba.”
17 Ne Yosep harua ba, “Tegu. Sanga ba ngalibu bila ba te. Lipua dibagu
tuxu xubua ing ganina bagula sok lipuxigu oxata olanggama. Ang teladi
sanga ba agoxoya mala rangua tibuim xaung gamogamu mosiu.”
18 Baing Yuda ila haxek rangua saing harua ba, “Lipuxigu sabanga,
ngausinga ngatautitiung, ne ngaxusungaung ba ulungu haruangagua to.
Maxuna uwa hasusu mana Pero (ing sibuna), ne nga, lipuxim oxatama,
ngaxusungaung ba atim disala manga te.
19 Lipuxigu sabanga, muga uxusungam lipuxim oxatamdi ba, ‘Ang
tibuima kimbo kixingima?’
20 Baing am gahaxuya ba, ‘Am tibumam ne wa duanga ba, xaung
kixingimam, bauna hayau na tibumam bungina wa duanga. Nanunauyu.
Bauna hayau luwa, ne sabanganoa mati ba. Ing ganina wau(yu). Baing
tibuna muruna buk mana.’
21 “Baing uharua nam lipuxim oxatamdi ba, ‘Axap mari manga bu nga
sibugu ngabagu.’
22 Baing am gahaxuyaung lipuximam sabanga ba, ‘Gananunoa sanga ba
sauya tibuna te. Nabu sauya, bagula tibuna mati.’
23 Ne ubalam lipuxim oxatamdi ba, ‘Nabu kixingima ri ma ranguang te,
bing sanga ba abagu ramramogua muli te.’
24 Bungina am gagoxoya mala rangua tibumam lipuxim oxatama, am ga
baxanga haruangama na.
25 “Baing tibumam harua ba, ‘Agoxoya mala muli saing agim anginga
muli nakira.
26 Ne am gaharua ba, ‘Sanga ba am gari mala te. Nabu unai ba usoxi
kixingimama (mala) ranguam, bing bagula am gala. Nabu kixingimama
wa ranguam te, bing sanga ba am gabagu lipua ramramonoa muli te.’

27 “Baing tibumam lipuxim oxatama harua nam ba, ‘Ang gaxabia ba
hainigua hayau gara luwa nanga.
28 Tela hanggalang ba, saing ngaharua ba, “Maxuna asaxa abunging tela
sing(sing) saha.” Baing ngabagu muli te.
29 Toxogulondi dusa baing. Nabu axap gananuna li sangua nga xauna
saing xap doa, bagula alibu ayangagu buk (bu) ngari mala matiadi
yabadingia.’
30 “Baing ina naga, nabu ngagoxoya mala rangua tibugu lipuxim
oxatama saing gananunoa wa ranguam te. Tibugu walinganoa taga mana
gananunoa walinganoa baing.
31 Bungina bagu gananunoa wa ranguam te, bagula mati. Toxolondi dusa
baing. Am lipuxim oxatamdi bagula am galibu ayangana buk (bu) ri mala
matiadi yabadingia.
32 Nga lipuxim oxatama ngahau haruangua ba ngawasa mana gana-
nunoa. Ngaharua ba, ‘Tibugu, nabu ngaxap ma ranguaung muli te, bagula
mauxanganoa taga manga maxamia bungingbunginalo!’
33 “Baing ina nga, lipuxigu sabanga, ngaxusungaung ba unai mana nga
lipuxim oxatama ngaxap gananuna yabanoa, binabu ngawa lipuxim oxata
olanggama la li. Baing unai mana gananunoa goxoya mala muli rangua
sabangandi.
34 Nabu gananunoa wa rangua nga te, bagula ngagoxoya mala muli
rangua tibugu baru? Tegu! Nam ngabagu salaga xap tibugua.”

45

Yosep Hatangaina Masok

1 Yosep tuba ba haringia hatuminganoa lipuxing oxatamdi maxadingia
susu. Baing harua haringina ba, “Ang longgalo asok sabasabia!” Binabu
ing ganina wa rangua sabangandi bungina hatangaina masok nadi.✡
2 Baing tang sabanga buk sanga mana Isipdi dilungu, saing adi duwa
Pero numania dilungu mana xauna.
3 Baing Yosep harua na kixingindi ba, “Nga Yosep naga! Tibugu wauyu?”
Ne sabangandi sanga ba dahaxuya te, namua na dimaxuwa buk (mana) li
la ba maxadingia.
4 Baing Yosep harua na sabangandi ba, “Ama haxek rangua nga.” Dila
haxek, baing harua ba, “Nga kixingima naga, Yosep, kixingima asina
siangia bila lipu oxata olanggama mala Isip.
5 Ne hatata labu gamoimdi mauxading kimbo atim disala mang mana
asina nga siangia la li, namua na Urana soxi nga muga mang bu ngasoxauti
matiyua mana xap lipudi.
6 Namua na gesak sabanga xap titia niani luwa li masup, saing niani
luwadi luwadi hiliadinga dimayu bagula lipudi duxuma daxauya te.
7 Ne Urana soxi nga muga mang bu libu bakbakgim hataina (bagula)
duwauyu etua’m titia li, xaung bu angia xumana amati te.
8 “Baing ina naga, ang ba asoxi nga ma la li te. Tegu. Urana baing. Libu
nga ngasina haruangua na Pero bila ngawa tibuna. Baing libu ngasok Pero
numang yanaminoa xaung ngawa etua mana Isip hataing longgalo.
9 Binabu agogolinga mala mahaing rangua tibugu saing aharua na ba,
‘Garama Yosep harua bila li: Urana libu nga ngawa etua mana Isip hataing
longgalo. Uri ma rangua nga. Labu uhalisiu tai.✡

✡ **45:1** Aposel 7:13 ✡ **45:9** Aposel 7:14

10 Bagula urung mana titia Gosen, saing bagula uwa haxek manga, ung
gabu garamdi xaung garam ranggindi, xaung morumdi xaung xalingim
longgalo.
11 Bagula ngawasa maung la ba, namua na gesak sabanga nianing luwadi
luwadi hiliadinga (muli) dimauyu. Nam ugabu bakbagimdi xaung adi
ungiadi asok haxugina.'
12 "Bagu baing! Ang maxaimdi dibagu, kixingigu Benyamin maxandi
xauna. Suxungugua naga harua nang baing!
13 Abaxanga na tibugu mana ngaxap yaya sabanga mana Isip, xaung
mana axamandi abagudi ba. Baing agogolinga mala axap tibugu mari la
li."
14 Harua laing sup, baing hibua rimandi taxiya kixinginoa Benyamin
waxungtuania saing tang, saing Benyamin hibua saing tang xauna.
15 Baing libu sabangang longgalo saing tangiadi. Sup, baing sabangandi
dungguti daharua rangua.
16 Naxuyangua Yosep sabangandi dima (ba) ila sok mana Pero numanoa,
baing Pero gabu yanamindi diyaha.
17 Baing Pero harua na Yosep ba, "Ubala sabangamdi ba, 'Alibu bila li:
Ata axamandi mahaing mana asaxaimdi saing agoxoya mala titia Kenan.
18 Baing axap tibuim xaung bakbagimdi dima muli rangua nga. Bagula
ngasina titi xai sibuna nang, tela dali mana Isip te, saing bagula axang
axamandi disok mana titia ba orana.'
19 "Ngatabinaung xauna ba ubaladi ba, 'Alibu bila li: Axap wilka Isipkam
teladi sanga mana garaimdi xaung hainimdi, saing axap tibuim saing ama.
20 Heku mana xalingimdi, namua na xalaxala Isipkam xai sibundi
diraguang.' "
21 Isrel garandi dilibu bila ba. Yosep sina wilkadi nadi, bila Pero tabina
ba, xaung sina anginga sanga mana haxangadinga xauna.
22 Baing sina imanga haundi na ding taining tainina. Ne Benyamin ba,
sina siang silba 300 xaung imang haung luwadi luwadi hiliadinga na.
23 Baing sina axadi li na tibuna: donki 10 dibaxagi mana xalaxala
Isipkam xai sibundi, xaung donki hagaxang 10 dibaxagi mana wit xaung
salanga xaung anginga teladi sanga mana haxanganoa.
24 Baing soxi sabangandi mala, saing bungina dila, harua nadi ba, "Labu
ahakhaxi daxangiau tai!"
25 Binabu diyunga Isip dahaing mala mana titia Kenan rangua tibudinga
Yekop.
26 Baing dibala ba, "Yosep wauyu! Maxuna, wa Isip titing longgalo
yanaminoa." Yekop hatuminganoa rangaxak. Hatum haringina mana
haruangadinga te.
27 Ne bungina dibaxanga Yosep haruangang longgalo harua nadi ba na,
saing bungina bagu wilkadi Yosep sinadi ma bu sia mala, tibudinga Yekop
hatuminganoa xai muli.
28 Baing Isrel harua ba, "Sangau! Garagua Yosep wauyu. Bing ngala
ngabagu muga mana ngamati (teguyu)."

46

Yekop Ila Isip

1 Binabu Isrel haxa mala xaung xalinging longgalo, saing dila disok mana
longga Berseba. Baing hanania (hananiangadi) mala rangua Urana mana
tibuna Aisak.

2 Baing yambong Urana wagi mana Isrel mana axamang tela bila mibinga
ba, “Yekop! Yekop!”
Baing haxuya ba, “Ngawau.”
3 Baing Urana harua ba, “Nga Urana. Nga Urana mana tibum. Labu
umaxuwa ba uri mala Isipku tai. Namua na bagula ngalibu bakbagimdi
disok numanuma haringina la ba.
4 Bagula nga sibugu ngari mala Isip ranguaung, saing bagula ngaxapkung
mahaing muli xauna. Baing bungina umati, Yosep ing sibung rimanoa
bagula matai maxaimdi.”
5 Baing Yekop mesa ba yunga Berseba, saing garandi dita tibudinga Yekop
xaung garadingdi xaung hainidingdi mana wilkadi Pero sinadi ma bu sia.
6 Baing daxap morundi mala xauna xaung xalingidingdi daxap mana
titia Kenan. Binabu Yekop gabu bakbaging longgalo dila Isip.✡
7 Garandi, garang ranggindi, nanuhangindi, xaung nanuhanging rang-
gindi—bakbaging longgalo dila Isip rangua.

8 Yayadi bagudi li Isrel garandi yadingdi dila Isip (Yekop xaung bak-
bagindi):

Ruben Yekop garang matuaua.
9 Ruben garang lupdi bing:
Hanok, Palu, Hesron xaung Karmi.
10 Simion garang lupdi bing:
Yemuel, Yamin, Ohat, Yakin, Sohar xaung Saul. Saul bauna Kenan tela.
11 Libai garang lupdi bing:
Gerson, Kohat xaung Merari.
12 Yuda garang lupdi bing:
Er, Onan, Sela, Peres xaung Sera (ne Er Onan tang dimati mana titia
Kenan ba).
Peres garang lupdi bing:
Hesron xaung Hamul.
13 Isakar garang lupdi bing:
Tola, Puba, Yop xaung Simron.
14 Sebulun garang lupdi bing:
Seret, Elon xaung Yalel.
15 Adi bagudili gara lupkadi Lea hayau na Yekop mana titia Padan-Aram.
Hayau nanuhanginoa Daina xauna. Garang lupkadi xaung nanuhanginadi
li ding disok 33.

16 Gad garang lupdi bing:
Sipion, Hagi, Suni, Esbon, Eri, Arodi xaung Areli.
17 Aser garang lupdi bing:
Imna, Isba, Isbi xaung Beria.
Hamungadinga Sera.
Beria garang lupdi bing:
Heber xaung Malkiel.
18 Adi bagudili garadi Yekop xapsaxi rangua Silpa, haing oxatama Laban
sina na nanuhanginoa Lea. Ding disok 16.

19 Yekop garang lupkadi Retsel hayau bing
Yosep xaung Benyamin.

✡ **46:6** Aposel 7:15

20 Yosep garang lup(ka)di Asenat hayau mana Isip bing Manase xaung
Epraim. Asenat nanuhangina mana Potipera, lipu hananiangam mana
long sabangga On.✡
21 Benyamin garang lupdi bing:
Bela, Beker, Asbel, Gera, Naman, Ehi, Ros, Mupim, Hupim xaung Art.
22 Adi bagudili gara lupkadi Retsel hayau na Yekop. Ding disok 14.

23 Dan garang lup bing:
Husim.
24 Naptali garang lupdi bing:
Yasel, Guni, Yeser xaung Silem.
25 Adi bagudili gara lupkadi Bilha hayau na Yekop. Bilha haing oxatama
Laban sina na nanuhanginoa Retsel. Ding disok 7.

26 Adi dila mana Isip rangua Yekop, adi ing sibung bakbagindi, bing ding
disok 66. Ne titinga ba xola mana garandi hainidingdi.
27 Xauna, Yosep haininoa hayau gara lup luwa na mana Isip. Binabu
Yekop bakbaginoa dila duwa Isip, ding disok 70.✡

28 Tauna, Yekop soxi Yuda muga mana mala rangua Yosep ba hatanga
daxangua ila Gosen nadi to. Bungina disok mana titia Gosen,
29 Yosep tabina (lipuxing oxatamdi) ba daxauxau wilka inia, saing haing
mala Gosen bu gugunia tibuna Isrel. Bungina Yosep sok mana, hibua
rimandi taxiya tibuna waxungtuania saing tang bunging maxaxaya.
30 Isrel harua na Yosep ba, “(Ina naga.) Sangau nabu ngamati hatata,
namua na nga sibugu ngabagu ramramoma saing ngaxabia ba uwauyu.”
31 Baing Yosep harua na sabangandi xaung tibung bakbagindi ba,
“Bagula ngahaing mala ngabaxanga na Pero, saing bagula ngaharua na ba,
‘Sabangagudi xaung tibugu bakbagindi nulana dirung mana titia Kenan ba,
ding dima rangua nga.
32 Lipuadi lipu sipsip wasanganamdi. Duwasa mana morudi, saing daxap
sipsibidingdi, memedingdi, bulmakaudingdi xaung xalingiding longgalo
ma.’
33 Bungina Pero wagiang ama saing xusunga ba, ‘Baru oxatanta atuxu?’
34 bing ahaxuya ba, ‘Am lipuxim oxatamdi am gawasa mana morudi
ungguti mana bungina am garauyu ma laing hatata, bila mugangamamdi
dilibu.’ Baing ina naga, bagula nai mana arung mana titia Gosen, namua
na Isipdi hauxading sibuna mana lipu sipsip wasanganam longgalo.”

47

1 Baing Yosep ila luxu Pero maxania saing bala ba, “Tibugu gabu
sabangagudi disauya Kenan saing dima disok ba. Daxap morudingdi xaung
xalingiding longgalo ma xauna. Hatata duwa titia Gosen.”
2 Yosep xap sabangang luwadi luwadi hiliadinga mala saing tadi mali
Pero maxania.
3 Pero xusunga neng sabangandi ba, “Baru oxatanta atuxu?”
Dahaxuya ba, “Am lipuxim oxatamdi am lipu sipsip wasanganamdi bila
mugangamamdi.
4 Am gabo ba am gawa monga mana titia li. Namua na gesaga doa sibuna
titia Kenan saing morumamdi doxola mana tatubang ba daxang. Binabu

✡ **46:20** Unggutinga (Stat) 41:50-52 ✡ **46:27** Aposel 7:14

am gaxusungaung ba unai mana am lipuxim oxatamdi am garung mana
titia Gosen."
5 Baing Pero harua na Yosep ba, "Tibum gabu sabangamdi dima
ranguaung,
6 saing titia xaxaina maung. Uta tibum xaung sabangamdi marung mana
baru titi hatainta xai sibuna. Sanga ba dirung mana titia Gosen. Xauna,
nabu uxabia ba teladi lipu gagaxungamdi, bing utadi etua mana nga sibugu
morugudi."
7 Baing Yosep xap tibuna Yekop maluxu saing ta mali Pero maxania.
Yekop sina guxama na Pero laing sup,
8 baing Pero xusunga ba, "Nianimdi baru?"
9 Baing Yekop harua na Pero ba, "Ngahaxa mauli mana titia li sanga
mana niani 130. Nianigudi xumana buk te, dahasusu mana mugangagudi
te, ne walingagua baxagi mana mauxangandi."
10 Baing Yekop sina guxama na Pero saing yunga mala.
11 Binabu Yosep libu bila Pero tabina ba, saing ta tibuna xaung
sabangandi marung mana titia Isip, saing sina titia xai sibuna nadi, yanoa
Rameses, dali Isip titing longgalo.
12 Xauna, Yosep wasa'm tibuna gabu sabangandi xaung tibung bakbaging
longgalo mana angingua, sanga mana garadingdi titidinga.

Gesak Sabangua

13 Ne titia ba hataing longgalo doxola mana angingua, namua na gesak
sabangua doa sibuna. Gesak sabangua libu numanuma Isip Kenan tang
lipuxidingdi haringingadingdi disup.
14 Yosep sina sina wit siangia na lipudi ba digim, saing bila balau gugunia
gugunia Isipdi xaung Kenandi siangiding longgalo. Baing sina mala Pero
numania.
15 Bungina Isipdi xaung Kenandi siangidingdi disup, Isipdi dila rangua
Yosep saing daharua ba, "Uliam anging(u)a. Nam am gamati maxamia!
Namua na siangimam longgalo disup."
16 Baing Yosep haxuya ba, "Nabu siangimdi disup, bing axap moruimdi
dima asinadi nanga. Bagula ngasina aningua nang bu ahakhaxuya rangua
nga.
17 Binabu daxap morudingdi ma rangua Yosep, saing haxuya aningua
nadi mana hosidingdi, sipsibidingdi xaung memedingdi, xaung bul-
makaudingdi xaung dongkidingdi. Bila balau, xaidi mala laing niani ba
sup. Haxuya angingua nadi mana moruding longgalo.
18 Niani baguba ila sup, niani tela sok, baing dima rangua saing daharua
ba, "Lipuximam sabanga, am sanga ba am gayameng mauxangamama
maung te. Siangimamdi disup xaung morumamdi ungiadi baing. Am
goxola axamang tela ba am gasina naung. Am sanggamamdi xaung
titimama ding ganiding (duwa).
19 Am gamati maxamia baru? Titimama haxugina baru? Ugimgam
xaung titimama bu haxuya angingamama, saing bagula am gawa Pero
lipuxing oxata olanggamdi xaung titimama bagula inia. Uliam anginga
marandi bu am gawa nam am gamati xaung titia haxugina."
20 Binabu Yosep gim titia longgalo duwa Isip na Pero. Isip longgalo disina
titidingdi, namua na gesak sabangua doa buk manadi. Titia longgalo disok
Pero iniadi.
21 Baing libu lipudi disok lipu oxata olanggamdi, mana Isip titing
subingang tela ila sup tela.

22 Ning gim Isip lipuxing hananiangamdi titidinga te, namua na daxap
sinaga rangua Pero, saing sinaga Pero sina nadi ba sanga mana angiadinga.
Namua naga disina titidinga te.
23 Yosep harua na lipudi ba, “Alungu to. Hatata ngagimgang xaung titima
na Pero. Tauna, anginga maranadi li angia bu axumadi umangia.
24 Ne bungina axauya, bing asina hataina luwadi luwadi hiliadinga na
Pero. Hataindi duwauyu bing angiadi bu axumadi umangia xaung duwa
angiaimdi sanga mang, bakbagimdi xaung garamdi.”
25 Baing daharua ba, “Lipu sabanga, uhauliam sabanga bu am gamati te.
Am gabo ba uyaha mam, binabu am ganai mana am gawa Pero lipuxing
oxata olanggamdi.”
26 Binabu Yosep ta hanaunaunga tela mana titia Isip wa laing hatata bila
li: hataing luwadi luwadi hiliadinga mana xauyanga longgalo disok titia
bing Pero inia. Lipu hananiangamdi titidinga ing ganina sok Pero inia te.
27 Tauna, Isreldi dirung mana titia Gosen mana titi sabangga Isip. Daxap
titia la ba, saing daxapsaxi gara xumana saing titidinga tubu sibuna.
28 Yekop rung mana titia Isip laing niani 17. Binabu Yekop walingang
nianindi 147.
29 Isrel* matianoa ma haxek, baing wagi garanoa Yosep ba ma rangua,
saing harua na ba, “Nabu uyaha manga, bing uta rimama babagu
hanggaxobinia† saing uhau haruangua ba bagula ulibu xai manga xaung
usu mana haruangama bila li: Labu ukimang nga (mana) Isipku tai.✡
30 Tegu. Bungina ngayagua rangua mugangagudi, oxoxi sanggagua mala
sangua Isip, saing ukimang nga gobagobadingia.”
Haxuya ba, “Bagula ngalibu bila uharua (ba).”
31 Yekop haxi ba, “Uharingia haruangua uhau.” Binabu Yosep haringia
haruangua hau ba, saing Isrel turu mari uxaingania bu harua xai sibuna.

48

Manasa Epraim Tang

1 Bunging tela disup, baing dibala Yosep ba, “Tibum busi.” Binabu xap
garang Manase Epraim tang mala rangua bu dila dibagu tibuna.
2 Baing lipudi dibala Yekop ba, “Garama Yosep ma ba bagung.” Binabu
Isrel haringiaina saing mesa marung uxaingia.
3 Baing Yekop harua na Yosep ba, “Urana Haringing Sibuna owa masok
manga mana longga Lus mana titia Kenan. Sina guxama nanga,✡
4 saing harua nanga ba, ‘(Bagu) bagula ngasina gara xumana naung
xaung libu bakbagimdi disok xumang sibuna. Bagula ngalibu usok
numanuma xumana, saing bagula ngasina titia li na bakbagim(ga)di disok
kimuya maung ba wa dingia bungingbunginalo.’
5 “Muga mana ngama la li Isip ranguaung, hainima hayau gara lup luwa
naung. Hatata ngamogu tang disok ngayuadi. Epraim Manase tang bagula
ngayuadi, bila Ruben Simion tang ngayuadi.*
6 Ne gara baruamtadi disok kimuya mana dingtang bagula unigadi, saing
kimuya bungina dituxu sinaga mana titia na bakbak taining tainina disok
manga, bagula daxap sinagidingdi hawa mana sabangading tang yadingdi.
7 Namua ngalibu bing ngausinga sibuna baum Retsel. Mati daxangia
bungina ngayunga titia Padan ngagoxoya ma titia Kenan, haxek monga

* **47:29** ***Isrel*** Yekop yan tela. † **47:29** Ubagu haruanga hawama wa Unggutinga (Stat) 24:2. ✡ **47:29** Unggutinga (Stat) 49:29-32, 50:6 ✡ **48:3** Unggutinga (Stat) 28:13-14 * **48:5** Mana haruanga baguli, Yekop xapkuti Epraim Manase tang.

mana longga Eprat. Binabu ngakimang daxanga ila Eprat rubinia.”✡
(Hatata duxu Eprat ba Betlehem.)
8 Isrel bagu Yosep garang tang, baing xusunga ba, “Adi li gaxarea iniadi?”
9 Yosep haxuya ba, “Tang garaguadi Urana sinadi nanga la li Isip.”
Baing Isrel harua ba, “Oxop dingtang ma haxek manga bu (sanga ba) ngasina guxama na dingtang.”
10 Ne Isrel maxandi dilaba namua na wa duanga, saing bagu xai te. Binabu Yosep xap garandi ma haxek rangua, saing tibuna libu dingtang saing hibua dingtang.
11 Baing Isrel harua na Yosep ba, “Waleu ngahagaxa ba bagula ngabagu ramramoma muli te, ne hatata Urana libu ngabagu garamdi xauna!”
12 Baing Yosep yungiadi sangua Isrel king tuxundi mari, saing gung tuxundi turu mari titia.
13 Baing Yosep xap dingtang, Epraim wa rimamo mala Isrel rimang xong, saing Manase wa xong mala Isrel rimang rimamo, saing xapdi ma haxek rangua.
14 Ne Isrel raria rimang rimamo saing ta (etua mana) Epraim toxonoa, heku nanunoa, saing bali rimandi, ta rimang xong (etua mana) Manase toxonoa, heku Manase matuaua.
15 Baing sina guxama na Yosep saing xusunga Urana ba,

“Urana ba mugangagua Ebraham tibugu Aisak tang
dahaxa walingadingia sanga mana daxanganoa,
Urana ba wa lipuxigu wasangama
mana hayauxingagua ma laing hatata,
16 Uleginama ba xap nga muli sangua hanggalangianga longgalo—
ngaxusunga ba sina guxama na gara luwadi li.
Ngaxusunga ba yagua taga mana dingtang
xaung mugangagu Ebraham tibugu Aisak tang yadingdi ditaga mana dingtang,
bu lipudi dahatumia yayadi li muli,
xaung ngaxusunga ba tang bakagidingdi disok xumana mana titia.”

17 Yosep bagu tibuna ta rimang rimamoa etua mana Epraim toxonoa, baing hatuminganoa mauxana. Binabu tuxuti tibuna rimanoa bu ta etua mana Manase toxonoa.
18 Baing Yosep harua na tibuna ba, “Tibugu, tegu. Matuaua baguli. Uta rimam rimamoa etua mana toxonoa.”
19 Ne tibuna hauxana saing harua ba, “Garagua, ngaxabiau. Kubolua ngalibu ngaxabiau. Ing xauna bagula sok bakbak, saing ing xauna bagula xap yaya sabanga. Ning kixinging yanoa bagula dali, saing bakbaginoa bagula baxagi sanga mana numanuma xumana.”
20 Binabu mana xaidapka baguba sina guxama na dingtang, harua ba,✡

“Bungina Isreldi disina guxamdi, bagula duxu yaimdi bila li:
‘Urana libu xai maung bila (libu mana) Epraim Manase tang.’ ”

Bila balau ta Epraim muga mana Manase.
21 Baing Isrel harua na Yosep ba, “Ulungu to. Haxek sibuna bagula ngamati, ne Urana bagula wa ranguang saing xapkang muli mala mana mugangaimdi titidinga.

✡ **48:7** Unggutinga (Stat) 35:16-19 ✡ **48:20** Hibru 11:21

22 Baing hatata ngasina titi hataing tela muli naung dali sinaga ngasina
na sabangamdi. Titia ba longga Sekem bimbing rubina ngaxap bungina
ngahaunggana Amordi xaung waxangigu sabanga xaung ruangigua.”

49

Yekop Sina Guxama Na Garang Lupdi

1 Baing Yekop wagi garandi ma saing harua ba, “Agugunia taxiya nga bu
ngabaxanga nang axamandi bagula disok mang kimu.

2 “Ang Yekop garang mana, agugunia alungu to. Alungu tibuim Isrel
haruanganoa xai.

3 “Ruben, ung garagu matuaua,
ung haringingagua, hayauxingama hatanga haringingagua muga.
Yama wa mugamuga, haringingama wa mugamuga.
4 Ne uhalunglung bila lang silingama, binabu bagula uwa mugamuga muli
te,
namua na uhaing mana tibum uxainganoa,
ukinu rangua hainigua, udongdongia yaungagua bila ba.✡

5 “Simion Libai tang maxang taininau,
Waxangiding sabangadi dituxudi dilibu doa mana lipu teladi.
6 Labu hatumingagu taininau mana haruangading dianau tai,
labu ngagabudi mana guguniangadingdiu tai.
Namua na mana atiding disala tang dung lipudi mati,
saing tang duxuxu bulmakaudi kiding waxuwaxundi mana murun-
gadinga ing ganina.
7 Ngabo ba daxap doa mana atiding salianoa, namua na haring buk,
xaung mana gamiangadinga, namua na doa buk!
Bagula ngalibudi dutu ding mauli liwe mana Yekop bakbaginoa
xaung duwa olang olang mauli mana titia Isrel.

8 “Yuda, ung ba, sabangamdi kixingimdi bagula diti yama.
Rimama bagula tuxu bixuamdi waxudingtuandi.
Bagula tibum garang lupdi dituru disina yaya naung.
9 Yuda, ung bila layon tutubing tela,
Garagua, ung asaxa oxong masup, umesa ula ba.
Bila layon haringina urung mari ukinu.
Gaxarea sanga ba haringiaina ba tautitiung?✡
10 Tuki xaitamoxiama sanga ba sup mana Yuda garandi te,
bagula taining tainina tuxu yanama tukinoa,
laing lipua (naga) tuki (wa) inia sok
saing numanumadi dila hawa mana.
11 Yuda wain marandi bagula dibaxagi buk,
bu sanga ba goti donkinoa wain xania,
saing yunga donki tutubinoa ba xang longindi xauna.
Nabu muruna, sanga ba damia imangindi mana wain.
12 Maxandi bagula disabuxa namua na waining xumana,
Waindi bagula dusa namua na nung kau suing langing xumana.

✡ **49:4** Unggutinga (Stat) 35:22 ✡ **49:9** Titinga (Namba) 24:9; Hatanga Masok 5:5

13 “Sebulun bagula wa tek rubinia
saing mata xaidi bagula duwa la ba mana wagadi.
Bagula titing ragunoa ila bila long sabangga Saidon.

14 “Isakar bila donki haringing tela,
kinu titia liwe mana tambingdi.
15 Bungina bagu titinoa xai mana yaguangua baru
xaung xai mana rung mana baru,
bagula xating tuandi bu xoxi axamang mauxangamdi,
saing bagula tuxu oxatua mana teladi bila lipu oxata olanggama.

16 “Dan bagula suxuya bakbagindi mauxangadingdi,
bila Isrel bakbagindi yanamiding teladi dilibu.
17 Dan bagula wa bila moxa tela hisa daxanga rubinia.
Bungina lipu haungingamdi diluki etua hosidi dima,
bagula gaxu kiding tambongdi
bu lipua rung hosia bagula xung mari ubunia.

18 “TOXORATAMONA, ngata ragunga mana oxop nga muli.

19 “Baing Gad, bagula lipu hanaunggamdi dima dahaunggana,
ne bagula xugia mala saing xudi haungganadi.

20 “Aser angianoa bagula dau sibuna,
saing bagula xauxau anginga xaidi sanga mana xaitamoxidi.

21 “Naptali bila diya* hagaxana luki mauli mana ing murunganoa,
bila diya hagaxana hayau gara gumangindi.

22 “Yosep bila wain xana ua xai sibuna,
bila wain xana wa lang maxang rubinia,
rimandi dahaing mala etua mana gamgamingua.
23 Lipu ruanggamdi dahaunggana haringing sibuna,
atiding disala mana binabu dahang mana.
24 Ne Yosep taguxa ruanginoa te,
rimandi gagaxungadingguyu,
namua na Yekop Urana Haringing Sibuna inia haringia rimania,
namua na Lipu Sipsip Wasanganama, Sianga Mana Isrel, hauli,
25 Yosep, tibum Urana inia, ina ung haulingama.
Urana Haringing Sibuna sina guxamdi naung,
guxamgadi diri sabalunia ma,
guxamgadi dahaing suania ma,
guxamgadi bila gara xumana oxopsaxidi.
26 Guxamgadi nga tibum ngasinadi naung
didali guxamgadi dima mana bimbi mugauamdi,
didali guxamgadi dima mana xaxagang bungingbunginaloamdi.
Guxamgadi longgali bagula daxap Yosep,
lipua wa yanama liwe mana sabangandi.

27 “Benyamin bila koma abungina sing saha asaxadi.

---

* **49:21** *diya*—Diya asaxa sabanga monga. Monindi salamiding.

Buraragina xang asaxadi ungdi ba.
Bungbung tuxu sinak mana axadi xapdi ba.”

28 Adi li Isrel bakbaging 12. Haruangadi bagudi li tibuding harua nadi bungina sina guxamdi nadi. Sina guxama nadi sanga mana ding taining tainina.

Yekop Matianoa

29 Sup, baing tabinadi ba, “Haxek sibuna bagula ngala ngakinu rangua bakbagigudi. Akimang nga rangua mugangagudi mana guhia wa mana Epron titinoa, lipu Hitam.
30 Guhia ba Makpela, haxek mana longga Mamre mana titia Kenan, guhia ba Ebraham gim xaung titia rangua Epron lipu Hitam bu wa gobagoba (yabanoa).✡
31 La ba dikimang Ebraham haininoa Sara tang, la ba dikimang Aisak haininoa Rebeka tang, saing la ba ngakimang Lea.✡
32 Titia xaung guhia wa mana, Ebraham gim rangua Hitdi.”
33 Yekop tabina garandi bila ba, baing iti kindi uxaingia muli, yaganganoa sup saing kinu rangua mugangandi (matiadi yabadingia).✡

50

1 Baing Yosep hibua tibung ramramonoa, tang mana saing libu.
2 Baing Yosep tabina lipu baxiamgadi dituxu oxatanoa ba dita baxi mana tibun(o)a Isrel sangganoa, nam buya. Binabu lipu baxiamdi dilibu bila ba,
3 dituxu oxatading baxiama sanga mana xaidap 40, namua na oxatadinga xap xaidapkadi na bila ba. Baing Isipdi ditangia sanga mana xaidap 70.
4 Bunging usingangama ila sup, baing Yosep harua na Pero lipuxing oxatamdi ba, “Nabu ayaha manga, bing axap haruangagua mala rangua Pero. Abala ba,
5 ‘Tibugu haxi ba ngahau haruangua rangua, harua ba, “Ulungu to. Haxek sibuna (bagula) ngamatiuba. Ukimang nga guhia gobagobia ngaki manga mana titia Kenan.” Binabu ngaxusungaung ba uyunga nga ba ngahaing mala ngakimang tibugu to. Tauna ngagoxoya ma.’”✡
6 Pero haxuya ba, “Uhaing mala saing ukimang tibuma. bila haxi ba uhau haruangua ba.”
7 Binabu Yosep haing mala ba kimang tibuna. Pero yanaming longgalo digabu Yosep mala, adi bila numang yanamindi xaung titia Isip yanamindi.
8 Yosep xap bakbaging numanam longgalo xaung sabangandi digabu bakbagidingdi xaung tibung bakbaging numanamdi mala xauna. Garadingdi ding ganiding digabu morudingdi duwauyu Gosen.
9 Wilkadi xaung lipuadi dirung mana hosidi xauna dahaing mala rangua. Buranga sabanga dila baing.
10 Dila disok mana longga dihitixiya wit sangsangdi mana Atat, haxek mana Langga Yodan, baing ditangia haringing sibuna. La ba Yosep usi tibuna sanga mana xaidap 7.
11 Kenandi duwa la ba dibagu lipuadi dusi mana longga dihitixiya wit sangsangdi mana Atat, baing daharua ba, “Isipdi ditangia haringing sibuna mana lipu tela mati.” Namua naga longga ba haxek mana Langga Yodan duxu ba Abel-Misraim.*
12 Baing ina naga, Yekop garang lupdi dilibu bila tabinadi ba.

✡ **49:30** Unggutinga (Stat) 23:3-20 ✡ **49:31** Unggutinga (Stat) 25:9-10, 35:29 ✡ **49:33** Aposel 7:15
✡ **50:5** Unggutinga (Stat) 47:29-31 * **50:11** *Abel-Misraim* namuxinoa *Isipdi ditangia.*

13 Disia sangganoa mala titia Kenan saing dikimang mana guhia wa
Makpela, haxek mana longga Mamre, guhia ba Ebraham gim xaung titia
rangua Epron lipu Hitam bu wa gobagoba (yabanoa).✡
14 Yosep kimang tibuna laing sup, baing gabu sabangandi xaung lipua
longgalo dila rangua bu dikimang tibunoa, digoxoya muli mana Isip.

Yosep Haringia Sabangandi Hatumingadingdi

15 Yosep sabangandi dibagu ba tibuding(a) mati, baing daharua ba,
"Hatata baru? Bola Yosep hatuminganoa doa makira saing bagula haxuya
kubolu dianadi talibudi mana ba."
16 Binabu disina haruangua mala rangua Yosep. Daharua ba, "Muga
mana tibuma mati, tabinam ba,
17 'Aharua na Yosep bila li: "Ngaxusungaung ba uyunga sabangamdi
kuboluding dianadi dilibudi maung, namua na dilibu doa sibuna maung."'
Binabu hatata am Urana tibum inia lipuxing oxatamdi, am gaxusungaung
ba uyunga kubolumam dianadi am galibudi maung." Bungina haruan-
gadinga sok rangua, Yosep tang.
18 Baing sabangandi dima dituru mari titia maxania. Dahaura ba, "Am
lipuxim oxata olanggamdi!"
19 Ning Yosep harua nadi ba, "Labu amaxuwau tai. Sanga ba ngaxap
Urana yabanoa? Tegu!
20 Ang ba hatumingaima bing abo ba ahanggalangia nga, ne Urana
hatuminganoa bing bo ba libu xai bu libu bila hatata tabagu, xap lipu
xumang sibuna muli nam dimati.
21 Baing ina naga, labu amaxuwau tai. Bagula ngawasa mang xaung
(mana) garaimdi (baing)." Baing tatua atidingdi xaung haruanga mosiu
harua nadi ba.

Yosep Mati

22 Yosep rung mana Isip rangua tibuna bakbagindi. Yosep wa sanga mana
niani 110.
23 Baing bagu Epraim garandi garadingdi disok. Baing bungina Manase
garang Makir garandi disok, ditadi Yosep babania. Bila balau disok Yosep
iniadi xauna.
24 Kimuya baing Yosep harua na sabangandi ba, "Haxek sibuna bagula
ngamati. Ne maxung sibuna Urana bagula hauliang saing xapkang sangua
titia li mahaing mana titia hau haruangua ba sina na Ebraham Aisak xaung
Yekop."
25 Baing Yosep haxi mana Isrel garandi dahau haruangua saing harua
ba, "Maxung sibuna Urana bagula hauliang, saing mana bungina baguba
bing asia tuagudi mahaing sangua titia li."✡
26 Binabu Yosep mati bungina nianindi 110. Baing dita baxi mana
sangganoa, nam buya. Sup, baing dita sangganoa mana bokis tela tabu
mana Isip.

✡ **50:13** Aposel 7:16 ✡ **50:25** Xapdi Muli (Kisim Bek) 13:19; Yosua (Josua) 24:32; Hibru 11:22

Ulek Xaiya Matyu Bung
Matyu

Namua Matyu Bung Xailonginoa

Matyu bung xailongina mala rangua Yudadi bu hatanga maxung sibuna Yesu ina Urana Lipuxing Mogunganama xaung xaitamoxidinga. Waleu sibuna Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibung haruangadinga Urana Xuang Mugamugangamia, daharua ba Urana bagula soxi Lipuxing Mogunganama ma bu xap lipu Isreliamdi muli. Baing Matyu hatanga ba Yesu libu haruangadinga aningona baru.

Matyu xailongina ila muga mana ulek xaiya luwadi luwadi namua na xailongina xai sibuna mana sigi Urana Xuang Mugamugangama xaung Urana Xuang Hauna.

Lipu Buningama

Aposel Matyu bung xailongga li. Bung mana Grik xuana. Ina lipu takis xabinganam tela muga mana Yesu wagi (Matyu 9:9-13). Kimuya Yesu mogu ina Aposel 12 tela (10:1-4). Yuda tela, yan tela Libai (Mak 2:14-15). Bung xailonginoa liwe mana niani AD 60-70.

Haruanga Tuandi

- Yesu bauna hayau xaung bungina wa gara *(1:1–2:23)*
- Yesu oxatang unggutinganoa *(3:1–4:11)*
- Yesu tuxu oxatanoa titia Galili *(4:12–14:12)*
- Yesu yunga Galili saing tubatuba mana titi teladi *(14:13–17:20)*
- Yesu goxoya mala Galili saing tubatuba muli *(17:22–18:35)*
- Yesu tuxu oxatanoa titiadi Yudia xaung Peria *(19:1–20:34)*
- Axamandi disok xaidap teladi muga mana Yesu mati makira *(21:1–27:66)*
- Urana iti Yesu mesa muli *(28:1-20)*

Yesu Mugangandi
(Luk 3:23-38)

1 Alali harua mana Yesu, Urana Lipuxing Mogunganama, mugangandi.
Yesu mugangandi Xaitamoxi Debit xaung Ebraham tang.*

2 Ebraham Aisak tibuna.
Aisak Yekop tibuna.
Yekop Yuda gabu sabangandi xaung kixingindi tibuding.
3 Yuda Peres Sera tang tibuding (ne tang bauding Tema).
Peres Hesron tibuna.
Hesron Ram tibuna.
4 Ram Aminadap tibuna.
Aminadap Nason tibuna.
Nason Salmon tibuna.
5 Salmon Boas tibuna (bauna Rehap).
Boas Obet tibuna (bauna Rut).

---

* **1:1** Ebraham Yudadi mugangading mugamugangama. Niani xumana kimu mana Ebraham mati, Yuda xumana baing Urana mogu Xaitamoxi Debit bu wa etua manadi. Urana baladi ba bagula mogu Debit sibing tela ma kimu mana bu wa etua manadi, saing lipua ba haringinganoa bagula sabanga mana Debit. Haruanga baguli hatanga ba Yesu Kristo lipua naga Urana mogu.

Obet Yesi tibuna.
6 Yesi Xaitamoxi Debit tibuna.

Debit Solomon tibuna (bauna Batsiba, muga Yuraya haininoa).
7 Solomon Rehaboam tibuna.
Rehaboam Abitsa tibuna.
Abitsa Asa tibuna.
8 Asa Yehosapat tibuna.
Yehosapat Yehoram tibuna.
Yehoram Usaya muganganoa.
9 Usaya Yotam tibuna.
Yotam Ahas tibuna.
Ahas Hesakaya tibuna.
10 Hesakaya Manasa tibuna.
Manasa Amon tibuna.
Amon Yosaya tibuna.
11 Yosaya Yekonaya xaung kixingindi tibuding (duwa bungina Babilondi didali Isreldi, daxaidi mala titidingia bu duwa lipuxiding salak yabanamdi).

12 Kimuya mana Babilondi daxai Isreldi mala Babilon bu duwa lipuxiding salak yabanamdi:
Yekonaya Sealtiel tibuna.
Sealtiel Serubabel tibuna.
13 Serubabel Abiud tibuna.
Abiud Eliakim tibuna.
Eliakim Aso tibuna.
14 Aso Sedok tibuna.
Sedok Akim tibuna.
Akim Eliud tibuna.
15 Eliud Eliesa tibuna.
Eliesa Matan tibuna.
Matan Yekop tibuna.
16 Yekop Yosep tibuna. Yosep Maria ayuana.
Maria hayau Yesu, ina duxu ba Urana Lipuxing Mogunganama.

17 Baing ina naga, bakbakkadi mana Ebraham laing Xaitamoxi Debit bing 14, baing 14 mana bungina Debit laing Babilondi daxai Isreldi mala Babilon bu duwa lipuxiding salak yabanamdi, baing 14 mana bungina Babilondi daxai Isreldi mala Babilon laing bungina Urana Lipuxing Mogunganama.

Yesu Hayauxinganoa
(Luk 2:1-7)

18 Naxuyanga mana Yesu Kristo sok bing bila li. Bauna Maria dahau gabisia mana ba bagula yau Yosep. Ne muga mana tang duwa xauna teguyu, Maria bagu ina ba gamona. Ne Urana Aningonoa haringinganoa libu.
19 Yosep, lipua lipudi dibagu bila ayuanoa, bing lipu maringing tela. Binabu hau hatumingua ba taxiti haruanga dahau ba. Ne bo ba sina memeya na te, binabu hatum ba taxiti lipudi maxadingia te.
20 Hatum mana malauyu, baing Toxoratamona uleginam tela† sok mana maluxu mibingia. Harua ba, "Yosep, Xaitamoxi Debit garanoa, labu umaxuwau tai mana ulibu doa nabu uyau Maria. Bila ba te. Namua na

† **1:20** Muga mana Urana tongtongia lipudi, tongtongia uleginamdi bu duwa lipuxing oxatanamdi long xaiya.

gara ba wa gamonia bing Urana Aningonoa haringinganoa xap masok.
Binabu oxop hainima.
21 Baing bagula hayau gara lup tela, saing usina yaya Yesu‡ na, namua
na bagula xap lipudi muli sangua kuboluding diandi."
22 Axadi bagudi li disok bu libu Toxoratamona haruanganoa aningona,
harua waleu lipuxing suxunguxunguama§ Aisaya suxungunia ba:

23 "Alungu to! Haing nanung tela xabia luba teguyu bagula gamona!
Bagula hayau gara lup tela,
saing bagula duxu ba Imanyuel,✡
namuxina ba, 'Urana wa rangua kira.' "

24 Bungina Yosep mesa, libu haruanga Toxoratamona uleginama tabina,
saing xap Maria ila numia bila haininoa.
25 Ne kinu rangua te laing hayau garang lup. Baing sina yaya Yesu na.

2

Lipu Hatung Suxinganamdi Dila Lobu Rangua Yesu

1 Maria hayau Yesu longga Betlehem wa probinsia Yudia mana bungina
Xaitamoxi Herot. Kimuya, lipu hatung suxinganam teladi* titidinga wa
Yudia karagia ba dima long sabangga Yerusalem,
2 saing duxusunga ba, "Gara wa Yudadi xaitamoxidinga wa bi? Am
gabagu hatunging hayauxingama† bungina haing, saing am gama bu am
gasabu mana."
3 Xaitamoxi Herot lungu haruanga baguba, baing hatum xumana.
Yerusalem longgalo xauna dahatum xumana.
4 Tauna, wagi lipu hananiangamdi yanamidingdi‡ digabu lipu hanau-
naunga tubatubainganamdi dima. Dima digugunia, baing xusungadi
ba, "Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga ba Urana Lipuxing
Mogunganama bauna bagula hayau bi?"
5 Dahaxuya ba, "Longga Betlehem mana probinsia li Yudia, namua na
Urana lipuxing suxunguxunguama Maika bung§ ba:

6 " 'O longga Betlehem mana Yudia,
uwa long olang sibuna maluxu'm Yudia te,
namua na yanam tela bagula sok sanguang,
bagula sok lipuxigu Isreldi lipuxiding wasanganama bila lipu tela wasa
mana sipsipdi.'✡ "

---

‡ **1:21** ***Yesu***—Mana Yudadi xuadinga, Yesu namuxina bing *Urana xapdi muli.* § **1:22** ***Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya***—Aisaya bung haruanga li niani 700 muga mana Yesu hayauxinganoa. Urana lipuxing suxunguxunguama bing lipu tela baxanga Urana haruanganoa. Bunging teladi baxanga muga mana axamang tela sok teguyu. ✡ **1:23** Aisaya (Aisaia) 7:14
* **2:1** ***lipu hatung suxinganam teladi***—Lipuadi li lipu numanuma telamdi, saing dahatumia hatung kuboludinga dilibu sabalunia dahatanga baraxintadi bagula disok titia. † **2:2** ***hatunging hayauxingama***—Bungina dibagu hatung haunua ba sabalunia, dahatum ba xaitamoxi haun tela bauna hayau. ‡ **2:4** ***lipu hananiangamdi yanamidingdi***—Lipuadi ba lipudi dimuga mana lipudi Urana Numania long sabangga Yerusalem. § **2:5** Maika bung haruanga ba bila niani 700 muga mana Yesu hayauxinganoa. ✡ **2:6** Maika 5:2

7 Baing Herot sina haruanga na lipu hatung suxinganamdi hisangia,
xusungadi ba dima rangua. Xusungadi saing xap xabianga mana bunging
maringina dibagu hatunga muga.
8 Soxidi mala longga Betlehem saing baladi ba, “Ala asai haringina mauli
mana gara ba. Abagu laing sup baing agoxoya ma abala nga bu sanga ba
ngamala ngasabu mana xauna!”
9 Dilungu xaitamoxi haruanganoa laing sup, baing dilauba. Baing
hatungga ba muga dibagu karagia, ina muga manadi laing wa mua etua
mana longga gara ba wa mana.
10 Bungina dibagu hatungga ba, gamodingdi diyaha sibuna ba!
11 Disok numia, diluxu saing dibagu gara gabu bauna Maria, baing
digung kiding tuxundi mari saing disabu mana. Saking daxaxa tangadingdi
saing disina yahanga xaitamoxiamdi na. Disina gol, xai susung saminamdi
xaung baxi tela duxu ba mer.
12 Ne bungina dibo ba digoxoya mala titidingia, dinaxu daxanga xan tela,
namua na Urana baladi haringina mibingia ba labu digoxoya mala rangua
Herotku tai.

Digiti Mala Isip

13 Dila masup baing Toxoratamona uleginam tela sok mana Yosep
mibingia. Harua ba, “Umesa! Ugabu gara xaung bauna tung gagiti mala
numanuma Isip. Awa la ba laing ngabalang ba sanga mana agoxoya ma,
namua na Xaitamoxi Herot bagula sai mana garua bu ung mati.”
14 Baing ina naga, Yosep mesa, xap gara bauna tang mana yambongga
baguba, saing tung digiti mala numanuma Isip.
15 Duwa la ba laing Herot mati. Ala baguli libu Toxoratamona
haruanganoa aningona waleu lipuxing suxunguxunguama Hosea bung ba:
“Ngawagi garagua ma sangua numanuma Isip.”✡*
16 Bungina Herot xabia ba lipu hatung suxinganamdi dituxu murak
mana, atin disala buk. Baing soxi lipu haungingamdi mala longga
Betlehem xaung longga duwa singia bu dung gara lupdi nianiding luwa
saing hawa mati, namua na lipu hatung suxinganamdi dibala mana
xaidapka dibagu hatungga sok muga ba.
17 Kubolu diana li libu haruanga aningona Urana lipuxing suxunguxun-
guama Yeremaya bung waleu ba:

18 “Dilungu waxutu tela longga Rama—
tangtang saing hatangitangi sabanga.
Retsel† tangia garandi,
hauxana mana lipudi ditatua atindi,
namua na garandi disup ba.”✡

Digoxoya Mala Nasaret

19 Kimuya mana Herot mati, baing Toxoratamona uleginam tela sok
mana Yosep mibingia Isip.

✡ **2:15** Hosea 11:1 * **2:15** Hosea bung haruanga li mana naxuya mana Urana xap Isreldi sangua numanuma Isip waleu sibuna baru. Baing mana bungina Yesu, xap ma sangua Isip bila Isreldi. † **2:18** Retsel Yekop haininoa, saing Yuda bakbagiding longgalo mugangadinga. Bungina Retsel mati, dikimang longga Rama. Yudadi dibagu Retsel bila ding bauding. Mana haruanga li ina wa bila Yuda baundi dusinga sibuna namua na Xaitamoxi Herot lipuxing haungingamdi dung garading kambagindi mati. ✡ **2:18** Yeremaya (Jeremaia) 31:15

20 Bala ba, “Umesa saing ugabu gara xaung bauna, tung gagoxoya mala
numanuma Isrel, namua na lipudi dituba ba disahi gara ba walinganoa
dimati masup.”
21 Binabu mesa, xap gara bauna tang saing tung dila numanuma Isrel.
22 Ne bungina lungu ba Akelias xap tibuna Herot yabanoa saing sok Yudia
xaitamoxidinga, maxuwa mana ila bila ba. Baing Urana sina haruanga na
mana mibinga tela, bala ba sanga ba wa titia Yudia te, nam mauxanganoa
xap. Binabu diyunga dila titia Galili,
23 duwa mana long tela duxu ba Nasaret. Alali libu haruanga aningona
Urana lipuxing suxunguxunguam mugauamdi daharua mana Lipuxing
Mogunganama ba: “Bagula duxu ba lipu Nasaretiam tela.”

3

Lipu Suguangama Yon Xauxau Daxangua
(Mak 1:3-8; Luk 3:2-17)

1 Mana bungina baguba Lipu Suguangama Yon ungguti baxanga haru-
anganoa Yudia long xoliania.
2 Baxanga ba, “Axugia hatumingaimdi, namua na Long Xaiya Yonggaxi-
noa* wa haxek ba.”
3 Ina naga waleu sibuna Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya
baxanga mana bungina harua ba,

“Waxutu tela wagi mua long xoliania ba,
‘Axauxau daxangua mana Toxoratamona,
atongtongia daxanga maringindi mana.’ ”✡

4 Yon imanginoa ditongtongia mana kamel buxandi, saing goxi waxu
asaxa sangganam tela wagigia ulenia. Angianoa bing munrikidi† xaung
bina bila dungungu langina.‡
5 Baing Yerusalemdi, Yudia long longgalo xaung long longgalo duwa
haxek mana Langga Yodan ding dila rangua.
6 Baing bungina ditula kuboluding diandi, suguadi mana Langga Yodan.
7 Ne bungina bagu Parisi xaung Sadyusi xumana dima mana longga
sugua lipudi, harua nadi ba, “Ang bila moxa diang garandi! Gaxarea
balang ba aluki mala, agiti Urana ating salianoa ma yu?
8 Kuboluim aningondi duwa bi? Muga bing alibu kubolu xai bu hatanga
ba axugia hatumingaimdi.
9 Heku aharua nam bila li: ‘Kira mugangaroa Ebraham.§ Binabu Urana
sanga ba hanggalangia kira te.’ Namua na ngabalang ba Urana sanga ba
xugia sianggadi li mala disok Ebraham bakbagindi.
10 Urana xauxau masup ba hanggalangiang nabu axugia kuboluim diandi
te! Bila lipu tela ta galisia matabu xai namuya, bu tui mari saing ting mala
yabia nabu aningon te.

---

* **3:2** ***Long Xaiya Yonggaxinoa***—Matyu bung haruanga li bila Mak Luk tang dibung *Urana Yonggaxinoa.* Namuxing taininau. Matyu bung *Long Xaiya* xumana ba xap *Urana* yabania, namua na Yuda kuboludinga. Yudadi dibo ba dahanggalangia Urana yanoa te, binabu dita axamang tela ba xap yabanoa bila long xaiya. Baing Long Xaiya Yonggaxinoa namuxinoa bing lipudi dibo ba duwa hawa mana Urana, disu mana haruanganoa, xaung dibo ba Urana wa etua mana walingadingdi.
✡ **3:3** Aisaya (Aisaia) 40:3 † **3:4** Tabares waxungtuana—*munrulidi* ‡ **3:4** Dungungu na bila ba, duxu ba bi, saing ditongtongia langing dauyana bu dahaxang hataxudingdi. Baing lipudi daxang xauna. § **3:9** Ebraham lipu mugamugangam mana Yudadi. Yuda longgalo dahatum ba ding ba lipu yayamdi Urana maxania, ne teladi tegu.

11 “Nga ba ngasuguang mana langa bu hatanga ba axugia hatumingaimdi
ba. Ning lipu tela ma kimu manga, haringinganoa dali haringingagua.
Sanga mana ba ngarai xaing sanggandi te, namua na yanoa dali ngayua
sibuna. Bagula suguang mana Urana Aningonoa.* Ne lipu gaxarea
dahatum haringina mana te, bagula taudi yabia.
12 Xauxau ba hata lipu xaidi xaung lipu diandi, bila lipu wit umangang
oxatanamdi dihitixiya sangsangdi mana witdi. Bagula gugunia lipu xaidi
numania bila lipu oxatamdi digung wit maluxu anginga numania. Ne
lipu diandi, bagula taudi maluxu yap subingang teguamia bila ditau
sangsangdi.”

Yesu Xap Langa
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22; Yon 1:31-34)

13 Mana bungina baguba Yesu yunga titia Galili saing ila mana Langga
Yodan bu xap langa Yon rimania.
14 Ne Yon tuba ba bili. Harua ba, “Baruta uma rangua nga? Taibu ung
ba ung gusugua nga!”
15 Yesu haxuya na ba, “Hatata bing ulibu bila ngaharua, namua na mana
daxanga naga talibu Urana murunganoa.” Saking Yon nai mana.
16 Yesu xap langa masup, baing haing sangua langa. Hata sibuna li long
xaiya xaxaina saing bagu Urana Aningonoa ri ma mana bila baxaliku saing
rung mana.
17 Baing waxutu tela sok ma long xaiya, harua ba, “Alali garagu sibuna,
nga murugu sibuna mana. Ngayaha sibuna mana.”

4

Satan Tuba Yesu
(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 Baing Urana Aningonoa xai Yesu mahaing long xoliania bu xaungadi
yanamidinga* tuba.
2 Saha mana angingua laing xaidap yambong 40 disup, baing gesagina.
3 Lipu tubaikkama† ma rangua saing harua ba, “Nabu ung Urana
Garanoa, bing ubala sianggadi li bu duxugia salanga.”
4 Ne Yesu haxuya ba, “Urana Xuanoa harua ba:

“ ‘Lipudi sanga ba daxap walinga mana salanga ing ganina te.
Walinga sibuna ma mana Urana haruangang longgalo dima suxungu-
nia.’✡”

5 Baing xaungadi yanamidinga xai mahaing long sabangga Urana inia
Yerusalem saing ta mahaing etua sibuna Urana Numang urongania.
6 Harua na ba, “Nabu ung Urana Garanoa, bing uhixi mari la li. Namua
na Urana Xuanoa harua ba:

“ ‘Bagula tabina uleginamdi maung bu duwasa xai maung.
Bagula ditiung rimadingia
nam utua kima siangia.’✡”

---

* **3:11** Urana Aningonoa ri mana lipudi mana Pentikos bungina Yesu soxi Urana Aningonoa bu haringia lipudi dinaxu mana. Ubagu Aposel 2:1-4. * **4:1** ***xaungadi yanamidinga***—haruanga li daxanga tela daharua mana Satan. † **4:3** ***Lipu tubaikkama***—Yaya baguli mogu Satan namua na baxanga kubolunoa. ✡ **4:4** Hanaunaunga (Lo) 8:3 ✡ **4:6** Olaidi (Buk Song) 91:11-12

7 Yesu haxuya ba, “Urana Xuanoa harua xauna ba: ‘Labu uta Toxoratamona, Urana ungia, tubaigiau tai.’✡”
8 Baing xaungadi yanamidinga xai mahaing bimbi eta loam tela saing hatanga xaitamoxidi yonggaxiding longgalo xaung haringingadingdi na.
9 Baing harua na ba, “Bagula ngasina axadi li naung bu uwa etua manadi, nabu ugung kim tuxundi saing usabu manga.”
10 Baing Yesu harua na ba, “Satan, usauya! Namua na Urana Xuanoa harua ba:

“ ‘Usabu mana Toxoratamona, Urana ungia,
saing utuxu ing oxatanoa ing ganina.’✡”

11 Baing xaungadi yanamidinga sauya, saing Urana uleginamdi dima dahauli Yesu.

Yesu Ungguti Oxatanoa

12 Bungina Yesu lungu haruanga ba dita Yon salak yabania, yunga probinsia Yudia saing ila titia Galili.
13 Muga ila longga Nasaret, baing yunga saing ila long sabangga Kaperneam, wa Lang Gamolingana Galili rubinia mana titiadi Sebulan xaung Naptali.
14 Alali libu haruanga aningona Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung ba:

15 “Mana titia Sebulan xaung titia Naptali,
lang gamolingang rubinia, Langga Yodan hataina—
mana titia Galili Yuda Teguam xumana duwa mana ba—
16 lipuadi ba dirung labiania
dibagu nagung sabanga saxaxangia daxangua.
Baing mana adi duwa titia maxuwanga matiama xapdi,
nagung tela saxaxangiadi.”✡

17 Mana bungina baguba saing ila, Yesu ungguti ba baxanga ba, “Axugia hatumingaimdi, namua na Long Xaiya Yonggaxinoa wa haxek ba.”

Lipuadi Yesu Wagidi Muga
(Mak 1:16-20; Luk 5:2-11; Yon 1:35-42)

18 Xaidap tela Yesu haxa Lang Gamolingana Galili rubinia, baing bagu neng sabangandi—Saimon duxu ba Pita gabu kixinginoa Andru. Tang diting amagua lang gamolingania, namua na dingtang lipu xuningamdi.
19 Yesu harua nadi ba, “Tang gama anaxu manga, saing bagula ngalibuang asok lipu xuningam mana lipudi.”‡
20 Baing hata sibuna li tang diyunga amagadingdi saing dinaxu mana.
21 Haxa monga mala baing bagu neng sabangang teladi—Sebedi garanoa Yems gabu kixinginoa Yon. Tang duwa maluxu’m waga tela rangua tang tibuding Sebedi, dahamaringia amagadingdi. Yesu wagi mana dingtang dima xauna.
22 Baing hata sibuna li tang diyunga wagadinga xaung tibuding, saing tang dinaxu mana.

✡ **4:7** Hanaunaunga (Lo) 6:16 ✡ **4:10** Hanaunaunga (Lo) 6:13 ✡ **4:16** Aisaya (Aisaia) 9:1-2 ‡ **4:19** ***lipu xuningam mana lipudi***—Yesu uxudi bila ba namua na bagula ditubatuba mana kubolua daxai lipudi dima rangua Yesu bu dinaxu mana xauna.

Yesu Waxata Galili

23 Yesu haxa mauli maluxu titia Galili, tubatuba maluxu'm sabungading
numandi xaung long longgalo baxanga ulek xaiyua mana Yonggawa. Baing
hamaringia businga xangxang longgalo liwe mana lipudi.
24 Naxuyanganoa ila mana titia Siria hataing longgalo, baing lipudi
dahau lipu longgalo businga xangxana daxapdi, adi salak sabanga xapdi,
adi xaungadi duwa manadi, adi asaxa garanoa haing manadi xaung adi
rimading kiding dahamati ma rangua, saing hamaringiadi.
25 Buranga sabangadi mana titia Galili, titia Dekapolis,§ long sabangga
Yerusalem, titia Yudia xaung Langga Yodan hataina, ding disu mana.

5

Yesu Baxanga Xaxagania

1 Bungina Yesu bagu burangadi, haing mana bimbi tela. Rung mari bu
tubatuba lipuxindi dinaxu mana, baing dima rangua.

Kubolu Xaidi
(Luk 6:20-23)

2 Baing tubatubadi bila li:

3 "Lipudi daxabia diraxap mana Urana kubolundi, duwa xai,
namua na Long Xaiya Yonggaxinoa bing dingia.
4 Lipudi ayangading hatumingadingia mana kuboludingdi, duwa xai,
namua na Urana bagula tatua atidingdi.
5 Lipudi diti yadingdi te, duwa xai,
namua na bagula sina titi longgalo nadi.
6 Lipudi dahaxi mana dilibu kubolu maringindi bila dahaxi mana anginga
lang, duwa xai,
namua na Urana bagula sina haringinga nadi bu dilibu ing mu-
runganoa.
7 Lipudi dusinga lipudi, duwa xai,
namua na Urana bagula usingadi xauna.
8 Lipudi dahatumia Urana murunganoa ing ganina, duwa xai,
namua na bagula dibagu Urana.
9 Lipu aningoxamdi, duwa xai,
namua na Urana bagula uxudi ba garandi.
10 Lipudi daxap doa mana kubolu maringindi dilibudi, duwa xai,
namua na Long Xaiya Yonggaxinoa bing dingia.

11 "Bungina anaxu manga saing lipudi didaudauang, disina salaga nang
xaung dilangua saing daharua haruanga diang xangxana mang, awa xai.
12 Ayaha sibuna gamoimia saing ayaha, namua na haxuyangaim sabanga
raguang long xaiya. Ahatumia, waleu disina salak taininau na Urana
lipuxing suxunguxunguamdi.

Mosak Xaung Luliana Tubatubainganoa

13 "Ang bila mosaga. Ang sanga ba ata lipu titiamdi daxanga maringinia
bu walingadingdi didau bila mosak sanga ba hauli angingadi didau. Ning
nabu dauyanoa sup, bing aria baru bu mosaga dau muli? Tegu. Mosakka
na bila ba sanga mana axamang tela te. Bagula diting mari titia saing
lipudi bagula diruha.

§ **4:25** ***Dekapolis***—namuxina ba long 10.

14 “Ang bila lulianoa. Ang sanga ba ahauli lipu titiamdi ba dibagu
daxabia Urana haruangang maxunama. Bila lipudi dibagu long sabanga
wa xaxagania nagungindi dilu, sanga ba lipu longgalo dibagu kuboluimdi.
15 Ne, lipudi ditung nagung tela saing dikaukau minia te. Tegu. Dita
mahaing yabania bu sina luliana na lipu numam longgalo.
16 Bila balau, ata kuboluim xaidi sabasabia bu lipu longgalo dibagudi, bu
ding longgalo bagula diti Tibuim long xaiyam yanoa.

Hanaunaunga Tubatubainganoa

17 “Labu ahatum ba ngama bu ngahitixiya hanaunaunga Urana sina
na Moses kimbo lipuxing suxunguxunguamdi haruangadingdiu tai. Tegu.
Ngama ba haruangadingdi aningoding.
18 Maxung sibuna ngabalang ba, laing sabaluna xaung titi disup,
hanaunaunga hataing kaxukang tela sanga ba hanggalang monga te. Tegu.
Hataing longgalo bagula disok to.
19 Binabu nabu udali hanaunaunga kaxukang sibung tela ing ganina
saing utubatuba lipu teladi ba dilibu taininau, bagula uwa lipu kimuam
sibuna mana Long Xaiya Yonggaxinoa. Ning lipu gaxarea su mana Urana
hanaunaungandi saing tubatubadi bagula xap yaya sabanga Long Xaiya
Yonggaxinia.
20 Ne alungu to: Parisidi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi
kuboludinga mana disu mana Urana, nabu adali kubolua ba te, maxung
sibuna sanga ba aluxu Long Xaiya Yonggaxinia te!

Ati Salianoa Tubatubainganoa
(Luk 12:58-59)

21 “Ang galungu masup haruanga mugangaradi daxap waleu ba, ‘Labu
ung lipu tela matiu tai.✡ Nabu ung lipu tela mati, bing bagula uwa
haruangia.’
22 Ning ngabalang ba lipu gaxarea gamia tela, ina wa haruangia. Baing
nabu uharua na tela ba, ‘Ung lipu olang,’ sanga ba Sanhidron Kaunsilidi
disuxuyaung. Nabu uharua na tela ba, ‘Kakaham sibuna!’ sanga ba Urana
tinggung mari long salakkam yabinia.
23 “Binabu, nabu uli kabukabu hananiangamia mana Urana Numanoa,
uhanania hananiangama mala rangua Urana, saing la ba uhatum muli
mana lipu tela wa haruangia maung,
24 bing uyunga hananiangama kabukabu hananiangam rubinia. Ula
ulibu lipua ba atin daxaringa to. Sup baing uma uhanania hananiangama
mala rangua Urana.
25 “Uhamaringia haruangua sap rangua bixuama xaiung haruangia.
Ulibu bungina uwauyu daxangia, nam ganangana sup, saing taung lipu
suxuyangam rimania, ina taung lipu salak yabang wasanganama rimania,
saing ina taung salak yabania.
26 Maxung sibuna ngabalaung ba, bagula diyungaung masok sangua sap
te. Bagula uwa laing ugim haxuyangama masup to.

Kubolua Kinu Rangua Lipu Gaxarea Uyau Teguyu Ba Tubatubainganoa

27 “Ang galungu masup haruangua ba: ‘Labu ukinu rangua gaxarea uyau
teguyu bau tai.’✡
28 Ning ngabalang ba lipu gaxarea bagu haing tela xaung maxandi
digatila mana, bing libu kubolu diana ba—kinu rangua hatumingania.

✡ **5:21** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:13 ✡ **5:27** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:14

29 Nabu maxam rimamo xaiung bu ulibu kubolu diana, bing uhasi uting
mala. Nabu sanggam hatainoa hanggalang saing ula long xaiya, bing xai
buk. Nam sanggam longgalo duwa bu ditinggung mari long salakkamia.
30 Baing nabu rimam rimamo xaiung bu ulibu kubolu diana, bing utaxiti
uting mala. Nabu sanggam hatainoa hanggalang saing ula long xaiya, bing
xai buk. Nam sanggam longgalo duwa bu uri long salakkamia.

Yaungua Utuina Tubatubainganoa

31 "Lipu teladi daharua ba: 'Nabu lipu tela bo ba taxiti yaunganoa bing
sina xailonga na haininoa ing ganina.'✡
32 Ning ngabalang ba lipu gaxarea taxiti yaunganoa, ne haininoa haxa
mauli rangua lipu tela te, bing ta haininoa daxanga diania mana yaungua.
Baing lipu gaxarea yau haing yaunga taxitinganamga ba libu kubolu diana
mana yaunga daxanganoa.

Hau Haruangua Tubatubainganoa

33 "Haruanga tela muli ang galungu masup mugangaradi daxap waleu
ba, 'Labu utaxiti haruangamau tai. Ulibu haruanga longgalo uhau rangua
Toxoratamona.'
34 Ning ngabalang ba, labu uharingia haruangama xaung haruanga telau
tai! Nabu uxu ba long xaiya bu haringia haruangama, ina Urana xaitamoxi
kabukabunoa.
35 Baing nabu uxu ba titia, ina longga yagua kindi mana. Baing nabu
uharingia xaung Yerusalem, bing alaba long sabanga mana Xaitamoxi
Sabanga.
36 Labu uharingia xaung haruanga 'Mana toxoguau!' tai, namua na
sanga ba uxugia toxolom tela sok usamana kimbo mutuxuna te.
37 Uharua bila li ing ganina: 'Wane, bagula ngalibu,' kimbo 'Tegu. Bagula
ngalibu te'. Haruangama sanga ba. Bungina uharingia haruangama xaung
haruanga tela, alaba ma rangua lipu diana ba.

Haxuya Kubolua Tubatubainganoa

38 "Ang galungu masup haruanga ba, 'Nabu lipu tela hanggalangia
maxama, bing uhanggalangia inia xauna. Nabu lipu tela taha saha waim
tela, bing utaha saha inia xauna.'✡
39 Ning ngabalang ba, labu uhaxuya lipua doa maunggu tai. Nabu lipu
tela tahaung manggaxobim rimamo, bing uxugia tela rangua xauna.
40 Nabu lipu tela bo ba xaiung haruangia bu xap giminaga ranguaung
xaung xap imangim lunama, bing usina imangim maxaxaya na xauna.
41 Nabu lipu tela bila kiap haxi mana oxoxi xalingindi mala laing kilomita
tela, bing oxoxidi laing kilomita luwa.
42 Usina na lipu gaxarea xusungaung, saing labu uyamu lipudi dibo ba
daxap axamang tela ranguanggu tai.

Murum Sibuna Mana Bixuamdi Tubatubainganoa

43 "Ang galungu masup haruanga ba, 'Ung murung sibuna mana riamdi✡
saing hauxam sibuna mana bixuamdi.'
44 Ning ngabalang ba: Ang muruim sibuna mana bixuaimdi saing asabu
mana lipuadi disina salaga nang!
45 Mana kubolua ba, bagula ahatanga ba awa Tibuim wa long xaiya
garang sibundi. Namua na sina xaidap lulianoa na lipu diandi xaung

✡ **5:31** Hanaunaunga (Lo) 24:1 ✡ **5:38** Xapdi Muli (Kisim Bek) 21:24; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 24:20; Hanaunaunga (Lo) 19:21 ✡ **5:43** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18

lipu xaidi xauna, saing sina kuya mari mana lipu maringindi xaung lipu
maringing teguamdi xauna.
46 Nabu ung murum sibuna mana lipuadi muruding sibuna maung ing
ganina, bagula axap haxuyanga baruamta? Lipu takis xabinganam diandi
xauna, dilibu bila ba.
47 Nabu ulibu kubolu xai na riamdi ing ganina, bing kuboluma xan tela
baru? Lipudi daxabia Urana te xauna dilibu bila ba.
48 Binabu alibu kubolu maringing sibuna, bila Tibuim long xaiyam libu
kubolu maringing sibuna.

6

Usina Haulingua Na Lipu Raxabinganamdi Tubatubainganoa

1 "Amaxania. Labu alibu kuboluim xaidi lipudi maxadingia bu dahatum
xai manggu tai. Nabu alibu bila ba, bing haxuyangaim te rangua Tibuim
wa long xaiya.
2 "Binabu bungina usina yahangua na lipu raxabinganam tela, labu
uhabingia sabanga manau tai. Labu asoxi lipudi diyup toxidi muga mang
mana Yudadi sabungading numandi xaung mana daxangadiu tai. Lipu
manang luwadi dilibu bila ba bu lipudi dibagu, diti yadingdi. Maxung
sibuna ngabalang ba, daxap haxuyangadinga masup.
3 Ne ung ba, bungina usina haulingua na lipu haxugindi, labu uyunga
lipudi daxabia baraxinta ulibu tai.
4 Usina yahangamdi hisangia, baing Tibum, ina xabia axamang hisangam
longgalo, bagula haxuya kuboluma.

Sabunga Tubatubainganoa
(Luk 11:2-4)

5 "Baing bungina asabu, labu alibu bila lipu manang luwadi dilibu tai.
Ding diyaha sibuna mana disabu mana daxanga sokindi kimbo Yudadi
sabungading numandi bu lipudi dibagudi. Maxung sibuna ngabalang ba,
daxap haxuyangadinga masup.
6 Ning bungina usabu, uluxu numam lunia, uriba xalua saing usabu na
Tibum, ina lipu tela bagu te. Bagung mana longga lipu tela sanga ba bagung
te, saing bagula sina haxuyangua naung.
7 Baing bungina usabu, labu uharua harua olang bila lipudi daxabia
Urana te dilibu tai. Dahatum ba nabu daharua haruanga marang xumana,
bing urana dingiadi bagula dilungudi.
8 Labu awa bila dinggu tai, namua na Tibuim xabia rangrang axadi
araxap manadi muga mana axusunga.
9 Binabu asabu bila li:

"Tibumam, uwa long xaiya,
yama am gabo ba lipu longgalo dahatum ba maringing sibuna.
10 Yonggaxima bing ma.
Am gabo ba lipu titiamdi dilibu ung murungama,
bila dilibu long xaiya.
11 Uliam anginga sanga mana xaidapka baguli.
12 Uyunga kubolumam diandi,
bila am gayunga lipu longgalo kuboluding diandi dilibudi mam.
13 Saing labu uyungam mala tubaigiau tai,

ning oxopkam muli sangua lipu diana rimanoa.*

14 “Nabu ayunga lipudi kuboluding diandi bungina dilibudi mang, bing
Tibuim long xaiyama bagula yunga kuboluim diandi xauna.
15 Ning nabu ayunga lipudi kuboluding diandi te, bing Tibuim bagula
yunga kuboluim diandi te.

Saha Mana Angingua Tubatubainganoa

16 “Bungina asaha mana angingua, labu alibu bagungaimdi ayangading
bila lipu manang luwadi dilibu tai. Dituba ba ramramoding ayangading
bu lipudi daxabia ba disaha mana angingua. Maxung sibuna ngabalang
ba, daxap haxuyangadinga masup.
17 Ning bungina asaha mana angingua, ahitia toxoloimdi xaung adamia
ramramoimdi.
18 Baing bagula lipudi dibagu daxabia te asaha mana angingua. Tibuim,
ina lipudi dibagu te, ing ganina bagula bagu. Baing Tibuim, ina bagu
axamang longgalo hisangia, bagula haxuya nang.

Siang Xaung Xalaxaladi Tubatubainganoa

19 “Labu agugunia xalaxaladi mang la li titiau tai, longga binadi daxangdi
xaung rosiandi dahanggalangiadi, longga lipu hanaunggamdi dutu saha
ramanga dahanai. Tegu.
20 Agugunia xalaxaladi† long xaiya, longga binadi daxangdi te xaung
rosiandi dahanggalangiadi te, longga lipu hanaunggamdi dutu saha
ramanga dahanai te.
21 Longga xalingimdi duwa mana, la ba murungaima wa xauna.
22 “Maxua bila sangga nagunginoa. Nabu maxaimdi daxai, luliadinga
saxaxangia sanggaim longgalo.
23 Ne nabu didoa, sanggaim longgalo bagula dibaxagi mana labianoa.
Baing nabu lulianoa lu maluxu mang laba, bing labiana ba tubu baru!
24 “Lipu tela sanga ba waxata mana lipu haringing luwa te, namua na
bagula murung sibuna mana tela saing hauxang sibuna mana tela, kimbo
bagula waxata xai mana tela saing atin didoa mana tela. Bila balau, sanga
ba awa hawa mana Urana xaung xalaxaladi xauna te.

Labu Ahatum Xumanau Tai
(Luk 12:22-31)

25 “Binabu ngabalang ba, labu ahatum xumana mana walingaimdiu
tai, axang baraxintau, anung baraxintau, kimbo mana sanggaimdiu, asau
baraxintau tai. Walinga axamang angingam ing ganina te. Sangga
axamang imanggam ing ganina te.
26 Ahatumia mangdi: Duxuma te, daxauya te, digugunia angiadinga
numa guguniangamia te. Ne Tibuim long xaiyam haxangdi. Baing ang
gadalidi maxania!
27 Baruta? Sanga ba hatumingaim xumana sigi xaidap taininau mana
walingaimdi? Tegu!

---

* **6:13** Buninga teladi disigi haruanga baguli: *Namua na Yongga xaung haringinga xaung ralana bing ungiadi ing ganina bungingbunginalo. Maxung sibuna.* † **6:20** Yesu harua mana xalaxaladi bila siang, imangdi xaung numadi te. Harua mana axadi Urana harua ba xai sibuna manadi. Axamandi bila tahauli teladi mana Yesu yanoa, talibu kubolu maringina, tasu mana Urana haruanganoa xaung murura sibuna mana Urana. Nabu talibu axamandi bila ba, kimuya Urana bagula haxuya nakira xaung axamandi bila tarung xai rangua, gamoradi duwa mosiu xaung tawa gamogamu taininau rangua lipuxindi.

28 “Baing baruta ahatum xumana mana imangdi? Ahatumia haidangadi,
dahaing baru. Duwaxata te, ditongtongia imangidingdi te.
29 Ning ngabalang ba, haidangadi ba gumangidinga xai sibuna mana
Xaitamoxi Solomon‡ yauyaungandi, ina waleu yauyau xai sibuna ba.
30 Nabu Urana libu bila ba mana haidanga abungindi, hatata duwa, ne
buragina lipudi ditaudi yabia, bing maxung sibuna bagula yauyauang xai
sibuna. Ang hatumingaim haringina kaxukana buk!
31 “Binabu labu ahatum xumanau mana axadi bau tai. Labu aharua
bila liu tai: ‘Bagula taxang baraxinta?’ kimbo ‘Bagula tanung baraxinta?’
kimbo ‘Bagula tasau baraxinta?’
32 Namua na lipudi daxabia Urana te disaisai mana axadi ba, saing
Tibuim long xaiyama xabia ba araxap manadi.
33 Ne asai mana Urana Yonggaxinoa xaung kubolung maringina muga
mana axamang longgalo, bing bagula uliang mana axadi ba xauna.
34 “Binabu labu ahatum xumana mana buraginau tai, namua na
buragina bagula xap ing sibuna mauxangandi dima. Hatata mauxangandi
sanga mana hatata.

7

Labu Usuxuya Lipu Teladiu Tai
(Luk 6:41-42)

1 “Labu asuxuya lipu teladiu tai bu Urana suxuyang xauna te.
2 Namua na Urana bagula suxuya kuboluimdi mana kubolua asuxuya
teladi mana. Raguna ahatumia bungina asuxuya lipudi bing raguna
taininau Urana bagula hatumia bungina suxuyang.
3 “Baruta ubagu xai sangsangina wa riama maxania, ne uhatumia tuxa
wa ung sibum maxamia te?
4 Baruta uharua na riama ba, ‘Riagu, ngabo ba ngaunia xai sangsangina
sangua maxama,’ bungina tuxua wa ung sibum maxamia?
5 Ung lipu manang luwa, muga bing unia tuxua sangua maxama, baing
kimuya sanga ba ubagu maringina bu unia xai sangsangina sangua riama
maxanoa.
6 “Labu asina axamang Urana iniadi na lipudi duwa bila komadiu tai,
nam duxugia dawasoso nang. Labu ating yauyaungaim xai sibundi rangua
lipudi duwa bila buxudi, nam dahatumiadi te saing diruharuhadi.

Sabunga Kubolung Xaiyua
(Luk 11:9-13)

7 “Axusunga xusunga bing bagula Urana uliang. Asaisai bing bagula
abagu. Aringring bing bagula xalua xaxaina mang.
8 Namua na lipu gaxarea duxusunga bing bagula daxap. Lipu gaxarea
disai bing bagula dibagu. Saing lipu gaxarea diringring bing xalua bagula
xaxaina manadi.
9 “Nabu angia tela garanoa xusunga tibuna mana salanga, bing bola
tibuna bagula ulia maramara? Tegu.
10 Kimbo nabu xusunga mana song tela, bing bola tibuna bagula ulia
moxa? Tegu sibuna.
11 Tauna, ang ba lipu kubolu dianamdi, ning ang gaxabia xai mana
aulia garaimdi yahanga xaidi. Baing ina naga, Tibuim wa long xaiya
bungingbunginalo dali kuboluimdi, binabu bagula sina yahanga xai
sibundi na lipu gaxarea duxusunga manadi!

‡ **6:29** Solomon Xaitamoxi Debit garanoa saing xalingindi didali Yudadi xaitamoxiding longgalo.

12 “Binabu baru kubolunta abo ba lipudi dilibu mang, bing alibu taininau
manadi. Alali bing namua naga mana hanaunaunga longgalo Moses
bungdi, xaung namua naga mana haruanga longgalo Urana lipuxing
suxunguxunguamdi dibungdi waleu.

Gamgaminga Xaluxing Hisiangana

13 “Sanga ba aluxu Urana Yonggaxinia mana xalu hisianganoa ing
ganina. Daxanga ila long hanggalangiangamia tubu, xaluxinoa sabanga,
saing lipu xumana diluxu mana.
14 Ning xalua ila walinga bing kaxukang sibuna, saing daxanganoa
makasa mana lipudi dinaxu mana, saing lipu unrangina ing ganina disok
mana.

Xai Marandi

15 “Amaxania mana lipudi dilangua duwa Urana lipuxing suxunguxun-
guamdi. Dima ranguang daharua haruanga xai sibuna bu dituxu murak
mang. Ding bila koma abungindi disau sipsip sanggadingdi bu dila haxek
mana sipsipdi bu dahanggalangiadi.
16 Bagula axabia dilangua baru? Ahatumia xaidi. Sanga ba axabiadi
mana maradingdi. Lipudi dikiri wawai mana waxu ruxunamdi te, dikiri
unggak mana axexu te.*
17 Bila balau, xai xai ua marang xaidi, ne xai diana ua marang diandi.
18 Xai xai sanga ba ua marang diandi te, saing xai diana sanga ba ua
marang xaidi te.
19 Baing xai longga dua marang xaidi te, dituidi mari saing ditingdi mala
yabia.
20 Baing ina naga, bila abagu xai marandi saing axabia xaiya na bila
baru, baing sanga ba axabia lipudi mana kuboludingdi xauna.
21 “Lipu longgalo duxu nga ba, ‘Toxoratamona ngayua,’ bagula diluxu
Long Xaiya Yonggaxinia te. Tegu. Lipu gaxarea dilibu Tibugu wa long
xaiya murunganoa ing ganina bagula diluxu.
22 Mana Xaidap Suxuyangam lipu xumana bagula daharua nanga ba,
‘Toxoratamona ngayua! Am gaxap Urana suxungunoa saing am gabaxanga
yamia, saing mana yama am gasuka xaungadi mala xaung am galibu
axamang haringing xumana yamia!’
23 Baing bagula ngabaladi rangrang ba, ‘Ngaxabiang te. Asauya nga
alauba, ang lipu kubolu dianamdi!’

Lipu Tongtongiangam Hatumingang Maringina Xaung Kakahana (Luk 6:47-49)

24 “Binabu lipudi dilungu haruangagudi saing dilibudi, ding bila lipu
xabianga maringinam tongtongia numanoa etua long sianggamia.
25 Kuya mu, langa si, saing yanga yubua sabanga mana numa ba, ne
galaina mari te, namua na tuxadi dili etua mana siangdi.
26 Ne lipudi dilungu haruangagudi saing dilibudi te, ding bila lipu
kakahana tongtongia numua etua ulangulangia.
27 Kuya mu, langa si, saing yanga yubua sabanga mana numa ba, saing
galaina mari xaung bibinga sabanga.”
28 Bungina Yesu sahi haruanganoa, burangadi dihixi mana tu-
batubainganoa,

---

* **7:16** Grik xuana—*Lipudi dikiri wain marandi mana waxu ruxunamdi te, dikiri xaiya pik marandi mana axexu te.* Am gaxugia ***wawai*** xaung ***unggak*** namua na kira Matodi taxabia wain marandi xaung xaiya pik xai te.

29 namua na tubatubadi xaung haringinga sibuna, bila lipuxiding
hanaunaunga tubatubainganamdi te.

8

Yesu Hamaringia Lipu Saksaxama
(Mak 1:40-44; Luk 5:12-14)

1 Yesu yunga xaxagana saing ri mala, baing buranga sabangadi disu
mana.
2 Lipu saksaxam tela ma saing gung king tuxundi mari maxania
saing harua ba, "Toxoratamona, nabu ung murum, ung sanga ba usahi
businga gua bu ngasok sigixinga."*
3 Baing Yesu ta rimanoa mala saing ring. Bala ba, "Nga murugu, usok
sigixinga!" Hata sibuna li businga saksaxa sup mana.
4 Baing Yesu harua na ba, "Labu ubala lipu tela manau tai. Ne muga
ula, uhatangaung na lipu hananiangama. Hatata usok xai, bing usina
hananianga mana sigixingama bila Moses hanaunau ba, binabu lipudi
bagula daxabia ba businga ma sup."†

Lipu Haungingam 100 Yanamidinga Hatumingang Haringina
(Luk 7:1-10)

5 Bungina Yesu luxu long sabangga Kaperneam, Rom lipu haungingam
100 yanamiding tela ma rangua, saing xusunga mana haulingua.
6 Harua ba, "Toxoratamona, lipuxigu oxata olanggam kinu uxaingia, king
rimandi dahamati, saing salak sabanga xap."
7 Yesu harua na ba, "Bagula ngama ngasahi businganoa."
8 Ne Rom lipu haungingam 100 yanamidinga haxuya na ba, "Toxorata-
mona, nga lipu xai te sanga mana uluxu numagia. Ne usina haruanga ing
ganina baing lipuxigu oxata olanggam bagula sok xai muli.
9 Ngaxabiau, namua na nga xauna ngawa hawa mana lipuxigu yayamdi,
saing lipu haungingam duwa hawa manga, disu mana haruangagua xauna.
Ngabala tela ba, 'Ula,' saing ila. Ngabala tela ba, 'Uma,' saing ma.
Ngaharua na lipuxigu oxata olanggama ba, 'Ulibu bila li,' saing libu."
10 Yesu lungu laing sup, saing hixi mana. Harua na lipudi disu mana
ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, hatuminga haringina li sabanga baing!
Ngabagu bila li mana Isrel tela te.
11 Ngabalang ba, Yuda Teguam xumana mana titi hataing longgalo—
mana sanga karaga xaung yuwaxa—bagula dima dirung rangua Ebraham,
Aisak, Yekop tung mana taungua Long Xaiya Yonggaxinia.
12 Ne Isrel xumana—adi Urana xauxau taungua manadi—bagula tingdi
mala sabasabia, labiania, longga lipudi ditang haringina saing digaxu
waidingdi."
13 Baing Yesu harua na Rom lipu haungingam 100 yanamidinga ba,
"Ugoxoya mala numia. Bagula sok bila uhatum haringina bagula sok."
Baing ina naga, lipuxing oxatama sok xai taxa mana bungina baguba.

---

* **8:2** Bunging xumana haruanga sigixinga namuxing luwa. Namuxing tela bing sanggadi disigixinga, axadi duwa sabasabia. Namuxing tela bing lunia sigixinga. Nabu lipu tela xap businga saksaxam, bing musuna sabasabia xaung lunia, binabu sanga ba hanania mana Urana te. Hanaunaunga harua bila ba. Baing ina naga, lipu tela xap businga saksaxam bing musuna Urana maxania. † **8:4** Hanaunaunga hanaunau ba lipu hananiangam tela bagu lipu saksaxam muga bu suxuya ba sok xai, kimbo tegu. Nabu lipu hananiangama baxanga maxuna, bing lipua muga busi sanga ba hanania sipsip tela saing lipu hananiangama bagula baxanga ba sigixinga Urana maxania dup.

Yesu Sahi Lipu Xumana Busingadingdi
(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)

14 Yesu ila luxu Pita numania, baing bagu Pita haininoa bauna kinu
uxaingia, busi saing sanggandi disala.
15 Yesu ring rimanoa saing sangga salianoa sup. Baing mesa saing
xauxau angingua mana Yesu.
16 Yambongguba baing lipudi daxap lipuadi xaungadi duwa manadi ma,
baing suka xaungadi mala mana haruanganoa, saing sahi lipu busingamdi
busingadingdi.
17 Alali libu Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya haruanganoa
aningona:

"Xap busingaradi mala
saing unia busingara mauxangandi."✡

Kubolua Tabo Ba Tanaxu Mana Yesu
(Luk 9:57-60)

18 Yesu bagu buranga taxiya, baing bala lipuxindi dinaxu mana ba dikisi
lang gamolingang hataina.
19 Baing lipu hanaunaunga tubatubainganam tela ma rangua, saing
harua na ba, "Lipu Tubatubaingam, long baruamta ula mana, bagula
nganaxu maung baing."
20 Yesu haxuya ba, "Koma abungindi ding ginangiding, mangdi ding
numading, ne Lipua Ma Rangua Urana ina numang te ba kinu."
21 Lipu tela naxu mana Yesu harua na ba, "Toxoratamona, uyunga nga
bu ngala ngakimang tibugu to."
22 Ne Yesu bala ba, "Lipudi dahatum haringina manga te duwa bila
dimati Urana maxania. Uyunga lipuadi ba dikimang matiadingdi, ne ung
ba unaxu manga."

Yesu Harua Saing Tega Manilu
(Mak 4:36-41; Luk 8:22-25)

23 Baing Yesu haing wagia saing lipuxindi dinaxu mana disu dahaing
xauna.
24 Hata sibuna li, malasu sabanga mesa lang gamolingania, saing rubadi
dimakmatuxuya maluxu wagia. Ne Yesu kinu'm tabu.
25 Lipudi dinaxu mana dila dahaunghaung, daharua ba, "Toxoratamona,
uhauliam! Tabo ba tangarauba!"
26 Harua nadi ba, "Baruta amaxuwa? Hatumingaim haringina kaxukana
buk!" Baing mesa saing bili yanga xaung rubadi. Baing ina naga, tega
manilu sibuna.
27 Lipuadi ba dihixi mana saing duxusunga ding ba, "Lipua li ina baru?
Tabina lipudi ding ganiding te. Tabina yanga rubadi tang xauna, saing
tang disu mana haruanganoa."

Yesu Hamaringia Lipu Luwa Xaunga Duwa Manadi
(Mak 5:1-17; Luk 8:26-37)

28 Yesu ila sok lang gamolingang hataina mana longga Gadaradi titidinga,
baing lipu luwa xaungadi duwa manadi ba disok sangua guhadi gobagoba
dima digugunia. Dingtang abunging sibundi, binabu sanga ba lipudi
dahaxa mana daxanga ba te.

✡ **8:17** Aisaya (Aisaia) 53:4

29 Duwagi ba, “Urana Garanoa, bagula uraxata mam? Xaidap salak
sinaiginama ma teguyu, ne bola uma la li bu usina salak sabanga mam,
bo?”
30 Ne buxu nangnang bakbak sabanga tela disoya mua haxek monga.
31 Xaungadi duxusunga Yesu haringina ba, “Nabu usukam mala, bing
usoxiam maluxu’m buxu nangnang bakbakka ba.”
32 Harua nadi ba, “Tauna, alauba.” Baing ina naga, disok sangua
saing diluxu mana buxudi, saing buxu nangnang bakbak longgalo diluki
haringing sibuna mari long diania maluxu lang gamolingania, saing
dingara langia.
33 Lipu buxu wasanganamdi diluki mala, dila mana longa saing
dibaxanga axadi ba, dibaxanga baraxinta sok mana lipu luwa menau
xaungadi duwa mana dingtang ba xauna.
34 Baing lipu longgalo mana longga ba disok ma bu dibagu Yesu. Dibagu
laing sup, baing duxusunga haringina ba sauya titidinga.

9

Yesu Hamaringia Lipu Tela King Rimandi Dahamati
(Mak 2:3-12; Luk 5:18-26)

1 Yesu haing wagia. Dikisi lang gamolingana saing diri yabania.*
2 Lipu teladi daxap lipu tela king rimandi dahamati ba ma rangua, kinu
uxaingia. Yesu bagu hatumingading haringina, baing harua na lipu king
rimandi dahamati ba, “Garagua, gamoma sanga ba wa mosiu! Kubolum
diandi disup.”
3 Ne lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi daharua nading ba,
“Lipua li harungia Urana!”
4 Yesu xabia hatumingadinga, binabu xusungadi ba, “Baruta ahatum
diana gamoimia bila ba?
5 Baru haruanganta mosiu mana ngaharua: ‘Kubolum diandi disup’
kimbo ‘Umesa uhaxa’?
6 Ning hatata bagula ngahatanga nang ba Lipua Ma Rangua Urana ina
sanga haringinga etua mana titia li bu yunga kubolu diandi.” Saking harua
na lipua king rimandi dahamati ba, “Umesa, oxop uxaingama saing ula
numia.”
7 Baing ina naga, lipua mesa saing ila numania.
8 Buranga dibagu, baing dihixi mana. Baing diti Urana yanoa mana sina
haringinga sabanga xaung yaya na lipu tela bu libu bila ba.

Yesu Wagi’m Matyu
(Mak 2:14-17; Luk 5:27-32)

9 Yesu sauya longga ba, saing haxa mala. Baing bagu Matyu† rung mua
numa takis xabinganamia. Yesu bala ba, “Unaxu manga.” Baing ina naga,
Matyu mesa saing naxu manauba.
10 Matyu xusunga Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana ba dima daxang
rangua. Baing lipu takis xabinganam xumana‡ digabu lipu kubolu dianam
xumana dima xauna.

---

* **9:1** ***yabania***—Yesu yunga yabang sibuna saing ila wa long sabangga Kaperneam mana bungina baguli. † **9:9** Matyu bung xailongga li, ne su mana lipu naxuyangam kuboludinga saing harua “Matyu”, ne harua “nga” te. Naxuya maina, naxuya mana lipu tela te. ‡ **9:10** ***lipu takis xabinganam xumana***—Yudadi hauxading sibuna mana lipu takis xabinganamdi namua na dituxu gabman Rom oxatadinga. Bunging xumana dahaxi mana daxap siang xumana rangua lipudi, didali Rom hanaunaungandi, saing dituxu siang dalingamdi nading.

11 Parisidi dibagu, baing duxusunga lipuxindi dinaxu mana ba, “Baruta
lipuxim tubatubaingama xang rangua lipu takis xabinganamdi xaung lipu
kubolu dianamdi?”
12 Yesu lungu haruanga baguba, baing harua ba, “Lipu baxiamdi dahauli
lipu businga teguamdi te. Tegu. Dahauli lipu busingamdi.”
13 Harua muli ba, “Ala atubatuba mana Urana Xuanoa li namuxinoa:
‘Nga murugu mana ausinga lipudi. Nga murugu mana hananiangadi te.’✡
Namua na ngama ba ngawagi lipu maringindi te. Tegu. Ngama ba ngawagi
lipu kubolu dianamdi.”

Duxusunga Yesu Mana Kubolua Disaha Mana Angingua Ba (Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

14 Kimuya Lipu Suguangama Yon lipuxindi dinaxu mana dima rangua
Yesu saing duxusunga ba, “Bunging xumana am xaung Parisidi am gasaha
mana angingua bu am gahatanga ba am gabo ba Urana yaha mam, ning
lipuximdi dinaxu maung ba tegu. Baruta?”
15 Yesu haxuya ba, “Nabu lipu tela hatata bo ba yau. Riandi sanga ba
dusinga bungina wauyu ranguadi baru? Tegu. Kimuya bungina lipu teladi
daxap lipua ba mala sangua ding, mana bungina baguba bagula disaha
mana angingua.”§
16 “Lipu tela labu raga imang hataing xabatingang tela mana imang
muganguau tai, namua na bungina damia, hataina ba bagula xating saing
sing imang mugangua, saing singingua bagula tubu.
17 Ne lipudi labu digua wain hauna mari mana meme sanggang
mugangadiu tai.* Nabu dilibu bila ba, bing wain hauna bagula sing
saha meme sanggandi, wain bagula matuxuya masup mari, saing meme
sanggandi bagula didoa. Tegu. Wain hauna bing digua mari mana meme
sanggang haundi. Binabu dingtang xauna duwa xai.”

Yairus Nanuhanginoa Xaung Hainga Ina Ring Yesu Imanginoa (Mak 5:22-43; Luk 8:41-56)

18 Yesu harua muauyu, baing lipu yayam tela† ma gung king tuxundi
maxania saing harua ba, “Nanuhangigua hatata sibuna li mati. Ne uma
uta rimama mana, baing bagula wa muli.”
19 Yesu mesa saing ila rangua, lipuxindi dinaxu mana xauna.
20-21 Hata sibuna li haing tela siba ri mua mana niani 12 ma sok ubunia.
Harua naina ba, “Nabu ngaring imanginoa ing ganina, bagula ngasok xai
muli.” Binabu ring imanging sihinoa.
22 Yesu xugia mala rangua saing bagu. Harua ba, “Nanuhangigua,
gamoma sanga ba wa mosiu. Hatumingam haringina hamaringiaung.”
Baing haingga ba sok xai taxa mana bungina baguba.
23 Bungina Yesu luxu lipu yayam numania, bagu lipu panggeriang
yubinganamdi diyup olai usingangamdi digabu buranga dibibi sabanga.
24 Harua ba, “Asauya. Haing nanunoa mati te, kinu’m tabu ing ganina.”
Ne dimasisia.

✡ **9:13** Hosea 6:6 § **9:15** Yesu harua haruanga babung tela. Babuna bing ina bila lipua bo ba yau, saing lipuxindi dinaxu mana bila riandi. Xai te nabu lipudi disaha mana angingua bungina duwa yaunga taungania. Bungina Yesu wa rangua lipuxindi dinaxu mana, disaha mana angingua te. Ne kimuya disaha mana angingua. * **9:17** Waleu, Yudadi dirugi meme sanggana, diraga saking digua wain mana. Bila nanggoladinga. Bungina ditongtongia wain haunua, bing wain salalanga. Ne meme sanggang muganga sanga salalanga xauna te. Nabu meme sanggang hauna, bing sanga mana salalanga. † **9:18** ***lipu yayam tela***—Lipua li Yairus, lipu yayam mana Yudadi sabungading numang tela. Ubagu Mak 5:22.

25 Kimuya mana ditadi sabasabia, Yesu luxu mala saing tuxu rimanoa,
saing haing nanuna ba mesauba.
26 Naxuyanga li sup mala titia baguba.

Yesu Hamaringia Lipu Luwa Maxa Haxatiandi Xaung Lipu Tela Suxungunoa Mumguti

27 Yesu sauya longga baguba, baing lipu luwa maxa haxatiandi tang disu
mana, saing duwagi ba, "Xaitamoxi Debit Garanoa ba,‡ usingamtam!"
28 Diluxu'm numa wa mana ba, baing Yesu xusunga dingtang ba, "Tang
gahatum haringina ba sanga ba ngahamaringangtang?" Tang dahaxuya
ba, "Toxoratamona, wane!"
29 Baing ring tang maxadingdi saing harua ba, "Mana namua ahatum
haringina ba, bing bagula maxaimdi disok xai."
30 Baing maxading daxaxa ding, saing tang dibagu muli. Baing Yesu
baladi haringina ba, "Labu tang gaharua na lipu tela mana baguliu tai."
31 Ning tang disok dinaxuya naxuya mauli mana titia ba hataing longgalo.
32 Tang disok mala, baing lipu tela xaunga wa mana xaung sanga ba
harua tate daxap ma rangua Yesu.
33 Yesu suka xaungua mala masup, baing lipua menau mumguti ba
harua. Baing buranga dihixi mana, daharua ba, "Waleu ma, axamang tela
bila li sok Isrel te."
34 Ne Parisidi daharua ba, "Suka xaungadi mala mana xaungadi
yanamidinga haringinganoa."

Lipu Oxatam Xumana Buk Te

35 Yesu haxa mauli mana titia ba long sabangadi long kaxukandi,
tubatuba maluxu'm Yudadi sabungading numandi, saing baxanga baxanga
ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa. Saing hamaringia businga
xangxang longgalo.
36 Bungina bagu burangadi, usingadi namua na mauxangandi daxapdi
xaung sanga ba dahauli ding te, bila sipsipdi doxola mana lipuxiding
wasangama.
37 Baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, "Lipudi daxauxau masup ba
dilungu haruangagua bila xauyanga sabanga wa umangia, ne lipu oxatam
xumana buk te.
38 Binabu asabu na umanga Moxonoa ba soxi lipu oxatamdi mala bu
daxauya umanganoa."

10

Yesu Soxi Aposel 12 Mala
(Mak 3:16-19, 6:8-11; Luk 6:14-16, 9:3-5, 10:4-12; Aposel 1:13)

1 Yesu wagi lipuxing 12 dinaxu mana ba dima rangua saing sina yaya
nadi bu disuka xaungadi mala xaung bu disahi businga xangxang longgalo.
2 Aposel 12 ba yadingdi bing:

muga, Saimon (duxu ba Pita),
kixinginoa Andru,
Yems (Sebedi garanoa),
kixinginoa Yon,
3 Pilip,
Bartolomyu,

‡ **9:27** ***Debit Garanoa***—yaya tela mana Urana Lipuxing Mogunganama, lipua Urana mogu bagula sok mana Debit bakbaginoa.

Tomas,
Matyu (lipu takis xabinganama),
Yems (Alpias garanoa),
Tadias,
4 Saimon (duxu ba Selat, namua na bakbagindi dibo ba disuka Romdi mala),
Yudas Iskariot (ina ta Yesu bixuandi rimadingia).

5 Yesu soxi aposel 12 mala xaung hanaunaunga bagudi li: "Labu ala rangua Yuda Teguamdi kimbo longgadi mana Samariadiu tai. Tegu.
6 Ala rangua Isreldi—Urana sipsibindi dahanggalang.
7 Ala abaxanga nadi haruanga baguli: 'Long Xaiya Yonggaxinoa wa haxek ba.'
8 Ahamaringia lipu busingamdi, alibu matiadi ba dimesa muli, ahamaringia lipudi saksaxa xapdi ba, saing asuka xaungadi mala. Haulingua axap rangua Urana, axap olang. Binabu asina haulingua olang na lipudi xauna.
9 Labu arai sianga ranguanggu tai—gol te, silba te, kimbo siang tela te.
10 Labu arai tanga, imang tela muli, xai sanggandi muli, kimbo tukiu tai. Labu axapdi malau tai, namua na lipudi dituxu oxatua bing sanga ba daxap haulingua rangua lipuadi dahaulidi.
11 "Long sabanga long kaxukang baruamta aluxu mana, bing asai mana lipu xai maringing tela wa la ba, saing awa mana numanoa laing ayunga longga baguba.
12 Bungina aluxu numa tela, bing axusunga Urana ba libu xai mana lipuadi duwa mana numa ba.
13 Nabu lipuadi duwa mana numa baguba daxai, bing Urana bagula libu gamogamu mosiu wa ranguadi. Nabu daxai te, bing Urana bagula ta gamogamu mosiu goxoya ma muli ranguang.
14 Nabu lipu teladi daxapkang te, kimbo dilungu haruangaima te, bungina asauyadi bing atingting gagapdi duwa kim lunia mala bu daxabia ba duwa haruangia.
15 Maxung sibuna ngabalang ba, mana xaidap suxuyangama, salaga lipuadi duwa mana longga ba bagula daxap, bagula sabanga mana salaga long sabanggadi Sodam xaung Gomora* daxap.

Salaga Bagula Xapdi
(Mak 13:11-13; Luk 21:12-17)

16 "Bagu ngasoxiang mala bila sipsipdi dila liwe mana koma abungindi. Binabu amaxania bila moxadi dimaxania mana bixuadingdi, saing alibu kubolu xai bila baxalikudi.
17 Xauna, amaxania mana lipudi. Bagula dituxuang, ditang kaunsilidi rimadingia, saing bagula digusiang mana Yudadi sabungading numandi.
18 Bagula daxapkang mala haruangia gabanadi xaung xaitamoxidi maxadingia namua na anaxu manga. Ne alaba ganangana mana abaxanga nga nadi xaung Yuda Teguamdi.
19 Ne bungina daxapkang, labu ahatum xumanau tai mana haruanga baruamta bagula aharua. Urana bagula sina haruanga nang taxa mana bungina baguba.

---

* **10:15** ***long sabanggadi Sodam xaung Gomora***—long sabanga luwa Urana sahidi yabia namua na tang dibaxagi mana lipu diang sibundi. Ubagu Unggutinga (Stat) 19:27-29.

20 Namua na ang sibuim bagula abaxanga te. Tegu. Tibuim Aningonoa
bagula baxanga suxunguimia.
21 “Lipudi bagula dita sabangadingdi, kixingidingdi haruangia bu lipudi
dungdi mati. Baing tibudingdi bagula dilibu kubolu taininau mana
garadingdi. Garadingdi bagula disok bixua mana baudingtibudingdi saing
disinadi na lipudi bu dungdi mati.
22 Lipu longgalo bagula hauxading sibuna mang, namua na yagua wa
ranguang. Ne lipu gaxarea dili haringina laing xaidabiding matiama,
Urana bagula xapdi muli.
23 Bungina axap salaga mana long tela, bing agiti mala mana long tela.
Maxung sibuna ngabalang ba, Lipua Ma Rangua Urana bagula goxoya ma
muga mana asup mana ala mana long taining tainina maluxu’m Isrel.
24 “Lipua wa tubatubaingia yanoa dali lipuxing tubatubaikkam yanoa te.
Lipu oxata olanggam yanoa dali lipuxing haringinoa yanoa te.
25 Lipua wa tubatubaingia ba wa bila lipuxing tubatubaikkama bing
sanga ba. Lipu oxata olanggama wa bila lipuxing haringina bing sanga
ba. Baing nga ba nga bila numa moxona saing duxu nga ba Belsabul,†
binabu bagula daharungiang sibuna ang lipu numaguamdi!

Labu Dimaxuwau Tai
(Luk 12:2-7)

26 “Ning labu amaxuwa manadiu tai. Namua na axamang longgalo duwa
ulumia bagula disok sabasabia, saing axamang longgalo dihisa bagula
disok menea.
27 Bila balau, baru haruanganta ngabalang labiania, bing aharua luliania.
Baru haruanganta ngahabolabola tangaimliania, bing awagi gananga liwe.
28 Labu amaxuwau tai mana lipuadi dibo ba dung sanggaimdi mati.
Sanga ba dahanggalangia aningoimdi te. Ning amaxuwa mana ina sanga
ba hanggalangia aningoningo sangga tang long salakkamia.
29 Mangdi axamang olangdi. Sanga ba agim luwa mana siang kaxukang
mukiring tela. Ne bungina mang tela xung mati mari titia, Tibuim xabiau.
30 Urana xabia axamang longgalo duwa mang xauna. Xabia toxoloim
baru duwa mana toxoimdi!
31 Baing ina naga, labu amaxuwau tai. Adali sibuna mangdi Urana
maxania.
32 “Lipu gaxarea dibaxanga na lipudi ba dinaxu manga, bing bagula
ngabaxanga Tibugu wa long xaiya maxania ba ding ngayuadi.
33 Ne lipu gaxarea dahatiam manga lipudi maxadingia, bing bagula
ngahatiam manadi Tibugu wa long xaiya maxania.

Lipudi Bing Muruding Buk Mana Yesu
(Luk 12:51-53, 14:26-27)

34 “Ahagaxa ba ngama bu ngaxap gamogamu mosiama ma titia? Tegu.
Ngama bu ngaxap gamogamu mosiama ma te. Ngama bu ngaxap waxang
sabanga ma.
35 Namua na ngama bu ngaxugia

“ ‘lup teladi bixuading mana tibudingdi,
haing teladi bixuading mana baudingdi,
haing yaungamdi bixuading mana ayuading baudingdi.
36 Bixuaimdi bagula duwa lipu numaimgamdi!’✡

† **10:25** ***Belsabul***—Satan yan tela. Ubagu Matyu 12:22-28. ✡ **10:36** Maika 7:6

37 “Lipu gaxarea muruding sibuna mana tibuding kimbo bauding
sabanga manga, bing daxai te ba ditaga rangua nga. Kimbo nabu lipu
gaxarea muruding sibuna mana garading lupdi kimbo nanuhangidingdi
sabanga manga, bing daxai te ba ditaga rangua nga.
38 Lipu gaxarea doxoxi xaiding balingama saing dinaxu manga te, bing
daxai te ba ditaga rangua nga.
39 Lipu gaxarea dituxu haringina walingadinga, bing bagula dahang-
galang. Ne lipu gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga, bing
bagula daxap walinga sibuna.

Haxuyangadi
(Mak 9:41)

40 “Lipu gaxarea daxapkang, bing daxap nga. Saing lipu gaxarea daxap
nga, bing daxap ina soxi nga ma ba.
41 Lipu gaxarea daxap Urana lipuxing suxunguxunguam tela namua
na ina Urana lipuxing suxunguxunguama, bing bagula daxap Urana
lipuxing suxunguxunguam haxuyanganoa. Saing lipu gaxarea daxap lipu
maringing tela namua na ina lipu maringina bagula daxap lipu maringina
haxuyanganoa.
42 Baing nabu usina xuba lang xaringanam na lipuxigudi dinaxu manga
yaya teguam tela namua na ina lipuxigua naxu manga, bing maxung
sibuna ngabalang ba, Urana bagula haxuya naung.”

11

Yesu Xaung Lipu Suguangama Yon
(Luk 7:18-35)

1 Yesu hanaunau lipuxing 12 dinaxu mana ba masup, baing ila bu
tubatuba xaung baxanga mana longgadi Galili.
2 Yon wa salak yabania, saing bungina lungu oxata Kristo libu ba, soxi
lipuxindi dinaxu mana mala
3 bu duxusunga ba, “Ung ba, ung lipua Urana mogu ba ma, kimbo am
garagu mana telauyu?”
4 Yesu haxuya ba, “Ang gagoxoya mala rangua Yon saing anaxuya mana
axadi alungudi abagudi ba:
5 Lipu maxa haxatiandi dibagu muli, lipuadi kidingdi didoa dahaxa
muli, lipu saksaxamdi busingading disup, lipu tangalia haxatiandi dilungu
muli, matiadi dimesa muli, xaung lipu haxugindi dilungu ulek xai
baxanganganoa.
6 Lipu gaxarea dibagu nga saing hatumingading haringindi xungdi mari
te, bing bagula Urana guxamdi.”
7 Yon lipuxindi dinaxu mana dilauba, baing Yesu ungguti harua na
buranga mana Yon, harua ba, “Bungina ala long xoliania ba abagu Yon
waleu, asai’m lipua na bila baru? Bola asai’m rambuk tela yanga lili?
Tegu.
8 Ne ala asai’m lipua na bila baru? Bola lipu tela sau imang
gumangindi? Tegu. Bagu lipuadi disau imang gumangindi duwa mana
numa xaitamoxiamdi.
9 Ne ala asai’m lipua na bila baru? Urana lipuxing suxunguxunguam
tela? Ina naga. Ne ngaharua maxung sibuna nang, Urana lipuxing
suxunguxunguama Yon dali adi duwa waleu.
10 Ina naga waleu sibuna Malakai bung mana bungina bung haruanga
Urana harua na Lipuxing Mogunganama, harua ba:

“ ‘Bagu bagula ngasoxi lipuxigu ulekkama muga naung,
bu hamaringia daxangama ila muga maung.’✡

11 Maxung sibuna ngabalang ba, mana lipu longgalo duwa waleu ma ba,
bing tela dali Lipu Suguangama Yon te. Ning lipu gaxarea daxap yaya
kaxukang sibuna maluxu Long Xaiya Yonggaxinia, ding didali Yon.
12 Baing mana waleu Lipu Suguangama Yon ungguti baxanga laing hatata,
lipudi dahaxi sibuna saing dahaung ba diluxu Long Xaiya Yonggaxinia.
13 Namua na muga mana Yon ma, Urana lipuxing suxunguxunguam
longgalo xaung hanaunaunga Moses bung, ding dibagu ma laing bungina
hatata.
14 Baing nabu sanga ba axap haruangagua, bing bagula abagu Yon ina
Elaitsa,* lipua dibaxanga ba bagula ma.
15 Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli.
16 “Bagula ngating haruanga babung baruamta mana lipu hatatam
kuboludinga? Ding bila garadi dahali nawa yabania, digamia riadingdi
ba:

17 “ ‘Am gayup olai yahangamdi mana panggeriang mang,
ne asiga te.
Am gawaya olai matiam,
ne atang te.’

18 Bila balau, ayaha mana Yon tam te! Ahatumia, Yon ma saing xang
salanga te, nung wain te, ne daharua ba, ‘Xaunga wa mana!’
19 Lipua Ma Rangua Urana ma saing xang nung, ne daharua ba, ‘Abagu,
lipua lo xang xaung nung wain buk, saing wa lipu takis xabinganamdi
xaung lipu kubolu dianamdi riadinga!’ Ne lipuadi dahatum sibuna mana
kuboluadi Yon tam galibudi, bagula dibagu daxabia ba tam gasu mana
xabianga maringina.”

Suxuyangua Mana Lipu Hatumingang Haringinam Teguamdi (Luk 10:13-15)

20 Mana long sabanga teladi Yesu libu axamang haringing xumana, ne
duxugia hatumingadingdi te. Binabu mana bungina baguba gamiadi.
21 Harua ba, “Korasindi, laku, mauxanganoa xapkang yu! Betsaidadi,
laku, mauxanganoa xapkang yu! Axamang haringindi disok liwe mang,
nabu waleu sibuna disok liwe mana Tayadi xaung Saidondi,† bing ding
sanga ba duxugia hatumingadingdi, disau imang usingangamdi saing
dirung hayatia lo.
22 Ne ngabalang ba, mana xaidap suxuyangama, salaga axap bagula
sabanga mana salaga Taya, Saidon daxap.
23 Ne ang Kaperneamdi ba, bola bagula ditiang eta lo sibuna? Tegu
sibuna. Bagula ari hawa sibuna Matiadi Yabadingia. Axamang haringindi
disok liwe mang, nabu waleu sibuna disok liwe mana Sodam, bing long
sabangga ba sanga ba wa laing xaidapka baguli.

✡ **11:10** Malakai 3:1 * **11:14** ***Elaitsa, lipua dibaxanga ba bagula ma***—Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela wa niani 800 muga mana Yon. Urana lipuxing suxunguxunguama Maika bung Urana Xuang Mugamugangamia ba Urana bagula soxi Elaitsa ma muli rangua Isreldi muga mana Lipuxing Mogunganama. Ubagu Malakai 4:5-6. † **11:21** Waleu sibuna, lipudi mana longgadi Taya xaung Saidon, ding bixuadi mana Yudadi.

24 Ne ngabalang ba, mana xaidap suxuyangama, salaga axap bagula
sabanga mana salaga Sodam daxap.”

Yesu Harua Xai Sibuna Na Tibuna
(Luk 10:21-22)

25 Mana bungina baguba, Yesu harua ba, “Tibugu, Toxoratamona mana
sabalunoa xaung titia, ngaiti yama namua na uyameng axadi li mana
lipuadi dahatumia ba daxabia xai buk, saing uhatangadi na lipuadi duwa
bila garadi ba.
26 Maxuna, Tibugu, ulibu bila ba namua na alali ung murungama xai.
27 “Tibugu ta axamang longgalo rimagia ba. Lipu tela xabia Gara te.
Tibugu ing ganina xabiau. Baing lipu tela xabia Tibugu te. Garanoa ing
ganina xabiau. Garanoa xaung lipu gaxarea Garanoa mogudi ba daxap
xabianga mana.
28 “Ama rangua nga, ang gaxarea haringingaimdi disup xaung axoxi
mauxangandi, baing bagula ngasina yaguangua nang.
29-30 Ngabo ba ngahauliang ba taxoxidi, bila bapalo luwa duwaxata
xauna mana xai taininau digoxi mana dingtang. Sanga ba amakasa mana
alibu axadi ngaxusungang ba alibu manga te. Axap tubatubaingagua ata
gamoimia saing asu mana haruangagua, namua na nga lipu xaringana
saing ngatatua nga. Alibu bila ba bing bagula aningoimdi duwa mosiu.”

12

Yesu Wasa Mana Xaidap Yaguangama
(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

1 Mana bungina baguba, mana Xaidap Yaguangam tela, Yesu gabu
lipuxindi dinaxu mana dahaxa makisi mana wit umangang tela. Lipuxindi
dinaxu mana gesagiding, binabu dungguti daxauya wit marang teladi saing
daxangdi.
2 Parisidi dibagu, baing daharua na ba, “Ubagu! Lipuximdi dinaxu
maung dilibu oxata hanaunaungaradi dibili kira ba talibu mana Xaidap
Yaguangama.”
3 Yesu haxuya ba, “Axa mugangaroa Debit libu waleu, atiti ba ne baruta
ahatumia te? Mana bungina ina gabu guguniangandi gesagiding ba.
4 Luxu Urana Numania, saing gabu guguniangandi daxang salanga dita
Urana maxania. Anginga baguba bilingam. Lipu hananiangam ding
ganiding sanga ba daxang.*
5 Xauna, Xaidap Yaguangam hanaunaunganoa atiti ba ne baruta ahatu-
mia te? Bungina lipu hananiangamdi dituxu oxatadinga Urana Numania
didali hanaunaunga baguba, ne dilibu kubolu diana Urana maxania te,
namua na sina oxata ba nadi.
6 Ngabalang ba, lipu tela wa la li yanoa dali Urana Numang yanoa!
7 Bing ahatumia Urana haruangana baguli: ‘Nga murugu mana ausinga
lipudi. Nga murugu mana hananiangadi te.’✡ Nabu axabia rangrang
haruanga baguba namuxina, bing sanga ba asu haruanga na lipuxigudi
dinaxu manga te. Ding dilibu kubolu dian tela Urana maxania te.
8 Lipua Ma Rangua Urana wasa mana Xaidap Yaguangama, binabu sanga
ba nai mana baru kubolunta lipuxindi dilibu mana.”

Yesu Hamaringia Lipu Tela Rimanoa Mati
(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

---

* **12:4** Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 24:5-9; 1 Samwel (1 Samuel) 21:1-6. ✡ **12:7** Hosea 6:6

9 Yesu sauya longga baguba, saing ila luxu Yudadi sabungading numania.
10 La ba bagu lipu tela rimanoa mati saing toatuana. Parisidi disai daxanga tela ba dita Yesu haruangia, binabu duxusunga ba, “Hanaunaunga harua ba sangau mana tahamaringia lipudi mana Xaidap Yaguangam?”
11 Harua nadi ba, “Nabu angia tela sipsibinoa xung mari banggumia mana Xaidap Yaguangam, bing xai mahaing, maxuna?
12 Ne lipu walinganoa sabanga mana sipsip walinganoa! Wane, tasu mana hanaunaunga bungina talibu kubolu xai mana Xaidap Yaguangam.”
13 Baing harua na lipua ba, “Uraria rimama.” Baing ina naga, raria rimanoa saing sok xai dup, bila tela baing!
14 Ne Parisidi disok sangua saing digugunia bu disai daxanga tela bu dung Yesu mati.

Yesu, Urana Lipuxing Oxatam Ina Mogu

15 Ne Yesu xabia hatumingadinga. Binabu sauya longga ba, saing lipu xumana disu mana. Hamaringia lipuxiding busingam longgalo,
16 ne bilidi ba dinaxuya mana ina gaxarea.
17 Alali libu Urana haruanganoa lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung ba aningona:

18 “Bagu lipuxigu oxatama, ina ngamogu ba.
Nga murugu sibuna mana, ngayaha sibuna mana.
Bagula ngata Aningogua maluxu mana,
saing bagula habingia ba Urana bagula suxuya numanumadi maringina.
19 Bagula hakhaxi kimbo xaba sabanga te,
bagula tubatuba xaung haruanga sabanga daxangia te.
20 Bagula tatua lipudi haringingading teguamdi bila hamunanggia rambukdi te,
baing bagula taxiti haxugindi haruangadinga bila ung nagunga mati te.
Bagula libulibu kubolunoa laing xaiyua dali dianoa.
21 Baing ina naga, numanumadi bagula dahatum haringina diragu ba libu axamang xaidi manadi.”✡

Yesu Xaung Belsabul
(Mak 3:23-27; Luk 11:17-22)

22 Mana bungina baguba lipu tela xaunga wa mana xaung sanga ba harua bagu tate daxap ma rangua Yesu. Hamaringia binabu harua muli xaung bagu muli.
23 Buranga dihixi mana, saing duxusunga ding ba, “Bola lipua li Xaitamoxi Debit Garanoa, Urana Lipuxing Mogunganama?”
24 Ning Parisidi dilungu haruanga baguba, baing daharua ba, “Belsabul,† xaungadi yanamidinga, ing ganina sina haringinga na lipua li bu suka xaungadi mala.”
25 Yesu xabia hatumingadingdi, binabu harua nadi ba, “Nabu yongga tela dutu ding, bing bagula dahanggalang. Nabu long sabanga tela kimbo numa tela dutu ding, bing bagula disup.
26 Ne nabu Satan suka Satan mala, bing utuina, haunggana ina baing. Yonggaxinoa sanga ba li te.

✡ **12:21** Aisaya (Aisaia) 42:1-4 † **12:24** ***Belsabul***—Satan yan tela.

27 Ang gaharua ba ngasuka xaungadi mana yanamidinga Belsabul haringinganoa. Ne ang lipuximdi dinaxu mang, disuka xaungadi xauna. Ne disukadi mana gaxarea haringinganoa? Bola aharua ba Belsabul haulidi xauna? Baing ina naga, lipuximdi dinaxu mang oxatadinga ba hatanga haruangaima asu manga ba maring te.
28 Ne mana namua ngasuka xaungadi mana Urana Aningong haringinganoa, bing hatanga ba Urana Yonggaxinoa ma, sok mang.
29 "Kimbo, lipu tela sanga ba luxu lipu haringingam numania bila Satan numanoa saing hanai xalingindi olang te. Tegu. Muga bing goxigoxi to. Tauna, hanai numania.
30 "Lipu gaxarea dirau nga te, bing bixuagudi. Lipu gaxarea duwaxata rangua nga te bu am gaxai lipudi mala rangua Urana, bing disukadi mala sangua Urana.
31 Baing ina naga, ngabalang ba, kubolu diang longgalo xaung haruanga diang longgalo daharungiadi mana Urana, ina sanga ba yungadi, ning kubolua harungia Urana Aningonoa, bing bagula yunga te.
32 Baing lipu gaxarea daharua diana mana Lipua Ma Rangua Urana, bing Urana bagula yunga kuboluding diandi. Ning lipu gaxarea daharua diana mana Urana Aningonoa, bing bagula yunga kuboluding dianoa te, mana xaidapkadi bagudi li, kimbo bunging kimuam sibuna ma yu.

Taxabia Xaidi Mana Maradingdi
(Luk 6:43-45)

33 "Sanga ba taxabia xaidi mana maradingdi. Nabu xai tela xai, bing marandi bagula daxai. Nabu xai tela diana, bing marandi bagula didoa.
34 Ang bila moxa diang gugunianga tela! Ang lipu diandi sanga ba aharua haruanga xai tela baru? Namua na lipu suxungunoa baxanga sabasabia axadi hatuminganoa baxagi manadi ba.
35 Lipua xai, hatuminganoa baxagi mana hatuminga xai saing ua bila ba. Baing lipu diana, hatuminganoa baxagi mana hatuminga diana saing ua bila ba.
36 Ne ngabalang ba, mana xaidap suxuyangama, Urana bagula libu lipudi dahatum muli mana haruangading olang longgalo daharua ba, saing bagula suxuyadi manadi.
37 Haruanga aharua ba bagula hatanga ba alibu diana te, saing Urana bagula harua ba awa maringina, kimbo alibu kubolu diana, saing bagula harua ba awa doa."

Yona Sok Babu Mana Yesu
(Luk 11:29-32)

38 Baing Parisi teladi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi daharua na Yesu ba, "Lipu Tubatubaikkam, am gabo ba am gabagu ulibu axamang haringing tela bu hatanga nam ba Urana soxiung ma."
39 Ne haxuya ba, "Lipu hatatamdi diang sibundi xaung diyamu Urana namua na disaisai ba dibagu axamang haringina. Ne axamang haringing taininau ing ganina bagula dibagu ba: Bagula wa bila axamana sok mana Urana lipuxing suxunguxunguama Yona.
40 Yona wa song sabanga gamonia xaidap tuwa yambong tuwa. Bila balau bagula Lipua Ma Rangua Urana wa titia gamonia xaidap tuwa yambong tuwa.
41 Waleu sibuna Yona baxanga na lipu Ninibeamdi saing duxugia hatumingadingdi. Ne hatata tela dali sibuna Yona wa la li, ne hauxaim ba axugia hatumingaimdi. Binabu bungina Urana suxuya lipudi, Ninibedi

bagula dimesa saing dili Urana maxania ranguang, saing disu haruanga
nang lipu hatatamdi.
42 Waleu sibuna Xaitamoxi Haing mana numanuma Siba ma titi subin-
gania ma bu lungu Solomon xabiangang maringina.‡ Ne hatata tela dali
sibuna Solomon wa la li, ne hauxaim ba alungu haruanganoa. Binabu
bungina Urana suxuya lipudi, haingga ba bagula mesa saing li Urana
maxania ranguang, saing su haruanga nang lipu hatatamdi.

Xaunga Goxoyanganoa
(Luk 11:24-26)

43 "Bungina xaunga tela sok ma sangua lipu tela, ila luxu mana long
xoliandi bu sai yaguanga, baing tegu.
44 Baing harua ba, 'Bagula ngagoxoya mala mana numa muga ngawa
mana baing.' Bungina sok mana, bagu lipua ba wa bila numa sogox-
oyangam, wa maringina ba, ne wa olang.
45 Baing ila xap xaunga 7 diang sibundi mana ina, dima diluxu saing
duwa mana. Baing ina naga, hatata walinganoa sok doa sibuna mana
muga. Alaba bagula sok mang lipu diang hatatamdi."

Yesu Bauna Xaung Kixingindi
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

46 Yesu sina haruanga na lipudiyu, baing bauna gabu kixingindi dili mua
sabasabia, dibo ba daharua rangua.
47 Lipu tela bala ba, "Baum gabu kixingimdi dili mua sabasabia, dibo ba
daharua ranguaung."
48 Haxuya ba, "Gaxarea baugu? Gaxarea kixingigudi?"
49 Baing mogu lipuxindi dinaxu mana saing harua ba, "Adi bagudi li bila
baugu xaung kixingigudi.
50 Lipu gaxarea dilibu Tibugu wa long xaiya murunganoa bing
kixingigua, hamungagua xaung baugu."

13

Haruanga Babuna Mana Lipua Ting Wit Xuyandi
(Mak 4:1-12; Luk 8:4-10, 10:23-24)

1 Mana xaidapka baguba, Yesu sok sangua numa ba, ila lang gamolin-
gang* rubinia saing rung mari.
2 Baing buranga sabangadi dima digugunia taxiya, binabu haing wagia.
Baing rung mari la ba, lipudi dili titia, saing tubatubadi bila ba.
3 Baxanga haruanga babung xumana nadi. Tela bing:
"Lipu umangam tela ila umangia bu ting wit xuyandi.
4 Tingdi saing teladi diri daxangia, saing mangdi dima daxangxangiadi.
5 Teladi diri long sianggamia, mana longga titi sibun te. Dahaxa sap
namua na titia ba tubu te.
6 Ne bungina xaidaba haing, xanidi saing dimutuxu namua na oxaxad-
ingdi diri te.
7 Xuyang teladi diri long waxu ruxunamia, baing disok, dihibuadi binabu
oxading te.
8 Ne xuyang teladi diri mana titi xaiya saing dua xai. Oxang tela dua 100,
tela dua 60 saing tela dua 30.
9 Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli."

‡ **12:42** Ubagu 1 Xaitamoxi (1 King) 10:1-13. * **13:1** Lang gamolinganoa ba Lang Gamolingana Galili.

10 Lipuxindi dinaxu mana dima rangua duxusunga ba, “Baruta uharua
na lipudi mana haruanga babundi?”
11 Haxuya ba, “Haruanga hisangamdi mana Long Xaiya Yonggaxinoa,
Urana nai ba axap xabiangua manadi baing. Ning teladi tegu.
12 Lipu gaxarea daxap haruangagua, Urana bagula sina xabianga tela
muli nadi, saing bagula dibaxagi mana. Lipu gaxarea dilungu te, xabianga
dahagaxa ba dingia, Urana bagula xap sanguadi.
13 Namua naga ngabaxanga haruanga babundi nadi, bu:

“dibagubagu mua ne dibagu daxabia te,
dilungulungu mua ne daxabia rangrang te.

14 Alali libu Urana haruanganoa lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung
aningona:

“ ‘Bagula alungulungu mua ne axabia rangrang te,
bagula abagubagu mua ne abagu axabia te.
15 Namua na lipuadi li hatumingadingdi diriba ding,
tangadingliandi hauxading ba dilungu haruangua,
saing dimatai.
Nam dibagu maxadingia,
nam dilungu mana tangadingliandi,
nam daxabia xai hatumingadingia,
nam duxugia rangua nga ba ngalibudi disok xai muli.’✡

16 Ne Urana libu xai mang. Maxaimdi dibagu daxabia, saing tangaimliandi
dilungu rangrang.
17 Maxung sibuna ngabalang ba, Urana lipuxing suxunguxunguam xumana
xaung lipu maringing xumana mugauamdi, hatumingadingdi dahaxi ba
dibagu axadi abagudi, ne dibagudi te. Hatumingadingdi dahaxi ba dilungu
haruangadi alungudi, ne dilungudi te.

Namua Mana Haruanga Babuna Mana Lipua Ting Wit Xuyandi (Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

18 “Tauna alungu namuxina mana haruanga babuna mana lipua ting wit
xuyandi:
19 Xuyandi diri daxangia bila lipuadi dilungu haruanga mana Yong-
gaxinoa saing daxabia rangrang te. Baing lipu dianoa ma unia Urana
haruanganoa sangua hatumingadingdi.
20 Xuyandi diri long sianggamia bila lipuadi dilungu Urana haruanganoa,
saing hata sibuna li daxap, gamodingdi diyaha.
21 Ne dahatum haringina mongaita ing ganina namua na oxaxadingdi
diraxap. Xungdi mari sap, bungina mauxangandi daxapdi kimbo bungina
daxap salaga mana namua dahatum haringina mana Urana haruanganoa.
22 Xuyanadi diri long waxu ruxunamia bila lipuadi dilungu haru-
anganoa, ne dahatum xumana buk mana titia li mauxangandi, xaung
xalaxaladi dituxu murak manadi, dihibuadi, saing marandi dua te.
23 Ne xuyanadi diri titi xaiya bila lipuadi dilungu Urana haruanganoa
saing daxabia rangrang. Oxading, saing lipu teladi dua 100, teladi dua 60,
teladi dua 30, didali xuyadingdi bila ba.”

Haruanga Babuna Mana Witdi Xaung Tatubang Diandi

✡ **13:15** Aisaya (Aisaia) 6:9-10

24 Yesu harua haruanga babung tela muli nadi ba: “Long Xaiya
Yonggaxinoa bila lipu tela ting wit xuyang xaidi umangia.
25 Ne yambonga ma, lipu oxatamdi dikinu, baing bixuanoa ma ting
tatubang diang xuyandi liwe mana witdi, saing ila.
26 Witdi dahaing, dibo ba oxading, baing tatubang diandi xauna dahaing.
27 “Umanga moxona lipuxing oxatamdi dila rangua, saing daharua
ba, ‘Lipu Sabanga, umanga uting wit xuyang xaidi mana baxagi mana
tatubang diandi! Disok baru?’
28 “Haxuya ba, ‘Bixua tela libu baing!’
“Lipu oxatamdi duxusunga ba, ‘Ubo ba am gala am gaxupdi?’
29 “Haxuya ba, ‘Tegu. Nam axup wit oxaxandi xauna.
30 Ayunga tang dahaing xauna laing xauyangua. Saking mana bungina
baguba bagula ngabala lipu xauyangamdi ba muga digugunia tatubang
diandi, dibibi tambingdi bu ditaudi, saing digugunia witdi ditadi numagu
xauyanga guguniangnamia.’ ”

Haruanga Babuna Mana Mastat Xuyana
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)

31 Yesu harua haruanga babung tela muli nadi ba: “Long Xaiya
Yonggaxinoa bila mastat xuyang kaxukang sibung tela, lipu tela xap mala
xuma umangia.
32 Kaxukang sibuna mana anginga longgalo, ne bungina haing, sok
sabanga mana axamang longgalo lipudi duxumadi umangia. Haing saing
sok sabanga bila xai tela, saing mangdi dima ditongtongia numadingdi
mana rimandi.”

Haruanga Babuna Mana Yis, Axamana Libu Salanga Salalanga
(Luk 13:20-21)

33 Yesu harua haruanga babung tela muli nadi ba: “Long Xaiya
Yonggaxinoa bila yis, axamana libu salanga salalanga. Hainga xap
teladi saing xaningxaningdi xaung wit gagabing bori sabanga tuwa laing
hasangia salanga hataing longgalo, libu salalanga.”
34 Yesu harua axadi bagudi li na buranga mana haruanga babundi. Baing
harua nadi sabasabia te, harua haruanga babundi ing ganina.
35 Alaba libu Urana lipuxing suxunguxunguam tela haruanganoa bung
waleu aningona:

“Bagula ngaharua nang mana haruanga babundi.
Bagula ngabaxanga haruanga babundi bu ngatubatuba axadi ngaya-
mengdi mana titi soginganoa ma laing hatata.”✡

Namua Mana Haruanga Babuna Mana Witdi Xaung Tatubang Diandi

36 Tauna, yunga burangadi duwa sabasabia, saing luxu numia. Lipuxindi
dinaxu mana dima rangua saing daharua ba, “Sanga ba ubaxanga
haruanga babuna mana tatubang diandi duwa umangia namuxinoa nam?”
37 Haxuya ba, “Lipua ting wit xuyang xaidi bing Lipua Ma Rangua Urana.
38 Umanga bing titia, saing wit xuyang xaidi bing Long Xaiya Yonggaxing
lipuxindi. Tatubang diandi bing lipu dianoa lipuxindi.
39 Bixua xuma tatubang diandi liwe mana witdi bing xaungadi
yanamidinga. Xauyanga bing titi xaidabing subinganoa, saing lipu
xauyangamdi bing Urana uleginamdi.

✡ **13:35** Olaidi (Buk Song) 78:2

40 “Bila duxup tatubang diandi saing ditaudi yabia, bagula wa bila ba
mana titi xaidabing subinganoa.
41 Lipua Ma Rangua Urana bagula soxi uleginamdi mala, saing bagula
dunia axadi dilibu kubolu diandi disok xaung lipuadi didali Urana
hanaunaunganoa ba sangua Yonggaxinoa.
42 Baing bagula ditingdi maluxu yap saliang sibunia, longga ba lipudi
bagula ditang haringina saing bagula digaxu waidingdi.
43 Baing ina naga, lipu maringindi bagula disaxaxangia bila xaidaba
maluxu’m Tibuding Yonggaxinoa. Lipu gaxarea tangadingliana, bing
dilungu haruanga baguli.

Haruanga Babuna Mana Xalaxala Hisangama Xaung Saluwa Guang Lunama

44 “Long Xaiya Yonggaxinoa bila xalaxala siang sabanga sibung tela hisa
umangia. Bungina lipu tela bagu, yameng muli, yaha sibuna saing ila sina
xalingindi masup bu gim umanga ba.
45 “Xauna, Long Xaiya Yonggaxinoa bila lipu siang oxatanam tela sai
mana saluwa guang lunam gumangindi.†
46 Bungina bagu xai sibung tela, ila sina xalingindi masup bu gim.

Haruanga Babuna Mana Amagua

47 “Xauna, Long Xaiya Yonggaxinoa bila amaga diyungia mari lang
gamolingania saing daxap song xangxana.
48 Bungina baxagi, lipu xuningamdi daxai mahaing lang rubinia. Baing
dirung digugunia song xaidi mana dabadi, ne dihitixiya diandi.
49 Xaidap subinganoa bagula wa bila ba. Urana uleginamdi bagula dima
dahata lipu diandi sangua lipu maringindi,
50 saing diting diandi maluxu yap saliang sibunia, longga ba lipudi bagula
ditang haringina saing bagula digaxu waidingdi.”
51 Yesu xusungadi ba, “Axabia axadi bagudi li rangrang?”
Dahaxuya ba, “Wane, am gaxabiau.”
52 Baing harua nadi ba, “Binabu lipu hanaunaunga tubatubainganam
longgalo daxap tubatubaingua mana Long Xaiya Yonggaxinoa bila numa
moxong tela, ina xap xalinging haundi xaung mugangadi sangua numang
luna gugunia xalinging xaidi mana.”

Urana Lipuxing Suxunguxunguama Xap Yaya Sabanga Yabania Te (Mak 6:1-6)

53 Yesu sahi haruanga babundi ba, baing sauya longga baguba.
54 Ila, sok yabania Nasaret, baing ungguti tubatuba lipudi Yudadi
sabungading numania, saing dihixi mana haruanganoa. Daharua ba, “Si,
lipua li xap xabianga maringina li bi? Gaxarea sina haringingua na ba libu
axamang haringindi bagudi li?
55 Lipua li, ina lipu numa tongtongianganama garanoa ing ganina, bo?
Bauna yanoa Maria, kixingindi Yems, Yosep, Saimon xaung Yudas,‡ bo?
56 Hamungandi duwa la li rangua kira, bo? Binabu xap xabianga xaung
haringinga bagudi li bi?”
57 Baing gamodingdi didoa mana saing hauxading ba dahatum haringina
mana.

---

† **13:45** ***saluwa guang lunam gumangindi***—Mana Inglis xuana duxu axa ba *pearl.* Alali axamang tela saluwa tongtongia maluxu maina. Manrungana xaung haring bila siang tela. Ne siniang sibuna saing usa. Yauyaunga xai sibuna lipudi dihingdi, dingelia tangaliadingia, diyauyau bila ba. ‡ **13:55** ***Saimon xaung Yudas***—Yesu kixingindi. Tang lipudi dinaxu mana Yesu te. Tang lipu teladi, ne tang yadingdi taininau.

Saking Yesu baladi ba, “Urana lipuxing suxunguxunguama xap yaya
sabanga mana long longgalo. Ning yabania, maluxu mana bakbagindi
xaung numanoa, bing ditatua.”
58 Baing libu axamang haringing xumana buk la ba te, namua na
dahatum haringina mana te.

14

Diximguti Lipu Suguangama Yon Waxungtuanoa
(Mak 6:14-29)

1 Mana bungina baguba Galilidi yanamidinga Herot Antipas* lungu
naxuyangadi mana Yesu,
2 saing harua na lipuxindi disina hatuminga na ba, “Lipua li Lipu
Suguangama Yon naga. Mesa muli mana matiyua! Namua naga ina sanga
ba libu axamang haringinadi ba.”
3-4 Herot harua bila ba namua na yau Herodias, sabanganoa Pilip
haininoa. Binabu Yon hanaunau hanaunau Herot ba, “Kubolua oxop
sabangama haininoa sanga’m daxangua te.” Baing ina naga, Herot soxi
lipuxing haungingamdi ba dituxu Yon, digoxi dita salak yabania, namua
na bo ba libu Herodias yaha.
5 Bo ba ung Yon mati, ne maxuwa mana lipudi, namua na dahatum ba
Yon bing Urana lipuxing suxunguxunguam tela.
6 Ning mana xaidapka Herot hatumia nianinoa, ina tongtongia taunga,
saing Herodias nanuhanginoa siga liwe manadi. Baing Herot yaha sibuna
mana.
7 Binabu hau hatumingua rangua bu sina baraxinta xusunga mana ba
na, saing xusunga Urana ba hanggalangia nabu su mana haruanganoa te.
8 Bauna yu nanuhanginoa binabu xusunga ba, “Ngabo ba uximguti Lipu
Suguangama Yon waxungtuanoa, uta toxona minia saing oxop ma usina
nanga.”
9 Baing xaitamoxi hatumia, ne gamonoa mauxana. Ne mana namua
harua maxung sibuna lipuadi dima taungania maxadingia, baing tabina
ba dilibu axa haing nanunoa xusunga mana ba.
10 Binabu lipu haungingama ila salak yabania saing ximguti Yon
waxungtuanoa la ba.
11 Ta toxonoa minia saing rai ma, sina na haing nanunoa, baing ina rai
mala rangua bauna.
12 Baing Yon lipuxindi dinaxu mana dima daxap sangganoa mala, saing
dikimang. Sup baing dila dinaxuya na Yesu.

Yesu Haxang Lipu 5,000
(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Yon 6:1-13)

13 Yesu lungu haruanga mana dung Yon mati, baing sauya longga
ba, gabu lipuxindi dinaxu mana dahaing wagia dila long xoliania. Ne
burangadi dilungu ila ba, saing disauya long xumana, disu mana kidingia
mala.
14 Yesu ri titia, bagu buranga sabanga, baing gamona usingadi saing
hamaringia lipuxiding busingamdi.
15 Bungbung sibunauba, baing lipudi dinaxu mana dima rangua, saing
daharua ba, “La li long olang, saing yambongguba. Usoxi buranga dila
mana long teladi duwa singia bu digim anginga nading.”

---

* **14:1** ***Herot Antipas***—Xaitamoxi Herot garanoa. Xaitamoxi Herot wa xaitamoxi bungina Yesu hayauxinganoa.

16 Yesu haxuya ba, “Heku. Sanga ba dila te. Ang ba auliadi bu daxang.”
17 Dahaxuya ba, “Am salangamam luwadi luwadi hiliadinga xaung
songimam luwa ing ganina.”
18 Harua ba, “Axapdi ma rangua nga.”
19 Baing bala lipudi ba dirung tatubangia. Yesu xap salanga luwadi
luwadi hiliadinga ba xaung song luwa ba saing bagu mahaing long xaiya,
harua xai sibuna mala rangua Urana, saing utu sahadi. Saking sinadi na
lipudi dinaxu mana, saing dituxu sinak na burangua.
20 Lipu longgalo daxang sanga ba. Baing lipudi dinaxu mana digugunia
anginga hataindi duwauyu, digam daba 12 dibaxagi.
21 Mana lipu longgalo daxang, lupdi titingadinga bila 5,000. Dititi haing
garadi te!

Yesu Haxa Tek Ubunia
(Mak 6:45-51; Yon 6:16-21)

22 Sup, baing Yesu haxi lipudi dinaxu mana ba dahaing wagia, dimuga
mana mala lang gamolingang rubing hatainia. Ing sibuna wa kimuya mua
saing bala lipudi ba dahatibaxaya mala.
23 Kimuya mana harua xai sibuna nadi, ing sibuna haing mala xaxagania
bu sabu. Yambongguba, baing ing ganina wa la ba.
24 Ne wagua wa hasoya tek liwe, saing yanga ma yunia saing rubadi
dahaunggana.
25 Haxek sibuna xaidap, baing Yesu ila ranguadi, haxa tek ubunia.
26 Lipudi dinaxu mana dibagu haxa tek ubunia, baing dimaxuwa buk.
Daharua ba, “Tauxai tela!” saing dimaxuwa sibuna daxaba.
27 Ne hata sibuna li Yesu harua nadi ba, “Awa haringina gamoimia! Nga
naga. Labu amaxuwau tai.”
28 Baing Pita wagi mana ba, “Toxoratamona, nabu maxung sibuna ung
ba, bing ubala nga ba ngahaxa ma ranguaung tek ubunia.”
29 Harua ba, “Sangau, uma.”
Baing Pita sauya wagua saing ri mala, haxa tek ubunia mala rangua Yesu.
30 Ne bagu yang sabanga, baing maxuwa, saing ungguti da. Baing wagi
ba, “Toxoratamona, uhauli nga!”
31 Hata sibuna li Yesu raria rimanoa mala saing tuxuti. Harua ba,
“Hatumingam haringina kaxukana buk. Baruta hatumingam luwa?”
32 Bungina tang dahaing wagia muli, yanga mati.
33 Baing lipuxindi dinaxu mana duwa wagia diti yanoa. Daharua ba,
“Maxung sibuna ung Urana Garanoa!”
34 Dikisi mala masup, baing diri titia Genesaret.
35 Longga ba moxondi dibagu daxabia Yesu, baing disina haruanga mala
rangua lipudi duwa mana titia ba hataing longgalo. Lipudi dahau lipu
busingam longgalo ma rangua,
36 saing duxusunga haringina ba nai lipu busingamdi ba diring imanging
sihinoa ing ganina. Baing lipu busingam gaxarea diring ba disok xai dup.

15

Axamang Sigixingana, Axamang Musuna
(Mak 7:1-23)

1 Mana bungina baguba, Parisi teladi digabu lipu hanaunaunga tu-
batubainganam teladi diyunga Yerusalem dima rangua Yesu. Duxusunga
ba,

2 “Baruta lipuximdi dinaxu maung didali mugangaradi kuboludinga?
Bungina dibo ba daxang, didamia rimadingdi maringina mana kubolua
ba te!”
3 Yesu haxuya ba, “Baruta adali Urana hanaunaunganoa bu asu mana
mugangaradi kuboludinga?
4 Namua na Urana harua ba, ‘Uwa hawa mana baumtibumdi,’✡ xaung
‘Lipu gaxarea daharua diana na baudingtibudingdi bing dungdi mati.’✡
5 Ne ang ba, ang gaharua ba maring nabu lipu tela bala baungtibundi
ba, ‘Ngausinga, sanga ba ngahauliang te. Namua na ngahau haruangua ba
ngaulia Urana axadi sanga ba ngahauliang manadi.’
6 Bila balau, aharua ba heku mana duwa hawa mana baudingtibudingdi.
Baing ina naga, aunia Urana Xuanoa saing ata kuboluima ba xap yabanoa.
7 Ang lipu manang luwamdi! Ang ba waleu sibuna Aisaya harua maxung
sibuna mang bungina bung Urana haruanganoa mari bila li:

8 “ ‘Bakbakka baguli diti yagua suxungudingia ing ganina,
ne hatumingadingdi duwa hasoya manga.
9 Disabu manga olang,
namua na tubatubaingadingdi dima rangua lipudi ing ganina.’✡ ”

10 Tauna, Yesu wagi lipudi dima rangua saing harua ba, “Alungu saing
ahatumia xai to.
11 Baraxinta luxu lipua suxungunia sanga ba libu ina musuna Urana
maxania te. Ne baraxinta sok sangua lipua suxungunoa libu ina musuna.”
12 Baing lipudi dinaxu mana dima rangua saing duxusunga ba, “Bola
uxabia ba Parisidi dilungu haruangama saing gamodingdi didoa mana?”
13 Haxuya ba, “Parisidi ba bila xauyangadi Tibugu wa long xaiya xumadi
te, saing bagula xup ding longgalo.
14 Asauyadi. Ding bila lipu maxa haxatiandi dimuga mana lipu maxa
haxatiandi, daxaidi mala. Nabu lipu maxa haxatiang tela xai lipu maxa
haxatiana mala, bing bagula dingtang xauna xungdi mari banggumia.”
15 Pita harua ba, “Ubaxanga haruanga babunoa namuxina nam.”
16 Xusungadi ba, “Baruta? Hatumingaimdi dimaring teguyu?
17 Axadi axangdi diluxu suxunguimia, didali gamoimdi, saking diri mala
tinrungia.
18 Ne haruanga sok hatumingaimia ma. Axa ba libuang musuim.
19 Namua na axamandi disok sangua lipu hatumingania bing: hatum
doa, ung lipua mati, kinu rangua gaxarea yau teguyu, libu kubolu
miaxuam, hanai, langua xaung hanggalangia lipu tela yanoa.
20 Axadi bagudi li dilibuang musuim. Ne bungina axang xaung rimaim
damianga teguamdi, axa ba sanga ba libuang musuim Urana maxania te.”

Haing Siroponisiam Tela Hatum Haringina Mana Yesu (Mak 7:24-30)

21 Tauna, Yesu sauya titia Galili saing ila titia long sabangga Taya xaung
Saidon tang duwa mana ba.

✡ **15:4** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12; Hanaunaunga (Lo) 5:16 ✡ **15:4** Xapdi Muli (Kisim Bek) 21:17; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 20:9 ✡ **15:9** Aisaya (Aisaia) 29:13

22 Haing Kenanggam tela (ina Yuda Teguam), wa mana titia ba ma
rangua, wagi ba, “Toxoratamona, Xaitamoxi Debit Garanoa* ba, usinga
nga! Nanuhangigua xap salak sabanga mana xaungua wa mana.”
23 Ne Yesu haxuya haruanga tela na te. Baing lipuxindi dinaxu mana
dima rangua dibala ba, “Usoxi mala, namua na tautiti kira, ma kimuya
makira xabaxaba haringina buk.”
24 Harua na haingga ba, “Urana soxi nga ma bu ngahauli Isreldi ding
ganiding. Ding bila sipsipdi dahanggalang.”
25 Hainga ma saing gung king tuxundi maxania, xusunga muli ba,
“Toxoratamona, uhauli nga!”
26 Haxuya ba, “Garagudi daxang muga to, namua na maring te mana
ngaxap garadi angiadingdi saing ngatingdi mala na komadi.”
27 Harua ba, “Toxoratamona, maxung sibuna. Ne axamang tela xauna
maxunau, komadi daxang anginga xuxundi diri saxumingia bungina
moxodingdi daxang kabukabia!”
28 Baing Yesu haxuya ba, “Haing, hatumingam haringina tubu! Xusun-
gangama ngalibu baing.” Baing hata sibuna li nanuhanginoa sok xai dup.

Yesu Hamaringia Lipu Xumana

29 Yesu goxoya mala Lang Gamolingana Galili, haxa rubinia. Baing haing
mana xaxagang tela saing rung mari.
30 Buranga sabangadi dima rangua, daxap lipu kidingdi dahamati,
lipu maxa haxatiandi, lipu kidingdi didoa, lipu mumgutingamdi, xaung
xumana muli ma. Dahakinudi mari Yesu maxania, saing hamaringia ding
longgalo.
31 Buranga dihixi mana! Lipu gaxarea mumgutingamdi daharua, lipu
gaxarea kidingdi didoa disok xai, lipu gaxarea kidingdi dahamati dahaxa,
saing lipu gaxarea maxa haxatiandi dibagu muli! Baing diti Urana Isreliam
yanoa.

Yesu Haxang Lipu 4,000
(Mak 8:1-10)

32 Yesu wagi lipuxindi dinaxu mana dima rangua saing harua ba,
“Gamogua usinga lipuadi li. Duwa rangua nga xaidap tuwa, saing
anginga disup. Gesagiding ba. Hauxagu ba ngasoxidi mala bila ba, nam
dimakmatia daxangia.”
33 Lipuxindi dinaxu mana dahaxuya ba, “Ne maluxu mana long xoliana
li, bagula kira taxap anginga bi bu tahaxang buranga sabanga bila li?”
34 Yesu xusungadi ba, “Ang salangaimdi baru?”
Dahaxuya ba, “7 xaung song kaxukang teladi, xumana buk te.”
35 Baing bala burangua ba dirung titia.
36 Baing xap salanga 7 xaung songdi, harua xai sibuna na Urana manadi,
saing utu sahadi. Sinadi na lipudi dinaxu mana, saing dituxu sinak na
lipudi.
37 Ding longgalo daxang sanga ba. Kimuya, lipudi dinaxu mana
digugunia hataindi duwauyu, digam daba 7 dibaxagi.
38 Mana lipu longgalo daxang, lupdi titingadinga bila 4,000. Dititi haing
garadi te.
39 Yesu harua xai sibuna saing buranga dahatibaxaya, saking haing wagia
saing luki mala titia Magadan.

---

* **15:22** ***Xaitamoxi Debit Garanoa***—Haingga ba hatum haringina ba Yesu Debit sibinoa naga, binabu ina Urana Lipuxing Mogunganama.

16

Dahaxi Ba Yesu Libu Axamang Haringina
(Mak 8:11-21)

1 Parisidi digabu Sadyusidi dima rangua Yesu saing dituba. Duxusunga
ba libu axamang haringina bu hatanga nadi ba Urana soxi ma.
2 Haxuya ba, “Bungina bungbung sibunauba aharua ba, ‘Sabaluna
sabuxa. Longa xai ba.’
3 Baing bungina buraragina aharua ba, ‘Sabaluna sabuxa, mugapdi
musuding. Binabu longa bagula doa.’ Ang sanga ba abagu axabia sabalung
kubolunoa, ne sanga ba abagu axabia axadi Urana libudi hatata te!
4 Ang lipu hatatamdi ang diang sibundi xaung ayamu Urana, namua na
asaisai ba abagu axamang haringina. Ne axamang haringing taininau ing
ganina bagula abagu ba: Bagula wa bila axamana sok mana Urana lipuxing
suxunguxunguama Yona.”* Harua laing sup, baing yungadi, ilauba.

Yis, Axamana Libu Salanga Salalanga, Mana Parisidi Xaung Sadyusidi

5 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dikisi lang gamolingana mala, ne
lipuxindi dinaxu mana dahalingalinga ba daxap salanga mala.
6 Harua nadi ba, “Amaxania mana axamana libu salanga salalanga ma
rangua Parisidi xaung Sadyusidi.”
7 Dahangixaya haruanga baguba liwe mading ba, “Bola harua bila ba
namua na taxap salanga tela ma te.”
8 Yesu xabia baraxinta daharua mana, baing xusungadi ba, “O, ang bina.
Hatumingaim haringina haringing buk te. Baruta ahangixaya liwe mang
mana axola salanga?
9 Abagu saing axabia rangrang teguyu? Ahatumia muli axamang tela te?
Bungina ngahaxang lipu 5,000 xaung salanga luwadi luwadi hiliadinga,
agam daba baru mana salanga duwauyu?
10 Kimbo, bungina ngahaxang lipu 4,000 xaung salanga 7, agam daba
baru mana salanga duwauyu?
11 Baruta axabia haruangagua namuxinoa te? Ngaharua mana salanga
te. Ngaharua muli ba, ‘Amaxania mana axamana ma rangua Parisidi
xaung Sadyusidi libu salanga salalanga.’ ”
12 Baing ina naga, daxabia rangrang ba harua mana axamana libu
salanga salalanga te, baladi ba dimaxania mana Parisidi xaung Sadyusidi
tubatubaigiding murakkamdi, nam baxagi manadi bila axamana libu
salanga salalanga.

Pita Baxanga Hatuminganoa Mana Yesu Gaxarea
(Mak 8:27-29; Luk 9:18-20)

13 Yesu ila longga Sisaria Pilipai titidinga, baing xusunga lipuxindi dinaxu
mana ba, “Lipudi daharua ba Lipua Ma Rangua Urana gaxarea sibuna?”
14 Dahaxuya ba, “Teladi daharua ba ung ba Lipu Suguangama Yon. Teladi
daharua ba Elaitsa. Ne teladi daharua ba Yeremaya kimbo Urana lipuxing
suxunguxunguam tela muli.”
15 Baing xusungadi ba, “Ne ang ba, ang gaharua ba nga gaxarea?”
16 Saimon Pita† haxuya ba, “Ung Urana Lipuxing Mogunganama, Urana
walingam Garanoa.”

---

* **16:4** Alali Yesu baxanga mana Matyu 12:39-40. † **16:16** ***Saimon Pita***—Pita yanoa Saimon, baing Yesu sina yaya hauna Pita na.

17 Yesu haxuya ba, “Saimon, Yon garanoa, Urana yaha maung, namua na
Tibugu long xaiyam hatanga alali naung. Oxop xabianga ba rangua lipu
titiamdi te.
18 Baing ngabalaung bila li. Ung Pita, namuxinoa ‘siang.’ Baing
etua mana siangga li bagula ngatongtongia sabungagua. Baing Matiadi
Yabadinga haringinganoa bagula dali te.
19 Bagula ngauliaung axamana xaxa Long Xaiya Yonggaxinoa xaluxinoa.
Baraxing baraxinta ubili titia, Urana xauna bagula bili long xaiya, saing
baraxing baraxinta unai titia, Urana xauna bagula nai long xaiya.”
20 Baing bili lipuxindi dinaxu mana ba labu dibala lipu tela ba ina Urana
Lipuxing Mogunganamau tai.

Yesu Baxanga Matianoa Bagula Sok
(Mak 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

21 Mana bungina baguba saing ila, Yesu ungguti baxanga rangrang na
lipuxindi dinaxu mana ba Urana murunganoa bing ina bagula ila long
sabangga Yerusalem, xap salaga mana lipu haringindi, lipu hananiangamdi
yanamidingdi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi rimadingia.
Baing bagula dung mati, saing mana xaidap tuwa bagula mesa muli.
22 Baing Pita xap mala singia saing ungguti bili ba labu harua nadi bila
bau tai. Harua ba, “Toxoratamona, tegu sibuna! Sanga ba sok maung te!”
23 Yesu xugia mala saing harua na Pita ba, “Satan,‡ uhaya! Ubo ba
usoxauti daxangagua. Uhatumia bila Urana hatumia te. Uhatumia bila
lipu titiamdi.”
24 Baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Lipu gaxarea dibo
ba dinaxu manga, bing dahalingalinga murungadinga, diti doxoxi xaiding
balingamdi, saing dinaxu manga.
25 Namua na lipu gaxarea dituxu haringina walingadinga, bing bagula
dahanggalang. Ne lipu gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga,
bing bagula daxap walinga sibuna.
26 Nabu lipu tela xap axamang titiam longgalo, ne ina walinganoa
hanggalang, bing axadi bagudi li bagula daxap ina muli baru? Baraxinta
sanga ba lipu tela sina bu haxuya walinganoa? Tegu.
27 Ngaharua bila ba namua na Lipua Ma Rangua Urana bagula ma Tibuna
ralania xaung uleginamdi, saing bagula haxuya lipu taining tainina mana
kubolua dilibu.
28 Maxung sibuna ngabalang ba, ang teladi awa la li, bagula amati teguyu
saing bagula abagu Lipua Ma Rangua Urana ma bila xaitamoxi.”

17

Yesu Sangganoa Sok Xan Tela
(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Xaidap 6 disup, baing Yesu xap Pita, Yems, kixinginoa Yon, saing xai
dingtung mahaing bimbi sabanga tela, ne ding ganiding duwa.
2 La ba, Yesu xugia maxadingia. Ramramonoa sina bila xaidaba, saing
imangindi disok usamang sibuna bila lulianoa.
3 Hata sibuna li, Moses Elaitsa tang* dowa masok tung maxadingia, tang
daharua rangua Yesu.

---

‡ **16:23** ***Satan***—Xaunga yanamidinga Satan. Mana haruanga li Yesu uxu Pita ba Satan namua na nabu Yesu libu haruanganoa, bing libu Satan murunganoa. * **17:3** ***Moses Elaitsa tang***—Tang Urana lipuxing suxunguxunguamdi duwa waleu sibuna mana bungina Yesu. Tang dimati waleu, ne mana bungina baguli dima long xaiya ma bu tang daharua rangua Yesu.

4 Pita harua na Yesu ba, “Toxoratamona, xai sibuna tawa la li. Nabu
ung murum, bagula ngatongtongia xahi tuwa—tela naung, tela na Moses,
xaung tela na Elaitsa.”
5 Pita haruauyu, baing mugap tela luliang sibuna kaudi, saing waxutu
tela sok mugabia ma, harua ba, “Alali Garagu sibuna, nga murugu sibuna
mana. Angtung galungu haruanganoa!”
6 Lipudi dinaxu mana Yesu tung dilungu, baing dimaxuwa sibuna. Tung
digung kidingdi mari, dita ramramodingdi titia.
7 Ne Yesu ma rangua dingtung saing ringdi. Harua ba, “Angtung gamesa.
Labu amaxuwau tai.”
8 Tung dibagu mahaing, baing dibagu Yesu ing ganina wa.
9 Tauna diyunga bimbia ba, diri malauyu, saing Yesu bilidi ba, “Labu
abala lipu tela mana axamana abagu tai, laing kimuya mana Lipua Ma
Rangua Urana mesa muli mana matiyua.”
10 Baing lipuxindi dinaxu mana duxusunga ba, “Baruta lipu hanau-
naunga tubatubainganamdi daharua ba Elaitsa bagula goxoya ma muga
mana Urana Lipuxing Mogunganama ma?”†
11 Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna, Elaitsa ma muga bu hamaringia
axamandi to.
12 Ne ngabalang ba, Elaitsa ma ba, ne dibagu daxabia te, saing dilibu ding
murungadinga mana. Baing bila balau bagula Lipua Ma Rangua Urana xap
salaga rimadingia.”
13 Baing ina naga, lipudi dinaxu mana tung daxabia rangrang ba harua
mana Lipu Suguangama Yon.

Yesu Hamaringia Gananung Tela Xaunga Wa Mana
(Mak 9:14-28; Luk 9:37-42)

14 Bimbi namuya Yesu gabu lipuxing tuwa dinaxu mana disok mana
burangua, baing lipu tela ma rangua saing gung king tuxundi maxania.
15 Harua ba, “Toxoratamona, usinga garagua. Bunging xumana asaxa
garanoa haing mana saing xap salak sabanga. Bunging xumana xung mari
yabia kimbo langia.
16 Binabu ngaxap ma rangua lipuximdi dinaxu maung, ne ding sanga ba
dahamaringia te.”
17 Haxuya ba, “Ai, ang hatatamdi ahatum haringin te. Kuboluimdi
dimaring te. Xaidap baru bagula ngawauyu ranguang saing ngaxap salaga
mang? Axap gara ba ma rangua nga to.”
18 Yesu bili xaungua, saing sok sangua gara ba, saing hata sibuna li
businganoa sup.
19 Kimuya lipudi dinaxu mana dima duxusunga hisangia ba, “Baruta am
sanga ba am gasuka mala te?”
20-21 Haxuya ba, “Hatumingaim haringindi kaxukading buk, binabu ang
sanga te. Ahatumia: Mastat xuyandi kaxukang sibuna, ne dahaing disok
sabanga sibuna. Bila balau, nabu hatumingaim haringindi ditubu laing
maxung sibuna ahatum haringina ba Urana bagula libu bila axusunga
ba, bing sanga ba alibu axamang longgalo! Bila aharua na bimbia li ba,
‘Uyunga yabama ula hataina lo’, baing bagula ila.”‡
22 Bungina lipudi dinaxu mana digugunia muli titia Galili, Yesu baladi
ba, “Bagula dita Lipua Ma Rangua Urana bixuandi rimadingia.

---

† **17:10** Ubagu haruanga hawama wa Matyu 11:14. ‡ **17:20-21** Buninga teladi daharua ba *…ila.*
21 *Ne sabungua xaung saha mana angingua ing ganina sanga mana suka xaunga na bila li. Daxanga tela te.*

23 Bagula dung mati, ne kimuya mana xaidap tuwa, bagula Urana iti
mesa muli." Baing lipudi dinaxu mana dibaxagi mana usingangua.

Yesu Gim Takis Mana Urana Numanoa

24 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dila disok long sabangga
Kaperneam, baing lipudi daxap takis mana Urana Numanoa dima rangua
Pita saing duxusunga ba, "Bola Lipuxim Tubatubaingam gim takis mana
Urana Numanoa, bo?"
25 Haxuya ba, "Wane." Baing Pita ila luxu numia.
Ne Pita harua teguyu, baing Yesu xusunga muga ba, "Saimon, uhatum
baru? Xaitamoxi titiamdi daxap takis rangua ding sibuding lipuxidingdi,
kimbo daxap rangua lipu titi telamgadi didalidi ba?"
26 Pita haxuya ba, "Daxap rangua lipu titi telamgadi didalidi ba."
Baing Yesu bala ba, "Binabu ding sibuding lipuxidingdi digim te.
27 Ning, sanga ba talibu gamodingdi didoa makira te, binabu uri mala
lang gamolingania saing uting kaila mala langia. Song mugamugangam
uxuni, bing uxaxa suxungunoa, baing bagula ubagu siang silba mukiring
tela wa maluxu. Oxop mala ugim kitam takisiradi."

18

Lipu Mugamugangam Maluxu'm Long Xaiya Yonggaxinoa
(Mak 9:33-37; Luk 9:46-48)

1 Bila bungina baguba, lipudi dinaxu mana Yesu dima rangua saing
duxusunga ba, "Gaxarea mugamuga Long Xaiya Yonggaxinia?"
2 Wagi'm gara tela ma saing ta mali liwe manadi.
3 Baing harua ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, nabu axugia hatumin-
gaimdi saing asok bila gara kaxukandi te, bing sanga ba aluxu'm Long
Xaiya Yonggaxinoa te.
4 Binabu lipu gaxarea ditatua ding bila gara li duwa mugamuga Long
Xaiya Yonggaxinia.
5 "Baing lipu gaxarea daxap gara bila li mana yagua, bing daxap nga.
6 Ne lipu gaxarea xai lipu tela hatum haringina manga daxanga diania,
heku lipua ba yan tate bila gara kaxukana li, Urana bagula sina salaga na.
Nabu digoxi siang sabanga waxungtuania, saing diting mari miawia ngara,
bing salaga xap bagula kaxukana mana salaga xap yu Urana rimania.
7 "Laku, lipu titiamdi, mauxanganoa xapdi yu, namua na daxai lipudi
daxanga diania! Maxuna, kubolu dianadi li bagula disok. Ne usinga sibuna
mana lipua libudi disok rimania.
8 Nabu rimama kimbo kima libung ulibu kubolu diana, bing utaxiti
uhitixiya. Xai buk mana uluxu walinga maxaxayamia xaung rimam
taininau kimbo kim taininau. Nam rimam luwa kimbo kim luwa ne
ditinggung yap subingang teguamia.
9 Baing nabu maxama libung ulibu kubolu diana, bing uhasi uhitixiya.
Xai buk mana uluxu walinga maxaxayamia xaung maxam taininau. Nam
maxam luwa ne ditinggung mari long salakkam yabinia.

Haruanga Babuna Mana Sipsipka Hanggalang
(Luk 15:4-7)

10-11 "Amaxania, nam ahatum ba tela liwe mana garadi li wa olang.
Namua na ngabalang ba Urana uleginamdi duwasa mana garadi ba taining
tainina, bungingbunginalo dibagu Tibugu long xaiyam ramramonoa.*

* **18:10-11** Buninga teladi daharua ba *…ramramona.* 11 *Lipua Ma Rangua Urana ma bu xap lipuadi dahanggalang muli.*

12 “Ahatum baru? Nabu lipu tela sipsibing 100 saing tela hanggalang,
bola ila sai mana, maxuna? Wane. Bagula sauya 99 duwa xaxagania saing
ila sai mana tela hanggalang.
13 Maxung sibuna ngabalang ba, nabu xap, bing yaha buk mana, saing
yahanganoa sabanga mana 99 dahanggalang te.
14 Bila balau Tibuim wa long xaiya muruna te mana tela maluxu’m
garadi li hanggalang.

Kubolua Uhamaringia Riama Libu Kubolu Diana Maung

15 “Nabu riam hatuminga haringinama libu kubolu diana maung, ula
ubagu, saing bungina angtang ganim awa, bing uhamaringia kubolunoa.
Nabu lungu haruangama, bing xai sibuna, wa riama muli.
16 Ne nabu lungu haruangama te, bing oxop lipu tela kimbo luwa mala
ranguaung, bu lipu luwa kimbo tuwa sanga dibagu daxabia axamang
longgalo uharua na.†
17 Baing nabu hauxana mana lungudi, bing oxop haruangama mala
rangua sabunga lipuxindi. Baing ina naga, nabu hauxana mana lungu
lipu sabungamdi haruangadinga, bing ubagu bila lipu tela xabia Urana te
xaung bila lipu takis xabinganam tela.
18 “Maxung sibuna ngabalang ba, baraxing baraxinta abili titia, Urana
xauna bagula bili long xaiya, saing baraxing baraxinta anai titia, Urana
xauna bagula nai long xaiya.
19 “Haruanga tela muli ngabalang ba, nabu angia luwa tang hatumingad-
ing taininau la li titia mana axamang tela axusunga mana, bagula Tibugu
wa long xaiya libu mang.
20 Namua na longga bila lipudi dinaxu manga luwa kimbo tuwa
digugunia namua na dinaxu manga, bing ngawa liwe manadi.”

Haruanga Babuna Mana Lipua Hauxana Mana Yunga Riang Oxatam Haxuyanganoa

21 Baing Pita ma rangua Yesu saing xusunga ba, “Toxoratamona, riagu
hatuminga haringinama sanga libu kubolu diana nanga bunging baru,
saing ngayunga kubolunauyu? Bola laing bunging 7?”
22 Yesu haxuya ba, “Ngabalaung ba, bunging 7 tegu. Ning bunging 77.
23 “Bila li: Long Xaiya Yonggaxinoa bila xaitamoxi tela bo ba lipuxing
oxatamdi dima dahamaringia haxuyangadinga rangua.
24 Ungguti oxata hamaringia haxuyangadi, baing daxap lipu tela ma
rangua, haxuyanganoa xumang sibuna bila 10 milyan kina.
25 Sanga ba gim te, binabu xaitamoxi tabina ba disina lipua ba gabu
haininoa, garandi xaung xalingindi masup bu duwa lipu oxata olanggamdi
bu gim haxuyanganoa.
26 “Lipu oxatama ba gung king tuxundi maxania, ta ramramonoa titia.
Xusunga haringina ba, ‘Usinga uragu manga, baing bagula ngahaxuya
siang longgalo ngaxap ranguaung.’
27 Lipuxing haringina usinga, yunga haxuyanganoa, saing yunga lipua
ba mala.
28 “Ning lipu oxatama sok mala, baing ila sok mana riang oxatam tela
xap siang bila 10 kina rangua saing haxuya teguyu. Tuxu haringina saing
ungguti tuxuti mana waxungtuanoa. Harua na ba, ‘Ugim haxuyangama
hata sibuna li!’
29 “Riang oxatama gung king tuxundi maxania saing xusunga haringina
ba, ‘Uragu manga, baing bagula ngahaxuya naung.’

† **18:16** Ubagu Hanaunaunga (Lo) 19:15.

30 “Ne hauxana. Libu diting lipua ba salak yabania laing sanga ba gim
haxuyanganoa.
31 Lipu oxatam teladi dibagu libu bila ba, baing gamodingdi didoa saing
dila dibaxanga na lipuxiding haringina mana axamang longga disok.
32 “Baing ina naga, xaitamoxi wagi’m lipu oxatama ba ma. Harua ba,
‘Ung lipu oxatam diang sibuna! Uxusunga nga haringina saing ngayunga
siang xumang longgalo naung.
33 Ngausinga maung baing. Binabu baruta usinga xauna mana riam
oxatama te?’
34 Lipuxing haringina atin disala, baing ta lipu salak yabang wasan-
ganamdi rimadingia bu disina salak sabanga na laing gim haxuyanganoa
masup.
35 “Bila balau Tibugu wa long xaiya bagula libu kubolu taininau nang
taining tainina, nabu hauxaim hatumingaimia mana ayunga riaimdi
kuboluding diandi.”

19

Taxiti Yaungua
(Mak 10:1-12)

1 Yesu sahi haruanga baguba, baing yunga titia Galili saing ila titia Yudia
wa Langga Yodan hataina.
2 Buranga sabangadi disu mana, saing sahi busingadingdi la ba.
3 Parisi teladi dima rangua bu dituba. Binabu duxusunga ba, “Hanau-
naunga harua ba sangau mana lipu tela taxiti yaunganoa mana ing
murunganoa?”
4 Haxuya ba, “Bola atiti haruanga wa Urana Xuania harua ba mugamu-
gau sibuna Urana ‘tongtongiadi lup haing.’✡
5 Baing harua ba, ‘Mana namua baguli lup tela yunga baungtibundi saing
taga rangua haininoa, baing tang disok lipu taininau.’✡
6 Baing ina naga, tang duwa luwauyu te, tang duwa bila lipu taininau.
Binabu, baraxinta Urana taga masup, labu lipua taxitiu tai.”
7 Duxusunga ba, “Nabu bila ba, bing Moses harua sangau mana lipua
bung taxiti yaunga xailongina saing suka hainga mala baru?”*
8 Yesu haxuya ba, “Gamoim diriba ding, binabu Moses nai mana ataxiti
yaungua. Ning alaba mugamugau sibuna Urana hatuminganoa te.
9 Ngabalang ba, lipu gaxarea taxiti yaunganoa, ne haininoa haxa mauli
rangua lipu tela te, bing bungina yau haing tela muli bing libu kubolu
diana mana yaunga daxanganoa.”
10 Lipudi dinaxu mana daharua na ba, “Nabu bila ba liwe mana neng
mondi, bing xai sibuna lipudi diyau te!”
11 Yesu haxuya ba, “Lipu longgalo sanga ba daxap tubatubainga baguli
te. Tegu. Ding gaxarea Urana sina haringinga nadi ding ganiding.
12 Lipu teladi diyau te, namua na sanga ba dikinu xai rangua haing te,
namua na sanggading didoa bungina bauding dahayaudi. Lipu teladi diyau
te, namua na sanga ba dikinu xai rangua haing te, namua na lipu teladi
dahasi maradingdi. Baing lipu teladi dahau hatumingadinga ba diyau te,
bu dituxu Urana oxatanoa xai sibuna maluxu’m Long Xaiya Yonggaxinoa.
Lipu gaxarea sanga ba daxap haruanga baguli, bing daxap.”

✡ **19:4** Unggutinga (Stat) 1:27 ✡ **19:5** Unggutinga (Stat) 2:24 * **19:7** Ubagu Hanaunaunga (Lo) 24:1-4.

Gara Kaxukandi Xaung Yesu
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

13 Baing lipu teladi daxap gara kaxukandi ma rangua Yesu bu ta rimandi
manadi xaung bu sabu manadi. Ne lipudi dinaxu mana dibili lipuadi
daxapdi ma.
14 Ne Yesu harua ba, “Ayunga garadi ma rangua nga. Labu abilidiu tai!
Namua na lipuadi duwa bila garadi bagudi li, Long Xaiya Yonggaxinoa
dingia.”
15 Baing ta rimandi manadi saing xusunga Urana ba sina guxama nadi.
Saking yunga longga baguba saing ila.

Lipu Yanam Xalaxalam
(Mak 10:17-30; Luk 18:18-30)

16 Tauna, lipu tela ma rangua Yesu saing xusunga ba, “Lipu Tu-
batubaingam,† ngaria axamang xai baruamta bu ngaxap walinga subin-
gang teguam?”
17 Yesu haxuya ba, “Baruta uxusunga nga mana baraxinta xai? Urana
ing ganina xai. Nabu ubo ba oxop walinga subingang teguama, bing usu
mana hanaunaungadi Urana sinadi na Moses.”
18 Xusunga ba, “Baruamtadi?”
Yesu haxuya ba, “‘Labu ung matiu tai. Labu ukinu rangua tela uyau
teguyu bau tai. Labu uhanaiu tai. Labu usu haruanga languangamgu tai.
19 Uwa hawa mana baumtibumdi,’✡ xaung ‘ung murum sibuna mana
riam longgalo bila ung murum sibuna maung.’✡”
20 Gananuna haxuya ba, “Hanaunaunga longga bagudi li ngasu manadi.
Ngaraxap mana baraxintauyu?”
21 Yesu haxuya ba, “Nabu ubo ba usok maringing sibuna, bing ula, usina
xalingimdi masup. Usina giminagidingdi na lipu haxugindi, bing bagula
oxop axamang maxung sibundi maluxu long xaiya. Saking uma, unaxu
manga.”
22 Lungu haruanga baguba, baing ila, ayangang sibuna, namua na
xalingindi xumang sibuna.
23 Baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Maxung sibuna nga-
balang ba, makasa mana lipu xalaxalam tela luxu Long Xaiya Yonggaxinia.
24 Ngabalang muli ba, lipu xalaxalama bo ba luxu Urana Yonggaxinia,
makasanganoa dali kamel tela ila luxu saxang ginanginia.”
25 Lipudi dinaxu mana dilungu haruanga ba, baing dihixi buk mana.
Duxusunga ba, “Si! Nabu bila ba, bing lipu gaxarea bagula daxap walinga
subingang teguama?”
26 Yesu bagu maringina manadi saing harua ba, “Lipu ding sibuding
sanga tate, ne Urana ina sanga mana axamang longgalo.”
27 Pita harua na ba, “Ai! Am ba, am gayunga axamandi masup bu am
ganaxu maung. Bagula am gaxap baraxinta?”
28 Yesu harua nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, bungina axamandi
disok hauna xaung bungina Lipua Ma Rangua Urana rung mana xaitamoxi
kabukabuna ralanam inia, ang ba anaxu manga bagula arung mana
xaitamoxi kabukabung 12 xauna, xaung bagula asuxuya Isrel bakbakka
12.
29 Baing lipu gaxarea dahatumia nga saing diyunga yabadingdi, sa-
bangadingdi, kixingidingdi, hamungadingdi, baudingtibudingdi, kimbo

† **19:16** Buninga teladi daharua ba *Lipu Tubatubaingam Xai.* ✡ **19:19** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12-16; Hanaunaunga (Lo) 5:16-20 ✡ **19:19** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18

garadingdi, bing bagula daxap haxuyangadinga bila 100 muli xaung bagula daxap walinga subingang teguama.
30 Ne xumana duwa mugamugangia bagula duwa kimuya. Baing xumana duwa kimuya bagula duwa mugamugangia.

20

Haruanga Babuna Mana Lipu Oxatamdi Duwaxata Wain Umangania

1 "Urana sina haxuyangua na lipudi bila li. Kubolunoa libu Long Xaiya Yonggaxinia bila titi moxong tela, buraraging sibuna ila bu sai lipu oxatamdi ba duwaxata waining umangania.
2 Hau haruanga ba gim xaidap taininau giminaginoa nadi. Baing soxidi mala umangania.
3 "Tauna, bila 9:00 buraragina ila nawa yabania saing bagu lipu teladi dili olang.
4 Baladi ba, 'Ang xauna ala awaxata wainigu umangania, baing bungina xaidaba sup bagula ngagimgang giminak maringina.'
5 Binabu dilauba.
"Bila xaidap lia xaung 3:00 bungbung ila libu taininau.
6 Bila 5:00 ila muli saing bagu lipu teladi dili olang xauna. Xusungadi ba, 'Baruta ali olang la li oxata te? Xaidaba supkuba!'
7 "Dahaxuya ba, 'Namua na lipu tela sina oxatua nam te.'
"Baladi ba, 'Ala awaxata wain umangania xauna.'
8 "Yambongguba, baing wain umangang moxonoa bala lipuxing oxatam mugamugangama ba, 'Uwagi lipu oxatamdi ma saing ugim oxatadingdi. Ungguti mana lipu kimuamdi to ila lipudi dima muga.'
9 "Lipudi daxap oxatua bila 5:00 dima daxap xaidap tela giminaginoa.
10 Binabu, bungina lipudi daxap oxatua muga ba dima, dahagaxa ba bagula daxap siang xumana. Ning ding xauna daxap xaidap tela giminaginoa.
11 Dibagu giminagidingdi, baing dungguti daharungia titia moxonoa ba,
12 'Ai, lipuadi li daxap oxatua kimu ba duwaxata auwa taininau ing ganina, saing ugimdi hasusu mam am gamakasa buraragina sup ma hatata, saing xaidaba xaniam haringina.'
13 "Haxuya tela ba, 'Riagu, ngalibu doa maung te. Menau ung gunai mana xaidap tela giminaginoa, maxuna?
14 Oxop giminagima saing ulauba. Nga murugu mana ngasina giminak taininau na lipu kimuama bila ngasina naung.
15 Nga siangigua, maxuna? Maring ba ngalibu murungagua mana. Nabu ngabo ba ngalibu kubolu xai na lipu teladi, bing uharungia nga baru?' "
16 Baing Yesu harua ba, "Bila balau teladi duwa kimuya bagula duwa mugamugangia, saing teladi duwa mugamugangia bagula duwa kimuya."

Yesu Baxanga Muli Matianoa Bagula Sok
(Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)

17 Yesu haing mala mana long sabangga Yerusalem, baing xap lipu 12 dinaxu mana ding ganiding mala singia saing harua nadi ba,
18 "Alungu to. Tahaing Yerusalemguba, saing bagula dita Lipua Ma Rangua Urana lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi rimadingia. Bagula dita haruangia baing bagula dahau haruangua ba dung mati.

19 Baing bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia bu didaudau, digusi,
dung mati xai balingamia. Ne kimuya mana xaidap tuwa bagula Urana
iti mesa muli!”

Yems, Yon Tang Bauding Xusunganganoa (Mak 10:35-45)

20 Kimuya Sebedi garandi Yems Yon tang bauding ma rangua Yesu xaung
dingtang. Gung king tuxundi mari maxania saing xusunga Yesu ba libu
axamang tela mana.
21 Yesu xusunga ba, “Ubo ba ngalibu baru maung?”
Harua ba, “Ngabo ba unai mana garaguadi li bu tang dirung mana
rubimdi Yonggaximia, tela rung rimamo, tela rung xong, daxap yaya bila
ba.”
22 Yesu bala dingtang ba, “Tang gaxabia te axusunga baru. Sanga ba tang
ganung mana xuba salakkam bila nganung mana?”
Tang dahaxuya ba, “Wane, amtam sangau.”
23 Yesu bala dingtang ba, “Maxuna, xuba nganung mana, bagula tang
ganung mana xauna. Ning lipu gaxarea rung mana rimagu rimamo kimbo
xong, nga sanga ba ngamogu te. Tegu. Tibugu xauxau kabukabuadi ba
masup na moxodingdi.”
24 Baing bungina lipu 10 dinaxu mana dilungu bila ba, gamodingdi didoa
mana neng sabanganadi ba.
25 Yesu wagidi ma digugunia saing harua ba, “Ang gaxabiau, Yuda
Teguamdi yanamidingdi duwa etua manadi diti ding. Yanamidingdi dahaxi
ba lipudi disu mana haruangadinga.
26 Heku awa bila ba. Tegu. Lipu gaxarea bo ba wa sabanga liwe mang,
bing wa ang lipuxim haulingama,
27 saing lipu gaxarea bo ba wa mugamuga liwe mang, bing wa lipuxim
oxata olanggam.
28 Namua na Lipua Ma Rangua Urana ing sibuna ma bu lipudi dahauli
te. Tegu. Ma bu hauli lipudi, xaung yunga walinganoa bu gim muli lipu
xumana.”

Yesu Libu Lipu Maxa Haxatiang Luwadi Dibagu Muli (Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

29 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana disauya long sabangga Yeriko, baing
buranga sabanga disu mana.
30 Lipu maxa haxatiang luwa dirung mua daxanga rubinia. Tang dilungu
ba Yesu ma ila bila ba, baing duwagi ba, “Toxoratamona, Xaitamoxi Debit
Garanoa* ba, usingamtam!”
31 Burangua dibili dingtang saing daharua ba, “Tang gadik!” Dibili susu,
tang dahaxi buk saing duwagi sabanga ba, “Toxoratamona, Xaitamoxi
Debit Garanoa ba, usingamtam!”
32 Yesu li mua saing wagi na dingtang ba, “Tang gabo ba ngariangtang
baru?”
33 Tang dahaxuya ba, “Toxoratamona, tam gabo ba tam gabagu.”
34 Yesu usinga dingtang saing ring tang maxadingdi. Hata sibuna li
maxadingdi disok xai dup, saing tang disu mana.

---

* **20:30** ***Debit Garanoa***—Yaya tela mana Urana Lipuxing Mogunganama, lipua Urana mogu bagula sok mana Debit bakbaginoa.

21

Yesu Luxu Long Sabangga Yerusalem Bila Xaitamoxi
(Mak 11:1-10; Luk 19:29-38; Yon 12:12-15)

1 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dima haxek monga mana long
sabangga Yerusalem, baing disok haxek mana longga Betpets wa Xaxagana
Olip. Yesu soxi lipuxing luwa dinaxu mana mala,
2 harua nadi ba, "Tang galuxu mana longga wa mugamugangia to. Haxek
sibuna ba aluxu, bagula abagu donki tela digoti la ba, gabu garanoa wa
rubinia. Tang galubadi saing axai dingtang ma rangua nga.
3 Nabu lipu tela libu haruanga tela mangtang, bing tang gabala ba,
'Toxoratamona oxatana mana dingtang.' Baing bagula soxidi ma sap."
4 Axa li sok bu Urana haruanganoa aningona, harua waleu lipuxing
suxunguxunguama Sekaraya suxungunia ba:

5 "Abala lipu Xaxagana Sayongamdi* ba,
'Bagu xaitamoxima ma ranguang.
Tatuaina, rung etua mana donki tela,
rung etua mana donki tela garanoa.' "✡

6 Yesu lipuxing luwa dinaxu mana tang dila dilibu haruanganoa.
7 Tang daxai donki gabu garanoa tang ma rangua, saing tang diting
imangiding sabangadi mahaing mana dingtang. Baing Yesu rung etua
manadi.
8 Buranga sabanga duxa imangiding sabangadi daxangia bu dahatanga
ba lipu yayam sabanga, saing teladi ditaxiti xai rimandi saing duxadi
daxangia.
9 Burangadi dimuga mana gabu burangadi disu mana ding duwagi ba,

"Taiti Urana yanoa mana Xaitamoxi Debit Garanoa ba!"

"Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona yanoa ba!"✡

"Taiti Urana Eta Loam Sibuna yanoa!"

10 Yesu luxu Yerusalem bila ba, baing long sabangga ba lipuxing longgalo
dihixi mana, saing duxusunga ba, "Lipua li gaxarea?"
11 Baing burangua dahaxuya ba, "Lipua li Yesu, Urana lipuxing suxun-
guxunguam ma mana Nasaret wa titia Galili."

Yesu Suka Lipu Siang Oxatanamdi Sangua Urana Numanoa
(Mak 11:15-18; Luk 19:45-47; Yon 2:13-16)

12 Yesu luxu Urana Numang yabania saing suka lipuadi digim disina
axamandi mana sianga† maluxu Urana Numania masokkuba. Matux-
uya lipu siang hakhaxuyanganamdi kabukabudingdi xaung lipu gumak
sinaikkamdi kabukabuding rungingamdi.
13 Harua nadi ba, "Aisaya bung Urana Xuania ba Urana harua ba,
'Numagua bagula duxu ba numa sabungam,'✡ ne ang gaxugia mala bila

---

* **21:5** Mana Grik xuana, haruanga ***lipu Xaxagana Sayongamdi*** bila li: *Sayon nanuhanginoa*, ning harua saha mana Yerusalem lipuxindi. Xaxagana Sayon xaxagana long sabangga Yerusalem wa mana. ✡ **21:5** Sekaraya (Sekaraia) 9:9 ✡ **21:9** Olaidi (Buk Song) 118:26 † **21:12** ***lipuadi digim disina axamandi***—Lipuadi ba daxap asaxadi xaung mangdi ma maluxu Urana Numang yabania bu disinadi na lipudi dibo ba digimdi bu dahananiadi mana Urana. ✡ **21:13** Aisaya (Aisaia) 56:7

‘guha tela lipu hanaunggamdi dihisa maluxu mana!’✡”
14 Lipu maxa haxatiandi xaung lipu kidingdi didoa dima rangua Yesu
Urana Numania, saing hamaringiadi.
15 Ne lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga
tubatubainganamdi dibagu axamang haringing xaidi libudi, saing dilungu
garadi duwagi Urana Numang yabania ba, “Taiti Urana yanoa mana
Xaitamoxi Debit Garanoa ba.” Binabu gamodingdi didoa mana.
16 Saking duxusunga Yesu ba, “Ai, ulungu garadi li haruangadinga?”
Yesu haxuya ba, “Wane, ngalungu baing. Ne, bola atiti Urana Xuanoa te?
Haruanga li wa mana Olaidi, lipu buningam harua na Urana ba:

“ ‘Utubatuba garadi xaung gara kambagindi ba
disina yaya naung.’✡”

17 Baing sauyadi saing sok long sabangga mala, ila longga Betani, saing
kinu la ba.

Xaiya Pik Mutuxu Ba
(Mak 11:12-14,20-24)

18 Buraraging sibuna Yesu haxa mala long sabangga muli, baing gesagina.
19 Bagu xai xangingam tela duxu ba pik daxanga rubinia. Ila haxek mana
bu sai mana marandi, ne bagu londi ding ganiding duwa. Baing harua na
xaiya ba, “Sanga ba ua muli te!” Baing hata sibuna li xaiya ba mutuxu.
20 Lipudi dinaxu mana dibagu, baing dihixi mana. Duxusunga ba, “Xaiya
pik mutuxu sap buk baru?”
21 Yesu baladi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, nabu ang hatumingaim
haringing sibuna, hatumingaim luwa te, bing sanga ba alibu taininau bila
ngalibu mana xaiya pikka li. Baing bagula adali axa na bila aharua na
bimbia li ba, ‘Umesa, utinggung mari tegia,’ baing bagula sok.
22 Nabu ahatum haringina saing asabu, bing baraxing baraxinta
axusunga mana, bagula axap.”

Gaxarea Sina Haringinga Na Yesu?
(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

23 Yesu luxu Urana Numang yabania saing ungguti tubatuba lipudi.
Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu haringindi dima
rangua saing duxusunga ba, “Oxop yaya ba rangua gaxarea bu ulibu axadi
bagudi li? Gaxarea mogung ba ulibudi?”
24 Yesu haxuya ba, “Bagula ngaxusungang xusunganga tela to. Nabu
abaxanga nanga, bing bagula ngabaxanga ngaxap yaya ba rangua gaxarea
bu ngalibu axadi bagudi li.
25 Tauna, bungina Yon sugua lipudi—Gaxarea sina yaya na bu libu?
Urana kimbo lipudi?”
Dahangixaya liwe mading ba, “Nabu taharua ba, ‘Urana sina,’ bing
bagula xusunga kira ba, ‘Ne baruta ahatum haringina mana Yon te?’
26 Ne nabu taharua ba, ‘Lipudi disina,’ bing tamaxuwa lipudi bagula
dahanggalangia kira, namua na dahatum ba Yon ba Urana lipuxing
suxunguxunguam tela.”
27 Baing ina naga, dahaxuya ba, “Am gaxabia te.”
Baing Yesu haxuya ba, “Tauna, nga xauna, bagula ngabalang te ba
gaxarea sina yaya nanga bu ngalibu axadi bagudi li.

✡ **21:13** Yeremaya (Jeremaia) 7:11 ✡ **21:16** Olaidi (Buk Song) 8:2

Haruanga Babuna Mana Lipu Tela Garang Lup Luwa

28 “Ahatumia baru? Lipu tela garang lup luwa. Ila rangua sabangua
saing harua ba, ‘Garagua, hatata ula uwaxata wain umangania.’
29 “Haxuya ba, ‘Tegu. Hauxagu.’ Ne kimuya xugia hatuminganoa saing
ila.
30 “Baing tibuding ila rangua kixinginoa saing harua maxang taininau.
Haxuya ba, ‘Wane tibugu.’ Ne ila teke.
31 “Luwa baruamta libu tibuding murunganoa?”
Dahaxuya ba, “Mugamugangama.”
Baing Yesu baxanga namuxinoa ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu
takis xabinganamdi xaung haing daxangamdi diluxu Urana Yonggaxinia
muga mang.
32 Namua na Lipu Suguangama Yon ma ranguang bu hatanga nang
kubolu maringina daxanganoa, ne ahatum haringina mana te. Ning lipu
takis xabinganamdi xaung haing daxangamdi dahatum haringina. Baing
abagu axa ba sok, ne axugia hatumingaimdi te, ahatum haringina mana
te.

Haruanga Babuna Mana Lipudi Duwaxata Wain Umangania (Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

33 “Alungu haruanga babung tela muli to. Titi moxong tela xuma
wain umangang tela. Tongtongia gamgaminga taxiya, saba wain marang
ruhangam yabana mari siangia, saing tongtongia xahi wasangam maxax-
ayam tela. Saking sina na lipu umangamdi, duwaxata bu daxap marang
hataindi nading, saing ing sibuna ila haxa mauli hasoya.
34 Bunging moyangama sok, baing soxi lipuxing haulingamdi mala
rangua lipu umanga wasanganamdi bu daxap wain marang hataindi
ranguadi.
35 “Ne lipu umanga wasanganamdi dituxu lipuxing haulingamdi, ditaha
tela, dung tela mati, saing daxatu tela siangia.
36 Baing kimuya soxi lipu haulingam teladi muli nadi, titingadinga dali
mugamugangamdi soxidi mala, saing dilibu kubolu taininau manadi.
37 Kimu sibuna, soxi garanoa mala ranguadi. Hatum ba, ‘Bagula dilungu
garagu haruanganoa.’
38 “Ning bungina lipu umanga wasanganamdi dibagu garanoa, daharua
nading ba, ‘Moxona garanoa lo. Kimuya bagula xap tibuna xalingindi. Tala
taung mati, bing xalingindi bagula dima rimaria.’
39 Binabu dituxu diting mala sangua umangua saing dung mati.
40 “Tauna, ahatum baru? Bungina wain umangang moxonoa ma, bagula
ria lipu umanga wasanganamgadi ba baru?”
41 Lipu yayamdi dahaxuya ba, “Bagula hanggalangia lipu dianadi ba
sibuna laing dimati, saing ta umangua lipu wasanganam teladi rimadingia,
saing mana bunging moyangama bagula disina hataina na ina sap.”
42 Baing Yesu xusungadi ba, “Haruanga li wa Urana Xuania, atiti ba ne
baruta ahatumia te? Harua ba,

“ ‘Sianga lipu numa tongtongianganamdi dihitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo.
Toxoratamona libu axa baguli sok,
saing am gabagu, xai sibuna maxamamia.’✡

✡ **21:42** Olaidi (Buk Song) 118:22-23

43 “Binabu ngabalang ba Urana bagula unia Yonggaxinoa sangua
rimaimdi saing sina na bakbak tela bagula daxap aningonoa masok.
44 Lipu gaxarea xungdi mari mana siangga li bagula duxurutiti, saing
lipu gaxarea siangga li xung mari manadi, bagula dimunanggi.”
45 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi dilungu Yesu
haruangang babundi, baing daxabia ba su haruangadi ba nadi.
46 Disai daxanga bu dituxu, ning dimaxuwa mana burangua, namua na
lipudi dahatum ba Yesu Urana lipuxing suxunguxunguam tela.

22

Haruanga Babuna Mana Taunga Yaungam Sabanga
(Luk 14:16-24)

1 Yesu baladi haruanga babung teladi muli. Harua ba,
2 “Long Xaiya Yonggaxinoa bila li. Xaitamoxi tela xauxau taunga
yaungam sabanga mana garang luba.
3 Xauxau masup, baing soxi lipuxing oxatamdi mala rangua lipuadi
xusungadi ba dima ba, bu duwagidi ma. Ne hauxading!
4 “Baing soxi lipu oxatam teladi muli mala bu dibaladi ba, ‘Taunga
xauxau masup ba. Bapalodi xaung kau dungmanangandi ditutudi masup,
axadi daxauxau ba. Ama yaunga taungania.’
5 “Ne lipudi xusungadi ba dima ba, dahatumia te saing dila dituxu ding
oxatadingdi. Tela ila umangia, tela ila mana sianging oxatanoa.
6 Teladi dituxu uleginamdi, dilibu doa manadi saing dungdi mati.
7 Xaitamoxi atin disala haringina, saing soxi lipuxing haungingamdi
mala bu dahanggalangia lipu ungingamgadi ba xaung bu ditung
yabadinga.
8 “Baing bala lipuxing oxatamdi ba, ‘Yaunga taunganoa xauxau ba, ne
lipudi ngaxusungadi ba dima ba, ding lipu xaidi te ba dima.
9 Ala mana daxanga soking longgalo, saing axusunga lipu gaxarea
abagudi ba dima yaunga taungania.’
10 Binabu lipu oxatamdi dila mana daxangadi saing daxap lipu
gaxarea dibagudi, lipu xaidi xaung lipu diandi, saing dima dirung numa
xangingamia saing baxagi sibuna.
11 “Ne bungina xaitamoxi luxu ma bu bagu lipudi, bagu lipu tela sau
yauyaunga yaungam te bila lipudi disau xaidap yaungamia.
12 Xusunga ba, ‘Riagu, usau yauyaunga yaungamdi te. Uluxu ma baru?’
Ne lipua ba haruangan te.
13 “Baing xaitamoxi bala lipu taunga oxatanamdi ba, ‘Agoxi kindi
rimandi, saing ating mala sabasabia, labiania, longga lipudi ditang
haringina saing digaxu waidingdi.’ ”
14 Baing Yesu harua ba, “Alungu to. Urana wagi lipu xumana, ne mogu
taining tainina ing ganina ba diluxu ma.”

Xusunganga Mana Digim Gabman Takisindi
(Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)

15 Baing Parisidi dila digugunia bu dahau hatumingua ba dilibu Yesu
harua haruanga tela sanga ba disu haruanga mana.
16 Disoxi lipuxidingdi dinaxu manadi digabu Herot bakbaging teladi mala
bu digugunia rangua. Daharua ba, “Lipu Tubatubaingam, am gaxabia
ba ung lipu haruanga maxunama. Utubatuba Urana daxanganoa xaung
haruanga maxuna, saing uhatum xumana mana lipudi hatumingadinga

te. Ulibu hasusu mana lipu longgalo, heku lipu yayamdi kimbo lipu yaya teguamdi.
17 Tauna, ubaxanga nam. Maring mana tagim takis mala na Sisa,* kimbo doa? Uhatum baru?"
18 Ne Yesu xabia hatumingading diana saing harua ba, "Ang lipu manang luwadi! Baruta atuba ba atuxu murak manga?
19 Ahatanga siang mukiring tela nanga agim mala na Sisa." Daxap Rom siang mukiring tela ma,
20 baing xusungadi ba, "Gaxarea babunoa li? Gaxarea yanoa wa mana?"
21 Dahaxuya ba, "Sisa naga."
Baing harua nadi ba, "Tauna, axadi Sisa iniadi, asinadi na Sisa, saing axadi Urana iniadi, asinadi na Urana."
22 Dilungu haruanga baguba, baing dihixi mana. Baing disauya dilauba.

Xusunganga Mana Lipuadi Dimati Dimesa Muli (Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

23 Mana xaidapka baguba gugunianga Sadyusi† telamdi dima rangua Yesu bu duxusunga mana axamang tela. Ding dahatiam mana lipudi bagula dimesa muli.
24 Daharua ba, "Lipu Tubatubaingam, Moses bung Urana Xuania ba, 'Nabu lipu tela mati garang tate, bing kixinginoa bagula yau sabanganoa tabinoa bu tang daxap garadi masok, saking sabanganoa bakbagindi bagula disup te.'‡
25 Tauna, bunging tela neng sabangang 7 duwa liwe mam. Mugamugangama yau saing mati garang tate, binabu kixinginoa yau tabinoa.
26 Luwa xaung hiliadinga kubolu taininau, ila ila laing disup.
27 Baing ina naga, hainga mati.
28 Tauna, kimuya, bungina lipudi dimesa muli, bing haingga ba bagula wa gaxarea haininoa sibuna? Namua na 7 ding diyau ba."
29 Yesu haxuya ba, "Hatumingaimdi didoa, namua na axabia Urana Xuanoa te xaung haringinganoa.
30 Bungina lipudi dimesa muli, bagula lup haing diyau ding te. Bila balau bagula duwa bila Urana uleginamdi duwa long xaiya.
31 Ne mana haruangua mana lipudi dimesa muli—ngabo ba ngaxusungang to. Atiti Urana Xuanoa harua mana axa ba, ne baruta ahatumia te? Kimu sibuna mana mugangaradi Ebraham, Aisak xaung Yekop tung dimati ba, Urana harua ba,
32 'Ngawa Urana mana Ebraham, Urana mana Aisak, xaung Urana mana Yekop.'✡§ Binabu ina Urana mana lipu matiandi te. Tegu. Ina Urana mana lipu gamatandi."
33 Burangadi dilungu haruanganoa, baing dihixi mana tubatubainganoa.

Urana Hanaunaungang Mugamugangam (Mak 12:28-31)

34 Bungina Parisidi dilungu ba Yesu libu Sadyusidi dimumguti, bing digugunia bu dituba muli.

---

* **22:17** ***Sisa*** yaya tela mana xaitamoxi sabanga Rom dingia. Wa etua mana xaitamoxidi. † **22:23** ***Sadyusi*** bing Yuda sabungading sabungam tela, xan tela mana Parisidi. ‡ **22:24** Ubagu Hanaunaunga (Lo) 25:5-6. ✡ **22:32** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6 § **22:32** ***Ebraham, Aisak, Yekop*** tung dimati mugau sibuna mana bungina Moses bung haruanga baguba, binabu mana Yesu haruanganoa hatanga ba tung aningodingdi duwauyu Urana maxania.

35 Dingia tela xabia hanaunaungua xai sibuna. Baing tuba Yesu mana
xusunganga baguli:
36 “Lipu Tubatubaingam, hanaunaunga Urana sina na Moses baruamta
mugamuga?”
37 Yesu haxuya ba, “‘Bing ung murum sibuna mana Toxoratamona,
Urana ungia, mana gamom longgalo xaung lum longgalo xaung ha-
tumingam longgalo.’✡
38 Hanaunaunga baguli sabanga, xaung mugamugangam sibuna.
39 Baing luwa bing bila mugamugangama: ‘Bing ung murum sibuna
mana riam longgalo bila ung murum sibuna maung.’✡
40 Hanaunaunga luwa li bing namuxina mana hanaunaunga longgalo
Moses bung xaung mana haruanga longgalo Urana lipuxing suxunguxun-
guamdi dibung.”

Gaxarea Garanoa Kristo?
(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

41 Parisidi diguguniauyu taxiya Yesu, baing xusungadi ba,
42 “Ahatum baru mana Urana Lipuxing Mogunganama? Gaxarea
garanoa?”
Dahaxuya ba, “Xaitamoxi Debit Garanoa.”
43 Harua nadi ba, “Tauna, baruta Urana Aningonoa sina hatuminga na
Debit, saing Debit uxu lipua ba ‘Toxoratamona’? Namua na Debit harua
ba,

44 “‘Toxoratamona harua na Toxoratamona ngayua ba:
“Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
laing ngata bixuamdi
hawa maung.”’✡

45 Nabu Debit uxu ba ‘Toxoratamona,’ bing ina wa Debit garanoa xauna
baru?”
46 Dingia tela sanga ba haxuya Yesu haruanganoa te. Baing kimuya mana
bungina baguba, lipu longgalo dimaxuwa mana dituba mana xusunganga
tela muli.

23

Yesu Harua Haringina Na Yanamdi
(Mak 12:38-39; Luk 13:34-35, 20:45-46)

1 Kimuya Yesu harua na burangadi xaung lipuxindi dinaxu mana ba,
2 “Lipu hanaunaunga tubatubainganamdi xaung Parisidi ding lipu
yayamdi bu dibaxanga hanaunaunga Urana sina na Moses namuxinoa.
3 Binabu alungu asu mana haruangadinga. Ne kubolua dilibudi, labu
asu manadiu tai. Tegu. Namua na disu mana ding haruangadinga te.
4 Bila dibibi axamang mauxangang sibundi, ditadi etua mana lipudi
yaxudingdi bu doxoxi, ne dahaulidi monga te. Hauxading.
5 “Kubolu longgalo dilibudi, dilibudi bu lipudi dibagudi. Digoxi raxu
sabungam sabangadi toxodingia rimadingia, saing digoxi waxu maxax-
ayadi mana imangiding sihindi bu lipudi dahatum ba disu mana Urana
maringina.

✡ **22:37** Hanaunaunga (Lo) 6:5 ✡ **22:39** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18 ✡ **22:44** Olaidi (Buk Song) 110:1

6 Ding muruding buk mana dirung mana kabukabu yayamdi mana
taungadi xaung mana dirung mana kabukabu mugamugangamdi mana
sabunga numandi.
7 Muruding buk mana lipudi ditidi daharua xaidap xai nadi mana nawa
yabandi xaung mana duxudi ba 'Lipu Tubatubaikkam.'

8 "Ne labu anai mana lipu tela uxuang ba 'Lipu Yayamgu' tai, namua na
ang lipuxim yayam taininau ing ganina, saing ang longgalo awa hasusu
bila riaim riaim.
9 Baing labu auxu lipu titiam tela ba 'Tibuimgu' tai, namua na Urana wa
long xaiya ing ganina ang Tibuim.
10 Baing labu anai mana lipu tela uxuang ba 'Lipu Tubatubaikkamgu'
tai, namua na ang lipuxim tubatubaikkam taininau, ina Urana Lipuxing
Mogunganama.
11 Lipuxim yayama bing wa lipuxim haulingam.
12 Urana bagula tatua lipu gaxarea diti yadingdi, saing bagula sina yaya
na lipu gaxarea ditatua ding.

13-14 "Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi,
ang lipu manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Asoxauti Long
Xaiya Yonggaxing xaluxinoa mana lipudi ramramodinga. Ang sibuim
aluxu te, saing asoxauti teladi ba diluxu xauna.*

15 "Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang
lipu manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Namua na ahaxahaxa
mauli titia tegia bu alibu lipu taininau ing ganina hatum haringina mana
tubatubaingaima. Saking bungina xugia ma rangua hatumingaima, alibu
sok long salakkam lipuxing sibuna, alibu dali sibuna ang kuboluim diandi!

16 "Laku, namua na ang bila lipu maxa haxatiandi atuba ba axai
lipudi mala! Mauxanganoa xapkang yu! Aharua ba, 'Nabu lipu tela
haringia haruanganoa xaung Urana Numanoa, bing axamang olang. Ne
nabu haringia haruanganoa xaung gol wa Urana Numania, bing su mana
haruanganoa.'
17 Ang lipu maxa haxatiang kakahandi! Baraxinta mugamuga Urana
maxania? Gol wa Urana Numania, kimbo Urana Numanoa sina yaya na
gol ba? Urana Numanoa baing!
18 Haruanga tela muli aharua ba, 'Nabu lipu tela haringia haruanganoa
xaung kabukabu hananiangam, bing axamang olang. Ne nabu haringia
haruanganoa xaung hananiangua wa etua mana, bing su mana haru-
anganoa.'
19 Ang lipu maxa haxatiandi! Baraxinta mugamuga Urana maxania?
Hananiangua, kimbo kabukabu hananiangam sina yaya na hananiangua
ba? Kabukabu hananiangama baing!
20 Bungina lipu tela haringia haruanganoa xaung kabukabu hanani-
angamga ba, ina haringia haruanganoa xaung kabukabua xaung axamang
longgalo duwa etua mana.
21 Baing lipu gaxarea haringia haruanganoa xaung Urana Numanoa ba,
ina haringia haruanganoa xaung Urana Numanoa xaung Lipua wa maluxu
mana.

---

* **23:13-14** Buninga teladi daharua ba *…xauna.* 14 *Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang lipu manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Alanglangua tapdi bu ahanai xalingidingdi, xaung asabu maxaxaya bu asok xai lipudi maxadingia. Binabu bagula axap salak sabanga.*

22 Baing lipu gaxarea haringia haruanganoa xaung long xaiya ba, ina
haringia haruanganoa xaung Urana xaitamoxi kabukabung rungingama,
xaung Lipua rung mana kabukabua ba.
23 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang
lipu manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Asina hataina 10
mana axamang kaxukang sibundi duwa umangaimia. Ne ahalingalinga
axamang hanaunaungam sabangadi—suxuyanga maringina, usinganga
xaung hatuminga haringina. Maring bing asina hataina 10, wane, ne labu
ahalingalinga axamang hanaunaungam sabangadiu tai.
24 Ang bila lipu maxa haxatiandi atuba ba axai lipudi mala! Kubolua
alibu bungina ahatumia axamang kaxukandi ne ahalingalinga axamang
sabangadi bila ata hunghung ba soxauti nimnim tela nanggolia bu angaru
te, ning angaru kamel tela xaung langga ba!
25 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang
lipu manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Kubolua alibu bila
adamia xuba mina ubudingdi, ne ludingia dibaxagi mana axadi axapdi
mana kubolu samoyana xaung ati haringina.
26 Ang Parisi maxa haxatiandi! Muga bing adamia ludingdi, baing
ubudingdi bagula sigixinga xauna.
27 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi,
ang lipu manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Ang bila guhia
gobagobadi disami usamana. Ding gumangiding sabasabia, ne ludingia
dibaxagi mana matia tuandi xaung axamang musunamdi.
28 Bila balau, sanggaimia lipudi dibaguang bila lipu maringindi, ne
luimia abaxagi mana mana luwa xaung kubolua adali hanaunaungua.
29 “Laku, ang lipu hanaunaunga tubatubainganamdi agabu Parisidi, ang
lipu manang luwamdi! Mauxanganoa xapkang yu! Atongtongia guha
gobagoba gumangindi mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi mugan-
gaimdi dungdi mati ba, saing ayauyau lipu maringindi gobagobadingdi.
30 Saking aharua ba, ‘Nabu tawa bungina mugangaradi, bing tagugudi
taung Urana lipuxing suxunguxunguamdi te.’
31 Ne bungina aharua bila ba, asu haruanga nang sibuim ba ang
naga awa mugangaimdi dung Urana lipuxing suxunguxunguamdi ba
garadingdi.
32 Tauna alauba, asahi kubolu diandi mugangaimdi dungguti ba!
33 “Ang moxadi! Ang moxa diang garandi! Bagula agiti mala sangua
suxuyangua soxi lipudi mari long salakkamia baru?
34 Binabu alungu to. Bagula ngasoxi Urana lipuxing suxunguxunguamdi
xaung lipu xabianga maringindi xaung lipu tubatubaingamdi mala ran-
guang. Teladi bagula aungdi mati xai balingamia. Teladi bagula agusidi
mana sabungaim numandi, axudi mala mana long sabangadi taining
tainina, asina salaga nadi.
35 Baing ina naga, lipu maringing longgalo sibidingdi bagula duwa ri-
maimia—ungguti mana dung lipu maringina Ebal,† ma ma laing Barakaya
garanoa Sekaraya‡ ina awa haruangia mana, dung liwe mana kabukabu
hananiangam xaung Urana Numang luna.
36 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu hatatamdi bagula duwa haruangia
mana ding longgalo sibidingdi.

† **23:35** ***Ebal***—Lipu mugamugangam mati lipu rimania. Ubagu Unggutinga (Stat) 4:8. ‡ **23:35** ***Sekaraya***—Lipu kimuam lipudi dung mati mana Urana Xuang Mugamugangama. Ubagu 2 Naxuyanga (2 Stori) 24:20-21.

37 “O Yerusalem, Yerusalem, ang gaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi mati, saing lipudi Urana soxidi nang axatudi siangia mati. Bunging xumang sibuna ngabo ba ngagugunia lipuximdi, bila muxaxu hagaxana gugunia garandi hawa mana banggitongindi, ne hauxaim!
38 Bagu Urana yunga yabaima saing xola.
39 Namua na ngabalang ba, bagula abagu nga muli te, laing xaidaba aharua ba, ‘Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona yanoa ba.’✡”

24

Yesu Baxanga Urana Numanoa Bagula Doa
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

1 Yesu sauya Urana Numang yabania saing haxa mala, baing lipuxindi dinaxu mana dima rangua. Dibo ba dahatanga Urana Numang numandi na.
2 Ne xusungadi ba, “Abagu numadi ba? Maxung sibuna ngabalang ba, xaidaba ma yu bungina siang tela bagula wa etua mana rianoa te. Tegu. Bagula ding longgalo disup mari.”

Mauxangandi Xaung Salakdi Bagula Disok
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

3 Kimuya, Yesu rung Xaxagania Olip. Lipudi dinaxu mana ding ganiding dima rangua, saing daharua ba, “Ubaxanga nam, bungintabi bagula axadi bagudi li disok? Baing baraxinta bagula sok muga bu hatanga malingama bo ba sokkuba, xaung bu hatanga xaidap subinganoa bo ba mauba?”
4 Yesu haxuya ba, “Amaxania, nam lipu tela langlanguang.
5 Namua na xumana bagula dima dilangua daxap yagua saing bagula daharua ba, ‘Nga Urana Lipuxing Mogunganama baing.’ Bagula dituxu murak mana lipu xumana.
6 Bagula alungu haruanga mana haungingadi duwa haxek, duwa hasoya, ne amaxania—labu ahixi manadiu tai. Axadi na bila ba bagula disok to, ne subinganoa sok teguyu.
7 Numanumadi bagula dimesa dahaunggana ding, saing yonggadi bagula dilibu taininau. Gesak sabangadi xaung noxiga sabangadi bagula disok long xangxana.
8 Ne axadi bagudi li unggutingua ing ganina, bila bungina haing tela ungguti xunumia salak hayauxingamdi.
9 “Baing bagula dituxuang, disina salaga nang, xaung dunggang mati. Bagula numanumadi hauxading sibuna mang namua na anaxu manga.
10 Mana bungina baguba, xumana bagula diyamu mana dahatum haringina manga, saing bagula dita riadingdi bixuadingdi rimadingia saing bagula hauxading sibuna mana ding.
11 Lipudi dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi bagula dimesa, saing bagula dituxu murak mana lipu xumana.
12 Kubolu diana bagula tubu, binabu lipu xumana murungadinga bagula mati.
13 Ne lipu gaxarea dili haringina laing matiading xaidabidingdi, Urana bagula xapdi muli.
14 Baing ulek xaiya li mana Long Xaiya Yonggaxinoa, lipudi bagula dibaxanga titi hataing longgalo bu numanuma longgalo dilungu ba. Baing ina naga, xaidap subinganoa bagula ma.

✡ **23:39** Olaidi (Buk Song) 118:26

Bunging Diang Sibuna Bagula Sok
(Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)

15 “Ne muga mana titia sup, bagula abagu ‘axamang maxuwangam hanggalangiangam’✡ li mua long bilingamia maluxu Urana Numania—axamana ba Urana lipuxing suxunguxunguama Danyel harua mana.” (Lipu gaxarea dititi haruanga baguli bing dahatumia haruanga li xai!)
16 “Baing lipudi duwa titia Yudia bing diluki mala bimbia.
17 Lipudi duwa numa ubunia, labu diri numia digam xalingiding teladiu tai.
18 Lipudi duwa umangia, labu digoxoya numia bu daxap imangiding sabangadiu tai.
19 Baing usinganga buk mana haingdi gamoding xaung hainggadi disina sua na garadingdi mana bungina baguba!
20 Asabu ba gitingaima sanga ba sok bunging kuyama kimbo Xaidap Yaguangam te.
21 Namua na salaga mana bungina baguba bagula dali salaga mana bunging longgalo, ungguti mana Urana tongtongia axamandi laing hatata, saing kimuya mauxangana bila bagula hasusu muli te.
22 Ne bungina baguba, nabu Urana raxapkuti te, bing lipu longgalo bagula disup. Ne mana namua hatumia lipuadi ina mogudi ba ing ganina, ina bagula raxapkuti.
23 “Baing mana bungina baguba, nabu lipu tela harua nang ba, ‘Abagu, alali Urana Lipuxing Mogunganama!’, kimbo lipu tela harua ba, ‘Abagu, la lo!’, bing labu ahatum haringina manau tai.
24 Namua na lipudi bagula dima dilangua ba ding Urana Lipuxing Mogunganama kimbo dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Bagula disok dilibu axamang haringing sibung xangxana bu dilanglangua lipudi. Bagula dituba ba dibagu nabu sanga ba dilanglangua lipuadi Urana mogudi ba xauna.
25 Alungu. Ngabaxanga alali nang muga bu amaxania.
26 “Baing ina naga, nabu lipu tela balang ba, ‘Abagu, wa long xoliania,’ bing labu asok malau tai. Baing nabu balang ba, ‘Wa la li, hisa numa lunia,’ bing labu ahatum haringina manau tai!
27 Ahatumia. Bungina abagu bilikbiliga, ralanoa su sabalung subingang longgalo, ungguti karagia ila yuwaxia. Bila balau, Lipua Ma Rangua Urana malinganoa, bagula lipu longgalo dibagu daxabia.
28 Nabu matia tela wa mana long tela, bagula matikomkomdi digugunia la ba.

Lipua Ma Rangua Urana Malinganoa
(Mak 13:24-27; Luk 21:25-28)

29 “Haxek sibuna kimuya mana bunging salakkamga ba,

“ ‘xaidaba bagula laba,
saing sobaga bagula sina te,
hatungdi bagula xungdi mari sangua sabalunoa,
saing axamang haringindi duwa sabalunia bagula dilulu.’✡

30 “Baing ina naga, bagula lipudi dibagu axamang tela sabalunia hatanga ba Lipua Ma Rangua Urana ma, saing numanuma titiamdi bagula

✡ **24:15** Danyel (Daniel) 9:27, 11:31, 12:11 ✡ **24:29** Aisaya (Aisaia) 13:10, 34:4

dahatangitangi. Bagula dibagu Lipua Ma Rangua Urana ma mana mugap
sabalunamdi xaung haringinganoa xaung ralang sabanga.
31 Baing toxi bagula sau sabanga, saing bagula soxi Urana uleginamdi
mala hataing hataina, bu digugunia lipuadi ina mogudi ba mana titi
subingang tela mala subingang tela.

Abagu Xaidi Kuboludinga Saing Axap Xabianga Mana (Mak 13:28-31; Luk 21:29-33)

32 "Abagu xaiya pik* saing axap xabianga mana: Bungina rimandi
digamata saing lona, axabia ba gesaga sokkuba.
33 Bila balau, bungina abagu axadi bagudi li disok, axabia ba xaidaba wa
haxek ba, wa xaluya baing.
34 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula lipu hatatamdi disup teguyu,
laing axadi bagudi li disok to.
35 Sabaluna xaung titi bagula disup, ne xuagu marandi sanga ba disup
te.

Bungina Toxoratamona Malinganoa Lipudi Daxabia Te (Mak 13:32-37; Luk 17:26-30,34-35)

36 "Ne lipu tela xabia xaidaba xaung xaidap maxanoa te mana axadi
bagudi li bagula disok. Urana uleginamdi daxabia te. Urana Garanoa
xauna, ina xabia te. Tibugu ing ganina xabiau.
37 Lipua Ma Rangua Urana malinganoa bagula wa bila Noa xaidabinoa.
38 Muga mana langa si sabanga, lipudi daxang, dinung, diyau ding laing
xaidapka Noa luxu wagia ba.
39 Lipudi daxabia baraxinta bagula sok te, laing langa si saing xapdi mala.
Bagula wa bila ba bungina Lipua Ma Rangua Urana ma.
40 Lipu luwa bagula duwa umangia. Tela bagula daxap, ne tela bagula
diyunga.
41 Haing luwa bagula dahamunanggia wit marandi siangia. Tela bagula
daxap, ne tela bagula diyunga.
42 "Binabu amaxania, namua na axabia xaidaba te Toxoratamona angia
bagula ma.
43 Ne ahatumia: Nabu numa moxonoa xabia muga xaidap maxanoa lipu
hanaunggama bagula ma, bing sanga ba maxania saing yunga numanoa
te bu hanai.
44 Binabu ang xauna bing axauxau bungingbunginalo, namua na Lipua
Ma Rangua Urana bagula ma bungina ahagaxa ba bagula ma te.
45 "Lipu oxatam xabiangang xai xaung tuxu oxatang longgalo xai, lipua
na bila baru? Ahatumia. Bila lipua numa moxonoa mogu ba ulia lipuxing
haulingamdi angiadinga mana bungina mogu ba.
46 Nabu lipu oxatamga ba tuxu oxatanoa bungina moxonoa goxoya ma,
bing numa moxonoa bagula yaha sibuna mana.
47 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula mogu ba wasa mana xalinging
longgalo.
48 Ne nabu lipu oxatamga ba lipu diana, saing balaina ba, 'Lipuxigua
haringina bagula goxoya ma sap te.'
49 Baing ungguti taha riang haulingamdi, saing xang nung xaung lipudi
dinung lang haringina buk.
50 Numa moxonoa bagula goxoya ma mana xaidap tela lipu oxatama
hagaxa te xaung xaidap maxanoa xabia te.

---

* **24:32** ***xaiya pik*—**Kubolunoa bila xaiya dom.

51 Numa moxonoa bagula hanggalangia lipuxing oxatama saing ta mana
longga lipu manang luwamdi duwa, longga ba lipudi ditang haringina
saing digaxu waidingdi.

25

Haruanga Babuna Mana Haing Nanung 10

1 "Mana bungina baguba Long Xaiya Yonggaxinoa bagula bila haing
nanung 10 daxap nagungidingdi, saing disok mala bu digugunia lipu tela
ma bu yau haing tela.
2 Luwadi luwadi hiliadinga hatumingadingdi dimaring te, saing luwadi
luwadi hiliadinga hatumingadingdi daxai.
3 Haing nanung kakahandi dirai nagungidingdi, ne daxap guxenga teladi
muli mala te.
4 Ne luwadi luwadi hiliadinga hatumingadingdi daxai ba, duxu guxenga
tela mana nanggoladingdi, diraidi mala xaung nagungidingdi.
5 Ne lipu yaunga haunama ma sap te, binabu maxadingdi dikinu saing
dikinu.
6 "Yambong lia dilungu lipu tela wagi ba, 'Ai! Lipu yaunga haunama ma!
Ama to, agugunia!'
7 "Baing haing nanunadi ba dimesa dahamaringia nagungidingdi.
8 Haing kakahandi daharua na adi hatumingadingdi daxai ba, 'Si!
Nagungimamdi dibo ba dimatiuba. Auliam guxengaim teladi.'
9 "Ne dahaxuya ba, 'Tegu. Amiadi bagula sanga mana kira longgalo te.
Ala rangua lipu sinaikkamdi, bu agim teladi nang.'
10 "Ne bungina dahaxa mala bu digim guxenga, lipu yaunga haunama
sok baing. Haing nanunadi daxauxau masup diluxu rangua mana yaunga
taunganoa, saing lipudi diriba xalua.
11 "Kimuya, haing nanung teladi digoxoya ma, saing dili sabasabia
duwagi ba, 'Lipu Sabanga! Lipu Sabanga! Uxaxa xalua mam!'
12 "Ne haxuya ba, 'Maxung sibuna ngabalang ba, ngaxabiang te.' "
13 Baing Yesu sahi haruanganoa ba, "Binabu ang xauna, bing amaxania!
Namua na axabia xaidaba xaung xaidap maxanoa te Lipua Ma Rangua
Urana bagula goxoya ma.

Haruanga Babuna Mana Lipu Oxatamdi Daxap Sianga
(Luk 19:12-27)

14 "Tela muli baing. Mana bungina baguba Long Xaiya Yonggaxinoa
bagula wa bila li. Lipu tela bo ba ila mana long hasoyam tela. Wagi
lipuxing oxatamdi ma saing ta xalingindi rimadingia bu duwasa manadi.
15 Sina tanga gol luwadi luwadi hiliadinga na tela, tanga gol luwa na tela,
saing tela sina tanga gol taininau na. Sina na taining tainina sanga mana
ding xabiangading wasanganamdi. Sup, baing ilauba.
16 "Lipu oxatama xap tanga gol luwadi luwadi hiliadinga ungguti sap ba
tuxu oxata sianggama, saing xibuadi, baing disok tanga gol luwadi luwadi
hiliadinga muli.
17 Bila balau, lipua xap tanga gol luwa xibuadi, baing disok luwa muli.
18 Ne lipu oxatama xap tanga gol taininau ila ki bangguma saing yameng
lipuxing haringina siangindi.
19 "Bunging maxaxaya sup, baing lipu oxatamdi lipuxiding haringina
goxoya ma. Wagidi ma bu lungu diraxata mana siangindi.
20 Lipua xap tanga gol luwadi luwadi hiliadinga xapdi ma xaung luwadi
luwadi hiliadinga muli. Harua ba, 'Lipu sabanga, usina tanga gol luwadi

luwadi hiliadinga nanga bu ngawasa manadi. Ubagu, ngaxap luwadi
luwadi hiliadinga muli ba.'
21 "Lipuxing haringina haxuya ba, 'Xai sibuna! Ung lipu oxatam xai,
utuxu oxatama xai! Uwasa xai mana axamang kaxukandi, binabu bagula
ngataung etua mana axamang xumana. Uma tayaha xauna!'
22 "Lipua xap tanga gol luwa ma xauna, saing harua ba, 'Lipu sabanga,
usina tanga gol luwa nanga bu ngawasa manadi. Ubagu, ngaxap luwa muli
ba.'
23 "Lipuxing haringina haxuya ba, 'Xai sibuna! Ung lipu oxatam xai,
utuxu oxatama xai! Uwasa xai mana axamang kaxukandi, binabu bagula
ngataung etua mana axamang xumana. Uma tayaha xauna!'
24 "Baing ina naga, lipua xap tanga gol taininau ma. Harua ba, 'Lipu
sabanga, ngaxabia ba ung lipu yabina. Oxop xalaxaladi lipu teladi
duwaxata manadi. Oxop angingadi lipu teladi duxumadi.
25 Ngamaxuwa maung, binabu ngala ngayameng siangima titia. Ubagu,
siangima baguli.'
26 "Ne lipuxing haringina haxuya ba, 'Ung lipu oxatam diana! Ubuma
haring! Nabu uxabia ngaxap xalaxaladi lipu teladi duwaxata manadi,
saing ngaxap angingadi lipu teladi duxumadi,
27 bing baruta uta siangigua maluxu'm numa sianggam te? Baing
bungina ngagoxoya ma bing ngaxap muli xaung siang dalingam teladi
xauna.'
28 "Baing tabina lipuxing oxatam teladi ba, 'Axap tanga sangua saing
asina na lipua tuxu 10.
29 Lipu gaxarea dituxu oxata xai mana axadi daxapdi ba, bagula ngasina
teladi muli nadi, saing bagula dibaxagi mana. Ne lipu gaxarea dituxu oxata
xai mana axadi daxapdi ba te, baraxinta ding dituxudi, bagula ngaxapdi
sanguadi muli.
30 Baing lipu oxatam dianoa ba, ahitixiya mala sabasabia, labiania,
longga lipudi ditang haringina saing digaxu waidingdi.'

Lipua Ma Rangua Urana Bagula Suxuya Lipudi

31 "Bungina Lipua Ma Rangua Urana ma ralania, gabu Urana uleginamdi,
bagula rung mana kabukabung xaitamoxiamia.
32 Numanuma longgalo bagula digugunia maxania, baing bagula hata
lipudi bila lipu sipsip wasanganam tela hata memedi sangua sipsipdi.
33 Bagula ta sipsipdi rimang rimamo, memedi xong.
34 "Baing Xaitamoxi bagula harua na lipuadi duwa rimang rimamo ba,
'Ang ba, Tibugu guxamgang. Ama to. Ama axap Yonggaxinoa xauxau mang
ba bungina tongtongia axamandi. Xauxau bu sina nang.
35 Namua na, waleu gesagigu saing aulia nga anginga. Waxugutuanoa
mamasa saing aulia nga lang. Ngawa lipu long telama saing axap nga
mala maluxu numaimia.
36 Ngaxola mana imangdi saing aulia nga teladi. Ngabusi saing awasa
manga. Ngawa salak yabania saing ama lobu rangua nga.'
37 "Saking lipu maringindi bagula dahaxuya ba, 'Toxoratamona, bung-
intabi am gabagung gesagim saing am gauliaung anginga? Bungintabi am
gabagung waxumtuanoa mamasa saing am gauliaung lang?
38 Bungintabi am gabagung uwa lipu long telama saing am gaxapkung
maluxu? Bungintabi am gabagung oxola mana imangdi saing am
gauliaung teladi?

39 Bungintabi am gabagung ubusi kimbo uwa salak yabania saing am
gala lobu ranguaung?'
40 "Xaitamoxi bagula haxuya ba, 'Maxung sibuna ngabalang ba, baraxing
baraxinta alibu mana tela mana riagu yaya teguamgadi li, bila axadi
bagudi li alibudi manga.'
41 "Baing Xaitamoxi bagula xugia rangua lipuadi duwa rimang xong
saing harua nadi ba, 'Ang lipuadi Urana sina dianoa nang, ahaya sangua
nga! Ari mala yap subingang teguamia Urana xauxau mana Satan gabu
xaungandi!
42 Namua na, waleu gesagigu saing aulia nga anginga te. Waxugutuanoa
mamasa saing aulia nga lang te.
43 Ngawa lipu long telama saing axap nga maluxu numaimia te. Ngaxola
mana imangdi saing aulia nga teladi te. Ngabusi ngawa salak yabania
saing awasa manga te.'
44 "Saking bagula dahaxuya ba, 'Toxoratamona, bungintabi am gabagung
gesagim kimbo waxumtuanoa mamasa kimbo uwa lipu long telama kimbo
oxola mana imangdi kimbo ubusi kimbo uwa salak yabania, saing am
gahauliung te?'
45 "Baing bagula haxuya ba, 'Maxung sibuna ngabalang ba, baraxing
baraxinta alibu mana tela mana riagu yaya teguamgadi li te, bila axadi
bagudi li alibudi manga te.'
46 "Baing bagula dila daxap salak subingang teguama, ne lipu maringindi
bagula dila daxap walinga subingang teguama."

26

Lipu Yanamdi Dahau Haruangua Ba Dung Yesu Mati
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2)

1 Yesu harua axadi li masup, baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba,
2 "Ang gaxabiau, xaidap luwa baing Taunga Dalingama* bagula sok.
Mana bungina baguba bagula dita Lipua Ma Rangua Urana bixuandi
rimadingia bu dung mati xai balingamia."
3 Mana bungina baguba lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipudi
lipuxiding haringindi, ding digugunia lipu hananiangam mugamugangama
numania, yanoa Kayapas.
4 Dahau hatuminga tela ba dilanglangua bu dituxu Yesu bu dung mati.
5 Ne daharua ba, "Labu talibu maluxu'm bunging Taungamau tai, nam
lipudi diti haunginga sabangua."

Haing Tela Matu Guxenga Yesu Toxonia
(Mak 14:3-9)

6 Yesu wa longga Betani mana Saimon lipu saksaxama numanoa
(businganoa sup ba). Wa la ba,
7 rung kabukabia, xang mua, baing haing tela ma rangua, tuxu nanggola
siang alabastam, guxenga saminam giminak xumanam wa maluxu mana.
Baing matu mari Yesu toxonia.
8 Lipuxindi dinaxu mana dibagu, baing gamodingdi didoa. Daharua ba,
"Si, sahi guxenga saminamga ba olang baru?
9 Xai nabu tasina na lipudi bu digim bu siangga ba tasina na lipu
haxugindi. Giminaginoa sabanga sibuna!"

---

* **26:2** ***Taunga Dalingam***—Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi daxauxau ba diyunga Isip, saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi saing garading matuauadi dimati te.

10 Yesu xabia daharua baru, binabu harua ba, “Atautiti haingga li baru?
Libu axamang xai sibuna manga.
11 Lipu haxugindi duwa ranguang bunging longgalo. Ne nga ba, bagula
ngawa ranguang bunging longgalo te.
12 Haingga li matu guxenga sanggagia bu xauxau nga muga mana
kimangingagua.
13 Maxung sibuna ngabalang ba, mana baru rubinta lipudi dibaxanga
ulek xaiyua mana titi longgalo, bagula lipudi dilungu haingga li nax-
uyanganoa bu dahatumia muli.”

Yudas Nai Parisidi Ba Ta Yesu Rimadingia
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

14 Baing tela mana Lipu 12, ina duxu ba Yudas Iskariot, ila rangua lipu
hananiangamdi yanamidingdi.
15 Xusungadi ba, “Nabu ngasina Yesu rimaimia, bing bagula asina
baraxinta nanga?” Baing dititi disina siang silba mukiring 30 na.
16 Mana bungina baguba saing ila, sai daxanga ba ta Yesu rimadingia.

Yesu Xang Rangua Lipuxindi Dinaxu Mana
(Mak 14:12-25; Luk 22:7-13,17-20; 1 Korin 11:23-25)

17 Mana xaidap mugamugangam mana Taunga Mana Salanga Salalan-
gang Teguama, lipudi dinaxu mana dima rangua Yesu duxusunga ba, “Ubo
ba am gala mana long baruamta bu am gaxauxau axamandi bu oxong
Taunga Dalingam angianoa?”
18 Baladi ba, “Ala aluxu long sabangia, baing bagula abagu lipu tela.
Abala ba, ‘Lipu Tubatubaingama harua ba: Xaidabigua ma haxek ba.
Bagula ngagabu lipuxigudi dinaxu manga am gaxang Taunga Dalingam
angianoa numamia.’ ”
19 Baing ina naga, lipuadi dinaxu mana ba dilibu Yesu haruanganoa saing
daxauxau Taunga Dalingam angianoa la ba.
20 Yambongguba, baing Yesu gabu Lipu 12 daxang kabukabia.
21 Daxang mua, baing harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, angia
tela bagula ta nga bixuagudi rimadingia.”
22 Ding gamoding mauxading, baing ding taining tainina duxusunga ba,
“Toxoratamona, nga te, bo?”
23 Haxuya ba, “Lipua bagula ta nga bixuagudi rimadingia, angia tela
menau tai salanga mari minia rangua nga.
24 Lipua Ma Rangua Urana bagula mati bila dibung waleu Urana Xuania.
Ne laku, mauxanganoa bagula xap lipua ta Lipua Ma Rangua Urana
bixuandi rimadingia! Xai buk mana lipua ba nabu waleu bauna hayau
te.”
25 Baing Yudas, lipua bo ba ta bixuandi rimadingia, xusunga xauna ba,
“Lipu Tubatubaingam, nga te, bo?”
Baing Yesu bala ba, “Wane, ung ba.”
26 Daxang mua, baing Yesu xap salangua, harua xai sibuna na Urana,
saing utu saha. Sina na lipuxindi dinaxu mana, saing harua ba, “Axap
axang. Alali mututungagua.”
27 Baing xap xubua, saing harua xai sibuna na Urana. Sina nadi saing
harua ba, “Ang taining tainina anung.
28 Alali sibigua mana hau Urana haruanganoa haringina, matuxuya mari
bu yunga lipu xumana kuboluding diandi.
29 Ngabalang ba, bagula nganung wain muli te laing xaidapka nganung
hauna ranguang maluxu Tibugu Yonggaxinia.”

30 Duwaya olai tela masup, baing disok mala dila Xaxagania Olip.

Yesu Harua Muga Mana Pita Bagula Hatiam Mana
(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)

31 Dahaxa mala, baing Yesu baladi ba, “Yambongga baguli bagula ang
longgalo ang gayunga nga bungina abagu axadi disok manga, namua na
Urana haruangana li wa Xuania:

“ ‘Bagula ngataha sipsipdi lipuxiding wasanganama mari,
baing sipsipdi bagula dahalukiana.’✡

32 Ne kimuya mana ngamesa muli, bagula ngamuga mala nang titia Galili.”
33 Pita harua na ba, “Heku nabu lipu longgalo diyungaung, nga bagula
tegu.”
34 Baing Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalaung ba, hatata
yambong, muga mana muxaxua xatu, bagula uhatiam manga bunging
tuwa.”
35 Ne Pita haxi ba, “Heku nabu ngamati ranguaung, nga bagula
ngahatiam maung te!” Baing lipu longgalo dinaxu mana, daharua
taininau.

Yesu Sabu Getsemani
(Mak 14:32-42; Luk 22:40-46)

36 Baing Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dila long tela duxu ba
Getsemani, saing harua nadi ba, “Arung mua la li, ngabo ba ngala yata
lo ngasabu to.”
37 Xap Pita gabu Sebedi garandi Yems Yon tang mala rangua. Baing
ayangana xaung gamona mauxang sibuna.
38 Baing harua na dingtung ba, “Lugua ayangana buk, bila ngabo ba
ngamatiuba. Awa mua la li, awasa xai rangua nga.”
39 Ila monga, saing yungaina mari titia, saing sabu ba, “Tibugu, nabu
daxanga tela wa, bing unia xuba salakkamga li mala sangua nga. Ne heku
usu mana nga murungagua, ne usu mana ung murungama.”
40 Baing goxoya ma rangua lipuxing tuwa dinaxu mana, bagudi dikinu
matabu, saing harua na Pita ba, “Sanga mana awasa xai rangua nga mana
auwa taininau te?
41 Awasa saing asabu mua, nam tubaiga xapkang. Maxuna, luimdi
muruding, ne sanggaimdi haringingading te.”
42 Baing Yesu ila muli bu sabu ba, “Tibugu, nabu daxanga tela wa te bu
nganung xuba salakkamga li te, bing sangau, usu mana ung murungama.”
43 Goxoya ma, baing bagu muli dikinu matabu, namua na maxading
dikinu.
44 Binabu yungadi ila muli saing sabu muli, harua taininau bila menau.
45 Baing goxoya ma rangua lipuxing tuwa dinaxu mana, saing harua
nadi ba, “Angtung gakinuyu xaung ayaguauyu baru? Angtung gabagu to!
Xaidap maxanoa ma ba. Disina Lipua Ma Rangua Urana mala lipu kubolu
dianamdi rimadingiauba.
46 Angtung gamesa, talauba! Abagu, lipua bo ba sina nga mala nadi, ina
sok lo!”

Dituxu Yesu
(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

✡ **26:31** Sekaraya (Sekaraia) 13:7

47 Yesu haruauyu, baing Yudas, ina mana Lipu 12 tela, sok. Gabu buranga
sabanga dima, dirai waxang sabangadi xaung xaidi. Lipu hananiangamdi
yanamidingdi digabu lipudi lipuxiding haringindi disoxidi ma.
48 Yudas bo ba sina Yesu nadi, muga hamaringia hatangangua tela
ranguadi, harua nadi ba, "Lipua ba ngalibu,† lipua naga. Atuxu."
49 Binabu Yudas ila taxa rangua Yesu sap, saing harua ba, "Lipu
Tubatubaingama, yambong xai!" saing libu.
50 Yesu harua ba, "Riagu, axa uma bu ulibu, bing ulibu."

Baing lipudi dima dita rimadingdi mana Yesu, saing dituxu haringina.
51 Ne lipu tela wa rangua Yesu xai waxanging sabanga masok, ting
mana lipu hananiangam mugamugangama lipuxing oxata olanggama,
saing taxiti tanganglianoa.
52 Yesu bala ba, "Uta waxangim sabanga goxoya mala yabania. Lipu
gaxarea dahaung waxangia bagula dimati waxangia.
53 Bola uxabia te, sanga ba ngaxusunga Tibugu, saing hata sibuna li
bagula soxi uleginamdi didali bakbak 12‡ bu dahauli nga.
54 Ne nabu ngalibu, bing Urana Xuanoa bagula aningona baru? Daharua
ba bagula sok bila li."
55 Baing Yesu harua na burangua ba, "Ai, ang gama xaung waxang
sabangadi xaung xaidi bu atuxu agoxi nga, bila nga lipu hanaunggam
tela, bo? Xaidapxaidapka lo ngarung ngatubatuba maluxu Urana Numang
yabania, ning atuxu nga te.
56 Ne axadi li disok bu haruangadi Urana lipuxing suxunguxunguamdi
dibungdi waleu bagula aningoding." Baing lipuxindi dinaxu mana disauya
saing diluki mala.

Dita Yesu Haruangia Kaunsilidi Maxadingia
(Mak 14:53-65; Luk 22:54-55,67-71; Yon 18:12-13,19-24)

57 Baing lipuadi dituxu Yesu daxai mala lipu hananiangam mugamu-
gangama Kayapas numania. La ba, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi
digabu lipu haringindi digugunia ma.
58 Pita su mana Yesu mala, ne wa hasoya monga. Su mana mala laing
lipu hananiangam mugamugangama numang rubinia. Baing luxu saing
rung mua rangua lipu wasangamdi bu bagu baraxinta bagula sok.
59 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringing longgalo
duwa Yuda Kaunsilidi, ding disai haruanga languangam tela bu dung Yesu
mati mana.
60 Dibagu lipu xumana dinai mana disu haruanga languangam na, ne
haruangadinga sanga te.

Disaisai laing lipu luwa dima
61 disu haruanga ba, "Lipua li harua ba, 'Nga sanga mana ngaxui mari
Urana Numanoa, baing kimuya mana xaidap tuwa, bagula ngatongtongia
muli.' "§
62 Baing lipu hananiangam mugamugangama mesa saing harua na Yesu
ba, "Haxuyangam te? Baru mana haruanga li disu maung?"
63 Ning Yesu mumguti.

---

† **26:48** ***libu***—Bungina Yesu, lipu kuboludinga bungina dibo ba daharua xaidap xai bing dilibu riandi manggobidingia. Bila dituxu rimadingdi. ‡ **26:53** ***bakbak 12***—Bakbakkadi li xumang sibuna, bila 72,000. § **26:61** Ubagu Yon 2:19-21. La ba Yesu harua mana sangganoa bila Urana Numanoa. Lipu languangamgadi li duxugia Yesu haruanganoa.

Baing lipu hananiangam mugamugangama harua na ba, “Ngatabinaung
ba ubaxanga maxuna nam mana Urana walingam maxania ba: Ung ba
Urana Lipuxing Mogunganama? Ung Urana Garanoa, kimbo tegu?”
64 Yesu haxuya ba, “Wane, bila ung guharua ba. Ne haruanga tela muli
ngabaxanga nang ba: Kimuya bagula abagu Lipua Ma Rangua Urana rung
Urana Haringinga rimang rimamo rubinia, xaung bagula abagu ma xaung
mugap long xaiyamdi.”*
65 Baing lipu hananiangam mugamugangama sing ina imangindi bu
hatanga ba gamona doa, saing harua ba, “Harungia Urana! Harua ba wa
hasusu rangua Urana! Heku tasai’m lipu tela muli su haruangua na. Ang
galungu masup.
66 Ang gahatum baru?”
Dahaxuya ba, “Lipu kubolu dianam! Bing mati mana kubolunoa!”
67 Baing digipgip ramramonia saing ditaha rimadingia. Teladi duda
68 saing daharua ba, “Uhatanga ba ung Urana lipuxing suxunguxun-
guama! Ung Urana Lipuxing Mogunganama, ubaxanga namguba. Gaxarea
tahaung?”

Pita Hatiam Mana Yesu
(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Yon 18:16-18,25-27)

69 Pita rung mua sabasabia, maluxu numa gamgamingania, baing haing
haulingam tela sok ma saing harua ba, “Ung xauna, uwa rangua Yesu
Galiliama.”
70 Ne hatiam ding longgalo maxadingia. Harua ba, “Baraxinta uharua
mana ngaxabia te.”
71 Baing ila numa xaluxing yabania. La ba haing haulingam tela muli
bagu, saing harua na lipuadi duwa la ba, “Lipua li wa rangua Yesu
Nasaretiama.”
72 Hatiam muli, harua ba, “Ngabaxanga Urana maxania ba ngaxabia
lipua ba te!”
73 Mena, lipudi dili mauli la ba dima rangua Pita saing daharua ba,
“Maxung sibuna, ung dingia tela, namua na waxumtuanoa hatangaung
sabasabia.”
74 Tauna Pita harua haringing sibunauba. Harua ba nabu langua bing
sangau, wa haruangia rangua Urana, saing harua ba, “Maxung sibuna,
Urana maxania, ngaxabia lipua ba te!”
Baing ina naga, hata sibuna li muxaxua xatu.
75 Saking Pita hatumia muli Yesu haruanganoa ba: “Muga mana
muxaxua xatu, bagula uhatiam manga tuwa.” Baing sok mala, tang
haringing sibuna.

27

Yudas Mumu Ina

1 Buraraging sibuna baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu
lipudi lipuxiding haringindi dahau hatumingadingdi ba dung Yesu mati
baru.
2 Digoxi, daxai mala, saing dita gabana Pailat* rimania.
3 Yudas, lipua ta Yesu bixuandi rimadingia, bagu xabia bagula dung mati,
baing baxagi mana usingangua mana kubolunoa. Binabu xap siang silba

* **26:64** Danyel baxanga mana Urana Lipuxing Mogunganama malinganoa. Ubagu Danyel (Daniel) 7:13. * **27:2** Bungina dituxu Yesu, Pailat Rom yanamidinga mana Yuda titidinga.

mukiring 30 mala muli rangua lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung
lipu haringindi.
4 Baladi ba, “Ngalibu kubolu diana. Lipua ngata rimaimia ba libu kubolu
dian tela te.”
Dahaxuya ba, “Axamang amia te. Ung mauxangama baing!”
5 Binabu Yudas ting sianga mala maluxu Urana Numania. Baing sauyadi
saing ila mumu ina.
6 Lipu hananiangamdi yanamidingdi ditagia siang silba mukirinadi ba
saing daharua ba, “Siangga li siang sipkam, binabu hanaunaunga bili kira
ba labu tata rangua Urana Numang sianginoau tai.”
7 Binabu dahau hatumingua mana siangga ba digim lipu bori tongton-
gianganama titinoa. Baing duxugia mala sok gobagoba tela mana dikimang
lipu titi telamdi mana.
8 Namua naga duxu titia ba Titi Sipkamguyu.
9 Baing mana kubolua ba, dilibu haruanga Urana lipuxing suxunguxun-
guama Yeremaya bung waleu ba aningona. Harua ba, “Daxap siang silba
mukiring 30 bagudiba—giminaginoa Isreldi dimogu mana lipua ba,
10 saing digim lipu bori tongtongianganama titinoa, bila Toxoratamona
tabina nga.”†

Yesu Wa Haruangia Pailat Maxania
(Mak 15:2-15; Luk 23:2-3,18-25; Yon 18:29–19:16)

11 Tauna, mana bungina baguba Yesu li mua gabana maxania, baing
gabana xusunga ba, “Ung ba xaitamoxi Yuda dingia?”
Yesu haxuya ba, “Wane, bila ung guharua ba.”
12 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringindi disu
haruanga mana, ne haxuya tela te.
13 Saking Pailat xusunga ba, “Bola ulungu haruanga xumana disudi
maung, bo?”
14 Ning Yesu haruangan te. Haxuya haruangading kaxuketa tela te.
Binabu gabana hixi sibuna mana.
15 Ne mana Taunga Dalingam niani taining tainina, Pailat kubolunoa ba
ina yunga lipu salak yabanam tela gaxarea gaxarea burangua dimogu.
16 Niani baguba lipu salak yabanam tela xap yaya sabanga mana
kubolung diandi wa, yanoa Barabas.
17 Binabu bungina buranga digugunia ma, Pailat xusungadi ba, “Baru
lipuxinta ang gabo ba ngayunga nang? Barabas, kimbo Yesu duxu ba Urana
Lipuxing Mogunganama?”
18 Xusunga bila ba, namua na xabiau yanamidingdi gamodingdi didoa
mana Yesu, binabu dita rimania.
19 Pailat rung mana kabukabu suxuyangama, baing haininoa soxi ulega
ma rangua ba: “Labu ulibu axamang tela mana lipu maringina bau tai.
Namua na yambong ngamip mana, saing gamogua mauxang sibuna.”
20 Ning lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringindi diti
buranga hatumingadingdi ba duxusunga Pailat ba yunga Barabas saing
ung Yesu mati.
21 Binabu gabana xusunga muli ba, “Lipu baruamta mana luwadi li ang
gabo ba ngayunga nang?”
Dahaxuya ba, “Barabas.”

† **27:10** Ubagu Sekaraya (Sekaraia) 11:12-13 xaung Yeremaya (Jeremaia) 19:1-13, 32:6-9.

22 Baing Pailat xusungadi ba, “Ne ngaria baru mana Yesu li duxu ba
Urana Lipuxing Mogunganama?”
Ding longgalo dahaxuya ba, “Ung mati xai balingamia!”
23 Pailat xusungadi ba, “Baruta? Libu kubolu diang baruamta?”
Ne duwagiwagi haringina ba, “Ung mati xai balingamia!”
24 Pailat bagu daxap haruanganoa te. Ne bagu haunginga sabanga bo
ba mesauba. Binabu xap mina langing tela saing damia rimandi lipudi
maxadingia.‡ Harua ba, “Sanga ba ngawa haruangia mana lipua li sibindi
te. Ang mauxangaima baing!”
25 Baing lipu longgalo dahaxuya ba, “Uyunga sibinoa wa mam am gagabu
garamamdi!”
26 Baing ina naga, yunga Barabas nadi. Ne tabina lipuxing haungingamdi
ba digusi Yesu. Sup, baing ta Yesu lipu haungingamdi rimadingia bu dung
mati xai balingamia.

Lipu Haungingamdi Didaudau Yesu
(Mak 15:16-20)

27 Baing gabana lipuxing haungingamdi daxai Yesu maluxu gabman
numania (duxu ba Piretoriam), saing duwagi guguniangading haungingam
longgalo dima digugunia taxiya.
28 Dunia imangindi sangua saing disausau imang maxaxaya sabuxang
tela mana.
29 Saking ditaling waxu ruxunam bila xaitamoxi muxubinoa saing dita
toxonia. Dita nunu bila xaitamoxidi dituxu rimang rimamo, saing digung
kiding tuxundi maxania bila duwa hawa mana saing didaudau ba, “Uwa
bungingbunginalo, xaitamoxi Yuda dingia!”
30 Digipgip, saing daxap nunua saing ditahataha toxonia.
31 Didaudau laing sup, baing dunia imang sabuxanoa sangua, saing
disausau ing sibung imangindi mana muli. Saking daxai mala bu dung
mati xai balingamia.

Digoxi Yesu Xai Balingamia
(Mak 15:22-32; Luk 23:33-43; Yon 19:17-24)

32 Dahaxa malau, baing lipu haungingamdi disok mana lipu Sairinam
tela, yanoa Saimon, saing daxap dilibu xoxi Yesu xaing balingama.
33 Dila disok long tela duxu ba Golgota (namuxinoa ba Toxotaxu Guang
Yabana).
34 La ba disina wain tela daxaning axamang mabiang tela duxu ba gal
na bu nung. Ne bungina tuba, hauxana saing nung te.
35 Digoxi diti mahaing masup, baing dahali halinga tela bu dibagu
gaxarea daxap imangindi.
36 Dirung la ba bu duwasa mana.
37 Etua mana toxonoa digoxi xai tela dibung haruanga disu na mana ba:
LIPUA LI YESU, XAITAMOXI YUDA DINGIA.
38 Digoxi lipu hanaunggam luwa rangua, tela wa rimamo, tela wa xong.
39 Lipudi dahaxa dahadalia daharua diana na, ditingting toxodingdi mala
40 saing daharua ba, “Uharua bagula uxui Urana Numanoa mari, saing
utongtongia muli mana xaidap tuwa, bing ung guhauliung! Nabu ung
Urana Garanoa, bing uri ma sangua xai balingamga ba!”
41 Lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu hanaunaunga tubatubain-
ganamdi xaung lipu haringindi xauna, ding didaudau bila ba.

‡ **27:24** ***damia rimandi lipudi maxadingia***—Pailat hatanga haruanganoa bila li.

42 Daharua ba, “Hauli lipu teladi ba, ne sanga ba hauli ing sibuna te!
Nabu Xaitamoxi Isreliama, bing ri ma sangua xai balingamga bauba bu
am gabagu am gahatum haringina mana.
43 Ina hatum haringina mana Urana saing harua ba, ‘Nga Urana
Garanoa.’ Baing ina naga, nabu Urana muruna mana, bing Urana sanga
ba hauli hatata.”
44 Bila balau lipu hanaunggam luwa digoxi dingtang rangua, tang
didaudau xauna.

Yesu Matianoa
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49)

45 Xaidap liauba, baing labianoa kaukau titia masup laing bungbung.
46 Bila 3:00 bungbung Yesu wagi sabanga ba, *“Eli, Eli, lema sabaktani?”*
namuxina ba, “Urana ngayua, Urana ngayua, baruta uyunga nga?”✡
47 Lipu teladi dili la ba dilungu alaba, baing daharua ba, “Wagi mana
Elaitsa.”
48 Hata sibuna li dingia tela luki mala saing xap garumu tela, saing tai
maluxu’m wain mabiana laing baxagi. Sup, baing su xai tela mana saing
iti mahaing, sina na Yesu ba nung.
49 Ne dingia teladi daharua ba, “Taragu to! Tabagu nabu Elaitsa ma bu
hauli to.”
50 Baing Yesu wagi sabanga muli, saing yunga aningonoa mala.
51 Taxa mana bungina baguba, imang sabangga silola mua maluxu Urana
Numania singina hataing luwa etua laing sok ha lo. Titia taguxa, siangdi
dutu ding.
52 Baing guha gobagobadi dutu ding daxaxa ding, saing Urana lipuxing
xumana dimati masup, sanggadingdi dimesa muli.
53 Disok sangua gobagobadi, saing kimuya mana Yesu mesa muli ba,
diluxu long sabangga Urana mogu inia Yerusalem, saing lipu xumana
dibagudi.
54 Lipu haungingamdi yanamidinga gabu lipu haungingamdi dili rangua
duwasa mana Yesu, ding dibagu noxigua xaung axamang teladi disok,
baing dimaxuwa sibuna. Daharua ba, “Maxung sibuna, lipua li Urana
Garanoa naga!”
55 Haing xumana duwa la ba, dili hasoya monga, dibagu mua. Bungina
Yesu wa titia Galili saing ma, dinaxu mana saing dahauli.
56 Dingia tela bing Maria Magdalam, tela Yems Yosep tang bauding yanoa
Maria, xaung tela Yems Yon tang bauding.

Yesu Kimanginganoa
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Yon 19:38-42)

57 Yambonga bo ba sokkuba, baing lipu xalaxalam tela mana longga
Erimatea, yanoa Yosep, ma. Ina lipu tela naxu mana Yesu xauna.
58 Ila rangua Pailat, xusunga mana Yesu sangganoa, saing Pailat tabina
lipuxing haungingamdi ba disina na.
59 Yosep xap sangganoa mari, saku mana imang sigixingang xai sibung
tela,
60 saing ta maluxu mana ing sibung guhanoa gobagoba haun tela
disaba sianga maluxu mala. Ditutuxuya siang sabanga ma rangguti guhia
gobagoba xuania. Baing dilauba.
61 Maria Magdalam gabu Maria tela dirung haxek guhia gobagobia, tang
dibagu.

✡ **27:46** Olaidi (Buk Song) 22:1

Lipu Wasangamdi Duwa Gobagobia

62 Xaidap Xauxaungama§ ila sup, baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi dila rangua Pailat.
63 Dibala ba, “Lipu Sabanga, am gahatumia muli haruanga tela lipu murakkamga ba harua bungina wauyu. Harua ba, ‘Kimuya mana xaidap tuwa bagula ngamesa muli.’
64 Binabu am gabo ba utabina lipuxim haungingamdi ba duwasa mana guhia gobagobia ba laing xaidap tuwa. Nam lipuxindi dinaxu mana dila dahanai sanggua saing dibala lipudi ba mesa muli mana matiyua! Nabu bila ba, bing murakka li bagula dali muraga bungina langua ba ina Urana Lipuxing Mogunganama baing.”
65 Pailat haxuya ba, “Tauna, axap lipu wasangamdi mala saing aharingia sanga mana xabiangaima.”
66 Baing ina naga, dila daharingia guhia gobagoba bila li: Ditaga sianga, dita raguna mana bu bili, saing dita lipu haungingamdi mali bu duwasa mana.

28

Yesu Mesa Muli Gobagobia
(Mak 16:1-8; Luk 24:1-10)

1 Xaidap Yaguangama ila sup, baing mana xaidap mugamugangam mana sande baguba, xaidaba haingguba, Maria Magdalam gabu Maria tela dila bu dibagu guhia gobagobia.
2 Hata sibuna li noxiga sabanga sok! Namua na Toxoratamona uleginam tela ri long xaiya ma, saing ila guhia gobagobia, tutuxuya sianga mala singia saing rung mana.
3 Bagunganoa bila bilikbilik, saing imangindi dusa bila mugap.
4 Lipu wasangamdi dimaxuwa sibuna mana, saing dilulu. Saking disok bila matiandi.
5 Urana uleginama harua na haingdi ba, “Labu amaxuwau tai, namua na ngaxabia ba tang gasai mana Yesu, ina dung mati xai balingamia ba.
6 Wa la li te! Mesa muli ba, bila harua ba. Tang gama abagu longga muga sangganoa tabu mana ba.
7 Saking tang gala sap abala lipuxindi dinaxu mana ba, ‘Yesu mesa muli mana matiyua saing muga nang mala Galili. Bagula abagu la ba.’ Ahatumia axamandi ngabalangtang ba.”
8 Baing ina naga, haingdi tang diluki sap mala sangua guha gobagobia, dimaxuwa ne gamodingdi diyaha sibuna, saing diluki mala bu dibaxanga na lipuxindi dinaxu mana.
9 Hata sibuna li Yesu sok mana dingtang. Harua ba, “Buraraging xai.” Tang dima rangua, dituxu kindi saing disabu mana.
10 Baing Yesu harua nadi ba, “Labu amaxuwau tai. Ala abaxanga na riagudi ba dila Galili, saing bagula dibagu nga la ba.”

Lipu Wasangamdi Dinaxuya

11 Haingdi tang diluki malau, baing lipu wasangam teladi dila diluxu long sabangia, saing dinaxuya na lipu hananiangamdi yanamidingdi mana axadi disok ba.

---

§ **27:62** Sande bing xaidap mugamugangam mana Yudadi hatumingadinga. Urana tongtongia axamandi mana Sande ila sup Paraide. Baing mana Sarare, yagua. Binabu Yudadi disabu mana Sarare saing diyagua. Baing dituxu oxata tela mana Sarare te. Duxu ba Xaidap Yaguangam. Baing daxauxau axamandi bila anginga mana Paraide, saing duxu Paraide ba Xaidap Xauxaungam.

12 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digugunia rangua lipu haringindi
saing dahau hatumingua. Dulia lipu haungingamdi siang xumana.
13 Dibaladi ba, “Aharua bila li: ‘Lipuxindi dinaxu mana dima yambong
bungina am gakinu saing dahanai sangganoa mala.’
14 Nabu haruanga li ila sok gabana tangangliania, bing bagula am
gahamaringia haruanga rangua, bu mauxanganoa xapkang te.”
15 Binabu lipu wasangamdi daxap sianga saing disu mana lipu yayamdi
haruangadinga. Baing naxuyanga baguli oti mauli liwe mana Yudadi, saing
dinaxuya hatatauyu.

Haruanga Soxingam

16 Baing lipudi dinaxu mana 11 dila titia Galili, dila bimbia Yesu baladi
ba dila mana ba.
17 Dibagu, baing disabu mana, ne teladi hatumingading luwa.
18 Baing Yesu ma ranguadi saing baladi ba, “Tibugu ulia nga haringinga
bu ngawa etua mana axamang longgalo mana long xaiya xaung titia.
19 Binabu, ala atubatuba haruangagua mana numanuma longgalo bu
disok lipudi dinaxu manga. Asuguadi mana Tibugu, Garanoa xaung
Aningonoa tung yadingdi.
20 Atubatubadi ba disu mana haruanga longgalo ngahanaunauang man-
adi ba. Bagu maxung sibuna bagula ngawa ranguang bungingbunginalo,
laing xaidap subinganoa.”

Ulek Xaiya Mak Bung
Mak

Namua Mak Bung Xailonginoa

Haruanga mugamugangam mana Mak xailonginoa harua ba, "Unggutinga mana ulek xaiyua mana Yesu Kristo, Urana Garanoa." Baing mana xailongga li, tabagu Yesu lipu haringingam mana libu oxata longgalo. Tabagu haringinganoa bungina tubatuba lipudi, suka xaungadi mala, xaung bungina yunga lipudi kuboluding diandi. Yesu uxuina ba, Lipua Ma Rangua Urana, saing harua ba ma bu sina ina walinganoa bu gim muli lipu xumana (10:45). Axadi bagudi li hatanga ina ba Urana Garanoa naga.

Mak naxuya xumana mana Yesu oxatanoa, ne naxuya mana Yesu tubatubaingang haruanganoa buk te. Muga, Mak naxuya mana Lipu Suguangama Yon oxatanoa xaung Yesu xap langa saing Satan tuba. Kimuya tabagu Yesu usinga lipudi mauxangading xangxana, saing tubatubadi. Muga lipuxindi dinaxu mana, ding daxabia xai te mana axadi Yesu libudi, ne mosimos daxap xabianga mana.

Tabagu xauna lipudi disok Yesu bixuandi saing disina mauxangang xumana na. Baing mana xailonging subingang hataina, Mak naxuya mana Yesu matianoa saing mesanganoa muli.

Lipu Buningama

Lipua bung xailongga li bung yanoa te. Ne lipu xabiangam xumana daharua ba Mak bung. Mak naxuyanganoa wa bunging xumana mana Urana Xuang Hauna (Aposel 15:39, Kolosi 4:10, 2 Timoti 4:11, Pailimon 24 xaung 1 Pita 5:13). Bunging teladi duxu ba "Yon, duxu ba Mak" (Aposel 12:12, 12:25 xaung 15:37). Mak wa rangua aposel Pita niani teladi mana Pita walingang subinganoa, saing Kristo lipuxindi duxusunga Mak haringina ba bung Yesu naxuyanganoa mari.

Haruanga Tuandi

- Yesu oxatang unggutinganoa *(1:1-13)*
- Yesu tuxu oxatanoa titia Galili *(1:14–6:29)*
- Yesu tuxu oxatanoa titia Galili rubinia *(6:30–9:32)*
- Yesu tuxu oxatang kimuam sibuna titia Galili *(9:33-50)*
- Yesu tuxu oxatanoa titiadi Yudia xaung Peria *(Hataina 10)*
- Axamandi disok xaidap teladi muga mana Yesu mati makira *(Hataina 11–15)*
- Urana iti Yesu mesa muli *(Hataina 16)*

Lipu Suguangama Yon Xauxau Daxangua
(Matyu 3:1-11; Luk 3:2-16)

1 Unggutinga mana ulek xaiyua mana Yesu Kristo, Urana Garanoa.

2 Ungguti bila waleu Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung ba:

"Bagu bagula ngasoxi lipuxigu ulekkama muga naung,
bu hamaringia daxangama."✡
3 "Waxutu tela wagi mua long xoliania ba,

✡ **1:2** Malakai 3:1

‘Axauxau daxangua mana Toxoratamona,
atongtongia daxanga maringindi mana.’ ”✡

4 Binabu Lipu Suguangama Yon sok mana long xoliana ba, baxanga
baxanga na lipudi bu duxugia hatumingadingdi, saing daxap langa bu
hatanga ba, saing Urana bagula yunga kuboluding diandi.
5 Yudia long longgalo xaung Yerusalem longgalo dila rangua Yon. Baing
bungina ditula kuboluding diandi, suguadi mana Langga Yodan.
6 Yon sau imanga ditongtongia mana kamel buxandi, saing goxi waxu
asaxa sangganam tela wagigia ulenia. Xang munrikidi* xaung bina bila
dungungu langina.†
7 Baing baxanga mua ba, “Lipu tela ma kimu manga, haringinganoa dali
haringingagua. Sanga mana ba ngayuyu mari ngaunia xaing sanggandi te,
namua na yanoa dali ngayua sibuna.
8 Nga ba ngasuguang mana langa, ne ina bagula suguang mana Urana
Aningonoa.”‡

Yesu Xap Langa Saing Satan Tuba
(Matyu 3:13–4:11; Luk 3:21-22, 4:1-13)

9 Mana bungina baguba Yesu yunga longga Nasaret mana titia Galili saing
ma. Baing xap langa Yon rimania maluxu Langga Yodan.
10 Baing bungina sauya langa saing haing mauyu, hata sibuna li bagu
long xaiya xaxaina saing Urana Aningonoa ri ma mana bila baxaliku.
11 Baing waxutu tela sok ma long xaiya, harua ba, “Ung Garagu sibuna,
nga murugu sibuna maung. Ngayaha sibuna maung.”
12 Hata sibuna li Urana Aningonoa libu ila long xoliania.
13 Baing wa long xoliania xaidap 40, saing Satan tuba. Asaxa abungindi
duwa xauna. Baing Urana uleginamdi dahauli.

Yesu Wagi Lipu Xuningam Luwadi Luwadi
(Matyu 4:18-22; Luk 5:2-11; Yon 1:35-42)

14 Kimuya mana dita Yon salak yabania, Yesu ila titia Galili saing baxanga
ulek xaiyua ma rangua Urana.
15 Yesu harua ba, “Xaidapka Urana mogu ma ba. Urana Yonggaxinoa
ma haxek ba. Axugia hatumingaimdi saing ahatum haringina mana ulek
xaiyua.”
16 Bungina Yesu naxu Lang Gamolingana Galili rubinia, bagu neng
sabangandi Saimon Andru tang diting amagua lang gamolingania, namua
na dingtang lipu xuningamdi.
17 Baing Yesu harua nadi ba, “Tang gama anaxu manga, saing bagula
ngalibuang asok lipu xuningam mana lipudi.”
18 Baing hata sibuna li tang diyunga amagadingdi saing dinaxu mana.
19 Yesu haxa monga mala, baing bagu Yems, Sebedi garanoa, xaung
kixinginoa Yon, duwa wagadingia, dahamaringia amagadingdi.
20 Hata sibuna li wagidi, saing diyunga tibuding Sebedi wagia xaung
lipuxing oxatamdi, saing tang dinaxu mana.

✡ **1:3** Aisaya (Aisaia) 40:3 * **1:6** Tabares waxungtuana—*munrulidi.* † **1:6** Dungungu na bila ba, duxu ba bi, saing ditongtongia langina dauyana bu dahaxang hataxudingdi. Baing lipudi daxang xauna. ‡ **1:8** Bungina Yon suguadi, bing hatanga lipudi ditula kuboluding diandi. Haruanga “Yesu bagula suguang mana Urana Aningonoa” namuxina ba ina soxi Aningonoa bu wa ludingia. Urana Aningonoa damia kuboluding diandi, hatanga daxangua nadi, haringiadi sanga mana disu mana Urana murunganoa, saing haulidi mana axamang xumana bila.

Yesu Suka Xaunga Mana Lipu Tela
(Luk 4:31-37)

21 Dila disok long sabangga Kaperneam. Baing bungina Xaidap
Yaguangama sok, Yesu luxu Yudadi sabungading numania saing ungguti
tubatuba lipudi.
22 Baing dihixi mana tubatubainganoa, namua na tubatubadi xaung
haringinga sibuna, bila lipu hanaunaunga tubatubainganamdi te.
23 Hata sibuna li, la ba sabungading numania, lipu tela xaunga§ wa mana
xaba ba,
24 "Yesu Nasaretiam, uma bu uraxata mam? Bola uma ba uhanggalan-
giam? Ngaxabiaunggu, ung Urana Lipuxing Mogu Naina!"
25 Yesu bili ba, "Udik! Usok ma sangua lipua li!"
26 Baing xaunga libu lipua lulu haringina, xaba haringina, saing sok
sangua.
27 Baing lipu longgalo dihixi mana, ne duxusunga liwe mading ba,
"Baraxinta sok? Tubatubainga haun tela saing harua bila lipu yayam tela!
Tabina xaungadi saing disu mana haruanganoa!"
28 Baing Yesu naxuyanganoa ila sap mana long longgalo maluxu Galili.

Yesu Sahi Lipu Xumana Busingadingdi
(Matyu 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Yesu yunga sabungading numanoa, baing gabu Yems, Yon dila rangua
Saimon, Andru tang numadingia.
30 Saimon haininoa bauna busi, sanggandi disala saing kinu'm tabu
xabia. Baing dibala Yesu mana.
31 Binabu ila rangua haingga ba, tuxu rimanoa saing iti mesa saing rung.
Baing sangga salianoa sup, saing xauxau angingua nadi.
32 Bungina xaidaba ri daxap lipu busingamdi xaung adi xaungadi duwa
manadi ding longgalo dima rangua Yesu.
33 Lipu longgalo digugunia mua numa xaluxinia,
34 saing Yesu sahi busingadi mana lipu xumana dibusi mana businga
xangxana. Suka xaungadi, saing bilidi ba daharuau tai, namua na daxabia
ba ina Urana Garanoa.

Yesu Sabu Mua Long Xoliania
(Luk 4:42-43)

35 Buraraging sibuna, labauyu, baing Yesu mesa ila long xolian tela, saing
sabu mua.
36 Saimon gabu riandi dila disai mana,
37 ne bungina disok mana, dibala ba, "Lipu longgalo disai maung!"
38 Yesu haxuya nadi ba, "Heku, tala mana long teladi duwa haxek, bagula
ngabaxanga nadi to. Namua na oxata naga ngama mana ba."
39 Baing haxa mauli maluxu titia Galili long longgalo, baxanga maluxu'm
sabungading numandi saing suka xaungadi.

Yesu Sahi Businga Saksaxama Mana Lipu Tela
(Matyu 8:2-4; Luk 5:12-14)

§ **1:23** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* Maxixinga 26, 27 xauna.

40 Lipu saksaxam tela ma rangua Yesu, gung king tuxundi, saing xusunga
haringina ba, “Nabu ung murum, ung sanga ba usahi busingagua bu
ngasok sigixinga.”*
41 Baing Yesu usinga sibuna, ta rimanoa mala saing ring, saing bala ba,
“Nga murugu, usok sigixinga!”
42 Hata sibuna li businga saksaxa sup mana, saing sok sigixinga.
43 Yesu soxi mala sap, saing harua haringina na ba,
44 “Labu ubala lipu tela manau tai. Ne muga ula, uhatangaung na lipu
hananiangama. Hatata usok xai, bing usina hananianga mana sigixingama
bila Moses hanaunau ba, binabu lipudi bagula daxabia ba busingama sup.”
45 Ne lipua ba ila saing baxanga mauli na lipu longgalo, naxuyangua
ilauba. Baing Yesu sanga ba ila mana long tela lipudi maxadingia te. Ina
wa singia long xoliania, ne lipudi mana long longgalo dimau ranguau.

2

Yesu Hamaringia Lipu Tela King Riman Dahamati
(Matyu 9:2-8; Luk 5:18-26)

1 Xaidap teladi disup, baing Yesu ila muli longga Kaperneam. Bungina
lipudi dilungu ba wa numia,
2 lipu xumana dima digugunia, sanga mana ganangang te. Haxek sibuna
xaluya xauna, ganangang tela wa olang te saing Yesu baxanga Urana
Xuanoa nadi mua.
3 Lipu teladi dima, luwadi luwadi dahau lipu king rimandi dahamati ba
ma rangua.
4 Ne longa baxagi, sanga mana daxap busingama ma haxek rangua Yesu
te. Binabu daxap mahaing numa ubunia saing daxaxa numa long tela
mana longga Yesu wa ba, saking diyungia kabukabu lipu busingama kinu
mana ba mari.
5 Yesu bagu hatumingading haringina, baing harua na lipu king rimandi
dahamati ba, “Garagua, kubolum diandi disup.”
6 Ne lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi dirung mua la ba saing
hatumingadingia dahatum ba,
7 “Baruta lipua li harua bila ba? Harungia Urana! Gaxarea sanga ba
yunga kubolu diandi? Urana ing ganina!”
8 Ne hata sibuna li Yesu xabia hatumingania ba dahatum baru hatumin-
gadingia, saing harua nadi ba, “Baruta ahatum hatumingaimia bila ba?
9 Baru haruanganta mosiu mana ngaharua na lipua ba: ‘Kubolum diandi
disup’ kimbo ‘Umesa, oxop uxaingama uhaxa’?
10 Ning hatata bagula ngahatanga nang ba Lipua Ma Rangua Urana ina
sanga haringinga etua mana titia li bu yunga kubolu diandi.” Saking harua
na lipu king rimandi dahamati ba,
11 “Ngabalaung, umesa oxop uxaingama saing ula numia.”
12 Baing ina naga, hata sibuna li lipua mesa, xap uxainganoa saing haxa
mala lipu longgalo maxadingia. Baing dihixi mana saing diti Urana yanoa,
daharua ba, “Si! Mugau ma am gabagu axa na bila li te.”

---

* **1:40** Bunging xumana haruanga ***sigixinga*** namuxing luwa. Namuxing tela bing sanggang disigixinga, axadi duwa sabasabia. Namuxing tela bing lunia sigixinga. Nabu lipu tela xap businga saksaxam, bing musuna sabasabia xaung lunia, binabu sanga ba hanania mana Urana te. Hanaunaunga harua bila ba. Baing ina naga, lipu tela xap businga saksaxam bing musuna Urana maxania.

Yesu Wagi Libai
(Matyu 9:9-13; Luk 5:27-32)

13 Tauna, Yesu ila muli Lang Gamolingana Galili rubinia. Buranga
sabanga dima rangua saing ungguti baxangangua nadi.
14 Bungina haxa mala, bagu Alpias garanoa Libai rung mua numa takis
xabinganamia saing bala ba, "Unaxu manga." Baing ina naga, Libai mesa
saing naxu manauba.
15 Kimuya, ila xang Libai numania. Baing lipu takis xabinganam xumana
gabu lipu kubolu dianam xumana daxang rangua Yesu gabu lipuxindi
dinaxu mana, namua na lipu xumang sibuna dinaxu mana.
16 Bungina lipu hanaunaunga tubatubainganamdi mana bakbakka Parisi
dibagu Yesu xang rangua lipu kubolu dianamdi xaung lipu takis xabin-
ganamdi, duxusunga lipuxindi dinaxu mana ba, "Baruta ina xang rangua
lipu takis xabinganamdi xaung lipu kubolu dianamdi?"
17 Yesu lungu haruanga baguba, baing harua nadi ba, "Lipu baxiamdi
dahauli lipu businga teguamdi te. Tegu. Dahauli lipu busingamdi. Bila
balau, ngama ba ngawagi lipu maringindi te. Tegu. Ngama ba ngawagi
lipu kubolu dianamdi."

Duxusunga Yesu Mana Kubolua Disaha Mana Angingua Ba
(Matyu 9:14-17; Luk 5:33-38)

18 Mana bungina baguba, lipudi dinaxu mana Yon xaung Parisidi ding
disaha mana angingua. Baing lipu teladi dima duxusunga Yesu ba,
"Bunging xumana lipudi dinaxu mana Yon xaung lipudi dinaxu mana
Parisidi ding disaha mana angingua bu dahatanga ba dibo ba Urana yaha
manadi, ning lipuximdi dinaxu maung ba tegu. Baruta?"
19 Baing Yesu haxuya nadi ba, "Nabu lipu tela hatata bo ba yau. Riandi
sanga ba disaha mana angingua bungina wauyu ranguadi? Tegu. Bungina
lipua bo ba yau wauyu ranguadi sanga ba disaha mana angingua te.
20 Ne kimuya bungina lipu teladi daxap lipua ba mala sangua ding, mana
xaidapka baguba bagula disaha mana angingua.
21 "Lipu tela labu raga imang hataing xabatingang tela mana imang
muganguau tai. Nabu libu bila ba, bungina damia, hataina ba bagula
xating saing sing mugangua, saing singingua bagula tubu.
22 Lipu tela labu gua wain hauna mari mana meme sanggang muganga-
diu tai.* Nabu libu bila ba, bing wain bagula sing saha meme sanggandi,
binabu wain xaung meme sanggandi disup xauna. Tegu. Wain hauna bing
gua mari mana meme sanggang haundi."

Yesu Wasa Mana Xaidap Yaguangama
(Matyu 12:1-8; Luk 6:1-5)

23 Mana Xaidap Yaguangam tela, Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana
dahaxa malau daxangia, dikisi mana wit umangang tela. Lipuxindi dinaxu
mana dungguti daxauya wit marang teladi namua na gesagiding.
24 Saking Parisidi duxusunga ba, "Ai, baruta dilibu oxata hanaunaun-
garadi dibili kira ba talibu mana Xaidap Yaguangama?"
25 Baing Yesu haxuya nadi ba, "Axa mugangaroa Debit libu waleu, atiti
ba ne baruta ahatumia te? Mana bungina ina gabu guguniangandi duwa
mana bunging dianoa, gesagiding saing angiading te.

---

* **2:22** Waleu, Yudadi dirugi meme sanggana, diraga saking digua wain mana. Bila nanggoladinga. Bungina ditongtongia wain hauna, bing wain salalanga. Ne meme sanggang muganga sanga ba salalanga xauna te. Nabu meme sanggang hauna, bing sanga ba salalanga.

26 Abiata wa lipu hananiangam mugamugangama baing Debit luxu
Urana Numania, saing xang salanga dita Urana maxania. Anginga baguba
bilingam. Lipu hananiangam ding ganiding sanga ba daxang. Ne Debit,
ina xap teladi† saing xang. Baing sina teladi na guguniangandi xauna.”‡
27 Saking Yesu harua nadi ba, “Urana mogu Xaidap Yaguangam bu sok
mauxana mana lipudi te, ina mogu bu hauli lipudi.
28 Binabu Lipua Ma Rangua Urana wasa mana Xaidap Yaguangama
xauna.”

3

Yesu Hamaringia Lipu Tela Mana Xaidap Yaguangam
(Matyu 12:9-14; Luk 6:6-11)

1 Bunging tela, Yesu luxu Yudadi sabungading numania saing lipu tela
wa la ba, rimanoa mati saing toatuana.
2 Baing duwasa mana Yesu xai bu dibagu nabu bagula hamaringia lipua
mana Xaidap Yaguangam kimbo tegu, namua na dibo ba dita haruangia.
3 Baing harua na lipua rimanoa mati ba, “Umesa uli lipudi maxadingia.”
4 Saking harua nadi ba, “Baru kubolunta naxu mana hanaunaunga mana
Xaidap Yaguangam: Talibu xai kimbo talibu doa, tahauli kimbo taung?” Ne
ding dimumguti mua.
5 Baing Yesu atin disala, bagu mauli manadi. Hatuminganoa mauxana
namua na hatumingading diriba ding, saing harua na lipua ba, “Uraria
rimama.” Raria, saing rimanoa sok xai dup.
6 Baing Parisidi disok sangua, dila digugunia rangua Herot bakbagindi
bu dahangixaya bu disai daxanga tela bu dung Yesu mati.

Buranga Disu Mana Yesu
(Matyu 12:15-16; Luk 6:17-19)

7 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana diyunga longga ba mala lang
gamolingania saing buranga sabanga Galiliamdi disu mana.
8 Bungina dilungu axadi Yesu libudi, lipudi dima rangua mana titia
Yudia, long sabangga Yerusalem, titia Idumea, titiadi duwa Langga Yodan
hataina xaung titiadi duwa mauli mana long sabanggadi Taya, Saidon.
9 Baing bungina bagu buranga baguba, bala lipuxindi dinaxu mana ba
daxauxau xai wagang tela bu haing mana, nam lipudi dibura mana.
10 Bila balau namua na hamaringia busingam xumana. Binabu lipu
busingamdi dahayuyu ma haxek haxek ba diring.
11 Baing bungina xaungadi* dibagu, xungdi mari maxania saing daxaba
ba, “Ung Urana Garanoa!”
12 Ne Yesu bilidi haringina ba dinaxuya mana ina gaxarea.

Yesu Mogu 12 Aposel
(Matyu 10:2-4; Luk 6:14-16)

13 Yesu haing mala xaxagania, baing wagi ma rangua gaxarea muruna
manadi, saing dima rangua.
14 Mogu lup 12 uxudi ba aposeldi† sanga mana duwa rangua xaung sanga
mana soxidi mala bu dibaxanga
15 xaung haringiadi bu disuka xaungadi.

---

† **2:26** Debit lipu hananiangam te, ne Abiata sina salanga dita Urana maxania na. Binabu Debit libu doa mana Urana maxania te. ‡ **2:26** Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 24:5-9; 1 Samwel (1 Samuel) 21:1-6. * **3:11** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* † **3:14** ***aposel*** namuxina ba lipu soxingam.

16 Lipua 12 ba mogudi bing:

Saimon (sina yaya Pita na),
17 Yems kixinginoa Yon (Sebedi garandi, ne sina yaya Boanerges na dingtang, namuxinoa bing Kaxap Garandi),
18 Andru,
Pilip,
Bartolomyu,
Matyu,
Tomas,
Yems (Alpias garanoa),
Tadias,
Saimon (duxu ba Selat, namua na bakbagindi dibo ba disuka Romdi mala),
19 Yudas Iskariot (ina ta Yesu bixuandi rimadingia).

Yesu Xaung Belsabul
(Matyu 12:25-29; Luk 11:17-22)

20 Yesu goxoya mala saing luxu mana numa tela. Baing lipu xumana digugunia muli, sanga mana Yesu gabu lipudi dinaxu mana sanga ba daxang te.
21 Ne bungina Yesu bakbagina dilungu bila ba, dila ba daxap ma sanguadi, namua na daharua ba, “Ina kakahana ba.”
22 Baing lipu hanaunaunga tubatubainganamdi diri Yerusalem ma daharua ba, “Belsabul‡ wa mana! Suka xaungadi mala mana yanamidinga haringinganoa.”
23 Baing Yesu wagidi dima rangua saing harua babu nadi ba, “Satan sanga ba suka ing sibuna baru?
24 Nabu yongga tela dutu ding, bing bagula disup.
25 Nabu numa tela dutu ding, bing bagula disup.
26 Baing ina naga, nabu Satan haunggana ing sibuna saing utuina, bing sanga ba li te, ne subinganoa ma ba.
27 Ne lipu tela sanga ba luxu lipu haringingam numania bila Satan numanoa saing hanai xalingindi olang te. Tegu. Muga bing goxigoxi to. Tauna, hanai numania.
28 Maxung sibuna ngabalang ba, kubolu diang longgalo lipudi dilibudi, xauna haruanga diang longgalo daharungiadi mana Urana, ina sanga ba yungadi.
29 Ning lipu gaxarea daharungia Urana Aningonoa, bing bagula yunga kuboluding dianoa te. Bagula wa ranguadi bungingbunginalo.”
30 Harua bila ba namua na daharua ba xaunga§ wa mana.

Gaxarea Yesu Bauna Xaung Kixingindi?
(Matyu 12:46-50; Luk 8:19-21)

31 Baing Yesu bauna gabu kixingindi disok. Dili mua sabasabia saing disoxi lipu tela maluxu bu wagi ma.
32 Baing lipu buranga dirung taxiya, saing dibala ba, “Baum gabu kixingimdi duwa sabasabia, disai maung.”
33 Baing haxuya ba, “Gaxarea baugu? Gaxarea kixingigudi?”
34 Baing bagu mauli mana lipuadi dirung taxiya saing harua ba, “Adi bagudi li bila baugu xaung kixingigudi!

‡ **3:22** ***Belsabul*** Satan yan tela. § **3:30** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

35 Lipu gaxarea dilibu Urana murunganoa bing kixingigua, hamungagua
xaung baugu.”

4

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi
(Matyu 13:1-9; Luk 8:4-8)

1 Yesu ungguti tubatuba muli lang gamolingang rubinia. Baing buranga
sabanga dima digugunia taxiya, binabu haing wagia. Baing rung mari
mana tek lia, lipudi dili titia, lang rubinia.
2 Tubatubadi axamang xumana mana haruanga babundi saing maluxu
mana tubatubainganoa harua ba,
3 “Alungu to! Lipu umangam tela ila umangia bu ting wit xuyandi.
4 Tingdi saing teladi diri daxangia, saing mangdi dima daxangxangiadi.
5 Teladi diri long sianggamia, mana longga titi sibun te. Dahaxa sap
namua na titia ba tubu te.
6 Ne bungina xaidaba haing, xanidi saing dimutuxu namua na oxaxad-
ingdi diri te.
7 Xuyang teladi diri long waxu ruxunamia, baing disok, dihibuadi binabu
oxading te.
8 Ne xuyang teladi diri mana titi xaiya. Dahaxa, dahaing saing dua xai.
Oxang tela dua 30, tela dua 60 saing tela dua 100.”
9 Baing Yesu harua ba, “Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu
haruanga baguli.”

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi Namuxinoa
(Matyu 13:10-17; Luk 8:9-10)

10 Bungina buranga disup mala, baing Lipu 12 rangua lipu teladi ding
duxusunga mana haruanga babunadi ba.
11 Baing baladi ba, “Haruanga hisangamdi mana Urana Yonggaxinoa,
Urana nai ba axapdi baing. Ne lipu singamdi daxap haruanga babundi ing
ganina
12 bu,

“ ‘Dibagubagu mua ne dibagu daxabia te,
dilungulungu mua ne daxabia rangrang te.
Nam duxugia hatumingadingdi baing bagula ngayunga kuboluding
diandi!’✡ ”

13 Baing Yesu harua nadi ba, “Axabia haruanga babuna baguba na-
muxinoa te? Nabu bila ba, bing bagula axabia haruanga babung teladi
namuxidingdi baru?
14 Lipua ting wit xuyandi bila tela ting Urana haruanganoa.
15 Lipu teladi, hatumingadingdi bila daxanga ubuna, longga xuyandi diri
mana. Dilungu Urana haruanganoa, ne haxek sibuna ba, Satan ma unia
Urana haruanganoa sanguadi.
16 Lipu teladi bila xuyandi diri long sianggamia. Dilungu Urana
haruanganoa, saing daxap sap, gamodingdi diyaha mana.
17 Ne dahatum haringina mongaita ing ganina namua na oxaxadingdi
diraxap. Xungdi mari sap, bungina mauxangandi daxapdi kimbo bungina
daxap salaga mana namua dahatum haringina mana Urana haruanganoa.

✡ **4:12** Aisaya (Aisaia) 6:9-10

18 Baing lipu teladi bila xuyanadi diri long waxu ruxunamia. Dilungu
haruanganoa,
19 ne dahatum xumana buk mana titia li mauxangandi, xaung xalaxaladi
dituxu murak manadi, murungadingdi mana axamang xangxana xauna
daxapdi, dihibuadi, saing marandi dua te.
20 Ne xuyanadi diri titi xaiya bila lipuadi dilungu Urana haruanganoa,
daxap dita hatumingadingia saing oxading. Lipu teladi dua 30, teladi dua
60, teladi dua 100, didali xuyadingdi bila ba."

Nagung Yabanoa
(Luk 8:16-18)

21 Yesu baladi ba, "Aria baru? Atung nagung tela, ning akaukau minia
kimbo ata hawa mana kabukabua? Tegu. Ata mahaing yabania.
22 Namua na axamandi dihisa duwa bila ba sanga mana disok menea.
Baing axamandi duwa ulumia duwa bila ba sanga mana disok sabasabia.
23 Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli."
24 Baladiyu ba, "Ahatum xai mana baraxinta alungu. Maxang taininau
ulibu mana baraxinta ulungu, bing bagula oxop maxang taininau muli bila
ba, baing bagula oxop tela muli.
25 Lipu gaxarea daxap haruangagua, Urana bagula sina xabianga tela
muli nadi. Lipu gaxarea dilungu te, xabianga dahagaxa ba dingia, Urana
bagula xap sanguadi."

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi Dahaing

26 Yesu harua muli ba, "Urana Yonggaxinoa bila li. Lipu tela ting wit
xuyandi umangia.
27 Baing kinu yambong, mesa buraragina haxa mauli, saing xuyanadi ba
dahaxa, dahaing baru, lipua ba xabia te.
28 Titia ing ganina libu disok. Muga haxadingdi disok, saking oxadingdi
disok, baing aningodingdi disok.
29 Bungina aningodingdi dimoya, baing lipua ba saba, namua na
xauyangua sok ba."

Haruanga Babuna Mana Mastat Xuyana
(Matyu 13:31-32; Luk 13:18-19)

30 Yesu harua muli ba, "Bagula ngaharua baru mana Urana Yonggaxinoa
bu ngabaxanga mana? Baru haruanga babunta bagula ngatuba?
31 Bila mastat xuyang kaxukang sibung tela lipudi duxumadi umangia.
Kaxukang sibuna mana xuyang longgalo.
32 Ne bungina duxuma bing haing saing sok sabanga mana anginga
longgalo lipudi duxumadi umangia. Ta rimandi disok sabanga, sanga
mana mangdi ditongtongia numadingdi maluxu yonggaxinia."
33 Baing bungina Yesu tubatubadi, harua haruanga babung xumana bila
bagudi li, sanga mana ditadi hatumingadingia.
34 Harua nadi sabasabia te, harua haruanga babundi ing ganina. Ne
bungina gabu lipuxindi dinaxu mana ding ganiding duwa, baxanga namu
longgalo nadi.

Yesu Harua Saing Tega Manilu
(Matyu 8:18,23-27; Luk 8:22-25)

35 Mana xaidapka baguba, yambonga sokkuba baing Yesu harua na
lipuxindi dinaxu mana ba, "Takisi mala lang gamolingang hataina."

36 Baing diyunga burangua, dahaing mana xai wagana Yesu wa mana ba,
saing daxap mala xauna. Baing xai wagang teladi dila ranguadi.
37 Kimuya yang haringina mesa, baing rubadi dimakmatuxuya maluxu
wagia, saing bo ba da.
38 Ne Yesu wa waga abinia, kinu'm tabu kandilongia. Binabu lipudi
dinaxu mana dahaunghaung saing daharua na ba, "Laku, Lipu Tu-
batubaingam, uhatum makira te? Tabo ba tangarauba!"
39 Baing mesa, bili yanga saing harua na rubadi ba, "Asauya! Awa
mosiu!" Baing yanga mati, saing tega manilu sibuna.
40 Baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, "Amaxuwa baru? Ang
hatumingaim haringin te?"
41 Baing dihixi buk mana, saing duxusunga ding ba, "Lipua li ina baru?
Tabina lipudi ding ganiding te. Tabina yanga rubadi tang xauna, saing
tang disu mana haruanganoa."

5

Yesu Hamaringia Lipu Tela Xaunga Wa Mana
(Matyu 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Dila dikisi lang gamolingania disok mana Gerasadi titidinga.
2 Yesu ri xai wagania ma, baing lipu tela xaunga* wa mana sok gobagobia
ma sok mana Yesu.
3 Lipua ba numanoa wa guhia gobagobia, ne lipu tela haringinganoa
sanga mana goxigoxi te. Waxu haringina xauna, sanga mana te.
4 Namua na bunging xumana digoxi king rimandi, ne rambaxuti waxu
haringindi mana rimandi saing taha saha waxu haringindi mana kindi.
Lipu tela haringinganoa sanga mana bili te.
5 Yambong xaidap longgalo, haxa mauli gobagobia xaung xaxagandi,
xaba mauli saing taxitaxina mana siangdi.
6 Bagu Yesu wa hasoyauyu, baing luki ma gung king tuxundi maxania.
7 Wagi sabanga ba, "Yesu, Urana Etuam Sibuna Garanoa, bagula uraxata
manga? Ngaxusungaung haringina Urana maxania ba usina salaga nangau
tai."
8 Wagi sabanga bila ba namua na muga Yesu harua ba, "Ung xaunga,
usok sangua lipua li!"
9 Baing Yesu xusunga ba, "Ung yama ga tela?"
Haxuya ba, "Yagua Buranga,† namua na am xumana."
10 Baing xusunga xusunga Yesu haringina ba labu sinadi mala sangua
titia bau tai.
11 Ne buxu nangnang bakbak sabanga tela disoya mua xaxagang rubinia
ba.
12 Xaungadi duxusunga Yesu haringina ba, "Usoxiam maluxu'm buxudi,
unaiam bu am galuxu manadi."
13 Baing naidi. Baing xaungadi disok sangua, saing diluxu mana buxudi.
Saking buxu nangnang bakbakka ba diluki haringing sibuna mari long
diania maluxu lang gamolingania saing dingara. Buxudi bila 2,000.
14 Lipu buxu wasanganamdi diluki mala saing dibaxanga na lipuadi
duwa long sabangadi xaung kaxukandi. Baing lipudi disok mala bu dibagu
baraxinta sok ba.

---

* **5:2** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* Maxixinga 8 xauna. † **5:9** Mana Grik xuana, haxuya ba, *"Litsan."* Litsan bila lipu haungingamdi titingadinga bila 6,000.

15 Bungina dima rangua Yesu, dibagu lipua menau xaunga xumang si-
buna duwa mana ba. Dibagu rung mua, sau imangdi xaung hatuminganoa
maring dup, baing dimaxuwa.
16 Lipuadi menau dibagu ba, dinaxuya na lipu teladi mana baraxinta
sok mana lipua menau xaunga duwa mana ba, xaung baraxinta sok mana
buxudi xauna.
17 Baing ina naga, dungguti duxusunga Yesu haringina ba sauya titidinga.
18 Yesu bo ba haing xai wagania, baing lipua menau xaungadi duwa
mana ba xusunga Yesu haringina ba ila rangua.
19 Ne Yesu nai mana te, ne harua na ba, “Ula yabamia rangua
bakbagimdi. Ubaladi ba Toxoratamona libu baru maung xaung usingaung
baru.”
20 Baing lipua ila saing ungguti baxanga na long longgalo duwa maluxu
Dekapolis‡ ba Yesu libu baru mana. Baing lipu longgalo dihixi mana.

Yairus Nanuhanginoa Xaung Hainga Ring Yesu Imanginoa (Matyu 9:18-26; Luk 8:41-56)

21 Kimuya Yesu haing wagia, saing kisi muli mala lang gamolingang
rubing hataina. Kisi mala baing buranga sabanga dima digugunia ma
taxiya, lang rubinia.
22 Baing Yudadi sabungading numang yanamiding tela ma, yanoa Yairus.
Bagu Yesu saing gung king tuxundi Yesu kinia,
23 saing xusunga haringina ba, “Nanuhangigua haxek sibuna ba mati.
Laku, uma uta rimamdi mana, baing bagula sok xai muli saing wa.”
24 Baing ina naga, Yesu tang dila.
Buranga sabanga disu mana saing dibura mana.
25 Haing tela siba ri mua mana niani 12 wa la ba.
26 Haingga ba ila rangua lipu baxiam xumana, ne xap salak xumana
maluxu mana haulingadingdi saing siangindi disup. Ditubatuba sus. Sok
xai monga te, businganoa sok sabanga.
27 Haingga ba lungu Yesu naxuyanganoa, binabu hakhaxasilia mana
lipudi masok Yesu ubunia saing ring imanginoa,
28 namua na hatum ba, “Nabu ngaring imanginoa ing ganina, bagula
ngasok xai muli.”
29 Baing hata sibuna li sipka ri mua ba moti saing xunumia sanggania
businganoa sup.
30 Baing Yesu xunumia sap maluxu’m ing sibuna bila haringingua yunga.
Xugia mala rangua lipudi saing xusunga ba, “Gaxarea ring imangigua?”
31 Baing lipuxindi dinaxu mana daharua na ba, “Ai, ubagu lipudi dibura
buk maung, ne baruta uxusunga ba, ‘Gaxarea ring nga?’ ”
32 Ne Yesu bagu mauli, sai mana gaxarea libu bila ba.
33 Saking haingga ba, ina xabiau baraxinta sok mana ba, binabu maxuwa
saing lulu ma gung king tuxundi kinia. Baing baxanga maxung sibuna.
34 Baing ina naga, Yesu bala ba, “Nanuhangigua, hatumingam haringina
hamaringiaung. Ula xaung gamogamu xai, salaga sup ba.”
35 Harua mua ne lipu teladi disok, dima mana Yairus numanoa, Yudadi
sabungading numang yanamidingga ba. Daharua ba, “Nanuhangima mati
ba. Heku usina makasangua na Lipu Tubatubaingama.”
36 Ne Yesu hatumia haruangadinga te, bala Yudadi sabungading numang
yanamidinga ba, “Umaxuwau tai. Uhatum haringina manga ing ganina.”

‡ **5:20** ***Dekapolis*** namuxina ba long 10.

37 Bili lipudi ba dimau tai. Ne nai mana Pita, Yems kixinginoa Yon tung
disu mana.
38 Bungina disok yanama numania, Yesu bagu buranga dibibi sabanga,
lipudi dahatangitangi saing daxaba haringina.
39 Luxu saing harua nadi ba, “Abibi sabanga saing ahatangitangi baru?
Haing nanunoa mati te, kinu’m tabu ing ganina.”§
40 Ne dimasisia.
Yesu sukadi masok laing sup, baing xap haing nanunoa baungtibundi
xaung lipuxing tuwa dinaxu mana duwa rangua, saing diluxu mana longga
haing nanunoa wa ba.
41 Yesu tuxu rimanoa saing harua na ba, *“Talita kum!”* (namuxinoa bing
“Haing nanuna, ngabalaung ba umesa!”).
42 Baing hata sibuna li mesa saing haxa mauli (nianindi 12). Dibagu saing
dihixi mana.
43 Baing bilidi ba dibaxanga na lipu telau tai. Baing baladi ba dulia haing
nanuna ba anginga teladi bu xang.

6

Nasaretdi Diyamu Yesu
(Matyu 13:54-58)

1 Yesu sauya longga baguba, saing ila sok yabania Nasaret. Ina gabu
lipuxindi dinaxu mana ding dila.
2 Baing mana Xaidap Yaguangam ungguti tubatuba Yudadi sabungading
numania. Baing lipu xumana dilungu dihixi mana haruanganoa. Daharua
ba, “Si, lipua li xap haruangadi bagudi li bi? Gaxarea sina xabianga
maringina na? Libu axamang haringindi buk baru!
3 Lipua li, lipu numa tongtongianganam ing ganina, bo? Maria garanoa,
kixingindi Yems, Yosep, Yudas xaung Saimon saing hamungandi duwa la
li rangua kira, bo?” Baing gamodingdi didoa mana.
4 Baing Yesu harua nadi ba, “Urana lipuxing suxunguxunguama xap yaya
sabanga mana long longgalo. Ning yabania, maluxu mana bakbagindi,
bing ditatua.”
5 Sanga ba libu axamang haringing sibung tela la ba te. Ta rimandi mana
lipu unrangindi dibusi ing ganina, saing hamaringiadi.
6 Baing hixi manadi, namua na dahatum haringina mana te.

Yesu Soxi Lipu 12 Mala
(Matyu 10:1,9-14; Luk 9:1,3-5)

Tauna, Yesu haxa mauli saing tubatuba long taining tainina duwa singia.
7 Baing wagi Lipu 12 dima rangua saing soxidi mala luwa luwa, sina yaya
nadi bu disuka xaungadi* mala.
8 Tabinadi ba, “Bungina ala, labu axap xalingim haxangamdi malau tai.
Axap anginga, tanga, xaung siang te. Axap tuki ing ganina.
9 Asau xai sanggandi xaung imang, ning axap imang muli malau tai.
10 Bungina aluxu mana long tela saing ditang mana numa tela, awa mana
numa ba laing ayunga longga baguba.
11 Nabu long tela daxapkang te, kimbo dilunguang te, bungina asauyadi
bing atingting gagapdi duwa kim lunia mala bu daxabia ba duwa
haruangia.”
12 Baing ina naga, dila dibaxanga ba lipudi duxugia hatumingadinga.

---

§ **5:39** Yesu xabia haingga ba mati ba, ne mana Yesu haringinganoa, matia bila kinunga. * **6:7** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

13 Disuka xaunga xumana mala, disabaxaya guxenga mana lipu
busingamdi saing libudi disok xai.

Diximguti Lipu Suguangama Yon Waxungtuanoa
(Matyu 14:1-12; Luk 9:7-9)

14 Xaitamoxi Herot Antipas lungu axamang longgalo Yesu libudi ba,
namua na Yesu naxuyanganoa tubu. Lipu teladi daharua ba, "Ina Lipu
Suguangama Yon naga mesa muli mana matiyua. Mana namua naga ina
sanga ba libu axamang haringinadi ba."
15 Ne teladi daharua ba, "Ina Elaitsa."† Baing teladi daharua ba,
"Tegu, ina Urana lipuxing suxunguxunguam tela, bila Urana lipuxing
suxunguxunguam mugauamdi."
16 Ne bungina Herot lungu haruanga baguli, harua ba, "Yon ba, lipua
ngaximguti waxungtuanoa ba, mesa muli saing wa!"
17-20 Harua bila ba namua na yau Herodias, sabanganoa Pilip haininoa.
Binabu Yon hanaunau hanaunau Herot ba, "Kubolua oxop sabangama
haininoa sanga'm daxangua te." Baing ina naga, Herodias atin disala mana
Yon saing bo ba ung mati. Sai daxanga tela baing tegu, namua na Herot
maxuwa mana Yon, bagu Yon lipu maringina Urana mogu naina binabu
wasa mana. Herot hatuminganoa mauxana bungina harua rangua Yon,
ning murunauyu mana lungu. Ne bo ba libu Herodias yaha, binabu soxi
lipuxing haungingamdi ba dituxu Yon, digoxi dita salak yabania.
21 Baing ina naga, Herodias bagu gananganoa sok mana. Mana xaidapka
Herot hatumia nianinoa, ina tongtongia taunga saing gugunia lipuxing
yanamindi, lipuxing haungingam yanamidingdi xaung Galili lipu toxondi,
ding dima diyaha rangua.
22 Baing Herodias nanuhanginoa luxu mala saing siga xai maxadingia.
Baing Herot gabu lipudi dima taungania ba diyaha sibuna mana.
Binabu xaitamoxi harua na haing nanunoa ba, "Bagula ngalibu baru
maung? Baraxinta ung murum mana saing uxusunga mana, bagula
ngasina naung."
23 Baing xaitamoxi xusunga Urana ba hanggalangia nabu su mana
haruanganoa te, saing harua ba, "Baraxinta uxusunga nga mana ba, bagula
ngasina naung. Nabu ubo ba ngahata yonggaxigua mana hataing luwa
saing ngasina tela naung, bagula ngalibu."
24 Baing sok mala saing xusunga bauna ba, "Ngaxusunga mana barax-
inta?"
Baing bauna haxuya ba, "Uxusunga mana Lipu Suguangama Yon toxona
ba."
25 Goxoya mala sap rangua xaitamoxi saing harua ba, "Ngabo ba
uximguti Lipu Suguangama Yon waxungtuanoa, uta toxona minia saing
usina nanga hata sibuna li."
26 Baing xaitamoxi hatumia, ne gamonoa mauxana buk. Ne mana namua
harua maxung sibuna lipuadi dima taungania maxadingia, baing bo ba
sukoxoya haruanganoa te.
27 Binabu hata sibuna li tabina lipu haungingam tela, soxi mala bu xap
Yon toxonoa ma. Lipu haungingamga ba ila ximguti waxungtuanoa salak
yabania.

---

† **6:15** Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Ina wa bila nianidi 850 muga mana Yesu. Bungina mati teguyu, Urana xap mala long xaiya. Ubagu 2 Xaitamoxi (2 King) 2:11. Mana bungina Yesu, Yudadi diragu mua mana Elaitsa ma muli bu xauxau daxangua mana Kristo. Ubagu Malakai 3:1, 4:5-6.

28 Baing ta toxonoa minia saing rai ma, sina na haing nanunoa, saing
sina na bauna.
29 Bungina lipuxindi dinaxu mana dilungu, dila daxap Yon sangganoa
mala saing dikimang guhia gobagobia.

Yesu Haxang Lipu 5,000
(Matyu 14:13-21; Luk 9:10-17; Yon 6:5-13)

30 Aposeldi digoxoya ma rangua Yesu saing dibaxanga mana oxata
longgalo dilibu xaung ditubatuba baru.
31 Baing lipu xumana dila dima mua, sanga ba ganangang te mana Yesu
gabu lipuxindi dinaxu mana daxang, binabu bala lipuxindi dinaxu mana
ba, “Ang ganim ama tala long xoliania, tayagua to.”
32 Baing ding ganiding dahaing wagia dila long xoliania.
33 Ne bungina dila, lipu xumana dibagudi saing daxabiadi ba, baing
lipu xumana mana long longgalo diluki kidingia mala, saing disok muga
manadi.
34 Yesu ri titia, bagu buranga sabanga, baing gamona usingadi, namua
na duwa bila sipsipdi doxola lipuxiding wasangama. Baing ungguti
tubatubadi mana axamang xumana.
35 Bungbung sibunauba, baing lipuxindi dinaxu mana dima rangua,
saing daharua ba, “La li long olang, saing yambongguba.
36 Usoxi lipudi dila mana long teladi duwa singia sanga mana digim
anginga nading bu daxang.”
37 Ne Yesu haxuya haruangadinga ba, “Ang ba auliadi bu daxang.”
Baing daharua na ba, “Si, am gala am gagim baru? Giminaginoa sanga
mana lipu tela waxata sobak 8!”‡
38 Baing harua nadi ba, “Ang salangaimdi baru? Ala abagu to.”
Dititi laing sup baing digoxoya ma rangua Yesu saing dibala ba, “Salanga
luwadi luwadi hiliadinga xaung song luwa.”
39 Baing Yesu bala lipu xumang sibuna ba dirung gugunianga gugunianga
tatubang gamatania.
40 Baing dirung maxixinga. Mana maxixinga teladi lipu 100 duwa, mana
teladi 50 duwa.
41 Yesu xap salanga luwadi luwadi hiliadinga ba xaung song luwa ba,
saing bagu mahaing long xaiya, harua xai sibuna mala rangua Urana, saing
utu saha salangadi. Saking sinadi na lipudi dinaxu mana bu dituxu sinak
na lipudi. Utuutu song luwa xauna na lipudi.
42 Lipu longgalo daxang sanga ba.
43 Baing lipudi dinaxu mana digugunia salanga xaung song hataindi
duwauyu, digam daba 12 dibaxagi.
44 Mana lipu longgalo daxang, lup ding ganiding titingadinga bila 5,000.

Yesu Haxa Lang Ubunia
(Matyu 14:22-32; Yon 6:15-21)

45 Sup, baing Yesu haxi lipuxindi dinaxu mana ba dahaing wagia, dimuga
mana mala lang gamolingang rubing hatainia, mana longga Betsaida. Ing
sibuna wa kimuya mua saing bala lipudi ba dahatibaxaya mala.
46 Kimuya mana harua xai sibuna nadi, haing mala xaxagania bu sabu.
47 Yambongguba, baing lipudi dinaxu mana duwa wagia tek liwe. Ne
Yesu ing ganina wa xaxaganiauyu.

‡ **6:37** Grik xuana—*200 denari.* Denari tela bila lipu oxatam giminaginoa mana xaidap taininau ba.

48 Baing bagu dimakasa mana dui, namua na yanga ma waga yunia.
Haxek sibuna xaidap, baing Yesu ila ranguadi, haxa tek ubunia. Haxek
sibuna dalidi,
49 ne dibagu haxa tek ubunia, baing dahagaxa ba tauxai tela. Daxaba
doa sibuna,
50 namua na dibagu saing dimaxuwa buk. Ne hata sibuna li harua nadi
ba, "Awa haringina gamoimia! Nga naga. Labu amaxuwau tai."
51 Baing haing ranguadi wagia saing yanga mati. Dihixi haringing sibuna
mana,
52 namua na daxabia rangrang mana salangadi ba te.§ Hatumingading
diriba dingguyu.

Yesu Hamaringia Lipu Busingam Xumana Genesaret
(Matyu 14:34-36)

53 Dikisi mala masup, baing diri titia Genesaret, saing digoti wagadinga
lang rubinia.
54 Diri wagia masup, baing hata sibuna li lipudi dibagu daxabia Yesu.
55 Lipudi diluki mauli mana titia baguba, dibaxanga na lipudi. Bungina
lipudi dilungu wa mana long tela, dahau lipu busingamdi duwa uxain-
gadingia dima rangua.
56 Baing long baruamta luxu mana, long sabanga, kaxukana, hataing
hataina, lipudi daxap lipu busingamdi dima nawa yabania. Duxusunga
haringina ba nai lipu busingamdi ba diring imanging sihinoa ing ganina.
Baing lipu busingam gaxarea diring ba disok xai dup.

7

Axamang Sigixingana, Axamang Musuna
(Matyu 15:1-20)

1 Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi diyunga
Yerusalem digugunia ma rangua Yesu,
2 saing dibagu lipu teladi dinaxu mana Yesu daxang xaung rimading
musuna, didamiadi muga te.
3 (Parisidi xaung Yudadi disu mana mugangadingdi kuboludinga, bing
didamia rimadingdi muga to, tauna daxang.
4 Bungina digoxoya nawa yabania, nabu dibo ba daxang, bing didamia to.
Baing disu mana mugangadingdi kuboluding teladi, bila didamia xubadi,
nanggoladi xaung boridi.)
5 Baing Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi duxu-
sunga Yesu ba, "Baruta lipuximdi dinaxu maung disu mana mugangaradi
kuboludinga te? Ne daxang xaung rimading musundi baru?"
6 Yesu haxuya nadi ba, "Ang lipu manang luwamdi. Ang ba waleu sibuna
Aisaya harua maxung sibuna mang bungina bung Urana haruanganoa
mari bila li:

" 'Bakbakka baguli diti yagua suxungudingia ing ganina,
ne hatumingadingdi duwa hasoya manga.
7 Disabu manga olang,
namua na tubatubaingadingdi dima rangua lipudi ing ganina.'✡

§ **6:52** Bungina dibagu Yesu utuutu salangadi ba, daxap xabianga te ba ina Urana Garanoa, ina lipu haringingam. ✡ **7:7** Aisaya (Aisaia) 29:13

8 Ayunga Urana hanaunaungandi masup, saing atuxu haringina lipudi
kuboludinga ing ganina.”
9 Baing Yesu harua nadi ba, “Ang xai sibuna buk mana adali Urana
hanaunaungandi bu asu mana ang kuboluimdi!
10 Moses harua ba, ‘Uwa hawa mana baumtibumdi,’✡ xaung, ‘Lipu
gaxarea daharua diana na baudingtibudingdi bing dungdi mati.’✡
11 Ne ang ba, ang gaharua ba maring nabu lipu tela bala baungtibundi
ba, ‘Ngausinga, sanga ba ngahauliang te. Namua na ngahau haruangua ba
ngaulia Urana axadi sanga ba ngahauliang manadi.’
12 Bila balau, abilidi mana dahauli baudingtibudingdi muliu tai.
13 Baing ina naga, aunia Urana Xuanoa saing ata kuboluima ba xap
yabanoa. Baing alibu axamang xumana bila ba.”
14 Baing Yesu wagi lipudi muli dima rangua saing harua ba, “Ang
longgalo alungu nga saing ahatumia xai to.
15-16 Baraxinta lipua xang sanga ba libu ina musuna Urana maxania te.
Ne baraxinta sok sangua lipua libu ina musuna.”*
17 Kimuya, yunga lipudi saing luxu numia, lipuxindi dinaxu mana
duxusunga mana haruanga babuna ba.
18 Baing xusungadi ba, “Baruta? Hatumingaimdi dimaring te? Axadi
lipua xangdi sanga ba dilibu musuna te,
19 namua na diluxu hatumingania te, ne diluxu gamonia saing diri mala
tinrungia.” (Mana haruanga li, Yesu baxanga ba anginga longgalo duwa
sigixinga.)
20 Harua muli ba, “Haruanga sok hatumingania ma. Axa ba libu musuna,
21 namua na axadi disok sangua lipu hatumingania bing: hatum doa, libu
kubolu miaxuam, hanai, ung lipua mati, kinu rangua gaxarea yau teguyu,
22 xawa, libu kubolu diandi, langua, hali mauli bila komadi, harua kimu,
hanggalangia lipu tela yanoa, itina, saing libu kubolu kakahana.
23 Axamang dianadi bagudi li disok hatumingia saing libu lipua musuna.”

Haing Siroponisiam Tela Hatumingang Haringina (Matyu 15:21-28)

24 Yesu yunga longga baguba saing ila titia long sabangga Taya† wa mana
ba. Luxu mana numa tela saing muruna te mana lipu tela xabia ba wa.
Ne sanga ba wa hisangia te. Tegu.
25 Baing ina naga, bungina haing tela lungu wa la ba, ila rangua sap
saing gung king tuxundi Yesu kinia, namua na xaunga‡ tela wa mana
nanuhanginoa.
26 Haingga baguba, xuanoa Grik, ne yabang sibuna Siroponisia, Yuda tela
te. Xusunga Yesu haringina ba suka xaunga mala sangua nanuhanginoa.
27 Baing Yesu harua na ba, “Garagudi daxang muga to, namua na maring
te mana ngaxap garadi angiadingdi saing ngatingdi mala na komadi.”
28 Ne haxuya ba, “Toxoratamona, maxung sibuna. Ne axamang tela
xauna maxunau, komadi duwa kabukabu hanggaxobinia, ding daxang
garadi angiading xuxundi.”
29 Baing Yesu bala ba, “Mana namua uhaxuya xai sibuna, bing sanga ba
ugoxoya malauba. Xaungua yunga nanuhangima ba.”

✡ **7:10** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12; Hanaunaunga (Lo) 5:16 ✡ **7:10** Xapdi Muli (Kisim Bek) 21:17; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 20:9 * **7:15-16** Buninga teladi daharua ba *musuna.* 16 *Gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli.* † **7:24** Mana xailong muganga xumana dibung ba *Taya xaung Saidon.* ‡ **7:25** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

30 Ila numia, saing bagu garanoa kinu kabukabia, xaungua yunga ba.

Yesu Hamaringia Lipu Tangangliandi Dahaxatu Xaung Harua Te
(Matyu 15:29-31)

31 Baing Yesu yunga Taya titing hataina, haxa makisi Saidon, ri Lang
Gamolingania Galili, sup mala Dekapolis§ titing hataina.
32 La ba lipudi daxap lipu tela ma rangua Yesu. Lipua ba tangangliandi
dahaxatu xaung sanga mana harua xai te. Duxusunga haringina ba ta
rimanoa mana.
33 Kimuya mana Yesu xap lipua mala singia sangua lipudi, simbaxang
rimang uxundi maluxu mana lipua ba tangangliang ginangindi. Saking
gip saing ring lipua mananoa.
34 Bagu mahaing long xaiya, yagua haringina saing harua na ba, "*Epata!*"
(Namuxina bing "Axaxang!")
35 Hata sibuna li, tangangliandi daxaxa ding, mananoa bisa, saing harua
xai dupkuba.
36 Baing Yesu bilidi ba dibaxanga na lipu telau tai. Bilibilidi sus, daharing
buk ba dinaxuya mana mauli.
37 Baing lipudi dihixi buk mana, daharua ba, "Libu axamang longgalo
xai. Libu lipudi tangadingliandi dahaxatu dilungu xaung lipudi daharua
te daharua."

8

Yesu Haxang Lipu 4,000
(Matyu 15:32–16:12)

1 Mana bungina baguba, buranga sabanga digugunia muli. Anginga
disup, binabu Yesu wagi lipuxindi dinaxu mana dima rangua saing harua
nadi ba,
2 "Gamogua usinga lipuadi li. Duwa rangua nga xaidap tuwa, saing
anginga disup.
3 Gesagiding ba. Nabu ngasoxidi mala numadingia bila ba, bagula
dimakmatia daxangia, namua na teladi dima hasoya."
4 Lipuxindi dinaxu mana dahaxuya ba, "Tawa long xoliania. Ne kira
taxap anginga bi bu tahaxangdi?"
5 Yesu xusungadi ba, "Ang salangaimdi baru?"
Dahaxuya ba, "7."
6 Baing bala burangua ba dirung titia. Baing xap salanga 7, harua xai
sibuna na Urana manadi, saing utu sahadi. Baing sinadi na lipuxindi
dinaxu mana bu dituxu sinak na lipudi. Baing dilibu bila ba.
7 Dituxu song kaxukang teladi xauna. Baing harua xai sibuna na Urana
manadi, saing bala lipuxindi dinaxu mana ba dituxu sinak.
8 Lipudi daxang sanga ba. Kimuya, lipudi dinaxu mana digugunia
hataindi duwauyu, digam daba 7 dibaxagi.
9 Bila lup 4,000 duwa. Soxidi mala,
10 baing hata sibuna li gabu lipuxindi dinaxu mana dahaing wagia saing
diluki mala titia Dalmanuta.
11 Parisidi dima dungguti dahakhaxi rangua Yesu. Dibo ba dituba, binabu
duxusunga ba libu axamang haringing tela bu hatanga ba Urana soxi ma.
12 Hatuminganoa mauxang sibuna saing harua ba, "Baruta lipu
hatatamdi disaisai ba dibagu axamang haringina? Maxung sibuna
ngabalang ba, bagula dibagu axamang haringing tela te. Tegu sibuna."

§ **7:31** ***Dekapolis*** namuxina ba long 10.

13 Baing yungadi, haing wagia muli saing kisi mala lang gamolingang
hataina.

Yis Mana Parisidi Xaung Herot

14 Lipudi dinaxu mana dahalingalinga ba daxap salanga ma. Dituxu
taininau ing ganina wagia.
15 Yesu harua haringina nadi ba, “Amaxania mana axamana libu salanga
salalanga ma rangua Parisidi xaung Herot.”
16 Dahangixaya haruanga baguba liwe mading saing daharua nading ba,
“Bola harua bila ba namua na taxola salanga.”
17 Yesu xabia baraxinta daharua mana, baing xusungadi ba, “Baruta
ahangixaya mana axola salanga? Abagu saing axabia rangrang teguyu?
Hatumingaim diriba ding?
18 Ang maxaimgu, ne abagu te? Ang tangaliaimgu, ne alungu te? Ne
ahatumia muli axamang tela te?
19 Bungina ngautu saha salanga luwadi luwadi hiliadinga mana lipu
5,000, agam daba baru mana salanga duwauyu?”
Dahaxuya ba, “12.”
20 “Ne, bungina ngautu saha salanga 7 mana lipu 4,000, agam daba baru
mana salanga duwauyu?”
Dahaxuya ba, “7.”
21 Baing xusungadi ba, “Ne, axabia rangrang teguyu?”

Yesu Hamaringia Lipu Tela Maxandi Dahaxatu Betsaida

22 Disok longga Betsaida, baing lipudi daxai lipu tela maxandi dahaxatu
ma rangua, saing duxusunga Yesu haringina ba ring.
23 Yesu xai lipua ba rimania mala sangua longa. Gip maxandi saing ta
rimandi mana, baing xusunga ba, “Ubagu axamang tela, kimbo?”
24 Lipua ba bagu mauli saing harua ba, “Wane, ngabagu lipudi bila xaidi
dahaxa mauli.”
25 Baing Yesu ta rimandi mana maxandi muli. Baing ina naga, lipua bagu
haringina, sok xai dup saing bagu axamandi xai.
26 Yesu soxi mala numia, saing harua ba, “Labu uluxu mana longau tai.”

Pita Baxanga Ba Yesu Gaxarea
(Matyu 16:13-16; Luk 9:18-20)

27 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dila longgadi duwa singia Sisaria
Pilipai. Dahaxa malau saing xusungadi ba, “Lipudi daharua ba nga
gaxarea sibuna?”
28 Dahaxuya ba, “Teladi daharua ba ung ba Lipu Suguangama Yon.
Teladi daharua ba Elaitsa. Ne teladi daharua ba ung Urana lipuxing
suxunguxunguam tela.”
29 Baing Yesu xusungadi ba, “Ne ang ba, ang gaharua ba nga gaxarea?”
Pita haxuya ba, “Ung Urana Lipuxing Mogunganama.”*
30 Baing Yesu bilidi ba labu dibala lipu tela manau tai.

Yesu Baxanga Ba Matianoa Bagula Sok
(Matyu 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 Baing ungguti tubatubadi ba Lipua Ma Rangua Urana bagula xap salak
xumana. Lipu haringindi, lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu
hanaunaunga tubatubainganamdi bagula dihitixiya, dung mati, ne kimuya
mana xaidap tuwa bagula mesa muli.

---

* **8:29** Grik xuana—*Kristo.*

32 Harua sabasabia nadi mana ala baguba. Baing Pita xap mala singia
saing ungguti bili ba labu harua nadi bila bau tai.
33 Ne Yesu xugia mala, bagu lipuxindi dinaxu mana, bili Pita saing harua
ba, “Satan, uhaya! Uhatumia bila Urana hatumia te. Uhatumia bila lipu
titiamdi.”
34 Baing wagi buranga xaung lipuxindi dinaxu mana dima rangua saing
harua ba, “Lipu gaxarea dibo ba dinaxu manga, bing dahalingalinga
murungadinga, diti doxoxi xaiding balingamdi, saing dinaxu manga.
35 Namua na lipu gaxarea dituxu haringina walingadinga, bing bagula
dahanggalang. Ne lipu gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga
xaung ulek xaiyua, bing bagula daxap walinga sibuna.
36 Nabu lipu tela xap axamang titiam longgalo, ne ina walinganoa
hanggalang, bing axadi bagudi li bagula daxap ina muli baru?
37 Baraxinta sanga ba lipu tela sina bu haxuya walinganoa? Tegu.
38 Lipu hatatam diyunga Urana xaung dilibu kubolu diang xangxana. Ne
maluxu manadi, lipu gaxarea memeyading manga xaung haruangagua,
bing kimuya Lipua Ma Rangua Urana bagula memeyana manadi xauna,
bungina ma liwe mana Tibuna ralanoa, xaung ma rangua Urana uleginam
maringindi.”

9

1 Baing baladi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, ang teladi awa la li,
bagula amati teguyu saing bagula abagu Urana Yonggaxinoa ma xaung
haringingana.”

Yesu Sangganoa Sok Xan Tela
(Matyu 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 Xaidap 6 disup, baing Yesu xap Pita, Yems, Yon dingtung, saing xaidi
mahaing bimbi sabanga tela, ne ding ganiding duwa. La ba, Yesu xugia
maxadingia.
3 Imangindi disina saing disok usamang sibuna. Lipu titiam tela sanga
ba libu imangdi dusa bila ba te.
4 Baing Elaitsa Moses tang dowa masok tung maxadingia, tang daharua
rangua Yesu.
5 Baing Pita harua na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, xai sibuna tawa la
li. Amtum gabo ba am gatongtongia xahi tuwa—tela naung, tela na Moses,
xaung tela na Elaitsa.”
6 Pita harua olang bila ba, namua na tung dimaxuwa sibuna, binabu
xabia te mana baru haruanganta.
7 Baing mugap tela sok saing kaudi. Waxutu tela sok mugabia ma, harua
ba, “Alali Garagu sibuna, nga murugu sibuna mana. Angtung galungu
haruanganoa!”
8 Hata sibuna li dingtung dibagu mauli, dibagu lipu tela te. Yesu ing
ganina wa ranguadi.
9 Tauna diyunga bimbia ba, diri malauyu, saing Yesu bilidi ba labu dibala
lipu tela mana axamana dibagu tai, laing kimuya mana Lipua Ma Rangua
Urana mesa muli mana matiyua.
10 Dihisa mana haruanganoa rangua ding, ne dahangixaya nading ba
haruangua “mesa muli mana matiyua” namuxinoa baru.
11 Baing duxusunga ba, “Baruta lipu hanaunaunga tubatubainganamdi
daharua ba Elaitsa bagula goxoya ma muga mana Urana Lipuxing
Mogunganama ma?”

12 Yesu haxuya nadi ba, “Maxung sibuna, Elaitsa ma muga bu hamaringia
axamandi to. Ne baruta Urana Xuanoa baxanga ba Lipua Ma Rangua
Urana bagula xap salak sabanga xaung lipudi diyamu?
13 Ne ngabalang ba, Elaitsa ma ba, saing dilibu ding murungadinga mana,
bila Urana Xuanoa baxanga mana baing.”

Yesu Hamaringia Gananung Tela Xaunga Wa Mana (Matyu 17:14-19; Luk 9:37-43)

14 Bimbi namuya Yesu gabu dingtung disok mana lipu teladi dinaxu
mana, dibagu buranga sabanga digugunia taxiyadi, saing lipu hanau-
naunga tubatubainganamdi dahakhaxi mua ranguadi.
15 Baing bungina lipudi dibagu Yesu sok, dihixi mana saing diluki mala
rangua, daharua xaidap xai na.
16 Baing xusungadi ba, “Ahakhaxi mana baraxinta?”
17 Lipu tela liwe mana burangua haxuya ba, “Lipu Tubatubaingam,
ngaxap garagua ma ranguaung, namua na xaunga wa mana, libu harua
tate.
18 Bungina xaunga ba tuxu haringina bing ting mari titia, gaugauna, gaxu
waindi saing haringharing. Menau ngaxusunga lipuximdi dinaxu maung
ba disuka xaungua mala, ne ding sanga te.”
19 Baing Yesu harua nadi ba, “Ai, ang hatatamdi ahatum haringin te.
Xaidap baru bagula ngawauyu ranguang? Xaidap baru bagula ngaxap
salaga mang? Axap gara ba ma rangua nga to.”
20 Binabu daxap ma rangua. Bungina xaungua bagu Yesu, hata sibuna
li libu gara ba lulu haringina. Xung mari titia saing tutuxuya mauli,
gaunggauna.
21 Baing Yesu xusunga tibuna ba, “Bunging baru wa bila ba?”
Haxuya ba, “Bungina kaxukanauyu sok bila ba.
22 Bunging xumana ting mahaing yabia saing ting mari langia bu ung
mati. Ne nabu ung sanga mana ulibu axamang tela, bing usingam saing
uhauliam.”
23 Baing Yesu harua ba, “Baruta uharua ba, ‘Nabu ung sanga mana’?
Axamang longgalo axamang olang mana lipua hatum haringina.”
24 Hata sibuna li tibuna xaba ba, “Ngahatum haringina, ne hatumingagua
haringina raxap. Uhauli nga!”
25 Bungina Yesu bagu buranga digugunia dima haxek sibuna rangua, bili
xaungua* ba, “Ung xaunga ulibu harua te xaung lungu te, ngatabinaung
ba usok ma sangua saing uluxu muli manau tai.”
26 Baing xaungua xaba saing libu lulu haringina saking sok ma sangua.
Gara ba wa bila matia tela, binabu lipu xumana daharua ba, “Mati lo.”
27 Ne Yesu tuxu rimania, iti mesa saing li.
28 Kimuya Yesu luxu numia, baing lipuxindi dinaxu mana duxusunga
hisangia ba, “Baruta am sanga ba am gasuka mala te?”
29 Haxuya nadi ba, “Sabungua ing ganina sanga ba suka xaunga na bila
li. Daxanga tela te.”

Yesu Baxanga Muli Ba Matianoa Bagula Sok (Matyu 17:22-23; Luk 9:43-45)

30 Diyunga longga baguba saing dahaxa maluxu Galili. Yesu hauxana ba
lipudi daxabia ba wa bi,

---

* **9:25** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

31 namua na tubatuba lipuxindi dinaxu mana. Baladi ba, “Bagula dita
Lipua Ma Rangua Urana bixuandi rimadingia. Bagula dung mati, ne
kimuya mana xaidap tuwa, bagula mesa muli.”
32 Ne daxabia rangrang haruanga ba namua te, saing dimaxuwa ba
duxusunga mana.

Gaxarea Wa Mugamuga?
(Matyu 18:1-5; Luk 9:46-48)

33 Dila Kaperneam. Bungina wa numia Yesu xusungadi ba, “Ahakhaxi
mana baraxinta bungina ahaxa daxangia?”
34 Ne daharua te, namua na daxangia dahakhaxi liwe mading mana
gaxarea wa mugamuga.
35 Baing Yesu rung mari, wagi Lipu 12 dima, saing harua ba, “Lipu
gaxarea bo ba wa mugamuga, bing wa kimu sibuna xaung lipu haulingam
mana lipu longgalo.”
36 Xap gara tela saing ta liwe manadi. Saking iti mahaing, sep saing
baladi ba,
37 “Lipu gaxarea daxap gara bila li mana yagua, bing daxap nga. Saing
lipu gaxarea daxap nga, bing daxap nga ganigu te. Tegu. Daxap ina soxi
nga ma ba.”

Lipua Libu Doa Makira Te, Bing Kira Riara
(Luk 9:49-50)

38 Yon harua na ba, “Lipu Tubatubaingam, am gabagu lipu tela suka
xaungadi mala mana yama. Ne, am gabili, namua na kiria tela te.”
39 Ne Yesu harua ba, “Labu abiliu tai, namua na lipu gaxarea dilibu
axamang haringina mana yagua, bing sanga ba daharua diana manga sap
te.
40 Lipu gaxarea dilibu doa makira te, bing kira riaradi.
41 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea disina langa nang mana
yagua namua na ung Kristo bakbaging tela, bing maxung sibuna Urana
bagula haxuya nadi.

Kubolu Diana Hanggalangia Hatuminga Haringina

42 “Lipu gaxarea xai lipu tela hatum haringina manga daxanga diania,
heku lipua ba yan tate bila gara kaxukana li, Urana bagula sina salaga na.
Nabu digoxi siang sabanga waxungtuania, saing diting mari tegia, bing
salaga xap bagula kaxukana mana salaga xap yu Urana rimania.
43-44 Nabu rimama libung ulibu kubolu diana, bing utaxiti. Xai buk mana
uluxu walinga maxaxayamia xaung rimam taininau. Nam rimam luwa ne
uluxu long salakkamia, la ba yaba mati te.†
45-46 Baing nabu kima libung ulibu kubolu diana, bing utaxiti. Xai buk
mana uluxu walinga maxaxayamia xaung kim taininau. Nam kim luwa ne
ditinggung mari long salakkamia.‡
47 Baing nabu maxama libung ulibu kubolu diana, bing uhasi. Xai buk
mana uluxu Urana Yonggaxinia xaung maxam taininau. Nam maxam luwa
ne ditinggung mari long salakkamia.
48 La ba,

“ ‘moxamoxa daxangxangiadi, moxamoxadi ba dimati te,

---

† **9:43-44** Buninga teladi daharua ba *…mati te,* 44 *la ba moxamoxa daxangxangiadi, moxamoxadi ba dimati te, saing yap subingang teguama taudi.* ‡ **9:45-46** Buninga teladi daharua ba *…long salakkamia,* 46 *la ba moxamoxa daxangxangiadi, moxamoxadi ba dimati te, saing yap subingang teguama taudi.*

saing yap subingang teguama taudi.'✡

49 Bagula yaba ri mana lipu longgalo bila mosak ri mana anginga.
50 "Mosak axamang xai. Ne nabu dauyanoa sup, bing aria baru bu mosaga dau muli? Tegu. Mosaga libu angingadi didau, baing ina naga asok bila mosak xai saing arung mosiu ranguang."

10

Taxiti Yaungua
(Matyu 19:1-9)

1 Tauna, Yesu yunga longga baguba saing kisi Langga Yodan hataina mala titia Yudia. Buranga dila rangua muli saing tubatubadi, ina kubolunoa naga.
2 Parisi teladi dima, dibo ba dituba binabu duxusunga ba, "Hanaunaungua harua ba sangau mana lipu tela taxiti yaunganoa, kimbo tegu?"
3 Haxuya nadi ba, "Moses hanaunauang baru?"
4 Daharua ba, "Moses nai ba lipua bung taxiti yaunga xailongina saing suka hainga mala."
5 Ne Yesu harua nadi ba, "Gamoim diriba ding, binabu Moses bung hanaunaunga baguli nang.
6 Ne mugau sibuna, bungina Urana tongtongia axamandi, 'tongtongiadi lup haing.'✡
7 'Mana namua baguli lup tela yunga baungtibundi saing taga rangua haininoa,
8 baing tang disok lipu taininau.'✡ Baing ina naga, tang duwa luwauyu te, tang duwa bila lipu taininau.
9 Binabu, baraxinta Urana taga masup, labu lipua taxitiu tai."
10 Bungina duwa numia muli, lipudi dinaxu mana duxusunga Yesu mana haruanga baguba.
11 Baing harua nadi ba, "Lipu gaxarea taxiti yaunganoa saing yau haing tela muli, bing libu kubolu diana na haininoa mana yaunga daxanganoa.
12 Baing nabu hainga taxiti yaunganoa saing yau lup tela muli, bing libu kubolu diana mana yaunga daxanganoa."

Yesu Xaung Gara Kaxukandi
(Matyu 19:13-15; Luk 18:15-17)

13 Lipu teladi daxap gara kaxukandi ma rangua Yesu bu ta rimandi manadi. Ne lipudi dinaxu mana dibilidi.
14 Bungina Yesu bagu dilibu bila ba, hatuminganoa doa manadi saing baladi ba, "Ayunga garadi dima rangua nga, labu abilidiu tai, namua na lipuadi duwa bila garadi bagudi li, Urana Yonggaxinoa dingia.
15 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea diyunga ding te ba duwa hawa mana Urana bila garadi dilibu, bing sanga ba diluxu Urana Yonggaxinia te."
16 Baing iti garadi mahaing saing sepdi, ta rimandi manadi, saing xusunga Urana ba sina guxama nadi.

Lipu Xalaxalam
(Matyu 19:16-30; Luk 18:18-30)

✡ **9:48** Aisaya (Aisaia) 66:24 ✡ **10:6** Unggutinga (Stat) 1:27 ✡ **10:8** Unggutinga (Stat) 2:24

17 Yesu mesa ungguti haxa mala, baing lipu tela luki ma rangua saing
gung king tuxundi maxania. Xusunga ba, “Lipu Tubatubaingam Xai, ngaria
baru bu ngaxap walinga subingang teguama?”
18 Baing Yesu haxuya ba, “Baruta uxu nga ba xai? Lipu tela xai te. Urana
ing ganina xai.
19 Uxabia hanaunaungadi: ‘Ung matiu tai, ukinu rangua tela uyau teguyu
bau tai, uhanaiu tai, usu haruanga languangamgu tai, ulanglangua lipu tela
bu oxop xalingindi olanggu tai, uwa hawa mana baumtibumdi.’✡ ”
20 Baing baxanga na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, bungina ngawa
garauyu ma laing hatata, hanaunaunga longga bagudi li ngasu manadi.”
21 Yesu bagu mua mana, murung sibuna mana, saing harua ba,
“Axamang tela uraxap mana. Ula usina xalingimdi masup. Usina
giminagidingdi na lipu haxugindi, bing bagula oxop axamang maxung
sibundi maluxu long xaiya. Saking uma, unaxu manga.”
22 Bungina lungu haruanga baguba, baing ila, ayangang sibuna, namua
na xalingindi xumang sibuna.
23 Baing Yesu bagu mauli, harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Laku,
lipu xalaxalamdi dimakasa sibuna mana diluxu Urana Yonggaxinia!”
24 Baing lipudi dinaxu mana dihixi mana haruanganoa. Ne Yesu harua
nadi muli ba, “Gananuna mana, makasa sibuna mana lipudi diluxu Urana
Yonggaxinia!
25 Lipu xalaxalama bo ba luxu Urana Yonggaxinia, makasanganoa dali
kamel tela ila luxu saxang ginanginia.”
26 Baing dihixi buk mana, saing duxusunga ding ba, “Si! Nabu bila ba,
bing lipu gaxarea bagula daxap walinga subingang teguama?”
27 Yesu bagudi saing harua ba, “Lipu ding sibuding sanga tate, ne Urana
ina sanga. Urana ina sanga mana axamang longgalo.”
28 Pita harua na ba, “Ai! Am ba, am gayunga axamandi masup bu am
ganaxu maung.”
29 Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea daha-
tumia nga xaung ulek xaiyua saing diyunga yabadingdi, sabangadingdi,
kixingidingdi, hamungadingdi, baudingtibudingdi, garadingdi, kimbo
umangadingdi,
30 bing bagula daxap 100 muli mana bungina hatata. Bagula daxap axa-
mang xumana: yabadingdi, sabangadingdi, kixingidingdi, hamungadingdi,
baudingdi, garadingdi, umangadingdi, saing xauna, bagula daxap salakdi.
Ne kimu sibuna, bagula daxap walinga subingang teguama.
31 Ne xumana duwa mugamugangia bagula duwa kimuya. Baing
xumana duwa kimuya bagula duwa mugamugangia.”

Yesu Baxanga Muli Ba Matianoa Bagula Sok
(Matyu 20:17-19; Luk 18:31-33)

32 Dahaxa daxangia, Yesu muga manadi, dahaing mala mana long
sabangga Yerusalem. Lipudi dinaxu mana dihixi mana, saing lipudi disu
manadi dimaxuwa. Baing xap Lipu 12 mala singia muli, saing baxanga
nadi ba baraxinta bagula sok mana.
33 Baladi ba, “Alungu to. Tahaing Yerusalemguba, saing bagula dita
Lipua Ma Rangua Urana lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu
hanaunaunga tubatubainganamdi rimadingia. Bagula dita haruangia

✡ **10:19** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12-16; Hanaunaunga (Lo) 5:16-20

baing bagula dahau haruangua ba dung mati. Baing bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia.
34 Baing bagula didaudau, daxanubia, digusi, saing dung mati. Ne kimuya mana xaidap tuwa bagula mesa muli."

Yems, Yon Xusungangadinga
(Matyu 20:20-28)

35 Baing Yems, Yon, Sebedi garandi, tang dima rangua Yesu saing daharua na ba, "Lipu Tubatubaingam, tam gabo ba ulibu mam baraxing baraxinta tam gaxusungaung mana ba."
36 Baing xusungadi ba, "Tang gabo ba ngalibu baru mang?"
37 Baing tang dahaxuya ba, "Kimuya bungina urung kabukabu ralanamia, tam gabo ba tam garung mana rubimdi, tela rung rimamo, tela rung xong, tam gaxap yaya bila ba."
38 Ne Yesu harua nadi ba, "Tang gaxabia te axusunga baru. Sanga ba tang ganung mana xuba salakkam bila nganung mana? Kimbo sanga ba axap lang matiama bila ngaxap?"
39 Dahaxuya na ba, "Wane, amtam sangau."
Baing Yesu bala dingtang ba, "Maxuna, xuba nganung mana, bagula tang ganung mana xauna, saing langga ba ngaxap, bagula tang gaxap xauna.
40 Ning lipu gaxarea rung mana rimagu rimamo kimbo xong, nga sanga ba ngamogu te. Tegu. Urana xauxaudi masup na moxodingdi."
41 Baing bungina lipu 10 dinaxu mana dilungu bila ba, gamodingdi didoa mana Yems Yon tang.
42 Yesu wagidi ma digugunia saing harua nadi ba, "Ang gaxabiau, Yuda Teguamdi yanamidingdi duwa etua manadi diti ding. Yanamidingdi dahaxi ba lipudi disu mana haruangadinga.
43 Ne heku awa bila ba. Tegu. Lipu gaxarea bo ba wa sabanga liwe mang, bing wa ang lipuxim haulingama.
44 Baing lipu gaxarea bo ba wa mugamuga liwe mang, bing wa lipu oxata olanggam mana lipu longgalo.
45 Namua na Lipua Ma Rangua Urana ing sibuna ma bu lipudi dahauli te. Tegu. Ma bu hauli lipudi, xaung yunga walinganoa bu gim muli lipu xumana."

Yesu Hamaringia Batimeas Maxandi
(Matyu 20:29-34; Luk 18:35-43)

46 Disok Yeriko. Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana xaung buranga sabanga, ding diyunga long sabangga ba, baing lipu maxa haxatiang tela, Batimeas (namuxina ba "Timeas garanoa"), rung mua daxanga rubinia, xusunga lipudi olang olang mana sianga.
47 Bungina lungu ba Yesu Nasaretiam ma, ungguti wagi ba, "Yesu, Xaitamoxi Debit Garanoa ba, usinga nga!"
48 Baing lipu xumana dibili, dibala ba, "Udik!" Dibalabala sus, haxi buk saing wagi sabanga ba, "Xaitamoxi Debit Garanoa ba, usinga nga!"
49 Baing Yesu li mua saing harua ba, "Awagi ma." Baing duwagi lipua maxandi dahaxatu, daharua ba, "Uyaha! Umesa, wagiung baing."
50 Baing ting imanging xabubungama mala singia, hixi mesa saing ma rangua Yesu.
51 Baing Yesu xusunga ba, "Ubo ba ngariaung baru?"
Lipua maxandi dahaxatu harua na ba, "Lipu Tubatubaingam, ngabo ba ngabagu."

52 Baing Yesu harua na ba, “Ulauba, hatumingam haringina
hamaringiaung.” Hata sibuna li maxandi disok xai dup, saing su mana
Yesu daxangia.

11

Yesu Luxu Yerusalem Bila Xaitamoxi
(Matyu 21:1-9; Luk 19:29-38; Yon 12:12-15)

1 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dima haxek monga mana long
sabangga Yerusalem, baing disok haxek mana long luwa Betpets, Betani
duwa Xaxagania Olip. Yesu soxi lipuxing luwa dinaxu mana mala,
2 harua nadi ba, “Tang galuxu mana longga wa mugamugangia to. Haxek
sibuna ba aluxu, bagula abagu donki* haun tela digoti la ba, lipu tela rung
mana teguyu. Tang galuba saing axai ma.
3 Nabu lipu tela xusungang ba, ‘Baruta tang galibu bila ba?’, bing tang
gabala ba, ‘Toxoratamona oxatana mana. Bagula soxi ma muli sap.’”
4 Baing dilauba, dibagu donki hauna lipudi digoti numa tela xaluxing
singia, wa daxanga sabangia. Bungina diluba,
5 lipu teladi dili mua la ba duxusunga ba, “Tang garaxata? Baruta aluba
donki ba?”
6 Baing tang dahaxuya bila Yesu harua nadi ba. Dilungudi baing tang
dilauba.
7 Baing daxap donki ma rangua Yesu, diting imangiding sabangadi
mahaing, saking Yesu rung etua mana.
8 Lipu xumana duxa imangiding sabangadi daxangia bu dahatanga ba
lipu yayam sabanga, saing teladi ditaxiti xai rimandi umangia saing duxadi
daxangia.
9 Baing lipudi dimuga mana gabu lipudi disu mana ding duwagi ba,

“Taiti Urana yanoa!”

“Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona yanoa ba!”✡

10 “Urana sina guxama na mugangaroa Debit Yonggaxinoa, bagula sok
muli!”

“Taiti Urana Eta Loam Sibuna yanoa!”

11 Baing Yesu luxu Yerusalem saing luxu Urana Numang yabania. Haxa
mauli maluxu, bagu axamandi laing sup baing yambongguba. Binabu gabu
Lipu 12 dila disok mala Betani.

Yesu Suka Lipu Siang Oxatanamdi Sangua Urana Numanoa
(Matyu 21:12-16,18-22; Luk 19:45-47; Yon 2:13-16)

12 Buragina baing diyunga Betani, dilauba saing Yesu gesagina.
13 Bagu mala saing bagu xai xangingam tela duxu ba pik, lonam. Ila
haxek mana bu sai mana marandi. Sok mana, baing tegu, long ding
ganiding duwa namua na xaiya pik nianinoa teguyu.
14 Baing harua na xaiya ba, “Sanga ba lipu tela xang maramdi muli te.”
Baing lipuxindi dinaxu mana dilungu haruanga baguba.
15 Bungina disok Yerusalem, Yesu luxu Urana Numang yabania saing
suka lipuadi digim disina axamandi mana sianga maluxu Urana Numania

* **11:2** ***donki*** asaxa tela xoxi lipudi. ✡ **11:9** Olaidi (Buk Song) 118:25-26

masokkuba. Matuxuya lipu siang hakhaxuyanganamdi kabukabudingdi
xaung lipu gumak sinaikkamdi kabukabuding rungingamdi.
16 Baing bili lipudi mana disiasia axamandi mala ma makisi Urana
Numang yabaniau tai.
17 Baing tubatubadi, harua nadi ba, “Aisaya bung Urana Xuania ba Urana
harua ba,

“ ‘Numagua bagula duxu ba
numa sabungam mana numanuma longgalo.’✡

Ne ang gaxugia mala bila ‘guha tela lipu hanaunggamdi dihisa maluxu
mana!’✡”
18 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tu-
batubainganamdi dilungu haruanga baguba, baing dungguti disai daxanga
tela bu dung Yesu mati. Dimaxuwa mana, namua na lipu buranga dihixi
mana tubatubainganoa.
19 Yambong baing disok sangua long sabangga ba.

Xaiya Pik Mutuxu Ba
(Matyu 21:19-22)

20 Buraragina bungina dahaxa malau, dibagu xaiya pik. Mutuxu masup,
oxaxandi xauna.
21 Pita hatum muli saing harua na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, ubagu
lo! Xaiya pik ugamia ba, mutuxu ba!”
22 Yesu haxuya nadi ba, “Ahatum haringina mana Urana.
23 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea harua na bimbia li ba,
‘Umesa, utinggung mari tegia’, xaung hatumingang luwa te, ne hatum
haringina mana axa harua mana ba bagula sok, bing bagula Urana libu
mana.
24 Binabu ngabalang ba, baraxing baraxinta axusunga sabungia, nabu
ahatum haringina bila axap masup ba, bing bagula axap.
25-26 Baing bungina ali asabu mua, nabu ahatum muli mana axamang
diana lipu tela libu mang, bing ayunga kubolunoa. Baing ina naga Tibuim,
ina wa long xaiya, bagula yunga kuboluim diandi xauna.”†

Gaxarea Sina Haringinga Na Yesu?
(Matyu 21:23-27; Luk 20:1-8)

27 Yesu gabu lipudi dinaxu mana disok Yerusalem muli. Bungina Yesu
haxa mua maluxu Urana Numang yabania, lipu hananiangamdi yanamid-
ingdi, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi xaung lipu haringindi dima
rangua,
28 duxusunga ba, “Oxop yaya ba rangua gaxarea bu ulibu axadi bagudi
li? Gaxarea mogung ba ulibudi?”
29 Yesu haxuya ba, “Bagula ngaxusungang xusunganga tela to. Ahaxuya
xusungangagua, bing bagula ngabaxanga ngaxap yaya ba rangua gaxarea
bu ngalibu axadi bagudi li.
30 Tauna, bungina Yon sugua lipudi—Gaxarea sina yaya na bu libu?
Urana kimbo lipudi? Abaxanga nanga!”
31 Dahangixaya liwe mading ba, “Nabu taharua ba, ‘Urana sina,’ bing
bagula xusunga kira ba, ‘Ne baruta ahatum haringina mana Yon te?’

✡ **11:17** Aisaya (Aisaia) 56:7 ✡ **11:17** Yeremaya (Jeremaia) 7:11 † **11:25-26** Buninga teladi daharua ba *…xauna.* 26 *Ne, nabu ayunga te, bing Tibuim, ina wa long xaiya, bagula yunga kuboluim diandi te.*

32 Ne nabu taharua ba, ‘Lipudi disina,’ bing laku!” (Dimaxuwa lipudi, namua na lipu longgalo dahatum ba Yon ba Urana lipuxing suxunguxunguam sibung tela.)
33 Baing ina naga, dahaxuya ba, “Am gaxabia te.”
Baing Yesu haxuya ba, “Tauna, nga xauna, bagula ngabalang te ba gaxarea sina yaya nanga bu ngalibu axadi bagudi li.”

12

Haruanga Babuna Mana Lipu Wain Umangang Wasanganamdi (Matyu 21:33-46; Luk 20:9-19)

1 Baing ungguti harua babudi na Yudadi yanamidinggadi ba, harua ba, “Lipu tela xuma wain umangang tela. Tongtongia gamgaminga taxiya, saba wain marang ruhangam yabana mari siangia, saing tongtongia xahi wasangam maxaxayam tela. Saking sina na lipu umangamdi, duwaxata bu daxap marang hataindi nading, saing ing sibuna ila haxa mauli hasoya.
2 Bunging moyangama sok, baing soxi lipuxing haulingam tela mala rangua lipu umanga wasanganamdi bu xap wain marang hataindi ranguadi.
3 Ning dituxu ditaha saing disuka olang mala.
4 Baing soxi lipuxing haulingam tela muli nadi. Ne ditaha toxonia saing dilibu doa mana, disina memeya na.
5 Baing soxi tela muli mala, baing dung mati. Soxisoxi xumana mala: Teladi ditahadi, teladi dungdi mati.
6 “Ne lipu taininau wauyu: Garanoa, ina murung sibuna mana. Kimu sibuna soxi mala ranguadi. Hatum ba, ‘Bagula dilungu garagu haruanganoa.’
7 “Ne lipu umanga wasanganamgadi ba daharua nading ba, ‘Moxona garanoa lo. Kimuya bagula xap tibuna xalingindi. Tala taung mati, bing xalingindi bagula dima rimaria.’
8 Binabu dituxu, dung mati saing diting mala sangua umangua.
9 “Ahatum baru? Wain umangang moxonoa bagula riadi baru? Bagula ma ung lipu umanga wasanganamgadi ba mati, saing sina umangua na teladi.
10 Haruanga li wa Urana Xuania, atiti ba ne baruta ahatumia te? Harua ba,

“ ‘Sianga lipu numa tongtongianganamdi dihitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo.
11 Toxoratamona libu axa baguli sok,
saing am gabagu, xai sibuna maxamamia.’✡ ”

12 Harua laing sup, baing disai daxanga bu dituxu, namua na daxabia ba su haruanga babuna baguba manadi. Ne dimaxuwa mana lipu buranga duwa, binabu diyunga saing dila.

Xusungangua Mana Digim Takis (Matyu 22:15-22; Luk 20:20-26)

13 Kimuya yanam teladi disoxi Parisi teladi digabu Herot bakbaging teladi mala rangua Yesu. Dibo ba dilanglangua bu harua haruanga tela maringing te.

✡ **12:11** Olaidi (Buk Song) 118:22-23

14 Baing dila rangua, daharua ba, “Lipu Tubatubaingam, am gaxabia ba
ung lipu haruanga maxunama. Uhatum xumana mana lipudi hatumin-
gadinga te. Ulibu hasusu mana lipu longgalo, heku lipu yayamdi kimbo
lipu yaya teguamdi. Ne utubatuba Urana daxanganoa xaung haruanga
maxuna.” Tauna, duxusunga ba, “Maring mana tagim takis mala na Sisa,
kimbo doa?
15 Tagim kimbo tegu?”
Ne Yesu xabia muragidinga, binabu xusungadi ba, “Baruta atuba ba
atuxu murak manga? Axap siang tela ma bu ngabagu to.”
16 Baing daxap siang mukirina ma, saing xusungadi ba, “Gaxarea
babunoa li? Gaxarea yanoa wa mana?”
Dahaxuya ba, “Sisa naga.”
17 Baing Yesu harua nadi ba, “Axadi Sisa iniadi, asinadi na Sisa, saing
axadi Urana iniadi, asinadi na Urana.” Baing dihixi mana haruanganoa.

Xusungangua Mana Lipuadi Dimati Dimesa Muli (Matyu 22:23-33; Luk 20:27-38)

18 Baing Sadyusidi dila rangua. Ding dahatiam mana lipudi bagula
dimesa muli. Duxusunga Yesu ba,
19 “Lipu Tubatubaingam, Moses bung haruanga tela makira Urana
Xuania ba: Nabu lipu tela mati, sangua haininoa, ne garang tate, bing
kixinginoa bagula yau sabanganoa tabinoa bu tang daxap garadi masok,
saking sabanganoa bakbagindi bagula disup te.
20 Tauna, bunging tela neng sabangang 7 duwa. Mugamugangama yau
haing tela saing mati, garang tate.
21 Bing kixinginoa ma kimu mana mugamugangama yau tabinoa saing
mati, garang tate. Hiliadinga kubolu taininau.
22 Bila balau, disup baing ina naga, hainga mati.
23 Tauna, kimuya, bungina lipudi dimesa muli, bing haingga ba bagula
wa gaxarea haininoa sibuna? Namua na 7 ding diyau ba.”
24 Yesu haxuya ba, “Namua naga hatumingaimdi didoa. Ang gaxabia
Urana Xuanoa te xaung haringinganoa.
25 Bungina lipudi dimesa muli, bagula lup haing diyau ding te. Bila balau
bagula duwa bila Urana uleginamdi duwa long xaiya.
26 Ne mana haruangua mana lipudi dimesa muli—ngabo ba ngaxusun-
gang to. Atiti xailongga Moses bung mana axa ba, ne baruta ahatumia te?
Mana hataina naxuya mana xai kaxukana yaba wa mana ba, kimu sibuna
mana mugangaradi Ebraham, Aisak xaung Yekop tung dimati ba, Urana
harua na Moses ba, ‘Ngawa Urana mana Ebraham, Urana mana Aisak,
xaung Urana mana Yekop.’✡
27 Binabu ina Urana mana lipu matiandi te. Tegu. Ina Urana mana lipu
gamatandi. Ang ba, hatumingaimdi dirabang masup!”

Hanaunaunga Baruamta Wa Mugamuga? (Matyu 22:34-40)

28 Lipu hanaunaunga tubatubainganam tela ma saing lungudi dahakhaxi
mua. Lungu Yesu haxuya nadi xai, binabu xusunga ba, “Hanaunaunga
baruamta mugamuga?”
29 Yesu haxuya ba, “Mugamugangama bing bila li: ‘Ang Isreldi, alungu!
Toxoratamona Urana kiria, ing ganina wa Toxoratamona.

✡ **12:26** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6

30 Bing ung murum sibuna mana Toxoratamona, Urana ungia, mana
gamom longgalo xaung lum longgalo xaung hatumingam longgalo xaung
haringingam longgalo.'✡
31 Luwa bing bila li: 'Bing ung murum sibuna mana riam longgalo bila
ung murum sibuna maung.'✡ Hanaunaunga tela dali bagudi li te."
32 Lipua ba haxuya na ba, "Lipu Tubatubaingam, haruangama maring.
Maxung sibuna uharua ba Urana taininau ing ganina, ne tela muli te.
33 Saing murura sibuna mana, mana gamora longgalo xaung hatumin-
gara longgalo xaung haringingara longgalo. Saing murura sibuna mana
riara longgalo bila murura sibuna makira. Hanaunaunga luwadi bagudi li
didali hananianga asaxam longgalo ditau xaung hananianga teladi."
34 Yesu lungu lipua ba haxuya haruanga bila lipu xabiangam, baing
harua na ba, "Uwa hasoya mana Urana Yonggaxinoa te." Baing kimuya
mana bungina baguba, lipu longgalo dimaxuwa mana dituba mana
xusunganga tela muli.

Gaxarea Garanoa Kristo?
(Matyu 22:41-46; Luk 20:41-44)

35 Yesu baxanga mua maluxu Urana Numang yabania, baing harua
ba, "Baruta lipu hanaunaunga tubatubainganamdi daharua ba Urana
Lipuxing Mogunganama wa Debit garanoa?
36 Debit ing sibuna, Urana Aningonoa sina hatumingua na, baxanga ba:

" 'Toxoratamona harua na Toxoratamona ngayua ba:*
"Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
laing ngata bixuamdi
hawa maung." '✡

37 Nabu Debit ing sibuna uxu ba 'Toxoratamona,' bing ina wa Debit
garanoa xauna baru?" Baing buranga sabanga diyaha sibuna ba dilungu
haruanganoa.

Lipu Hanaunaunga Tubatubainganamdi Dilibu Kubolu Diandi
(Matyu 23:1-7; Luk 20:45-47)

38 Tubatuba mala, baing harua nadi ba, "Amaxania mana lipu hanau-
naunga tubatubainganamdi. Ding muruding buk mana disau imang
maxaxaya bu dahaxa mauli, saing dibo ba lipudi ditidi daharua xaidap
xai nadi mana nawa yabandi.
39 Ding muruding buk mana dirung mana kabukabu mugamugangamdi
mana sabunga numandi, saing dibo ba dirung kabukabu yayamdi mana
taungadi.
40 Dilanglangua tapdi bu dahanai xalingidingdi, saing disabu maxaxaya
bu disok xai lipudi maxadingia. Kimuya, mana xaidap subinganoa, bagula
daxap salak sabanga."

Taba Yahanganoa
(Luk 21:1-4)

41 Yesu ila rung singia long sinaikkamia, bagu lipudi ditata siangdi
maluxu Urana Numang siang yabania. Lipu xalaxalam xumana dita siang
xumana maluxu.

✡ **12:30** Hanaunaunga (Lo) 6:4-5 ✡ **12:31** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18
* **12:36** Namuxina mana maxixinga li bing Toxoratamona mugamugangam mogu Urana saing Toxoratamona kimuam mogu lipua Debit wa hawa mana ba. ✡ **12:36** Olaidi (Buk Song) 110:1

42 Ne tap haxuging tela ma saing ta siang kaxukang mukiring luwa
maluxu, disok bila toia taininau.
43 Yesu wagi lipuxindi dinaxu mana ma rangua saing harua nadi ba,
“Maxung sibuna ngabalang ba, tap haxugina sinainganoa dali sianga lipu
longgalo dita maluxu siang yabania.
44 Namua na lipu teladi disina hataing kaxukana mana siangiding
xumana. Ne tapka ba, raxap sibuna saing sina sianging longgalo, siangindi
disup mana gim anginga xaung axamandi.”

13

Yesu Baxanga Mana Xaidap Subinganoa
(Matyu 24:1-51; Luk 21:5-36)

1 Bungina Yesu sok sangua Urana Numanoa, lipuxing tela naxu mana
harua na ba, “Lipu Tubatubaingam, ubagu! Sianggadi li ditubu baru!
Numa gumanging sibundi baru!”
2 Yesu haxuya ba, “Ubagu numa xai sibunadi li? Xaidaba ma yu bungina
siang tela bagula wa etua mana rianoa te. Tegu. Bagula ding longgalo
disup mari.”
3 Yesu rung Xaxagania Olip saing bagu makisi mala Urana Numania.
Baing Pita, Yems, Yon digabu Andru ding ganiding duwa, baing duxusunga
ba,
4 “Ubaxanga nam, bungintabi bagula axadi bagudi li disok? Baing
baraxinta bagula sok muga bu hatanga ba axadi li dibo ba disokkuba?”
5 Yesu harua nadi ba, “Amaxania, nam lipu tela langlanguang.
6 Lipu xumana bagula dima dilangua daxap yagua saing bagula daharua
ba, ‘Nga lipua naga Urana soxi ma!’ Bagula dituxu murak mana lipu
xumana.
7 Bungina alungu haruanga mana haungingadi duwa haxek, duwa
hasoya, bing amaxania—labu ahixi manadiu tai. Axadi na bila ba bagula
disok to, ne subinganoa sok teguyu.
8 Numanumadi bagula dimesa dahaunggana ding, saing yonggadi bagula
dilibu taininau. Noxiga sabangadi bagula disok mana long xangxana, saing
gesak sabangadi bagula disok xauna. Ne axadi bagudi li unggutingua ing
ganina, bila bungina haing tela ungguti xunumia salak hayauxingamdi.
9 “Ang gawasa xai mang. Bagula ditang haruangia kaunsilidi maxadin-
gia, saing digusiang maluxu’m Yudadi sabungading numandi. Bagula ali
gabanadi xaung xaitamoxidi maxadingia, namua na anaxu manga. Ne
alaba ganangana mana abaxanga nga nadi.
10 Baing muga, bagula lipudi dibaxanga ulek xaiyua na numanuma
longgalo.
11 Bungina dituxuang daxaiang mala haruangia, labu ahatum xumanau
tai mana haruanga baruamta bagula aharua. Abaxanga haruanga
baruamta Urana sina nang taxa mana bungina baguba. Namua na ang
sibuim bagula abaxanga te. Tegu. Urana Aningonoa bagula baxanga
suxunguimia.
12 “Lipudi bagula dita sabangadingdi, kixingidingdi haruangia bu lipudi
dungdi mati. Baing tibudingdi bagula dilibu kubolu taininau mana
garadingdi. Garadingdi bagula disok bixua mana baudingtibudingdi saing
disinadi na lipudi bu dungdi mati.
13 Lipu longgalo bagula hauxading sibuna mang, namua na yagua wa
ranguang. Ne lipu gaxarea dili haringina laing matiading xaidabidingdi,
Urana bagula xapdi muli.

14 “Ne muga mana titia sup, bagula abagu ‘axamang maxuwangam
hanggalangiangam’✡ li mua long bilingamia maluxu Urana Numania.”
(Lipu gaxarea dititi haruanga baguli bing dahatumia haruanga li xai!)
“Baing lipudi duwa titia Yudia bing diluki mala bimbia.
15 Lipudi duwa numa ubunia, labu diri numia digam xalingiding teladiu
tai.
16 Lipudi duwa umangia, labu digoxoya numia bu daxap imangiding
sabangadiu tai.
17 Baing usinganga buk mana haingdi gamoding xaung hainggadi disina
sua na garadingdi mana bungina baguba!
18 Asabu ba sanga ba sok bunging kuyama te,
19 namua na salaga mana xaidapkadi bagudi ba bagula dali salaga mana
bunging longgalo, ungguti mana Urana tongtongia axamandi laing hatata
saing kimuya mauxangana bila bagula hasusu muli te.
20 Ne bungina baguba, nabu Toxoratamona raxapkuti te, bing lipu
longgalo bagula disup. Ne mana namua hatumia lipuadi ina mogudi ba
ing ganina, ina raxapkuti.
21 Baing mana bungina baguba, nabu lipu tela harua nang ba, ‘Abagu,
alali Urana Lipuxing Mogunganama!’, kimbo lipu tela harua ba, ‘Abagu, la
lo!’, bing labu ahatum haringina manau tai.
22 Namua na lipudi bagula dima dilangua ba ding Urana Lipuxing Mo-
gunganama kimbo dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi.
Bagula disok dilibu axamang haringing xangxana bu dilanglangua lipudi.
Bagula dituba ba dibagu nabu sanga ba dilanglangua lipuadi Urana mogudi
ba xauna.
23 Binabu awasa xai! Ngabaxanga axadi li nang muga bu amaxania.
24 “Ne mana bungina baguba, kimuya mana bunging salakkamga ba sup,

“ ‘xaidaba bagula laba,
saing sobaga bagula sina te,
25 hatungdi bagula xungdi mari sangua sabalunoa,
saing axamang haringindi duwa sabalunia bagula dilulu.’✡

26 “Mana bungina baguba lipudi bagula dibagu Lipua Ma Rangua Urana
ma mana mugapdi xaung haringinganoa sabanga xaung ralana.
27 Baing bagula soxi Urana uleginamdi mala hataing hataina bu digugu-
nia lipuadi ina mogudi ba mana titi subingang tela mala subingang tela.
28 “Abagu xaiya pik* saing axap xabianga mana: Bungina rimandi
digamata saing lona, axabia ba gesaga sokkuba.
29 Bila balau, bungina abagu axadi bagudi li disok, axabia ba xaidaba wa
haxek ba, wa xaluya baing.
30 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula lipu hatatamdi disup teguyu,
laing axadi bagudi li disok to.
31 Sabaluna xaung titi bagula disup, ne xuagu marandi sanga ba disup
te.

Bungina Toxoratamona Malinganoa Lipudi Daxabia Te

32 “Ne lipu tela xabia xaidaba xaung xaidap maxanoa te mana axadi
bagudi li bagula disok. Urana uleginamdi daxabia te. Urana Garanoa
xauna, ina xabia te. Tibugu ing ganina xabiau.

✡ **13:14** Danyel (Daniel) 9:27, 11:31, 12:11 ✡ **13:25** Aisaya (Aisaia) 13:10, 34:4 * **13:28** ***xaiya pik***—Kubolunoa bila xaiya dom.

33 Amaxania! Awasa xai mua! Namua na ang gaxabia te mana bungina
baguba bagula sok.
34 Bila lipu tela ila hasoya. Yunga numua saing ta xalingindi lipuxing
oxatamdi rimadingia bu duwasa manadi. Sina oxatua na lipu taining
tainina, saing tabina lipua wasa mana xalua ba wasa xai.
35 "Binabu amaxania, namua na axabia te bungintabi numa moxonoa
bagula goxoya ma. Ma bungbung, kinunga lia, bungina muxaxua xatu,
kimbo buraraging sibuna, ang gaxabia te.
36 Nabu ma sap, labu baguang akinu matabu tai.
37 Haruanga ngabalang mana ba, ngabala lipu longgalo: 'Awasa xai!' "

14

Haing Tela Matu Guxenga Yesu Toxonia
(Matyu 26:2-16; Luk 22:1-6; Yon 12:1-8)

1 Kimuya mana xaidap luwa disup, baing bagula taunga sabanga
luwa disok: Taunga Dalingam* xaung Taunga mana Salanga Salalangang
Teguama.† Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanau-
naunga tubatubainganamdi ding disai daxanga hisangam ba dituxu Yesu
bu dung mati.
2 Baing daharua ba, "Labu talibu maluxu'm bunging Taungamau tai,
nam lipudi diti haunginga sabangua."
3 Yesu wa longga Betani mana Saimon lipu saksaxama numanoa
(businganoa sup ba). Wa la ba, rung kabukabia, xang mua, baing haing tela
ma rangua, tuxu nanggola siang alabastam baxagi mana guxenga saminam
ditongtongia mana xai tela duxu ba nad. Daxaningxaning axamang tela
mana te, binabu giminaginoa sabanga sibuna. Baing tahauti nanggola
xuanoa ba saing matu mari Yesu toxonia.
4 Ne lipu teladi duwa, hatumingadingdi didoa saing duxusunga liwe
mading ba, "Si, baruta sahi guxenga saminamga ba olang?
5 Xai nabu tasina guxenga li na lipudi bu digim bu siangga ba tasina
na lipu haxugindi. Giminaginoa sanga mana lipu tela waxata xaidap 300
giminaginoa!" Baing digamia haingga ba.
6 Ne Yesu harua ba, "Ayunga. Atautiti baru? Libu axamang xai sibuna
manga.
7 Lipu haxugindi duwa ranguang bunging longgalo, saing bunging
bungina abo ba ahaulidi, sanga ba ahaulidi. Ne nga ba, bagula ngawa
ranguang bunging longgalo te.
8 Axamana haingga ba sanga ba libu, libu ba. Matu guxenga sanggagia
bu xauxau nga muga mana kimangingagua.
9 Maxung sibuna ngabalang ba, mana baru rubinta lipudi dibaxanga ulek
xaiyua mana titi longgalo, bagula lipudi dilungu haingga li naxuyanganoa
bu dahatumia muli."
10 Baing Yudas Iskariot, ina tela mana Lipu 12, ila rangua lipu
hananiangamdi yanamidingdi bu hamaringia daxanga tela mana ta Yesu
rimadingia.
11 Baing dilungu diyaha sibuna, saing dahau haruangua ba disina sianga
na. Binabu sai daxanga ba ta Yesu rimadingia.

---

* **14:1** ***Taunga Dalingam***—Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi duwa Isip saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi saing garading matuaudi dimati te. † **14:1** ***Taunga mana Salanga Salalangang Teguama***—Taunga baguli sok kimuya mana ***Taunga Dalingam*** saing ila xaidap 7 saing sup.

Yesu Xang Rangua Lipuxindi Dinaxu Mana
(Matyu 26:17-30; Luk 22:7-23; 1 Korin 11:23-25)

12 Baing xaidap mugamugangam mana Taunga mana Salanga Salalangang Teguama sok. Mana xaidapka baguba, Yudadi kuboludinga bing dahanania sipsip tutubina mana Taunga Dalingam. Baing lipuxindi dinaxu mana duxusunga Yesu ba, "Ubo ba am gala mana long baruamta bu am gaxauxau axamandi bu oxong Taunga Dalingam angianoa?"
13 Baing soxi lipuxing luwa dinaxu mana mala, saing harua na dingtang ba, "Ala aluxu long sabangia. Lipu tela xuru bori langinam bagula sok mangtang. Tang gasu mana.
14 Bungina abagu luxu mana numa tela, bing tang gabala numa moxonoa ba, 'Lipu Tubatubaingama xusunga ba: Lobu numa lunam kabila mana ngaxang Taunga Dalingam angianoa rangua lipuxigudi dinaxu manga?'
15 Baing bagula hatanga nangtang numa luna sabanga etuam tela, kabukabudi duwa masup mana. La ba, axauxau angingua nakira."
16 Baing ina naga, lipuadi dinaxu mana tang dilauba, tang diluxu long sabangia saing tang dibagu axamandi duwa bila Yesu baxanga nadi ba. Binabu daxauxau Taunga Dalingam angianoa la ba.
17 Yambongguba, baing Yesu gabu Lipu 12 dima.
18 Dirung daxang mua, baing Yesu harua ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, angia tela bagula ta nga bixuagudi rimadingia. Lipu tela xang rangua nga."
19 Ding gamoding mauxadingguba, baing ding taining tainina duxusunga ba, "Nga te, bo?"
20 Yesu haxuya nadi ba, "Ang Lipu 12 tela baing, ina tai salanga mari minia rangua nga.
21 Lipua Ma Rangua Urana bagula mati bila dibung waleu Urana Xuania. Ne laku, mauxanganoa bagula xap lipua ta Lipua Ma Rangua Urana bixuandi rimadingia! Xai buk mana lipua ba nabu waleu bauna hayau te."
22 Daxang mua, baing Yesu xap salangua, harua xai sibuna na Urana, saing utu saha. Sina na lipuxindi dinaxu mana, saing harua ba, "Axap. Alali mututungagua."
23 Baing xap xubua, harua xai sibuna na Urana, saing sina nadi. Baing ding taining tainina dinung mana.
24 Baing harua nadi ba, "Alali sibigua mana hau Urana haruanganoa haringina, matuxuya mari bu hauli lipu xumana.
25 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula nganung wain muli te laing xaidapka nganung hauna maluxu Urana Yonggaxinia."
26 Duwaya olai tela masup, baing disok mala dila Xaxagania Olip.

Yesu Harua Muga Mana Pita Bagula Hatiam Mana
(Matyu 26:31-35)

27 Yesu baladi ba, "Bagula ang longgalo ayunga nga, namua na Urana haruangana li wa Xuania:

" 'Bagula ngataha sipsipdi lipuxiding wasanganama mari,
baing sipsipdi bagula dahalukiana.'✡

28 Ne kimuya mana ngamesa muli, bagula ngamuga mala nang titia Galili."

✡ **14:27** Sekaraya (Sekaraia) 13:7

29 Pita harua na ba, “Heku nabu lipu longgalo diyungaung, nga bagula
tegu.”
30 Baing Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalaung ba, hatata
yambong, muga mana muxaxua xatu luwa, bagula uhatiam manga
bunging tuwa.”
31 Ne Pita haxi sibuna ba, “Heku nabu ngamati ranguaung, nga bagula
ngahatiam maung te!” Baing ding longgalo daharua taininau.

Yesu Sabu Getsemani
(Matyu 26:36-46; Luk 22:40-46)

32 Dila long tela duxu ba Getsemani, baing Yesu harua na lipuxindi
dinaxu mana ba, “Arung mua la li, ngabo ba ngasabu to.”
33 Xap Pita, Yems, Yon dingtung mala xauna. Baing ayangang sibuna
xaung gamona mauxang sibuna.
34 Baing harua na dingtung ba, “Lugua ayangana buk, bila ngabo ba
ngamatiuba. Awa mua la li, awasa xai.”
35 Ila monga saing yungaina mari titia, sabu ba nabu daxanga tela wa,
bing bunging diana ba bagula dali.
36 Baing sabu ba, “Mama, Tibugu! Ung sanga ba ulibu axamang longgalo.
Unia xuba salakkamga li mala sangua nga. Ne heku usu mana nga
murungagua, ne usu mana ung murungama.”
37 Baing goxoya ma rangua dingtung, bagudi dikinuyu matabu, saing
harua na Pita ba, “Saimon, ukinu baru? Sanga mana uwasa xai mana
auwa taininau te?
38 Awasa saing asabu mua, nam tubaiga xapkang. Maxuna, luimdi
muruding, ne sanggaimdi haringingading te.”
39 Baing Yesu ila muli bu sabu bila menau.
40 Goxoya ma, baing bagu muli dikinu matabu, namua na maxading
dikinu. Ne daxabia te daharua baru na.
41 Bunging tuwa goxoya ma, harua nadi ba, “Angtung gakinuyu xaung
ayaguauyu? Sanga ba! Xaidap maxanoa ma ba. Abagu, disina Lipua Ma
Rangua Urana mala lipu kubolu dianamdi rimadingiauba.
42 Angtung gamesa, talauba! Abagu, lipua bo ba sina nga mala nadi, ina
sok lo!”

Dituxu Yesu
(Matyu 26:47-56; Luk 22:47-50; Yon 18:3-11)

43 Yesu haruauyu, baing hata sibuna li Yudas, ina mana Lipu 12 tela, sok.
Gabu buranga dima, dirai waxang sabangadi xaung xaidi. Lipu hanani-
angamdi yanamidingdi, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi xaung lipu
haringindi, ding disoxidi ma.
44 Yudas bo ba sina Yesu nadi, muga hamaringia hatangangua tela
ranguadi, harua nadi ba, “Lipua ba ngalibu, lipua naga. Atuxu saing axai
mala lia mana lipu wasangamdi.”
45 Tauna, Yudas ila taxa rangua Yesu sap, saing harua ba, “Lipu
Tubatubaingama!” saing libu.
46 Baing dita rimadingdi mana Yesu saing dituxu haringina.
47 Ne lipu tela li haxek, xai waxanging sabanga masok, ting mana lipu
hananiangam mugamugangama lipuxing oxata olanggama, saing taxiti
tanganglianoa.
48 Baing Yesu harua nadi ba, “Ai, ang gama xaung waxang sabangadi
xaung xaidi bu atuxu agoxi nga, bila nga lipu hanaunggam tela, bo?

49 Xaidapxaidapka lo ngawa ranguang, ngatubatuba maluxu Urana
Numang yabania, ning atuxu nga te. Ne alali sok bu Urana Xuanoa
aningona."
50 Baing lipuxindi dinaxu mana disauya saing diluki mala.
51 Gananung tela, sau imang usamang tela ing ganina, ina su mana Yesu
mala. Lipudi dituba ba dituxu,
52 ne luki sangua imanginoa, saing luki mulang mala.

Dita Yesu Haruangia Kaunsilidi Maxadingia
(Matyu 26:57-68; Luk 22:67-71; Yon 18:12,13,19-24)

53 Baing daxai Yesu mala lipu hananiangam mugamugangama numania.
La ba, lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu haringindi xaung lipu
hanaunaunga tubatubainganamdi, ding digugunia ma.
54 Pita su mana mala, ne wa hasoya monga. Su mana mala laing luxu
lipu hananiangam mugamugangama numang rubinia. Baing rung mua
rangua lipu wasangamdi saing biding yap.
55 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringing longgalo
duwa Yuda Kaunsilidi, ding disai haruanga tela bu dung Yesu mati mana,
ning ding sanga te.
56 Lipu xumana dima dilanglangua mana, ne naxuyangadingdi maxang
taininau te.
57 Ne lipu teladi dimesa disu haruanga languangam mala rangua Yesu
bila li, daharua ba,
58 "Am galungu harua ba, 'Bagula ngaxui Urana Numana li mari, lipudi
ditongtongia, baing kimuya mana xaidap tuwa, bagula ngatongtongia tela,
lipudi ditongtongia te.' "
59 Ning haruangadinga maxang taininau te xauna.
60 Baing lipu hananiangam mugamugangama mesa, li liwe lipudi
maxadingia, saing xusunga Yesu ba, "Haxuyangam te? Baru mana
haruanga li disu maung?"
61 Ning Yesu mumguti, haxuya haruanga tela te.
Baing lipu hananiangam mugamugangama xusunga muli ba, "Ung ba
Urana Lipuxing Mogunganama? Ung Urana Garanoa, Urana taiti yanoa
ba?"
62 Baing Yesu harua ba, "Nga baing. Baing bagula abagu Lipua Ma
Rangua Urana rung Urana Haringinga rimang rimamo rubinia, xaung
bagula abagu ma xaung mugap long xaiyamdi."
63 Lipu hananiangam mugamugangama sing ina imangindi bu hatanga
ba gamonoa doa, saing harua ba, "Heku tasai'm lipu tela muli su
haruangua na!
64 Ang galungu masup, harungia Urana! Ang gahatum baru?"
Baing dahau hatumingua saing daharua ba lipu diana, bing mati mana
kubolunoa.
65 Baing teladi dungguti daxanubia. Disaku maxandi, ditaha rimadingia,
saing daharua ba, "Uhatanga ba ung Urana lipuxing suxunguxunguama!
Ubaxanga ba gaxarea tahaung!" Baing lipu wasangamdi daxap mala,
ditaha.

Pita Hatiam Mana Yesu
(Matyu 26:69-75; Luk 22:56-62; Yon 18:16-18,25-27)

66 Pita wauyu hawa, maluxu numa gamgamingania, baing haing
haulingam tela mana lipu hananiangam mugamugangama haxa mala.

67 Bungina bagu Pita biding yap, bagu haringina mana, saing harua ba,
“Ung xauna, uwa rangua Yesu, lipu Nasaretiama.”
68 Ne hatiam saing harua ba, “Ne ngaxabia baraxinta uharua mana te.”
Baing Pita ila numa xaluxing yabania.
69 Haing haulingamga ba bagu wa la ba, baing harua na lipudi dili mauli
ba, “Lipua li, dingia tela.”
70 Ne hatiam muli.
Mena, lipudi dili mauli la ba daharua na Pita ba, “Maxung sibuna, ung
dingia tela, namua na ung Galili tela.”
71 Ne Pita harua haringing sibunauba. Harua ba nabu langua bing
sangau, wa haruangia rangua Urana, saing harua ba, “Maxung sibuna,
Urana maxania, ngaxabia lipua aharua mana ba te.”
72 Baing ina naga, hata sibuna li, muxaxua xatu muli. Baing Pita hatumia
muli haruangua menau Yesu harua na ba, “Muga mana muxaxua xatu
luwa, bagula uhatiam manga bunging tuwa.” Binabu Pita tang haringing
sibuna.

15

Daxap Yesu Mala Rangua Pailat
(Matyu 27:11-26; Luk 23:2,3,18-25; Yon 18:29–19:16)

1 Buraraging sibuna baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu
lipu haringindi, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi, Sanhidron masup,
ding digugunia dahangixaya ba diria baru. Baing ina naga, digoxi Yesu,
daxai mala, saing dita Pailat rimania.
2 Baing Pailat xusunga ba, “Ung ba xaitamoxi Yuda dingia?”
Baing Yesu haxuya na ba, “Wane, bila ung guharua ba.”
3 Lipu hananiangamdi yanamidingdi disu haruanga xumana mana.
4 Baing Pailat xusunga muli ba, “Uhaxuya haruanga tela te baru? Bola
ulungu haruanga xumana disudi maung, bo?”
5 Ning Yesu haxuya haruanga tela te, binabu Pailat hixi mana.
6 Ne mana Taunga Dalingam niani taining tainina, Pailat kubolunoa ba
ina yunga lipu salak yabanam tela gaxarea gaxarea haing lup duxusunga
mana.
7 Mana bungina baguba, lipu tela yanoa Barabas rung salak yabania
rangua lipuadi diti haungingua rangua gabman, dung lipudi mati.
8 Tauna, burangua dila haxek rangua Pailat, dungguti duxusunga ba libu
kubolunoa bila libu ba.
9 Baing Pailat xusungadi ba, “Ang gabo ba ngayunga xaitamoxi Yuda
dingia nang?”
10 Xusunga bila ba, namua na xabiau lipu hananiangamdi yanamidingdi
gamodingdi didoa mana Yesu, binabu dita rimania.
11 Ne lipu hananiangamdi yanamidingdi diyumyum burangua bu dahaxi
mana Pailat yunga Barabas nadi, ne Yesu tegu.
12 Baing Pailat xusungadi ba, “Ne ngaria baru mana lipua auxu ba
xaitamoxi Yuda dingia?”
13 Duwagi ba, “Ung mati xai balingamia!”
14 Baing Pailat xusungadi ba, “Baruta? Libu kubolu diang baruamta?”
Ne duwagiwagi haringina ba, “Ung mati xai balingamia!”
15 Baing ina naga, Pailat bo ba libu burangua diyaha, binabu yunga
Barabas nadi. Ne tabina lipuxing haungingamdi ba digusi Yesu. Sup, baing
ta Yesu lipu haungingamdi rimadingia bu dung mati xai balingamia.

Lipu Haungingamdi Didaudau Yesu
(Matyu 27:27-31)

16 Lipu haungingamdi daxai Yesu mala diluxu gabman numania (duxu
ba Piretoriam) saing duwagi guguniangading haungingam longgalo dima.
17 Disausau imang maxaxaya sikokop tela mana, saking ditaling waxu
ruxunam bila xaitamoxi muxubinoa, saing dita toxonia.*
18 Baing dungguti duwagi mana ba, "Uwa bungingbunginalo, xaitamoxi
Yuda dingia!"
19 Daxap nunua, ditahataha toxonia, digipgip saing digung kiding
tuxundi bila duwa hawa mana.
20 Didaudau laing sup, baing dunia imang sikokop sangua, saing disausau
ing sibung imangindi mana muli. Saking daxai mala bu dung mati xai
balingamia.

Digoxi Yesu Xai Balingamia
(Matyu 27:33-44; Luk 23:33-43; Yon 19:17-24)

21 Lipu Sairinam tela, yanoa Saimon, Aleksanda Rupas tibuding, ina sok
sangua umangadi ma saing haxa mala. Baing daxap dilibu xoxi Yesu xaing
balingama.
22 Daxap Yesu mala longga duxu ba Golgota (namuxinoa ba Toxotaxu
Guang Yabana).
23 Baing dituba ba disina wain tela daxaning baxi tela duxu ba mer mana,
ning nung te.
24 Baing digoxi xai balingamia saing diti mahaing. Lipu haungingamdi
dahali halinga tela bu dibagu gaxarea bagula daxap imangindi.
25 Mana 9:00 buraragina digoxi Yesu xai balingamia.
26 Mana xai tela dibung haruanga disu na mana ba: XAITAMOXI YUDA
DINGIA.
27-28 Digoxi lipu hanaunggam luwa rangua, tela wa rimamo, tela wa
xong.†
29 Lipudi dahaxa dahadalia daharua diana na, ditingting toxodingdi mala
saing daharua ba, "Ha! Uharua bagula uxui Urana Numanoa mari, saing
utongtongia muli mana xaidap tuwa,
30 bing ung guhauliung! Uri ma sangua xai balingamga ba!"
31 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tu-
batubainganamdi xauna, ding didaudau liwe mading bila ba. Daharua
ba, "Hauli lipu teladi ba, ne sanga ba hauli ing sibuna te!
32 Nabu Urana Lipuxing Mogunganama, Xaitamoxi Isreliama, bing ri ma
sangua xai balingamga bauba bu am gabagu am gahatum haringina." Lipu
luwa digoxi dingtang rangua, tang didaudau xauna.

Yesu Matianoa
(Matyu 27:45-56; Luk 23:44-49)

33 Mana xaidap lia labianoa kaukau titia masup laing bungbung.
34 Mana 3:00 bungbung Yesu wagi sabanga ba, *"Eli, Eli, lema sabaktani?"*
namuxina ba, "Urana ngayua, Urana ngayua, baruta uyunga nga?"✡
35 Lipu teladi dili la ba dilungu alaba, baing daharua ba, "Bagu wagi
mana Elaitsa."

---

* **15:17** Imangga na bila xaung waxu ruxunam dimogu axadi xaitamoxidi disau. Xalingiding xai sibundi, ne disina diandi na Yesu. Didaudau Yesu bila ba. † **15:27-28** Buninga teladi daharua ba *…xong,* 28 *binabu buninga mugangua wa Urana Xuania aningona, harua ba, "Dibagu ina maluxu'm lipu diandi."* Ubagu Aisaya (Aisaia) 53:12. ✡ **15:34** Olaidi (Buk Song) 22:1

36 Lipu tela luki mala, tai garumu tela maluxu'm wain mabiana laing
baxagi. Sup, baing su xai tela mana saing iti mahaing, sina na Yesu ba
nung. Baing harua ba, "Taragu to! Tabagu nabu Elaitsa ma bu xap mari
to."
37 Baing Yesu wagi sabanga saing mati.
38 Imang sabangga silola mua maluxu Urana Numania singina hataing
luwa etua laing sok ha lo.
39 Baing lipu haungingamdi yanamidinga, ina li mua Yesu maxania.
Bungina bagu mati baru, harua ba, "Maxung sibuna, lipua li Urana
Garanoa naga."
40 Haing teladi dili hasoya monga, dibagu mua. Maria Magdalam rangua
Maria, Yems kaxukana xaung Yoses bauding, xaung Salome dingtung duwa
maluxu ranguadi.
41 Bungina Yesu wa titia Galili, hainggadi bagudi li dinaxu mana saing
dahauli. Haing xumana bungina digabu Yesu dahaing mala Yerusalem,
ding xauna duwa la ba.

Yesu Kimanginganoa
(Matyu 27:57-61; Luk 23:50-56; Yon 19:38-42)

42 Axadi bagudi li disok mana Paraide, Yudadi duxu xaidapka ba Xaidap
Xauxaungam, ma muga mana Xaidap Yaguangam.‡ Yambongguba, binabu
43 Yosep Erimateam, Yuda Kaunsiliding tela, haringiaina saing ila rangua
Pailat, xusunga mana Yesu sangganoa. Yosep yanoa xai lipudi maxadingia,
ragu xauna mana Urana Yonggaxinoa sok.
44 Pailat hixi mana saing hatum ba, "Maxundi, mati lo?" Baing wagi lipu
haungingamdi yanamidinga ma saing xusunga ba, "Yesu mati lo?"
45 Bungina Pailat lungu lipu haungingamdi yanamidinga baxanga ba
Yesu mati ba, bing nai mana Yosep xap Yesu sangganoa mala.
46 Binabu Yosep gim imang xai sibung tela, saing xap Yesu sangganoa
mari, saku imangia saing ta maluxu mana guha gobagoba tela disaba
sianga maluxu mala. Baing ditutuxuya siang sabanga ma rangguti guha
gobagoba xuania.
47 Maria Magdalam, Maria Yoses bauna dingtang dibagu longga dita
sangganoa ba.

16

Yesu Mesa Muli
(Matyu 28:1-8; Luk 24:1-10)

1 Xaidap Yaguangama ila sup, yambongguba baing Maria Magdalam
xaung Maria, Yems bauna, xaung Salome dingtung digim guxenga baxiam
saminam bu dila disabaxaya Yesu sangganoa mana.
2 Mana xaidap mugamugangam mana sande baguba, buraraging sibuna,
xaidaba haingguba, dahaxa mala guhia gobagobia.
3 Baing duxusunga ding ba, "Gaxarea bagula tutuxuya sianga mala
sangua guha xuanoa gobagobia makira?"
4 Ne bungina dibagu mala, dibagu siang sabangga ba ditutuxuya mala
ba.

‡ **15:42** Sande bing xaidap mugamugangam mana Yudadi hatumingadinga. Urana tongtongia axamandi mana Sande ila sup Paraide. Baing mana Sarare, ina yagua. Binabu Yudadi disabu mana Sarare saing diyagua. Baing dituxu oxata tela mana Sarare te. Duxu ba Xaidap Yaguangam. Baing daxauxau axamandi bila anginga mana Paraide saing duxu Paraide ba Xaidap Xauxaungam.

5 Bungina diluxu guhia gobagobia, dibagu gananung tela sau imang usamang maxaxaya, rung rubina rimamo saing dihixi mana.
6 Baing harua nadi ba, “Ahixi manau tai. Ang gasai mana Yesu Nasaretiam, lipua digoxi xai balingamia ba. Mesa muli ba! Wa la li te. Abagu longga dita sangganoa matabu mana ba.
7 Alauba, abala lipuxindi dinaxu mana digabu Pita ba, ‘Muga nang mala Galili. Bagula abagu la ba, bila balang ba.’ ”
8 Baing disok saing diluki mala sangua guha gobagobia, ne dihixi mana xaung dimaxuwa dilulu. Baing dibaxanga na lipu tela te, namua na dimaxuwa.

*[Hataing Mak 16:9-20 wa mana xailong muganga sibundi te.]**

9 Bungina Yesu mesa muli buraraging sibuna xaidap mugamugangam mana Sande baguba, owa masok muga rangua Maria Magdalam, haingga waleu Yesu suka xaunga 7 mana ba.
10 Maria ila saing baxanga na lipuadi dahaxa mauli rangua Yesu ba, ding dusinga saing ditang mua.
11 Bungina dilungu Yesu mesa muli xaung Maria bagu, dahatum haringin te.
12 Kimuya, lipu luwadi dinaxu mana disok sangua long sabangia saing dahaxa mala. Baing Yesu owa masok muli ranguadi, ne sok xan tela.
13 Digoxoya mala saing dibaxanga na riading teladi dinaxu mana, ne dahatum haringin te.
14 Kimuya, bungina Lipu 11 dirung daxang mua, Yesu owa masok ranguadi. Gamiadi namua na dahatum haringin te xaung hatumingading diriba ding mana haruanga lipuadi dibagu bungina mesa muli dibaxanga nadi ba.
15 Baladi ba, “Ala mana titi longgalo, abaxanga ulek xaiyua na lipu longgalo.
16 Lipu gaxarea dahatum haringina xaung daxap langa bing bagula Urana xapdi muli, ne lipu gaxarea dahatum haringin te bagula duwa haruangia saing dahanggalang.
17 Baing lipu gaxarea dahatum haringina bagula dilibu axamang haringindi bila li: Mana yagua bagula disuka xaungadi, bagula daharua mana xuaxua teladi daxabiadi te,
18 nabu dituxu moxadi kimbo dinung lang diana ung lipudi mati, bing axadi bagudi li sanga ba dahanggalangiadi te, tegu. Baing bagula dita rimadingdi mana lipu busingamdi, bing disok xai muli.”
19 Toxoratamona Yesu baxanga nadi laing sup, baing Urana xap mahaing long xaiya saing rung mana Urana rimang rimamo rubinia.
20 Baing lipudi dinaxu mana dila dibaxanga mana titi longgalo. Baing Toxoratamona haulidi mana oxatua, saing libu axamang haringindi disok bu daharingia haruangadinga.

---

* **16:8** Lipu xabiangamdi dahatum ba Mak bung hataina baguli te.

Ulek Xaiya Luk Bung
Luk

Namua Luk Bung Xailonginoa

Luk bung mala rangua lipu yayam tela, yanoa Tiopalas. Tiopalas yanoa namuxina bing "Lipua murung sibuna mana Urana". Lipu xabiangamdi dahatum ba Tiopalas lipu yayam tela mana gabman Rom kimbo lipu sianggam tela. Mana bungina Luk, lipudi disai lipu sianggam tela ba haulidi siangia. Nabu Tiopalas wasa mana Luk bila ba, bing Luk bung yanoa bu iti yanoa mana haulinganoa mana gim xailonga buninga giminaginoa, saing tongtongia daxanga ba lipudi daxap xailonga.

Luk haruanganoa sanga mana lipu longgalo. Bung bu haringia lipu hatuminga haringinamdi. Bung bu hamaringia lipu hatumingadingdi mana Yesu gaxarea, ria baru. Tiopalas bagu Yudadi titidinga te, binabu Luk baxanga na. Luk bo ba Tiopalas xabia Yesu haruangang longgalo, ungguti mana hayauxinganoa laing haing mala long xaiya. Baing hatanga lipu longgalo, Yuda Teguamdi xauna, ba Urana yaha mana xapdi muli, nabu dahatum haringina mana Yesu.

Lipu Buningama

Luk Yuda tela te, Yuda Teguam tela. Baing oxatanoa lipu baxiam. Pol rianoa (Kolosi 4:14) saing ila xaung Pol bungina dahaxa mauli dibaxanga ulek xaiyua (Aposel 16:10 saing ila). Luk bagu Yesu oxatanoa maxania te, ne xap haruanga rangua xumana dibagu ding maxadingia, saking bung naxuyanganoa mari. Lipu xabiangamdi dahatum ba Luk bung xailongina bila niani AD 60 kimbo liwe mana AD 70-90 mana long sabanga tela bila Rom, Akaya, Epasas kimbo Sisaria.

Luk bung xailongga li ing ganina te. Xailong tela muli bung bing Aposel. Xailongga li sup mana bungina Yesu haing long xaiya, saing Aposel ungguti mana axamandi disok kimuya mana.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-4)*
- Yesu malinganoa *(1:5–2:52)*
- Yesu xauxau mana oxatanoa *(3:1–4:13)*
- Yesu tuxu oxata titia Galili *(4:14–9:9)*
- Yesu yunga Galili saing ila mana titi teladi *(9:10-50)*
- Yesu tuxu oxata bungina haxa mala Yerusalem *(9:51–19:27)*
- Yesu xaidabing subingandi: Mati saing mesa muli *(19:28–24:53)*

Luk Bung Mala Rangua Tiopalas

1 Lipu sabanga Tiopalas:

Lipu xumana dituba rimadingdi ba dibung mari naxuyanga mana axadi Urana libudi liwe mam.

2 Naxuyangadi ba am gaxap rangua lipuadi dibagu axamandi muga sibuna maxadingia, ding lipu Urana Xuanoa baxanganganamdi. Dinaxuya naxuya nam saing am galungu ba.

3 Binabu, ngahatum ba xai mana ngabung naxuyanga ba mari naung, bu nganaxuya maringina mana axadi disok ba. Oxatua li ngatuxu waleu ma

hatata, nga sibugu ngabagu rangrang mana naxuyangadingdi, ngaxusunga
xusungadi mana namuxing longgalo bu ngaxabia rangrang.
4 Ngalibu bila ba bu utiti uxabia rangrang ba axadi lipudi ditubatubaung
mana, bing maxung sibuna.

Sekaraya Elisabet Tang

5 Mana bungina Herot, xaitamoxi mana titia Yudia, baing lipu hana-
niangam tela wa, yanoa Sekaraya. Abitsa bakbaging hananiangam tela.
Haininoa Elisabet tang mugangadinga Aron.
6 Tang dimaring Urana maxania, disu maringing sibuna mana Toxorata-
mona hanaunaungang longgalo.
7 Ning garading te, namua na Elisabet wa xuhi, saing tang nianiding
xumana.
8 Xaidap tela Sekaraya gabu bakbagindi dituxu hananianga oxatanoa
Urana maxania.
9 Disu mana kuboludinga, baing dahali halinga tela bu Urana hatanga ba
lipu gaxarea bagula luxu Toxoratamona Numang lunia bu tau bunuxuyang
saminam, baing dimogu Sekaraya.
10 Baing xaidap maxanoa mana ditau bunuxuyang saminam ma, saing
luxuba. Bungina luxu baing buranga digugunia mua sabasabia, disabu na
Urana.
11 Disabu baing Toxoratamona uleginam tela owa masok mana Sekaraya,
li mana kabukabu bunuxuyang saminam hananiangam rubina rimamo.
12 Baing Sekaraya bagu, saing maxuwangua xap saing lulu.
13 Ning uleginama harua na ba, “Sekaraya, labu umaxuwau tai!
Sabungama Urana lungu ba. Hainima Elisabet bagula hayau gara lup tela
naung, bing usina yaya Yon na.
14 Bagula gamoma yaha sabanga sibuna mana. Lipu xumana bagula
gamodingdi diyaha bungina gara ba sok,
15 namua na bagula xap yaya sabanga Toxoratamona maxania. Labu
nung wain kimbo lang haringing telau tai, bu hatanga ba Urana inia,
saing bungina wa bauna gamoniauyu baing bagula baxagi mana Urana
Aningonoa.
16 Baing bagula xugia Isrel* xumana digoxoya ma rangua Toxoratamona,
Urana dingia.
17 Baing Urana Aningonoa bagula hauli ba baxanga haruanga haring-
inam, bila Elaitsa† waleu ba. Bagula muga mana Toxoratamona bu
libu tibuding muruding sibuna mana garadingdi, xaung libu lipu kubolu
dianamdi daxap hatuminga xai rangua lipu maringindi. Baing bagula libu
bila ba bu xauxau lipudi mana bungina Toxoratamona ma.”
18 Sekaraya harua na uleginama ba, “Ai, alali sanga te! Nga duanga, saing
hainigua nianindi xumana baing. Binabu bagula ngahatum haringina
mana haruangama baru?”
19 Baing uleginama haxuya ba, “Nga Gebirel. Ngali mua Urana maxania,
saing soxi nga ba ngaharua naung xaung ngabaxanga ulek xaiya li naung.
20 Ning bagu uhatum haringina mana haruangagua te, binabu sux-
unguma bagula mauxana, saing sanga ba uharua te laing xaidapka
haruangagua sok ba. Bagula sok maxuna mana xaidabinoa.”

---

* **1:16** Mana Urana Xuang Mugamugangama, Isrel bing yaya Urana sina na Yudadi mugangadinga Yekop. † **1:17** Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela, wa niani 800 muga mana Yon sok. Urana lipuxing suxunguxunguama Malakai bung xailonginia ba Urana bagula soxi Elaitsa goxoya mala Isrel muli muga mana Urana Lipuxing Mogunganama bagula sok. Ubagu Malakai 4:5.

21 Baing buranga diragu mana Sekaraya mua sabasabiauyu, dahatum
xumana ba baruta wa maxaxaya Urana Numania.
22 Bungina sok ma, bing sanga ba harua nadi te. Baing ina naga, hatanga
babu rimania ing ganina, binabu daxabia ba bagu axamang maxang tela
maluxu Urana Numania.
23 Bungina xaidabing oxatam disup, baing goxoya mala numia.
24 Kinu rangua haininoa Elisabet. Xaidap teladi disup, baing Elisabet
gamona. Baing Elisabet wa hisangia sobak luwadi luwadi hiliadinga.‡
25 Elisabet harua naina ba, "Toxoratamona hauli nga baing. Mana
bungina baguli libu xai manga, saing hitixiya memeyagua sangua lipudi
maxadingdi."

Urana Uleginama Owa Masok Rangua Maria

26 Elisabet gamona sobak 6 baing Urana soxi uleginama Gebirel mala
long tela duxu ba Nasaret wa titia Galili.
27 Soxi mala rangua haing nanung tela, ina dahau gabisia ba yau lipu
tela, yanoa Yosep, Xaitamoxi Debit bakbaging tela. Haing nanuna ba yanoa
Maria.
28 Uleginama sok mana saing harua ba, "Xaidap xai. Toxoratamona wa
ranguaung. Libu xai maung baing!"
29 Maria lungu haruanganoa ba, baing hatum xumana mana ba baru
namuxinta.
30 Ne uleginama harua na ba, "Maria, Urana yaha sibuna maung, labu
umaxuwau tai.
31 Baing ina naga, bagula gamom saing uhayau gara lup tela, bing uxu
yanoa ba Yesu.
32 Ina bagula xap yaya sabanga saing bagula duxu ba Urana Eta
Loam Sibuna Garanoa.§ Toxoratamona Urana bagula sina muganganoa
Xaitamoxi Debit yonggaxinoa na.
33 Baing bagula wa xaitamoxi mana Yudadi, Yekop bakbagindi, bunging-
bunginalo. Yonggaxinoa sanga ba sup te."
34 Baing Maria xusunga uleginama ba, "Alaba bagula sok baru, namua
na ngakinu rangua lipu tela te?"
35 Baing uleginama haxuya ba, "Urana Aningonoa bagula ri ma ran-
guaung, baing Urana Eta Loam Sibuna haringinganoa bagula kaung.
Binabu, gara wa gamomia bagula duxu ba lipua Urana mogu naina xaung
Urana Garanoa.
36 Bagu bakbagima Elisabet wa xanronggi, ne bagula hayau gara tela!
Ina duxu ba xuhiana ba, ne gamona mana sobak 6.
37 Uhixi manau tai, namua na Urana sanga ba libu axamang longgalo."
38 Baing Maria haxuya ba, "Bagu nga Toxoratamona lipuxing oxatama.
Binabu ina libu manga bila uharua ba." Saking uleginama yunga saing ila.

Maria Ila Lobu Rangua Elisabet

39 Ila sup baing Maria xauxau, ila sap mala long tela wa titia Yudia wa
etua'm bimbidi.
40 Haxa mala laing sup, baing luxu Sekaraya numania saing harua xaidap
xai na Elisabet.

---

‡ **1:24** Elisabet wa hisangia namua na bo ba gamona hatanga sabasabia to. § **1:32** ***Urana Eta Loam Sibuna Garanoa***—Alali yaya tela disina na lipua Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga ba bagula wa Xaitamoxi Debit sibing tela, saing Urana mogu lipua ba hauli lipudi saing wa etua manadi.

41 Bungina Elisabet lungu Maria baing ina naga, Elisabet garang
kambagina wa gamonia ba xukxugia, saing Urana Aningonoa luxu mana
Elisabet bu baxagi mana.
42 Wagi sabanga ba, “Urana libu xai sibuna maung mana haing longgalo,
saing libu xai sibuna mana garama bagula uhayau baing!
43 Ne uma rangua nga baru? Nga haing olang. Ung bagula usok
Toxoratamona ngayua bauna!
44 Ngaxabia alaba namua na hata sibuna li waxumtuanoa ri mana
tangaguliandi, baing gara wa gamogia xukxugia namua na yaha sibuna.
45 Urana yaha maung, namua na haruanga ba Toxoratamona balaung
mana ba, uhatum haringina bagula sok baing!”

Maria Olainoa

46 Baing Maria harua ba:

“O, lugua iti Toxoratamona yanoa
47 saing aningogua yaha sibuna mana Urana, Lipuxigu Xabingama
Muli,
48 namua na hatumia nga,
nga haing olang, lipuxing oxatam ing ganina.
Bagu hatata saing ila, bagula lipu longgalo daharua ba, ‘Urana yaha
maung’,
49 namua na Ing Haringing Sibuna libu axamang sabangadi manga,
yanoa ing ganina maringing sibuna.
50 Usinganganoa ila rangua lipu gaxarea duwa hawa mana,
lipu hatatamdi ila laing kimuamdi.
51 Libu oxata haringina rimania,
suka lipudi diti ding ludingia mala hataing hataina.
52 Tatua xaitamoxi haringindi,
ne iti lipu olangdi.
53 Sina axamang xaidi na lipu gaxarea gesagiding bu dibaxagi,
ne sina axamang tela na lipu xalaxalamdi te.
54-55 Hau haruangua waleu ba bungingbunginalo usinga
mugangaroa Ebraham* xaung bakbaginoa disok kimu.
Hatumia muli haruanganoa,
binabu hatata hauli Isrel lipuxing oxatamdi.”

56 Maria wa rangua Elisabet laing bila sobak tuwa disup ba, baing goxoya
mala yabania.

Elisabet Hayau Lipu Suguangama Yon

57 Baing ina naga, bungina gara ruha Elisabet, baing hayau gara lup tela.
58 Yabanamdi xaung bakbagindi dilungu Toxoratamona hatanga usin-
ganga sabanga na, binabu digabu diyaha ranguauba.
59 Xaidabing 8 sokkuba, baing dima ba duxuxu gara ba sangganoa,† dibo
ba disina tibuna Sekaraya yanoa na,
60 ning bauna harua ba, “Tegu! Yanoa bagula tauxu ba Yon.”
61 Dibala ba, “Ai, bakbagim tela yanoa bila ba te.”

---

* **1:54-55** Ebraham bing Yudadi mugangading mugamugangam. † **1:59** Kubolua duxuxu sangganoa su mana hanaunaunga Moses bung, saing hatanga ba Yuda tela, Urana lipuxindi. Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 12:3.

62 Baing ina naga, dahatanga babudi rimadingia na tibuna, bu daxabia
ba ina muruna mana baru yanta.
63 Xusunga mana xailong buningam tela, saing bung, “Yanoa ba Yon.”
Baing dihixi mana.
64 Hata sibuna li suxungunoa xaxaina muli, saing mananoa bisa, baing
haruauba, iti Urana yanoa.
65 Baing maxuwangua xap yabanam longgalo, saing naxuyangua ila
mana long longgalo duwa titia Yudia duwa etua’m bimbidi.
66 Ding longgalo dilungu naxuyanga ba dahatumhatum mana, saing
duxusunga ding ba, “Gara ba bagula sok bila lipua na bila baru?” Daharua
bila ba namua na Toxoratamona haringinganoa wa rangua.

Sekaraya Olainoa

67 Tibuna Sekaraya baxagi mana Urana Aningonoa saing xap Urana
suxungunoa, saing baxanga muga mana axamang teladi bagula disok
kimuya ba:

68 “Taiti Toxoratamona, Urana Isreliam, yanoa,
namua na ri ma saing xap kira lipuxindi muli sangua bixuaradi
rimadingia ba.
69 Liwe mana lipuxing oxatama Xaitamoxi Debit bakbaginoa ba,
rang lipu haringing tela mali bu xap kira muli.
70 Waleu sibuna mana lipuxing suxunguxunguamdi mogudi naina, ina
harua ba,
71 bagula xap kira muli sangua bixuaradi
xaung lipudi hauxading sibuna makira rimadingia,
72 bu hatanga usingangua na mugangaradi,
saing hatumia muli ba hau haruangang maringina,
73 haruanga maxunamga ba harua maxuna na mugangaroa Ebraham ba:
74 bagula xap kira muli sangua bixuaradi rimadingia,
baing libu kira hatumingara dimaxuwa te bu tatuxu oxatanoa,
75 bagula libu kira tawa iniadi sibuna,
saing hauli kira ba talibu kubolu maringina maxania mala mana
walingara longgalo.

76 “Baing ung ba, garagua, bagula duxung ba, Urana Eta Loam Sibuna
lipuxing suxunguxunguama,
namua na bagula umuga mana Toxoratamona bu uxauxau daxangua
mana,
77 bu sina xabianga mana xabinga muli na lipuxindi,
bungina Urana yunga kuboluding diandi,
78 namua na Urana kiria usinga sibuna lunia,
baing bagula ma rangua kira bila xaidaba haing,
79 bu saxaxangia lipuadi duwa labiania
xaung lipuadi matia kaudi,
bu ta kira gamogamu mosiam daxangania.”

80 Baing ina naga, gara ba tubu saing aningong hatumingana xaxaina.
Ila wa long xoliania laing bungina tuxu oxatanoa Isreldi maxadingia.

2

Maria Hayau Yesu
(Matyu 1:18-25)

1 Bila bungina Elisabet hayau Yon, Romdi yanamidinga Sisa Augastas
tabina lipu longgalo duwa hawa mana Romdi ba, bagula daxap yadingdi
bu daxap takis manadi.
2 (Alali bunging mugamugangam dititi lipudi bungina Kwairinias wa
gabana mana probinsia Siria.)
3 Baing ina naga, lipu longgalo dila mana mugangadingdi yabadingdi bu
dibung yadingdi mari.
4 Binabu Yosep xauna yunga titia Galili mana longga Nasaret, goxoya
mahaing titia Yudia long tela duxu ba Betlehem, Xaitamoxi Debit yabania,
namua na ina Debit sibing tela.
5 Haing mala xaung Maria bu tang dita yadingdi. Tang dila namua na
dahau gabisia manadi. Ne Maria gamona.
6-7 Bungina disok mana longga ba, lobu numana ganangan te, binabu
duwa bulmakau numania. Gara ruha Maria la ba, saing hayau garang
matuaua, gara ba lup. Kaukau mana imang hataindi saing tuxuya'm tabu
asaxadi minadingia.

Lipu Sipsip Wasanganamdi Xaung Urana Uleginamdi

8 Tauna, mana yambongga baguba, lipu sipsip wasanganam teladi duwa
singia, duwasa mana sipsibiding bakbak sabanga raxangia.
9 Urana uleginam tela owa masok manadi, baing Toxoratamona ralanoa
saxaxangia taxiyadi, saing dimaxuwa haringing sibuna.
10 Ning uleginama baladi ba, "Labu amaxuwau tai! Bagu ngaxap ulek
xaiyua ma ranguang. Haruanga li bagula lipu longgalo gamodingdi diyaha
sibuna mana.
11 Mana xaidapka baguli, ala Xaitamoxi Debit yabania, haing tela hayau
Lipuxim Xabingama Muli. Ina Kristo,* Toxoratamona.
12 Hatanganganoa bing: Bagula abagu gara kambaging tela dikaukau
mana imang hataindi saing kinu'm tabu asaxadi minadingia."
13 Hata sibuna li uleginam bakbak sabanga dowa masok rangua
uleginama, diti Urana yanoa, daharua ba,

14 "Taiti Urana yanoa eta lo sibuna,
saing hawa titia li sina gamogamu mosiu na lipu longgalo yaha manadi
ba."

15 Daharua laing sup, diyungadi dila long xaiya, baing lipu sipsip
wasanganamdi daharua nading ba, "Talauba. Tala hata Betlehem, tabagu
baraxinta sok, axa Toxoratamona bala kira mana ba."
16 Binabu dila sap saing dibagu Yosep, Maria tang digabu gara kambag-
ina, ina kinu'm tabu asaxadi minadingia.
17 Dibagu laing sup, saing dinaxuya mana uleginama harua baru mana
gara ba,
18 baing ding longgalo dilungu ba, dihixi mana naxuyangadinga.
19 Ne Maria ba, ta haruangadi ba hatumingania saing hatumiadi mua.

---

* **2:11** Kimbo *Masaya.* ***Kristo*** (Grik xuana) xaung ***Masaya*** (Hibru xuana) dingtang namuxidinga bing ***Urana Lipuxing Mogunganama.*** Maxixinga 26 xauna.

20 Lipu sipsip wasanganamdi digoxoya mala, diti Urana yanoa mana
axadi dibagudi saing dilungudi ba, namua na disok taxa bila uleginama
baladi ba.

Daxap Yesu Mala Urana Numania

21 Mana xaidabing 8 duxuxu sangganoa, disina yaya Yesu na, yaya ba
uleginama bala Maria muga bungina gamona mana teguyu.
22 Xaidap sigixinganama bila hanaunaunga mana Moses† harua ba
sokkuba. Binabu Yosep Maria tang daxap Yesu mala long sabangga
Yerusalem bu dahatanga na Toxoratamona.
23 (Dilibu bila ba namua na Toxoratamona hanaunaunganoa harua
ba, "Gara lup mugamugangam longgalo bing dimogu ba Toxoratamona
iniadi."✡)
24 Xauna, ding dibo ba disina hananiangua bu disu mana Toxoratamona
hanaunaunganoa, tabinadi ba dahanania'm axadi bagudi li: "baxaliku
luwa kimbo gumak kaxukang luwa."✡
25 Baing ina naga, lipu tela wa Yerusalem, yanoa Simion. Maring saing
haxa rangua Urana. Ragu mua mana Urana xap Isreldi muli. Baing Urana
Aningonoa wa rangua.
26 Urana Aningonoa baxanga na masup ba sanga ba mati te laing bagu
Kristo to, lipua Toxoratamona mogu ba.
27 Urana Aningonoa xai mala Urana Numang yabania. Baing ina naga,
Yesu baungtibundi daxap maluxu bu dahatanga na Urana, bila Urana
hanaunaunganoa harua ba.
28 Simion sep saing iti Urana yanoa, harua ba:

29 "Toxoratamona, bila uharua maxuna ba,
hatata uyunga nga lipuxim oxatama ba ngamati mosiu.
30 Namua na nga sibugu maxagudi dibagu xabinga muli ma ranguaung,
31 alaba uxauxau numanuma longgalo maxadingia.
32 Ina bagula wa bila nagung ba saxung daxangama mana Yuda Teguamdi,
saing bagula libu ung lipuxim Isreldi daxap yaya sabanga."

33 Gara baungtibundi dihixi mana haruangua Simion harua mana ba.
34 Saking Simion baladi ba Urana bagula guxamdi, saing harua na bauna
Maria ba, "Bagu gara li, Urana mogu namua mana Isrel xumana bagula
xungdi mari, xumana bagula dimesa. Bagula wa bila hatanganga tela, ne
bagula daharungia,
35 sanga mana hatanga lipu xumana hatumingadingdi duwa gamodingia
sabasabia. Baing ung ba, axamang diandi dilibudi mana bagula libu
uxunumia bila waxang tela su luma."
36 Baing xanronggi tela Urana lipuxing suxunguxunguama wa, yanoa
Ana, Panuel garanoa, xaung Asa bakbaging tela. Wa rangua ayuana niani
7 kimuya mana diyau,
37 baing ayuana mati saing wa tap laing hatata nianing 84. Sauya Urana
Numanoa te, ne iti Urana yanoa xaidap yambong, saha mana angingua
saing sabu mua.
38 Simion harua laing sup, baing hata sibuna li Ana sok manadi saing
harua xai sibuna na Urana, saing naxuya naxuya mana gara ba na

† **2:22** Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 12:1-8. ✡ **2:23** Xapdi Muli (Kisim Bek) 13:2,12 ✡ **2:24** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 12:8

lipu gaxarea diragu mua mana Urana ba xap Yerusalemdi muli sangua
bixuadingdi rimadingia.
39 Yosep Maria tang dilibu axamang longgalo Toxoratamona hanau-
naunganoa harua manadi laing sup, baing digoxoya mala titia Galili,
yabadinga longga Nasaret.
40 Baing ina naga, gara ba tubu saing sok haringina. Baxagi mana
hatuminga xai, saing Urana yaha sibuna mana.

Bungina Yesu Gananunauyu Ila Urana Numania

41 Niani taining tainina baungtibundi dahaing mala long sabangga
Yerusalem mana Taunga Dalingam.‡
42 Tauna, nianing 12 baing ding dahaing mala mana Taungua, disu mana
kuboludinga.
43 Taunga xaidabindi disup, baing baungtibundi digoxoya mala yabadin-
giauba. Baing gananuna Yesu wauyu Yerusalem, ning baungtibundi tang
daxabia te.
44 Dahagaxa ba haxa mala rangua bakbagidingdi, baing dahaxa mala
xaidap tela. Baing ina naga, disai mana rangua bakbagidingdi xaung
riadingdiuba.
45 Disaisai sus, binabu digoxoya mala Yerusalem muli bu disai mana.
46 Kimuya mana xaidap tuwa baing dibagu, wa Urana Numang yabania,
rung mua rangua lipu tubatubaingamdi, lungudi saing xusunga xusungadi.
47 Ding longgalo dilungu haruanganoa dihixi mana xabianganoa xaung
haxuyangandi.
48 Bungina baungtibundi dibagu, tang dihixi mana. Bauna harua na ba,
"Garagu, baruta ulibu bila ba mamtam? Bagu tibum tam gahatum xumana,
tam gasaisai maung baing!"
49 Xusungadi ba, "Tang gasai manga baru? Sanga ba ngawa long tela te,
ne ngawa Tibugu numania ing ganina. Axabia alaba te?"
50 Ne tang daxabia rangrang haruangang namuxina harua na dingtang
te.
51 Baing ri mala ranguadi Nasaret saing bungingbunginalo su mana
haruangadinga. Ning bauna ta axadi ba hatumingania saing tuxudi mua.
52 Baing Yesu tubu. Hatuminganoa xai xauna tubu. Urana yaha sibuna
mana, saing lipudi diyaha xauna.

3

Lipu Suguangama Yon Xauxau Daxangua
(Matyu 3:1-12; Mak 1:1-8)

1 Taibirias wa Romdi yanamidinga Sisa* niani 15 saing Pontias Pailat wa
gabana mana titia Yudia, Herot† wa etua mana titia Galili, kixinginoa Pilip
wa etua mana titiadi Ituria xaung Tirakonaitas, Lisanias wa etua mana
titia Abalin,
2 xaung Anas, Kayapas tang duwa Yudadi lipuxiding hananiangam
mugamugangamdi. Baing mana bungina baguba Urana sina haruanganoa
na Yon, Sekaraya garanoa, bungina wa long xoliania.

---

‡ **2:41** ***Taunga Dalingam***—Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi duwa Isip saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi, saing garading matuaudi dimati te. * **3:1** ***Sisa*** yaya tela mana xaitamoxi sabanga Rom dingia. Wa etua mana xaitamoxidi. † **3:1** Lipu yayam teladi yadingdi Herot. Alali Herot Antipas, gara mana Xaitamoxi Herot wa bungina Maria hayau Yesu.

3 Binabu ila haxa mauli maluxu'm titi longgalo duwa Langga Yodan
singia. Baxanga baxanga na lipudi bu duxugia hatumingadingdi, saing
daxap langa bu hatanga ba, saing Urana bagula yunga kuboluding diandi.
4 Yon lipua naga Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung waleu
sibuna mana bila li:

"Waxutu tela wagi mua long xoliania ba,
'Axauxau daxangua mana Toxoratamona,
atongtongia daxanga maringindi mana.
5 Goma longgalo bagula dibaxagi mahaing,
bimbi xaung xaxagang longgalo bagula diri hawa.
Daxangadi doga bagula disok maringina,
daxangadi xurungxurungiding bagula disok gomading.
6 Baing lipu titiam longgalo bagula dibagu Urana xap kira muli baru.' "✡

7 Buranga dima rangua Yon bu daxap langa rangua. Harua nadi ba, "Ang
bila moxa diang garandi! Gaxarea balang ba aluki mala, agiti Urana ating
salianoa ma yu?
8 Kuboluim aningondi duwa bi? Muga bing alibu kubolu xai bu hatanga
ba axugia hatumingaimdi. Heku aharua nam bila li: 'Kira mugangaroa
Ebraham.‡ Binabu Urana sanga ba hanggalangia kira te.' Namua na
ngabalang ba Urana sanga ba xugia sianggadi li mala disok Ebraham
bakbagindi.
9 Urana xauxau masup ba hanggalangiang nabu axugia kuboluim diandi
te! Bila lipu tela ta galisia matabu xai namuya, bu tui mari saing ting mala
yabia nabu aningon te."
10 Buranga dingia teladi duxusunga ba, "Laku, am garia baru bu Urana
hanggalangiam te?"
11 Yon haxuya nadi ba, "Nabu angia tela imanging luwa bing hauli lipu
gaxarea xola, saing nabu angia tela angiana bing libu kubolu taininau."
12 Lipu takis xabinganam teladi dima xauna ba daxap langa. Duxusunga
ba, "Lipu tubatubaingam, am garia baru bu Urana yaha mam?"
13 Baladi ba, "Axap sianga sanga mana gabman mogu ba axap ing ganina.
Labu axap tela muliu tai."
14 Baing lipu haungingam teladi duxusunga ba, "Am ba, am garia baru?"
Haxuya ba, "Labu alibu lipudi dimaxuwa kimbo asu haruanga lan-
guangam nadi bu disina sianga olang nanggu tai. Ang gawa mosiu mana
sianga lipuxim haringindi digimgang mana."
15 Lipudi diragu dibagu mua mana Urana Lipuxing Mogunganama ma.
Ding longgalo duxusunga ding hatumingadingia ba bola Yon lipua naga
kimbo tegu.
16 Binabu Yon haxuya nadi ba, "Nga ba ngasuguang mana langa. Ning
lipu tela haringinganoa dali haringingagua ma yu. Sanga mana ba ngaunia
xaing sanggandi te, namua na yanoa dali ngayua sibuna. Bagula suguang
mana Urana Aningonoa.§ Ne lipu gaxarea dahatum haringina mana te,
bagula taudi yabia.
17 Xauxau ba hata lipu xaidi xaung lipu diandi, bila lipu wit umangang
oxatanamdi dihitixiya sangsangdi mana witdi. Bagula gugunia lipu xaidi

✡ **3:6** Aisaya (Aisaia) 40:3-5 ‡ **3:8** Ebraham lipu mugamugangam mana Yudadi. Yuda longgalo dahatum ba Yudadi lipu yayamdi mana Urana, ne teladi tegu. § **3:16** Urana Aningonoa ri mana lipudi mana Pentikos, bungina Yesu soxi Urana Aningonoa bu haringia lipuxindi dinaxu mana. Ubagu Aposel 2:1-4.

numania bila lipu oxatamdi digung wit maluxu anginga numania. Ne
lipu diandi, bagula taudi maluxu yap subingang teguamia bila ditau
sangsangdi."
18 Yon tubatubadi haruanga xumana mana ulek xaiyua, bala lipudi ba
duxugia kuboludinga.
19 Ning bungina gamia Galilidi yanamidinga Herot mana xap Herodias,
sabanganoa haininoa, xaung axamang diandi libudi,
20 baing Herot libu kubolu hauna muli: Ta Yon salak yabania.

Yesu Xap Langa
(Matyu 3:13-17; Mak 1:9-11)

21 Muga, bungina Yon sugua lipuadi ba, Yesu xap langa xauna. Baing
Yesu sabuba. Sabu mua saing long xaiya xaxaina,
22 saing Urana Aningonoa ri ma mana, bagunganoa bila baxaliku. Baing
waxutu tela sok ma long xaiya, harua ba, "Ung Garagu sibuna, nga murugu
sibuna maung. Ngayaha sibuna maung."

Yesu Mugangandi
(Matyu 1:1-17)

23 Yesu ungguti oxatanoa bungina nianindi bila 30. Lipudi dahagaxa ba
tibuna Yosep.

Yosep tibuna Heli.*
24 Heli tibuna Matat.
Matat tibuna Libai.
Libai tibuna Melki.
Melki tibuna Yanai.
Yanai tibuna Yosep.
25 Yosep tibuna Matatias.
Matatias tibuna Amos.
Amos tibuna Nahum.
Nahum tibuna Esli.
Esli tibuna Nagai.
26 Nagai tibuna Mat.
Mat tibuna Matatias.
Matatias tibuna Semein.
Semein tibuna Yosek.
Yosek tibuna Yoda.
27 Yoda tibuna Yoanan.
Yoanan tibuna Resa.
Resa tibuna Serubabel.
Serubabel tibuna Sealtiel.
Sealtiel tibuna Neri.
28 Neri tibuna Melki.
Melki tibuna Adi.
Adi tibuna Kosam.
Kosam tibuna Elmadam.
Elmadam tibuna Er.
29 Er tibuna Yosua.
Yosua tibuna Elieser.
Elieser tibuna Yorim.
Yorim tibuna Matat.
Matat tibuna Libai.
30 Libai tibuna Simion.
Simion tibuna Yuda.

* **3:23** Lipu xabiangamdi dahatum ba Heli bing Yesu tibung ranggina, Maria tibuna, saing maxixinga baxanga Maria mugangandi.

Yuda tibuna Yosep.
Yosep tibuna Yonam.
Yonam tibuna Eliakim.
31 Eliakim tibuna Melea.
Melea tibuna Mena.
Mena tibuna Matata.
Matata tibuna Natan.
Natan tibuna Debit.
32 Debit tibuna Yesi.
Yesi tibuna Obet.
Obet tibuna Boas.
Boas tibuna Salmon.
Salmon tibuna Nason.
33 Nason tibuna Aminadap.
Aminadap tibuna Atmin.
Atmin tibuna Arni.
Arni tibuna Hesron.
Hesron tibuna Peres.
Peres tibuna Yuda.
34 Yuda tibuna Yekop.
Yekop tibuna Aisak.
Aisak tibuna Ebraham.
Ebraham tibuna Tera.
Tera tibuna Naho.
35 Naho tibuna Seruk.
Seruk tibuna Reu.
Reu tibuna Pelek.
Pelek tibuna Eber.
Eber tibuna Sela.
36 Sela tibuna Kainan.
Kainan tibuna Arpaksat.
Arpaksat tibuna Sem.
Sem tibuna Noa.
Noa tibuna Lamek.
37 Lamek tibuna Metusela.
Metusela tibuna Inok.
Inok tibuna Yared.
Yared tibuna Mahalalel.
Mahalalel tibuna Kenan.
38 Kenan tibuna Inos.
Inos tibuna Set.
Set tibuna Adam.
Adam† tibuna Urana.

4

Satan Tuba Yesu
(Matyu 4:1-11; Mak 1:12-13)

1 Yesu baxagi mana Urana Aningonoa baing yunga Langga Yodan saing goxoya malauba. Goxoya mala baing Urana Aningonoa xai mauli maluxu long xoliania.
2 La ba, Satan tuba sanga mana xaidap 40. Mana xaidapkadi bagudi ba, Yesu xang axamang tela te. Laing sup, baing gesagina.
3 Baing Satan harua na ba, “Nabu ung Urana Garanoa, bing ubala siangga li bu xugia salanga.”

† **3:38** Urana tongtongia Adam, lipu mugamugangam. Binabu Adam lipu longgalo mugangading mugamugangama. Ubagu Unggutinga (Stat) 2.

4 Yesu haxuya ba, “Urana Xuanoa harua ba: ‘Lipudi sanga ba daxap
walinga mana salanga ing ganina te.’✡”
5 Satan xai mahaing long eta loam tela saing hatanga sap xaitamoxidi
yonggaxiding longgalo duwa titia na.
6 Baing harua na ba, “Bagula ngasinadi naung bu uwa etua manadi,
baing bagula oxop gumangiding xaung haringingading, namua na longgadi
ba ngayuadi, baing sanga ba ngasinadi na lipu gaxarea nga murugu mana.
7 Binabu axadi ba bagula disok ungiadi nabu usabu manga.”
8 Ne Yesu haxuya ba, “Urana Xuanoa harua ba:

“ ‘Usabu mana Toxoratamona, Urana ungia,
saing utuxu ing oxatanoa ing ganina.’✡”

9 Baing Satan xai mari long sabangga Yerusalem saing ta mahaing
etua sibuna Urana Numang urongania. Harua na ba, “Nabu ung Urana
Garanoa, bing uhixi mari la li.
10 Namua na Urana Xuanoa harua ba:

“ ‘Bagula tabina uleginamdi maung
bu duwasa xai maung.
11 Bagula ditiung rimadingia,
nam utua kima siangia.’✡”

12 Yesu haxuya ba, “Urana Xuanoa harua ba: ‘Labu uta Toxoratamona
Urana ungia tubaigiau tai.’✡”
13 Satan tuba muraging longgalo mana Yesu laing sup, baing yunga ba
ragu bunging xai tela bu tuba muli.

Nasaretdi Hauxading Mana Yesu

14 Yesu goxoya mala titia Galili xaung Urana Aningong haringinganoa.
Naxuyanganoa ila mana long longgalo duwa singia.
15 Tubatubadi maluxu’m sabungading numandi, saing ding longgalo diti
yanoa.
16 Baing ina naga, ila sok Nasaret, longga tubu mana ba. Xaidap
Yaguangam sokkuba, baing luxu sabungading numania namua na ina
kubolunoa. Baing mesa bu hatanga bo ba titi Urana Xuanoa nadi.
17 Disina Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya xailongina na.
Walalia, saing bagu hataina bung ba:

18 “Toxoratamona Aningonoa wa rangua nga,
namua na mogu nga
bu ngabaxanga ulek xaiyua na lipu haxugindi.
Soxi nga bu ngabaxanga ba
lipu salak yabanamdi, Urana uniadi,
lipu maxa haxatiandi, dibagu muli,
lipuadi lipudi ditatuadi dilibu doa manadi, Urana uniadi,
19 xaung bunging xai mana Toxoratamona sokkuba.”✡

✡ **4:4** Hanaunaunga (Lo) 8:3 ✡ **4:8** Hanaunaunga (Lo) 6:13 ✡ **4:11** Olaidi (Buk Song) 91:11-12
✡ **4:12** Hanaunaunga (Lo) 6:16 ✡ **4:19** Aisaya (Aisaia) 61:1-2

20 Titi laing sup, baing luki xailonga, sina muli na lipu oxatama, saing
rung mari bu tubatubadi. Ding longgalo duwa sabungading numania dita
maxa mana mua.
21 Tauna, ungguti haruanganoa, harua nadi ba, “Hatata abagu haruanga
li aningona maxaimia.”
22 Ding daharua xai mana, saing dihixi mana haruanga xaidi baxangadi
suxungunia. Ne teladi duxusunga ba, “Lipua li Yosep garanoa ing ganina,
bo?”
23 Baing Yesu baladi ba, “Maxung sibuna, kimuya bagula abala nga
haruanga muganga li: ‘Lipu baxiam, uhamaringiaung ung sibum!’
Namuxina bing: ‘Ulibu axamang haringindi la li yabamia bila am galungu
ulibu longga Kaperneam lo.’ ”
24 Baing harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, Urana lipuxing
suxunguxunguama bing lipudi dilungu haruanganoa yabania te.
25 Maxung sibuna, tap xumana duwa Isrel bungina Elaitsa.* Baing
xaidap sabanga niani tuwa xaung sobak 6, saing gesak sabanga xap lipu
longgalo duwa Isreldi titidingia ba.
26 Ne Urana soxi Elaitsa mala rangua teladi te. Tegu. Soxi mala longga
Sarapat haxek mana long sabangga Saidon, bu hauli Yuda Teguam tap tela.†
27 Xauna, xumana duwa Isrel saksaxading bungina Urana lipuxing
suxunguxunguama Elisa. Ning dingia tela sok sigixinga te. Tegu. Neman,
Yuda Teguam tela mana numanuma Siria, ing ganina sok xai.”‡
28 Lipu longgalo duwa maluxu sabungading numania, bungina dilungu
haruanga baguba, atiding disala haringina.
29 Dimesa, disuka mala sangua longa. Longga ba, wa mana xaxagang
tela. Daxap mala xaxagang rubinia bu diting mari rabanganiauba.
30 Ning haxa taxa maluxu’m burangua saing ilauba.

Yesu Suka Xaunga Mana Lipu Tela
(Mak 1:21-28)

31 Baing ri mala long sabangga Kaperneam, titia Galili long tela, saing
mana Xaidap Yaguangamdi ila tubatuba lipudi.
32 Dihixi mana tubatubainganoa, namua na haruanganoa haring sibuna.
33 La ba, sabungading numania, lipu tela wa. Xaunga, aningoningo
sigixinga teguam, wa mana. Xaba haringina ba,
34 “Si! Yesu Nasaretiam, uma bu uraxata mam? Bola uma ba
uhanggalangiam? Ngaxabiaunggu, ung Urana Lipuxing Mogu Naina!”
35 Yesu bili ba, “Udik! Usok ma sangua lipua li!” Baing xaunga ting lipua
ba mari maxadingia, saing sok sangua, ne hanggalangia lipua ba te.
36 Lipu longgalo dihixi mana, saing dahangixaya liwe mading ba,
“Tubatubainganoa haringing sibuna! Harua bila lipu yayam xaung lipu
haringingam, saing bila balau tabina xaungadi saing disok sangua!”
37 Baing Yesu naxuyanganoa ila mana long longgalo duwa singia.

Yesu Sahi Lipu Xumana Busingadingdi
(Matyu 8:14-17; Mak 1:29-38)

38 Yesu yunga sabungading numanoa saing ila Saimon numania. Saimon
haininoa bauna busi saing sanggandi disala haringing sibuna, saing
duxusunga Yesu ba hauli.
39 Baing ila yuyu mari rangua, bili salaga saing sup. Baing hata sibuna
li mesa, saing xauxau angingua nadi.

---

* **4:25** Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Wa waleu sibuna. † **4:26** Ubagu 1 Xaitamoxi (1 King) 17:1-16. ‡ **4:27** Ubagu 2 Xaitamoxi (2 King) 5:1-14.

40 Xaidaba bo ba riuba, baing lipudi daxap lipu busingam xangxana
longgalo dima rangua Yesu, saing ta rimandi mana taining tainina, libu
disok xai dup.
41 Baing xaungadi disok sangua lipu xumana, daxaba ba, “Ung Urana
Garanoa!” Ning gamiadi saing bilidi ba daharuau tai, namua na daxabia
ba ina Urana Lipuxing Mogunganama.
42 Buraraging sibuna baing Yesu ila mana long xolian tela. Lipudi disai
mana, baing bungina disok mana, dituba daharua na ba yungadiu tai.
43 Ning harua ba, “Bagula ngabaxanga ulek xaiyua mana Urana
Yonggaxinoa na long teladi xauna, namua na Urana soxi nga ma mana
namua baguba.”
44 Baing ina naga, haxa mauli titia Yudia, baxanga maluxu’m sabungad-
ing numandi.

5

Yesu Ungguti Wagi’m Lipuxindi Dinaxu Mana
(Matyu 4:18-22; Mak 1:16-20; Yon 1:40-42)

1 Xaidap tela Yesu li mua Genesaret Lang Gamolingang* rubinia, lipudi
dibura ditaxiya saing dilungu Urana Xuanoa.
2 Li saing bagu xai wagang luwa digotidi lang rubinia. Moxodingdi, lipu
xuningamdi, diyungadi la ba, didamia amagadingdi mua.
3 Baing Yesu haing mana xai wagang tela, Saimon inia, saing xusunga
ba yu mala monga bu oti. Baing ina naga, rung mari xai wagania saing
tubatuba lipudi.
4 Tubatuba laing sup, baing bala Saimon ba, “Ui mala lang suania, saing
ayungia amagaimdi mari bu axap songdi.”
5 Saimon haxuya ba, “Lipu Sabanga, am gamakasa laing yambonga
sup. Am gatubatuba sus. Ne namua na ubala nga, baing sangau, bagula
ngayungia amagadi mari muli.”
6 Diyungiadi laing sup, baing ina naga, amagadi dibaxagi mana song
xumang sibuna, dibo ba disingguba.
7 Binabu duwagi riadingdi duwa xai wagang tela ba dima dahaulidi.
Dima digabudi digam xai wagandi dibaxagi sibuna. Baing tang dibo ba
didauba.
8-9 Saimon gabu riandi duwa rangua dihixi mana song xumang sibuna
ba daxapdi. Yems, Yon, dingtang Sebedi garandi, lipu xuningamdi xaung
Saimon, dingtang xauna dihixi mana. Bungina Saimon, yan tela Pita, bagu
songgadi ba, gung king tuxundi Yesu kinia saing harua ba, “Toxoratamona,
usauya nga, namua na nga lipu kubolu dianama!”
10 Ne Yesu harua na Saimon ba, “Labu umaxuwau tai. Hatata saing ila,
bagula oxop lipudi bila oxop songdi ba.”
11 Baing ina naga, daxai xaiding wagandi mahaing uruxunia, diyunga
xalingidingdi lipu teladi rimadingia, saing dinaxu mana Yesu.

Yesu Sahi Businga Saksaxama Mana Lipu Tela
(Matyu 8:2-4; Mak 1:40-44)

12 Xaidap tela Yesu wa maluxu’m long tela, baing lipu tela, saksaxa
baxagi’m sangganoa, haxa mauba. Bungina bagu Yesu, tingina mari

* **5:1** ***Genesaret Lang Gamolingana***—yan tela Galili.

saing gung king tuxundi, xusunga haringina ba, “Toxoratamona, nabu ung
murum, ung sanga ba usahi busingagua bu ngasok sigixinga.”†
13 Baing Yesu ta rimanoa mala saing ring. Bala ba, “Nga murugu, usok
sigixinga!” Hata sibuna li businga saksaxa sup mana.
14 Baing Yesu harua haringina na ba, “Labu ubala lipu tela manau tai. Ne
muga ula, uhatangaung na lipu hananiangama. Hatata usok xai, bing usina
hananianga mana sigixingama bila Moses hanaunau ba, binabu lipudi
bagula daxabia ba busingama sup.”‡
15 Ning naxuyanganoa tubu, ila long longgalo, binabu lipu buranga dima
bu dilungu xaung bu sahi busingadingdi.
16 Ne bunging xumana yunga lipudi, ila mana long xoliandi bu sabu.

Yesu Hamaringia Lipu Tela King Rimandi Dahamati (Matyu 9:2-8; Mak 2:3-12)

17 Xaidap tela, Yesu tubatuba lipudi. Tubatubadi baing Parisidi digabu
lipu hanaunaunga tubatubainganamdi, dima sangua long xumana duwa
Galili xaung Yudia, xaung long sabangga Yerusalem, ding dirung mua la
ba. Baing Toxoratamona sina haringingua na Yesu bu hamaringia lipu
busingamdi.
18 Lipu teladi dima, dahau lipu king rimandi dahamati ba ma. Dituba ba
daxap maluxu numa lunia bu dita mari Yesu maxania.
19 Disai daxanga susu, namua na lipudi dibura buk. Baing ina naga,
dahaing taxagia mala numa ubunia§ saing daxaxa numa long tela, saking
diyungia kabukabu lipu busingama kinu mana ba mari liwe burangia, taxa
Yesu maxania.
20 Yesu bagu hatumingading haringina, baing harua ba, “Riagu, kubolum
diandi disup.”
21 Ne Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi dahatum
hatumingadingia ba, “Lipua li baru lipuxinta? Harungia Urana! Gaxarea
sanga ba yunga kubolu diandi? Urana ing ganina!”
22 Yesu xabiau dahatum baru, saing xusungadi ba, “Baruta ahatum
hatumingaimia bila ba?
23 Baru haruanganta mosiu mana ngaharua: ‘Kubolum diandi disup’
kimbo ‘Umesa uhaxa’?
24 Ning hatata bagula ngahatanga nang ba Lipua Ma Rangua Urana ina
sanga haringinga etua mana titia li bu yunga kubolu diandi.” Saking harua
na lipu king rimandi dahamati ba, “Ngabalaung, umesa oxop uxaingama
saing ula numia.”
25 Hata sibuna li mesa maxadingia, xap uxainganoa menau kinu mana
saing ila numiauba. Ila saing iti Urana yanoa.
26 Lipu longgalo dihixi mana, saing diti Urana yanoa. Suxunguding
daxaxa ding mana, saing daharua ba, “Hatata kira tabagu axamang xan
tela sibuna.”

---

† **5:12** Bunging xumana haruanga ***sigixinga*** namuxing luwa. Namuxing tela bing sangga disigixinga, axamang duwa sabasabia. Namuxing tela bing lunia sigixinga. Nabu lipu tela xap businga saksaxam, bing musuna sabasabia xaung lunia, binabu sanga ba hanania mana Urana te. Hanaunaunga harua bila ba. Baing ina naga, lipu tela xap businga saksaxam bing musuna Urana maxania. ‡ **5:14** Hanaunaunga hanaunau ba lipu hananiangam tela bagu lipu saksaxam muga bu suxuya ba sok xai, kimbo tegu. Nabu lipu hananiangama baxanga maxuna, bing lipua muga busi sanga ba hanania sipsip tela, saing lipu hananiangama bagula baxanga ba sigixinga Urana maxania dup. § **5:19** Yudadi numading urongandi gomading xaung daharing. Taxaga haing mala numa ubunia.

Yesu Wagi'm Libai
(Matyu 9:9-13; Mak 2:14-17)

27 Kimuya mana baguba, Yesu ila sangua longga ba, saing bagu lipu takis
xabinganam tela yanoa Libai, rung mua numa takis xabinganamia. Yesu
harua na ba, "Unaxu manga."
28 Baing ina naga, Libai mesa, yunga oxatanoa saing naxu manauba.
29 Baing Libai tongtongia taunga sabanga tela numania mana Yesu. Baing
lipu takis xabinganam buranga xaung lipu teladi daxang ranguadi.
30 Ne Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi duwa mana
sabungadinga dahati lipuxindi dinaxu mana ba, "Baruta axang anung
rangua lipu takis xabinganamdi* xaung lipu kubolu dianamdi?"
31 Yesu haxuya nadi ba, "Lipu baxiamdi dahauli lipu businga teguamdi
te. Tegu. Dahauli lipu businga mdi.
32 Bila balau, ngama ba ngawagi lipu maringindi te. Tegu. Ngama ba
ngawagi lipu kubolu dianamdi, ba duxugia hatumingadingdi."

Duxusunga Yesu Mana Kubolua Disaha Mana Angingua
(Matyu 9:14-17; Mak 2:18-22)

33 Daharua na ba, "Bunging xumana lipuadi dinaxu mana Yon disaha
mana angingua bu dahatanga ba dibo ba Urana yaha manadi, saing disabu
maluxu'm bungina bagudi ba. Lipudi dinaxu mana Parisidi xauna, dilibu
bila ba. Ning ungiadi daxang dinunggu. Baruta?"
34 Yesu haxuya nadi ba, "Nabu lipu tela hatata bo ba yau. Sanga ba alibu
riandi disaha mana angingua bungina wauyu ranguadi?† Tegu.
35 Ne kimuya bungina lipu teladi daxap lipua ba mala sangua ding, mana
xaidapkadi bagudi ba bagula disaha mana angingua."
36 Baladi mana haruanga babuna li: "Lipu tela labu sing imang haung
hataina saing raga mana imang muganguau tai. Nabu libu bila ba, bing
bagula sing imang hauna, saing imang haung hataina sanga ba wa taininau
mana mugangua te.
37 Ne lipu tela labu gua wain hauna mari mana meme sanggang
mugangadiu tai.‡ Nabu libu bila ba, bing wain hauna bagula sing
saha meme sanggandi, wain bagula matuxuya masup mari, saing meme
sanggandi bagula didoa.
38 Tegu. Wain hauna bing digua mari mana meme sanggang haundi.
39 Baing lipu gaxarea dinung wain muganga bagula dibo ba dinung
haunua te, namua na daharua ba, 'Muganga dauyang sibuna.' "

6

Yesu Wasa Mana Xaidap Yaguangama
(Matyu 12:1-14; Mak 2:23–3:6)

1 Mana Xaidap Yaguangam tela, Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana
dahaxa makisi mana wit umangang tela. Lipuxindi dinaxu mana daxauya

* **5:30** Yudadi hauxading sibuna mana lipu takis xabinganamdi namua na duwaxata mana gabman Rom. Bunging xumana dilangua lipudi mana sianga Romdi dimogu, saing dituxu teladi nading.
† **5:34** Yesu harua haruanga babung tela. Babuna bing ina bila lipua bo ba yau, saing lipuxindi dinaxu mana bila riandi. Xai te nabu lipudi disaha mana angingua bungina duwa yaunga taungania. Bungina Yesu wa rangua lipuxindi dinaxu mana, disaha mana angingua te. Ne kimuya disaha mana angingua.
‡ **5:37** Waleu, Yudadi dirugi meme sanggana, diraga saking digua wain mana. Bila nanggoladinga. Bungina ditongtongia wain hauna, bing wain salalanga. Ne meme sanggang muganga sanga ba salalanga xauna te. Nabu meme sanggang hauna, bing sanga mana salalanga.

wit marang teladi, diyukiyukidi rimadingia saing daxang maradingdi,
namua na gesagiding.
2 Ne Parisi teladi duxusunga ba, “Baruta alibu oxatua hanaunaungaradi
dibili kira ba talibu mana Xaidap Yaguangama?”
3 Yesu haxuya nadi ba, “Axa mugangaroa Debit libu waleu, atiti ba ne
baruta ahatumia te? Mana bungina ina gabu guguniangandi gesagiding
ba.
4 Luxu Urana Numania, saing xap salanga dita Urana maxania. Anginga
baguba bilingam. Lipu hananiangam ding ganiding sanga ba daxang.
Ne Debit, ina xap teladi saing xang. Baing sina teladi na guguniangandi
xauna.”*
5 Saking Yesu harua nadi ba, “Lipua Ma Rangua Urana† wasa mana
Xaidap Yaguangama, binabu sanga ba nai mana baru kubolunta lipuxindi
dilibu mana.”
6 Mana Xaidap Yaguangam tela muli Yesu luxu Yudadi sabungading
numania saing tubatubauba. Lipu tela wa la ba, rimang rimamo mati
saing toatuana.
7 Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi duwasa mana
Yesu xai, bu dibagu nabu bagula hamaringia mana Xaidap Yaguangam
kimbo tegu, namua na disai daxanga tela ba dita haruangia.
8 Ne Yesu xabiau dahatum baru hatumingadingia, saing harua na lipua
rimanoa mati ba, “Umesa uli lipudi maxadingia.” Baing mesa saing li la
ba.
9 Baing Yesu harua nadi ba, “Ngaxusungang ba, baru kubolunta naxu
mana hanaunaunga mana Xaidap Yaguangam: Talibu xai kimbo talibu
doa, tahauli kimbo tahanggalangia?”
10 Bagu mauli manadi, saing harua na lipua ba, “Uraria rimama.” Baing
ina naga, libu saing rimanoa sok xai dup.
11 Ne atiding disala haringina saing dungguti dahangixaya nading ba
dilibu baru mana Yesu.

Yesu Mogu Aposel 12
(Matyu 10:2-4; Mak 3:16-19; Aposel 1:13)

12 Xaidap tela Yesu haing mala xaxagania bu sabu, saing sabu na Urana
mala laing yambonga sup.
13 Buraragina baing wagi lipudi dinaxu mana ba dima rangua saing
mogu 12 manadi, uxudi ba aposeldi.
14 Lupkadi ba:

Saimon (Yesu sina yaya Pita na),
Andru (Pita kixinginoa),
Yems,
Yon (Yems kixinginoa),
Pilip,
Bartolomyu,
15 Matyu,
Tomas,
Yems (tela, tibuna Alpias),
Saimon (duxu ba Selat, namua na bakbagindi dibo ba disuka Romdi
mala),
16 Yudas (tibuna Yems tela muli),

---

* **6:4** Ubagu Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 24:5-9; 1 Samwel (1 Samuel) 21:1-6. † **6:5** ***Lipua Ma Rangua Urana*** yaya tela Yesu xap naina.

Yudas Iskariot (tela, ina ta Yesu bixuandi rimadingia).

Adi Duwa Xai Xaung Adi Mauxanganoa Xapdi (Matyu 5:3-12)

17 Yesu gabudi diri mala, saing li mana long gomang tela. Lipuxing buranga dinaxu mana duwa la ba xaung lipu xumana dima mana titia Yudia long longgalo, mana Yerusalem, xaung dima mana Taya, Saidon titidinga, long sabanga luwadi ba duwa tegia.
18 Dima bu dilungu xaung dima bu sahi busingadingdi. Lipudi xaunga‡ duwa manadi disok xai,
19 saing lipu longgalo dituba ba diring, namua na Urana haringinganoa sok ma sangua saing sahi ding longgalo busingadingdi.
20 Bagu mauli mana lipuxindi dinaxu mana, saing harua ba,

"Ang haxugindi, bing awa xai,
namua na Urana Yonggaxinoa bing angia.
21 Ang gesagim hatata, bing awa xai,
namua na gesagima bagula sup.
Ang gatang hatata, bing awa xai,
namua na bagula amasisi.
22 Bungina lipudi hauxading sibuna mang,
bungina diyamuang saing didaudauang
saing daharua ba yaimdi didoa namua na asu mana Lipua Ma Rangua Urana,
bungina dilibu bila ba, awa xai.

23 "Mana bungina baguba ayaha sibuna gamoimia saing asaki, namua na haxuyangaim sabanga raguang long xaiya. Ahatumia, waleu mugangadingdi dilibu taininau mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi ba.

24 "Ning ang lipu xalaxalamdi, laku, mauxanganoa xapkang yu,
namua na axap walinga xaiyua masup ba.
25 Ang gaxang sanga ba hatata, laku, mauxanganoa xapkang yu,
namua na bagula ang gesagim.
Ang gamasisi hatata, laku, mauxanganoa xapkang yu,
namua na bagula ausi atang.
26 Bungina lipu longgalo daharua xai mang, laku, mauxanganoa xapkang yu,
namua na waleu mugangadingdi daharua xai mana lipu murakkamdi dilangua daxap Urana suxungunoa saing dibaxanga ba.

Murura Sibuna Mana Bixuaradi (Matyu 5:39-42)

27 "Ne ang gaxarea alungu nga, ngabalang ba: Ang muruim sibuna mana bixuaimdi, alibu xai mana lipuadi hauxading sibuna mang,
28 axusunga Urana ba libu xai mana lipuadi dilibu guxam diana mang, asabu mana lipuadi dilibu doa mang.
29 Nabu lipu tela tahaung manggaxobim hataina, bing uxugia tela rangua xauna. Nabu lipu tela xap imangim maxaxaya, bing ubili mana xap imangim lunamau tai.
30 Usina na lipu longgalo duxusungaung. Baing nabu tela xap xalingim tela mala, bing abala ba haxuyau tai.

‡ **6:18** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.*

31 Kubolu taininau abo ba lipuadi dilibu mang, bing alibu taininau manadi.
32 “Nabu ang muruim sibuna mana lipudi muruding sibuna mang, lipu gaxarea bagula diti yaimdi? Si! Lipu kubolu dianamdi xauna, muruding sibuna mana lipudi muruding sibuna manadi.
33 Baing nabu alibu xai mana lipuadi dilibu xai mang, lipu gaxarea bagula diti yaimdi? Si! Lipu kubolu dianamdi xauna dilibu bila ba.
34 Baing nabu asina axamang tela ba abo ba dahaxuya nang, lipu gaxarea bagula diti yaimdi? Si! Lipu kubolu dianamdi xauna, disina na lipu kubolu dianamdi, dibo ba dahaxuya nadi haxuyangading longgalo.
35 Ning ngabo ba ang muruim sibuna mana bixuaimdi, alibu xai manadi, saing asina nadi, heku mana axap haxuyanganoau tai. Baing haxuyangaima bagula sabanga sibuna, saing bagula awa Urana Eta Loam Sibuna garang sibundi, namua na ina libu xai xauna mana lipuadi daharua xai sibuna na te, xaung mana lipu diandi.
36 Ausinga lipu longgalo, bila Urana Tibuim usinga lipu longgalo.

Kubolu Suxuyangam
(Matyu 7:1-5)

37 “Labu asuxuya lipu teladiu tai, bing Urana bagula suxuyang te. Labu aung lipudi mati hatumingaimiau tai, bing Urana bagula tang haruangia te. Ayunga lipudi kuboluding diandi, bing bagula Urana yunga angiadi.
38 Asina, baing bagula Urana sina nang. Bungina Urana sina axamandi, sina xumana, gamgamdi mari, yungyungixaya, gam teladi xauna laing makmatuxuya mari bu sinadi nang. Maxang taininau asina, bing bagula axap maxang taininau muli bila ba.”
39 Baladi haruanga babuna li xauna, harua ba, “Nabu lipu luwa tang maxading dahaxatu, bing sanga ba tela xai rianoa mala? Tegu. Bagula dingtang xauna xungdi mari banggumia baing!
40 Lipua wa tubatubaingia yanoa dali lipuxing tubatubaikkam yanoa te. Ne bungina xap xabianga masup, bing sok bila lipuxing tubatubaikkam.
41 “Baruta ubagu xai sangsangina wa riama maxania, ne uhatumia tuxa wa ung sibum maxamia te?
42 Saing baruta uharua na riama ba, ‘Riagu, ngabo ba ngaunia xai sangsangina sangua maxama,’ bungina ung sibum ubagu tuxa wa maxamia te? Ung lipu manang luwa, muga bing unia tuxa sangua maxama, baing kimuya sanga ba ubagu maringina bu unia xai sangsangina sangua riama maxanoa.

Xai Marandi
(Matyu 7:16,18,20)

43 “Lipudi bila xaidi. Xai xai ua marang diandi te, saing xai diana ua marang xaidi te.
44 Xai taining tainina ua ing sibung marandi, bila tabagu taxabia baing. Lipudi dikiri wawai mana waxu ruxunamdi te, dikiri unggak mana axexu te.
45 Bila balau, lipu xai, hatuminganoa baxagi mana hatuminga xai saing ua bila ba. Baing lipu diana, hatuminganoa baxagi mana hatuminga diana saing ua bila ba. Namua na suxungunoa baxanga sabasabia axadi hatuminganoa baxagi manadi bila ba.

Lipu Luwa Ditongtongia Numa
(Matyu 7:24-27)

46 “Baruta auxu nga ba, ‘Toxoratamona ngayua,’ ne asu mana haruan-
gagua te?
47 Lipu gaxarea dima rangua nga, dilungu haruangagua saing dilibudi,
bagula ngahatanga nang ba lipuadi na bila baru.
48 Bila lipu tela tongtongia numua, ki gapdi mari laing sok mana sianga
saing rang tuxadi mali. Bungina langa si sabanga ma, bo ba xup numa ba,
ne sanga ba taguxa te, namua na lipua ba tongtongia xai.
49 Ning lipudi dilungu haruangagua saing dilibudi te, ding bila lipu tela
tongtongia numua titia, tuxang tate. Bungina langa si sabanga ma, xup
numa ba saing hata sibuna li galaina mari, baing doa masup.”

7

Lipu Haungingam 100 Yanamidinga Hatumingang Haringina
(Matyu 8:5-13)

1 Yesu baxanga axadi ba na lipudi laing sup, baing ila luxu mana long
sabangga Kaperneam.
2 La ba, Rom lipu haungingam 100 yanamiding tela wa. Ina xaung
lipuxing oxata olanggam tela, muruna buk mana. Busi saing bo ba
matiuba.
3 Yanamga ba lungu naxuyangua mana Yesu, saing soxi Yuda lipuxiding
haringing teladi mala rangua, bu duxusunga ba ma sahi lipuxing oxatama
businganoa.
4 Bungina disok mana Yesu, duxusunga haringina, daharua ba, “Lipua li
lipu xai, sanga ba ulibu mana.
5 Namua na murung sibuna mana kira Yudadi saing tongtongia sabunga-
mam numanoa.”
6 Binabu Yesu ila ranguadiuba.
Dila duwa hasoya mana numua te, baing yanamga ba soxi riandi mala
rangua bu daharua na ba, “Toxoratamona, heku umakasa buk, namua na
nga lipu xai te sanga mana uluxu numagia.
7 Namua naga ngama ranguaung te. Ngabagu ba nga lipu xai te ba
ngama. Ne usina haruanga ing ganina baing lipuxigu oxata olanggam
bagula sok xai muli.
8 Ngaxabiau, namua na nga xauna ngawa hawa mana lipuxigu yayamdi,
saing lipu haungingam duwa hawa manga, disu mana haruangagua xauna.
Ngabala tela ba, ‘Ula,’ saing ila. Ngabala tela ba, ‘Uma,’ saing ma.
Ngaharua na lipuxigu oxata olanggama ba, ‘Ulibu bila li,’ saing libu.”
9 Yesu lungu laing sup, saing hixi mana. Xugia mala rangua buranga
disu mana, saing harua ba, “Ngabalang ba, hatuminga haringina li sabanga
baing! Ngabagu bila li mana Isrel tela te.”
10 Baing ina naga, uleginamdi digoxoya mala numia, saing dibagu lipu
oxatama sok xai dup.

Yesu Iti Tap Tela Garanoa Mesa
(Mak 5:21-24,35-43; Yon 11:1-44)

11 Kimuya, Yesu ila long tela duxu ba Nain. Lipuxindi dinaxu mana
digabu buranga sabanga dahaxa mala rangua.
12 Sok haxek longga gamgamingang xaluxinia, baing lipudi dahau matia
tela masok ma sangua longga ba. Gananuna ba ing ganina bauna hayau,
saing bauna ba tap. Baing buranga sabanga mana longga ba dima xauna.
13 Bungina Toxoratamona bagu tapka ba, baing gamonoa usinga saing
harua ba, “Utanggu tai.”

14 Baing ila haxek saing ring kilauna, saing lipuadi dahau mala dili mua.
Harua ba, “Gananuna, ngabalaung ba, umesa!”
15 Baing ina naga, matia ba mesa rung saing harua. Baing Yesu sina na
bauna muli.
16 Maxuwanga xap lipudi saing diti Urana yanoa. Daharua ba, “Urana
lipuxing suxunguxunguam sabanga tela sok makira ba. Urana ri ma ba
hauli lipuxindi ba.”
17 Naxuyanga li mana Yesu ila mana long longgalo duwa titia Yudia
xaung singia.

Yesu Xaung Lipu Suguangama Yon (Matyu 11:2-19)

18 Lipudi dinaxu mana Yon dibaxanga na mana axadi Yesu libudi ba.
Baing wagi dingia luwadi,
19 soxi dingtang mala rangua Toxoratamona bu duxusunga ba, “Ung ba,
ung lipua Urana mogu ba ma, kimbo am garagu mana telauyu?”
20 Baing dilauba. Dila disok mana Yesu, baing daharua ba, “Lipu
Suguangama Yon soxiamtam gama ranguaung bu tam gaxusungaung ba,
‘Ung ba, ung lipua Urana mogu ba ma, kimbo am garagu mana telauyu?’ ”
21 Taxa mana bungina baguba Yesu sahi xumana busingading xaung
salagiding, libu lipuadi xaungadi duwa manadi disok xai, saing libu lipuadi
maxading dahaxatu dibagu muli.
22 Baing ina naga, Yesu haxuya na Yon uleginamdi ba, “Tang gagoxoya
mala rangua Yon saing anaxuya mana axadi abagudi alungudi ba: Lipu
maxa haxatiandi dibagu muli, lipuadi kidingdi didoa dahaxa muli, lipu
saksaxamdi busingading disup, lipu tangalia haxatiandi dilungu muli, ma-
tiadi dimesa muli, xaung lipu haxugindi dilungu ulek xai baxanganganoa.
23 Lipu gaxarea dibagu nga saing hatumingading haringindi xungdi mari
te, bing bagula Urana guxamdi.”
24 Yon uleginamdi dila, baing Yesu ungguti harua na buranga mana Yon,
harua ba, “Bungina ala long xoliania ba abagu Yon waleu, asai’m lipua na
bila baru? Bola asai’m rambuk tela yanga lili? Tegu.
25 Ne ala asai’m lipua na bila baru? Bola lipu tela sau imang gumangindi?
Tegu. Bagu lipuadi disau imang siang sabanggamdi xaung xalingiding
xumana, ding duwa mana numa xaitamoxiamdi.
26 Ne ala asai’m lipua na bila baru? Urana lipuxing suxunguxunguama?
Ina naga. Ne ngaharua maxung sibuna nang, Urana lipuxing suxunguxu-
nguama Yon dali adi duwa waleu.
27 Ina naga waleu sibuna Malakai bung mana bungina bung haruanga
Urana harua na Lipuxing Mogunganama, harua ba:

“ ‘Bagu bagula ngasoxi lipuxigu ulekkama muga naung,
bu hamaringia daxangama ila muga maung.’✡

28 Ngabalang ba, mana lipu longgalo duwa waleu ma ba, bing tela dali
Yon te. Ning lipu gaxarea daxap yaya kaxukang sibuna maluxu Urana
Yonggaxinia, ding didali Yon.”
29 Haing lup longgalo, lipu takis xabinganamdi xauna, bungina dilungu
haruanga ba, dinai ba Urana kubolunoa maxuna, namua na daxap langa
rangua Yon ba.

✡ **7:27** Malakai 3:1

30 Ning Parisidi digabu lipuadi daxabia hanaunaunga xai sibuna, ding
hauxading mana Urana daxanganoa, binabu daxap langa rangua Yon te.
31 Baing Yesu harua muli ba, “Bagula ngating haruanga babung baru-
amta mana lipu hatatam kuboludinga?
32 Ding bila garadi dahali nawa yabania, digamia riadingdi ba:

“ ‘Am gayup olai yahangamdi mana panggeriang mang,
ne asiga te.
Am gawaya olai matiam,
ne atang te.’

33 Bila balau, ayaha mana Yon tam te! Ahatumia, Lipu Suguangama Yon
ma, saing xang salanga te, nung wain te, ne aharua ba, ‘Xaunga wa mana!’
34 Lipua Ma Rangua Urana ma saing xang nung, ne aharua ba, ‘Abagu,
lipua lo xang xaung nung wain buk, saing wa lipu takis xabinganamdi
xaung lipu kubolu dianamdi riadinga!’
35 Ne lipuadi dahatum sibuna mana kuboluadi Yon tam galibudi, bagula
dibagu daxabia ba tam gasu mana xabianga maringina.”

Haing Kubolu Dianama Sabaxaya Yesu
(Matyu 18:23-34, 26:6-13; Mak 14:3-9; Yon 12:1-8)

36 Tauna, Parisi tela xusunga Yesu ba ma bu xang rangua. Baing ina
naga, ila numania saing kinu’m tabu kabukabu xangingam rubinia.
37 Baing haing kubolu dianam tela mana long sabangga ba, bungina
lungu ba Yesu xang Parisi numania, xap nanggola siang alabastam,
guxenga saminam xai sibuna wa mana. Xap ma,
38 baing ila gung king tuxundi Yesu king lunia saing tangguba. Maxang
langin diri Yesu kinia saing sisiadi toxolonia, libu kindi bu hatanga ba wa
hawa mana saing matu guxenga saminama mari manadi.
39 Ne Parisi ba xusunga Yesu ma ba, bungina bagu alaba, hatum ba,
“Ai, nabu lipua li Urana lipuxing suxunguxunguam maxunama, bing sanga
ba xabia gaxarea ringring xaung ina haingga na baru. Haingga ba haing
kubolu dianam.”
40 Baing ina naga, Yesu bala ba, “Saimon, ngabo ba ngabaxanga haruanga
tela naung.”
Haxuya ba, “Tauna, Lipu Tubatubaingam, ubaxanga.”
41 Yesu harua ba, “Lipu luwa daxap sianga rangua lipu sianggam tela.
Tela xap 500 siang,* ne tela xap 50.
42 Dingtang sanga ba dahaxuya sianga te, namua na ding siangiding
te. Binabu lipua ba yunga tang haxuyangadingdi. Tauna, baru lipuxinta
bagula murung sibuna buk mana?”
43 Saimon haxuya ba, “Bola lipua ba xap siang xumana saing hax-
uyanganoa sup.”
Yesu harua ba, “Uhaxuya maringina.”
44 Baing xugia mala rangua hainga saing harua na Saimon ba, “Ubagu
haingga li? Ngaluxu ma numamia, ne usu mana kuboluradi te. Usina langa
nanga ba ngadamia kigudi te. Ne ina ba, damia kigudi maxang langinia
saing sisia toxolonia.

---

* **7:41** Grik xuana—*denari.* Denari tela bila lipu oxatam giminaginoa mana xaidap taininau.

45 Ulibu† nga te, ne ina ba, ina libulibu kigudi mana menau ngaluxu laing hatata.
46 Usabaxaya toxogua guxengia te, ne ina ba, ina sabaxaya kigudi guxenga saminamia.
47 Baing ina naga, ngabalaung ba, ina kubolung diang xumana, binabu murung sibuna manga namua na ngayungadi masup. Ne lipu gaxarea kuboluding diang monga disup bing muruding monga ing ganina."
48 Saking Yesu harua na hainga ba, "Ngayunga kubolum diandi."
49 Lipudi dikinu kabukabu rubinia rangua dungguti daharungia liwe mading ba, "Lipua li bing hatum ba ing sibuna Urana, harua ba sanga ba yunga kubolu diandi!"
50 Ne Yesu harua na hainga ba, "Hatumingam haringina xapkung muli sangua kubolum diandi. Ula xaung gamogamu xai."

8

Haingdi Disu Mana Yesu

1 Kimuya, Yesu haxa mauli mana titia ba long sabangadi long kaxukandi, saing baxanga baxanga ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa. Lipu 12 dahaxa xauna.
2 Haing teladi Yesu suka xaungadi manadi ba saing sahi busingadingdi ba, ding xauna dahaxa xauna. Hainggadi ba: Maria (duxu ba Magdalam), ina Yesu suka xaunga 7 mana ba,
3 Yoana, Kusa haininoa, Kusa ba wasa mana Xaitamoxi Herot numanoa, Susana, xaung haing xumana muli. Hainggadi ba disina xalingiding teladi bu dahauli Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana.

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi
(Matyu 13:1-9; Mak 4:1-9)

4 Baing lipudi dima rangua Yesu mana long longgalo, saing buranga sabanga diguguniauba. Digugunia saing baladi mana haruanga babuna li, harua ba,
5 "Lipu umangam tela ila umangia bu ting wit xuyandi. Tingdi saing teladi diri daxangia, lipudi diruhadi saing mangdi daxangxangiadi.
6 Teladi diri long sianggamia, baing bungina dahaxa, dimutuxu namua na titia langin te.
7 Xuyang teladi diri long waxu ruxunamia, baing dahaing xauna, dihibuadi binabu oxading te.
8 Ne xuyang teladi diri titi xaiya. Dahaxa, dahaing saing dua xai. Didali xuyadingdi bila 100 muli."
Harua laing sup, baing wagi ba, "Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli."

Haruanga Babuna Mana Wit Xuyandi Namuxinoa
(Matyu 13:10-17; Mak 4:10-12)

9 Lipuxindi dinaxu mana duxusunga ba baxanga haruanga babuna ba namuxinoa.
10 Harua ba, "Haruanga hisangamdi mana Urana Yonggaxinoa, Urana nai ba axap xabiangua manadi baing. Ne mana lipu teladi ngaharua nadi mana haruanga babundi bu

" 'dibagubagu mua ne dibagu daxabia te,

† **7:45** Mana bungina Yesu, lipu xumana daharua xaidap xai mana kubolua libu manggobina.

dilungulungu mua ne daxabia rangrang te.'✡

11 "Namuxina mana haruanga babunoa bing: Wit xuyandi bila Urana
haruanganoa.
12 Xuyandi diri daxangia bila lipudi dilungu, baing Satan ma unia Urana
haruanganoa sangua hatumingadingdi bu dahatum haringina te, saing
daxap walinga subingang teguam te.
13 Xuyandi diri long sianggamia bila lipuadi dilungu Urana haruanganoa,
daxap saing gamodingdi diyaha mana. Ne dahatum haringina mongaita
ing ganina namua na oxaxadingdi diraxap. Xungdi mari bungina
mauxangandi daxapdi.
14 Xuyanadi diri long waxu ruxunamia bila lipuadi dilungu, ne dila da-
hatum xumana buk mana walinga mauxanganamdi, xaung xalingidingdi
xaung yahangadingdi dihibuadi, saing marandi dua xai te.
15 Ne xuyanadi diri titi xaiya bila lipuadi hatumingadingdi daxai xaung
dimaring. Dilungu Urana haruanganoa, dituxu'm tabu hatumingadingia,
saing dili haringina, marandi dua xai.

Nagung Yabanoa
(Mak 4:21-25)

16 "Lipu tela sanga ba tung nagung tela saing kaukau minia te, kimbo ta
hawa kabukabia te. Tegu. Ta mahaing yabania bu lipudi diluxu sanga ba
dibagu saxaxanganoa.
17 Binabu xabiangadi dihisa bagula disok menea. Baing xabiangadi duwa
ulumia bagula disok sabasabia.
18 Binabu ahatum xai mana baraxinta alungu. Lipu gaxarea daxap
haruangagua, Urana bagula sina xabianga tela muli nadi. Lipu gaxarea
dilungu te, xabianga dahagaxa ba dingia, Urana bagula xap sanguadi."

Yesu Bauna Xaung Kixingindi
(Matyu 12:46-50; Mak 3:31-35)

19 Xaidap tela Yesu bauna gabu kixingindi dima ba dibagu, ne sanga ba
dila haxek rangua te, namua na lipudi dibura buk.
20 Lipu tela bala ba, "Baum gabu kixingimdi dili mua sabasabia,
duxusunga maung."
21 Baing haxuya ba, "Baugu xaung kixingigudi bing lipu gaxarea dilungu
Urana Xuanoa saing dilibu."

Yesu Harua Saing Tega Manilu
(Matyu 8:23-27; Mak 4:35-41)

22 Xaidap tela Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, "Takisi mala
lang gamolingang hataina." Baing ina naga, dahaing mana xai wagang
tela saing dilauba.
23 Dui mala, baing Yesu kinuba. Baing yang haringina mesa, binabu
langa makmatuxuya maluxu wagia, saing dibo ba didoauba.
24 Lipudi dinaxu mana dila dahaunghaung, daharua ba, "Lipu Sabanga,
Lipu Sabanga, tabo ba tangarauba!"
Mesa saing bili yanga xaung rubadi dahalunglung ba. Baing yanga mati,
saing tega manilu.
25 Xusungadi ba, "Hatumingaim haringindi kadi bi?"

✡ **8:10** Aisaya (Aisaia) 6:9

Dimaxuwa, dihixi mana binabu duxusunga ding ba, “Lipua li ina baru? Tabina lipudi ding ganiding te. Tabina yanga tega tang xauna, saing tang disu mana haruanganoa.”

Yesu Hamaringia Lipu Tela Xaunga Wa Mana (Matyu 8:28-34; Mak 5:1-20)

26 Diluki mala diri longga Gerasadi titidingia, wa lang gamolingang hataina mana titia Galili.
27 Yesu ri mala titia baing ina naga, lipu tela mana longga ba, xaungadi duwa mana, ma sok manauba. Lipua ba, bunging maxaxaya sau imang tela te, wa mana numa tela te. Tegu. Yabanoa wa mana guhadi gobagobia.
28-29 Bunging xumana xaungua* xap, heku lipudi dituxu digoxi king rimandi duwasa mana, lipua taha saha waxu haringindi saing xaungua suka mala mana long xoliandi. Bungina lipua ba bagu Yesu, luki ma gung king tuxundi maxania. Baing Yesu tabina xaunga ba sok ma sangua lipua. Ning sok ma sap te. Tegu. Libu lipua wagi sabanga ba, “Yesu, Urana Etuam Sibuna Garanoa, bagula uraxata manga? Ngaxusungaung haringina ba usina salaga nangau tai.”
30 Yesu xusunga ba, “Ung yama ga tela?”
Haxuya ba, “Buranga,”† namua na xaunga xumana diluxu mana ba.
31 Baing duxusunga xusunga haringina ba tabinadi ba diri Mabiau‡ tai.
32 Ne buxu nangnang bakbak sabanga tela disoya mua xaxagang rubinia ba. Xaungadi duxusunga Yesu haringina ba naidi ba diluxu manadi, baing naidi.
33 Baing ina naga, disok sangua lipua, diluxu mana buxudi, saing buxu nangnang bakbakka ba diluki haringing sibuna mari long diania maluxu lang gamolingania saing dingara.
34 Bungina lipu buxu wasanganamdi dibagu baraxinta sok, diluki mala saing dibaxanga na lipuadi duwa long sabangadi xaung kaxukandi.
35 Baing ina naga, lipudi dila bu dibagu baraxinta sok. Bungina disok mana Yesu, dibagu lipua menau xaungadi duwa mana, rung haxek Yesu kinia, sau imangdi xaung hatuminganoa maring dup, baing dimaxuwa.
36 Lipuadi menau dibagu ba, dinaxuya na lipudi ba Yesu hauli lipua mana xaungadi baru.
37 Baing ina naga, Gerasa lipu longgalo duxusunga Yesu ba sauyadi, namua na maxuwanga sabanga xapdi. Binabu haing xai wagania, goxoya malauba.
38 Lipua menau xaungadi duwa mana ba xusunga Yesu haringina ba ila rangua. Ne Yesu soxi mala, harua ba,
39 “Ugoxoya mala numia saing ubaladi ba Urana libu baru maung.” Saking lipua ila, baxanga mauli mana longga ba Yesu libu baru mana.

Yairus Nanuhanginoa Xaung Hainga Ring Yesu Imanginoa (Matyu 9:18-26; Mak 5:21-43)

40 Yesu goxoya mala lang gamolingang hataina, baing buranga daharua xaidap xai na, namua na diragu mua mana.
41 Baing lipu tela yanoa Yairus mauba. Ina Yudadi sabungading numang yanamiding tela. Ma gung king tuxundi Yesu kinia, saing xusunga haringina ba ma rangua numania,

---

* **8:28-29** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* † **8:30** Mana Grik xuana, haxuya ba, *“Litsan”*. Litsan bing lipu haungingamdi bila 6,000. ‡ **8:31** Map bing longga Urana sina salaga na xaungadi.

42 namua na nanuhanginoa, taininau ing ganina saing nianindi 12, haxek
sibuna bo ba mati. Baing dilauba.
Dahaxa mala saing lipu buranga dahabisia buk.
43 Haing tela siba ri mana mua niani 12 wa la ba, ne lipu tela sanga ba
sahi businganoa te.
44 Ila sok Yesu ubunia saing ring imanging sihinoa, baing ina naga, hata
sibuna li sipka ri mua ba moti.
45 Yesu xusunga ba, “Gaxarea ring nga?”
Ding longgalo dahatiam laing sup, baing Pita harua ba, “Ai, Lipu
Sabanga, lipudi dibura buk maung, dahabisibisiung baing.”
46 Ne Yesu harua ba, “Lipu tela ring nga. Namua na ngaxunumia
haringingua yunga nga.”
47 Baing haingga ba xabia ba sanga ba hisa te, binabu lulu ma, saing gung
king tuxundi kinia. Baxanga lipudi maxadingia ba baruta ring xaung hata
sibuna li sok xai baru.
48 Baing ina naga, Yesu bala ba, “Nanuhangigua, hatumingam haringina
hamaringiaung. Ula xaung gamogamu xai.”
49 Harua mua ne lipu tela sok, ma mana Yairus numanoa, Yudadi
sabungading numang yanamidingga ba. Harua ba, “Nanuhangima mati
ba. Heku usina makasangua na Lipu Tubatubaingama.”
50 Ne Yesu lungu haruanga ba saing bala Yairus ba, “Umaxuwau tai.
Uhatum haringina manga ing ganina, baing bagula sok xai.”
51 Bungina sok Yairus numania, bili lipudi ba diluxu tai. Nai mana Pita,
Yems, Yon xaung haing nanuna baungtibundi ding ganiding diluxu.
52 Lipuadi duwa la ba dahatangitangi saing daxaba mua mana. Baing
Yesu baladi ba, “Asauya. Mati te, kinu’m tabu ing ganina.”§
53 Ne dimasisia, namua na daxabia ba mati ba.
54 Ning tuxu rimanoa saing harua ba, “Haing nanuna, umesa!”
55 Baing ina naga, aningonoa goxoya ma xurula sangganoa, saing hata
sibuna li mesa. Baing Yesu baladi ba dulia haing nanuna ba anginga.
56 Baungtibundi dihixi mana, ne bilidi ba dibaxanga na lipu tela mana
baraxinta sokku tai.

9

Yesu Soxi Lipu 12 Mala
(Matyu 10:9-15; Mak 6:8-11)

1 Baing Yesu wagi Lipu 12 dima digugunia, saing sina haringinga xaung
yaya nadi bu disuka xaungadi mala xaung bu disahi businggadi.
2 Soxidi mala bu dibaxanga mana Urana Yonggaxinoa xaung bu da-
hamaringia lipu businggamdi.
3 Baladi ba, “Bungina ala, labu axap xalingim haxangamdi malau tai.
Axap tuki, tanga, anginga, siang, imang tela muliu tai.
4 Numa baruamta ditang mana, bing awa mana laing ayunga longga
baguba.
5 Long baruamta daxapkang te, bungina asauya longga baguba bing
atingting gagapdi duwa kim lunia mala bu daxabia ba duwa haruangia.”
6 Baing ina naga, dilauba. Dahaxa mauli mana long longgalo, dibaxanga
ulek xaiyua saing disahi lipudi businggadingdi.

§ **8:52** Yesu xabia haing nanuna ba mati ba, ne mana haringinganoa, matia bila kinunga.

Herot Bo Ba Xabia Yesu Gaxarea
(Matyu 14:1-2; Mak 6:14-16)

7 Galilidi yanamidinga Herot Antipas lungu axamang longgalo Yesu
libudi ba. Baing hatum xumana mana, namua na teladi daharua ba Yesu
bing Yon naga mesa muli mana matiyua.
8 Teladi daharua ba Elaitsa sok muli. Teladi daharua ba Urana lipuxing
suxunguxunguam mugauam tela mesa saing wa muli.
9 Ne Herot harua ba, "Ngaximguti Yon waxungtuanoa ba. Ning lipua li
baru lipuxinta ngalungu axadi li mana?" Baing sai daxanga ba bagu Yesu.

Yesu Haxang 5,000
(Matyu 14:13-21; Mak 6:32-44; Yon 6:5-13)

10 Bungina aposeldi digoxoya ma, dibaxanga na Yesu baraxintadi
dilibudi. Baing xapdi saing disauya lipudi, ding ganiding dila long tela
duxu ba Betsaida.
11 Ne burangadi dilungu ila ba, saing disu mana. Xapdi saing tubatubadi
mana Urana Yonggaxinoa, saing sahi busingadi mana lipu gaxarea dibusi.
12 Bungbung sibunauba, baing Lipu 12 dima rangua, daharua ba, "Usoxi
burangua dila mana long teladi duwa singia, bu disai anginga xaung long
kinungam. Namua na longga baguli long olang."
13 Haxuya ba, "Ang ba auliadi teladi bu daxang."
Baing dahaxuya ba, "Am salangamam luwadi luwadi hiliadinga xaung
songimam luwa. Nabu ubo ba am gahaxangdi, bing am gala am gagim
anginga sanga mana buranga li to."
14 (Daharua bila ba namua na lup ding ganiding duwa la ba bila 5,000.)
Baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, "Alibu dirung maxixinga bila
50 mana gugunianga taining tainina."
15 Dilibu haruanganoa, baing lipu longgalo dirung mari.
16 Yesu xap salanga luwadi luwadi hiliadinga ba xaung song luwa ba
saing bagu mahaing long xaiya, harua xai sibuna mala rangua Urana,
saing utu sahadi. Saking sinadi na lipudi dinaxu mana bu dituxu sinak
na burangua.
17 Lipu longgalo daxang sanga ba. Baing lipudi dinaxu mana digugunia
anginga hataindi duwauyu, digam daba 12 dibaxagi.

Pita Baxanga Ba Yesu Gaxarea
(Matyu 16:13-16; Mak 8:27-29)

18 Bunging tela Yesu ing ganina sabu. Lipuxindi dinaxu mana duwa la
ba xauna, baing xusungadi ba, "Lipudi daharua ba nga gaxarea sibuna?"
19 Dahaxuya ba, "Teladi daharua ba ung ba Lipu Suguangama Yon.
Teladi daharua ba Elaitsa. Ne teladi daharua ba ung Urana lipuxing
suxunguxunguam mugauam tela umesa saing uwa muli."
20 Baing xusungadi ba, "Ne ang ba, ang gaharua ba nga gaxarea?"
Pita haxuya ba, "Ung Urana Lipuxing Mogunganama."*

Yesu Baxanga Matianoa
(Matyu 16:21-28; Mak 8:31–9:1)

21 Yesu bilidi haringina ba labu dibala lipu tela manau tai.

---

* **9:20** Mana Grik xuana, Pita haxuya ba, *"Ung Kristo"*. Am gabung namuxinoa mana ***Kristo*** ba.

22 Baing harua ba, “Lipua Ma Rangua Urana bagula xap salak xumana.
Lipu haringindi, lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu hanau-
naunga tubatubainganamdi bagula dihitixiya, dung mati, ne mana xaidap
tuwa bagula mesa muli.”
23 Baing harua na ding longgalo ba, “Lipu gaxarea dibo ba dinaxu manga,
bing dahalingalinga murungadinga, xaidap taining tainina diti doxoxi
xaiding balingamdi,† saing dinaxu manga.
24 Lipu gaxarea dituxu haringina walingadinga, bing bagula dahang-
galang. Ne lipu gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga, bing
bagula daxap walinga sibuna.
25 Nabu lipu tela xap axamang titiam longgalo, ne ina walinganoa
hanggalang, bing axadi bagudi li bagula daxap ina muli baru?
26 Lipu gaxarea memeyading manga xaung haruangagua, bing kimuya
Lipua Ma Rangua Urana bagula memeyana manadi, bungina ma liwe mana
ralanoa, liwe mana Tibuna ralanoa xaung liwe mana Urana uleginam
maringindi raladinga.
27 Maxung sibuna ngabalang ba, ang teladi awa la li, bagula amati teguyu
saing bagula abagu Urana Yonggaxinoa.”

Yesu Sangganoa Sok Xan Tela
(Matyu 17:1-8; Mak 9:2-8)

28 Yesu harua haruanga baguba saing bila xaidap 8 disup, baing xap
Pita, Yon, Yems dingtung mala ranguaina saing dahaing mana bimbi tela
ba sabu.
29 Yesu sabu mua saing ramramonoa xugia xan tela. Imangindi disina
bila bilikbilik ralandi.
30 Lipu luwa, Moses xaung Elaitsa,‡
31 tang dowa masok, long xaiya ralanoa lu taxiyadi, saing daharua
rangua Yesu. Daharua mana ilainganoa haxek bagula sok kimuya mana
sahi oxatanoa long sabangga Yerusalem.
32 Kinungua ung Pita gabu riandi, ne bungina dibaguti, dibagu Yesu
ralanoa xaung lipu luwa ba dili rangua.
33 Moses Elaitsa tang dibo ba diyunga Yesuba, baing Pita harua na Yesu
ba, “Lipu Sabanga, xai sibuna tawa la li. Amtum gabo ba am gatongtongia
xahi tuwa—tela naung, tela na Moses, xaung tela na Elaitsa.” (Pita xabia
te mana baru haruanganta.)
34 Bungina Pita harua, mugap tela sok saing kaudi, saing tung dimaxuwa
bungina mugaba kaudi.
35 Waxutu tela sok mugabia ma, harua ba, “Alali Garagu sibuna, lipua
ngamogu ba. Angtung galungu haruanganoa!”
36 Waxutua harua laing sup, baing tung dibagu Yesu ing ganina wa. Tung
dihisa mana alaba rangua ding, saing mana bungina baguba daharua na
lipu tela mana baraxinta dibagu te.

Yesu Hamaringia Gananung Tela Xaunga Wa Mana
(Matyu 17:14-18; Mak 9:14-27)

37 Buragina baing diri mala bimbia. Disok saing buranga sabanga
digugunia rangua Yesu.

---

† **9:23** Romdi dahaxuya lipu dianamdi kuboludingdi ba dungdi mati xai balingamia. Mana daxanga ila longga dimati mana, doxoxi xaiding balingamdi. Yesu harua bila li bu hatanga ba bungina tasu mana, bing bungingbunginalo taxauxau ba taxap salaga kimbo tamati mana. ‡ **9:30** Moses Elaitsa tang Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Dimati waleu sibuna, ne diri long xaiya ma bu tang daharua rangua Yesu.

38 Lipu tela burangia wagi ba, “Lipu Tubatubaingam, ngaxusungaung
haringina ba uhauli garagua. Nga garagu taininau ing ganina.
39 Bunging xumana xaunga tuxu haringina bing libu xaba hata sibuna li,
ting mari, libu lulu haringina saing gaunggauna. Xaungua yunga monga
te, saing hanggalangia sibuna mua.
40 Menau ngaxusunga haringina lipuximdi dinaxu maung ba disuka
mala, ne ding sanga te.”
41 Baing Yesu harua nadi ba, “Ai, ang hatatamdi ahatum haringin te.
Kuboluimdi dimaring te. Xaidap baru bagula ngawauyu ranguang saing
ngaxap salaga mang? Oxop garama ma la li to.”
42 Gananuna mauyu baing xaungua ting mari titia saing libu lulu
haringina. Ne Yesu bili xaungua,§ hamaringia gananuna, saing sina muli
na tibuna.
43 Baing ding longgalo dihixi mana Urana haringingang sabanga.
Lipudi dihixiyu mana axamandi Yesu libudi, baing Yesu harua na
lipuxindi dinaxu mana ba,
44 “Alungu xai mana hatata ngaharua nang ba: Bagula dita Lipua Ma
Rangua Urana bixuandi rimadingia.”
45 Ne daxabia rangrang haruanga ba namua te. Hisa manadi bu daxap
xai te, ne dimaxuwa ba duxusunga mana.

Gaxarea Mugamuga?
(Matyu 18:1-5; Mak 9:33-40)

46 Hakhaxinga tela mesa liwe manadi mana dingia baruamta bagula wa
mugamuga manadi.
47 Yesu xabia hatumingadinga, binabu xap gara tela saing ta mali
ranguaina.
48 Baing harua nadi ba, “Lipu gaxarea daxap gara bila li mana yagua,
bing daxap nga. Saing lipu gaxarea daxap nga, bing daxap ina soxi nga
ma ba. Baing lipu gaxarea wa kimu sibuna mang bing wa mugamuga.”
49 Yon harua ba, “Lipu Sabanga, am gabagu lipu tela suka xaungadi mala
mana yama. Am gatuba ba am gabili, namua na kiria tela te.”
50 Ne Yesu harua ba, “Labu abiliu tai, namua na lipu gaxarea dilibu doa
mang te, bing ang riaimdi.”

Samariadi Dilibu Xai Mana Yesu Te

51 Xaidapka mana Yesu bagula haing mala long xaiya ma haxekkuba,
baing Yesu haringia hatuminganoa saing ila long sabangga Yerusalem.
52 Baing soxi lipu ulekkamdi dimuga mala, diluxu mana long tela wa titia
Samaria bu daxauxau axamandi mana.
53 Ne lipudi mana longga baguba daxap Yesu te, namua na haxa mala
long sabangga Yerusalem.*
54 Lipuxing luwadi Yems Yon tang dinaxu mana dibagu kuboludinga,
baing tang duxusunga ba, “Toxoratamona, ubo ba tawagi yaba ri long xaiya
ma bu taudi?”†
55 Ne Yesu xugia mala ranguadi saing bili dingtang,
56 saing didalidi dila mana long tela muli.

Kubolua Tabo Ba Tasu Mana Yesu
(Matyu 8:19-22)

§ **9:42** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* * **9:53** Samariadi hauxading mana Yudadi, namua na Yudadi dahaxi buk ba lipu longgalo dila long sabangga Yerusalem bu disabu mana Urana. † **9:54** Waleu sibuna Urana lipuxing suxunguxunguama Elaitsa libu bila ba. Ubagu 2 Xaitamoxi (2 King) 1:9-16.

57 Dahaxa mala daxangia, saing lipu tela harua na Yesu ba, “Long
baruamta ula mana, bagula nganaxu maung baing.”
58 Yesu haxuya ba, “Koma abungindi ding ginangiding, mangdi ding
numading, ne Lipua Ma Rangua Urana ina numang te ba kinu.”
59 Yesu harua na lipu tela muli ba, “Unaxu manga.”
Ning lipua haxuya ba, “Toxoratamona, uyunga nga bu ngala ngakimang
tibugu to.”
60 Yesu harua na ba, “Lipudi dahatum haringina manga te duwa bila
dimati Urana maxania. Uyunga lipuadi ba dikimang matiadingdi, ne ung
ba ula ubaxanga Urana Yonggaxinoa.”
61 Ne tela muli harua ba, “Toxoratamona, bagula ngasu maung. Ne
uyunga nga bu ngagoxoya mala ngaharua xai na bakbagigudi to.”
62 Yesu haxuya ba, “Nabu lipu tela ui xai wagania, ne bungingbunginalo
bagu mala muli kimuya, bing sanga ba tuxu oxatua Urana Yonggaxinia te.”

10

Yesu Soxi Lipu 72 Mala
(Matyu 11:21-27)

1 Kimuya, Toxoratamona mogu lup 72 teladi muli, saing soxidi mala luwa
luwa bu dimuga mana long longgalo Yesu bo ba ila manadi.
2 Baladi ba, “Lipudi daxauxau masup ba dilungu haruangaima bila
xauyanga sabanga wa umangia, ne lipu oxatam xumana buk te. Binabu
asabu na umanga Moxonoa ba soxi lipu oxatamdi mala bu daxauya
umanganoa.
3 Alauba! Bagu ngasoxiang mala bila sipsip tutubindi dila liwe mana
koma abungindi.
4 Daba sianggam, tanga, xai sanggandi, araidi malau tai. Saing ahalisi
mana aharua rangua lipu tela asok mana daxangiau tai.
5 “Bungina aluxu’m numa tela, bing muga aharua ba, ‘Gamogamu mosiu
wa ranguang.’
6 Nabu lipu gamogamu mosiam tela wa la ba, bing gamogamu mosiu
bagula ila mana. Ning tegu, bing gamogamu mosiu bagula goxoya ma
muli ranguang.
7 Awa mana numa ba, axang anung baraxing baraxinta duliang, namua
na lipudi dituxu oxatua bing giminagiding. Ahixihixi mana numadiu tai.
8 “Bungina aluxu long tela saing daxapkang, bing axang baraxing
baraxinta duliang.
9 Asahi busingadi mana lipu busingamdi duwa la ba, saing abaxanga
nadi ba, ‘Urana Yonggaxinoa ma haxek ranguang ba.’
10 Ne bungina aluxu mana long tela saing daxapkang te, ang gala ali
mana daxangadingdi saing aharua ba,
11 ‘Yabaima gagabindi ditaga kimam lunia, am gatingtingdi bu hatanga
ba awa haruangia. Ne ahatumia alali: Urana Yonggaxinoa ma haxek ba.’
12 Ngabalang ba, mana xaidap subinganoa, salaga lipuadi duwa mana
longga ba bagula daxap, bagula sabanga mana salaga long sabangga Sodam
daxap.
13 “Korasindi, laku, mauxanganoa xapkang yu! Betsaidadi, laku,
mauxanganoa xapkang yu! Axamang haringindi disok liwe mang, nabu
waleu sibuna disok liwe mana Tayadi xaung Saidondi,* bing ding sanga ba

* **10:13** Waleu sibuna, lipudi mana long sabanggadi Taya xaung Saidon, ding bixuadi mana Yudadi.

duxugia hatumingadingdi, disau imang usingangamdi saing dirung hayatia lo.
14 Ne mana xaidap suxuyangama, salaga axap bagula sabanga mana salaga Taya, Saidon daxap.
15 Ne ang Kaperneamdi ba, bola bagula ditiang eta lo sibuna? Tegu sibuna. Bagula ari hawa sibuna Matiadi Yabadingia.
16 "Lipu gaxarea dilunguang bing dilungu nga. Lipu gaxarea diyamuang bing diyamu nga. Ne lipu gaxarea diyamu nga bing diyamu Urana, ina soxi nga ma ba."

72 Ulekkamdi Digoxoya Ma

17 Kimuya Lipu 72 digoxoya ma, gamodingdi diyaha, saing daharua ba, "Toxoratamona, am gauxu yama, baing lipudi disu mana haruangamama, saing xaungadi xauna, disu mana."
18 Yesu harua ba, "Ngabagu Satan xung mari bila bilikbilik ri sangua sabalunoa!
19 Bagu ngasina haringingua nang masup, bu aruha moxadi xaung xahengxahengdi† xaung bu adali bixua haringinganoa. Axamang tela sanga ba hanggalangiang te.
20 Ning heku gamoimdi diyaha mana xaungadi disu mana haruangaimdi. Axamang sabanga gamoimdi diyaha mana bing Urana bung yaimdi mari long xaiya ba."
21 Mana bungina baguba Urana Aningonoa libu Yesu gamonoa yaha sibuna, binabu harua ba, "Tibugu, Toxoratamona mana sabalunoa xaung titia, ngaiti yama namua na uyameng axadi li mana lipuadi dahatumia ba daxabia xai buk, saing uhatangadi na lipuadi duwa bila garadi ba. Maxuna, Tibugu, ulibu bila ba namua na alali ung murungama xai."
22 Baing harua muli ba, "Tibugu ta axamang longgalo rimagia ba. Lipu tela xabia Gara te. Tibugu ing ganina xabiau. Baing lipu tela xabia Tibugu te. Garanoa ing ganina xabiau. Garanoa xaung lipu gaxarea Garanoa mogudi ba daxap xabianga mana."
23 Bungina ding ganiding duwa, xugia mala rangua lipuxindi dinaxu mana, saing harua nadi ba, "Urana libu xai mang. Maxaimdi dibagu axadi ba daxabiadi.
24 Namua na ngabalang ba, Urana lipuxing suxunguxunguam xumana xaung xaitamoxi xumana mugauamdi, dibo ba dibagu axadi abagudi, ne dibagudi te. Dibo ba dilungu haruangadi alungudi, ne dilungudi te."

Haruanga Babuna Mana Lipu Samariam Xai (Matyu 22:34-40; Mak 12:28-31)

25 Bunging tela, lipu tela xabia hanaunaungua xai sibuna mesa ba tuba Yesu. Xusunga ba, "Lipu Tubatubaingam, ngaria baru bu ngaxap walinga subingang teguam?"
26 Yesu haxuya ba, "Dibung baru mana Urana hanaunaunganoa? Utiti baru?"
27 Haxuya ba, "'Bing ung murum sibuna mana Toxoratamona Urana ungia mana gamom longgalo xaung lum longgalo xaung hatumingam longgalo xaung haringingam longgalo',✡ xaung 'Bing ung murum sibuna mana riam longgalo bila ung murum sibuna maung.'✡"
28 Yesu haxuya ba, "Ina naga, uhaxuya xai. Ulibu bila ba baing bagula oxop walinga subingang teguama."

---

† **10:19** Ramuk waxungtuanoa—*gamaringdi.* ✡ **10:27** Hanaunaunga (Lo) 6:5 ✡ **10:27** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18

29 Ne lipua ba bo ba hatanga ba kubolunoa sanga mana walinga
subingang teguama, binabu xusunga Yesu ba, “Ne gaxarea riagua?”
30 Baing Yesu haxuya haruanga babung tela ba, “Yuda tela yunga long
sabangga Yerusalem, ri mala long sabangga Yeriko. Baing ina naga,
lipu hanaunggamdi dituxuba. Dunia imangindi sangua, ditahataha saing
diyunga bila ba. Baing lipua bo ba matiuba.
31 Mana bungina baguba, Yuda hananiangam tela haxa daxangia ma.
Bungina bagu lipua ba, kisi daxanga hataina saing dali.
32 Bila balau, lipu tela ma muli, lipu Urana Numang oxatanam tela.‡
Bungina sok mana longga lipua wa mana ba, kisi hataina saing dali.
33 Ne Samaria§ tela haxa ma, sok mana longga lipua wa mana ba.
Bungina bagu, usingauba.
34 Ila rangua saing matu guxenga xaung wain mari mana saxandi. Haudi
laing sup, baing ta mahaing ing sibung donki inia, xai mala lobu numang
tela saing wasa xai mana.
35 Buragina baing xap siang silba mukiring luwa* saing sinadi na lobu
numang moxonoa. Harua ba, ‘Uwasa mana. Bungina ngagoxoya ma, nabu
sianggadi ba sanga tate, bagula ngahaxuya teladi muli naung.’
36 “Tauna, mana dingtung baruamta uhatum ba riana mana lipua xap
doa mana lipu hanaunggamdi?”
37 Lipua xabia hanaunaunga xai sibuna haxuya ba, “Lipua ba usinga.”
Baing Yesu bala ba, “Ula. Ulibu bila ba.”

Yesu Ila Lobu Rangua Marta Maria Tang

38 Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dahaxa mala, disok mana long tela.
Baing ina naga, haing tela wa la ba, yanoa Marta, xap Yesu mala numania.
39 Marta ba kixinginoa, yanoa Maria. Maria ma rung mua haxek
Toxoratamona kinia saing lungu haruanganoa.
40 Ne Marta hatum xumana buk mana xauxau axamandi manadi. Binabu
ma rangua Yesu saing harua ba, “Toxoratamona, kixingigua yunga nga ba
nga ganigu ngatuxu oxata sabangga li. Bola uhatum manga te? Ubala ba
hauli nga!”
41 Ne Toxoratamona haxuya ba, “Marta, Marta, uhatum xumana buk,
gamoma doa mana axamang xumana,
42 ning axamang sabanga taininau ing ganina bing uhatum mana. Axa
Maria bo ba xap bing axamang xai sibuna. Bagula ngaunia sangua te.”

11

Yesu Tubatuba Mana Sabungua
(Matyu 6:9-13, 7:7-11)

1 Bunging tela Yesu sabu long tela. Sabu laing sup, baing lipuxing tela
naxu mana harua na ba, “Toxoratamona, utubatubam ba am gasabu, bila
Yon tubatuba lipuxindi dinaxu mana.”
2 Harua nadi ba, “Bungina asabu, aharua bila li:

“ ‘Tibumam,*
yama am gabo ba lipu longgalo dahatum ba maringing sibuna.

‡ **10:32** Grik xuana harua ba *Libai bakbaging tela.* Libai bakbakkadi dituxu oxata maluxu Urana Numania. § **10:33** Samariadi hauxading mana Yudadi, saing dila haxek ranguadi te. * **10:35** Grik xuana—*denari luwa.* * **11:2** Buninga teladi—*Tibumam wa long xaiya.*

Yonggaxima bing ma.†
3 Xaidap taining tainina uliam anginga sanga mana xaidapka ba.
4 Uyunga kubolumam diandi,
bila am gayunga lipu longgalo kuboluding diandi dilibudi mam.‡
Saing labu uyungam mala tubaigiau tai.'§"

5 Baing Yesu harua nadi ba, "Nabu lipu tela yambong lia ila rangua rianoa saing harua ba, 'Riagu, ngabo ba ulia nga salanga tuwa,
6 namua na riagu tela haxa mauli ba ma rangua nga, ne nga angiagu te ba ngaulia.'
7 "Baing lipua wa numa lunia haxuya ba, 'Usina makasanga nangau tai. Xalua ribaina ba, saing ngagabu garagudi am gakinu ba. Sanga ba ngamesa ngauliaung axamang tela te.'
8 Ngabalang ba, ing rianoa, ne mana namua baguli bagula hauli te. Tegu. Ning namua na rianoa xusunga xusunga buk, baing bagula mesa ulia saing sahi murunganoa, namua na hauxana ba yanoa doa.
9 "Binabu ngabalang ba, axusunga xusunga bing bagula Urana uliang. Asaisai bing bagula abagu. Aringring bing bagula xalua xaxaina mang.
10 Namua na lipu gaxarea duxusunga bing bagula daxap. Lipu gaxarea disai bing bagula dibagu. Saing lipu gaxarea diringring bing xalua bagula xaxaina manadi.
11 "Nabu angia tela garanoa xusunga tibuna mana song tela, bing bola tibuna bagula ulia moxa? Tegu.
12 Kimbo nabu xusunga mana hataxuna, bing bola tibuna bagula ulia xahengxaheng?* Tegu sibuna.
13 Tauna, ang ba lipu kubolu dianamdi, ning ang gaxabia xai mana aulia garaimdi yahanga xaidi. Baing ina naga, Tibuim wa long xaiya bungingbunginalo dali kuboluimdi, binabu bagula sina Aningonoa na lipu gaxarea duxusunga mana!"

Yesu Xaung Belsabul
(Matyu 12:22-29; Mak 3:23-27)

14 Xaidap tela Yesu suka xaunga mala, libu lipu tela harua tate. Xaunga ila sup, baing lipua menau mumguti ba harua. Baing buranga dihixi mana.
15 Ne dingia teladi daharua ba, "Suka xaungadi mala mana yanamidinga Belsabul† haringinganoa."
16 Ne teladi dibo ba dituba, binabu duxusunga ba libu axamang haringing tela bu hatanga ba Urana soxi ma.
17 Yesu xabia hatumingadingdi, binabu harua nadi ba, "Nabu yongga tela dutu ding, bing bagula dahanggalang. Nabu numa tela dutu ding, bing bagula disup.
18 Ne nabu Satan utuina, sina haringinga nanga bu ngasuka ing xaungandi bila aharua ba, bing yonggaxinoa sanga ba li baru?
19 Ang gaharua ba ngasuka xaungadi mana yanamidinga Belsabul haringinganoa. Ne ang lipuximdi dinaxu mang, disuka xaungadi xauna. Ne disukadi mana gaxarea haringinganoa? Bola aharua ba Belsabul haulidi xauna? Baing ina naga, lipuximdi dinaxu mang oxatadinga ba hatanga haruangaima asu manga ba maring te.

---

† **11:2** Buninga teladi—*Ung murungama bing sok maxuna mana titia li bila long xaiya.* ‡ **11:4** Grik xuana—*lipu longgalo duwa hakhaxuyangia ranguam.* § **11:4** Buninga teladi—*tubaigiau tai, ne oxopkam muli sangua lipu dianoa rimanoa.* * **11:12** Ramuk waxungtuana—*gamaring.* † **11:15** ***Belsabul*** Satan yan tela.

20 Ne namua ngasuka xaungadi mana Urana rimang haringinganoa, bing
hatanga ba Urana Yonggaxinoa ma, sok mang.
21 “Bungina lipu haringingama tuxu guluna waxangina saing wasa mana
ing sibung numanoa, bing xalingindi duwa sangau.
22 Ne bungina lipu haringinganoa dali inia ma haunggana, saing
hanggalangia, bing xap guluna waxangina menau lipua hatum haringina
manadi mala, saing tuxu sinak mana xalingindi.
23 “Lipu gaxarea dirau nga te, bing bixuagudi. Lipu gaxarea duwaxata
rangua nga te bu am gaxai lipudi mala rangua Urana, bing disukadi mala
sangua Urana.
24 “Bungina xaunga‡ tela sok ma sangua lipu tela, ila luxu mana long
xoliandi bu sai yaguanga, baing tegu. Baing harua ba, ‘Bagula ngagoxoya
mala mana numa muga ngawa mana baing.’
25 Bungina sok mana, bagu lipua ba wa bila numa sogoxoyangam, wa
maringina ba, ne wa olang.
26 Baing ila xap xaunga 7 diang sibundi mana ina, dima diluxu saing
duwa mana. Baing ina naga, hatata walinganoa sok doa sibuna mana
muga.”
27 Yesu harua mana axadi ba, baing haing tela wa burangia wagi ba, “Xai
sibuna mana hainga hayaung saing sina sua naung!”
28 Ning Yesu haxuya ba, “Heku. Xai sibuna mana lipuadi dilungu Urana
Xuanoa saing disu mana.”

Yona Sok Babu Mana Yesu
(Matyu 12:38-42)

29 Buranga dimauyu, baing Yesu harua ba, “Lipu hatatamdi diang
sibundi. Disaisai ba dibagu axamang haringina. Ne axamang haringing
taininau ing ganina bagula dibagu ba: Bagula wa bila axamana sok mana
Urana lipuxing suxunguxunguama Yona.§
30 Yona wa hatangangua na Ninibedi. Bila balau, bagula Lipua Ma
Rangua Urana wa hatangangua na lipu hatatamdi.
31 Waleu sibuna Xaitamoxi Haing mana numanuma Siba ma titi subin-
gania ma bu lungu Solomon xabiangang maringina.* Ne hatata tela dali
sibuna Solomon wa la li, ne hauxaim ba alungu haruanganoa. Binabu
bungina Urana suxuya lipudi, haingga ba bagula mesa saing li Urana
maxania ranguang, saing su haruanga nang lipu hatatamdi.
32 Waleu sibuna Yona baxanga na lipu Ninibeamdi saing duxugia
hatumingadingdi. Ne hatata tela dali sibuna Yona wa la li, ne hauxaim
ba axugia hatumingaimdi. Binabu bungina Urana suxuya lipudi, Ninibedi
bagula dimesa saing dili Urana maxania ranguang, saing disu haruanga
nang lipu hatatamdi.

Luliang Sanggam
(Matyu 6:22-23)

33 “Lipu tela sanga ba tung nagung tela saing ta long hisangamia te,
kimbo kaukau minia te. Tegu. Ta mahaing yabania bu lipudi diluxu sanga
ba dibagu saxaxanganoa.
34 Maxama bila sanggama nagunginoa. Bungina maxamdi daxai,
luliadinga saxaxangia sanggam longgalo. Ne bungina didoa, sanggam
longgalo dilaba.

---

‡ **11:24** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam.* § **11:29** Waleu sibuna Urana soxi Yona mala bu baxanga haruanganoa na Ninibedi. * **11:31** Ubagu 1 Xaitamoxi (1 King) 10:1-13.

35 Binabu uwasa xai mana lulianoa wa maluxu maung bu laba te.
36 Nabu sanggam longgalo dibaxagi mana luliana, long tela laba te,
bing bagula saxaxangana masup, bila bungina nagung saxaxanganoa
saxaxangiaung.”

Mauxangang 6

37 Yesu harua laing sup, baing Parisi tela xusunga Yesu ba ma bu
xang rangua. Baing ina naga, ila numania saing kinu’m tabu kabukabu
xangingamia.
38 Ne Parisi hixi mana Yesu kubolunoa, namua na damia rimandi muga
mana xang te.†
39 Baing Toxoratamona harua na ba, “Ang Parisidi, kubolua alibu bila
adamia xuba mina ubudingdi, ne ludingia dibaxagi mana axadi axapdi
mana kubolu samoyana xaung kubolu diandi.
40 Ang lipu kakahandi! Urana tongtongia sabasabam, saing tongtongia
luna xauna, maxuna?
41 Asina haulinga taxa luimia na haxugindi, baing ina naga, bagula abagu
awa sigixinga Urana maxania.
42 “Ang Parisidi, laku, mauxanganoa xapkang yu! Asina hataina 10
mana axamang kaxukang sibundi duwa umangaimia. Ne ahalingalinga
suxuyanga maringina xaung kubolua muruim sibuna mana Urana. Maring
bing asina hataina 10, wane, ne labu ahalingalinga kubolu teladi bau tai.
43 “Ang Parisidi, laku, mauxanganoa xapkang yu, namua na ang muruim
buk mana arung mana kabukabu mugamugangamdi mana sabunga
numandi, xaung ang muruim buk mana lipudi ditiang daharua xaidap
xai nang mana nawa yabandi.
44 “Laku, mauxanganoa xapkang yu, namua na awa bila gobagoba
ragung teguamdi, lipu dahaxa mala diruhadi daxabia te.”
45 Lipu tela xabia xai sibuna mana hanaunaunga haxuya Yesu haru-
anganoa ba, “Lipu Tubatubaingam, bungina uharua bila ba na Parisidi,
utatuam xauna.”
46 Yesu haxuya nadi ba, “Baing ang lipuadi axabia hanaunaunga xai
sibuna, laku, mauxanganoa xapkang yu, namua na ata mauxangandi‡ etua
mana lipudi, ding sanga ba doxoxi xai te. Saing ang sibuim ahaulidi monga
te.
47 “Laku, mauxanganoa xapkang yu, namua na atongtongia guha
gobagoba gumangindi mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi, ne ang
mugangaimdi dungdi mati ba.
48 Baing ina naga, anai mana axa mugangaimdi dilibu baing. Ding
ba dung Urana lipuxing suxunguxunguamdi ba mati, saing ang ba, ang
gayauyau guhia gobagobadingdi olang—ne ang gasu mana haruangadinga
te!
49 Namua naga Urana, xabianganoa tubu, harua ba, ‘Bagula ngasoxi
lipuxigu suxunguxunguamdi xaung aposeldi nadi. Teladi bagula dungdi
mati, teladi bagula disina salaga nadi.’
50 Binabu lipu hatatamdi, bagula duwa haruangia mana siba ri mana
Urana lipuxing suxunguxunguam longgalo, siba mana titia soginganoa,

† **11:38** Parisidi hanaunaungadinga tela harua ba lipudi bing didamia rimadingdi mana kuboludinga muga mana daxang, bu disok maringina Urana maxania. ‡ **11:46** Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi disigi ding hanaunaungadingdi rangua Urana hanaunaungandi, saing dahaxi buk mana lipudi dinaxu mana hanaunaungadinga nabu dibo ba duwa maringina Urana maxania. Baing disina mauxangandi na lipudi bila ba.

51 mana Ebal,§ ma ma laing Sekaraya* ina dung liwe mana kabukabu
hananiangam xaung Urana Numang luna. Maxung sibuna ngabalang ba,
lipu hatatamdi bagula duwa haruangia mana ding longgalo sibidingdi.
52 "Laku, ang lipuadi axabia hanaunaunga xai sibuna, mauxanganoa
xapkang yu, namua na ayameng Urana xaluxing xabiangama mana lipudi.
Ang sibuim aluxu Urana xabiangania te, saing asina makasangua na lipu
teladi dibo ba diluxu xauna."
53 Yesu bo ba ilauba, baing Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubain-
ganamdi dungguti daharungia haringina, saing duxusunga xusunga xu-
mang sibuna
54 bu dituxu murak mana ba harua mana axamang tela bu dita
haruangia.

12

Tamaxuwa Mana Gaxarea?
(Matyu 10:26-33)

1 Mana bungina baguba buranga sabanga sibuna digugunia, laing
dahabisibisi diruha ding, baing Yesu ungguti baxanga muga na lipuxindi
dinaxu mana, harua ba, "Amaxania, nam asok lipu manang luwamdi bila
Parisidi. Kuboludinga kisi mana teladi bila yis, axamana libu salanga
salalanga ba, hasangia salanga hataing longgalo.
2 Axamang longgalo duwa ulumia bagula disok sabasabia, saing axam-
ang longgalo dihisa bagula disok menea.
3 Bila balau, baru haruanganta aharua labiania bagula dilungu luliania,
saing baru haruanganta ahabolabola numa lunia bagula duwagi gananga
liwe.
4 "Riagu mana, ngabalang ba amaxuwau tai mana lipuadi dibo ba dung
sanggaimdi mati, saing kimuya sanga ba dilibu axamang tela muli mang
te.
5 Ne nga bagula ngahatanga nang ba gaxarea bing amaxuwa mana:
Amaxuwa mana ina sanga ba ung lipudi saing kimu haringinganoa sanga
ba tingdi mari long salakkamia. Maxung sibuna, ngabalang ba, amaxuwa
mana!
6 Mangdi axamang olangdi. Sanga ba agim luwadi luwadi hiliadinga
mana siang kaxukang mukiring luwa. Ne Urana sanga ba halingalinga
tela te!
7 Maxuna, Urana xabia axamang longgalo duwa mang xauna. Xabia
toxoloim baru duwa mana toxoimdi! Baing ina naga, labu amaxuwau tai.
Adali sibuna mangdi Urana maxania.
8 "Ngabalang ba, lipu gaxarea dibaxanga na lipudi ba dinaxu manga,
bing Lipua Ma Rangua Urana bagula baxanga Urana uleginamdi maxadin-
gia ba dinaxu mana.
9 Ne lipu gaxarea dahatiam manga lipudi maxadingia, bing bagula
ngahatiam manadi Urana uleginamdi maxadingia.
10 Baing lipu gaxarea daharua diana mana Lipua Ma Rangua Urana, bing
Urana bagula yunga kuboluding diandi. Ning lipu gaxarea daharungia
Urana Aningonoa, bing bagula yunga kuboluding dianoa te.
11 "Bungina dituxuang daxaiang mala haruangia mana Yudadi sabun-
gading numandi, ba ali xaitamoxidi xaung yanamdi maxadingia, bing labu

§ **11:51** ***Ebal*** lipu mugamugangam mati lipu rimania. Ubagu Unggutinga (Stat) 4:8. * **11:51** ***Sekaraya*** lipu kimuam lipudi dung mati mana Urana Xuang Mugamugangama. Ubagu 2 Naxuyanga (2 Stori) 24:20-21.

ahatum xumana buk mana ahauliang xaung baru haruanganta bagula
aharua manau tai.
12 Namua na Urana Aningonoa bagula tubatubang baru haruanganta
bagula aharua taxa mana bungina baguba.”

Haruanga Babuna Mana Lipu Xalaxalam Kakahana

13 Lipu tela wa burangia harua na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, ubala
sabangagua ba hata xalaxala hataindi nanga tibumam yungadi rangua
amtam bungina mati ba.”
14 Yesu haxuya ba, “Lipu, gaxarea mogu nga ba ngawa lipu suxuyangam
kimbo lipu aningoxam mangtang?”
15 Baing harua nadi ba, “Amaxania! Awasa xai, nam kubolu xawangam
xangxana xapkang. Nabu lipu tela xalinging xumana bing axadi bagudi
ba sanga ba disina walingua na te.”
16 Baing baladi haruanga babuna baguli ba: “Lipu xalaxalam tela
umanganoa ua xumana.
17 Hatumiaina ba, ‘Ngaria baru? Nga numagu angingam sabanga te ba
ngagugunia angiagudi.’
18 “Baing ina naga, harua ba, ‘Bagula ngalibu bila li. Bagula ngaxui
numagu angingamdi mari, saing bagula ngatongtongia haung sabangadi.
Baing bagula ngagugunia xauyangagudi xaung angiagudi la ba.
19 Baing bagula ngaharua nanga ba, “Nga angiagu xumana ngaguguniadi
ba. Sanga’m niani xumana. Ngarung mosiu, ngaxang, nganung xaung
ngayaha.”’
20 “Ning Urana harua na ba, ‘Ung lipu kakahana! Yambongga baguli
ung bagula umati. Baing gaxarea bagula xap xalaxaladi uxauxaudi masup
maung? Tegu!’
21 “Lipu gaxarea digugunia xalingidingdi, ne hatumingadingdi dimesa
mana Urana te, bing bagula duwa bila ba.”

Hatum Xumanau Tai
(Matyu 6:25-34)

22 Baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Binabu ngabalang ba,
labu ahatum xumana mana walingaimdiu tai, axang baraxintau, kimbo
mana sanggaimdiu, asau baraxintau tai.
23 Walinga axamang angingam ing ganina te. Sangga axamang
imanggam ing ganina te.
24 Ahatumia okokdi: Duxuma te, daxauya te. Ding numading guguni-
angam te, ding numading angingam te. Ne Urana haxangdi. Baing ang
gadali mangdi maxania!
25 Baruta? Sanga ba hatumingaim xumana sigi xaidap taininau mana
walingaimdi? Tegu!
26 Sanga ba alibu axamang kaxukana li te, binabu baruta ahatum
xumana mana axamang teladi?
27 “Ahatumia haidangadi, dahaing baru. Duwaxata te, ditongtongia
imangidingdi te. Ning ngabalang ba, haidangadi ba gumangidinga xai
sibuna mana Xaitamoxi Solomon* yauyaungandi, ina waleu yauyau xai
sibuna ba.
28 Nabu Urana libu bila ba mana haidanga abungindi, hatata duwa, ne
buragina lipudi ditaudi yabia, bing maxung sibuna bagula yauyauang xai
sibuna. Ang hatumingaim haringina kaxukana buk!

---

* **12:27** ***Solomon*** Xaitamoxi Debit garanoa saing sianginoa dali xaitamoxi longgalo mana Yudadi.

29 Baing ina naga, mana baraxinta bagula axang anung, labu ahatum
asai xumana bukku tai.
30 Namua na lipudi daxabia Urana te disaisai mana axadi ba, saing
Tibuim xabia ba araxap manadi.
31 Ne asai mana Yonggaxinoa ing ganina, bing bagula uliang mana axadi
ba xauna.
32 “Sipsip guguniangagu kaxukana mana, amaxuwau tai, namua na
Tibuim gamonoa yaha ba sina Yongga nang.
33 Asina xalingimdi bu asina giminagidingdi na lipu haxugindi, baing
bagula axap axamandi long xaiya. Long xaiya xalingindi bagula muganga
te, bagula disup te, bagula tela hanaidi te, bagula binadi dahanggalangiadi
te.
34 Longga xalingimdi duwa mana, la ba murungaima wa xauna.

Tawasa Xai
(Matyu 24:43-51)

35 “Axauxauang bu atuxu oxatua saing atung nagungimdi,
36 bila lipudi diragu lipuxiding haringina goxoya taunga yaungamia ma.
Diragu goxoya ma bu daxaxa xalua mana sap bungina ma ringring.
37 Bagula wa xai mana lipu haulingamgadi ba, nabu lipuxiding haringina
goxoya ma saing bagudi duwasa xai. Maxung sibuna ngabalang ba,
lipuxiding haringina ba bagula sausau imanging oxatamdi bu haulidi saing
baladi ba dirung kabukabia bu haxangdi.
38 Bagula wa xai mana lipu haulingamgadi ba bungina lipuxiding
haringina bagudi daxauxau masup ba, nabu lipuxiding haringina goxoya
ma yambong sibuna kimbo buraraging sibuna.
39 Ne ahatumia: Nabu numa moxonoa xabia muga xaidap maxanoa lipu
hanaunggama bagula ma, bing sanga ba yunga numanoa te bu hanai.
40 Ang xauna bing axauxau bungingbunginalo, namua na Lipua Ma
Rangua Urana bagula ma bungina ahagaxa ba bagula ma te.”
41 Baing Pita xusunga ba, “Toxoratamona, ubaxanga haruanga babuna li
nam ganimam, kimbo na lipu longgalo xauna?”
42 Toxoratamona haxuya ba, “Lipu wasangam xabiangang xai xaung
tuxu oxatang longgalo xai, lipua na bila baru? Ahatumia. Bila lipua numa
moxonoa mogu ba ulia lipuxing haulingamdi angiadinga mana bungina
mogu ba. Baing ila haxa mauli.
43 Nabu lipu oxatamga ba tuxu oxatanoa bungina moxonoa goxoya ma,
bing numa moxonoa bagula yaha sibuna mana.
44 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula mogu ba wasa mana xalinging
longgalo.
45 Ne nabu lipu oxatamga ba balaina ba, ‘Lipuxigua haringina bagula
goxoya ma sap te,’ binabu ungguti taha lup haing haulingamdi, xang
xumana saing nung lang haringina buk.
46 Numa moxonoa bagula goxoya ma mana xaidap tela lipu oxatama
hagaxa te xaung xaidap maxanoa xabia te. Numa moxonoa bagula hang-
galangia lipuxing oxatama saing ta mana longga lipudi disu maringina
mana te duwa.
47 “Lipu haulingamdi ding daxabia lipuxiding haringina murunganoa
saing daxauxau te, dilibu lipuxiding haringina murunganoa te, bagula
ditahadi xumang sibuna.
48 Ning lipu gaxarea daxabia te, saing dilibu lipuxiding haringina
murunganoa te, bagula ditahadi xumana buk te. Lipu gaxarea Urana sina

xumana nadi, bing sanga ba dirung olang te. Tegu. Urana bo ba lipuadi ba bagula aningoding xai sibuna.

Yesu Libu Lipudi Dahata Ding
(Matyu 10:34-36)

49 "Ngama bu ngating yaba titia. Ne nga murugu buk ba lu masup!
50 Ning bagula ngaxap langa, ne bagula sala. Ngahatum xumang sibuna mana, saing ngabo ba xaidapka ba ma, bu sup sap!
51 Ahagaxa ba ngama bu ngaxap gamogamu mosiama ma titia? Tegu. Ngama ba ngaxap utungua ma.
52 Bagula duwa utungia, namua na teladi dahatum haringina manga, ne teladi tegu. Mana hatata saing ila bagula bakbak luwadi luwadi hiliadinga dutu ding ba disok bixuadi. Luwa hiliana bagula dutu disok bixuadi mana luwa, saing luwa bagula dutu disok bixuadi mana tuwa.
53 Bagula duwa bila ba. Tibuna bagula sok bixua mana garang luba, saing garanoa bagula sok bixua mana tibuna. Bauwa bagula sok bixua mana nanuhanginoa, saing nanuhanginoa bagula sok bixua mana bauna. Haing tela bagula sok bixua mana bisanoa, saing bisanoa bagula sok bixua mana hainga."

Xabiangua Mana Xaidapdi Duwa Baru

54 Yesu bala burangua ba, "Bungina abagu mugap tela sok yuwaxa, bing hata sibuna li aharua ba, 'Kuya ma lo,' saing ma.
55 Baing bungina yanga ma karagia, aharua ba, 'Bagula xaidaba xani,' baing sok bila ba.
56 Ang lipu manang luwamdi! Ang sanga ba abagu titia sabalunoa saing axabia namuxinoa. Ne baruta axabia axadi Urana libudi hatata te?
57 "Alibu kubolu maringina! Hatata ganangana angia. Ahatum to.
58 Bungina uhaxa mala haruangia rangua bixuama, muga utuba haringina ba ahamaringia haruangua sap daxangia. Nam xaiung mala rangua lipu suxuyangama, saing lipu suxuyangama bagula taung lipu ruanggam rimania, saing lipu ruanggama bagula taung salak yabania.
59 Ngabalaung ba, bagula diyungaung masok sangua sap te. Bagula uwa laing ugim haxuyangama masup to."

13

Gaxarea Duxugia Hatumingadinga Te Bagula Dahanggalang

1 Mana bungina baguba, lipu teladi duwa dinaxuya na Yesu mana gabana Pailat ung Galili teladi mati bungina dahanania.
2 Yesu haxuya ba, "Ang gahatum Galiliadi ba kuboludinga diang sibuna mana Galili longgalo, saing alali naga daxap salaga bila ba?
3 Ngabalang ba, tegu! Ne nabu ang gaxugia hatumingaima te, bing bagula ahanggalang xauna.
4 Ne lipuadi 18 ba dimati bungina numa maxaxaya wa Siloam galaina mari manadi, ahatum ba kuboludinga diang sibuna mana Yerusalem longgalo kuboludinga?
5 Ngabalang ba, tegu! Ne nabu ang gaxugia hatumingaima te, bing bagula ahanggalang xauna."
6 Baing baladi haruanga babuna baguli: "Lipu tela xuma xai pik tela wain umangania. Ila sai mana marandi susu.

7 Binabu harua na lipua wasa mana wain umanganoa ba, ‘Niani tuwa
ngama ngasaisai mana xaiya pikka li marandi susu. Utui mari! Sahi titi
orandi baru?’
8 “Ne haxuya ba, ‘Lipu sabanga, uyunga mali niani tela muli. Bagula
ngaki taxiya saing ngata asaxa taindi mana.
9 Nabu ua niani etuam, bing xai sibuna! Nabu tegu, bing utui mari.’”

Yesu Hamaringia Haing Tela Mana Xaidap Yaguangam

10 Mana Xaidap Yaguangam tela Yesu tubatuba maluxu’m Yudadi
sabungading numang tela.
11 Haing tela wa, xaungua hanggalangia laing niani 18 saing sanggandi
didoa. Bungingbunginalo yuyu saing sanga li maringina te.
12 Bungina Yesu bagu, wagi ma rangua saing harua na ba, “Haing,
busingama sup ba.”
13 Baing ta rimandi mana, saing hata sibuna li, li maringina saing iti
Urana yanoa.
14 Ne sabungading numang yanaminoa gamonoa doa, namua na Yesu
hamaringia haingga ba mana Xaidap Yaguangam, binabu harua na lipudi
ba, “Xaidap 6 duwa mana oxatua. Binabu ama bu asok xai mana
xaidapkadi ba. Ne mana Xaidap Yaguangam, tegu!”
15 Toxoratamona haxuya na ba, “Ang lipu manang luwamdi! Mana
Xaidap Yaguangam ang taining tainina aluba bulmakau angia kimbo donki
angia yabadingia saing axai mala bu nung. Maxuna?
16 Haingga li Yuda tela, muganganoa Ebraham, ne Satan goxi sanga mana
niani 18, bunging maxaxayam. Laku, mana Xaidap Yaguangam baruta
sanga ba xap haulingua te mana axamanoa goxi?”
17 Bungina harua bila ba, bixuandi memeyading. Ne lipudi diyaha sibuna
mana axamang xai sibundi libudi.

Haruanga Babuna Mana Mastat Xuyana
(Matyu 13:31-32; Mak 4:30-32)

18 Baing Yesu harua ba, “Urana Yonggaxinoa bila baru? Baru haruangang
babunta bagula ngatuba mana?
19 Bila mastat xuyang kaxukang sibung tela lipu tela xap mala xuma
umangia. Haing saing sok sabanga bila xai tela, saing mangdi ditongtongia
numadingdi mana rimandi.”

Haruanga Babuna Mana Yis
(Matyu 13:33)

20 Harua muli ba, “Baru haruanga babunta bagula ngatuba mana Urana
Yonggaxinoa?
21 Bila yis, axamana libu salanga salalanga. Hainga xap teladi saing
xaningxaningdi xaung wit gagabing bori sabanga tuwa laing hasangia
salanga hataing longgalo, libu salalanga.”

Xalu Hisiangana

22 Yesu haing mala long sabangga Yerusalemguyu, haxa maluxu’m long
kaxukana sabangadi.
23 Lipu tela xusunga ba, “Toxoratamona, bagula lipu unrangindi ding
ganiding daxap walinga subingang teguama?”
Harua nadi ba,
24 “Atuba haringina ba aluxu xalu hisiangania, namua na ngabalang ba,
xumana bagula dituba ba diluxu, ne ding sanga te.

25 Bungina numa moxona mesa riba xalua, bagula ali sabasabia, awagi
saing axusunga haringina ba, ‘Lipu Sabanga, uxaxa xalua mam!’
“Ne bagula haxuya ba, ‘Ngaxabiang te. Yabaima bi?’
26 “Baing bagula aharua ba, ‘Am gaxang, am ganung ranguaung, saing
utubatubam mana yabamam daxangandi!’
27 “Ne bagula haxuya ba, ‘Ngaxabiang te, ngaxabia yabaima te. Asauya
nga alauba, ang lipu kubolu dianamdi!’
28 “Baing bagula abagu Ebraham, Aisak, Yekop* tung xaung Urana
lipuxing suxunguxunguam longgalo, ding diluxu Urana Yonggaxinia. Ne
ang ba, bungina ngasukang mala, bagula atang haringina saing agaxu
waimdi.
29 Yuda Teguamdi bagula dima mana titi hataing longgalo—mana sanga
yuwaxa, karaga, kanggua, xaung bukang—bagula dima dirung mana
taungua Urana Yonggaxinia.
30 Bagu maxung sibuna, teladi duwa kimuya bagula duwa mugamugan-
gia, saing teladi duwa mugamugangia bagula duwa kimuya.”

Yesu Usinga Long Sabangga Yerusalem (Matyu 23:37-39)

31 Mana bungina baguba Parisi teladi dima rangua Yesu saing daharua na
ba, “Uyunga longga li saing ula long tela. Xaitamoxi Herot bo ba unggung
mati.”
32 Haxuya ba, “Ala abaxanga na hugaiya ba, ‘Bagula ngasuka xaungadi
mala saing bagula ngahamaringia lipudi hatata xaung buragina, baing
mana xaidap tuwa bagula ngasahi oxatagua.’
33 Ning hatata, buragina, rarauti bagula ngahainghaing mala
Yerusalemguyu, namua na Urana lipuxing suxunguxunguamdi dimati
mana long olangdi te. Urana lipuxing suxunguxunguamdi dimati
Yerusalem ing ganina!
34 “O Yerusalem, Yerusalem, ang gaung Urana lipuxing suxunguxun-
guamdi mati, saing lipudi Urana soxidi nang axatudi siangia mati. Bunging
xumang sibuna ngabo ba ngagugunia lipuximdi, bila muxaxu hagaxana
gugunia garandi hawa mana banggitongindi, ne hauxaim!
35 Bagu Urana yunga yabaima saing xola. Ngabalang ba, bagula abagu
nga muli te, laing xaidaba aharua ba, ‘Urana sina guxama na lipua li ma
mana Toxoratamona yanoa ba.’✡”

14

Yesu Ila Parisi Numania

1 Xaidap Yaguangam tela, Yesu ila xang Parisi yanamiding tela numania,
saing dibagubagu nabu libu kubolu tela.
2 Lipu tela rung maxania gabuxana.
3 Yesu xusunga Parisidi xaung lipudi daxabia hanaunaunga xai sibuna
ba, “Hanaunaungua harua ba sangau mana tahamaringia lipudi mana
Xaidap Yaguangam, kimbo tegu?”
4 Ne dahaxuya te. Binabu ta rimandi mana lipua ba, libu sok xai saing
soxi mala.
5 Baing xusungadi ba, “Nabu angia tela garanoa kimbo bulmakau inia
xung mari lang bangguminia mana Xaidap Yaguangam, bing xai mahaing
sap, maxuna?”

---

* **13:28** ***Ebraham, Aisak, Yekop*** tung Yudadi mugangading mugamugangamdi. ✡ **13:35** Olaidi (Buk Song) 118:26

6 Baing haruangading te.
7 Bungina bagu lipudi dima taungia dirung mana kabukabu yayamdi,
baladi mana haruanga babuna li:
8 “Bungina lipu tela wagiung ba uma mana taunga yaungam tela, oxop
kabukabu yayamgu tai. Nam lipu yayam tela, yanoa dali ungia, ma.
9 Nabu oxop, taunga moxonoa, ina xusungang saing tang gama, bagula
ma ranguaung saing balaung ba, ‘Usina kabukabuma na lipua li.’ Binabu
bagula ula urung kabukabu olanggam sibung tela saing bagula memeyam.
10 Alibu bila bau tai. Ning bungina ula taungia, oxop kabukabu olanggam
sibuna, bu bungina taunga moxonoa ma, bagula harua naung ba, ‘Riagu,
uma urung kabukabu xaiya.’ Saking lipu longgalo duwa la ba bagula
dibagu taunga moxonoa sina yaya naung.
11 Alibu bila ba, namua na Urana bagula tatua lipu gaxarea diti yadingdi,
saing bagula sina yaya na lipu gaxarea ditatua ding.”
12 Baing Yesu harua na taunga moxonoa ba, “Bungina utongtongia
taungua, bing uxusunga riamdi, sabangamdi, kixingimdi, bakbagimdi,
kimbo lipu xalaxalamdi numading duwa haxek ranguaunggu tai. Namua
na sanga ba dahaxuya naung nabu duxusungaung ba uma taungadingia.
13 Tegu. Bungina utongtongia taungua, bing uxusunga lipu haxugindi,
lipuadi kiding rimading dahamati, lipuadi kiding didoa xaung lipuadi
maxading dahaxatu,
14 baing bagula Urana libu xai maung. Lipuadi na bila ba sanga ba
dahaxuya naung te. Bagula oxop haxuyangama bungina lipuadi dimaring
Urana maxania dimesa muli.”

Haruanga Babuna Mana Taunga Sabanga (Matyu 22:2-14)

15 Bungina lipu tela rung rangua kabukabia lungu alaba, harua na
Yesu ba, “Lipu gaxarea bagula daxang taungia Urana Yonggaxinia bing
gamodingdi diyaha sibuna.”
16 Yesu haxuya ba, “Lipu tela xauxau taunga sabanga tela saing wagi lipu
xumana dima.
17 Tauna, taunga xaidabinoa sok saing soxi lipuxing oxatama mala bu
bala lipuadi xusungadi ba dima ba, ‘Ama to, axamandi ngaxauxaudi masup
ba.’
18 “Ning ding longgalo hauxading, dungguti daharua singia. Mugamu-
gangama harua ba, ‘Hata sibuna li ngagim umanga hauna. Ngala ngabagu
to. Sanga ba ngama te.’
19 “Tela harua ba, ‘Hata sibuna li ngagim bulmakau 10, saing ngala
ngatubadi to. Sanga ba ngama te.’
20 “Tela harua ba, ‘Hata sibuna li ngayau, binabu sanga ba ngama te.’
21 “Baing lipu oxatama goxoya ma, saing baxanga na lipuxing haringi-
noa. Baing numa moxona atin disala saing tabina lipuxing oxatama
ba, ‘Ula sap mana long daxangang sabanga kaxukandi, saing oxop lipu
haxugindi dima, lipuadi kiding rimading dahamati dima, lipuadi maxading
dahaxatu dima xaung lipuadi kiding didoa dima.’
22 “Kimuya lipu oxatama ma harua na ba, ‘Lipu sabanga, ngalibu
haruangama, ne gananganoa wauyu.’
23 “Baing lipu oxatam lipuxing haringinoa bala ba, ‘Usauya longa, ula
daxanga sabanga kaxukandi duwa ongania, ubala lipu longgalo ba dima
bu numagua baxagi.

24 Ngabalaung ba, lipuadi muga ngawagidi ba dima ba, bagula daxang
rangua nga taungagia te.’ ”

Tahatum Xai To, Tauna Tanaxu Mana Yesu

25 Buranga sabangadi dahaxa mauli rangua Yesu, baing xugia mala
ranguadi saing harua ba,
26 “Nabu lipu tela ma rangua nga, saing murunganoa mana tibuna
xaung bauna, mana haininoa xaung garandi, mana sabangandi xaung
kixingindi xaung hamungandi, xaung mana ing sibuna walinganoa, nabu
murunganoa manadi dali murunganoa manga, bing sanga ba su mangau
tai.
27 Baing lipu gaxarea doxoxi xaiding balingama te,* bing sanga ba disok
lipudi dinaxu mangau tai.
28 “Bila li. Nabu angia tela bo ba tongtongia numa sabanga tela. Muga
bing hamaringia hatuminganoa, saing hatumia sianginoa bu xabia ba
sanga mana, kimbo tegu. Maxuna?
29 Nam ungguti tongtongia saing siangindi disup. Lipu longgalo dibagu
bagula dimasisia,
30 daharua ba, ‘Abagu lipua ba kakahana. Ungguti oxatua, ne sanga ba
sahi te!’
31 “Kimbo nabu xaitamoxi tela bagula haunggana xaitamoxi tela. Muga
bing hamaringia hatuminganoa saing hatumia lipuxing haungingamdi
10,000 sanga ba didali bixua haungingamdi 20,000 dima. Maxuna?
32 Nabu sanga te, bungina bixuanoa wa hasoyauyu, bagula soxi
ulekkamdi mala rangua bu duxusunga ba, ‘Ngaria baru bu tahau haruanga
gamogamu taininam?’
33 Bila balau, ahatum to. Lipu gaxarea diyunga xalingidingdi muga te,
bing sanga ba disok lipudi disu manga te.
34 “Ang bila mosaga. Mosak axamang xai. Ang sanga ba ata lipu titiamdi
daxanga maringinia bu walingadingdi didau bila mosak sanga ba hauli
angingadi didau. Ning nabu dauyanoa sup, bing aria baru bu mosaga dau
muli? Tegu.
35 Mosakka na bila ba sanga mana umangua te, saing lipudi daxaningx-
aning xaung asaxa taindi bu haringia titi orandi te. Diting mala olang.
“Lipu gaxarea tangadingliana, bing dilungu haruanga baguli.”

15

Haruanga Babuna Mana Sipsipka Hanggalang
(Matyu 18:12-14)

1 Bunging tela, lipu takis xabinganam xumana xaung lipu kubolu dianam
xumana digugunia taxiya Yesu bu dilungu.
2 Ne Parisidi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi daharungia
ba, “Lipua li yaha mana lipu kubolu dianamdi saing xang ranguadi.”
3 Baing Yesu baladi mana haruanga babuna li:
4 “Nabu angia tela sipsibing 100 saing tela hanggalang. Bagula sauya 99
raxangia saing ila sai mana sipsipka hanggalang, maxuna? Wane, bagula
saisai laing bagu.
5 Baing bungina xap, gamonoa yaha saing hakisi mahaing
6 saing ila numia. Baing wagi riandi xaung lipuadi numadingdi duwa
haxek mana ba dima digugunia, saing harua ba, ‘Ayaha rangua nga.
Ngabagu sipsibigua hanggalang ba.’

* **14:27** Ubagu haruanga hawama mana Luk 9:23.

7 Ngabalang ba, bila balau Urana gamona yaha sibuna mana lipu kubolu
dianam taininau xugia hatuminganoa mana lipu maringing 99 oxatading
te ba duxugia hatumingadingdi.”

Haruanga Babuna Mana Siang Mukirina Hanggalang

8 Harua muli ba, “Nabu haing tela sianging silba mukiring 10 saing tela
hanggalang. Bagula tung nagung tela, sogoxoya numua saing sai mana,
maxuna? Wane, bagula saisai laing bagu.
9 Baing bungina bagu, wagi riandi xaung lipuadi numadingdi duwa
haxek mana ba dima digugunia, saing harua ba, ‘Ayaha rangua nga.
Ngabagu siangigu mukirina hanggalang ba.’
10 Bila balau, ngabalang ba, yahanga sabanga wa mana longga
Urana uleginamdi duwa mana bungina lipu dianam taininau xugia
hatuminganoa.”

Haruanga Babuna Mana Gara Hanggalang

11 Yesu harua muli ba, “Lipu tela wa, garang lup luwa.
12 Kixinginoa harua na tibuna ba, ‘Tibugu, xalingim hataindi bagula
dima rimagia bungina umati, ngabo ba usinadi nanga.’ Binabu tibuding
hata xalingindi na dingtang.
13 “Xaidap teladi disup, baing kixinginoa gugunia xalinging longgalo, ila
long hasoyam tela saing sahi siangindi olang mana kubolu titiamdi.
14 Siangindi disup, baing gesak sabanga xap titia ba saing ungguti
gesaginauba.
15 Binabu ila xap oxatua mana titi moxong tela la ba. Lipua ba soxi mala
bu wasa mana buxundi.
16 Hatum xumana ba xang buxudi angiadinga, ne lipu tela hauli te.
17 “Bungina hatuminganoa maring muli, harua ba, ‘Tibugu lipuxing
oxatam longgalo angiading xumang sibuna, ne ngawa la li, ngadongia
gesaga saing ngabo ba ngamatiuba!
18 Bagula ngamesa ngagoxoya mala rangua tibugu, saing bagula nga-
harua na ba: Tibugu, ngalibu kubolu diana mana Urana xaung ung.
19 Ngaxai te sanga mana uxu nga ba ung garama. Umogu nga lipuxim
oxatam tela.’
20 Binabu mesa ila rangua tibuna.
“Ning wa hasoyauyu, tibuna bagu saing baxagi mana usingangua mana.
Luki mala rangua garanoa, hibua saing libu.
21 “Garanoa harua na ba, ‘Tibugu, ngalibu kubolu diana mana Urana
xaung ung. Ngaxai te sanga mana uxu nga ba ung garama.’
22 “Ning tibuna harua na lipuxing oxatamdi ba, ‘Ala sap axap imang
maxaxaya xai sibuna ma bu asau mana. Asau raxu tela rimang uxunia bu
hatanga ba ngasina yaya na garagua muli, saing asau xai sanggandi mana
kindi.
23 Axap bulmakau tutubing dungmananganama ma bu aung mati. Tatau,
gamoradi diyaha.
24 Namua na bila garagua li mati ba saing wa muli. Hanggalang ba, saing
goxoya ma muli.’ Binabu ditau, gamodingdi diyahauba.
25 “Mana bungina baguba, sabanganoa wa umangiauyu. Bungina sok
haxek numia, lungu duwaya disiga.
26 Baing wagi lipu oxatam tela ma, saing xusunga ba baraxinta sok.
27 Haxuya ba, ‘Kixingima ma lo, saing tibum ung bulmakau tutubing
dungmananganama, namua na goxoya ma, wa xai la li muli ba.’

28 “Ne sabanganoa atin disala saing hauxana ba luxu mala. Baing tibuna
sok ma, saing xusunga haringina ba luxu.
29 Ne haxuya na tibuna ba, ‘Ai, ubagu! Niani xumana ngawaxata
haringina maung, saing ngadali haruangama te. Ne utongtongia taunga
kaxukang tela manga te bu ngayaha rangua riagudi.
30 Ne garamga ba, hanggalangia xalingim longgalo mala mana haing
daxangamdi. Hatata goxoya ma, baing ung gung bulmakau tutubing
dungmananganamga ba saing utau mana!’
31 “Tibuna harua ba, ‘Garagu, bungingbunginalo uwa rangua nga, saing
xalingigu longgalo ungiadi.
32 Ne hatata bagula tatau saing tayaha, namua na bila kixingimga li mati
ba, saing wa muli. Hanggalang ba, saing goxoya ma muli.’”

16

Haruanga Babuna Mana Lipu Siang Wasanganama

1 Yesu bala lipuxindi dinaxu mana ba, “Lipu xalaxalam tela ina lipuxing
tela wasa mana xalingindi. Ne lipu teladi dibala lipu xalaxalama ba
lipuxing haulingama hanggalangia siangindi.
2 Baing wagi ma saing xusunga ba, ‘Ngalungu ba uria baru? Xalingigu
baruamtadi duwa rimamia, ubungdi mari, namua na sanga ba uwasa
mana xalingigudi muli te.’
3 “Lipu haulingam hatum xumana saing hatum ba, ‘Si, hatata bagula
ngaria baru? Lipuxigu haringina hitixiya oxatagua. Ngaharing te sanga ba
ngaki, saing memeyagu ba ngaxusunga lipudi olang olang mana sianga.
4 A, ngaxabiau ngaria baru, bu bungina oxatagua sup ba, sanga ba lipudi
bagula diyaha ba duwasa manga numadingia.’
5 “Baing wagi lipu taining tainina haxuyangading duwauyu rangua
lipuxing haringina dima. Baing xusunga mugamugangama ba, ‘Oxop
baraxinta rangua lipuxigu haringina?’
6 “Haxuya ba, ‘Olip guxengana dram 16.’
“Lipu xalaxala wasanganama bala ba, ‘Oxop xailongim baxangangam,
urung sap saing usisia ubung 8 ing ganina.’
7 “Baing xusunga tela ba, ‘Ne, haxuyangama baru?’
“Haxuya ba, ‘Wit daba 100.’
“Bala ba, ‘Oxop xailongim baxangangam saing usisia ubung 80 ing
ganina.’
8 “Lipuxing haringina iti lipu diang oxatamga ba yanoa, namua na libu
kubolua bila lipu hatumingam. Lipu titiamgadi li daxabia xai sibuna mana
duwasa xai sibuna mana ding sibuding. Baing didali lipu lulianamdi mana
kubolua baguli.
9 Ngabalang ba, aulia mauli mana xalingim titiamdi bu axap riaim riaim
mang, sanga mana bunging sianggam sup ba, bing bagula daxapkang
bungina asok long xaiya, longga ba numadi duwa xai bungingbunginalo.
10 “Lipu gaxarea duwasa xai mana axamang kaxukandi, bing lipudi
daxabia ba ding sanga ba duwasa xai mana xumana. Lipu gaxarea
dilibu kubolu languangam mana axamang kaxukandi, bing bagula dilibu
taininau mana xumana.
11 Baing nabu ang gawasa xai te mana xalaxala titiamdi, bing gaxarea
bagula ta xalaxala maxung sibunamdi rimaimia?
12 Baing nabu ang gawasa xai mana lipu tela xalingindi te, bing gaxarea
bagula sina nang ang sibuimiadi?

13 “Lipu oxatama sanga ba waxata mana lipu haringing luwa te, namua
na bagula murung sibuna mana tela, saing hauxang sibuna mana tela,
kimbo bagula waxata xai mana tela, saing atin didoa mana tela. Bila balau,
sanga ba awa hawa mana Urana xaung xalaxaladi xauna te.”
14 Parisidi dilungu Yesu haruanganoa saing ditabia yungxadingdi, namua
na muruding buk mana sianga.
15 Harua nadi ba, “Ang ba, ang gabo lipu longgalo dibaguang ba dahatum
ba ang maringindi. Ne Urana xabia hatumingaimdi. Axadi haing lup diti
hatumingadingia, Urana hauxang sibuna manadi.

Tubatubainga Teladi

16 “Buningadi mana hanaunaunga xaung Urana lipuxing suxunguxu-
nguamdi xailongidingdi, lipudi duwa hawa manadi laing bungina Yon.
Ne ungguti mana bungina Yon, ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa
ngabaxanga, saing lipu longgalo dahayuyu ma bu diluxu.
17 Sabaluna xaung titi bagula disup. Ning hanaunaunga hataing
kaxukang tela sanga ba hanggalang monga te.
18 “Lipu gaxarea taxiti yaunganoa saing yau haing tela muli, bing libu
kubolu diana mana yaunga daxanganoa. Baing lipu gaxarea yau haing
yaunga taxitinganamga ba libu kubolu diana mana yaunga daxanganoa.

Lipu Xalaxalam Xaung Lasaras

19 “Lipu xalaxalam tela wa, sau imang sikokop xaung imang gumangindi,
saing wa xai sibuna xaidap taining tainina.
20 Haxek mana numang gamgamingang xaluxinoa, lipu haxuging tela
kinu’m tabu, yanoa Lasaras. Ina businganoa saksaxa
21 saing muruna ba xang baraxing baraxinta diri mana lipu xalaxalama
kabukabunoa. Baing komadi dima diramram saxandi.
22 “Xaidap tela lipu haxugina ba mati saing Urana uleginamdi doxoxi
mala ba wa haxek rangua muganganoa Ebraham. Lipu xalaxalama mati
xauna, saing dikimang.
23 Rung matiadi yabadingia, saing xap salak sabanga. Bagu mahaing
saing bagu Ebraham wa hasoya, saing Lasaras wa rangua.
24 Baing wagi ba, ‘Tibugu Ebraham, usinga nga saing usoxi Lasaras ma
bu tai rimang uxuna langia saing haxaringia managua, namua na ngaxap
salaga buk mana yapka li.’
25 “Ne Ebraham haxuya ba, ‘Garagu, uhatum muli bungina uwauyu,
walingama baxagi mana axamang xaidi, ne Lasaras xap axamang diandi.
Ne hatata wa xai la li, saing ung ba oxop salak sabanga la ba.
26 Axamang tela muli, liwe makira gubinangang sabanga tela wau, ne
lipu gaxarea duwa la li dibo ba dikisi mala ranguang, ding sanga te. Ne
ang xauna, sanga ba akisi ma ranguam te.’
27 “Haxuya ba, ‘Ne tibugu, ngaxusungaung haringing sibuna ba usoxi
Lasaras mala tibugu numania,
28 namua na nga kixingigu luwadi luwadi hiliadinga. Nai ba harua
haringina nadi, nam bagula dima mana long salakkamga li xauna.’
29 “Ne Ebraham haxuya ba, ‘Moses hanaunaunganoa xaung Urana
Lipuxing Suxunguxunguamdi buningadingdi duwa. Sanga ba dilungudi.’
30 “Harua ba, ‘Tibugu Ebraham, tegu. Ne nabu matia tela ila ranguadi,
bagula duxugia hatumingadingdi.’

31 “Harua na ba, ‘Nabu dilungu Moses xaung Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi haruangadinga te, bing bagula dahatum haringina te nabu lipu tela mesa muli gobagobia.’ ”

17

Kubolu Diana, Hatuminga Haringina, Kubolu Oxatam

1 Yesu harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Axadi daxai lipudi daxanga diania bagula dima, ne usinga sibuna mana lipua libudi disok rimania.
2 Nabu digoxi siang sabanga lipua na bila ba waxungtuania, saing diting mari tegia namua na libu dingia tela mana nanunadi li xung mari, bing salaga xap bagula kaxukana mana salaga xap yu Urana rimania.
3 Binabu amaxania mang.
“Nabu riama libu kubolu diana, uhanaunau. Nabu xugia hatuminganoa, bing uyunga kubolunoa.
4 Nabu libu kubolu diana maung bunging 7 mana xaidap tela, saing bunging 7 goxoya ma saing harua ba, ‘Ngaxugia hatumingagua,’ bing uyunga kubolunoa.”
5 Aposeldi daharua na Toxoratamona ba, “Uhauli hatumingamam haringindi ba ditubu!”
6 Haxuya ba, “Nabu hatumingam haringina kaxukana bila mastat xuyana, bing bila li: Ung sanga ba ubala xaiya li ba, ‘Uxupkung sangua titia li, saing ula uranggung tegia,’ saing bagula su mana haruangama.
7 “Gaxarea angia tela ina lipuxing oxatam, waxata umangia kimbo wasa mana sipsipdi, ne bungina goxoya ma numia harua na ba, ‘Uma, urung oxong to’? Uharua bila ba?
8 Tegu. Harua bila li: ‘Usugu, utau angiagua, saing oxop ma sanga ba ngaxang nganung to. Baing kimuya sanga ba oxong unung.’
9 Bagula harua xai sibuna na lipuxing oxatama namua na libu oxatanoa? Tegu.
10 Bila balau, bungina asahi oxataimdi Urana sinadi nang ba, xai nabu aharua ba, ‘Heku Urana harua xai nam. Am lipu oxata olanggamdi. Am galibu oxatua sina nam ing ganina.’ ”

Yesu Hamaringia Lipu 10 Businga Saksaxama Xapdi

11 Yesu haing mala long sabangga Yerusalemguyu, baing naxu mana titiadi Samaria Galili ragudinga.
12 Bungina luxu mana long tela, baing lipu 10, businga saksaxama xapdi, disok mana. Dili hasoya monga
13 saing duwagi haringina ba, “Yesu, Lipu Sabanga, usingam!”
14 Bungina bagudi, harua ba, “Ala, ahatangang na lipu hananiangamdi.” Dahaxa mala, baing ina naga, disok xai dup, disigixinga.
15 Dingia tela, bungina bagu sok xai dup, goxoya ma, wagi haringina saing iti Urana yanoa.
16 Gung king tuxundi Yesu kinia, saing harua xai sibuna. Ne lipua ba Samaria tela, Yuda tela te.
17 Yesu xusunga ba, “10 disok xai dup. Ne ngabagu taininau ing ganina!
18 Baruta teladi digoxoya ma diti Urana yanoa te? Lipu titi telamga li ing ganina ma iti Urana yanoa.”
19 Baing harua na ba, “Umesa ulauba. Hatumingam haringina hamaringiaung.”

Urana Yonggaxina Malinganoa
(Matyu 24:37-39)

20 Bunging tela Parisidi duxusunga Yesu ba bungintabi Urana Yonggaxinoa bagula ma, baing haxuya ba, “Bungina Urana Yonggaxinoa ma, sanga ba axamandi disok bila hatangangua lipudi dibagu maxadingia te.
21 Ne lipu tela te sanga ba harua ba, ‘Wa la li,’ kimbo ‘Wa la ba,’ namua na Urana Yonggaxinoa wa liwe mang.”
22 Baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Xaidapdi dima yu bungina abo sibuna ba abagu Lipua Ma Rangua Urana xaidabing tela, ne sanga ba abagu te.
23 Lipudi bagula dibalang ba, ‘Wa la ba!’ kimbo ‘Wa la li!’ Aluki asu manadiu tai.
24 Ahatumia. Bungina abagu bilikbiliga, ralanoa su sabalung subingang longgalo. Bila balau, mana Lipua Ma Rangua Urana xaidabinoa, bagula lipu longgalo dibagu daxabia.
25 Ne muga bagula xap salak xumana saing lipu hatatamdi bagula dihitixiya.
26 “Lipua Ma Rangua Urana xaidabinoa bagula wa bila Noa xaidabinoa.
27 Lipudi daxang, dinung, diyau ding laing xaidapka Noa luxu wagia ba. Baing langa si sabanga saing ung ding longgalo mati.
28 “Bila balau mana Lot xaidabinoa. Lipudi daxang xaung dinung. Digim xaung disina. Duxuma xaung ditongtongia.
29 Ne bungina Lot yunga long sabangga Sodam, yap xaung siang yapkamdi diri sabalunia ma saing ung ding longgalo mati.
30 “Bagula wa bila ba mana xaidaba Lipua Ma Rangua Urana sok sabasabia.
31 Mana xaidapka baguba lipu gaxarea duwa numa ubunia, ne xalingidingdi duwa maluxu, labu diluxu bu daxapdiu tai. Bila balau, lipu gaxarea duwa umangia, labu digoxoya mala numiau tai.
32 Ahatumia Lot haininoa naxuyanganoa!*
33 Lipu gaxarea dituba ba dituxu haringina walingadinga, bing bagula dahanggalang. Ne lipu gaxarea diyunga walingadinga bu dinaxu manga, bing bagula daxap walinga sibuna.
34 Ngabalang ba, mana bungina baguba, lipu luwa bagula tang dikinu mana uxainga taininau yambong. Tela bagula daxap, ne tela bagula diyunga.
35-36 Haing luwa bagula tang dahamunanggia wit marandi. Tela bagula daxap, ne tela bagula diyunga.”†
37 Duxusunga ba, “Toxoratamona, bagula axadi li disok bi?”
Haxuya ba, “Nabu matia tela wa mana long tela, bagula matikomkomdi digugunia la ba.”

18

Haruanga Babuna Mana Taba Haxi Mana Haulingua

1 Baing Yesu bala lipuxindi dinaxu mana ba mana haruanga babung tela, bu hatanga nadi ba bing dili haringina disabusabu, saing sanga ba diyunga kubolua ba te.

---

* **17:32** Urana xugia Lot haininoa mala sok bila mosak bungina xugia bagu ubunia mana long sabangga Sodam Urana tau yabia. Ubagu Unggutinga (Stat) 19. † **17:35-36** Buninga teladi daharua ba *…yunga.* 36 *Lipu luwa bagula duwa umangia. Tela bagula daxap, ne tela bagula diyunga.*

2 Harua ba, “Mana long sabanga tela lipu suxuyangam tela wa. Maxuwa
mana Urana te. Hatumia lipudi te.
3 Baing mana long sabangga baguba tap tela wa. Bunging xumana ma
xusunga xusunga ba, ‘Uhauli nga mana bixuagua.’
4 “Muga lipu suxuyangama lungu te. Ne kimuya harua na ing sibuna ba,
‘Ngamaxuwa mana Urana te. Ngahatumia lipudi te,
5 ne mana namua tapka li tauti nga buk, bagula ngahauli sanga ba yunga
kubolunoa bu ngayagua!’ ”
6 Baing Toxoratamona harua ba, “Alungu lipu suxuyangam maringing
teguama haruanganoa. Hauli tapka ba sap te.
7 Ning Urana, maxung sibuna bagula hauli lipuadi mogudi ba, ding
duwagi buraragina, xaidap liwe xaung yambong. Bagula libu diragu
maxaxaya?
8 Ngabalang ba, bagula haulidi sap. Ning bungina Lipua Ma Rangua
Urana ma, bagula bagu lipu tela hatum haringina mana, kimbo tegu?”

Haruanga Babuna Mana Parisi Xaung Lipu Takis Xabinganama

9 Lipu teladi dahatum haringina mading bila ding ganiding dimaring,
saing ditatua lipudi. Binabu Yesu baladi mana haruanga babuna baguli:
10 “Lipu luwa dahaing Urana Numania bu tang disabu. Parisi tela xaung
lipu takis xabinganam tela.
11 Parisi mesa saing sabu mana ing sibuna ba, ‘Urana, ngaharua xai
sibuna maung ba ngawa bila lipu teladi te—lipu hanaunggamdi, lipu
diandi, lipudi dahaxa mauli rangua yaungamdi—kimbo bila lipu takis
xabinganamga li.
12 Ngasaha mana angingua xaidap luwa maluxu mana sande tela, saing
ngasina hataing 10 naung mana axadi dima rimagia.’
13 “Ning lipu takis xabinganama li hasoya monga. Memeyana buk mana
bagu mahaing long xaiya. Ne turu mari saing harua ba, ‘Urana, usinga
nga, nga lipu kubolu dianam.’
14 “Ngabalang ba, bungina goxoya mala numia, lipua li wa maringina
Urana maxania, ne tela tegu. Namua na Urana bagula tatua lipu gaxarea
diti yadingdi, saing bagula sina yaya na lipu gaxarea ditatua ding.”

Gara Kaxukandi Xaung Yesu
(Matyu 19:13-15; Mak 10:13-16)

15 Lipudi daxap gara kambagindi ma rangua Yesu bu ta rimandi manadi.
Bungina lipudi dinaxu mana dibagu alali, dibilidi.
16 Ning Yesu wagi garadi dima rangua saing harua ba, “Ayunga garadi ma
rangua nga, labu abilidiu tai, namua na lipuadi duwa bila garadi bagudi
li, Urana Yonggaxinoa dingia.
17 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea diyunga ding te ba
duwa hawa mana Urana bila garadi dilibu, bing sanga ba diluxu Urana
Yonggaxinia te.”

Yanam Xalaxalam
(Matyu 19:16-30; Mak 10:17-31)

18 Yanam tela xusunga Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam Xai, ngaria baru
bu ngaxap walinga subingang teguama?”
19 Baing Yesu haxuya ba, “Baruta uxu nga ba xai? Lipu tela xai te. Urana
ing ganina xai.

20 Ne mana xusungangama, uxabia hanaunaungadi: ‘Ukinu rangua
tela uyau teguyu bau tai, ung matiu tai, uhanaiu tai, usu haruanga
languangamgu tai, uwa hawa mana baumtibumdi.’✡”
21 Harua ba, “Bungina ngawa garauyu ma laing hatata, hanaunaunga
longga bagudi li ngasu manadi.”
22 Bungina Yesu lungu alaba, harua na ba, “Axamang tela uraxap mana.
Ula usina xalingimdi masup. Usina giminagidingdi na lipu haxugindi, bing
bagula oxop axamang maxung sibundi maluxu long xaiya. Saking uma,
unaxu manga.”
23 Bungina lungu haruanga baguba, ayangang sibuna, namua na
xalingindi xumang sibuna.
24 Yesu bagu saing harua ba, “Laku, lipu xalaxalamdi dimakasa sibuna
mana diluxu Urana Yonggaxinia!
25 Maxung sibuna, lipu xalaxalama bo ba luxu Urana Yonggaxinia,
makasanganoa dali kamel tela ila luxu saxang ginanginia.”
26 Lipudi dilungu haruanga baguba duxusunga ba, “Si! Nabu bila ba,
bing lipu gaxarea bagula daxap walinga subingang teguama?”
27 Yesu haxuya nadi ba, “Lipu ding sibuding sanga tate, ne Urana ina
sanga.”
28 Pita harua na ba, “Ai! Am ba, am gayunga axamandi masup bu am
ganaxu maung.”
29 Yesu harua nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea
dahatumia Urana Yonggaxinoa saing diyunga yabadingdi, hainidingdi,
sabangadingdi, kixingidingdi, baudingtibudingdi, kimbo garadingdi,
30 bing bagula daxap haxuyangading xumana mana bungina hatata,
saing mana kimu sibuna, bagula daxap walinga subingang teguama.”

Yesu Baxanga Muli Mana Matianoa
(Matyu 20:17-19; Mak 10:32-34)

31 Yesu xap Lipu 12 mala singia saing baladi ba, “Alungu to. Tahaing mala
mana long sabangga Yerusalemguba. Axamang longgalo Urana lipuxing
suxunguxunguamdi dibung mana Lipua Ma Rangua Urana ba, bagula
aningodingdi disok maxuna.
32 Bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia. Baing bagula didaudau,
daharua diana mana, daxanubia,
33 digusi, dung mati. Ne kimuya mana xaidap tuwa bagula mesa muli.”
34 Ne lipudi dinaxu mana daxabia alali rangrang te. Namuxina hisa
manadi, saing daxabia haruanganoa rangrang te.

Yesu Libu Lipu Maxandi Dahaxatu Bagu Muli
(Matyu 20:29-34; Mak 10:46-52)

35 Dahaxa mala disok long sabangga Yeriko, baing lipu maxa haxatiang
tela rung mua daxanga rubinia, xusunga lipudi olang olang mana sianga.
36 Bungina lungu buranga didali, xusunga ba diraxata.
37 Dibala ba, “Yesu Nasaretiam ma ila lo.”
38 Baing wagi ba, “Yesu, Xaitamoxi Debit Garanoa ba,* usinga nga!”
39 Lipuadi dimuga mana burangua dibili, dibala ba, “Udik!” Dibalabala
sus, haxi buk saing wagi sabanga ba, “Xaitamoxi Debit Garanoa ba, usinga
nga!”

✡ **18:20** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:12-16; Hanaunaunga (Lo) 5:16-20 * **18:38** ***Debit Garanoa*** yaya tela mana Urana Lipuxing Mogunganama, lipua Urana mogu bagula sok mana Debit bakbaginoa.

40 Baing Yesu li mua saing bala lipudi ba daxap lipua ma rangua. Bungina
ma haxek, Yesu xusunga ba,
41 “Ubo ba ngariaung baru?”
Haxuya ba, “Toxoratamona, ngabo ba ngabagu.”
42 Baing Yesu harua na ba, “Maxamdi disok xai dup. Hatumingam
haringina hamaringiaung.”
43 Hata sibuna li maxandi disok xai dup, saing su mana Yesu, iti Urana
yanoa. Bungina lipudi dibagu alaba, ding xauna diti Urana yanoa.

19

Lipu Takis Xabinganam Sakias

1 Yesu luxu Yeriko saing kisi mala.
2 Lipu tela wa la ba, yanoa Sakias, lipu takis xabinganamdi yanamiding
tela, lipu xalaxalam.
3 Bo ba bagu Yesu lipua na bila baru, ne sanga te, namua na raxap saing
lipu xumana dahaxa ditaxiya Yesu.
4 Binabu luki muga mala, saing haing mana xai gusak tela ba bagu,
namua na Yesu ma bila ba.
5 Bungina Yesu sok mana longga baguba, bagu mahaing saing harua na
ba, “Sakias, uri ma sap. Hatata bagula ngawa ranguaung numamia.”
6 Baing ri ma sap, yaha sibuna saing xap Yesu.
7 Lipu longgalo dibagu alali daharungia ba, “Baruta ila wa rangua lipu
kubolu dianamga ba?”
8 Bungina duwa numia, Sakias mesa saing harua na Toxoratamona
ba, “Toxoratamona, ubagu! Hatata bagula ngautu xalingigudi lia, saing
ngasina hataing tela na lipu haxugindi. Nabu ngalanglangua lipu teladi
mana axamang tela, bing bagula ngahaxuya luwadi luwadi muli nadi.”
9 Yesu harua na ba, “Hatata Urana xap numa li moxondi muli, namua
na lipua li xauna Ebraham bakbaging tela.
10 Baing Lipua Ma Rangua Urana ma bu sai mana lipudi dahanggalang
saing xapdi muli.”

Haruanga Babuna Mana Lipu Oxatam 10
(Matyu 25:14-30)

11 Dima haxek long sabangga Yerusalem, saing lipudi dilungu Yesu
haruanganoa ba, ding dahagaxa ba Urana Yonggaxinoa bagula ungguti sap.
Binabu baladi mana haruanga babuna li:
12 “Yanam tela ila long hasoyam tela bu dimogu ba sok xaitamoxi, saking
bagula goxoya ma.
13 Muga baing wagi lipuxing oxatam 10 dima, saing sina siang gol tela*
na taining tainina. Harua ba, ‘Awaxata mana siangga li laing ngagoxoya
ma.’
14 “Ne lipu yabanamdi hauxading sibuna mana, saing disoxi ulekkamdi
kimuya mana bu daharua ba, ‘Hauxamam mana lipua li sok xaitamoxi-
mam.’
15 “Baing tegu, sok xaitamoxi, saing goxoya ma yabania. Baing wagi
lipuxing oxatamdi sina sianga nadi ba dima bu lungu diraxata manadi,
daxap tela muli baru.
16 “Mugamugangama ma saing harua ba, ‘Lipu sabanga, ngawaxata
mana siangima saing ngaxap 10 muli.’

* **19:13** Grik xuana—*mina.* Mina bing siang tela bila lipu tela waxata sobak tuwa giminaginoa.

17 “Xaitamoxi bala ba, ‘Xai sibuna! Ung lipu oxatam xai! Namua na
uwasa xai mana axamang kaxukandi, binabu ngataung etua mana long
sabangga 10.’
18 “Tela ma saing harua ba, ‘Lipu sabanga, ngawaxata mana siangima
saing ngaxap 5 muli.’
19 “Xaitamoxi bala ba, ‘Ngataung etua mana long sabangga 5.’
20 “Baing lipu oxatam tela muli ma saing harua ba, ‘Lipu sabanga,
siangimga li ngasina naung muli. Ngatibu saing ngayameng mana long
tela.
21 Ngamaxuwa maung, namua na ung lipu yabina. Oxop xalaxala lipu
teladi duwaxata manadi. Oxop angingadi lipu teladi duxumadi.’
22 “Lipuxing haringina haxuya ba, ‘Ung lipu oxatam diana! Bagula
ngasuxuyaung mana ung sibum haruangama! Uxabia nga, nga lipu yabina.
Ngaxap xalaxaladi lipu teladi duwaxata manadi. Ngaxap angingadi lipu
teladi duxumadi.
23 Ne baruta uta siangigua maluxu’m numa sianggam te? Baing bungina
ngagoxoya ma bing ngaxap muli xaung siang dalingam teladi xauna.’
24 “Baing xaitamoxi harua na lipudi dili singia ba, ‘Axap sianginoa
sangua, saing asina na lipua tuxu 10.’
25 “Daharua ba, ‘Lipu sabanga, lipua ba tuxu 10 masup!’
26 “Baing haxuya ba, ‘Ngabalang ba, lipu gaxarea dituxu oxata xai mana
axadi daxapdi ba, bagula ngasina teladi muli nadi. Ne lipu gaxarea dituxu
oxata xai mana axadi daxapdi ba te, baraxinta ding dituxudi, bagula
ngaxapdi sanguadi muli.
27 Ne bixuagudi hauxading mana ngasok xaitamoxidinga, axapdi ma
saing aungdi mati maxagia.’ ”

Yesu Luxu Long Sabangga Yerusalem Bila Xaitamoxi (Matyu 21:1-9; Mak 11:1-10; Yon 12:12-15)

28 Kimuya mana Yesu harua alaba, ila muga mahaing long sabangga
Yerusalem.
29 Disok haxek mana long luwa Betpets, Betani duwa Xaxagania Olip.
Baing soxi lipuxing luwa dinaxu mana mala, harua nadi ba,
30 “Tang galuxu mana longga wa mugamugangia to. Haxek sibuna ba
aluxu, bagula abagu donki† haun tela digoti la ba, lipu tela rung mana
teguyu. Tang galuba saing axai ma.
31 Nabu lipu tela xusunga ba, ‘Baruta tang galuba?’, bing tang gabala ba,
‘Toxoratamona oxatana mana.’ ”
32 Lipuadi Yesu soxidi mala muga dilauba, dibagu bila bala dingtang ba.
33 Bungina diluba, moxondi duxusungadi ba, “Baruta tang galuba donki
ba?”
34 Tang dahaxuya ba, “Toxoratamona oxatana mana.”
35 Tang daxap ma rangua Yesu, diting imangiding sabangadi mahaing
donki, saing dahauli Yesu ba rung etua mana.
36 Baing haxa mala, saing lipudi duxa imangiding sabangadi daxangia
bu dahatanga lipu yayam sabanga.
37 Bungina sok haxek mana longga daxanga ri mala Xaxagana Olip, lipu
longgalo dinaxu mana dungguti duwagi diyaha, diti Urana yanoa sabanga
mana axamang haringindi dibagudi ba, daharua ba,

† **19:30** ***Donki*** asaxa tela xoxi lipudi.

38 “Urana sina guxama na Xaitamoxi baguli ma mana Toxoratamona yanoa
ba!”✡

“Gamogamu mosiam wa liwe mana Urana xaung am lipuxindi,
saing taiti Urana Eta Loam Sibuna yanoa!”

39 Parisi teladi duwa burangia daharua na Yesu ba, “Lipu Tu-
batubaingam, ubili lipuximdi dinaxu maung ba!”
40 Haxuya ba, “Ngabalang ba, nabu dimumguti, bing maxung sibuna
siangdi bagula duwagi.”
41 Bungina ma haxek Yerusalem saing bagu long sabangua, tang mana,
42 harua ba, “Ngabo ba hatata axabia mana daxanga xap gamogamu
mosiama masok, baing tegu, hisa mang.
43 Xaidapdi dima yu bungina bixuaimdi bagula dilipkang disoxautiang
mana rubing longgalo, diki titia gamgamingaimia bu ditongtongia daxanga
etua mana, saing dihixi diluxu daxapkang.
44 Bagula dahanggalangiang xaung garaimdi maluxu gamgamingaimia.
Bagula diyunga siang tela wa etua mana rianoa te, namua na hatumin-
gaimdi diriba ding, saing abagu axabia te xaidapka Urana hauliang ma
ba.”

Yesu Suka Lipu Siang Oxatanamdi Sangua Urana Numanoa
(Matyu 21:12-16; Mak 11:15-18; Yon 2:13-16)

45 Baing luxu Urana Numang yabania saing suka lipuadi disina axamandi
mana sianga maluxu Urana Numania masokkuba.
46 Harua nadi ba, “Aisaya bung Urana Xuania ba Urana harua ba,
‘Numagua bagula duxu ba numa sabungam’,✡ ne ang gaxugia mala bila
‘guha tela lipu hanaunggamdi dihisa maluxu mana!’✡”
47 Xaidap longgalo tubatuba Urana Numania. Ne lipu hanani-
angamdi yanamidingdi, lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digabu
lipudi yanamiding teladi disai daxanga tela bu dung mati.
48 Disaisai sus, namua na lipu longgalo dahaxi buk ba dilungu haru-
anganoa.

20

Gaxarea Sina Haringinga Na Yesu?
(Matyu 21:23-27; Mak 11:27-33)

1 Xaidap tela bungina Yesu tubatuba lipudi, baxanga ulek xaiyua
Urana Numang yabania, baing lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu
hanaunaunga tubatubainganamdi xaung lipu haringindi dima rangua.
2 Daharua ba, “Ubaxanga nam ba oxop yaya ba rangua gaxarea bu ulibu
axadi bagudi li. Gaxarea mogung ba ulibudi?”
3 Haxuya ba, “Bagula ngaxusungang xusunganga tela to. Abaxanga
nanga.
4 Bungina Yon sugua lipudi—Gaxarea sina yaya na bu libu? Urana kimbo
lipudi?”
5 Dahangixaya liwe mading ba, “Nabu taharua ba, ‘Urana sina,’ bing
bagula xusunga kira ba, ‘Ne baruta ahatum haringina mana Yon te?’
6 Ne nabu taharua ba, ‘Lipudi disina,’ bing lipu longgalo bagula
daxatu kira siangia mati, namua na dahatum ba Yon Urana lipuxing
suxunguxunguam tela.”

✡ **19:38** Olaidi (Buk Song) 118:26 ✡ **19:46** Aisaya (Aisaia) 56:7 ✡ **19:46** Yeremaya (Jeremaia) 7:11

7 Binabu dahaxuya ba, “Am gaxabia te ma rangua gaxarea.”
8 Baing ina naga, haxuya ba, “Tauna, nga xauna, bagula ngabalang te ba gaxarea sina yaya nanga bu ngalibu axadi bagudi li.”

Haruanga Babuna Mana Lipu Wain Umangang Wasanganamdi (Matyu 21:33-46; Mak 12:1-12)

9 Baing bala lipudi mana haruanga babung tela, harua ba, “Lipu tela xuma wain umangang tela, sina na lipu umangamdi, duwaxata bu daxap marang hataindi nading, saing ing sibuna ila haxa mauli hasoya niani xumana.
10 Bunging moyangama sok, baing soxi lipuxing haulingam tela mala rangua lipu umanga wasanganamdi bu xap wain marang hataindi ranguadi. Ning lipu umanga wasanganamdi ditaha, saing disuka olang mala.
11 Baing soxi lipuxing haulingam tela muli nadi, ne ditaha xauna, saing dilibu doa mana, disina memeya na, saing disuka olang mala.
12 Baing soxi tela muli mala saing duxuxu disuka mala.
13 “Binabu wain umangang moxona harua naina ba, ‘Ngaria baru? Bagula ngasoxi garagua, ina nga murugu sibuna mana. Bola bagula dilungu haruanganoa.’
14 “Ning bungina lipu umanga wasanganamdi dibagu, daharua nading ba, ‘Moxona garanoa lo. Kimuya bagula xap tibuna xalingindi. Taung mati, bing xalingindi bagula dima rimaria.’
15 Binabu diting mala sangua umangua saing dung mati.
“Tauna, ahatum baru? Wain umangang moxonoa bagula riadi baru?
16 Bagula ma ung lipu umanga wasanganamgadi ba mati, saing sina umangua na teladi.”
Bungina lipudi dilungu alaba, daharua ba, “Laku, sanga ba sok bila te!”
17 Ne Yesu bagu taxa manadi saing xusungadi ba, “Nabu aharua bila ba, bing baru namuxinta mana Urana Xuanoa ba:

“ ‘Sianga lipu numa tongtongianganamdi dihitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo’✡?

18 Lipu gaxarea xungdi mari mana siangga ba bagula duxurutiti, saing lipu gaxarea siangga ba xung mari manadi, bagula dimunanggi.”
19 Lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digabu lipu hananiangamdi yanamidingdi disai daxanga bu dituxu hata sibuna li, namua na daxabia ba su haruanga babuna baguba manadi. Ne dimaxuwa mana lipudi.

Xusungangua Mana Digim Takis (Matyu 22:15-22; Mak 12:13-17)

20 Duwasa haringina mana, baing disoxi lipu bagubagungamdi, ne dilangua ba ding lipu maxunamdi. Dituba ba dilanglangua Yesu bu harua haruanga tela maring te. Dituba bila ba bu dituxu dita haruangia gabana maxania.
21 Binabu lipu bagubagungamdi daharua na ba, “Lipu Tubatubaingam, am gaxabia ba ung lipu haruanga tubatubaik maxunam, ulibu hasusu mana lipu longgalo, saing utubatuba Urana daxanganoa xaung haruanga maxuna.
22 Tauna, ubaxanga nam. Maring mana tagim takis mala na Sisa,* kimbo doa?”
23 Ne Yesu xabia muragidinga saing harua nadi ba,

✡ **20:17** Olaidi (Buk Song) 118:22 * **20:22** Ubagu haruanga hawama mana Luk 3:1.

24 “Ahatanga siang mukiring tela† nanga. Gaxarea babunoa li? Gaxarea
yanoa wa mana?”
Dahaxuya ba, “Sisa naga.”
25 Baing harua nadi ba, “Tauna, axadi Sisa iniadi, asinadi na Sisa, saing
axadi Urana iniadi, asinadi na Urana.”
26 Baing ina naga, sanga ba dilanglangua bu harua doa lipudi maxadingia
te. Dihixi mana haxuyanganoa, binabu dimumguti.

Xusungangua Mana Lipuadi Dimesa Muli
(Matyu 22:23-33; Mak 12:18-27)

27 Baing bakbakka Sadyusi‡ teladi dima rangua bu duxusunga mana
axamang tela. Ding dahatiam mana lipudi bagula dimesa muli.
28 Daharua ba, “Lipu Tubatubaingam, Moses bung haruanga tela makira
Urana Xuania ba nabu lipu tela mati, sangua haininoa, ne garang tate, bing
kixinginoa bagula yau sabanganoa tabinoa bu tang daxap garadi masok,
saking sabanganoa bakbagindi bagula disup te.
29 Tauna, bunging tela neng sabangang 7 duwa. Mugamugangama yau
haing tela saing mati, garang tate.
30 Bing kixinginoa ma kimu mana mugamugangama yau tabinoa saing
mati, garang tate.
31 Hiliadinga kubolu taininau. Bila balau laing disup,
32 baing ina naga, hainga mati.
33 Tauna, kimuya, bungina lipudi dimesa muli, bing haingga ba bagula
wa gaxarea haininoa sibuna? Namua na 7 ding diyau ba.”
34 Yesu haxuya ba, “Lup haingdi duwa hawa titia li diyau.
35 Ne kimuya lipu gaxarea Urana harua ba dimaring ba dimesa muli bu
duwa long xaiya bagula diyau ding te,
36 saing sanga ba dimati muli te, namua na duwa bila Urana uleginamdi.
Ding Urana garandi, namua na itidi dimesa muli mana matiyua.
37 Moses hatanga nakira ba ding longgalo dimati bagula dimesa muli.
Bungina bung xailonginoa, mana hataina naxuya mana xai kaxukana
yaba wa mana ba, kimu sibuna mana mugangaradi Ebraham, Aisak xaung
Yekop tung dimati ba, uxu Toxoratamona ba ‘Urana mana Ebraham, Urana
mana Aisak, xaung Urana mana Yekop.’✡§
38 Binabu ina Urana mana lipu matiandi te. Tegu. Ina Urana mana lipu
gamatandi, namua na lipu longgalo duwa gamatana maxania.”
39 Lipu hanaunaunga tubatubainganam teladi daharua ba, “Lipu tu-
batubaingam, uharua xai sibuna!”
40 Baing lipudi dimaxuwa mana dituba mana xusunganga tela muli.

Gaxarea Garanoa Kristo?
(Matyu 22:41-46; Mak 12:35-40)

41 Baing Yesu xusungadi ba, “Baruta lipudi daharua ba Urana Lipuxing
Mogunganama wa Xaitamoxi Debit Garanoa?
42 Mana Olaidi Xailongidinga Debit ing sibuna baxanga mana Urana
Lipuxing Mogunganama ba:

“ ‘Toxoratamona harua na Toxoratamona ngayua ba:
“Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,

† **20:24** Grik xuana—*denari.* ‡ **20:27** ***Sadyusi*** bing Yudadi sabungading tela, xan tela mana Parisidi. ✡ **20:37** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6 § **20:37** Ebraham, Aisak, Yekop, tung dimati mugau sibuna mana Moses bung haruanga baguba, binabu Yesu hatanga tung aningodingdi duwauyu, dimati te.

43 laing ngata bixuamdi
hawa maung.” ’✡

44 Debit uxu ba ‘Toxoratamona.’ Tauna, ina wa Debit garanoa xauna
baru?”
45 Lipu longgalo dilungu mua, baing Yesu harua na lipuxindi dinaxu
mana ba,
46 “Amaxania mana lipu hanaunaunga tubatubainganamdi. Ding
muruding buk mana disau imang maxaxaya bu dahaxa mauli, saing dibo
ba lipudi ditidi daharua xaidap xai nadi mana nawa yabandi. Ding
muruding buk mana dirung mana kabukabu mugamugangamdi mana
sabunga numandi, saing dibo ba dirung mana kabukabu yayamdi mana
taungadi.
47 Dilanglangua tapdi bu dahanai xalingidingdi, saing disabu maxaxaya
bu disok xai lipudi maxadingia. Kimuya, mana xaidap subinganoa, bagula
daxap salak sabanga.”

21

Taba Yahanganoa
(Mak 12:41-44)

1 Yesu bagu mauli saing bagu lipu xalaxalamdi ditata siangdi maluxu
Urana Numang siang yabania.
2 Bagu tap haxuging tela xauna ta siang kaxukang mukiring luwa
maluxu, disok bila toia taininau.
3 Harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, tap haxugina sinainganoa
dali lipu teladi.
4 Namua na lipu teladi disina hataing kaxukana mana siangiding
xumana. Ne tapka ba, raxap sibuna saing sina sianging longgalo, siangindi
disup mana gim anginga xaung axamandi.”

Yesu Baxanga Ba Urana Numanoa Bagula Doa
(Matyu 24:1-2; Mak 13:1-2)

5 Lipuxing teladi dinaxu mana dibagu Urana Numanoa, saing daharua
ba sianging gumangindi, xaung yauyaungandi daxai sibuna, lipudi disinadi
na Urana ba yauyau Numanoa. Ne Yesu harua ba,
6 “Axadi ba abagudi, xaidaba ma yu bungina siang tela bagula wa etua
mana rianoa te. Tegu. Bagula ding longgalo disup mari.”

Mauxangandi Xaung Salakdi Bagula Disok
(Matyu 24:3-14; Mak 13:3-13)

7 Duxusunga ba, “Lipu Tubatubaingam, bungintabi bagula axadi bagudi
li disok? Baing baraxinta bagula sok muga bu hatanga ba axadi li dibo ba
disokkuba?”
8 Haxuya ba, “Amaxania, nam lipu teladi dilanglanguang. Namua na
xumana bagula dima dilangua daxap yagua saing bagula daharua ba, ‘Nga
lipua naga Urana soxi ma,’ xaung, ‘Xaidaba mauba.’ Asu manadiu tai.
9 Bungina alungu haunginga sabangadi bibingadinga, bing amaxuwau
tai. Namua na axadi na bila ba bagula disok to, ne subinganoa sok teguyu.”
10 Baing harua nadi ba, “Numanumadi bagula dimesa dahaunggana ding,
saing yonggadi bagula dilibu taininau.

✡ **20:43** Olaidi (Buk Song) 110:1

11 Noxiga sabangadi bagula disok, saing gesak sabangadi xaung businga
sabangadi bagula disok mana long xangxana. Hatanganga maxuwanga
sabangadi bagula disok sabalunia.
12 “Ne muga manadi, bagula dituxuang disina salaga nang. Bagula
ditang haruangia mana Yudadi sabungading numandi, saing daxaiang
mala salak yabania, saing bagula daxapkang mala haruangia xaitamoxidi
xaung gabanadi maxadingia, namua na anaxu manga.
13 Ne alaba ganangana mana abaxanga nga nadi.
14 Ning muga aharingiang bu ahatum xumanau tai mana aharua baru.
15 Namua na bagula ngasina haruanga xaung hatuminga maringina
nang, bu bixuaimdi sanga ba dahaxiang te, sanga ba duxugia haruangaima
te.
16 Bauimtibuimdi, sabangaimdi, kixingimdi, bakbagimdi xaung riaimdi
bagula ditang bixuaimdi rimadingia, saing bagula dung angia teladi mati.
17 Lipu longgalo bagula hauxading sibuna mang namua na yagua wa
ranguang.
18 Ning sanga ba ahanggalang te.
19 Ali haringina mana hatumingaim haringina. Mana daxanga naga
bagula axap walinga subingang teguama.

Yesu Baxanga Ba Yerusalem Bagula Doa
(Matyu 24:15-21; Mak 13:14-19)

20 “Bungina abagu lipu haungingamdi dilip long sabangga Yerusalem,
axabia ba haxek sibuna longga ba bagula doa.
21 Baing lipu gaxarea duwa titia Yudia bing diluki mala bimbia, lipu
gaxarea duwa maluxu long sabangga li Yerusalem bing disauya, saing lipu
gaxarea duwa sabasabia bing diluxu mana long sabangga liu tai.
22 Namua na xaidapka baguba Urana mogu Xuania mana haxuya
kuboluding diandi sokkuba.
23 Baing usinganga buk mana haingdi gamoding xaung hainggadi disina
sua na garadingdi mana bungina baguba! Salak sabanga bagula sok titia
li, saing Urana ating salianoa bagula xap lipuadi ba.
24 Bixuadingdi bagula dima dungdi mati. Lipu gaxarea dimati te bagula
dituxudi saing daxaidi mala mana long teladi. Yuda Teguamdi bagula
dahanggalangia Yerusalem laing Yuda Teguamdi xaidabidingdi disup.

Lipua Ma Rangua Urana Malinganoa
(Matyu 24:29-31; Mak 13:24-27)

25 “Mana bungina baguba, hatangangadi bagula disok mana xaidaba,
sobaga xaung hatungdi. La li titia, numanumadi bagula dimaxuwa
dahatum xumang sibuna bungina dilungu tega halunglung saing bibi
sabanga.
26 Lipudi bagula dimakmatia namua na dimaxuwa sibuna, dahatum
xumana mana baraxinta bagula sok mana titia, namua na axamang
haringindi duwa sabalunia bagula dilulu.
27 Mana bungina baguba lipudi bagula dibagu Lipua Ma Rangua Urana
ma mana mugap tela xaung haringinganoa xaung ralang sabanga.
28 Bungina axadi bagudi li dungguti disok, amesa abagu mahaing, namua
na xaidaba mana Urana xapkang muli sangua bixuaimdi rimadingia ma
haxekkuba.”

Abagu Xaidi Kuboludinga Saing Axap Xabianga Mana
(Matyu 24:32-35; Mak 13:28-31)

29 Baing baladi mana haruanga babuna li: “Abagu xaiya pik xaung xai
longgalo.
30 Bungina loding, ang sibuim abagu saing axabia ba gesaga sokkuba.
31 Bila balau, bungina abagu axadi bagudi li disok, axabia ba Urana
Yonggaxinoa ma haxekkuba.
32 “Maxung sibuna ngabalang ba, bagula lipu hatatamdi disup teguyu,
laing axadi bagudi li disok to.
33 Sabaluna xaung titi bagula disup, ne xuagu marandi sanga ba disup
te.

Wasa Xai

34 “Awasa xai, labu ahatum xumana mana walingaima mana titia liu tai.
Labu anung lang haringina buk xaung kakahaimgu tai, saing labu alibu
kubolu diandiu tai. Nam xaidapka baguba bagula tuxuang bila bitinga
tuxu asaxua.
35 Namua na bagula ma bila ba mana lipu longgalo duwa titia li.
36 Bungingbunginalo amaxania, saing asabu ba bagula agiti sangua
axamandi bagula disok, asabu sanga ba ali Lipua Ma Rangua Urana
maxania.”
37 Xaidap taining tainina Yesu tubatuba Urana Numania, saing bungbung
taining tainina ila sangua bu wa Xaxagania Olip.
38 Baing buraraging sibuna lipu longgalo dima Urana Numania bu
dilungu.

22

Yudas Nai Parisidi Ba Ta Yesu Rimadingia
(Matyu 26:2-5; Mak 14:1-2,10-11)

1 Taunga Mana Salanga Salalangang Teguama sokkuba. Yan tela bing
Taunga Dalingam.*
2 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga
tubatubainganamdi ding disai daxanga ba dung Yesu mati, namua na
dimaxuwa lipudi bagula diti haunginga sabangua.
3 Baing ina naga, Satan luxu mana Yudas, duxu ba Iskariot, ina tela mana
Lipu 12.
4 Baing Yudas ila rangua lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu
lipu haungingam duwasa mana Urana Numanoa yanamidingdi. Baing
hangixaya ranguadi ba ta Yesu rimadingia baru.
5 Diyaha sibuna saing dibala ba bagula disina sianga na.
6 Naidi saing sai daxanga ba ta Yesu rimadingia. Ragu laing bungina
buranga duwa rangua te.

Yesu Xang Rangua Lipuxindi Dinaxu Mana
(Matyu 26:17-35; Mak 14:12-26; Yon 13:21-30; 1 Korin 11:23-25)

7 Tauna, Taunga Mana Salanga Salalangang Teguama sok. Mana
xaidapka baguba, Yudadi kuboludinga bing dahanania sipsip tutubina
mana Taunga Dalingam.
8 Yesu soxi Pita Yon tang mala, bala dingtang ba, “Tang gala axauxau
axamandi bu taxang Taunga Dalingam angianoa.”
9 Duxusunga ba, “Ubo ba tam gala mana long baruamta bu am
gaxauxau?”

---

* **22:1** ***Taunga Mana Salanga Salalanga Teguama*** xaung ***Taunga Dalingam*** bing Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi daxauxau ba diyunga Isip, saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi saing garading matuaudi dimati te.

10 Baladi ba, “Bagu bungina tang galuxu long sabangia, lipu tela xuru
bori langinam bagula sok mangtang. Tang gasu mana mala laing asok
mana numa ina luxu mana ba,
11 saing aharua na numa moxonoa ba, ‘Lipu Tubatubaingama xusunga
ba: Lobu numa lunam kabila mana ngaxang Taunga Dalingam angianoa
rangua lipuxigudi dinaxu manga?’
12 Baing bagula hatanga nangtang numa luna sabanga etuam tela,
kabukabudi duwa masup mana. La ba, axauxau angingua.”
13 Baing ina naga, tang dilauba, saing tang dibagu axamandi duwa bila
Yesu baxanga nadi ba. Binabu daxauxau Taunga Dalingam angianoa la ba.
14 Xaidap maxanoa sokkuba, baing Yesu gabu aposel iniadi daxang
kabukabia.
15 Baing harua nadi ba, “Nga murugu sibuna mana ngaxang angingua
mana Taunga Dalingam ranguang muga mana ngaxap salaga.
16 Namua na ngabalang ba, nga bagula ngaxang alali muli te laing namua
sok maxuna Urana Yonggaxinia.”
17 Baing xap wain xubanoa, harua xai sibuna na Urana, saing harua ba,
“Axap, atuxu sinak mana liwe mang.
18 Namua na ngabalang ba bagula nganung wain muli te laing Urana
Yonggaxinoa ma.”
19 Baing xap salangua, saking harua xai sibuna na Urana. Sup, baing utu
saha, sina nadi, saing harua ba, “Alali mututungagua, ngasina bu hauliang.
Alibu alali bu ahatumia nga muli.”
20 Kimuya mana daxang, bila balau xap xubua, harua ba, “Xuba li
haruanga haunua, Urana hau mana sibigua, matuxuya mari bu hauliang.
21 Ne bagu, lipua wa kabukabia li bagula ta nga bixuagudi rimadingia,
ina rung rangua nga bila riagua.
22 Lipua Ma Rangua Urana bagula mati bila Urana mogu ba. Ne laku,
mauxanganoa bagula xap lipua ba ta bixuandi rimadingia.”
23 Baing dungguti duxusunga liwe mading ba dingia gaxarea bagula libu.
24 Baing lipudi dinaxu mana dahakhaxi mana gaxarea bagula wa
mugamuga liwe mading.
25 Yesu harua nadi ba, “Xaitamoxi mana Yuda Teguamdi diyaha ba
dahatanga nadi ba ding haringingading. Ning duxu ding ba ‘Lipu
Sinaikkamdi’.
26 Ne heku awa bila ba. Tegu. Lipu gaxarea liwe mang bo ba wa
mugamuga, bing kuboluna wa bila kaxukana. Yanamim gaxarea, bing
kuboluna wa bila lipu haulingam.
27 Namua na lipu baruamta muga, lipua ba rung kabukabu xangingamia,
kimbo ina sina angingua? Lipua rung? Maxung sibuna. Ne nga ngawa liwe
mang bila lipu haulingam.
28 Ang ba awa rangua nga, saing aluki sangua nga te bungina mauxan-
gandi daxap nga.
29 Binabu ngasina Yonggaxigua nang, bila Tibugu sina nanga,
30 bu ang garung ang gaxang mana kabukabugua Yonggaxigia, saing bu
arung mana xaitamoxi kabukabundi saing asuxuya Isrel bakbakka 12.
31 “Saimon, Saimon, bagu Satan xusunga Urana ba tubang bila lipudi
diting wit mahaing bu ditibaxaya yoxodi mala.
32 Ne ngasabu maung masup ba hatumingam haringina bagula xung
mari masup te. Kimu, bungina ugoxoya ma rangua nga, bing uharingia
riamdi bu dili haringina muli.”

33 Ne haxuya ba, “Toxoratamona, ngaxauxau hatumingagua masup
ba ngala salak yabania ranguaung, saing sanga ba ngamati ranguaung
xauna.”
34 Baing Yesu haxuya ba, “Pita, ngabalaung ba, hatata muga mana
muxaxua xatu, bagula uhatiam manga bunging tuwa.”
35 Baing Yesu xusungadi ba, “Waleu bungina ngasoxiang mala, axola
mana tanga sianggam, tanga xaung xai sanggandi, bing araxap mana
axamang tela kimbo tegu?”
Dahaxuya ba, “Tegu.”
36 Harua nadi ba, “Ne hatata, gaxarea ung tangam sianggam kimbo
tangam, bing oxop mala. Gaxarea oxola mana waxang sabanga bing usina
imangima bu ugim tela,
37 namua na dibung Urana Xuania ba, ‘Baing dimogu ina lipu dian tela.’✡
Baing ngabalang ba haruanga li bagula sok maxuna manga. Maxung
sibuna, baraxinta dibung mari manga, aningonoa sok maxunauba.”†
38 Lipudi dinaxu mana daharua ba, “Toxoratamona, ubagu, waxang
sabanga luwadi li.”
Baing harua ba, “Sanga lo.”

Yesu Sabu Xaxagania Olip
(Matyu 26:36-46; Mak 14:32-42)

39 Yesu ila sangua saing haing Xaxagania Olip, bila ina kubolunoa ba.
Baing lipuxindi dinaxu mana dila xauna.
40 Disok saing harua nadi ba, “Asabu, nam tubaiga xapkang.”
41 Sauyadi saing ila monga, bila lipua ting sianga mala, gung king tuxundi
saing sabu ba,
42 “Tibugu, nabu ung murungama, bing unia xuba salakkamga li
mala sangua nga. Ne heku usu mana murungagua, ne usu mana ung
murungama.”
43 Baing Urana uleginam tela ri long xaiya ma, owa masok mana, saing
haringia.
44 Gamonoa mauxang sibuna, binabu sabu haringing sibuna, saing
salaksalaginoa sok bila sip marandi saing diri titia.‡
45 Sabu masup saing mesa goxoya ma rangua lipuxindi dinaxu mana,
bagudi dikinu matabu, haringingading disup namua na ayangading buk.
46 Xusungadi ba, “Akinu baru? Amesa asabu, nam tubaiga xapkang.”

Dituxu Yesu
(Matyu 26:47-56; Mak 14:43-50; Yon 18:3-11)

47 Yesu haruauyu, baing buranga tela sok, saing lipua duxu ba Yudas, ina
mana Lipu 12 tela, muga manadi. Ma haxek rangua Yesu bu libu,§
48 ne Yesu xusunga ba, “Yudas, uraxata ulibu Lipua Ma Rangua Urana
bu usina mala bixuandi rimadingia?”
49 Bungina lipuadi dinaxu mana Yesu dibagu baraxinta bo ba sokkuba,
duxusunga ba, “Toxoratamona, am gating waxangimam sabangadi man-
adi?”
50 Baing dingia tela ting waxanginoa mana lipu hananiangam mugamu-
gangama lipuxing oxata olanggama, saing taxiti tangangliang rimamo.

✡ **22:37** Aisaya (Aisaia) 53:12 † **22:37** Harua bila ba, namua na muga soxi lipuxindi dinaxu mana mala saing duwa xai, lipudi dilungu haruangadinga saing duwasa manadi. Ne kimuya mana matianoa, harua ba bagula lipudi hauxading mana haruangadinga, saing sanga ba duwasa manadi te. ‡ **22:44** Mana xailong muganga teladi, dibung Luk 43-44 te. § **22:47** Ubagu haruanga hawama mana Luk 7:45.

51 Ne Yesu harua ba, “Asauya!” Baing ring lipua tanganglianoa saing sok
xai muli.
52 Baing Yesu harua na lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu
haungingamdi duwasa mana Urana Numana yanamidingdi, xaung lipu
haringindi dima bu dituxu ba, “Ai, ang gama xaung waxang sabangadi
xaung xaidi bila nga lipu hanaunggam tela, bo?
53 Xaidapxaidapka lo ngawa ranguang, ngatubatuba Urana Numang
yabania, ning atuxu nga te. Ne hatata ang xaidabima, xaidaba mana
labiang haringinganoa wa etua mana axamandi.”

Pita Hatiam Mana Yesu
(Matyu 26:69-75; Mak 14:66-72; Yon 18:16-18,25-27)

54 Kimuya mana dituxu, daxai mala lipu hananiangam mugamugangama
numania. Pita su manadi mala, ne wa hasoya monga.
55 Ning bungina dibura yaba liwe mana numa yabana, dirungguba, baing
Pita rung mari ranguadi.
56 Haing haulingam tela bagu rung mari yabia. Bagu haringina mana
saing harua ba, “Lipua li wa rangua Yesu xauna.”
57 Ne hatiam mana. Harua ba, “Haing, ngaxabia lipua ba teke.”
58 Mongaita baing lipu tela bagu saing harua ba, “Ung xauna, ung dingia
tela.”
Ne Pita haxuya ba, “Lipu, nga riadinga te!”
59 Auwa tela ila sup baing tela muli harua haringina ba, “Maxung sibuna
lipua li wa rangua, namua na Galili tela.”
60 Pita haxuya ba, “Lipu, baraxinta uharua mana ba, ngaxabia teke!”
Pita harua masup teguyu baing muxaxua xatu.
61 Toxoratamona xugia saing bagu maringina mana Pita. Baing Pita
hatumia muli Toxoratamona haruanganoa menau harua mana ba, “Muga
mana muxaxua xatu hatata, bagula uhatiam manga tuwa.”
62 Baing ina naga, Pita sok mala, tang haringing sibuna.

Lipu Haungingamdi Didaudau Yesu
(Matyu 26:67-68; Mak 14:65; Yon 18:22-23)

63 Lipuadi duwasa mana Yesu dungguti didaudau ditaha.
64 Disaku maxandi saing daharua ba, “Uhatanga ba ung Urana lipuxing
suxunguxunguama! Ubaxanga, gaxarea tahaung?”
65 Baing daharua haruanga diang xumana na.

Daxap Yesu Mala Pailat Herot Tang Maxadingia
(Matyu 26:63-66, 27:11-26; Mak 14:61-63, 15:2-15; Yon 18:19-21, 18:29-37, 18:39–19:16)

66 Buraraging sibuna baing lipudi lipuxiding haringindi, lipu hana-
niangamdi yanamidingdi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi
digugunia. Baing lipudi duwasa mana Yesu daxai ma kaunsilidi bagudi
li maxadingia.
67 Kaunsilidi daharua ba, “Nabu ung Urana Lipuxing Mogunganama,
bing ubaxanga nam.”
Ne Yesu haxuya nadi ba, “Nabu ngabalang, bing bagula ahatum
haringina mana haruangagua te.
68 Baing nabu ngaxusungang, bing bagula ahaxuya te.
69 Ne hatata saing ila, Lipua Ma Rangua Urana bagula rung mana Urana
haringingam kabukabung yayam wa rimang rimamo rubinia.”
70 Ding duxusunga ba, “Baruta? Ubaxanga ba ung Urana Garanoa?”

Haxuya ba, “Ang sibuim aharua ba. Nga baing.”
71 Baing daharua ba, “Heku tasai’m lipu tela muli su haruangua na! Kira talungu masup mana ing sibung suxungunoa.”

23

1 Baing ina naga, yanamgadi ba ding longgalo dimesa daxai Yesu mala rangua gabana Pailat.
2 Baing dungguti disu haruanga mana, daharua ba, “Am gabagu ba lipua li bo ba tam Yudadi daxanga diania. Biliam ba am gasina takis na Sisau tai. Harua ba xaitamoxi tela, Urana Lipuxing Mogunganama.”
3 Binabu Pailat xusunga Yesu ba, “Ung ba xaitamoxi Yuda dingia?”
Baing Yesu haxuya ba, “Wane, bila ung guharua ba.”
4 Baing Pailat baxanga na lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung buranga ba, “Ngabagu ina libu kubolu dian tela te.”
5 Ne dahaxi, daharua ba, “Haxa mauli titia Yudia saing yumyum lipu longgalo mana tubatubainganoa. Ungguti mana titia Galili saing ma masup la li.”
6 Pailat lungu alaba baing xusungadi ba nabu Yesu Galili tela.
7 Bungina lungu ba maxuna, Yesu wa hawa mana Xaitamoxi Herot, tauna, soxi mala rangua, namua na Herot wa mana long sabangga Yerusalem mana bungina baguba.
8 Bungina Herot bagu Yesu, yaha sibuna, namua na mana bunging maxaxaya bo ba bagu. Lungu naxuyanganoa, baing bo ba bagu tongtongia axamang haringina.
9 Xusunga xusunga xumana, ne Yesu haxuya tela te.
10 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi dili la ba, saing disu haruanga haringina mana.
11 Baing Herot gabu lipuxing haungingamdi didaudau. Disausau imang gumangina mana, bu didaudau bila ina xaitamoxi tela, saing disoxi goxoya mala rangua Pailat.
12 Mana xaidapka baguba Herot Pailat tang disok bila dingtang riading riading—muga mana bungina baguba tang duwa bixua mading.
13 Pailat wagi lipu hananiangamdi yanamidingdi, lipu haringindi xaung lipudi dima,
14 saing harua nadi ba, “Ang gaxap lipua li ma rangua nga bila lipua ta lipudi daxanga diania. Ngaxusunga xusunga maxaimia, ne ngabagu ing kubolung dian tela te.
15 Herot xauna bagu ing kubolung dian tela te. Namua naga soxi goxoya ma rangua nga muli. Alungu to! Libu axamang tela bu mogu ba mati te.
16-17 Binabu bagula ngagusi, saing bagula ngayunga mala.”*
18 Baing ding duwagi bila waxutu taininau, duwagi ba, “Oxop lipua li mala bu mati! Uyunga Barabas nam!”
19 (Barabas dita salak yabania namua na iti haungingua long sabangga Yerusalem rangua gabman, xaung ung lipu tela mati.)
20 Mana namua Pailat bo ba yunga Yesu mala, xusungadi muli.
21 Ning duwagiwagi ba, “Ung mati xai balingamia! Ung mati xai balingamia!”

---

* **23:16-17** Buninga teladi daharua ba *…mala.* 17 *Mana Taunga Dalingam niani taining tainina, Pailat kuboluna ba ina yunga lipu salak yabanam tela mala.*

22 Bunging tuwa xusungadi muli, harua ba, “Baruta? Libu kubolu diang
baruamta? Ngabagu kubolu tela bu ngaung mati mana te. Binabu bagula
ngagusi, saing bagula ngayunga mala.”
23 Ne duwagi haringing sibuna ba ung mati xai balingamia. Dahaxi buk,
saing haxingadinga dali,
24 binabu Pailat hau hatuminganoa ba nai mana haruangadinga.
25 Baing lipua ba wa salak yabania namua na iti haungingua xaung ung
lipu tela mati, lipua ba duxusunga mana, Pailat yunga mala, saing soxi
Yesu mala bu mati bila muruding mana.

Digoxi Yesu Xai Balingamia
(Matyu 27:33-44; Mak 15:22-32; Yon 19:17-24)

26 Daxai Yesu malau, baing dituxu Saimon, lipu tela mana long sabangga
Sairin,† ina sok sangua umangadi ma. Dilibu xoxi xai balingama saing ma
kimu mana Yesu.
27 Lipu xumana disu mana mala. Haingdi xauna disu mana, saing
ditangia haringing sibuna.
28 Ne Yesu xugia mala ranguadi saing harua nadi ba, “Haing
Yerusalemgam mana, atangia ngau tai! Atangiang xaung garaimdi.
29 Bagu namua na xaidaba ma bungina bagula aharua ba, ‘Xai sibuna
mana haingdi duwa xuhi, mana haingdi dahayau te xaung haingdi disina
suidingdi te!’
30 Baing

“ ‘bagula daharua na bimbidi ba, “Autuang mari mam!”
Saing bagula daharua na xaxagandi ba, “Ayaxanggam!” ’✡

31 Namua na nga bila xaiya gamata, saing abagu kubolua dilibu manga
baing. Ne ang bila xaiya mutuxu—bagula diriang baru?”
32 Lipu diang luwa, daxai dingtang xaung Yesu mala bu dung dingtung
mati.
33 Dila disok mana longga duxu ba Toxotaxu Guana. La ba digoxi xai
balingamia xaung lipu diang luwadi ba, tela wa rimamo, tela wa xong.
34 Yesu harua ba, “Tibugu, uyunga kuboluding diandi, namua na
baraxinta dilibu, daxabia te.”‡ Baing dahali halinga tela bu dibagu gaxarea
bagula daxap imangindi.
35 Lipudi dili dibagu mua, saing lipudi yanamidingdi ditabia yungxad-
ingdi mana. Daharua ba, “Hauli lipu teladi ba. Tauna, nabu ina Kristo ma
rangua Urana, Urana Lipuxing Mogunganama, bing hauli ing sibuna.”
36 Lipu haungingamdi xauna, dima didaudau. Disina wain mabiana na
37 saing daharua ba, “Nabu ung xaitamoxi Yuda dingia, bing ung
guhauliung!”
38 Mana xai tela digoxi etua mana toxonoa, dibung haruanga tela harua
ba: XAITAMOXI YUDA DINGIA.
39 Lipu tela digoxi xauna la ba ting haruanga daudaungam na, harua ba,
“Ai, bola ung Urana Lipuxing Mogunganama, bo? Uhauliung saing uhauli
amtam xauna!”
40 Ning rianoa bili ba, “Baruta umaxuwa mana Urana te? Ung xauna
dunggung bila ina.
41 Dilibu xai dung kira mana kubolura diandi, namua na kuboluradi
giminagidinga naga. Ne lipua li libu kubolu dian tela te.”

† **23:26** ***Sairin*** wa Aprika. ✡ **23:30** Hosea 10:8 ‡ **23:34** Mana xailong muganga teladi, haruanga li wa te.

42 Baing harua ba, “Yesu, bungina uluxu Yonggaximia, bing uhatumia
nga muli.”
43 Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalaung ba, mana xaidapka
baguli bagula uwa rangua nga long walinga xaiyamia.”

Yesu Matianoa
(Matyu 27:45-56; Mak 15:33-41)

44 Xaidap liauba, baing labianoa kaukau titia masup laing bungbung.
45 Xaidaba sina te. Baing imang sabangga silola mua maluxu Urana
Numania singina hataing luwa.
46 Baing Yesu wagi sabanga ba, “Tibugu, ngata aningogua mala rimamia.”
Harua laing sup, baing matiuba.
47 Lipu haungingamdi yanamidinga bagu baraxinta sok, binabu iti Urana
yanoa saing harua ba, “Maxung sibuna, lipua li lipu maringina.”
48 Bungina lipuadi digugunia la ba dibagu axadi ba, dituru saing
digoxoya mala.
49 Ne lipudi daxabia Yesu, digabu haingdi disu mana ma titia Galili, ding
dili hasoya monga, dibagu mua mana axadi bagudi ba.

Yesu Kimanginganoa
(Matyu 27:57-61; Mak 15:42-47; Yon 19:38-42)

50 Lipu tela wa, yanoa Yosep, Yuda Kaunsiliding tela, lipu xai xaung
maringina.
51 Ne ina nai mana yanam riandi hatumingadinga xaung kuboludinga te.
Yabanoa titia Yudia long tela duxu ba Erimatea, saing ragu mana Urana
Yonggaxinoa ma.
52 Ila rangua Pailat saing xusunga mana Yesu sangganoa.
53 Baing xap mari, saku mana imang xai sibung tela, saing ta maluxu
mana guha gobagoba tela disaba sianga maluxu mala. Dikimang matia
tela maluxu mana teguyu.
54 Xaidapka ba Paraide, duxu ba Xaidap Xauxaungam, saing Xaidap
Yaguangam ma haxek sibunauba.§
55 Haingdi dima titia Galili rangua Yesu ma ba, disu mana Yosep saing
dibagu guha gobagobua, xaung ta Yesu sangganoa mari maluxu mana
baru.
56 Baing digoxoya mala numia saing daxauxau guxenga baxiam saminam
bu disabaxaya Yesu sangganoa. Ne diyagua mana Xaidap Yaguangam bu
disu mana hanaunaungua.

24

Yesu Mesa Muli
(Matyu 28:1-8; Mak 16:1-8; Yon 20:1-8)

1 Mana xaidap mugamugangam mana sande baguba, buraraging sibuna
haingdi daxap guxenga baxiam saminam daxauxau ba, saing dila guhia
gobagobia.
2 Disok saing dibagu ba sianga wa xuania te,
3 ne bungina diluxu, dibagu Toxoratamona Yesu sangganoa te.

§ **23:54** Sande bing xaidap mugamugangam mana Yudadi hatumingadinga. Urana tongtongia axamandi mana Sande ila sup Paraide. Baing mana Sarare, ina yagua. Binabu Yudadi disabu mana Sarare saing diyagua. Baing dituxu oxata tela mana Sarare te. Duxu ba Xaidap Yaguangam. Baing daxauxau axamandi bila anginga mana Paraide saing duxu Paraide ba Xaidap Xauxaungam.

4 Dahatumhatum mana, baing hata sibuna li lipu luwa disau imangdi
disina bila bilikbiliga, dili haxek manadi.
5 Dimaxuwa sibuna binabu digung kiding tuxundi mari, saing dituru
mari titia. Ne lipuadi ba tang daharua nadi ba, “Ang gasai mana lipu
walingam mana long matiama baru?
6 Wa la li te. Mesa muli ba! Ahatumia muli harua baru bungina wauyu
ranguang titia Galili:
7 ‘Lipua Ma Rangua Urana bagula dita lipu kubolu dianamdi rimadingia
bu dung mati xai balingamia, saing mana xaidap tuwa bagula mesa muli.’ ”
8 Baing ina naga, dahatumia haruanganoa muli.
9 Digoxoya guha gobagobia ma, baing dibaxanga axadi li na Lipu 11
xaung na lipu teladi disu mana.
10 Hainggadi ba dibaxanga na aposeldi bing Maria Magdalam, Yoana,
Yems bauna Maria, dingtung digabu teladi.
11 Ne dahatum haringina mana haingdi haruangadinga te, namua na
dahatum ba haruanga kakahana.
12 Ning Pita mesa saing luki mala guhia gobagobia. Nenia maluxu, saing
bagu imang xaidi disaku mana ba duwa olang. Baing goxoya ma saing
hatum hatum mana baraxinta sok ba.

Yesu Owa Masok Mana Daxanga Ila Imeas

13 Mana xaidapka baguba dingia luwa tang dila mana long tela duxu ba
Imeas, wa hasoya monga mana long sabangga Yerusalem, bila 11 kilomita.
14 Tang dahangixaya liwe mading mana baraxinta disok ba.
15 Tang dahaxa malau, dahangixayau, baing Yesu ing sibuna sok rangua
dingtang saing gabudi dahaxa mala,
16 ne axamang tela soxautidi bu dibagu daxabia te.
17 Xusunga dingtang ba, “Tang gahangixaya mana baraxinta bungina
ahaxa mala?”
Tang dili mua, ramramodingdi ayangading.
18 Dingia tela, yanoa Kliopas, xusunga ba, “Si, ung Yerusalem lobuam
taininau ung ganim uxabia baraxinta sok la ba mana xaidapkadi bagudi li
te?”
19 Xusunga ba, “Baraxintadi?”
Tang dahaxuya ba, “Axadi disok mana Yesu Nasaretiam. Ina Urana
lipuxing suxunguxunguam tela ba, ina haruanganoa xaung kuboluna,
daharing haringing sibuna mana Urana xaung lipudi maxadingia.
20 Ne lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipuximam haringindi,
ding dita Romdi rimadingia bu dung mati, saing digoxi xai balingamia.
21 Ne am ba, am gahatum gamomamia ba lipua ba bagula hauli Isreldi
sangua bixuaradi rimadingia. Baing axamang tela muli, hatata xaidap
tuwa disup mana axadi bagudi ba disok.
22 Tela bing haing teladi ranguam dilibu am gahixi mana haruangadinga.
Menau buraraging sibuna dila guhia gobagobia,
23 ne dibagu sangganoa te. Disai susu. Digoxoya ma dibalam ba dibagu
Urana uleginam luwa tang dibaladi ba gamata muli!
24 Baing riamam teladi dila guhia gobagobia dibagu bila haingdi
dibaxanga ba, ne dibagu Yesu te.”
25 Baing Yesu baladi ba, “Angtang kakahaim baru? Gamoim diriba ding
bu ahatum haringina sap te mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi
haruangadinga!

26 Maxung sibuna lipuadi ba daharua ba Kristo* bagula xap salaga muga,
saing kimuya bagula xap yaya sabanga.”
27 Baing ungguti mana Moses xaung Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi
xailongidingdi, saing baxanga rangrang na dingtang ba haruanga wa
Urana Xuania harua mana ina ba.
28 Disok haxek mana longga dibo ba dila mana ba, baing Yesu libu bila
bagula dali longga ba.
29 Ne tang duxusunga haringina ba, “Uwa ranguamtam, namua na
yambongguba. Xaidaba riuba.” Binabu ila bu wa ranguadi.
30 Bungina wa ranguadi kabukabu xangingamia, xap salanga, harua xai
sibuna na Urana mana, utu saha saing ungguti sina nadi.
31 Baing ina naga, maxading daxaxa ding saing tang daxabia ba Yesu
naga, saing hata sibuna li hanggalang muli maxadingia.
32 Duxusunga ding ba, “Ai, maxung sibuna hatumingaradi diyaha sibuna
bungina baxanga nakira daxangia, bungina tubatuba kira rangrang mana
Urana Xuanoa?”
33 Hata sibuna li dimesa saing digoxoya mala Yerusalem. La ba dibagu
Lipu 11 xaung teladi digugunia,
34 saing daharua na dingtang ba, “Maxung sibuna! Toxoratamona mesa
muli saing owa masok rangua Saimon.”
35 Baing tang dinaxuya baraxinta sok daxangia, saing dibagu daxabia
Yesu bungina utu saha salanga baru.

Yesu Owa Masok Rangua Lipuxindi Dinaxu Mana

36 Dinaxuyauyu, baing Yesu ing sibuna sok manadi, li liwe manadi saing
baladi ba, “Gamoimdi duwa mosiu.”
37 Dihixi mana, dimaxuwa, dahagaxa ba tauxai tela.
38 Baladi ba, “Ahatum xumana baru? Baruta hatuminga luwa dimesa
hatumingaimia mana nga gaxarea?
39 Abagu rimagudi xaung kigudi. Nga baing! Aring nga bu axabia.
Tauxai mututungana xaung tuandi bila nga te.”
40 Harua laing sup, baing hatanga rimandi xaung kindi nadi.
41 Hatumingadingdi daharing teguyu, namua na dihixi mana diyaha
mana, binabu xusungadi ba, “Angiaimgu?”
42 Baing disina song waxungam tela na,
43 saing xap, xang maxadingia.
44 Baladi ba, “Haruanga baguli ngabaxanga nang bungina ngawa ran-
guang nulana ba: Axamang longgalo duwa mana Moses Hanaunaungandi,
Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi xaung Olaidi, bing aningoding disok
to.”
45 Baing xaxa hatumingadinga bu daxabia Urana Xuanoa rangrang.
46 Baladi ba, “Urana Xuanoa harua ba, Urana Lipuxing Mogunganama
bing xap salaga muga baing mesa muli mana xaidap tuwa.
47 Saking ungguti mana long sabangga Yerusalem, mana yanoa bagula
lipudi dibaxanga mana titi longgalo ba lipudi duxugia hatumingadingdi,
baing bagula Urana yunga kuboludingdi.
48 Ang ba lipuadi abagu axadi li, saing bagula abaxanga na lipudi manadi.
49 Bagu bagula ngasina axamanoa nang ba Tibugu hau haruangua
ba bagula sina—Aningona baing. Ning muga awa maluxu mana long
sabangga li laing axap Urana haringinganoa.”

---

* **24:26** ***Kristo*** namuxina bing Urana Lipuxing Mogunganama.

Yesu Haing Mala Long Xaiya

50 Baing muga manadi masok, saing dila haxek mana longga Betani. La
ba iti rimandi saing guxamdi.
51 Haruauyu baing ina naga, yungadi, Urana xap mahaing long xaiya.
52 Baing diti yanoa saing digoxoya mala long sabangga Yerusalem,
gamodingdi diyaha sibuna.
53 Baing xaidap taining tainina dila duwa Urana Numania, diti Urana
yanoa.

Ulek Xaiya Yon Bung
Yon

Namua Yon Bung Xailonginoa

Yon xailonging unggutinganoa baxanga Yesu gaxarea. Yon bo ba lipudi dititi xailonginoa dahatum haringina ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama, Garanoa, saing mana daxanga dahatum haringina bila ba bagula daxap walinga subingang teguam yania (20:31).

Lipu Buningama

Yon Yesu lipuxindi dinaxu mana tela, Lipu 12 tela. Binabu, bung mana axadi bagudi ing sibung maxania. Yon "lipua Yesu murung sibuna mana" (13:23, 19:26, 20:2, 21:7,20,24). Bung xailonginoa bila niani AD 85.

Haruanga Tuandi

- Haruanga harua ba Yesu gaxarea *(1:1-18)*
- Yesu ungguti tuxu Urana oxatanoa *(1:19-51)*
- Yesu tuxu Urana oxatanoa sabasabia *(Hataina 2–11)*
- Yesu raxata mana sande mana Taunga Dalingama *(Hataina 12–19)*
- Yesu mesa muli mana matiyua *(20:1-29)*
- Haruanga harua mana namua Yon bung xailongga li *(20:30-31)*
- Yesu owa masok Galili saing lipuxing 7 dinaxu mana dibagu *(Hataina 21)*

Haruanga Sok Lipu

1 Mugamugau sibuna, Haruanga* wau. Haruanga ba wa rangua Urana, saing Haruanga ba Urana naga.
2 Wa rangua Urana mugamugau sibuna.
3 Ina naga Urana xap axamang longgalo masok mana. Axamang longgalo disok, disok mana daxanga tela te. Disok mana ing sibuna.
4 Walinga namua wa rangua, saing walinga ba sina lulianoa na lipu longgalo.
5 Lulianoa saxaxangia labianoa, ne labianoa sanga ba dali te.
6 Lipu tela Urana soxi ma, yanoa Yon.†
7 Ma bila lipu baxangangam, bu baxanga luliana ba, bu lipu longgalo sanga ba dilungu dahatum haringina mana.
8 Ing sibuna luliana ba te, ne ma bu baxanga luliana ba.
9 Baing luliang sibuna sina lulianoa na lipu longgalo ba, ri ma titiauba.
10 Ma wa titia. Ina naga Urana xap axamang longgalo duwa titia masok mana. Baing tegu. Lipu titiamdi dibagu daxabia te.
11 Ila yabania, ne bakbagindi daxap te.
12 Ne lipu gaxarea daxap, lipu gaxarea dahatum haringina mana yanoa, lipuadi ba ina libudi disok Urana garandi.
13 Disok Urana garandi mana baudingtibudingdi sibidingdi te, kimbo mana lipu tela murunganoa te, kimbo mana namua lipu tela bo ba xap garadi disok bila ina te. Tegu. Urana ing sibuna libudi disok garandi.

---

* **1:1** Haruanga li Yon baxanga mana bing Kristo. † **1:6** *Yon* baguli bing Lipu Suguangama Yon. Ne lipua bung xailongga li bing Yesu lipuxing tela naxu mana, yanoa Yon.

14 Baing Haruanga sok lipu, saing ma wa liwe mam. Am gabagu ralanoa
ba, ralanoa mana Gara taininau baguli, ma rangua Tibuna. Baxagi mana
kubolua atin dimoti xaung haruanga maxunama.
15 Yon baxanga mana. Wagi saing harua ba, “Lipua naga ngaharua mana
ba, ‘Lipu tela ma kimu manga, yanoa dali ngayua namua na wa muga
mana bungina ngasok teguyu.’ ”
16 Kubolua atin dimoti baxagi sibuna mana. Saing mana kuboluna li kira
longgalo taxap guxam tela, saing tela, saing ila.
17 Namua na hanaunaungua ma Moses rimania, ne kubolua atin dimoti
xaung haruanga maxunama ma Yesu Kristo rimania.
18 Waleu ma lipu tela bagu Urana te, ne Urana Taininau ba, wa Tibuna
rubinia, ing ganina baxanga Urana nakira.

Lipu Suguangama Yon Baxanga Ba Ina Kristo Te

19 Yon baxanga bungina Yudadi yanamidingdi disoxi lipu hananiangamdi xaung Libaidi‡ duwa Yerusalem mala rangua bu duxusunga ba,
“Ung gaxarea?”
20 Baing tula maringina nadi, yamengina te, harua sabasabia ba, “Nga
ba nga Urana Lipuxing Mogunganama te.”
21 Baing duxusunga ba, “Ne ung gaxarea? Ung Elaitsa?”
Baing harua ba, “Nga te.”
Baing duxusunga ba, “Ung Urana Lipuxing Suxunguxunguama am
garagu mana ba§?”
Haxuya ba, “Tegu.”
22 Binabu duxusunga muli ba, “Ne ung gaxarea? Ubaxanga nam bu sanga
ba am gahaxuya haruanga maringina na lipuadi disoxiam ma. Uharua
baru mana ung sibum?”
23 Baing Yon haxuya Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya haruanganoa nadi ba, “Nga lipua naga waxungtuanoa wagi mua long xoliania
ba, ‘Atongtongia daxanga maringina mana Toxoratamona.’ ”✡
24 (Adi duxusunga Yon ba Parisidi disoxidi ma.)
25 Baing duxusunga ba, “Nabu ung Urana Lipuxing Mogunganama te,
ung Elaitsa te, xaung ung Urana Lipuxing Suxunguxunguama te, bing
baruta usugua lipudi?”
26 Yon haxuya nadi ba, “Nga ba ngasugua lipudi mana langa, ne lipu tela
li mua liwe mang, ang ba axabia te.
27 Ina naga ma kimu manga, ne sanga mana ba ngaunia xaing sanggandi
te, namua na yanoa dali ngayua sibuna.”
28 Axadi bagudi li disok mana longga Betani, Langga Yodan hataina,
longga Yon sugua lipudi mana.

Yesu, Urana Sipsibing Tutubina

29 Buragina baing Yon bagu Yesu ma rangua saing harua ba, “Bagu Urana
Sipsibing Tutubina, ina sisia lipu titiamdi kuboluding diandi!
30 Lipua naga ngaharua mana ba, ‘Lipu tela ma kimu manga, yanoa dali
ngayua namua na wa muga mana bungina ngasok teguyu.’
31 Muga nga sibugu ngabagu ngaxabia te, ne namua ngama ngasugua
lipudi mana langa bing sanga ba Isreldi dibagu daxabia.”

---

‡ **1:19** Libai bakbakkadi dituxu oxata maluxu Urana Numania. § **1:21** Muga Moses harua ba lipu tela bagula ma saing baxanga Urana, binabu Yudadi diragu. Ubagu Hanaunaunga (Lo) 18:15.
✡ **1:23** Aisaya (Aisaia) 40:3

32 Baing Yon baxanga bu dahatum haringina mana: “Ngabagu Urana
Aningonoa ri ma mana bila baxaliku, saing wa mana.
33 Muga nga sibugu ngabagu ngaxabia te, ning bungina Urana soxi nga
ma bu ngasugua lipudi mana langa, ina harua nanga ba, ‘Lipua ubagu
Aningogua ri ma wa mana, ina naga bagula sugua lipudi mana Aningogua.’
34 Nga ba ngabagu axadi ba, baing ina naga ngabaxanga ba lipua ba
Urana Garanoa.”

Lipu Mugamugangamdi Dinaxu Mana Yesu
(Matyu 4:18-22; Mak 1:16-20; Luk 5:2-11)

35 Buragina baing Yon li mua la ba muli rangua lipuxing luwa dinaxu
mana.
36 Bungina bagu Yesu ma ila, harua ba, “Bagu Urana Sipsibing Tutubina
naga!”
37 Lipuxing luwa dinaxu mana ba dilungu haruanga baguba, baing dila
dinaxu mana Yesu.
38 Baing Yesu xugia mala rangua dingtang, bagu dingtang dinaxu mana
saing xusungadi ba, “Abo mana baraxinta?”
Tang daharua ba, “Rabai” (namuxina Lipu Tubatubaingama), “uwa
mana numa baruamta?”
39 Haxuya na dingtang ba, “Tang gama abagu.”
Binabu dila dibagu numa wa mana ba, saing duwa rangua mana
xaidapka ba. Bungbung bila 4:00.
40 Baing Andru, Saimon Pita kixinginoa, bing dingtangia tela muga lungu
Yon haruanganoa saing naxu mana Yesu.
41 Baing yunga Yesu saing hata sibuna li ila sai mana sabanganoa
Saimon, saing bala ba, “Am gabagu Urana Lipuxing Mogunganama baing.”
(Haruanga Urana Lipuxing Mogunganama namuxina bing Kristo.)
42 Baing xap ma rangua Yesu.
Yesu bagu saing harua na ba, “Ung Saimon, Yon garanoa. Ne hatata ila,
bagula duxu yama ba Sipas” (bungina duxugia yaya baguli, namuxinoa
bing Pita*).

Yesu Wagi’m Pilip Natanyel Tang

43 Buragina baing Yesu hau hatumingua ba ila titia Galili. Sok mana Pilip
saing harua na ba, “Unaxu manga.”
44 Baing Pilip, yabanoa longga Betsaida. Andru Pita tang yabadinga
xauna.
45 Pilip ila sok mana Natanyel, saing bala ba, “Am gabagu lipua
Moses bung mana bungina bung hanaunaungua, saing Urana lipuxing
suxunguxunguamdi dibung mana xauna. Ina Yesu Nasaretiam, Yosep
garanoa.”
46 Baing Natanyel haxuya na ba, “Nasaret! Sanga ba axamang xai tela
sok ma mana longga ba te.”
Pilip harua na ba, “Uma ubagu to.”
47 Bungina Yesu bagu Natanyel haxa mauyu, harua mana ba, “Bagu lipua
li Isrel sibung tela. Kubolu languangam tela wa mana te.”
48 Baing Natanyel xusunga ba, “Uxabia nga baru?”
Baing Yesu haxuya ba, “Muga mana Pilip wagi maung, ngabagung urung
xaiya pik namuya.”
49 Baing ina naga Natanyel baxanga ba, “Lipu Tubatubaingam, ung
Urana Garanoa, ung Xaitamoxi Isreliama!”

---

* **1:42** Yaya luwa ***Sipas*** (Aram xuana) xaung ***Pita*** (Grik xuana), tang namuxidinga bing ***siang***.

50 Baing Yesu harua na ba, “Ung guhatum haringina namua na ngaharua
ba ngabagung xaiya pik namuya. Ne kimuya bagula ubagu axamang
haringindi didali axa li.”
51 Baing harua muli ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, bagula abagu
long xaiya xaxaina, xaung Urana uleginamdi dahaing diri mana Lipua Ma
Rangua Urana.”

2

Yesu Xugia Langa Masok Wain

1 Xaidap luwa disup, baing yaunga taungam tela sok longga Kena mana
titia Galili. Yesu bauna wa la ba,
2 saing duxusunga Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana ba dima taungia
xauna.
3 Wain disup baing Yesu bauna harua na ba, “Wainiding disup lo.”
4 Yesu haxuya na ba, “Baugu, axamang ngayua te. Bunging ngayua
teguyu.”
5 Baing bauna harua na lipu oxatamdi ba, “Alibu baraxinta balang mana
ba.”
6 Baing nanggola sianggam sabanga 6 duwa haxek, oxatadinga bing
Yudadi didamia ding bu disu mana hanaunaungadinga, tubungadinga
sanga mana bila 80 ila 120 litadi mana taining tainina.
7 Yesu harua nadi ba, “Axu nanggoladi langia.” Binabu duxudi laing
masok xuadingia.
8 Baing baladi ba, “Tauna, asolia teladi saing axap mala rangua taunga
lipuxing wasanganama.”
Dilibu laing sup,
9 baing taunga lipuxing wasanganama tuba langga xugia masup mala sok
wain ba. Ina xabia te daxap bi, ning lipu oxatamdi disolia ba daxabiau.
Baing wagi lipu yaunga haunama ila singia
10 saing harua ba, “Bungingbunginalo lipudi daxap wain xai sibunama
masok muga. Baing bungina lipudi dinung haringing sibuna, daxap wain
siang kaxukanama ma. Ning usaxangia wain xai sibuna laing hatata oxop
ma.”
11 Alali axamang haringing mugamugangama Yesu libu, libu mana
longga Kena mana titia Galili. Binabu hatanga ralanoa sabasabia, saing
lipuxindi dinaxu mana dahatum haringina mana.

Yesu Suka Lipu Siang Oxatanamdi Sangua Urana Numanoa
(Matyu 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

12 Kimuya baing Yesu ri mala long sabangga Kaperneam gabu bauna,
kixingindi xaung lipuxindi dinaxu mana. Baing duwa la ba xaidap teladi.
13 Baing Taunga Dalingama* mana Yudadi ma haxekkuba, baing Yesu
haing mala long sabangga Yerusalem.
14 Maluxu mana Urana Numang yabanoa bagu lipuadi disina bul-
makaudi, sipsipdi xaung baxalikudi, xaung lipu teladi dirung mana
kabukabudi dahakhaxuya siangdi.
15 Binabu xap waxu kaxukandi hip waxu gusingam tela, saing suka
lipuadi ba sangua Urana Numang yabanoa, ding digabu sipsibidingdi
xaung bulmakaudingdi. Tibaxaya lipu siang hakhaxuyanganamdi siangid-
ingdi saing matuxuya kabukabudingdi.

---

* **2:13** ***Taunga Dalingam***—Yudadi dahatumia muli bungina mugangadingdi daxauxau ba diyunga Isip, saing Urana uleging matiam dali mugangadingdi numadingdi saing garading matuauadi dimati te.

16 Bala lipudi disina baxalikudi ba, “Axapdi mala! Labu axugia Tibugu
numanoa mala sok nawau tai!”
17 Lipuxindi dinaxu mana dahatum muli haruanga Aisaya bung Urana
Xuania ba, “Murungagua mana numama haring buk bila yaba tau lugua.”✡
18 Baing Yudadi yanamidingdi dahaxi mana, duxusunga ba, “Bagula
ulibu axamang haringina baru bu uhatanga nam ba ung yaya sabanga
bu ulibu bila li?”
19 Baing Yesu haxuya nadi ba, “Axui Urana Numana baguli, baing bagula
ngaiti muli mana xaidap tuwa.”
20 Yudadi yanamidingdi dahaxuya ba, “Baruta? Urana Numana baguli,
lipudi duwaxata niani 46 ba ditongtongia, ning ung ba bagula uiti muli
mana xaidap tuwa?”
21 Ning Urana Numana Yesu harua mana ba, bing sangganoa baing.
22 Kimuya mana mesanganoa muli, lipuxindi dinaxu mana dahatum
muli mana haruanganoa. Baing ina naga, dahatum haringina mana Urana
Xuanoa xaung haruanga Yesu harua mana ba.
23 Yesu wa Yerusalem mana Taunga Dalingama, baing lipu xumana
dibagu axamang haringindi libudi saing dahatum haringina mana yanoa.
24 Ning Yesu hatum haringina manadi te, namua na xabia lipu longgalo
hatumingadingdi.
25 Raxap mana lipu tela baxanga lipudi kuboludingdi na te, namua na
xabia axamandi duwa maluxu lipudi hatumingadingia.

3

Yesu Tubatuba Nikodimas

1 Tauna, lipu tela wa, Parisi tela yanoa Nikodimas. Yudadi yanamiding
tela.
2 Ila rangua Yesu yambong saing harua na ba, “Lipu Tubatubaingam, am
gaxabia ba ung lipu tubatubaingam tela ma rangua Urana. Namua na lipu
tela te sanga ba libu axamang haringindi ulibudi nabu Urana wa rangua
te.”
3 Yesu haxuya haruanganoa bila li: “Maxung sibuna ngabalaung ba, lipu
gaxarea hayauxingang luwa te, sanga ba bagu Urana Yonggaxinoa te.”
4 Nikodimas xusunga ba, “Nabu lipu tela wa duanga, bing dahayau muli
baru? Baruta luxu muli bauna gamonia saing hayau muli?”
5 Yesu haxuya ba, “Maxung sibuna ngabalaung ba, nabu lipu
hayauxinganoa sok mana lang xaung Urana Aningonoa te, bing sanga ba
luxu Urana Yonggaxinia te.
6 Axa sangga xap masok bing sangga, saing axa Urana Aningonoa xap
masok bing aningoningo.
7 Uraxata uhixi mana haruangagua ba, ‘Bing axap hayauxinga luwa?’
8 Yanga yubua long baruamta muruna mana. Ulungu bibinganoa, ne
sanga ba uxabia long baruamta ma mana kimbo ila mana te. Bila balau
mana lipudi daxap hayauxingading haunua rangua Urana Aningonoa.”
9 Nikodimas xusunga ba, “Alaba sanga ba sok baru?”
10 Yesu haxuya na ba, “Ung ba ung Isrel lipu tubatubaingam sabanga, ne
uxabia axadi bagudi li te?
11 Maxung sibuna ngabalaung ba, am gaharua mana axadi am gaxabiadi
ba, saing am gabaxanga axadi am gabagudi, ning ang gaxap haruanga-
mama te, ang gahatum haringina mana te.

✡ **2:17** Olaidi (Buk Song) 69:9

12 Ngaharua nang mana axamang titiamdi saing ahatum haringin te.
Binabu nabu ngaharua nang mana axamang long xaiyamdi, bing bagula
ahatum haringina manadi baru?
13 Waleu ma lipu tela luxu long xaiya te. Ne Lipua Ma Rangua Urana ri
long xaiya ma—ing ganina luxu.
14 Bila Moses goxi moxa babunoa xaiya saing iti mahaing long xoliania,
bila balau Lipua Ma Rangua Urana bing bagula diti mahaing,
15 bu lipu longgalo dahatum haringina mana sanga ba daxap walinga
subingang teguama.
16 “Namua na Urana muruna buk mana lipu titiam longgalo, binabu sina
Garang taininau nadi, bu lipu gaxarea dahatum haringina mana bagula
dahanggalang te. Tegu. Bagula daxap walinga subingang teguama.
17 Namua na Urana soxi Garanoa ma titia bu sina salaga nadi mana
kuboluding diandi te. Tegu. Soxi ma bu xap lipu titiamdi muli.
18 Lipu gaxarea dahatum haringina mana bagula daxap salaga mana
kuboluding diandi te, ning lipu gaxarea dahatum haringina te dahang-
galang masup haruangia, namua na dahatum haringina mana Urana
Garang taininau te.
19 Urana haruangang suxuyanganama bing: Lulianoa ri ma titia, ning
lipudi muruding sibuna mana labianoa. Muruding sibuna mana lulianoa
te, namua na kuboludingdi didoa.
20 Lipu longgalo dilibu kubolu diandi hauxading sibuna mana lulianoa,
saing bagula disok luliania te, nam kuboludingdi disok sabasabia.
21 Ning lipu gaxarea su mana haruanga maxunama ma luxu luliania,
bu sanga ba lipudi dibagu maringina ba axadi libudi, libudi mana Urana
haringinganoa.”

Lipu Suguangama Yon Baxanga Rangrang Ba Yesu Gaxarea

22 Kimuya baing Yesu gabu lipuxindi dinaxu mana dila titia Yudia. La
ba wa ranguadi saing sugua lipudi.
23 Baing Yon xauna sugua lipudi longga Ainon haxek mana longga Salim,
namua na lang xumana duwa mana longga baguba, xaung lipu xumana
dima bu daxap langa.
24 (Axadi li disok muga mana dita Yon salak yabania.)
25 Tauna, hakhaxinga tela sok liwe mana lipudi dinaxu mana Yon xaung
Yuda tela. Dahakhaxi mana Yudadi kuboludinga didamia axamandi bu
disok sigixinga Urana maxania.
26 Baing dima rangua Yon daharua na ba, “Lipu Tubatubaingam, lipua
muga wa ranguaung Langga Yodan hataina—lipua ubaxanga mana—lipua
ba hatata sugua lipudi, saing lipu longgalo dila rangua!”
27 Yon haxuya haruangadinga ba, “Nabu Urana wa long xaiya sina
axamang tela na lipu tela te, bing sanga ba lipua ba xap te.
28 Ang sibuim alungu haruangagua ngaharua masup ba, ‘Nga Urana
Lipuxing Mogunganam te, ne soxi nga muga mana.’
29 Bila li: Mana yaunga taungam, lipua yau hainga ing ganina yanoa
sabanga. Lipu yaunga haunam rianoa li haxek rangua saing yaha bu hauli,
saing yaha sibuna bungina lungu waxungtuanoa. Bila balau ngayaha,
saing hatata yahanga ba baxagi manga.
30 Lipua ba yanoa bing tubu mala, saing ngayua bing ri.
31 “Lipua ri long xaiya ma, ina wa etua mana lipu longgalo. Ne lipu
titiam ina yabanoa, ina lipu titiam, saing harua bila lipu titiam. Lipua ri
long xaiya ma, ina wa etua mana lipu longgalo.

32 Baxanga axadi bagudi lungudi, ning lipu tela xap haruanganoa te.
33 Ne lipu gaxarea xap haruanganoa ba hatanga hatuminganoa masok
ba Urana lipu maxunam.
34 Namua na lipua Urana soxi ma ba baxanga Urana haruanganoa,
namua na Urana sina Aningonoa na masup, subingan tate.
35 Tibuna murung sibuna mana Garanoa saing ta axamandi rimania.
36 Lipu gaxarea hatum haringina mana Garanoa xap walinga subingang
teguama, ning lipu gaxarea lungu haruanganoa te bagula bagu walingua
te, namua na Urana ating salianoa wa mana."

4

Yesu Harua Rangua Haing Samariama

1 Yesu xabia Parisidi dilungu ba xap lipu xumana disu mana saing
suguadi. Saing lipuxindi titingadinga dali Yon lipuxindi.
2 Ne Yesu ing sibuna sugua lipudi te, lipuxindi dinaxu mana disuguadi.
3 Xabia dilungu bila ba, binabu yunga titia Yudia saing goxoya mala titia
Galili muli.
4 Ne daxanga ila mana ba kisi mala mana titia Samaria.
5 Baing sok mana long tela wa Samaria duxu ba Sikar, wa haxek mana
titia waleu sibuna Yekop sina na garanoa Yosep.
6 Baing Yekop langing banggumina wa la ba. Yesu sangganoa malai mana
haxangua, binabu rung mari lang bangguming rubinia. Bila xaidap liauba.
7 Bungina haing Samariam tela ma bu solia lang, Yesu harua na ba,
"Sanga mana ulia nga lang?"
8 (Lipuxindi dinaxu mana dila masup gananga sabangia ba bu digim
anginga.)
9 Binabu haing Samariama harua na ba, "Ung Yuda tela xaung nga haing
Samariam. Uxusunga nga ba ngauliaung lang baru?" (Xusunga bila ba
namua na Yudadi ditaga rangua Samariadi te.)
10 Baing Yesu haxuya na ba, "Nabu uxabia yahangua Urana bo ba sina,
xaung lipua xusungaung ba ulia lang, nabu uxabia axadi ba, bing bagula
uxusunga saing bagula uliaung lang walingam."
11 Hainga harua na ba, "Lipu sabanga, ung goxola mana nanggola ba
usolia lang saing lang banggumina suana. Bagula oxop lang walingamga
ba bi?
12 Ung ba yama dali mugangamama Yekop? Ina sina lang banggumina li
nam saing ing sibuna nung mana, ina xaung garandi xaung morundi."
13 Yesu haxuya na ba, "Lipu longgalo dinung langga li bagula langa ungdi
muli,
14 ning lipu gaxarea dinung langga ngasina, sanga ba langa ungdi muli
te. Maxung sibuna, langga ngasina bagula sok lang maxana maluxu
mana, bokboga mahaing bungingbunginalo, bu sina walinga subingang
teguama."
15 Hainga harua na ba, "Lipu sabanga, ulia nga langga ba bu langa ung
nga muliu tai. Heku mana ngama la li bu ngasolia lang muli."
16 Yesu bala ba, "Ula ubala ayuam, tang gama to."
17 Hainga haxuya na ba, "Ayuagu te."
Yesu harua na ba, "Uharua maxung sibuna bungina uharua ayuam te.
18 Maxung sibuna, ayuamdi luwadi luwadi hiliadinga ba, saing lipua
hatata uwa rangua ayuam te. Haruangama maxung sibuna."

19 Hainga harua na ba, “Lipu sabanga, hatata ngabagung Urana lipuxing
suxunguxunguam tela.
20 Binabu ubaxanga nanga: Mugangamamdi disabu mana bimbia li, ne
ang Yudadi ahaxi mana longga tasabu mana bing Yerusalem. Gaxarea
harua maxuna?”
21 Yesu harua na ba, “Haing, uhatum haringina mana haruangagua
li: Xaidaba mauba, bagula asabu mana Tibura mana bimbia li te xaung
bagula asabu mana Yerusalem xauna te.
22 Ang Samariadi asabu mana Urana ne axabia ina te. Ne am Yudadi
am gasabu mana Urana saing am gaxabiau, namua na Urana daxanganoa
mana xap lipudi muli wa ranguam.
23 Ning xaidaba mauba saing ma masup bungina lipu sabunga maxu-
namdi bagula disabu mana Tibura xaung Aningong haringinganoa xaung
haruanga maxunama. Namua na Tibura muruna mana lipua na bila ba
disabu mana.
24 Urana ina aningoningo, saing lipuxing sabungamdi bing disabu mana
xaung Aningong haringinganoa xaung haruanga maxunama.”
25 Hainga harua na ba, “Ngaxabia Urana Lipuxing Mogunganama bagula
ma. Ina lipua duxu ba Kristo. Baing bungina ma, bagula baxanga axamang
longgalo nam.”
26 Baing ina naga, Yesu harua na ba, “Nga ba, lipua harua naung ba, nga
naga.”

Lipudi Dinaxu Mana Yesu Digoxoya Ma Rangua

27 Hata sibuna li lipuxindi dinaxu mana digoxoya ma, saing dihixi mana,
namua na dibagu harua rangua haing tela. Ne dingia tela xusunga te ba,
“Ubo mana baraxinta?” kimbo “Baruta uhangixaya rangua?”
28 Baing hainga yunga nanggolanoa la ba, saing goxoya mala ganangia
saing harua na lipudi ba,
29 “Ama to, abagu lipu tela bala nga axamang longgalo ngalibudi ba. Bola
lipua ba Urana Lipuxing Mogunganama?”
30 Baing ina naga, diyunga gananga disok saing dahaxa mala rangua
Yesu.
31 Dahaxa malauyu, baing lipuxindi dinaxu mana dibala haringina ba,
“Lipu Tubatubaingam, oxong to.”
32 Ne harua nadi ba, “Nga angiagua ang gaxabiadi te.”
33 Baing lipuxindi dinaxu mana daharua nading ba, “Bola lipu tela xap
anginga ma ulia?”
34 Yesu harua nadi ba, “Angiagua bing ngasu mana lipua soxi nga ma ba
murunganoa, xaung bing ngasahi oxatanoa.
35 Ang gaxabia haruanga li: ‘Sobak luwadi luwadi disup to, baing
bunging xauyangam.’ Ne ngabalang ba, axaxa maxaimdi abagu umangadi!
Lipuadi dima lo, ding bila anginga dimoya masup ba lipudi daxauya.
36 Hatata lipu xauyangama xap giminaginoa. Xauya anginga mana
walinga subingang teguama, bu sanga ba lipu marang tinginganama gabu
lipu xauyangam tang diyaha xauna.
37 Binabu haruanga li lipudi daharua mana ba maxuna: ‘Tela ting
marandi saing tela xauya.’
38 Ngasoxiang mala bu axauya axadi atuxu oxatua manadi te. Teladi
dimakasa mana oxatua masup, saing ang ba axauya axamang xaidi mana
oxatadingdi.”

Samaria Xumana Dahatum Haringina

39 Samaria xumana mana longga baguba dahatum haringina mana Yesu,
namua na haingga ba baxanga ba, “Bala nga axamang longgalo ngalibudi
ba.”
40 Binabu bungina Samariadi disok mana, duxusunga haringina ba wa
ranguadi, saing wa xaidap luwa.
41 Baing xumana muli dahatum haringina mana namua na dilungu
haruanganoa.
42 Daharua na haingga ba, “Am gahatum haringina mana hatata, ne
mana namua haruangama ing ganina te. Hatata am sibumam am galungu,
saing am gaxabia maxung sibuna lipua li lipua Urana mogu ba xap lipu
titiamdi muli.”

Yesu Hamaringia Yanam Tela Garanoa

43 Xaidap luwa disup baing Yesu yunga longga ba saing ila titia Galili.
44 (Muga Yesu ing sibuna baxanga haruanga maina ba, “Urana lipuxing
suxunguxunguama xap yaya sabanga mana ing sibung yabania te.”)
45 Bungina sok titia Galili, Galilidi daxap xai. Namua na dibagu
masup axamang longgalo libudi long sabangga Yerusalem bungina Taunga
Dalingam, namua na ding dila taungia xauna.
46 Binabu goxoya mala muli mana longga Kena mana titia Galili, longga
muga xugia langa bu sok wain ba. Ne mana long sabangga Kaperneam
xaitamoxi lipuxing tela wa, garanoa busi.
47 Bungina lipua ba lungu ba Yesu yunga titia Yudia ma Galili, ila rangua
saing xusunga haringina ba ri ma hamaringia garanoa, namua na haxek
sibuna bo ba matiuba.
48 Binabu Yesu harua na ba, “Nabu abagu axamang haringing xuman te,
bing bagula ahatum haringina te.”
49 Ne yanama harua na ba, “Lipu sabanga, uri ma sap! Nam garagua
mati.”
50 Yesu haxuya ba, “Ugoxoya mala. Garama bagula wau.”

Lipua hatum haringina mana Yesu haruanganoa saing ila.
51 Ri malauyu, baing lipuxing oxata olanggamdi disok mana, dibala ba
garanoa sok xai.
52 Bungina xusungadi ba xaidap maxanoa baru garanoa sok xai, daharua
na ba, “Sanggang salianoa sup nulau 1:00 xaidap.”
53 Baing ina naga, tibuna hatum muli ba bungina baguba xaidap
maxanoa naga Yesu harua na mana ba, “Garama bagula sok xai.” Binabu
gabu lipuxing numanamdi dahatum haringina.
54 Baing alaba axamang haringing luwa Yesu libu Galili, kimuya mana
yunga titia Yudia.

5

Yesu Hamaringia Lipu Tela Kindi Didoa

1 Kimuya baing Yesu haing mala Yerusalem bungina Yudadi dituxu
taunga tela.
2 Baing mana Yerusalem, haxek mana Gamgaminga Xaluxing Sipsipkam,
lang gamolingang tela wa, duxu Aram xuania ba Betesda. Xahi luwadi
luwadi hiliadinga duwa rubinia.

3-4 Baing mana xahiadi ba, lipu busingam xumana dikinu'm tabu—
lipu maxa haxatiandi, lipu kidingdi didoa xaung lipu rimading kiding
dahamati.*
5 Tela wa la ba, king rimandi dahamati niani 38.
6 Yesu bagu kinu'm tabu la ba saing lungu ba businganoa xap bunging
maxaxaya, baing xusunga ba, "Ubo ba usok xai?"
7 Lipu busingama haxuya na ba, "Lipu sabanga, ngaxola mana lipu tela
hauli nga ba ngari langia bungina bokboga. Bungina ngatuba ba ngari
maluxu, lipu teladi diri langia muga manga."
8 Baing Yesu harua na ba, "Umesa! Oxop uxaingama saing uhaxa."
9 Hata sibuna li lipua sok xai dup, xap uxainganoa saing haxa.
Alaba sok mana Xaidap Yaguangama,
10 binabu Yudadi yanamidingdi daharua na lipua sok xai ba, "Hatata
Xaidap Yaguangama! Hanaunaungua bili mana oxoxi uxaingama."
11 Ne haxuya nadi ba, "Lipua hamaringia nga ba harua nanga ba, 'Oxop
uxaingama saing uhaxa.' "
12 Binabu duxusunga ba, "Lipua balaung ba oxop uxaingama saing
uhaxa ba gaxarea?"
13 Ne Yesu luxu mana burangua wa la ba saing bagu te, bala mana yanoa
te, binabu lipua ba xabia te.
14 Mena baing Yesu bagu lipua ba Urana Numang yabania, saing harua
na ba, "Ubagu, usok xai muli baing. Usauya kubolua ulibu kubolu diandi
ba, nam bunging diang sibuna xapkung."
15 Lipua ila saing bala Yudadi yanamidingdi ba, "Lipua hamaringia nga
bing Yesu."

Walingua Ma Rangua Urana Garanoa

16 Binabu Yudadi yanamidingdi dungguti disina salaga na Yesu, namua
na libu axadi ba mana Xaidap Yaguangama.
17 Ne Yesu haxuya nadi ba, "Tibugu bungingbunginalo tuxu oxatanoa ma
ma laing hatata, saing nga xauna ngatuxu oxatua."
18 Namua naga Yudadi dahaxi sibuna mana disai daxanga ba dung mati.
Namua na dali hanaunaungadingdi mana Xaidap Yaguangama ing ganina
te. Tegu. Xauna harua ba Urana ina Tibuna naga, saing mana haruanga
ba libu ina hasusu rangua Urana.
19 Yesu haxuya haruangadinga bila li: "Maxung sibuna ngabalang ba,
Urana Garanoa sanga ba libu axamang tela mana ing sibung murunganoa
te. Ne axamang baruamta bagu Tibuna libu, ina libu ing ganina, namua
na baraxinta Tibuna libu, bing Garanoa libu xauna.
20 Namua na Tibuna murung sibuna mana Garanoa saing hatanga axadi
libudi na. Baing bagula hatanga na oxata haringing teladi bo ba Garanoa
libudi. Baing ina naga, oxatadi ba bagula didali axadi abagudi li, bu ahixi
manadi.
21 Namua na Tibuna iti matiadi mesa saing sina walinga nadi, baing bila
balau Garanoa sina walinga na lipu gaxarea muruna manadi.
22 Xauna, Tibuna suxuya lipu tela te. Ning ta oxata suxuyangam longgalo
Garanoa rimania.

---

* **5:3-4** Buninga teladi daharua ba *…dahamati. Ding diragu lang hataina bokboga mahaing.* 4 *Namua na bunging teladi Toxoratamona uleginama bagula ri mala saing tap langa. Baing lipu gaxarea muga ri langia kimuya mana uleginama tap bagula sok xai, businganoa sup.*

23 Libu bila ba bu lipu longgalo disina yaya na Garanoa bila disina yaya
na Tibuna. Lipu gaxarea disina yaya na Garanoa te, lipuadi ba disina yaya
na Tibuna soxi ma ba te.
24 “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea dilungu haruangagua
saing dahatum haringina mana ina soxi nga ma, ding daxap walinga
subingang teguama, saing bagula daxap salaga mana kuboludingdi te. Ne
diyunga matiyua, saing dikisi mala walingia.
25 Maxung sibuna ngabalang ba, xaidaba mauba saing ma ba, bungina
matiadi bagula dilungu Urana Garanoa waxungtuanoa, saing lipu gaxarea
dilungu bagula duwa.
26 Namua na daxanga walingama wa Tibuna rimania, saing bila balau
ta daxanga walingama Garanoa rimania xauna.
27 Baing Tibuna sina yaya na bu suxuya lipudi namua na ina Lipua Ma
Rangua Urana.
28 “Labu ahixi mana haruangagua liu tai, namua na xaidaba ma yu
bungina lipu longgalo duwa gobagobadingia bagula dilungu Lipua Ma
Rangua Urana waxungtuanoa,
29 saing disok sanguadi. Lipu gaxarea dilibu kubolu xaidi bagula dimesa
muli bu daxap walinga subingang teguama. Ne lipu gaxarea dilibu kubolu
diandi bagula dimesa muli bu daxap suxuyanga salakkama.”

Dibaxanga Ba Yesu Gaxarea

30 Yesu haruauyu, harua ba, “Mana nga murungagua sanga ba ngalibu
axamang tela te. Ne ngasuxuya lipudi bila Tibugu bala nga ing ganina.
Saing suxuyangagua maring, namua na ngasai daxanga mana ngalibu
murungagua te, ngasai daxanga mana ngalibu ina soxi nga ma ba
murunganoa.
31 Nabu nga ganigu ngabaxanga nga, bing sanga ba lipudi daharua ba
haruangagua maxun te.
32 Ne tela wa, baxanga nga. Tibugu baing. Saing ngaxabia haruanganoa
manga bing maxuna.
33 “Ang ba asoxi ulekdi mala rangua Lipu Suguangama Yon saing
baxanga haruanga maxunama.
34 Ne baxangangua haringia ngayua ma rangua lipudi te. Ning ngaharua
mana Yon baxanganganoa bu ahatum haringina saing Urana bagula
xapkang muli.
35 Yon bila nagung tela lu binabu sina lulianoa nang, saing ang gayaha
mana lulianoa mongaita.
36 “Ne baxanganga hatanga nga masok tela wa, dali Yon haruanganoa
baxanga nga. Oxatagua baing. Namua na oxatua Tibugu sina nanga bu
ngasahi ba, oxata ba baxanga ba Tibugu soxi nga ma.
37 Baing Tibugu, ina soxi nga ma, ina naga baxanga nga. Waxungtuanoa
alungu bunging tela te, saing babunoa abagu bunging tela te,
38 saing haruanganoa wa maluxu mang te, namua na ahatum haringina
mana lipua soxi ma ba te.
39 Awaxata haringina ba axap xabianga mana Xuanoa, namua na
ahagaxa ba nabu atubatuba manadi bing bagula axap walinga subingang
teguama. Xuana naga baxanga nga ba,
40 ning hauxaim ba ama rangua nga bu axap walinga ba.
41 “Yaya sabanga lipudi dibo ba disina nanga, ngahatumia te,
42 ne ngaxabianggu. Ngaxabia ba maluxu mang, ang muruim mana
Urana te.

43 Ngama Tibugu yania, saing ang gaxap nga te. Ning nabu lipu tela ma
ing sibung yania, bing bagula axap.
44 Ang muruim mana axap yaya ranguang, ning muruim mana axap yaya
rangua Urana taininau te. Binabu sanga ba ahatum haringina baru?
45 "Bola ahatum ba bagula ngatang haruangia Tibugu maxania? Tegu.
Lipua tang haruangia bing Moses, lipua ata ragunga mana, ahagaxa ba
hauliang.
46 Nabu maxuna ahatum haringina mana Moses, bing sanga ba ahatum
haringina manga xauna, namua na bung haruangua manga.
47 Ning nabu ahatum haringin te mana haruanganoa bung, bing bagula
ahatum haringina mana haruangagua baru?"

6

Yesu Haxang Lipu 5,000
(Matyu 14:13-21; Mak 6:32-44; Luk 9:10-17)

1 Kimuya, Yesu kisi mala Lang Gamolingania Galili hataina. (Lang
gamolingana ba yan tela Taibirias.)
2 Baing buranga sabanga disu mana, namua na dibagu axamang
haringindi libudi bungina hamaringia lipu busingamdi.
3 Baing Yesu haing mala mana xaxagang tela saing rung mari rangua
lipuxindi dinaxu mana.
4 Baing Yudadi Taungading Dalingama ma haxekkuba.
5 Bungina Yesu bagu mahaing saing bagu buranga sabanga dima rangua,
harua na Pilip ba, "Bagula tagim salanga bi bu lipuadi li daxang?"
6 Xusunga bila ba bu tuba ing ganina, namua na xabia masup baraxinta
bagula libu.
7 Pilip haxuya na ba, "Lipu tela waxata sobak 8 giminaginoa sanga ba
gim salanga sanga mana taining tainina daxang monga monga te!"
8 Lipuxindi dinaxu mana tela, yanoa Andru, Saimon Pita kixinginoa,
harua ba,
9 "Bagu gananung tela li. Songing luwa xaung salanga luwadi luwadi
hiliadinga ditongtongia mana bali. Ning anginga kaxukana bila li sanga
mana buranga li baru?"
10 Yesu harua ba, "Abala lipudi ba dirung mari." Tatubang xumana duwa
la ba, saing dirung mari. Lupdi ding ganiding bila 5,000.
11 Baing Yesu xap salangadi, harua xai sibuna mala rangua Urana, saing
tuxu sinak mana lipuadi dirung ba, saing daxang sanga ba. Libu taininau
mana songdi xauna.
12 Ding longgalo daxang sanga ba, baing harua na lipuxindi dinaxu mana
ba, "Agugunia anginga hataindi duwauyu, nam teladi didoa olang."
13 Binabu diguguniadi saing digam daba 12 dibaxagi mana anginga
hataindi duwauyu mana salanga luwadi luwadi hiliadinga lipuadi daxang
ba.
14 Lipudi dibagu axamang haringina ba Yesu libu, baing dungguti
daharua ba, "Maxung sibuna lipua li Urana Lipuxing Suxunguxunguama
mogu ba ma titia."
15 Ne Yesu xabia ba dibo ba dituxu dimogu xaitamoxidinga, binabu
yungadi muli saing haing mala xaxagania bu ing ganina wa.

Yesu Haxa Lang Ubunia
(Matyu 14:22-33; Mak 6:47-51)

16 Bungbung sibuna baing lipuxindi dinaxu mana diri mala lang
gamolingania.
17 Baing dahaing wagia bu dikisi mala long sabangga Kaperneam, wa
lang gamolingang hataina. Labianoa sok, ne Yesu ma ranguadi teguyu.
18 Yang haringina yubua saing rubadi dahaung.
19 Dui mala bila kilomita luwadi luwadi hiliadinga, baing dibagu Yesu
sok haxek wagia, haxa tek ubunia, baing dimaxuwa buk.
20 Ne harua nadi ba, “Nga naga. Labu amaxuwau tai.”
21 Baing ina naga, diyaha ba daxap mahaing wagia. Baing hata sibuna li
wagua sok tek rubinia dila mana ba.
22 Buragina baing buranga duwa lang gamolingang hataina ba dibagu
daxabia xai wagang tela wa te. Nulau taininau ing ganina wa—wagua
lipuxindi dinaxu mana dahaing dila mana ba. Daxabia Yesu ila ranguadi
te, ne ding ganiding dila.
23 Baing Taibirias wagading teladi diri haxek mana longga lipudi daxang
salangua kimuya mana Toxoratamona harua xai sibuna mala rangua
Urana.
24 Buranga dibagu daxabia Yesu wa te xaung lipuxindi dinaxu mana
xauna duwa te, binabu dahaing mana xai waganadi ba saing dila long
sabangga Kaperneam bu disai mana Yesu.

Yesu Salanga Walingam

25 Bungina disok mana Yesu lang gamolingang hataina, duxusunga ba,
“Lipu Tubatubaingam, bungintabi uma la li?”
26 Yesu haxuya nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, ang gaxang
salangadi sanga ba, saing mana namua naga asai manga. Ne mana
axamang haringindi ngalibudi, tegu.
27 Labu awaxata mana axap anginga dibuyau tai. Tegu. Bing
awaxata mana axap anginga wa bungingbunginalo, anginga mana walinga
subingang teguama. Lipua Ma Rangua Urana bagula sina nang. Namua na
Tibuna sina yaya sabanga na bu libu bila ba.”
28 Baing duxusunga ba, “Bagula am garia baru bu am gatuxu oxatadi
Urana muruna manadi?”
29 Yesu haxuya nadi ba, “Urana oxatanoa bila li: Bing ahatum haringina
mana lipua soxi ma ba.”
30 Binabu duxusunga ba, “Axamang haringing baruamta bagula ung ba
ulibu bu am gabagu, binabu am gahatum haringina maung? Bagula uria
baru?
31 Mugangaradi daxang anginga duxu ba ‘manna’* long xoliania, bila
dibung Urana Xuania ba, ‘Sina salanga ma long xaiya nadi bu daxang.’✡”
32 Baing Yesu harua nadi ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipua sina
salanga ma long xaiya nang bing Moses tate. Ne Tibugu sina salanga
maxunama ma long xaiya nang.
33 Namua na salangua Urana sina, ina lipua ri long xaiya ma saing sina
walinga na lipu titiamdi.”
34 Baing daharua na ba, “Lipu Sabanga, usina salanga ba nam bunging-
bunginalo!”
35 Baing Yesu baxanga nadi ba, “Nga ba salanga walingam. Lipu gaxarea
ma rangua nga bagula gesagina te, saing lipu gaxarea hatum haringina
manga bagula langa ung te.

---

* **6:31** ***manna***—Anginga ba Urana sina na Isreldi bungina duwa long xoliania. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 16. ✡ **6:31** Xapdi Muli (Kisim Bek) 16:4; Niamaya (Nehemia) 9:15; Olaidi (Buk Song) 78:24-25

36 Ning ngabalang masup ba, abagu nga ne ahatum haringina te.
37 Lipuadi Tibugu sinadi nanga, bagula dima rangua nga, saing lipu gaxarea ma rangua nga, bagula ngasuka te.
38 Namua na ngari long xaiya ma bu ngasu mana nga murungagua te. Ne ngama bu ngasu mana ina soxi nga ma ba ing murunganoa.
39 Baing ina soxi nga ma, ing murunganoa bing: Lipu longgalo sinadi nanga, bagula ngayunga tela hanggalang te. Ne bagula ngaitidi mesa muli xaidap subingania.
40 Namua na Tibugu murunganoa bing lipu longgalo dibagu Garanoa xaung dahatum haringina mana bagula daxap walinga subingang teguama, saing bagula ngaitidi mesa muli xaidap subingania."
41 Baing ina naga, Yudadi dungguti daharungia namua na harua ba, "Nga salanga ri long xaiya ma."
42 Daharua ba, "Lipua li Yesu, Yosep garanoa naga? Baungtibundi, am gaxabia dingtanggu. Binabu hatata harua ba ina ri long xaiya ma baru?"
43 Baing Yesu haxuya nadi ba, "Labu aharungia nga liwe manggu tai.
44 Lipu tela sanga ba ma rangua nga mana ing murunganoa te. Tegu. Tibugu soxi nga ma, xai hatuminganoa to bu ma rangua nga, saing bagula ngaiti mesa muli xaidap subingania.
45 Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya bung ba: 'Bagula ding longgalo daxap tubatubaingua rangua Urana.'✡ Lipuadi dilungu Tibugu haruanganoa xaung daxap tubatubainganoa, ding dima rangua nga.
46 Lipu tela bagu Tibugu te. Ina ma rangua Urana ing ganina bagu Tibugu.
47 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea hatum haringina, ina xap walinga subingang teguama.
48 Nga salanga walingama.
49 Heku mugangaimdi daxang anginga duxu ba manna long xoliania. Ding dimati ba.
50 Ning salanga baguli ri long xaiya ma, bu lipu gaxarea daxang sanga ba dimati te.
51 Nga ba salanga walingam ri long xaiya ma. Lipu gaxarea xang salanga li, bing bagula wa bungingbunginalo. Baing salanga li bagula ngasina bu lipu titiamdi daxap walingua, bing mututungagua."
52 Baing Yudadi dungguti dahakhaxi haringina liwe mading ba, "Lipua li sanga sina mututunganoa nam bu am gaxang baru?"
53 Binabu Yesu harua nadi ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, nabu axang Lipua Ma Rangua Urana mututunganoa te xaung anung sibinoa te, bing walingua sanga ba wa maluxu mang te.
54 Lipu gaxarea daxang mututungagua xaung dinung sibigua bing daxap walinga subingang teguama, saing bagula ngaitidi mesa xaidap subingania.
55 Namua na mututungagua anginga maxunam xaung sibigua nunginga maxunam.
56 Lipu gaxarea daxang mututungagua xaung dinung sibigua, ditaga rangua nga, xaung ngataga ranguadi xauna.
57 Tibugu wa bungingbunginalo, ina soxi nga ma. Binabu mana ing haringinganoa ngawa bungingbunginalo. Binabu lipu gaxarea daxang mututungagua bagula duwa namua na ngaharingiadi bila ba.
58 Alali salangua ri long xaiya ma. Mugangaimdi daxang anginga duxu ba manna, saing dimati. Ning lipu gaxarea daxang salanga li bagula duwa bungingbunginalo."

✡ **6:45** Aisaya (Aisaia) 54:13

59 Baxanga haruanganoa ba bungina tubatuba lipudi Yudadi sabungading numania Kaperneam.

Lipu Xumana Dinaxu Mana Yesu Diyunga

60 Lipuxindi dinaxu mana dilungu haruangana ba, baing xumana daharua ba, “Tubatubaikka li haxi baru! Gaxarea sanga ba xap?”
61 Ne Yesu xabia hatumingania lipuxindi dinaxu mana daharungia bila ba. Binabu xusungadi ba, “Baruta? Haruanga li hanggalangia hatumingaimdi?
62 Baing nabu abagu Lipua Ma Rangua Urana haing mala longga wa muga, bing baruta?
63 Urana Aningonoa ba sina walingua. Sangga sanga ba hauliang monga te. Haruanga nga ngabaxanga nang ba ma rangua Urana Aningonoa saing sina walingua.
64 Ning angia teladi ahatum haringin te.” (Yesu harua bila ba namua na lipu gaxarea dahatum haringina mana te, ina xabiadi muga. Xabia lipu gaxarea bagula ta bixuandi rimadingia xauna.)
65 Haruauyu, harua ba, “Namua naga ngabalang ba lipu tela sanga ba ma rangua nga mana ing murunganoa te. Tibugu xai hatuminganoa to bu ma rangua nga.”
66 Baing mana xaidapka baguba saing ila, lipuxindi xumana dinaxu mana diyamu saing diyunga. Dinaxu mana muli te.
67 Binabu Yesu xusunga Lipu 12 ba, “Baruta? Ang xauna abo ba ayunga nga?”
68 Baing Saimon Pita haxuya na ba, “Toxoratamona, bagula am gala rangua gaxarea? Ung ganim haruangama mana walinga subingang teguama.
69 Am gahatum haringina xaung am gaxabia ba ung Urana Lipuxina Mogu Naina.”
70 Baing Yesu haxuya nadi ba, “Maxuna ngamoguang Lipu 12, bo? Ning angia tela, ina bila xaungadi yanamidinga!”
71 (Harua mana Yudas, Saimon Iskariot garanoa, ina Lipu 12 tela, ne kimuya ta bixuandi rimadingia.)

7

Yesu Ila Mana Taunga Xahiamdi

1 Kimuya, Yesu haxa mauli titia Galili. Bo ba haxa mauli maluxu’m titia Yudia te, namua na Yudadi yanamidingdi disai daxanga ba dung mati.
2 Ne, bungina Yudadi Taungading Xahiamdi* ma haxek,
3 Yesu kixingindi daharua na ba, “Usauya titia baguli saing ula titia Yudia, bu lipuximdi dinaxu maung dibagu axamang haringindi ulibudi.
4 Namua na nabu lipu tela bo ba ramramo sabanga, bing bagula tuxu oxatanoa hisangia te. Nabu ulibu oxatadi li, xai mana uhatangaung na lipu titiam longgalo.”
5 Kixingindi daharua bila ba namua na ding xauna dahatum haringina mana te.
6 Binabu Yesu baladi ba, “Xaidabigua ma teguyu. Ne xaidap longgalo daxai mang.

* **7:2** Mana Yudadi taungadinga baguba, duwa mana xahidi bila mugangadingdi dilibu waleu sibuna rangua Moses long xoliania. Dituxu taungua ba xaidap 7 mana Septemba kimbo Oktoba, saing diyaha mana wain dingia xaung olibiding xaindi dimoya.

7 Lipu titiamdi sanga ba hauxading sibuna mang te, ning hauxading
sibuna manga namua na nga ngabaxanga ba kuboludingdi didoa.
8 Ang ba ahaing mala Taungia. Ne hatata nga ba bagula ngahaing mala
mana Taunga baguba te, namua na xaidabigu sibunoa ma teguyu."
9 Harua bila ba laing sup, baing wa Galiliyu.
10 Ning, kimuya mana kixingindi dahaing mala Taungia masup, haing
mala xauna, ne ila sabasabia te, ila hisangia.
11 Tauna, mana Taunga Yudadi yanamidingdi disai mana saing duxu-
sunga ba, "Lipua ba kabila?"
12 Baing buranga daharungia ila ma liwe mading. Tela dahakhaxi ba,
"Lipu xai."
Ne teladi daharua ba, "Tegu, tuxu murak mana lipudi."
13 Ne lipu tela harua sabasabia mana te, namua na dimaxuwa mana
Yudadi yanamidingdi.

Yesu Tubatuba Taungia

14 Taunga xaidabindi dila lia, baing Yesu haing mala Urana Numang
yabania saing ungguti ba tubatuba lipudi.
15 Yudadi dihixi mana haruanganoa. Daharua ba, "Lipua ba ila numa
tubatubaikkamia te, ning xap xabiangua bi?"
16 Binabu Yesu haxuya nadi ba, "Tubatubaingagua ngayua te. Ma rangua
ina soxi nga ma.
17 Lipu gaxarea dahamaringia hatumingadingdi ba disu mana Urana
murunganoa, bagula daxabia xai mana tubatubaikka li ma rangua
gaxarea. Bagula daxabia ba ma rangua Urana kimbo ngaharua mana nga
sibugu hatumingagua ing ganina.
18 Lipu gaxarea harua mana ing sibung hatuminganoa ing ganina, bo ba
xap yaya naina. Ne lipu gaxarea waxata bu sina yaya na ina soxi ma, lipua
ba lipu haruanga maxunama, xola mana languangua.
19 Moses sina hanaunaungua nang, bo? Ning angia tela su mana te.
Baruta atuba ba aung nga mati?"
20 Buranga dahaxuya ba, "Xaunga wa maung! Gaxarea bo ba unggung
mati?"
21 Yesu harua nadi ba, "Ngalibu axamang haringing taininau mana
Xaidap Yaguangama, saing ang longgalo ahixi mana.
22 Ne ang gawaxata mana Xaidap Yaguangama xauna, bungina asu mana
Moses hanaunaunganoa mana axuxu sangga. (Ne Moses ungguti kubolua
taxuxu lipudi sanggadingdi te, kubolua ba ma rangua mugangaradi muga
mana Moses.)
23 Baing ina naga, abo ba adali Moses hanaunaunganoa te, binabu axuxu
garadi sanggadingdi mana Xaidap Yaguangama. Bila balau, bing baruta
agamia nga mana kubolugua ngahamaringia lipu tela sanggang longgalo
mana Xaidap Yaguangama?
24 Labu asuxuya kuboludi olang maxaimiau tai. Bing asuxuya kuboludi
mana suxuyanga maringina."

Maxung Sibuna Yesu Bing Kristo Bo?

25 Tauna, Yerusalem teladi dungguti duxusunga ding ba, "Lipua ba lipua
yanamiradi dibo ba dung mati naga?
26 Baing bagu hatata wa, tubatuba sabasabia lo, saing duxukxugia
te! Bola yanamiradi daxabia ba maxung sibuna ina Urana Lipuxing
Mogunganama?

27 Ning am gaxabia lipua li yabanoa. Ne bungina Urana Lipuxing
Mogunganama ma, lipu tela bagula xabia yabanoa te.”
28 Yesu tubatuba Urana Numang yabaniauyu, baing harua sabanga ba,
“Ang gaxabia nga, saing ang gaxabia yabaguau? Ne ngama la li mana nga
murungagua te. Ina soxi nga ma, ina lipu haruanga maxunama. Saing ang
gaxabia ina te.
29 Nga ba ngaxabia ina, namua na ngama rangua, saing soxi nga ma.”
30 Baing ina naga disai daxanga ba dituxu, ne rimading tela haing mana
te, namua na xaidabinoa ma teguyu.
31 Ne lipu xumana mana burangua dahatum haringina mana. Daharua
ba, “Bungina Urana Lipuxing Mogunganama ma, axamang haringindi
libudi sanga ba didali axamang haringindi lipua li libudi te!”
32 Parisidi dilungulungu buranga dahabolabola haruanga bila ba liwe
mading. Binabu lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi disoxi
lipu Urana Numang wasanganamdi mala bu dituxu Yesu.
33 Baing Yesu harua ba, “Ngawa ranguang bunging gamoita, saking
bagula ngala rangua ina soxi nga ma.
34 Bagula asai manga, ne bagula asok manga te. Saing longga nga ngawa
mana, sanga ba ang gala mana te.”
35 Baing Yudadi yanamidingdi daharua nading ba, “Bagula lipua ba ila
bi bu sanga ba tasok mana te? Bagula ila rangua bakbagira duwa hataing
hataina rangua Grikdi titi telamdi bu tubatuba Grikdi?
36 Haruangang namuxina baru? Namua na harua ba, ‘Bagula asai
manga, ne bagula asok manga te.’ Baing xauna harua ba, ‘Longga nga
ngawa mana, sanga ba ang gala mana te.’”
37 Taunga xaidabing kimuama ma, xaidabing sabangua baing, saking
Yesu mesa saing harua sabanga ba, “Lipu gaxarea langa ung, bing sanga
ba ma rangua nga bu nung.
38 Lipu gaxarea hatum haringina manga, Urana Xuang haruanganoa
bagula aningona, saing lang walingama bagula luki sangua lunoa.”
39 Bungina harua bila ba, harua mana Urana Aningonoa lipudi dahatum
haringina mana ba bagula daxap kimuya. Mana xaidapka ba Urana
Aningonoa ma teguyu, namua na Yesu xap ralanoa teguyu.
40 Buranga dilungu haruanga li, baing teladi daharua ba, “Maxung
sibuna lipua li Urana Lipuxing Suxunguxunguama tata ragunga mana
baing.”
41 Teladi daharua ba, “Ina Urana Lipuxing Mogunganama.”
Baing teladi duxusunga ba, “Urana Lipuxing Mogunganama sanga ba
sok ma sangua Galili baru?†
42 Urana Xuanoa harua ba Lipuxing Mogunganama bagula sok maluxu’m
Xaitamoxi Debit bakbaginoa, mana longga Betlehem, Debit yabania.”
43 Binabu lipudi dahata ding mana Yesu gaxarea.
44 Teladi dibo ba dituxu, ning tela ta rimang tela mana te.

Yudadi Yanamidingdi Dahatum Haringin Te

45 Sup, baing lipu Urana Numang wasanganamdi digoxoya mala rangua
lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Parisidi. Yanamidingdi duxu-
sungadi ba, “Baruta atuxu axap ma te?”
46 Lipu wasangamdi dahaxuya ba, “Waleu ma lipu tela harua bila lipua
ba te!”

† **7:41** Yesu bauna hayau longga Betlehem, bakbagindi Xaitamoxi Debit yabadinga, ne lipuadi ba dahagaxa ba bauna hayau Galili.

47 Parisidi dibaladi ba, “Baruta? Tuxu murak mang xauna?
48 Lipu yanamiding tela kimbo Parisi tela hatum haringina mana? Tegu!
49 Ning buranga li dahasuxi mana hanaunaungua. Urana bagula hanggalangiadi.”
50 Ne Nikodimas, dingia tela muga ila rangua Yesu ba, xusunga ba,
51 “Hanaunaungaroa harua xai mana lipu tela xap salaga nabu talungu muga te bu taxabia kubolunoa? Tegu. Talungu to.”
52 Dahaxuya ba, “Bola ung ba yabama titia Galili xauna? Usai haruanga Urana Xuania to, baing bagula ubagu uxabia Urana lipuxing suxunguxunguam tela mesa sangua Galili te.”

[Hataing Yon 7:53–8:11 wa mana xailong mugamugangam sibundi te.]‡
53 Baing taining tainina dila ding numadingia.

8

Dituxu Haing Miaxuama Daxap Ma Rangua Yesu

1 Ne Yesu ila Xaxagana Olip.
2 Buraraging sibuna Yesu ila Urana Numang yabania muli. Lipudi dima digugunia taxiya, saing rung mari saing tubatubadi.
3 Lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digabu Parisidi dituxu haing tela bungina kinu mua rangua lipu tela, ina ayuanoa te, daxap ma. Dita mali buranga maxadingia
4 saing daharua na Yesu ba, “Lipu Tubatubaingam, am gatuxu haingga li bungina kinu rangua lipu tela ayuanoa te.
5 Baing mana Moses hanaunaunganoa, harua ba taxatu hainggadi na bila ba siangia mati. Ne ung ba uharua baru?”
6 Daharua bila ba bu dituba, bu daxap namua bu disu haruanga na.
Ne Yesu yuyu mari saing ungguti ba bung titia rimang uxunia.
7 Duxusunga xusunga mala, baing Yesu mesa li maringina saing harua nadi ba, “Nabu angia tela xola mana kubolu diana, bing sanga ba ting sianga muga mana.”
8 Yesu yuyu mari muli saing bung titia.
9 Ne bungina dilungu haruanganoa, dila taining tainina, muga lipu haringindi dila, gananundi dila kimu. Disup mala baing Yesu ing ganina wa rangua haingga ba li maxania.
10 Yesu mesa li maringina saing xusunga ba, “Haing, lipuadi ba dila bi? Tela wauyu bu su haruanga naung te?”
11 Harua ba, “Lipu Sabanga, tela wa te.”
Baing Yesu harua ba, “Nga xauna bagula ngasu haruanga naung te. Ula, saing hatata labu ulibu kubolu diana muliu tai.”

Yesu Titia Lulianoa

12 Yesu harua na lipudi muli, harua ba, “Nga titi lulianoa. Lipu gaxarea naxu manga bagula haxa labiania te, ning bagula xap luliang walingam.”
13 Parisidi duxukxugia ba, “Ung sanga ba uhatanga ba haruangama maxuna te, namua na oxola mana lipu tela haringia haruangama. Haruanga ubaxangaung mana haruanga olang.”
14 Yesu haxuya nadi ba, “Heku ngabaxanga nga, haruangagua maxuna, namua na ngaxabia longga ngama mana saing ngaxabia longga ngala mana. Ning ang gaxabia longga ngama mana kimbo longga ngala mana te.

‡ **7:52** Lipu xabiangamdi dahatum ba Yon bung hataina baguli te.

15 Ang ba asu mana lipu titiamdi kuboludinga bungina asuxuya. Ne
ngasuxuya lipu tela te.
16 Ning nabu ngasuxuya, bing kubolugu ngasuxuya mana bagula maring,
namua na nga ganigu ngasuxuya te, ne ngagabu Tibugu soxi nga ma ba
tam gasuxuya.
17 Mana ang hanaunaungaima dibung ba nabu lipu luwa tang dibaxanga
taininau, bing haruangadinga maxuna.
18 Ngabaxanga nga. Saing lipu tela baxanga nga bing Tibugu soxi nga
ma ba."
19 Binabu duxusunga ba, "Tibum wa bi?"
Yesu haxuya ba, "Ang gaxabia nga te, xaung Tibugu xauna te. Nabu
axabia nga, bing bagula axabia Tibugu xauna."
20 Harua haruanga ba bungina wa Urana Numang yabania, haxek mana
longga dita siang hananiangama. Ning lipu tela tuxu te, namua na
xaidabinoa ma teguyu.
21 Yesu harua nadi muli ba, "Bagula nga ngasauyang, saing bagula asai
manga, ne bagula amatia kuboluim diandi. Longga nga ngala mana, sanga
ba ang gama mana te."
22 Binabu Yudadi yanamidingdi duxusunga liwe mading ba, "Bagula ina
ung ina mati? Bola namua harua ba, 'Longga ngala mana, sanga ba ang
gama mana te'?"
23 Ne harua nadi ba, "Ang ba lipu hawamdi, nga ba lipu etaloama. Ang
ba lipu titiamdi, ne nga ba lipu titiam tela te.
24 Namua naga ngabalang ba bagula amatia kuboluim diandi. Nabu
ahatum haringina te ba nga ina, bing maxung sibuna bagula amatia
kuboluim diandi."
25 Duxusunga ba, "Ung gaxarea?"
Yesu haxuya ba, "Nga lipua ngaharua mana waleu ma hatata naga.
26 Nga haruangagu xumana sanga ba ngasuxuyang manadi. Ne ina soxi
nga ma, ina lipu haruangang maxunam. Ngabala lipu titiamdi haruanga
ngalungu rangua ing ganina."
27 Daxabia ba harua nadi mana Tibuna te.
28 Binabu Yesu harua ba, "Bungina aiti Lipua Ma Rangua Urana mahaing,
bagula axabia ba nga ina, xaung ngalibu axamandi mana murungagua te.
Ne ngaharua bila Tibugu tubatuba nga ing ganina.
29 Lipua soxi nga ma ba, ina wa rangua nga, saing yunga nga ganigu
ngawa te. Namua na bungingbunginalo ngalibu axadi dilibu yaha."
30 Harua bila ba, baing bunging taininau lipu xumana dahatum haring-
ina mana.

Ebraham Garandi

31 Baing Yesu harua na Yudadi dahatum haringina mana ba, "Nabu asu
mana haruangagua, bing awa lipuxigu sibundi dinaxu manga.
32 Baing bagula axabia haruanga maxunama, saing haruanga maxu-
namga ba bagula lubang bu ayunga walinga oxata olanggama."
33 Dahaxuya na ba, "Am Ebraham bakbagindi, saing am gawa lipu tela
lipuxing oxata olanggamdi bunging tela te. Uharua ba bagula haruanga ba
lubam bu am gayunga walinga oxata olanggama baru?"
34 Yesu haxuya nadi ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, lipu longgalo
dilibu kubolu diandi, ding duwa kubolu diana lipuxing oxata olanggamdi.
35 Lipu oxata olanggamdi duwa maluxu'm numa moxong bakbaginoa
bungingbunginalo te. Ning numa moxong garanoa wa maluxu'm bakbagi-
noa bungingbunginalo.

36 Baing ina naga, nabu Urana Garanoa lubang bu ayunga walinga oxata
olanggama, bing maxung sibuna bagula agiti mala sangua axadi digoxiang.
37 Ngaxabia ang Ebraham bakbagindi. Ning abo ba aung nga mati,
namua na hauxaim mana asina ganangang tela maluxu mang ba axap
haruangagua.
38 Ngaharua nang mana axadi ngabagudi bungina ngawa rangua Tibugu,
saing ang ba alibu axadi alungudi rangua tibuim."
39 Dahaxuya na ba, "Ebraham tibumam."

Yesu harua nadi ba, "Nabu ang Ebraham garang sibundi, bing bagula
alibu kuboluadi Ebraham libudi.
40 Ning bila li: Ang gahaxi ba aung nga mati namua na ngaharua nang
haruanga maxunama ngalungu rangua Urana. Ebraham libu bila ba te.
41 Ang galibu kuboluadi tibuim libudi."

Baing dibala ba, "Am ba am gasok olang daxangia te! Am Tibumam
taininau ing ganina—Urana!"

Satan Garandi

42 Yesu harua nadi ba, "Nabu maxuna Urana Tibuim, bagula muruim
sibuna manga, namua na ngama rangua Urana saing hatata ngawa la li.
Ngama mana nga murungagua te, ning ina soxi nga ma.
43 Baruta haruangagua sok rangrang mang te? Namua bing hauxaim
mana alungu tubatubaingagua.
44 Ang ba tibuim xaungadi yanamidinga garandi. Baing abo ba alibu
tibuim murunganoa. Mugamugau sibuna ma ina lipu ungingam, tuxu
haruanga maxunam te, namua na haruanga maxunama wa maluxu mana
te. Bungina langua, harua ina xuana, namua na ina lipu languangam
xaung languanga tibuna.
45 Ne ang gahatum haringina mana haruangagua te, namua na nga
ngaharua haruanga maxunam!
46 Sanga ba angia tela hatanga maringina ba nga lipu kubolu dianam?
Tegu? Nabu haruangagua maxuna, baruta ahatum haringina mana te?
47 Lipu gaxarea Urana iniadi bing dilungu Urana haruanganoa. Namua
alungu te bing ang Urana iniadi te."

Yesu Baxangaina

48 Yudadi yanamidingdi dahaxuya na ba, "Am gaharua maringina ba ung
Samaria tela xaung xaunga tela wa maung?"
49 Baing Yesu haxuya ba, "Xaunga wa manga te. Ngaiti Tibugu yanoa, ne
ang gatatua yagua.
50 Ngasai yaya manga te. Ne tela sai yaya manga, saing ing ganina lipu
suxuyangama.
51 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea su mana haruangagua,
matiyua sanga ba xap te."
52 Harua bila ba baing Yudadi yanamidingdi daharua na ba, "Si,
hatata am gaxabia ba xaunga wa maung sibuna! Ebraham mati ba,
Urana lipuxing suxunguxunguamdi dimati xauna, ne ung guharua ba lipu
gaxarea su mana haruangama, matiyua sanga ba xap te.
53 Baruta? Ung gudali mugangaroa Ebraham? Mati ba, Urana lipuxing
suxunguxunguamdi dimati xauna. Ung gahatumiaung lipua na baru?"
54 Yesu haxuya ba, "Nabu ngaiti yagua, bing yagua axamang olang. Ne
Tibugu, ina iti yagua. Ina aharua ba Urana angia.

55 Ang gaxabia ina te, ne nga ngaxabiau. Nabu ngaharua ba ngaxabia te,
bagula ngawa lipu languangam bila ang. Ning maxung sibuna ngaxabia
saing ngasu mana haruanganoa.
56 Tibuim Ebraham gamona yaha ba bagula bagu xaidabigua. Bagu ba,
saing yaha."
57 Binabu Yudadi yanamidingdi daharua na ba, "Nianimdi 50 teguyu!
Ubagu Ebraham baru?"
58 Baing Yesu harua nadi ba, "Maxung sibuna ngabalang ba, muga mana
Ebraham sok teguyu, ngawa!"
59 Harua bila ba, baing daxap siangdi ba daxatu, ning hisa manadi saing
yunga Urana Numang yabania mala.

9

Yesu Hamaringia Lipu Tela Maxandi Dahaxatu Bungina Bauna Hayau

1 Yesu haxa mala, baing bagu lipu tela maxandi dahaxatu. Waleu bauna
hayau bila ba.
2 Baing lipuxindi dinaxu mana duxusunga ba, "Lipu Tubatubaingam,
gaxarea libu kubolu diana ba maxandi dahaxatu mana bungina
hayauxinganoa? Lipua li kimbo baungtibundi?"
3 Yesu haxuya ba, "Lipua li kubolung diana libu maxandi dahaxatu te,
xaung baungtibundi kuboluding diandi xauna dilibu te. Ning axa li sok bu
Urana oxatanoa sanga ba sok sabasabia mana walinganoa.
4 Hatata xaidap, binabu tatuxu ina soxi nga ma oxatanoa. Yambonga ma
yu, saing lipu tela sanga ba waxata mana bungina baguba te.
5 Hatata bungina ngawa titiauyu, ngawa luliang titiam."
6 Harua laing sup, baing gip titia, xaningxaning titia xaung gaugaung
langindi laing bangabina, saing sabaxaya lipua ba maxandi.
7 Baing harua na ba, "Ula, usugu mana lang gamolingana Siloam."
(Siloam namuxinoa bing "Disoxi.") Binabu lipua ba ila sugu, saing goxoya
mala numia saing bagu xai dup!
8 Yabanamdi xaung lipuadi muga dibagu xusunga lipudi olang olang
mana sianga ding duxusunga ba, "Lipua ba gaxarea? Lipua muga rung
xusunga lipudi olang olang mana sianga?"
9 Teladi daharua ba, "Ina naga."
Teladi daharua ba, "Tegu. Ne lipu tela bagunganoa taininau."
Ne ing sibuna haxi ba, "Nga naga!"
10 Binabu duxusunga ba, "Ne maxamdi daxaxa ding baru?"
11 Haxuya ba, "Lipua duxu ba Yesu xaningxaning bangaba saing
sabaxaya maxagudi. Bala nga ba ngala Siloam ngasugu. Binabu ngala
ngasugu, baing ina naga ngabagu dup."
12 Duxusunga ba, "Lipua ba kabila?"
Harua ba, "Ngaxabia te."

Parisidi Disuxuya Lipua Hamaringianganoa

13 Tauna, daxap lipua muga maxandi dahaxatu ba ma rangua Parisidi.
14 Ne xaidaba Yesu xaningxaning bangaba saing xaxa lipua ba maxandi
bing Xaidap Yaguangama.
15 Binabu Parisidi duxusunga xauna ba, "Maxam disok xai baru?"
Haxuya ba, "Ta bangaba maxagia, saing ngasugu, baing ina naga hatata
ngabagu dup."

16 Parisi teladi daharua ba, “Lipua ba ma rangua Urana te, namua na su
mana Xaidap Yaguangam hanaunaunganoa te.”
Ne teladi duxusunga ba, “Ne lipu kubolu dianama sanga ba libu axamang
haringindi bila ba baru?” Binabu dahata ding.
17 Baing ina naga, duxugia mala rangua lipua muga maxandi dahaxatu,
saing duxusunga muli ba, “Uharua baru mana lipua ba? Namua na xaxa
maxamdi.”
Baing haxuya ba, “Ina Urana lipuxing suxunguxunguam tela.”
18 Yudadi yanamidingdi dahatum haringina teguyu ba muga maxandi
dahaxatu saing kimuya daxaxa, laing duwagi baungtibundi dima.
19 Duxusunga dingtang ba, “Lipua li garaima? Lipua li tang gaharua ba
bauna hayau maxandi dahaxatu? Ne hatata bagu baru?”
20 Baing baungtibundi dahaxuya ba, “Tam gaxabia ba tam garamama,
saing tam gaxabia ba bauna hayau maxandi dahaxatu.
21 Ning hatata bagu baru, kimbo gaxarea xaxa maxandi, tam gaxabia te.
Axusunga. Ina lipu sabanga, binabu sanga ba ing sibuna baxangaina.”
22 Baungtibundi daharua bila ba namua na dimaxuwa Yudadi yanamid-
ingdi, namua na yanamidingdi dahau hatumingua masup ba lipu gaxarea
dibaxanga ba Yesu ina Urana Lipuxing Mogunganama bagula dibilidi mana
dila digugunia Yudadi sabungading numania.
23 Namua naga baungtibundi daharua ba, “Ina lipu sabanga. Axusunga.”
24 Tauna, duwagi lipua muga maxandi dahaxatu ba ma muli saing
daharua na ba, “Bing uiti Urana yanoa ubaxanga maxuna maxania. Am
gaxabia ba lipua ba lipu kubolu dianama.”
25 Baing haxuya ba, “Lipua ba lipu kubolu dianam kimbo tegu, ngaxabia
te. Axamang taininau ngaxabia bing muga maxagudi dahaxatu, ne hatata
ngabagu dup!”
26 Baing duxusunga muli ba, “Raxata maung? Xaxa maxamdi baru?”
27 Haxuya nadi ba, “Ngabalang masup saing alungu te. Abo ba alungu
muli baru? Bola ang gabo ba asok lipuxindi dinaxu mana ba xauna?”
28 Saking didaudau ba, “Ung ba lipua unaxu mana! Am ba am Moses
lipuxindi am ganaxu mana!
29 Am gaxabia ba Urana harua na Moses, ne lipua ba, am gaxabia longga
ma mana te.”
30 Baing lipua haxuya ba, “Si! Ngahixi sibuna mana haruangaima baing!
Ang gaxabia longga ma mana te, ne xaxa maxagudi.
31 Taxabia ba Urana lungu lipu kubolu dianamdi te. Tegu. Lungu lipu
gaxarea duwa hawa mana xaung disu mana murunganoa.
32 Mugamugau sibuna ma, talungu ba lipu tela xaxa lipu maxandi
dahaxatu bungina hayauxinganoa te.
33 Nabu lipua ba ma rangua Urana te, bing sanga ba libu axamang tela
te.”
34 Dahaxuya na ba, “Baruta? Kubolu diandi dibaxagi maung mana
bungina hayauxingama! Baing ubo ba utubatubam?” Baing duxu masok
mala.

Lipu Hatuminga Haringing Teguamdi Bila Lipu Maxa Haxatiandi

35 Yesu lungu ba duxu mala, baing ila sok mana saing harua ba, “Uhatum
haringina mana Lipua Ma Rangua Urana?”
36 Baing lipua xusunga ba, “Lipu sabanga, ina gaxarea? Ubaxanga nanga
bu sanga ba ngahatum haringina mana.”
37 Baing Yesu harua na ba, “Ubagu ba. Ina naga harua ranguaung.”

38 Baing lipua harua ba, “Toxoratamona, ngahatum haringina.” Saking
sabu mana.
39 Baing Yesu harua ba, “Ngari ma titia li bu ngasuxuya lipudi. Bila balau,
binabu lipu maxa haxatiandi bagula dibagu, xaung lipudi dibagu bagula
maxading dahaxatu.”
40 Parisi teladi duwa haxek rangua dilungu ba harua bila ba saing
daharua ba, “Baruta? Am lipu maxa haxatiandi xauna?”
41 Baing Yesu harua nadi ba, “Nabu ang lipu maxa haxatiandi, bing
bagula axola mana kubolu diandi. Ning hatata aharua ba maxaimdi
dibagu, binabu kuboluim diandi duwauyu.”

10

Lipu Sipsip Wasanganam Xai Xaung Sipsibindi

1 Yesu haruauyu, harua ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea
luxu sipsip gamgamingang xaluxinia te, ne laxuwa mari gamgamingia long
tela, rimandi didoa xaung ina lipu hanaunggam.
2 Lipua luxu xaluxinia, ina lipu sipsibiding wasanganama.
3 Lipu xalu wasanganama xaxa xalua mana lipua ba, saing sipsipdi
dilungu lipua ba waxungtuanoa. Uxu sipsibing taining tainina yadingdi,
saing xaidi masok.
4 Xap iniadi masok laing sup, baing muga manadi, saing sipsibindi disu
mana, namua na daxabia waxungtuanoa.
5 Ning bagula disu mana lipu xan tela te, ne bagula diluki mala sangua
namua na daxabia lipu xan tela waxungtuanoa te.”
6 Yesu harua haruanga babuna ba, ne lipudi daxabia haruanganoa
rangrang te.
7 Binabu Yesu harua nadi muli ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, nga
sipsipdi xaluxidinga.
8 Lipu longgalo dima muga manga, rimadingdi didoa xaung ding lipu
hanaunggamdi, ne sipsipdi dilungudi te.
9 Nga xalua. Lipu gaxarea ma rangua nga saing luxu, bagula Urana xap
muli. Bagula luxu xaung sok, saing bagula sok mana tatubang xaiyua bu
xang.
10 Lipu hanaunggama ma bu hanai xaung ung xaung hanggalangia ing
ganina. Nga ngama bu daxap walinga xaung dibaxagi mana.
11 “Nga lipu sipsip wasanganam xaiyua. Lipu sipsip wasanganam xaiyua
yunga walinganoa bu hauli sipsipdi.
12 Lipu gaxarea sipsip moxonoa gim bu wasa mana sipsipdi, lipua ba
lipu sipsip wasanganam sibuna te, saing sipsipdi iniadi te. Bungina bagu
koma abunginoa ma, bagula yunga sipsipdi saing giti mala. Baing ina naga,
koma abunginoa sasaxaki tela saing teladi dahalukiana.
13 Lipua ba giti mala, namua na waxata siangia saing murunganoa wa
rangua sipsipdi te.
14 “Nga lipu sipsip wasanganam xaiyua. Ngaxabia sipsibigudi, saing
sipsibigudi daxabia nga,
15 bila Tibugu xabia nga, xaung ngaxabia ina. Binabu ngayunga
walingagua bu ngahauli sipsipdi.
16 Nga sipsibigu teladi duwa sipsipkadi li gamgamingading lunia te.
Bing bagula ngaxapdi ma xauna, saing bagula dilungu waxugutuanoa.
Baing bagula sipsip bakbaging taininau wa rangua lipu sipsip wasanganam
taininau ing ganina.

17 Tibugu murung sibuna manga, namua na, ngayunga walingagua bu
ngaxap muli.
18 Lipu tela xap walingagua mala sangua nga te. Tegu. Nga ngayunga
walingagua mana murungagua. Nga haringingagua ba ngayunga, saing
nga haringingagua ba ngaxap muli. Tabinanga ba ngaxap rangua Tibugu.”
19 Yudadi dilungu haruanga ba, baing dahata ding muli.
20 Dingia xumana daharua ba, “Xaunga wa mana xaung kakahang
sibuna. Baruta alungu?”
21 Ning teladi daharua ba, “Haruanga li lipu tela xaunga wa mana sanga
ba harua bila te. Xaunga sanga ba xaxa lipu maxa haxatiana maxandi?
Tegu!”

Yudadi Dahatum Haringina Mana Yesu Te

22 Baing Yudadi taungading tela sok Yerusalem. Dahatumia muli
Xaidapka Daxaxa Urana Numanoa. Bunging xaringana,
23 baing Yesu wa Urana Numang yabania, haxa mana longga duxu ba
Solomon Numa Nanung Sabasabia.
24 Baing Yudadi digugunia taxiya saing daharua ba, “Bungintabi bagula
ulibu gamomamdi dimaxana saing ubalam ba ung gaxarea? Nabu ung
Urana Lipuxing Mogunganama, bing ubaxanga rangrang nam.”
25 Yesu haxuya nadi ba, “Ngabalang masup, ne ahatum haringin te.
Axamang haringindi ngalibudi Tibugu yania dahatanga nang ba nga
gaxarea,
26 ne ang ba ahatum haringin te, namua na ang sipsibigudi te.
27 Sipsibigudi dilungu waxugutuanoa. Ngaxabiadi, saing disu manga.
28 Ngasina walinga subingang teguama nadi, saing sanga ba disup te.
Lipu tela sanga ba sasaxakidi sangua rimagua te.
29 Tibugu sinadi nanga ba, ina dali lipu longgalo. Lipu tela sanga ba
sasaxakidi sangua Tibugu rimanoa te.
30 Nga Tibugu tam taininau.”
31 Yudadi daxap siangdi muli bu daxatu,
32 ne Yesu harua nadi ba, “Ngahatanga nang axamang haringing sibundi
disok Tibugu haringingania. Baing axamang haringing baruamta abo ba
axatu nga siangia mana ba?”
33 Yudadi dahaxuya na ba, “Axamang tela mana axadi li te, ne am gabo
ba am gaxatung siangia namua na uharungia Urana. Ung ba ung lipu ing
ganina, ne ubaxanga ba ung Urana.”
34 Yesu haxuya nadi ba, “Haruanga li dibung hanaunaungaimia, saing
bola axabia te? Harua Urana haruanganoa ba, ‘Ngaharua ba awa
uranadi.’✡
35 Urana harua haruanga ba. Baing axabia ba haruanga tela wa Xuania
sanga ba xugia te. Baing ina naga, nabu lipuadi Urana sina haruanganoa
nadi ba uxudi ba ‘uranadi’,
36 bing baruta aharua ba ngaharungia Urana bungina ngaharua ba, ‘Nga
Urana Garanoa’? Namua na Tibugu mogu nga saing soxi nga ma titia.
37 Nabu ngatuxu Tibugu oxatanoa te, bing labu ahatum haringina
mangau tai.
38 Ning ngatuxu oxatanoa baing. Baing ina naga, nabu ahatum haringina
manga te, bing ahatum haringina mana axamang haringindi, bu axabia
rangrang ba Tibugu taga rangua nga, saing ngataga rangua.”
39 Dituba ba dituxu muli, ne giti mala sangua rimadingdi.

✡ **10:34** Olaidi (Buk Song) 82:6

40 Baing Yesu kisi mala Yodan hataina muli, ila longga muga Yon sugua
lipudi. Wa la ba
41 saing lipu xumana dima rangua. Daharua ba, “Maxuna Yon libu
axamang haringing tela te, ne haruanga longgalo baxanga mana lipua li
maxuna.”
42 Baing mana longga ba lipu xumana dahatum haringina mana Yesu.

11

Lasaras Mati

1 Tauna, lipu tela yanoa Lasaras busi. Yabanoa longga Betani, Maria
sabanganoa Marta tang yabadinga xauna.
2 Maria ba haingga kimuya matu guxenga saminam mari mana Toxo-
ratamona kindi saing sisiadi toxolonia. Moxongonoa Lasaras busi,
3 binabu neng hamungandi disina haruanga mala rangua Yesu, daharua
ba, “Toxoratamona, riamga murum sibuna mana ba busi.”
4 Yesu lungu haruanga baguba, baing harua ba, “Businga baguba
subinganoa bagula matiyua te. Tegu. Sok bu iti Urana yanoa bu Urana
Garanoa xap yaya sabanga mana.”
5 Yesu murung sibuna mana Marta, kixinginoa Maria, Lasaras tung.
6 Ning bungina lungu ba Lasaras busi, wauyu xaidap luwa muli mana
longga wa mana ba.
7 Sup baing harua na lipuxindi dinaxu mana ba, “Tagoxoya muli mala
Yudia.”
8 Baing lipuxindi dinaxu mana daharua na ba, “Ne Lipu Tubatubaingam,
nulana Yudadi dituba ba daxatung siangia. Maxuna ubo ba ugoxoya mala
muli la ba?”
9 Yesu haxuya ba, “Mana xaidap tela, auwa lulianam 12 duwa. Lipu
gaxarea haxa xaidabia bagula tatuaki te, namua na bagu titia li lulianoa.
10 Ne bungina haxa yambong, bing tatuaki namua na lulian te.”
11 Harua haruanga ba laing sup, baing harua muli ba, “Riara Lasaras
kinu. Ne ngala bu ngahaunghaung.”
12 Baing lipuxindi dinaxu mana daharua na ba, “Toxoratamona, nabu
kinu, bagula sok xai.”
13 Yesu harua mana matianoa, ne ding dahagaxa ba harua mana kinunga
ing ganina.
14 Baing ina naga, baladi rangrang ba, “Lasaras mati ba,
15 saing ngayaha ngawa la ba te, namua na bagula hauliang ba ahatum
haringina. Ne tala rangua.”
16 Baing Tomas (yan tela Didimas) harua na riandi dinaxu mana Yesu ba,
“Tala xauna, bu tagabu Yesu tamati.”

Yesu Tatua Neng Hamungandi Atidingdi

17 Yesu sok, baing bagu ba Lasaras wa guha gobagobia xaidap luwadi
luwadi masup.
18 Betani wa haxek monga mana Yerusalem, bila kilomita tuwa.
19 Binabu Yuda xumana dima rangua Marta Maria tang, ba ditatua
atidingdi mana tang moxongodinga matianoa.
20 Marta lungu ba Yesu ma yu, baing ila bu gugunia, ne Maria rung mua
numia.
21 Marta harua na Yesu ba, “Toxoratamona, nabu uwa la li, bing
moxongogua sanga ba mati te.

22 Maxuna mati, ning ngaxabiau, hatata xauna Urana bagula sina naung
baraxing baraxinta uxusunga mana."
23 Yesu harua na ba, "Moxongoma bagula mesa muli."
24 Marta haxuya ba, "Ngaxabia ba bagula mesa muli xaung lipu matiandi
xaidap subingania."
25 Yesu harua na ba, "Nga mesanga muli xaung walingua. Lipu gaxarea
hatum haringina manga bagula wa, heku mati.
26 Lipu gaxarea wa xaung hatum haringina manga bagula mati te.
Uhatum haringina mana haruanga li?"
27 Harua na ba, "Toxoratamona, wane. Ngahatum haringina ba ung
Urana Lipuxing Mogunganama, Urana Garanoa ri ma titia."
28 Harua bila ba masup, baing goxoya mala saing wagi kixinginoa Maria,
xap mala singia saing harua na ba, "Lipu Tubatubaingama ma ba. Xusunga
maung."
29 Lungu, baing mesa sap saing ila rangua.
30 Ne Yesu luxu mana gananga ba teguyu, wauyu longga menau Marta
sok mana.
31 Yudadi duwa rangua Maria numia bu ditatua atindi, dibagu mesa sap
sok mala, binabu disu mana namua na dahagaxa ba ila guhia gobagobia
ba tang la ba.
32 Maria ila sok mana longga Yesu wa mana ba, bagu, baing turu mari
kinia saing harua ba, "Toxoratamona, nabu uwa la li, bing moxongogua
sanga ba mati te."
33 Yesu bagu tang xaung Yudadi dima rangua ba ditang xauna, baing
gamona xai te saing hatuminganoa mauxang sibuna.
34 Xusungadi ba, "Ata sangganoa matabu bi?"
Dahaxuya ba, "Toxoratamona, uma ubagu."
35 Yesu tang.
36 Baing Yudadi daharua ba, "Abagu murung sibuna mana baing!"
37 Ning teladi daharua ba, "Xaxa lipu maxang haxatiandi maxadingdi,
ne baruta sanga ba bili matiyua ba xap lipua ba te?"

Yesu Iti Lasaras Mesa Mana Matiyua

38 Yesu hatuminganoa mauxang sibuna muli, baing ila sok guhia
gobagobia. Xaxagana ginangina, saing siang sabanga rangguti xuania.
39 Yesu harua ba, "Aunia siangga mala."
Marta, matia hamunganoa, harua ba, "Ne Toxoratamona, bagula
saminganoa doa, namua na xaidap luwadi luwadi disup."
40 Baing Yesu harua na ba, "Ngaharua naung masup ba nabu uhatum
haringina, bing bagula ubagu Urana haringinganoa. Uhalingalinga lo?"
41 Binabu dunia siangga mala singia. Baing Yesu bagu mahaing saing
harua ba, "Tibugu, ngaharua xai sibuna namua na ulungu nga.
42 Ngaxabia masup ba bungingbunginalo ulungu nga, ne ngaharua bila
ba bu hauli lipuadi dili la li, bu dahatum haringina ba ung gusoxi nga ma."
43 Harua bila ba laing sup, baing wagi sabanga ba, "Lasaras, usok ma!"
44 Matia ba sok ma xaung imangdi disaku rimandi kindi duwauyu, xaung
imang tela disaku toxonoa.
Baing Yesu harua nadi ba, "Aluba imangindi saing ayunga haxa."

Dahau Hatumingua Ba Dung Yesu Mati

45 Yuda xumana dima lobu rangua Maria ba, dibagu Yesu libu baru,
binabu dahatum haringina mana.

46 Ning teladi dila rangua Parisidi saing dibaxanga axa Yesu libu nadi.
47 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi duwagi yanamdi dima digugunia guguniangia.
Duxusunga ding ba, “Taria baru? Namua na lipua li libu axamang haringing xumana.
48 Nabu tayunga ba libu bila ba mala, lipu longgalo bagula dahatum haringina mana, saing Romdi bagula dima dahanggalangia Urana Numana xaung titiradi.”
49 Baing dingia tela, yanoa Kayapas, ina lipu hananiangam mugamugangama, harua nadi ba, “Ang ba axabia axamang tela te!
50 Ang gaxabia baraxinta bagula hauliang te. Xai nabu lipu taininau ing ganina xap lipuadi yabadinga saing mati. Nam bakbagira longgalo daxap doa.”
51 Ne haruanga ba ma rangua ing sibung hatuminganoa te. Harua Urana suxungunoa namua na ina lipu hananiangam mugamugangama mana niania baguba, binabu harua muga baraxinta bagula sok: Yesu bagula mati saing xap Yuda longgalo yabadinga.
52 Xauna, harua ba Yesu bagula mati bu hauli Yudadi ding ganiding te, ne harua ba matianoa bagula gugunia Urana garandi duwa long telamdi hataing hataina bu disok bakbak taininau.
53 Baing ina naga, mana xaidapka baguba saing ila, disai daxanga ba dung mati.
54 Binabu Yesu ila ma sabasabia liwe mana Yudadi te. Tegu. Yunga longga baguba saing ila haxek long xoliania, mana long tela duxu ba Epraim. Baing wa la ba rangua lipuxindi dinaxu mana.
55 Bungina Yuda Taungading Dalingam xaidabinoa ma haxek, xumana diyunga yabadingdi ongania, saing dila long sabangga Yerusalem muga mana Taunga Dalingama bu disugu ba disok sigixinga Urana maxania.
56 Disaisai mana Yesu saing dili Urana Numang yabania, saing duxusunga ding ba, “Ahatum baru? Bagula ma taungia, kimbo tegu?”
57 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu Parisidi ditabina ba lipu gaxarea daxabia Yesu wa bi, bing dibaxanga nadi bu dituxu.

12

Haing Tela Sabaxaya Yesu Kindi
(Matyu 26:6-13; Mak 14:3-9)

1 Xaidap 6 muga mana Taunga Dalingama, baing Yesu ila sok Betani, Lasaras yabania, lipua Yesu iti mesa muli mana matianoa.
2 Binabu ditongtongia taunga yahangama mana Yesu la ba. Marta su anginga, saing Lasaras bing dingia tela rung rangua Yesu kabukabia.
3 Baing Maria xap nanggola baxagi mana guxenga saminam ditongtongia mana xai tela duxu ba nad. Daxaningxaning axamang tela mana te, binabu giminaginoa sabanga sibuna. Baing matu mari mana Yesu kindi, sabaxaya, saking sisiadi toxolonia. Baing guxenga ba samingang xai sibuna baxagi mana numua.
4 Ne lipuxindi dinaxu mana tela, Yudas Iskariot kimuya bagula ta bixuandi rimadingia, harua ba,
5 “Xai nabu tasina guxenga li na lipudi bu digim bu siangga ba tasina na lipu haxugindi. Giminaginoa sanga mana lipu tela waxata xaidap 300 giminaginoa!”

6 Ne usinga lipu haxugindi te. Harua bila ba namua na ina lipu
hanaunggam. Ina lipua wasa mana siang tanganoa, ne hanai hanai teladi
naina.
7 Ne Yesu haxuya ba, “Uyunga, bu tuxu mana xaidabigu kimangingama.
8 Lipu haxugindi duwa ranguang bunging longgalo, ne nga ba, bagula
ngawa ranguang bunging longgalo te.”
9 Yuda buranga sabanga dilungu ba Yesu wa la ba, baing dima ba dibagu
Yesu ing ganina te. Xauna dibo ba dibagu Lasaras, lipua iti mesa mana
matiyua.
10 Binabu lipu hananiangamdi yanamidingdi dahau hatumingua ba dung
Lasaras xauna,
11 namua na Yuda xumana dilungu naxuyanganoa, saing disauya lipu
hananiangamdi yanamidingdi, dahatum haringina mana Yesu.

Yesu Luxu Long Sabangga Yerusalem Bila Xaitamoxi
(Matyu 21:4-9; Mak 11:7-10; Luk 19:35-38)

12 Buragina baing buranga sabanga dima Taungia ba dilungu ba Yesu
haxa ma long sabangga Yerusalem.
13 Daxap galung londi dila ba disok mana saing duwagi ba,

“Taiti Urana yanoa!”

“Urana sina guxama na lipua li ma mana Toxoratamona yanoa ba!”✡

“Urana sina guxama na Xaitamoxi mana kira Isreldi!”

14 Baing Yesu xap donki haun tela saing rung etua mana, bila Urana
lipuxing suxunguxunguama Sekaraya bung Xuania ba,

15 “Ang lipuadi awa Xaxagana Sayon* ba, labu amaxuwau tai.
Bagu xaitamoxima ma ranguang,
rung etua mana donki tela garanoa.”✡

16 Mana bungina baguba lipuxindi dinaxu mana daxabia axadi ba
rangrang te. Ne kimuya mana Yesu luxu ralania, hatumingading daxaxa
ding. Baing ina naga, daxabia ba axadi ba Urana Xuanoa harua manadi,
xaung dilibu axadi ba mana.
17 Baing buranga duwa rangua bungina wagi Lasaras sok ma sangua
guha gobagoba ba, ding dibaxanga mauli mana iti mesa mana matiyua.
18 Binabu buranga disok mala ba disok mana, namua na dilungu ba libu
axamang haringina ba.
19 Baing ina naga, Parisidi daharua nading ba, “Abagu, hatuminga tahau
ba aningon te. Si, lipu titiam longgalo disu mana!”

Yesu Baxanga Muga Matianoa Bagula Sok

20 Tauna, Grik teladi duwa rangua adi dahaing mala long sabangga
Yerusalem ba disabu mana Urana Taungia.
21 Dima rangua Pilip, yabanoa Betsaida wa titia Galili, saing duxusunga
ba, “Lipu sabanga, am gabo ba am gabagu Yesu.”
22 Baing Pilip ila bala Andru, saing tang dila dibala Yesu.

✡ **12:13** Olaidi (Buk Song) 118:25-26 * **12:15** ***Ang lipudi awa Xaxagana Sayon***—Grik xuana harua ba *Sayon nanuhanginoa.* Harua mana long sabangga Yerusalem lipuxindi. Xaxagana Sayon xaxagana Yerusalem wa mana. ✡ **12:15** Sekaraya (Sekaraia) 9:9

23 Baing Yesu haxuya nadi ba, “Xaidaba mana Lipua Ma Rangua Urana
luxu ralania hatata baing.
24 Maxung sibuna ngabalang ba, wit xuyana bing ri titia saing mati. Nabu
tegu, bing wit xuyang taininau ing ganina saing aningon te. Ne nabu ri
maluxu titia saing mati, bing aningong xumana.
25 Lipu gaxarea muruna buk mana walinganoa bagula hanggalang.
Ne lipu gaxarea yunga walinganoa mana titia li, bagula xap walinga
subingang teguama.
26 Lipu gaxarea tuxu oxatagua bing su manga, saing longga ngawa mana,
lipuxigu oxatama bagula wa la ba xauna. Tibugu bagula iti lipua tuxu
oxatagua yanoa.
27 “Hatata gamogua mauxana, ne bagula ngaharua baru? ‘Tibugu, oxop
nga muli sangua xaidap salakkamga li’? Tegu. Namua na mana namua
naga ngama mana xaidapka li.
28 Tibugu, uiti yama!”
Saking waxutu tela sok long xaiya ma, harua ba, “Ngaiti ba, saing bagula
ngaiti muli.”
29 Buranga duwa la ba dilungu ba, daharua ba kaxaba taha. Ne teladi
daharua ba Urana uleginam tela harua na.
30 Yesu harua ba, “Waxutua ba harua ba hauli nga te, harua ba hauliang.
31 Hatata Urana xaidabinoa bu suxuya lipu titiamdi. Hatata bagula suka
titia li yanaminoa mala.
32 Ning nga ba, bungina diti nga mahaing titia, bagula ngaxai lipu
longgalo hatumingadingdi dima rangua nga.”
33 Harua bila ba bu hatanga bagula mati baru.
34 Binabu buranga dahaxuya ba, “Am gaxabia hanaunaungua harua ba
Urana Lipuxing Mogunganama bagula wa bungingbunginalo. Binabu uria
baru, uharua ba ‘Bing diti Lipua Ma Rangua Urana mahaing’? ‘Lipua Ma
Rangua Urana’ gaxarea?”
35 Baing Yesu baladi ba, “Bagula lulianoa wa ranguang bunging mongaita
ing ganina. Ahaxa hatata bungina luliana wa, nam labianoa daliang. Lipu
gaxarea haxa labiania xabia longga haxa mana te.
36 Hatata lulianoa wa ranguang. Bing ahatum haringina mana lulianoa,
bu asok luliang garandi.” Yesu harua laing sup, baing sauyadi saing hisa
manadi.

Yuda Xumana Dahatum Haringina Mana Yesu Te

37 Maxuna, Yesu libu axamang haringing xumana maxadingia, ne
dahatum haringina mana te.
38 Axa ba sok bu libu Urana lipuxing suxunguxunguama Aisaya haru-
anganoa aningona, haruangua bung ba:

“Toxoratamona, gaxarea dahatum haringina mana ulegimama?
Gaxarea dibagu daxabia Toxoratamona rimang haringinganoa
uhatanga masok?”✡

39 Sanga ba dahatum haringin te. Namua bing Aisaya bung haruanga
tela harua mana ba:

40 “Urana libu maxadingdi dahaxatu
xaung libu hatumingadingdi diriba ding,

✡ **12:38** Aisaya (Aisaia) 53:1

nam dibagu maxadingia
nam daxabia xai hatumingadingia,
nam duxugia mala rangua nga ba ngalibudi disok xai muli.”✡

41 Aisaya harua bila ba namua na bagu Yesu ralanoa saing harua mana.
42 Maxuna, Yudadi yanamiding xumana dahatum haringina mana Yesu.
Ning dibaxanga sabasabia te, namua na dimaxuwa mana Parisidi. Nam
disukadi bu sanga ba diluxu Yudadi sabungading numania te.
43 Namua na muruding buk mana daxap yaya rangua lipudi, ning
murungadinga mana daxap yaya rangua Urana sabanga te.
44 Baing Yesu wagi ba, “Lipu gaxarea hatum haringina manga, hatum
haringina manga ing ganina te, hatum haringina mana ina soxi nga ma ba
xauna.
45 Baing lipu gaxarea bagu nga, bagu ina soxi nga ma ba.
46 Ngama titia bila lulianoa, bu lipu gaxarea hatum haringina manga, ina
bagula wa labianauyu te.
47 “Baing lipu gaxarea lungu haruangagua ne su mana te, bagula
ngasuxuya te. Namua na ngama bu ngasuxuya lipu titiamdi te. Tegu.
Ngama bu ngaxapdi muli.
48 Ning lipu suxuyangam tela wa, bagula suxuya lipudi dihitixiya nga
xaung daxap haruangagua te. Gaxarea? Haruanga ngaharua nadi naga
bagula suxuyadi xaidap subingania.
49 Namua na haruangagua su mana nga murungagua te, ne Tibugu soxi
nga ma ba, tabina nga mana haruanga baruamta bagula ngaharua mana
xaung ngaharua bila baru.
50 Ngaxabia tabinangana ba xai lipudi mala walinga subingang teguamia.
Binabu baraxing baraxinta ngaharua mana, ina naga Tibugu bala nga ba
ngaharua.”

13

Yesu Sugua Lipuxindi Dinaxu Mana Kidingdi

1 Muga mana Taunga Dalingama, baing Yesu xabia ba xaidabinoa mana
yunga titia li bu ila rangua Tibuna sok ba. Xaidabing longgalo murung
sibuna mana lipuxindi duwa titia, baing ina naga murung sibuna manadi
laing walingang subinganoa.
2 Yambong Yesu gabu lipuxindi dirung mana Taunga Dalingama. Baing
xaungadi yanamidinga ta hatuminga masup mana Saimon Iskariot gara-
noa Yudas hatuminganoa ba ta Yesu bixuandi rimadingia.
3 Yesu xabia ba Tibuna ta axamandi rimania xaung ma rangua Urana
xaung bagula goxoya mala rangua Urana,
4 binabu mesa sangua kabukabua, unia imanging maxaxaya, saing goxiti
imang sisiangam tela wagigia ulenia.
5 Sup baing matu langa mari minia saing ungguti sugua lipuxindi dinaxu
mana kidingdi, saing sisiadi mana imang sisiangama wa ulenia.
6 Ma rangua Saimon Pita, baing Saimon harua na ba, “Toxoratamona,
bagula usugua kigudi?”
7 Yesu haxuya na ba, “Hatata ung guxabia axa nga ngalibu rangrang te,
ne kimuya bagula uxabia rangrang.”
8 Pita harua na ba, “Labu usugua kigudiu tai. Tegu sibuna!”

✡ **12:40** Aisaya (Aisaia) 6:10

Yesu haxuya na ba, “Nabu ngasugua kimdi te, bing bagula utaga rangua nga te.”
9 Saimon Pita harua na ba, “Toxoratamona, nabu bila ba bing usugua kigudi ding ganiding te, usugua rimagudi toxogua xauna!”
10 Yesu haxuya na ba, “Lipu gaxarea sugu masup, bing sugua kindi ding ganiding. Ne sugua sanggang longgalo te, namua na sanggang hataing longgalo disigixinga. Baing ang asigixinga, ning ang longgalo te.”
11 Baing Yesu xabia gaxarea bagula ta bixuandi rimadingia, saing mana namua ba harua ba, “Ang asigixinga, ning ang longgalo te.”
12 Sugua kidingdi laing sup, baing sau imanginoa muli saing goxoya mala yabania kabukabia. Xusungadi ba, “Axabia rangrang axa ngalibu mang?
13 Ang gauxu nga ba ‘Lipu Tubatubaingam’ xaung ‘Toxoratamona’. Ang gaharua maringina, namua na nga naga.
14 Tauna, nga Toxoratamona angia xaung Lipuxim Tubatubaingama, baing ina naga nabu ngasugua kimdi, bing asugua kimdi.
15 Ngahatanga kigu babundi bu alibu mang bila ngalibu mang.
16 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu oxata olanggam yanoa dali lipuxing haringinoa yanoa te, saing uleginam yanoa dali lipua soxi mala ba yanoa te xauna.
17 Axabia axadi li ba, binabu bagula ayaha nabu alibudi.

Yesu Baxanga Muga Mana Lipu Tela Bagula Ta Bixuandi Rimadingia

18 “Ngaharua mang longgalo te. Ngaxabia lipuadi ngamogudi ba. Axa ngaharua mana ba bagula libu Urana Xuanoa aningona, harua ba, ‘Lipua xang rangua nga ba iti king tambonga ba ruha nga.’✡
19 “Ngabaxanga nang hatata muga mana sok, bu bungina sok bagula ahatum haringina ba nga naga.
20 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea daxap lipua ngasoxi ma, bing daxap nga. Baing lipu gaxarea daxap nga, bing daxap ina soxi nga ma ba.”
21 Yesu harua bila ba laing sup, baing gamona mauxana saing baxanga ba, “Maxung sibuna ngabalang ba, angia tela bagula ta nga bixuagudi rimadingia.”
22 Lipuxindi dinaxu mana dibagu haringina mading, dahasuxi ba harua mana gaxarea.
23 Dingia tela, Yesu lipuxindi dinaxu mana tela ina murung sibuna mana, rung rubinia.
24 Saimon Pita ting toxonoa na lipua ba saing harua ba, “Uxusunga harua mana gaxarea.”
25 Binabu lipua ba bigu mala rangua Yesu, saing xusunga ba, “Toxoratamona, gaxarea?”
26 Yesu haxuya ba, “Salanga hataina li ngatai mari minia ba, saing ngasina na lipua ba, bing lipua naga.” Baing ina naga, tai salanga hataina, saking sina na Yudas, Saimon Iskariot garanoa.
27 Yudas xap salanga, baing hata sibuna li Satan luxu mana.
Yesu harua na ba, “Baraxinta ubo ba ulibu, bing ulibu sap.”
28 Ne adi dirung kabukabia ba, tela xabia namua mana haruanga Yesu harua na mana te.
29 Yudas lipua wasa mana siang tanganoa, binabu teladi dahatum ba Yesu bala ba gim axadi diraxap manadi mana Taungua, kimbo sina teladi na lipu haxugindi.

✡ **13:18** Olaidi (Buk Song) 41:9

30 Tauna, Yudas xap salangua laing sup, baing hata sibuna li sok mala.
Baing yambong.

Yesu Baxanga Muga Mana Pita Bagula Hatiam Mana
(Matyu 26:33-35; Mak 14:29-31; Luk 22:33-34)

31 Yudas yungadi mala, baing Yesu harua ba, "Xaidaba ma ba Lipua Ma
Rangua Urana hatanga ralanoa masok. Xauna, Urana ralanoa bagula tubu
mana oxatanoa.
32 Nabu Urana ralanoa tubu mana oxatanoa, Urana bagula libu Garanoa
ralanoa tubu mana ing sibung oxatanoa. Baing bagula libu sap.
33 "Garagu mana, bagula ngawa ranguang bunging mongaita ing ganina.
Bagula asai manga, saing bila ngabala Yudadi muga, hatata ngabalang ba:
Longga ngala mana, sanga ba ang gama mana te.
34 "Hanaunaunga haun tela ngasina nang ba: Bing muruim sibuna mang.
Bila nga murugu sibuna mang, bing muruim sibuna mang.
35 Nabu muruim sibuna mang, bing mana kubolua li lipu longgalo bagula
daxabia ba ang lipuxigudi dinaxu manga."
36 Saimon Pita xusunga ba, "Toxoratamona, ula bi?"
Yesu haxuya na ba, "Longga ngala mana, hatata sanga ba usu manga te,
ne kimuya bagula usu manga."
37 Pita xusunga ba, "Toxoratamona, baruta sanga ba ngasu maung hatata
te? Bagula ngayunga walingagua bu hauliung."
38 Baing Yesu haxuya ba, "Maxuna bagula uyunga walingama bu hauli
nga? Maxung sibuna ngabalaung ba, muga mana muxaxua xatu, bagula
uhatiam manga bunging tuwa.

14

Yesu Tatua Lipuxindi Dinaxu Mana Atidingdi

1 "Labu ahatum xumanau tai. Bing ahatum haringina mana Urana, saing
ahatum haringina manga xauna.
2 Maluxu'm Tibugu numanoa, numa lung xumana duwa. Nabu bila
ba te, bing maxuna bagula ngaharua nang ba. Ngamuga mang mala bu
ngaxauxau yabaimdi.
3 Baing nabu ngala ngaxauxau yabaimdi, bing bagula ngagoxoya ma
saing ngaxapkang mala bu ang gawa rangua nga mana longga nga ngawa
mana ba xauna.
4 Baing ang gaxabiau daxanga ila mana longga ngala mana."

Yesu, Daxanga Ila Rangua Tibura

5 Tomas harua na ba, "Toxoratamona, am gaxabia longga ula mana te,
binabu sanga ba am gaxabia daxanga ba baru?"
6 Yesu haxuya na ba, "Nga daxangua xaung haruanga maxunama xaung
walingua. Lipu tela ma rangua Tibugu mana daxanga tela te. Nga ganigu
daxangua baing.
7 Nabu axabia nga rangrang ba, bing bagula axabia Tibugu xauna. Mana
hatata saing ila, axabiau xaung abagu ba."
8 Pilip harua na ba, "Toxoratamona, uhatanga Tibum nam baing bagula
sanga mam."
9 Yesu haxuya na ba, "Pilip, ngawa ranguang bunging maxaxaya sibuna,
saing uxabia nga teguyu? Lipu gaxarea bagu nga bagu Tibugu. Uria baru
uharua ba 'Uhatanga Tibum nam'?
10 Ngataga rangua Tibugu xaung Tibugu taga rangua nga. Uhatum
haringina mana haruanga li, kimbo tegu? Haruanga ngabalang mana ba

ma rangua nga sibugu te. Ne Tibugu wa maluxu manga, ina libu oxatanoa
rimagia.
11 Bing ahatum haringina manga bungina ngaharua ba ngataga rangua
Tibugu xaung Tibugu taga rangua nga. Nabu sanga mang te, bing ahatum
haringina namua na abagu axamang haringindi ngalibudi.
12 Maxung sibuna ngabalang ba, lipu gaxarea hatum haringina manga
bagula libu oxatadi ngalibudi. Baing bagula axadi libudi didali axadi
bagudi li, namua na ngala rangua Tibugu.
13 Baing bagula ngalibu baraxing baraxintadi axusunga manadi yagia,
bu Garanoa hatanga Tibuna ralanoa masok.
14 Baraxing baraxintadi axusunga nga manadi yagia, bagula ngalibudi.

Yesu Hau Haruangua Bagula Soxi Urana Aningonoa Ma

15 "Nabu muruim sibuna manga, bagula asu mana hanaunaungagudi.
16 Baing bagula ngaxusunga Tibugu, saing bagula sina Lipu Haulingam
tela nang ba wa ranguang bungingbunginalo.
17 Lipu Haulingamga ba bing Urana Aningonoa, lipua hatanga Urana
haruangang maxunama masok. Lipu titiamdi sanga ba daxap te, namua na
dibagu te xaung daxabia te. Ning ang ba axabiau, namua na wa ranguang
xaung bagula wa maluxu mang.
18 Bagula ngayungang awa olang bila hagudi te. Bagula ngama ranguang.
19 Bunging mongaita lipu titiamdi bagula dibagu nga muli te, ning bagula
ang ba abagu nga. Bagula ngawa, binabu bagula ang gawa xauna.
20 Mana xaidapka ba, bagula abagu axabia ba ngataga rangua Tibugu,
xaung ang gataga rangua nga, xaung ngataga ranguang.
21 Lipu gaxarea xap hanaunaungagudi saing su manadi, ina naga
murung sibuna manga. Lipu gaxarea murung sibuna manga bagula
Tibugu murung sibuna mana, xaung nga xauna bagula murugu sibuna
mana xaung ngahatanga nga na."
22 Baing Yudas tela (Yudas Iskariot te) harua ba, "Ning Toxoratamona,
baruta ubo ba uhatangaung nam ba, ne na lipu titiamdi tegu?"
23 Yesu haxuya na ba, "Lipu gaxarea murung sibuna manga, bagula su
mana haruangagua. Tibugu bagula murung sibuna mana, xaung bagula
tam gama rangua saing tam gawa rangua.
24 Lipu gaxarea murung sibuna manga te bagula su mana haruangagua
te. Haruangadi li alungudi bing ngayuadi te, Tibugu iniadi, ina soxi nga
ma.
25 "Hatata ngawauyu ranguang saing ngabaxanga haruangadi li nang.
26 Ne Lipu Haulingam, Urana Aningonoa baing, Tibugu bagula sina
yagia, saing bagula tubatubang mana axamang longgalo, xaung bagula libu
ahatum muli mana haruanga longga ngaharua nang manadi ba.
27 Ngayunga gamogamu mosiama ranguang, gamogu mosiama ngasina
nang. Ngasina nang bila lipu titiamdi disina te. Labu ahatum xumanau
tai, saing labu amaxuwau tai.
28 "Alungu nga bungina ngaharua nang ba, 'Ngayungang bu ngala saing
bagula ngagoxoya ma ranguang muli.' Nabu muruim sibuna manga, bing
bagula ayaha ba ngala rangua Tibugu, namua na Tibugu dali nga.
29 Ngabaxanga nang hatata muga mana sok, bu bungina sok bagula
ahatum haringina.
30 Bagula ngaharua ranguang bunging maxaya te, namua na titia li
yanaminoa bo ba mauba. Ina haringinganoa sanga ba xap nga te,

31 ning bagula ngalibu sibuna bila Tibugu tabina nga, bu lipu titiamdi
bagula daxabia ba nga murugu sibuna mana Tibugu.
"Tauna, tamesa talauba.

15

Yesu Wain Xana

1 "Nga wain xang sibuna, saing Tibugu umanga moxonoa.
2 Taxiti rimagu baruamta aningon te, ning rimagu baruamta aningona
bing xuxuya bu aningong xumana.
3 Ang asigixinga masup mana haruanga ngabaxanga nang ba.
4 Bing ataga rangua ngauyu mua, baing bagula ngataga ranguang.
Rimang tela sanga ba aningona olang te. Bing taga rangua xanauyu binabu
aningona. Baing ina naga, nabu ataga rangua ngauyu mua te, bing sanga
ba aningoim te.
5 "Nga wain xana, saing ang ba rimandi. Lipu gaxarea taga rangua
ngauyu xaung ngataga ranguauyu, bing bagula aningong xumana. Nabu
ayunga nga, bing sanga ba alibu axamang tela te.
6 Lipu gaxarea taga rangua nga te, bila rimang tela diting mala singia
saing mutuxu. Rimanadi na bila ba bagula ditagiadi, ditingdi yabia saing
ditaudi.
7 Nabu ataga rangua ngauyu, xaung haruangaguadi duwa maluxu
mangguyu, bing axusunga mana baraxinta muruim mana, bing bagula
axap.
8 Oxataim aningondi bing disok xumana, ahatanga ba awa lipuxigudi
dinaxu manga, bing bagula Tibugu xap yaya sabanga.
9 "Bila Tibugu murung sibuna manga ba, bila balau nga murugu sibuna
mang. Bing awa maluxu'm murungagu sibunoa.
10 Nabu asu mana hanaunaungagudi, bing bagula awa maluxu'm
murungagu sibunoa, bila ngasu mana Tibugu hanaunaungandi saing
ngawa maluxu'm murungang sibunoa.
11 Ngabaxanga haruangagua li nang bu yahangagua wa maluxu
gamoimia xaung bu gamoimdi yahangading dibaxagi.
12 Hanaunaungagua bing: Muruim sibuna mang bila nga murugu sibuna
mang.
13 Lipu gaxarea murung sibuna mana riandi binabu yungaina bu mati
manadi ba haulidi, kubolunoa sabanga sibuna. Murungang sibuna na bila
ba dali murungang sibung longgalo.
14 Nabu asu mana hanaunaungagudi, bing awa riagudi.
15 Waleu ma, ngauxuang ba lipuxigu oxatamdi, ne hatata ila tegu.
Namua na lipu oxatama xabia lipuxing haringina hatumingang namuxinoa
te. Ning hatata ngauxuang ba riagudi, namua na haruanga longgalo
ngalungudi rangua Tibugu, ngabaxangadi nang ba.
16 Ang ba amogu nga te. Ne nga ngamoguang. Baing ngasina oxatua nang
ba ala aoa—alibu oxatua aningonoa ilauyu, subingan te. Baing Tibugu
bagula sina nang baraxing baraxintadi axusunga manadi yagia.
17 Hanaunaungagua bing: Muruim sibuna mang.

Lipu Titiamdi Hauxading Sibuna Mana Lipudi Dinaxu Mana Yesu

18 "Nabu lipu titiamdi hauxading sibuna mang, bing ahatum muli to:
Muga hauxading sibuna manga.
19 Nabu ang lipu titiamdi, bing lipu titiamdi bagula muruding sibuna
mang bila ang dingiadi. Ne maxung sibuna ang titiamdi te. Ngamoguang

bu awa halianga mana lipu titiamdi. Namua naga lipu titiamdi hauxading
sibuna mang.
20 Ahatumia haruangagua muli: 'Lipu oxata olanggam yanoa dali
lipuxing haringinoa yanoa te.'✡ Nabu disina salaga nanga, bagula disina
salaga nang xauna. Nabu disu mana tubatubaingagudi, bing bagula disu
mana angiadi xauna.
21 Ang gahatum haringina mana yagua, binabu bagula dilibu kubolua li
mang, namua na daxabia te ina soxi nga ma.
22 Nabu ngama te ngabaxanga nadi te, bing bagula duwa haruangia
mana kuboluding diandi te. Ning hatata sanga ba dahaxuya haruangua
mana kuboluding diandi te. Ding namuxiding te.
23 Lipu gaxarea hauxading sibuna manga, hauxading sibuna mana
Tibugu xauna.
24 Waleu ma, lipu tela libu axamang haringindi bila ngalibudi liwe
manadi te. Baing nabu ngalibudi te, bing kuboluding diandi sanga ba
daxapdi te. Ning hatata dibagu axamang haringinadi li, ne hauxading
sibuna manga xaung Tibugu.
25 Ning kuboludinga libu haruanga Xaitamoxi Debit bung hanaunaun-
gadingia ba aningona, harua ba, 'Hauxading sibuna manga, doxola mana
namu tela.'✡
26 "Ning Lipuxim Haulingama bing Urana Aningonoa, lipu haruanga
maxunam. Bagula ngasoxi ma ranguang. Ma rangua Tibugu. Baing
bungina ma, bagula baxanga nga.
27 Baing ang xauna bing abaxanga nga, namua na awa rangua nga muga
bungina ngaungguti oxatagua ma.

16

1 "Ngabaxanga haruanga bagudi li nang bu hatumingaim haringindi
xungdi mari te.
2 Bagula disukang masok sangua Yudadi sabungading numandi. Xauna,
xaidaba ma yu bungina lipu gaxarea dunggang mati bagula dahagaxa ba
dituxu Urana oxatanoa.
3 Baing bagula dilibu bila ba namua na daxabia Tibugu te xaung nga te.
4 Ning ngabaxanga haruanga bagudi li nang, bu bungina xaidabidinga
ma sanga ba ahatumia muli ba ngabaxangadi nang ba. Waleu ma
ngabaxangadi nang te, namua na ngawa ranguang.

Urana Aningonoa Oxatanoa

5 "Haxek sibuna bagula ngala rangua ina soxi nga ma, ne angia tela te
xusunga nga ba, 'Ula bi?'
6 Ne ngabaxanga haruanga li nang, binabu hatata hatumingaimdi
ayangading buk.
7 Ne maxung sibuna ngabalang ba: Bagula xai mang nabu ngala. Namua
na nabu ngala te, Lipu Haulingama bagula ma ranguang te. Ne nabu ngala,
bing bagula ngasoxi ma ranguang.
8 Baing bungina ma, bagula su lipu titiamdi hatumingadingdi mana
kuboluding diandi, mana kuboludingdi dahagaxa ba dimaring, xaung
mana Urana suxuyanganoa ma yu.
9 Bagula su hatumingadingdi mana kuboluding diandi, namua na
dahatum haringina manga te.

✡ **15:20** Yon 13:16 ✡ **15:25** Olaidi (Buk Song) 35:19, 69:4

10 Bagula su hatumingadingdi mana kuboludingdi dahagaxa ba dimar-
ing, namua na ngala rangua Tibugu, saing bagula abagu nga muli te.
11 Xauna, bagula su hatumingadingdi mana Urana suxuyanganoa ma yu,
namua na Urana suxuya titia li yanaminoa masup.
12 “Nga haruangagua xumana ba ngabaxanga nang, ne hatata sanga ba
hatumingaimdi daxapdi te.
13 Ning bungina Urana Aningonoa, lipu haruanga maxunam, ma, bagula
xaiang maluxu mana Urana haruangang maxunam longgalo. Namua na
bagula harua mana ing murunganoa te. Tegu. Bagula harua haruangadi
lungudi ing ganina, saing bagula baxanga nang axadi dima yu.
14 Bagula libu nga ngaxap yaya sabanga, namua na bagula xap
haruangagua saing baxanga nang.
15 Tibugu xalinging longgalo bing ngayuadi. Namua naga ngaharua ba
Aningonoa bagula xap haruangagua saing baxanga nang.
16 “Bunging mongaita sup to, baing bagula abagu nga te. Saking bunging
mongaita sup, baing bagula abagu nga muli.”

Yahangua Bagula Xap Hatuminga Mauxana Yabanoa

17 Lipuxindi dinaxu mana teladi duxusunga ding ba, “Harua ba, ‘Bunging
mongaita sup to, baing bagula abagu nga te. Saking bunging mongaita sup,
baing bagula abagu nga muli.’ Xauna harua ba, ‘namua na ngala rangua
Tibugu.’ Ne namuxidinga baru?”
18 Duxusunga duxusunga ding ba, “Haruanganoa ba ‘bunging mongaita’
namuxinoa baru? Kira taxabia haruanganoa rangrang te.”
19 Yesu xabia ba dibo ba duxusunga mana haruangana ba, binabu harua
nadi ba, “Hatata li ngaharua ba, ‘Bunging mongaita sup to, baing bagula
abagu nga te. Saking bunging mongaita sup, baing bagula abagu nga muli.’
Axusungang mana namuxinoa?
20 Maxung sibuna ngabalang ba, bagula ang ba atang sabanga sibuna
xaung ahatangitangi, ne lipu titiamdi bagula gamodingdi diyaha. Bagula
ayangaim, ne ayangaima bagula xugia mala yahangua.
21 Ahatumia, haing tela hayau gara, ayangana namua na xaidabinoa
mauba. Ne bungina hayau masup, halingalinga salakka ba namua na yaha
mana hayau gara tela mana titia li.
22 Bila balau mang: Hatata bunging ayangana xapkang, ne bagula
ngabaguang muli, baing ina naga bagula gamoimdi diyaha, saing lipu tela
sanga ba unia yahangaima te.
23 Mana xaidapka baguba bagula axusunga nga mana axamang tela
te. Maxung sibuna ngabalang ba, Tibugu bagula sina nang baraxing
baraxintadi axusunga manadi yagia.
24 Waleu ma hatata axusunga mana axamang tela yagia te. Axusunga
baing bagula axap, saing gamoimdi bagula dibaxagi mana yahangua.
25 “Ngaharua babu nang, ning xaidaba ma yu bungina bagula ngaharua
nang bila li te. Bagula ngabalang rangrang mana Tibugu.
26 Mana xaidapka ba bagula axusunga yagia. Baing ngaharua nang bila
li te, bila bagula ngaxusunga Tibugu ba hauliang.
27 Tegu. Tibugu ing sibuna murung sibuna mang, namua na muruim
sibuna manga xaung ahatum haringina ba ngama rangua Urana.
28 Ngama rangua Tibugu saing ngari ma titia ba. Baing hatata ngayunga
titia ngagoxoya mala rangua Tibugu muli.”
29 Baing Yesu lipuxindi dinaxu mana daharua ba, “Ai, hata sibuna li
uharua rangrang ne uharua babwia te.

30 Hatata am gaxabia ba uxabia axamang longgalo xaung namu tela
te ba lipu tela xusungaung mana axamang tela, namua na uxabia
lipudi xusungangadingdi muga mana duxusunga baing. Namua naga am
gahatum haringina ba ung guma rangua Urana."
31 Yesu haxuya ba, "Hata sibuna li ahatum haringina?
32 Bagu xaidaba ma yu, maxuna ma ba, bungina bagula duxuang mala
yabaim taining tainina. Bagula asauya nga ganigu ngawa. Ning nga ganigu
ngawa te, namua na Tibugu wa rangua nga.
33 "Ngabaxanga haruanga bagudi li nang, bu gamoimdi duwa mosiu
namua na ataga rangua nga. Mana titia li bagula axap salaga. Ning
aharingia hatumingaimdi! Ngadali titia li haringinganoa ba."

17

Yesu Sabu Maina

1 Yesu harua laing sup, baing bagu mahaing long xaiya saing sabu ba:

"Tibugu, xaidabigua mauba. Uiti Garama yanoa, bu Garama sanga ba
iti yama.
2 Namua na uta etua'm lipu longgalo bu sanga ba sina walinga
subingang teguama na lipu longgalo usinadi na.
3 Baing walinga subingang teguama bing: Daxabiaung, ung ganim
Urana maxunama, xaung daxabia Yesu Kristo, lipua usoxi ma.
4 Ngasahi oxatua usina nanga ba ngalibu. Baing bila balau ngaiti yama
liwe mana lipu titiamdi.
5 Baing Tibugu, ngaxusungaung ba hatata uiti yagua sabanga maxamia
bila bungina ngawa ranguaung mugamugau sibuna muga mana titi
soginganoa.

Yesu Sabu Mana Lipuxindi Dinaxu Mana

6 "Ngabaxanga yama na lipuadi usinadi nanga titia li. Muga duwa
ungiadi, saing usinadi nanga saing disu mana haruangama.
7 Hatata daxabia ba axamang longgalo usinadi nanga ba dima
ranguaung.
8 Namua na ngasina haruangadi usinadi nanga ba nadi saing daxapdi.
Daxabia maxung sibuna ngama ranguaung, saing dahatum haringina ba
usoxi nga ma.
9 Ngasabu ba uhaulidi, ne ngaxusunga mana lipu titiamdi te. Ngaharua
mana adi usinadi nanga ba, namua na ding ungiadi.
10 Lipuxigu longgalo bing ungiadi, xaung lipuxim longgalo bing
ngayuadi. Baing disina yaya sabanga nanga.
11 Bagula ngawa titia muli te, ning ding duwa titiauyu, saing ngama
ranguaung. Tibugu Maringing Sibunama, uwasa manadi yam haringinga-
nia, yaya ba usina nanga, bu duwa taininau bila kitam tawa taininau.
12 Xaidapkadi ngawa ranguadi ngawasa xai manadi ngahaulidi ba
daxap doa te. Ngalibu alaba mana yaya usina nanga ba. Baing
tela hanggalang te. Lipua wa daxanga hanggalangiangamia ing ganina
hanggalang, bu Xuama aningona.
13 "Hatata ngama ranguaunggu, ne haruanga li ngaharua hatata
bungina ngawa titia, bu sanga yahangagua baxagi manadi.
14 Ngasina haruangama nadi saing lipu titiamdi hauxading sibuna
manadi, namua na ding lipu titiamdi te bila nga lipu titiama te.

15 Sabungagua bing oxopdi sangua titia te, ning ngasabu ba uwasa xai
manadi bu sanga ba lipu dianoa hanggalangiadi te.
16 Ding lipu titiamdi te bila nga lipu titiama te.
17 Haruangama maxung sibuna, saing mana haruangamga li
ngaxusunga ba ulibudi disok maringina maxamia.
18 Usoxi nga mari rangua lipu titiamdi. Bila balau ngasoxidi mala
rangua lipu titiamdi.
19 Baing mana ngahaulidi, ngayunga nga ranguaung bu ngawa maring-
ina maxamia, bu maxung sibuna ding xauna sanga ba disok maringina
maxamia.

Yesu Sabu Mana Lipu Hatuminga Haringinam Longgalo

20 "Ngasabu ba uhaulidi ding ganiding te. Ngasabu xauna ba
uhauli lipuadi bagula dilungu haruangadinga dibaxanga saing dahatum
haringina manga.
21 Tibugu, ngasabu ba ding longgalo bagula duwa taininau, bila utaga
rangua nga xaung ngataga ranguaung. Xauna ngabo ba ditaga rangua
kitam bu lipu titiamdi sanga ba dahatum haringina ba usoxi nga ma.
22 Ngasina ralana usina nanga ba nadi, bu duwa taininau bila tawa
taininau.
23 Bila balau ngabo ba ngataga ranguadi xaung utaga rangua nga.
Ngabo ba disok taining sibuna bu lipu titiamdi daxabia ba usoxi nga ma
ba xaung murum sibuna manadi bila murum sibuna manga.
24 "Tibugu, ngabo ba adi usinadi nanga ba duwa rangua nga mana
longga ngawa mana, xaung dibagu ralagua, ralagua ba usina nanga
namua na murum sibuna manga muga mana titi soginganoa.
25 "Tibugu maringina, lipu titiamdi daxabiaung te, ne nga ba ngaxabi-
aunggu, saing lipuxigudi li daxabia ba usoxi nga ma.
26 Ngabaxangaung nadi, saing bagula ngabaxangaungguyu bu kubolua
murum sibuna manga sanga ba wa maluxu manadi, xaung bu nga sibugu
sanga ba ngataga ranguadi."

18

Dituxu Yesu
(Matyu 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

1 Yesu sabu laing sup, baing gabu lipuxindi dinaxu mana disok mala
saing dikisi Langga Kidron. Lang hataina olip umangang tela wa, saing
gabu lipuxindi dinaxu mana diluxu.
2 Ne Yudas, lipua bo ba ta bixuandi rimadingia, xabia longga bau, namua
na bunging xumana Yesu gugunia rangua lipuxindi dinaxu mana la ba.
3 Baing ina naga, lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Parisidi
ditabina Urana Numang wasanganam teladi ba dila rangua Yudas. Rom
haungingam teladi digabudi xauna. Yudas luxu mana umanga olipkamga
ba, muga manadi. Dirai nagungdi xaung axamang haungingamdi.
4 Yesu xabia axadi dibo ba disok manauba, binabu ila sok manadi saing
xusungadi ba, "Asai'm gaxarea?"
5 Dahaxuya na ba, "Yesu Nasaretiam."
Baing Yesu harua nadi ba, "Nga naga." Yudas, lipua bo ba ta bixuandi
rimadingiauba, li mua ranguadi.
6 Baing bungina Yesu harua nadi ba, "Nga naga," disuisui mala saing
xungdi mari titia.
7 Baing xusungadi muli ba, "Asai'm gaxarea?"

Baing daharua ba, “Yesu Nasaretiam.”
8 Yesu haxuya ba, “Ngabalang ba, nga naga. Nabu asai manga, bing
ayunga lipuadi li dila.”
9 Axa ba sok bu haruanganoa aningona, bila harua muga ba, “Lipu
longgalo usinadi nanga, ngayunga tela hanggalang te.”✡
10 Baing Saimon Pita waxanginau. Xai masok saing ting mana lipu
hananiangam mugamugangama lipuxing oxata olanggama, saing taxiti
tangangliang rimamo. (Lipu oxata olanggamga ba yanoa Malkus.)
11 Baing Yesu bala Pita ba, “Uta waxangim sabanga goxoya mala yabania!
Baruta? Bagula nganung mana xuba salakkam Tibugu sina nanga li te?”

Daxap Yesu Mala Rangua Anas
(Matyu 26:57)

12 Baing lipu haungingam bakbakka digabu lipuxiding yanamidinga
xaung Yudadi lipuxiding haungingamdi dituxu Yesu. Digoxi
13 saing muga daxap mala rangua Anas, Kayapas longanoa. Kayapas lipu
hananiangam mugamugangama mana niania baguba.
14 Kayapas ina naga sina hatuminga na Yudadi ba xai nabu lipu taininau
ing ganina xap lipuadi yabadinga saing mati.

Bunging Mugamugangam Pita Hatiam Mana Yesu
(Matyu 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

15 Saimon Pita xaung lipu tela naxu mana Yesu tang disu mana.
Baing lipu tela naxu mana Yesu ba, lipu hananiangam mugamugangama
xabiau, binabu lipua ba su mana Yesu maluxu’m lipu hananiangam
mugamugangam numang yabania,
16 ne Pita li mua sabasabia gamgamingang xaluxinia. Binabu lipu tela
naxu mana Yesu, ina lipua lipu hananiangam mugamugangama xabia ba,
goxoya ma, harua na haing xalu wasanganama, saking xap Pita maluxu
ma.
17 Haing haulingama wasa mana xalua ba xusunga Pita ba, “Lipua ba
lipuxindi dinaxu mana, ung dingia tela, bo?”
Haxuya ba, “Nga te.”
18 Longa xaringa, binabu lipu haulingamdi digabu lipu haungingamdi
dili taxiya mana yaba dibura yap nanggixandi bu dibiding. Pita xauna li
ranguadi, saing biding.

Lipu Hananiangam Mugamugangama Xusunga Yesu
(Matyu 26:59-68; Mak 14:55-65; Luk 22:63-71)

19 Pita bidingguyu, baing lipu hananiangam mugamugangama xusunga
xusunga Yesu mana lipuxindi dinaxu mana xaung tubatubainganoa.
20 Yesu haxuya na ba, “Ngaharua sabasabia lipu longgalo maxadingia.
Bungingbunginalo ngatubatuba maluxu’m Yudadi sabungading numania
kimbo Urana Numang yabania, longga Yudadi digugunia mana. Ngaharua
axamang tela hisangia te.
21 Baruta axusunga xusunga nga? Xai nabu axusunga adi dilungu
haruangagua. Ding daxabia baraxinta ngaharua mana.”
22 Yesu harua bila ba, baing Urana Numang wasanganam tela li haxek
mana ba uda saing harua ba, “Uraxata uhaxuya na lipu hananiangam
mugamugangama bila ba?”

✡ **18:9** Yon 6:39

23 Yesu haxuya na ba, “Nabu ngaharua doa, bing ubaxanga haruangagu
baruamta doa. Ning nabu ngaharua maxung sibuna, bing baruta uda
nga?”
24 Baing Anas tabinadi ba daxap mala rangua Kayapas, lipu hanani-
angam mugamugangama. Baing waxua digoxigoxi mana ba wauyu.

Pita Hatiam Mana Yesu Muli
(Matyu 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Tauna, Saimon Pita li mua biding yapkuyu, baing duxusunga ba, “Ung
xauna lipuxing tela unaxu mana?”
Ne hatiam mana, harua ba, “Nga te.”
26 Lipu hananiangam mugamugangam lipuxing haulingam tela li mua la
ba. Lipua ba lipua Pita taxiti tanganglianoa ba sibing tela. Xusunga ba,
“Ngabagung uwa rangua xaiya olip umangania?”
27 Ne Pita hatiam mana muli, saing hata sibuna li muxaxua xatu.

Yesu Wa Haruangia Pailat Maxania
(Matyu 27:11-18,20-23; Mak 15:2-15; Luk 23:2-3,18-25)

28 Baing Yudadi yanamidingdi daxai Yesu sangua Kayapas mala Rom
gabana numania. Buraraging sibuna. Ding sibuding diluxu gabana
numania te, nam musuding Urana maxania. Dibo ba duwa sigixingauyu
bu sanga ba daxang Taunga Dalingam angianoa.
29 Binabu Pailat sok ma ranguadi saing xusungadi ba, “Asu haruanga
baruamta na lipua li?”
30 Dahaxuya na ba, “Nabu lipua li libu kubolu dian tela te, bing maxuna
sanga ba am gata rimamia te.”
31 Pailat harua nadi ba, “Ang ba axap mala asuxuya hanaunaungaimia.”
Ne Yudadi yanamidingdi dahaxuya na ba, “Ne ang Romdi hanaunaun-
gaima harua ba maring te nabu am gaung lipu tela.”
32 Baing alaba sok bu Yesu haruanganoa mana bagula mati baru bagula
aningona.
33 Baing Pailat goxoya maluxu gabman numania muli saing xusungadi
ba daxap Yesu ma saing xusunga ba, “Ung ba xaitamoxi Yuda dingia?”
34 Baing Yesu haxuya ba, “Haruangamga ba ung hatumingama? Kimbo
lipu teladi daharua naung manga?”
35 Pailat haxuya ba, “Nga Yuda tela te! Ung bakbagim xaung lipuxim
hananiangamdi yanamidingdi ditaung rimagia. Uria baru?”
36 Yesu haxuya ba, “Yonggaxigua ina titiam te. Nabu bila ba, bing
lipuxigu haulingamdi bagula dahaung bu disoxauti manga, nam Yudadi
yanamidingdi dituxu nga. Ning Yonggaxigua ina titiam te.”
37 Baing Pailat harua na ba, “Binabu ung xaitamoxi tela?”
Yesu haxuya ba, “Ung ba uharua ba nga xaitamoxi. Dahayau nga mana
namua naga, mana namua naga ngari ma titia li, bu ngabaxanga haruanga
maxunama. Lipu gaxarea dahatum haringina mana haruanga maxunama
dilungu waxugutuanoa.”
38 Baing Pailat xusunga ba, “Haruanga maxunama baraxinta?” Harua
bila ba baing sok mala muli rangua Yudadi saing harua ba, “Ngabagu ina
libu kubolu dian tela te.
39 Ning ang kuboluima ba ngayunga lipu salak yabanam tela ranguang
bungina Taunga Dalingam. Ang gabo ba ngayunga ‘Xaitamoxi Yuda
Dingia’?”
40 Baing duwagi muli ba, “Tegu! Lipua ba te. Ne Barabas!” (Barabas lipu
tela haunggana gabman.)

19

Daharua Ba Yesu Bing Mati Xai Balingamia
(Matyu 27:27-31; Mak 15:16-20)

1 Baing Pailat tabina lipuxing haungingamdi ba daxap Yesu mala digusi.
2 Ditaling waxu ruxunam bila xaitamoxi muxubinoa saing dita toxonia.
Disausau imang maxaxaya sikokop tela mana.
3 Baing dila dima rangua saing daharua ba, “Uwa bungingbunginalo,
xaitamoxi Yuda dingia!” Daharua bila ba saing duda.
4 Baing Pailat sok mala muli saing harua na burangua ba, “Abagu to!
Bagula ngaxap masok ranguang bu axabia rangrang ba ngabagu ina libu
kubolu dian tela te.”
5 Yesu sok ma, xaung waxu ruxunam ditaling xaung imang maxaxaya
sikokop duwa mana, baing Pailat harua nadi ba, “Abagu! Lipua naga.”
6 Lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipuxiding haungingamdi
dibagu baing duwagi ba, “Ung mati xai balingamia! Ung mati xai
balingamia!”
Ning Pailat haxuya nadi ba, “Ang ba axap mala aung mati xai
balingamia. Ning nga ba, ngabagu ina libu kubolu dian tela te.”
7 Yudadi yanamidingdi dahaxi, daharua na ba, “Am ba hanaunaunga-
mam tela harua ba bing mati, namua na baxangaina ba ina Urana
Garanoa.”
8 Pailat lungu haruangadinga, baing maxuwa sibuna,
9 saing goxoya maluxu muli gabman numania. Xusunga Yesu ba,
“Yabama bi?” Ne Yesu haxuya haruanga tela te.
10 Binabu Pailat harua na ba, “Baruta? Uhaxuya haruangagua te? Nga
haringingagu sanga ba ngayungaung mala, xaung sanga ba ngaunggung
mati xai balingamia. Bola uxabia alaba te?”
11 Baing Yesu haxuya na ba, “Nabu Urana wa eta lo sina haringinga
naung te, bing sanga ba ulibu axamang tela manga te. Mana namua naga,
lipua ta nga rimamia ba, kubolung dianoa dali ungia.”
12 Harua bila ba, binabu Pailat saisai daxanga tela ba yunga Yesu, ne
Yudadi yanamidingdi duwagiwagi ba, “Nabu uyunga lipua ba mala, bing
ung Sisa* rianoa te. Namua na lipu gaxarea uxuina ba xaitamoxi tela bing
Sisa bixuanoa.”
13 Pailat lungu haruanga ba, baing ina naga xap Yesu masok saing rung
mari kabukabu suxuyangamia mana longga duxu ba Siang Sabangadi
Ganangadinga (mana Aram xuana duxu longga ba Gabata).
14 Xaidapka ba Xaidap Xauxaungama mana Taunga Dalingam. Xaidap
maxanoa bila xaidap lia.
Baing Pailat harua na Yudadi yanamidingdi ba, “Bagu xaitamoxima naga
li!”
15 Ning duwagi ba, “Oxop mala! Oxop mala! Ung mati xai balingamia!”
Baing Pailat xusungadi ba, “Bagula ngaung xaitamoxima mati xai
balingamia?”
Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi dahaxuya ba, “Am xaitamoxi
tela te. Sisa ing ganina.”
16 Baing ina naga, Pailat ta Yesu lipu haungingamdi rimadingia bu dung
mati xai balingamia.

---

* **19:12** ***Sisa*** yaya tela mana xaitamoxi sabanga Rom dingia. Wa etua mana xaitamoxidi.

Digoxi Yesu Xai Balingamia
(Matyu 27:33-44; Mak 15:22-32; Luk 23:33-43)

Binabu daxap Yesu mala.
17 Ing sibuna xoxi xaing balingama mala, ila mana longga duxu ba
Toxotaxu Guang Yabana (mana Aram xuana duxu ba Golgota).
18 La ba digoxi xai balingamia. Digoxi lipu luwa rangua—tela wa hataina,
tela wa hataina, saing Yesu wa lia.
19 Pailat tabinadi ba dibung haruanga tela bu digoxi xai balingamia.
Haruanga ba harua ba: YESU NASARETIAM, XAITAMOXI YUDA DINGIA.
20 Yuda xumana dititi haruanga ba, namua na longga dung mati xai
balingamia ba wa haxek mana long sabangga ba, saing dibung haruanga
ba mana Aram xuana, Latin xuana xaung Grik xuana.
21 Binabu Yudadi lipuxiding hananiangam yanamidingdi dila daharua
na Pailat ba, "Labu ubung 'Xaitamoxi Yuda Dingiau' tai, ning ubung bila
li: 'Lipua li harua ba ina Xaitamoxi Yuda Dingia.' "
22 Ne Pailat haxuya ba, "Haruanga ngabung ba, bagula wa bila ba."
23 Lipu haungingamdi digoxi Yesu xai balingamia laing sup, baing daxap
imangindi dahata xabu luwadi luwadi, tela mana taining tainina. Daxap
imanging lunama xauna, ne imangga baguba sigingang tela te, diraga
taininau eta lo ri mala ha sihinia.
24 Binabu daharua nading ba, "Labu tasinggu tai. Tahali halinga tela ba
tabagu lipu gaxarea bagula xap."
Alali sok bu Urana Xuanoa aningona, harua ba,

"Dituxu sinak mana imangigudi liwe mading
saing dahali halinga tela ba dibagu lipu gaxarea bagula xap."✡

Binabu lipu haungingamdi dilibu bila ba.
25 Baing haingdi dili haxek mana Yesu xaing balingama bing bauna,
bauna kixinginoa, Maria Klopas haininoa, xaung Maria Magdalam.
26 Yesu bagu bauna wa la ba, xaung lipuxina naxu mana murung sibuna
mana ba li haxek, baing harua na bauna ba, "Haing, bagu lipua ba hatata
wa garama."
27 Baing harua na lipuxina naxu mana ba, "Baum bagu baing." Binabu
xaidapka ba ila, lipua naxu mana ba xap mala rangua numania saing wasa
mana.

Yesu Matianoa
(Matyu 27:48,50; Mak 15:36-37; Luk 23:36)

28 Sup, baing Yesu xabia ba oxatang longgalo disup, ne Urana Xuang
haruangang tela aningona teguyu, binabu harua ba, "Langa ung nga."
29 Nanggola tela baxagi mana wain mabiana wa la ba, binabu ditai
garumu tela maluxu'm laing baxagi, disu xaiya duxu ba hisop rimana
mana, saing diti mahaing suxungunia.
30 Tuba nung wain mabianoa laing sup, baing harua ba, "Sup ba." Sup,
baing turu mari saing yunga aningonoa mala.
31 Tauna, xaidapka ba Xaidap Xauxaungama, saing buragina Xaidap
Yaguangam Sabanga (sabanga namua na Taunga Dalingam). Bila balau
saing Yudadi yanamidingdi dibo ba matiadi duwa mana xai balingamdi
laing xaidapka ba te, binabu duxusunga Pailat ba tabina lipuxing
haungingamdi ba ditahauti lipuadi kiding tuandi bu dimati sap, xaung bu
daxap sanggadingdi mala dikimangdi.

✡ **19:24** Olaidi (Buk Song) 22:18

32 Binabu lipuxing haungingamdi dila ditahauti lipu mugamugangama
king tuandi, xaung lipu tela digoxi xai balingamia rangua Yesu.
33 Ne bungina disok mana Yesu dibagu mati masup, binabu ditahauti
king tuandi te.
34 Ne lipu haungingam tela su Yesu ulenoa gulia, saing hata sibuna li siba
xaung lang disok.
35 Baing lipua bagu axa sok ba, hatata baxanga bila ba, saing haru-
anganoa maxung sibuna. Xabia ba baxanganganoa maxuna, saing
baxanga bu ang xauna sanga ba ahatum haringina.
36 Namua na axadi ba disok bu Urana Xuana baguli aningona: "Tuang
tela sanga ba galaina te."✡
37 Xauna, haruanga tela Urana Xuania harua ba, "Bagula dibagu mana
lipua disu ba."✡

Yesu Kimanginganoa
(Matyu 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56)

38 Mena baing Yosep Erimateam xusunga Pailat mana Yesu sangganoa.
Yosep Yesu lipuxindi dinaxu mana tela, ne hisa mana hatumingang
haringina namua na maxuwa mana Yudadi yanamidingdi. Pailat nai,
binabu ila xap Yesu sangganoa mala.
39 Baing Nikodimas, lipua muga ila rangua Yesu yambong, ma xauna.
Baing xap guxenga xaningxaning xaung baxi teladi duxudi ba mer xaung
alo, mauxanganoa bila 34 kilo.
40 Tang daxap Yesu sangganoa mari, disabaxaya xaung guxenga bax-
iam saminama ba, saing disaku mana imang xai sibundi bila Yudadi
kuboludinga mana matiadi.
41 Baing haxek mana longga dung Yesu mati xai balingamia ba, umanga
tela wa. Maluxu'm umanga ba guha haun tela wa, dikimang matia tela
mana teguyu.
42 Binabu dita Yesu sangganoa la ba, namua na wa haxek, xaung
xaidapka ba Yudadi Xaidabiding Xauxaungama mana Taunga Dalingama.

20

Yesu Mesa Muli Gobagobia
(Matyu 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-10)

1 Sande buraraging sibuna, labianauyu, baing Maria Magdalam ila guhia
gobagobia saing bagu ba sianga wa xuania te.
2 Binabu luki ma rangua Saimon Pita gabu Yesu lipuxing tela naxu
mana murung sibuna mana, saing harua nadi ba, "Daxap Toxoratamona
sangganoa sangua guha gobagobia, saing am gaxabia longga dita mana te!"
3 Binabu Pita xaung Yesu lipuxing tela naxu mana tang dila guhia
gobagobiauba.
4 Tang diluki xauna, ne lipuxing tela naxu mana luki dali Pita saing sok
guhia gobagobia muga.
5 Nenia maluxu, saing bagu imang xaidi disaku mana ba ditabu la ba, ne
luxu te.
6 Baing Saimon Pita luki kimuya ma, saing luxu guhia gobagobia. Bagu
imang xaidi ditabu la ba,
7 xaung imang kimangingam disaku Yesu toxonoa. Ne imangga ba wa
rangua imang teladi te. Lukina'm tabu halianga mana long tela.

✡ **19:36** Xapdi Muli (Kisim Bek) 12:46; Titinga (Namba) 9:12; Olaidi (Buk Song) 34:20 ✡ **19:37** Sekaraya (Sekaraia) 12:10

8 Baing ina naga, Yesu lipuxing tela naxu mana, lipua sok guhia
gobagobia muga ba, ina xauna luxu. Bagu saing hatum haringina.
9 (Urana Xuanoa harua ba Yesu bing mesa muli mana matianoa, ne
daxabia rangrang teguyu.)

Yesu Owa Masok Mana Maria Magdalam

10 Baing lipuxindi dinaxu mana tang digoxoya mala numia,
11 ne Maria li guhia gobagobia sabasabia, tang. Tang mua, saing nenia
maluxu guhia gobagobia
12 saing bagu Urana uleginam luwa imangiding dusa. Dirung mua mana
longga Yesu sangganoa muga wa mana ba, tela wa toxong yabania, ne tela
wa king yabania.
13 Tang duxusunga ba, "Haing, baruta utang?"
Harua nadi ba, "Daxap Toxoratamona ngayua sangganoa mala, saing
ngaxabia longga dita mana te."
14 Harua laing sup, baing xugia mala ubunia saing bagu Yesu li la ba, ne
xabia ba Yesu te.
15 Baing Yesu xusunga ba, "Haing, baruta utang? Usai mana gaxarea?"
Hagaxa ba lipu umanga wasanganama, binabu harua na ba, "Lipu
Sabanga, nabu oxop mala, bing ubaxanga longga uta mana ba, saing bagula
ngala ngaxap."
16 Yesu harua na ba, "Maria."
Xugia ma rangua saing harua Aram xuania ba, "Raboni!" (Namuxinoa
bing Lipu Tubatubaingam.)
17 Yesu harua na ba, "Labu utuxu ngau tai, namua na ngahaing
mala rangua Tibugu teguyu. Ning ula rangua riagudi saing ubaladi ba,
'Ngahaing ngagoxoya mala muli rangua Tibugu xaung Tibuim, rangua
Urana ngayua xaung Urana angia.' "
18 Baing ina naga, Maria Magdalam ila rangua lipuxindi dinaxu mana
saing baxanga nadi ba: "Ngabagu Toxoratamona ba!" Baing baladi mana
axadi harua na manadi ba.

Yesu Owa Masok Mana Lipuxindi Dinaxu Mana

19 Sande yambong lipuxindi dinaxu mana digugunia. Diribauti xaludi
namua na dimaxuwa mana Yudadi yanamidingdi. Duwa bila ba, baing
Yesu ma li liwe manadi saing baladi ba, "Gamoimdi duwa mosiu!"
20 Harua laing sup, baing hatanga rimandi xaung ulenoa nadi. Lipuxindi
dinaxu mana gamodingdi diyaha sibuna mana dibagu Toxoratamona.
21 Baing Yesu harua nadi muli ba, "Gamoimdi duwa mosiu! Tibugu soxi
nga ma, saing bila balau ngasoxiang mala."
22 Harua laing sup, baing yubua yanginoa manadi saing harua ba, "Axap
Urana Aningonoa.
23 Lipu gaxarea ayunga kuboluding diandi, bing Urana yungadi. Nabu
ayungadi te, bing Urana yungadi te."

Yesu Owa Masok Mana Tomas

24 Tomas (yan tela Didimas), ina tela mana Lipu 12, wa rangua Yesu
lipuxindi dinaxu mana bungina owa masok ranguadi ba te.
25 Binabu lipuxindi dinaxu mana dibala ba, "Am gabagu Toxoratamona
baing!"
Ning harua nadi ba, "Nabu ngabagu waxu babundi wa mana rimandi
xaung ngata rimagu uxuna maluxu mana longga duwa mana te, xaung
ngata rimagu maluxu ulenia te, bing sanga ba ngahatum haringin te."

26 Xaidap 7 disup, baing Yesu lipuxindi dinaxu mana duwa numia muli,
saing Tomas wa ranguadi. Diribauti xaludi, ne Yesu ma li liwe manadi
saing harua ba, “Gamoimdi duwa mosiu!”
27 Baing harua na Tomas ba, “Uta rimam uxuna la li. Ubagu rimagudi.
Uraria rimama uta maluxu ulegia. Labu hatumingam luwau tai. Ning
uhatum haringina.”
28 Baing Tomas harua na ba, “Ung Toxoratamona ngayua xaung Urana
ngayua!”
29 Baing Yesu bala ba, “Ubagu nga saing uhatum haringina, bo? Ne lipudi
dibagu nga te ning dahatum haringina, ding duwa xai sibuna.”
30 Yesu libu axamang haringing xumang teladi lipuxindi dinaxu mana
maxadingia, ne ngabungdi mari mana xailongga li te.
31 Ning ngabung axadi li mari bu sanga ba ahatum haringina ba Yesu
bing Urana Lipuxing Mogunganama, Urana Garanoa. Baing nabu ahatum
haringina bila ba, bagula axap walinga subingang teguama yania.

21

Yesu Owa Masok Mana Lipu 7 Dinaxu Mana

1 Kimuya, baing Yesu owa masok mana lipuxindi dinaxu mana muli Lang
Gamolingana Taibirias* rubinia. Sok bila li.
2 Saimon Pita, Tomas (yan tela Didimas), Natanyel yabanoa longga Kena
wa titia Galili, Sebedi garang luwa, xaung Yesu lipuxing luwa dinaxu mana,
ding duwa xauna.
3 Saimon Pita harua nadi ba, “Ngala ngaxuni amagia.” Baing daharua
na ba, “Bagula am gamala ranguaung.” Binabu dila dahaing wagia, ne
yambongga baguba daxap song tela te.
4 Longa usa, baing Yesu li lang rubinia, ne lipuxindi dinaxu mana dibagu
daxabia ba ina Yesu te.
5 Wagi manadi ba, “Gananuna mana, axap songgu?”
Dahaxuya na ba, “Tegu.”
6 Harua nadi ba, “Ating amagua waga rubing rimamo baing bagula axap
teladi.” Binabu diting mala, saing sanga ba daxai amagua mahaing te,
namua na songdi dibaxagi buk.
7 Baing Yesu lipuxina naxu mana murung sibuna mana ba harua na Pita
ba, “Toxoratamona naga!” Haxek sibuna Saimon Pita lungu haruanganoa
“Toxoratamona naga!” ba, baing sau imang sabasabama muli menau unia
bu tuxu oxatua, baing hixi mari langia saing yum mala lang rubinia.
8 Baing lipuxing teladi dinaxu mana, ding disu mana wagia, namua na
duwa haxek monga mana lang rubinoa, bila 100 mita, saing daxai amaga
baxagi mana songdi waga abinia.
9 Diri titia, baing dibagu yap nanggixandi la ba, songdi duwa mana, saing
dibagu salanga tela xauna.
10 Yesu harua nadi ba, “Axap song teladi menau axapdi ba ma.”
11 Binabu Saimon Pita haing wagia saing xai amagua mahaing lang
rubinia. Baxagi mana song sabangadi, bila 153. Song xumang sibuna,
ne amagua singin te.
12 Yesu harua nadi ba, “Ama axang to.” Baing dingia tela haring te ba
xusunga ba, “Ung gaxarea?” Ding daxabia ba Toxoratamona.
13 Yesu ila xap salangua saing sina nadi. Baing libu taininau mana songdi
xauna.

---

* **21:1** ***Taibirias***—Yan tela Galili.

14 Bunging tuwa Yesu owa masok mana lipuxindi dinaxu mana kimuya
mana mesa muli mana matiyua.

Yesu Haringia Pita Muli

15 Daxang laing sup, baing Yesu harua na Saimon Pita ba, “Yon Garanoa
Saimon, murungam sibuna manga dali riamgadi li murungadinga?”
Harua ba, “Toxoratamona, wane. Uxabia ba nga murugu sibuna
maung.”
Yesu harua na ba, “Uhaxang sipsibigu tutubindi.”
16 Yesu harua na muli ba, “Yon Garanoa Saimon, murum sibuna manga?”
Haxuya ba, “Toxoratamona, wane. Uxabia ba nga murugu sibuna
maung.”
Yesu harua na ba, “Uwasa mana sipsibigudi.”
17 Harua na bunging tuwau ba, “Yon Garanoa Saimon, murum sibuna
manga?”
Pita hatuminganoa mauxana namua na harua na bunging tuwau ba,
“Murum sibuna manga?” Baing harua ba, “Toxoratamona, ung guxabia
axamang longgalo. Ung guxabia ba murugu sibuna maung.”
Baing Yesu harua na ba, “Uhaxang sipsibigudi.
18 Maxung sibuna ngaharua naung ba, muga bungina uwa gananunauyu,
ugoxi waxuma wagigia ulemia saing uhaxa long baruamta ubo mana ba.
Ning mari uwa duanga, bagula uraria rimamdi, saking bagula disausaung
saing daxaiung mala mana longga ubo ba ula mana ba te.”
19 (Yesu harua bila ba bu mogu matia baruamta Pita bagula mati mana
bu iti Urana yanoa.) Harua bila ba laing sup, baing harua na ba, “Unaxu
manga.”
20 Pita xugia saing bagu Yesu lipuxina naxu mana murung sibuna mana
ba, haxa su mana dingtang. Lipuxina naxu mana ba lipua naga bigu
mala rangua Yesu bungina taungadinga saing xusunga ba, “Toxoratamona,
gaxarea bagula taung bixuamdi rimadingia?”
21 Bungina Pita bagu, xusunga Yesu ba, “Toxoratamona, ne baruta mana
lipua ba?”
22 Baing Yesu harua na ba, “Nabu nga murugu mana wauyu laing
ngagoxoya ma, bing ung xalingima te. Ung gunaxu manga!”
23 Harua bila ba, binabu haruanga yang otinga hasangia lipu hatuminga
haringinamdi ba lipuxina naxu mana ba bagula mati te. Ning Yesu harua
bila ba te. Harua bila li ing ganina: “Nabu nga murugu mana wauyu laing
ngagoxoya ma, bing ung xalingima te.”
24 Baing Yesu lipuxinoa naxu mana baxanga axadi li saing bungdi mari,
nga naga li. Baing am gaxabia ba haruanga ngabaxanga li maxung sibuna.
25 Baing Yesu libu axamang xumang teladi. Ne nabu dituba ba dibung
naxuyangang longgalo mari, bola titi ganangan te sanga mana xailonggadi
ba.

Luk bung Aposeldi oxatadingdi. Tauxu xailongga li ba,
Aposel

Namua Luk Bung Xailonginoa

Namuxing sabanga tela Luk bung haruanga baguli bing tabagu mana Aposel 1:8. Mana Aposel 1:1-3, Luk baxanga axamandi muga bung mana ulek xaiyua. Baing mana maxixinga 8, Yesu haruanganoa baxanga xailongga li namuxinoa: "Baing bagula abaxanga nga Yerusalem, xaung titia Yudia Samaria long longgalo, saing ila laing titi subinganoa."

Tabagu axamang luwadi luwadi sabanga duwa mana xailongga li:

1. **Sabunga unggutingang naxuyanganoa.** Luk baxanga nakira ba Kristo sabunganoa ungguti baru, ila long taining tainina baru, sabunga taining tainina disok baru, saing aposeldi dibaxanga ulek xaiyua baru. Ulek xaiya Matyu, Mak, Luk, Yon, ding dibung dibaxanga Yesu naxuyanganoa. Haruanga li bagula ungguti mana Yesu haing long xaiya saing hatanga nakira ba oxatanoa ila baru.
2. **Rang ulek xaiyua mali haringina.** Lipu teladi dilangua, daharua haruanga maxung teguam mana Kristo lipuxindi, binabu xailongga li tatua haruangadingdi, haxuya Yudadi xaung Yuda Teguamdi.
3. **Hatanga Urana daxanganoa bu sabungadi dahaxa mana.** Kristo lipuxindi daxap salak xumana saing mauxangandi daxapdi, binabu xailongga li hatanga na lipu hatuminga haringinamdi ba duwa baru.
4. **Hatanga ba Kristo Sabunganoa dali bixuandi.** Lipu xumana disina salak sabanga na Kristo lipuxindi, ne xailongga li hatanga ba lipuxindi dili haringina, disia ulek xaiyua long sabangga Yerusalem mala long sabangga Rom, saing dungguti sabunga xumana liwe mana long luwadi ba.

Lipu Buningama

Luk bung Aposel. Luk Yuda tela te, Yuda Teguam tela. Baing oxatanoa lipu baxiam. Pol ing rianoa (Kolosi 4:14) saing ila xaung Pol bungina dahaxa mauli dibaxanga ulek xaiyua (Aposel 16:10 saing ila). Lipu xabiangamdi dahatum ba Luk bung xailonginoa bila niani AD 63.

Luk bung xailongga li ing ganina te. Xailong tela muli bung ba Ulek Xaiya Luk Bung. Xailongga ba sup mana bungina Yesu haing long xaiya, saing Aposel ungguti mana axadi disok kimuya mana.

Haruanga Tuandi

- Ulek xaiya ila Titiadi Yudia, Galili xaung Samaria *(1:1–9:31)*
- Ilau probinsia Ponisia, mutumutua Saipras, xaung long sabangga Antiok *(9:32–12:25)*
- Ilau probinsiadi Pirigia xaung Galesia *(13:1–15:35)*
- Ilau probinsia Masedonia *(15:36–21:16)*
- Ilau long sabangga Rom *(21:17–28:31)*

Yesu Haing Long Xaiya

1 Tiopalas, mana xailongigua ngabung muga, ngabung mana axadi Yesu
ungguti ba libu saing tubatuba
2-3 laing xaidapka Urana xap mahaing long xaiya. Muga xap salaga,
saking hatanga ing sibuna na aposeldi ina mogudi ba, saing hatangadi

rangrang ba maxung sibuna mesa muli. Mana xaidap 40 wa ranguadi saing harua nadi mana Urana Yonggaxinoa. Mana Urana Aningong haringinganoa hanaunau lipuadi ba mana oxatua bagula dituxu.
4 Xaidap tela, xang ranguadi saing baladi ba, “Labu ayunga Yerusalemgu tai, ne aragu Tibugu sina yahangua to, bila hau haruangua ba libu. Axa alungu ngaharua mana ba.
5 Waleu Yon sugua lipudi mana langa, ne xaidap teladi disup to baing Urana bagula suguang mana Aningonoa.”
6 Bunging tela digugunia, saing duxusunga ba, “Toxoratamona, hatata bagula udali Romdi saing uta Isrel yonggaxinoa nam Isreldi rimamamia muli bila waleu, kimbo tegu?”
7 Baladi ba, “Tibugu ing ganina mogu xaidapkadi ba xaung gananganadi ba. Xabianga mana axadi ba bing ang xalingima te.
8 Ne bagula axap haringingua bungina Urana Aningonoa ma kauang. Baing bagula abaxanga nga Yerusalem, xaung titia Yudia Samaria long longgalo, saing ila laing titi subinganoa.”
9 Harua laing sup, baing Urana xap mahaing long xaiya maxadingia, laing mugaba yameng ba dibagu te.
10 Haingguyu saing dibagu mua haringina mahaing sabalunia, baing hata sibuna li lipu luwa disau imang usamandi dowa masok, dili rubinia manadi.
11 Tang daharua ba, “Lipu Galiliamdi, baruta ali la li, abagu mahaing sabalunia? Yesu li, hatata abagu Urana xap mahaing long xaiya, bila balau bagula goxoya ma mana long xaiya kimuya.”

Dimogu Matias Ba Xap Yudas Yabanoa

12 Baing diyunga xaxagana duxu ba Olip digoxoya mala Yerusalem, wa haxek monga bila kilomita taininau.
13 Disok mana longga ba, baing dahaing mana numa lung etuama duwa mana ba. Ding duwa yadingdi bing:

Pita,
Yon,
Yems,
Andru,
Pilip,
Tomas,
Bartolomyu,
Matyu,
Yems (Alpias garanoa),
Saimon (lipu tela bakbakka dibo ba disuka Romdi mala),
xaung Yudas (Yems garanoa).*

14 Xaidap longgalo digugunia ma bu disabu. Haingdi xauna, Maria Yesu bauna digabu Yesu kixingindi digugunia ranguadi.
15 Mana bungina baguba lipu hatuminga haringinamdi sabungadinga sok bila lipu 120. Baing Pita mesa liwe mading
16 saing harua ba, “Riagu hatuminga haringinam mana, waleu sibuna Urana Aningonoa baxanga Debit suxungunia ba. Haruanga baguba wa Urana Xuania, ina harua mana Yudas, lipua ba hatanga daxangua na

* **1:13** Luk bung yaya Yems tuwa, ne ding lipu taininau te, lipu tuwa.

lipuadi dituxu Yesu. Baing haruanga ba muga Urana mogu ba—aningonoa sok.
17 Nulana Yudas kiria tela, tuxu oxata li rangua kira."
18 (Lipua Yudas xap sianga bila giminaginoa mana kubolung diana libu ba, saing gim titi tela. La ba xung toxonoa muga mari, gamonoa xuruti saing tainoa sup mari titia.
19 Lipu longgalo duwa Yerusalem dilungu naxuyangua ba, binabu mana xuadinga duxu longga ba "Akeldama", namuxinoa bing Titi Sipkam.)
20 Pita harua muli, baxanga ba, "Haruanga ba Debit bung Olaidi Xailongidingia aningonoa sok ba, namua na harua ba,

" 'Xai nabu numanoa wa olang,
labu lipu tela wa manau tai,'✡

xaung,

" 'Xai nabu lipu tela xap oxatang yabanoa.'✡

21 Binabu kira tamogu lipu tela ba xap yabanoa. Tahatumia lipuadi duwa rangua kira xaidap longgalo Toxoratamona Yesu wa rangua kira,
22 ungguti mana Yon sugua lipudi ma ma laing bungina Urana xap Yesu mahaing sangua kira. Namua na dingia tela bagula sok lipu baxangangam mana Yesu mesanganoa muli rangua kira."
23 Binabu dita lipu luwa: Yosep, duxu ba Barsabas (yan tela Yastas), xaung Matias.
24 Baing disabu ba, "Toxoratamona, ung gaxabia lipu longgalo hatumingadingdi. Uhatanga lipuadi bagudi li baruamta umogu masup
25 ba tuxu oxata aposeliamga li. Yudas yunga oxata li ba ila xap kubolunoa giminaginoa."
26 Saking diting siangdi bu mogu gaxarea bagula xap oxatua, saing siangga ba mogu Matias. Binabu dita rangua aposel 11.

2

Urana Aningonoa Ri Ma Pentikos

1 Bungina xaidap Pentikos* ma, ding digugunia ding mana numa tela.
2 Hata sibuna li bibinga bila yang haringina ma sangua long xaiya, saing numa dirung mana ba baxagi mana.
3 Baing dibagu axamandi bila yap manandi dahata ding saing dila duwa mana lipu taining tainina.
4 Ding dibaxagi mana Urana Aningonoa saing dungguti daharua haruanga teladi bila Urana Aningonoa haringiadi bu dilibu.
5 Mana bungina baguba Yuda xumana duwa Yerusalem. Ding lipuadi duwa hawa mana Urana, saing ding lipuadi mana numanuma longgalo.
6 Bungina dilungu bibinga baguba, buranga digugunia dihixi mana, namua na ding taining tainina dilungudi daharua ding xuading.
7 Dihixi sibuna mana, binabu duxusunga ding ba, "Ai, lipuadi daharua li ding lipu Galiliamdi!

✡ **1:20** Olaidi (Buk Song) 69:25 ✡ **1:20** Olaidi (Buk Song) 109:8 * **2:1** ***Pentikos***—Yudadi daxang Taunga Dalingam saing bungina xaidap 50 disup baing dituxu taunga tela ba diti Urana yanoa muli. Duxu ba Pentikos, namuxinoa ba xaidap 50 kimu. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 23:16, 34:22; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 23:15-21; Hanaunaunga (Lo) 16:9-12.

8 Baing baruta kira taining tainina talungudi mana kira sibura xuaradi?
9 Kira titiadi Patia, Midia, Elam. Kira yabaradi duwa titiadi Mesopotemia,
Yudia xaung probinsiadi Kapadosia, Pontas xaung Esia,
10 probinsiadi Pirigia xaung Pampilia, numanuma Isip xaung Libia
hataindi duwa haxek mana long sabangga Sairin. Kira lobudi tama Rom
11 (Yudadi digabu Yuda Teguamdi disu mana Yudadi sabungadinga). Kira
teladi titiadi mutumutua Krit xaung probinsia Arebia. Ne kira longgalo
talungudi dibaxanga mana kira sibura xuaradi, mana axamang haringindi
Urana libudi ba!"
12 Dihixi mana, dahatum xumana mana, baing duxusunga ding ba, "Axa
li namuxinoa baru?"
13 Ning teladi didaudaudi, daharua ba, "Dinung wain xumana buk."

Pita Baxanga Na Burangua

14 Baing ina naga, Pita gabu Lipu 11 dimesa, saing harua sabanga na
burangua ba, "Riagu Yuda mana xaung ang longgalo awa Yerusalem, ata
tangaimliandi xai manga, ngabo ba ngabaxanga axa baguli nang.
15 Bola ahagaxa ba lipuadi li dinung wain xumana buk? Tegu sibuna.
Hatata 9:00 buraragina ing ganina!
16 Ne axa li bing Yoel, Urana lipuxing suxunguxunguama, ina baxanga
mana ba:

17 " 'Urana harua ba, mana xaidap subingandi
bagula ngasina Aningogua mari mana lipu longgalo.
Garaim lupdi xaung garaim haingdi bagula daxap suxungugua saing
dibaxanga,
Gananuna angiadi bagula dibagu axamandi bila mibingadi,
Duangaimdi bagula dimip mibingadi.
18 Maxung sibuna, mana lipuxigu oxatamdi, lupdi xaung haingdi,
bagula ngasina Aningogua mari manadi mana xaidapkadi bagudi ba,
saing bagula daxap suxungugua saing dibaxanga.
19 Bagula ngahatanga axamang haringindi etua sabalunia
xaung hatangangadi hawa titia,
hatangangadi mana sip xaung yap xaung mana bunuxuyana buxuixui
mahaing.
20 Xaidaba bagula laba
saing sobaga bagula sok bila sip
muga mana xaidap sabanga Toxoratamona bagula ma xaung ralang
sabanga.
21 Baing lipu gaxarea duwagi mana Toxoratamona yanoa,
bagula ngaxapdi muli.'✡

22 "Lipu Isreliam mana, alungu to: Yesu Nasaretiam lipu tela Urana
hatanga rangrang nang ba inia, mana axamang haringing xumana libudi
liwe mang mana lipua li rimanoa. Ang sibuim ang gaxabia alaba.
23 Ne lipua li ata bixuandi rimadingia. Ning waleu sibuna Urana hau
hatumingua mana kubolua bagula libu. Xabia masup baraxinta bagula
sok. Baing ina naga, araxata? Ang ba ayu lipuadi daxabia Urana
hanaunaungandi te, bu dahauliang ba agoxi xai balingamia bu aung mati.
24 Ning Urana iti mesa muli mana matiyua, hitixiya salak matiama
sangua, namua na matia sanga ba tuxu lipua li te.

✡ **2:21** Yoel (Joel) 2:28-32

25 Debit harua mana ba:

“ ‘Ngabagu Toxoratamona muga manga bungingbunginalo.
Axamang tela sanga ba libu ngamaxuwa ngalulu te,
namua na wa rimagu rimamo rubinia.
26 Binabu gamogua yaha sibuna saing suxungugua harua haruanga yahangam.
Sanggagua ragu axamang xaidi Urana bo ba libudi manga xauna,
27 namua na bagula uyunga nga Matiadi Yabadingia te,
saing Lipua Ung Sibum Umogu ba bagula uyunga sangganoa buya gobagobia te.
28 Uhatanga nanga daxanga walingamdi lo,
bagula ulibu nga ngayaha sibuna maxamia.’✡

29 “Riagu mana, ngabalang rangrang ba mugangaroa Debit mati ba, waleu sibuna dikimang ba, saing guha gobagoba inia wa mana longga li laing hatata.
30 Ne ina Urana lipuxing suxunguxunguam tela, saing xabia ba haruanga baguba Urana hau rangua, ina bagula libu mana tibung rangging garang tela ba xap yabanoa mana kabukabung xaitamoxiam.
31 Debit xabia muga baraxinta bagula sok kimu sibuna, baing baxanga mana Urana Lipuxing Mogunganama† bagula mesa muli. Baxanga ba Urana sanga ba yunga Matiadi Yabadingia te, ne sangganoa bagula buya te. Tegu sibuna.
32 Yesu ba, Urana iti mesa muli, am longgalo am gabagu kimu mana mesa muli ba, saing am gabaxanga mana axa am gabagu ba.
33 Urana sina yaya na, libu ba rung rimang rimamo rubinia. Baing Yesu xap Urana Aningonoa rangua Tibuna bila hau haruanga mana, saing sina mari ba, bila hatata abagu alungu.
34 Namua na Debit haing mala long xaiya te, ne harua ba,

“ ‘Toxoratamona harua na Toxoratamona ngayua ba:‡
“Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
35 laing ngata bixuamdi
hawa maung.” ’✡

36 “Binabu ang Isrel mana bing alungu bu axabia rangrang ba: Yesu ba, ina agoxi xai balingamia ba, Urana libu sok Toxoratamona xaung Lipuxing Mogunganama§ naga.”
37 Lipudi dilungu haruanga ba, su hatumingadingdi saing duxusunga Pita gabu aposeldi ba, “Riamam mana, am garia baru?”
38 Pita haxuya ba, “Ang taining taining longgalo bing axugia hatumingaima saing axap langa mana Yesu Kristo yanoa, baing Urana bagula yunga kuboluim diandi. Alibu bila ba, baing bagula axap yahanga Urana hau haruangua mana ba, ina Aningonoa baing.
39 Urana hau haruanga ba sina Aningonoa nang xaung na garaimdi xaung na lipu longgalo duwa hasoya—na ding longgalo Toxoratamona Urana kiria bagula wagidi ma.”

✡ **2:28** Olaidi (Buk Song) 16:8-11 † **2:31** Grik xuana—*Kristo* ‡ **2:34** Namuxina mana maxixinga li bing Toxoratamona mugamugangam mogu Urana saing Toxoratamona kimuam mogu lipua Debit wa hawa mana ba. ✡ **2:35** Olaidi (Buk Song) 110:1 § **2:36** Grik xuana—*Kristo*

40 Baing baxanga haruanga xumana muli nadi. Hanaunaudi haring-
ina ba, “Ahauliang, nam ahanggalang rangua lipu maringing teguam
hatatamdi.”
41 Baing ina naga, lipu xumana dilungu Pita haruanganoa ba dita
hatumingadingia, saing daxap langa. Mana xaidapka baguba bila lipu
3,000 diluxu mana sabungadinga.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Kuboludinga

42 Xaidap taining tainina lipudi dahaxi ba disu mana aposeldi tu-
batubaingadinga, xaung dahaxi ba digugunia duwa taininau, xaung
digugunia daxang xaung digabudi disabu na Urana.
43 Axamang haringing xumana disok aposeldi rimadingia, saing lipu
longgalo dibagudi dihixi sibuna manadi.
44 Lipu hatuminga haringinam longgalo duwa taininau saing duwasa
mana xalingidingdi rangua ding.
45 Lipu gaxarea diraxap bing lipudi disina xalingidingdi bu lipudi digimdi
saing dituxu sinak nadi.
46 Xaidap taining tainina digugunia ding Urana Numang yabania.
Digugunia numadingia bu daxang Toxoratamona Angiang Hatuminga
Haringinama, saing diyaha, hatumingadingdi dimesa ba dituxu sinak
mana angiadingdi.
47 Diti Urana yanoa saing lipu longgalo gamodingdi diyaha manadi.
Baing xaidap taining tainina Toxoratamona waxata ba xap lipu teladi muli,
saing sabungadinga tubu.

3

Pita Hamaringia Lipu Tela Kindi Dahamati

1 Xaidap tela Pita gabu Yon dahaing Urana Numania mana 3:00
bungbung—xaidap maxanoa ba bing bunging sabungam.
2 Baing lipu tela bauna hayau kindi dahamati, ina wa. Lipudi dahau mala
mana Urana Numang yabang xaluxina duxu ba Xalu Gumangina. Xaidap
taining tainina dahau mala bu bungina lipudi diluxu, baing xusungadi
olang olang mana sianga.
3 Bungina bagu Pita Yon tang dibo ba diluxu, xusunga dingtang mana
sianga.
4 Pita Yon tang dibagu maringina mana. Baing Pita bala ba, “Ubaguam-
tam!”
5 Binabu lipua ba bagu dingtang, namua na hagaxa ba bagula xap
axamanoa rangua dingtang.
6 Baing Pita harua ba, “Silba, gol, ngaxola manadi, ne axamana wa
rangua nga, bing ngasina naung. Mana Yesu Kristo Nasaretiam yanoa,
ngabalaung ba umesa uhaxa.”
7 Baing tuxu rimang rimamo, hauli iti mesa, saing hata sibuna li lipua
ba kindi xaung king tambongdi daharing.
8 Hixi mesa li saing haxauba. Saking ila rangua dingtang, tung diluxu
Urana Numang yabania. Haxa, hixi saing iti Urana yanoa.
9 Bungina lipudi dibagu haxa mua, iti Urana yanoa,
10 daxabia ba lipua naga rung mana Urana Numang yabang xaluxina
duxu ba Xalu Gumangina, xusunga lipudi olang olang. Baing suxungud-
ingdi daxaxa ding, dihixi mana axa sok mana ba.

Pita Baxanga Na Lipudi Digugunia

11 Lipudi dilungu naxuyanga ba, baing dihixi mana saing diluki ma bu
dibagu lipua ba. Baing dibagu tuxu Pita Yon dingtang, li mua mana longga
duxu ba Solomon Numa Nanung Sabasabia.
12 Pita bagu, baing harua nadi ba: “Lipu Isreliam mana, ahixi mana alali
baru? Abagu haringina mam baru? Bola ahatum ba tam haringingamama
sabanga, kimbo ahatum ba am gawa xai sibuna Urana maxania, binabu
am galibu lipua li haxa muli? Tegu sibuna.
13 Urana mana Ebraham, Aisak xaung Yekop, ina Urana mana mugan-
garadi, sina yaya sabanga na lipuxing oxatama Yesu ba. Ata bixuandi
rimadingia bu dung mati, saing Pailat maxania ayamu. Bungina bo ba
yunga bing abala Pailat ba tegu.
14 Hauxaim mana Lipu Maringinam, Lipua Urana Mogu Naina, baing
axusunga Pailat ba yunga lipu ungingam tela nang.
15 Baing ina naga, aung walinga namua, ning Urana iti mesa muli mana
matiyua. Amtam sibumam tam gabagu alaba.
16 Tam gahatum haringina mana Yesu, saing mana Yesu yanoa ing
ganina lipua li abagu axabia, kindi daharing muli ba. Yesu yanoa xaung
hatuminga haringina ina mesa maluxu mamtam ing ganina libu lipua li
sok xai dup, bila abagu baing.
17 “Maxuna, riagu mana, ngaxabia ba ang gagabu yanamimdi, ang
gaxabia xai te saing alibu kubolua li mana.
18 Ne alaba daxanga naga Urana haruanganoa aningonoa sok, ina
baxanga waleu mana lipuxing suxunguxunguamdi. Dibala kira ba Urana
Lipuxing Mogunganama ba bagula xap salak sabanga.
19 Binabu, axugia hatumingaimdi, agoxoya mala rangua Urana bu sisia
kuboluim diandi.
20 Nabu alibu bila ba, bing Urana bagula sina haringinga hauna
nang, saing bagula sina nang lipua mogu bu hauliang ba, Lipuxing
Mogunganama, Yesu naga.
21 Bagula wa long xaiya laing xaidaba Urana mogu ba libu axamang
longgalo disok hauna muli, bila hau haruangua waleu saing baxanga mana
lipuxing suxunguxunguamdi mogudi naina ba haruangadinga.
22 Waleu sibuna Moses harua ba, ‘Toxoratamona Urana angia bagula
soxiang lipuxing suxunguxunguam tela bila nga. Bagula ma liwe mana
bakbagimdi. Baing haruangang longgalo bing bagula alungu asu mana.
23 Lipu gaxarea dilungu lipua ba te, bing bagula ngahitixiyadi bu duwa
rangua Isrel bakbagidinga te.’✡
24 “Maxung sibuna, bungina Samwel xaung Urana lipuxing suxungux-
unguam longgalo dima kimu mana, gaxarea dibaxanga, dibaxanga mana
xaidapkadi bagudi li.
25 Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga xaung haruanga
Urana hau rangua mugangaimdi, Urana mogudi nang. Harua na Ebraham
ba, ‘Mana bakbagim tela bagula ngaguxam bakbak titiam longgalo.’✡
26 Bungina Urana soxi lipuxing oxatama ba ma, soxi muga mang bu
guxamgang, ba hauliang taining tainina ba asauya kuboluim diandi.”

4

Pita Yon Tang Dibaxanga Kaunsili Maxadingia

✡ **3:23** Hanaunaunga (Lo) 18:15,18-19 ✡ **3:25** Unggutinga (Stat) 22:18, 26:4

1 Pita Yon tang daharua na lipudiyu, baing lipu hananiangamdi,
Sadyusidi* digabu lipuadi duwasa mana Urana Numanoa yanamidinga
disok manadi.
2 Gamodingdi diyaha te, namua na aposeldi ditubatuba lipudi, dibaxanga
ba Yesu mesa muli, binabu lipuadi dimati ba bagula dimesa muli xauna.
3 Dituxu Pita Yon tang. Baing dita dingtang salak yabania. Diragu
buragin to bu disuxuya dingtang, namua na xaidaba ri lo.
4 Ne lipu xumana dilungu Pita Yon tang haruangadinga dahatum
haringina, saing lup hatuminga haringinamdi titingadinga sok bila 5,000.
5 Buragina baing lipu yanamdi, lipu haringindi digabu lipu hanaunaunga
tubatubainganamdi digugunia Yerusalem.
6 Anas, lipu hananiangam mugamugangama, ina wa la ba. Kayapas,†
Yon, Aleksanda digabu lupdi mana lipu hananiangam mugamugangama
bakbaginoa, ding xauna duwa ranguadi.
7 Dilibu Pita Yon tang ba dima maxadingia, saing dungguti duxusungadi
ba: "Angtang ba, tang gaxap haringinga rangua gaxarea bu alibu bila ba?
Tang galibu mana gaxarea yanoa?"
8 Baing ina naga, Pita, baxagi mana Urana Aningonoa, baladi ba, "Ang
lipu haringindi mana Isrel, xaung ang lipu yanamdi,
9 bola hatata abo ba axusungamtam mana tam gahauli lipu tela kindi
dahamati. Saing bola abo ba axabia ba lipua li sok xai muli baru.
10 Nabu bila ba, bing ang ba agabu lipu Isreliam longgalo alungu to:
Yesu Kristo Nasaretiam yanoa naga libu lipua li sok xai muli saing li
maxaimia. Ang gaung Yesu mati xai balingamia ning Urana iti mesa muli
mana matiyua.
11 Ina bila

" 'Sianga ang lipu numa tongtongianganamdi ahitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo.'✡

12 Lipu tela te sanga ba xap kira muli. Tegu. Mana Yesu yanoa ing ganina
kira lipudi taxap haulingua. Ina naga Urana mogu ba xap kira muli ba."
13 Lipu haringindi daxabia ba Pita Yon tang lipu tubatubainganam
teguamdi. Dingtang lipu olangdi ing ganina. Ne dibagu tang daharua
haringina, tang dimaxuwa te, binabu dihixi mana. Xauna, daxabia ba tang
duwa rangua Yesu ba.
14 Ne mana namua dibagu lipua sok xai muli li la ba rangua dingtang,
bing ding haruangading te.
15 Binabu ditabina dingtang ba diyunga Kaunsili numanoa, saing
dahangixaya.
16 Duxusunga ding ba, "Si, taria dingtang baru? Lipu longgalo duwa
Yerusalem daxabia ba tang dilibu axamang haringina ba. Kira sanga tahisa
mana te.
17 Ne labu naxuyanga li ila mauli buk rangua lipudiu tai. Binabu tabili
dingtang ba daharua na lipu tela muli mana lipua ba yanoau tai."

---

* **4:1** ***Sadyusi***—Isrel gugunianga tela disabu mana Urana ne hatumingadinga xan tela monga. Bungingbunginalo ding digabu Parisidi dahakhaxi mana haruanga teladi. Sadyusidi dahatum haringina mana lipudi bagula dimesa muli te. Ubagu haruanga tela wa Aposel 23:6-9, Mak 12:18-27 xaung Matyu 3:7. † **4:6** ***Anas*** bing lipu hananiangam mugamugangama mana niani AD 6-15. Ne Romdi dihitixiya. Longanoa ***Kayapas*** sok lipu hananiangam mugamugangama mana niani AD 18-36. Ning Yudadi dibagu Anas bila lipuxiding hananiangam mugamugangama sibunauyu. Ubagu Luk 3:2 xaung Yon 18:13,24. ✡ **4:11** Olaidi (Buk Song) 118:22

18 Baing duwagi dingtang dima muli, saing dibili dingtang ba labu tang
daharua ditubatuba mana Yesu yanoa muliu tai.
19 Ne Pita Yon tang dahaxuya ba, “Baru kubolunta maring Urana
maxania? Tam gasu mana ina ba haruanganoa kimbo angia? Ang sibuim
sanga ba asuxuya.
20 Ne amtam ba sanga ba tam gamumguti te. Amtam bing tam gabaxanga
mana axamang longgalo tam gabagudi tam galungudi.”
21-22 Baing kaunsilidi disina haruanga haringing teladi na dingtang. Ne
lipu longgalo diti Urana yanoa mana axa tang dilibu ba. Namua na lipua ba
businganoa sup mana axamang haringina ba, nianindi didali 40. Binabu
kaunsilidi diyunga tang dila, namua na sanga ba dahamaringia daxanga
tela bu dilibu axamang tela na dingtang te.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Disabu

23 Diyunga Pita Yon tang dila masup, baing tang digoxoya mala
rangua sabungadinga, saing dinaxuya nadi mana lipu hananiangamdi
yanamidingdi digabu lipu haringindi haruangadinga.
24 Bungina dilungu alaba, digugunia hatumingadingdi saing disabu na
Urana ba, “Lipu Haringing Sibunam Toxoratamona, ung gutongtongia
sabaluna xaung titi xaung tek, xaung axadi duwa maluxu manadi.
25 Ung gusoxi Aningoma ma ba baxanga mana lipuxim oxatama Debit
mugangamama suxungunoa ba:

“ ‘Baruta Yuda Teguamdi atiding disala buk
saing Isreldi ditongtongia hatuminga olang ba dilibu kubolu diana?
26 Xaitamoxi titiam daxauxau mana haungingua
saing lipu yayamdi digugunia ding
bu dahaunggana Toxoratamona
xaung Lipuxing Mogunganama.’✡

27 Maxung sibuna Herot gabu Pontias Pailat rangua Yuda Teguamdi
xaung Isreldi ding digugunia maluxu mana long sabangga li, saing dahau
haruangua bu dahanggalangia lipuxim oxatama Yesu, ina umogu naung
ba.
28 Axa ba uhau haruangua mana ung murungamia waleu sibuna, saing
rimamia uharingia ba, nulana dilibu aningonoa sok ba.
29 Tauna, Toxoratamona, hatata uhatumia haruangadinga daharua ba
dimaxuwam, bing uharingiam lipuxim oxatamdi bu am gabaxanga haru-
angama haringing sibuna saing am gamaxuwa te.
30 Uhatanga haringingama bu usahi lipudi busingadingdi xaung bu ulibu
axamang haringindi mana Yesu yanoa, lipuxim oxatama umogu naung
ba.”
31 Disabu laing sup, baing numa digugunia mana ba taguxa. Ding
longgalo dibaxagi mana Urana Aningonoa, saing dibaxanga Urana Xuanoa
haringinauba, dimaxuwa te.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Duwa Taininau

32 Lipu hatuminga haringinam longgalo gamoding taininau, hatumin-
gading taininau. Lipu tela harua ba xalingindi ing sibuniadi te. Tegu.
Xalingiding longgalo dingiadi xauna.
33 Mana haringinga sabanga aposeldi dibaxanga baxanga mana Toxo-
ratamona Yesu mesanganoa muli, saing Urana libu xai sibuna manadi.

✡ **4:26** Olaidi (Buk Song) 2:1-2

34 Lipu teladi diraxap mana axamang tela duwa maluxu manadi te.
Namua na bunging teladi, lipu gaxarea ding titiding kimbo ding numading
bing disinadi, daxap giminaga ma
35 saing dita aposeldi rimadingia bu duwasa mana. Baing ina naga,
dituxu sinak na lipu gaxarea diraxap.
36 Baing lipu tela wa, yabanoa mutumutua Saipras. Libai bakbaging tela,
yanoa Yosep, ina aposeldi duxu ba Banabas (namuxina ba Lipu Hatuminga
Haringiangam).
37 Lipua ba sina titing tela saing xap sianga ma ta aposeldi rimadingia.

5

Ananayas Sapaira Tang

1 Tauna, lipu tela wa, yanoa Ananayas, gabu haininoa Sapaira, tang
disina titiding tela bu lipudi digim.
2 Baing siang hataina Ananayas xap, ta'm tabu naina. Haininoa xabia
libu bila ba. Ne Ananayas langua bila xap siang longgalo ma saing ta
aposeldi rimadingia.
3 Baing Pita harua ba, "Ananayas, baruta uyunga Satan baxagi ha-
tumingamia, saing ubo ba ulangua Urana Aningonoa, uyameng titi
giminaging hataina naung?
4 Muga bing ungia, maxuna? Kimuya mana usina, giminaginoa ung
siangima ba ulibu ung murungama mana? Ne baruta uhatumia ba ulibu
bila li? Ulangua lipudi te. Tegu. Ulangua Urana."
5 Ananayas lungu haruanga ba, baing xung mari saing mati. Baing lipudi
dilungu naxuyanga ba, maxuwanga sabanga xapdi.
6 Baing gananundi dima disaku sangganoa, saing dahau mala dikimang.
7 Auwa tuwa disup baing haininoa luxu ma, ina xabia baraxinta sok te.
8 Pita xusunga ba, "Ubaxanga nanga, bola sianga naga Ananayas tang
gaxap mana titia giminaginoa, bo?"
Haxuya ba, "Wane, giminagina naga."
9 Baing Pita harua na ba, "Baruta tang ganai ba atuba Toxoratamona
Aningonoa? Ulungu to! Lipudi menau dikimang ayuam ba, dahaxa masok
xaluya. Baing bagula dahaung mala xauna."
10 Hata sibuna li xung mari Pita kinia saing mati. Baing gananundi diluxu
ma, dibagu mati ba, saing dahau mala dikimang haxek rangua ayuana.
11 Maxuwanga sabanga xap lipu sabungam longgalo xaung xap lipu
gaxarea dilungu naxuyanga ba.

Aposeldi Disahi Lipu Xumana Busingadingdi

12 Aposeldi dilibu axamang haringing xangxana liwe mana lipudi. Baing
xaidap longgalo lipu hatuminga haringinam longgalo digugunia Urana
Numang yabang longga duxu ba Solomon Numa Nanung Sabasabia.
13 Lipu longgalo dahatum xai manadi, diti yadingdi, ne dimaxuwa ba
digugunia ranguadi.
14 Ning haing lup xumana dahatum haringina mana Toxoratamona saing
titingadinga tubu.
15 Mana namua axadi ba disok, lipudi dahau lipu busingamdi dima,
ditadi mari sasaya xaung uxaingia mana daxanga rubindi bu, nabu Pita
dalidi bing babuna bagula sudi.

16 Buranga digugunia ma longgadi duwa Yerusalem singia, daxap
lipuxiding busingamdi xaung lipuadi xaungadi* duwa manadi ba dima,
saing busingading longgalo disup.

Aposeldi Daxap Salaga

17 Baing ina naga, lipu hananiangam mugamugangama gabu riandi, ding
duwa maluxu'm Sadyusi sabungadinga, ding daxawa manadi sibuna.
18 Binabu dituxu aposeldi saing ditadi salak yabania rangua lipu diandi.
19 Ne yambong baing Toxoratamona uleginam tela xaxa salak yabang
xaluxindi saing xapdi masok.
20 Harua nadi ba, "Ala ali Urana Numang yabania, saing abaxanga
naxuyanga longgalo mana walinga hauna li na lipudi."
21 Buraraging sibuna baing diluxu Urana Numang yabania, disu mana
haruanga bila dilungu ba, saing dungguti ditubatuba lipudi.
Lipu hananiangam mugamugangama gabu riandi disok Urana Numania,
baing duwagi Kaunsili Sanhidron—lipu Isrel yayam longgalo—duwagidi
ma, saing disina haruanga mala salak yabania bu daxap aposeldi dima.
22 Ning bungina disok salak yabania, lipu haungingamdi yanamidingdi
dibagudi te. Binabu digoxoya mala saing dibaladi ba,
23 "Am gabagu salak yabana ribaina haringina, lipu wasangamdi dili
mana xaluxindi, ne bungina am gaxaxa, am gabagudi te."
24 Lipu Urana Numang wasangamdi yanamidinga gabu lipu hanani-
angamdi yanamidingdi dilungu haruanga ba, baing dahatum xumana,
daharua ba, "Baraxinta sok?"
25 Baing ina naga, lipu tela ma ranguadi saing harua ba, "Alungu to!
Lipuadi atadi salak yabania ba, hatata ding dili Urana Numang yabania,
tang ditubatuba lipudi."
26 Binabu lipu Urana Numang wasangamdi yanamidinga gabu lipuxindi
dila daxap aposeldi ma. Ne dituxudi te, namua na dimaxuwa nam lipudi
daxatudi siangia.
27 Daxap aposeldi ma, baing dilibudi dili Kaunsili Sanhidron maxadingia
bu lipu hananiangam mugamugangama xusunga xusungadi.
28 Harua ba, "Am gabiliang haringina ba labu atubatuba mana yanoa
bau tai. Ning alibu Yerusalem baxagi mana haruangaima. Baing ahaxi ba
lipua li sibinoa mauxanganoa wa mam."
29 Pita gabu aposeldi dahaxuya ba, "Am ba bing am gasu mana Urana
haruanganoa. Sanga ba am gasu mana lipudi haruangadinga te!
30 Ang sibuim aung Yesu, angelia xaiya, ne Urana mana mugangaradi iti
mesa muli.
31 Baing Urana sina yaya na, ta rimang rimamo rubinia ba wa Xaitamoxi
xaung Lipu Xabinga Muliam. Libu bila ba bu sina gananganoa na lipu
Isreliamdi bu duxugia hatumingadingdi, bu ina yunga kuboluding diandi.
32 Am gabagu axadi li saing am gabaxanga baxanga manadi, am xaung
Urana Aningonoa haringia haruanga baguba. Ina Aningonoa Urana sina
na lipu gaxarea su mana haruanganoa."
33 Dilungu haruanga ba, baing atiding disala haringing sibuna saing dibo
ba dung aposeldi mati.
34 Ning Sanhidron yanamiding tela mesa ba bilidi. Ina Parisi tela, yanoa
Gameliel, lipu hanaunaunga tubatubainganam tela, saing lipu longgalo
dibagu bila lipu sabanga. Tabinadi ba dita aposeldi sabasabia mongaita.

---

* **5:16** Grik xuana—*aningoningo sigixinga teguam*

35 Baing harua na Kaunsilidi ba, “Ang lipu Isreliam mana, ahatumia xai
to mana abo ba alibu baru mana lipuadi li.
36 Ahatumia Teudas, waleu mesa, itina bila lipu yayam tela, ne lipudi bila
400 digugunia rangua. Ning lipu teladi dung mati saing lipuxindi dinaxu
mana dahatibaxaya, oxatandi dahanggalang olang.
37 Kimuya mana, bungina dititi lipudi yadingdi, Yudas Galiliam mesa.
Yumyum lipudi ba dahaunggana Romdi. Ina xauna dung mati, saing
lipuxindi dinaxu mana dahatibaxaya.
38 Binabu hatata ngabaxanga hatumingagua nang: Asauya lipuadi li!
Ayungadi mala! Namua na, nabu oxatadinga ma rangua lipudi ing ganina,
bing bagula xung mari.
39 Ne nabu ma rangua Urana, bing ang sanga ba abilidi te, nam
ahaunggana Urana ing sibuna!”
Baing ina naga, dilungu haruanganoa.
40 Binabu duwagi aposeldi diluxu ma muli, saing digusidi. Dibilidi ba
labu dibaxanga muli mana Yesu yanoau tai, saing diyungadi mala.
41 Aposeldi diyunga Kaunsili Sanhidron, saing disok ma. Gamodingdi
diyaha sibuna, namua na daxabia ba Urana bagudi daxai, bu sanga ba
daxap memeyua mana Yesu yanoa.
42 Xaidap longgalo ditubatuba lipudi mua maluxu Urana Numang
yabania, saing ditubatuba lipudi mana numa taining tainina. Diyunga
oxata tubatubaikkama te, dibaxanga baxanga ulek xaiyua, daharua ba,
“Yesu Urana Lipuxing Mogunganama.”

6

Dimogu Lipu 7

1 Mana bungina baguba, lipu hatuminga haringinamdi titingadinga tubu
mala. Ne mauxangang tela sok. Maluxu’m bakbagiding, lipu Yudam teladi
xuadinga Grik ne lipu Yudam teladi xuadinga Yuda xuana. Tauna, lipudi
xuadinga Grik daharungia mana lipudi xuadinga Yuda xuana. Daharua ba
xaidap taining tainina dituxu sinak manadi, ne didali Grikdi tabidingdi.
2 Binabu Lipu 12 duwagi lipu hatuminga haringinamdi dima digugunia
saing daharua ba, “Maring te mana am gayunga Urana Xuang oxatanoa
bu am gahaxang lipudi.
3 Binabu riamam hatuminga haringinam mana, amogu lup 7 liwe mang,
adi dibaxagi mana Urana Aningonoa xaung hatuminga maringina. Bagula
am gata oxata li rimadingia
4 ne am sibumam bungingbunginalo bagula am gatuxu oxata sabungam
xaung oxata baxangangam.”
5 Guguniangading longgalo diyaha mana haruangadinga. Dimogu Stiben,
lipua baxagi mana hatuminga haringina xaung mana Urana Aningonoa,
xaung dimogu Pilip, Pirokoras, Nikanor, Timon, Pamenas, xaung Nikolas,
yabanoa Antiok, ina lipu Yuda Teguam, ne su mana sabungadinga.
6 Dita lipuadi li ba dili aposeldi maxadingia, baing aposeldi disabu
manadi saing dita rimadingdi manadi.
7 Baing Urana Xuanoa ilauyu. Lipu hatuminga haringinamdi duwa
Yerusalem titingadinga tubu sap. Lipu hananiangam xumana xauna
duxugia hatumingadingdi.

Dituxu Stiben

8 Tauna, Stiben lipua baxagi mana Urana kubolung xai xaung mana
haringinganoa, libu axamang haringing xumana liwe mana lipudi.

9 Ne lipu teladi duxukxugiauba. Lipuadi ba Yudadi ne yabadingdi Sairin
xaung Aleksandria saing teladi probinsidingdi Silisia xaung Esia. Ding
sabungading tela duxu ba Yudadi Sabungading Numanoa mana Pirimen.
Baing dungguti dahakhaxi rangua Stiben,
10 ne mana namua Stiben hatuminganoa maringina xaung Urana
Aningonoa ta haruanganoa suxungunia, bing sanga ba didali haruanganoa
te.
11 Baing daxap lipu teladi saing dahau haruanga hisangia ranguadi, bu
daharua ba, “Am galungu Stiben harungia Moses xaung harungia Urana.”
12 Binabu diyumyum lipudi xaung lipu haringindi xaung lipu hanau-
naunga tubatubainganamdi. Dituxu Stiben saing daxai mala Kaunsili
Sanhidron maxadingia.
13 Dita lipu languangamdi ba dimesa disu haruanga na ba, “Lipua li
bungingbunginalo harungia Urana Numana xaung hanaunaunganoa.
14 Namua na am galungu harua ba Yesu Nasaretiamga ba bagula hang-
galangia longga li saing xugia kuboluadi Moses sinadi na mugangaradi ma
ma laing hatata kira.”
15 Ding longgalo dirung mana Kaunsili Sanhidron, dibagu haringina
mana Stiben, baing dibagu ramramonoa sina bila Urana uleginam tela.

7

Stiben Baxanga Na Kaunsilidi

1 Baing lipu hananiangam mugamugangama xusunga ba, “Haruanga li
disu maung, maxuna kimbo tegu?”
2 Baing haxuya ba, “Lipuxigu haringina mana xaung riagu Yuda mana,
alungu to! Waleu sibuna, Urana ralanam owa masok mana mugangaroa
Ebraham, bungina wauyu titia Mesopotemia, muga mana wa longga
Haran.
3 Urana harua na ba, ‘Usauya titima xaung bakbagimdi, saing ula mana
titia ngahatanga naung yu.’✡
4 “Binabu yunga Kaldia titidinga saing ila rung mana longga Haran.
Kimuya mana tibuna mati, Urana soxi mala ba ma mana titia li, hatata
awa mana ba.
5 Sina titi tela na Ebraham la li ba moxona mana te. Tegu. Ebraham xap
titi gamo tela te. Mana bungina baguba Ebraham garang teguyu, ne Urana
hau haruangua ba bagula ina gabu garandi disok titia li moxondi.
6 Urana harua na bila li: ‘Garamdi bagula duwa lobulobudi mana tititding
teguam tela to. Baing bagula duwa lipu oxata olanggamdi mana lipu titi
telamdi saing bagula daxap doa manadi mala laing niani 400 disup to.
7 Ning bagula ngahaxuya numanuma duwaxata manadi ba kuboluding
diandi, saing kimuya bagula diyunga titia ba saing dima diti yagua mana
titia li.’✡
8 Baing Urana hau haruangua rangua Ebraham saing sina kubolu sangga
xuxunganam na, bu sok haruanga ba mogunganoa. Kimuya, Ebraham
sok Aisak tibuna saing xuxu sangganoa mana xaidabing 8. Aisak sok
Yekop tibuna, saing Yekop sok mugangaroa 12 tibuding, ding toxona mana
bakbagira 12.
9 “Mugangara toxodingdi ba daxawa mana Yosep, binabu disina bila lipu
oxata olanggama na lipudi mana sianga, saing lipuadi ba daxai mala Isip.
Ne Urana wa rangua

✡ **7:3** Unggutinga (Stat) 12:1 ✡ **7:7** Unggutinga (Stat) 15:13-14

10 saing hauli bungina mauxangandi daxap. Sina hatuminga maringina
na Yosep, saing libu xaitamoxi Isip dingia Pero ba hatum xai mana. Baing
ina naga, ta ba wasa mana xalinging longgalo xaung Isip longgalo.
11 “Kimuya gesak sabanga xap numanuma Isip xaung titia Kenan
longgalo saing lipudi daxap mauxangang sabanga, saing mugangaradi
diraxap mana anginga baing.
12 Bungina Yekop lungu haruanga ba anginga wa Isip, baing soxi
mugangaradi mala mana haxangading mugamugangama.
13 Kimuya, soxidi mala muli, baing Yosep baxanga sabasabia na
sabangandi ba ina gaxarea, saking Pero xabia ba Yosep bakbaginoa.
14 Baing Yosep sina haruanga mala rangua tibuna Yekop ba bakbaging
longgalo dima rangua Isip. Lipuadi ba bila 75.
15 Baing ina naga, Yekop xaung mugangaradi dila ha Isip, saing duwa
laing dimati mana titia baguba.
16 Sanggadingdi, bakbagidingdi dima kimu manadi daxapdi ma Sekem
muli, saing dikimangdi guha gobagobia ba Ebraham gim rangua Hamo
garandi.
17 “Kimuya, xaidaba ma haxek bu haruangua Urana hau rangua
Ebraham ba aningonoa sok, baing bakbagiradi duwa Isip ditubu sabanga.
18 Ne xaitamoxi haun tela, ina xabia Yosep te, sok Isipdi yanamidinga.
19 Libu doa sibuna mana mugangaradi, saing sina mauxangang sabanga
nadi. Tabinadi ba disauya garading kambagindi sabasabia bu dimati.
20 “Mana bungina baguba Moses bauna hayau, saing gumanging sibuna
Urana maxania. Duwasa mana maluxu tibuna numania sobak tuwa.
21 Bungina dita sabasabia, Pero nanuhanginoa xapkuti saing wasa mana
bila ing sibung garanoa.
22 Moses tubatuba mana Isip xabiangading maringing longgalo. Baing
sok lipu haringingam mana harua xaung mana libu axamandi.
23 “Bungina Moses nianing disok bila 40, hatum ba ila bagu bakbagindi
Isrel.
24 Bagu Isip tela libu doa mana Isrel tela, binabu hauli saing haxuya
Isipkamga ba kubolunoa saing ung mati.
25 Moses hagaxa ba bakbagindi bagula daxabia ba Urana mogu ba
haulidi, baing tegu. Daxabia te.
26 Buragina baing Moses sok mana Isrel luwa dahaung. Tuba ba libu
tang atiding daxaringa, binabu harua ba, ‘Angtang ba! Angtang bakbak
taininau. Baruta tang gabo ba ahanggalangiangtang?’
27 “Ne lipua bo ba hanggalangia rianoa, ina yu Moses mala saing harua
ba, ‘Gaxarea mogung ba usok yanam xaung lipu suxuyangam mam?
28 Baruta? Ubo ba ung nga mati bila nulau ung lipu Isipkamga ba?’✡
29 Moses lungu haruanga baguba, baing luki mala titia Midian, wa la ba
bila lipu titi telam tela. Baing yau saing xap gara lup luwadi masok.
30 “Niani 40 muli disup, baing Urana uleginam tela owa masok rangua
Moses mana xai kaxukana yaba wa mana. Longga baguba wa long
xoliania, haxek mana Bimbia Sainai.
31 Bungina Moses bagu alaba, hixi mana bagunganoa. Ila haxek bu bagu,
baing lungu Toxoratamona waxungtuanoa harua ba,
32 ‘Nga ba Urana mana mugangamdi, Urana mana Ebraham, Aisak xaung
Yekop.’✡ Moses lulu saing maxuwa, saing maxuwa ba bagu muli.

✡ **7:28** Xapdi Muli (Kisim Bek) 2:14 ✡ **7:32** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6

33 “Baing Toxoratamona bala ba, ‘Uhasia xaim sanggandi. Longga uli
mana ba bing titia ngamogu nanga ba.
34 Ngabagu masup lipuxigudi daxap doa baru mana Isip. Ngalungu
xabangadinga saing ngari ma bu ngaxaidi sangua mauxangadinga. Binabu
uma to, bagula ngasoxiung ugoxoya mala Isip muli.’✡
35 “Moses ba lipua naga Isreldi dihitixiya mana haruanga ba, ‘Gaxarea
mogung ba usok yanam xaung lipu suxuyangam?’ Ina naga Urana
ing sibuna soxi mala bu wa yanamidinga xaung xaidi ma sangua
mauxangadinga. Ina naga Urana uleginama wa maluxu’m xai kaxukana
ba tabina.
36 Moses xaidi mala sangua Isip saing libu axamang haringing xumana
mana Isip, mana Tek Sabuxana, xaung mana niani 40 long xoliania.
37 “Moses bala lipu Isreliamdi bila li, harua ba, ‘Urana bagula soxiang
lipuxing suxunguxunguam tela bila nga. Bagula ma liwe mana bakbag-
imdi.’✡
38 Moses wa rangua lipu Isreliamdi digugunia mua long xoliania, wa
rangua Urana uleginama sina haruangua na Bimbia Sainai, saing wa
rangua mugangaradi. Ina xap Urana haruangang walingam, saing sina
mari ma ma laing hatata ma rangua kira.
39 “Ning mugangaradi dilungu haruanganoa te. Tegu. Dihitixiya saing
gamodingia dahatumhatum buk ba dibo ba digoxoya mala Isip.
40 Dibala Aron ba, ‘Utongtongia urana babundi bu dimuga mam. Namua
na lipua Moses ba, ina xap kira ma sangua Isip—am gaxabia baraxinta sok
mana te!’✡
41 Bungina naga ditongtongia babu bila bulmakau tutubina. Dahanania
mana bu diti yanoa saing ditongtongia taunga sabanga mana axa ba ding
sibuding ditongtongia rimadingia.
42 Ne Urana yamudi saing yungadi ba diti hatungdi xaung axamang
sabalunamdi yadingdi. Kuboludinga dibung mana Urana lipuxing suxu-
nguxunguamdi xailongidinga ba:

“ ‘O ang Isrel mana, bungina awa long xoliania niani 40
axap hananiangadi dima rangua nga? Tegu.
43 Ang gaxoxi urana languangam Molek sabungang numang mokiam
saing ang gaxoxi urana angia Repan hatunging babunoa,
mana dingtang ang gatongtongia babudingdi bu asabu manadi.
Binabu bagula ngasukang mala bu awa long hataina wa hata Babilon bila
lipu salak yabanamdi.’✡

44 “Mugangaradi dituxu xahi Urana mogu naina long xoliania. Maluxu
mana dita Bokis Hanaunaungama. Ditongtongia bila babu Urana hatanga
na Moses saing bagu ba.
45 Bila balau Urana sina xahi mogu naina na mugangaradi. Kimuya
bungina duwa hawa mana Yosua, daxap ma xauna ranguadi, bungina
Urana suka numanumadi mala muga manadi saing daxap titidinga. Wa
mala mala laing bungina Debit.
46 Urana hatum xai mana Debit, saing Debit bo ba tongtongia numa
sibung tela ba Urana mana Yekop bagula wa mana.
47 Ne Debit tongtongia numa ba te, garanoa Solomon tongtongia.

✡ **7:34** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:5,7,8,10 ✡ **7:37** Hanaunaunga (Lo) 18:15 ✡ **7:40** Xapdi Muli (Kisim Bek) 32:1 ✡ **7:43** Amos 5:25-27

48 “Ning Urana Eta Loam Sibuna wa mana numadi lipudi ditongtongiadi
te. Bila Aisaya, Urana lipuxing suxunguxunguama, ina bung ba:

49 “Toxoratamona harua ba,
‘Long xaiya bing nga kabukabugua xaitamoxiam,
saing titia longga ngata kigudi mana.
Numa baruamta bagula atongtongia nanga?
Kimbo bagula ngayagua mana long baruamta?
50 Namua na nga sibugu rimagua tongtongia axadi bagudi li.’✡

51 “Ang lipu dudunamdi, gamoimdi diriba ding, tangaimliandi dahaxatu!
Ang kuboluimdi bila mugangaimdi baing: Bungingbunginalo hauxaim
mana asu mana Urana Aningong haruanganoa!
52 Mugangaimdi disina salaga na Urana lipuxing suxunguxunguam
longgalo. Baing lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga muga mana
Lipu Kubolu Maringinam malinganoa, ding xauna lipuadi mugangaimdi
dungdi mati. Baing ina naga, mana bungina baguli ata lipua ba bixuandi
rimadingia saing aung mati.
53 O ang bina! Ang sibuim ang gaxap Urana hanaunaunganoa uleginamdi disina na mugangaradi, ne ala hawa mana te!”

Daxatu Stiben Mati

54 Baing ina naga, bungina lipu Sanhidron Kaunsiliamdi dilungu haruanga baguba, atidingdi disala haringina saing digaxu waidingdi mana.
55 Ne Stiben, baxagi mana Urana Aningonoa, bagu mahaing long xaiya,
saing bagu Urana ralanoa, xaung Yesu li mua Urana rimang rimamo
rubinia.
56 Harua ba, “Abagu! Ngabagu long xaiya xaxaina xaung Lipua Ma
Rangua Urana li mua Urana rimang rimamo rubinia.”
57 Dilungu haruanga baguba saing ditauti mana tangadingliandi, saing
duwagi haringina diluki mala rangua,
58 duxu mala sangua longga saing dungguti daxatu siangia. Lipudi disu
haruanga na Stiben ba, dunia imangiding maxaxayamdi saing ditadi mari
gananung tela kinia bu wasa manadi. Gananuna ba yanoa Sol.
59 Daxatu Stiben siangia mua, baing sabu ba, “Toxoratamona Yesu, oxop
aningogua.”
60 Saking xung mari gung king tuxundi saing wagi ba, “Toxoratamona,
usina salaga nadi mana kuboluding diana liu tai.” Harua bila ba, saing
mati.

8

1 Baing Sol wa la ba, bagu dung mati saing nai mana kuboludinga.

Sabungua Daxap Salaga Saing Dahatibaxaya

Mana xaidapka baguba sabunga wa Yerusalem ungguti ba xap salak
sabanga, baing lipu hatuminga haringinam longgalo dahatibaxaya mala
mana longgadi duwa titiadi Yudia xaung Samaria. Aposeldi ding ganiding
duwauyu Yerusalem.
2 Lipu teladi diti Urana yanoa dikimang Stiben saing ditang haringina
mana.
3 Ne Sol ungguti hanggalangia lipu sabungamdi. Ila mana numa taining
tainina, sai mana lup haing hatuminga haringinamdi saing xaidi mala, tadi
salak yabania.

✡ **7:50** Aisaya (Aisaia) 66:1-2

Pilip Oxatanoa Samaria

4 Lipudi dahatibaxaya ba, dibaxanga Urana Xuanoa mana long taining
tainina dila mana ba.
5 Pilip ri mala mana long sabanga tela wa titia Samaria saing baxanga la
ba, baladi ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama.
6 Lipu burangadi dilungu Pilip haruanganoa saing dibagu axamang
haringindi libudi, baing dita tangadingliandi haringina mana haru-
anganoa.
7 Pilip suka xaunga xumana mala, disok sangua lipudi xaung xabanga
haringina. Baing hamaringia lipuadi rimading kiding dahamati xumana
xaung lipuadi dahaxa doa xumana.
8 Binabu lipuadi ba diyaha sibuna mana long sabangga baguba.

Saimon Lipu Tingungam

9 Lipu tela wa long sabangia ba, yanoa Saimon. Bunging maxaxaya tingu
saing libu lipu Samariam longgalo dihixi mana. Itina, harua ba ina lipu
yayam tela,
10 saing lipu longgalo, lipu yayamdi lipu xoliandi, ding dahaxi mana
dilungu. Daharua ba, “Lipua li bing Urana haringingana naga duxu ba
‘Haringinga Sabanga’.”
11 Disu mana namua na bunging maxaxaya libudi dihixi mana tin-
gunganoa.
12 Ne bungina Pilip baxanga ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa xaung
mana Yesu Kristo, lup haing dahatum haringina saing daxap langa.
13 Saimon xauna hatum haringina saing xap langa. Baing su mana Pilip
mala mana long longgalo, hixi mana axamang haringing xangxana bagu
Pilip libudi.
14 Bungina aposeldi duwa Yerusalem dilungu naxuyanga ba Samariadi
daxap Urana haruanganoa, disoxi Pita Yon tang mala ranguadi.
15 Tang disok baing tang disabu manadi bu daxap Urana Aningonoa,
16 namua na Urana Aningonoa ri ma manadi teguyu. Ding daxap langa
mana Toxoratamona Yesu yanoa ing ganina.
17 Baing ina naga, Pita Yon tang dita rimadingdi manadi, saing daxap
Urana Aningonoa.
18 Saimon bagu lipudi daxap Urana Aningonoa bungina aposeldi dita
rimadingdi manadi, binabu tuba ba sina sianga na dingtang,
19 saing harua ba, “Tang gasina haringinga ba nanga xauna, bu lipu
gaxarea ngata rimagudi manadi bing bagula daxap Urana Aningonoa.”
20 Pita harua ba, “Baruta? Uhagaxa ba sanga ba ugim Urana yahanganoa
mana sianga? Siangima tang gasup xauna!
21 Ung sanga ba utuxu oxata li ranguam te, namua na gamoma maring
Urana maxania te.
22 Uxugia hatumingama mana kubolum diana li saing usabu na Toxorata-
mona. Bola yunga kuboluma mana hatuminga diana utuxu hatumingamia.
23 Namua na ngabagu ba uxawa buk, saing kubolu diandi dituxung salak
yabania.”
24 Saking Saimon haxuya ba, “Tang gasabu na Toxoratamona manga bu
haruangaima sanga xap nga te.”
25 Pita Yon tang dibaxanga Toxoratamona haruanganoa na lipudi,
ditubatubadi mana haruanganoa. Dilibu laing sup, baing tang digoxoya
mala Yerusalem. Tang dahaxa malauyu, tang dibaxanga ulek xaiyua mana
long xumana Samaria.

Pilip Xaung Lipu Itiopiam

26 Mana bungina baguba Toxoratamona uleginam tela bala Pilip ba, “Uri
bukang mala mana daxanga mana Yerusalem ila Gasa, daxanga ba kisi
long xoliania.”
27 Binabu mesa ilauba. Baing ina naga, daxangia sok mana lipu Itiopiam
tela, ina waleu dahasi marandi,* ina lipu yayam tela wasa mana xalaxaladi
mana Kandis, xaitamoxi haing mana Itiopiadi. Lipua ba ila Yerusalem bu
sabu mana Urana,
28 baing goxoya mala yabania. Rung etua mana wilka inia, titi xailongga
Aisaya, Urana lipuxing suxunguxunguama, ina bung ba.
29 Baing Urana Aningonoa bala Pilip ba, “Ula uhaxa haxek mana wilka
baguba.”
30 Baing Pilip luki masok wilka saing lungu lipua titi Aisaya, Urana
lipuxing suxunguxunguama, haruanganoa. Xusunga ba, “Utiti haruanga
ba saing uxabia namuxinoa rangrang, kimbo tegu?”
31 Harua ba, “Nabu lipu tela baxanga nanga te, bing bagula ngaxabia
baru?” Binabu xusunga Pilip ba haing saing rung rangua.
32 Lipua ba titi Aisaya haruangana baguli:

“Daxai mala bila sipsip tela bagula dung mati,
baing bila sipsip tutubina duxuxuya buxandi ba xaba te,
ina xaxa suxungunoa te.
33 Ditatua sibuna saing disuxuya xai te.
Gaxarea sanga ba dinaxuya mana garandi?
Namua na walinganoa mana titia li disahi.”✡

34 Baing lipua ba xusunga Pilip ba, “Sanga’m ubaxanga nanga ba gaxarea
Aisaya harua mana, ing sibuna kimbo lipu tela?”
35 Baing Pilip baxanga na, ungguti mana haruanga baguba ila ila laing
bala mana ulek xaiyua mana Yesu.
36-37 Dila laing disok mana lang tela saing lipua ba harua ba, “Ubagu,
langga ba. Sanga ba ngaxap langga, kimbo tegu?”†
38 Baing tabina lipuxing uingam ba libu wilka li mua. Baing Pilip lipua
ba tang diri mala langia saing Pilip sugua.
39 Bungina dahaing ma sangua langga, hata sibuna li Toxoratamona
Aningonoa xap Pilip mala. Baing lipua ba bagu muli te, ne ila, gamonoa
yaha sibuna.
40 Baing Pilip bagu ina wa longga Asotas. Baing haxa mauli, baxanga
ulek xaiyua mana long longgalo ila mana, laing sok mana long sabangga
Sisaria.

9

Sol Sok Lipu Hatuminga Haringinam

1 Tauna, mana bungina baguba Sol harua yabinauyu ba hanggalangia
lipudi dinaxu mana Toxoratamona. Ila rangua lipu hananiangam muga-
mugangama

---

* **8:27** Waleu, lipudi kuboludinga bing nabu lipuxiding oxata olanggam tela wasa mana xaitamoxi xalingindi—numandi, xalingindi, hainindi—bing dahasi marandi. Lipua na bila ba duxu ba yunik mana Inglis xuana. ✡ **8:33** Aisaya (Aisaia) 53:7-8 † **8:36-37** Buninga teladi daharua ba *…kimbo tegu?* 37 *Pilip harua ba, “Nabu uhatum haringina mana hatumingam longgalo, bing ung sanga.” Lipua haxuya ba, “Ngahatum haringina ba Yesu Kristo Urana Garanoa.”*

2 saing xusunga ba bung xailongdi mala Damaskas sabungading nu-
mandi. Xailonggadi ba disina haringinga na Sol bu nabu bagu lipu teladi
la ba duwa maluxu'm gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa,
lup kimbo haing, bing sanga ba tuxudi saing xaidi mala Yerusalem bu
disuxuyadi.
3 Haxa mala, sok haxek mana Damaskas, baing hata sibuna li luliang tela
sina long xaiya mari ma saing bilikbiliga taxiya.
4 Xung mari titia saing lungu waxutu tela harua na ba, "Sol, Sol, baruta
usina salaga nanga?"
5 Sol xusunga ba, "O Toxoratamona, ung gaxarea?"
Haxuya ba, "Nga Yesu naga, usina salaga nanga.
6 Umesa to, uluxu long sabangia, saing baraxintadi ngabo ba ulibudi,
bing bagula ngasoxi lipu tela mala ranguaung bu baxanga naung to."
7 Lipudi dahaxa rangua Sol ding dili mua la ba saing dimumguti, sanga
ba daharua te. Dilungu waxutua ba, ne dibagu lipu tela te.
8 Sol mesa saing baguti, ne sanga ba bagu axamang tela te. Binabu daxai
rimania maluxu'm long sabangga Damaskas.
9 Maxandi dahaxatu xaidap tuwa, saing xang nung axamang tela te.
10 Lipu hatuminga haringinam tela wa Damaskas, yanoa Ananayas.
Baing Toxoratamona sok mana maluxu'm axamang tela bila mibinga saing
wagi ba, "Ananayas!"
Haxuya ba, "Wane Toxoratamona, baraxinta?"
11 Toxoratamona bala ba, "Ula Yudas numania wa mana daxanga duxu
ba Daxanga Maringina, saing uxusunga mana lipu longga Tasisiam tela,
yanoa Sol, namua na sabu mua la ba.
12 Mana axamang tela bila mibinga bagu lipu tela yanoa Ananayas ma
saing ta rimandi mana bu libu maxandi dibagu muli."
13 Ananayas haxuya ba, "Toxoratamona, ngalungu masup naxuyanga
xumana mana lipua li. Lipua naga libu doa mana lipuxim maringindi
duwa Yerusalem.
14 Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi disina haringinga na bu ma
la li ba tuxu lipu longgalo diti yama."
15 Ning Toxoratamona harua na Ananayas ba, "Ulauba! Lipua li
ngamogu bu baxanga yagua na Yuda Teguamdi maxadingia xaung
xaitamoxidingdi maxadingia xaung lipu Isreliamdi maxadingia.
16 Baing bagula ngahatanga na ba salaga bagula xap namua na baxanga
yagua."
17 Baing ina naga, Ananayas ila numia ba saing luxu. Ta rimandi mana
Sol saing harua ba, "Riagu Sol, Toxoratamona soxi nga ma, Yesu naga owa
masok ranguaung daxangia bungina uhaxa ma la li. Soxi nga ma bu ubagu
muli xaung bu ubaxagi mana Urana Aningonoa."
18 Hata sibuna li, axamang tela bila song kamataxamindi diri mana Sol
maxandi, baing bagu muli. Mesa saing xap langa.
19 Kimuya mana xang, xap haringinga muli.

Sol Baxanga Damaskas Xaung Yerusalem

Sol wa xaidap teladi Damaskas rangua lipu hatuminga haringinamdi.
20 Hata sibuna li ungguti baxanga mana sabungading numandi. Baladi
ba, "Yesu Urana Garanoa."
21 Lipu gaxarea dilungu haruanganoa dihixi mana, saing duxusunga
ding ba, "Ai, lipua hanggalangia Yerusalemdi ba diti Yesu yanoa, alali

lipua naga, maxuna? Saing ma la li bu tuxudi saing xaidi mala lipu hananiangamdi yanamidingdi maxadingia.”
22 Ne Sol harua haringina saing haringinganoa tubu. Hatanga na
Yudadi duwa Damaskas ba haruanganoa maxung sibuna, Yesu bing Urana
Lipuxing Mogunganama naga. Baing ding haruanga te ba dahaxuya
haruanganoa, dahatum susu.
23 Xaidap teladi disup, baing Yudadi dahau haruangua ba disai daxanga
tela bu dung mati,
24 ne Sol lungu naxuyangua mana haruanga baguba. Xaidap yambong
duwasa xai mana long sabanga gamgamingang xaluxindi ba dituxu dung
mati.
25 Ne yambong tela lipudi dinaxu mana Sol daxap mala mana
gamgaminga ginanging tela, digam maluxu tangia, diyungia mari, saing
ilauba.
26 Sok Yerusalem, baing tuba ba sigi lipu hatuminga haringinamdi, ne
ding longgalo dahatum ba langua ina lipu hatuminga haringinam tela,
binabu dimaxuwa mana.
27 Ning Banabas xap ma aposeldi maxadingia. Naxuya nadi ba Sol bagu
Toxoratamona daxangia baru saing Toxoratamona harua na baru, saing
kimuya li haringina saing baxanga Yesu yanoa Damaskas, maxuwa te.
28 Harua laing sup, baing ina naga Sol wa ranguadi saing gabu dila dima
liwe mana Yerusalemdi, li haringina baxanga Toxoratamona yanoa.
29 Hangixaya rangua Yuda teladi xuadinga Grik, tuba ba iti hatumin-
gadinga mana Yesu, ne disai daxanga tela bu dung mati.
30 Bungina lipu hatuminga haringinamdi dilungu naxuyanga baguba,
daxap mala long sabangga Sisaria saing disoxi mala yabania Tasis.
31 Baing ina naga, lipuadi dahanggalangia lipu hatuminga haringinamdi,
ding disauya kuboludinga. Baing sabungadi duwa mana titiadi Yudia,
Galili xaung Samaria ding dirung mosiu. Urana sina Aningonoa bu
haringiadi xaung bu haulidi ba dili haringina. Baing dila hawa mana
Toxoratamona, disina yaya na, saing sabungadinga tubuyu.

Ainias Xaung Dokas

32 Tauna, Pita haxa mauli titia, baing ila lobu rangua Urana lipuxing
maringindi duwa longga Lida.
33 La ba bagu lipu tela yanoa Ainias, king rimang dahamati saing kinu’m
tabu uxaingia niani 8. Yunga te.
34 Pita bala ba, “Ainias, Yesu Kristo hamaringiaung. Umesa uluki
uxaingama.” Baing hata sibuna li Ainias mesauba.
35 Lipu longgalo duwa longga Lida xaung titia Saron, dibagu saing
duxugia hatumingadingdi, dahatum haringina mana Toxoratamona.
36 Haing hatuminga haringinam tela wa longga Yopa. Yanoa Tabita
(bungina taxugia mala Grik xuana, yanoa bing Dokas). Bungingbunginalo
libu kubolu xai saing hauli lipu haxugindi.
37 Bila bungina baguba businga xap saing mati. Binabu disugua
sanggandi saing dita maluxu’m numa lung etuam tela.
38 Lida wa haxek mana Yopa, binabu bungina lipu hatuminga haring-
inamdi duwa la ba dilungu Pita wa Lida, disoxi lipu luwa mala rangua,
saing tang duxusunga haringina ba, “Uma tala sap to!”
39 Pita ila rangua dingtang, sok baing daxap mahaing numa lung etuamia.
Tap xumana dili taxiya Pita, ditang saing dahatanga na Pita ba imang teladi
Dokas tongtongiadi bungina wauyu.

40 Pita tadi sabasabia masup, baing gung king tuxundi saing sabu. Xugia
mala rangua haing matianoa saing harua ba, “Tabita, umesa.” Hainga
baguti saing bagu Pita, mesa saing rung.
41 Pita tuxu rimanoa saing hauli ba li. Saking wagi tapdi digabu lipu
hatuminga haringinam teladi ma, saing hatanga nadi ba haingga ba
gamata muli.
42 Naxuyanga ba ila mana Yopa longgalo, saing lipu xumana dahatum
haringina mana Toxoratamona.
43 Pita wa Yopa xaidap xumana rangua lipu tela yanoa Saimon. Ina lipu
asaxa sanggang oxatanam.

10

Konilias Wagi Pita Ma

1 Mana long sabangga Sisaria, lipu tela wa, yanoa Konilias. Ina Rom lipu
haungingam 100 yanamidinga, wa mana Rom gugunianga haungingama
duxu ba Gugunianga Italiam.
2 Ing xaung bakbaginoa duwa hawa mana Urana, diti yanoa. Xaidap tain-
ing tainina sabu na Urana, saing hatuminganoa mesa ba sina xalingindi
na lipu haxugindi.
3 Xaidap tela, bila 3:00 bungbung, bagu axamang tela bila mibinga.
Bagu rangrang sibuna Urana uleginam tela, ma rangua saing harua ba,
“Konilias!”
4 Konilias bagu haringina mana, maxuwa sibuna. Xusunga ba, “Lipu
Sabanga, baraxinta?”
Uleginama haxuya ba, “Sabungadi usabu na Urana, axadi usinadi na
lipu haxugindi, Urana bagudi bila hananianga sabanga saing yaha sibuna
mana kuboluma.
5 Tauna, usoxi lipudi mala long sabangga Yopa bu daxap lipu tela yanoa
Saimon, duxu ba Pita, ma ranguaung.
6 Lobu rangua Saimon, lipu asaxa sanggang oxatanam, numanoa wa tek
rubinia.”
7 Urana uleginama harua saing ila sup, baing Konilias wagi lipuxing
haulingam luwa xaung lipuxing haungingam tela hauli xauna, xaung iti
Urana yanoa. Wagi dingtung dima rangua.
8 Naxuya na dingtung mana axadi disok mana, saing soxi dingtung mala
Yopa.

Pita Bagu Axamang Tela Bila Mibinga

9 Buragina bila xaidap lia baing tung dahaxa mala dima haxek mana
long sabangga Yopa. Mana bungina baguba Pita haing numa urongang
gomania bu sabu.
10 Wa laing gesagina saing bo ba xang. Lipudi daxauxau angianauyu
saing Urana hamati Pita sangganoa.
11 Pita bagu long xaiya xaxaina saing axamang tela bila imang
xabubungam sabanga, diyungia mari titia mana yoyoang luwadi luwadi.
12 Asaxa maxang longgalo dahaxa kiding luwadi luwadi xaung asaxadi
disaga mua titia xaung mang otingamdi duwa maluxu mana imangga ba.
13 Baing waxutu tela bala ba, “Pita, umesa. Ung saing oxong.”
14 Pita haxuya ba, “Toxoratamona, tegu sibuna! Disigixinga maxamia te.
Suxungugua xabiadi te.”
15 Waxutua harua muli ba, “Baraxing baraxinta Urana libu sok sigixinga,
bing labu uxu ba musunau tai.”

16 Axa ba sok bunging tuwa, saing hata sibuna li daxai imanga mahaing
long xaiya muli.
17 Tauna, Pita hatum xumana mana axa menau bagu namuxinoa.
Hatumguyu baing hata sibuna li lipuadi Konilias soxidi ma ba disai mana
Saimon numanoa, dibagu saing disok dili mua gamgamingang xaluxinia.
18 Duwagi duxusunga ba Saimon duxu ba Pita wa la ba, kimbo tegu.
19 Pita hatumguyu mana axa menau bagu ba, baing Urana Aningonoa
harua na ba, "Bagu lipu tuwa disai maung.
20 Binabu umesa uri mala rangua dingtung. Uhatum xumana manau tai,
namua na ngasoxi dingtung ma."
21 Pita ri saing harua na dingtung ba, "Lipua angtung gasai mana, nga
baing. Baruta angtung gama?"
22 Dingtung dahaxuya ba, "Amtum gama rangua Konilias, lipu
haungingam 100 yanamidinga. Lipu maringing sibuna saing wa hawa
mana Urana. Yuda longgalo diyaha mana. Urana uleginam tela bala ba
xusungaung ba uma numania, bu lungu haruangama."
23 Saking Pita xap dingtung diluxu numia ba duwa lobu rangua.

Pita Ila Konilias Numania

Buragina baing Pita ila rangua dingtung. Ding digabu lipu hatuminga
haringinam Yopam teladi dilauba.
24 Xaidap tela muli baing disok long sabangga Sisaria. Konilias ragu mua
manadi. Wagi bakbaginoa xaung riandi ma digugunia.
25 Pita luxu numia baing Konilias ila rangua saing gung king tuxundi
kinia bu iti yanoa.
26 Ne Pita iti mesa, harua ba, "Umesa. Nga xauna nga lipu ing ganina."
27 Tang dahangixaya tang diluxu numia, saing Pita bagu lipu xumana
digugunia mua.
28 Harua nadi ba, "Ang gaxabia xai ba am Yudadi hanaunaungamama
biliam ba labu am gawa rangua lipu Yuda Teguamdiu tai, labu am gala
lobu ranguadiu tai. Ning Urana hatanga nanga ba labu ngauxu dianoa
mana lipu telau tai, kimbo ngauxu ba sigixinga tegu tai, labu ngatatuadiu
tai.
29 Binabu bungina tung duxusunga nga ba ngama rangua dingtung, nga
haruanga te, ngama baing. Tauna, hatata ngaxusungang ba, baruta awagi
nga ma?"
30 Konilias haxuya ba, "Nulana xaidap tuwa disup, ngawa numia,
ngasabu mana xaidap maxanoa bila li, 3:00 bungbung. Hata sibuna li lipu
tela sau imangdi disina, li maxagia,
31 harua ba, 'Konilias, Urana lungu sabungama saing hatumia muli axadi
usinadi na lipu haxugindi.
32 Usoxi lipu teladi mala long sabangga Yopa bu daxap Saimon duxu ba
Pita ma to. Lobu rangua Saimon, lipu asaxa sanggang oxatanam, numanoa
wa tek rubinia.'
33 Binabu hata sibuna li ngasoxidi mala bu daxapkung, saing xai sibuna
uma. Tauna, am gawa la li Urana maxania bu am galungu axamang
longgalo Toxoratamona tabinaung ba ubalam manadi."
34 Baing Pita ungguti harua ba, "Hatata ngaxabia rangrang maxung
sibuna ba Urana iti bakbak tela etua mana bakbak teladi te.
35 Maxung sibuna lipu numanumam longgalo gaxarea dila hawa mana,
dilibu kubolu maringindi, ina bagula xapdi.

36 Ang gaxabia rangrang ulek xaiyua Urana sina na Isreldi, haruanga ba
baxanga mana Yesu Kristo ina Toxoratamona mana lipu longgalo, xaung
ina daxanga mana tasok gamogamu taininau rangua Urana.
37 Ang gaxabia rangrang axadi disok mana long longgalo duwa maluxu'm
Yudia, ungguti mana Galili kimuya mana bungina Yon baxanga saing sugua
lipudi ba.
38 Urana mogu Yesu Nasaretiam, sina Aningonoa xaung haringingang
sabanga na. Baing Urana wa rangua, binabu haxa mauli libu axamang
xaidi saing hamaringia lipu longgalo Satan haringinganoa tatuadi ba.
39 "Am gawa rangua saing am gabagu axadi libudi Yudadi titidingia
xaung Yerusalem. Dingelia xaiya bu dung mati,
40 ning mana xaidap tuwa Urana iti mesa muli mana matiyua, saing libu
lipu xumana dibagu.
41 Lipu longgalo dibagu te, ne am lipuadi Urana moguam ba am gabagu
am gabaxanga mana—am ba lipuadi daxang dinung rangua kimuya mana
mesa muli gobagobia.
42 Tabinam ba am gabaxanga na lipudi, saing am gaharua ba ina lipua
naga Urana mogu ba suxuya lipu walingamdi xaung lipu matiandi.
43 Urana lipuxing suxunguxunguam longgalo dibaxanga na lipudi mana
ba. Dibaxanga ba lipu gaxarea dahatum haringina mana bing Urana
bagula yunga kuboludingdi mana yanoa."
44 Pita baxanga haruanganauyu, baing Urana Aningonoa ri ma mana lipu
longgalo duwa dilungu ulega.
45 Lipu hatuminga haringinam xuxungamdi digabu Pita dima ba, lipuadi
ba dihixi mana, namua na dibagu Urana libu xai mana lipu Yuda Teguamdi
ba matu Aningonoa mari manadi.
46 Namua na dilungudi daharua xuaxua xangxana saing diti Urana
yanoa.
Baing Pita harua ba,
47 "Gaxarea sanga ba bili lipuadi li ba daxap langa? Lipu tela te. Ding
daxap Urana Aningonoa bila am baing."
48 Binabu tabina ba daxap langa mana Yesu Kristo yanoa. Baing
duxusunga Pita ba wa ranguadi laing xaidap teladi disup to.

11

Pita Baxanga Baraxinta Libu

1 Aposeldi digabu lipu hatuminga haringinamdi duwa mana titia
Yudia ding dilungu naxuyangua ba lipu Yuda Teguamdi daxap Urana
haruanganoa bila Yudadi daxap ba.
2 Binabu bungina Pita haing Yerusalem, lipu hatuminga haringinam
sangga xuxunganamdi digamia,
3 daharua ba, "Baruta uluxu mana numa mana lipu xuxungam teguamdi
saing oxong ranguadi?"
4 Baing Pita ungguti baxanga rangrang sibuna nadi mana axamandi
disok, harua ba,
5 "Ngawa long sabangga Yopa, ngasabu mua, baing ina naga Urana
hamati sanggagua saing ngabagu axamang tela bila mibingua. Ngabagu
axamang tela bila imang xabubungam sabanga, diyungia long xaiya mari
mana yoyoang luwadi luwadi, saing ri ma sok mana longga ngawa mana
ba.

6 Ngabagu maluxu saing ngabagu asaxa titiam kiding luwadi luwadi,
asaxa abungindi, asaxadi disaga mua titia, xaung mang otingamdi.
7 Baing ngalungu waxutu tela bala nga ba, 'Pita, umesa. Ung saing
oxong.'
8 "Ngahaxuya ba, 'Toxoratamona, tegu sibuna! Axamang musunam
kimbo axamang sigixinga teguam luxu suxungugia te.'
9 "Waxutua harua long xaiya ma muli ba, 'Baraxing baraxinta Urana libu
sok sigixinga, bing labu uxu ba musunau tai.'
10 Axa ba sok bunging tuwa, saing daxai mahaing long xaiya muli.
11 "Bagu taxa mana bungina baguba lipu tuwa disok mana numa ngawa
mana ba. Lipu tela soxi dingtung dima mana long sabangga Sisaria.
12 Urana Aningonoa bala nga ba labu ngamaxuwa mana ngala ranguadiu
tai. Lipuadi li 6 xauna dila rangua nga, saing am galuxu lipua ba numania.
13 Balam ba bagu Urana uleginam tela bala ba, 'Usoxi lipudi mala long
sabangga Yopa bu daxap Saimon duxu ba Pita ma.
14 Bagula xap ulega ma naung, haruanga ba bagula hatanga daxanga ba
Urana bagula xapkung xaung lipuximdi muli.'
15 "Ngaungguti ngaharua baing Urana Aningonoa ri ma manadi bila ri
muga makira.
16 Baing ngahatumia muli haruangua Toxoratamona harua ba: 'Yon
sugua lipudi mana langa, ne ang ba Urana bagula suguang mana
Aningonoa.'
17 Baing ina naga, nabu Urana sina yahanga taininau nadi bila sina
nakira bungina tahatum haringina mana Toxoratamona Yesu Kristo ba,
bing nga gaxarea sanga ba ngabili Urana?"
18 Bungina dilungu haruanga baguba, haruangading te, saing diti Urana
yanoa, daharua ba, "Hatata taxabia ba Urana xaxa daxangua mana
Yuda Teguamdi xauna bu duxugia hatumingadingdi xaung daxap walinga
subingang teguama."

Antiok Sabungadinga

19 Tauna, bungina lipudi dung Stiben mati saing disina salaga na lipu
hatuminga haringinamdi, lipu sabungamdi dahatibaxaya dila mana long
xumana. Teladi dila hasoya, dila probinsia Ponisia, mutumutua Saipras
xaung long sabangga Antiok. Long baruamta dila mana, dibaxanga ulega
na Yudadi ding ganiding.
20 Ning dingia teladi, lipuadi yabadinga ba Saipras xaung Sairin, dila
Antiok saing dungguti dibaxanga na Yuda Teguamdi xauna, dibaxanga ulek
xaiyua mana Toxoratamona Yesu nadi.
21 Baing Toxoratamona haringinganoa wa ranguadi, saing lipu xumang
sibuna dahatum haringina saing duxugia mala rangua Toxoratamona.
22 Naxuyanga li ila, saing sabunga wa Yerusalem dilungu, binabu disoxi
Banabas mala Antiok.
23-24 Banabas lipu xai, baxagi mana Urana Aningonoa xaung mana
hatuminga haringina. Ila, sok baing bagu ba Urana libu xai manadi saing
dahatum haringina mana Yesu. Binabu yaha sibuna saing haringiadi bu
dituxu Toxoratamona haringina gamodingia. Baing mana bungina baguba
lipu xumang sibuna dima ditaga rangua Toxoratamona.
25 Sup baing Banabas ila long sabangga Tasis bu sai mana Sol.
26 Bagu baing xap ma Antiok. Baing tang digugunia rangua sabungadi,
ditubatuba lipu xumana laing niani tela sup. Baing mana Antiok ba,

alaba long mugamugangama duxu lipu hatuminga haringinamdi ba Kristo Lipuxindi.
27 Maluxu mana bungina baguba, Urana lipuxing suxunguxunguam teladi diri Yerusalem ma Antiok.
28 Urana Aningonoa libu dingia tela, yanoa Agabus, mesa saing harua muga mana gesak sabanga bagula xap titi longgalo. (Haruanga baguba aningonoa sok bungina Klaudias wa xaitamoxi mana Rom.)
29 Mana namua ba, lipu hatuminga haringinamdi duwa Antiok dahau haruangua ba dahauli riadingdi duwa Yudia, bila ding taining tainina sanga ba dahaulidi.
30 Digugunia sianga saing dita Banabas Sol tang rimadingia bu tang disina na sabunga yanamindi.

12

Urana Uleginama Unia Pita Sangua Salak Yabanoa

1 Mana bungina baguba Xaitamoxi Herot bo ba sina salaga na lipu sabungamdi, binabu tuxu teladi.
2 Tabina lipuxindi ba dung Yems, Yon sabanganoa, mati waxang sabangia.
3 Sup, baing bagu axa ba libu Yudadi diyaha, binabu tabina lipuxindi ba dituxu Pita xauna. Alali sok maluxu mana Taunga mana Salanga Salalangang Teguam.
4 Kimuya mana tuxu, ta salak yabania. Baing ta lipu haungingam bakbak luwadi luwadi bu duwasa mana, saing lipu luwadi luwadi duwa maluxu mana bakbak taining tainina. Herot bo ba xap ma sangua salak yabana bu ta haruangia kimuya mana Taunga Dalingam.
5 Baing ina naga, Pita rung salak yabania, ne sabungua disabusabu haringina na Urana mana.
6 Digoxigoxi Pita rimandi mana waxu haringing luwa saing duwasa xai mana salak yabania. Yambonga muga mana Herot bo ba ta haruangia, Pita kinu liwe mana lipu haungingam luwa, saing teladi duwasa xaluya.
7 Hata sibuna li Toxoratamona uleginam tela owa masok saing lulianoa lu salak yabang lunia ba. Taha Pita ulenia, haunghaung. Harua ba, “Umesa sap!” Baing ina naga, waxu haringindi dahasia ding sangua Pita rimandi mari.
8 Baing uleginama bala ba, “Uhaxam imangimdi saing usau xaim sanggandi.” Baing Pita libu. Bala muli ba, “Tauna usau imangim maxaxaya, usu manga.”
9 Pita su mana mala masok sangua salak yabanoa, ne ina hagaxa ba axa uleginama libu bing bila mibinga, saing xabia rangrang te ba axamang maxunam.
10 Tang didali lipu wasangam bakbak mugamugangam xaung bakbak luwa, saing tang disok mana xalu haringina ila maluxu mana long sabangga ba. Xaxaina manadi, saing dila sangua. Dahaxa mala mana daxanga tela, baing hata sibuna li uleginama yunga.
11 Baing Pita xap hatuminga muli saing harua naina ba, “Hatata ngaxabia xai sibuna ba Toxoratamona soxi uleginama bu xap nga sangua Herot rimanoa, sanga mana axa Yudadi dibo ba sok manga, bagula aningonoa sok te.”
12 Bungina alaba su hatuminganoa, ila mana numa mana Maria, Yon bauna, lipua ba duxu ba Mak. La ba lipu xumana digugunia disabu mua.

13 Pita sok saing ringring gamgaminga xaluxing rubinia, baing haing
haulingam tela, yanoa Roda, ma bu bagu gaxarea ma.
14 Lungu Pita waxungtuanoa saing xabia ba ina, baing yaha buk binabu
halingalinga xalua, luki maluxu numia muli saing wagi ba, “Pita wa xaluya
baing!”
15 Dibala ba, “Hatumingama wa hasoya.” Haxi mana haruanganoa,
binabu daharua ba, “Bola babunoa, bo?”
16 Ne Pita wa sabasabia ringringguyu, baing bungina daxaxa xalua
dibagu, dihixi sibuna mana.
17 Pita hatanga babu rimania ba dimumguti, saking naxuya nadi mana
Toxoratamona xap ma sangua salak yabanoa baru. Harua ba, “Abala Yems
xaung riaradi mana ba.” Baing yungadi ila long tela.
18 Buraragina baing lipu haungingam duwasa mana salak yabanoa
dibagu Pita wa te. Axa ba hangguyang hatumingadingdi sibuna, saing
diting haruanga xumana mala mana wa bi.
19 Herot soxi lipudi ba disai mana. Disaisai sus. Binabu xusunga lipu
wasangamdi duwasa mana Pita ba. Baing ina naga, tabina ba dungdi mati.

Herot Matianoa

Baing Herot yunga Yudia, ila long sabangga Sisaria bu wa xaidap teladi.
20 Tauna, mana bungina baguba Herot atin disala buk mana Tayadi
xaung Saidondi. Baing lipuadi ba digugunia hatumingadingdi saing duxu-
sunga ba dili maxania bu dahamaringia. Daxauxau haruangua rangua
Bilastas, lipu tela wasa mana Herot numanoa, bu haulidi. Duxusunga
mana gamogamu taininau, namua na duwa hawa mana Herot, xaung
daxap angiadinga mana numanuma Herot wasa manadi ba.
21 Tauna, xaidapka Herot mogu sokkuba, baing sau imanging gumanging
maxaxayamdi, rung mana kabukabung xaitamoxiama saing harua haru-
anga xumana na lipudi.
22 Baing duwagiwagi ba, “Ai! Waxutua li lipu waxungtuanoa te, urana
tela waxungtuanoa!”
23 Herot lungu haruangadinga, itina sabanga, saing iti Urana yanoa te.
Baing mana namua naga hata sibuna li Toxoratamona uleginam tela taha
mari, saing businga sabanga xap. Moxamoxadi daxang laing mati.
24 Ne Urana Xuanoa tubuyu saing ila hataing hataina.
25 Banabas Sol tang disahi oxatadinga Yerusalem, baing digoxoya mala
Antiok. Baing Yon, duxu ba Mak, daxap mala rangua dingtang.

13

Disoxi Banabas Sol Tang Mala Mana Oxatua

1 Urana lipuxing suxunguxunguamdi xaung lipu tubatubaingamdi duwa
sabungia Antiok bing: Banabas, Simion duxu ba Mutuxuna, Lusias Sairin
tela, Manen (ina tubu rangua Herot,* probins yanamidinga), xaung Sol.
2 Xaidap tela diti Toxoratamona yanoa, disaha mana angingua, baing
Urana Aningonoa harua ba, “Amogu Banabas Sol tang ba dituxu oxatua
manga, xaung ba dila dituxu oxatua ngamogu dingtang mana ba.”
3 Baing ina naga, disaha mana angingua disabu laing sup, saking dita
rimadingdi mana dingtang, saing disoxi dingtang mala.

---

* **13:1** Lipu yayam teladi yadingdi Herot. Manen tubu rangua Herot Antipas, ina ung Lipu Suguangama Yon mati (Matyu 14:3-12), saing suxuya Yesu (Luk 23:8-12). Xaitamoxi Herot ta Pita salak yabania (Aposel 12:1) bing lipu tela, ina Herot Antipas ninoa.

Dila Saipras

4 Bila balau Urana Aningonoa soxi Sol Banabas tang mala, baing tang
diri mala longga Selusia, saing diluki wagia mala mutumutua Saipras.
5 Disok longga Salamis, baing diri dibaxanga Urana Xuanoa maluxu'm
Yudadi sabungading numandi. Baing Yon Mak wa rangua dingtang,
haulidi.
6 Dahaxa maluxu'm mutumutua ba titing longgalo laing disok long
sabangga Papos. La ba disok mana Yuda tingungam tela, yanoa Ba-Yesu.
Lipua ba Urana lipuxing suxunguxunguam maxung teguam tela.
7 Wa lipu haulingam tela mana mutumutua Saipras yanamidinga, yanoa
Segias Polas. Lipu yanamga ba, ina lipu xabiangam, baing xusunga
Banabas Sol tang ba tang dima namua na bo ba lungu Urana Xuanoa.
8 Ne Ba-Yesu xukxugia dingtang saing tuba ba xugia yanamga ba
hatuminganoa bu hatum haringina mana Toxoratamona te. (Ba-Yesu yan
tela Elimas, namuxina ba lipu tingungam.)
9 Baing Sol, yan tela Pol, baxagi mana Urana Aningonoa saing bagu taxa
mana Elimas saing harua ba,
10 "Ung Satan garanoa! Ung bixua mana kubolu maringing longgalo!
Ubaxagi mana kubolu murakkam, kubolu languangam xangxana. Usauya
kubolua urabangrabang Toxoratamona daxangang maringina!
11 Bagu hatata bagula uxunumia Toxoratamona haringinganoa. Bagula
maxam dahaxatu, saing mana xaidap teladi sanga ba ubagu xaidap
lulianoa te."
Hata sibuna li uxua xaung labiana kaukau lipua ba maxandi, saing
rabangrabang, sai mana lipu tela ba tuxu rimanoa bu xai mala.
12 Bungina lipu yayama bagu bila ba, hixi mana tubatubainga mana
Toxoratamona, saing hatum haringina.

Dila Antiok Wa Titia Pisidia

13 Pol gabu riandi diyunga Papos, dila wagia mala long sabangga Perga
wa probinsia Pampilia. La ba Yon Mak yunga dingtang saing goxoya mala
Yerusalem.
14 Tang diyunga Perga, dila long sabangga Antiok† wa titia Pisidia. Mana
Xaidap Yaguangam tela tang diluxu Yudadi sabungading numania, saing
tang dirung mari.
15 Tang dilungu dititi mana hanaunaunga xailongina xaung Urana
lipuxing suxunguxunguamdi xailongidingdi, baing Yudadi sabungading
numang yanamidingdi disina haruanga na dingtang ba, "Riamam mana,
nabu angtang haruangaim ba haringia lipuadi li, bing tang gabaxanga
nam."
16 Pol mesa, hatanga babu rimania ba dirung mosiu, saing harua ba,
"Ang lipu Isreliamdi, xaung ang lipu Yuda Teguamdi aiti Urana yanoa ba,
alungu nga to!
17 Urana mana am lipu Isreliamdi mogu mugangamamdi. Libudi disok
bakbak xumana bungina duwa Isip ba, saing libu axamang haringindi
bungina xaidi ma sangua titia baguba.
18 Baing bungina duwa long xoliania, xoxi mauxanganoa mana
kuboludinga bila niani 40.
19 Kimuya dali numanuma 7 duwa titia Kenan saing sina titidinga na
lipuxindi ba sok dingia.
20 Axadi ba nianidingdi bila 450.

† **13:14** Long luwa yadingdi Antiok. Tela wa probinsia Siria—ubagu Aposel 13:1 xaung 14:6. Saing tela wa titia Pisidia.

"Kimuya, Urana ta lipu toxondi etua manadi laing bungina Samwel,
lipuxing suxunguxunguama.
21 Mana bungina baguba, lipudi duxusunga ba daxap xaitamoxi tela,
baing Urana ta Sol etua manadi, ina Kis garanoa xaung bakbaginoa
Benyamin. Sol wa etua manadi niani 40.
22 Kimuya mana unia Sol, ta Debit sok xaitamoxidinga. Baxanga Debit
ba, 'Ngabagu Debit, Yesi garanoa, saing gamogua muruna mana lipua ba.
Bagula libu axamang longgalo ngabo ba libudi.'‡
23 "Mana Debit garandi Urana xap Lipu Xabinga Muliama Yesu ma
rangua lipu Isreliamdi, bila hau haruanga mana ba.
24 Muga mana Yesu malinganoa, Yon baxanga na lipu Isreliam longgalo
ba duxugia hatumingadingdi saing daxap langa.
25 Yon oxatanoa bo ba supkuba baing harua ba, 'Ahatum ba nga gaxarea?
Nga lipua ba te. Tegu. Ne bagu ma kimuya manga yu, saing sanga mana
ba ngaunia xaing sanggandi te, namua na yanoa dali ngayua sibuna.'§
26 "Riamam mana, Ebraham garandi, xaung ang lipu Yuda Teguamdi
awa hawa mana Urana: Baxangangua mana Urana daxangang xabinga
muliam, Urana sina nakira longgalo.
27 Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga, lipudi dititi
sabasabia Xaidap Yaguangam taining tainina mana sabungading numandi.
Yerusalemdi xaung yanamidingdi dibagu daxabia Yesu te, ne dahau
haruangua ba dung mati, saing mana kuboludingga naga, haruanga
titingamga ba aningona.
28 Dibagu kubolu dian tela te Yesu libu ba dung mati mana, ne duxusunga
Pailat ba ung mati.
29 Disahi haruanga longgalo waleu dibung ba bagula sok mana, baing
lipudi daxap mari xaiya saing dita guhia gobagobia.
30 Ne Urana iti mesa muli mana matiyua,
31 saing lipudi diyunga Galili saing dila Yerusalem rangua, ding dibagu
mana xaidap xumana. Lipuadi ba dibagu mesa muli, hatata dibaxanga na
Yudadi.
32 "Tam gabaxanga ulek xaiyua nang: Axa Urana hau haruangua rangua
mugangamamdi,
33 aningonoa sok mam, am garadingdi, namua na iti mesa Yesu. Bila
Debit bung Urana haruanganoa mana Olai luwa:

" 'Ung Garagua,
hatata ngasok Tibum.'✡

34 Urana iti mesa mana matiyua bu sangganoa buya te, baing dibung
haruanga maranadi li mari waleu:

" 'Bagula ngasina guxam maxunamdi nang bila ngahau haruangua rangua
Debit manadi ba.'✡

35 Baing haruanga tela muli Debit bung ba:

" 'Bagula uyunga Lipuxima Umogu Naung ba buya te.'✡

‡ **13:22** Ubagu 1 Samwel (1 Samuel) 13:14. § **13:25** Ubagu Matyu 3:11. ✡ **13:33** Olaidi (Buk Song) 2:7 ✡ **13:34** Aisaya (Aisaia) 55:3 ✡ **13:35** Olaidi (Buk Song) 16:10

36 “Ne Urana mogu Debit ba tuxu oxatana mana xaidabindi. Libu laing
sup, saking mati. Dikimang rangua mugangandi saing sangganoa buya ba.
37 Ning lipua Urana iti mesa mana matiadi, ina buya te.
38 “Binabu riagu mana, ngabo ba axabia rangrang. Tam gabaxanga nang
ba Yesu ma bu yunga kuboluim diandi.
39 Lipu gaxarea dahatum haringina mana, Urana bagula yunga kubolud-
ing diang longgalo saing bagudi dimaring. Ne hanaunaunga Moses bung
ba, sanga ba libu alaba te.
40 Awasa xai, nam Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga
ua mang:

41 “ ‘Alungu, ang lipu daudaungamdi,
bagula ahixi mana saing asup,
namua na bagula ngalibu axamang tela xaidabimia
sanga ba ahatum haringina mana te,
nabu lipu tela balang ba.’✡ ”

42 Pol harua laing sup, Banabas tang dibo ba disok mala sangua Yudadi
sabungading numanoa, saing lipudi duxusunga dingtang ba digoxoya ma
Xaidap Yaguangam tela bu dibaxanga muli mana axadi ba.
43 Lipudi dahatibaxaya mala, baing lipu xumana disu mana Pol Banabas
tang. Teladi Yudadi, teladi Yuda Teguamdi xauna diti Urana yanoa
rangua Yudadi. Tang dahangixaya ranguadi, tang diti hatumingadingdi
ba dahatum haringinauyu mana Urana kubolung xaiyua.
44 Sande tela sup, baing mana Xaidap Yaguangam bila lipu longgalo mana
long sabangga baguba digugunia ba dilungu Toxoratamona haruanganoa.
45 Yudadi dibagu burangadi, baing gamodingdi didoa sibuna saing
daharungia Pol haruanganoa haringina.
46 Baing Pol Banabas tang dili haringina, dahaxuya haruangadinga ba,
“Urana soxiamtam ma ba am gabaxanga haruanganoa nang to. Ne
hauxaim mana, saing bila aharua ba, ‘Sanga ba am gaxap walinga
subingang teguam te.’ Binabu alungu to. Tam gayungang, tam gala rangua
Yuda Teguamdi.
47 Namua na Toxoratamona tabinamtam ba,

“ ‘Ngalibung usok bila luliana mana Yuda Teguamdi,
bu oxop haruanga xabinga muliama mala mana titi subingandi.’✡ ”

48 Bungina Yuda Teguamdi dilungu haruanga baguba, diyaha saing
diti Toxoratamona haruanganoa, saing lipu gaxarea Urana mogu ba xap
walinga subingang teguama, bing dahatum haringina.
49 Toxoratamona haruanganoa ila mana long longgalo maluxu’m titia ba.
50 Ne mana long sabangga ba Yudadi diyumyum lipu haringing teladi
xaung haing xalaxalam teladi duwa hawa mana Urana. Binabu ding
diyumyum lipu teladi ba disina salaga na Pol Banabas tang, saing disukadi
mala sangua titidinga.
51 Binabu tang ditingting gagaba wa kiding lunia mala bu dahatanga na
lipuadi ba duwa haruangia, saing tang dila long sabangga Aikoniam.
52 Baing lipu hatuminga haringinamdi gamodingdi diyaha sibuna saing
dibaxagi mana Urana Aningonoa.

✡ **13:41** Habakak (Habakuk) 1:5 ✡ **13:47** Aisaya (Aisaia) 49:6

14

Dila Aikoniam

1 Tang disok Aikoniam baing Pol Banabas tang diluxu Yudadi sabungading numania, bila kuboludinga. La ba dibaxanga xai sibuna, binabu Yuda
xumana xaung Yuda Teguam xumana ding dahatum haringina.
2 Ne Yudadi hauxading mana dahatum haringina ba, diyumyum Yuda
Teguamdi, dilibu gamodingdi didoa mana lipu hatuminga haringinamdi.
3 Pol Banabas tang duwa la ba bunging maxaxaya, dili haringina
dibaxanga baxanga Toxoratamona haruanganoa. Baing Toxoratamona
haringia dingtang bu dilibu axamang haringing xumana. Axadi ba
dahatanga haruanga mana kubolung xaiyua bing maxung sibuna.
4 Lipudi mana long sabangga ba dutu ding. Teladi dili rangua Yudadi,
teladi dili rangua aposeldi.
5 Lipu Yuda Teguamdi xaung Yudadi digabu yanamidingdi ding dahau
haruangua ba dahanggalangia dingtang, ba daxatudi siangia mati.
6 Ne tang dilungu naxuyanga ba, binabu tang diluki mala sap, dila titia
Laikonia saing duwa longga Listra, longga Derbi xaung longgadi duwa
singia.
7 La ba dibaxanga ulek xaiyuauyu.

Duwa Listra Xaung Derbi

8 Mana longga Listra lipu tela wa, kindi didoa. Bauna hayau bila ba,
saing haxa bunging tela te.
9 Lipua ba lungu Pol baxanga mua. Pol bagu taxa mana ba, saing xabia
hatumingang haringinoa haring sanga mana sahi businganoa,
10 saing wagi ba, “Umesa uli!” Baing lipua ba hixi mesa saing ungguti
haxauba.
11 Buranga dibagu axa Pol libu ba, baing duwagi Laikonia xuania ba, “Ai,
uranadi diri ma makira bila lipu sibundi!”
12 Disina yaya Sus na Banabas, disu mana urana dingia mugamugangam
yanoa. Baing disina yaya Hermis na Pol, namua na ina lipua mugamuga
mana haruangua.
13 Lipu hananiangam mana urana Sus, ina hananiangang numanoa
wa longga ba rubinia, lipua ba xap bulmakau monindi xaung haidanga
ngutungamdi ma longga ba gamgamingang xaluxinia, namua na gabu
buranga dibo ba dahanania na dingtang.
14 Ne bungina aposeldi Banabas Pol tang dilungu bila ba, dising
imangidingdi bu dahatanga axa ba diang sibuna. Diluki daxangia, duwagi
ba,
15 “Ang bina! Baruta alibu bila li? Amtam xauna am lipudi bila ang
baing. Tam gaxap ulek xaiyua ma ranguang, tam gabaxanga nang ba
ayunga axamang olanggadi li saing axugia mala rangua Urana walingam,
ina tongtongia sabaluna xaung titi xaung tek xaung axadi duwa maluxu
manadi.
16 Waleu, yunga numanumadi ba dilibu ding murungadinga.
17 Ne hisa masup te bu lipudi sanga ba daxabia te. Tegu. Bunging-
bunginalo libu kubolu xai mang: Sina kuya ba mu sabalunia saing libu
umangaimdi dua xumana bunging dingia, sina anginga xumana nang
saing libu gamoimdi diyaha.”
18 Tang dibaxanga haruanga baguba na lipudi, ne buranga hatumin-
gadingdi dimaring teguyu, dahaxi mana dahanania mana dingtang. Tang
dibilibilidi mua. Baing ina naga, buranga diyunga.

19 Baing Yuda teladi diyunga Antiok xaung Aikoniam dima, daharua
haruanga xumana na buranga, laing duxugia gamodingdi ba gamodingdi
didoa mana dingtang. Binabu daxatu Pol siangia laing dahagaxa ba mati,
baing daxai mala sangua longga ba.
20 Ne lipu hatuminga haringinam teladi disok ma digugunia taxiya, baing
mesa, goxoya maluxu mana longga ba muli. Baing buragina Banabas tang
diyunga longga ba, dila longga Derbi.

Digoxoya Mala Antiok Mana Probinsia Siria

21 Tang dibaxanga ulek xaiyua mana longga baguba saing lipu xumana
dahatum haringina mana Toxoratamona. Baing digoxoya mala Listra,
Aikoniam xaung Antiok.
22 Daharingia lipu hatuminga haringinamdi bu dili haringina, diyunga
hatumingading haringindiu tai. Tang daharua ba, "Nabu tabo ba taluxu
Urana Yonggaxinia kimuya, bing taxoxi mauxangang xumana to."
23 Mana sabunga taining tainina Pol Banabas tang dimogu sabunga yana-
mindi. Tang disaha mana angingua, tang disabu manadi ba Toxoratamona
bagula haringiadi, saing tang ditadi Toxoratamona rimania, ina dahatum
haringina mana.
24 Tang dila lobu mana titia Pisidia, baing dila probinsia Pampilia,
25 saing kimuya mana dibaxanga ulek xaiyua mana longga Perga, diri
mala longga Atalia.
26 Mana Atalia diluki wagia, digoxoya mala Antiok, long sabangga ba
muga lipudi dimogu dingtang, xaung disabu na Urana ba libu xai mana
dingtang mana oxatua hatata disahi baing.
27 Disok baing digugunia sabungua saing dinaxuya mana axamandi
Urana haulidi dilibudi. Saing dinaxuya nadi ba Urana xaxa xalua mana
Yuda Teguamdi bu dahatum haringina mana Yesu.
28 Baing tang duwa la ba rangua lipu hatuminga haringinamdi bunging
maxaxaya.

15

Kaunsili Digugunia Yerusalem

1 Lipu teladi diri Yudia ma Antiok saing ditubatuba lipu sabungamdi bila
li: "Nabu duxuxu sanggaimdi te, bila Moses hanaunaunganoa harua mana
ba, bing sanga ba Urana xapkang muli te."
2 Haruanga baguba libu Pol Banabas tang disasaxaki ranguadi. Binabu
lipudi dimogu Pol Banabas tang digabu lipu hatuminga haringinam teladi
ba dahaing Yerusalem bu dilungu aposeldi xaung sabunga yanamindi
hatumingadinga mana haruanga baguba.
3 Sabungua disoxidi mala, baing bungina dahaxa maluxu'm probinsiadi
Ponisia xaung Samaria, dibaxanga na lipudi ba lipu Yuda Teguamdi
duxugia mala rangua Urana baru. Naxuyanga ba libu lipu sabungamdi
diyaha sibuna.
4 Bungina tang disok Yerusalem, baing sabungua xaung aposeldi xaung
sabunga yanamindi, ding daxapdi. Baing tang dibaladi mana axamandi
Urana libudi tang rimadingia.
5 Ne Parisi bakbak teladi dahatum haringina mana Yesu ba, dimesa
daharua ba, "Lipu Yuda Teguamdi bing duxuxu sanggadingdi saing disu
mana hanaunaunga Moses bung to."
6 Aposeldi xaung lipu sabunga yanamindi digugunia bu daxap ha-
tuminga mana haruanga baguba.

7 Dahangixaya xumana baing Pita mesa saing baladi ba, “Riagu ha-
tuminga haringinam mana, ahatumia muli waleu Urana libu baru mana
Yuda Teguamdi. Ang gaxabia rangrang ba mogudi ba dilungu ulek xaiyua
suxungugia bu dahatum haringina.
8 Urana, lipua xabia lipudi gamodingdi, hatanga ba gamona yaha ba
xapdi bungina sina Aningonoa nadi, bila libu makira baing.
9 Libu gamodingdi duwa sigixinga namua na dahatum haringina ing
ganina, binabu baxanga ba daxanga hatuminga haringinam luwa te,
taininau ing ganina.
10 Ne kira xaung mugangaradi sanga ba taxoxi mauxanganoa ba Moses
hanaunaunganoa sina nakira te. Baing ina naga, baruta abo ba atuba
Urana gamianganoa ba ata mauxangana ba etua mana lipu hatuminga
haringinamdi yaxudingdi?
11 Kira sanga te! Kira tahatum haringina ba Urana xap kira Yudadi muli
mana Toxoratamona Yesu kubolunoa atin dimoti makira, maxang taininau
bila ding ba.”
12 Baing Banabas Pol dinaxuya mana axamang haringing xumana Urana
libudi rimadingia liwe mana Yuda Teguamdi. Lipudi dirung mosi sibuna,
dita tangadingliandi mana tang haruangadinga.
13 Tang daharua laing sup, baing Yems baladi ba, “Riagu hatuminga
haringinam mana, alungu nga to.
14 Saimon* baxanga nakira ba muga Urana hatanga murunganoa
bungina xap Yuda Teguam teladi muli bila ing sibung iniadi.
15 Axa ba su mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga,
namua na Xuanoa harua ba:

16 “ ‘Debit yonggaxinoa bila xahi tela galaina mari lo.
Kimuya bagula ngagoxoya
saing bagula ngaiti muli.
Yabanoa doa ba bagula ngatongtongia muli,
bagula ngahamaringia,
17 bu lipu teladi sanga ba disai mana Toxoratamona,
xaung bu Yuda Teguamdi daxap yagua ba sanga ba disai mana xauna,
Toxoratamona harua bila li’✡
18 ina libu lipudi daxabia axadi li mugau sibuna ba.

19 “Binabu hatumingagua bing Yuda Teguamdi dibo ba duxugia mala
rangua Urana, labu tasina makasangua nadiu tai.
20 Tegu. Bagula tabung mala ranguadi, tabaladi ba labu daxang anginga
lipudi dahanania na babudiu tai, namua na axa ba sigixinga Urana
maxania te. Tabaladi ba labu dilibu kubolu miaxuamau tai, saing daxang
asaxa dimumudi mati xaung daxang asaxa sibinamgu tai.
21 Haruanga li sanga ba. Moses haruanganoa daxabia masup. Namua na
lipudi dititi dibaxanga haruanganoa mana Yudadi sabungading numandi
Xaidap Yaguangam taining tainina, saing kubolua ba dilibu mana long
sabanga longgalo waleu ma hatata.”

Xailonga Ila Rangua Yuda Teguam Hatuminga Haringinamdi

22 Baing ina naga, aposeldi xaung sabunga yanamindi, digabu sabungam
longgalo, ding dahau haruangua ba dimogu dingia teladi saing disoxidi

* **15:14** Pita yan tela Saimon ✡ **15:17** Amos 9:11-12

xaung Pol Banabas tang mala Antiok. Dimogu lipuxiding haringindi luwa,
Yudas (duxu ba Barsabas) xaung Sailas.
23 Baing dibung xailong tela ba tang dirai mala, harua ba,

Am aposeldi xaung am lipu sabunga yanamindi, am riaimdi,

Am gabung xailongga li nang Yuda Teguam hatuminga haringinamdi
awa long sabangga Antiok xaung probinsiadi Siria xaung Silisia.

Am gaharua xaidap xai nang.

24 Am galungu ba amia teladi dima ranguang, disina mauxanganoa
nang mana haruangadinga, dahanggalangia gamoimdi. Am gasoxi
lipuadi ba mala ranguang te.
25 Binabu am longgalo am gagugunia hatumingamamdi bu am gamogu
lipu teladi saing am gasoxidi mala ranguang xaung am riamam xai luwa
Banabas Pol tang.
26 Heku tang walingadingdi disup, tang dimaxuwa te ba dibaxanga
Yesu Kristo yanoa, Toxoratamona kiria.
27 Binabu am gasoxi Yudas Sailas tang xauna bu daharingia haruanga
wa mana xailongimamga li.
28 Urana Aningonoa xaung am hatumingamam taininau ba am sanga
ba am gasina mauxangang xumana nang te. Binabu ang gasu mana
kuboluadi bagudi li ding ganiding:
29 Labu axang anginga lipudi dahanania na babudiu tai. Axang
asaxa dimumudi mati xaung axang asaxa sibinamgu tai. Alibu kubolu
miaxuamau tai. Awasa xai bu awa hasoya mana axadi ba, baing bagula
alibu kubolu xai.

Ina naga. Xai sibuna.

30 Dibung laing sup, baing disoxi ulekkamdi mari mala Antiok. La ba,
digugunia sabunga dima saing disina xailonga nadi.
31 Lipudi dititi laing sup, baing diyaha mana haruanganoa namua na
haringiadi.
32 Yudas xaung Sailas, dingtang Urana lipuxing suxunguxunguam luwa,
tang disina haruanga xumana na lipu sabungamdi, tang daharingiadi ba
dili haringina.
33-34 Tang duwa ranguadi bunging maxaxaya la ba, baing sabungua
dilibu xai manadi mana haruanga gamogamu mosiam, saing disoxidi
digoxoya mala rangua sabunga Yerusalemgam disoxidi ma.†
35 Ne Pol Banabas tang duwauyu mua Antiok, saing tang digabu lipu
xumana ditubatuba lipudi, dibaxanga Toxoratamona haruanganoa.

Pol Banabas Tang Dutu Ding

36 Sobak teladi disup, baing Pol harua na Banabas ba, “Tam tagoxoya
mala tala lobu rangua lipu sabungamdi mana longgadi muga tabaxanga
Toxoratamona haruanganoa ba, saing tasulidi duwa baru.”
37 Banabas bo ba xap Yon, yan tela Mak, mala rangua dingtang,

---

† **15:33-34** Buninga teladi daharua ba *…disoxidi ma,* 34 *ne Sailas hatuminganoa haring ba wa la ba, binabu ila te.*

38 ne Pol nai mana hatuminga baguba te, namua na waleu Yon yunga
dingtang xaung oxatadinga probinsia Pampilia.
39 Tang disasaxaki mana haruanga baguba laing dutu ding mana oxatua.
Banabas xap Mak saing tang diluki wagia mutumutua Saipras.
40 Ne Pol mogu Sailas ba ila rangua. Baing lipu sabungamdi Antiok
duxusunga Toxoratamona ba libu xai manadi. Sup, baing tang dilauba.
41 Tang dahaxa mauli maluxu'm probinsiadi Siria xaung Silisia, saing
tang duwaxata ba daharingia sabungadi duwa la ba.

16

Timoti Waxata Rangua Pol Sailas Tang

1 Pol Sailas tang dila disok mana longga Derbi saing kimuya dila longga
Listra. Lipu hatuminga haringinam tela wa la ba, yanoa Timoti. Bauna
Yuda haing hatuminga haringinam tela, ne tibuna Grik tela.
2 Lipu hatuminga haringinamdi duwa Listra xaung Aikoniam daharua
ba Timoti lipu xai sibuna.
3 Pol bo ba xap mala rangua, ne muga xuxu sangganoa, namua na Yudadi
duwa mana titia baguba daxabia ba Timoti tibuna Grik tela.
4 Dahaxa mauli mana long taining tainina, baing haruanga aposeldi
xaung sabunga yanamindi dahau Yerusalem, dibaxanga na lipu hatuminga
haringinamdi bu disu mana.
5 Baing ina naga, Urana haringia sabungadi hatumingading haringindi,
saing xaidap taining tainina bakbagiding ditubuyu.

Pol Mip Masedonia Tela

6 Pol gabu riandi dibo ba diluxu probinsia Esia bu dibaxanga haruangua,
ne Urana Aningonoa bilidi. Binabu dahaxa maluxu'm probinsiadi Pirigia
xaung Galesia.
7 Dila disok titia Misia raguna, baing dibo ba diluxu probinsia Bitinia, ne
Yesu Aningonoa bilidi.
8 Binabu didali Misia saing diri mala long sabangga Troas.
9 Yambong baing Pol bagu axamang tela bila mibinga saing bagu
Masedonia tela li mua, xusunga haringina ba, "Uma Masedonia bu
uhauliam."
10 Pol bagu laing sup, baing am gaungguti am gasai daxanga ba am
gala probinsia Masedonia. Am gaxabia ba, Urana wagiam ba am gala am
gabaxanga ulek xaiyua nadi.*

Lidia Xugia Hatuminganoa

11 Am gasauya Troas, am gahaing wagia am galuki taxa mana mutumu-
tua Samotres. Buragina baing am gakisi mala am gari longga Niapolis.
12 Baing am haxa mala Pilipai. Pilipai bing waleu Romdi dima
dirung mana, xaung long sabanga mugamugangam tela mana probinsia
Masedonia. Baing am gawa la ba xaidap teladi.
13 Mana Xaidap Yaguangama, am gasok mala long gamgamingang
xaluxinia, saing am gala langia. Am gahatum ba bola longga ba long
xai tela bu am gasabu. Am garung am gaungguti am gaharua na haingdi
digugunia la ba.

---

* **16:10** Bagu bila Luk mesa saing ila rangua Pol gabu riandi mana bungina baguba, binabu bung haruanga "*am*" mana haruanga baguli.

14 Dingia tela yanoa Lidia, yabanoa Tayataira. Tuxu oxata sianggam
mana sina imang sikokop. Haing sabungam. Toxoratamona xaxa
hatuminganoa bu xap Pol haruanganoa.
15 Gabu lipu numanamdi daxap langa, baing xusungam ba am gala
numania. Harua ba, “Nabu ang gabagu bila nga haing hatuminga
haringinam mana Toxoratamona, bing ama awa numagia.” Baing haxiam
laing am gala rangua.

Pol Sailas Tang Duwa Salak Yabania

16 Xaidap tela am gala long sabungamia, baing haing oxata olanggam
tela sok mam. Xaunga tela wa mana saing libu sok haing sangga luwam.
Binabu lipuxing haringindi daxap siang xumana mana oxatanoa libu.
17 Haingga ba su mana Pol xaung am, saing wagiwagi ba, “Lipuadi li
lipu oxatamdi mana Urana Etuam Sibuna, saing dibaxanga daxanga Urana
bagula xapkang muli mana.”
18 Libulibu xaidap xumana. Baing ina naga, Pol hauxang sibuna binabu
xugia mala rangua saing bala xaunga ba, “Mana Yesu Kristo yanoa
ngatabinaung ba usok sangua haingga ba!” Baing hata sibuna li xaunga
yunga.
19 Haing oxata olanggamga ba lipuxing haringindi dibagu ba daxangad-
ing sianggama hanggalang, baing ina naga, dituxu Pol Sailas tang saing
daxaidi mala nawa yabania bu ditadi haruangia yanamdi maxadingia.
20 Dilibudi dili lipu suxuyangamdi maxadingia, saing daharua ba,
“Lipuadi li Yudadi, saing tang dilibu mauxanganoa liwe mana yabaroa.
21 Namua na tang dibo ba daxai lipudi ba dilibu kubolu teladi bilingam
mana kira Romdi talibudi.”
22 Buranga digugunia rangua lipuadi ba saing ding xauna disu haruanga
na Pol Sailas tang. Tauna, lipu suxuyangamdi ditabina ba duxum tang
imangidingdi bu digusi dingtang.
23 Digusi dingtang haringina laing sup, baing ditadi salak yabania, saing
lipu suxuyangamdi ditabina lipu salak yabang wasanganama ba wasa xai
sibuna mana dingtang.
24 Lungu haruanga ba saing tadi salak yabang numang lung sibunia saing
goxi kidingdi haringina liwe mana xaidi.
25 Bila yambong lia Pol Sailas tang disabu, duwaya olaidi mala rangua
Urana, saing lipu salak yabanamdi dilungu mua.
26 Hata sibuna li noxiga haringing sibuna sok, saing taguxa salak numang
tuxang longgalo. Baing xaludi daxaxa ding sap, saing waxu haringindi
dahasia ding sangua lipu longgalo.
27 Lipu salak yabang wasanganama baguti saing bagu xalu longgalo
daxaxa ding mua, saing hagaxa lipu salak yabanamdi digiti mala lo.
Binabu xai waxanginoa bu ung ing sibuna matiuba.
28 Ne Pol wagi haringina ba, “Uhanggalangiaunggu tai! Am longgalo am
gawau!”
29 Lipu salak yabang wasanganama wagi mana daxap nagungdi ma,
saing luxu salak yabania. Maxuwa sibuna, lulu, saing gung king tuxundi
Pol Sailas tang kidingia.
30 Xap dingtang masok sabasabia saing xusungadi ba, “Lipu sabangadi,
ngaria baru bu Urana xap nga muli?”
31 Tang dahaxuya ba, “Uhatum haringina mana Toxoratamona Yesu,
saing bagula Urana xapkung muli. Lipu numamgamdi xauna, dilibu
taininau.”

32 Baing dibaxanga Toxoratamona haruanganoa na, xauna lipuadi duwa
numania.
33 Baing liwe mana yambongga baguba, lipu salak yabang wasanganama
xapdi saing damia tang saxadingdi. Baing gabu bakbaging longgalo daxap
langa.
34 Lipu salak yabang wasanganama xap dingtang mala numania saing
haxangdi. Gamona yaha sibuna namua na gabu bakbaging longgalo,
hatata dahatum haringina mana Urana.
35 Buraragina baing lipu suxuyangamdi disoxi lipuxiding haungingamdi
yanamidingdi mala rangua lipu salak yabang wasanganama bu dibala ba,
"Uyunga lipu luwadi ba mala."
36 Lipu salak yabang wasanganama bala Pol ba, "Lipu suxuyangamdi
disina haruanga ba ngayungangtang mala. Binabu sanga ba alauba. Ala
xaung gamogamu mosiu."
37 Ning Pol bala lipu haungingamdi yanamidingdi ba, "Si, digusiamtam
lipudi maxadingia. Amtam lipu numanuma Romgamdi,† ne disuxuyam
te. Ditam salak yabania olang baing. Baing ina naga, bola dibo ba
dihisa dihitixiyam mala? Laku, tegu sibuna! Ding sibuding bing dima
daxapkamtam mala sabasabia."
38 Lipu haungingamdi yanamidingdi dibaxanga na lipu suxuyangamdi,
saing bungina dilungu ba Pol Sailas tang lipu numanuma Romgamdi, bing
dimaxuwa sibuna.
39 Dima rangua dingtang bu daharua usinganga sibuna na dingtang,
saing daxap dingtang sangua salak yabanoa. Baing duxusunga dingtang
ba diyunga long sabangga ba.
40 Kimuya mana Pol Sailas tang disok ma sangua salak yabana ba, dila
Lidia numania. Digugunia rangua lipu hatuminga haringinamdi saing tang
daharingiadi haruangia. Baing dilauba.

17

Dila Tesalonaika

1 Tang dahaxa mala longga Ampipolis, longga Apolonia, saing disok long
sabangga Tesalonaika. La ba Yudadi sabungading numang tela wa.
2 Pol su mana kubolunoa saing luxu mana sabungading numana
ba. Baing mana Xaidap Yaguangam tuwa hangixaya ranguadi bu iti
hatumingadinga mana Urana Xuanoa.
3 Baxanga saing hatanga ba Urana lipuxing suxunguxunguamdi daharua
ba Urana Lipuxing Mogunganama bing xap salaga to, tauna mesa
muli. Harua ba, "Yesu li hatata ngabaxanga nang bing Urana Lipuxing
Mogunganama."
4 Yuda teladi dahatum haringina mana haruanganoa saing dili rangua
Pol Sailas tang. Xauna, Yuda Teguam xumana duwa hawa mana Urana ba,
xaung haing yayam xumana, ding dili rangua dingtang xauna.
5 Ne Yuda teladi dibagu saing gamodingdi didoa mana Pol Sailas tang.
Binabu dila nawa yabania digugunia lipu dudunamdi, daxap lipu xumana
muli, saing dungguti haungingua maluxu mana long sabangga ba. Ding

† **16:37** Pol harua mana tang yabadingdi te. Harua mana tang duwa hawa mana hanaunaunga baru. Pol yabanoa Tasis, saing Yuda tela. Tauna, wa hawa mana Yuda hanaunaungadinga. Ning tang yadingdi duwa rangua Romdi xauna, binabu tang duwa hawa mana Romdi hanaunaungadinga xauna. Rom hanaunaunga tela bing dibili ba digusi Romdiu tai. Binabu dilibu doa mana Pol Sailas tang. Ubagu haruanga tela muli wa Aposel 22:25-29.

dila Yeson numania, ditaha saha xaluxinoa bu disai mana Pol Sailas tang,
dibo ba daxai dingtang masok liwe mana buranga ba.
6 Disaisai sus, binabu daxai Yeson xaung lipu hatuminga haringinam
teladi mala bu dili long sabangga ba yanamindi maxadingia. Baing duwagi
ba, “Lipuadi li, dutu lipudi gamodingdi mana long longgalo, hatata dima
yabaria,
7 saing Yeson xapdi mala numania. Lipuadi li duxukxugia yanamira
sabanga Sisa hanaunaungandi, daharua ba xaitamoxi tela wa, yanoa Yesu.”
8 Bungina dilungu haruanga baguba, buranga xaung long sabangga ba
yanamindi gamodingdi didoa sibuna.
9 Baing ina naga, dilibu Yeson gabu riandi dita sianga haruanga numania
to, saking diyungadi mala.*

Dila Beria

10 Yambonga sok baing lipu hatuminga haringinamdi disoxi Pol Sailas
tang mala longga Beria. Dila disok, baing tang diluxu Yudadi sabungading
numania.
11 Tauna, Beriadi hatumingadingdi daxaxa ding, didali Tesalonaikadi
kuboludinga. Daxap Pol Sailas tang haruangadinga, saing diyaha sibuna
mana. Xaidap taining tainina disuxuya xaung Urana Xuanoa bu dibagu
daxabia Pol haruanganoa maxuna, kimbo tegu.
12 Yuda xumana dahatum haringina, saing Yuda Teguam haing yayam
xumana xaung Yuda Teguam lup xumana, dahatum haringina xauna.
13 Ne bungina Yudadi duwa Tesalonaika dilungu Pol baxanga Urana
haruanganoa Beria, dila mana longga ba xauna, dutu lipudi gamodingdi,
saing diyumyumdi.
14 Tauna, lipu hatuminga haringinamdi disoxi Pol mari mala sap tegia.
Ne Sailas Timoti tang duwauyu Beria.
15 Lipuadi digabu Pol mala, ding daxap mala long sabangga Atens. Baing
Pol soxidi digoxoya mala xaung haruanga ba dibala Sailas Timoti tang dima
rangua sap.

Dila Atens

16 Pol ragu mana dingtang Atens, baing gamona mauxana namua na
bagu long sabangga ba baxagi mana urana languangamdi babudingdi.
17 Baing ina naga, luxu Yudadi sabungading numania saing hangixaya
rangua Yudadi xaung Grikdi duwa hawa mana Urana. Ila nawa yabania
xaidap taining tainina xauna, libu kubolu taininau rangua lipudi duwa la
ba.
18 Lipu xabiangam teladi duwa, kuboludinga bing dahangixaya disai
mana axamandi namuxidingdi. Duxudi ba Epikyuria xaung Stowik lipu
xabiangamdi. Ding dungguti dahakhaxi rangua Pol. Teladi daharua ba,
“Lipua haruanga olangolanggamga li bo ba harua baru?” Teladi daharua
ba, “Bola xai hatumingaroa mala bu tahatum haringina mana urana long
telamdi?” Daharua bila ba namua na Pol baxanga ulek xaiyua mana Yesu
xaung mesanga muli.
19 Baing daxap mala rangua kaunsilidi digugunia Xaxagana Eriapagas.
Ding duxusunga ba, “Sanga ba ubaxanga nam haruanga hauna utubatuba
lipudi mana ba?

---

* **17:9** Nabu Pol Sailas tang duwauyu Tesalonaika, bing bagula mauxangang tela muli, bing Yeson gabu riandi siangidinga dita haruanga numania ba bagula hanggalang, saing bagula ditadi salak yabania muli. Bola namua naga Pol sanga ba goxoya mala Tesalonaika kimuya te, saing ina bung 1 Tesalonaika 2:18 bo ba goxoya ma bu haxa lobu ranguadi, “ne Satan soxautiam”.

20 Am galungu haruangama, saing am gaxunumia xan tela sibuna,
binabu am gabo ba am gaxabia haruanga ba namuxinoa."
21 (Atens longgalo xaung lipu long telam longgalo duwa la ba, bunging-
bunginalo diyaha buk ba dilungu dahangixaya mana hatuminga haundi.
Dilibu axamang tela te. Kuboludinga naga.)
22 Tauna, Pol li Eriapagas guguniangading maxadingia saing harua ba,
"Ang Atens mana! Ngabagu ang gahaxi sibuna ba alibu kubolu sabungam
xangxana bu aiti urana titiamdi yadingdi.
23 Namua na muga ngahaxa mauli, ngabagu axadi asabu manadi. Baing
ngabagu kabukabu hananiangam tela xauna, dibung haruanga mana bila
li: ALALI ITI URANA TELA YANOA AM GAXABIA TE. Urana ba axabia mana te
saing asabu olang mana, hatata bagula ngabaxanga nang to.
24 "Urana tongtongia titia xaung axadi duwa mana, Urana li bing
Toxoratamona mana sabaluna xaung titi. Binabu rung mana numang
sabungamdi lipudi ditongtongiadi rimadingia te.
25 Axamandi lipudi ditongtongiadi rimadingia, dahauli baru? Raxap
mana axamang tela te, namua na ing sibuna ulia lipudi walinga xaung
yaganga xaung axamang longgalo.
26 Mugau Urana tongtongia lipu taininau, saing mana lipua baguba
xap numanuma longgalo masok, saing hatata dirung mana titi hataing
longgalo. Ing sibuna mogu xaidabidingdi muga, saing ta ragua mana
titidingdi.
27 Urana libu bila ba bu lipudi disai mana, xaung bola dita rimadingdi
ba diring laing disok mana. Ning wa hasoya mana kira taining tainina te.
28 Bila lipu tela harua ba, 'Mana Urana taxap walinga saing tahaxa, saing
namuxiroa wa rangua.' Bila ang lipuxim olaiyam teladi daharua ba, 'Kira
garandi.'
29 "Tauna, kira garandi, baing ina naga, sanga ba tahatum ba Urana bila
gol kimbo silba kimbo siang tate. Bila babuna lipudi ditongtongia mana
xabiangadingdi xaung rimadingdi te.
30 Waleu lipu xumana xabiangading te, ne Urana harua xumana mana
te. Ning hatata tabina lipu longgalo duwa mana titi longgalo ba duxugia
hatumingadingdi.
31 Namua na mogu xaidap tela ba suxuya lipu longgalo mana kubolung
maringina, saing mogu lipu tela bu tuxu oxata ba. Baing ina naga, hatanga
rangrang na lipu longgalo ba lipua ba gaxarea, namua na iti lipua ba mesa
muli mana matiyua."
32 Bungina dilungu Pol haruanganoa mana lipudi dimesa muli, teladi
ditabia yungxadingdi, ne teladi daharua ba, "Am gabo ba am galungu
haruangama muli mana axa baguba."
33 Baing ina naga, Pol yunga Kaunsilia ba.
34 Lipu teladi dila rangua saing dahatum haringina. Dingia tela bing
Dayonisias, Kaunsili Eriapagas tela. Baing haing tela yanoa Damaris xaung
lipu teladi dahatum haringina.

18

Dila Korin

1 Kimuya Pol yunga Atens saing ila long sabangga Korin.
2 La ba sok mana Yuda tela yanoa Akwila. Bauna hayau probinsia
Pontas, saing nulana gabu haininoa Prisila tang diyunga numanuma Itali

saing dima, namua na Sisa Klaudias tabina Yuda longgalo ba diyunga long
sabangga Rom. Tauna Pol ila bu bagu dingtang.
3 Neng mondi oxatadinga bing ditongtongia numa mokiamdi. Pol
oxatana xauna, binabu wa ranguadi saing dingtung dituxu oxatua xauna.
4 Xaidap Yaguangam longgalo Pol ila Yudadi sabungading numania
bu hangixaya rangua lipudi. Bo ba iti Yudadi xaung Yuda Teguamdi
hatumingadingdi bu dahatum haringina mana Yesu.
5 Bungina Sailas Timoti tang dima Masedonia ma rangua, Pol ila mana
oxata baxangangam ing ganina. Bala Yudadi ba Yesu bing Urana Lipuxing
Mogunganama.
6 Ne Yudadi dibo ba dilungu haruanganoa te, saing daharua haringina
na saing didaudau. Binabu Pol tingting gagaba wa mana imanginoa
bu hatanga na lipuadi ba duwa haruangia, saing harua nadi ba, “Nabu
ahanggalang, bing ang sibuim mauxangaima! Ngayua te. Hatata
ngayungang saing ngala ngatuxu oxatua rangua Yuda Teguamdi.”
7 Baing ina naga, Pol yunga Yudadi sabungading numania saing ila luxu
Titias Yastas numania wa haxek. Lipua ba Yuda Teguam tela, saing sabu
mana Urana.
8 Baing Krispas, Yudadi sabungading numang yanaminoa, xaung lipu
longgalo duwa numania, ding dahatum haringina mana Toxoratamona.
Saing Korin xumana dilungu Pol haruanganoa, ding dahatum haringina
saing daxap langa.
9 Yambong tela Toxoratamona bala Pol mana axamang tela bila mibinga,
harua ba, “Umaxuwau tai. Ubaxangauyu saing umumgutiu tai.
10 Namua na ngawa ranguaung, saing lipu tela sanga mesa hanggalan-
giaung te, namua na mana long sabangga li, nga lipuxigu xumana.”
11 Binabu Pol wa la ba niani tela xaung sobak 6, saing tubatuba lipudi
mana Urana haruanganoa.
12 Ne bungina Galio wa probinsia Akaya yanamidinga, Yudadi digugunia
hatumingadingdi bu dahanggalangia Pol. Daxai ma haruangia,
13 saing daharua ba, “Lipua li tubatuba lipudi ba disabu mana Urana
mana kuboluadi didali hanaunaunganoa.”
14 Pol bo ba haruauba, ne Galio bala Yudadi ba, “Ang Yuda mana, nabu
asu haruanga mana lipua li dali Rom hanaunaungang tela kimbo mana
libu kubolu murakkam dian tela, bing sanga ba ngalungu haruangaima.
15 Ne ang ba ahakhaxi mana haruanga marandi xaung yayadi xaung
ang sibuim hanaunaungaima. Binabu ang sibuim ahamaringia. Bagula
nga ngasuxuya haruanga na bila ba te.”
16 Baing ina naga, sukadi sangua numa suxuyangam.
17 Baing lipuadi ba dituxu Sostanis, lipu Yudadi sabungading numang
yanaminoa mana Korin, saing ditahataha numa suxuyangam xaluxinia.
Galio bagu, ne libu axamang tela te.

Prisila Akwila Tang

18 Pol wa Korin xaidap xumana, baing yunga lipu hatuminga haring-
inamdi la ba, saing gabu Akwila haininoa Prisila tang diri mala long
sabangga Senkria. La ba, lipu tela gasi Pol toxolondi bu sahi haruanga
tela Pol hau rangua Urana. Baing tung dahaing wagia ila probinsia Siria.
19 Diluki mala long sabangga Epasas to, baing Pol yunga Akwila
haininoa Prisila tang. Ing sibuna luxu Yudadi sabungading numania saing
hangixaya rangua Yudadi.
20 Bungina duxusunga ba wa monga ranguadi, harua ba tegu.

21 Ne bungina yungadi, harua ba, “Nabu Urana muruna, bing bagula
ngagoxoya ma.” Baing ina naga haing wagia, saing yunga Epasas.
22 Bungina ri long sabangga Sisaria, haing mala Yerusalem saing ila lobu
rangua lipu sabungamdi. Baing kimuya ri mala long sabangga Antiok.
23 Xaidap teladi disup, baing Pol ila probinsiadi Galesia xaung Pirigia.
Haxa mauli maluxu mana titiadi ba, ila long taining tainina saing haringia
lipu hatuminga haringinamdi.

Apolos Naxuyanganoa

24 Tauna, mana bungina Pol yunga Epasas ba haxa mauli, Yuda tela
yanoa Apolos sok la ba. Yabanoa long sabangga Aleksandria. Ina lipu
xabiangam tela, saing xabia Urana Xuang buningandi xai sibuna.
25 Lipu teladi ditubatuba mana Toxoratamona daxanganoa, saing haxi
sibuna ba tubatuba lipudi mana Yesu, baxanga maringing sibuna mana.
Ne xabia daxanga lang xabinganam taininau, bing rangua Yon ing ganina.
26 Ila Yudadi sabungading numania, li haringina saing baxanga. Akwila
haininoa Prisila tang dilungu, baing duxusunga ba ma tang numadingia,
saing dibaxanga na mana Urana daxangang teladi xabiadi rangrang te.
27 Kimuya Apolos bo ba ila probinsia Akaya, baing lipu hatuminga
haringinamdi daharingia hatuminganoa. Baing dibung xailong tela mala
rangua Akaya lipu hatuminga haringinamdi bu daxap Apolos. Ila sok,
baing sina haulinga sabanga na lipuadi disok lipu hatuminga haringinamdi
namua na Urana libu xai manadi ba.
28 Namua na lipudi maxadingia hakhaxi haringina rangua Yudadi da-
harua haruanga maringing teguamdi, saing dali haruangadinga. Baxanga
Urana Xuania bu hatanga rangrang ba Yesu Urana Lipuxing Mogunganama
naga.

19

Pol Ila Epasas

1 Mana bungina Apolos wa Korin, Pol haxa mana daxanga kisi titia saing
ri mala long sabangga Epasas. La ba sok mana lipu hatuminga haringinam
teladi
2 saing xusungadi ba, “Bungina ahatum haringina, axap Urana
Aningonoa, kimbo tegu?”
Dahaxuya ba, “Tegu. Am galungu haruanga tela mana Urana Aningonoa
wa te.”
3 Binabu Pol xusungadi ba, “Bungina axap langa, bing ahatanga baru?”
Dahaxuya ba, “Am gahatanga ba am gahatum haringina mana Yon
tubatubainganoa.”
4 Pol harua ba, “Yon sugua lipu gaxarea duxugia hatumingadingdi. Bala
lipudi ba dahatum haringina mana lipua ma kimuya mana, ina Yesu.”
5 Dilungu Pol haruanganoa ba, baing daxap langa mana Toxoratamona
Yesu yanoa.
6 Bungina Pol ta rimandi manadi, Urana Aningonoa ri ma manadi, saing
daharua haruanga xangxana saing dibaxanga Urana suxungunoa.
7 Bakbakka ba titingadinga bila lup 12.
8 Pol luxu Yudadi sabungading numania, li haringina saing baxanga.
Hangixaya haringina ranguadi bu baxanga rangrang Urana Yonggaxinoa
namuxinoa. Libulibu laing sobak tuwa.
9 Ne teladi dududing buk, hauxading mana dahatum haringina saing
daharungia gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa sabasabia.

Binabu Pol yungadi. Xap lipu hatuminga haringinamdi rangua, saing xaidap taining tainina hangixaya Tiranas numang haruangamia.
10 Libulibu bila ba laing niani luwa disup, baing ina naga, Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa probinsia Esia ding longgalo dilungu Toxoratamona haruanganoa.
11 Urana libu axamang haringing xan tela sibundi Pol rimania.
12 Xap haringinga sabanga, sanga ba haringinganoa kisi mana imang salaksalak sisiangamdi xaung imang kaukaungamdi diring sangganoa. Bungina lipudi daxapdi mala saing disinadi na lipu busingamdi xaung lipudi xaungadi duwa manadi ba, baing busingading disup, xaungadi diyungadi baing.
13 Yuda teladi dituxu oxatua mana disuka xaungadi mala sangua lipudi. Dungguti dituba ba duxu Toxoratamona Yesu yanoa bungina dilibu bila ba. Dibala xaungadi bila li: "Ngatabinaung ba usok sangua mana Yesu yanoa, ina Pol baxanga mana ba."
14 Yuda lipu hananiangam yanamiding tela yanoa Skiba, garang lup 7 dilibu bila ba.
15 Xaidap tela xaunga tela haxuya nadi ba, "Yesu ngaxabiau, Pol xauna ngaxabiau, ne ang ba ang gaxarea?"
16 Baing ina naga, lipua xaunga wa mana ba hixi manadi saing dali ding longgalo. Tahatahadi diang sibuna laing mulangiding xaung sibiding, saing diluki sangua numua mala.
17 Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa Epasas ba dilungu naxuyanga ba, baing maxuwanga xapdi, saing disina yaya sabanga na Toxoratamona Yesu.
18 Baing lipu xumana dahatum haringina mana Yesu, ding dimesa lipudi maxadingia, saing ditula kuboluding diandi.
19 Lipu xumana dilibu kubolu tingungam ding daxap xailongiding baxiamdi dima, diguguniadi lipudi maxadingia saing ditaudi. Dititi xailonggadi ba giminagidingdi, saing sok bila siang silba 50,000.*
20 Mana kubolua ba Toxoratamona haruanganoa tubu mauli saing sok haringina.
21 Axadi ba disup, baing Pol hau hatumingua ba ila Yerusalem, ne muga bagula haxa makisi probinsiadi Masedonia xaung Akaya. Harua ba, "Kimuya mana ngala Yerusalem, bing bagula ngala long sabangga Rom."
22 Soxi lipuxing haulingam luwa, Timoti Erastas tang, mala Masedonia ba dimuga mana. Ne ing sibuna wa probinsia Esia bunging maxaxaya monga.

Buranga Dahaung Epasas

23 Mana bungina baguba, mauxangang sabanga ma mana gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa.
24 Ungguti mana lipu silba oxatanam tela yanoa Dimitrias, ina tongtongia babu silba kaxukandi. Babuadi ba numa sabungamdi mana urana haing duxu ba Atemis. Sina oxata xumana na lipudi ditongtongiadi saing daxap siang xumana.
25 Wagi lipuadi ba xaung lipu teladi dituxu oxata bila ba dima digugunia, saing harua nadi ba, "Lipu mana alungu to. Ang gaxabia ba taxap siang xumana mana oxata li.
26 Ne abagu xaung alungu naxuyangadi mana axadi Pol libudi. Lipua ba harua na lipudi ba babuadi lipudi ditongtongiadi rimadingia, ding uranadi

* **19:19** Siang silba ba duxu ba *dirakma* saing tela bila giminak mana lipu tela waxata xaidap tela. 50,000 dirakma ba siang sabanga, dali PNG K500,000.

te. Baing xai bakbak sabanga saing hanggalangia hatumingadingdi. Libu Epasas, saing haxek sibuna haruanganoa bagula kaukau sibuna probinsia Esia.
27 Axa ba bagula hanggalangia oxataroa yanoa baing. Ne axamang tela muli bing bagula Atemis numang sabungam sok olang lipudi hatumingadingia. Baing urana haingga ba, ina lipudi disabu mana probinsia Esia xaung titi longgalo, yang sabanga bagula hanggalang."
28 Dilungu haruanga baguba, baing atiding disala haringina saing dungguti duwagi ba, "Atemis Epasasiam kiria bing yanoa sabanga!"
29 Haxek sibuna baing long sabangga ba dirung xai te. Lipudi dituxu Gayas Aristarkas tang, Masedonia luwa dahaxa mauli rangua Pol ba, saing buranga ba diluki maluxu gugunianga yabania.
30 Pol bo ba ila li buranga maxadingia bu harua, ne lipu hatuminga haringinamdi dibili.
31 Baing probins yanaming teladi xauna, ding Pol riandi, disoxi ulega mala rangua, saing duxusunga haringina ba luxu gugunianga yabaniau tai.
32 Bakbak sabangga digugunia gugunianga yabania ba dahasuxi. Teladi duwagi haruanga tela, ne teladi duwagi xan tela. Ne xumana daxabia rangrang namua duwa la ba te.
33 Yudadi diyu yanamiding tela Aleksanda muga mala lipudi maxadingia bu baxanga na lipudi. Tubatuba rimania ba lipuadi duwa mosiu. Bo ba baladi ba Yudadi ding mauxangang namua te.
34 Ne dibagu daxabia ba Yuda tela,† binabu bila auwa luwa ding duwagiwagi bila lipu taininau ba, "Atemis Epasasiam kiria bing yanoa sabanga! Atemis Epasasiam kiria bing yanoa sabanga!"
35 Baing longga ba yanaming tela, oxatanoa bung haruanga xaung wasa mana lipudi yadingdi, ina bili lipudi saing harua nadi ba, "Epasas mana, alungu to. Long sabangga Epasas wasa mana urana sabanga Atemis sabunga numanoa, xaung wasa mana babunoa ri ma sabalunia. Baing ina naga, lipu longgalo duwa titia daxabia bila ba.
36 Sanga ba lipu tela hatiam mana axadi ba te, binabu amumguti saing labu alibu axamang tela sapku tai. Muga bing ahatum xai to.
37 Ang gatuxu lipuadi ba saing axai dingtang ma la li, ne tang dahanai numara sabungama xalinging tela te, saing daharungia urana haing kiria te.
38 Numara suxuyangamdi duwa, saing lipu suxuyangamdi duwa la ba. Nabu Dimitrias gabu riang oxatamdi ding haruangading mana lipu tela, bing sanga ba ditadi haruangia la ba.
39 Baing nabu ang haruangaim tela muli, bing asina na lipu suxuyangamdi bu dahamaringia.
40 Ne alungu to. Nabu gabman yanamindi dilungu haruanga mana axadi li kira talibudi hatata, bing sanga ba dita kira haruangia mana taiti mauxangang sabanga. Nabu dilibu bila ba, bing sanga ba tahaxuya haruanga tela nadi mana kuboluroa te, namua na namuxin te."
41 Harua laing sup, baing hitixiya lipudi mala.

20

Dikisi Probinsia Masedonia Grik Tang

† **19:34** Yudadi disabu mana urana haing Atemis te.

1 Bibinga sabanga sup, baing Pol wagi lipu hatuminga haringinamdi ma,
haringiadi mana haruanganoa. Harua xaidap xai nadi, saing yungadi bu
ila probinsia Masedonia.
2 Ila sok baing haxa maluxu'm titiadi ba, haringia haringia lipu
hatuminga haringinamdi mana haruanganoa. Haxahaxa mala laing sok
probinsia Grik.
3 Wa la ba laing sobak tuwa disup, saing bo ba haing wagia bu ila
probinsia Siria. Ne mana bungina baguba Yudadi dahau haruangua ba
dahanggalangia, binabu xugia hatuminganoa saing goxoya, haxa titia mala
Masedonia.
4 Lipuadi digabu mala, ding yadingdi bing: Sopate, ina Piras garanoa,
yabana longga Beria, Aristarkas Sekundas tang yabadinga long sabangga
Tesalonaika, Gayas yabana longga Derbi, Timoti, xaung Tikikas Tropimas
tang yabadingdi duwa probinsia Esia.
5 Lipuadi ba dimuga mam saing diragu mam long sabangga Troas.
6 Ne am gahaxa mala long sabangga Pilipai. Taunga Mana Salanga
Salalangang Teguama ila sup, baing am gahaing wagia, am galuki mala
xaidap luwadi luwadi hiliadinga laing am gari long sabangga Troas, saing
am gasok mana lipuadi dimuga mam ba. La ba am gawa xaidap 7.

Yutikas Mesa Muli Troas

7 Sande bungbung sibuna baing am gagugunia rangua lipu hatuminga
haringinamdi bu am gaxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haring-
inam. Pol baxanga na lipudi, saing xai haruanganoa laing yambong lia,
namua na buragina bo ba ila.
8 Maluxu'm numa luna am gagugunia mana ba, nagung xumana dilu.
Numa luna ba wa etua
9 mana saxuming tuwa, saing gananung tela, yanoa Yutikas, rung mua
mana suang tela. Pol harua harua malauyu, saing gananuna ba maxan
dikinu. Kinu laing kinu hadali, baing ina naga, xung mari titia. Lipudi diri
ba daxap, ne mati ba.
10 Pol ri mala, haturuina etua mana gananuna ba, saing hibua. Harua
ba, "Ahatum xumanau tai. Gamata muliuba!"
11 Baing Pol haing muli saing daxang Toxoratamona Angiang Hatuminga
Haringinam. Saking xai haruanganoa mala laing xaidaba haing, saing ila.
12 Lipuadi daxap gananuna ba mala numia, saing gamodingdi diyaha
sibuna namua na gamata muli.

Pol Sina Haruanga Na Epasas Sabungading Yanamindi

13 Pol haxa titia mala longga Asos, ne balam ba am gahaing wagia bu am
gamuga mala, saing bagula sok mam la ba.
14 Sok mam Asos, baing am gaxap mahaing wagia saing am luki mala
longga Mitilin.
15 Buragina baing am gahaing wagia, am galuki mala am gasok haxek
mana mutumutua Kios, am goti la ba. Xaidap tela muli baing am gakisi
mala mutumutua Samos, saing xaidap tela muli am gasok longga Miletas.
16 Pol hau hatumingua ba dali long sabangga Epasas, namua na bo ba wa
probinsia Esia maxaxaya te. Bo ba sok Yerusalem sap, nabu sanga mana,
namua na bo ba bagu Pentikos Xaidabinoa sok la ba.
17 Bungina am gari Miletas, Pol soxi ulek tela mala rangua Epasas
sabungading yanamindi ba dima rangua.

18 Disok baing harua nadi ba, “Ang gaxabia kubolugu longgalo ngalibu
bungina ngawa ranguang, mana xaidap mugamugangama ngama probin-
sia Esia laing hatata.
19 Yudadi dahau haruangua ba dahanggalangia nga saing dilibu ngaxoxi
mauxangang xumana. Ne ngatatua nga saing ngalibu Toxoratamona
oxatanoa mang xaung tinang.
20 Ang gaxabiau, baru haruanganta sanga ba hauliang, ngabaxanga nang.
Ngayameng axamang tela mang te. Ngatubatubang lipudi maxadingia,
saing ngatubatubang mana numaim taining tainina.
21 Ngabaxanga na Yudadi xaung Yuda Teguamdi ba diyunga kuboluding
diandi, duxugia mala rangua Urana, xaung dahatum haringina mana
Toxoratamona kiria Yesu.
22 “Baing ina naga, bagu hatata Urana Aningonoa yu nga ba ngala
Yerusalem. Ne baraxinta bagula sok manga la ba, ngaxabia te.
23 Axamang taininau ngaxabia, mana long longgalo ngawa mana ba,
Urana Aningonoa bala nga ba mauxangandi diragu nga, saing bagula
ngarung salak yabania.
24 Ning, ngahatum xumana mana walingagua te. Axamang olang.
Hatumingagua sabanga bing ngali haringina laing ngasahi oxata longgalo
Toxoratamona Yesu sinadi nanga. Oxata ba bing ngabaxanga ulek xaiyua
ba Urana xap kira muli namua na atin dimoti makira.
25 “Ang lipuadi ngabaxanga Urana Yonggaxinoa nang, alungu to. Bagu
hatata ngaxabia ba angia tela bagula bagu nga muli te.
26-27 Ngabaxanga Urana murungang longgalo nang, ngayameng axamang
tela te. Binabu ngabalang maxung sibuna ba nabu lipu tela hanggalang,
bing mauxangagua te.
28 Ang gawasa xai mang xaung mana lipu hatuminga haringinam
longgalo Urana Aningonoa tang etua manadi. Namua na gim lipuxing
longgalo mana ing sibung sibinoa. Binabu awasa xai manadi bila lipu
wasangam wasa mana sipsibindi.
29 Ngaxabia ba bungina ngayungang, lipu tubatubainga languangamdi
bagula dima bu dahanggalangia lipu hatuminga haringinamdi bila koma
abunging diandi dung sipsipdi mati.
30 Baing ang sibuim gugunianga lipuxing teladi bagula dimesa saing
dirabang haruanga maxunama, bu daxai lipu teladi mala ba dinaxu
manadi.
31 Binabu amaxania! Ahatumia muli mana niani tuwa xaidap yambong
ngahanaunauang taining tainina xaung maxagu langina. Ngasauya te.
32 “Baing ina naga, hatata ngatang Urana rimania, saing haruangana
atin dimoti mang bagula wasa mang. Haruanga baguba sanga mana
haringiang, xaung libuang gaxap guxamdi Urana hau haruangua ba sinadi
kimuya na lipu gaxarea mogudi naina.
33 Ngaxawa mana lipu tela silba kimbo gol kimbo imangindi te.
34 Ang sibuim axabia ba nga sibugu rimagudi duwaxata ba ngaxap sianga
bu hauli nga xaung riagu oxatamdi.
35 Mana axamang longgalo ngalibudi, ngahatanga nang ba bing tawaxata
haringina bila ba bu tahauli lipu haxugindi. Ahatumia haruanga
Toxoratamona Yesu ing sibuna harua ba, ‘Lipua sina axamang tela na tela,
bing yahanga wa gamonia ba dali lipua xap axamang tela rangua tela.’ ”
36 Pol harua laing sup, baing gung king tuxundi ranguadi saing sabu.
37 Ding longgalo dihibua Pol, dilibu, saing ditangia.

38 Dusinga sibuna, namua na harua ba bagula dibagu muli te. Sup, baing digabu mala wagia.

21

Dila Yerusalem

1 Am gayungadi, baing am gahaing wagia am galuki maringina mala mana mutumutua Kos. Buragina baing am galuki mala mutumutua Roda, saing am galuki laing am gari longga Patara.
2 La ba am gabagu waga tela kisi mala probinsia Ponisia, binabu am gahaing am galauba.
3 Am galukiluki mala, am gabagu mutumutua Saipras am gadali ina wa xong, baing am galuki mala probinsia Siria. Am gari long sabangga Taya, namua na waga bo ba yunga xalaxaladi.
4 La ba am gasok mana lipu hatuminga haringinam teladi, saing am gawa ranguadi xaidap 7. Urana Aningonoa hatanga nadi ba mauxangandi bagula daxap Pol Yerusalem, binabu dibo ba dibili ba ilau tai.
5 Ning tegu, xaidapkadi ba dila disup, wagua bo ba luki muli, baing am gayungadi bu am gahaing muli. Lipu hatuminga haringinamdi ba xaung hainidingdi garadingdi digabuam am gasauya long sabangga ba, am gari mala tek rubinia, saing am gagung kimam tuxundi ba am gasabu.
6 Am gaharua xaidap xai mam taining tainina laing sup, baing am gahaing wagia, saing ding digoxoya mala numia.
7 Tauna am gayunga Taya, am galuki mala am gari long sabangga Tolemai. Lipu hatuminga haringinamdi duwa la ba, saing am gaharua xaidap xai nadi saing am gawa ranguadi xaidap tela.
8 Buragina baing am gayungadi, am galuki mala am gasok long sabangga Sisaria. Baing am gawa Pilip numania, lipua ina baxanga ulek xaiyua na lipudi. Lipu 7 dingia tela—lipuadi ba dimogu ba dituxu sinak mana anginga na tapdi.
9 Ina nanuhangindi luwadi luwadi diyau teguyu, saing ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi.
10 Am gawa ranguadi xaidap teladi, baing Urana lipuxing suxunguxunguam tela, yanoa Agabus, ri titia Yudia ma.
11 Ma ranguam, xap waxu Pol goxi wagigia ulenoa, goxi ing sibuna rimandi xaung kindi mana, saing harua ba, “Urana Aningonoa harua ba, ‘Mana kubolua li bagula Yuda Yerusalemgamdi digoxi waxua li moxonoa saing bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia.’ ”
12 Am galungu haruanga baguba, baing am gagabu long moxondi am gaxusunga Pol haringina ba haing mala Yerusalemgu tai.
13 Ne Pol haxuya ba, “Baruta atangia nga? Ang galibu ne hanggalangia hatumingagua! Ngaxauxau masup ba dita nga salak yabania. Baing ngaxauxau xauna ba ngamati Yerusalem mana namua ngatuxu Toxoratamona Yesu oxatanoa.”
14 Am galungu hatuminganoa haxi buk, binabu am gayunga saing am gaharua ba, “Baraxing baraxinta Toxoratamona muruna ba sok, bing sok.”
15 Xaidap teladi disup, baing am gaxauxau axamandi, saing am gahaing Yerusalem.
16 Sisaria lipu hatuminga haringinam teladi digabuam, saing daxapkam mala Nason numania bu am gawa la ba. Ina mutumutua Saipras tela xaung ina lipu mugamugangam tela mana lipu hatuminga haringinamdi.

Pol Sok Yerusalem

17 Am gasok Yerusalem, baing lipu hatuminga haringinamdi diyaha ba
daxapkam.
18 Buragina baing Pol xaung am longgalo am gala ba am gaharua rangua
Yems. Baing lipu sabunga yanaming longgalo duwa.
19 Pol harua xaidap xai nadi, saing naxuya mana axamang longgalo
Urana libudi rimania liwe mana Yuda Teguamdi.
20 Bungina dilungu haruanga ba, diti Urana yanoa. Saking daharua na
Pol ba, "O riamama, ulungu. Yuda xumang sibuna dahatum haringina
mana Yesu ba, saing dahaxi mana disu mana Moses hanaunaunganoa.
21 Ning riara Yuda hatuminga haringinamdi duwa la li Yerusalem
ba dilungu naxuyanga ba bungina uwa liwe mana Yuda Teguamdi,
ubala Yuda hatuminga haringinamdi ba diyunga Moses hanaunaunganoa.
Lipudi daharua ba ubala Yuda hatuminga haringinamdi ba diyunga
kubolua duxuxu garading lupdi xaung diyunga kubolura teladi. Ning am
ba, am gahatumia ba haruanga baguba maxuna te.
22 Binabu taria baru? Maxung sibuna bagula dilungu ba uma lo,
23 binabu ulibu bila am gabalaung: Lipu luwadi luwadi duwa ranguam
dahau haruanga tela rangua Urana.
24 Ula ranguadi Urana Numania saing ugabudi mana kubolua dilibu ba
disok sigixinga. Saking ugim baraxinta dahanania mala rangua Urana,
bu sanga ba digasi toxolodingdi ba disahi haruangadinga dahau rangua
Urana.* Baing ina naga, bagula lipu longgalo daxabia naxuyangadi
li dilungu maung ba maxun te, saing ung sibum usu mana Moses
hanaunaunganoa.
25 Ne mana Yuda Teguam hatuminga haringinamdi, tabung masup
xailongia nadi ba, saing tabaladi hanaunaungara baruamtadi tahaudi ba
bing disu manadi: Labu daxang anginga lipudi dahanania na babudiu tai,
dinung siba xaung daxang asaxa dimumudi matiu tai, xaung dilibu kubolu
miaxuamau tai."
26 Baing ina naga, buragina Pol xap lipu luwadi luwadi ba, saing gabudi
dilibu kubolua ba disok sigixinga. Saking ila Urana Numania bu baxanga
na lipu hananiangama mana bungintabi xaidabiding sigixinganamdi
bagula disup, saing ding taining tainina bagula dahanania.

Dituxu Pol

27 Xaidap 7 ba dibo ba disupkuba, baing Yuda teladi mana probinsia Esia
dibagu Pol Urana Numania. Diyumyum buranga longgalo ba dituxu.
28 Duwagi ba, "Lipu Isreliam mana, ama ahauliam! Lipua li lipua naga
tubatuba lipudi mana long longgalo ba ditatua bakbagira xaung Moses
hanaunaunganoa xaung numa li xauna. Ne libu kubolua li ing ganina te.
Libu kubolu teladi xauna. Xap Yuda Teguamdi dima diluxu Urana Numang
yabania, binabu libu longga li Urana mogu naina sok musuna."
29 (Daharua bila ba namua na muga dibagu Tropimas, Epasas tela, gabu
Pol maluxu'm long sabangga ba, saing dahagaxa ba Pol xap maluxu'm
Urana Numang yabanoa.)
30 Lipu longgalo maluxu'm long sabangga ba dilungu mauxanganoa sok,
atidingdi didoa, saing diluki ma. Dituxu Pol, daxai masok Urana Numang
yabania, saing diriba gamgamingang xaluxindi sap.
31 Dituba mua ba dung mati, baing Rom lipu haungingamdi yanamidinga
lungu haruangua ba Yerusalem longgalo dahaungguba.

---

* **21:24** Kubolua baguli dibaxanga mana Titinga (Namba) 6:1-21.

32 Hata sibuna li xap lipu haungingam teladi xaung yanamiding teladi
saing diluki mari masok burangia. Bungina lipudi dibagu lipu yanama
xaung lipuxing haungingamdi, diyunga Pol saing ditaha muli te.
33 Yanama ila tuxu Pol saing tabina lipuxindi ba digoxi mana waxu
haringing luwa. Baing xusunga burangua ba, “Lipua li gaxarea? Ria
baru?”
34 Teladi duwagi haruanga tela, teladi duwagi xan tela. Yanama sanga
ba xap namua te, namua na dibibi buk. Binabu tabina lipuxindi ba daxai
Pol mala numading haringinia.
35 Bungina disok numa taxaginia, lipu haungingamdi dibagu lipudi
dahaxi sibuna ba dung Pol mati, baing ina naga, diti doxoxi maluxu.
36 Baing buranga disu manadi, duwagiwagi ba, “Taung mati! Taung
mati!”

Pol Harua Na Burangua

37 Lipu haungingamdi dibo ba daxap Pol maluxu numading haringinia,
ne xusunga yanamidinga ba, “Sanga mana ba ngaharua ranguaung?”
Haxuya ba, “Uxabia Grik xuana?
38 Ngahagaxa ba ung lipu Isipkamga ba, nulana uiti haungingua rangua
gabman, saing oxop 4,000 lipu haungingam diandi saing uxaidi mala long
xoliania.”
39 Pol haxuya ba, “Nga Yuda tela, yabagua long sabangga Tasis mana
probinsia Silisia. Alaba long olang te, long yayam. Sanga mana ngaharua
na lipudi?”
40 Lipu haungingamdi yanamidinga nai, binabu Pol li taxagia saing
tubatuba rimania mana burangua ba duwa mosiu. Bungina dimumguti,
harua Arameik xuana† nadi ba:

22

1 “Lipuxigu haringina mana xaung riagu Yuda mana, ata tangaimliandi
to. Hatata ngabo ba ngahaxuya haruanga asu manga.”
2 Bungina dilungu ina harua Arameik xuana nadi, dimumguti duwa
mosiu sibuna.
Baing Pol harua ba,
3 “Nga Yuda tela, baugu hayau nga long sabangga Tasis mana probinsia
Silisia, ne ngatubu mana long sabangga baguli. Ngatubatuba mana
mugangaroa hanaunaungadinga xai sibuna hawa mana Gameliel. Ngahaxi
mana Urana oxatanoa bila hatata ang sibuim baing.
4 Ngasina salaga na lipuadi duwa gugunianga duxu ba Toxoratamona
Daxanganoa, ngasai daxanga ba ngaungdi mati, saing ngata haing lup
xumana salak yabania.
5 Lipu hananiangam mugamugangama xaung Kaunsili longgalo dax-
abiau, saing sanga dibaxanga nang mana. Ding dibung xailongdi bu
dibaxanga nga na bakbagiradi duwa long sabangga Damaskas. Baing nga
ngala mana long sabangga ba bu ngatuxu lipuadi duwa mana gugunianga
Toxoratamona Daxanganoa. Ngabo ba ngaxaidi ma Yerusalem bu lipu
haringindi disuxuyadi disina salaga nadi.
6 “Tauna, ngari mala Damaskas. Ngahaxa mala, ngasok haxek baing bila
xaidap lia hata sibuna li luliang sabanga sina long xaiya mari ma, saing
bilikbiliga taxiya nga.

---

† **21:40** ***Arameik xuana***—Yudadi xuading sibuna bing duxu ba Hibru, saing Urana Xailonging Muganga dibung mana Hibru xuana. Ne xuadinga xugia monga laing duxu ba Arameik xuana bungina Yesu, saing Yudadi daharua Arameik xuana mana bungina baguba.

7 Xung nga mari titia saing ngalungu waxutu tela harua nanga ba, ‘Sol,
Sol, baruta usina salaga nanga?’
8 “Ngaxusunga ba, ‘O Toxoratamona, ung gaxarea?’
“Haxuya ba, ‘Nga Yesu Nasaretiam, usina salaga nanga.’
9 Riagudi dibagu lulianoa, ne daxabia rangrang haruanga waxutua harua
nanga mana te.
10 “Ngaxusunga ba, ‘Toxoratamona, bagula ngaria baru?’
“Baing Toxoratamona harua ba, ‘Umesa to, uluxu Damaskas, saing
baraxintadi ngamogu ba ulibudi, bing bagula ngasoxi lipu tela bu baxanga
naung to.’
11 Riagudi daxai nga rimagia maluxu’m Damaskas, namua na lulianoa
su maxagudi saing dahaxatu.
12 “Lipu tela yanoa Ananayas ma ba bagu nga. Ina kubolung longgalo
disu mana Urana hanaunaunganoa saing Yuda longgalo duwa la ba dibagu
bila lipu sabanga.
13 Ma li rubigia saing harua ba, ‘Riagu Sol, maxam daxaxa ding!’ Baing
hata sibuna li ngabagu lipua ba!
14 “Baing harua ba, ‘Urana mana mugangaradi mogung ba uxabia
murunganoa xaung ba ubagu Lipu Kubolu Maringinama saing ulungu
haruanga sok ing sibung suxungunia.
15 Bagula usok lipuxing baxangangam na lipu longgalo, mana axamang
longgalo ubagu ulungu.
16 Baing hatata baruta uragu mua? Umesa, oxop langa, saing usabu na
Toxoratamona bu damia kubolum diandi mala.’
17 “Bungina ngagoxoya ma Yerusalem, ngama ngasabu mua Urana
Numania, saing Urana hamati sanggagua
18 saing ngabagu Toxoratamona. Harua ba, ‘Uhalisiu tai! Uyunga
Yerusalem hata sibuna li, namua na sanga ba dilungu haruangama
ubaxanga manga te.’
19 “Ngahaxuya ba, ‘Toxoratamona, lipuadi li daxabia ba ngala Yudadi
sabungading numang taining tainina ba ngataha lipudi dahatum haringina
maung, ngatadi salak yabania.
20 Baing bungina lipudi dilibu Stiben sugu’m sibindi namua na baxanga
maung, ngali mua la ba, nganaidi saing ngawasa mana lipuadi dung mati
imangidingdi.’
21 “Ne Toxoratamona bala nga ba, ‘Ula to. Bagula ngasoxiung mala
hasoya rangua Yuda Teguamdi.’”

Pol, Lipu Romgam

22 Buranga dilungu Pol laing harua haruanga baguba. Baing diti
waxudingtuandi saing duwagi ba, “Sanga ba wa te! Tasahi sangganoa!”
23 Duwagi mua, disau imangiding maxaxayamdi mari, ditingdi mala
saing diting gagaba mahaing,
24 binabu lipu haungingamdi yanamidinga tabina lipuxindi ba daxap
Pol maluxu’m numading haringina. Baladi ba digusi saing duxusunga bu
disai’m namua lipudi atiding disala saing duwagi mana bila ba.
25 Diraria rimandi xaung kindi mala bu digusi, baing Pol harua na lipu
haungingam 100 yanamidinga li la ba, “Baruta? Hanaunaunga harua xai
mana ugusi Rom tela, ina disuxuya teguyu, kimbo tegu?”
26 Bungina lipu haungingam 100 yanamidinga lungu haruanga ba, ila
rangua yanamiding mugamugangama saing harua na ba, “Si, bagula uria
baru? Lipua li lipu Romgam tela.”

27 Tauna lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama ila rangua
Pol saing xusunga ba, “Ubaxanga nanga. Ung Rom tela?”
Pol haxuya ba, “Wane.”
28 Baing lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama harua ba,
“Ngayunga siang sabanga bu ngagim xailongigua hatanga ba ngasok lipu
Romgam.”
Pol haxuya ba, “Ne nga ba nga lipu Romgam namua na tibugu Rom tela.”
29 Lipu haungingamdi dibo ba digusi ba, ding dilungu haruanga ba,
saing hata sibuna li disuisui mala, saing diyunga. Baing yanamiding
mugamugangama xauna maxuwa, namua na tabinadi ba digoxi Pol, lipu
Romgam, waxu haringinia.

Pol Li Kaunsili Sanhidron Maxadingia

30 Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama bo ba xabia namua
Yudadi disu haruangua na Pol. Binabu buragina luba waxu haringindi
mana, saing tabina lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Kaunsili
Sanhidron ba digugunia. Baing xap Pol ma saing ta mali maxadingia.

23

1 Pol bagu taxa mana Kaunsili Sanhidron saing harua ba, “Riagu mana,
bungingbunginalo ngahaxa maringina Urana maxania, hatumingagu luwa
mana alaba te.”
2 Lipu hananiangam mugamugangama Ananayas lungu haruanga
baguba saing tabina lipuadi dili haxek mana Pol ba duda.
3 Baing Pol harua na ba, “Urana bagula udaung, namua na ung
gurung la ba bu usuxuya nga mana hanaunaungua, ne ung sibum udali
hanaunaungua bungina utabinadi ba duda nga! Ung bila xai tela sigixinga
sabasabia, ne lunia sau daxang masup!”
4 Lipuadi dili haxek mana Pol dibili ba, “Baruta uharungia Urana
lipuxing hananiangam mugamugangama?”
5 Pol haxuya ba, “Riagu mana, ngaxabia ina lipu hananiangam mugamu-
gangama te. Nabu ngaxabia, bing sanga ba ngaharua bila ba te. Namua na
Urana Xuanoa harua ba, ‘Labu uharungia lipua wa etua mana bakbagimau
tai.’✡”
6 Pol xabia ba dingia teladi Sadyusidi ne teladi Parisidi, binabu wagi
maluxu’m Kaunsili Sanhidron ba, “Riagu mana, nga Parisi tela, bila tibugu
baing. Ngawa haruangia namua na ngahatum haringina saing ngaragu
mana lipuadi dimati lo bagula dimesa muli.”
7 Bungina harua bila ba, hakhaxinga tela mesa liwe mana Parisidi xaung
Sadyusidi, saing Sanhidron dutu ding.
8 (Sadyusidi daharua ba lipudi bagula dimesa muli te, saing daharua
ba Urana uleginamdi xaung aningoningodi duwa te. Ne Parisidi dahatum
haringina mana axadi bagudi ba.)
9 Binabu dahakhaxi haringing sibuna, saing Parisi teladi ditubatuba
hanaunaunga dimesa daharua haringina ba, “Am gabagu lipua li mauxan-
gan te. Bola harua maxuna, saing Urana uleginam tela kimbo aningoningo
tela sina haruanga na.”
10 Haunginga sabanga bo ba mesauba, binabu lipu haungingamdi
yanamiding mugamugangama maxuwa mana bola lipudi disambaxuti Pol
hataing hataina. Binabu tabina lipuxing haungingamdi ba diri mala xaung
haringinga, daxap ma sanguadi saing daxap mala numading haringinia.

✡ **23:5** Xapdi Muli (Kisim Bek) 22:28

11 Yambong baing Toxoratamona li haxek sibuna mana Pol saing harua
ba, “Uli haringina! Bila ubaxanga nga la li Yerusalem, bing bagula
ubaxanga nga mana long sabangga Rom xauna.”

Dahau Haruangua Ba Dung Pol Mati

12 Buraragina baing Yudadi dahau haruangua hisangia ba dung Pol
mati. Daharingia hatumingadinga rangua ding Urana maxania ba daxang
dinung axamang tela te laing mati.
13 Lipuadi ba dilibu alaba, titingadinga dali 40.
14 Dila rangua lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu haringindi
saing daharua ba, “Am gahau haruanga haringing tela ba am gaxang
axamang tela te laing am gaung Pol mati.
15 Binabu ang gagabu Kaunsili Sanhidron, asina haruanga na lipu
haungingamdi yanamiding mugamugangama ba xap Pol ma ranguang.
Abala ba abo ba axusunga mana axamang teladi muli, bu ang galungu xai
haruangang namuxinoa. Ne bagula am gahisa am gaung mati daxangia.”
16 Ne Pol toxongonoa lungu naxuyanga mana axa ba, binabu luxu lipu
haungingamdi numading haringinia saing baxanga na Pol.
17 Baxanga laing sup baing Pol wagi lipu haungingam 100 yanamiding
tela saing harua ba, “Oxop gananuna li mala rangua lipu haungingamdi
yanamiding mugamugangama. Ina haruangang tela ba bala.”
18 Binabu xap mala rangua lipu haungingamdi yanamiding mugamu-
gangama. Baing harua ba, “Pol, lipu salak yabanama, wagi nga ba ngaxap
gananuna li ma ranguaung namua na ina haruangang tela ba balaung.”
19 Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama tuxu gananuna ba
rimanoa, xap mala singia saing xusunga ba, “Ubo ba ubaxanga baraxinta
nanga?”
20 Harua ba, “Yudadi dahau haruangua ba duxusungaung ba oxop Pol
ma Kaunsili Sanhidron maxadingia buragina. Bagula daharua ba dibo ba
duxusunga mana axamang teladi muli. Ne dilangua.
21 Sanga ba ulungu haruangadinga te, namua na lipuxiding didali 40
dihisa daxangia, diragu bu dung mati. Dahau haruangua ba daxang dinung
axamang tela te laing dung mati. Daxauxau masup, saing diragu ba unai
xusungangadinga.”
22 Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama bili ba, “Labu
ubala lipu tela ba ubaxanga alali nangau tai.” Saking soxi gananuna ba
mala.

Daxap Pol Mala Sisaria

23 Baing wagi lipuxing 100 haungingam yanamiding luwa saing tabinadi
ba, “Tang gaxap gugunianga lipu haungingam 200 duwa mana, lipu
haungingamdi dirung etua mana hos 70, xaung lipu haungingam guluam
200. Axauxaudi ba ari mala long sabangga Sisaria 9:00 mana yambongga
baguli.
24 Axauxau hosidi mana Pol ba rung etua manadi, bu awasa xai mana
laing ata Gabana Piliks rimania.”
25 Baing bung xailong tela harua ba:

26 Nga Klaudias Lisias ngabung mala ranguaung lipu sabanga, Gabana
Piliks.

Xaidap xai sibuna.

27 Lipua li Yudadi dituxu saing dibo ba dung mati. Ne ngalungu ba ina
lipu Romgam tela, binabu ngagabu lipuxigu haungingamdi am gala am
gaxap sangua rimadingia.
28 Ngabo ba ngaxabia rangrang mana namua disu haruangua na,
binabu ngaxap mala Kaunsili Sanhidron dingia maxadingia.
29 Ngalungu haruangadinga disu mana. Namua bing axamandi ding
hanaunaungadinggamdi. Ne ngabagu haruanga tela te bu am gaung mati
kimbo am gata salak yabania.
30 Ne ngalungu haruanga tela ba dahau haruangua bu dung lipua li
mati, binabu ngasoxi mala sap ranguaung. Baing ngatabina lipuadi disu
haruanga mana ba dima ranguaung bu dibaxanga haruangadinga naung.

31 Tauna, tang disu mana yanamiding mugamugangam haruanganoa,
saing yambong daxap Pol mala ranguadi saing dila disok long sabangga
Antipatris.
32 Buragina baing lipu haungingamdi dahaxa titia diyunga Pol rangua
hosiamdi, saing ding sibuding digoxoya mala numading haringinia muli
Yerusalem.
33 Bungina lipu haungingam hosiamdi disok Sisaria, disina xailonga na
gabana saing dita Pol rimania.
34 Gabana titi xailonga laing sup, baing xusunga Pol ba probins baruamta
inia. Pol haxuya ba, “Silisia.”
35 Baing gabana harua ba, “Lipuadi disu haruangua naung dima to, tauna
bagula ngalungu haruangua.” Baing tabina lipuxindi ba duwasa mana Pol
numa xaitamoxiamia Herot tongtongia waleu.

24

Dita Pol Haruangia Piliks Maxania

1 Xaidap luwadi luwadi hiliadinga disup, baing lipu hananiangam
mugamugangama Ananayas ri mala long sabangga Sisaria, xaung lipu
haringing teladi xaung lipu hanaunaunga suxunguxunguam tela,* yanoa
Tertulas. Baing dibala gabana mana haruanga disu na Pol.
2 Gabana wagi Pol ma. Luxu laing sup baing ina naga, Tertulas su
haruangua nauba. Harua na Piliks ba, “Lipu Sabanga Piliks, bunging
maxaxaya uwa etua mam, saing am gawa mosiu, haunginga te. Ung
lipu hatuminga xaiyam, saing uhamaringia xai axamang teladi mana titia
baguli, saing hatata am gasu manadi.
3 Lipu sabanga Piliks, am gabagu axadi ba, saing gamomamdi duwa xai
sibuna, saing bungingbunginalo am gaharua xai sabanga sibuna maung.
4 Ne ngabo ba ngahalisiaung te, binabu ngabo ba ngaxusungaung ba
ulibu xai mam saing ulungu haruanga gamoita baguli.

5 “Am gabagu lipua li xap mauxangang xumana masok. Yumyum
Yudadi duwa titi longgalo ba digamia dahaung. Ina lipu yayama mana
guguniangua lipudi duxu ba ‘bakbak Nasaretiama’. Bakbak languangam.

* **24:1** Lipu hanaunaunga suxunguxunguam bing lipu tela li lipu suxuyangam maxania saing su haruanga kimbo haxuya haruanga mana lipudi.

6-7 Baing axamang tela muli, tuba ba libu Urana Numana sok musuna
Urana maxania, binabu am gatuxu.†
8 Binabu ung sibum ung sanga ba uxusunga lipua li, saing bagula uxabia
haruangadi bagudi li am gasu mana bing maxuna."
9 Yudadi digugunia haruangadinga rangua Tertulas haruanganoa, da-
harua axadi ba maxung sibuna.
10 Baing gabana tubatuba toxonia na ba Pol harua, binabu Pol harua
ba, "Ngaxabiau, niani xumana uwa lipu suxuyangam mana probinsia li,
binabu ngayaha ba ngabaxanga haruangagua naung.
11 Nabu uxusunga mauli, bing bagula ulungu ba xaidap 12 disup nulana
ing ganina ngahaing Yerusalem ba ngasabu mana Urana.
12 Lipuadi hatata disu haruanga manga dibagu nga ngahakhaxi rangua
lipu tela Urana Numania te, saing dibagu ngayumyum buranga mana
Yudadi sabungading numandi kimbo long tela maluxu'm Yerusalem te.
13 Baing haruanga disu manga hatata, daxangading te ba dahatanga ba
maxuna.
14 Ning, haruanga maxunam tela ngatula naung—ngasabu mana
Urana mugangamamdi disabu mana, saing ngasu mana Toxoratamona
Daxanganoa Yudadi yanamidingdi duxu ba 'bakbak languangam'. Nga-
hatum haringina mana haruanga longgalo duwa mana Moses hanau-
naunganoa xaung haruanga longgalo duwa mana Urana Lipuxing Suxu-
nguxunguamdi Xailongidingdi dibungdi ba.
15 Ngahatum haringina saing ngaragu mana Urana bagula iti mesa muli
lipuadi dimati ba, lipu maringindi xaung lipu diandi xauna. Lipuadi li
xauna ding hatumingading taininau.
16 Binabu bungingbunginalo ngaharingia hatumingagua ba ngahaxa
maringina Urana xaung lipudi ding maxadingia.
17 "Ngawa niani xumana mana long teladi, baing hatata ngagoxoya ma
Yerusalem bu ngasina sianga na riagu Yuda haxugindi, xaung ngahanania
na Urana.
18 Ngabo ba ngala Urana Numania, binabu ngasu mana kubolua ba
ngalibu ngasok sigixinga Urana maxania to, baing ngalauba. Baing ina
naga, bungina dibagu nga Urana Numania, ngawa sigixinga ba. Buranga
duwa rangua nga te saing ngaiti lipudi hatumingadingdi ba dilibu doa te.
19 Ne Yuda teladi mana probinsia Esia diti mauxanganoa li. Nabu ding
haruangading manga, bing xai sibuna ding sibuding dima disu haruanga
manga maxamia!
20 Nabu tegu, bing lipuadi bagudi li duwa Kaunsili Sanhidron, ubaladi
ba dahatanga naung kubolu diana dibagu manga nulana, bungina ngali
maxadingia ba.
21 Bola dahatum doa manga mana namua haruanga tela ngawagi
bungina ngawa maxadingia: 'Ngahatum haringina ba bagula lipuadi
dimati ba dimesa muli, saing mana namua naga daxap nga ma ba dita
nga haruangia.' "
22 Piliks xabia xai masup mana gugunianga duxu ba Toxoratamona
Daxanganoa hatumingadinga xaung kuboludinga, binabu sahi haruangua

† **24:6-7** Maxixinga 6b-8a duwa mana buninga teladi te. Lipu xabiangamdi dahatum ba lipudi disigidi kimu. Haruanga ba ila bila li: *…saing am gabo ba am gasuxuya hanaunaungamamia.* 7 *Ne lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama Lisias gabu lipuxing haungingam xumana dima daxai sangua rimamamdi.* 8 *Baing Lisias tabina lipudi disu haruanga na ba am gama bu am gaharua ranguaung to. Binabu…*

saing harua nadi ba, “Bungina lipu haungingamdi yanamiding mugamu-
gangama Lisias ma, bing bagula ngahamaringia haruangaimga li.”
23 Tabina lipu haungingam 100 yanamidinga ba wasa mana Pol xai, ne
labu digoxiu tai. Harua ba disina ganangana bu Pol riandi dima lobu
rangua saing dahauli.
24 Xaidap teladi disup, baing Piliks ma xaung haininoa Drusila, ina Yuda
tela. Wagi Pol ma ba lungu baxanga daxanga mana hatum haringina mana
Kristo Yesu.
25 Pol baxanga kubolu maringina, baxanga lipua wasa xai mana ing
sibung kubolunoa, xaung baxanga Urana xaidabing suxuyangam bagula
ma. Piliks lungu haruangadi bagudi ba saing maxuwa, binabu harua
ba, “Sanga ba! Ulauba. Bungina ngabagu ganangan tela, bing bagula
ngawagiung muli.”
26 Ne Piliks ragu axamang tela xauna. Bo ba Pol sina siang tela hisangia
bu gim salak yabanoa maina. Binabu bunging xumana wagi ma saing
hangixaya rangua.
27 Bila balau niani luwa, baing Porsias Pestas xap Piliks yabanoa. Ne
Piliks bo ba Yudadi diyaha mana, binabu yunga Pol matabu salak yabania.

25

Dita Pol Haruangia Pestas Maxania

1 Pestas sok gabana mana probinsia baguba, baing ma sok long sabangga
Sisaria. Xaidap tuwa disup baing haing mala Yerusalem.
2 La ba lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Yuda lipu haringindi
digugunia maxania saing disu haruanga na Pol.
3 Duxusunga Pestas haringina ba nabu hatum xai manadi bing soxi
Pol goxoya ma Yerusalem bu suxuya la ba. Daharua bila ba namua na
daxauxau daxangua bu dihisa dung Pol mati daxangia.
4 Pestas haxuya ba, “Pol wa Sisaria, lipu haungingamdi duwasa mana la
ba. Haxek bagula nga sibugu ngari mala Sisaria.
5 Binabu asoxi lipuxim yanam teladi ma rangua nga. Baing nabu lipua
libu kubolu dian tela, bing sanga ba dita haruangia.”
6 Pestas wa ranguadi xaidap 8 kimbo xaidap 10 disup, baing ri mala
Sisaria. Buragina baing xaxa haruangua mana suxuyangua, saing tabinadi
ba daxap Pol ma maxania.
7 Bungina Pol sok, Yudadi diri Yerusalem ma dili taxiya, saing disu
haruanga diang xumana na, ne ding sanga ba dahatanga haruangadinga
aningonoa sabasabia te.
8 Baing ina naga, Pol haxuya haruangua ba, “Ngalibu kubolu dian tela
te. Ngadali Yuda hanaunaungading tela te, ngalibu axamang bilingam tela
Urana Numania te, saing ngadali Sisa hanaunaungang tela te.”
9 Ne Pestas bo ba libu Yudadi diyaha mana, binabu xusunga Pol ba, “Ung
murum ba uhaing Yerusalem bu ngasuxuya haruangadinga disu maung la
ba, kimbo tegu?”
10 Pol haxuya ba, “Numa li, hatata ngali maluxu mana, ina Sisa numang
suxuyangama. Numa li ing ganina bing longga na dilungu haruanga lipudi
disu manga. Ngalibu kubolu dian tela mana Yudadi te, saing ung sibum
uxabia xai alaba.
11 Ning nabu ngalibu kubolu dian tela sanga ba ngamati mana, bing
sangau. Ne nabu haruangua Yudadi li disu manga aningoding te, bing

maring te ba lipu tela ta nga rimadingia. Ngaxusunga ba Sisa ing sibuna suxuya nga!”
12 Tauna Pestas hangixaya rangua lipuxindi disina hatuminga na, baing harua na Pol ba, “Uxusunga ba Sisa suxuyaung. Binabu bagula ula rangua Sisa!”

Pestas Xusunga Xaitamoxi Agripa Mana Pol

13 Xaidap teladi disup, baing Xaitamoxi Agripa* xaung hamunganoa Bernis disok Sisaria bu disina xaidap xai na Pestas.
14 Tang duwa la ba xaidap xumana, binabu Pestas hangixaya rangua xaitamoxi mana Pol mauxanganoa. Harua ba, “Lipu salak yabanam tela Piliks yunga la li.
15 Bungina ngala Yerusalem, Yuda lipuxiding hananiangamdi yanamidingdi xaung lipuxiding haringindi disu haruanga na, saing duxusunga nga ba ngasuxuya ba libu doa bing mati.
16 “Ngabaxanga nadi ba kira Romdi kubolura bila li: Taung kimbo tasina salaga na lipu tela te, laing tasina ganangana na ba li lipuadi disu haruanga na maxadingia, saing haxuya haruangadinga to.
17 Bungina dima la li rangua nga, ngahalisi te. Buragina baing ngaxaxa haruangua mana suxuyangua saing ngatabina ba daxap lipua ma maxagia.
18 Lipuadi dita haruangia dimesa ba daharua, saing ngahagaxa ba bagula disu haruanga ba libu kubolu diang sibuna. Baing tegu.
19 Dahakhaxi rangua mana ding kuboluding sabungamdi, xaung mana lipu tela yanoa Yesu mati ba, ne Pol harua ba lipua ba gamata muli.
20 Ngabo ba ngasai’m haruanga li namuxinoa, ne hatumingagua raxap. Binabu ngaxusunga ba muruna ba ila Yerusalem bu ngasuxuya haruanga baguli la ba.
21 Ne Pol xusunga ba yanamira sabanga Sisa ing sibuna suxuya. Binabu ngatabina lipuxigudi ba duwasa mana laing nga sanga ba ngasoxi mala rangua Sisa.”
22 Baing Agripa harua na Pestas ba, “Nga sibugu ngabo ba ngalungu lipua ba.” Baing Pestas haxuya ba, “Sangau, buragin to ulungu.”

Dita Pol Haruangia Agripa Maxania

23 Buragina Agripa Bernis tang dima dirung numa haruanga lungunganamia. Bungina dahaxa ma, lipudi diti yadingdi, disiga, daxaidi ma. Baing lipu haungingamdi yanamidingdi xaung longga ba lipuxing haringindi digabudi ma. Baing Pestas tabinadi ba daxap Pol maluxu ma. Binabu daxap ma.
24 Pestas harua ba, “Xaitamoxi Agripa, xaung ang lipuadi awa la li ranguam, abagu lipua li! Yuda longgalo—Yerusalem xaung la li Sisaria yabanamdi xauna—disu haruangua na lipua li. Duwagi sabanga ba nganai ba mati.
25 Ne ngabagu kubolung dian tela te sanga ba mati mana, ne mana namua xusunga ba Sisa suxuya, bing ngahau hatumingua ba ngasoxi mala Rom.
26 Ne ngaxabia xai te haruanga maxunam tela nga sanga ba ngabung mala rangua Lipuxira Sabanga mana. Binabu Xaitamoxi Agripa, ngata

---

* **25:13** ***Xaitamoxi Agripa***—Sisa mogu lipu teladi bu duwa etua mana titi teladi duwa hawa mana Rom. Xaitamoxi Agripa baguli bing Agripa 2, saing wa etua mana titi tela Lang Gamolingana Galili rubinia. Tibuna ina Xaitamoxi Agripa 1 saing ina wa etua mana Yudia (ubagu Aposel 12:1-24). Muganganoa Xaitamoxi Herot (ubagu Matyu 2:1-19 xaung Luk 1:5).

maxamia xaung ang lipudi maxaimia. Talungu xai haruanganoa, baing
sanga ba ngaxabia baru haruanganta bagula ngabung xailongia.
27 Namua na nabu ngasoxi lipu salak yabanam tela rangua Sisa, ne
ngabaxanga kubolung diang namuxinoa te, bing sanga'm daxangua te."

26

1 Baing Agripa harua na Pol ba, "Nganai ba ubaxanga ung haruangama."
Binabu Pol iti rimanoa saing baxanga haruanganoa bila li:
2 "Xaitamoxi Agripa, ngabo ba ngahaxuya haruanga li Yudadi disu
manga, saing ngahatum ba, xai sibuna ba nga sanga ba ngabaxanga mali
maxamia hatata.
3 Baing axamang sabanga muli, uxabia buk mana kira Yudadi kubolura
longgalo, xaung mana axadi bakbagira dahakhaxi manadi. Binabu
ngaxusungaung ba urung mosiu, usina gananganoa nanga bu ngabaxanga
haruangagua.
4 "Yuda longgalo daxabia kubolugudi ungguti mana ngawa garauyu
yabagia, xaung kubolugudi bungina ngawa Yerusalem.
5 Ding daxabia nga bunging maxaxaya, saing nabu muruding, bing sanga
ba dibalaung mana kubolugudi. Daxabia ba nga sibugu ngawa Parisi tela.
Parisidi hanaunaungading xumana, ne makasa sibuna mana lipudi disu
manadi. Yudadi sabungading tela dalidi te. Ning ngasu maringina mana
kuboludingdi.
6 Baing hatata ngali la li, saing ding dita nga haruangia, namua na Urana
haruanganoa waleu hau rangua mugangamamdi, ngahatum haringina
mana saing ngaragu aningonoa sok.
7 Bakbagira 12 dituxu Urana oxatanoa xaidap yambong, saing dahatum
haringina saing diragu haruanga li aningonoa sok. O Xaitamoxi, nga xauna
ngahatum haringina saing ngaragu mana axa li. Baing namua naga Yudadi
disu haruanga manga.
8 Ang hatumingaim luwa mana Urana bagula iti mesa lipu matiandi muli
baru?
9 "Muga nga hatumingagua xauna haring ba ngalibu axamang xumana
ba ngatatua Yesu Nasaretiam yanoa.
10 Baing kubolua naga ngalibu Yerusalem. Lipu hananiangamdi
yanamidingdi disina yaya nanga, saing ngatuxu Urana lipuxing maringing
xumana, ngatadi salak yabania. Baing bungina dungdi mati, nga xauna
nganai mana matiadingdi.
11 Bunging xumana ngala Yudadi sabungading numang taining tainina
bu ngasina salaga nadi. Baing ngatuba ngalibu ba daharungia Toxorata-
mona. Atigu disala buk manadi, binabu ngala Yuda Teguamdi yabadingia
bu ngasina salaga nadi.
12 "Xaidap tela ngari mala long sabangga Damaskas ba ngalibu bila
ba. Lipu hananiangamdi yanamidingdi disoxi nga, dibung xailong tela
baxanga ba alaba oxatagua.
13 O Xaitamoxi, bila xaidap lia ngahaxa daxangia, baing ngabagu luliang
tela sina long xaiya mari ma, lulianoa dali xaidaba, saing sina taxiya nga
xaung riagudi.
14 Am longgalo xunggam mari titia, saing ngalungu waxutu tela harua
nanga Arameik xuana ba, 'Sol, Sol, baruta usina salaga nanga? Kubolua
ulibu bila kau tela ting kindi mala mana moxonoa, ning ung xaing
maxaxanoa ing ganina.'
15 "Baing ngaxusunga ba, 'O Toxoratamona, ung gaxarea?'

“Baing Toxoratamona haxuya ba, ‘Nga Yesu, usina salaga nanga.
16 Umesa uli kimia to. Ngaowa masok maung bu ngamogung ba lipuxigu
oxatama. Bing bagula ubaxanga haruanga mana axadi hatata ubagudi ba
xaung mana axadi kimu bagula ngahatangadi naung.
17 Bagula ngahauliung sanguaung sibum bakbagimdi rimadingia xaung
sangua Yuda Teguamdi rimadingia. Hatata ngasoxiung mala rangua
lipuadi ba
18 bu uxaxa maxadingdi bu duxugia sangua labianoa ma luliania, xaung
sangua Satan haringinganoa ma rangua Urana. Nabu dilibu bila ba, bing
Urana bagula yunga kuboluding diandi, saing bagula daxap sinak rangua
lipuadi duwa Urana iniadi namua na dahatum haringina manga.’

19 “Tauna, Xaitamoxi Agripa, ngabagu axa long xaiyam bila mibingua ba,
saing ngalibu haruanga longga ngalungudi ba.
20 Muga ngala rangua Damaskasdi, saking rangua Yerusalemdi, saing
ngala Yudia long longgalo, xaung rangua Yuda Teguamdi xauna.
Ngabaxanga nadi ba duxugia hatumingadingdi, saing duxugia mala rangua
Urana. Ngabaladi ba dilibu kubolu maringindi bu dahatanga maxung
sibuna duxugia hatumingadingdi.
21 Namua naga Yudadi dituxu nga Urana Numang yabania saing dituba
ba dung nga mati.
22 Ne Urana hauli nga laing xaidapka li, binabu ngali la li saing
ngabaxanga na lipu yayamdi, lipu yayam teguamdi xauna. Axamandi
Moses xaung Urana lipuxing suxunguxunguam teladi ding daharua,
haruangagu tela dalidi te. Taininau baing.
23 Daharua ba Urana Lipuxing Mogunganama bagula xap salaga, saing
kimuya bagula sok lipu mugamugangam ba mesa muli mana matiyua.
Baing bagula baxanga haruanga lulianama na bakbaging Yudadi xaung
na Yuda Teguamdi xauna.”

24 Pol baxanga haxuyanganauyu, saing hata sibuna li Pestas taxiti
haruanganoa, wagi ba, “Pol, ung kakaham! Utubatuba buk mana
xabiangua ne libu hatumingama rabangrabangina.”

25 Pol haxuya ba, “O lipu sabanga Pestas, hatumingagua rabang te.
Hatumingagua maring xaung haruangagua maxuna.
26 Xaitamoxi Agripa xabia axadi li, saing nga sanga ba ngaharua
sabasabia na. Ngaxabiau, axamang tela mana axadi li dali maxanoa xaung
tangangliandi te, namua na ding disok hisangia te.
27 Xaitamoxi Agripa, uhatum haringina mana Urana lipuxing suxungux-
unguamdi haruangadinga, kimbo tegu? Ngaxabiau, uhatum haringina.”

28 Baing Agripa harua na Pol ba, “Baruta? Ung sanga ba uxugia
hatumingagua mana haruangam gamoita li bu ngasok Kristo lipuxing
tela?”
29 Pol haxuya ba, “Heku bunging gamoita kimbo maxaxaya. Ngasabu na
Urana ba ung xaung lipu gaxarea dilungu nga hatata bagula asok taininau
bila nga baing. Ning ngabo ba asok lipu salak yabanamdi te.”

30 Xaitamoxi mesa, saking gabana, Bernis xaung lipuadi dirung rangua
dingtung dimesa.
31 Diyunga numa lunia, dahangixaya rangua ding, saing daharua ba,
“Lipua li libu kubolu tela te ba mati mana kimbo wa salak yabania.”

32 Baing Agripa harua na Pestas ba, “Sanga ba tayunga lipua li mala, ning
tegu. Xusunga ba Sisa suxuya.”

27

Daxap Pol Mala Rom Wagia

1 Dahau haruangua ba am galuki wagia mala numanuma Itali, baing
dita Pol xaung lipu salak yabanam teladi mana lipu haungingam 100
yanamiding tela rimania, yanoa Yulias. Ina yanam mana lipu haungingam
gugunianga duxu ba Gugunianga Sisa.
2 Binabu am gahaing wagia. Aristarkas, yabanoa long sabangga
Tesalonaika mana probinsia Masedonia wa ranguam. Baing waga li yunga
long sabangga Adramitiam ma, saing bo ba luki mala ri long sabanga teladi
duwa probinsia Esia.
3 Buragina baing am gari long sabangga Saidon. Yulias usinga Pol,
binabu nai Pol ba ila lobu rangua riandi bu dahauli.
4 Kimuya am gahaing wagia baing am gala. Ne yanga mesa ma waga
yunia, binabu am galuki mutumutua Saipras rubina sangang kanggua, bu
am gadada mana yanga.
5 Laing sup baing am gakisi tek lia probinsiadi Silisia xaung Pampilia
singia, laing am gari long sabangga Maira mana probinsia Lisia.
6 La ba lipu haungingam 100 yanamidinga bagu waga Aleksandriam tela
bo ba luki mala Itali, binabu tam mahaing.
7 Am galuki mosimos xaidap xumana mala, laing am gasok haxek mana
longga Naidas. Makasa buk mam. La ba yanga mesa mam bu sanga ba am
galuki bila ba te. Binabu am gaxugia mala, saing am gala mutumutua Krit
rubina sangang bukang bu am gadada mana yanga, laing am gadali Yuna
Salmone.
8 Makasa mamguyu. Am galuki haxek tek rubinia laing am gasok mana
long tela duxu ba Mata Xaidi, haxek mana longga Lasea.
9 Xaidap xumana disup olang, saing xaidap sabanga mana Yudadi disaha
mana angingua,* ila sup. Baing tega doa sibuna, binabu Pol harua ba,
10 “Lipu mana, alungu to. Ngahatum ba nabu kira tala hatata, bagula
tabagu bunging diang sibuna. Bola waga xaung axamandi dahanggalang,
xaung kira walingaradi xauna.”
11 Ne lipu haungingam 100 yanamidinga lungu Pol haruanganoa te. Tegu.
Su mana lipu uingama xaung waga moxonoa haruangadinga.
12 Mata ba xai te sanga mana ba am garagu bunging yanggama sup to,
binabu lipu xumana dahau haruangua ba am galauyu. Dahatum ba, nabu
am gasok mana Mata Piniks, bing sanga ba am garagu bunging yanggama
sup la ba. Mata baguba sangang bukang xaung kanggua tang daxaxa ding
hataing hataina, ne mutumutua Krit soxauti yanga.

Yanga Mesa, Ruba Dahaung

13 Tauna bukang mesa, ne ma mosimos, binabu dahatum ba ganangang
xai tela sok. Baing ina naga, daxai angga mahaing saing am galuki mala
haxek Krit rubinia.
14 Ne bunging maxaxaya te, saing yang diang sabanga duxu ba yang
kangguam mesa, ri mutumutu hataina ma mam.
15 Yanga yu waga yunoa haringina bu sanga ba luki muli te. Binabu
duxugia mala saing am gamuga mana yanga, yuam mala.

---

* **27:9** ***xaidap sabanga mana Yudadi disaha mana angingua***—Xaidapka baguba wa mana Septemba kimbo Oktoba. Bungina baguba bing bunging kuyam unggutinganoa.

16 Yuam laing mutumutu kaxukang tela duxu ba Kauda soxauti yanga
monga. Daxai wagang kaxukanoa mahaing, saing makasa sabanga
manadi.
17 Lipu wagamdi daxai mahaing laing sup, baing ina naga, diting
waxu sabangadi mala ba diluki waga hanggaxobinia bu digoxi daharingia
wagua. Dimaxuwa ba waga bagula haing mala ringringia Sirtis, binabu
daxai waga imanging sabanga mari, saing diyunga yanga yu wagua mala.
18 Buragina baing ruba dahaung haringina ba ditahataha waga rubindi,
baing ina naga, lipu wagamdi dungguti diting xalaxaladi mari tegia.
19 Xaidap tuwa baing daxap imang wagam xaung waga xalingindi, saing
ditingdi mari tegia.
20 Xaidap xumana am gabagu xaidaba xaung hatungdi te, saing yanga yu
ruba dahaung haringina buk, binabu am longgalo am gahatum taininau—
bagula am gahanggalang.
21 Xaidap xumana lipudi daxang te, binabu Pol mesa maxadingia saing
harua ba, "Lipu mana, nabu nulana ang gasu mana haruangagua saing ang
gayunga mutumutua Krit te, bing sanga ba tasok mana bunging dianoa li
te, saing waga xaung xalaxaladi sanga ba dahanggalang te.
22 Ning hatata ngabalang ba ali haringina, namua na kiria tela sanga ba
hanggalang te. Waga ing ganina bagula doa.
23 Nga Urana lipuxing tela, saing bungingbunginalo ngatuxu oxatanoa.
Bunggu uleginam tela li haxek manga
24 saing harua ba, 'Pol, umaxuwau tai. Ung bagula uli Sisa maxania
ba suxuya haruangama. Urana xai sibuna, binabu ta lipu longgalo duwa
wagia ranguaung bu ang gawa xai.'
25 Binabu ang ba, amaxuwau tai, namua na ngahatum haringina mana
Urana. Haruanganoa bagula sok, bila uleginama baxanga nanga.
26 Ning yanga bagula yu wagua xuruti mana mutumutu tela, saing bagula
tari la ba."

Wagua Xuruti

27 Yanga yuam makisi Tega Adria. Laing mana yambong 14, bila kinunga
lia, lipu wagamdi duxunumia ba am gasok haxek tek rubinia.
28 Dituba tek suana waxuya saing dibagu bila mita 37. Mongaita dituba
muli saing dibagu bila mita 27.
29 Dimaxuwa bagula waga xuruti mana siangdi, binabu diting angga
luwadi luwadi waga abinia mari tegia, saing disabu ba xaidaba haing sap.
30 Lipu wagamdi disai daxanga tela ba diyunga wagua, binabu diyungia
wagang kaxukana mari tegia, ne dilanglangua bila diting angga teladi waga
yunia mari.
31 Baing Pol bala lipu haungingam 100 yanamidinga xaung lipuxing
haungingamdi ba, "Nabu lipuadi ba disauya wagua, bing bagula ahang-
galang."
32 Binabu lipu haungingamdi ditaxiti waxudi mana wagang kaxukanoa,
diyunga saing ri olang tegia.
33 Longa saxaxangana, baing Pol xusunga lipudi haringina ba daxang.
Harua ba, "Mana xaidap 14 ang garung mosi te, ang gawasa mana wagua
ing ganina. Gamoim daxabia anginga te, saing ang gaxang te.
34 Hatata ngaxusungang haringina ba axap anginga. Bagula haringiang
bu awa. Alungu to. Ang sanga ba ahanggalang monga te. Tegu. Ang
longgalo bagula awa xai."

35 Harua laing sup baing xap salanga tela saing harua xai sibuna mala
rangua Urana lipudi maxadingia. Utu saha saing xangguba.
36 Baing gamoding longgalo daxai saing daxang xauna.
37 Am longgalo am gawa wagia bila 276.
38 Daxang sanga ba, baing diting witdi mari tegia bu dilibu wagua
maxana.
39 Bungina xaidaba haing, dibagu tek rubinia, ne daxabia titia ba te. Ning
dibagu mata xaung ulangulang, binabu dahatum ba xai nabu dilibu wagua
luki mahaing titia la ba.
40 Binabu ditaxiti anggadi waxudingdi saing diyunga diri tegia, saing
diluba waxudi digoxidi mana waga xalinging xugianganamdi bu duxugia
muli. Baing daxai waga imanging yunama mahaing bu yanga yuam mala
tek rubinia.
41 Ne waga haing long uruxunia saing gasi la ba. Yunoa gasi haringina
saing rubadi ditaha saha abinoa.
42 Lipu haungingamdi dibo ba dung lipu salak yabanamdi, nam diyum
mala saing digiti.
43 Ne lipu haungingam 100 yanamidinga bo ba hauli Pol, binabu bilidi
ba labu dilibu bila bau tai. Tabina gaxarea daxabia yumingua ba dihixi
mari to bu diyum mala singia.
44 Lipu teladi bing tabinadi ba dituxu xai hataindi kimbo waga xurutiang
hataindi, saing diyum xauna mala singia. Baing mana kubolua baguba,
lipu longgalo disok xai singia.

28

Duwa Mutumutua Malta

1 Am gasok xai singia, baing am gabagu ba am gawa mana mutumutu
tela duxu ba Malta.
2 Mutumutu moxondi daxapkam xai sibuna. Kuya mu, longa xaringa,
baing ina naga, dibura yaba saing daxapkam mala haxek bu am gabiding.
3 Pol xap xaidi ma saing tadi yabia. Ne moxa dian tela wa maluxu
manadi, saing bungina xunumia yap salianoa, sok ma sangua bu giti mala
saing gaxu Pol rimania matabu.
4 Mutumutu moxondi dibagu moxua ngeli mari rimania, baing daharua
nading ba, “Lipua ba bola lipu ungingam tela, binabu ing haxuyangang
sabanga. Sanga’m tega xap saing ngara ba, baing tegu. Ning hatata urana
haing kiria suxuya lipudi ba bagula nai ba dali matianoa te.”
5 Ne Pol tingting rimanoa saing moxua ri yabia, saing mauxangang tela
xap te.
6 Lipudi dahagaxa ba Pol sangganoa bagula gam, kimbo xung mati mari
sap. Ne diraguragu sus. Dibagu axamang tela sok mana te. Binabu
hatumingadingdi duxugia saing daharua ba urana tela.
7 Titi tela wa haxek mana longga baguba, titia mana mutumutua
yanaminoa, yanoa Pablias. Xapkam mala numania saing wasa xai mam
xaidap tuwa.
8 Tauna, Pablias tibuna busi, wa uxaingia. Sanggandi disala xaung bia
sip. Pol ila luxu ba bagu, saking sabu saing ta rimandi mana. Baing ina
naga, sok xai muli.
9 Libu bila ba, baing lipu busingam longgalo duwa mutumutia dima,
saing disok xai muli.

10 Dilibu kubolu xumang xai sibuna mam. Baing bungina am gaxauxau
masup saing am gahaing wagia, axamandi am garaxap manadi disinadi
nam bu am galuki xai wagia.

Disok Rom

11 Am gawa mutumutua ba sobak tuwa, baing am gahaing mana waga
Aleksandriam tela. Waga ba oti mua la ba laing bunging yanggama sup.
Waga yunia dita babudi mana urana luwa dingia, tang yadingdi Kasta
xaung Polaks, Sus garang haragaragangandi.
12 Am galuki mala am gari long sabangga Sirakyus, saing am gawa xaidap
tuwa.
13 Am gayunga longga ba, am galuki mala am gari longga Regiam.
Buragina baing bukang mesa, saing am galuki mala am gari longga Puteoli.
14 La ba, am gasok mana lipu hatuminga haringinam teladi, saing
duxusungam ba am gawa ranguadi sande tela. Laing sup, baing ina naga,
am gahaxa mala long sabangga Rom.
15 Lipu hatuminga haringinamdi duwa la ba dilungu ba am gahaxa ma,
binabu dima bu disok mam. Teladi disok mam mana Nawa Yabana Apias,
saing teladi disok mam mana longga duxu ba Lobu Numang Tuwa. Pol
bagudi, baing harua xai sibuna na Urana, saing gamonoa yaha.
16 Am gahaxa mala, am gasok Rom, baing gabman lipuxindi dinai mana
Pol ba ing ganina wa numia. Ne lipu haungingam tela wasa mana.

Pol Baxanga Mua Rom

17 Xaidap tuwa disup, baing Pol wagi Yuda Romgamdi yanamidingdi ma
digugunia. Dima digugunia baing harua nadi ba, “Riagu mana, nga ngalibu
kubolu dian tela na bakbagiradi te. Saing ngalibu kubolu dian tela ba tatua
mugangaradi kuboludingdi te. Ning dituxu nga Yerusalem saing dita nga
Romdi rimadingia.
18 Romdi dilungu haruangagua, saing dibagu ngalibu kubolu dian tela te
bu dung nga mati mana. Binabu dibo ba diyunga nga mala.
19 Ne Yudadi ding hauxading, dibilidi, saing nga daxangagu tela te,
binabu ngaxusunga ba Sisa suxuya nga. Ning ngalibu bila ba namua ngabo
ba ngasu haruanga tela nadi te. Tegu.
20 Binabu ngawagiang ma bu ngabaguang ngaharua ranguang. Ngabo ba
ngabaxanga nang ba baruta digoxi nga mana waxu haringina li. Namuxina
bing ngahatum haringina saing ngaragu axa ba kira Isrel longgalo taragu
mana.”
21 Dahaxuya ba, “Yudiadi disina xailong tela nam bu baxangaung nam
te. Baing riamam Yudiam tela ma naxuya nam te, saing harua haruanga
dian tela maung te.
22 Ne am gabo ba am galungu hatumingama, namua na am gaxabia,
mana long longgalo, lipudi daharungia bakbak hauna li sok liwe makira
Yudadi.”
23 Dimogu xaidap tela ba digugunia rangua Pol, saing lipu xumana
dima rangua mana numa wa mana. Mana buraragina laing bungbung,
baxanga haruanga mana Urana Yonggaxinoa nadi. Baxanga Moses hanau-
naunganoa xaung Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi Xailongidingdi bu
tuba xugia hatumingadingdi bu dahatum haringina ba Yesu bing Urana
Lipuxing Mogunganama.
24 Teladi dilungu haruanganoa saing dahatum haringina, ne teladi tegu.
25 Dahakhaxi rangua ding, baing ina naga, dibo ba dilauba. Ning
muga Pol sahi haruanganoa bila li, harua ba, “Urana Aningonoa harua

maxung sibuna na mugangaimdi, bungina baxanga Aisaya, Urana lipuxing
suxunguxunguama, suxungunia ba,

26 “ ‘Ula rangua lipuadi ba saing uharua ba,
“Bagula alungulungu mua ne axabia rangrang te,
bagula abagubagu mua ne abagu axabia te.”
27 Namua na lipuadi li hatumingadingdi diriba ding,
tangadingliandi hauxading ba dilungu haruangua,
saing dimatai.
Nam dibagu maxadingia,
nam dilungu mana tangadingliandi,
nam daxabia xai hatumingadingia,
nam duxugia mala rangua nga ba ngalibudi disok xai muli.’✡

28-29 “Binabu ngabo ba axabia ba ulek xaiyua mana daxanga mana Urana
xap lipudi muli ba, hatata ila rangua Yuda Teguamdi, baing ding ba bagula
dilungu!”*
30 Pol wa long sabangga Rom niani luwa. Gim numa moxona mana numa
wa mana ba. Baing xap lipu gaxarea dima lobu rangua.
31 Baxanga haruanga mana Urana Yonggaxinoa, saing tubatuba lipudi
mana Toxoratamona Yesu Kristo. Maxuwa te ba baxanga, saing lipu tela
bili te.

✡ **28:27** Aisaya (Aisaia) 6:9-10 * **28:28-29** Buninga teladi daharua ba *…dilungu!”* 29 *Harua laing sup, baing Yudadi disok mala, dahakhaxi haringina rangua ding.*

Aposel Pol bung xailong tela mala na Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Rom. Tauxu xailongga li ba,
Rom

Namua Pol Bung Mala Na Romdi

Pol bung xailongina li mana namuadi bagudi li: 1. Bung bu Romdi daxabia bagula ma ranguadi, xaung bagula ila rangua lipuadi daxabia Yesu te duwa numanuma Spen bu baxanga ulek xaiyua nadi. 2. Aposel tela ila Rom teguyu, binabu Romdi daxap Aposel tubatubaingadinga teguyu. Binabu bo ba tubatubadi bu daxabia Yesu daxanganoa maringing sibuna. 3. Bo ba baxanga nadi daxanga mana Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa xauna maluxu'm Urana Yonggaxinoa.

Pol bung xailongga li bungina wa Korin kimbo Senkria. Pol bo ba ila Rom, ne tuxu Korindi Masedoniadi haulingadinga dimogu mana Yerusalem haxugindi, binabu xabia ba ing sibuna sanga ba ila Rom sap te. Baing ina naga, bung xailongga li bu haruanganoa ila ranguadi sap. Bung xailongga li bila niani AD 57.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-7)*
- Haruanga bo ba ila Rom *(1:8-15)*
- Haruanga namua: Urana libudi dimaring *(1:16-17)*
- Lipu tela maring te, lipu kubolu dianamdi ding ganiding *(1:18–3:20)*
- Lipu hatuminga haringinamdi disok maringina baru *(3:21–5:21)*
- Lipudi disauya kubolu diana saing disok maringina baru *(Hataina 6–8)*
- Yuda longgalo dahatum haringina mana Yesu te, binabu baraxinta bagula sok manadi *(Hataina 9–11)*
- Lipu hatuminga haringinamdi dituxu kubolu maringina *(12:1–15:13)*
- Haruanga kimuam *(15:14–16:27)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, nga Kristo Yesu lipuxing oxatanam tela. Urana wagi nga ba
ngasok aposel tela, saing mogu nga bu ngabaxanga ulek xaiyua ma rangua.
2 Mana buningadi Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibungdi mari
Xuang Maringinia, Urana hau haruangua ba ulek xaiya ba bagula sok.
3 Ulek xaiya ba harua mana Garanoa. Mana rubing lipuama, Xaitamoxi
Debit bakbaging tela,
4 saing mana rubina mana Urana, Urana hatanga haringina ba ing
sibuna Garanoa, bungina iti mesa muli mana matiyua. Ina Yesu Kristo,
Toxoratamona kiria.
5 Ina naga atin dimoti mam xaung moguam ba am gasok aposeldi, bu am
gawagi lipudi mana Yuda Teguam bakbak longgalo ba diti yanoa, xaung
disu mana haruanganoa namua na dahatum haringina.
6 Ang Romdi xauna awa rangua lipuadi daxap wagingua ba awa Yesu
Kristo lipuxindi.
7 Ngasina xailongga li mala nang Rom longgalo lipu gaxarea Urana
murung sibuna mang xaung wagiang ba awa lipuxindi.
Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding
dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Bo Ba Bagu Romdi

8 Muga bing, mana Yesu Kristo yanoa ngabo ba ngaharua xai sibuna
mala rangua Urana ngayua mang ang longgalo. Namua na hatumingaim
haringing naxuyanganoa sup mala mana long longgalo.
9 Hatumingagua murung sibuna ba ngatuxu Urana oxatanoa mana
ngabaxanga ulek xaiyua mana Garanoa. Baing Urana ing sibuna xabia
ba maxung sibuna bungingbunginalo ngahatumiang muli
10 mana sabungagu longgalo. Baing ngaxusunga Urana nabu muruna
ba hatata ngama lobu ranguang, bing hamaringia daxangua. Namua na
ngatuba susu.
11 Nga murugu buk ba ngabaguang bu ngahauliang ba axap Urana
Aningong yahangang tela bu haringiang.
12 Hatumingagua bila li: Ngabo ba taharingia kira hatumingara
haringindi—angiadi dahauli ngayua xaung ngayua hauli angiadi.
13 Riagu hatuminga haringinam mana, bunging xumana ngahau ha-
tumingua ba ngama ranguang. Maxung sibuna ngabo ba axabia alaba.
Ne axamandi disoxauti nga laing hatata. Ngabo ba ngama bu oxatagua
aningona liwe mang bila aningona liwe mana Yuda Teguam teladi.
14 Urana sina oxatua nanga, binabu ngahaxi ba ngahauli Grikdi xaung
Grik Teguamdi,* xaung lipu xabiangamdi xaung lipu kakahandi.
15 Namua naga ngahaxi ba ngabaxanga ulek xaiyua nang lipuadi awa
Rom xauna.

Ulek Xaiya Bing Urana Haringinganoa

16 Memeyagu mana ulek xaiya li te. Namua na ina Urana haringinganoa
mana xap muli lipu gaxarea dahatum haringina: muga Yudadi,† saing
Yuda Teguamdi xauna.
17 Namua na ulek xaiya li hatanga daxangua mana Urana uxu kira ba
maringina. Tasok maringina namua na tahatum haringina ing ganina.
Daxanga tela te. Bila waleu sibuna dibung Urana haruanganoa Xuania
ba: “Lipu maringindi bagula duwa bungingbunginalo namua na dahatum
haringina.”✡

Urana Atin Disala Mana Lipu Maringing Teguamdi

18 Haruanga ba axamang sabanga, namua na Urana hatanga ating
salianoa masok long xaiya ri ma mana lipu kubolu dianamdi duwa hawa
mana te. Mana kuboluding diandi disoxauti haruanga maxunama.
19 Axamang longgalo sanga ba daxabia mana Urana ba, ding duwa
sabasabia, namua na Urana ing sibuna hatangadi rangrang sibuna nadi.
20 Namua na ungguti mana axamandi sogingadinga laing hatata, lipudi
dibagu rangrang Urana rimang babundi mana axadi tongtongiadi. Mana
daxanga naga lipudi sanga ba daxabia Urana kubolung teladi duwa
hisangia—kuboluadi na bila kubolung haringinga subingang teguama
xaung Urana ing sibuna Urana, xan tela mana axadi tongtongiadi. Bila
balau, binabu sanga ba dahaxuya haruanga duwa mana te.
21 Maxuna, daxabia Urana, ne disina yaya sabanga na bila ina Urana
te, xaung daharua xai sibuna na te. Tegu. Dahasuxi mana Urana,
hatumingadingdi dilaba saing dirabang.

---

* **1:14** ***Grikdi xaung Grik Teguamdi***—Grikdi bing lipuadi daxabia Grik xuana xaung kuboludinga, ne Grik Teguamdi bing daxabia te. † **1:16** ***muga Yudadi***—Yesu Yuda tela, saing sok mana Yuda bakbaginoa. Baing baxanga ulek xaiyua muga na bakbagindi duwa titinia. Kimuya dibaxanga ulek xaiyua na lipu longgalo duwa mana titi longgalo. ✡ **1:17** Habakak (Habakuk) 2:4

22 Dahasua ba ding lipu xabiangamdi, ne disok bila kakahadi.
23 Dunia Urana wa bungingbunginalo ralanoa, dita babudi daxap yabanoa. Babuadi ba bagungadinga bila lipudi duwa gamoita xaung mangdi xaung asaxadi xaung axamandi disaga mua titia.
24 Binabu Urana yungadi ba dilibu kubolu diang baruamtadi murungadinga xaidi ba dilibudi. Baing ina naga, dilibu kubolu daxangam musunamdi rangua ding, saing disina memeya na sanggadingdi bila ba.
25 Dunia Urana haruangang maxunama, dita haruanga languangama xap yabanoa. Binabu disabu mana axadi Urana tongtongiadi xaung duwaxata hawa manadi. Ning Urana Tongtongiangama, diti yanoa duwaxata hawa mana te. Ne maring ba xap yaya sabanga bungingbunginalo! Maxung sibuna.
26 Namua naga Urana yungadi mala mana kuboluding memeyamdi muruding manadi. Hainidingdi xauna diyunga kubolu yaungam maringina, saing dilibu kubolu musunamdi rangua haingdi.
27 Bila balau lupdi xauna diyunga kubolu yaungam maringina, saing hatumingadingdi dimesa buk ba dilibu kubolu musunamdi rangua lupdi. Dilibu kubolu memeyamdi rangua lup teladi. Mana namua ba, daxap hakhaxuyanga diana mading ba, maringina mana kuboludingdi.
28 Baing dahatum ba xabianga mana Urana axamang olang, binabu diyunga. Binabu Urana yungadi ba hatumingading kakahandi dituxudi daxaidi ba dilibu kubolu maringing teguam xangxana.
29 Hatumingadingdi dibaxagi mana kubolu xangxana bila li: kubolu maringing teguam longgalo, kubolu diandi, kubolu bagulingamdi, xaung kubolu hanggalangiangamdi. Dibaxagi mana kubolu xawangamdi, kubolu ungingamdi, kubolu hakhaxingamdi, kubolu murakkamdi, xaung gamodingdi didoa. Daharungia lipudi,
30 dahanggalangia lipudi yadingdi, hauxading sibuna mana Urana, ditatua lipudi, diti ding sibuding yadingdi, xaung dahasua. Daxap kubolu diang haundi masok. Disu mana baudingtibudingdi haruangadingdi te.
31 Hatumingadingdi diraxap, disu mana haruanga dahau te, muruding sibuna mana bakbagidingdi te, dilibu kubolu usingangam na lipu teladi te.
32 Daxabia Urana haruangang maringina mana lipu gaxarea dilibu axadi na bila ba bing dimati, ning dilibulibudiyu. Ne dilibulibudi ing ganina te, dinai lipu teladi ba dilibudi xauna.

2

Urana Suxuyangang Maringina

1 Binabu ung gaxarea usu haruanga na lipuadi na bila ba, ung haxuyangam te. Namua na bungina usu haruanga na tela bing usu haruanga naung xauna. Namua na ung lipu haruanga sulinganam ba ulibu kuboluadi na bila ba xauna.
2 Taxabia xai, Urana suxuya maringina bungina harua ba bagula haxuya na lipuadi ba mana kuboluding diandi.
3 Usu haruanga na adi dilibu kuboluadi na bila ba, ne ung sibum ulibu kubolu taininau bila dilibu. Ung lipu titiam uhatum to: Sanga mana udali Urana suxuyanganoa?
4 Baruta? Urana libu kubolu xai buk maung, saing ragung bunging maxaxaya, saing haxuya kubolum diandi naung sap te. Kubolu xaiya ba Urana libu, bola ubagu bila axamang olang? Urana bo ba kubolunoa xaiung ba uxugia hatumingama. Bola uxabia te?

5 Ne tegu. Dudum xaung hatumingama ribaina mana uxugia ha-
tumingama, binabu mana kuboluma utagia Urana ating salianoa maung
laing xaidapka Urana atin salianama, bungina bagula hatanga suxuyan-
gang maringina masok.
6 Urana "bagula haxuya lipu taining taining kuboludingdi sanga mana
kuboluadi dilibudi."✡
7 Teladi dahaxi ba dilibu kubolu xaidi, disai daxanga ba dibagu Urana
ralanoa, daxap yaya xai sibuna rangua, xaung duwa bungingbunginalo.
Urana bagula sina walinga subingang teguama nadi.
8 Ne teladi dibagu mading ing ganina saing hauxading mana daxap
haruanga maxunama saing disu mana kubolu maringing teguama. Bagula
Urana atin disala manadi saing gamiadi haringina.
9 Mauxangang sabangadi xaung salak sabanga bagula daxap lipu
longgalo dilibu kubolu diandi: muga Yudadi, saing Yuda Teguamdi xauna.
10 Ne Urana bagula hatanga ralanoa xaung sina yaya xai sibuna xaung
gamogamu mosiama na lipu longgalo dilibu kubolu xaidi: muga Yudadi,
saing Yuda Teguamdi xauna.
11 Namua na Urana libu hasusu mana lipu longgalo.

12 Bila li. Yuda Teguamdi bagula dahanggalang mana kuboluding diandi,
heku doxola mana hanaunaunga Urana sina na Moses. Ne Yudadi, ding
dituxu hanaunaunga ba, Urana bagula suxuyadi hanaunaungia bungina
disu mana te.
13 Namua na adi dilungu hanaunaungua olang, ding duwa maringina
Urana maxania te. Tegu. Adi disu mana hanaunaungua ding ganiding
bagula Urana uxudi ba dimaring.
14 Maxuna, Yuda Teguamdi doxola mana hanaunaungua, ne bungina
hatumingadingdi daxaidi ba disu mana kubolu hanaunaungamdi, bing
hatumingadinga ba sok bila hanaunaungadinga.
15 Dahatanga ba Urana bung hanaunaunga haruanganoa hatumingadin-
gia, namua na hatumingadingdi disudi mana kuboluding diandi kimbo
duxunumia ba dilibu xai bungina dilibu kubolu xaidi.
16 Xaidapka Urana ta lipudi haruangia, bagula suxuyadi mana hatumin-
gading hisangamdi. Baing mogu Kristo Yesu ba tuxu oxata ba bila ulek
xaiya ngabaxanga harua ba.

Yudadi Xaung Hanaunaungua

17 Tauna, hatata haruangagua ila ranguang lipu gaxarea auxuang ba
Yudadi. Uhagaxa ba Urana bagula xapkung muli namua na utuxu
hanaunaungua. Uitiung ba ung Urana inia.
18 Ung guxabia Urana murunganoa. Uxabia kubolu maringing sibundi
namua na oxop tubatubaingua mana hanaunaungua.
19 Hatumingama haring ba ung sanga ba uxai lipu maxa haxatiandi
Urana daxangania, sanga ba uwa bila nagung mana lipudi duwa labiania.
20 Bila balau uhagaxa ba ung sanga mana utubatuba lipu kakahandi
xaung utubatuba gara kaxukandi mana Urana daxanganoa. Namua na
hatumingama haring ba mana Urana hanaunaunganoa oxop xabianga
xaung haruanga maxunama namuxinoa masup.
21 Tauna, ung gutubatuba lipu teladi, ne baruta utubatubaung te?
Ubaxanga ba ubili lipudi ba labu dahanaiu tai, ne bola ung sibum uhanai?

✡ **2:6** Olaidi (Buk Song) 62:12; Runginga Xai (Sindaun) 24:12

22 Ubaxanga ba ubili lipudi ba labu dahaxa mauli rangua yaungamdiu
tai, ne bola ung sibum uhaxa mauli rangua yaungamdi? Hauxam sibuna
mana urana languangam babundi, ne bola uhanai numading sabungamdi?
23 Uitiung saing uharua ba, "Ngatuxu Urana hanaunaunganoa." Ne udali
hanaunaunga ba. Baing ina naga, uhanggalangia Urana yanoa bila ba.
24 Dibung Xuania mana kubolua ba bila li: "Yuda Teguamdi daharungia
Urana yanoa, namua bing ang ba."✡
25 Kubolua duxuxu sanggama bagula hauliung nabu usu mana hanau-
naungua. Ning nabu udali hanaunaungua bing heku duxuxu sanggama,
uwa bila lipu tela duxuxu sangganoa te.
26 Baing ina naga, nabu lipu sangga xuxungang teguama su maringina
mana hanaunaungua, bing Urana maxania bagula wa bila lipu sangga
xuxunganam tela.
27 Maxuna, Yuda Teguam sangga xuxungang teguamdi gaxarea disu
mana Urana hanaunaunganoa bagula disu haruanga nang Yuda sangga
xuxunganamdi gaxarea atuxu Urana hanaunaunganoa ne asu mana te.
28 Namua na lipu gaxarea wa Yuda tela sabasabia ing ganina, bing Yuda
sibung tela te. Xauna, kubolu xuxu sangga axamang sabasabam dilibu
mana sangga ing ganina te.
29 Tegu. Lipu gaxarea wa Yuda lunia, ina Yuda sibuna. Xauna,
lipu gaxarea hatuminganoa Urana Aningonoa xuxu, ina lipu xuxunga
sibunama. Sok mana Urana Aningong oxatanoa, sok mana hanaunaunga
oxatanoa te. Lipua na bila ba, xap yaya sabanga rangua lipudi te, xap
rangua Urana.

3

Urana Su Mana Haruanganoa

1 Nabu bila balau, bing lipu tela Yudam haulina baru? Lipu sangga
xuxunganama haulina baru?
2 Si, haulina xai sibuna! Muga bing: Urana moguam Yudadi ba am
gawasa mana Xuanoa.
3 Maxuna, teladi diyunga haruangua dahau ba disu mana haruanganoa
ba. Ne baruta? Nabu diyunga haruangadinga, bola alali libu haruanga
Urana hau ba xung mari?
4 Tegu sibuna! Heku lipu longgalo duwa lipu languangamdi, Urana
taininau bungingbunginalo su mana haruangua hau ba. Bila Xaitamoxi
Debit bung haruanganoa harua mana Urana ba:

"Binabu haruanga usu ba, lipudi dibagu ba maxuna,
saing bungina ditaung haruangia mana suxuyangamdi, bagula uda-
lidi."✡

5 Ne lipu titiamdi hatumingadinga bila li: Dahakhaxi ba, "Kubolura
diandi dahauli Urana namua na dahatanga rangrang ba kubolundi
dimaring, binabu maring te ba sina salaga nakira." Bola haruanga bila
ba maring?
6 Tegu sibuna! Nabu Urana bungingbunginalo su mana kubolu maringin
te bila ba, bing sanga ba suxuya lipu longgalo kuboludingdi baru?
7 Ne lipu titiam tela sanga ba hakhaxi ba, "Nabu haruangagu lan-
guangama libu Urana haruangang maxunama tubu, saing alali libu lipudi

✡ **2:24** Aisaya (Aisaia) 52:5; Esekiel 36:22 ✡ **3:4** Olaidi (Buk Song) 51:4

diti Urana yanoa sabanga, bing baruta Urana sina salaga nanga bila nga
lipu kubolu dianam?”
8 Haruanga olangga li bila haruanga olang tela ba, “Tauna, talibu kubolu
diandi bu kubolu xaidi bila lipudi diti Urana yanoa bagula sok!” Lipu teladi
daharungiam olang bungina dilangua ba am gatubatuba bila ba. Maring
ba daxap Urana suxuyangang salakkama.

Lipu Tela Maring Te

9 Binabu taharua baru? Sanga ba taharua ba am Yudadi am gadali
bakbak teladi? Tegu sibuna! Tahatanga masup ba lipu longgalo, am Yudadi
xaung Yuda Teguamdi ba, tawa hawa mana kubolu diana.
10 Bila Urana Xuanoa harua ba:

“Lipu tela maring te. Tegu sibuna.
11 Tela xabianganoa xai te,
tela sai mana Urana te.
12 Lipu longgalo diyamu Urana,
ding longgalo taininau, ding diang sibundi,
tela libu kubolu xai te,
tegu sibuna.”✡
13 “Suxunguding haruangadingdi dibuya bila gobagoba xaxaina,
manadingdi dituxu murakdi.”✡
“Suxungudingdi daharua xaung haruanga hanggalangia lipudi bila moxa
diang baxina.”✡
14 “Suxungudingdi dibaxagi mana guxam diandi xaung harungian-
gua.”✡
15 “Diluki sap ba dung lipudi mati,
16 long baruamta dila mana, dahanggalangia axamandi saing mauxan-
gandi disok la ba,
17 daxabia daxanga gamogamu mosiama te.”✡
18 “Dimaxuwa monga mana Urana te, tegu sibuna.”✡

19 Ne taxabia ba haruanga baruamta hanaunaungua harua mana ba,
harua na lipu gaxarea duwa hawa mana hanaunaunga ba. Bila balau bu
lipu longgalo dimumguti, sanga ba dahaxuya haruanga tela te, xaung bu
hatanga ba lipu titiam longgalo mauxangading Urana maxania.
20 Baing ina naga, lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania mana
kubolua su mana hanaunaungua te. Tegu. Hanaunaungua hatanga nakira
rangrang ba talibu kubolu diandi ing ganina.

Lipu Hatuminga Haringinam Bing Maring

21 Ning hatata Urana hatanga daxanganoa mana tasok maringina
maxania sok sabasabia ba. Halianga mana hanaunaungua. Ne daxanga ba
Moses bung mana bungina bung hanaunaungadi Urana sinadi na, xaung
Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibung mana xauna.
22 Tasok maringina Urana maxania bungina tahatum haringina mana
Yesu Kristo. Urana tongtongia daxanga tela mana Yudadi xaung tela mana
Yuda Teguamdi te. Lipu longgalo disu mana daxanga taininau ing ganina.
23 Namua na lipu longgalo dilibu kubolu diandi. Ding longgalo diraxap
mana axamang xai sibundi duwa Urana ralania.

✡ **3:12** Olaidi (Buk Song) 14:1-3, 53:1-3; Lipu Xabiangam (Saveman) 7:20 ✡ **3:13** Olaidi (Buk Song) 5:9 ✡ **3:13** Olaidi (Buk Song) 140:3 ✡ **3:14** Olaidi (Buk Song) 10:7 ✡ **3:17** Aisaya (Aisaia) 59:7-8 ✡ **3:18** Olaidi (Buk Song) 36:1

24 Ne Urana atin dimoti makira saing mana kuboluna ba uxu kira ba
maringina. Yahanga ba sina olang nakira. Libu bila ba mana Kristo Yesu
oxatanoa bungina luba kubolura diandi sangua kira.
25 Urana ta Kristo masok ba wa hananianga ba gim kubolura diandi
bungina sibinoa ri saing mati. Sisia kuboluradi namua na tahatum
haringina mana Kristo oxatanoa. Bo ba hatanga ba kubolunoa maring,
namua na muga mana Kristo ma, sina salaga na lipu kubolu dianam
longgalo te. Binabu bagu bila kubolunoa maring te. Ning bagu halianga
mana kuboluding diandi, namua na kubolunoa mosiu.
26 Libu bila ba bu hatata hatanga kira ba kubolunoa maring, namua
na ing sibuna maringina xaung suxuya maringina, saing uxu lipu kubolu
dianamdi ba dimaring maxania bungina dahatum haringina mana Yesu.
27 Binabu tahasua baru? Tegu. Nabu tasu mana hanaunaungua, bing
baruta sanga ba tahasua te? Namua bing talibu axamang tela ba tasok
maringina Urana maxania te, ne tasok maringina namua na tahatum
haringina.
28 Namua na taxabia ba lipudi disok maringina Urana maxania mana
dahatum haringina. Disok maringina mana kubolua disu mana hanau-
naungua te.
29 Baruta? Bola Urana Yudadi dingia ing ganina? Tegu. Ina Urana Yuda
Teguamdi dingia xauna.
30 Namua na Urana taininau ing ganina, saing bagula uxu lipu sangga
xuxunganamdi ba dimaring namua na dahatum haringina, saing bagula
uxu lipu sangga xuxungang teguamdi ba dimaring mana daxanga taininau,
namua na dahatum haringina.
31 Bila balau, baing nabu kubolua hatuminga haringinama bing daxan-
gua mana lipudi disok maringina Urana maxania, bing taraxata mana
hanaunaungua? Tahitixiya? Tegu sibuna! Talibu hanaunaungua wa
haringina.

4

Ebraham Maring Namua Na Hatum Haringina

1 Binabu taharua baru mana Ebraham am Yudadi mugangamama? Xap
baru xabianganta mana sok maringina Urana maxania?
2 Nabu Urana uxu Ebraham ba maring mana kubolunoa, bing sanga ba
hasua. Ning Urana maxania, tegu.
3 Urana Xuanoa harua baru? Harua ba, “Ebraham hatum haringina
mana Urana, binabu uxu ba lipu maringina.”✡
4 Ne, bungina lipu tela waxata, bing giminaginoa tauxu ba yahangua te.
Tegu. Axamana bu haxuya oxatanoa.
5 Ning, heku mana lipu tela oxatanoa. Nabu hatum haringina mana
Urana, lipua uxu lipu diandi ba dimaring, bing Urana uxu ba maring
namua na hatum haringina.
6 Xaitamoxi Debit xauna harua bila ba mana Olaidi. Harua mana lipudi
oxatadingdi te bu disok maringina Urana maxania, ne Urana uxudi ba
dimaring binabu duwa xai. Bung ba:

7 “Lipudi Urana yunga kuboluding duduamdi ba,
hatumia muli kuboluding diandi te,
ding duwa xai.

✡ **4:3** Unggutinga (Stat) 15:6

8 Lipua Toxoratamona bagula haxuya kubolung diandi te,
ina wa xai.”✡

9 Kubolua Urana libu lipudi duwa xai, axamana mana lipu sangga
xuxunganamdi ding ganiding? Kimbo axamana mana lipu sangga
xuxungang teguamdi xauna? Menau taharua ba Urana bagu Ebraham
hatum haringina, baing mana namua ba uxu ba maring.
10 Ahatumia bungina uxu Ebraham ba maring. Uxu muga mana duxuxu
sangganoa, kimbo kimuya? Muga baing!
11 Niani xumana disup, baing duxuxu sangganoa, mogungua hatanga
ba Urana uxu ba maring namua na hatum haringina bungina wa lipu
sangga xuxunganama teguyu. Baing ina naga, mana lipuadi dahatum
haringina ne duwa lipu sangga xuxungang teguamdi, Ebraham wa bila
mugangadinga. Bila balau Urana uxudi ba dimaring xauna.
12 Baing xauna, mana lipudi duwa lipu sangga xuxunganamdi, xaung
dinaxu mana mugangaroa Ebraham king babung hatuminga haringinamdi
ina ruha muga mana wa lipu sangga xuxunganama ba, Ebraham wa bila
mugangadinga xauna.
13 Waleu sibuna Urana hau haruangua rangua Ebraham gabu bakbagindi
ba titi longgalo bagula dima rimania. Ning baruta Urana hau haruanga li
rangua Ebraham? Namua na Ebraham su mana hanaunaungua? Tegu.
Namua bing maring, saing Urana uxu bila ba namua na hatum haringina.
14 Nabu lipuadi disu mana hanaunaungua ding ganiding bagula daxap
axadi Urana hau haruangua manadi, bing kubolu hatuminga haringina
axamang olang. Baing haruanga Urana hau bagula hanggalang olang.
15 Namua na hanaunaungua xap Urana ating salianoa ma. Ahatum to.
Long baruamta hanaunaungadi duwa, lipudi didalidi baing.
16 Binabu, axadi Urana hau haruangua manadi, axadi ba taxapdi namua
na tahatum haringina, bu axadi ba dima rangua kubolua Urana atin
dimoti makira, xaung bu haruanganoa bagula aningona mana Ebraham
bakbaging longgalo. Bagula aningona mana bakbagindi duwa hawa mana
hanaunaungua ding ganiding te. Ning bagula aningona mana lipu gaxarea
dahatum haringina bila Ebraham baing. Ina kira longgalo mugangaroa.
17 Axa Moses bung hatanga alali maxuna. Urana harua na Ebraham
ba, “Ngamogung ba usok numanuma xumana mugangadinga.”✡ Ina
mugangaroa Urana maxania namua na hatum haringina mana. Hatum
haringina mana Urana ing sibuna libu lipu matiandi dimesa muli, saing
ing sibuna xap axamandi duwa teguyu masok olang.
18 Maxuna, bagu bila axadi Urana hau haruangua manadi bagula
disok te, ning Ebraham hatumia alaba te, ta ragunga mana Urana
haruanganoa xaung hatum haringina mana. Binabu sok numanuma
xumana mugangadinga, bila Urana harua na ba, “Bagula bakbagimdi disok
xumang sibuna bila ba.”✡
19 Maxuna, Ebraham nianindi 100, saing hatumia sangganoa xabati
ba bila bo ba matiuba. Baing haininoa Sara sanga ba gamona te. Ne
hatumingang haringina xung mari monga te.
20 Ne mana haruanga Urana hau ba, Ebraham hatumingang luwa mana
te. Tegu. Hatumingang haringina tubu saing mana kubolunoa iti Urana
yanoa.
21 Hatuminganoa haring sibuna ba Urana sanga libu haruanga hau ba.

✡ **4:8** Olaidi (Buk Song) 32:1-2 ✡ **4:17** Unggutinga (Stat) 17:5 ✡ **4:18** Unggutinga (Stat) 15:5

22 Namua naga “uxu ba maring.”
23 Haruanga marandi “uxu ba maring” dibungdi mana Ebraham ing
ganina te.
24 Tegu. Dibungdi makira xauna, kira ba Urana bagula uxu kira ba
lipu maringindi, kira ba tahatum haringina mana Urana, lipua iti Yesu
Toxoratamona kiria mesa muli mana matiyua.
25 Urana yunga Yesu ba mati mana kubolura diandi, saing iti mesa muli
bu libu kira tasok lipu maringindi.

5

Gamogamu Mosiu Xaung Gamogamu Yahangana

1 Bila balau, Urana uxu kira ba lipu maringindi namua na tahatum
haringina, binabu tawa mosiu rangua Urana mana Toxoratamona kiria
Yesu Kristo oxatanoa.
2 Yesu xaxa daxangua makira, binabu sanga ba taluxu mana Urana
kubolunoa atin dimoti makira hatata tali mana ba, namua na tahatum
haringina mana Yesu. Baing gamoradi diyaha xauna, namua na tata
ragunga mana tawa rangua Urana ralania.
3 Baing tayaha mana axa ba ing ganina te. Tegu. Gamoradi diyaha xauna
mana salaga taxap, namua na taxabia ba bungina taxap salaga, oxatanoa
bing tali haringina.
4 Bungina tali haringina, oxatanoa bing Urana yaha makira. Bungina
yaha makira, oxatanoa bing tata ragunga mana.
5 Baing ina naga, bungina tata ragunga mana, bagula memeyara
te, namua na Urana murungang sibuna baxagi maluxu makira mana
Aningona sina nakira.
6 Namua na mana bungina kira sanga ba tahauli kira monga te, taxa
mana bungina Urana mogu ba, Kristo ma mati mana lipuadi diyamu
Urana.
7 Maxung sibuna, haxi sibuna mana lipu tela yungaina ba mati bu hauli
lipu maringing tela. Ne bola lipu tela sanga ba haringiaina ba mati bu
hauli lipu xai tela, bo?
8 Ning Urana, hatanga kubolung murung sibuna makira bila li: Bungina
tawa lipu kubolu dianamdiyu, Kristo mati bu hauli kira.
9 Bila balau, Urana uxu kira ba lipu maringindi namua na Kristo sibinoa
ri bu hauli kira, binabu maxung sibuna Kristo bagula xap kira muli sangua
Urana ating salianoa!
10 Namua na bungina tawa Urana bixuandiyu, mana Garanoa matianoa
Urana atin daxaringa makira. Nabu atin daxaringa bila ba, bing maxung
sibuna sanga ba xap kira muli mana Garanoa walinganoa.
11 Maxung sibuna. Baing axamang tela muli. Gamora diyaha rangua
Urana namua na hatata Toxoratamona kiria Yesu Kristo libu kira taxap
Urana kubolunoa atin daxaringa makira.

Adam Daxanga Matiama, Ne Kristo Daxanga Walingama

12 Binabu, bila li: Lipu taininau libu kubolu diana, saing alaba xap
kubolu diana masok titia.* Baing kubolu dianoa aningona bing matia.
Baing bila balau matiyua ma xap lipu longgalo, namua na ding longgalo
dilibu kubolu diana.

---

* **5:12** Lipua ba Adam. Ubagu Unggutinga (Stat) 3:1-7.

13 Muga mana Urana sina hanaunaungua, kubolu diana wa titia. Ne
Urana ta lipudi haruangia mana hanaunaungua te, namua na hanau-
naunga ma teguyu.
14 Bungina Adam laing bungina Moses, matiyua wa etua mana lipu long-
galo, heku dilibu kubolu dian tela te mana didali Urana hanaunaunganoa
bila Adam libu. Baing ina naga, Adam wa babu mana lipua bagula ma
kimuya mana.
15 Ning Urana yahanganoa sina nakira xan tela sibuna mana Adam
kubolung dianoa. Namua na lipu taininau ba kubolung dianoa libu lipu
xumana dimati. Ning kubolua Urana atin dimoti xaung yahanganoa ma
rangua kubolua lipu taininau Yesu Kristo atin dimoti, axa luwadi bagudi li
dimatu ding sabanga sibuna mari mana lipu xumana!
16 Baing xauna, Urana yahanganoa sina nakira xan tela sibuna mana
Adam kubolung diang aningonoa. Namua na Urana suxuyanganoa ma
kimuya mana kubolu diang taininau ba, saing xap salaga ma, ne Urana
yahanganoa ma kimuya mana kubolu diang xumana, saing xap kubolua
Urana uxu lipudi ba dimaring ba ma.
17 Maxuna, lipu taininau kubolung dianoa xap matiyua ma wa etua mana
lipudi. Ning lipu taininau kubolung xaiyua xap axamang tela masok dali
sibuna. Namua na lipu gaxarea daxap Urana kubolung atin dimoti matu
mari manadi xaung yahanganoa uxudi ba dimaring, ding bagula duwa
etua mana axamandi bungina duwa rangua Yesu Kristo long xaiya.
18 Binabu, bila kubolu diang taininau aningonoa xap Urana suxuyangang
salakkama ma xap lipu longgalo, bila balau lipu kubolung maringing
taininau aningonoa xap kubolua Urana uxu lipudi ba dimaring, saing alaba
xap walinga ma rangua lipu longgalo.
19 Bila lipu taininau kubolunoa dali Urana haruanganoa libu lipu
xumana disok lipu kubolu dianamdi, bing bila balau lipu taininau
kubolunoa su mana Urana haruanganoa bagula libu lipu xumana disok
maringina.
20 Urana sina hanaunaungua bu lipudi dibagu ba dilibu kubolu diandi
buk baru. Maxuna, dilibu kubolu diandi buk, ne kubolua Urana atin dimoti
manadi tubu sabanga saing dali sibuna.
21 Libu bila ba bu bila kubolu dianoa wa etua mana lipudi saing xap
matiyua masok, bing bila balau Urana kubolung atin dimoti sanga ba
wa etua mana lipudi saing libudi dimaring, bu daxap walinga subingang
teguama mana Yesu Kristo Toxoratamona kiria oxatanoa.

6

Kubolu Diang Haringinganoa Sup

1 Binabu taharua baru? “Talibulibu kubolu diandiyu bu Urana kubolung
atin dimoti makira tubu sabanga,” bola taharua bila ba?
2 Tegu sibuna! Bila kira tamati, binabu tawa halianga mana kubolu
dianoa. Maring te ba tawa manauyu!
3 Ahatumia. Bungina taxap langa bu hatanga ba tataga rangua Kristo
Yesu, talibu bu hatanga ba tamati rangua xauna.
4 Binabu, bungina taxap langa, dikimang kira rangua mana matianoa,
bu bila Urana iti Kristo mesa mana matiyua mana haringinganoa taiti
Tibura yanoa mana ba, bing bila balau kira xauna sanga ba tahaxa walinga
haunia.
5 Namua na nabu tataga rangua matiania bila ba, bing maxung sibuna
bagula tataga rangua mana mesanganoa muli.

6 Taxabiau, dingelia hatumingara mugangadi xai balingamia rangua
Kristo, bu sangga kubolung diang muganga sup ba, bu tawa hawa mana
kubolu diana bila lipuxira haringina muli te.
7 Namua na lipu gaxarea dimati rangua Kristo ba, kubolu diang
haringinganoa tuxu muli te.
8 Baing nabu tamati rangua Kristo, bing tahatum haringina ba bagula
tawa rangua xauna.
9 Taxabiau, Urana iti Kristo mesa muli mana matiyua, binabu sanga ba
mati muli te. Matiyua haringinganoa sanga ba tuxu muli te.
10 Bungina mati, mati bunging taininau ing ganina bu dali kubolu diang
haringinganoa. Ne hatata wa, saing wauyu bu tuxu Urana oxatanoa.
11 Bila balau bing ahatumiang xauna bila amati awa halianga mana
kubolu diang haringinganoa. Ne awa muli bu atuxu Urana oxatanoa
namua na ataga rangua Kristo Yesu.
12 Binabu labu ayunga kubolu diana wa etua mana sanggaim titiamdiu
tai, nam asu mana sangga murunganoa.
13 Baing labu ayunga sanggaim hataing tela mala rangua kubolu diana bu
tuxu oxatanoau tai. Tegu. Ayungang mala rangua Urana bila lipuadi xapdi
sangua matiyua dima walinga haunia. Binabu ayunga sanggaim hataindi
mala rangua bu tuxu oxatang maringindi manadi.
14 Alibu bila ba namua na kubolu diana bagula wa etua mang muli te.
Namua na hatata awa hawa mana hanaunaungua te, ne awa hawa mana
kubolua Urana atin dimoti mang.

Tawa Lipu Oxata Olanggamdi Mana Kubolu Maringina

15 Binabu taharua baru? “Tawa hawa mana hanaunaungua muli te,
ne tawa hawa mana kubolua Urana atin dimoti makira, binabu sanga ba
talibu kubolu diandiyu,” bola taharua bila ba? Tegu sibuna!
16 Bungina atang lipu tela rimania bu awa hawa mana, bing asok lipuxing
oxata olanggamdi saing asu mana haruanganoa. Bola axabia alaba te?
Sanga ba awa kubolu diang lipuxing oxata olanggamdi, daxanga ba ila
mana matiyua. Kimbo sanga ba asu mana Urana haruanganoa, daxanga
ba ila mana kubolu maringina.
17 Ne ngaharua xai sibuna mala rangua Urana, namua na muga awa
kubolu diang lipuxing oxata olanggamdi, ne hatata mana hatumingaim
longgalo asu mana tubatubaikka li axap ba, ala hawa mana.
18 Muga kubolu diana goxiang, ne Urana lubang, saing asok kubolu
maringina lipuxing oxata olanggamdi.
19 Ngahatanga haruangagua babwia xaung ngaharua mana lipu oxata
olanggamdi, namua na hatumingaim titiamdi diraxap. Muga ata sanggaim
hataindi mana kubolu musunama xaung kubolu hanaunaunga dalingama
tang rimadinga bu awa hawa manadi, saing tang daxaiang ba alibulibu
kubolu diang xumana. Ne hatata bing ata sanggaim hataindi kubolu
maringing rimania bu awa hawa mana, saing bagula xaiang ba asok Urana
iniadi.
20 Bungina awa kubolu diana lipuxing oxata olanggamdi, awa hawa
mana kubolu maringina monga te.
21 Ne aningong xai baru sok mana kuboluadi alibudi mana bungina
baguba? Tegu. Kuboluadi ba hatata memeyaim manadi. Kuboluadi ba
subingadinga bing matiyua!*

* **6:21** ***matiyua***—Pol harua mana lipudi dilibu kuboluadi ba, bagula duwa long salakkam yabinia bungingbunginalo.

22 Ne Urana lubang mana kubolu diandi digoxiang ba, saing asok
Urana lipuxing oxata olanggamdi. Baing ina naga, aningonoa axap bing
asok Urana iniadi, saing daxanga ba subinganoa bing walinga subingang
teguama.
23 Namua na kubolu diandi haxuyangadingdi bing matiyua, ning Urana
yahanganoa bing walinga subingang teguama, sina olang nakira namua
na tataga rangua Kristo Yesu Toxoratamona kiria.

7

Yaungua Hatanga Xabianga Baguli

1 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaharua nang lipuadi axabia
Urana hanaunaunganoa. Binabu axabia xai sibuna ba hanaunaungua wa
etua mana lipudi bungina duwauyu ing ganina. Ne bungina dimati bing
tegu.
2 Ahatum to. Hanaunaungua taga haing yaungam tela rangua ayuana
bungina gamatauyu. Ne nabu ayuanoa mati, bing sup mana yaunga
hanaunaunganoa.
3 Baing ina naga, nabu ayuanoa gamatauyu saing haininoa yau lipu tela,
bing bagula duxu ba haingga libu kubolu diana mana yaunga daxanganoa.
Ning nabu ayuanoa mati, bing hanaunaungua yunga mana yaunganoa.
Maxuna, nabu yau tela muli, bing kubolunoa kubolu diana mana yaunga
daxanganoa te.
4 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, Urana libu bila balau
mang xauna. Amati rangua Kristo, binabu awa hawa mana hanaunaunga
haringinganoa te. Libu bila ba bu ataga rangua tela, lipua iti mesa mana
matiyua. Tataga rangua bu aningora mana Urana.
5 Namua na muga bungina hatumingara muganga xai kirauyu, hanau-
naungua iti murungara kubolu dianamdi dimesa saing dituxu oxatadinga
sanggaria. Baing ina naga, aningonoa bing matiyua.
6 Ne hatata tasup mana hanaunaunga haringinganoa. Namua na bila
tamati tawa halianga mana, saing tuxu kira muli te. Hatata Urana
oxatanoa tatuxu, tatuxu mana daxanga muganga hanaunaungam te. Tegu.
Tatuxu mana daxanga hauna mana Urana Aningonoa.

Tahaunggana Kubolu Diana

7 Binabu taharua baru? “Nabu hanaunaungua iti mesa murungaroa
ba talibu kubolu diandi, bing hanaunaungua doa,” bola taharua bila ba?
Tegu sibuna! Nabu hanaunaungua wa te, bing maxung sibuna sanga ba
ngaxabia kubolu baruamtadi diandi te. Hanaunaungua bili ba, “Labu
uxawau tai.”✡ Ne nabu bili bila ba te, bing maxung sibuna sanga ba
ngaxabia ba kubolu xawanga kubolu dian te.
8 Ne kubolu diana bagu ganangana mana hanaunaunga bilinganamga
ba, saing libu xawanga xangxana disok hatumingagia. Nabu hanaunaun-
gua te, bing kubolu diana haringinganoa bila ba te. Haringinganoa mati
ba.
9 Muga bungina ngaxabia hanaunaungua teguyu, ngahagaxa ba walin-
gagua xai. Ning kimuya bungina hanaunaungua ma rangua nga, kubolu
diana mesa maluxu manga saing ngawa halianga mana Urana bila
ngamati.

✡ **7:7** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:17; Hanaunaunga (Lo) 5:21

10 Binabu ngabagu ba hanaunaungadi li ngahagaxa ba bagula disina walinga nanga ba, ning dilibu bila ba te. Tegu. Dilibu ngawa halianga mana Urana bila ngamati baing.

11 Namua na kubolu diana, bagu ganangana mana hanaunaungua, tuxu murak manga, saing mana hanaunaungadi ba ung nga mati.

12 Baing ina naga, hanaunaungua bing Urana inia, saing taining tainina bing iniadi xauna, dimaring xaung daxai.

13 Ning baruta? Bola axa xaiya ba libu ngamati? Tegu sibuna! Ne kubolu diana tuxu oxatanoa maluxu mana axa xaiya ba bu ngamati haruangia. Binabu sanga ba tabagu kubolu diana diang sibuna baru. Tuxu oxatang dianoa maluxu mana Urana hanaunaungang xaidi.

14 Taxabiau, hanaunaungua ma rangua Urana Aningonoa. Ne nga ba, nga lipu titiam. Kubolu diana tuxu nga saing bila balau ngasok lipu oxata olanggam mana.

15 Kuboluadi ngalibudi, ngaxabia namua ngalibudi te. Namua na kubolu xaidi ngabo ba ngalibudi, ngalibudi te. Ne kubolu hauxagu sibuna manadi ba, ding naga ngalibudi.

16 Ne nabu ngaxabia ba kubolugu didoa, bing alaba hatanga ba nganai ba hanaunaungua xai.

17 Bila balau, binabu nga ba ngalibu kubolu diandi te, ne kubolu diana ma rung maluxu manga bila numa moxona, ina naga libudi.

18 Ngaxabia ba axamang xai tela wa maluxu manga te. Ngaharua mana hatumingagu muganga baing. Namua na murugu ba ngalibu kubolu xaidi, ning sanga ba ngalibudi te.

19 Namua na kubolu xaiyadi ngabo ba ngalibudi, axadi ba ngalibudi te. Tegu. Kubolu diandi hauxagu manadi ba, axadi naga ngalibudi.

20 Ne nabu ngalibu kuboluadi hauxagu mana ngalibudi, bing nga ba ngalibudi te. Tegu. Kubolu diana wa maluxu manga naga libudi.

21 Binabu ngabagu kubolua na bila li wa etua mana walingagua: Bungina ngabo ba ngalibu kubolu xai, kubolu diana wa rangua nga.

22 Namua na maluxu hatumingagia ngayaha sibuna mana Urana hanaunaunganoa,

23 ning ngabagu kubolu tela haringinganoa wa maluxu sanggagia. Kubolua ba haunggana kubolua hatumingagua bo ba libu, saing tuxu nga, ta nga hawa mana kubolu diana ba wa maluxu sanggagia bila lipuxigu haringina.

24 Si laku! Nga lipu mauxangang sabanggam baru! Gaxarea bagula xap nga muli sangua sangga matiamga li?

25 Ngaharua xai sibuna na Urana! Namua na Yesu Kristo, Toxoratamona kiria bagula xap nga muli!

Baing ina naga, nga ba ngatuxu Urana hanaunaungang oxatanoa hatumingagia, ning hatumingagu muganga xai nga bu ngatuxu kubolu diang oxatanoa.

8

Walinga Hauna Urana Aningonoa Sina

1 Urana uxu kira ba lipu maringindi namua na tahatum haringina, binabu hatata kira tataga rangua Kristo Yesu, suxuyangang salakkama bagula xap kira te.

2 Namua na mana Kristo Yesu oxatanoa, Urana Aningong walingam
haringinganoa luba kira taining tainina, bu tayunga kubolu diana matiyua
tang haringingadinga.
3 Hanaunaungua sanga ba luba kira te. Haringingan te, namua na
hatuminga muganga tuxu kira. Ning axa ba hanaunaungua sanga ba libu
te, Urana ing sibuna libu. Soxi ing sibung Garanoa ma xap sangga bila
kira lipu kubolu dianamdi, bu wa hananiangua mana kubolura diandi.
Baing mana sangganoa ba Urana ta kubolu diana haruangia, saing sahi
haringinganoa masup.
4 Libu bila ba bu kubolu maringing hanaunaungamdi disok sibuna
mana walingaradi. Disok bungina tahaxa mana hatuminga muganga
daxanganoa te, ning disok bungina tahaxa mana Aningong daxanganoa.
5 Namua na lipu gaxarea dahaxa mana hatuminga muganga
daxanganoa, hatumingadingdi dahaxi mana hatuminga muganga
murunganoa. Ning lipu gaxarea dahaxa mana Urana Aningong
daxanganoa, hatumingadingdi dahaxi mana Aningong murunganoa.
6 Lipu gaxarea hatumingadingdi dahaxi mana hatuminga muganga,
daxanga ba ila mana matiyua. Ning lipu gaxarea hatumingadingdi dahaxi
mana Urana Aningonoa, daxanga ba ila mana walinga xaung gamogamu
mosiu.
7 Lipu gaxarea hatumingadingdi dahaxi mana hatuminga muganga, ding
Urana bixuandi. Duwa hawa mana Urana hanaunaunganoa te. Maxung
sibuna ding sanga te.
8 Adi hatuminga muganga xaidi ba sanga ba dilibu Urana yaha te.
9 Ning ang ba, hatuminga muganga xaiang te. Tegu. Urana Aningonoa
xaiang, nabu maxuna Aningonoa wa maluxu mang. Baing lipu gaxarea
Aningonoa ma rangua Kristo ba wa maluxu manadi te, bing ding iniadi te.
10 Ning nabu Kristo wa maluxu mang, heku sanggaimdi bagula dimati
namua na kubolu diandi dahanggalangiadi, Urana Aningonoa sina walinga
nang namua na asok maringina Urana maxania.
11 Urana iti Yesu mesa muli mana matiyua. Baing ina naga, nabu
Aningonoa wa maluxu mang, bing heku sanggaimdi bagula dimati, bagula
libudi duwa muli. Urana, ina iti Kristo mesa muli mana matiyua, bagula
libu bila ba mana Aningonoa wa maluxu mang ba haringinganoa.
12 Baing ina naga, riagu hatuminga haringinam mana, bing tasu mana
Urana Aningong haruanganoa, labu tasu mana hatuminga muganguau tai.
13 Namua na nabu mana walingaima ahaxa mana hatuminga muganga,
bing bagula amati. Ning nabu mana Urana Aningong haringinganoa aung
hatuminga muganga kubolundi dimati, bing bagula awa.
14 Namua na lipu gaxarea diyunga ding ba Urana Aningonoa xaidi, ding
Urana garandi.
15 Namua na aningoningo axap ba, libuang asok lipu oxata olanggamdi
muli bu amaxuwa mana lipuxim haringinoa te. Tegu. Ang gaxap Urana
Aningonoa, saing mana rimanoa xapkutiang bu asok garandi. Binabu
mana namua ba sanga ba tawagi ba, “Mama, Tibugu!”
16 Aningonoa ing sibuna gabu aningoradi ba haringia haruangua ba tawa
Urana garandi.
17 Baing nabu tawa garandi, bing bagula taxap axamang xaidi Urana
hau haruangua ba sinadi nakira. Axadi ba sabangaroa Kristo xapdi bagula
taxapdi xauna. Bagula taxapdi nabu maxuna hatata taxap salaga rangua
bu kimuya sanga ba tawa rangua ralania.

Axamang Xai Sibung Kimuamdi

18 Ngabagu ba salakkadi hatata taxapdi axamang olang sibuna, bungina
tahatumia ralang sabanga Urana bagula hatanga masok nakira.
19 Namua na axamang longgalo Urana tongtongiadi diragu dibagu
haringina mua mana xaidapka Urana bagula hatanga lipu gaxarea garandi.
20 Namua na axadi tongtongiadi dituba dituba disok bila Urana muruna
mana ba sus. Murungadinga libudi duwa bila ba te. Tegu. Urana libudi
duwa bila ba bu dita ragunga mana
21 xaidapka bagula lubadi sangua buyangua tuxudi ba, bu ding xauna
sanga diluxu daxap ralang taininau Urana garandi diluxu daxap.
22 Taxabiau, axamang longgalo Urana tongtongiadi duxunumia salaga
bila salak hayauxingam. Binabu waleu ma hatata axamandi digudi mua.
23 Ne axadi li ding ganiding te. Tegu. Kira ba xauna tagudi luria. Kira
taxap Urana Aningonoa bila yahanga mugamugangama masup ba. Tagudi
luria saing taragu tabagu haringina mua mana xaidapka Urana bagula
xapkuti kira masup bu tawa garang sibundi. Baing mana xaidapka ba
sanggaradi bagula disok hauna saing axamandi bagula disoxautidi te.
24 Urana xap kira muli ba, saing mana bungina baguba ma laing hatata,
tata ragunga mana ralang kimuama. Ning nabu lipu tela xap axamang tela,
bing ta ragunga mana te. Namua na gaxarea ta ragunga mana axamana
xap masup ba? Tegu.
25 Ne nabu tata ragunga mana axamana taxap teguyu, bing taharingia
hatumingaria taragu mana saing tayunga kubolua ba te.
26 Bila balau, Urana Aningonoa hauli kira bungina aningoradi haringin-
gading te. Namua na baraxinta xai mana tasabu mana, taxabia te. Ne
Aningonoa ing sibuna sabu ba hauli kira saing gudi na Urana xaung
haruanga sanga mana taharua na te.
27 Baing Urana bagu sibuna lipudi hatumingadinga, saing xabia axa
Aningonoa harua mana, namua na Aningonoa sabu xaung xusungangadi
disu mana Urana murunganoa, bu hauli lipuxing maringindi.
28 Baing taxabia ba Urana libu axamang longgalo duwaxata xauna bu
disok xai na lipu gaxarea muruding sibuna mana, adi mogudi ba disok
lipuxindi namua na alaba su mana murunganoa manadi.
29 Namua na muga Urana xabia lipuxindi bagula gaxarea, saing muga
mogudi ba disok bila Garanoa, bu Garanoa sok matuau liwe mana
kixinging xumana.
30 Baing adi muga Urana mogudi ba, wagi manadi xauna. Baing adi
wagi manadi ba, libudi disok maringina maxania xauna. Baing adi libudi
disok maringina maxania ba, sina yaya sabanga nadi bu daxap walinga
xai ralania xauna.
31 Binabu taharua baru mana axadi ba Urana libudi makira? Urana wa
rangua kira, binabu gaxarea sanga ba dali kira?
32 Urana tuxuti ing sibung Garanoa te. Tegu. Yunga bixuandi rimadingia
bu xap kira longgalo yabaroa. Bila balau, binabu maxung sibuna
hatuminganoa bagula mesa ba sina axamang longgalo dahauli kira ba
talibu murunganoa walingaria xauna.
33 Urana ing sibuna mogu kira ba tawa lipuxindi. Binabu gaxarea sanga
ba ta kira haruangia? Urana ing sibuna libu kira tasok maringina maxania.
34 Baing gaxarea bagula haxi mana kira taxap salaga haruangia? Tegu,
lipu tela te. Namua na Kristo Yesu mati makira, saing axamang sabangga
ba, bing mesa muli baing. Rung yabang yayamia mana Urana rimang
rimamo rubinia, saing sabusabu na Urana makira.

35 Binabu gaxarea sanga ba utu kira sangua Kristo murungang sibunoa?
Nabu mauxanganoa xap kira, kimbo nabu taxap doa, kimbo nabu taxap
salaga, kimbo nabu gesak sabanga xap kira, kimbo nabu taxola mana
imangdi, kimbo nabu axamang diana bo ba hanggalangia kira, kimbo nabu
lipu tela bo ba ung kira waxangia, bola axadi ba sanga ba dutu kira sangua
Kristo murungang sibunoa? Tegu sibuna!
36 Axadi ba bila Xaitamoxi Debit bung, harua na Urana ba,

"Am lipuximdi, saing mana namua naga bungingbunginalo lipudi dibo ba
dunggam mati.
Dibaguam bila sipsipdi lipudi dibo ba dungdi mati ditutudi."✡

37 Ne nabu axadi ba disok makira, heku. Kristo murung sibuna makira
saing bagula tadali sibuna axadi ba rimania.
38 Hatumingagua haring sibuna ba matiyua, kimbo mauxangang
walingamdi, kimbo Urana uleginamdi, kimbo xaungadi, kimbo axamang
hatatamdi, kimbo axamang kimuamdi, kimbo aningoningo yayamdi,
39 kimbo aningoningo etuamdi kimbo aningoningo hawamdi—maxung
sibuna axamang tela liwe mana axadi Urana tongtongiadi sanga ba dutu
kira sangua Urana murungang sibunoa te, murungang sibuna ba hatanga
nakira mana Yesu Kristo Toxoratamona kiria.

9

Urana Mogu Isreldi

1 Tauna, haruanga bagula ngabaxanga li maxuna. Ngalangua te, namua
na ngataga rangua Kristo. Urana Aningonoa wa etua mana hatumingagua
ba haringia, binabu ngaxabia ba maxung sibuna.
2 Bungingbunginalo ayangagu sibuna saing hatumingagua mauxang
sibuna
3 mana bakbagigudi, riagu Yudadi. Nabu haulidi ba dahatum haringina
mana Kristo, bing murugu ba ngayunga nga bu Urana libu doa manga
saing hitixiya nga sangua Kristo. Murugu sibuna manadi bila ba.
4 Ding Isreldi, Urana xapkutidi bila garandi, hatanga ralanoa nadi, saing
hau haruanga xumana ranguadi. Sina hanaunaunganoa nadi, hatanga
daxanganoa nadi ba disabu mana baru, saing hau haruanga xumana ba
haulidi.
5 Ebraham, Aisak xaung Yekop ding mugangadingdi. Kristo ing sibuna
Isrel tela. Sibiding tela. Kristo ba Urana baing. Wa etua mana axamang
longgalo, saing taiti yanoa bungingbunginalo! Maxung sibuna.
6 Isreldi diyamu Urana, ne bola ahagaxa ba haruanga Urana hau
ranguadi ba xung mari olang? Tegu. Namua na Isrel bakbaging longgalo
Urana lipuxindi te.
7 Baing xauna, Ebraham bakbaging longgalo garang sibundi Urana
maxania te. Tegu. Namua na Urana harua na Ebraham ba, "Garam
xumana ngahau haruangua ranguaung manadi ba, bagula disok mana
Aisak."✡
8 Mana haruanga ba tabagu ba lipu gaxarea disok Ebraham garandi
mana sibinoa ing ganina, adi duwa Urana garandi maxania te. Ning lipu
gaxarea disok mana haruanga Urana hau, adi ba duwa Urana garang
sibundi naga.

✡ **8:36** Olaidi (Buk Song) 44:22 ✡ **9:7** Unggutinga (Stat) 21:12

9 Ahatum muli to. Ebraham garanoa Ismael wa masup ba mana xaidapka
Urana hau haruangua mana gara tela ba, “Bagula ngagoxoya ma muli
mana sobakka baguli niani etuama, saing Sara bagula sep ing sibung
garang luba.”✡
10 Ina naga mugangaroa Aisak. Axamang tela muli bing kimuya mana
yau Rebeka, hayau haragaragangandi.
11-12 Ning muga mana hayau dingtang, muga mana tela libu xai kimbo
doa, Rebeka xap ulek tela rangua Urana, harua ba, “Matuaua bagula
tuxu kixinginoa oxatanoa mana.”✡ Urana harua bila ba bu hatanga
ba daxanganoa mogu lipudi mana baru. Wagi mana lipudi, ne namua
wagi manadi bing kuboludingdi te, namua wagi manadi bing ing sibung
murunganoa.
13 Bila Urana harua mana Xuanoa ba, “Yekop murugu sibuna mana, ne
Iso murugu mana te.”✡
14 Binabu taharua baru? Bola Urana kubolung suxuyangama maring te?
Tegu sibuna!
15 Namua na harua na Moses ba,

“Bagula ngausinga lipu gaxarea ngausinga,
saing bagula atigu mana lipu gaxarea atigu mana.”✡

16 Binabu bungina Urana mogu lipu tela, alaba sok mana lipua ba
murunganoa te, kimbo sok mana lipua ba kubolunoa te. Tegu. Sok mana
Urana usinganganoa ing ganina.
17 Namua na mana Xuanoa bala Pero, Isip Xaitamoxi, ba, “Ngamogung
mana namua li naga, bu ngahatanga haringingagu sabanga mana axadi
ngalibudi disok maung, xaung bu yagua sabanga naxuyanganoa bagula
sup mala mana titi longgalo.”✡
18 Baing ina naga, tabagu Urana usinga lipu gaxarea bo manadi, saing
libu hatumingadingdi diriba ding mana lipu gaxarea bo manadi.
19 Bola angia tela bo ba hati nga ba, “Nabu Urana libu bila ba, bing baruta
su haruanga nakira mana kubolura diandi? Namua na lipu tela sanga ba
xukxugia Urana murunganoa te!”
20 Ne ung lipu ing ganina, binabu ung gaxarea ubo ba uhakhaxi rangua
Urana? Axa lipu tela tongtongia sanga ba hakhaxi rangua lipuxing
tongtongiangama bila li te: “Utongtongia nga bila li baru?”✡ Tegu.
21 Lipu bori tongtongianganama bagula xap titi hataing tela, saing mana
ing murunganoa tongtongia tela mana oxata xai sibunam xaung tela mana
oxata xaidap taining taininam. Kubolunoa maring? Wane.
22 Baing Urana xauna sanga ba libu ing murunganoa, bo? Bola bo
ba hatanga ating salianoa xaung haringinganoa, ning ina lipu kubolu
ragunganam, binabu ragu sibuna mana lipuadi ating salianoa wa manadi,
adi daxauxau mana dahanggalang.
23 Bola libu bila ba bu hatanga ralang subingang teguama masok na adi
usingadi, adi xauxaudi muga bu duwa ralania kimuya.
24 Adi wagidi ba kira baing. Ne wagi kira mana Yudadi ding ganiding te,
wagi kira mana Yuda Teguamdi xauna.
25 Bila harua mana Yuda Teguamdi mana Hosea xailongina ba,

✡ **9:9** Unggutinga (Stat) 18:10,14 ✡ **9:11-12** Unggutinga (Stat) 25:23 ✡ **9:13** Malakai 1:2-3 ✡ **9:15** Xapdi Muli (Kisim Bek) 33:19 ✡ **9:17** Xapdi Muli (Kisim Bek) 9:16 ✡ **9:20** Aisaya (Aisaia) 29:16, 45:9

"Lipuadi ngayuadi te, bagula ngauxudi ba, 'Lipuxigudi',
saing lipuadi ngahatanga ba murugu sibuna manadi te, bagula ngauxudi ba, 'Lipuadi nga murugu sibuna manadi,' "✡

26 baing xauna harua ba,

"Mana longga ngabaladi ba,
'Ang lipuxigudi te,'
bagula ngauxudi ba 'Urana walingama garandi.' "✡

27 Aisaya hatumia Isreldi saing wagi ba,

"Heku Isreldi xumang sibuna bila ulangulang,
hataing kaxukang sibuna ing ganina bagula Urana xapdi muli.
28 Namua na Toxoratamona bagula libu haruangang suxuyangama mana titia li,
bagula libu masup sap, sanga ba halisi te."✡

29 Baing bila Aisaya harua muga ba:

"Nabu Toxoratamona Haringing Sibunama
yunga bakbagira teladi duwa te,
bing bagula taxap hanggalangiangua bila Sodamdi ba,
tasup bila Gomoradi* baing."✡

Isreldi Dahatum Haringin Te

30 Binabu taharua baru mana axadi ba? Namua bing Yuda Teguamdi disai daxanga te bu disok maringina Urana maxania, ning disok mana namua na dahatum haringina mana Kristo.
31 Ne Isreldi disu mana daxanga hanaunaungam bu disok maringina Urana maxania, ning dilibu sus.
32 Baruta? Namua dibagu te bing dahagaxa ba daxanga disu mana hanaunaungua bagula libudi dimaring mana kuboludingdi, ne Urana daxangang hatuminga haringinama dahatumia te. Kristo bila siang tela wa daxangia, saing Isreldi ditatuaki mana, xungdi mari.
33 Bila Aisaya bung Urana haruanganoa ba,

"Bagu ngata lipu tela† mana Xaxagana Sayon‡ bila siang tela lipudi ditatuaki mana,
bila siang tela libudi xungdi mari mana,
ne lipu gaxarea dahatum haringina mana bagula memeyading te."✡

✡ **9:25** Hosea 2:23 ✡ **9:26** Hosea 1:10 ✡ **9:28** Aisaya (Aisaia) 10:22-23 * **9:29** ***Sodamdi...Gomoradi***—Long luwadi ba waleu sibuna lipu diang sibundi duwa manadi. Urana sahidi bungina hanggalangia longgadi ba, saing ung lipu longgalo duwa manadi. Ebraham garanoa Lot xaung Lot nanuhangindi ding ganiding Urana ungdi te. ✡ **9:29** Aisaya (Aisaia) 1:9 † **9:33** ***lipu tela***—Lipua ba Yesu. Bila siang lipudi ditatuaki mana namua na bungina dahatum haringina mana te, bila xungdi mari. ‡ **9:33** ***Xaxagana Sayon***—Grik xuana harua mana long sabangga Yerusalem. Xaxagana Sayon xaxagana Yerusalem wa mana. ✡ **9:33** Aisaya (Aisaia) 8:14, 28:16

10

1 Riagu hatuminga haringinam mana, murungagu sabangua xaung axa
ngasabu na Urana haringina mana bing xap Isreldi muli.
2 Maxung sibuna ngabaxanga ba dahaxi mana dilibu Urana mu-
runganoa. Ning daxabia Urana daxanganoa rangrang te.
3 Dahasuxi mana Urana daxanganoa mana libu lipudi disok maringina
maxania, binabu dituba ba ditongtongia ding daxangadinga. Bila balau
dila hawa mana Urana daxangang maringinama te.
4 Ne hanaunaungua ma xung mana Kristo, bu lipu gaxarea dahatum
haringina mana bagula disok maringina Urana maxania.

5 Hatuminga mana daxanga mana lipudi disok maringina mana disu
mana hanaunaungua, Moses bung mana ba, "Lipu gaxarea disu maringing
sibuna mana hanaunaunga longgalo bagula daxap walinga subingang
teguama."✡
6 Ning Urana Xuanoa harua mana daxanga hatuminga haringinama
mana lipudi disok maringina bila li: "Labu uharua hatumingamia bila
liu tai: 'Gaxarea bagula haing mala long xaiya?' "✡ (Xusunganga baguba
namuxina bing gaxarea bagula haing mala saing xap Kristo mari.)
7 "Kimbo labu uharua hatumingamia bila liu tai: 'Gaxarea bagula ri
mala lipu matiandi Mabidingia?' "✡ (Xusunganga baguba namuxina bing
gaxarea bagula ri mala bu iti Kristo mesa muli.)
8 Ning lipu gaxarea wa maringina mana daxanga hatuminga haringi-
nama harua ba, "Ulega mosi mana usu mana. Wa suxungumia xaung
hatumingamia."✡ Ulekka ba harua mana daxanga hatuminga haringinama
am gabaxanga.
9 Haruanga ba bing nabu ubaxanga suxungumia ba, "Yesu ina Toxorata-
mona," xaung uhatum haringina hatumingamia ba Urana iti mesa mana
matiyua, bing Urana bagula xapkung muli.
10 Namua na mana hatumingama uhatum haringina bing usok maring-
ina Urana maxania, xaung mana suxunguma ubaxanga bing Urana
xapkung muli.
11 Namua na Urana Xuanoa harua mana Lipuxing Mogunganama ba,
"Lipu gaxarea dahatum haringina mana bagula memeyading te."✡
12 Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa hasusu mana haruanga baguba.
Ding Toxoratamona dingia taininau. Ina Toxoratamona mana lipu
longgalo, saing hatuminganoa mesa sabanga mana lipu gaxarea duwagi
mana ba haulidi.
13 Namua na "Lipu gaxarea duwagi mana Toxoratamona ba haulidi,
Toxoratamona bagula xapdi muli."✡

14 Ne sanga ba duxusunga ba haulidi baru nabu dahatum haringina
mana te? Baing sanga ba dahatum haringina mana baru, nabu dilungu
te? Baing sanga ba dilungu baru, nabu lipu tela baxanga nadi te?
15 Baing sanga ba dibaxanga nadi baru, nabu Urana soxidi mala te?
Bila haruanga wa Urana Xuania ba, "Lipudi dibaxanga ulek xaiyua bing
malingadinga xai sibuna!"✡

16 Ning Isrel longgalo daxap ulek xaiya ba te! Namua na Aisaya harua
ba, "Toxoratamona, lipu tela hatum haringina mana haruangamamdi te!"✡

✡ **10:5** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 18:5 ✡ **10:6** Hanaunaunga (Lo) 30:13 ✡ **10:7** Hanaunaunga (Lo) 30:13 ✡ **10:8** Hanaunaunga (Lo) 30:14 ✡ **10:11** Aisaya (Aisaia) 28:16 ✡ **10:13** Yoel (Joel) 2:32 ✡ **10:15** Aisaya (Aisaia) 52:7 ✡ **10:16** Aisaya (Aisaia) 53:1

17 Baing ina naga, lipudi dahatum haringina mana Kristo namua na
dilungu ulega, saing dilungu ulega namua na lipudi dibaxanga Kristo nadi.
18 Ne ngaxusunga ba, maxuna dilungu ulek xaiya ba, lo? Wane, maxung
sibuna dilungu ba! Bila dibung mana Olaidi ba:

"Waxudingtuandi* disup mala mana long longgalo,
haruangadingdi dila mana titi subingandi ba."✡

19 Ne ngaxusunga muli ba, maxuna Isreldi daxabia Urana uleginoa
rangrang ba? Wane, maxung sibuna daxabia ba! Ne dududing. Moses
lipu mugamugangam harua mana alaba bungina bung haruangua Urana
harua na Isreldi ba:

"Bagula ngalibuang ahatum doa mana lipuadi doxola yaya maxagia,
bagula ngalibuang ba atim disala mana lipuadi ahagaxa ba lipu
kakahandi."✡

20 Baing kimuya Aisaya harua haringina bungina bung Urana haru-
anganoa ba:

"Lipuadi disai manga te, ding disok manga.
Baing ngahatanga nga na lipuadi duxusunga manga te."✡

21 Ning mana Isreldi, Aisaya bung Urana haruanganoa manadi ba:

"Buraraging sibuna ila bungbung ngata rimagudi mala rangua lipuadi ba
xapdi ma muli,
ne dududing xaung toxodingdi daharing."✡

11

Urana Libu Xai Mana Isrel Hataindi

1 Binabu ngaxusunga ba, Urana hitixiya lipuxing Isreldi lo? Tegu sibuna!
Namua na nga ba nga Isrel tela xauna. Nga Ebraham bakbaging tela ngasok
mana bakbakka Benyamin.
2 Lipuadi Urana mogudi mugamugau sibuna ba hitixiyadi te. Ahatum to.
Ang gaxabia Elaitsa naxuyanganoa wa Urana Xuania. Bungina harungia
Isreldi na Urana, harua ba,
3 "Toxoratamona, dung lipuxim suxunguxunguamdi mati, duxui kabuk-
abum hananiangamdi. Baing ina naga, hatata nga ganigu ngawauyu, saing
dituba ba dung nga mati xauna!"✡
4 Ne Urana haxuya haruanganoa baru? Harua na ba, "Ngasaxangia 7,000
lipudi manga ding digung kiding tuxundi mari mana disabu mana urana
languangam Baal te."✡
5 Binabu, hatata bila balau. Hataing kaxukana duwa xauna, Urana
mogudi namua na atin dimoti manadi.

---

* **10:18** ***Waxudingtuandi...haruangadingdi***—Haruanga ba harua mana xaidaba, sobaga xaung hatungdi disina mari mana long longgalo, binabu bila waxudingtuandi xaung haruangadingdi dibaxagi mana long longgalo titia. ✡ **10:18** Olaidi (Buk Song) 19:4 ✡ **10:19** Hanaunaunga (Lo) 32:21 ✡ **10:20** Aisaya (Aisaia) 65:1 ✡ **10:21** Aisaya (Aisaia) 65:2 ✡ **11:3** 1 Xaitamoxi (1 King) 19:10,14 ✡ **11:4** 1 Xaitamoxi (1 King) 19:18

6 Baing nabu libu bila ba mana adi atin dimoti manadi, bing taxabia
ba mogudi mana kuboludinga te. Nabu mogudi mana kuboludinga, bing
sanga ba tauxu kubolunoa ba atin dimoti te.
7 Binabu taharua baru? Bila li. Isreldi disai haringina mana daxanga
ba disok maringina Urana maxania. Xumana disaisai sus. Ning
unrangina ding ganiding disok mana, ding Urana mogudi ba. Ne teladi
hatumingadingdi diriba ding.
8 Bila Urana Xuanoa harua ba:

"Urana libu hatumingadingdi dirabang,
libu maxadingdi dahaxatu bu dibagu axamang maxunamdi te,
saing libu tangadingliandi dahaxatu bu dilungu haruanga maxunamdi te,
ma ma laing hatata li."✡

9 Bila Xaitamoxi Debit harua manadi ba:

"Ngabo ba ulibu kabukabuding xangingama sok bila amaga tela xaung biting tela,
bila siang tela ditatuaki mana xaung daxap haxuyangading sibundi.
10 Ngabo ba ulibu maxadingdi dilaba bu sanga ba dibagu te,
xaung uta mauxangandi etua manadi bu ubudingdi doga doga mala."✡

Urana Xap Yuda Teguamdi Muli

11 Binabu ngaxusunga ba, bungina Isreldi ditatuaki mana siang ha-
tuminga haringinamga ba, bing xungdi mari sibuna saing duwa halianga
mana Urana bungingbunginalo? Tegu sibuna! Ning mana kuboluding
diana diyamu Urana ba, daxanga xabinga muliama xaxaina mana Yuda
Teguamdi, bu Urana yumyum Isreldi bu hatumingadingdi didoa manadi.
12 Bungina Isreldi dilibu kubolu diana diyamu Urana ba, lipu titiam
longgalo daxap Urana guxaminganoa. Bungina Urana guxaminganoa
mana Isreldi hanggalang, Yuda Teguamdi daxap. Bila balau, binabu
ahatumia: Nabu Isrel longgalo dahatum haringina, bing guxaminganoa
bagula baxagi sibuna!
13 Hatata ngaharua nang Yuda Teguamdi. Urana mogu nga aposel bu
ngahauliang Yuda Teguamdi. Binabu ngaiti oxata li sok sabanga sibuna
lipudi maxadingia,
14 namua na nabu nga sanga ba, bing ngabo ba ngayumyum bakbagigu
Yudadi ba hatumingadingdi didoa, bu teladi bagula dahatum haringina,
binabu Urana bagula xapdi muli.
15 Namua na bungina Urana hitixiyadi, daxanga xaxaina mana Yuda
Teguamdi ba disok gamogamu taininau rangua. Nabu bila ba mana namua
hitixiyadi, bing bungina xapdi muli bagula xai sibuna. Bagula bila lipudi
digiti sangua matiyua daxap walingua baing!
16 Ebraham bakbagindi bagula Urana iniadi namua na Ebraham gabu
Isrel mugangadingdi iniadi. Bila salanga longgalo Urana iniadi namua na
yahanga mugamugangama dahanania na ba inia. Bila balau, nabu xai
oxaxandi Urana iniadi, bing xai rimandi bagula iniadi xauna.*

✡ **11:8** Hanaunaunga (Lo) 29:4; Aisaya (Aisaia) 29:10 ✡ **11:10** Olaidi (Buk Song) 69:22-23 * **11:16** ***xai oxaxandi...xai rimandi***—Harua saha mana xai oxaxandi bing Ebraham, Aisak xaung Yekop. Xai rimandi bing bakbagidingdi dima kimu manadi.

17 Ne xai rimang teladi mana xaiya Isrel, Urana bagatidi. Baing ang Yuda
Teguamdi, ang bila xaiya olip abunging rimandi Urana yau rimandi muga
bagatidi ba yabadingdi. Binabu hatata ang xauna axai olip oxaxang susung
oranama.
18 Binabu labu ahasua etua mana rimang teladiu tai. Nabu alibu bila ba,
ahatum to, ang gasina sua na oxaxanoa te, ne oxaxanoa sina sua nang.
19 Bola angia teladi abo ba ang gaharua ba, "Urana bagati rimang teladi
bu yauam mana."
20 Maxuna. Ne Urana bagatidi namua na dahatum haringin te, saing ang
gali yabadingia namua na ahatum haringina. Binabu labu ahasuau tai,
ning amaxuwa.
21 Namua na nabu Urana hatanga usinganganoa na xai rimang sibundi
mana kuboludinga te, bagula hatanga usinganganoa nang te.
22 Binabu ahatum xai to. Urana, ina kubolung usingangam xaung
kubolung ati salianam. Ating salianoa xap adi xungdi mari hatumingading
haringinia, ne kubolung usingangama xapkang, nabu ahaxa xai hatumin-
gaim haringinia, ayunga te. Nabu ayunga, bagula bagatiang xauna.
23 Baing nabu Isreldi diyunga kuboluding hatuminga haringing teguama,
bagula Urana yaudi, namua na Urana haringinganoa sanga ba yaudi muli
mana xaiya ba.
24 Ang ba, Urana bagatiang sangua xaiya olip abungina. Baing ina naga,
nabu yaha mana libu axamang xan tela bungina yauang mana xaing
xumangama, bing bagula yaha sibuna mana yau xai rimang sibundi mana
yabadinga muga duwa mana baing.

Urana Usinganganoa Ila Rangua Lipu Longgalo

25 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo sibuna ba axabia rangrang
axamang maxunama muga Urana yameng, nam ahasua ahagaxa ba
hatumingaimdi dimaxaya. Kubolua hatuminga ribaina xap Isrel xumana,
ne bagula wa bila ba bungingbunginalo te. Bungina Yuda Teguamdi
titingadinga Urana mogudi ba dima rangua disup ma, bagula sup.
26 Baing ina naga, Isrel longgalo Urana bagula xapdi muli. Bila Xuanoa
harua ba:

"Lipu Xabinga Muliama bagula ma Xaxagana Sayon ma,
bagula xugia Yekop bakbagindi sangua daxanga xola mana Urana
kubolundi.
27 Baing haruanga li bagula ngahau ranguadi
bungina ngayunga kuboluding diandi."✡

28 Ang Yuda Teguamdi ahatum xai to. Urana hatuminganoa su mana
daxanga luwa mana Isreldi. Dihitixiya ulek xaiyua, binabu bagudi duwa
bixuandi, saing alaba hauliang Yuda Teguamdi. Ning mogudi ba duwa
ing sibung lipuxindi, binabu murung sibuna manadiyu namua na hau
haruangua rangua mugangadingdi Ebraham, Aisak xaung Yekop.
29 Namua na mana yahangadi sinadi nadi xaung kubolunoa libu bungina
wagidi ba, bagula xugia hatuminganoa te. Tegu.
30 Muga ang Yuda Teguamdi hauxaim ba asu mana Urana haruanganoa,
ne hatata ang gaxap kubolung usingangama namua na Isreldi hauxading
ba disu mana haruanganoa.

✡ **11:27** Aisaya (Aisaia) 59:20-21, 27:9; Yeremaya (Jeremaia) 31:33-34

31 Bila balau hatata hauxading ba disu mana haruanganoa bu mana
Urana kubolung usingangam taininau axap ba, hatata bagula daxap
kubolung usingangam xauna.
32 Urana ta lipu longgalo mana salak yabana mana hauxading ba disu
mana haruanganoa, bu sanga ba usinga ding longgalo.

33 Si! Urana kubolung xai sibundi xaung xabiangang maringinama xaung
axadi xabiadi ba subingading te!
Hatumingandi haudi ba lipu tela sanga ba sai xabianga manadi te,
saing daxangandi lipu tela sanga ba suxuya namuxindi te xauna!
34 "Namua na gaxarea xabia Toxoratamona hatuminganoa?
Kimbo gaxarea sina hatumingua na?"✡
35 "Gaxarea sina axamang tela na Urana
bu haxuya na?"✡
36 Namua na ing sibuna tongtongia axamandi, saing libudi duwa mana
haringinganoa, saing walingading namua bing diti yanoa.
Binabu taiti yanoa bungingbunginalo! Maxung sibuna.

12

Tawa Hananianga Walingamdi

1 Riagu hatuminga haringinam mana, Urana usinga kira sibuna, binabu
ngaxusungang haringina bila li: Asina sanggaimdi na bila hananianga
walingamdi, duwa maringing sibuna, axa na Urana yaha manadi. Alaba
daxanga sibuna mana atuxu oxata sabungama.
2 Labu akisinga lipu titiamdi kuboludingau tai, ning ayunga Urana
libuang asok lipu haundi bungina xugia kuboluim hatumingama. Baing
ina naga, bagula axabia baru kuboluntadi Urana muruna manadi, baru
kuboluntadi daxai, baru kuboluntadi sanga mana murunganoa xaung baru
kuboluntadi dimaring sibuna.
3 Urana atin dimoti manga saing ngatuxu oxata li, binabu ngabalang
taining tainina ba: Nabu mana hatumingama uitiung etua mana yabama,
bing xai te. Ulibu bila bau tai. Bungina uhatumiaung bing usuxuya
kubolumdi maringina sanga mana hatuminga haringinama Urana sina
naung ba.
4 Bila li. Ahatumia sangga. Kira taining tainina sangga taininau, ne
hataing xumana. Baing hatainadi ba oxatading taininau te.
5 Binabu bila balau kira xumana tawa Kristo bakbaginia, ne tasok bila
sangga taininau namua na tataga rangua, saing kira taining tainina tataga
xauna.
6 Mana kubolung atin dimoti makira, Urana sina yahanga xangxana
nakira taining tainina. Nabu tela yahanganoa ina xap Urana suxungunoa
saing baxanga, bing baxanga ulega hatum haringina ba Urana harua na.
7 Nabu yahanganoa mana haulingua, bing hauli. Nabu yahanganoa
mana tubatuba, bing tubatuba.
8 Nabu yahanganoa mana haringia lipudi hatumingading haringindi,
bing haringiadi. Nabu yahanganoa mana sina haulingua, bing ha-
tuminganoa mesa ba sina. Nabu yahanganoa mana wa lipu yayama, bing
ubuna bisa bungina tuxu oxatang yayama ba. Nabu yahanganoa mana
usinga lipudi, bing gamona yaha bungina tuxu oxata ba.

Kubolu Murunga Sibunam

✡ **11:34** Aisaya (Aisaia) 40:13 ✡ **11:35** Yop (Jop) 41:11

9 Kubolu murunga sibunama bing xola mana kubolu hatuminga luwam.
Baru kuboluntadi didoa bing hauxaim sibuna manadi. Baru kuboluntadi
daxai bing atuxudi haringina.
10 Bing muruim sibuna mang bila awa bakbak taininau. Kubolua
hatanga lipu tela yanoa xai mang bing alibu muga mana.
11 Labu ubuim daharinggu tai, ning ahaxi mana atuxu Toxoratamona
oxatanoa xaung ubuim dibisa.
12 Bing gamoimdi diyaha bungina ata ragunga mana axa Urana bagula
libu mang. Ali haringina bungina axap salaga. Asabu bungingbunginalo.
Labu ayunga kubolua bau tai.
13 Nabu Urana lipuxing teladi diraxap mana axamang tela, bing ahaulidi.
Bungingbunginalo awasa xai mana lobudi.
14 Axusunga Urana ba sina guxama na lipu gaxarea disina salaga nang.
Axusunga ba sina guxama nadi, saing labu axusunga ba sina guxam dianoa
nadiu tai.
15 Nabu lipudi gamodingdi diyaha, bing gamoimdi diyaha ranguadi.
Nabu lipudi ditang, bing atang ranguadi.
16 Bing awa gamogamu taininau ranguang. Labu ahasuau tai, ning
muruim ba arung rangua lipu yaya teguamdi. Labu ahatumia ba abaxagi
mana xabianguau tai.
17 Nabu lipu teladi dilibu kubolu diana mang bing labu ahaxuyau tai.
Bing amaxania ba alibu kuboluadi daxai lipu longgalo hatumingadingia.
18 Bunging bungina wa rimaimia, bing asai daxanga ba arung mosiu
rangua lipu longgalo.
19 Riagu mana, labu ahaxuya kubolu diana lipudi dilibu manggu tai.
Tegu. Asina ganangana bu Urana ating salianoa xapdi, namua na Xuanoa
harua ba,

"Kubolu diana haxuyangang oxatanoa bing ngayua,
bagula ngahaxuya kuboluding diandi nadi,"✡
Toxoratamona harua bila ba.

20 Labu alibu doa nadiu tai. Tegu. Alibu bila Xuanoa harua ba,

"Nabu bixuama gesagina, bing uhaxang.
Nabu langa ung, bing ulia lang.
Namua na bungina ulibu bila ba, ulibu memeyang sibuna mana kubol-
unoa."✡*

21 Labu ayunga kubolu diandi didalianggu tai. Tegu. Adali kubolu diandi
mana kubolu xaidi alibudi.

13

Tawa Hawa Mana Lipu Yayamdi

1 Lipu longgalo bing duwa hawa mana gabman lipuxing yayamdi.
Namua na gabman haringingang oxatam longgalo dima rangua Urana,
saing adi daxap yaya bila ba, Urana mogudi baing.
2 Binabu lipu gaxarea duduna mana yanamdi ina duduna mana axa ba
Urana ta masok. Baing adi dilibu bila ba bagula daxap suxuyanga mading.

✡ **12:19** Hanaunaunga (Lo) 32:35 ✡ **12:20** Runginga Xai (Sindaun) 25:21-22 * **12:20** Mana Grik xuana, haruanga *ulibu memeyang sibuna mana kubolunoa* dibung bila li: *bagula ugung yap nanggixandi etua mana toxonoa.* Ne haruanga babuna.

3 Namua na yanamdi dilibu lipu kubolu maringinamdi dimaxuwa te.
Tegu. Dilibu lipu kubolu dianamdi dimaxuwa. Ubo ba urung walingamia
umaxuwa mana yanamdi te? Bing ulibu kubolu maringindi, baing bagula
daharua xai maung.
4 Namua na yanama Urana lipuxing oxatama bu hauliung. Ne nabu ulibu
kubolu diandi, bing maring ba umaxuwa mana, namua na tuxu waxang
sabanga olang te. Urana lipuxing oxatama naga, lipuxing ating salianama
mogu ba sina salaga na lipu kubolu dianama.
5 Binabu bing awa hawa mana yanamdi bu adali Urana ating salianoa,
ne mana namua ba ing ganina te. Awa hawa manadi xauna namua na
axunumia ba kubolua ba maring.
6 Namua naga agim takis, namua na yanamdi ding Urana lipuxing
oxatamdi saing disina haringingadinga na oxata ba xaidap taining tainina.
7 Ahamaringia haxuyangaimdi rangua lipu gaxarea haxuyangaimdi
duwa ranguadi. Takis baruamta daharua ba agimdi bing agimdi. Lipu
gaxarea awa hawa manadi bing alungu haruangadinga. Lipu gaxarea
daxap yaya, bing asina yaya nadi.

Murura Sibuna Mana Lipudi

8 Labu ayunga haxuyangaimdi didali xaidabidingdiu tai. Ning hax-
uyanga taininau ing ganina bing ahaxuya bungingbunginalo. Alaba bing
muruim sibuna mang. Namua na lipu gaxarea murung sibuna mana
riandi, libu Urana hanaunaungang longgalo aningoding walingania masup
ba.
9 Hanaunaunga harua ba, “Labu uhaxa mauli rangua yaungamdiu tai,
labu ung matiu tai, labu uhanaiu tai, labu uxawau tai.”✡ Hanaunaungadi
ba xaung baraxing baraxintadi duwa, ding longgalo digugunia ma hawa
mana hanaunaunga sabangga li: “Ung murum sibuna mana riam longgalo
bila ung murum sibuna maung.”✡
10 Lipu gaxarea murung sibuna hanggalangia rianoa te. Binabu kubolu
murung sibuna libu hanaunaunga longgalo aningoding.
11 Bing alibu kubolua baguba, namua na axabia hatata bunging baru-
amta. Xaidapdi disupkuba. Amesa akinu tai, namua na xaidap xabinga
muliama ma haxek monga mana xaidaba muga tahatum haringina mana
Kristo.
12 Yambonga bo ba supkuba, xaidap xabinga muliama haxek sibuna
ma. Binabu taunia kubolu labianamdi, saing tasau kubolu lulianamdi bila
imang haungingamdi.
13 Bing tahaxa maringina walingaria bila tahaxa luliania. Labu tanung
lang haringina dudura mauliu tai. Labu tahali mauli mana kubolu
musunamdi tawa bila komadiu tai. Labu tahakhaxiu tai, taxawau tai.
14 Tegu. Axap Toxoratamona Yesu Kristo asau bila imangimdi bu
lipudi dibagu. Labu asina ganangana na hatuminga mugangua bu xap
hatumingaimdiu tai.

14

Labu Tasuxuya Lipu Teladi Kuboludingau Tai

1 Lipu teladi hatumingading haringindi daharing buk te. Bing ayaha ba
axap lipua na bila ba. Ne labu ahakhaxi rangua mana kuboluadi hatum
ba maringindi kimbo diandiu tai.

✡ **13:9** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:13-15,17; Hanaunaunga (Lo) 5:17-19; Hanaunaunga (Lo) 5:21
✡ **13:9** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18

2 Lipu tela hatumingang haringina sangau mana xang anginga longgalo.
Ne tela, hatumingang haringina haring buk te, xang asaxa mututungan te.*
3 Lipu gaxarea daxang anginga longgalo, labu ditatua lipua saha mana
anginga teladiu tai. Baing lipu gaxarea disaha mana anginga teladi, labu
disu haruangua na lipua xangdiu tai. Namua na Urana xap lipua ba xauna.
4 Ung ba ung gaxarea usu haruanga na lipu tela lipuxing oxatama?
Nabu li xai, kimbo xung mari, bing ing sibung lipuxing haringinoa bagula
suxuya. Baing bagula li, namua na Toxoratamona sanga ba libu li xai.
5 Lipu teladi dahatum ba xaidap teladi ding xaidap sabungam sabangadi
binabu didali xaidap teladi. Ne teladi dahatum ba xaidap longgalo maxang
taininau. Lipu taining tainina bing dahau hatumingua ba baru daxanganta
maring mading.
6 Lipua hatum ba xaidap tela sabanga, libu bila ba bu iti Toxoratamona
yanoa. Lipua xang asaxa mututungana, libu bila ba bu iti Toxoratamona
yanoa, namua na harua xai sibuna mala rangua Urana. Baing lipua saha
mana, libu bila ba bu iti Toxoratamona yanoa saing harua xai sibuna mala
rangua Urana.
7 Namua na liwe makira tela wa te ba libu ing sibuna yaha, saing tela
mati te ba libu ing sibuna yaha. Tegu.
8 Nabu tawa, bing tawa ba talibu Toxoratamona yaha, saing nabu tamati,
bing tamati ba talibu Toxoratamona yaha. Baing ina naga, nabu tawa
kimbo tamati, kira Toxoratamona iniadi.
9 Namua na Kristo mati saing mesa muli mana namua naga, bu sok
Toxoratamona mana lipu matiandi xaung lipu walingamdi xauna.
10 Binabu uraxata usu haruangua na riam hatuminga haringinama?
Uraxata utatua riam hatuminga haringinama? Uhatum to: Kira longgalo
bagula tali haruangia Urana kabukabung suxuyangam maxania.
11 Namua na Xuanoa harua ba,

"Nga Toxoratamona ngawa bungingbunginalo, ngaharua maxuna ba,
'lipu longgalo bagula digung kiding tuxundi manga,
lipu longgalo suxungudingdi bagula dibaxanga ba nga Urana!' "✡

12 Binabu bagula kira taining tainina tahaxuya na Urana mana kuboluradi
baing.

Labu Talibu Riara Xung Mariu Tai

13 Urana bagula suxuya lipu longgalo, binabu tayunga kubolua tasu
haruanga liwe makira. Ning tahau hatumingua ba talibu riara hatuminga
haringinamdi ditatuaki, xungdi mari hatumingading haringinia te.
14 Ngataga rangua Toxoratamona Yesu binabu hatumingagua haring
sibuna ba anginga tela musuna Urana maxania te. Ne nabu lipu tela hatum
haringina ba anginga tela musuna Urana maxania, bing lipua ba maxania
anginga ba musuna.
15 Nabu riama gamonoa mauxana mana anginga oxong, bing kuboluma
su mana kubolua murum sibun te. Labu uyunga anginga oxong ba
hanggalangia riama hatuminganoau tai. Kristo mati mana riamga ba
baing.

---

* **14:2** Pol harua mana mauxangang tela wa liwe mana Kristo Lipuxindi duwa Rom. Teladi sangau mana daxang asaxa mututungana muga teladi dahanania na urana languangamdi, ne teladi tegu. Dahakhaxi liwe mading mana anginga baruamtadi disigixinga Urana maxania. ✡ **14:11** Aisaya (Aisaia) 45:23

16 Baing baraxing baraxinta uhatum ba daxai, labu uyunga lipu teladi
daharua ba didoau tai.
17 Namua na Urana Yonggaxing namuxinoa bing anginga xaung lang
te, ning namuxinoa bing kubolu maringina, gamogamu mosiu xaung
gamogamu yahangam. Axadi ba dima rangua Aningonoa.
18 Baing lipu gaxarea dituxu Kristo oxatanoa xaung kuboluadi ba, dilibu
Urana yaha, saing lipudi bagula dahatum xai mana lipuadi ba xauna.
19 Baing ina naga, bing tahaxi mana talibu kuboluadi dilibu gamogamu
mosiu wa liwe makira, xaung kuboluadi daharingia hatumingara
haringindi.
20 Labu uhanggalangia Urana oxatanoa mana namua uhaxi mana
anginga telau tai. Maxuna, anginga longgalo disigixinga Urana maxania,
ning doa nabu lipu tela libu rianoa xung mari mana angingua xang.
21 Xai sibuna ubiliung mana oxong asaxa mututungana kimbo unung
wain kimbo ulibu axamang tela, nabu hauli riama ba xung mari te.
22 Mana hatumingam haringina, baru daxanganta ubo ba usu mana, bing
axadi ba duwa liwe maung Urana tang. Lipu gaxarea hatum ba kubolundi
dimaring, saing kuboluadi ba disu hatuminganoa te, bing lipua ba wa xai.
23 Ning lipu gaxarea hatumingang luwa mana baraxinta xang ba, bing
Urana harua ba libu kubolu diana namua na xanginganoa ma rangua
hatumingang haringin te. Namua na kubolu baraxing baraxintadi dima
rangua hatuminga haringin te bing kubolu diandi.

15

Tanaxu Mana Yesu King Babundi

1 Kira lipuadi hatumingara haringindi daharing ba, ne riara teladi
hatumingading haringindi daharing te bila ba, bing taxoxi mauxangadinga
taragu mosiu manadi. Labu talibu kira tayaha ing ganinau tai.
2 Bing kira taining tainina talibu kuboluadi dilibu riara hatuminga
haringinama yaha xaung dahauli. Talibu bila ba bu taharingia.
3 Namua na Kristo xauna libu ing sibuna yaha te, ning kubolunoa bila
haruangua wa Urana Xuania ba, “Harungiangadi daharungiaung manadi,
dima manga xauna.”✡
4 Ngaharua bila ba namua na haruanga longgalo dibung waleu Urana
Xuania, dibungdi bu haruangadi ba ditubatuba kira. Dibungdi bu Urana
Xuanoa hauli kira ba tali haringina xaung haringia kira, bu bagula tata
ragunga mana axadi waleu Urana hau haruangua manadi ba.
5 Urana naga libu kira tali haringina xaung haringia kira. Ngaxusunga
ba hauliang ba gamoimdi hatumingaimdi duwa taininau liwe mang, asu
mana Kristo Yesu king babundi bila ba,
6 bu ang hatumingaim taininau xaung suxunguim taininau aiti Urana
yanoa, ina Toxoratamona Yesu Kristo kiria Tibuna.
7 Binabu axapkang Kristo lipuxindi taining tainina bila Kristo xapkang,
bu Urana xap yaya sabanga.
8 Ahatum to. Kristo sok lipu oxatama, ma tuxu oxatanoa rangua Yudadi
bu hatanga Urana lipu haruanga maxunama, bu hatanga haruangadi
waleu hau rangua mugangadingdi ba aningoding.
9 Baing xauna, ma bu Yuda Teguamdi diti Urana yanoa mana kubolung
usingangama. Bila dibung Xaitamoxi Debit haruanganoa Urana Xuania ba,

✡ **15:3** Olaidi (Buk Song) 69:9

"Binabu bagula ngaiti yama liwe mana Yuda Teguamdi,
bagula ngawaya olaiyadi diti yama."✡

10 Xauna Moses bung Urana Xuania ba,

"Ang Yuda Teguam mana, gamoimdi diyaha rangua Urana lipuxindi."✡

11 Xauna Debit bung Xuania ba,

"Ang Yuda Teguam mana, aiti Toxoratamona yanoa,
saing ang longgalo awaya olaiyadi diti yanoa."✡

12 Baing xauna, Aisaya bung Urana Xuania ba,

"Yesi Bakbaging Muxumuxunoa bagula sok,*
bagula sok bu wa xaitamoxi etua mana Yuda Teguamdi,
bagula Yuda Teguamdi dita ragunga mana lipua ba libu haruanganoa hau
ba."✡

13 Urana naga hauli lipudi ba dita ragunga mana daxap axadi hau haruangua manadi ba. Ngaxusunga ba libuang abaxagi mana gamoimdi diyaha xaung gamoimdi duwa mosiu, awa bila ba bungina ahatum haringina mana, bu kubolua ata ragunga mana ba bagula baxagi mang laing matuxuyana, namua na Urana Aningonoa haringiang sibuna.

Pol Lipu Baxangangama Ila Rangua Yuda Teguamdi

14 Riagu hatuminga haringinam mana, nga ba hatumingagua haring ba abaxagi mana kubolu xaiyua xaung xabiangua, xaung sanga ba atubatubang.
15 Ning, haruanga teladi ngabungdi mala nang ba daharing monga bu ahatumiadi muli. Ngalibu bila ba namua na mana Urana kubolunoa atin dimoti manga,
16 ngawa Kristo Yesu lipuxing oxatanama ranguang Yuda Teguamdi. Ngatuxu oxata ba bila lipu hananiangama bungina ngabaxanga Urana uleging xaiyua, bu ang Yuda Teguamdi sanga ba asok bila hananiangua sanga mana Urana murunganoa, lipudi Urana libudi iniadi sibuna mana Aningonoa oxatanoa.
17 Binabu, mana namua ngataga rangua Kristo Yesu, ngayaha sibuna mana oxata li ngatuxu mana Urana.
18 Baing bagula ngaharua mana axamang tela te. Bagula ngaharua mana oxatua Kristo libu rimagia ba ing ganina, oxata ba xai Yuda Teguamdi dima disu mana Urana haruanganoa bungina dibagu dilungu axadi ngalibudi ngabaxangadi.
19 Dibagu axamang haringing xangxana Urana Aningonoa libu rimagia mana haringinganoa. Bila balau ngabaxanga ulek xaiyua mana Kristo long longgalo, ungguti liwe mana Yerusalem ila ila laing probinsia Ilirikum.
20 Baing bungina ngahaxa mauli, bungingbunginalo ngahaxi mana ngabaxanga ulek xaiyua mana longgadi dilungu Kristo naxuyanganoa

---

✡ **15:9** 2 Samwel (2 Samuel) 22:50; Olaidi (Buk Song) 18:49 ✡ **15:10** Hanaunaunga (Lo) 32:43 ✡ **15:11** Olaidi (Buk Song) 117:1 * **15:12** Yesi Xaitamoxi Debit tibuna. Ubagu naxuyanganoa mana 1 Samwel (1 Samuel) 16. Haruanga babuna baguli harua ba Yesi bakbaging tela bagula ma kimuya mana bungina Yesi saing wa xaitamoxi. Lipua ba Yesu naga. ✡ **15:12** Aisaya (Aisaia) 11:10

teguyu, nam ngatongtongia numua etua mana tuxandi lipu tela rangdi muga ba.†
21 Ne ngabo ba ngatuxu oxatua bila Urana Xuanoa harua ba,

"Adi lipudi dibaxanga nadi teguyu, bagula dibagu,
saing adi dilungu naxuyanganoa teguyu, bagula daxabia rangrang."✡

Pol Hatum Mana Haxanganoa

22 Namua naga ngama ranguang te. Bunging xumana oxata ba soxauti nga.
23 Ne hatata titi longga la li disup mana ngatuxu oxatua manadi. Baing xauna, niani xumana murugu ba ngama ranguang,
24 binabu bungina ngala probinsia duwa numanuma Spen, ngata maxagudi ba ngama ngabaguang to. Bagula ngayaha ba lobu ranguang monga to. Sup, baing murugu mana ahauli nga mana haxangagua ila Spen.
25 Ning hatata ngahaing mala Yerusalemguba bu ngaxap haulingua mala rangua Urana lipuxindi duwa la ba.
26 Namua na lipu hatuminga haringinamdi duwa probinsia luwa Masedonia xaung Akaya diyaha ba disina haulinga sianggam bu hauli lipu haxugindi duwa liwe mana Urana lipuxindi Yerusalem.
27 Diyaha ba dilibu bila ba, saing maxuna ding haxuyangading rangua Yerusalemdi. Namua na bungina Yuda Teguamdi daxap ulek xaiyua rangua Yudadi, daxap sinaga mana Urana kubolung xaiyua, binabu maring ba dahaxuya sinaga mana xalingidingdi na Yudadi.
28 Binabu ngabo ba ngasahi oxata ba to. Ngata siangga ba rimadingia laing sup, baing bagula ngama lobu ranguang bungina ngala Spen.
29 Baing ngaxabia ba bungina ngasok ranguang, Kristo bagula libu xai sibuna mang rimagia baing.
30 Riagu hatuminga haringinam mana, kira tataga rangua Toxoratamona kiria Yesu Kristo, saing Urana Aningonoa libu kira murura sibuna makira. Binabu ngaxusungang haringina bila li: Agabu nga ba tasabu haringina na Urana ba hauli nga.
31 Asabu ba Urana bagula xap nga muli sangua Yuda hatumingading haringing teguamdi duwa Yudia rimadingia ba. Asabu xauna ba haulingua ngaxap mala rangua Urana lipuxindi duwa Yerusalem bagula xai sibuna maxadingia.
32 Asabu mana axadi ba bu nabu Urana muruna mana, bing bagula ngama ranguang xaung gamogua yaha, xaung bagula sanggagua aningogua tang daxap haringinga muli bungina ngawa ranguang.
33 Ngasabu ba Urana, lipua libu kira gamoradi duwa mosiu, bagula wa ranguang longgalo. Maxung sibuna!

16

Pol Harua Xaidap Xai Na Riandi

1 Ngabaxanga rangrang riara hatuminga haringinama Pibi nang. Haing xaiyua, sabunga lipuxing haulingam tela mana sabungua wa long sabangga Senkria.

---

† **15:20** Haruanga babuna li namua bing Pol hauxana mana ila mana long tela lipu tela baxanga ulek xaiya masup, bila lipu tela rang numa tuxandi masup. Bo ba ila mana long tela lipu tela baxanga teguyu, bila long haxugina. ✡ **15:21** Aisaya (Aisaia) 52:15

2 Ngaxusungang ba axap namua na taga rangua Toxoratamona. Axap
xaung kubolua sanga mana Urana lipuxindi, saing ngaxusunga ba ahauli
mana axadi raxap manadi, namua na hauli lipu xumana, saing hauli nga
xauna.

3 Aharua xaidap xai yagia na Prisila ayuana Akwila tang, riagu oxatamdi
mana Kristo Yesu oxatanoa.
4 Heku tang walingadingdi disup, tang dimaxuwa te ba dahauli nga.
Baing nga ganigu ngaharua xai sibuna na dingtang te. Tegu. Yuda
Teguamdi sabungadingdi xauna daharua xai sibuna nadi.
5 Baing xauna, aharua xaidap xai yagia na lipu sabungamdi digugunia
tang numadingia.
Aharua xaidap xai yagia na Epainetas lipua murugu sibuna mana. Lipu
mugamugangama hatum haringina mana Kristo mana probinsia Esia.
6 Aharua xaidap xai yagia na haingga Maria waxata haringina bu
hauliang.
7 Aharua xaidap xai yagia na riagu Yudadi Andronikas Yunias tang,
waleu duwa salak yabania rangua nga. Dingtang ramramo sabanga
liwe mana aposeldi, saing tang disok Kristo lipuxindi muga manga.
8 Aharua xaidap xai yagia na riagu Ampliatas, murugu sibuna mana
Toxoratamona yania.
9 Aharua xaidap xai yagia na Urbanas lipua tuxu Kristo oxatanoa rangua
kira, xaung na riagu Sitakis murugu sibuna mana.
10 Aharua xaidap xai yagia na Apeles, lipua Kristo yaha mana namua na
li haringina maluxu'm mauxangandi.
Aharua xaidap xai yagia na lipuadi duwa Aristobulas numania.
11 Aharua xaidap xai yagia na riagu Yuda Herodion.
Aharua xaidap xai yagia na lipuadi ditaga rangua Toxoratamona duwa
Narsisas numania.
12 Aharua xaidap xai yagia na haing luwadi Tiripina Tiriposa tang, tang
duwaxata haringina dituxu Toxoratamona oxatanoa.
Aharua xaidap xai yagia na haingga Persis, riagu murugu sibuna mana.
Waxata haringing sibuna tuxu Toxoratamona oxatanoa xauna.
13 Aharua xaidap xai yagia na Rupas, lipua Toxoratamona mogu ba.
Aharua taininau na bauna, libu xai manga bila nga garanoa.
14 Aharua xaidap xai yagia na Asinkritas, Pilegon, Hermis, Patrobas,
Hermas, xaung na lipu hatuminga haringinamdi digugunia ranguadi.
15 Aharua xaidap xai yagia na Pilologas xaung haingga Yulia, xaung
na Nereas hamunganoa tang, xaung na Olimpas, xaung na Urana
lipuxindi digugunia ranguadi.
16 Atuxu rimaimdi* bila Urana lipuxindi dilibu.
Lipu sabungam longgalo ditaga rangua Kristo titia li daharua xaidap xai
nang.

17 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaxusungang haringina ba
amaxania mana lipuadi ba dilibuang asasaxaki xaung disoxauti Kristo
daxanganoa mana kubolua duxukxugia tubatubaikka axap ba. Awa
halianga mana lipuadi ba!
18 Namua na lipuadi na bila ba dituxu Toxoratamona kiria Kristo
oxatanoa te! Tegu. Dituxu sanggading murungading oxatading ing ganina!

* **16:16** Grik xuana—*alibuang*. Ding kuboludinga bu dahatanga muruding manadi. Ne kubolura xan tela, binabu tabung ba *Atuxu rimaimdi.*

Baing mana manadingdi dimaxaya xaung haruangadingdi orading, dituxu murak mana lipu hatuminga raxabianamdi.
19 Ne naxuyangua mana kuboluim Toxoratamona haruangang lungunganama sup mala rangua lipu longgalo, binabu ngayaha sibuna mang. Ne ngabo ba xabiangaima maring mana alibu kubolu xaiyua, xaung ngabo ba walingaimdi daxaningxaning xaung kubolu diana te.
20 Urana libu kira gamoradi duwa mosiu ba, haxek sibuna bagula libuang aruhauti Satan kimia. Ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu atin dimoti mang.
21 Timoti, riagu oxatama, harua xaidap xai nang. Bila balau riagu Yudadi Lusias, Yeson, Sosipater tung daharua taininau.
22 Nga Tertias, ngabung Pol haruangana li, ngaharua xaidap xai nang. Ngataga rangua Toxoratamona ranguang.
23-24 Gayas, lipua xaxa numanoa nanga Pol gabu lipu sabungam longgalo duwa titia li, ina harua xaidap xai nang.
Erastas, long sabangga li lipuxiding siang wasanganama, harua xaidap xai nang. Riagu hatuminga haringinam Kwartas xauna harua xaidap xai nang.†
25 Taiti Urana yanoa. Sanga ba libu ali haringina hatumingaim haringinia, bila ulek xaiyua mana Yesu Kristo ngabaxanga harua ba. Mugamugau ma ulek xaiya li wa hisangia,
26 ne hatata Urana hatanga masok. Bila lipuxing suxunguxunguamdi dibung waleu, xaung bila Urana walingang subingang teguam tabina, ulek xaiya li sok sabasabia rangua numanuma longgalo bu dahatum haringina xaung disu mana haruanganoa.
27 Urana ing ganina hatuminganoa maxaya sibuna. Mana Yesu Kristo yanoa bing taiti Urana yanoa bungingbunginalo. Maxung sibuna!

† **16:23-24** Buninga teladi daharua ba *…nang.* 24 *Ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo kubolung atin dimoti wa ranguang. Maxung sibuna.*

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Korin. Tauxu xailong mugamugangamga li ba,
1 Korin

Namua Pol Bung Mala Na Korindi

Pol bung xailongina li mana namuadi bagudi li: 1. Bo ba Korin hatuminga haringinamdi daxabia ba Yesu Kristo ding yanamidinga, binabu disu mana Kristo tubatubainganoa xaung lipuxing oxatanamdi haruangadinga. 2. Bo ba lipu hatuminga haringinamdi disu mana kubolu sigixinganamdi. 3. Bo ba duwa hasoya mana babu sabunganama kubolunoa. 4. Bo ba bungina lipu sabungamdi digugunia, bing disabu maringina. 5. Bo ba daxabia ba Urana bagula iti lipudi mesa kimuya.

Pol wa long sabangga Epasas. Lipu tuwa, Stepanas, Portunatas, Akaikas tung daxap Korin xailongidinga ma rangua Pol. Korindi duxusunga Pol, binabu Pol bung xailongina nadi bu haxuya nadi. Bung xailongga li bila niani AD 54-55.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-9)*
- Haruangua mana sabunga dahata ding *(1:10–4:21)*
- Sabunga kuboludingdi xungdi mari *(Hataina 5–6)*
- Pol haxuya Korindi xusungangading teladi *(Hataina 7)*
- Sanga ba daxang anginga lipudi dahanania na babudi? *(8:1–11:1)*
- Sabunga burangam hanaunaungandi *(11:2–14:40)*
- Haruangua mana lipudi dimesa muli *(Hataina 15)*
- Haruanga kimuam *(Hataina 16)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana wagi nga bila ba mana
ing murunganoa. Ngagabu riara hatuminga haringinama Sostanis.
2 Tam gasina xailongga li nang Urana lipuxing sabungamdi awa long
sabangga Korin. Ang ba awa maringina maxania namua na ataga rangua
Kristo Yesu saing moguang ba lipuxindi. Baing Urana libu bila ba mana
lipu longgalo mana long longgalo dahatum haringina mana Toxoratamona
kiria Yesu Kristo. Toxoratamona dingia xaung kiria xauna.
3 Tam gasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang
atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Harua Xai Sibuna Na Urana

4 Bungingbunginalo ngaharua xai sibuna na Urana mang, namua na atin
dimoti mang bungina tagang rangua Kristo Yesu.
5 Bagu, mana namua ataga rangua Kristo, Urana guxamgang sibuna
mana axamang xai longgalo. Bila balau abaxagi mana haruangaim
longgalo xaung xabiangaim longgalo.
6 Mana daxanga ba hatanga ba ulek xaiyua am gabaxanga nang mana
Kristo ba maxuna.
7 Binabu araxap mana Urana Aningong yahangang tela te, bungina aragu
ata maxaimdi mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo goxoyanganoa sok.

8 Bagula Urana haringiang laing xaidap subinganoa, bu bagula axola
mana kubolu diang longgalo mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo
xaidabinoa ba.
9 Sanga ba ahatum haringina ba Urana bagula libu bila ba. Ina naga
wagiang ba agugu ataga rangua garanoa Yesu Kristo Toxoratamona kiria.

Sabunga Dahata Ding

10 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaxusungang haringina Tox-
oratamona kiria Yesu Kristo yania ba ang longgalo awa taininau haru-
angaimia. Labu asasaxaki liwe manggu tai. Aguguang awa hatuminga
taininau xaung gamoim taininau.
11 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaharua bila ba namua na Kloe
lipuxing numanam teladi dinaxuya nanga ba hakhaxingadi duwa liwe
mang.
12 Bila li: Angia teladi aharua ba, “Am ba am gasu mana Pol.” Teladi
daharua ba, “Am ba am gasu mana Apolos.” Baing teladi daharua ba,
“Am ba am gasu mana Pita.” Baing teladi dibo ba, “Am ba am gasu mana
Kristo.”
13 Baruta? Bola ahatum ba Kristo sangganoa ututuina? Bola nga Pol
ngamati xai balingamia mang? Bola axap langa nga Pol yagia? Tegu
sibuna!
14 Ngaharua xai sibuna namua na ngasugua lipu xumana liwe mang te.
Ngasugua Krispas Gayas tang ganiding.
15 Baing ina naga, lipu tela sanga ba harua ba xap langa yagia te.
16 (O, ngahatumia muli ba ngasugua Stepanas gabu lipuadi duwa numa-
nia. Ne ngaxabia te, ngasugua tela muli kimbo tegu. Ngahalingalinga.)
17 Kristo soxi nga mala bu ngasugua lipudi te, ne soxi nga mala bu
ngabaxanga ulek xaiyua. Bungina ngabaxanga, bo ba ngaharua xaung lipu
titiamdi xabiangadinga te, nam Kristo xaing balingama haringinganoa sup.

Urana Xabiangang Maringinoa

18 Namua na xai balingama uleginoa bing haruanga kakahana mana
lipuadi dibo ba dahanggalang ba. Ne mana kira gaxarea Urana xap kira
muli ba, ulekka ba hatanga Urana haringinganoa.
19 Namua na Xuanoa harua ba,

“Bagula ngahanggalangia xabianga maringina mana lipu xabianga
maringinamdi.
Baing hatuminga xai mana lipu hatuminga xaiyamdi bagula ngalibu
sup.”✡

20 Baruta mana lipu xabianga maringinamdi? Baruta mana lipu
hanaunaunga tubatubainganamdi? Baruta mana lipuadi haruangading
daxai duwa hatata? Urana riadi baru? Hatumia haruangadinga te, namua
na hatanga rangrang ba xabianga titiama bing xabianga maringin te.
Xabianga kakahana.
21 Urana xabianganoa maring, saing mana xabianganoa libu lipu titiamdi
sanga ba daxabia ina mana ding sibuding xabiangadinga te. Ning yaha ba
xap lipudi muli gaxarea dahatum haringina mana ulega am gabaxanga,
ulega lipudi dahatum ba kakahana.
22 Yudadi dahaxi ba dibagu axamang haringindi, saing Grikdi disai mana
xabianga maringinoa,

✡ **1:19** Aisaya (Aisaia) 29:14

23 ning am ba am gabaxanga Kristo mati xai balingamia. Haruanga li
sianga Yudadi ditatuaki mana, saing Yuda Teguamdi dahatum ba haruanga
kakahana.
24 Ning mana lipuadi Urana wagidi gaxarea Yudadi xaung Yuda
Teguamdi, Kristo bing Urana haringinganoa xaung Urana xabiangang
maringinoa.
25 Namua na Urana xabiangang maringinoa lipudi dahatum ba kaka-
hana, dali lipu titiamdi xabiangadinga. Xauna, Urana kubolundi dahatum
ba haringingading te, daharing sibuna mana lipu titiamdi haringingadinga.
26 Riagu hatuminga haringinam mana, ahatumia muli ang lipuadi na
bila baru bungina Urana wagiang ba. Ang xumana xabiangaim maringina
lipu titiamdi maxadingia te. Ang xumana lipu yayamdi te. Ang xumana
xaitamoxi bakbaginoa te.
27 Ning Urana mogu adi lipu titiamdi dahagaxa ba kakahandi bu disina
memeya na lipu xabianga maringinamdi. Mogu adi lipu titiamdi dahagaxa
ba haringingading te bu disina memeya na lipu haringingamdi.
28 Mogu adi lipu titiamdi dahagaxa ba yaya teguamdi xaung hauxading
manadi xaung xoliandi bu dilibu adi duwa sabanga titia li disok olang.
29 Libu bila ba bu lipu tela sanga ba hasua maina Urana maxania te.
30 Namua ataga rangua Kristo Yesu bing Urana naga. Kristo sok
Urana xabiangang maringina makira, sok daxanga mana tasok maringina
maxania, tasok iniadi, xaung luba kira sangua kubolu diandi.
31 Binabu talibu bila Urana Xuanoa harua ba, “Lipu gaxarea bo ba hasua,
bing hasua mana axadi Toxoratamona libudi.”✡

2

1 Riagu hatuminga haringinam mana, bungina nga ba ngama ranguang
ba, ngabaxanga nang mana ulega ma rangua Urana, ning ngasu mana
xabianga maringing titiama kimbo haruanga haxi mang te.
2 Namua na bungina ngawa liwe mang ba, ngahau hatumingagua ba
ngaxabia axamang taininau ing ganina—Yesu Kristo xaung matianoa xai
balingamia.
3 Baing bungina ngawa ranguang, haringingagu te, ngamaxuwa saing
ngalulu sibuna.
4 Baing haruangagua ngabaxanga nang ba su mana xabianga maringing
titiama tuba ba xaiang te, ne Urana Aningonoa hatanga maxuna mana
axamang haringindi disok,
5 bu namua hatumingaim haringinama bagula wa mana lipu titiam
xabiangading maringina te, ning bagula wa mana Urana haringinganoa.

Xabiangua Urana Aningonoa Sina

6 Ne liwe mana lipuadi ditubu masup mana Urana kubolunoa, haruan-
gua am gabaxanga ba bing xabianga maringinoa. Ne xabianga maringina
mana titia li te. Baing xabianga maringina mana titi yanamiding hatatamdi
te. Bagula disup.
7 Ne am gabaxanga Urana xabiangang maringinama hisa. Yameng xabi-
anga maringina ba, saing muga mana titi soginganoa hau hatuminganoa
mana ba, bu tawa xai ralania.
8 Lipu yaya hatatam tela bagu xabia namuxinoa te. Namua na nabu
daxabia, bing bagula digoxi Toxoratamona ralanama xai balingamia te.
9 Baing tegu. Sok bila dibung Urana Xuania ba,

✡ **1:31** Yeremaya (Jeremaia) 9:24

"Axa xaidi Urana xauxaudi mana lipuadi muruding sibuna manadi ba,
lipu tela maxandi bagudi te,
tangangliandi lungudi te,
saing hatuminganoa xapdi masok te."✡

10 Ning Urana hatangadi masok nam mana Aningonoa.
Namua na Aningonoa suxuya axamang longgalo. Axadi dimakasa sibuna
ba taxabia mana Urana, suxuyadi xauna.
11 Namua na lipu gaxarea xabia lipu tela hatuminganoa? Lipua ba
aningonoa wa maluxu mana ing ganina xabia. Bila balau mana Urana.
Lipu tela xabia Urana hatuminganoa te. Aningonoa ing ganina xabia.
12 Ne hatumingua am gaxap ma rangua aningoningo titiama te. Tegu.
Am gaxap Urana Aningonoa ma rangua ing sibuna, bu am gaxabia axadi
sinadi olang nam.
13 Axadi naga am gabaxanga nang manadi ba. Am gaxap haruangadi
li tubatubaigia rangua lipu titiamdi xabiangadingdi te, ning am gaharua
haruangadi Urana Aningonoa tubatubam manadi. Baing am gabaxanga
Aningong haruangang maxunamdi Aningonoa baxangadi nam ba.
14 Lipu gaxarea xola mana Urana Aningonoa hauxana ba xap axadi dima
rangua Urana Aningonoa, namua na hatum ba kakahading. Baing sanga
ba bagudi xabiadi te, namua na Urana Aningonoa ing ganina hauli lipudi
ba disuxuyadi.
15 Lipu gaxarea haxa Urana Aningong haringingania ba, suxuya axam-
ang longgalo. Ning sanga ba lipu tela suxuya lipua ba kubolunoa te.
16 Namua na Urana Xuanoa harua ba,

"Gaxarea xabia Toxoratamona hatuminganoa
bu sanga ba tubatuba?"✡

Ning Kristo hatuminganoa wa maluxu makira.

3

Sabunga Dahata Ding

1 Riagu hatuminga haringinam mana, muga bungina ngawa ranguang
sanga ba ngaharua nang bila ang lipu aningoningoamdi te. Tegu.
Ngaharua nang bila ang lipu hatuminga mugangamdi kimbo bila ang gara
kambagindi, lipu haundi ditaga rangua Kristo.
2 Ngasina sua nang baing. Ngahaxanggang mana anginga haringina te
namua na ang sanga te. Hatata xauna ang sanga teguyu.
3 Ang gasu mana hatuminga mugangauyu. Kubolua xawangam xaung
hakhaxinga tang duwa ranguangguyu, binabu hatanga hatuminga mu-
ganga naga. Hatanga ba alibu kubolu taininau lipu titiamdi dilibu.
4 Namua na bungina angia tela harua ba, "Ngasu mana Pol," saing tela
harua ba, "Ngasu mana Apolos," alaba hatanga ba alibu kubolu taininau
lipu titiamdi dilibu.
5 Ahatum xai to. Apolos gaxarea? Baing Pol gaxarea? Amtam Urana
lipuxing oxatanamdi am ganimam, ina tuxu oxatanoa maluxu mamtam
bu ahatum haringina. Tam gatuxu oxatua Toxoratamona moguam taining
tainina ba am gatuxu ing ganina.

✡ **2:9** Aisaya (Aisaia) 64:4 ✡ **2:16** Aisaya (Aisaia) 40:13

6 Nga ngaxuma xuyanoa, Apolos matu langa mana, ning Urana libu
haing.
7 Bila balau, binabu lipua xuma xaung lipua matu langa, tang yading te.
Urana ing ganina yanoa, ina libu axamandi dahaing.
8 Lipua xuma xaung lipua matu langa, tang oxatading namua taininau,
saing dingtang bagula daxap giminak taining tainina sanga mana oxatua
tang dituxu.
9 Namua na amtam ba Urana lipuxing oxatanamdi, tam gawaxata xauna.
Ang ba Urana umanganoa xaung Urana numanoa.

10 Mana Urana kubolung atin dimoti manga, ngawaxata bila lipu ubung
bisamanam numa tongtongianganam, ngarang numa tuxandi bu numua
haring, saing lipu tela tongtongia numua etua manadi. Ning lipu taining
tainina bing dimaxania mana ditongtongia baru.
11 Namua na Urana rang Yesu Kristo ba wa numa tuxandi masup, binabu
sanga ba lipu tela rang numa tuxang tela muli te.
12 Lipu teladi ditongtongia etua mana tuxadi xaung gol, silba kimbo
siang giminak sabanggamdi. Baing teladi ditongtongia etua manadi xaung
axamang haringing teguamdi bila xai, lik kimbo hita.
13 Baing lipu taining tainina oxatadingdi bagula disok sabasabia, namua
na Xaidap Suxuyangama bagula hatangadi masok luliania. Namua na
bungina xaidaba ma, Kristo bagula suxuya oxatadingdi yabia, bu hatanga
ba daxai kimbo tegu.
14 Nabu lipua oxatanoa tongtongia ba wauyu, sup yabia te, bagula xap
giminaginoa.
15 Nabu yaba tau oxatanoa, bagula giminaginoa hanggalang. Ing sibuna
Urana bagula xap muli, ne bagula bila lipu tela luki masok yabia, xola
mana xalingindi.

16 Ang ba Urana numanoa saing Urana Aningonoa wa maluxu mang.
Axabia alaba te?
17 Nabu lipu tela hanggalangia Urana numanoa, Urana bagula hang-
galangia lipua ba, namua na Urana numanoa inia. Baing numa ba bing
ang ba.

18 Labu alanguanggu tai. Nabu angia tela hatum ba xabianganoa maring
sanga mana lipu titiamdi maxadingdi, bing su mana Kristo bu sok bila lipu
kakahana maxadingia. Baing ina naga, bagula sok sibuna lipu xabianga
maringinam.
19 Namua na xabianga maringing titiama kakahana Urana maxania.
Namua na dibung Urana Xuania mana Urana ba, “Lipudi dahagaxa ba
xabiangadingdi dimaring, tuxudi mana muragidingdi bila bitinga tuxu
asaxua.”✡
20 Dibung haruanga tela ba, “Toxoratamona xabia ba lipu xabiangading
maringinamdi hatumingadingdi bagula aningoding te.”✡
21 Binabu bing asup mana kubolua ahasua mana lipudi yadingdi! Namua
na axamang longgalo duwa bu dahauliang.
22 Pol xaung Apolos xaung Pita, xaung titia li, xaung walinga, xaung
matiyua, xaung bunging hatatam, xaung bunging kimuam, ding longgalo
duwa bu dahauliang.
23 Baing ang ba Kristo iniadi, xaung Kristo Urana inia.

✡ **3:19** Yop (Jop) 5:13 ✡ **3:20** Olaidi (Buk Song) 94:11

4

Kristo Aposelindi

1 Bila balau maring ba lipudi dibaguam ba am Kristo lipuxing oxatanamdi ing ganina, xaung am lipuadi Urana ta ulega rimamamia bu am gabaxanga, ulega hatata hatanga masok ba.
2 Xauna, etua mana titia li hanaunaunga wa bila li: Lipu oxatama bing wasa xai mana oxatanoa.
3 Ne manga, nabu asuxuya nga, kimbo nabu lipu yayam tela suxuya nga, axamang tela te. Maxuna ngasuxuya nga sibugu te xauna.
4 Hatumingagua su nga te, ne ngasok lipu maringina mana namua li te. Toxoratamona ing ganina suxuya nga.
5 Binabu labu asuxuya axamang tela te muga mana xaidapka Urana mogu. Aragu Toxoratamona ma to. Bagula xap axamandi dihisa labiania masok luliania, saing bagula libu lipu hatumingadingdi disok sabasabia. Baing mana xaidapka ba bagula Urana sina yaya na lipu taining tainina sanga mana oxatadingdi.
6 Riagu hatuminga haringinam mana, ngating haruangua mana Apolos tam bu hauliang, bu atubatuba haruanga li namuxinoa mam: "Labu ahixidalinga haruangua wa Urana Xuaniau tai." Nabu asu mana haruanga ba, bing bagula aiti lipu tela yanoa etua mana tela te.
7 Namua na gaxarea libung ba udali lipu tela? Yahanga baruamta utuxu ma rangua Urana te? Maxuna, dima rangua Urana, binabu baruta uiti yama bila oxopdi olang ung haringingamia?
8 Ahagaxa ba axap xabianga sanga ba, bo? Ahagaxa ba abaxagi mana yahangadi, bo? Ahagaxa ba asok xaitamoxidi ayungam ba am gawa olang, bo? O ang bina! Xai sibuna nabu asok xaitamoxi sibundi, binabu bagula am gawa xaitamoxidi ranguang baing!
9 Baing tegu, namua na bagu bila Urana tam aposeldi hatangangia, bila lipudi didali mana haungingua te, duwa kimu sibuna mana lipu dalingam maxixingadinga, am gaxap haruangua ba bagula am gamati, bagula daxaiam mala gugunianga yabania bu lipu longgalo dibagu asaxa abungindi dunggam. Baing lipu ding ganiding dibagu te, ne Urana uleginamdi titi hataing hataina dibaguam xauna, bila lipuadi dibagu lipudi ditongtongia mosua.
10 Lipudi duxuam ba lipu kakahandi namua na am gabaxanga Kristo, ning ang ba ahagaxa ba ang lipu xabianga maringinamdi namua na ataga rangua Kristo! Am goxola mana haringingua, ne ang ba aharing, bo? Diti yaimdi, ne didaudauam baing!
11 Ma laing hatata li gesagimam xaung langa unggam, am gasau imang singingamdi, lipudi ditahataham saing am goxola numa.
12 Am gatuxu oxata makasangama rimamamia. Bungina lipudi daharungiam, am gaxusunga Urana ba sina guxama nadi. Bungina disina salaga nam, am gaxap mosiu.
13 Bungina dahanggalangia yamamdi, am gahaxuya haruanga xai nadi. Ma laing hatata li am gasok bila yaxo sibuna, bila axamang buyamandi lipudi ditingdi mala.
14 Ngabung axadi li bu ngasina memeya nang te, ne ngabungdi bu amaxania, namua na ang garagudi murugu sibuna mang.
15 Heku lipu wasangam 10,000 ditubatubang mana Kristo, ang tibuim xumana te. Namua na ngasok tibuim bungina ngahatanga Kristo Yesu daxanganoa nang mana ngabaxanga ulek xaiyua nang.

16 Binabu ngaxusungang haringina ba asu mana kubolugua.
17 Namua naga ngasoxi Timoti nang. Garagua nga murugu sibuna mana. Tuxu Toxoratamona oxatanoa haringina. Bagula iti hatumingaima muli mana kubolugudi ngalibudi namua na ngataga rangua Kristo Yesu. Kubolugudi duwa taininau mana axadi ngatubatubadi na sabunga long-galo mana long longgalo.
18 Angia teladi dahagaxa ba bagula ngama ranguang te, binabu diti yadingdi.
19 Ning bagula ngama ranguang sap, nabu Toxoratamona muruna mana. Baing bungina ngama, bagula ngasuxuya haringingadinga nabu ma rangua Urana, kimbo daharua olang.
20 Namua na Urana Yonggaxinoa sok sabasabia bungina tabagu haringinganoa sok mana lipudi, heku mana haruangadinga.
21 Tauna, abo ba ngama ranguang baru? Bagula ngama ranguang xaung nunu bu ngagusiang, kimbo bagula ngama ranguang xaung kubolu murugu sibuna mang xaung kubolugu xaringana?

5

Asuka Lipu Miaxuama Mala

1 Ngalungu naxuyanga ba kubolu miaxuama wa liwe mang. Doa buk sanga ba lipuadi daxabia Urana te dilibu kubolua na bila ba te. Dinaxuya ba lipu tela liwe mang xap tibuna haininoa.
2 Baing ang ba aiti yaimdi! Si! Ning kubolu maringina bing ayangaim sibuna, saing asuka lipua libu bila ba mala sanguang.
3 Ne nga ba, heku ngawa ranguang sanggagia te, lugua wa ranguang. Bila balau, ngasuxuya lipua ba masup bila ngawa la ba.
4 Bungina agugunia Toxoratamona kiria Yesu yania saing lugua wa ranguang, saing Toxoratamona kiria Yesu haringinganoa wa,
5 bing ata lipua ba Satan rimania, binabu bagula hanggalangia sangganoa, bu Urana bagula xap aningonoa muli mana Toxoratamona xaidabinoa.
6 Kubolua aiti yaimdi xai te. Yis kaxukana* hasangia salanga hataing longgalo, libu salalanga. Axabia alaba te?
7 Asogoxoya yis muganga mala sabasabia. Haruangagu namuxinoa bing asuka lipu kubolu dianamga ba mala sanguang. Baing bagula awa bila salanga hauna xola mana yis. Maxuna, awa bila ba, namua na Kristo, sipsibira hananiangama mana Taunga Dalingama, dahanania masup bu awa sigixinga.
8 Binabu xai mana tawa bila lipudi dituxu taungua maringina, ne talibu xaung yis muganga te, yisia ba kubolu diang sibuna xaung kubolu musunama. Ning talibu xaung salanga xola mana yis, salanga ba kubolu sigixingana xaung kubolu maxunama.
9 Mana xailong tela ngabung nang ba, ngabiliang ba labu ataga rangua lipu miaxuamdiu tai.
10 Ning ngaharua mana lipu titiamdi te. Tegu. Titia li baxagi mana lipu miaxuamdi, lipu samoyandi, lipu hanaunggamdi, xaung lipu babu sabunganamdi. Bing asauya titia li bu awa hasoya mana lipuadi na bila ba.

---

* **5:6** ***Yis kaxukana***—Urana bili Yudadi mana ditongtongia salanga xaung yis bungina Taunga Dalingama. Baing niani teladi disup saing Yudadi daharua saha mana yis bila mogu kubolu diana. Bila yis hasangia salanga longgalo, bila balau kubolu diana xap lipu longgalo maluxu'm sabunga tela.

11 Ning haruangagu ngabung namua bing bila li. Labu ataga rangua
lipua na bila liu tai: Lipua uxuina ba riaim hatuminga haringinama, ne
ina lipu kubolu miaxuam, kimbo lipu samoyana, lipu babu sabunganam,
lipu harungiangam, lipu lang haringinam kimbo lipu hanaunggam. Baing
lipua na bila ba bing labu axang ranguau tai.
12 Maxuna, oxatua suxuya lipu hatuminga haringing teguamdi ngayua
te. Ning ang ba oxataima bing asuxuya lipu hatuminga haringinamdi
digugunia ranguang.
13 Urana bagula suxuya lipu hatuminga haringing teguamdi. Ang ba
alibu bila Xuanoa harua ba, "Asuka lipu dianama masok sanguang!"✡

6

Labu Tata Riara Hatuminga Haringinamdi Haruangiau Tai

1 Bungina angia hatuminga haringinam tela bo ba su haruangua na
rianoa, xap haruanga ba mala rangua lipuadi daxabia Urana te maxadingia
bu disuxuya. Ne baruta xap mala rangua Urana lipuxindi te?
2 Kimuya kira Urana lipuxindi bagula tasuxuya lipu titiamdi. Axabia
alaba te? Baing nabu bagula asuxuya lipu titiamdi kimuya, baruta ahatum
ba ang sanga mana asuxuya mauxangang kaxukandi hatata te?
3 Kimuya bagula tasuxuya Urana uleginamdi. Axabia alaba te? Bila
balau, binabu sanga sibuna ba tasuxuya axamang walinga hatatam!
4 Baing ina naga, nabu mauxangandi na bila ba disok liwe mang, bing
amogu lipu hatuminga haringinamdi bu duwa lipu suxuyangamdi. Laku,
lipu hatuminga haringinam yan te bing sanga ba!
5 Ngaharua bila ba bu ngasina memeya nang. Baruta? Ang goxola
sibuna mana lipu tela xabiangang maringinama sanga mana hamaringia
mauxangandi liwe mana lipu hatuminga haringinamdi, bo?
6 Baing tegu. Lipu hatuminga haringinam tela su haruangua na rianoa,
xap haruanga ba mala rangua lipu suxuyangama. Laku! Ta mauxangana
ba lipu hatuminga haringing teguamdi maxadingia!
7 Kuboluima asu haruangua nang hatanga ba xunggang mari mana
Kristo kubolunoa masup sibuna. Nabu ayunga lipu tela libu doa nang
kimbo hanai xalingimdi, bing kubolua ba xai sibuna mana kubolua axap
riaima mala haruangia lipu hatuminga haringing teguamdi maxadingia.
8 Baing tegu. Ang ba alibu doa saing ahanai xalingimdi, saing alibu mana
riaim hatuminga haringinamdi!
9 Lipu kubolu dianamdi bagula daxap walinga maluxu Urana Yonggax-
inia te. Axabia alaba te? Labu alanguanggu tai. Lipuadi na bila li bagula
daxap te: Lipu miaxuamdi, lipu babu sabunganamdi, lipu yaungamdi
dahaxa mauli rangua teladi, lup daxangamdi mana lup riadingdi, lupdi
dikinu rangua lupdi,
10 lipu hanaunggamdi, lipu samoyamdi, lipu lang haringinamdi, lipu
harungiangamdi, xaung lipudi dahanai teladi xalingidingdi. Sanga ba
lipuadi na bila ba daxap walinga maluxu Urana Yonggaxinia te.
11 Baing mugau angia teladi kuboludingdi naga. Ning Urana damiang ba,
libu asok iniadi, saing uxuang maringina mana Toxoratamona Yesu Kristo
yanoa xaung mana Urana Aningonoa oxatanoa.

Sanggaradi Urana Aningong Numanoa

✡ **5:13** Hanaunaunga (Lo) 17:7

12 Angia teladi daharua ba, “Kubolu longgalo sanga mana ngalibudi.”
Ning ngahaxuya ba kubolu longgalo dahauli kira te. Wane, kubolu longgalo
sanga mana ngalibudi, ne bagula nganai mana kubolu tela wa lipuxigu
haringina te.
13 Teladi daharua ba, “Anginga wa mana gamogamu, saing gamogamu
wa mana angingua.” Ning ngahaxuya ba Urana bagula sahi dingtang.
Sangga wa mana kubolu miaxuama te. Tegu. Wa mana Toxoratamona
oxatanoa, saing Toxoratamona wa sanggaradi lipuxiding haringina.
14 Baing Urana iti Toxoratamona mesa muli mana matiyua, saing bagula
iti kira muli xauna haringingania.
15 Sanggaimdi Kristo sanggang hataindi. Axabia alaba te? Binabu
baruta? Maring ba ngaxap Kristo sanggang hataindi, ngatagadi rangua
haing daxangama, bo? Tegu sibuna!
16 Lipu gaxarea tagaina rangua haing daxangama wa sangga taininau
rangua. Axabia alaba te? Namua na Urana Xuanoa harua ba, “Dingtang
bagula disok lipu taininau.”✡
17 Ning lipu gaxarea tagaina rangua Toxoratamona bing aningonoa wa
taininau rangua.
18 Aluki mala sangua kubolu miaxuama. Kubolu dian teladi lipudi
dilibudi, daxap sanggadingdi te, ne lipu gaxarea libu kubolu miaxuama
libu kubolu diana mana ing sibung sangganoa.
19 Sanggaimdi Urana Aningong numanoa. Axabia alaba te? Axap
Aningonoa rangua Urana, saing wa maluxu mang. Ang sanggaimdi angiadi
te.
20 Urana gimgang giminak sabangia. Binabu sanggaimdi duwa bu diti
Urana yanoa.

7

Yaunga Kubolunoa

1 Tauna, hatata bagula ngahaxuya xusungangaimdi abungdi ma rangua
nga ba. Tela bing, “Nabu luba kinu rangua haininoa te, bing maxuna Urana
bagula yaha mana, bo?”
2 Ne hatata kubolu miaxuama sok xumana buk, binabu xai sibuna lup
taining tainina hainiding, xaung haing taining tainina ayuading.
3 Neng mondi bing tang dikinu rangua dingtang. Labu luba bili
sangganoa mana haininoau tai, kimbo hainga bili sangganoa mana
ayuanau tai.
4 Haininoa sangganoa wa rimania te, ne wa ayuana rimania. Bila balau
ayuana sangganoa wa rimania te, ne wa haininoa rimania.
5 Labu tang gabili sanggaimdi liwe manggu tai. Ne nabu angtang ganai
mana asaha mana sanggaimdi mongaita bu sanga ba asina hatumingaima
na sabungua, bing sangau. Ne kimuya bing agugunia muli, nam Satan
tubang namua na sanga ba awasa mana sangga murunganoa te.
6 Ngabalang bila ba bu axabia nganai mana. Ne hanaunaunga te.
7 Murugu ba lipu longgalo diyau te bila nga. Ne Urana sina yahangua na
lipu taining tainina. Tela yahanganoa bila li, ne tela bila ba.
8 Tauna, haruanga li ila rangua yaunga teguamdi xaung tapdi. Xai mana
diyau te bila nga.

✡ **6:16** Unggutinga (Stat) 2:24

9 Ning nabu sanga ba duwasa mana sangga murunganoa te bing diyau.
Namua na xai sibuna diyau nam hatumingadingdi dikokia buk mana
kinungua.
10 Ne ngasina hanaunaunga li na yaungamdi (ne haruangagua te,
Toxoratamona haruanganoa). Labu hainga sauya ayuanau tai.
11 Ne nabu libu bila ba, bing yau muliu tai, kimbo goxoya mala,
libu ayuana atin daxaringa. Xauna, labu luba taxiti yaunganoa rangua
haininoau tai.
12 Baing mana angia teladi ngaharua bila li (ne nga sibugu haruangagua,
Toxoratamona haruanganoa te). Nabu lipu hatuminga haringinam tela
haininoa, ne haingga ba haing hatuminga haringing teguama, ning
muruna ba wa rangua, bing labu luba taxiti yaunganoa ranguau tai.
13 Bila balau, nabu haing hatuminga haringinam tela ayuana, ne lupka
ba lipu hatuminga haringing teguama, ning muruna ba wa rangua, bing
labu hainga taxiti yaunganoa ranguau tai.
14 Namua na Urana mogu ayuana hatuminga haringing teguama ba wa
Urana inia mana namua hainga hatum haringina. Xauna Urana mogu
haing hatuminga haringing teguama ba wa Urana inia mana namua luba
hatum haringina. Nabu bila ba te, bing Urana bagula bagu garadingdi
musuding. Ning tegu, mogudi iniadi xauna.
15 Ning nabu lipu hatuminga haringing teguama sauya haininoa kimbo
ayuana, bing sangau yunga. Nabu sok bila ba, bing lup hatuminga
haringinamga ba kimbo haing hatuminga haringinamga ba taga mana
yaunga ba te. Sanga ba yunga haininoa kimbo ayuana sup mala. Urana
wagi kira ba tawa gamogamu mosiu.
16 Haing hatuminga haringinam mana, uxabia te, bola sanga ba uhauli
ayuam bu Urana xap muli, bo? Bila balau lup hatuminga haringinam
mana, uxabia te, bola sanga ba uhauli hainima bu Urana xap muli, bo?

Ahaxa Walingaimia Bila Urana Wagiang Ba

17 Ning lipu taining tainina bing dahaxa walingadingia Toxoratamona
mogudi mana ba. Baing walinga baruamta duwa mana ba bungina Urana
wagidi, bing duwauyu mana. Ngabaxanga tubatubaikka ba na sabunga
longgalo.
18 Lipu gaxarea sanggang xuxungam muga mana Urana wagi, labu xugia
sangganoa muliu tai.* Xauna, lipu gaxarea sanggang xuxungang teguam
muga mana Urana wagi, labu xap sangga xuxungamau tai.
19 Heku lipu tela sanggang xuxunganama kimbo sanggang xuxungang
teguama. Kubolu luwadi ba axamang olang Urana maxania. Ning su mana
Urana hanaunaungandi bing axamang sabanga.
20 Lipu taining tainina bing dahaxa walingadingiauyu bila dahaxa
bungina Urana wagidi ba.
21 Ung lipu oxata olanggama bungina Urana wagiung? Labu uhatum
xumana manau tai. Ne nabu ubagu daxanga bu usok lipua wasa mana ing
sibung walinganoa, bing ulibu.
22 Namua na lipu gaxarea lipu oxata olanggama bungina Toxoratamona
wagi ba, hatata kubolu diana wa etua mana muli te. Bila balau lipu gaxarea
wasa mana ing sibung walinganoa muga mana Toxoratamona wagi ba,
hatata wa Kristo lipuxing oxatanama.

---

* **7:18** Pol haruangang namuxinoa bing: Nabu Yuda tela hatum haringina mana Yesu, bing Yesu bili mana su mana Yuda hanaunaungadingdi te. Sanga ba su manadiyu.

23 Gimgang giminak sabangia, binabu labu ayunga lipu titiamdi hatumingadinga wa lipuxim haringinau tai.
24 Riagu hatuminga haringinam mana, walinga baruamta ang taining tainina awa mana ba muga mana Urana wagiang, bing ataga rangua Uranauyu bila ba.

Yaunga Teguamdi Xaung Tapdi

25 Tauna, bagula ngahaxuya xusungangaima mana yaunga teguamdi. Ngaxap hanaunaunga tela rangua Toxoratamona te, ne ngabung hatumingagua li ngahatum ba xai, namua na Toxoratamona usinga nga sanga mana ngawa lipu haruanga maxunama.
26 Mauxangang xumana daxap kira hatata, binabu ngahatum ba xai mana yaunga teguamdi duwauyu bila ba.
27 Nabu uyau ba, bing labu usai daxanga bu utaxiti yaungamau tai. Nabu uyau te, bing labu usai hainggu tai.
28 Ne nabu uyau, bing ulibu kubolu diana te. Baing nabu haing nanuna yau, bing libu kubolu diana te. Ning adi diyau, bagula mauxangandi daxapdi, saing ngabo ba ayau te bu adali mauxangandi.
29 Riagu hatuminga haringinam mana, hatumingagua bila li: Xaidaba bo ba supkuba. Hatata ila, xai mana adi diyau ba dita hatuminga sabanga na Toxoratamona bila yaunga teguamdi.
30 Adi ditang, xai mana duwa bila ditang te. Adi diyaha, xai mana duwa bila diyaha te. Adi digim xalaxaladi, xai mana duwa bila xalaxaladi ba dingiadi te.
31 Adi dituxu oxata mana axamang titiamdi, xai mana dita atidingdi manadiu tai. Namua na titia li hatata wa, bo ba supkuba.
32 Ngabo ba ahatum xumana buk mana walingaimdi te. Lup yaunga teguama ta hatuminganoa mana Toxoratamona oxatanoa. Bo ba libu axadi dilibu Toxoratamona yaha.
33 Ne lup yaungama ta hatuminganoa mana titia li xalingindi. Bo ba libu axadi dilibu haininoa yaha.
34 Binabu hatumingang luwa. Baing haing yaunga teguama kimbo haing nanunoa ta hatuminganoa mana Toxoratamona oxatanoa. Bo ba tuxu Toxoratamona oxatanoa mana sanggang longgalo xaung aningong longgalo. Ning haing yaungama ta hatuminganoa mana titia li xalingindi. Bo ba libu axadi dilibu ayuana yaha.
35 Ngaharua bila ba bu hauliang. Ne ngaharua bu ngabiliang mana yaungua te. Ngabo ba ahaxa walingaimia xai, ata hatumingaima mana Toxoratamona oxatanoa, hatumingaim luwa te.
36 Nabu lipu tela hatum ba kubolunoa maring te mana haing nanuna dahau gabisia ba yau, saing hatuminganoa kokia buk mana, saing xunumia maring ba yau, bing sangau, ayunga bu libu murunganoa. Libu kubolu dian te. Xai ba tang diyau.
37 Ning nabu hatuminganoa haring ba, bili teladi ba diyu murunganoa, saing wasa xai mana ing murunganoa, baing ina naga hau hatuminganoa ba yau haing nanuna ba te, libu xai xaunau.
38 Baing ina naga, lipua yau haing nanunoa libu xai, ne lipua yau te libu xai sibuna.
39 Hainga taga rangua ayuana laing ayuana mati. Ne nabu ayuana mati, labu tabiliu tai. Tayunga ba yau lup gaxarea muruna mana. Ning yau lipua hatum haringina mana Toxoratamona ing ganina.

40 Ne hatumingagua bing bila li: Haingga ba bagula yaha sibuna nabu
yau muli te. Baing ngaharua bila ba xaung hatumingagua ba Urana
Aningonoa wa rangua nga xauna.

8

Anginga Dahanania Na Babudi

1 Tauna, hatata bagula ngahaxuya xusungangaima mana asaxa mu-
tutungandi dahananiadi na babudi. Wane, taxabia ba "Kira longgalo
xabiangara" mana kubolua baguli. Maxuna, ne xabiangua libu lipudi
dahasua mading olang. Ning kubolu murunga sibuna haringia lipudi.
2 Lipu gaxarea hagaxa ba xabia axamang tela xai sibuna, xabianganoa
tubu buk teguyu.
3 Ning lipu gaxarea murung sibuna mana Urana, lipua ba Urana xabiau.
4 Tauna, baruta mana asaxadi dahananiadi na babudi ba xanginganoa?
Taxabia ba babu ina namuxin te mana titia li. Baing taxabia ba Urana
taininau ing ganina, tela muli te.
5 Maxuna, axamang xumana duwa sabalunia xaung titia li lipudi duxudi
ba uranadi xaung toxoratamondi. Lipu teladi dahagaxa ba duwau.
6 Ne makira, Urana taininau ing ganina wa. Ina Tibura, axamang
longgalo namuxidinga, saing tawa mana. Xauna, Toxoratamona taininau
ing ganina wa, Yesu Kristo. Axamang longgalo disok mana, saing taxap
walingaroa rangua.
7 Ne lipu teladi daxabia alaba te. Lipu teladi duwa liwe mang, hatata
dahatum haringina, ne waleu duwa rangua kubolu babu hananianganam
bunging maxaxaya buk. Binabu bungina daxang asaxadi hatata, dahatum
ba asaxadi ba babu hananianganam. Baing hatumingadingdi daharing buk
te, binabu disudi bu duxunumia ba didongdongia ding.
8 Ning anginga sanga ba libu kira tawa xai Urana maxania te. Heku
taxang anginga ba kimbo taxang te, kubolu luwadi ba sanga ba dilibu kira
tawa xai maxania te, saing tang dilibu kira tawa doa maxania te xauna.
9 Ning ang gaxarea axabia alaba masup ba amaxania, nam kuboluima
libu lipu hatuminga haringinam gaxarea hatumingading daharing buk te
ba xungdi mari.
10 Namua na nabu lipu tela hatum haringina buk te bagung gaxarea
xabiangam ba, oxong numa babu hananianganamia, bing kuboluma
bagula iti hatuminganoa mana hatum ba sanga ba xang asaxa dahanania
na babudi, maxuna?
11 Baing ina naga, ung ba xabiangama hanggalangia riam hatuminga
haringinama hatuminganoa haring buk te, lipua Kristo mati mana.
12 Riaim hatuminga haringinamdi hatumingading teladi daharing buk
te. Bungina alibu kubolu diana nadi bila li saing ahanggalangia hatumin-
gading haringina, bing alibu kubolu diana na Kristo baing.
13 Baing ina naga, nabu asaxa mututungana ngaxang ba libu riagu
hatuminga haringinama xung mari, bing bagula ngaxang asaxa muli te,
nam ngalibu riagu hatuminga haringinama xung mari.

9

Pol Haxi Mana Aposel Oxatang Haxuyanganoa Te

1 Maxung sibuna axamang tela soxauti nga te. Kubolu baruamta ngabo
ba ngalibu, bing sanga ba ngalibu. Nga aposel tela. Ngabagu Yesu

Toxoratamona kiria baing. Mana oxatagua naga ahatum haringina mana Toxoratamona.
2 Heku lipu teladi daharua ba nga aposel tela te, ang ba abagu axabia. Namua na ngabaxanga ulek xaiyua nang, saking ahatum haringina ataga rangua Toxoratamona, binabu ang ba asok mogungua hatanga ba nga aposel tela baing.
3 Lipu teladi disu haruanga nanga, disuxuya kubolugua. Ngahaxuya haruangadinga bila li:
4 Baruta? Nabu amtam gaxap anginga xaung nunginga ranguang, bing ahatum ba maring te?
5 Baing sangau mana aposel teladi xaung Toxoratamona kixingindi xaung Pita daxap hainiding hatuminga haringinamdi mala ranguadi bungina dahaxa mauli, ne amtam tegu?
6 Kimbo ahatum ba Banabas amtam ganimam bing tam gawaxata siangia mana walingaroa, bo?
7 Lipu haungingam baruamta gim ing sibuna mana oxatanoa? Gaxarea xuma wain umanganoa ne xang wain marang teladi ba te? Gaxarea wasa mana sipsipdi ne nung suidingdi te?
8 Haruangagua su mana lipu hatuminganoa ing ganina? Tegu. Urana Hanaunaunganoa harua bila ba xauna.
9 Namua na mana Hanaunaungua Moses bung ba, “Bungina bapalo ruharuha wit marandi, bing labu agoxi suxungunoa bu abili mana xang witdiu tai.”✡ Baruta? Urana hatumia bapalodi ding ganiding?
10 Tegu. Harua bila ba bu hauli kira. Wane, namua bung bing kira baing. Namua na lipua xugia titia xaung lipua hitixiya sangsangdi mana witdi tang dibagu mana sinaga bagula daxap bungina daxauya witdi.
11 Bila balau, nabu am gaxuma axamang aningoningoamdi maluxu mang, bing baruta? Maring ba am gaxauya xalaxaladi dahauli walingamamdi ranguang te?
12 Nabu maring mana lipu baxangangam teladi daxap haulingaima bila ba, bing baruta mamtam? Maring sibuna baing!
Ning tam gahaxi mana ahauliam te. Tegu. Tam gaxoxi mauxangang xangxana, nam tam gasoxauti ulek xaiyua mana Kristo.
13 Lipuadi dituxu oxatua Urana Numania daxap angiadinga mana Urana Numanoa. Lipuadi dituxu oxatua kabukabu hananiangamia daxap sinagiding angingam mana asaxadi lipudi dahananiadi mala rangua Urana. Axabia alaba te?
14 Bila balau, Toxoratamona tabina ba lipuadi dibaxanga ulek xaiyua bagula daxap xalingiding walingamdi rangua lipuadi dilungu.
15 Ning ngahaxi mana ahauli nga monga bila ba te. Baing hatata ngabung haruanga li bu alibu bila ba manga te. Tegu. Xai sibuna ngamati to. Namua na hauxagu mana lipu tela unia hasuangagua li.
16 Ne bungina ngabaxanga ulek xaiyua, sanga ba ngaiti nga te, namua na Toxoratamona tabina nga ba ngalibu. Nabu ngabaxanga ulek xaiyua te bing laku, mauxanganoa xap nga yu.
17 Nabu nga sibugu ngahau hatumingagua ba ngatuxu oxatua li, bing maring ba ngaxap giminak. Ning nga sibugu ngahau hatumingagua ba ngalibu te. Tegu. Ngatuxu oxatua Toxoratamona ta rimagia ing ganina.
18 Binabu haxuyangagua baru? Bila li. Heku maring ba ngaxap giminak rangua lipudi, ngayaha ba sanga ba ngabaxanga ulek xaiyua, ngasina olang nadi. Alaba giminagigu sibuna naga.

✡ **9:9** Hanaunaunga (Lo) 25:4

19 Ngawasa mana nga sibugu walingagua, ngawa lipu tela lipuxing
oxata olanggama te. Ne ngalibu bila nga lipu longgalo lipuxiding oxata
olanggama, bu ngaxai lipu xumana ba disok lipu hatuminga haringinamdi.
20 Bungina ngawa rangua Yudadi, ngasok bila Yuda tela, bu ngaxai
Yudadi ba dahatum haringina. Maxuna ngawa hawa mana hanaunaungua
te, ne bungina ngawa rangua lipuadi duwa hawa mana hanaunaungua,
ngasok bila lipua wa hawa mana hanaunaungua, bu ngaxai lipuadi duwa
hawa mana hanaunaunga ba dahatum haringina.
21 Ngawa halianga mana Urana hanaunaunganoa te, ne ngawa hawa
mana Kristo hanaunaunganoa hatata. Baing bungina ngawa rangua
Yuda Teguamdi duwa halianga mana Urana hanaunaunganoa, ngasok bila
lipua wa halianga mana Urana hanaunaunganoa, bu ngaxai lipuadi duwa
halianga mana Urana hanaunaunganoa ba dahatum haringina.
22 Bungina ngawa rangua lipu hatuminga haringinamdi hatumingading
daharing buk te, ngasok bila lipua hatuminganoa haring buk te, bu ngaxai
lipuadi hatumingading daharing buk te ba dahatum haringina. Baing
ina naga, bila balau ngalibu axamang longgalo lipuadi ngawa ranguadi
dahatum ba daxai, bu mana daxanga longgalo sanga ba ngaxai teladi ba
dahatum haringina.
23 Ngalibu axadi li bu hauli ulek xaiyua ila, bu ngaxap sinaga mana ulek
xaiyua guxamingandi.
24 Mana lukingua lipu longgalo diluki, ne taininau ing ganina dali saing
xap yahangua. Axabia alaba te? Binabu aluki xai, bu kimuya axap
yahangua.
25 Lipu longgalo ditubatuba halingia, dimakasa sibuna ba daharingia
sanggadingdi to. Dilibu bila ba bu daxap yahangua bagula sup sap. Ne
kira ba tatuxu oxataroa bu taxap yahanga subingang teguama.
26 Binabu ngaluki bila lipua luki mauli mauli te. Baing ngating rimagudi
mana haungingua bila lipua taha yanga te.
27 Tegu. Ngasina salaga na sanggagua bu wa hawa mana murungagua,
nam kimuya mana ngabaxanga na teladi laing sup, nga sibugu xung nga
mari, ngaxap yahangua te.

10

Tamaxania Mana Babu Sabunganam

1 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo ba ahatum muli mana
baraxinta sok mana mugangaradi bungina disauya numanuma Isip. Ding
longgalo duwa hawa mana mugaba Urana sina, saing ding longgalo dikisi
Tek Sabuxana titi mamasania.
2 Ding longgalo bila daxap langa mana mugaba xaung lang gamolingana,
disok bila lipudi dinaxu mana Moses.
3 Baing ding longgalo daxang anginga taininau Urana sina haringingania.
4 Baing dinung lang taininau, langga Urana haringinganoa libu sok
siangia haxa xauna ranguadi.* Baing siangga ba Kristo.
5 Ning dingia xumana Urana yaha manadi te, binabu matiadingdi duwa
olang olang mauli long xoliania.
6 Axadi ba disok waleu sibuna disok hatangangadi bu tubatuba kira, nam
hatumingaradi dimesa mana kubolu diang murungandi bila ding ba.

* **10:4** Isreldi kuboludingga baguli bing ubagu mana Xapdi Muli (Kisim Bek) 17:1-7 xaung Titinga (Namba) 20:1-13.

7 Labu awa lipu babu sabunganamdi, bila dingia teladiu tai. Urana
Xuanoa harua manadi ba, “Lipudi dirung bu daxang dinung, saking dimesa
bu disiga mauli.”✡
8 Labu talibu kubolu miaxuamau tai, bila dingia teladi dilibu. Baing ina
naga, 23,000 dimati mana xaidap taininau.†
9 Labu tatuba Kristo tai, bila dingia teladi dilibu. Baing ina naga, moxa
diandi digaxudi saing dimati.‡
10 Labu ahatiu tai, bila dingia teladi dilibu. Baing ina naga, Urana uleging
hanggalangiangama ungdi mati.§
11 Axadi ba disok manadi waleu sibuna disok hatangangadi makira.
Dibungdi mari bu kira hatatamdi ba tamaxania. Namua na kira tawa
haxek mana xaidap subingandi.
12 Binabu lipu gaxarea hatum ba li haringina ba, maxania xai nam xung
mari.
13 Tubaikkadi hatata daxapkang ba, ding maxang tela te. Maxang
taininau daxap lipu longgalo. Ne Urana su mana haruanganoa, binabu
bagula yunga tubaik tela dali haringingaima te. Ne bungina tubaiga
xapkang, bagula tongtongia daxangua bu agiti mala, bu sanga ba ali
haringina.

Taunga Babuamdi Xaung Toxoratamona Angianoa

14 Baing ina naga, riagu mana, murugu sibuna mang, aluki mala hasoya
mana kubolu babu sabunganama.
15 Ngaharua nang lipu xabianga maringinamdi. Ang sibuim asuxuya
haruangagua.
16 Bungina taharua xai sibuna na Urana mana xuba mana Toxoratamona
Angiang Hatuminga Haringinama, tagugunia mana Kristo sibinoa, bo?
Wane. Baing bungina tautu saha salangua, tagugunia mana Kristo
sangganoa, bo? Wane.
17 Salangua tautu saha taxang, salanga taininau, binabu hatanga ba kira
xumana tawa sangga taininau, namua na taxang salanga taininau.
18 Ahatumia lipu Isreliamdi to. Adi daxang hananiangadi, maxuna
digugunia ding mana hananiangua dahanania kabukabia.
19 Ne haruangagua namuxinoa bing angingua lipu babu sabunganamdi
dahanania na babu libu axamang tela? Tegu. Babu axamang maxunama?
20 Tegu sibuna! Haruangagua namuxinoa bing lipuadi daxabia Urana te,
dahanania hananiangadi na xaungadi, dahananiadi na Urana te. Binabu
ngabo ba agugunia mana xaungadi te.
21 Labu anung mana Toxoratamona xubanoa xaung mana xaungadi
xubadinga xaunau tai. Labu axang Toxoratamona kabukabunia xaung
xaungadi kabukabudingia xaunau tai.
22 Nabu talibu bila ba, bing taiti Toxoratamona ating salianoa. Baruta?
Haringingaroa dali inia? Tegu sibuna!

Hanaunaungua Tuxu Lipu Hatuminga Haringinamdi Muli Te

23 Angia teladi daharua ba, “Kubolu longgalo sanga ba ngalibudi.” Ning
ngahaxuya ba kubolu longgalo dahauli kira te. Wane, kubolu longgalo
Urana bili manadi te sanga ba ngalibudi, ne kubolu longgalo dahauli kira
ba tatubu hatumingara haringinia te.

✡ **10:7** Xapdi Muli (Kisim Bek) 32:6 † **10:8** Ubagu Titinga (Namba) 25:1-18. ‡ **10:9** Ubagu Titinga (Namba) 21:5-6 § **10:10** Ubagu Titinga (Namba) 16:41-49.

24 Labu lipu tela tuba ba hauli ing ganinau tai, ning tuba ba hauli lipu teladi.
25 Sangau mana axang asaxa mututungang longgalo disinadi nawa yabania. Heku mana hatumingaim luwa saing axusunga mauli ba dahanania na babu.
26 Namua na Urana Xuanoa harua ba, “Titi xaung xalinging longgalo Toxoratamona iniadi.”✡
27 Nabu lipu hatuminga haringing teguam tela wagiang ba ama taungia, saing abo ba ala, bing axang anginga baruamta disinadi nang. Heku mana hatumingaim luwa axusungadi ba dahanania na babu.
28 Ning nabu lipu tela balang ba, “Anginga li dahanania na babu,” bing labu axanggu tai. Nam alibu lipua balang ba xung mari, xaung ahanggalangia lipu tela hatuminganoa.
29 Ne ngaharua mana ang ba hatumingaima te. Tegu. Ngaharua mana lipua ba hatuminganoa. Namua na baruta nganai mana lipu tela hatuminganoa suxuya kubolugua, bili nga bila ba?
30 Nabu ngaharua xai sibuna na Urana mana anginga baruamta ngaxang, baruta lipu tela harungia nga mana ngaxang angingua ngaharua xai sibuna na Urana mana ba?
31 Baing ina naga, bungina axang, kimbo bungina anung, kimbo bungina alibu baraxing baraxinta, bing alibu ding longgalo bu asina yaya na Urana.
32 Labu alibu lipu tela xung mariu tai—Yudadi, kimbo Yuda Teguamdi kimbo riaim Urana lipuxing sabungamdi xaunau tai.
33 Alibu bila ngalibu. Mana kubolugu longgalo ngatuba ba ngalibu lipu longgalo diyaha. Namua na ngatuba ba ngahauli nga sibugu te, ne ngatuba ba ngahauli lipu xumana, bu sanga ba Urana xapdi muli.

11

1 Asu mana kigu babundi, bila ngasu mana Kristo king babundi.

Sabunga Burangam Hanaunaunganoa

2 Ngaiti yaimdi mana bungingbunginalo ahatumia axamang longgalo ngalibudi, saing atuxu haringina tubatubaikkadi ngasinadi nang.
3 Ne ngabo ba axabia xai ba Kristo wa lup longgalo toxodinga, saing luba wa hainga toxonoa, saing Urana wa Kristo toxonoa.
4 Lup gaxarea saku toxonoa* bungina sabu kimbo bungina xap Urana suxungunoa saing baxanga, sina memeya na toxonoa Kristo.
5 Ne haing gaxarea saku toxonoa te† bungina sabu kimbo bungina xap Urana suxungunoa saing baxanga, sina memeya na toxonoa ayuana. Memeya taininau bila dinunu baing.
6 Bila balau, nabu hauxana ba saku toxonoa, bing nunu bu memeyana. Ne taxabia ba haingdi memeyading bungina toxolodingdi diraxap kimbo dinunu, binabu saku.
7 Luba bing saku te, namua na ina Urana babunoa, saing wa bu iti Urana yanoa. Ne hainga wa bu iti luba yanoa.
8 Ahatumia, luba sok mana hainga te,‡ ne hainga sok mana luba.

✡ **10:26** Olaidi (Buk Song) 24:1 * **11:4** ***Lup gaxarea saku toxonoa***—Lup Yudamdi kuboludinga bing disaku toxodingdi te bungina disabu. Dahatanga ba duwa hawa mana Urana bila ba. † **11:5** ***haing gaxarea saku toxonoa te***—Haing mugauamdi kuboludinga bing disaku toxodingdi. Nabu tegu, bing lipudi dahatum doa manadi. ‡ **11:8** ***luba sok mana hainga te***—Haruanga li harua mana haing mugamugangam yanoa Ip. Urana tongtongia mana Adam wagixang tela.

9 Xauna, Urana tongtongia luba bu hauli hainga te, ne tongtongia hainga
bu hauli luba.
10 Mana namua ba xaung mana namua Urana uleginamdi dibagu, bing
hainga saku bu hatanga ba wa hawa mana toxonoa ayuana.
11 Ning kira tataga rangua Toxoratamona, binabu hainga wa halianga
mana luba te, xaung luba wa halianga mana hainga te.
12 Namua na bila hainga sok mana luba, bila balau luba hayauxinganoa
sok mana hainga. Baing axamang longgalo disok Urana rimania.
13 Ang sibuim asuxuya: Maring mana hainga sabu na Urana, saku
toxonoa te?
14 Kira lipudi kubolura hatanga nakira ba nabu lup tela toxolondi
dimaxaya, bing alaba xap memeya naina.
15 Ne nabu hainga toxolondi dimaxaya, bing yauyaunganoa gumangina.
Namua na Urana sina toxoloxolodi na bu disaku toxonoa.
16 Nabu lipu tela bo ba hakhaxi mana haruanga li, bing hatum to: Am
kubolumam tela te, saing Urana lipuxing sabungamdi kuboluding tela te
xauna.

Toxoratamona Angianoa

17 Ne mana kuboluadi hatata ngabaxanga nang manadi, ngayaha
mang te. Namua na guguniangaimdi dahauli lipudi hatumingadingdi te.
Dahanggalangiadi.
18 Muga ngabo ba ngaharua ba lipudi dinaxuya nanga ba bungina ang
lipu sabungamdi agugunia ma, autuang hataing hataina. Baing ngahatum
haringina monga ba haruanga ba maxuna.
19 Namua na utungadi duwaxata bu dahatanga lipudi kuboludingdi,
dilibu abagu axabia Urana muruna mana gaxarea liwe mang.
20 Bungina agugunia ma, axang angingua auxu ba Toxoratamona
Angiang Hatuminga Haringinama, ne tegu.
21 Namua na ang taining tainina hatuatu ba axang ing sibung angianoa,
ne aragu riaimdi te. Baing ina naga, teladi gesagiding, saing teladi
kakahading lang haringinia.
22 Baruta? Ang numaimdi bu axang anung maluxu manadi te? Bungina
alibu bila ba, Urana lipuxindi naga atatuadi, asina memeya na haxugindi
baing! O ang bina, ngaharua baru nang? Bagula ngaiti yaimdi mana
kuboluimga li? Tegu sibuna!
23 Namua na haruangua ngaxap rangua Toxoratamona, ngasina nang
ba xauna. Haruanga ba bing: Mana yambonga dita Toxoratamona Yesu
bixuandi rimadingia, xap salangua,
24 saking harua xai sibuna na Urana. Sup, baing utu saha saing harua
ba, “Alali mututungagua, ngayunga bu hauliang. Alibu alali bu ahatumia
nga muli.”
25 Kimuya mana daxang, bila balau xap xubua, harua ba, “Xuba li
haruanga haunua, Urana hau mana sibigua. Alibu alali bunging bungina
anung mana bu ahatumia nga muli.”
26 Namua na bunging bungina axang salanga li xaung anung mana xuba
li, abaxanga Toxoratamona matianoa laing goxoya ma muli.
27 Binabu lipu gaxarea kubolunoa maring te bungina xang Toxoratamona
salanganoa xaung nung xubania, libu kubolu diana na Toxoratamona
sangganoa xaung sibinoa.
28 Ang taining tainina bing asuxuyang xai to, tauna axang salangua
xaung anung mana xubua.

29 Namua na lipu gaxarea xang xaung nung, ne bagu xabia namua mana
Toxoratamona sangganoa te, lipua ba xap Urana suxuyanganoa maina.
30 Namua naga lipu xumana liwe mang haringingading te, xaung dibusi,
xaung teladi dimati ba.
31 Ne nabu tasuxuya kira to, bing bagula taxap suxuyangua makira te.
32 Ne bungina Toxoratamona suxuya kira sina salaga nakira, sina salaga
bu hamaringia kira, nam tahanggalang rangua lipu titiamdi bungina sina
salaga nadi kimuya.
33 Baing ina naga, riagu hatuminga haringinam mana, bungina agugunia
ma bu axang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinama, aragu
riaimdi to.
34 Nabu tela gesagina, bing xang numia to. Nam guguniangaima libu
axap Urana suxuyanganoa mang.
Baing bungina ngama ranguang, bagula ngahamaringia haruanga baru-
amta duwauyu.

12

Yahangadi Urana Aningonoa Sinadi

1 Tauna, riagu hatuminga haringinam mana, hatata ngabo ba ngahaxuya
xusungangaima mana yahangadi Urana Aningonoa sinadi. Ngabo ba
ahasuxi manadi te.
2 Axabiau, muga bungina axabia Urana teguyu, axamang xangxana
daxaiang ahanggalang daxangia asu mana babu mumgutingamdi.
3 Binabu ngabo ba axabia rangrang ba Urana Aningonoa libu lipu tela
harua bila li te: “Xai nabu Yesu hanggalang.” Bila balau, Urana Aningonoa
ing ganina sanga ba libu lipu tela harua ba, “Yesu ina Toxoratamona.”
4 Yahanga xangxana duwau, ne Urana Aningonoa taininau ing ganina.
5 Daxanga xangxana duwau bu tuxu Toxoratamona oxatanoa, ne
Toxoratamona taininau ing ganina.
6 Oxata xangxana duwau, ne Urana taininau ing ganina sina haringinga
na lipu longgalo ba dituxudi.
7 Urana hatanga Aningong haringinganoa masok maluxu’m lipu taining
tainina, bu lipu longgalo daxap haulingua.
8 Tela xap haringinga rangua Aningonoa bu baxanga xabianga maring-
ina. Tela xap haringinga rangua Urana Aningong taininau bu baxanga
xabiangadi hatangadi masok na.
9 Tela xap haringinga rangua Aningong taininau bu hatum haringina.
Tela xap haringinga rangua Aningong taininau bu hamaringia busingadi.
10 Bila balau, tela libu axamang haringindi. Tela xap Urana suxungunoa
saing baxanga. Tela suxuya baraxing baraxintadi dima rangua Aningonoa.
Tela harua xuaxua xangxana xabiadi te, saing tela xugia xuaxuadi ba bu
lipudi daxabia harua mana baraxinta.
11 Haringinga longgalo ba dima rangua Urana Aningong taininau
oxatanoa, saing tuxu sinak manadi na lipu taining tainina sanga mana
ing murunganoa.

Kristo Sangganoa Hataing Xumana

12 Kira sanggara urunging taininau, ne hataing xumana. Maxuna hataing
xumana, ne ding longgalo disigi ding duwa taininau. Baing bila balau
mana lipuadi ditaga rangua Kristo.
13 Namua na kira longgalo taxap langa mana Urana Aningong taininau
libu kira tasok sangga taininau. Heku tawa Yudadi kimbo Yuda Teguamdi,

heku tawa lipu oxata olanggamdi kimbo lipuadi duwasa mana ding sibuding walingadinga, kira longgalo taxap Urana Aningong taininau maluxu makira.
14 Kira sanggara hataing taininau ing ganina te. Tegu. Hataing xumana.
15 Bola kia bagula harua ba, “Nga rima te, binabu nga sangga hataing tela te.” Nabu harua bila ba, bola maxuna sangga hataing tela te? Tegu!
16 Bola tangalia bagula harua ba, “Nga maxa te, binabu nga sangga hataing tela te.” Nabu harua bila ba, bola maxuna sangga hataing tela te? Tegu!
17 Nabu sangga urungina wa maxa ing ganina, bagula lungu baru? Nabu sangga urungina wa tangalia ing ganina, bagula yuyu baru?
18 Bila ba te. Urana hamaringia sangga hataing taining tainina disok sanga mana ing murunganoa.
19 Nabu ding longgalo duwa hataing taininau, bagula wa sangga baru?
20 Ne bila ba te. Tegu. Sangga hataing xumana, ne sangga taininau.
21 Maxa sanga ba harua na rima bila li te: “Oxatagua maung te!” Baing toxotaxu sanga ba harua na kia bila li te: “Oxatagua maung te!”
22 Bila ba te! Sangga hataindi tahatum ba haringingading te, ding naga dituxu oxata sabanga sanggaria baing.
23 Sangga hataindi tatatuadi ba, ding naga tayauyaudi baing. Baing hataindi sanga mana lipudi dibagudi te, ding naga takaukaudi baing.
24 Ne sangga hataing teladi sanga mana lipudi dibagudi ba, tayungadi duwa olang. Ning Urana gugunia sangga hataindi masok bila ba, sina yaya sabanga na hataindi diraxap mana.
25 Libu bila ba bu sangga hataindi dutu ding te, ne ding taining tainina duwasa mading longgalo, hatumingadingdi dahasusu mading.
26 Nabu hataing tela xap salaga, bing ding longgalo daxap salaga xauna rangua. Nabu hataing tela xap yaya, bing ding longgalo diyaha rangua.
27 Baing ina naga, ang ba Kristo sangganoa. Baing ang taining tainina awa ina sanggang hataing tela.
28 Baing liwe mana lipu sabungamdi, Urana mogu aposeldi duwa muga. Luwa bing Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Tuwa bing lipu tubatubaingamdi. Saking lipudi dilibu axamang haringindi, xaung lipudi yahangadinga bing dahamaringia busingadi, lipudi yahangadinga bing dahauli teladi, lipudi yahangadinga bing duwa yanam, xaung lipudi yahangadinga bing daharua xuaxua xangxana daxabiadi te.
29 Baruta? Ding longgalo aposeldi? Ding longgalo Urana lipuxing suxunguxunguamdi? Ding longgalo lipu tubatubaingamdi? Ding longgalo dilibu axamang haringindi?
30 Ding longgalo yahangadinga bing dahamaringia busingadi? Ding longgalo daharua xuaxua xangxana daxabiadi te? Ding longgalo duxugia xuaxuadi ba bu lipudi daxabia daharua mana baraxinta? Tegu sibuna!
31 Ne ahaxi mana yahanga sabangadi.
Baing hatata bagula ngahatanga daxanga xai sibuna nang dali daxanga longgalo.

13

Kubolu Murungam Sibuna

1 Nabu ngaharua mana lipudi xuading xangxana, xaung mana Urana uleginamdi xuadingdi, ne nga kubolugu murungam sibuna te, bing ngawa bila wagua sau olang, kimbo bila toxia sau olang.

2 Baing nabu nga yahangagua ngawa Urana lipuxing suxunguxunguama,
saing xabiangagua maxaxaya sibuna xaung ngaxabia axamang hisangam
longgalo, saing nabu nga hatumingagu haringina sanga mana duduxang
bimbiadi mala, ne nga kubolugu murungam sibuna te, bing nga namuxigu
te.
3 Nabu ngasina xalingigu longgalo na lipu haxugindi, saing ngayunga
lipudi ditau sanggagua yabia laing ngamati bila hananiangua, ne nga
kubolugu murungam sibuna te, bing nga haxuyangagu rangua Urana te.
4 Kubolu murungam sibuna bila li. Kubolu ragungam, kubolu xai.
Kubolu xawangam te. Hasua te, iti ing sibung yanoa te.
5 Duduna te, haxi mana ing sibung murunganoa te. Atin disala sap te.
Hatum hatum mana kubolu diandi teladi dilibudi mana te.
6 Kubolu murungam sibuna yaha mana kubolu diandi lipudi dilibudi te,
ne gamona yaha mana haruanga maxunama.
7 Bungingbunginalo xoxi mauxangandi lipudi disinadi na. Heku
baraxing baraxintadi disok, yunga kubolu hatuminga haringinama te.
Bungingbunginalo ta ragunga mana Urana, saing mana mauxangang
longgalo bungingbunginalo li haringina.
8 Kubolu murungam sibuna subingan te. Yahangadi mana Urana lipu
suxunguxunguamdi duwau, ne bagula dahanggalang. Yahangadi mana
daharua xuaxua xangxana daxabiadi te duwau, ne bagula disup. Yahanga
xabiangamdi duwau, ne bagula dahanggalang.
9 Namua na, hatata xabiangara sanga teguyu. Xauna, hatata taxap Urana
suxungunoa saing tabaxanga sanga teguyu.
10 Ne kimuya, bungina axamang subingang teguamdi disok, bing
axamang subingandi bagula disup.
11 Bungina ngawa garauyu, ngaharua bila gara, ngahatum bila gara,
saing hatumingagua bila garadi. Bungina ngatubu, ngasauya garadi
kuboludinga.
12 Hatata tabagu galanga te bila tabagu baburadi langia. Ning kimuya
bagula tabagu axamandi rangrang sibuna. Hatata xabiangagua sanga
teguyu, ne kimuya bagula ngaxabia axamandi rangrang sibuna, bila hatata
Urana xabia nga sibuna.
13 Baing ina naga, hatata kubolu tuwa duwau: hatuminga haringina, ta
ragunga mana Urana, xaung kubolu murungam sibuna. Ning kubolua dali
adi ba bing kubolu murungam sibuna.

14

Baxanga Urana Suxungunoa Xaung Harua Xuaxua Xangxana

1 Asu haringina mana kubolu murungam sibuna daxanganoa. Alaba
hatuminga mugamugangam. Xauna, ahaxi mana axap yahangadi dima
rangua Urana Aningonoa. Ne ahaxi sibuna mana yahangua axap Urana
suxungunoa saing abaxanga.
2 Namua na lipu gaxarea harua xuaxuadi xabiadi te, ina harua na lipudi
te. Tegu. Harua na Urana. Namua na lipu tela xabia haruanganoa te. Ning
mana Urana Aningong haringinganoa harua haruanga hisangam.
3 Ning lipu gaxarea xap Urana suxungunoa saing baxanga, ina harua na
lipudi bu haulidi, haringiadi xaung tatua atidingdi.
4 Lipua harua xuaxuadi xabiadi te, ina haringiaina. Ne lipua xap Urana
suxungunoa saing baxanga, haringia lipu sabungamdi.
5 Murugu mana ang longgalo aharua xuaxuadi axabiadi te, ne murun-
gagu sabanga bing axap Urana suxungunoa saing abaxanga. Nabu lipu tela

harua xuaxuadi xabiadi te, saing nabu lipu tela la ba xugia haruanganoa baxanga namuxinoa te, bing alaba hauli lipudi buk te. Axa haringia lipu sabungamdi sibuna bing lipua xap Urana suxungunoa saing baxanga.

6 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu ngama ranguang saing ngaharua xuaxuadi ngaxabiadi te, bagula ngahauliang baru? Ne nabu ngabaxanga nang haruanga tela Urana hatanga masok nanga, kimbo ngabaxanga xabianga tela hatanga masok, kimbo ngaxap suxungunoa saing ngabaxanga, kimbo ngatubatubang xauna, bing alaba hauliang.

7 Ahatumia axamang olaiyamdi bila panggeriang kimbo gita, walingading te. Nabu lipu tela yup panggeriang kimbo hali gita, ne sau xangxana, bing bagula lipudi daxabia olaiya ba waxungtuanoa baru?

8 Xauna, nabu toxi sau rangrang te, gaxarea bagula daxauxau bu dahaung?

9 Bila balau mang. Nabu aharua xuaxua tela suxunguimia lipudi daxabia te, bagula daxabia haruangaima baru? Haruangaima bagula ila olang.

10 Maxuna, xuaxua xangxana duwa titia, saing ding longgalo namuxidingdi duwau.

11 Ne nabu ngaxabia lipu tela haruangang namuxinoa te, bing ngawa bila lipu titi telama mana lipua ba, saing ina wa bila lipu titi telama manga.

12 Bila balau mang. Ang gahaxi mana axap yahangadi dima rangua Urana Aningonoa, binabu ata hatumingaima mana yahangadi daharingia lipu sabungamdi, ahaxi mana alibudi xai.

13 Mana namua ba, lipu gaxarea yahanganoa ba harua xuaxuadi xabiadi te, bing sabu bu Urana sina haringingua na ba xugiadi.

14 Namua na nabu ngasabu mana xuaxua tela ngaxabia te, bing aningogua sabu, ne hatumingagua wa olang.

15 Binabu ngaria baru? Bagula ngasabu xaung aningogua, ne bagula ngasabu xaung hatumingagua xauna. Bagula ngawaya xaung aningogua, ne bagula ngawaya xaung hatumingagua xauna.

16 Ne nabu uiti Urana yanoa xaung aningoma ing ganina, bing lipua xola mana yahangua bagula harua “Maxung sibuna” mana haruangaim xai sibunama baru? Namua na xabia haruangaima namuxinoa te.

17 Wane, haruanga uharua xai sibuna na Urana ba sangau, ne haringia lipua ba te.

18 Ngaharua xai sibuna na Urana namua na ngadaliang longgalo mana ngaharua xuaxuadi ngaxabiadi te.

19 Ning bungina sabungua, heku ngaharua haruanga marang 10,000 mana xuaxua tela ngaxabia te, murungagua bing ngaharua haruanga marang luwadi luwadi hiliadinga rangrang bu ngatubatuba lipudi.

20 Riagu hatuminga haringinam mana, asup mana ahatum bila garadi. Bila gara kambagindi daxabia sibuna kubolu diana te, xai mana asok bila ba, ning mana hatumingaima bing asok bila lipu haringindi.

21 Mana Urana hanaunaunganoa dibung bila li:

“Mana lipu titi telamdi xuadingdi,
xaung mana lipu titi telamdi suxungudingdi,
bagula ngaharua na lipuadi li,
Ning heku, bagula dilungu nga te,”✡

Toxoratamona harua bila ba.

✡ **14:21** Aisaya (Aisaia) 28:11-12

22 Baing ina naga, yahangua lipua harua xuaxuadi xabiadi te, wa bu
hatanga Urana haringinganoa na lipu hatuminga haringinamdi te. Tegu.
Wa bu hatanga na lipu hatuminga haringing teguamdi. Ning yahangua
lipua xap Urana suxungunoa saing baxanga, wa bu hatanga haringinganoa
na lipu hatuminga haringinamdi. Ne lipu hatuminga haringing teguamdi,
tegu.
23 Binabu bungina lipu sabungamdi digugunia ma, saing ding longgalo
daharua xuaxuadi daxabiadi te, saing lipu hatuminga haringing teguamdi
kimbo lipu teladi daxabia axadi li te diluxu ma, bagula daharua ba
kakahaim baing!
24 Ne nabu ang longgalo axap Urana suxungunoa saing abaxanga, saing
lipu hatuminga haringing teguam tela kimbo lipu tela xabia axadi li te
luxu ma, bing bagula haruangaima su hatuminganoa xaung hatanga ba
lipu kubolu dianama,
25 saing axadi dihisa hatumingania bagula disok sabasabia. Binabu
bagula gung king tuxundi saing sabu mana Urana xaung harua ba,
“Maxung sibuna Urana wa liwe mang!”

Sabunga Kubolung Maringina

26 Baing ina naga, riagu hatuminga haringinam mana, bagula aria baru?
Bungina agugunia ma, ang taining tainina oxataim. Tela waya olai, tela
tubatuba, tela harua axamang tela Urana hatanga masok na, tela harua
xuaxuadi xabiadi te, saing tela xugia haruanga ba. Oxata longga li bing
alibu bu aharingiang lipu sabungamdi.
27 Nabu lipu tela harua xuaxuadi xabiadi te, bing luwa kimbo tuwa ing
ganina sanga baing. Tela sup to, baing tela harua kimu mana. Baing lipu
tela xugia haruanga ba.
28 Nabu lipu xugiangam te, bing lipua bo ba harua xuaxuadi xabiadi
te bing mumguti liwe mana sabungua. Baing lunia ing sibuna harua na
Urana.
29 Urana lipuxing suxunguxunguam luwa kimbo tuwa sanga ba daharua,
baing lipu teladi disuxuya haruangadinga xai.
30 Nabu Urana hatanga axamang tela masok na lipu tela rung mua, bing
lipu mugamugangama sauya haruanga to.
31 Namua na ang taining tainina gaxarea axap Urana suxungunoa saing
abaxanga, sanga ba aharua taining tainina asu mana riaimdi, bu ang
longgalo axap tubatubaingua xaung haringingua.
32 Urana lipuxing suxunguxunguamdi ding haringingading ba duwasa
mana yahangadinga ba.
33 Namua na Urana lipu xaningxaningingam te. Tegu. Lipu gamogamu
mosiam.
Asu mana kubolua li bila Urana lipuxing longgalo digugunia sabungia
dilibu:
34 Haingdi dimumguti mua bungina digugunia. Labu daharuau tai, ne
duwa hawa mana lupdi, bila hanaunaungua harua ba.
35 Nabu dibo ba daxabia axamang tela, bing duxusunga ayuadingdi
numia. Namua na nabu hainga harua sabungia, xap memeya maina.
36 Baruta? Bola ahagaxa ba Urana Xuanoa sok muga liwe mang Korindi,
bo? Kimbo bola Urana Xuanoa ila ranguang ing ganinau? Tegu!
37 Nabu lipu tela hatum ba ina Urana lipuxing suxunguxunguama
kimbo xap yahangadi Urana Aningonoa sinadi, bing bagula bagu xabia
ba haruanga ngabung nang li Toxoratamona hanaunaunganoa.

38 Ne nabu yamu haruanga li, bing lipudi bagula diyamu haruanganoa
xauna.
39 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, ahaxi mana axap Urana
suxungunoa saing abaxanga, saing labu abili lipudi mana daharua
xuaxuadiu tai.
40 Ne axadi li bing alibudi maringina bu sabungua sok maringina xaung
luki xai.

15

Kristo Mesa Muli

1 Riagu hatuminga haringinam mana, hatata ngabo ba ngaiti hatumin-
gaimdi muli mana ulek xaiyua ngabaxanga nang ba, ulek xaiyua axap ba,
ulek xaiyua ali haringina mana ba.
2 Nabu atuxu haringina ulek xaiya li ngabaxanga nang ba, bing
bagula Urana xapkang muli. Nabu atuxu haringin te, bing hatumingaim
haringindi axamang olang.
3 Namua na haruanga sabanga sibuna mana ulega ngaxap rangua Urana,
ngasina nang ba. Harua ba Kristo mati bu sisia kubolura diandi, bila Urana
Xuanoa harua ba.
4 Dikimang ba. Xaidap tuwa baing Urana iti mesa muli mana matiyua,
bila Urana Xuanoa harua ba.
5 Owa masok rangua Pita, saking rangua Lipu 12.
6 Kimuya owa masok rangua lipudi titingadinga dali 500 bunging
taininau. Xumana digamatauyu, ne teladi dimati lo.
7 Kimuya owa masok rangua kixinginoa Yems, saking rangua aposel
longgalo.
8 Kimu sibuna owa masok rangua nga xauna. Ngawa bila gara tela bauna
hayau doa.
9 Namua na nga aposel ngawa hawa sibuna mana aposeldi, namu te
ba duxu nga aposel tela, namua na ngasina salaga na Urana lipuxing
sabungamdi.
10 Ne Urana atin dimoti manga, binabu ngasok lipua na bila hatata
ngawa. Baing kubolunoa atin dimoti libu manga hanggalang olang manga
te. Tegu. Makasangagua mana aposel oxatanoa dali riagu longgalo. Ne
nga ba ngatuxu oxata ba te, Urana kubolung atin dimoti manga wa rangua
nga saing tuxu.
11 Binabu heku nga ba ngabaxanga kimbo aposel teladi dibaxanga. Am
longgalo am gabaxanga ulek taininau, saing ulekka ba ahatum haringina
mana baing.

Matiadi Dimesa Muli

12 Tauna, bungingbunginalo am gabaxanga nang ba Urana iti Kristo mesa
muli mana matiyua, binabu baruta angia teladi aharua ba matiadi bagula
dimesa muli te?
13 Nabu matiadi bagula dimesa muli te, bing Urana iti Kristo mesa muli
te xauna.
14 Baing nabu Urana iti Kristo mesa muli te, bing baxangangamama
oxatading te, saing hatumingaim haringindi xauna oxatading te.
15 Nabu maxuna bila ba, bing sanga ba duxuam ba lipu languangamdi
dibaxanga Urana, namua na am gabaxanga mana Urana iti Kristo mesa
muli mana matiyua. Ne nabu maxuna matiadi bagula dimesa muli te,
bing Urana iti Kristo mesa muli te xauna.
16 Wane, nabu matiadi bagula dimesa muli te, bing Urana iti Kristo mesa
muli te xauna.

17 Baing nabu Urana iti Kristo mesa muli te, bing hatumingaim
haringindi namuxiding te, saing awa mana kuboluim diandiyu.
18 Baing lipuadi dahatum haringina mana Kristo dimati ba, dahang-
galang baing.
19 Nabu tahatum haringina mana Kristo ba hauli kira titia li ing ganina,
ne kimuya tegu, bing laku, maring ba lipudi dusingam sibuna mana lipu
longgalo.

20 Ning maxung sibuna Urana iti Kristo mesa muli mana matiyua muga.
Binabu maxung sibuna taxabia ba bagula iti matiadi mesa muli.
21 Namua na lipu tela kubolunoa libu matiyua xap kira longgalo, saing
bila balau lipu tela kubolunoa xauna libu mesanga muli mana matiyua
xap kira.
22 Bila li: Lipu longgalo dimati namua na tataga rangua Adam, saing bila
balau lipu longgalo ditaga rangua Kristo bagula daxap walinga haunua.
23 Ne tasu mana bunging kiria. Muga bing Kristo, saing kimuya bungina
goxoya ma, bing lipuxindi.
24 Saking axamang longgalo subingadinga bagula sok mana xaidapka
bungina Kristo bagula hanggalangia xaunga longgalo, lipu yayam longgalo
xaung haringinga longgalo. Sup, baing bagula ta Yonggaxinoa Tibuna
Urana rimania.
25 Namua na Kristo bing wa xaitamoxi laing Urana ta bixuandi hawa
mana.
26 Bixua kimuam sibuna Kristo bagula hanggalangia bing matiyua.
27 Namua na Urana Xuanoa harua ba, “Urana ta axamang longgalo
hawa mana.”✡ Ne bungina harua ba ta “axamang longgalo” hawa mana,
haruanga ba namuxinoa bing Urana wa hawa mana Kristo te. Tegu.
Namua na ina naga ta axamang longgalo hawa mana Kristo.
28 Baing bungina axamang longgalo duwa hawa mana Kristo masup,
bing Urana Garanoa ing sibuna bagula taina hawa mana Urana, lipua ta
axamang longgalo hawa mana. Baing ina naga, Urana bagula wa etua
sibuna mana axamang longgalo.

29 Tauna, ahatum to. Nabu matiadi bagula dimesa muli te, bing lipuadi
daxap langa bu dahauli matiadi ba, bagula diria baru? Baruta dilibu bila
ba? Hatanga ba dahatum haringina ba matiadi bagula dimesa muli baing.
30 Ahatumiam xauna. Baruta am gaxap salaga mana oxata li bunging-
bunginalo?
31 Riagu hatuminga haringinam mana, xaidap taining tainina mauxan-
gandi dung nga. Haruanga ba maxung sibuna bila haruangua ngayaha
sibuna mang mana namua ataga rangua Kristo Yesu Toxoratamona kiria.
32 Nabu matiadi bagula dimesa muli te, bing bungina ngaxukxugia
lipuadi dahaunggana nga mana long sabangga Epasas, alaba hauli nga
baru? Dahaunggana nga bila asaxa abungindi! Nabu tamesa muli te, bing
taharua bila haruangua wa Urana Xuania ba:

“Taxang xaung tanung to,
namua na buragina bagula tamati.”✡

33 Labu ayunga lipudi dilanguanggu tai. Ang gaxabia haruanga li: “Nabu
ababa rangua lipu diandi, bagula kuboluim xaidi didoa.”

✡ **15:27** Olaidi (Buk Song) 8:6 ✡ **15:32** Aisaya (Aisaia) 22:13

34 Amesa! Asauya kakaha ba, agoxoya ma hatuminga maringinia, saing
asauya kubolu diandi. Angia teladi daxabia Urana te. Binabu ngaharua
bila li bu memeyaim.

Sangga Mesa Muli Sok Xan Tela

35 Ne lipu tela bagula xusunga ba, “Bagula matiadi dimesa muli baru?
Bagula daxap sangga na bila baru?”
36 O ung bina! Kakaham baru? Baraxing baraxinta uxuma bagula haxa
te, laing mati to.
37 Bungina uxuma, uxuma anginga urungina bagula haing kimuya te.
Uxuma maranoa ing ganina. Heku wit kimbo axamang tela, uxuma
maranoa baing.
38 Ne Urana sina sangga ina muruna mana ba na, saing sina ing sibung
sangganoa na marang taining tainina.
39 Bila balau, sangga longgalo maxang taininau te. Kira lipudi sangga
tela, asaxadi xan tela, mangdi xan tela, saing songdi xan tela.
40 Baing axamang sabalunamdi sangga tela saing axamang titiamdi xan
tela. Ne axamang sabalunamdi gumangidingdi maxang tela, ne axamang
titiamdi gumangidingdi xan tela.
41 Xaidaba gumanginoa maxang tela, sobaga xan tela, saing hatungdi xan
tela. Baing hatung taining tainina gumangidingdi xan tela mana riadingdi.
42 Bagula bila balau bungina matiadi dimesa muli. Sanggadi dikimangdi
hatata dibuya, ne bungina Urana iti sangga haundi dimesa, sanga ba
dibuya te.
43 Sanggadi dikimangdi bing didoa, ne sanggadi Urana itidi mesa bagula
gumangiding. Sanggadi dikimangdi bing ding haringingading te, ne
sanggadi Urana itidi mesa haringingading.
44 Sanggadi dikimangdi bing titiamdi, ne sanggadi Urana itidi mesa bing
long xaiyamdi.
Bila sangga titiamdi duwa, bagula sangga long xaiyamdi duwa.
45 Urana Xuanoa harua bila ba: “Lipu mugamugangama Adam sok lipu
walingama.”✡ Ne Adam tela sok kimu sibuna bing Kristo. Ina lipua sina
walinga aningoningoama.
46 Sangga long xaiyama sok muga te, ne sangga titiama sok muga, saking
kimuya sangga long xaiyama sok.
47 Lipu mugamugangama Adam sok mana titi gagabinoa. Ne Adam luwa
sok mana long xaiya.
48 Lipu titiamdi bila lipu titiama ba. Ne lipu long xaiyamdi bila lipu long
xaiyama ba.
49 Bila taxap lipu titiama babunoa hatata, kimuya bagula taxap lipu long
xaiyama babunoa.
50 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabaxanga nang ba, sanggara
titiamdi sanga ba diluxu Urana Yonggaxinia te. Axamang subinganamdi
sanga ba diluxu mana axamang bungingbunginaloamdi yabadinga te.
51 Bagu ngabaxanga haruanga hisangama nang bila li: Bagula kira
longgalo tamati te. Ning bagula kira longgalo taxugia xan tela.
52 Bagula sok sap, bila tamakmataya bunging taininau, bungina toxi
kimuam sibuna sau. Namua na toxia bagula sau, matiadi bagula dimesa
muli bu sanga ba disup muli te. Baing kira tawauyu bagula taxugia xan
tela.

✡ **15:45** Unggutinga (Stat) 2:7

53 Bila li: Sanggara subinganamdi bing duxugia xan tela to, disok sangga
subingang teguamdi, saing bagula duwa bungingbunginalo. Bagula bila
lipu tela sauya imanging mugangadi, sau imang haundi.
54 Bungina sangga subinganamga li xugia xan tela masup, bing sanga
ba tamati muli te, ne bagula tawa bungingbunginalo. Baing ina naga,
haruangua dibung Urana Xuania bagula sok maxuna bila li: "Urana dali
haungingua saing sahi sibuna matiyua."✡

55 "O Matia, haringingama bu udali lipudi wa bi?
O Matia, guluma haringinganoa wa bi?"✡

56 Matia gulunoa bing kubolu diana, saing kubolu diang haringinganoa
bing hanaunaungua.
57 Ne taharua xai sibuna na Urana! Hauli kira ba tadali axadi li mana
Toxoratamona kiria Yesu Kristo haringinganoa.
58 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, ali haringina. Labu
ayunga axamang tela yuanggu tai. Bungingbunginalo atuxu Toxoratamona
oxatanoa haringina, namua na axabia ba oxata baruamta atuxu rangua
Toxoratamona bagula hanggalang olang te.

16

Daxap Sianga Ba Dahauli Yerusalemdi

1 Ne hatata ngabo ba ngaharua nang mana yahangua agugunia bu hauli
Urana lipuxindi long sabangga Yerusalem. Bing alibu bila ngabala Galesia
sabungadingdi ba dilibu.
2 Xaidap mugamugangama mana sande taining tainina bing ang taining
tainina ahatumia sianga axap sande kimuama, saing ata teladi numia
mana siang xabinganama ba. Atagia tagiadi mua, bu bungina ngama,
bagula amakasa mana asai siang te.
3 Baing bungina ngama, bing amogu lipu teladi ba dirai yahangaima
mala Yerusalem. Baing bagula ngabung xailongdi dibaxanga oxata
baruamta dituxu, saing bagula ngasoxidi mala ranguadi.
4 Nabu xai ba ngala xauna, bing digabu nga mala.

Pol Xusungadi Ba Dilibu Axamandi

5 Ngahaxa makisi probinsia Masedonia to. Bagula ngama ranguang, ne
ngabo ba ngakisi Masedonia to.
6 Bola bagula ngawa ranguang maxaxaya monga, kimbo bola bagula
ngawa ranguang laing bunging xaringana sup to, bu ahauli nga mana
haxangagua mana long baruamta ngala mana.
7 Hauxagu mana ngama ngawa ranguang mongaita bungina ngahaxa
mauli. Nabu Toxoratamona muruna, ngabo ba ngawa ranguang maxaxaya
monga.
8 Ne bagula ngawauyu la li long sabangga Epasas laing Pentikos
Taunganoa.*
9 Namua na Toxoratamona sina ganangang sabanga nanga ba ngatuxu
oxatanoa, saing aningona sok. Xauna, lipu xumana duxukxugia nga.
10 Nabu Timoti sok mang, bing awasa xai mana bu bagula maxuwa mana
axamang tela liwe mang te, namua na tuxu Toxoratamona oxatanoa bila
nga.

✡ **15:54** Aisaya (Aisaia) 25:8 ✡ **15:55** Hosea 13:14 * **16:8** ***Pentikos Taunganoa***—Taunga baguli Yudadi ditongtongia bila sobaga Me kimbo Yun.

11 Binabu labu angia tela yamu tai. Bungina sauyang, bing asoxi mala
xaung gamogamu mosiu bu sanga ba goxoya ma rangua nga. Namua na
ngaragu ba ma xaung riagu hatuminga haringinam teladi.
12 Ne haruanga mana riara hatuminga haringinama Apolos bing:
Ngaxusunga haringina ba ila ranguang xaung riara teladi. Ne hatata bo
ba ila te, ning kimuya bungina bagu ganangana bagula ila.
13 Amaxania. Ali haringina mana kuboluim hatuminga haringinama.
Ahaxa bila lipu haringindi. Awa haringina.
14 Axamang baraxing baraxinta alibudi, bing alibudi xaung kubolu
murunga sibunama.
15 Riagu hatuminga haringinam mana, axabia ba Stepanas gabu lipudi
duwa numania ding lipu mugamugangamdi mana probinsia Akaya ba
dahatum haringina mana Kristo, saing dituxu oxata haringina ba dahauli
Urana lipuxindi. Ngaxusungang haringina ba
16 awa hawa mana lipuadi na bila li. Awa hawa manadi xaung lipu
longgalo digabudi duwaxata, dituxu oxatua haringina ranguadi.
17 Gamogua yaha sibuna bungina Stepanas, Portunatas, Akaikas tung
disok, namua na dahauli nga mana axadi sanga ba alibudi te namua na
awa la li rangua nga te.
18 Agabu nga taxap haringinga ranguadi. Maring ba asina yaya na
lipuadi na bila ba.

Haruanga Kimuam

19 Sabungadi duwa probinsia Esia daharua xaidap xai nang. Akwila
haininoa Prisila tang digabu lipu sabungamdi digugunia numadingia, ding
daharua xaidap xai sibuna nang Toxoratamona yania.
20 Riara hatuminga haringinam longgalo duwa la li daharua xaidap xai
nang. Atuxu rimaimdi† bila Urana lipuxindi dilibu.
21 Nga Pol, ngabung xaidap xaiya li nga sibugu rimagia.‡
22 Nabu lipu tela murung sibuna mana Toxoratamona te, bing hang-
galang. O Toxoratamona, uma!
23 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu atin dimoti mang.
24 Murugu sibuna mang longgalo gaxarea ataga rangua Kristo Yesu.
Maxung sibuna.

---

† **16:20** Grik xuana—*alibuang*. Ding kuboludinga bu dahatanga muruding manadi. Ne kubolura xan tela, binabu tabung ba *Atuxu rimaimdi.* ‡ **16:21** Sostanis su mana Pol suxungunoa saing bung xailongga li (1 Korin 1:1), ne Pol bung xaidap xaiya li nadi ing sibung rimania bu hatanga sibuna xailongga ma rangua.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Korin. Tauxu xailong luwa li ba,
2 Korin

Namua Pol Bung Mala Na Korindi

Kimuya mana Pol bung muga, lipu murakkamdi dila long sabangga Korin, daharua ba Pol aposel tela te xaung languadi. Pol lungu bila ba, baing bung xailongga li bu haxuya haruangadinga disu na. Xauna, xusungadi haringina ba daxauxau mana malinganoa bu disahi siang xabingana dungguti ba.

Pol bung xailongga li bungina wa probinsia Masedonia (2 Korin 2:13, 7:5). Bung xailongga li bila niani AD 55.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-11)*
- Pol baxanga namua xugia haxanganoa xaung tuxu Urana oxatanoa baru *(1:12–7:16)*
- Siang xabinganama bu hauli Yerusalem hatuminga haringinamdi *(Hataina 8–9)*
- Pol haringia aposel oxatanoa tuxu *(10:1–13:10)*
- Haruanga kimuam *(13:11-14)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana mogu nga bila ba
mana ing murunganoa. Ngagabu riara hatuminga haringinama Timoti.

Tam gasina xailongga li nang Urana lipuxing sabungamdi awa long
sabangga Korin, agabu lipuxing longgalo duwa long teladi duwa probinsia
Akaya.

2 Tam gasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang
atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Urana Lipu Kubolu Ati Tatuanganam

3 Taiti Urana yanoa, Toxoratamona kiria Yesu Kristo Tibuna xaung Urana
inia. Kubolu usingangam Tibuna, saing bungingbunginalo tatua atiradi.

4 Tatua atimamdi maluxu'm mauxangamam longgalo bu sanga ba am
gatatua teladi atidingdi duwa mauxangania xauna. Am gatatua atidingdi
xaung ati tatuanganama am gaxap rangua Urana ba.

5 Namua na salak xumana Kristo xapdi ba, matu ding ma daxapkam
xauna. Baing bila balau, mana namua am gataga rangua Kristo, Urana
kubolung ati tatuanganama matuina ma xapkam xauna.

6 Bunging bungina mauxangandi daxapkam, bing daxapkam bu am
gatatua atimdi xaung bu Urana xapkang muli. Baing nabu am gaxap
kubolu ati tatuanganama, bing am gaxap bu am gatatua atimdi, bu sanga
ba ali haringina maluxu'm salagimdi am gaxunumiadi xauna.

7 Baing am gahatum haringina bagula ali haringina, namua na am
gaxabia ba bungina axap salaga bila am ba, bing bagula axap kubolu ati
tatuanganama bila am xauna.

8 Riamam hatuminga haringinam mana, am gabo ba axabia mana salaga
xapkam bungina am gawa probinsia Esia. Mauxading buk mam sanga
mana am gaxoxidi te. Baing ina naga, am gahatum ba bagula am gamati.
9 Maxuna, am gaxunumia bila lipudi dilungu lipu suxuyangama baladi
ba bagula dimati. Ning axa ba sok bu bagula am gabagu mana am
haringingamama te, ne am gabagu mana Urana ina haringinga sanga
mana iti matiadi mesa muli.
10 Baing xapkam muli sangua axa diana ba bo ba unggam mati, saing
bagula xapkam muli kimuya xauna. Am gata ragunga mana, bagula
xapkam muli bungingbunginalo.
11 Baing ahauliam bungina asabu mam. Baing bila balau lipu xumana
bagula daharua xai sibuna namua na, mana Urana kubolung atin dimoti
mam, lungu sabungadingdi binabu xapkam muli.

Pol Langua Korindi Te

12 Am gayaha mana kubolumama bungina am gawa liwe mana lipu
longgalo, binabu maluxu mana hatumingamamdi am gaxunumia ba
kubolumama maringing sibuna bila Urana muruna mana. Am gaxabia
alaba sibuna. Kubolumama su mana lipu titiam hatumingadinga te, ne su
mana Urana kubolunoa atin dimoti makira. Am galibu bila ba bungina am
gawa liwe mana lipu titiamdi, saing am galibu sibuna bungina am gawa
liwe mang.
13 Am gaharua bila ba namua na mana xailong longgalo ngabungdi,
dimakasa te mana atitidi saing axabiadi. Ngabagu mana xaidaba bagula
axabia kubolumama rangrang sibuna,
14 heku axabia rangrang sibuna hatata te. Baing mana xaidaba bungina
Toxoratamona Yesu goxoya ma, bagula axabia sibuna ba sanga ba ayaha
sibuna mam bila am gayaha mang.

15 Mana namua ngahatum haringina bila ba, ngahau hatumingua ba
ngamala bila lobu ranguang muga, bu sanga ba axap guxama bunging
luwa.
16 Ngabo ba ngamala bila lobu ranguang bungina ngahaxa mala probin-
sia Masedonia. Baing kimuya bungina ngayunga Masedonia ngagoxoya
ma, ngahatum ba bagula ahauli nga mana haxangagua ila probinsia Yudia.
17 Bungina ngahau hatumingua bila ba, bola ngahau olang? Tegu. Lipu
titiamdi duxugia haruangadinga saing daharua ba, “Wane, wane,” saing
bunging taininau daharua ba, “Tegu, tegu.” Ngalibu kubolua ba te.

18 Bila Urana bungingbunginalo libu haruanganoa, haruangamama am
gaharua nang ba xaningxaning “Wane” “Tegu” tang te.
19 Namua na Urana Garanoa Yesu Kristo, lipua Sailas, Timoti amtum
gabaxanga liwe mang ba, bing lipua haruanganoa xaningxaning “Wane”
“Tegu” tang te. Ne bungingbunginalo haruanganoa “Wane” ing ganina.
20 Namua na haruanga longgalo Urana hau ba aningoding mana Kristo,
disok “Wane” bila ba. Baing ina naga, bila balau kira xauna taharua ba,
“Maxung sibuna,” bu Urana xap yaya sabanga.
21 Baing Urana libuang gagabuam tali haringina mana Kristo. Mogu kira
baing.
22 Ta mogunganoa makira saing ta Aningonoa maluxu makira bila
yahanga mugamugangama, hau haruangua mana axadi bagula sinadi
nakira kimuya.

23 Ngawagi mana Urana bu baxanga ba ngaharua maxuna ing ganina, namua ngama ranguang Korindi muli te bing ngabo ba ngasina mauxanganoa nang te.
24 Bola ahatum ba am gabo ba am gawa etua mang mana kuboluim hatuminga haringinam? Tegu. Am gawaxata ranguang bu gamoimdi diyaha, namua na ali haringina masup hatumingaim haringinia.

2

1 Binabu ngahau hatumingagua ba bagula ngala ranguang hatata te, namua na ngabo ba ngasina ayangangua nang muli te.
2 Namua na nabu nga ba ngalibuang ayangaim muli, bing gaxarea wauyu ba libu ngayaha? Tegu! Ang ganim bakbakka sanga ba alibu ngayaha.
3 Namua naga ngabung xailong tela nang ba, namua na hauxagu ba ngala ngabagu lipuadi dilibu ngayaha ba dilibu kubolu diana, saking bila balau ayanganga sabanga sibuna xap nga. Ngahatum haringina mang ba bagula alibu haruangagua, binabu bagula gamogua yaha, saing bagula gamoimdi diyaha xauna.
4 Namua na bungina ngabung xailongga ba nang, ngaxunumia mauxangang sabanga, ayangagu sibuna mang, ngatangiang. Ne ngabo ba ngalibuang ayangaim te. Tegu. Ngabo ba axabia murungagu sibunoa mang bing sabanga sibuna.

Bing Diyunga Lipu Kubolung Dianama Kubolunoa

5 Lipua xap mauxanganoa masok ba, libu ayangagu buk te, ne libuang ayangaim monga. Ngaharua “monga,” nam ngaiti mauxangana ba sok sabanga.
6 Baing salaga ang xumana asina na bing sanga ba.
7 Binabu hatata, xai mana ayunga kubolunoa xaung atatua atindi, nam ayanganoa tatua sibuna.
8 Binabu ngaxusungang haringina ba ahatanga muli ba muruim sibuna mana.
9 Namua naga ngabung xailong tela nang ba, bu ngatubang ba ngaxabia ba bagula asu mana haruangagu longgalo, kimbo tegu.
10 Lipu gaxarea ayunga kubolunoa, bing nga xauna ngayunga kubolunoa. Baing kubolu baruamta ngayunga (nabu kubolu tela wa bu ngayunga), bing ngayunga Kristo maxania bu hauliang,
11 bu Satan sanga ba tuxu murak makira te, saing dali kira bila ba. Namua na kakahara mana hatumingang diandi te.

Aposeldi Didali Haungingua Urana Haringingania

12 Bungina ngala long sabangga Troas bu ngabaxanga ulek xaiyua mana Kristo, ngabagu ba Toxoratamona xaxa daxangua manga ba ngatuxu oxatua.
13 Ne hatumingagua tubu buk, namua na ngasok mana riagu Taitas la ba te. Binabu ngaharua xaidap xai nadi, ngasauyadi ngala probinsia Masedonia.
14 Ne ngaharua xai sibuna mala rangua Urana, namua na mana Yesu ina dali axamandi, binabu muga mam, saing tuxu oxatua maluxu mam, bu hasangia Kristo uleging xaiyua mala mana long longgalo, bila samisami xai ila hataing hataina.
15 Namua na am gawa bila samisami Kristo hanania mala rangua Urana. Am gawa bila ba liwe mana lipuadi Urana xapdi muli xaung maluxu mana lipuadi dila hanggalangiangia xauna.

16 Mana adi dila hanggalangiangia am gawa samisami matiama. Ning
mana adi Urana xapdi muli am gawa samisami walingama. Baing gaxarea
sanga sibuna mana oxata na bila li?
17 Lipu xumana ditubatuba Urana Xuanoa bu daxap sianga mana. Am
bila ding ba te. Tegu. Am gabaxanga haruanga maxunam longgalo Urana
maxania, namua na am gataga rangua Kristo, saing Urana naga soxiam
mala.

3

1 Baruta? Bola ahatum ba am gaungguti am gaharingia yamamdi muli,
bo? Lipu teladi dirai xailongdi ranguadi ba daharingiadi daharua ba ding
lipu xaidi. Bola am galibu bila ba, bo? Tegu. Baing am gabo ba abung
xailonggadi na bila ba mam te xauna.
2 Ang sibuim awa bila xailong tela haringia oxatamama lipu longgalo
maxadingia. Dibagu dilungu axugia hatumingaimdi baru, binabu daxabia
ba oxatamama aningona.
3 Ang gahatanga ba ang xailongga Kristo ing sibuna bung, sok mana
oxatamama aningonoa. Ne bung xaswia te. Bung xaung Urana walingam
Aningonoa. Baing bung xailong siangia bila hanaunaungua te. Tegu. Bung
mana lipudi hatumingadingdi.
4 Am gahatum haringina bila ba namua na am gataga rangua Kristo
Urana maxania.
5 Ne am gaharua bila li te, bila am sibumam haringingamama sanga
mana am gatuxu oxata li. Tegu. Haringingamama ma rangua Urana.
6 Ina naga haringiam ba am gasok lipuxing oxatanamdi dituxu oxatua
mana haruanga haunua hau. Ne haruanga ba bila hanaunaungua dibung
waleu te. Tegu. Haruanga haunua hau ba harua mana Urana sina
Aningonoa nakira. Hanaunaungua ung lipudi mati, ne Aningonoa sina
walingua.

Haruanga Hauna Urana Hau Ba Ralanoa

7 Ahatumia. Daxanga muganga ma xaung hanaunaungadi Urana gixidi
siangia, saing daxanga ba ila mana matiyua. Ne unggutinganoa ma xaung
ralana, sanga ba Isreldi dibagu mana Moses ramramonoa te*. Heku Urana
ralanoa sup monga mana ramramonoa, ne sanga ba dibagu mua te.
8 Bila balau mana daxanga mugangua, binabu Urana Aningong oxatang
ralanoa bagula dali, bo? Maxung sibuna!
9 Oxata daxanga mugangama ma xaung ralanoa, ne suxuya lipudi. Ning
Urana Aningonoa oxatanoa ma, saing xap kubolu maringina ma, saing
maxung sibuna ralanoa dali muganga ba!
10 Namua na axa ba waleu ing ralana, bing hatata ina ralana monga te,
namua na oxata hauna ralanoa dali masup!
11 Baing nabu axamang mugangua sup sup mari ma xaung ralanoa, bing
Urana Aningong oxatang ralanoa dali sibuna, namua na subingan tate.
12 Am gaxabia ba alaba maxung sibuna, binabu am gamaxuwa ba am
gabaxanga te.
13 Am bila Moses te, kaukau ramramonoa imang hatainia nam Isreldi
dibagu Urana ralanoa sup sup mari.
14 Ning hatumingadingdi diriba ding, namua na bila imang hataina ba
wauyu hatata bungina dititi Urana Xuang Mugangia. Tela unia te. Namua
na Urana unia imangga baguba bungina ditaga rangua Kristo ing ganina.

---

* **3:7** Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 34:27-35 bu uxabia namua mana haruangadi li.

15 Laing sup hatata bungina dititi Moses haruanganoa, imang hataina
kaukau hatumingadingauyu.
16 Ning bungina lipu tela xugia hatuminganoa ma rangua Toxoratamona,
unia imangga baguba sangua.
17 Toxoratamona libu bila ba bing Urana Aningonoa. Baing ina naga,
bungina Toxoratamona Aningonoa wa maluxu'm lipu tela, axamang tela
bili te.
18 Baing kira ba, tahatanga Toxoratamona ralanoa bila lipudi dibagu
babudingdi langia. Baing axamang tela kaukau ramramoradi te. Xugia
kira bu tasok bila ing sibuna babunoa, bu sanga ba kira ralara tubutubu
mala namua na Toxoratamona ina Urana Aningonoa tuxu oxatanoa
maluxu makira.

4

Heku Haringingaradi Disup, Luradi Daxap Haringingua

1 Binabu am gamalai mana oxata li te, namua na Urana naga sina oxata
li nam mana usinganganoa.
2 Ning am gayamu kubolu memeyamdi lipudi dilibudi hisangia. Am
gahaxa mana kubolu murakkamdi te. Xauna, am gaxaningxaning Urana
uleging xaiyua te. Tegu. Am gata haruanga maxunama masok sabasabia
bu lipu longgalo sanga ba dibagu daxabia ba kubolumamdi dimaring
Urana maxania.
3 Baing nabu ulek xaiyua am gabaxanga ba hisa mana lipu teladi, hisa
mana lipuadi hanggalangiangua bagula xapdi ding ganiding.
4 Satan, urana titiam, libu lipu hatuminga haringinam teguamdi maxad-
ing dahaxatu, bu soxautidi ba dibagu ulek xai lulianoa te. Ulekka ba
hatanga Kristo ralanoa masok, saing Kristo Urana babuna naga.
5 Namua naga bungina am gatubatuba lipudi, am gabaxangam te. Am
gabaxanga ba Yesu Kristo bing Toxoratamona, saing am ba am gawa
lipuxim oxatanamdi. Am gatuxu oxatanoa ba am gaiti yanoa.
6 Waleu sibuna Urana harua ba, "Maluxu'm labiana bing lulianoa sok."✡
Baing ina naga, ing sibuna libu lulianoa sina maluxu'm hatumingaroa, bu
taxabia Urana ralanoa tabagu mana Kristo ramramonoa.
7 Oxata ba Urana sina nam giminaginoa sabanga buk. Ning am ba am
gabaxagi mana axamang giminak sabanggamga ba, am bila bori titiam
olanggamdi. Alaba hatanga rangrang ba haringingamam sabanga sibuna
ma rangua Urana, ne ma ranguam te.
8 Lipudi disinasina mauxangang xumana nam, ne mauxanganadi ba
dahamunanggiam te. Bunging xumana am gahatum xumana binabu am
gaxabia baraxinta bagula am galibu te, ne hatuminga xumana didaliam te.
9 Disina salaga nam, ne Urana yungam te. Ditahataham mari, ne
dahanggalangiam masup te.
10 Bungingbunginalo sanggamamdi daxap salaga bila Yesu bungina mati,
bu sanggamamdi sanga ba dahatanga Yesu walinganoa masok.
11 Wane, am gatuxu Yesu oxatanoa, ne xaidap longgalo am gawa titia li,
dituba ba dunggam mati. Ne am gamati teguyu, saing alaba hatangadi ba
Yesu wa maluxu'm sanggamamdi, sangga matiamgadi li.
12 Baing ina naga, bungingbunginalo matiyua bo ba xapkam, ne alaba
xap walinga ma ranguang ba.

✡ **4:6** Unggutinga (Stat) 1:3

13 Am gahatum xumana te. Am bila lipua bung Urana Xuania ba,
"Ngahatum haringina, binabu ngaharua ba."✡ Am xauna am gahatum
haringina, binabu am gaharua.
14 Namua na am gaxabia ba Urana lipua iti Toxoratamona Yesu mesa
mana matiyua, ina bagula itiam mesa rangua Yesu. Baing bagula xapkam
xaung ang mala bu tawa rangua.
15 Axadi li disok mam bu dahauliang. Baing bungina Urana kubolung
atin dimoti sok mana lipu xumana, bagula libu lipudi daharua xai sabanga
sibuna na Urana. Baing ina naga, Urana yanoa bagula sabanga sibuna.

16 Binabu bungina salaga xapkam, am gamalai mana oxata li te. Heku
sanggamamdi haringingadingdi disup mari, lumamdi daxap haringingua,
disok hauna xaidap taining tainina.
17 Ngaharua bila ba namua na mauxanganadi li mauxading te saing
duwa maxaxaya te. Ne dila xungdi mari mana ralang sabanga bagula am
gaxap, dalidi sibuna saing bagula wa bungingbunginalo!
18 Binabu tata maxaradi mana mauxangandi tabagudi hatata te. Tegu.
Tata maxaradi mana axadi sanga ba tabagudi te. Namua na axadi sanga
ba tabagudi hatata bagula disup sap, ne axadi sanga ba tabagudi te bagula
duwa bungingbunginalo.

5

Sangga Haundi

1 Sanggaradi hatata tawa manadi bila xahi titiam, binabu taxabia ba
bungina disup, bing kira numara bungingbunginaloam wa long xaiya.
Numa ba lipudi rimadingdi ditongtongia te. Tegu. Numa ba Urana
tongtongia.
2 Ne hatata bungina tawauyu xahira sanggamdi tagudi tatang mua,
namua na tabo sibuna ba tasau numa long xaiyamga ba.
3 Namua na bungina tasau imangga ba, bagula tawa mulang te.
4 Hatata bungina tawa mana xahi sanggamgadi li, tagudi taxunumia
mauxana. Maxuna tabo ba taxola mana imanga te. Ne namu sibunoa
tagudi taxunumia mauxana bing tabo ba tasau numara long xaiyama, bu
sangga matiamgadi li bagula duxugia mala sangga walinga bungingbung-
inaloamdi.
5 Urana ing sibuna tongtongia kira mana namua naga, saing sina
Aningonoa nakira bila yahanga mugamugangama, wa mogungua mana
axamandi dima yu.

6 Binabu hatumingamamdi daharing saing am gaxabia ba bungina am
gawauyu mana sanggadi li titia, am gawa rangua Toxoratamona long xaiya
teguyu.
7 Namua naga mana hatuminga haringina am gawa. Ne mana axadi am
gabagudi, tegu.
8 Wane, hatumingamamdi daharing, saing murumam ba am gayunga
sanggamamdi, am gala am gawa rangua Toxoratamona.
9 Binabu heku am gawauyu mana sanggadi li titia kimbo am gayungadi
am gawa long xaiya, bungingbunginalo am gahaxi ba am galibu Toxorata-
mona yaha.

✡ **4:13** Olaidi (Buk Song) 116:10

10 Namua na kimuya kira longgalo bagula tali Kristo kabukabu suxu-
yangam rung mana ba maxania, bu kira taining tainina taxap haxuyan-
garadi sanga mana kuboluradi talibudi bungina tawa mana sanggaradi
titia li. Xai kimbo diana, bagula haxuyadi nakira.

Tahauli Lipudi Bu Urana Atin Daxaringa Manadi

11 Bila balau, am gamaxuwa ba am gali Toxoratamona maxania olang
kimuya, binabu am gahaxi ba am gagui lipudi. Hatumingamamdi xaung
kubolumamdi Urana xabiadi rangrang. Baing ngabo ba maluxu mang bing
axabia axadi ba rangrang xauna.
12 Ne am gatuba ba am gaharingia yamamdi muli te. Tegu. Am
gabo ba am gahatanga daxanga nang ba aiti yamamdi, bu sanga ba
ahaxuya na lipuadi dibo ba dahasua mana axadi dilibudi sabasabia, ne
hatumingadingdi dimaring Urana maxania te.
13 Baing nabu lipudi dibaguam bila lipu kakahandi, bing sangau.
Namua na am gatuxu Urana oxatanoa. Ne nabu dibaguam bila lipuadi
hatumingading dimaring, bing hatumingamam dimaring bu hauliang.
14 Ngaharua bila ba namua na Kristo kubolung murungam sibuna
yumgam ba am gawaxata, namua na am gahatum haringina ba lipu
taininau xap lipu longgalo yabadinga saing mati. Binabu bila balau kira
longgalo tamati.
15 Xap lipu longgalo yabadinga saing mati, bu adi duwa sanga ba disu
mana murungadinga te. Tegu. Mati bu disu mana murunganoa mana lipua
xap yabadinga saing mati saing mesa muli.
16 Binabu hatata saing ila, am gasuxuya lipudi mana xabianga titiama
te. Maxuna, muga am gasuxuya Kristo mana xabianga titiama. Ne hatata
am gasuxuya bila ba muli te.
17 Binabu lipu gaxarea taga rangua Kristo, bing sok lipu haunua.
Muganga sup. Bagu, haunua ma ba!
18 Axadi bagudi li dima rangua Urana, lipua libu atin daxaringa makira
mana Kristo oxatanoa. Baing sina oxatua nam ba am gabaxanga haruanga
mana atin daxaringa na lipudi.
19 Bila li: Mana Kristo matianoa Urana libu atin daxaringa bu lipudi
dirung mosiu rangua. Hatumia kubolura diandi muli te. Ulega Urana ta
rimamamia bu am gabaxanga bing atin daxaringa makira.
20 Binabu am ba am lipuadi am gaxap Kristo haruanganoa mala rangua
teladi. Bila Urana wagi lipudi suxungumamia. Mana Kristo yanoa am
gaxusungang haringina ba ama rangua Urana saing ayunga atin daxaringa
mang.
21 Kristo libu kubolu dian tela te, ne Urana libu ba xap kubolu diana
haxuyanganoa ba hauli kira, bu sanga ba taxap Urana kubolunoa uxu kira
ba maringina namua na tataga rangua Kristo.

6

1 Am gawaxata rangua Urana binabu am gaxusungang haringina bila
li: Axap Urana kubolung atin dimoti ba, binabu labu ayunga xung mari
olanggu tai.
2 Namua na harua ba,

"Mana bungina ngabo ba ngalibu xai mang, ngalunguang,
saing mana xaidaba ngabo ba ngaxapkang muli, ngahauliang."✡

✡ **6:2** Aisaya (Aisaia) 49:8

Ngabalang ba, hatata bing bungina mana Urana libu xai, hatata bing xaidaba mana xapkang muli.

Pol Mauxangandi

3 Mana oxata li am gatuxu, am gabo ba am galibu kubolu tela rangguti lipu tela te, nam axamang tela hanggalangia oxatamama yanoa.
4 Ne mana axadi am galibudi am gatuba ba am gahatanga ba am Urana lipuxing oxatanam sibundi. Am galibu bila ba bungina am gali haringina mauxangang sabangia, bungina lipudi disina salaga nam, bungina axamandi dibo ba dahanggalangiam, bungina hatuminga xumana daxapkam,
5 bungina ditaham, ditam salak yabania, xaung bungina dibura ba dilibu doa mam, xaung bungina am gamakasa, bungina sanga ba am gakinu xai te, xaung bungina gesagimam.
6 Am gatuba ba am gahatanga ba am Urana lipuxing oxatanam sibundi mana kubolumam sigixinganamdi, mana xabiangamamdi, mana kubolumam atimam disala sap te, xaung kubolumam am galibu xai mana lipu teladi, xaung mana Urana Aningong oxatanoa maluxu mam, xaung mana kubolumam am murumam sibuna mana lipudi, xola mana languangua,
7 xaung mana am gabaxanga haruanga maxunama, xaung mana am gawaxata Urana haringingania, am gatuxu kubolumam maringina bila axamang haungingamdi mana rimamam rimamo xaung rimamam xong.
8 Lipu teladi daharua xai mam, ne teladi ditatuam. Teladi dahanggalangia yamamdi, ne teladi ditidi. Daharua ba am lipu murakkamdi, ne am gaharua maxung sibuna.
9 Dibaguam bila lipu yaya teguamdi, ne am ramramo sabangadi. Dituba ba dunggam mati, ne bagu, am gawauyu. Ditahataham, ne am gamati te.
10 Dilibuam ayangamam, ne bungingbunginalo gamomamdi diyaha. Am gawa haxugina, ne am galibu lipu xumana duwa lipu xalaxalamdi. Am goxola, ne xalaxala longgalo amiadi.
11 Ang Korin mana, mana haruangamam longgalo am gaharua sabasabia nang, saing am gaxaxa gamomamdi sabanga ranguang.
12 Am gariba gamomamdi mang te, ne ang ba ariba gamoimdi mamgu.
13 Ngaharua nang bila ang garagudi. Bing axaxa gamoimdi ranguam bila am gaxaxa amiadi ranguang. Alaba hakhaxuyanga maringina.

Tataga Rangua Lipu Hatuminga Haringing Teguamdiu Tai

14 Labu ataga rangua lipu hatuminga haringing teguamdiu tai. Baruta? Sanga ba kubolu maringina, kubolu hanaunaunga dalingama tang duwaxata xauna? Sanga ba luliana labiana tang ditaga? Tegu.
15 Xauna, sanga ba Kristo Satan tang duwa hatuminga taininau? Lipu hatuminga haringinama sanga ba taga rangua lipu hatuminga haringing teguama baru?
16 Sanga ba Urana Numanoa hau haruangua rangua urana languangamdi numading sabungama? Tegu sibuna! Taxabiau, tawa Urana walingam numanoa baing. Bila Urana harua ba, “Bagula ngawa ranguadi xaung bagula ngahaxa liwe manadi. Bagula ngawa Urana dingia, saing bagula duwa lipuxigudi.”✡

17 “Binabu asok sanguadi

✡ **6:16** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 26:12; Yeremaya (Jeremaia) 32:38; Esekiel 37:27

saing awa halianga manadi,
Toxoratamona harua bila ba.
Labu aringring axamang sigixingang teguam telau tai,
saing bagula ngaxapkang.”✡
18 “Bagula ngawa Tibuim,
saing bagula awa garagu lupdi xaung nanuhangigudi,
Toxoratamona Haringing Sibunama harua bila ba.”✡

7

1 Riagu mana, murugu sibuna mang. Haruangadi Urana haudi ba bing kiriadi, binabu baraxing baraxintadi didongdongia sanggaradi xaung aningoradi bing tadamiadi sangua kira bu tasok sigixingang sibuna. Talibu kubolu maringing sibundi mana namua tawa hawa mana Urana.

Pol Gamonoa Yaha

2 Ngabo ba asina ganangana gamoimia mam. Am galibu doa na lipu tela te. Am gata lipu tela daxanga diania te. Xauna, am gatuxu murak mana lipu tela bu am gaxap xalingindi te.
3 Ngaharua bila ba bu am gasuxuyang te. Tegu. Ngaharua nang masup ba awa gamomamia. Heku am gawa ranguang kimbo am gamati ranguang, axamang tela sanga ba soxauti murungamam sibunoa mang te.
4 Ngaxabia sibuna ba sanga ba ngaharua sabasabia nang. Ngayameng haruanga tela te. Ngayaha sibuna mang. Hatumingagua aharingia sibuna. Baing yahangagua baxagi laing matuina maluxu’m mauxangandi daxapkam.
5 Ngaharua bila ba namua na bungina am gasok probinsia Masedonia, am gaxap yaguanga monga te. Tegu. Long baruamta am gaxugia mana, mauxangandi dilipkam. Sabasabia mauxangandi daxapkam, saing lumamia maxuwangadi daxapkam.
6 Ne Urana, lipua tatua atidi mana lipu gaxarea gamodingdi mauxading ba, ina tatua atimamdi bungina soxi Taitas goxoya ma ranguam.
7 Baing tatua atimamdi mana malinganoa ing ganina te, ne bungina am galungu ba atatua atindi baru, alaba tatua atimamdi muli. Baxanga nam ba atim manga, usingangaim sibuna mana kuboluima, ahatum buk mana awa hatuminga taininau rangua nga. Baing ina naga, gamogua yaha sabanga sibuna.
8 Maxuna, xailongga ngabung mala ranguang ba libuang ayangaim, ne ngausinga te mana ngasina. Muga ngausinga, namua na ngabagu ba libuang ayangaim sibuna. Ne ayangaim mongaita ing ganina.
9 Ning hatata ngayaha. Ne ngayaha te mana ayangaim. Ngayaha namua na ayangaima xaiang ba axugia hatumingaima. Namua na axunumia ayangangua sanga mana Urana murunganoa, binabu haruangamama hanggalangiang te.
10 Bungina Urana libuang ayangaim, alaba xap hatuminga xugianganoa masok, xaiang mala Urana xapkang muli. Baing alaba sina mauxangana na lipu tela te. Ne lipu titiamdi ayangadinga xugiadi te. Xap matiyua masok.
11 Bagu baraxinta Urana xap masok bungina atiti xailongigua ba. Libu ayangaim mana kuboluima. Ahaxi mana alibu kubolu maringina, saing ahaxi mana ahatanga nanga ba alibu kubolu maringina. Atim disala mana lipua ba kubolung dianoa, saing ahatum xumana ba Urana bagula sina

✡ **6:17** Aisaya (Aisaia) 52:11; Esekiel 20:34,41 ✡ **6:18** 2 Samwel (2 Samuel) 7:14

salaga nang nabu kubolua ba ilauyu. Atim manga bu ngama ngahauliang.
Hatumingaima haring ba ahamaringia axamandi, xaung ba asina salaga
na lipua liwe mang libu kubolu diana Urana maxania. Mana axamang
longgalo ahatanga ba asu mana kubolu maringindi ding ganiding.
12 Namua ngabung xailongga ba mala ranguang bing ngamogu lipua libu
kubolu diana te, xaung bu ngahauli lipua xap doa te. Tegu. Ngabung bu
ang sibuim sanga ba abagu axabia ba atim mam baru Urana maxania.
13 Binabu mana namua alunguam bing atatua ayangamamdi.
Alaba tatua ayangamamdi. Xauna, am gayaha buk ba am gabagu Taitas
yaha baru, namua na aningonoa xap haringinga ranguang longgalo.
14 Namua na muga ngaiti yaimdi na, saing asina memeyua nanga te.
Haruanga longgalo am gaharua nang waleu bing maxundi. Baing bila
balau haruangamamdi am gaiti yaimdi manadi Taitas maxania disok
maxuna xauna.
15 Baing murunganoa mang tubu sabanga bungina hatum muli ba ang
gasu mana haruanganoa, saing axap xaung maxuwanga xaung lulunga.
16 Baing ina naga, ngayaha namua na mana axamang longgalo sanga ba
ngahatum haringina mang.

8

Lipu Hatuminga Haringinamdi Disina Haulingua

1 Riagu hatuminga haringinam mana, am gabo ba axabia mana Urana
kubolung atin dimoti mana Masedonia sabungadi.
2 Mauxangang sabanga xapdi saing tubadi. Duwa haxuging sibuna, ne
yahangadinga baxagi buk laing matuina, hatumingadingdi dimesa mana
riading hatuminga haringinamdi.
3 Ngaxabiau, ngabaxanga kuboludinga nang: Disina sanga mana
xalingidingdi, maxuna didalidi. Mana ding murungadinga
4 duxusunga xusungam haringina ba am gayungadi ba digabu lipu
hatuminga haringinam teladi dahauli Urana lipuxing maringindi duwa
probinsia Yudia.
5 Am gahagaxa ba bagula dita haulinga kaxukana monga, baing tegu.
Didali hatumingamama ba. Binabu muga dita ding Urana rimania, saking
dita ding rimamamia xauna, bila Urana muruna mana.
6 Dilibu bila ba, binabu am gaxusunga Taitas haringina ba ila ranguang
muli, bu haringiang ba asahi sinaikka li ma rangua kuboluim atim dimoti,
namua na ina naga hauliang ba aungguti agugunia sinangaima.
7 Oxata baruamta atuxudi, atuxudi xai sibuna—kubolu hatuminga
haringinama, haruanga xai, xabiangua, kubolua ahaxi mana ahauli lipudi,
xaung muruim sibuna mam. Bila balau, binabu am gabo ba atuxu oxata li
xai sibuna xauna, oxata sinaikkamga li ma rangua kuboluim atim dimoti.
8 Ngatabinang te, ne ngabagu lipu teladi kuboluding dahaxi mana
dahauli haxugindi, saing ngabo ba ngatuba kuboluim muruim sibuna
xaung dingia bu ngabagu kuboluima maxuna kimbo tegu.
9 Namua na axabia Toxoratamona kiria Yesu Kristo kubolung atin
dimoti. Xalinging xumang sibuna, ning sok haxugina bu hauliang.
Namua sok haxugina bila ba bing asok lipu xalaxalam mana axamang
aningoningoamdi.
10 Hatumingagua mana daxanga xai asu mana sinaikka ba bila li: Niani
muganga amuga mana agugunia haulingaima. Adali teladi mana kubolua
li ing ganina te, ne adalidi xauna namua na murungua li wa muga maluxu
mang.

11 Binabu asahi oxatua ba hatata, bu kubolua ahaxi mana alibu nulana
bagula wa hasusu mana kubolua asahi. Asina sianga sanga mana xalingim
baruamta atuxudi.
12 Namua na nabu lipu tela hatuminganoa mesa ba sina axamang tela,
bing Urana yaha mana kubolunoa. Hatumia xalingindi xola manadi te.
Tegu. Yaha mana yahanganoa muruna ba sina mana xalingindi tuxudi ing
ganina.
13 Ne murugu ba asina xalaxala xumana bu ding disok xai, saing ang
gawa haxuk te. Tegu. Murugu mana ang longgalo awa hasusu.
14 Hatata xalingim xumana bagula hauli baraxintadi diraxap manadi.
Baing ina naga, kimuya bungina ang garaxap, bing bagula dahauliang
mana xalingiding xumana xauna. Bila balau bagula ang longgalo awa
hasusu.
15 Bila Urana Xuanoa harua ba, "Lipua tagia xumana bing tuxu xumana
buk te, saing lipua tagia kaxukana bing tuxu kaxukana buk te."✡

Pol Bo Ba Soxi Taitas Mala Korin

16 Ngaharua xai sibuna mala rangua Urana, lipua iti Taitas hatuminganoa
ba muruna ba hauliang. Murunganoa maxang taininau bila ngayua.
17 Ngaharua xai sibuna namua na bungina am gaxusunga Taitas ba ila
ranguang, nai mam ing ganina te. Tegu. Ing sibuna haxi ba ila ranguang
mana ing murunganoa.
18 Baing am gasoxi riamam hatuminga haringinam tela rangua. Lipua
ba xap yaya sabanga liwe mana sabunga longgalo namua na tuxu oxata
haringina mana baxanga ulek xaiyua.
19 Alaba ing ganina te. Sabungadi dimogu ba gabuam bungina am gaxap
haulinga li mala Yerusalem. Am gatuxu oxata li bu am gaiti Toxoratamona
yanoa, xaung bu am gahatanga nadi ba murumam sibuna ba am gahaulidi.
20 Am galibu bila li, nam lipu tela harungia oxatamama mana haulinga
sabangga li.
21 Namua na am gabo ba am galibu kubolu maringina Urana maxania
xaung lipudi maxadingia xauna.
22 Xauna, am gasoxi riamam hatuminga haringinam tela rangua ding-
tang. Lipua li, bunging xumana am gatuba mana oxata xangxana, binabu
am gaxabia xai ba haxi mana oxatua. Baing hatata haxi sibuna, namua na
hatum haringina mang sabanga sibuna.
23 Ang gaxabia ba Taitas babangagua xaung riagu oxatama liwe mang.
Baing riamam luwadi ba, dingtang sabungadi ulegidingdi, dingtang
kuboludinga bing disina yaya sabanga na Kristo.
24 Binabu bungina tung disok ranguang, bing ahatanga kuboluim
murungaim sibuna na dingtung, bu sabunga longgalo bagula dibagu
kuboluima maxuna. Baing ahatanga namuxina mana am gaiti yaima na
dingtung xauna.

9

Yahangua Ila Rangua Kristo Lipuxindi Duwa Yerusalem

1 Nga namuxigu te ba ngabung maxaxaya nang mana yahanga li am
gagugunia ba hauli Urana lipuxing maringindi duwa Yerusalem.
2 Namua na ngaxabia ba muruim buk ba ahaulidi, saing ngaiti yaimdi
na Masedoniadi. Ngabaladi ba niani muganga ba ang Akayadi* axauxau

✡ **8:15** Xapdi Muli (Kisim Bek) 16:18 * **9:2** ***Akayadi***—Akaya probins tela, saing long sabangga Korin wa maluxu mana, binabu Pol sanga ba uxu Korindi ba Akayadi xauna.

hatumingaima ba agugunia yahangua. Baing kuboluim murungaima iti
hatumingadingdi dimesa ba dahaulidi xauna.
3 Ne ngasoxi riamam tuwadi li mala ranguang, namua na ngabo ba
axauxau mana yahanga li, bila ngaiti yaimdi mana ba. Nam yaya itinganoa
am galibu mang ba xung mari olang.
4 Namua na nabu Masedonia teladi dima rangua nga saing dibagu ba
axauxau mana yahangaima teguyu, bing bagula memeyamam mana am
gaiti yaimdi. Ne bagula memeyaim sibuna.
5 Binabu ngahatum ba xai ba ngatabina riamamdi ba dila ranguang
muga, bu dahauliang ba agugunia yahangaima ahau haruangua ba asina.
Baing ina naga, bagula yahanga ba xauxau masup, saing muruim ba asina.
Nam wa yahangua lipu tela yuang ba asina.

Kubolua Hatuminga Mesa

6 Ahatum muli to: Lipu gaxarea xuma xumana te, bing bagula xauya
xumana te. Ne lipu gaxarea xuma xumana, bagula xauya xumana.
7 Ang taining tainina bing usina baraxing baraxinta uhau hatumingama
ba usina. Labu usina nabu hauxam bu usinau tai, xaung labu usina namua
na tela yumgung ba usinau tai. Namua na Urana murung sibuna mana lipu
gaxarea yaha ba sina.
8 Baing Urana sanga ba libu kubolung atin dimoti baxagi sibuna mang,
bu xalingimdi sanga mang bungingbunginalo, saing bagula araxap mana
axamang tela te. Bagula libu bila ba bu abaxagi sibuna mana oxata xai
longgalo.
9 Bila Xuanoa harua ba,

"Hatuminganoa mesa ba sinasina yahangadi na haxugindi,
kubolung maringinoa bagula wa bungingbunginalo."✡

10 Baing Urana naga sina xuyandi na lipu umangama xaung sina angingua
na. Bila balau bagula hauliang saing libu xalingimdi ditubu, bagula libu
kuboluim maringing xauyangama aningodingdi ditubu bu sanga ba ahauli
haxugindi sabanga.
11 Bagula sina xalaxala xumana nang mana daxanga xangxana, bu sanga
ba hatumingaimdi dimesa ba ahauli lipudi bungingbunginalo. Baing
bungina am gaxap yahangaimdi mala rangua lipu raxabinganamdi, bagula
daharua xai sibuna na Urana.
12 Oxata haulingamga li ang gatuxu hauli Urana lipuxindi diraxap ding
ganiding te. Tegu. Oxataimga li baxagi laing matuina, libu lipu xumana
daharua xai sibuna na Urana xauna.
13 Oxataim haulingamga li alibu hatanga ba hatumingaim haringina
sanga ba. Baing ina naga, lipudi bagula diti Urana yanoa, namua na dibagu
kuboluima asu mana ulek xaiyua mana Kristo, ulek xaiyua abaxanga ba.
Xauna, bagula diti Urana yanoa namua na hatumingaimdi dimesa ba atuxu
sinaga ranguadi xaung lipu longgalo.
14 Baing bagula atiding mang bungina disabu mang, namua na dibagu
ba Urana kubolung atin dimoti mang baxagi mang.
15 Yahangua Urana sina nakira, sabanga buk, saing sanga ba tabaxanga
suxunguria te. Bing taharua xai sabanga sibuna na Urana mana
yahanganoa!

✡ **9:9** Olaidi (Buk Song) 112:9

10

Pol Haxuya Haruangua Mana Oxatanoa

1 Tauna, nga Pol nga sibugu haruangagua mala ranguang. Ngatatua nga
ngaharua mosiu, bila Kristo. Lipu teladi disu haruanga nanga, daharua
ba, “Bunging bungina Pol wa rangua kira, tatuaina, ne bungina wa hasoya,
harua yabina maluxu’m xailongindi.”
2 Ngabalang ba bungina ngama ranguang, bing labu alibu nga ba
ngaharua yabina nanggu tai. Lipu teladi dahatum ba am gasu mana
kubolu titiama. Hatumingagua bing bagula ngaharua yabina nadi.
3 Maxuna, am gawa titia, ne am gahaung bila lipu titiamdi dahaung te.
4 Namua na axamang haungingamdi am gahaung manadi xan tela. Bila
axadi lipu titiamdi dahaung manadi te. Tegu. Axadi am gahaung manadi
haringingading Urana sina ba sahi bixuamamdi haringingadinga.
5 Am gasahi lipu hasuangamdi hatumingadinga, xaung am gasahi
axamang longgalo dituba ba disoxauti lipudi mana daxabia Urana. Baing
am gaxai Urana bixuandi ba duxugia hatumingadinga saing disu mana
Kristo.
6 Bungina asu mana Kristo haruanganoa masup, am gaxauxau ba am
gasina salaga na lipu dudunam longgalo.

7 Ang gabagu axamandi ubudingia ing ganina. Nabu lipu tela ha-
tuminganoa haring ba ina Kristo inia, bing bagu xabia xai ba am Kristo
iniadi bila ina.
8 Ngaharua bila ba namua na Toxoratamona sina yaya nam bu am
gaharingiang, bu am gahanggalangiang te. Baing ina naga, nabu ngahasua
monga muli mana yaya ba, bing bagula memeyagu mana te.
9 Ne hauxagu ba ahagaxa ba ngabung xailongigudi ba dilibuang
amaxuwa.
10 Namua na teladi daharua ba, “Xailongindi mauxading xaung yabiding,
ne bungina wa rangua kira, tabagu ba haringingan te, saing haruangandi
dimaxana.”
11 Lipuadi na bila ba, bing dahatum xai bila li: Baru haruangantadi am
gabung xailongia bungina am gawa hasoya, bing bagula am gasu manadi
bungina am gawa ranguang.

12 Adi daharua ba ding lipu oxatam xaidi, bagula am gasuxuyam
ranguadi te. Disuxuya ding mana ding sibuding kuboludingdi, saing
dimogu ding ragudinga bu daharua ba, “Am sanga ba.” Si, kakahading
baru.
13 Ne am ba, bagula am gaiti yamamdi mahaing dali ragua Urana sina
nam te. Tegu. Bagula am gaiti yamamdi sanga mana ragua Urana moguam
ba am gatuxu oxatua mana. Ragua ba ila sok mang xauna.
14 Wane, Urana tang maluxu’m ragua mana oxatua sina nam ba. Binabu
bungina am gaharua ba yamamdi duwa etua mang, am galaxuwa ragua te.
Namua na am ba am lipu mugamugangamdi am gama hasoya ranguang
Korindi bungina am gaxap Kristo uleging xaiyua ma ranguang.
15 Ne am gahasua bu am gaxap yaya mana oxatua teladi dituxu te. Tegu.
Am gabo sibuna ba bungina hatumingaim haringindi ditubuyu, ganangana
mana oxatamama ranguang bagula tubu sibuna,
16 bu sanga ba am gabaxanga ulek xaiyua mana titiadi duwa hasoya
monga mang ba. Namua na am gabo ba am gahasua mana oxatua lipu
tela tuxu masup umangania te.

17 Ne bila Urana Xuanoa harua ba, “Lipu gaxarea bo ba hasua, bing hasua
mana axadi Toxoratamona libudi.”✡
18 Namua na lipu gaxarea itina, xap yaya Urana maxania te. Ne nabu
Toxoratamona iti lipua ba, bing xap yaya.

11

Pol Haruanganoa Mana Aposel Languangamdi

1 Heku ngaxabia haruanga hasuangam haruanga kakahana, ngabo ba
ngaharua bila ba to.
2 Ngahatum xumana mana baraxintadi disok mang, bila Urana hatum
xumana mana baraxintadi disok mang. Ngaharua bila ba namua na ang
bila hainga ngahau gabisia ba bagula taga yaungia rangua lipu taininau,
Kristo baing. Ngabo ba awa sigixingang sibuna bila haing nanung tela
xabia luba teguyu bungina ngasinang na.
3 Ne ngamaxuwa ba lipu tela bagula xai hatumingaimdi mala adali
daxangua mana haruanganoa, bila bungina moxua tuxu murak mana Ip
umangia. Bila balau ngamaxuwa ba bagula ayunga kuboluim maringina
ahaxi ba asu mana Kristo.
4 Ngamaxuwa namua na ang gayaha ba axap lipu gaxarea ma baxanga
nang, heku baxanga xan tela mana Yesu am gabaxanga nang ba. Bila balau
ang gayaha ba axap aningoningo tela ina xan tela mana Urana Aningonoa
axap ba, kimbo ang gayaha ba axap ulek tela xan tela mana ulek xaiyua
ang gaxap ranguam ba.
5 Ne hatumingagua bila li: Bakbakka ba ahatum ba “aposel mugamu-
gangamdi,” ding didali nga te. Tegu sibuna!
6 Heku ngabaxanga bila lipu tela tubatuba mana baxangangua te,
xabiangagua xai. Baing am gahatanga alaba nang mana kubolu longgalo
am galibudi liwe mang.
7 Bungina ngama ngabaxanga Urana uleging xaiyua nang, ngaxusungang
mana giminaga te. Ngatatua nga ngawaxata bu ngaitiang. Bola kubolua li
ngalibu bing kubolu diana, bo?
8 Bila ngahanai mana sabunga teladi bungina ngaxap haulingua ran-
guadi bu sanga ba ngatuxu oxatua ranguang.
9 Baing bungina ngawa ranguang saing ngaraxap mana axamang tela,
bing ngasina mauxangana nang te. Namua na bungina riara Masedonia
hatuminga haringinamdi dima, disina axadi ngaraxap manadi nanga.
Ngalibu bila ba namua na ngabo ba ngasina makasangua nang te. Baing
bagula ngalibu bila bauyu.
10 Kristo haruangang maxunama wa maluxu manga, binabu ngaharua
maxung sibuna ba, lipu tela te mana titiadi duwa probinsia Akaya bagula
soxauti hasuangagua li mana ngaxap giminaga te.
11 Baruta ngalibu bila ba? Bola murugu sibuna mang te? Tegu sibuna!
Urana xabia ba murugu sibuna mang.
12 Ne ngalibu bila ba namua na lipu teladi dibo ba dahasua ba dituxu
oxatua maluxu mang bila am ba. Baing bagula ngasu manauyu mana
kubolua ngaxap giminaga te, bu sanga ba ngataxiti haruangadinga.
13 Namua na lipuadi na bila ba aposel languangamdi. Lipu oxata
murakkamdi, duxugia haruangadingdi bu lipudi dibagudi bila Kristo
aposeling maxunamdi. Baing tegu.

✡ **10:17** Yeremaya (Jeremaia) 9:24

14 Baing labu tahixi mana kuboludingau tai. Namua na Satan ing sibuna
xugiaina ba bagunganoa sok bila Urana uleging lulianam tela.
15 Baing ina naga, nabu Satan lipuxing oxatanamdi duxugia haru-
angadinga bu disok bila lipu oxatamdi dilibu kubolu maringindi, bing
labu tahixi manau tai. Kimuya bagula daxap haxuyangua sanga mana
kuboludingdi.

Pol Harua Mana Salaga Xap

16 Ngaharua muli, labu lipu tela hagaxa ba kakahagu tai. Ne nabu
abagu nga bila ba, bing axap nga bila axap lipu kakahan tela, bu sanga
ba ngahasua monga muli.
17 Hasuangagua li ma rangua Toxoratamona suxungunoa te. Tegu.
Bagula ngaharua bila lipu kakahana.
18 Lipu xumana dahasua bila titi kubolunoa, binabu bagula nga xauna
ngahasua.
19 Ahatum ba xabiangaimdi dimaring, ne ayaha mana alungu lipu
kakahandi haruangadinga!
20 Haruanga ba maxuna baing! Bungina lipudi dilibu mang bila ang
lipuxiding oxata olanggamdi, ayaha mana awa hawa manadi. Bungina
disahi xalingimdi, ahatum ba sangau. Ahatum ba sangau bungina dituxu
murak mang bu asu mana haruangadinga, bungina diti ding, xaung
bungina dudang.
21 Si, laku! Bungina am gawa ranguang, memeyagu buk ba ngalibu
kubolua na bila bakbakkadi dilibu mang.
Tauna, heku! Lipu baruamta dibo ba dahasua, bagula nga xauna
ngalibu. (Hatata ngaharua kakahana bila ding.)
22 Daharua ba ding Hibrudi? Nga xaunau nga Hibru tela. Daharua
ba ding Isreldi? Nga xaunau nga Isrel tela. Daharua ba ding Ebraham
bakbagindi? Nga xaunau nga Ebraham bakbaging tela.
23 Daharua ba ding Kristo lipuxing oxatanamdi? (Ngaharua bila lipu
kakahana harua.) Ngadalidi mana Kristo oxatanoa. Makasangagu sabanga
dali dingiadi, ngawa salak yabania xumana manadi, digusi nga bunging
xumana buk sanga ba ngatitidi te, saing bunging xumana ngawa haxek
mana matiyua.
24 Bunging luwadi luwadi hiliadinga Yudadi yanamidingdi digusi nga
xaung gusinga 39 waxu gusingamia.
25 Bunging tuwa lipudi digusi nga nunuya, bunging tela daxatu nga
siangia, bunging tuwa wagadi dida xaung nga, saing bunging tela ngaoti
tek liwe xaidap tela yambong tela.
26 Bunging xumana ngahaxa hasoya, langdi dibo ba daxap nga saing
ngabo ba ngahanggalang, lipu hanaunggamdi dibo ba dahanggalangia
nga, nga sibugu bakbagigu Yudadi dibo ba dahanggalangia nga, Yuda
Teguamdi xauna dibo ba dahanggalangia nga. Long sabangadi, long
xoliania, tegia—long baruamtadi ngawa manadi dibo ba dahanggalangia
nga. Lipu murakkamdi dilangua ba ding riagu hatuminga haringinamdi
xauna dibo ba dahanggalangia nga.
27 Ngamakasa sibuna saing ngaxunumia mauxangang sabangadi mana
oxata li. Yambong xumana ngakinu te, gesagigu xaung langa ung nga saing
bunging xumana ngaxola anginga. Gaurigu saing imangdi sanga manga te.
28 Axadi ba ding ganiding te. Tegu. Bunging xumana ngaxunumia
mauxangana maluxu manga namua bing ngahatumia buk sabunga long-
galo, nam xungdi mari.

29 Nabu tela haringingan te, bing nga xaunau ngaxunumia. Nabu tela
xai tela daxanga diania, bing atigu disala.
30 Ngabo ba ngahasua te, ne daxanga tela te, binabu bagula ngahasua
mana axadi dahatanga ba nga haringingagu te.
31 Toxoratamona Yesu Tibuna xaung Urana inia, ina yanoa taiti bunging-
bunginalo, ina xabia ba ngalangua te.
32 Bungina ngawa long sabangga Damaskas, gabana wa hawa mana
Xaitamoxi Aretas mogu lipu wasangamdi ba duwasa mana long sabangga
ba gamgamingang xaluxindi bu dituxu nga.
33 Ne riagu teladi diyungia nga mari tangia masok mana gamgaminga
suanging tela, bu ngagiti mala sangua yanamga ba.

12

Pol Harua Mana Axamang Tela Bagu Mibingia

1 Hasuanga bagula hauli lipu tela te. Ning hatumingaim luwa manga,
binabu ayu nga ba ngahasuauyu. Baing ina naga, ngabo ba ngaharua mana
axadi ngabagudi bila mibingadi xaung axadi Toxoratamona hatangadi
masok manga.
2 Ngaxabia Kristo lipuxing tela.* Baing niani 14 waleu, Urana xap
mahaing mana long xai tuwa.† Ne ngaxabia te, wa sanggania bungina
haing bila ba, kimbo aningonoa ing ganina haing? Urana ing ganina xabia.
3-4 Ne nga ngaxabia ba Urana xap lipua ba mahaing long walinga
xaiyamia. Wa sanggania, kimbo aningonoa wa halianga mana, ngaxabia
te. Urana ing ganina xabia. La ba lipua ba lungu haruanga xai sibundi
namuxidingdi dihisa buk, saing Urana bili lipudi ba dibaxangadiu tai.
5 Bagula ngahasua mana lipua na bila ba, ne bagula ngahasua manga
te. Tegu. Bagula ngahasua ing ganina mana axadi dahatanga ba nga
haringingagu te.
6 Ne nabu ngabo ba ngahasua, bing bagula kakahagu te, namua na
hasuangagua ba bagula maxuna. Ne ngahasua bila ba te, nam lipu tela
lungu haruangagua li saing iti yagua buk. Ne ngabo ba dahatumia nga
sanga mana kuboluguadi dibagudi xaung haruangagudi dilungudi.

Axamang Tela Bila Ruxuna Su Pol

7 Wane, axadi Urana hatangadi nanga bila mibingadi ba, axamang xai
sibundi. Ne bo ba ngahasua manga te. Binabu yunga axamang tela bila
waxu ruxuna su sanggagua. Axa ba bing Satan uleginama ma sina salaga
nanga, nam ngahasua manga.
8 Bunging tuwa ngaxusunga Toxoratamona haringina ba unia sangua
nga.
9 Ne harua nanga ba, “Kubolugu atigu dimoti sanga maung, namua na
haringingagua waxata sibuna mana lipu gaxarea xola mana haringingua.”
Binabu bagula ngayaha bu ngahasua ba nga ngaxola mana haringingua,
bu Kristo haringinganoa sanga ba wa manga.
10 Namua naga ngayaha baing. Bungina ngaxola mana haringingua,
kimbo bungina daharungia nga, kimbo bungina ngaxoxi mauxangang
xangxana, kimbo bungina disina salaga nanga, kimbo bungina mauxan-
gandi daxap nga, ngayaha namua na ngatuxu Kristo oxatanoa. Sanga

* **12:2** ***lipuxing tela***—Pol harua maina. † **12:2** ***long xai tuwa***—Baraxinta? Sanga ba taxabia xai te, ne waleu sibuna Yudadi dahangixaya mana long xaiya saing daharua ba tuwa bing Urana long xai sibuna, dali sibuna teladi.

ba ngaharua bila ba, namua na bungina ngaxola mana haringingua, bing ngaxap haringinga sabanga.

Pol Hatumia Korindi

11 Ngaharua bila lipu kakahana, ning ang ba ayu nga. Maring ba aharingia yagua, baing tegu, binabu ngalibu. Tauna, aposelidi ahagaxa ba mugamugangamdi ba, dahatumia ba nga lipu olang, ne ngabagudi ba didali nga monga te.
12 Axadi dahatanga ba nga aposel maxunama, ngalibudi liwe mang masup ba. Ngalibulibu axamandi bila axamang haringindi, xaung axamandi dilibu lipudi dihixi manadi saing dibagu Urana haringinganoa.
13 Ngalibu kubolu taininau mang bila ngalibu mana sabunga teladi. Ne axamang taininau ngalibu mang te, bing nga ba ngaxusungang mana giminaga te. Baruta? Ahatum ba ngalibu kubolu diana nang mana alaba? Nabu bila ba, bing ayunga kubolugua!

14 Bagu ngaxauxau ba ngamala bunging tuwa ranguang. Baing bagula ngata mauxangang tela mang te mana ngaxusungang mana axamang tela. Namua na murugu mana xalingimdi te, murugu mang ing ganina. Namua na garadi oxatading ba digugunia sianga ba dahauli baudingtibudingdi te. Ne baudingtibudingdi oxatading ba dahauli garadingdi.
15 Binabu bagula ngayaha ba ngasina xalingigu longgalo xaung nga xauna bu ngahauliang. Ne nabu murugu buk mang bila li, bing baruta muruim manga buk te?
16 Maxuna axabia xai ba ngasina mauxangana nang te. Ning angia teladi asu haruangua nanga, aharua ba ngaxap xalingimdi xaung murak.
17 Baruta? Bola ahatum ba lipuadi ngasoxidi mala ranguang, dilanguang saing daxap xalingimdi ma rangua nga? Tegu ke.
18 Ngaxusunga Taitas haringina ba ila ranguang, saing ngasoxi riamam tela mala rangua. Bola ahatum ba Taitas languang saing xap xalingimdi? Tegu! Maxung sibuna axabia ba Taitas tam hatumingamam taininau mana am gahauliang saing am ganaxu mana daxanga taininau.

19 Bungina atiti haruangadi li, ahatum ba am gatuba ba am gahaxuya haruangadi atam haruangia manadi? Bila ba te. Haruangadi am gaharua manadi, am gataga rangua Kristo saing am gaharua manadi Urana maxania. Riamam mana, murumam sibuna mang, saing axamang longgalo am galibudi bing am galibudi bu am gaharingiang ing ganina.
20 Ngabung bila li namua na ngamaxuwa ba bungina ngama ranguang, bagula ngayaha mana kuboluimdi te. Xauna ngamaxuwa ba bagula ayaha manga te. Ngamaxuwa ba bagula ngabagu hakhaxingadi, kubolu xawangamdi, atimdi disala mang agamiang, autuang, ahanggalangia yaimdi, aharungiang, aiti yaimdi xaung aiti mauxangang sabangadi.
21 Ngamaxuwa ba bungina ngama bagula Urana ngayua libu ngaxap memeya liwe mang. Baing bagula ayangagu mana lipu xumana duxugia hatumingadinga teguyu, ne disu mana kuboluding muganga dilibu muga bila: kubolu musunam, kubolua miaxuam, xaung kubolua hali mauli mana kubolu musunamdi bila komadi.

13

Pol Haruangang Haringing Kimuama

1 Alali bunging tuwa bagula ngama ranguang. Ahatumia Urana Xuanoa
ba, “Nabu lipu tela wa haruangia, bing lipu luwa kimbo tuwa dibaxanga
axadi dilungudi dibagudi, bu sanga ba ahamaringia haruanga ba xai.”✡
2 Bunging luwa ngama ranguang, ngaharua haringina na adi dilibu
kubolu diandi muga digabu ang longgalo ba bagula ngasina salaga nadi.
Baing hatata, ngawa hasoya. Ne ngaharua bila ba muli nang ba: Bungina
ngagoxoya ma ranguang, bagula ngasoxauti salaga te mang gaxarea alibu
kubolu diandiyu.
3 Namua bagula ngalibu bila ba, bing ahaxi mana ngahatanga nang
ba Kristo harua suxungugia. Kristo xola mana haringingua te bungina
hamaringiang. Tegu. Bagula hamaringiang haringina.
4 Maxuna, bungina digoxi xai balingamia, bagu bila xola mana haringin-
gua. Ne mana Urana haringinganoa hatata wa. Am xauna, am goxola
mana haringingua, bila Kristo. Ne bungina am gahamaringiang bagula
abagu ba am gawa rangua, saing Urana haringinganoa bagula wa mam.
5 Ang sibuim axusungang ba, “Maxuna am gahatum haringina mana
Urana uleginoa mana Kristo, bo?” Atuba haxangaimdi bu abagu maxuna
asu mana Kristo kimbo tegu. Bagula abagu Kristo Yesu wa maluxu mang.
Nabu tegu, bing hatumingaim haringina xung mari.
6 Baing ngahatum haringina ba bagula abagu axabia ba am ba xunggam
mari mana tubaikka ba te.
7 Baing hatata am gasabu na Urana ba bagula alibu doa te. Maxuna, am
gadali tubaikka ba, ne namuxinoa am gasabu bila ba bing bu lipudi dibagu
ba am gadali te. Tegu. Am gasabu bila ba bu sanga ba alibu kuboluadi
dimaring ing ganina. Nabu lipudi dibaguam bila xunggam mari mana
tubaikka ba, axamang tela te.
8 Namua na sanga ba am gasoxauti haruanga maxunama te. Am
gawaxata sanga mana haruanga maxunama ila ing ganina.
9 Am gayaha bungina am goxola mana haringingua saing ang haringin-
gaim. Sabungamama am gasabu bing asok maringina muli.
10 Namua naga ngabung xailongga li bungina ngawa hasoya mang, bu
bungina ngama ranguang bing namu te ba ngaharua haringina nang xaung
haringingua Toxoratamona sina nanga. Bo ba ngaharingiang. Bo ba
ngahanggalangia hatumingaimdi te, ngatatuang te.

Pol Harua Xaidap Xai

11 Riagu hatuminga haringinam mana, haruangagua ma xung la li. Xai
mana ahamaringiang. Alungu alibu haruangagudi li. Alibu hatumin-
gaimdi duwa taininau. Arung mosiu ranguang. Baing Urana kubolunoa
murung sibuna xaung gamogamu mosiama, ina bagula wa ranguang.
12 Atuxu rimaimdi* bila Urana lipuxindi dilibu.
13 Urana lipuxing maringing longgalo daharua xaidap xai nang.
14 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu Kristo kubolung ating dimoti wa
ranguang longgalo, xaung Urana kubolung murung sibuna wa ranguang
longgalo, xaung Aningong kubolunoa tagang rangua riaimdi wa ranguang
longgalo.

✡ **13:1** Hanaunaunga (Lo) 19:15 * **13:12** Grik xuana—*alibuang*. Ding kuboludinga bu dahatanga muruding manadi. Ne kubolura xan tela, binabu tabung ba *Atuxu rimaimdi.*

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua Kristo Lipuxindi duwa probinsia Galesia. Tauxu xailongga li ba,
Galesia

Namua Pol Bung Mala Na Galesiadi

Lipu tubatubainga languangam teladi dila probinsia Galesia. Ditubatuba ba nabu lipudi disu mana Yudadi hanaunaungading longgalo xaung duxuxu sanggadingdi bila Yudadi, bing bagula disok maringina Urana maxania. Ne Pol hatanga xailonginia ba hatuminga na bila ba doa, saing hatum haringina mana Yesu ing ganina sanga ba. Bung xailonginoa bila niani AD 53.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-5)*
- Ulek xai taininau, tela muli te *(1:6-10)*
- Hatanga ba ulek xaiya ina baxanga ba maxuna *(1:11–2:21)*
- Hatanga ba hatuminga haringina luba kira sangua hanaunaungua *(Hataina 3–4)*
- Hatanga ba kubolua tawa hawa mana hatuminga haringina bila baru *(5:1–6:10)*
- Haruanga kimuam *(6:11-18)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, nga aposel tela. Lipudi dimogu nga te, saing lipu tela soxi nga te. Tegu. Ne Yesu Kristo, Tibuna Urana iti mesa mana matiyua, tang disoxi nga.
2 Ngagabu riagu hatuminga haringinamdi.
Am gasina xailongga li nang lipu sabungamdi duwa probinsia Galesia.
3 Am gasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.
4 Yesu Kristo yunga walinganoa bu unia kubolura diandi. Libu bila ba bu xap kira muli sangua xaidap dianadi li, sanga mana Tibura Urana murunganoa.
5 Bila ba, binabu taiti Urana yanoa bungingbunginalo. Maxung sibuna.

Ulek Xai Taininau Wa

6 Ngahixi mang, namua na ayamu sap Urana, ina wagiang mana Kristo kubolung atin dimoti mang, saing ala asu mana ulek xai xan tela.
7 Ne ulek xaiya ba, ulek xai maxunama te. Ne lipu teladi dibo ba dahangguyanggang, daxaningxaning ulek xaiya mana Kristo.
8 Ning nabu am ba, kimbo Urana uleginam tela ma baxanga ulek xai tela nang, ne xan tela mana ulek xaiyua am gabaxanga nang muga ba, bing xai mana lipua ba xap salaga bungingbunginalo.
9 Bila am gaharua masup ba, bila balau ngaharua muli ba: Nabu lipu tela baxanga ulek xaiya nang xan tela mana ulek xaiyua axap muga ba, bing xai mana lipua ba xap salaga bungingbunginalo!
10 Baing ahatum baru? Haruanga li hatata ngaharua ba, ngaharua bu ngaxap yaya xai lipudi maxadingia? Tegu! Ngabo ba ngaxap yaya xai Urana maxania! Ahatum ba ngalibu bu ngalibu lipudi diyaha? Bila ba te,

namua na nabu ngatubauyu ba ngalibu lipudi diyaha, bing bagula ngawa
Kristo Yesu lipuxing oxatanama te.

Pol Naxuya Mana Sok Aposel

11 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo ba axabia ba ulek xaiyua
muga ngabaxanga ba, lipu tela xap masok te.
12 Ngaxap rangua lipu tela te, saing lipu tela tubatuba nga mana te. Tegu.
Yesu Kristo ing sibuna hatanga masok nanga.
13 Alungu masup mana walingagu mugangua waleu bungina ngasu
mana Yudadi sabungadinga. Ang gaxabia mana kubolugudi bungina
ngasina salak sabanga na Urana lipuxing sabungamdi, saing ngatuba ba
ngahanggalangiadi.
14 Baing xabiangagua mana Yuda sabunga kubolunoa ba dali sibuna
riagu Yudam xumana nianimamdi taininau. Baing ngahaxi sibuna mana
mugangagudi kuboludingdi.
15 Ning Urana mogu nga muga mana bungina baugu hayau nga teguyu.
Atin dimoti manga, saing wagi nga ba ngasok lipuxinoa. Baing mana
xaidaba Urana muruna mana ba,
16 hatanga Garanoa masok manga, bu ngabaxanga ina liwe mana Yuda
Teguamdi. Baing mana xaidapka ba, ngala ngaxap xabiangua rangua lipu
tela te.
17 Baing ngahaing mala Yerusalem te ba ngabagu lipuadi disok aposeldi
muga manga. Tegu. Hata sibuna li ngala titi xoliania Arebia. Sup, baing
ngagoxoya muli ma long sabangga Damaskas.
18 Niani tuwa disup, baing ngahaing mala Yerusalem bu ngabagu Pita,
saing ngawa rangua xaidap 15.
19 Ne ngabagu Yesu aposeling teladi te. Yems Toxoratamona kixinginoa
ing ganina ngabagu.
20 Urana maxania, haruanga li ngabung mala nang, languanga te.
21 Kimuya ngala mana titiadi Siria xaung Silisia.
22 Mana bungina baguba, Yudia sabungadi ditaga rangua Kristo, daxabia
ramramogua te.
23 Dilungu naxuyangagua ing ganina bila li: “Lipua ba muga sina salaga
nakira, hatata baxanga hatuminga haringina uleging xaiya ba, muga tuba
ba hanggalangia.”
24 Baing adi dilungu haruanga ba diti Urana yanoa namua na xugia nga.

2

Aposeldi Gamoding Taininau Rangua Pol

1 Niani 14 disup, baing ngahaing mala Yerusalem muli xaung Banabas.
Baing ngaxap Taitas mala xauna.
2 Namua ngahaing mala bing Urana hatanga hatuminga ba masok
manga. Bungina ngawa la ba, ngala hisangia rangua lipuadi dibagudi bila
sabunga yanamindi, saing ngabaxanga nadi ulek xaiyua ngabaxanga liwe
mana Yuda Teguamdi. Ngabo ba am gawa hatuminga taininau. Nam oxata
ngatuxu ba kimbo ngatuxuyu bing namuxing te.
3 Taitas wa rangua nga. Lipu sangga xuxungang teguam, namua na Grik
tela. Ning diyu ba xuxu sangganoa* te.

---

* **2:3** ***xuxu sangganoa***—Yuda lup longgalo duxuxu sanggadingdi. Lipu gaxarea bo ba sok Yuda tela libu bila ba xauna. Ne lipu gaxarea hatum haringina mana Kristo wa maringina Urana maxania, heku duxuxu sangganoa kimbo tegu. Ning Yuda teladi dahaxi ba Yuda Teguamdi dilibu.

4 Haruanga mana xuxu sangganoa mesa namua na lipu teladi dilangua
ba ding lipu hatuminga haringinamdi, ding diyameng hatumingadinga
diluxu sabungia, bu dibagubagu kubolumama bila am gasu mana Moses
hanaunaunganoa kimbo tegu. Namua na dibo ba hanaunaungua goxiam
bu am gawa lipuxing oxata olanggamdi. Ne kira tataga rangua Kristo Yesu
ba, binabu luba kira sangua hanaunaungua.
5 Ne am gasina ganangan tela nadi bu daxaiam haruangia te. Am
gali haringina bu haruanga maxunama mana ulek xaiyua sanga ba wa
ranguangguyu.
6 Ne, mana adi duxu ba sabunga yanamindi—nabu yadingdi sabanga
kimbo tegu, axamang sabanga manga te. Urana bagu lipua yanoa te, ne
bagu lipu longgalo hasusu. Sabunga yanaminadi ba disigi haruanga tela
mana ulek xaiyua ngabaxanga ba te.
7 Tegu. Dibagu ba Urana ta oxata li rimagia. Oxata li bing ngabaxanga
ulek xaiyua na Yuda Teguamdi. Ta oxata li rimagia, bila ta Pita rimania ba
baxanga na Yudadi.
8 Namua na Urana haringia Pita ba tuxu aposel oxatanoa rangua Yudadi,
ina naga haringia nga xauna ba ngatuxu aposel oxatanoa rangua Yuda
Teguamdi.
9 Yems, Pita, Yon tung lipuadi duxudi ba sabunga yanaming sabangadi.
Ne tung dibagu daxabia ba ngaxap oxata li mana Urana kubolung atin
dimoti manga, binabu dituxu Banabas tam rimamamdi ba dahatanga ba
ditaga ranguam mana oxata li. Dinai ba tam gaxap ulek xaiyua mala
rangua Yuda Teguamdi, saing ding ba daxap mala rangua Yudadi.
10 Ne disina hatuminga taininau ing ganina namtam. Duxusungam ba
am gahatumia am gahauli haxugindi. Alaba oxata naga bungingbunginalo
ngahaxi ba ngalibu.

Pol Hanaunau Pita

11 Ne kimuya bungina Pita sok long sabangga Antiok, ngahanaunau taxa
maxania, namua na kubolunoa maring te.
12 Libu bila li. Muga xang rangua Yuda Teguamdi Antiok. Ne bungina
lipu teladi Yems soxidi ma ba disok, yunga kubolua xang ranguadi ila
ila laing li saha manadi.† Maxuwa mana Yuda hatuminga haringinamdi
dahaxi mana kubolu sangga xuxunganam, binabu hatumingang luwa.
13 Baing kubolung manang luwa ba kisi mana Yuda hatuminga haringi-
nam teladi, sanga mana ding kuboludinga xap Banabas xauna.
14 Ne ngabagu ba kuboludinga su mana ulek xai maxunama te, binabu
mana lipu hatuminga haringinamdi maxadingia ngabala Pita ba, “Ung ba
lipu Yudam. Ning kuboluma bila Yudadi te. Bila Yuda Teguamdi. Baruta?
Uyu Yuda Teguamdi ba disu mana Yudadi kuboludinga baru?”
15 “Kitam Yudadi. Bakbagira naga, namua na bauratiburadi Yudadi.
Kitam Yuda Teguamdi te. Waleu kira Yudadi tabagu Yuda Teguamdi bila
lipu kubolu dianamdi namua na disu mana hanaunaungua te.
16 Ne hatata taxabia ba lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania
namua na su mana hanaunaungua te. Tegu. Sok maringina Urana
maxania namua na hatum haringina mana Yesu Kristo. Baing ina naga,
kira Yudadi xauna tahatum haringina mana Kristo Yesu, namua na kira

† **2:12** Mana Yudadi hatumingadinga, nabu Pita xang rangua Yuda Teguamdi, bing musuna, namua na dahatum ba Yuda Teguamdi lipu kubolu dianamdi. Ne Kristo libu lipu hatuminga haringinam longgalo duwa maringina Urana maxania. Binabu sangau mana Yudadi daxang rangua Yuda Teguamdi, ne mana bungina baguba Pita hatumingang luwa.

xauna tabo ba Urana uxu kira ba lipu maringindi mana kubolura tahatum haringina mana Kristo. Ne tasu mana hanaunaungua, tegu. Namua na lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania mana su mana hanaunaungua te.
17 "Ne, Kristo libu kira tasok maringina, saing bungina tasu mana daxanganoa, kira tatuxu hanaunaunga daxanganoa te. Binabu Yudadi dibagu kira bila lipu kubolu dianamdi. Namuxina bing Kristo xai kira mala kubolu diania? Tegu sibuna!
18 Ne nabu ngahabatia muli hanaunaunga daxanganoa, axa ngahitixiya masup ba, bing ngahatanga sibuna ba nga lipu hanaunaunga dalinganama.
19 Ne mana hanaunaungua, nga bila matia tela. Wa etua manga te, sanga mana hatata sanga ba ngasu mana Urana murunganoa.
20 Ngamati xai balingamia rangua Kristo, saing walingagua hatata ngayua te. Tegu. Kristo inia. Wa maluxu manga. Binabu mana walingagua titia li, ngahaxa ngahatum haringina mana Urana Garanoa. Ina naga murung sibuna manga saing yunga walinganoa ba xap nga muli.
21 Ngata Urana kubolung atin dimoti singia bila axamang olang te. Namua na nabu hanaunaungua sanga ba libu kira tasok maringina Urana maxania, bing Kristo mati olang!"

3

Hanaunaunga Kimbo Hatuminga Haringina?

1 O ang bina! Ang Galesia kakahandi! Gaxarea tinguang? Am gabaxanga Yesu Kristo matianoa xai balingamia rangrang nang. Bila ang sibuim abagu.
2 Axamang taininau ing ganina ngabo ba ngaxusungang ba: Ang gaxap Urana Aningonoa mana daxanga asu mana hanaunaungua, kimbo mana daxanga ahatum haringina mana ulek xaiyua alungu ba?
3 Muga ahaxa Urana Aningong haringingania, ne hatata abo ba asahi haxangua mana ang haringingaima? Ang kakahaim baru?
4 Mauxangang xumana axapdi olang? Tegu. Namuxidinggu.
5 Bungina Urana sina Aningonoa nang saing libu axamang haringindi liwe mang, baruta libu bila ba? Namua bing asu mana hanaunaungua? Kimbo namua na ahatum haringina mana ulek xaiyua alungu ba?
6 Ahatumia Ebraham. Urana Xuanoa harua ba, "Hatum haringina mana Urana, binabu Urana uxu ba lipu maringina."✡
7 Binabu axabia rangrang ba lipu gaxarea dahatum haringina mana Urana bing Ebraham garandi.
8 Urana hau hatuminganoa waleu sibuna ba bagula uxu Yuda Teguamdi ba maringina mana namua dahatum haringina, saing haruanganoa wa Xuania bagu ma, ba bagula libu bila ba bungina habinga na Ebraham ba, "Mana ung bagula numanuma longgalo daxap guxama."✡
9 Binabu lipu gaxarea hatumingading daharing daxap guxama bila Ebraham, lipu hatuminga haringinama.
10 Lipu longgalo dibo ba disok maringina Urana maxania mana daxanga disu mana hanaunaungua, guxam diana bagula xapdi, namua na dibung Urana Xuania ba, "Lipu gaxarea bungingbunginalo su mana axamang longgalo dibungdi Hanaunaunga Xailonginia te, guxam diana bagula xap."✡

✡ **3:6** Unggutinga (Stat) 15:6 ✡ **3:8** Unggutinga (Stat) 12:3, 18:18, 22:18 ✡ **3:10** Hanaunaunga (Lo) 27:26

11 Maxuna, tabagu rangrang ba lipu tela sanga ba sok maringina Urana
maxania mana su mana hanaunaungua te, namua na dibung Urana Xuania
ba, “Lipu maringindi bagula duwa bungingbunginalo namua na dahatum
haringina.”✡
12 Hanaunaunga daxanganoa xan tela mana hatuminga haringing
daxanganoa, namua na Urana Xuanoa harua ba, “Lipu gaxarea su mana
hanaunaunga longgalo bagula xap walinga.”✡
13 Ne Kristo gim haxuyangara sabanga, saing xap kira muli sangua
guxam diana xap lipuadi duwa hawa mana hanaunaungua. Libu bila
ba, namua na xap guxam dianoa maina bungina ngeli xai balingamia.
Bila dibung Urana Xuania ba, “Lipu gaxarea dingelia xaiya, guxam diana
xapdi.”✡
14 Gim haxuyangara saing xap kira muli bu guxama Ebraham xap sanga
ba ma rangua Yuda Teguamdi mana Kristo Yesu oxatanoa. Xauna, libu bila
ba bu kira tahatum haringina mana sanga ba taxap Urana Aningonoa hau
haruangua ba sina.

Hanaunaungua Xaung Haruangua Urana Hau

15 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo ba ngating haruanga mana
Urana haruanganoa hau ba. Kira lipudi kubolura tela bila li: Bungina lipu
luwa dahau haruangua, saing daharingia haruangadinga xaung xailong
tela dibung yadingdi mana, bing sanga ba lipu tela dali te. Xauna, lipu
tela sanga ba sigi haruanga tela mana haruangadinga dahau te. Tegu.
Haruangadinga dahau ba haring. Baing Urana haruanganoa hau ba bila
balau.
16 Waleu Urana hau haruangua rangua Ebraham gabu xuyanoa. Ne
haruanganoa harua ba, “na xuyandi” te, bila harua mana lipu xumana,
ning harua ba, “na xuyanoa”.✡ Namua bing lipu taininau. Lipua ba Kristo
naga.
17 Haruangagu namuxinoa bila li: Muga Urana hau haruangua rangua
Ebraham. Niani 430 disup baing sina hanaunaungua na Yudadi Moses
rimania. Ne hanaunaungua Urana sina kimuya ba, unia haruangua muga
hau rangua Ebraham te.
18 Namua na nabu tasu mana hanaunaungua bu taxap guxamdi Urana
bo ba sinadi kimuya, bing taxapdi mana haruanganoa hau ba te, taxapdi
mana kira haringingaroa. Baing tegu. Urana hau haruangua ba bagula
sina guxamdi na Ebraham olang. Alaba namua naga sinadi na.
19 Tauna, baruta Urana sina hanaunaungua? Sina bu hatanga kubolu
diana sabasabia. Baing hanaunaungua haringinganoa wa laing Xuyana
hau haruangua mana ba sok. Sina hanaunaungua na Moses Urana
uleginamdi rimadingia. Moses lipu aningoxam, lipua li liwe mana Urana
xaung lipudi.
20 Ne lipu aningoxam tuxu oxatua mana lipu taininau te, tuxu mana lipu
luwa. Ning Urana taininau ing ganina hau haruangua.
21 Bola hanaunaungua xukxugia haruangua Urana hau ba? Tegu sibuna!
Namua na nabu Urana sina hanaunaunga tela sanga ba sina walingua, bing
bagula tasu mana hanaunaungua bu tasok maringina.
22 Ning Urana Xuanoa harua ba kubolu diana tuxu lipu titiam longgalo
salak yabania. Urana yunga alaba sok bu lipu gaxarea dahatum haringina

✡ **3:11** Habakak (Habakuk) 2:4 ✡ **3:12** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 18:5 ✡ **3:13** Hanaunaunga (Lo) 21:23 ✡ **3:16** Unggutinga (Stat) 12:7, 13:15, 24:7

mana Yesu Kristo bing sanga ba daxap guxamdi Urana hau haruangua ba sinadi, namua na dahatum haringina ing ganina.
23 Muga mana hatuminga haringina daxanganoa sok sabasabia, hanaunaunga tuxu kira salak yabania. Xaluxina ribaina laing xaidaba Urana hatanga daxangang hatuminga haringinama masok.
24 Binabu hanaunaungua sok lipuxira wasanganama laing Kristo ma. Libu bila ba bu tasok maringina maxania mana namua tahatum haringina mana Kristo.
25 Baing hatata hatuminga haringina daxanganoa sok, binabu tawa hawa mana lipu wasangama hanaunaungua muli te.

Kira Tasok Urana Garandi

26 Ngaharua bila ba namua na ang longgalo Urana garandi mana namua ahatum haringina mana Kristo Yesu.
27 Namua na ang gaxarea axap langa ba ahatanga ba ataga rangua Kristo, ang gasau Kristo mang bila imang.
28 Binabu maluxu'm Kristo bakbaginoa lipu xangxana duwa te. Yudadi xaung Grikdi te. Lipu oxata olanggamdi xaung lipudi duwasa mana ding walingadingdi te. Lup xaung haing te. Namua na ang longgalo taininau mana namua ataga rangua Kristo Yesu.
29 Baing nabu ang Kristo iniadi, bing awa Ebraham xuyandi xauna, saing bagula axap guxamdi Urana hau haruangua ba bagula sinadi.

4

1 Ngating haruangua bila li: Nabu gara tibuna hau haruangua ba sina xalingindi na garanoa kimuya, bing maxuna gara ba bagula xap xalinging longgalo. Ning bungina wa garauyu, wasa mana axamang tela te. Bila balau, wa bila tibuna lipuxing oxata olanggamdi.
2 Wa hawa mana lipuadi tibuna mogudi ba ditubatuba duwasa mana, laing xaidapka tibuna mogu ba sok.
3 Bila balau rangua kira waleu xauna. Tawa bila garadi, tawa bila lipu oxata olanggamdi tawa hawa mana titi hanaunaungang xangxana.
4 Ne bungina xaidapka Urana mogu ba sok, Urana soxi Garanoa ma. Haing tela hayau, saing wa hawa mana Moses hanaunaunganoa.
5 Soxi Garanoa ma bu gim kira tawa hawa mana hanaunaungua muli, bu xapkuti kira tasok garang sibundi.
6 Ang gasok Urana garandi ba, binabu soxi Garanoa Aningonoa ma bu wa maluxu makira, saing Aningonoa libu kira tawagi na Urana ba, "Mama, Tibugu!"
7 Binabu awa lipu oxata olanggamdi muli te. Ang Urana garandi naga. Baing mana namua ba, Urana bagula sina guxamdi nang hau haruangua ba bagula sinadi.

Pol Hatum Xumana Mana Galesiadi

8 Muga, bungina axabia Urana teguyu, awa lipu oxata olanggamdi mana babudi, ding urana maxunamdi te.
9 Ning hatata axabia Urana, kimbo xai nabu ngaharua ba Urana xabiang. Binabu, baruta abo ba agoxoya mala mana titia hanaunaungang xangxana haringingading te xaung dahauli kira te? Abo ba asok lipuxiding oxata olanggamdi muli baru?
10 Baruta abo ba asu mana Yuda hanaunaungadingdi mana xaidap sabungam sabangadi, sobak haundi, bunging xauyangamdi xaung niani haundi?

11 Ngahatum xumang sibuna mang, nam oxatua ngatuxu bu hauliang
bagula xung mari olang.
12 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaxusungang haringina ba awa
bila nga. Namua na ngasauya walinga hawa mana hanaunaungua saing
ngasok bila ang baing. Muga alibu doa manga te.
13 Baing axabiau, muga ngabaxanga ulek xaiyua nang namua na businga
xap nga.
14 Maxuna, busingagua ba sina mauxangana nang, ne ayamu nga te,
xaung hauxaim manga te. Tegu. Axap nga bila nga Urana uleginam tela,
kimbo bila nga Kristo Yesu ing sibuna.
15 Tauna, yahanga axunumia muga ba kabila? Ngabaxanga maxung
sibuna, mana xaidapka ba, ngabagu ba nabu ang sanga ba, bing bagula
ahasihasi maxaimdi bu asinadi nanga ba ahauli nga. Ausinga nga bila ba
baing.
16 Baing ina naga, hatata baruta? Ngabaxanga haruanga maxunama
nang, binabu alaba libuang abagu nga bila bixuaima?
17 Adi dahaxi mana hanaunaungua, dibo sibuna ba daxaiang haruan-
gadingia, ning xai mang te. Dibo ba dutuang mam, bu ahaxi manadi.
18 Xai mana ahaxi mana axamang tela, nabu aningonoa xai. Bila balau,
xai mana ahaxi mana kubolua ba bungingbunginalo. Alibu bungina ngawa
hasoya mang bila alibu bungina ngawa ranguang.
19 Garagu mana, nga murugu sibuna mang, saing salaga ngaxunumia
li bungina ngahatumiang bila salak hayauxingam. Baing bagula ngaxun-
umia salakka li laing Kristo kubolunoa tubu mang.
20 Ne ngabo sibuna ba ngawa ranguang hatata, bu sanga ba ngaharua
haruanga bisamandi nang. Namua na kuboluimdi dirabangrabang
hatumingagua.

Haruanga Babuna Mana Haga Sara Tang

21 Ang gaxarea abo ba awauyu hawa mana hanaunaungua, alungu
axabia hanaunaunga haruanganoa, bo?
22 Namua na Urana Xuanoa harua ba Ebraham garang lup luwa. Tela
haing oxata olanggama Haga hayau. Ne tela hainga wasa mana ing sibung
walinganoa Sara hayau.
23 Garanoa haing oxata olanggama hayau ba sok mana hayauxinga
daxanganoa. Ne garanoa hainga wasa mana ing sibung walinganoa hayau
ba, sok mana haruangua Urana hau ba.
24 Ngabo ba ngaharua saha mana haing luwadi ba, namua na tang
duwa babu mana haruanga luwa Urana haudi. Haruanga tela sok mana
Bimbia Sainai,* saing haruanga ba xap garadi masok bu duwa lipu oxata
olanggamdi. Ina Haga.
25 Ne Haga wa babu mana Bimbia Sainai wa titia Arebia. Xauna, haingga
ba wa babu mana long sabangga Yerusalem wa hatata. Bila Yerusalem
namua na gabu garandi bing lipudi duwa hanaunaungua lipuxing oxata
olanggamdi.
26 Ning Yerusalem tela wa etua long xaiya. Ina bila Sara, hainga wasa
mana ing sibung walinganoa. Baing haingga ba baura.
27 Namua na Urana Xuanoa harua ba,

"Ung haing xuhiana mana, ung haingga uhayau gara tela te,

* **4:24** ***Bimbia Sainai***—Waleu sibuna Urana sina hanaunaungua na Moses la ba.

bing uyaha.
Ung haingga uxunumia salak hayauxingama te mana,
bing uwagi uyaha sabanga.
Namua na haing xuhiana garang xumana,
saing didali haing ayuanama iniadi.”✡

28 Riagu hatuminga haringinam mana, ang ba bila Sara garanoa Aisak.
Ang ba garadi asok mana haruangua Urana hau ba.
29 Ne waleu bungina Ebraham garanoa sok mana hayauxinga
daxanganoa, gara ba sina salaga na garanoa sok mana Urana Aningong
haringinganoa. Bila hatata xauna.
30 Ne Urana Xuanoa harua baru? Harua ba, “Usuka haing oxata
olanggama garanoa tang mala, namua na haing oxata olanggama garanoa
bagula xap tibuna xalinging hataing tela te. Hainga wasa mana ing sibung
walinganoa garanoa ing ganina bagula xapdi.”✡
31 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, kira haing oxata
olanggama garandi te. Tawa hainga wasa mana ing sibung walinganoa
garandi.

5

Kristo Luba Kira

1 Kristo luba kira bu tawa hanaunaunga lipuxing oxata olanggamdi muli
te. Binabu ali haringina, nam axap mauxanganoa muli asok lipu oxata
olanggamdi muli hawa mana hanaunaungua.
2 Alungu to. Nga Pol ngaharua nang bila li: Nabu ayunga lipuadi ba
duxuxu sanggaimdi, bing Kristo oxatanoa sanga ba hauliang te.
3 Ngabaxanga muli na lipu taining tainina diyunga lipudi duxuxu
sanggadingdi, bing daxap mauxanganoa mana disu mana hanaunaunga
longgalo mading.
4 Ang gaxarea atuba ba asok maringina Urana maxania mana asu mana
hanaunaungua, ang ba autuang sangua Kristo masup. Xunggang mari
arabang mana Urana kubolung atin dimoti daxanganoa.
5 Ne kira gaxarea tahatum haringina ba, Urana Aningonoa haringia kira
ba taxabia Urana bagula uxu kira ba tamaring, binabu tahaxi ba tata
ragunga mana.
6 Namua na kira tataga rangua Kristo Yesu ba. Nabu sanggara duxuxu
kimbo tegu, kubolua ba oxatan te. Tegu. Axamang sabanga taininau
ing ganina bing: Hatuminga haringina tuxu oxatanoa kubolu murungam
sibunoa.
7 Muga aluki xai, ning gaxarea taxitiang saing soxautiang mana asu mana
haruanga maxunama?
8 Haruanga xaingana ba ma rangua Urana lipua wagiang te.
9 “Yis kaxukana hasangia salanga hataing longgalo, libu salalanga.”
Binabu amaxania, nam haruanga languangam kaxukana hanggalangiang
longgalo.
10 Ne mana namua ngahatum haringina mana Toxoratamona, ngaxabia
xai ba bagula asu mana lipu tela hatuminganoa te. Baing lipu gaxarea tuba
ba hangguyanggang bagula xap salaga rangua Urana.
11 Riagu hatuminga haringinam mana, nga ba ngabaxanga kubolu
sangga xuxunganamauyu te. Nabu bila ba, bing baruta disina salaga

✡ **4:27** Aisaya (Aisaia) 54:1 ✡ **4:30** Unggutinga (Stat) 21:10

nanga? Nabu haruangadinga maxuna, hatumingadingdi bagula didoa te. Baing tegu, hatumingadingdi didoa namua na ngabaxanga Kristo mati xai balingamia.
12 Ning mana adi diyumgang ba, xai sibuna nabu dahasi maradingdi!
13 Riagu hatuminga haringinam mana, ang ba Urana wagiang bu awa hanaunaunga lipuxing oxata olanggamdi muli te. Ning labu ahagaxa ba waginganoa sina ganangana nang ba alibu hatuminga mugangau tai. Tegu. Bing muruim sibuna mang, ahauliang bila ba.
14 Hanaunaunga longgalo digugunia ma hawa mana hanaunaunga taininau li: "Ung murum sibuna mana riama bila ung murum sibuna maung."✡
15 Ne nabu agamiang aunggang haruangaimia, bing amaxania, nam ahanggalangiang.

Tahaxa Urana Aningong Haringingania

16 Haruangagua bing ahaxa Urana Aningong haringingania. Nabu alibu bila ba, bagula alibu axadi hatuminga muganga bo ba libudi maluxu mang te.
17 Namua na hatuminga muganga murunganoa xan tela mana Urana Aningong murunganoa, saing Urana Aningong murunganoa xan tela mana hatuminga muganga murunganoa. Tang dahaung, binabu alibu ang murungaima te.
18 Ne nabu Urana Aningonoa xaiang, bing awa hawa mana hanaunaungua te.
19 Hatuminga muganga kubolundi lipu longgalo daxabiadi: Bila kubolu miaxuamdi, kubolu memeyamdi, kubolu musunamdi bila komadi,
20 kubolu babu sabunganam xaung kubolu tingungam, kubolu hauxang sibuna, kubolu hakhaxinga, kubolu xawangama, kubolu ati salianama, kubolu tatuangama, kubolu utuutungam,
21 kubolua harua kimu, kubolu nungingam duduna mauli, xaung kuboluadi na bila ba. Ngaharua haringina nang muli bila muga ba, lipuadi dilibu bila ba bagula daxap walinga Urana Yonggaxinia te.
22 Ning Urana Aningonoa aningondi bila li: kubolu murungam sibuna, gamogamu yahanganoa, gamogamu mosiu, kubolua ati disala sap te, gamogamu mesa, kubolu xai, kubolua usu mana haruangama,
23 kubolu xaringana, xaung kubolua uwasa xai mana ung sibum kuboluma. Hanaunaunga tela bili kira mana kuboluadi na bila ba te.
24 Baing lipu gaxarea Kristo Yesu iniadi, ding digoxi masup hatuminga muganga gabu murungandi xai balingamia.
25 Tauna, tahaxa Urana Aningong haringingania, binabu bing tanaxu mana king babundi.
26 Labu taiti yaradiu tai, labu taiti ati salianau tai, saing labu taxawa mana riaradiu tai.

6

Talibu Kubolu Xai Na Lipu Longgalo

1 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu abagu lipu tela liwe mang xung mari kubolu diania, ang gaxarea xabiangaim aningoningoam bing axap lipua ba goxoya ma, alibu mosiu mana bungina ata daxanga xaiya muli. Ning amaxania, nam kubolu diana ba xapkang xauna.

✡ **5:14** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18

2 Ahauliang maluxu mana mauxangaimdi, baing bila balau alibu sibuna
Kristo hanaunaunganoa.
3 Lipu gaxarea hagaxa ba yanoa sabanga, ne lipu olang, bing languaina.
4 Lipu taining tainina bing tuba ing sibung oxatanoa bu bagu xai kimbo
diana, bu sanga ba hasua mana ing sibuna, heku mana suxuya oxatanoa
xaung lipu tela oxatanoa.
5 Namua na lipu taining tainina bing tuxu ing sibung oxatanoa.
6 Lipu gaxarea xap tubatubaingua mana Urana Xuanoa, bing hauli
lipuxing tubatubaingama xaung xalinging xai longgalo.
7 Labu alanguanggu tai. Sanga ba atuxu murak mana Urana te. Namua
na baraxing baraxinta lipu tela xuma umangia, kimuya bagula xauya
maxang taininau.
8 Lipu gaxarea xuma hatuminga muganga maluxu maina, kimuya
bagula xauya aningong buyamana. Lipu gaxarea xuma Urana Aningong
hatuminganoa maluxu maina, kimuya bagula xauya walinga subingang
teguam aningonoa.
9 Labu tayunga haringingara sup mana talibu kubolu xaidiu tai, namua
na mana xaidapka Urana mogu ba bagula taxauya haxuyanga xaiya nabu
tasauya oxataradi te.
10 Binabu mana bunging baruamta sanga ba talibu kubolu xai, bing
talibu na lipu longgalo. Ne tahaxi sibuna ba talibu kubolu xai na bakbak
hatuminga haringinamdi.

Haruanga Kimuam

11 Hataina baguli ngabung nga sibugu rimagia. Bagu buninga sabanga
ngabung mana ba.
12 Adi diyuang ba axuxu sanggaimdi, dilibu bila ba bu disok xai lipudi
maxadingia mana axamang sabasabama. Namua taininau dilibu bila
ba: Dimaxuwa, nam daxap salaga mana dibaxanga Kristo matianoa xai
balingamia ba sanga ba.
13 Ngaharua bila ba namua na lipuadi duxuxu sanggadingdi, ding disu
maringina mana hanaunaungua te xauna. Ne dibo ba axuxu sanggaimdi
bu dahasua mana alibu namua na diyuang ba alibu.
14 Ning nga ba, nabu ngahasua, bagula ngahasua mana axamang
taininau ing ganina: Toxoratamona kiria Yesu Kristo xaing balingama.
Mana oxatua Kristo tuxu xai balingamia, titia li kubolunoa mati masup
hatumingagia, saing ngamati masup lipu titiamdi hatumingadingia.
15 Sangga xuxungam kimbo sangga xuxunga teguama, tang oxatading te
Urana maxania. Tegu. Axamang sabanga bing tasok lipu haundi.
16 Baing Urana kubolung gamogamu mosiama xaung usinganganoa tang
duwa rangua lipu gaxarea disu mana hatuminga baguli. Ding ba duwa
Urana lipuxing Isreliam sibundi baing.
17 Hatata saing ila, ngabo ba lipu tela sina mauxanganoa nanga te, namua
na kanranradi duwa sanggagia, duwa mogunga mana salaga ngaxap mana
namua ngabaxanga Yesu.
18 Riagu hatuminga haringinam mana, ngasabu ba Toxoratamona kiria
Yesu Kristo atin dimoti mana aningoimdi. Maxung sibuna.

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Epasas. Tauxu xailongga li ba,
Epasas

Namua Pol Bung Mala Na Epasasdi

Pol bung xailongga li bungina wa salak yabania (3:1, 4:1), saking sina na Tikikas. Baing Tikikas xap mala rangua Epasas lipu hatuminga haringinamdi (6:21-22).

Pol bung bu hauli lipu hatuminga haringinamdi daxabia ba Urana kubolung atin dimoti sabanga baru, xaung Urana hatuminganoa aningona baru mana lipu titiamdi. Xailonga hataing luwa. Muga (Hataina 1–3), Pol hatanga Urana hatuminganoa bing soxi Yesu Kristo bu xap muli Yudadi xaung Yuda Teguamdi. Soxi bu lipu longgalo ditaga rangua Kristo bu disok bakbak taininau. Bila balau sahi gamgaminga muga wa liwe mana Yudadi xaung Yuda Teguamdi. Xailong hataing luwa bing Pol haringia hatuminga ba lipu sabungamdi bing duwa hatuminga taininau xaung diraxata bu duwa bila ba.

Mana xailongga li Pol ting haruanga tuwa bila li. Sabunga bila sangga, saing Kristo wa toxonoa (1:23, 4:15-16). Sabunga bila Urana Numanoa, saing Kristo wa tuxang mugamugangama (2:20-22). Kristo baba sabungua bila luba baba haininoa (5:25-32).

Epasas long sabanga yayam. Bungina Pol Sailas tang dahaxa mauli dibaxanga ulek xaiyua, disok Epasas saing duwa la ba. Kimuya Pol wa la ba niani tuwa. Baing kimuya mana alaba, bungina Pol wa salak yabania muga, bung xailongga li. Bung xailonginoa bila niani AD 60.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Hatanga ba taxap yabaroa rangua Kristo baru *(1:3-14)*
- Sabu ba daxap xabianga mana Urana xaung haringinganoa *(1:15-23)*
- Xabinga muli daxanganoa *(2:1-10)*
- Lipu hatuminga haringinamdi duwa taininau, heku Yudadi kimbo Yuda Teguamdi *(2:11-22)*
- Urana xabiangang maringina xaung Kristo kubolung murungam sibunoa *(Hataina 3)*
- Daxanga mana talibu Urana murunganoa *(4:1–6:20)*
- Haruanga kimuam *(6:21-24)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana mogu nga bila ba mana ing murunganoa.

Ngasina xailongga li nang Urana lipuxing maringindi duwa long sabangga Epasas, ang lipuadi ataga rangua Kristo, asu sibuna mana.

2 Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Tataga Rangua Kristo Taxap Urana Guxamingandi

3 Taiti Urana yanoa! Ina Toxoratamona kiria Yesu Kristo Tibuna. Sina guxama nakira xaung axamang long xaiyam longgalo dahauli aningoradi, namua na tataga rangua Kristo.
4 Muga mana titi soginganoa, mogu kira ba tataga rangua Kristo bu tawa maringing sibuna xaung taxola mana mauxanganoa maxania. Murung sibuna makira,
5 binabu hau hatuminganoa mugau sibuna ba bagula xapkuti kira ba tawa garang sibundi mana Yesu Kristo oxatanoa. Libu bila ba namua na libu ina yaha xaung muruna ba libu.
6 Binabu taiti Urana yanoa mana kubolung atin dimoti makira bila ba. Kuboluna ba hatanga ralanoa, saing kubolunoa taxap olang namua na tataga rangua Garanoa murung sibuna mana ba.
7 Tataga rangua, binabu Urana gim haxuyangaroa Garanoa sibinia, saing yunga kubolura diandi sanga mana kubolung xai sibuna atin dimoti ba.
8 Kubolunoa ba matu sibuna makira laing tabaxagi mana, alaba gabu xabiangang xai xangxana.
9 Hau hatuminganoa muga mana baraxinta bo ba libu Kristo oxatania. Muga hatuminganoa wa hisangia, ne kimuya yaha ba hatanga masok nakira.
10 Baing kimuya bungina xaidapkadi mogudi disup bagula libu hatuminganoa aningong sibuna. Bagula xap axamang longgalo duwa long xaiya xaung titia dima digugunia hawa mana Kristo rimanoa.

11 Bungingbunginalo Urana libu axamang longgalo disu mana murunganoa. Binabu su mana hatuminganoa saing moguam Yudadi ba am gataga rangua Kristo, namua na hau hatuminganoa muga mam bila ba.
12 Maluxu'm bakbak longgalo, am Yudadi am gata ragunga mana Kristo muga. Binabu moguam bu am gaiti yanoa mana haringinganoa xaung ralanoa.
13 Baing ang Yuda Teguamdi xauna ataga rangua Kristo bungina alungu haruanga maxunama ba, ulek xaiya ba baxanga Urana xapkang muli ba. Baing bungina ahatum haringina mana Kristo ba, Urana moguang mogungia hatanga ba ang lipuxindi. Mogunga ba Aningonoa naga, hau haruangua ba sina nakira.
14 Aningonoa bila yahanga hataing tela Urana sina nakira, hau haruangua mana guxamdi Urana bagula sinadi nakira kimuya. Bagula wa rangua kira tawa iniadi laing taxap guxamdi. Libu bila ba bu taiti yanoa mana haringinganoa xaung ralanoa.

Pol Sabu Na Urana Mana Epasasdi

15 Mana namua baguba, xaung mana namua ngalungu ba ahatum haringina mana Toxoratamona Yesu xaung muruim sibuna mana Urana lipuxing longgalo,
16 ngasabusabu na Urana mang. Ngasup mana kubolua ba te, ngaharua xai sibuna mang mala rangua bungina ngahatumiang muli mana sabungagudi.
17 Urana ina Toxoratamona kiria Yesu Kristo Urana inia, ina Tibura ralang sabanggam. Axamanoa ngaxusunga xusunga mana bing bagula libu Aningonoa libuang awa lipu xabianga maringinamdi, xaung ba Aningonoa bagula hatanga Urana masok mang bu axabia xai sibuna.
18 Xauna, ngaxusunga ba xaxa hatumingaimdi bu axabia axadi kira lipu hatuminga haringinamdi tata ragunga manadi, namua na wagi kira.

Baing ngasabu ba bagula axabia Urana bagula sina guxam xai sibundi na
lipuxing maringindi baru, bungina taxap axamandi kimuya.
19 Baing ngaxusunga ba bagula axabia ba Urana haringinga sabanga
waxata ba hauli kira ba tahatum haringina. Haringinga ba dali haringinga
longgalo. Bila haringinga sabanga
20 Urana hatanga bungina iti Kristo mesa mana matiyua, saing ta marung
rimang rimamo rubinia long xaiya.
21 La ba wa etua sibuna mana Urana uleginamdi xaung aningoningodi
ding haringingading xaung yading sabanga. Ne ing ganina yaya sabanga,
saing sabanga sibuna bunging hatatam ing ganina te, ne bunging kimuama
xauna.
22 Baing Urana ta axamandi hawa mana, saing mogu ba wa toxona mana
axamang longgalo bu hauli sabungua.
23 Sabungua Kristo sangganoa. Baxagi mana lipuxindi xaung ing sibuna.
Baxagi sibuna mana axamang longgalo.

2

Kira Lipu Matiandi Taxap Walingua Rangua Kristo

1 Ne ang ba, muga awa lipu matiandi, kuboluim diandi dilibuang awa
bila ba.
2 Mana bungina baguba asu mana kubolu diandi, lipu titiamdi daxan-
gadinga naga. Asu mana yanama wa etua mana aningoningo haringindi
duwa etua mana titia li. Aningoningo naga hatata waxata maluxu'm lipu
dudunamdi.
3 Muga kira longgalo tarung liwe manadi, tasu mana hatuminga
mugangua. Baing tayunga sangga murunganoa ba xai kira. Tawa bila
lipu teladi, tawa lipu kubolu dianamdi naga diragu Urana ating salianoa.
4 Ning Urana kubolung usingangam tubu buk, saing murungang sibuna
makira bing sabanga sibuna,
5 binabu libu tagamata muli rangua Kristo, heku tawa lipu matiandi
mana kubolura diandi. Namua Urana xapkang muli bing atin dimoti mang
baing!
6 Baing iti kira muli rangua Kristo, saing ta kira tarung rangua long xaiya,
namua na tataga rangua Kristo Yesu.
7 Libu bila ba bu mana xaidapkadi dima yu sanga ba hatanga ba
kubolung atin dimoti buk. Kubolung atin dimoti ba sok sabasabia bungina
libu kubolu xai sibuna nakira mana Kristo Yesu oxatanoa.
8 Namua na Urana atin dimoti mang, saing mana namua ba xapkang
muli, namua na ahatum haringina. Alaba ma ranguang te. Yahangua
baing. Urana sina nang olang.
9 Sok mana oxataima te, nam lipu tela hasua.
10 Namua na kira Urana rimang babundi. Tongtongia kira hauna mana
Kristo Yesu oxatanoa, bu talibu oxata xaidi Urana xauxaudi muga bu
talibudi.

Tawa Bakbak Taininau Hawa Mana Kristo

11 Ahatumia walingaim mugangua. Awa Yuda Teguamdi bungina
bauimdi dahayauang. Yudadi ditatuang duxuang ba "lipu sangga xux-
ungang teguamdi", ne kubolua ba lipudi dilibu rimadingia, saing xugia
sanggadingdi ing ganina.
12 Ne ahatum muli to, muga awa halianga mana Kristo mana bungina
baguba. Ang gawa Isrel bakbagindi te, binabu awa Urana lipuxindi te.
Ang gawa lipu long telamdi. Ang gaxabia axadi Urana hau haruanganoa

manadi rangua lipuxindi te. Ang goxola mana hatumingua ang gata ragunga mana axadi bagula disok kimuya. Awa titia li axabia Urana te.
13 Muga awa hasoya mana Urana, ning hatata ataga rangua Kristo Yesu, binabu mana Kristo sibinoa xapkang ma haxek rangua.
14 Namua na Kristo ing sibuna xap gamogamu mosiama ma rangua kira. Muga gamgaminga bixuama soxautiam Yudadi xaung ang Yuda Teguamdi. Ne xui gamgaminga ba mari, saing libu kira bakbak luwa tasok taininau.
15 Mana matianoa sahi hanaunaunga tabinangandi xaung bilingandi. Libu bila ba bu taga bakbak luwa bu disok taininau, binabu libudi disok gamogamu mosiu rangua ding.
16 Taga bakbak luwa ba disok taininau, saing libu Urana atin daxaringa manadi. Libu bila ba mana matianoa xai balingamia, saing bila balau ung mati kubolu bixuama wa liwe manadi.
17 Ma saing baxanga gamogamu mosiama. Baxanga nang lipu hasoyamdi, saing baxanga nam lipu haxekkamdi.
18 Taxabia ria baru, namua na Kristo xaxa daxangua mam Yudadi xaung ang Yuda Teguamdi, ba mana Urana Aningong taininau tala rangua Tibura.
19 Baing ina naga, ang gawa bakbak xan tela muli te. Ang gawa lipu titi telamdi muli te. Tegu. Awa long moxondi rangua Urana lipuxindi xaung awa lipu Urana bakbaginamdi.
20 Ang gawa bila numua Urana tongtongia etua mam aposeldi xaung lipuxing suxunguxunguamdi, tam bila tuxadi. Baing Kristo ing sibuna wa siang tuxang mugamugangama bu haringia sibuna numua.
21 Baing numa xalingindi digugunia xauna mana bu disok Toxoratamona numang maringinoa.
22 Ang xauna ataga rangua Kristo, binabu ranggang mali xauna bu asok bila numua Urana wa mana bungina Aningonoa rung maluxu mang.

3

Pol Lipu Baxangangama Ila Rangua Yuda Teguamdi

1 Mana namua ba, nga Pol ngawa lipu salak yabanama, namua na ngatuxu Kristo Yesu oxatanoa bu hauliang Yuda Teguamdi.
2 Ngahatum ba bola alungu ba Urana sina oxata li nanga ba ngabaxanga nang kubolung atin dimoti mang.
3 Bila ngabung monga mana xailongigua, Urana ing sibuna hatanga hatumingang hisangama masok manga.
4 Baing bungina atiti haruanga li, bing bagula abagu axabia ba Urana sina xabianga nanga mana hatuminga hisangama mana Kristo.
5 Hatuminga hisangamga ba Urana hatanga masok na lipu mugangadi te. Ne hatata Aningonoa hatanga masok na aposelindi xaung lipuxing suxunguxunguam maringindi.
6 Hatuminga hisangamga ba bila li: Mana ulek xai daxanganoa, Yuda Teguamdi digugu Isreldi daxap Urana guxaminganoa, ding longgalo duwa sangga hataindi mana sangga taininau, saing ding daxap sinaga mana haruangua Urana hau rangua adi dahatum haringina mana Kristo Yesu.
7 Urana mogu nga ba ngaxap ulek xaiya ba mala. Yahanga ba ngaxap rangua Urana namua na atin dimoti manga, saing haringia nga mana yahanga ba.
8 Ngawa hawa sibuna mana Urana lipuxing longgalo, ning Urana sina yaya ba nanga bu ngabaxanga ulek xaiyua na Yuda Teguamdi mana guxam

Kristoam subingang teguamdi. Guxamgadi ba hatumingaradi diraxap sibuna manadi.
9 Xauna, Urana mogu nga bu ngahatanga rangrang haruangua wa hisangia mugau sibuna ma na lipu longgalo ba Urana bagula ria baru. Lipua tongtongia axamandi yameng haruanga ba namuxinoa ranguaina.
10 Hatuminganoa hau bing hatata sabungua bagula hatanga Urana xabi-angang sabanga rangrang na aningoningo yanamidingdi duwa sabalunia.
11 Alaba sanga mana murunganoa wa waleu sibuna muga mana titi soginganoa, saing libu sok mana Toxoratamona kiria Kristo Yesu oxatanoa.
12 Baing mana namua tataga rangua xaung mana namua tahatum haringina mana, bing sanga ba tala haxek rangua Urana, ne tamaxuwa te, tali haringina maxania.
13 Binabu ngaxusungang ba, mauxangandi daxap nga mana namua ngahauliang ba, labu ahatum xumana manadiu tai, saing labu ayunga kuboluim hatuminga haringinamau tai. Namua na mauxanganadi ba dahauliang ba axap yaya.

Pol Sabu Ba Epasasdi Daxap Haringingua

14 Bungina ngahatumia axadi ba, ngagung kigu tuxundi mari Tibura maxania.
15 Ing sibuna wa lipu longgalo duwa long xaiya xaung titia Tibuding. Ing sibuna libu bakbak longgalo disok.
16 Ngasabu ba haringia luimdi mana haringingua Aningonoa sina sanga mana ralang sabanga sibuna.
17 Ngaxusunga bila ba bu Kristo wa hatumingaimia namua na ahatum haringina mana. Baing ina naga, kuboluim murungam sibuna bagula haring bila xai tela oxaxandi diri titi lunia.
18 Binabu ang gagabu Urana lipuxing longgalo sanga ba axabia xai Kristo kubolung murungam sibuna mana lipudi sabanga sibuna baru, subingan tate.
19 Baing bagula axabia ba Kristo kubolung murungam sibuna li dali xabianga longgalo. Binabu bila balau Urana ing sibuna bagula baxagi sibuna mang.
20 Taiti Urana yanoa! Mana haringinganoa tuxu oxatanoa maluxu makira ba, sanga ba libu axadi didali sibuna axadi taxusunga manadi, kimbo axadi tahatumiadi xauna.
21 Kira lipu sabungam longgalo tataga rangua Kristo Yesu bing taiti yanoa. Kira tagabu lipu longgalo dima kimuya makira bing taiti yanoa bungingbunginalo. Maxung sibuna.

4

Kira Kristo Sangganoa Tawa Taininau

1 Binabu ngaxusungang haringina ba ahaxa walingaimia sanga mana Urana lipua wagiang ba murunganoa. Nga lipu salak yabanama mana namua ngatuxu Toxoratamona oxatanoa, ngaxusungang bila ba.
2 Bing bungingbunginalo atatuang, saing alibu kubolu xaringana mang. Labu atim disala sapku tai, ne nabu riaimdi disina mauxanganoa nang, bing axoxi xaung kuboluim murunga sibunam.
3 Ahaxi ba awa taininau bila Urana Aningonoa tagang ba. Kubolua hatuminga taininau ba, bila waxu goxi kira bu tasok bakbak taininau tawa mosiu rangua kira.

4 Kira lipu hatuminga haringinamdi tawa sangga taininau, saing Urana
Aningonoa taininau. Bila balau Urana wagiang bu ata ragunga mana
walinga taininau bagula sina nang kimuya.
5 Toxoratamona taininau wa, xaung hatuminga haringinam taininau,
xaung taxap lang taininau.
6 Urana taininau wa. Ina kira longgalo Tibura. Ing sibuna wa etua
mana kira longgalo, waxata liwe makira longgalo, saing wa maluxu makira
longgalo.
7 Ne kira taining tainina taxap yahangadi sanga mana Kristo tuxu sinak
manadi.
8 Namua naga Urana Xuanoa harua ba,

"Bungina haing taxa mala eta lo,
xai bixuang bakbak sabanga dalidi ba dima kimuya mana,
saing sina yahangadi na lipudi."✡

9 (Ne haruangua "haing mala" namuxinoa baru? Taxabiau, haing mala ing
ganina te, muga ri ma hawa titia li.
10 Lipua ri mala bing lipua naga haing mala eta lo sibuna mana sabalunoa,
bu libu long longgalo dibaxagi haringingania.)
11 Ina naga mogu lipu teladi ba duwa aposeldi, teladi ba duwa Urana lipux-
ing suxunguxunguamdi, teladi ba duwa lipu ulek xai baxanganganamdi,
xaung teladi ba duwa pastodi xaung lipu tubatubaikkamdi.
12 Mogu adi na bila ba bu daxauxau Urana lipuxindi ba dituxu oxatanoa,
bu kira Kristo sangganoa sanga ba tatubu hatumingara haringinia.
13 Tatubu mala laing hatumingara taininau, namua na kira longgalo
tahatum haringina mana Urana Garanoa, xaung taxabia ina, xaung tasok
lipu haringindi hatumingara haringinia, laing tawa sibuna bila Urana
muruna mana, bila Kristo baing.
14 Sup baing bagula tawa bila garadi muli te. Bagula tawa bila rubadi
diting kira mala te. Bagula tawa bila yanga yubua kira mauli te. Bagula
taxukxugia hatumingaradi te, tayunga tubatubaik xangxana daxap kira
mala bila ba te. Bagula haruanga murakkam xaung haruanga languangam
daxap kira bila ba te.
15 Tegu. Bagula taharua haruanga maxunamdi dahatanga murura
sibuna mana lipudi. Baing mana axamang longgalo bagula tatubutubu
tasok bila Kristo, ina toxona mana sangganoa, sabungua baing.
16 Taga kira bu tawa bila waxuwaxundi ditaga sangganoa bu wa sangga
taininau. Nabu hataing taining tainina dituxu oxatadingdi, bing sangga
tubu saing sok haringina saing sangga hataindi muruding sibuna mading.

Walinga Hauna

17 Binabu mana Toxoratamona yanoa ngaharua haringina nang ba
labu ahaxa walingaimia muli bila Yuda Teguamdiu tai. Ding lipudi
hatumingadingdi dahasuxi sibuna.
18 Xabiangadingdi dilaba saing duwa halianga mana walingua Urana
sina, namua na hatumingadingdi diraxap namua na hatumingadingdi
diriba ding.
19 Doxola memeya mana kuboludinga. Sup baing. Binabu diyunga ding
mala mana kubolua dahaxi mana dahali mauli mana kubolu musunam
xangxana bila komadi. Murungadinga subingan tate.

✡ **4:8** Olaidi (Buk Song) 68:18

20 Ning ang ba axap tubatubaingua mana Kristo bila ba te.
21 Maxung sibuna alungu naxuyanganoa saing axap tubatubainga mana, sanga mana haruanga maxunama ma rangua Yesu.
22 Tubatubainga mana walingaim muganga axap bing asauya kuboluim mugangadi. Walingaim mugangua tuxu murak mang, libu murunganoa mang, hanggalangiang bila ba.
23 Hatata bing ayunga Urana xugia hatumingaimdi disok hauna.
24 Bing asau walingaim haunua bu asok lipuadi Urana tongtongiang bu awa bila ina. Walinga ba mogungandi bing kubolu maringing sibuna xaung sigixingang sibuna.
25 Binabu bing ang taining tainina asauya kubolu murakkam, aharua maxuna na riaimdi, namua na kira longgalo tawa hataindi mana sangga taininau.
26 "Nabu atim disala, bing labu alibu kubolu dianau tai."✡ Labu axai atim salianoa mala laing xaidaba riu tai.
27 Baing labu asina ganangana na xaungadi yanamidinga bu tuxu oxatanau tai.
28 Lipu hanaunggama bing labu hanai muliu tai. Ne waxata, tuxu oxata xai mana ing sibung rimandi, bu xalingina bu ulia lipuadi diraxap.
29 Labu suxunguimdi dibuyau tai. Tegu. Baraxing baraxinta aharua manadi bing daharingia lipudi, daxai manadi, bu haruangaima hauli lipu gaxarea dilungu.
30 Baing labu alibu Urana Aningonoa ayanganau tai. Ina mogungua Urana ta mang ba hatanga ba ang lipuxindi. Mogungua ba wa laing xaidaba Urana sahi oxatanoa mana gim lipuxindi muli.
31 Bing asauya kubolu longgalo bila li: atim didoa, atim disala, agamia, aharua yabina, ahanggalangia riaimdi yadingdi, xaung kubolu longgalo dahanggalangia teladi.
32 Bing alibu kubolu xai mang xaung ausingang. Ayunga kuboluim diandi liwe mang, bila Urana yunga kuboluim diandi namua na ataga rangua Kristo.

5

1 Binabu bing asu mana Urana king babundi mana kuboluim longgalo, namua na ang garandi murung sibuna mang.
2 Xauna, ahaxa kubolu murungam sibunia, bila Kristo murung sibuna makira saing yungaina ba mati makira, sok bila hananianga saminam libu Urana yaha.
3 Labu alibu kubolu miaxuama mongau tai, kimbo labu alibu kubolu musunam mongau tai, kimbo kubolu samoyanau tai. Labu asina ganangang kaxuketa na kuboluadi ba liwe manggu tai, nam naxuyanganoa oti mauli. Namua na kuboluadi ba sanga mana Urana lipuxing maringindi te.
4 Xauna, labu aharua buyamanau tai, labu aharua olanggu tai, xaung labu asigisigi aharua halinga bila bau tai. Kuboluadi ba yabadinga rangua kira Urana lipuxindi te. Tegu. Bing aharua xai sibuna na Urana.
5 Haruanga baguli maxung sibuna: Lipu gaxarea libu kubolu miaxuama kimbo kubolu musunama bagula xap walinga Kristo Urana tang Yonggaxidingia te. Lipu kubolu samoyana xauna bagula xap te, namua na lipua na bila ba lipu babu sabunganam.

✡ **4:26** Olaidi (Buk Song) 4:4

6 Amaxania xai, nam lipu tela languang mana haruanga olang, namua
na kuboluadi na bila ba daxap Urana ating salianoa ma mana lipu
dudunamdi.
7 Binabu labu ataga rangua lipuadi na bila bau tai.
8 Namua na muga awa labiania, ning hatata awa luliania namua na ataga
rangua Toxoratamona. Binabu ahaxa bila gara lulianamdi.
9 Namua na luliang aningona bing: kubolu xai xangxana, kubolu
maringindi xaung kubolu maxunamdi.
10 Bing asai mana kubolu baruamtadi dilibu Toxoratamona yaha.
11 Kubolu labianamdi aningoding te. Labu alibudiu tai. Tegu. Ahatan-
gadi masok sabasabia bu lipudi daxabia ba didoa.
12 Namua na kuboluadi lipu labianamdi dilibudi hisangia, memeyara ba
tanaxuya monga manadi.
13 Ning lulianoa saxaxangia axamang longgalo bu disok sabasabia,
14 namua na lulianoa hatanga axamang longgalo bu lipudi dibagudi.
Namua naga daharua ba,

"Ung lipu kinungam, umesa!
Umesa muli mana matiyua,
saing Kristo bagula saxaxangiaung."

15 Binabu amaxania mana haxangaimdi. Labu alibu kuboluadi lipu kaka-
handi dilibudiu tai. Tegu. Alibu kuboluadi lipu xabianga maringinamdi
dilibudi.
16 Amaxania xai mana xaidap taining tainina, nam disup olang. Alibu
oxata xai manadi, namua na xaidap hatatamdi didoa.
17 Binabu labu asok lipu kakahandiu tai. Tegu. Axap xabianga bu axabia
Toxoratamona murunganoa baru.
18 Labu anung wain laing kakahaimgu tai. Alaba xaiang mana kuboluadi
dahanggalangia walingaimdi. Ning ayungang ba abaxagi mana Urana
Aningonoa.
19 Aharua nang xaung olaidi duwa Olaidi Xailongidingia, olaidi sabungua
daxabiadi xaung olaidi Urana Aningonoa xapdi masok hatumingaimia.
Awaya suxunguimia xaung hatumingaimia na Toxoratamona.
20 Baing bungingbunginalo aharua xai sibuna mana axamang longgalo
na Tibura Urana mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo yanoa.
21 Bing awa hawa mang taining tainina ba ahatanga ba aiti Kristo yanoa.

Neng Mondi Haruangadinga

22 Ang haing mana, bing awa hawa mana ayuaimdi, bila awa hawa mana
Toxoratamona.
23 Namua na hainga ayuana wa toxonoa bila Kristo wa sabunga toxonoa.
Sabunga bing sangganoa, saing ina wa Lipuxiding Xabinga Muliama.
24 Bila sabungua wa hawa mana Kristo, bila balau bing haingdi duwa
hawa mana ayuadingdi mana axamang longgalo.
25 Ang lup mana, bing muruim sibuna mana hainimdi, bila Kristo
murung sibuna mana sabungua saing yunga ing sibuna ba mati mana.
26 Libu bila ba bu libu lipu sabungamdi duwa iniadi, bu libudi duwa
sigixinga bungina damiadi langia xaung Urana Xuania.
27 Libu bila ba bu bungina guguniadi mala ranguaina bagula duwa
sabunga gumangina duwa iniadi, doxola mana hataing musun tela,

kimbo hataing maxukixukingana, kimbo hataing tela doa monga. Duwa
maringing sibuna, doxola mana kubolu diang longgalo.
28 Bila balau bing lupdi muruding sibuna mana hainidingdi bila
muruding mana ding sibuding sanggadingdi. Lup gaxarea murung sibuna
mana haininoa bing murung sibuna maina.
29 Namua na lipu tela hauxang sibuna mana ing sibung sangganoa te.
Ne haxang saing wasa mana, bila Kristo wasa mana sabungua.
30 Namua na kira sabungua tawa sanggang hataindi.
31 "Mana namua baguli lup tela bagula yunga baungtibundi saing taga
rangua haininoa, baing tang disok lipu taininau."✡
32 Haruanga li namuxinoa hisa sibuna. Ning ngabaxanga mana Kristo
xaung sabungua.
33 Ne ang ba, ang taining tainina bing muruim sibuna mana hainimdi bila
muruim sibuna mang, saing ang haingdi bing awa hawa mana ayuaimdi.

6

Garadi Digabu Baudingtibudingdi Haruangadinga

1 Gara mana, ataga rangua Toxoratamona. Binabu bing asu mana
bauimtibuimdi haruangadinga, namua na kubolua li maring.
2 "Uwa hawa mana baumtibumdi."✡ Hanaunaunga ba mugamugangama
Urana sigi haruanga tela hau ba mana.
3 Guxaminganoa bila li: "bu walingama bagula xai, saing bagula uwa
maxaxaya titia li."✡
4 Ang gara tibuna mana, labu ayu garaimdi laing atidingdi disala manggu
tai. Tegu. Bing awasa manadi ahamaringiadi xaung atubatubadi sanga
mana Toxoratamona murunganoa.

Lipu Oxata Olanggamdi Digabu Lipu Haringindi Haruangadinga

5 Ang lipu oxata olanggam mana, bing asu mana lipuxim haringindi
duwa titia li haruangadinga, saing awa hawa manadi asina yaya nadi.
Alibu bila ba xaung hatumingaim taininau, bila asu mana Kristo haru-
anganoa.
6 Labu asu mana haruangadinga bu libu diyaha bungina dibaguang
ing ganinau tai, ning bila Kristo lipuxing oxatamdi bing alibu Urana
murunganoa xaung hatumingaim longgalo.
7 Atuxu oxatadingdi xaung hatumingaim longgalo, bila atuxu Toxorata-
mona oxatanoa, bila atuxu lipudi oxatadingdi te.
8 Namua na axabia ba Toxoratamona bagula haxuya lipu longgalo mana
kubolu xai baruamtadi dilibudi, heku ina lipu oxata olanggama kimbo
lipua wasa mana ing sibung walinganoa.
9 Baing ang lipu haringina mana, bing alibu kubolu taininau mana
lipuxim oxata olanggamdi. Labu alibudi dimaxuwa xaung aharua yabina
nadiu tai, namua na axabia ba ang xaung ding Lipuxim Haringing taininau
wa long xaiya, saing libu hasusu mana lipu longgalo.

Tali Haringina Bila Lipu Haungingamdi

10 Haruangagua ma xung la li. Bing ali haringina namua na ataga rangua
Toxoratamona, saing axap haringinga haringingang sabangia.
11 Bing asau axamang haungingam longgalo Urana sinadi nang, bu sanga
ba ali haringina bu asoxauti xaungadi yanamidinga muragindi tuxudi
mang.

✡ **5:31** Unggutinga (Stat) 2:24 ✡ **6:2** Hanaunaunga (Lo) 5:16 ✡ **6:3** Hanaunaunga (Lo) 5:16

12 Namua na malimalira wa rangua lipudi te, ne malimalira wa rangua
aningoningodi ding haringingadingdi, wa rangua aningoningodi yading
sabangadi, wa rangua xaunga daxap yayadi etua mana titi labianamga
li, xaung wa rangua aningoningo diandi duwa sabalunia.
13 Mana namua naga bing asau Urana xalinging haungingam longgalo,
bu bungina xaidap dianama ma, sanga ba ali haringina ba ahaunggana.
Baing bungina haungingua sup, bing bagula ali haringinauyu.
14 Binabu ali haringina xaung waxu haruanga maxunama agoxi wagigia
ulemia. Baing asau kubolu maringinama bu soxauti mang bila imang
ainggam soxauti mana lipu haungingam ringringinoa.
15 Bing ali haringina xaung haringingua ma rangua ulek xaiyua mana
Urana kubolung gamogamu mosiama, bu axauxau masup ba. Asau
kubolua ba kimia bila xai sanggandi.
16 Xaung axadi ba, bing asoxautiang xaung hatuminga haringina bila xai
hataing soxautinganama, bu sanga ba aung xaunga yanamiding gulung
yapkam longgalo mati.
17 Baing ahatum muli ba Urana xapkang muli, binabu asau xabianga
baguba bila muxup ain haungingam. Baing axap atuxu Urana haru-
anganoa bila waxang sabanga ma rangua Aningonoa.
18 Baing bungingbunginalo asabusabu Aningong haringingania xaung
sabunga xaung xusunganga xangxana. Bungina alibu bila ba bing
amaxania saing asabu ba Urana hauli lipuxing longgalo, ayunga kubolua
bau tai.
19 Baing asabu manga xauna. Asabu ba bunging bungina ngabaxanga
bing Urana bagula sina haruangua nanga, bu sanga ba ngaxola mana
maxuwangua, ngabaxanga hatuminga hisangama mana ulek xaiyua bila
ba.
20 Ngabaxanga Kristo suxungunoa. Soxi nga ma mana oxata ba. Ne
namua naga ngawa salak yabania. Binabu ngabo ba asabu ba ngaxola
mana maxuwangua, ngabaxanga bila ba, sanga mana Urana murunganoa.

Haruanga Kimuam

21 Tikikas, riara murura sibuna mana xaung lipu oxatama tuxu Toxo-
ratamona oxatanoa haringina, bagula balang mana axamang longgalo, bu
sanga ba ang xauna bagula axabia rungingagua la li xaung ngaraxata.
22 Ngasoxi mala ranguang mana namua naga, bu sanga ba axabia ba am
gawa baru, xaung bu haringiang.
23 Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo bagula
libuang riamamdi gamoimdi duwa mosiu. Baing ngasabu ba hauliang ba
ang muruim sibuna mang xaung ahatum haringinauyu mana Kristo.
24 Ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo atin dimoti mang longgalo
gaxarea muruding sibuna mana xaung kubolu subingang teguam.

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Pilipai. Tauxu xailongga li ba,
Pilipai

Namua Pol Bung Mala Na Pilipaidi

Pol bung xailongga li bungina wa salak yabania Rom. Pilipaidi disina haulingua na, binabu bung xailongga li bu harua xai sibuna, xaung bu harua ba murung sibuna manadi saing sabu manadi. Haringiadi ba heku daxap salaga rangua lipudi, bing disu mana Urana. Gamonoa yaha, heku rung salak yabania, saing bo ba Pilipaidi gamodingdi diyaha xauna. Bo ba daxap riang oxatama Epaprodaitas, saing baladi ba haxek bagula soxi Timoti mala ranguadi. Baladi ba dimaxania mana lipuadi daharua ba bing disu mana Yudadi hanaunaungadingdi muga, bing Urana bagula xapdi muli. Pol bo ba disu mana king babundi, disu mana Kristo ing ganina. Hatanga ba daxap gamogamu mosiama baru, saing harua xai sibuna nadi mana haulingua disina na. Bung xailonginoa bila niani AD 61.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Harua xai sibuna xaung sabu mana Pilipaidi *(1:3-11)*
- Pol rung baru *(1:12-26)*
- Haringiadi ba duwa Kristo lipuxing maxunamdi xaung disu mana Urana haruanganoa *(1:27–2:18)*
- Pol riang oxatanam luwa *(2:19-30)*
- Baladi ba disu mana king babundi saing hatum haringina ba Kristo bagula libudi dimaring *(3:1–4:1)*
- Hatanga ba daxap gamogamu mosiama baru *(4:2-9)*
- Harua xai sibuna *(4:10-20)*
- Haruanga kimuam *(4:21-23)*

Haruanga Mugamugangam

1 Amtam Pol Timoti. Amtam Kristo Yesu lipuxing oxatanamdi.
Am gasina xailongga li nang Urana lipuxing maringindi ataga rangua
Kristo Yesu duwa long sabangga Pilipai, ang gagabu sabunga yanamindi
xaung sabunga lipuxing haulingamdi.
2 Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding
dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Harua Xai Sibuna Na Urana

3 Ngaharua xai sibuna na Urana ngayua bungingbunginalo bungina
ngahatumiang.
4 Mana sabunga longgalo ngasabu mang, bungingbunginalo ngasabu
xaung gamogua yaha,
5 namua na muga laing hatata, ababa nga mana ulek xai oxatanoa.
6 Baing hatumingagua haring ba Urana ungguti oxata xai maluxu mang
ba, bagula libulibu oxatanoa mala laing baxagi mang mana Kristo Yesu
xaidabinoa ma kimu.
7 Maring ba ngaxunumia ba gamogua yaha mang, namua na atigu mang.
Heku ngawa lipu salak yabanama bila hatata kimbo ngabaxanga ulek

xaiyua sabasabia, ngahatanga rangrang lipudi maxadingia ba maxuna. Ang longgalo ataga rangua nga mana oxata li, taxap sinaga rangua Urana mana kubolung atin dimoti.

8 Urana xabia hatumingagua xauna, binabu sanga ba baxanga nang ba Kristo Yesu libu nga atigu mang xaung ngabo sibuna ba ngabaguang muli.

9 Baing sabungagua bing: Ngabo ba kuboluim murungam sibuna bagula tubutubu mala, baing ina naga, xabiangaima mana Urana bagula maring, xaung suxuyangaima mana xai xaung diana bagula xai sibuna.

10 Ngasabu bila ba bu sanga ba axabia axamang baruamtadi daxai sibuna xaung sanga ba awa sigixingang sibuna, axola mana kubolu dian tela laing Kristo xaidabinoa ma kimu.

11 Baing bagula abaxagi mana kubolu maringing aningonoa ma rangua Yesu Kristo, bu lipudi bagula diti Urana yanoa, disina yaya sabanga na.

Ulek Xaiyua Ilauyu

12 Riagu hatuminga haringinam mana, ngabo ba axabia xai ba mauxangandi daxap nga ba, dahauli sibuna ulek xaiyua ila.

13 Binabu lipu haungingamdi duwasa mana xaitamoxi numanoa xaung lipu teladi, ding daxabia xai ba ngatuxu Kristo oxatanoa, saing mana namua naga ngawa salak yabania.

14 Baing mana namua ngawa salak yabania ba, riara ditaga rangua Toxoratamona xumana daxap haringingua ba dili haringina dibaxanga ulek xaiyua, dimaxuwa te.

15 Maxuna, lipu teladi dibaxanga Kristo, gamodingdi didoa manga xaung dibo ba didali nga mana oxata li, binabu dibaxanga. Ning teladi, gamodingdi daxai binabu dibaxanga.

16 Adi gamodingdi daxai ba dibaxanga namua na muruding sibuna manga, namua na daxabia ba Urana ta nga la li bu ngahatanga rangrang lipudi maxadingia ba ulek xaiyua maxuna.

17 Ne adi gamodingdi didoa manga dibaxanga bu diti ding sibuding yadingdi. Namuadi dibaxanga dimaring te. Dahagaxa ba sanga ba diti mauxanganoa muli ba xap nga bungina ngawa salak yabania.

18 Ning heku namuadi dimaring kimbo dimaring te. Axamang tela te. Axamang sabanga bing daxanga baruamta disu mana bing dibaxanga Kristo. Binabu gamogua yaha!

Wane, baing bagula gamogua yahauyu,

19 namua na ngaxabia ba sabungaimdi digabu haulingua Yesu Kristo Aningonoa sina ba, tang dahauli nga maluxu'm mauxanganadi ba, binabu Urana bagula xap nga muli.

20 Baing ngahatum haringing sibuna, ngata ragunga ba bagula memeyagu monga te. Tegu. Ngahatum haringina ba bagula ngamaxuwa maluxu'm axadi disok manga te. Ning hatata xaung bungingbunginalo Kristo bagula xap yaya sabanga mana axamang longgalo ngalibudi. Heku ngawa kimbo ngamati, bagula xap yaya sabanga.

21 Namua na nga ba hatumingagua haring ba nabu ngawa bing ngawa bu Kristo xap yaya. Baing nabu ngamati, bing xai sibuna, namua na bagula ngataga sibuna rangua.

22 Nabu ngawauyu titia, bing oxatagua bagula aningona. Ne daxanga baruamta nga murugu mana? Ngaxabia te.

23 Hatumingagu luwa mana dingtang. Ngabo ba ngasauya titia li saing ngawa rangua Kristo, namua na bagula xai sibuna manga.

24 Ning nabu ngawauyu titia, bing xai sibuna mang, namua na haringin-
gaima sanga teguyu.
25 Hatumingagua haring mana alaba, binabu ngaxabia ba bagula
ngawauyu ranguang titia li, bu ngahauliang ba hatumingaim haringina
tubutubu mala saing gamoimdi diyaha mana.
26 Bagula ngawauyu ranguang titia li bu bungina ngama ranguang muli,
sanga ba aiti Kristo Yesu yanoa sibuna mana namua abagu nga.
27 Ne heku baraxinta sok manga. Ang sibuim bing alibu kuboluima sanga
mana ulek xaiyua mana Kristo. Alibu bila ba bu nabu ngama ngabaguang
kimbo nabu ngawa hasoya ngalungu naxuyangaima, bing bagula ngalungu
ba ali haringina xaung hatumingaim taininau, saing agugunia saing asok
bila lipu taininau, awaxata haringina bu axukxugia lipuadi ditatua ulek
xaiyua ahatum haringina mana ba.
28 Baing ngabo ba ngalungu ba axola sibuna mana maxuwanga mana adi
duxukxugiang ba. Alaba bagula wa mogungua bu hatanga nadi ba bagula
dahanggalang, ne Urana bagula xapkang muli, namua na ing sibuna wa
haulingaima.
29 Namua na Urana libu xai mang bungina sina ganangana nang bu
ahatum haringina mana Kristo. Ne alaba ing ganina te. Tegu. Libu xai
mang bungina sina ganangana nang bu axap salaga Kristo yania xauna.
30 Binabu hatata axap salaga bila ba, bila abagu sok manga muga, saing
alungu ba tuxu ngauyu.

2

Kristo Tatuaina Binabu Tasu Mana King Babundi

1 Bungina ataga rangua Kristo, alaba haringiang, maxuna? Kristo
kubolung murung sibuna mang tatua atimdi, maxuna? Urana Aningonoa
libuang ataga ranguang awa taininau, maxuna? Axap Kristo kubolunoa
atina mang xaung kubolua usingang, maxuna?
2 Baing ina naga, ngabo ba ngaxusunga ba alibu gamogua baxagi sibuna
mana yahangua bila li: Bing atuxu hatuminga taininau, muruim sibuna
mang, saing awa taininau sibuna xaung hatumingaimdi duwa taininau.
3 Labu atang muga mana lipu teladiu tai. Labu aiti yaimdi olanggu tai.
Ne atatuang asina yaya na teladi bila yadingdi didali angiadi.
4 Ang taining tainina labu alibu axadi dahauliang ing ganinau tai. Ne
asai daxanga ba ahauli teladi xauna.
5 Hatumingaima bing sok taininau bila Kristo Yesu:

6 Maxuna ina Uranau,
ne haxi mana wa hasusu mana Urana te.
7 Ne yunga yabanoa,
sok hasusu mana lipu oxata olanggam,
sok lipu sibuna.
8 Baing lipudi dibagu wa lipu sibuna.
Bila balau tatuaina,
saing su mana Urana haruanganoa sanga mana yungaina ba mati.
Wane, mati xai balingamia bila lipu salak yabanam!
9 Binabu Urana iti mahaing taxa eta lo,
saing sina yaya na ba dali yaya longgalo,
10 bu axamang longgalo bagula digung kiding tuxundi bungina dilungu
Yesu yanoa,

axamang longgalo duwa long xaiya xaung hawa titia li xaung mari titi lunia,
11 saing suxunguxungu longgalo dibaxanga ba Yesu Kristo ina Toxoratamona,
saing bila balau Urana Tibura bagula xap yaya sabanga.

Tawa Luliana Mana Titia Li

12 Riagu mana, murugu sibuna mang, ngabo ba asu mana haruangagua hatata bila waleu asu mana ma ba. Ne asu mana bungina ngawa ranguang ing ganinau tai. Tegu. Bing adali kuboluim mugamugangama, saing asu sibuna mana haruangagua hatata bungina ngawa ranguang te. Bing ahaxi ba ahatanga ba aningonoa mana Urana xapkang muli, ahatanga xaung maxuwanga xaung lulunga.
13 Namua na Urana naga waxata maluxu mang bu muruim mana atuxu oxatanoa, saing haringiang ba alibu sanga mana murungang xai.
14 Mana kuboluim longgalo, labu ahati xaung ahakhaxiu tai,
15 bu axola mana kubolu dian tela xaung bu hatumingaimdi disigixinga, awa Urana garandi lipuadi sanga ba disu haruanga manadi te. Maxuna, awa liwe mana lipu hatatamdi dimaring te xaung dilibu kubolu diang xangxana, ne ang ba asina liwe manadi bila hatungdi disina sabalunia mari titia.
16 Abaxanga nadi mana ulek xaiyua sina walingua, bu mana Kristo xaidabinoa, sanga ba ngaiti yagua ba lukingagua xaung makasangagua liwe mang hanggalang olang te.
17 Bola dung nga mati, saing sibigua bagula matuina mari bila hananianga nungingam ila rangua Urana. Ning ang ba, ahatum haringina. Baing ina naga, oxatua atuxu mana Urana bagula wa bila hananianga xauna. Binabu ngayaha ranguang.
18 Bila balau, bing ayaha rangua nga xauna.

Timoti Xaung Epaprodaitas

19 Nabu Toxoratamona Yesu muruna, bing ngabo ba ngasoxi Timoti mala ranguang sap, bu nga xauna sanga ba ngayaha bungina xap naxuyangaima ma muli rangua nga.
20 Nga lipuxigu tela bila ina te. Maxung sibuna muruna ba hauliang bu awa xai.
21 Namua na lipu longgalo dibagu mana ding sibuding murungadinga. Ne dahatumia Yesu Kristo murunganoa te.
22 Ning ang gaxabia ba Timoti hatanga ba kubolundi daxai, namua na hauli nga mana ulek xai oxatanoa bila gara tela hauli tibuna.
23 Binabu ngabo ba ngasoxi mala ranguang sap, ne ngabo ba ngaxabia baraxinta bagula sok manga to.
24 Baing hatumingagua haring ba haxek sibuna bagula Toxoratamona xaxa daxangua bu nga sibugu ngama ranguang.
25 Ne hatata ngahatum ba xai mana ngasoxi Epaprodaitas goxoya mala ranguang. Ina riagu hatuminga haringinama, xaung riagu oxatama, xaung riagu oxata li haunginganama. Baing xauna ina lipuxim ulekkama, lipua asoxi ma rangua nga bu hauli nga.
26 Atina mang, saing hatum xumana namua na xabia ba alungu naxuyangua ba busi.
27 Maxuna busi, saing haxek ba mati. Ning Urana usinga. Ne ing ganina te. Usinga nga xauna, nam ayangagu buk.

28 Binabu ngabo sibuna ba ngasoxi mala ranguang, bu bungina abagu
muli sanga ba gamoimdi diyaha, saing mauxangana ngaxunumia mang
bagula maxana monga.
29 Binabu mana Toxoratamona yanoa bing axap xaung gamoimdi diyaha
sibuna. Xauna, asina yaya na xaung lipuadi na bila ina.
30 Namua na haxek ba mati namua na tuxu Kristo oxatanoa ba. Xabia
sanga ba mati, ne maxuwa te ba xap yabaima ba hauli nga namua na awa
hasoya.

3

Tataga Rangua Kristo Dali Axamang Longgalo

1 Tauna, riagu hatuminga haringinam mana, baraxing baraxinta disok,
bing gamoimdi diyaha namua na ataga rangua Toxoratamona! Nabu
ngabung haruanga maxang taininau nang bila waleu ngabung nang,
makasa manga te. Baing bagula hauliang ba amaxania.
2 Amaxania mana lipu sangga hanggalangianganamdi. Ding bila koma
abungindi. Dilibu kubolu diana, diyum lipudi ba duxuxu sanggadingdi bu
duwa Urana lipuxindi.
3 Ning kira tawa Urana lipuxing sibundi. Aningonoa naga haringia kira
ba tasabu mana. Taiti Kristo Yesu yanoa namua na libu kira tawa Urana
lipuxindi. Tahatum haringina bila ba. Ne lipu titiam kubolunoa, tegu.
4 Ning nabu maxuna lipu kubolunoa sanga ba libu sok maringina Urana
maxania, bing hatumingagua haring ba bagula ngawa lipu maringing
sibuna.
Nabu lipu tela hatum ba kubolunoa sanga ba libu sok maringina Urana
maxania, bing nga ba ngadali kubolunoa.
5 Duxuxu sanggagua mana xaidap 8 kimuya mana baugu hayau nga. Nga
Isrel tela, bakbagigua Benyamin. Wane, nga Hibru tela sibuna. Xauna nga
Parisi tela, ngasu maringing sibuna mana hanaunaungua.
6 Xauna, ngahaxi sibuna ba ngasina salaga na sabungua. Baing ngasu
mana hanaunaungua, ngadali tela te.
7 Muga ngahatum ba axadi ba dahauli nga sibuna ba ngasok maringina
Urana maxania. Ning hatata ngabagudi axamang olangdi, namua na ngabo
ba ngaxabia Kristo.
8 Ne axadi ba ding ganiding te. Tegu. Ngabagu axamang longgalo duwa
axamang olangdi, namua na ngataga rangua Toxoratamona ngayua Kristo
Yesu dali sibuna axamang longgalo. Mana namua ngabo ba ngaxabia xai
sibuna, ngahitixiya axamang longgalo duwa olang. Ngahatumiadi bila
yoxodi bu sanga ba ngatuxu Kristo haringina,
9 xaung bu sanga ba ngataga sibuna rangua. Kubolugu ngasu mana
hanaunaungua libu nga ngawa maringina Urana maxania te. Tegu.
Hatumingagu haringina mana Kristo ba, oxatana naga. Urana daxanganoa
mana libu tawa maringina maxania bing kubolu hatuminga haringinama
naga.
10 Ngabo ba ngaxabia Kristo xaung mesanganoa muli haringinganoa.
Xauna, ngabo ba ngagabu ngaxap salaga bu ngasok bila ina mana
matianoa.
11 Namua na ngabo sibuna ba Urana iti nga mesa muli mana matiagua
kimuya.

Pol Haxi Ba Xap Haxuyangua

12 Ne bola ahatum ba ngaharua ba ngaxap axadi ba masup, kimbo ngasok
maringina masup? Tegu. Ne ngaluki haringina bu ngasok lipua Kristo Yesu
bo ba ngasok bila bungina mogu nga.
13 Riagu hatuminga haringinam mana, ngahatum ba ngasok bila ba
masup? Tegu. Ning axamang taininau ngalibu bila lipu lukingam.
Ngabagu ubugia te. Ngahaturu nga mana axadi duwa muga manga.
14 Bila balau ngaluki haringina laing ngasok mana ragua bu ngaxap
yahangua. Yahanga ba Urana wagi nga mahaing long xaiya mana, namua
na ngataga rangua Kristo Yesu.
15 Kira lipu aningoningoam haringindi bing taxap hatuminga na bila ba.
Baing nabu ang hatumingaim taininau te mana haruanga hataina ngabung
la li, bing Urana bagula hatanga rangrang masok nang.
16 Ne axamang sabanga bing tahaxa walingaria sanga mana kubolua
Urana hatanga masok makira.
17 Riagu hatuminga haringinam mana, ang longgalo bing alibu kuboluadi
disu mana kuboluadi ngahatangadi nang, saing atubatuba mana lipuadi
disu mana kimam babundi.
18 Namua na lipu xumana diyamu Kristo xaing balingama binabu
duwa bixuandi. Ngabalang bila ba bunging xumana masup, saing hatata
ngabalang muli xaung maxagu langindi.
19 Subingadinga bing hanggalangiangua, urana dingia bing sangga
murunganoa, xaung kuboluding memeyamgadi ba dahasua manadi.
Hatumingadingdi dahaxi mana titia li.
20 Ne kira ba, yabaroa wa long xaiya. Baing tabagu taragu mana Lipu
Xabinga Muliama sauya ri ma. Lipua ba Toxoratamona Yesu Kristo.
21 Ina haringing sibuna binabu sanga ba ta axamandi hawa maina. Mana
haringingana ba bagula xugia sanggara titiamgadi li bu disok bila ina
sanggang ralanama.

4

1 Riagu hatuminga haringinam mana, murugu sibuna mang, saing
atigu mang. Ang bila haxuyangagua ngamakasa ba ngaxap. Baing
bungingbunginalo gamogua yaha mang. Riagu mana, murugu sibuna
mang, haruanga longga li ngabaxanga nang hatanga nang ba ali haringina
rangua Toxoratamona baru. Binabu bing alibu bila ba.

Pol Haringiadi

2 Ngaxusunga Yuodia Sintike tang haringina ba tang gawa hatuminga
taininau, namua na tang gataga rangua Toxoratamona.
3 Baing ngaxusungaung riagu sibuna, oxatara taininau, ba uhauli haing
luwadi ba. Tang duwaxata haringina digabu nga mana oxata ulek
xaiyama. Tang duwaxata rangua Klemen xaung riagu oxatam teladi ding
yadingdi duwa xailong walingamia.
4 Bing gamoimdi diyaha bungingbunginalo namua na ataga rangua
Toxoratamona. Ngaharua muli ba: Gamoimdi diyaha!
5 Kuboluim xaringana bing wa sabasabia bu lipu longgalo dibagu.
Toxoratamona malinganoa ma haxek ba.
6 Labu ahatum xumana mana axamang telau tai. Ning mana axamang
longgalo, asabu na Urana, abala ba araxap mana baraxinta, saing
axusunga ba hauliang. Xauna, aharua xai sibuna na mana axadi libudi
mang.

7 Baing ina naga, Urana kubolung gamogamu mosiama bagula wasa
mana gamoimdi xaung hatumingaimdi, namua na ataga rangua Kristo
Yesu. Baing kubolung gamogamu mosiama ba, dali axamang longgalo
sanga ba taxabia.
8 Riagu hatuminga haringinam mana, axamang taininau muli ngabo
ba alibu: Baraxing baraxinta maxundi, baraxing baraxinta daxap yaya,
baraxing baraxinta dimaring, baraxing baraxinta sigixingading, baraxing
baraxinta dilibu kira tayaha, baraxing baraxinta taharua xai manadi,
baraxing baraxinta daxai sibuna, baraxing baraxinta daxai ba taiti
yadingdi, bing ahatumhatumiadi.
9 Baraxing baraxinta atubatubadi rangua nga manadi, kimbo axapdi
rangua nga, kimbo alungu nga ngaharua manadi ba, kimbo abagu nga
ngalibudi, bing alibulibu kuboluadi ba. Baing ina naga, Urana lipu
gamogamu mosiama bagula wa ranguang.

Pol Harua Xai Sibuna Mana Haulingua

10 Gamogua yaha sibuna saing ngaharua xai sibuna na Toxoratamona,
namua na hatata ahatumia nga muli saing asina haulinga li nanga.
Maxuna, waleu ma ahatumia nga, ne daxanga te ba ahauli nga.
11 Ngabung haruanga li namua na ngaraxap mana axamang tela te. Tegu.
Namua na ngatubatuba nga ba gamogua wa xai, heku baraxing baraxinta
disok manga.
12 Nabu xalingigudi diraxap, kimbo xumana, ngaxabia daxanga ba
gamogua wa xai. Baraxing baraxinta disok manga, ngaxabia daxanga ba
gamogua wa xai. Heku gamogua baxagi kimbo gesaga xap nga. Heku
xalingigudi xumana kimbo ngaraxap.
13 Sanga ba ngalibu axamang longgalo mana haringinga Kristo sina
nanga ba.
14 Ne alibu kubolu xai sibuna bungina ahauli nga mana mauxangagua.
15 Ang Pilipai mana, ahatum muli to. Bungina ngaxap ulek xaiyua ma
ranguang muga, saking ngasauya probinsia Masedonia ngala, sabunga
long telam tela hauli nga siangia te. Ang ganim ba.
16 Wane, baing bungina ngawa long sabangga Tesalonaika xauna, ang
gasina haulingua nanga bunging luwa.
17 Ngaharua bila li namua na ngasai mana haulinga tela ranguang te.
Tegu. Ngabo ba Urana haxuya nang sabanga mana kuboluim haulingama.
18 Ngaxap yahanga sabangua ranguang, binabu ngaraxap te. Xalingigu
xumana namua na ngaxap sianga asina nanga Epaprodaitas rimania.
Urana bagu yahangaima sanga sibuna ba, saing yaha sibuna mana.
Yahangaima bila hananianga saminam maxania.
19 Baing Urana ngayua xalingindi subingading te. Binabu bagula sina
axamang longgalo araxap manadi nang, namua na ataga rangua Kristo
Yesu.
20 Taiti Urana Tibura yanoa bungingbunginalo! Maxung sibuna!

Haruanga Kimuam

21 Aharua xaidap xai yagia na Urana lipuxing longgalo, ding duwa iniadi
namua na ditaga rangua Kristo Yesu. Riara hatuminga haringinamdi duwa
rangua nga daharua xaidap xai nang.
22 Urana lipuxing longgalo la li daharua xaidap xai nang. Baing teladi
xauna, dituxu oxatua Sisa numania, ding daharing ba daharua xaidap xai
nang.

23 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu Kristo atin dimoti mana aningoimdi.
Maxung sibuna.

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Kolosi. Tauxu xailongga li ba,
Kolosi

Namua Pol Bung Mala Na Kolosidi

Tubatubaik languangamdi dima Kolosi ba, binabu Pol bung xailongga li nadi bungina wa long sabangga Rom. Tubatubaik languangamdi bing: 1. Kuboluadi dibili lipudi ba dituxu daxang axamandiu tai, 2. Tubatubaiga mana Urana uleginamdi didali Yesu, 3. Haruanga bila "Am gaxap haruanga hisangam tela", xaung 4. Xabianga titiamdi. Binabu Pol tubatubadi daxanga maxunama. Bung xailongga li bila niani AD 60.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Haruanga sabungama harua xai sibuna mana Kolosidi *(1:3-14)*
- Yesu mugamuga sibuna *(1:15-23)*
- Pol oxatang sabungama *(1:24–2:7)*
- Tawa hawa mana lipu kuboludingdi te, taxap walinga haunua rangua Kristo *(2:8-23)*
- Walinga sigixingang sibuna daxanganoa *(3:1–4:6)*
- Haruanga kimuam *(4:7-18)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana mogu nga bila ba
mana ing murunganoa. Ngagabu riara hatuminga haringinama Timoti.*
2 Tam gasina xailongga li nang Urana lipuxing maringindi duwa long
sabangga Kolosi,† ang riamam hatuminga haringinamdi ataga rangua
Kristo.
Tam gasabu ba Tibura Urana atin dimoti mang xaung libu gamoimdi
duwa mosiu.

Pol Harua Xai Sibuna Saing Sabu

3 Bungina tam gasabu mang, bungingbunginalo tam gaharua xai sibuna
na Urana, Toxoratamona kiria Yesu Kristo Tibuna.
4 Namua na tam galungu ba ang gahatum haringina mana Kristo Yesu,
xaung ang muruim sibuna mana Urana lipuxing maringing longgalo.
5 Ang galibu bila ba namua na ata ragunga ba axap axadi Urana tuxudi
mang mua long xaiya, axadi alungu mana muga bungina alungu ulek
maxunama. Ulek xaiya ba
6 ma ranguang, bila ila rangua numanuma xangxana. Ulek maxunam
xaiya ba aningona mana titi longgalo saing xugia lipudi walingadingdi, bila
xugia walingaimdi mana xaidapka alungu axabia rangrang sibuna mana
Urana atin dimoti makira.

---

* **1:1** ***Timoti***—Timoti bing gananung tela hatum haringina mana Kristo bungina lungu Pol baxanganganoa. Xugia hatuminganoa masup, baing bunging xumana haxa mauli rangua Pol.
† **1:2** ***Kolosi***—Long sabanga tela mana titia waleu duxu ba Esia, ne hatata duxu ba numanumua Turki. Lipu tela yanoa Epapras wa Epasas bungina Pol tubatuba ulek xaiyua la ba. Baing Epapras ila Kolosi saing tubatuba Kolosidi.

7 Epapras tubatuba ulek xaiya ba nang, lipua murumam sibuna mana,
riamam oxatama. Tuxu Kristo oxatanoa haringina, xap yabamama
bungina tuxu oxatua liwe mang.
8 Balamtam ba Urana Aningonoa waxata maluxu mang, binabu muruim
sibuna mana Urana lipuxing longgalo.
9 Binabu ungguti mana xaidap mugamugangam tam galungu naxuyan-
gua mang, bunging xumana tam gasabu na Urana mang. Tam gasabu ba
Urana libuang abaxagi mana xabianga mana axamang longgalo muruna
ba alibudi. Bagula axabia murunganoa mana oxatanoa ba libuang lipu
xabianga maringinamdi mana axamang aningoningoamdi xaung mana
oxatanoa ba xaxa hatumingaima manadi.
10 Tam gasabu bila ba bu kuboluadi alibudi bagula disina yaya na
Toxoratamona bu yaha sibuna mang. Baing walingaimdi bagula aningod-
ing mana kubolu xai longgalo. Baing bagula xabiangaimdi mana Urana
tubutubu mala.
11 Baing tam gasabu ba bungingbunginalo Urana bagula haringiang
sibuna hasusu mana haringingang xai sibuna, bu bungingbunginalo
bagula ali haringina saing aragu mana maluxu'm mauxangandi. Baing
bagula abaxagi mana yahangua
12 bungina aharua xai sibuna na Tibura, lipua libuang sanga ba axap
guxama wa luliania agabu lipuxing maringindi.
13 Xap kira muli sangua labiang haringinganoa, saing kisinga kira mala
Garanoa murung sibuna mana ba Yonggaxinia,
14 Garanoa ba gim kira muli sangua bixuaroa rimanoa, xaung yunga
kubolura diandi.

Kristo Mugamuga

15 Garanoa hatanga Tibuna Urana kubolundi masok, Tibuna lipu tela
sanga ba bagu te. Ina matuau mana axamang longgalo Urana tongtongiadi.
16 Namua na bungina Urana tongtongia axamandi, mana Garanoa
rimanoa tongtongiadi. Tongtongia axamandi long xaiya xaung titia,
axadi tabagudi xaung axadi sanga ba tabagudi te. Axamandi bila Urana
uleginam haringing xangxana, aningoningo yayam xangxana, xaung axa-
mang haringing yayam longgalo. Tongtongia axamang longgalo Garanoa
rimania, bu diti Garanoa yanoa.
17 Baing Garanoa wa muga mana axamang longgalo, saing libudi duwa
xai xaung duwaxata bila Urana hatumia.
18 Baing ina toxona mana sabungua, saing sabungua bing sangganoa.
Ina unggutingua, matuau mana lipuadi Urana itidi mesa mana matiyua,
bu sok mugamuga mana axamang longgalo xaung lipu longgalo.
19 Namua na Urana muruna mana ing sibung walinganoa xaung
kubolung longgalo wa maluxu'm Garanoa ba, binabu Urana baxagi sibuna
mana.
20 Baing mana Garanoa, Urana atin daxaringa manadi, axamang titiamdi
xaung axamang long xaiyamdi xauna. Binabu yunga Garanoa mati xai
balingamia, sibindi diri, saing hatata axamang longgalo sanga ba duwa
gamogamu taininau rangua.
21 Baing ang ba, muga awa halianga mana Urana. Ang bixuandi namua
na ahatum doa saing alibu kubolu diandi.
22 Ning hatata atin daxaringa mang. Namua na Kristo mati xaung
sanggana. Libu bila ba bu bungina xapkang mala ali Urana maxania,
bagula baguang sigixingang sibuna, axola mana kubolu diandi, saing lipu
tela sanga ba su haruanga tela mang te.

23 Bagula ali maxania bila ba nabu ahatum haringina mana ulega mana
Kristoyu, atuxu haringina ali haringina, nam axamang tela xaiang sangua
kubolua ata ragunga mana axap axadi alungudi mana bungina alungu
ulekka ba. Ulekka ba dibaxanga mauli na lipudi mana titi longgalo, ulekka
ba nga Pol, ngasok Urana lipuxing oxatama bu ngabaxanga xauna.

Pol Oxatang Sabungama

24 Hatata ngayaha gamogia namua na ngaxabia ba salaga ngaxap ba
hauliang. Saing nga murugu mana ngaxap salak longgalo sanggagia Kristo
mogu nga ba ngaxap yania, bu hauli sabunganoa, ing sangganoa baing.
25 Urana mogu nga ba ngatuxu sabungang oxatanoa bu ngabaxanga
uleging longgalo nang.
26 Ulekka li wa hisangia mana lipu longgalo mugau ma ma, ne hatata
Urana hatanga masok na lipuxing maringindi.
27 Namua na bo ba hatanga uleginoa nadi sabasabia, ulekka ba baxanga
ba bagula libu xai sibuna mana Yuda Teguamdi, baxanga ba Kristo bagula
wa maluxu mang Yuda Teguamdi, bu ata ragunga ba axap sinaga mana
ralanoa.
28 Binabu am gabaxanga Kristo. Am gabaxanga na lipu longgalo ba
dimaxania saing am gatubatuba lipu longgalo xaung xabianga maringing
longgalo Urana uliamtam. Am gabo ba duwa Kristo lipuxing haringindi
bungina dili Urana maxania.
29 Alaba namua naga ngawaxata haringina, ngamakasa sibuna xaung
Kristo haringinganoa haringia nga sibuna.

2

1 Ngabo ba axabia ba ngamakasa sibuna mang agabu Leadosiadi* xaung
adi dibagu nga teguyu bu ngahauliang.
2 Ngalibu bila ba bu ang longgalo ali haringina ranguang gamoimia,
bu muruim sibuna mang, asok taininau bila ba. Nabu alibu bila ba,
bagula hatumingaim luwa te mana axabia rangrang sibuna Urana uleging
hisangama. Ulekka ba Kristo naga.
3 Ing sibuna sanga ba libuang axabia rangrang sibuna xaung hatumin-
gaimdi daxaxa ding mana uleging xai sibuna li.
4 Ngabalang bila ba bu lipu tela sanga ba xaiang mala ba ahatum
haringina mana haruangang murakkam xai sibundi te.
5 Namua na, ngawa hasoya mang sanggagia, ne bungingbunginalo
hatumingagua wa ranguang. Baing gamogua yaha sibuna ba ngalungu
ba hatumingaim taininau, saing ahatum haringing sibuna mana Kristo.

Taxap Walinga Hauna Rangua Kristo

6 Baing ina naga, bila axap Kristo Yesu bila Toxoratamona angia, bing
ahaxa ranguauyu.
7 Ahaxa rangua bila li. Ali haringina mana, bila xai tela li haringina titia,
bila numa tela li haringina etua mana tuxang haringindi. Hatumingaim
haringina bing haring mana ulek maxunama bila axap tubatubaingia ba,
xaung bungingbunginalo abaxagi mana haruanga aharua xai sibuna mala
rangua Urana laing matuina.
8 Amaxania xai, nam lipu tela ma harua tubatubaik titiama nang, saing
haruanga ba xapkang saing tuxuang. Tubatubaik olangga ba langua. Ma

* **2:1** ***Leadosia***—long sabanga tela, wa hasoya monga mana long sabangga Kolosi. Pol harua ba dititi xailongga li nadi. Ubagu 4:16.

rangua lipu hatumingadinga ing ganina, saing tubatuba lipudi ba disu
mana axamang titiamga li hanaunaungandi. Ma rangua Kristo te.
9 Namua na Kristo sok lipu tela bila kira, saing Urana walingang longgalo
baxagi sibuna mana.
10 Xauna, ataga rangua Kristo, binabu araxap mana axamang aningo-
ningoam tela te. Ina toxona mana axamang haringing longgalo.
11 Bila li. Ataga rangua Kristo, binabu bila duxuxu aningoimdi. Bila
lipu tela libu rimania te, namua bing Kristo unia masup kubolu titiama
sanguang.†
12 Namua na bungina axap langa, bila amati saing dikimanggang rangua
Kristo, saing bila Urana libuang agamata muli rangua Kristo namua na
ahatum haringina mana Urana haringinganoa, lipua iti mesa sangua
matiadi.
13 Muga awa bila matiadi namua na kuboluim diandi disoxautiang mana
Urana, saing walingaim kubolu dianamdi Urana xuxutidi mang teguyu.
Ne Urana libuang agamata muli rangua Kristo. Yunga kubolura diang
longgalo.
14 Sisia haruanga suxuyanganamdi tawa haruangia manadi. Buninga ba
unia bungina goxi xai balingamia bungina Kristo mati ba.
15 Bila balau, Urana unia aningoningo yayam haringing longgalo
haringingadinga. Sina memeyua nadi sabasabia bungina dalidi xai
balingamia.
16 Binabu labu alungu lipu tela su haruanga nanggu tai, saing harua ba
asu mana hanaunaungading angingam nungingam te, xaung asu mana
hanaunaungadingdi te mana yahanga mana xaidap sabanggadi, sobak
haundi, kimbo Xaidap Yaguangamdi. Heku mana lipua na bila ba,
17 namua na hanaunaungadi ba bila axamang tela babunoa xaidaba su
ing ganina saing sok titia, hatanga axamanoa ma yu, ne axamang sibuna
ba bing Kristo.
18 Lipu teladi dibo ba asabu mana Urana mana daxanga muruding mana.
Daharua ba Urana bagula uniang nabu alibu bila ba te. Dahaxi mana
atatuang olang xaung asabu mana Urana uleginamdi. Labu ahatumiadiu
tai. Lipua na bila ba harua ba ing xabiangang xai sibuna mana Urana
namua na bagu axamandi mibingia. Iting sibuna olang mana hatumingang
titiamdi xapdi masok.
19 Taga rangua Toxora Kristo te. Lipuadi ditaga rangua Kristo ing ganina
ditubu. Namua na ina goxi sanggua masup xaung long sigingamdi xaung
tuxung waxundi, saing tubu bila Urana muruna mana.
20 Ang gamati masup rangua Kristo, saing hanaunaungadi mana disina
yaya na aningoningodi haringingading disup mang. Binabu baruta asu
manadi bila dituxuangguyu?
21 Hanaunaungadi bila, “Utuxu tai! Oxonggu tai! Uringgu tai!”?
22 Hanaunaungadi na bila ba hatumingadingdi duwa rangua axadi
bagula disup bungina tatuxu oxatua manadi, xaung disok mana lipudi
bilingadingdi xaung tubatubaingadingdi ing ganina.
23 Maxuna, lipu teladi dahatum ba hanaunaungadi na bila ba bing
xabianga maringina, namua na hanaunaungadi ba dahaxi mana lipuadi
dimakasa ba dahatanga ba maxung sibuna disabu mana Urana, saing

† **2:11** ***duxuxu aningoimdi***—Haruanga li haruanga babuna mana kubolua duxuxu sangga. Bungina duxuxu sangga, dunia sangga hataina, sangga ba oxatan te. La li Pol harua mana kubolu diandi oxatading te, disoxauti kira mana Urana. Binabu Kristo unia kuboluadi ba sangua kira bu tasok bakbagindi, bu tataga rangua.

ditatua hatumingadingdi saing disina salaga na sanggadingdi. Ning dahauli lipudi bu disoxauti sangga murunganoa te.

3

Hanaunaungadi Dahauli Kira Tawa Maringina

1 Urana itiang mesa xaung Kristo, binabu bungingbunginalo bing ahaxi
mana axamang long xaiyamdi, longga Kristo wa mana ba, rung mana
Urana rimang rimamo rubinia.
2 Bungingbunginalo ahatumia axamang long xaiyamdi. Labu ahatumia
axamang titiamdiu tai.
3 Namua na amati masup, saing walingaimdi duwa hisangia rangua
Kristo mana longga Urana wa mana ba. Lipudi daxabia walingaim haunadi
li te.
4 Kristo bing ang walingaimdi namuxidinga, saing bungina Urana
hatanga sabasabia, bing ang xauna bagula hatangang sabasabia rangua
ralania.
5 Binabu aung mati axamang kubolu dianamdi, axamang titiamdi
duwa hatumingaimia ba. Axamandi bila kubolu miaxuamdi, kubolu
memeyamdi, kubolu gatilangamdi, kubolu murunga dianamdi xaung
kubolu xawangamdi. Kubolu xawangama bing kubolu babu sabunganam.
6 Labu alibu bila bau tai, namua na Urana ating salianoa ma yu bagula
xap lipuadi dilibu bila ba.
7 Ang ba, muga mana walingaim mugangua, ahaxa kuboluadi li
daxangadingia xauna.
8 Ne hatata bing aunia axadi li sanguang: kubolu ati salianam, kubolu
gamiangam, kubolu sina salaga na tela, kubolu harungiangam, xaung
kubolu haruanga musunamdi disok suxunguimia.
9 Labu alanguanggu tai, namua na aunia lipu mugangua xaung kubol-
undi,
10 saing asau lipu haunua. Lipua ba Kristo ing sibuna bungingbunginalo
libu sok hauna, saing bagula sok bila ing sibuna, lipua tongtongia ba, bu
xabia Urana rangrang sibuna.
11 Lipu longgalo disok hauna bila ba bing duwa maxang taininau—
Yuda Teguamdi te, Yudadi te, lipu sangga xuxunganamdi te, lipu sangga
xuxunganam teguamdi te, lipu long telamdi te, kabalidi te, lipu oxata
olanggamdi te xaung lipudi duwasa mana ding sibuding walingadinga te—
ding axamang olang. Ne axamang sabanga bing Kristo ing ganina, wa
muga, saing wa maluxu'm lipuxing longgalo.
12 Ang Urana lipuxing mogunganamdi, ing sibuna lipuxindi murung
sibuna manadi. Binabu asau kuboluadi bila li. Hatumingaimdi dusinga
lipudi, alibu kubolu xai manadi, atatuang, alibu kubolu xaringandi, saing
aragu labu agamia lipudi sapku tai.
13 Nabu angia tela libu axamandi sanga mang te, bing labu ahatumiadiu
tai, saing lipu gaxarea libu kubolu diandi mang bing ayunga ayunga
kubolundi. Ayunga kuboludi bila Toxoratamona yunga kuboluimdi ba.
14 Baing etua mana kubolu xaiyadi ba, bing asau kubolua muruim sibuna
mana lipudi, kubolua ba bibiang longgalo bu awa taining sibuna.
15 Urana moguang ba awa mosiu ranguang mana guguniangaima bila
sangga taininau, binabu anai mana gamogamu mosiu Kristo sina ba wa
etua hatumingaimia. Baing bungingbunginalo aharua xai sibuna mala
rangua Urana.

16 Anai mana Kristo uleginoa baxagi mang. Atubatubang xaung asina hatuminga nang xaung xabianga maringing longgalo Urana sina. Tubatubainga kubolunoa bing awaya olaidi duwa Olaidi Xailongidingia, olaidi sabungua daxabiadi xaung olaidi Urana Aningonoa xapdi masok hatumingaimia. Awayadi na Urana xaung haruanga xai sibuna hatumingaimia.
17 Baing baraxing baraxinta alibudi xaung aharua manadi, bing alibudi mana Toxoratamona Yesu yanoa. Bungina alibudi bing aharua xai sibuna mala rangua Tibura Urana mana lipuxira liwama Kristo.

Kristo Bakbagindi Hanaunaungadinga

18 Ang haing yaungam mana, bing asu mana ayuaimdi haruangadingdi, namua na hainga taga rangua Toxoratamona bing kubolunoa maring.
19 Ang lup yaungam mana, bing muruim sibuna mana hainimdi, saing labu ahatumia doa manadiu tai.
20 Ang gara mana, bing asu mana bauimtibuimdi haruangading longgalo, namua na kubolua ba xai mana lipuadi ditaga rangua Toxoratamona ba maxadingia.
21 Ang gara tibuna mana, bing labu ayamusia garaimdi bungingbunginalou tai. Nam ayangading bu diyaha mana dilibu axamang xai tela te.
22 Ang lipu oxata olanggam mana, bing asu mana lipuxim haringing titiamdi haruangading longgalo. Labu asu mana haruangadinga bungina dibaguang ing ganinau tai, bila lipudi dibo ba diti ding lipuxiding haringindi maxadingia. Tegu. Asu mana haruangadinga xaung hatumingaim taininau, namua na awa hawa mana Toxoratamona.
23 Baraxing baraxinta alibudi, alibudi xaung hatumingaim longgalo, bila atuxu Toxoratamona oxatanoa, bila atuxu lipudi oxatadinga te,
24 namua na axabia ba bagula axap haxuyangua rangua Toxoratamona, bagula sina guxamdi nang hau haruangua ba sinadi na lipuxing longgalo kimuya. Ahatum to. Toxoratamona Kristo naga atuxu oxatua mana.
25 Lipu gaxarea dilibu doa bagula daxap doa mana haxuyangadingdi. Toxoratamona libu hasusu mana lipu longgalo.

4

1 Ang lipu oxata olanggamdi lipuxiding haringina mana, alibu kubolu xaidi xaung kubolu maringindi hasusu manadi, namua na axabia ba ang xauna lipuxim haringinoa wa long xaiya.

Tasabu Haringina Xaung Tahaxa Maringina

2 Bing asabu asabu na Urana, saing bungina asabu amaxania saing aharua xai sibuna na Urana.
3 Baing asabu mam xauna bu Urana xaxa daxangua bu am gabaxanga Kristo oxatang namuxinoa hatata hatanga sabasabia, namua na kubolua naga hatata ngawa salak yabania mana.
4 Asabu ba sanga ba ngabaxanga ulekka li lipudi maxadingia, namua na oxatagua naga.
5 Alibu kuboluimdi xaung hatuminga maringina na lipuadi ditaga rangua Toxoratamona te. Bunging bungina awa ranguadi, nabu abagu ganangana bing alibu bila ba.
6 Bungingbunginalo aharua xai ing ganina, xaung haruangadi didau mana lipudi muruding ba dilungudi, haruangadi dilibu xai manadi. Nabu alibu bila ba, bing bungina duxusungang, bagula axabia xai mana ahaxuya xusungangadingdi.

Haruanga Kimuam

7 Tikikas bagula naxuya nang mana axadi disok manga. Ina riagu
hatuminga haringinama nga murugu sibuna mana, bungingbunginalo
tuxu Toxoratamona oxatanoa haringing sibuna rangua nga.
8 Ngasoxi mala ranguang mana namua naga, bu axabia ba am gawa baru
xaung sanga ba haringia hatumingaimdi.
9 Ngasoxi xaung Onesimas, lipu yabaimgam tela. Ina su mana Urana
haringina, saing am riamam hatuminga haringinama am murumam
sibuna mana. Dingtang bagula dinaxuya nang mana axadi disok la li.
10 Aristarkas, riagu salak yabanama sina haruanga xaidap xai nang.
Banabas ninoa Mak xauna harua xaidap xai. (Ang gaxap haruanga masup
mana baing. Nabu ma ranguang, bing axap xai.)
11 Xaung lipua duxu ba Yesu, yan tela Yastas, sina haruanga xaidap xai
nang xauna. Dingtung ganiding Yudadi dituxu oxatua rangua nga mana
Urana Yonggaxinoa la li, saing daharingia nga xai.
12 Epapras, lipu yabaimgama tuxu Kristo Yesu oxatanoa, sina xaidap
xai. Bunging xumana sabu haringina na Urana mang, bu asok haringina
hatumingaim haringinia xaung bu axabia rangrang sibuna mana Urana
murunganoa.
13 Maxung sibuna ngabaxanga nang ba, tuxu oxatua haringina bu
hauliang, adi duwa long sabangga Leadosia, xaung adi duwa long sabangga
Hierapolas xauna.
14 Luk, lipu baxiama am murumam sibuna mana, sina xaidap xai nang,
Demas xauna.
15 Asina xaidap xai ngayua na riara hatuminga haringinamdi duwa
Leadosia, xaung na haingga Nimpa xaung na lipu sabungamdi digugunia
numania.
16 Kimuya mana dititi xailongga li nang, bing asina mala rangua lipu
sabungamdi duwa Leadosia bu dititi xauna. Baing xailongga ngasina mala
ranguadi, bing ang xauna atiti.
17 Abala Akipas ba, “Oxatua oxop rangua Toxoratamona mana lipuxindi
ba, bing umaxania ba utuxu xai laing usahi.”
18 Nga Pol, ngabung xaidap xaiya li nga sibugu rimagia. Ahatumia waxu
haringindi digoxi nga manadi. Ngasabu ba Urana atin dimoti mang.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Tesalonaika. Tauxu xailong mugamugangamga li ba,
1 Tesalonaika

Namua Pol Bung Mala Na Tesalonaikadi

Bungina Pol, Tesalonaika bing long sabanga mugamugangam mana probinsia Masedonia. Baing Pol ila bu baxanga ulek xaiyua, saing xumana dahatum haringina mana Kristo. Ne Yuda teladi dibagu alaba, saing atiding disala saing disuka mala (Aposel 17:1-9). Baing Pol sauyadi, ila longga Beria, Atens, baing ina naga ila wa Korin. Kimuya Timoti ma Korin rangua Pol saing naxuya Tesalonaikadi na.

Baing ina naga, Pol bung mala ranguadi bu haringiadi, namua na duwa lipu hatuminga haringinam haundi. Baladi ba yaha sibuna manadi xaung iti Urana yanoa, namua na lungu haruanga ba dinaxu mana Yesuyu.

Ne bagu bila xumana daxabia rangrang mana Yesu goxoyanganoa te. Dibo ba daxabia ba lipu hatuminga haringinamdi dimati ba bagula daxap walinga subingang teguama, kimbo tegu. Xauna, dibo ba daxabia Yesu goxoyangang xaidabinoa. Binabu Pol bung haruanga baguli bu haxuya xusungangadingdi. Baing baladi ba bungina diragu Yesu goxoya ma, sanga ba dirung olang te. Tegu. Bing disu mana Toxoratamona haruanganoa saing dilibu kubolu xaidi.

Xailongga li bila xailong mugamugangam Pol bung mana Urana Xuanoa. Bung bila niani AD 51.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1)*
- Harua xai sibuna mala rangua Urana mana Tesalonaikadi *(1:2-10)*
- Baxanga ba aposeldi dilibu baraxinta liwe manadi *(Hataina 2–3)*
- Hanaunaudi *(4:1–5:22)*
- Haruanga kimuam *(5:23-28)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, ngagabu Sailas Timoti tang.*

Amtum gabung xailongga li mala ranguang lipu sabungamdi awa long sabangga Tesalonaika, ang gataga rangua Tibura Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo.

Am gasabu ba tang atiding dimoti mang xaung tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Tesalonaika Hatumingading Haringindi

2 Bungingbunginalo amtum gaharua xai sibuna na Urana mang longgalo, am gasabu mang bunging bungina am gasabu.

3 Baing Tibura Urana maxania bungingbunginalo am gahatumia muli axadi li: Oxatanoa alibudi namua na ahatum haringina, oxatua ahaxi ba alibudi bu dahauli lipudi namua na muruim sibuna manadi, xaung kubolua ali haringina bungina axap salaga namua na ata ragunga mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo bagula goxoya ma muli.

---

* **1:1** ***Sailas Timoti tang*—**Lipu luwa ba dahaxa mauli rangua Pol, saing tang dahauli ba ungguti Tesalonaika sabunganoa.

4 Riamam hatuminga haringinam mana, ang Urana murung sibuna
mang ba, amtum gaharua xai sibuna na Urana xauna namua na am
gaxabia ba moguang bu awa ing sibung lipuxindi.
5 Am gaxabia alaba namua na bungina am gama ranguang saing am
gabaxanga ulek xaiyua nang, haruanga ba ma olang te. Ma xaung Urana
Aningonoa waxata haringina maluxu mam, saing ang gabagu rangrang
ba am gahatum haringina ba haruanga ba maxuna. Ang sibuim axabia
kubolua am galibu bu am gahauliang bungina am gawa ranguang.
6 Salak sabanga xapkang, ning Urana Aningonoa haringiang bu axap
ulek xaiyua xaung gamoimdi diyaha sibuna. Bila balau asu mana kimam
babundi, xaung Toxoratamona king babundi xauna.
7 Binabu ahatanga daxanga xai masok na lipu hatuminga haringinamdi
duwa probinsiadi Masedonia Akaya tang bu dinaxu mana.
8 Toxoratamona uleginoa ahatanga masok ba, ila ila laing sok mana
Masedoniadi xaung Akayadi bila toxi tela sau mala. Ne probins luwadi
ba dingtang ganiding te. Tegu. Hatumingaim haringina mana Urana ba
lipu long longgalo dilungu ba. Binabu am oxatamam te ba am gabaxanga
alaba nadi,
9 namua na ding sibuding dinaxuya mana axadi disok bungina am
gawa ranguang. Dinaxuya mana baru daxanganta asauya babuadi asabu
manadi, axugia mala bu ahatum haringina mana Urana maxunama, Urana
walingama, atuxu oxatanoa
10 saing aragu Garanoa goxoya long xaiya ma, Garanoa iti mesa mana
matiyua, Yesu naga. Ina naga xap kira muli sangua Urana ating salianoa
bagula ma xaidap subingania.

2

Pol Oxatanoa Tuxu Tesalonaika

1 Riamam hatuminga haringinam mana, ang sibuim axabia ba oxata
amtum gatuxu bungina am gawa liwe mang, hanggalang olang te. Tegu.
2 Ang gaxabiau, muga bungina am gawa long sabangga Pilipai, lipudi
disina salaga nam xaung daharua diana mam. Baing bungina am
gama yabaimia, lipudi duxukxugiam haringina xauna. Ning Urana kiria
haringiam bu am gali haringina saing am gabaxanga uleging xaiyua nang.
3 Namuxina haruangamama hanggalang olang te bing bungina am
gawagi lipudi ba dahatum haringina mana ulek xaiyua, haruangua am
gabaxanga ba sok mana hatuminga doyana te, saing am gatuba ba am
galibu doa te. Xauna, am gatuba ba am gatuxu murak te.
4 Tegu! Am gabaxanga namua na Urana tubam ba, saing mana ing
murunganoa ta ulek xaiyua rimamamia. Heku lipudi dahatum xai mam.
Am galibu mana namua baguba te. Am galibu bu Urana, ina tuba
hatumingamamdi, bagula hatum xai mam.
5 Ang gaxabia ba am gaharua haruanga oranam tela nang bu libuang
gayaha te. Baing haruanga xawangam tela hisa hatumingamamia te.
Urana ing sibuna sanga ba baxanga bila ba.
6 Am gatuba bu am gaxap yaya sabanga ranguang kimbo rangua lipu
teladi te.
7 Maxuna, amtum ba Kristo aposelindi. Binabu sanga ba am gabalang
ba awa hawa mam bu asina yaya nam. Ning am gabo ba am gasina
mauxanganoa nang te, binabu am gawa mosiu liwe mang, bila bauwa tela
wasa mana garang kaxukandi.

8 Am murumam buk mang, binabu am gayaha sibuna ba am gasina
Urana uleging xaiyua ing ganina nang te. Xauna, am gayaha sibuna ba
am gasina walingamamdi nang bu dahauliang, namua na am murumam
buk mang.
9 O riamam hatuminga haringinam mana, maxung sibuna ahatum muli
mana makasangamam sabanga am gatuxu. Am gawa ranguang bu am
gabaxanga Urana uleging xaiyua, ning xaidap yambong am gatuxu oxata
sabanga teladi xauna, bu am gasai axadi daharingia sanggamamdi, bu am
gasina mauxanganoa na lipu tela te.
10 Bungina amtum gawa ranguang ang gahatum haringina ba, ang
gagabu Urana abagu kubolumam longgalo, saing axabia ba am galibu
Urana kubolundi, kubolu maringindi xaung kuboluadi doxola mana
axamang dian tela.
11 Ang gaxabia ba kubolua am galibu mang taining tainina, bila gara
tibudinga libu mana ing sibung garandi.
12 Am gasina sina haruanga nang bu haringiang, xaung bu libu awa
mosiu, am gahanaunauang ba ahaxa walingaimia sanga mana Urana
murunganoa, ina Urana wagiang ba aluxu ma mana Yonggaxinoa xaung
ralanoa.
13 Baing bungingbunginalo amtum gaharua xai sibuna na Urana xauna,
namua na bungina ang galungu haruanganoa am gabaxanga nang ba,
axap bila lipudi haruangadinga te. Tegu. Ang gaxap haruanga ba bila
Urana Xuana naga. Baing haruanga ba waxata maluxu mang adi ahatum
haringina ba.
14 Am gaxabia alaba namua na am gabaguang sibuim bakbagimdi
disina mauxangang xumana nang ne ali haringina. Riamam hatuminga
haringinam mana, am gaxabia ba Urana haruanganoa waxata waxata
maluxu mang, namua na axadi disok mang bila axadi disok mana Urana
lipuxing sabungamdi ditaga rangua Kristo Yesu ba duwa probinsia Yudia.
Axap salaga rangua ang sibuim bakbagimdi bila ding daxap salaga rangua
ding sibuding bakbagidinga Yudadi.
15 Bakbakka Yudadi dung Toxoratamona Yesu xaung Urana lipuxing
suxunguxunguamdi, saing disukamtum mala sangua yabadingdi xauna.
Kuboludinga Urana yaha mana te. Xauna, disok lipu longgalo bixuadingdi,
16 dituba ba disoxautiam ba am gabaxanga na Yuda Teguamdi ba Urana
bagula xapdi muli. Bila balau dahaxuruxuru kuboluding diandi laing
dibaxagi! Mahaing, mahaing, baing Urana ating salianoa sok manadiuba!

Pol Muruna Buk Ba Bagudi

17 Riamam hatuminga haringinam mana, bungina disukamtum mala
sanguang bunging gamoita, am gaxunumia bila lipu tela wa hasoya mana
garandi, ne hatumingamamdi duwa ranguangguyu. Am gatuba haringing
sibuna ba am gagoxoya ma namua na murumam sibuna ba am gabaguang.
18 Am murumam sibuna ba am gama ranguang, saing nga Pol ngatu-
batuba sus. Satan soxautiam.
19 O riamam mana! Bungina Toxoratamona kiria Yesu goxoya ma,
amtum garagu mana baraxinta? Bagula gamomamdi diyaha mana
baraxinta? Saing baru haxuyanganta bagula itiam Yesu maxania? Ang
ba!
20 Maxung sibuna! Namua ang ba, baing am gaxap yaya sabanga saing
am gayaha.

3

1 Gamomamdi dahaxi ba am gabaguang. Ne daxanga tela te. Binabu
bungina gamomamdi dahaxi buk, amtum gahau hatumingua ba amtam
ganimam tam gawauyu long sabangga Atens.
2 Baing tam gasoxi Timoti mala ranguang. Ina riamam hatuminga
haringinama saing waxata rangua Urana ba baxanga ulek xaiyua mana
Kristo. Am gasoxi bu haringiang xaung bu hauliang ba ali haringina
maluxu'm hatumingaim haringina,
3 bu sanga mana hatumingaim haringindi xungdi mari te maluxu'm
tubaikkadi li daxapkang. Ang gaxabia xai sibuna mauxangandi bila ba
daxap kira bing disu mana Urana murunganoa.
4 Maxung sibuna, bungina am gawa ranguang waleu, am gabala balang
ba bagula taxap salaga. Baing sok bila ba. Ang gaxabia xai sibuna baing.
5 Mana namua naga, bungina gamogua haxi buk, bing ngasoxi Timoti bu
suli mana hatumingaim haringina. Nam Lipu Tubaikkama tubang, saing
oxatadi am gatuxu mang dahanggalang olang.

Naxuyanga Xai Pol Xap Rangua Timoti

6 Ne hata sibuna li Timoti goxoya ranguang ma, saing baxanga namtam
haruanga xaiya ba ahatum haringinauyu saing muruim sibuna mana
lipudiyu. Balamtam ba bungingbunginalo ahatum muli mam saing
gamoimdi diyaha sibuna mam, saing muruim sibuna ba abaguam muli,
bila am xaunau murumam sibuna ba am gabaguang muli.
7 O riamam hatuminga haringinam mana, am gawa ne mauxangang
xumana daxapkam, saing lipudi disina salaga nam. Ning hatata am
galungu ba ahatum haringina, binabu haruanga ba haringiam sibuna.
8 Alaba libu hatumingamamdi dimaxana, namua na am gaxabia ba ali
haringina ataga rangua Toxoratamona.
9 Am gaharua xai sibuna mala rangua Urana mang baru? Haruangamam
xai sibunam diraxap. Namua na am gayaha buk mang Urana maxania.
10 Xaidap yambong am gasabu haringina ba am gabaguang muli xaung
ba am gasahi hatumingaim haringing hataindi diraxapkuyu.
11 Amtum gaxusunga Tibura Urana xaung Toxoratamona kiria Yesu ba
tang dahamaringia daxangua bu am gama ranguang.
12 Am gaxusunga ba Toxoratamona libu kuboluima ang muruim sibuna
mana riaim hatuminga haringinamdi tubu, xaung muruim sibuna mana
lipu longgalo xauna, laing kubolua ba baxagi saing matuxuyana mang, bila
amtum murumam sibuna mang.
13 Baing am gaxusunga Toxoratamona ba haringia hatumingaimdi bu
anaxu mana Urana daxanganoa ing ganina, laing Toxoratamona kiria Yesu
goxoya ma xaung uleginam maringindi. Bila balau bungina ali Tibura
Urana maxania, bagula baguang bila lipuxindi saing bagula kuboluim
diandi duwa te.

4

Tawa Bu Talibu Urana Murunganoa

1-2 Tauna, amtum gabo ba am gabung haruanga teladi. Riamam
hatuminga haringinam mana, kira tataga rangua Toxoratamona Yesu,
binabu am gahanaunauang ba ahaxa maringina walingaimia bu alibu
Urana yaha. Am gatubatubang masup ba alibu bila ba, saing axabia am
galibu bila ba xaung haruanga Toxoratamona Yesu tabinam mana ba. Am

gaxabia ba ahaxa mana walingaimdi bila ba, ne hatata am gaxusungang
am gaharingiang ba alibulibu sibuna.
3 Daxangua Urana muruna mana bing alibu kubolundi bu awa lipuxindi.
Binabu, awa hasoya mana kubolu miaxuam longgalo.
4 Muruna mana ang taining tainina axap xabianga mana awasa xai
mana sangga murunganoa, mana kuboluadi disigixinga xaung kuboluadi
dimaring lipudi maxadingia.
5 Labu anai mana hatuminga gatilangam xapkang bu alibu kubolu
miaxuamdi bila lipu hatuminga haringing teguamdi. Ding daxabia Urana
te.
6 Urana muruna mana awasa mana sangga murunganoa bu labu angia
tela libu kubolu diana mana riang hatuminga haringinamau tai, xaung
bu labu hanai umanganau tai. Ahatumia muli am gabaxanga haringina
masup nang ba Toxoratamona bagula sina salaga na lipudi mana kubolua
na bila ba.
7 Urana muruna mana asu mana haruanga li namua na wagi kira bu
talibu kubolu miaxuamdi te. Tegu. Wagi kira bu tawa iniadi xaung tawa
maringina.
8 Binabu lipu gaxarea dila hawa mana haruanga li te, bing dihitixiya
haruanga lipuam te. Tegu. Dihitixiya Urana haruanganoa, ina sina
Aningonoa nang ba!
9 Ne mana kubolua muruim sibuna mana riaim hatuminga haringi-
namdi, heku amtum gabung haruanga tela ranguang, namua na Urana
tubatubang ba ang muruim sibuna mang.
10 Maxung sibuna, muruim sibuna mana lipu hatuminga haringinam
longgalo duwa probinsia Masedonia. Ne, riamam hatuminga haringinam
mana, am gaxusungang haringina ba alibu kubolua baguba xumang
sibuna.
11 Aharingia hatumingaima ba ahaxa mosiu walingaimia, ba awasa
mana ang sibuim oxataimdi, xaung ba awaxata bu ahauliang sibuim bila
waleu am gabalang ba.
12 Alibu bila ba bu kuboluimdi disina yaya nang lipu hatuminga
haringing teguamdi maxadingia, xaung bu sanga ba axusunga lipu tela
mana haulingua te.

Toxoratamona Malinganoa

13 Riamam hatuminga haringinam mana, amtum gabo sibuna ba axabia
rangrang mana axadi bagula disok mana lipu hatuminga haringinamdi
dimati masup. Am gabo ba awa bila lipu hatuminga haringing teguamdi
te. Dita hatumingadingdi mana xaidap mesanga muliam te, baing bila
balau ayangading sibuna mana lipuadi dimati ba.
14 Kira tahatum haringina ba Yesu mati saing mesa muli ba, baing ina
naga tahatum haringina ba lipudi ditaga rangua saing dimati masup, Urana
bagula xapdi ma xaung Yesu.
15 Am gabaxanga nang Toxoratamona ing sibuna haruanganoa bila li:
Bungina goxoya ma, bagula kira lipudi tagamatauyu tala rangua muga te.
Tegu. Bagula lipu matiandi dila muga rangua to.
16 Namua na bagula wagi tabinanganoa, uleginamdi yanamidinga bagula
harua sabanga, saing Urana toxinoa bagula sau, saking Toxoratamona ing
sibuna bagula ri long xaiya ma. Baing muga lipu matiandi ditaga rangua
Kristo bagula dimesa muli.
17 Disup mala, baing Urana bagula xap kira lipudi tagamatauyu mahaing
ranguadi, saing kira longgalo bagula tagugunia mana mugapdi rangua

Toxoratamona sabalunia. Baing bagula tawa rangua Toxoratamona bungingbunginalo.
18 Baing ina naga, aharingiang mana haruanga baguli.

5

1 Tauna, riamam hatuminga haringinam mana, heku amtum gabung haruanga tela mala ranguang mana bungina xaidapka ba bagula sok,
2 namua na ang gaxabia xai sibuna ba Toxoratamona xaidabinoa bagula ma bungina lipudi dahagaxa ba sanga ba ma te, bila lipu hanaunggam tela ma.
3 Lipudi bagula daharua ba, “Am gawa bunging xai xaung mauxangan te.” Bagula daharua haruanga na bila ba, saing hata sibuna li mauxangang sabanga bagula xapdi sap. Lipu tela bagula giti mala mana xaidapka baguba te. Bagula bila haing tela gamona halingalingaina, ne salak hayauxingama xap sap.
4 Ne riamam hatuminga haringinam mana, awa labiania te. Binabu xaidapka ba sanga ba xapkang bila lipu hanaunggam te. Malinganoa bagula hataguang bu ahixi mana te.
5 Namua na ang gawa gara lulianamdi xaung gara xaidapkamdi. Kira tataga rangua yambong xaung labiana te.
6 Binabu sanga ba tawa bila lipu teladi te, ding dikinu kinu matabu. Tegu! Bing tamaxania saing tawasa xai mana kira kuboluradi.
7 Namua na yambonga bing bungina lipudi dikinu, saing yambonga bing bungina lipudi dinung lang haringina laing kakahading.
8 Ne kira tataga rangua lulianoa, binabu tawasa xai mana kira kuboluradi. Tasau kuboluadi tahatum haringina xaung murura sibuna bu soxauti makira bila imang ainggam soxauti mana lipu haungingam ringringinoa, xaung tasau kubolua tata ragunga mana Toxoratamona xap kira muli bu soxauti makira bila muxup ainggam soxauti mana lipu haungingam toxonoa.
9 Namua na Urana mogu kira ba taxap ating salianoa te. Tegu. Mogu kira ba tawa lipuadi bagula xapdi muli mana kubolua Toxoratamona kiria Yesu Kristo libu makira.
10 Yesu mati makira, bu nabu tawa kimbo tamati bungina goxoya ma, bing sanga tawa rangua.
11 Binabu aharingiang xaung ahauliang ba ahatum haringing sibuna, bila hatata alibu baing.

Hanaunaunga Kimuamdi

12 Tauna, riamam hatuminga haringinam mana, amtum gaxusungang ba awa hawa mana lipudi dituxu oxata sabanga liwe mang ba. Duwasa mang mana Toxoratamona daxanganoa, xaung dibiliang ba labu alibu kubolu diandiu tai.
13 Asina yaya sabanga nadi saing muruim sibuna manadi namua na dituxu oxatua ba. Arung mosiu ranguang.
14 Baing riamam hatuminga haringinam mana, am gaxusungang haringina bila li: Abili lipuadi dirung olang, aharingia lipuadi dimaxuwa, ahauli lipuadi haringingading te mana Urana daxanganoa, xaung alibu kubolu mosiam rangua lipu longgalo.
15 Ahaxi mana labu angia tela haxuya kubolu diana mana kubolu dianau tai. Ning bungingbunginalo ahaxi ba alibu kubolu xai nang xaung na lipu longgalo xauna.
16 Bungingbunginalo gamoimdi diyaha.

17 Asabusabu mua.
18 Mana axamang longgalo aharua xai sibuna na Urana, heku xaidi
kimbo diandi. Namua na Urana muruna mana ang gataga rangua Kristo
Yesu ba alibu axadi ba.
19 Labu abili Urana Aningonoa bungina waxata liwe manggu tai. Axa ba
bila aung yaba.
20 Nabu Aningonoa yu lipu teladi ba daxap suxungunoa saing dibaxanga,
bing labu hauxaim mana haruangadingau tai.
21 Ning atuba haruanga longgalo. Haruanga maxung sibunamdi dima
rangua Urana, bing axapdi asu manadi.
22 Awa hasoya mana haruanga diang longgalo.
23 Am gaxusunga Urana, gamogamu mosiam moxonoa, ba ing sibuna
xugiang ba asok sigixingang sibuna. Am gaxusunga ba hauliang ba
aningoim longgalo, luim longgalo xaung sanggaim longgalo bing doxola
mana kubolu diandi ila ila laing Toxoratamona kiria Yesu Kristo goxoya
ma.
24 Lipua wagiang bing bagula su mana haruanganoa saing maxung
sibuna bagula libu.
25 Riamam hatuminga haringinam mana, asabu mamtum.
26 Atuxu lipu hatuminga haringinamdi rimadingdi* amtum yamamia
bila Urana lipuxindi dilibu.
27 Ngatabinang Toxoratamona maxania ba atiti xailongga li na lipu
hatuminga haringinam longgalo.
28 Am gasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo atin dimoti mang.

* **5:26** Grik xuana—*alibu lipu hatuminga haringinamdi.* Ding kuboludinga bu dahatanga muruding manadi. Ne kubolura xan tela, binabu tabung ba *atuxu rimadingdi.*

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua Kristo Lipuxindi duwa long sabangga Tesalonaika. Tauxu xailong luwa li ba,
2 Tesalonaika

Namua Pol Bung Mala Na Tesalonaikadi

Pol wa Korin saing bung xailongga li bila sobak 6 kimuya mana bung muga mala rangua Tesalonaikadi. Tesalonaikadi diyunga hatumingading haringindi te, ne Pol bung bu haringiadi bila libu muga. Baing bung tubatubaik teladi muli mana baraxinta bagula sok bungina Kristo goxoya ma. Bung xailongga li bila niani AD 51.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Sabunga haruanganoa ila rangua Tesalonaikadi *(1:3-12)*
- Tubatubaikdi *(Hataina 2)*
- Walinga daxanganoa mana lipu hatuminga haringinamdi *(3:1-15)*
- Haruanga kimuam *(3:16-18)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, ngagabu Sailas Timoti tang.*
Amtum gabung xailongga li mala ranguang lipu sabungamdi awa
long sabangga Tesalonaika, ang gataga rangua Tibura Urana xaung
Toxoratamona Yesu Kristo.
2 Am gasabu ba Tibura Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang
atiding dimoti mang xaung tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Haruanga Xai Sibuna Xaung Sabunga

3 Riamam hatuminga haringinam mana, bungingbunginalo amtum
gaharua xai sibuna na Urana mang. Maring mana am galibu bila
ba, namua na hatumingaim haringina tubutubu mala, saing kuboluim
muruim sibuna mang sok sabanga xaidap taining tainina.
4 Binabu am ba am gayaha sibuna ba am gaiti yaimdi Urana lipuxing
sabungamdi duwa long taining tainina maxadingia. Am gabaxanga nadi
mana ali haringina baru xaung ahatum haringina baru liwe mana salaga
xaung tubaikkadi axapdi.
5 Lilingaima xaung hatumingaim haringina maluxu'm mauxanganadi
ba dahatanga Urana suxuyanganoa bing maring. Baing ina naga, Urana
bagula harua ba ang sanga mana Yonggaxinoa, axa abaxanga mana ba
binabu axap salaga baing.
6 Urana kubolundi dimaring, binabu bagula haxuya salaga na adi disina
salaga nang,
7 saing bagula sina yaguangua nang mana salaga axap ba, xaung amtum
xauna. Axadi li bagula disok bungina Urana hatanga Toxoratamona Yesu
masok long xaiya ma. Bagula ma xaung yap luliang sabanga xaung
uleginam haringindi.
8 Bagula sina salaga na lipudi hauxading mana Urana, ding disu mana
Toxoratamona kiria Yesu uleging xaiyua te.

---

* **1:1** ***Sailas Timoti tang***—Lipu luwa ba dahaxa mauli rangua Pol, saing tang dahauli ba ungguti Tesalonaika sabunganoa.

9 Bagula daxap salak subingang teguam bungingbunginalo, xaung
bagula duwa halianga mana Toxoratamona xaung haringingang sabanga
ralanam.
10 Bagula libu bila ba bungina goxoya long xaiya ma mana xaidabinoa bu
lipudi diti yanoa mana axadi libudi mana lipuxindi, xaung bu adi dahatum
haringina mana ba dihixi mana axadi libudi. Baing bagula awa ranguadi,
namua na ahatum haringina mana haruanga am gabaxanga nang ba.
11 Amtum gatuxu hatuminga baguba, binabu am gasabusabu mang. Am
gaxusunga ba ang sanga ba ahatanga na Urana kiria ba ang sanga mana
walingua wagiang mana ba. Xauna am gaxusunga ba haringinganoa
bagula hauliang ba alibu kubolu xai longgalo muruim mana alibudi ba,
xaung axadi hatumingaim haringindi diyuang ba alibudi.
12 Am gasabu bila ba bu Toxoratamona kiria Yesu bagula xap yaya
sabanga mana axadi libudi mang, xaung bu sina yaya sabanga nang xauna.
Axadi bagudi li bagula disok namua na Urana kiria gabu Toxoratamona
Yesu Kristo tang atiding dimoti mang.

2

Lipu Dudunam Tibuding

1 Tauna, amtum gabo ba am gabung mana Toxoratamona kiria Yesu
Kristo malinganoa, xaung bungina Urana bagula gugunia kira mala rangua
Yesu. Riamam hatuminga haringinam mana, am gaxusungang haringina
bila li:
2 Nabu naxuyanga tela ma sok tangaimliania, harua ba Toxoratamona
xaidabinoa ma masup lo, bing labu ahatum xumana kimbo gamoimdi
mauxading mana sapku tai. Nabu lipudi dibalang ba daxap haruanga-
mama, kimbo xailonga ma ranguam, kimbo Urana Aningonoa sina ulega
nam bila ba, bing labu ahatum haringina manadiu tai.
3 Amaxania labu ayungang ba lipu tela tuxu murak manggu tai, namua
na xaidapka ba sanga ba ma te laing bungina dudu sabangua sok to, saing
lipu dudunam tibuding* sok sabasabia, lipua ba bagula xap doa.
4 Bagula xukxugia Urana saing bagula itina mahaing etua mana axamang
longgalo lipudi dahatum ba Urana, xaung bagula itina mahaing etua mana
axamang longgalo lipudi disabu manadi. Baing ina naga, bagula luxu
Urana Numania, rung mari la ba, saing habinga ba ing sibuna Urana!
5 Haruanga li haruanga haun te. Waleu bungina ngawa ranguang
ngabalang mana axadi li. Ahalingalingadi lo?
6 Baing hatata axabia ba axa soxauti mana ba sok sabasabia. Soxauti bu
malinganoa bagula sok mana bungina Urana mogu ba.
7 Am gaharua bila ba namua na dudu haringinganoa hatata waxata
hisangia ba. Ne lipu soxautingama† bagula soxautiyu laing Urana unia.
8 Sup, baing lipu dudunam tibuding bagula sok sabasabia. Ning bungina
Toxoratamona Yesu goxoya ma, bagula hanggalangia mana haruanganoa,
xaung bagula sahi haringinganoa sibuna ralania.
9 Lipu dudunam tibuding malinganoa bagula sok xaung Satan oxatanoa.
Bagula hatanga axamang haringing maxung teguam xangxana.
10 Bagula tuxu murak diang xangxang longgalo bu langlangua lipuadi
duwa daxanga hanggalangiangamia. Bagula dahanggalang namua na

* **2:3** ***lipu dudunam tibuding***—Lipua li Satan tate. Lipu titiam tela libu Satan kubolunoa. † **2:7** ***lipu soxautingama***—Lipua li Satan tate. Lipu dudunam tibung tate. Lipu kimbo aningoningo tela.

hauxading mana muruding sibuna mana ulek maxunama, binabu Urana
bagula xapdi muli te.
11 Binabu Urana bagula sina murak haringina libu hatumingadingdi
dirabangrabang bu dahatum haringina mana langlanguangadi li,
12 bu adi bagula daxap suxuyangua—adi dahatum haringina mana ulek
maxunama mana Kristo te, adi gamodingdi muruding mana kubolu diandi.

Ali Haringina

13 Riamam hatuminga haringinam mana, Toxoratamona murung sibuna
mang, saing amtum gaharua xai sibuna na Urana mang. Maring mana
am galibu bila ba bungingbunginalo, namua na Urana moguang mugau
sibuna bu xapkang muli. Aningonoa tuxu oxatanoa bu libu asok lipuxing
maringindi, xaung ahatum haringina mana ulek maxunama, saing mana
kuboluadi li Urana xapkang muli.
14 Wagiang ba xapkang muli mana ulek xaiyua am gabaxanga nang, bu
sanga ba axap sinagima mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo ralanoa.
15 Binabu, riamam hatuminga haringinam mana, ali haringina saing
atuxu haringina tubatubaikkadi am gasinadi nang bungina am gaharua
nang maxaimia, xaung tubatubaikkadi am gabungdi nang xailongia.
16 Am gasabu na Toxoratamona kiria Yesu Kristo xaung Tibura Urana,
lipua murung sibuna makira saing kubolunoa atin dimoti makira, saing
mana kubolua ba haringia hatumingaradi bungingbunginalo, xaung sina
axamandi nakira sanga ba tata ragunga manadi. Am gaxusunga dingtang
ba
17 tang daharingia gamoimdi, xaung daharingiang bu alibu kubolu xai
longgalo, aharua haruanga xai longgalo.

3

Pol Xusungadi Mana Disabu

1 Riamam hatuminga haringinam mana, haruanga kimuam bing am
gaxusungang ba asabu mamtum. Asabu ba Toxoratamona uleginoa bagula
ila long longgalo sap, xaung xap yaya mana long baruamta ila mana, bila
xap liwe mang ba.
2 Xauna asabu ba Urana bagula xapkamtum sangua lipu diandi rimad-
ingdi, namua na lipu xumana dahatum haringin te.
3 Ning Toxoratamona su mana haruanganoa, binabu bagula haringiang,
xaung wasa mang bu lipu dianoa sanga ba hanggalangiang te.
4 Ang gataga rangua Toxoratamona, binabu am gahatum haringina ba
hatata alibu xaung bagula alibu haruanga longgalo am gatabinang manadi.
5 Am gaxusunga Toxoratamona ba libuang gaxabia xai sibuna ba Urana
murung sibuna mang. Xauna, am gaxusunga Kristo ba hauliang ba ali
haringina bila ina.

Haruanga Haringina Mana Rung Olang Te

6 Riamam hatuminga haringinam mana, mana Toxoratamona kiria Yesu
Kristo yanoa, amtum gatabinang bila li: Awa hasoya mana lipu hatuminga
haringinam longgalo dirung olang xaung hauxading mana oxatua. Ding
dilibu kubolua am gatubatubang mana te.
7 Namua na ang gaxabia ba bing asu mana kubolumama. Am garung
olang bungina am gawa ranguang te,

8 saing am gaxang lipu tela angianoa olang te. Tegu. Am gagim
to. Saing am gawaxata xaidap yambong haringing sibuna bu am gasina
mauxangang tela nang te.
9 Sanga ba am gaxap haulingua ranguang bu haxuya oxatamam ulek
xaiyam, ning am galibu bila ba te bu am gahatanga daxanga xai nang bu
asu mana kimam babundi.
10 Bila balau, bungina am gawa ranguangguyu, am gasina hanaunaunga
baguli: “Lipu gaxarea hauxading mana oxatua, bing sanga ba daxang te.”
11 Am gaharua bila ba namua na am galungu ba angia teladi dirung
olang. Dituxu oxata tela te. Tegu. Dihixihixi mana numadi, daharungia
lipu teladi oxatadingdi.
12 Lipuadi bila ba am gatabinadi am gaxusungadi haringina mana
Toxoratamona Yesu Kristo yanoa ba, dirung xai saing baraxing baraxinta
daxang bing daxap mana ding sibuding oxatadingdi.
13 Xauna, mana angia teladi, ang riamam hatuminga haringinam mana,
ngabalang ba labu sanggaim dimalai mana alibu kubolu xaiyuau tai.
14 Nabu lipu tela su mana hanaunaungamamdi duwa xailongia li te, bing
amogu lipua ba. Baing awa hasoya mana, bu memeyan to.
15 Ning alibu na bila bixuaima te. Tegu. Abili bila riaim hatuminga
haringinama.

Haruanga Kimuam

16 Toxoratamona wa ranguang longgalo. Ina gamogamu mosiam
moxonoa, bing libu gamoimdi duwa mosiu mana axamang longgalo
bungingbunginalo.
17 Nga Pol, ngabung xaidap xaiya li nga sibugu rimagia. Ngasahi
xailongigu longgalo bila li bu hatanga ba dima rangua nga.
18 Ngasabu ba Toxoratamona kiria Yesu Kristo atin dimoti mang longgalo.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua lipuxing haulingamdi. Tauxu xailong mugamugangamga li ba,
1 Timoti

Namua Pol Bung Mala Na Timoti

Mana bunging luwadi luwadi Pol haxa mauli bu baxanga ulek xaiyua, bala Timoti ba wasa mana long sabangga Epasas sabunganoa (1:3). Baing ina naga, Pol ila Masedonia. Kimuya, bungina hatum ba sanga ba goxoya ma te (3:14-15), bung xailongga li mala rangua Timoti bu haringia xaung bu tubatuba. Hauli Timoti ba xabia kubolua wasa mana lipu hatuminga haringinamdi, kubolua iti Urana yanoa, xaung kubolua soxauti xaung bili lipu tubatubainga languangamdi. Pol bung xailongga li bila niani AD 64.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Haruanga haringina mana tubatubainga maxung teguama *(1:3-11)*
- Urana usinganganoa ila rangua Pol *(1:12-17)*
- Baxanga ba bung mala rangua Timoti baru *(1:18-20)*
- Wasa mana sabunga baru *(Hataina 2–3)*
- Baxanga ba soxauti tubatubainga maxung teguam daxanganoa *(Hataina 4)*
- Baxanga guguniangadi wasangadinggam daxanganoa *(5:1–6:2)*
- Haruanga teladi *(6:3-19)*
- Haruanga kimuam *(6:20-21)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, nga aposel tela mana Kristo Yesu. Urana, Lipuxira Xabinga
Muliama, gabu Kristo Yesu ina lipua tata ragunga mana, tang ditabina nga
saing dita oxata li rimagia.
2 Timoti,* ngabung xailongga li naung. Uwa garagu sibunoa mana
hatumingara haringina.
Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona kiria Kristo Yesu tang
atiding dimoti maung, ba tang dusingaung, xaung ba tang dilibu gamoma
wa mosiu.

Amaxania Mana Tubatubaik Languangamdi

3 Bungina ngayungaung ngala probinsia Masedonia, ngahaxi mana uwa
mua la ba long sabangga Epasas. Ngahaxi manauyu ba. Uwa mua la ba bu
ubili lipuadi ditubatuba lipudi mana hanaunaunga languangamdi ba labu
dilibu bila bau tai.
4 Xauna, ubili lipuadi ba labu dirung dinaxuya naxuya buxiradi xaung
suxingadingdiu tai. Subingang tate. Axadi na bila ba diyumyum lipudi ba
dahakhaxi olang. Daharingia lipudi ba dituxu Urana oxatanoa te, oxatua
ba sanga ba dilibu nabu dahatum haringina mana ing ganina.
5 Ubilidi bila li bu lipudi muruding sibuna mading. Kubolua murungam
sibunoa mesa mana gamogamu sigixinga xaung hatuminga mauxang
teguama xaung hatuminga haringing maxunama.

---

* **1:2** ***Timoti***—Bunging xumana Timoti haxa mauli rangua Pol. Bungina Pol sauya long sabangga Epasas, bala Timoti ba wa la ba sobak teladi bu haringia Kristo lipuxindi.

6 Lipu teladi diyamu axadi li saing duxugia mala mana kubolua haruanga
namuxing teguam.
7 Dibo ba lipudi dibagudi bila lipu hanaunaunga† tubatubainganamdi,
ne daxabia haruangadinga te. Dahaxi mana haruangadinga, ne daxabia
namuxinoa te.
8 Taxabia ba Urana hanaunaunganoa bing xai nabu lipudi ditubatuba
maringina.
9 Xauna, taxabia ba Urana sina hanaunaunganoa bu hamaringia lipu
maringindi te. Tegu. Sina bu hamaringia lipuadi didali hanaunaungua
digabu lipu dudunamdi, lipuadi diyamu Urana digabu lipu kubolu
dianamdi, lipu maringing teguamdi digabu lipuadi disina yaya na Urana
te. Sina bu hamaringia lipuadi dung baudingdi kimbo tibudingdi, lipu
ungingamdi,
10 lipu miaxuamdi digabu lupkadi dikinu rangua lupdi, lipuadi dituxu
dahanai lipudi, disinadi bila lipu oxata olanggamdi, lipu murakkamdi
digabu lipuadi dilangua bunging suxuyangamia, xaung lipu gaxarea disok
bixua mana tubatubainga maringindi.
11 Tubatubainga maringinadi ba duwa hasusu mana ulek xaiya ba harua
mana Urana xai sibuna kiria ba ralanoa, ulek xaiya ba ta rimagia bu
ngabaxanga.

Pol Harua Xai Sibuna Mana Urana Usinganganoa

12 Ngaharua xai sibuna mala rangua Kristo Yesu Toxoratamona kiria,
ina sina haringinga nanga, namua na hatum ba nga sanga mana oxatua li,
saing mogu nga bu ngatuxu oxatanoa.
13 Maxuna, waleu ngaharungia, saing ngasina salaga na lipuxindi saing
atigu saliandi daxapdi. Ning Kristo usinga nga namua na ngaxabia
kubolugu dianoa te, namua na ngahatum haringina mana teguyu.
14 Toxoratamona kiria atin dimoti sibuna manga, xaung libu nga sanga
ba ngahatum haringina mana, xaung murugu sibuna mana lipudi namua
na ngataga rangua Kristo Yesu.
15 Alali haruanga maxunamdi sanga ba uhatum haringina manadi,
xaung sanga ba lipu longgalo dituxudi, hatumingading luwa te: Kristo Yesu
ri ma titia bu xap lipu diandi muli. Baing nga ba kubolugu diandi didali
ding longgalo.
16 Ning Kristo Yesu libu kubolu usingangama manga bu hatanga na lipu
longgalo ba ragu sibuna manadi. Libu bila ba bungina libu kubolunoa
manga, lipua kubolung diandi didali ding longgalo. Bo ba kubolunoa
wa babu manadi bu hatanga nadi ba bagula ragu sibuna manadi, laing
dahatum haringina mana xaung daxap walinga subingang teguama.
17 Xaitamoxi wa etua mana axamandi bungingbunginalo, taiti yanoa!
Wa bungingbunginalo, sanga ba lipu tela bagu te, ing ganina Urana
maxunama. Bing xap yaya sabanga xaung ralana bungingbunginalo.
Maxung sibuna!
18 Garagua Timoti, hanaunaungadi li ngasinadi naung, disu mana
Urana suxungunoa waleu dibaxanga muga maung ba. Usu manadi bu
daharingiaung ba uhaung xai mana Toxoratamona haungingandi.
19 Baing bungina uhaung bing bungingbunginalo utuxu haringina
hatumingam haringina, xaung ulibu kuboluadi uxabia ba dimaring Urana
maxania. Uhatumia. Lipu teladi diyamu kuboluadi daxabia ba dimaring

† **1:7** ***hanaunaunga***—Alali hanaunaungadi Urana sinadi na Moses.

Urana maxania. Baing ina naga, dahanggalangia ding hatumingading haringindi bila waga tela xuruti siangia.
20 Haimenias Aleksanda tang bing lipu luwa dilibu bila ba. Ngatadi Satan rimania, bu bungina daxap salaga bagula daxap xabianga bu sanga ba daharungia Urana te.

2

Sabunga Hanaunaungandi

1 Axamang mugamugangama ngahaxi mana bing ubala lipudi ba asabu mana lipu longgalo. Axusunga Urana ba haulidi, asabu mana mauxangadingdi, saing aharua xai sibuna na mana axadi libudi.
2 Asabu bila li mana xaitamoxidi xaung lipu yayamdi, bu sanga ba tarung xai xaung tawa mosiu, xaung bu sanga ba tasu sibuna mana kubolu longgalo daxai Urana maxania.
3 Alali xai sibuna, saing libu Urana, kira Lipuxira Xabinga Muliama, gamona yaha sibuna.
4 Ina bo ba xap lipu longgalo muli. Xauna muruna mana daxabia rangrang mana uleging maxunama.
5 Kira taxabiau, Urana taininau ing ganina, saing lipu aningoxam taininau ing ganina li liwe mana Urana xaung lipudi. Lipua ba Kristo Yesu.
6 Yesu sina ing sibuna walinganoa bu gim lipu longgalo muli. Libu bila ba mana bungina Urana mogu ba, bu hatanga ba Urana murung sibuna ba xap lipu longgalo muli.
7 Baing mana namua ba Urana mogu nga bu ngahabingia uleginoa, xaung bu ngasok aposel tela, xaung bu ngatubatuba Yuda Teguamdi mana hatuminga haringing maxunama. Haruangagua li maxung sibuna. Ngalangua te!
8 Ngabo ba lupdi mana long longgalo diti rimadingdi ba disabu, doxola mana ati salianoa xaung kubolua dahakhaxi, dimaring Urana maxania bila ba.
9 Xauna ngabo ba haingdi diyauyau mana axamang xaidi lipudi maxadingia. Labu dibuxuya toxolodingdiu tai, diyauyau mana golidiu tai, siang xai sibundiu tai, xaung imang siang sabanggamgu tai.
10 Tegu. Bing disau kubolu xaidi, kuboluadi daxai mana haingdi daharua ba disabu mana Urana.
11 Haingdi bing dilungu tubatubaingua mosiu xaung duwa hawa mana lipu tubatubaikkama.
12 Ngabili haingdi ba labu ditubatuba lupdiu tai, saing ngabilidi ba labu duwa etua mana lupdiu tai. Tegu. Bing dirung dilungu mosiu.
13 Namua na Urana tongtongia Adam muga, saing kimuya tongtongia Ip.*
14 Saing Adam xung mari Satan muraginia te. Haingga baing. Ina dali Urana hanaunaunganoa.
15 Ning Urana bagula xap haingdi muli mana dahayau garadi, nabu dahatum haringina mana Kristo mua, xaung nabu muruding sibuna mana lipudi mua, xaung nabu dilibu kubolu sigixingandi mua, xaung nabu dilibu kuboludi daxai lipudi maxadingia mua.†

---

* **2:13** ***Adam...Ip***—Adam lipu mugamugangam wa titia. Urana tongtongia. Saking Urana tongtongia Ip ba wa Adam haininoa. Satan langlangua Ip bu dali Urana bilinganoa. † **2:15** Grik xuana mana maxixinga baguli sok rangrang te.

3

Sabunga Yanamindi Bing Lipua Na Bila Li

1 Alali haruanga maxunamdi sanga ba uhatum haringina mana: Nabu
lipu tela hatuminganoa haxi mana sok sabunga yanaming tela, bing oxata
ina muruna mana ba xai sibuna.
2 Binabu maxung sibuna sabunga yanaming kubolunoa bing wa maring-
ing sibuna bu lipu tela sanga ba harua libu kubolu dian tela te. Haining
taininau ing ganina. Wasa xai mana ing sanggandi. Wasa xai mana ing
sibung kubolunoa. Yanoa bing xai. Xap lobudi wasa manadi xai. Tubatuba
Urana Xuanoa xai.
3 Labu nung lang haringing xumanau tai. Labu atin disala saing taha
lipudiu tai. Tegu. Libu kubolu xaringana. Labu gamiau tai. Labu muruna
buk mana siangau tai.
4 Wa etua mana ing sibung bakbaginoa xai saing tubatuba garandi ba
disu mana haruanganoa xai xaung ba duwa hawa mana.
5 Namua na nabu lipu tela sanga ba wa etua mana ing sibung bakbaginoa
xai te, bagula wasa mana Urana lipuxing sabungamdi baru?
6 Labu xugia hatuminganoa nulanau tai. Nam hasua namua na amogu
sap, saing xap suxuyanga maxang taininau maina xaungadi yanamidinga
xap maina ba.
7 Yanoa bing xai lipu hatuminga haringing teguamdi maxadingia xauna,
nam lipudi ditatua yanoa saing xaungadi yanamidinga bitinginoa tuxu.

Sabunga Lipuxing Haulingamdi Bing Lipua Na Bila Li

8 Bila balau, sabunga lipuxing haulingamdi bing lipudi yadingdi daxai
lipudi maxadingia. Labu lipu manang luwamdiu tai. Labu dinung
wain bukku tai. Labu muruding sibuna mana dilangua lipudi bu daxap
siangidingdiu tai.
9 Bing bungingbunginalo dahatum haringina mana Urana uleging
maxunama hatanga masok xaung hatuminganoa mauxanoau tai.
10 Muga bing atubadi to. Baing ina naga, nabu kuboluding dian tela te,
bing sanga ba daxap sabunga lipuxing haulingama oxatanoa.
11 Bila balau, sabunga lipuxing haulingamdi hainidingdi* bing yadingdi
daxai lipudi maxadingia. Labu daharungia telau tai. Tegu. Bing duwasa
xai mana ding sanggadingdi. Bing disu mana haruangading longgalo.
12 Sabunga lipuxing haulingama bing haining taininau ing ganina xaung
wa etua mana garandi xaung bakbagindi xai.
13 Lipu gaxarea dituxu oxata li xai, bagula daxap yaya xai sibuna, saing
bagula daxap haringinga sabanga bu dibaxanga na lipu teladi ba dahatum
haringina mana Kristo Yesu.

Hatuminga Haringina Uleginoa

14 Ngabo ba ngama ranguaung sap, ning ngabung hanaunaungadi li mala
ranguaung bu,
15 nabu ngahalisi monga, bing bagula uxabia kuboluadi daxai mana
lipudi duwa Urana bakbaginia ba dilibudi. Bakbaginoa ba Urana walingam
lipuxing sabungamdi, kira lipu hatuminga haringinamdi ba, tawa bila
siang tuxandi daharingia uleging maxunama.
16 Maxung sibuna ulega Urana hatanga masok bing axamang xai sibuna!
Ulega ba bing:

---

* **3:11** Grik xuana mana haruanga baguli sok rangrang te. Namuxing tela bing “haing sabunga lipuxing haulingamdi”.

Ina sok lipu sanggania,
saing Urana Aningonoa hatanga ba lipu maringing sibuna.
Urana uleginamdi dibagu,
saing numanumadi dilungu lipudi dibaxanga.
Lipu titiamdi dahatum haringina mana,
saing Urana xap mahaing long ralanamia.

4

Lipu Teladi Bagula Diyunga Hatuminga Haringina

1 Urana Aningonoa harua rangrang ba mana xaidap subingandi lipu teladi bagula diyunga hatuminga haringina, saing bagula disu mana aningoningo murakkamdi xaung tubatubaingadi dima rangua xaungadi.
2 Lipu tubatubaikkamgadi ba bing lipu languangamdi xaung lipuadi manading luwa. Hatumingadinga sudi te bungina dilibu kubolu diandi.
3 Dibili lipudi ba labu diyau tai saing dibilidi mana anginga teladi. Ning Urana tongtongia angingadi ba bu kira lipu hatuminga haringinamdi taxabia uleging maxunama sanga ba taxapdi, taharua xai sibuna saing taxangdi.
4 Namua na axamang longgalo Urana tongtongiadi ba daxai. Baing labu tahitixiya axamang telau tai, nabu muga taharua xai sibuna bing taxap.
5 Namua na disok sigixinga sibuna Urana maxania mana haruanganoa harua ba, xaung mana haruangua tasabu muga mana taxangdi.

Kristo Yesu Lipuxing Xai Oxatam

6 Bungina ubaxanga axadi li na lipu hatuminga haringinamdi, bing bagula utuxu Kristo Yesu oxatanoa xai sibuna. Xauna, Urana bagula libu hatumingam haringina tubu mana haruanga hatuminga haringinama xaung tubatubainga maringindi usu manadi ba.
7 Labu utuxu buxiradi doxola mana Urana hatuminganoau tai xaung naxuyanga olangdiu tai, uwa hasoya manadi. Utubatubaungguyu bu oxop kubolu maringindi Urana muruna manadi.
8 Oxata tubatuba sanggua bing xai, ning oxata haringiaung mana kubolu maringindi Urana muruna manadi dali saing xai sibuna, namua na haxuyanganoa hauliung hatata uwa, xaung kimuya bungina oxop walinga subingang teguama.
9 Alaba haruanga maxunama sanga ba lipu longgalo dahatum haringing sibuna mana.
10 Mana namua ba tamakasa sibuna namua na tata ragunga mana Urana walingama, ina lipu longgalo Lipuxiding Xabinga Muliama, saing maxung sibuna bagula xap lipudi dahatum haringina mana muli baing.
11 Uhanaunau utubatuba axadi ba.
12 Ung gananunauyu, ning labu uyunga lipu tela tatuaung bila ung gara telau tai. Tegu. Mana haruangama, mana walingama, mana murungam sibuna, mana hatumingam haringina, xaung mana kubolum sigixingandi—mana axadi li bing uhatanga na lipu hatuminga haringinamdi ba baru kuboluntadi daxai mana dilibudi.
13 Hatata laing ngama, bing ulibu kubolua utiti Urana Xuanoa na sabungua, ubaxanga nadi, saing utubatubadi.
14 Labu uyunga yahanga Urana sina naung bau tai. Yahanga ba oxop bungina sabunga yanamindi dita rimadingdi maung, saing lipu tela baxanga Urana suxungunoa mana bagula uwa lipua na bila ba.

15 Hatumingama bing haxi mana axadi li. Utuxu oxata li haringing
sibuna bu lipu longgalo sanga ba dibagu ba oxatama sok xai xaidap taining
tainina.
16 Umaxania mana kubolumdi xaung mana tubatubaingamdi. Baing
ulibulibu axadi utubatubadi ba bungingbunginalo, namua na nabu ulibu
bila ba, bing Urana bagula xapkung muli gabu lipudi dilungung.

5

Haruangua Mana Sabungamdi

1 Labu ubili lipu haringindiu tai. Tegu. Uharingiadi mosiu bila ulibu
mana ung tibum. Ulibu kubolua mana lipudi nianidingdi duwa hawa
maung bila ulibu mana kixingimdi.
2 Ulibu kubolua mana haing haringindi bila ulibu mana baum, saing
ulibu kubolua mana haing nanundi bila ulibu mana hamungamdi, ulibu
kubolu sigixingang sibuna manadi.
3 Uwasa xai mana tapdi diraxap sibuna mana haulingua.
4 Ne nabu tap tela garandi kimbo garang ranggindi, bing bakbaginadi
ba ditubatuba mana dilibu kubolua hatanga disu mana Urana to. Ding
sibuding duwasa mana. Mana kubolua ba dahaxuya baudingdi kimbo
bauding ranggindi mana duwasa manadi. Bing dilibu bila ba namua na
kubolua ba libu Urana yaha.
5 Ne taba wa olang sibuna, xola mana bakbagindi, ina ta ragunga mana
Urana, saing xaidap yambong sabu, xusunga mana haulingua.
6 Ning tap teladi dahatumia sanggadingdi ing ganina bing aningodingdi
dimati masup, heku sanggadingdi duwauyu.
7 Usina hanaunaungadi li na lipudi xauna, bu lipu tela sanga ba su
haruanga tela nadi te.
8 Nabu lipu tela wasa mana bakbaginoa te, bing hatiam mana hatuminga
haringinoa, saing wa diang sibuna mana lipu hatuminga haringing
teguama. Ne lipu tela wasa mana lipu numanamdi te bing bila balau
sibuna.
9 Xailonga abung tapdi yadingdi mana,* bing abung haingga na bila li
yanoa ing ganina: Nianindi didali 60, wa maringina rangua ayuana ing
ganina,
10 xaung lipudi daxabia kubolundi daxai, bila wasa mana garadi xai, xap
lobudi wasa manadi xai, damia Urana lipuxing maringindi kidingdi, hauli
lipuadi mauxangandi daxapdi, saing kubolunoa bing bungingbunginalo
libu kubolu xai xangxana.
11 Ne tap mugangadi te, labu abung yadingdi mana xailongga bau tai.
Namua na bungina sangga murunganoa dali murungadinga mana Kristo,
bagula dibo ba diyau muli.
12 Nabu bila ba, bagula daxap suxuyangua mading, namua na didali
haruangua dahau muga rangua Urana.
13 Axamang tela muli, kuboludinga daxap bing dirung olang saing
dihixihixi mana numadi. Baing dirung olang ing ganina te, daxap lipu
teladi haruangadingdi saing disu dila dima mua saing daharungiadi. Baing
daxap haruanga xangxana masok ba maring mana taharua te.

---

* **5:9** ***Xailonga abung tapdi yadingdi mana*—**Xailongga ba dibung yadingdi mana tap gaxarea sabunga dimogu ba dahauli.

14 Binabu hatumingagua ngasina na tapdi duwa xanronggi teguyu bing
diyau muli, dahayau garadi, duwasa mana numadingdi. Bila balau sanga
ba disina gananganoa na bixuaroa bu harua diana manadi te.
15 Ngaharua bila ba namua na teladi diyunga daxangua masup, saing
disu mana Satan.
16 Nabu haing hatuminga haringinam tela bakbaging teladi tapdi, bing
ina haulidi. Heku sabungua xap mauxanganoa mana wasa manadi.
Sabunga bing wasa mana tapdi diraxap sibuna mana haulingua.
17 Sabunga bing disina yaya sabanga xaung haulingua na yanamindi
dimuga manadi xai. Baing lipudi dibaxanga xaung ditubatuba lipudi bing
daxap sibuna axa luwadi ba.
18 Namua na waleu sibuna Moses bung Urana Xuania ba, “Bungina
bapalo ruharuha wit marandi, bing labu agoxi suxungunoa bu abili
mana xang witdiu tai.”✡ Baing Yesu harua ba, “Lipu oxatam bing xap
giminaginoa.”✡
19 Nabu lipu tela su haruanga na sabunga yanaming tela, bing labu
alungu haruanganoau tai. Ne nabu luwa kimbo tuwa dibaxanga bila ba,
bing sangau, alungu.
20 Ne sabunga yanaming tela libulibu kubolu diang maxang taininau,
bing abili haringing sibuna sabunga maxadingia, bu yanaming teladi
dimaxuwa ba dilibu kubolu diandi.
21 Ngatabinaung maringina Urana maxania xaung Kristo Yesu maxania
xaung Urana uleginamdi mogudi ba maxadingia ba, usu mana hanaunaun-
gadi li maringina. Ulibu hasusu na lipu longgalo. Labu ulibu kubolu tela
na lipu tela namua na lipu sabanga kimbo riamau tai.
22 Labu uta rimamdi mana lipu tela bu sok sabunga yanaminoa sapku
tai. Nabu ulibu bila ba saing lipua ba libu kubolu diana, bing bila ugabu
ulibu kubolung diana xauna. Mana kubolum longgalo bing ulibu kubolu
sigixingandi.
23 Labu unung lang ing ganinau tai. Unung wain kaxukana xauna,
namua na bagula hauli busingadi duwa gamomia bunging xumana.
24 Uhatumia, lipu teladi kuboluding diandi duwa sabasabia, saing
kuboludingdi dimuga mading mala suxuyangia. Ne teladi, kuboluding
diandi dihisa laing disok sabasabia suxuyangia.
25 Bila balau, kubolu xaidi duwa sabasabia xauna, ne kubolu xaiyadi
duwa hisangia sanga ba dihisa bungingbunginalo te.

6

1 Lipu hatuminga haringinamdi duwa lipu oxata olanggamdi* bing duwa
hawa mana lipuxiding haringindi mana kuboluding longgalo. Bing dilibu
bila ba bu lipu tela sanga ba harua diana mana Urana te, kimbo harua
diana mana tubatubangaradi te.
2 Nabu lipuxiding haringindi ding Kristo lipuxindi, bing labu dahatumia
bila liu tai: “Riagu hatuminga haringinama, binabu heku mana ngalungu
haruanganoa.” Tegu. Dituxu oxatadinga xai sibuna, namua na lipuxi-
ding haringindi duwa lipu hatuminga haringinamdi muruding manadi,
saing daxap axamang xai bungina lipuxiding oxata olanggamdi dituxu
oxatadinga xai.
Utubatuba lipuxim sabungamdi axadi ba, saing uhaxi mana dilibudi.

✡ **5:18** Hanaunaunga (Lo) 25:4 ✡ **5:18** Luk 10:7 * **6:1** ***lipu oxata olanggamdi***—Lipua na bila ba waxata mana lipu tela mana ing murunganoa te. Lipua waxata mana bing wa bila moxonoa, saing wasa mana lipu oxata olanggama walinganoa.

Tubatubaik Languangamdi Xaung Tarung Mosiu Baru

3 Lipu gaxarea ditubatuba tubatubaik maxung teguamdi saing tubatubaigidingdi xan tela mana tubatubaik maringindi Toxoratamona
kiria Yesu Kristo sinadi ba, xaung xan tela mana tubatubaik Urana
daxanganama,
4 bing diti ding xaung daxabia axamang tela te. Lipua na bila ba
kubolunoa maring te, saing yaha mana hakhaxi mana axamang olangdi
xaung haruanga marandi namuxidingdi. Kubolua ba xap axadi li masok:
xawangua, gamiangua, harungiangua, su haruanga maxung teguama,
5 xaung hakhaxinga subingang teguama. Lipuadi ba hatumingadingdi
didoa, saing sanga ba daxabia rangrang mana haruanga maxunama te.
Dahagaxa ba ditubatuba Urana daxanganoa bing daxanga sianggam.
6 Ning xai buk nabu tahaxa Urana daxangania xaung gamoradi duwa
mosiu mana axadi taxapdi rangua.
7 Namua na tatuxu axamang tela te bungina tasok mana titia li. Bila
balau sanga ba taxap axamang tela rangua kira te bungina tasup mana.
8 Baing ina naga, nabu kira angiara xaung imangira, bing bagula tayaha
mana axadi ba.
9 Ne lipudi muruding mana disok lipu xalaxalamdi xungdi mari tubaigia,
tuxudi bila bitinga tuxu asaxua, saing murungading kakahang xangxana
dahanggalangiadi, daxaidi mala bu daxap doa sibuna.
10 Namua na siang murunganoa bing namua mana axamang diang
xangxana. Baing lipu teladi, muruding buk mana sianga, didali hatuminga
haringina daxanganoa, saing daxap salak xumana mading, bila disu ding
gulu xumania.

Pol Hanaunaungang Kimuamdi

11 Ne ung, Timoti, uwa Urana lipuxinoa. Uluki sangua axa dianadi li,
unaxu mana kubolu maringindi xaung Urana daxanganoa. Unaxu mana
hatuminga haringinama, ung murum sibuna mana lipudi, uli haringina
maluxu'm mauxangandi, saing ulibu kubolu xaringana mana lipudi.
12 Uhaung mana haunginga xaiyua mana axadi tahatum haringina
manadi. Utuxu haringina walinga subingang teguama, walinga ba Urana
wagiung mana ba bungina ubaxanga lipu xumana maxadingia ba uhatum
haringina mana Kristo.
13 Baing Urana maxania, ina sina walinga na axamang longgalo, xaung
Kristo Yesu maxania, ina baxanga maringina bungina Pontias Pailat†
xusunga, ngatabinaung tang maxadingia ba
14 usu mana haruanganoa maringing sibuna sanga mana ba lipu tela su
haruanga maung te. Ulibu bila ba laing Toxoratamona kiria Yesu Kristo
malinganoa,
15 mana xaidapka Urana mogu ba. Urana ing ganina taiti yanoa! Lipu
taininau ing ganina wa etua mana lipu longgalo! Ina Xaitamoxi wa etua
mana xaitamoxi longgalo! Ina Toxoratamona wa etua mana toxoratamona
longgalo!
16 Ing ganina bagula mati te, saing wa long xaiya luliang saxaxangania
buk ba sanga ba lipu tela ila haxek mana te! Lipu tela bagu te. Saing
lipu tela sanga ba bagu te! Urana bagula xap yaya sabanga sibuna, saing
haringinganoa bagula wa bungingbunginalo! Maxung sibuna!

---

† **6:13** ***Pontias Pailat***—Bungina dituxu Yesu, Pailat wa gabana mana titia Yudadi duwa mana. Ina bala lipuxing haungingamdi ba dung Yesu mati.

17 Utabina lipuadi duwa lipu xalaxalamdi titia li ba labu dahasuau tai,
saing labu dahatum haringina mana xalingidingdiu tai, namua na daxabia
te bagula dituxudi bunging maxaxaya kimbo bunging gamoita ing ganina.
Binabu bing dahatum haringina mana Urana. Ing sibuna hatuminganoa
mesa ba sina axamang longgalo nakira bu tayaha manadi.
18 Utabinadi ba dilibu kubolu xaidi, ba duwa lipudi hatumingadingdi
dimesa ba dahauli lipudi, xaung ba diyaha mana dulia lipudi.
19 Nabu dilibu bila ba, bagula ditagia kuboluding xaidi haxuyanganoa
bila xalaxaladi mading ba, kubolu xaiyadi ba bagula duwa bila tuxa
haringindi daharingia numa xai sibuna, daharingia walingadinga kimu
sibuna. Bing dilibu bila ba bu daxap walinga ba walinga maxung
sibunama.
20 Timoti, uwasa xai mana oxatua Urana ta rimamia. Uwa hasoya mana
hangixayangadi doxola mana Urana daxanganoa. Xauna, uwa hasoya
mana lipuadi ditubatuba axadi duxukxugia ulek maxunama. Dibala ba
ditubatuba “haruanga maxunama”, ning dilangua.
21 Lipu teladi daxap haruangadinga dituxu, saing bila balau didali
hatuminga haringinam daxanganoa, dahanggalang.
Ngasabu ba Urana atin dimoti mang.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua lipuxing haulingamdi. Tauxu xailong luwa li ba, 2 Timoti

Namua Pol Bung Mala Na Timoti

Kimuya mana Pol bung 1 Timoti, haxa mauliyu. Tauna, Romdi dituxu saing dita salak yabania muli. Mana bungina baguba bung 2 Timoti. Bunging mugamugangam wa mana numa tela. Ning bunging luwa, tegu. Wa salak yabang diania. Binabu tabagu xaringa (4:13), saing digoxi waxu haringinia (1:16, 2:9). Riandi dimakasa mana dibagu (1:17). Xabia oxatanoa sup saing walinganoa bo ba supkuba (4:6-8).

Pol wa olang. Lipudi disauya olang (1:15, 4:10). Ne teladi dila bu dituxu sabunga oxatanoa (4:10-12). Luk ing ganina wa rangua (4:11). Pol haxi mana Timoti ma rangua. Murung sibuna ba bagu muli.

Bung bu Timoti li haringina, namua na mauxangang xaung salak xumana daxap lipu hatuminga haringinamdi. Pol bung xailongga li bila niani AD 65.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Pol muruna mana Timoti *(1:3-14)*
- Pol baxanga ba wa baru *(1:15-18)*
- Hanaunaungadi dila rangua Timoti *(Hataina 2)*
- Pol baxanga mana xaidap subinganoa *(Hataina 3)*
- Pol baxangangang kimuamdi *(4:1-18)*
- Haruanga kimuam *(4:19-22)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, Kristo Yesu aposelinoa namua na Urana mogu nga bila ba
mana ing murunganoa. Mogu nga bu ngabaxanga na lipudi ba Urana
hau haruanganoa ba daxap walinga subingang teguam nabu ditaga rangua
Kristo Yesu.
2 Timoti,* ngabung xailongga li naung. Nga murugu sibuna maung bila
ung garagu sibunoa.
Ngasabu ba Urana Tibura xaung Toxoratamona kiria Kristo Yesu tang
atiding dimoti maung, ba tang dusingaung, xaung ba tang dilibu gamoma
wa mosiu.

Pol Haringia Timoti Mana Hatumingang Haringinoa

3 Ngaharua xai sibuna na Urana. Ngatuxu oxatanoa bila mugangagudi
dilibu, mana kubolua ngaxabia ba maring. Baing ngaharua xai sibuna na
bungina ngasabusabu maung xaidap yambong.
4 Ngahatumia maxam langindi diri bungina tautu kira. Baing ina naga,
nga murugu buk ba ngabagung muli bu sanga mana gamogua yaha sibuna.
5 Ngahatumia muli ba uhatum haringing sibuna mana Kristo. Muga
baum ranggina, Lois, xaung baum, Yunis, tang dahatum haringina mana,
saing ngaxabia sibuna uhatum haringina mana xauna.

---

* **1:2** ***Timoti***—Bunging xumana Timoti haxa mauli rangua Pol. Bungina Pol sauya long sabangga Epasas, bala Timoti ba wa la ba sobak teladi bu haringia Kristo lipuxindi.

6 Mana namua naga, ngabalaung muli ba ulibu yahangua Urana sina naung ba sok sabanga, bila lipu tela yup yaba bu lu. Yahanga ba oxop bungina ngata rimagudi maung.
7 Namua na Urana ta kubolu maxuwangam maluxu makira te. Tegu. Ta haringingua, kubolu murum sibunam xaung kubolu tawasa xai mana kuboluradi maluxu makira.
8 Binabu labu memeyam mana ubaxanga Toxoratamona kiriau tai. Xauna, labu memeyam mangau tai, nga lipu salak yabanama namua na ngabaxanga ina. Tegu. Mana haringinga Urana sina naung, bing oxop salaga rangua nga mana oxata ulek xaiya baxanganganama.
9 Urana xap kira muli saing wagi kira ba talibu kubolu maringina walingaria. Xap kira muli mana kubolura xaidi te. Tegu. Kubolunoa su mana ing sibung hatuminganoa xaung ating dimoti makira. Mana kubolua atin dimoti makira ba, hau hatumingua muga mana tongtongia axamandi ba soxi Kristo Yesu bu hauli kira.
10 Baing hatata tabagu hatanga kubolunoa masok, namua na Lipuxira Xabinga Muliama Kristo Yesu ma ba. Dali matiyua haringinganoa, saing mana ulek xaiyua hatanga walinga subingang teguama masok sabasabia nakira.
11 Ulek xaiya naga Urana mogu nga ba ngasok lipu baxangangam tela mana, aposel tela, xaung lipu tubatubaikkam tela.
12 Baing ngaxap salaga mana namua naga. Ne memeyagu te, namua na ngaxabia lipua ba ngahatum haringina mana, saing hatumingagua haring ba sanga ba wasa xai mana ulek xaiya ba ta rimagia laing xaidapka goxoya ma.
13 Haruangadi ulungudi rangua nga, tubatubainga maringindi. Utuxudi haringina saing uwasa xai manadi. Bungina ulibu bila ba, uhatum haringina mana Kristo Yesu, saing murum sibuna mana lipudi namua na utaga rangua.
14 Uwasa xai mana ulek xaiyua Urana ta rimamia. Aningonoa, ina wa maluxu makira, bagula hauliung bu uwasa mana.
15 Uxabia ba lipuadi duwa probinsia Esia disauya nga ba. Xauna, Pigelas Hermogenes tang xauna dilibu bila ba.
16 Ne ngasabu ba Toxoratamona usinga mana Onesiporas gabu lipuadi duwa numania, namua na bunging xumana haringia nga. Bagu ngawa salak yabania ne memeyana manga te.
17 Tegu. Bungina sok long sabangga Rom, sai haringina manga laing sok manga.
18 Ngasabu ba Toxoratamona usinga mana xaidap suxuyangamia. Ung ba uxabia xai sibuna axamang xumana libu bu hauli nga bungina ngawa long sabangga Epasas.

2

Kristo Yesu Lipuxing Haungingam Xaiyua

1 Tauna, garagua Timoti, bungingbunginalo uyunga kubolua Kristo Yesu atin dimoti ba haringiaung.
2 Ulungu nga ba ngabaxanga Kristo naung lipu xumana maxadingia. Binabu, ngabo ba utubatuba ulekka ba na lipu maxunamdi, lipuadi daxabia xai mana ditubatuba teladi xauna.
3 Uli haringina maluxu'm salaga taxap, bila Kristo Yesu lipuxing haungingam xaiyua.

4 Lipu haungingamdi dibo ba dilibu lipuxiding yanamidinga yaha,
binabu dahalisi mana dituxu oxata teladi te.
5 Xauna, lipu lukingama luki lukinga sabangia bing su mana lukingua
hanaunaungandi. Nabu su manadi te, bagula xap muxup dalingama te.
6 Lipu umangama waxata haringina bing ina lipu mugamugangama ba
xap angingua mana oxatandi.
7 Uhatum mana haruangaguadi to. Namua na nabu uhatumiadi,
Toxoratamona bagula sina xabianga naung mana haruangadi ba.
8 Bungingbunginalo uhatumia Yesu Kristo. Ina Xaitamoxi Debit*
bakbaging tela saing Urana iti mesa muli mana matiyua. Alali ulek xaiyua
ngabaxanga baing.
9 Ngabaxanga, binabu mana namua naga ngaxap salak sabanga, laing
digoxi nga mana waxu haringindi bila lipu dian tela. Ning sanga ba digoxi
Urana Xuanoa te.
10 Binabu nga murugu mana ngaxap salak xangxang longgalo bu
ngahauli Urana lipuxing mogunganamdi, bu sanga ding xauna dahatum
haringina mana Kristo Yesu saing xapdi muli, saing sina ralanoa wa
bungingbunginalo nadi.
11 Alali haruanga maxunama sanga ba uhatum haringina mana:

Nabu tamati rangua lo,
bing bagula tawa rangua xauna.
12 Nabu tali haringina,
bing bagula tawa etua'm axamandi rangua xauna.
Nabu tahatiam mana,
bing bagula hatiam makira xauna.
13 Nabu tayunga kubolua tasu mana haruanganoa,
bing bagula su mana haruanganauyu,
namua na sanga ba hatiam maina te.

Lipu Oxatama Urana Nai

14 Bungingbunginalo bing uhauli lipudi ba dahatumia haruangadi ba.
Uhanaunaudi Urana maxania ba labu dahakhaxi mana haruanga marandi
namuxidingdiu tai. Hakhaxinga na bila ba aningon te. Tegu. Hanggalangia
lipuadi dilungu ba ing ganina.
15 Uwaxata haringina bu sanga ba uli Urana maxania bila lipua nai mana.
Lipu oxatama na bila ba memeyana mana oxatanoa te, saing tubatuba ulek
maxunama maringina.
16 Uwa hasoya mana hangixayangadi doxola mana Urana daxanganoa.
Namua na lipudi daharua bila ba bagula diyamu Urana xumana buk.
17 Haruangadinga bagula kisi mana lipudi bila saxa haringing tela xang
lipu tela sangganoa. Liwe mana lipuadi dilibu bila ba bing Haimenias
Piletas tang.
18 Tang diyamu ulek maxunama, ditubatuba haruanga languangama ba
Urana bagula iti matiadi dimesa te, namua na sina walinga hauna nakira
masup. Bila balau dahanggalangia lipu teladi hatumingading haringindi.
19 Ning, Urana lipuxing sabungamdi dili haringinauyu. Duwa bila tuxa
haringindi daharingia numua, tuxadi dibung haruanga bagudi li manadi

* **2:8** ***Xaitamoxi Debit***—Debit xaitamoxia dali Isrel xaitamoxidinga longgalo. Wa bila niani 1,000 muga mana Kristo. Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibung ba Debit bakbaging tela bagula wa Urana Lipuxing Mogunganama.

ba: “Toxoratamona xabia lipu gaxarea iniadi,”✡ xaung “Lipu gaxarea daharua ba ding Toxoratamona iniadi bing diyamu kubolu diandi.”
20 Mana lipu xalaxalam numanoa, mina xangxana duwa. Teladi ditongtongiadi mana gol, teladi ditongtongiadi mana silba. Ne teladi ditongtongiadi mana xai xaung titi. Teladi dituxu mana oxata xai sibunama, ne teladi dituxu mana oxata musunama.
21 Bila balau, nabu lipu tela damiaina bu unia axamang musunamdi sanguaina, bing bagula wa bila axamang xangingama dituxu oxata xai sibunama mana, sok Urana inia, binabu lipua ba bagula xauxau ba Moxonoa tuxu oxatang xai longgalo mana.
22 Ne uluki mala sangua kubolu dianadi gananundi muruding ba dilibudi. Uluki mala rangua kubolu maringina, kubolua usu mana haruangama, kubolua murum sibuna xaung kubolua gamogamu mosiama—ung gugabu lipudi disabu mana Toxoratamona xaung hatuminga sigixingana.
23 Uwa hasoya mana hakhaxinga kakahamdi xaung hakhaxinga xabianga teguamdi, namua na uxabia ba aningodingdi bing gamiangua ing ganina.
24 Labu lipuadi dituxu Toxoratamona oxatanoa dahakhaxiu tai. Tegu. Dilibu kubolu xai na lipu longgalo. Ding sanga mana ditubatuba xai, saing dirung mosiu rangua lipuadi disina mauxangandi nadi.
25 Lipu gaxarea duxukxugiadi, bing sanga ba ditubatubadi mosiu. Bola Urana bagula xaxa daxanga tela bu duxugia hatumingadingdi, saing bagula xaidi ma ba daxabia ulek maxunama.
26 Baing ina naga, bagula daxap hatuminga xai muli, saing bagula digiti mala sangua xaungadi yanamidinga bitinginoa. Namua na tuxudi yabang salakkamia bu dilibu murunganoa.

3

Xaidap Subinganoa Bagula Kubolu Diang Xumana Disok

1 Ne, oxop xabianga mana haruanga baguli to. Mana xaidap subingandi bunging diang sibunoa bagula sok.
2 Namua na lipudi bagula muruding sibuna mana ding sibuding ing ganina. Bagula samoyading. Bagula diti ding disina yaya nading. Bagula digamia lipudi haruanga diania. Bagula dududing mana baudingtibudingdi. Bagula daharua xai sibuna mana haulingua te. Bagula duwa lipu maringing teguamdi.
3 Bagula muruding sibuna mana lipudi te. Bagula diyunga lipudi kuboludingdi te. Bagula daharungia lipudi. Bagula duwasa xai mana ding kuboludingdi te. Bagula atiding disala sap dahaung. Bagula hauxading sibuna mana kubolu xaidi.
4 Bagula dita riadingdi bixuadingdi rimadingia. Bagula dilibu hatumingadingdi kakahading sap. Bagula dahatum ding sibuding bing lipu sabanga sibundi. Bagula muruding sibuna mana dilibu sangga murunganoa ing ganina, ne bagula muruding sibuna mana Urana te.
5 Sanggadingia bagula disabu mana Urana, ning bagula hauxading mana diyunga haringinganoa xugia walingadingdi. Uwa hasoya mana lipuadi na bila ba.
6 Ngaharua bila ba namua na lipuadi na bila ba dituxu murak mana teladi bu diyungadi ba diluxu mana numadingdi, saing daxai haing hatuminga xai teguamdi ba disu mana tubatubaigidingdi. Hainggadi ba

✡ **2:19** Titinga (Namba) 16:5

kuboluding diandi mauxading sibuna manadi, saing murungading diang
xangxana daxaidi mauli.
7 Hainggadi na bila ba bungingbunginalo ditubatuba mana tubatubaik
haundi, ne sanga ba daxabia ulek maxunama rangrang sibun te.
8 Baing lipu tubatubaingamgadi li duxukxugia ulek maxunama bila
waleu sibuna Yanis Yambres tang* duxukxugia Moses. Hatumingadingdi
dirabangrabang, saing xungdi mari masup mana tubatubaik maxunamdi
tahatum haringina manadi.
9 Ning oxatadingdi bagula disok sabanga te, namua na lipu longgalo
bagula dibagu kuboludinga kakahang sibuna, bila waleu lipudi dibagu
Yanis Yambres tang kuboludinga kakahana.

Pol Hanaunau Timoti

10 Ne ung ba, Timoti, uxabia xai sibuna axadi ngatubatubadi, saing
uxabia ngarung baru xaung oxatua ngabo ba ngatuxu. Uxabia kubolugudi
ngahatum haringina, ngaragu mana lipudi, nga murugu sibuna manadi
xaung ngali haringina.
11 Uxabia ngaxap salak xangxana baru. Uxabia masup ba ngaxap salaga
long sabanggadi Antiok, Aikoniam xaung Listra. Ne Toxoratamona xap nga
sangua ding longgalo.
12 Maxung sibuna, lipu longgalo dibo ba ditaga rangua Kristo Yesu xaung
dibo ba dahaxa daxanga maringinia ba, bagula daxap salaga.
13 Ne lipu diandi xaung lipu murakkamdi bagula dilibulibu kubolu diandi
buk, bagula dituxu murakdi mana lipudi saing bagula lipudi dituxu murak
manadi xauna.
14 Ne ung ba, uhatum haringinauyu mana axadi utubatuba manadi.
Uxabia ba axadi ba maxuna, namua na uxabia ba sanga ba uhatum
haringina mam am gatubatubaung manadi.
15 Xauna uxabia ba utubatuba mana Urana Xuang maringina mana
bungina uwa garauyu laing hatata, saing disina xabianga maringina naung
bu uxabia Urana xapkung muli namua na uhatum haringina mana Kristo
Yesu.
16 Urana Xuang longgalo ma rangua ing sibung hatuminganoa, saing xai
sibuna mana tubatuba lipudi, saing hatanga baru kuboluntadi didoa walin-
gadingia. Hamaringiadi, saing tubatubadi baru kuboluntadi maringing
sibuna mana dilibudi.
17 Alali Urana daxanganoa bu lipuxing taining tainina bagula daxauxau
sibuna mana dilibu kubolu xai xangxana.

4

1 Ngatabinaung Urana maxania xaung Kristo Yesu maxania, lipua bagula
suxuya lipu walingamdi xaung lipu matiandi. Bagula goxoya ma saing xap
Yonggaxinoa masok sabasabia, binabu ngatabinaung bila li:
2 Ubaxanga ulek maxunama. Bing uhaxi mana ulibu. Heku bunging
xai kimbo bunging diana. Uhamaringia lipudi, ubilidi saing uharingiadi.
Bungina ulibu axadi ba, bing ulibudi xaung kubolu ragungam sibuna
xaung tubatubaingua.
3 Namua na xaidapdi dima yu bungina lipudi bagula dibo ba dilungu
tubatubainga maringindi te. Tegu. Bagula muruding mana dilungu baru

* **3:8** Yudadi buxiradi daharua ba waleu sibuna lipu luwadi li duxukxugia Moses Pero maxania. Bola Pero lipuxing tingungam luwa. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 7:11-22.

haruanganta sau xai sibuna tangadingliania, binabu bagula disai mana lipu tubatubaingamdi na bila ba bu disahi ding murungadinga.
4 Bagula dihitixiya ulek maxunama saing dita tangadingliandi mana buxiradi.
5 Ne ung ba, bungingbunginalo uwasa xai mana hatumingama xaung kuboluma. Uli haringina maluxu'm mauxangandi. Ulibu oxatua lipudi dibaxanga ulek xaiyua dilibu. Ulibu oxata longgalo Urana sinadi naung ba.
6 Ngabalaung bila ba, namua na walingagua matuxuya mari bila waingga dimatuxuya Urana maxania bila hananiangua. Xaidabigu matiama ma haxek ba.
7 Ngahaung xai haungingia ba. Ngasahi lukinga sabangua ba. Hatumingagua haringina ngatuxuyu.
8 Baing ina naga, hatata yahangua ragu nga. Bila disina muxup dalingama na lipua dali halingua. Toxoratamona, Lipu Suxuyanga maringinama, bagula sina haxuyanga ba nanga mana xaidapka goxoya ma ba. Baing yahangua ba ngayua ing ganina te. Tegu. Bagula sina na lipu longgalo hatumingading dahaxi mana goxoyanganoa.

Pol Haruangang Kimuamdi

9 Uhaxi mana uma rangua nga sap.
10 Namua na Demas muruna buk mana titia li, binabu sauya nga ila long sabangga Tesalonaika. Kresens ila probinsia Galesia, saing Taitas ila titia Dalmesia.
11 Luk ing ganina wa rangua ngauyu. Oxop Mak ma ranguaung, namua na lipu xai sibuna bu hauli nga mana oxatua.
12 Ngasoxi Tikikas mala long sabangga Epasas.
13 Bungina uma, bing oxop imang xabubungam ngayunga mua rangua Karpas mana long sabangga Troas ma. Xauna, oxop xailongigudi ma. Ne umaxania sibuna ba labu uhalingalinga xailong asaxa sangganamdiu tai.
14 Aleksanda, lipu axamandi bila bras ain oxatadinggam tela, libu doa sibuna manga. Toxoratamona bagula haxuya kubolunoa na.
15 Ung xauna umaxania mana lipua ba, namua na xukxugia tubatubaingaradi haringina.
16 Bunging mugamugangama dita nga haruangia, lipu tela hauli nga ba ngahaxuya haruangadinga te. Tegu. Ding longgalo dahatibaxaya manga. Ngasabu ba Urana yunga kuboludinga.
17 Ning Toxoratamona ing sibuna hauli nga, saing haringia nga bu ngabaxanga ulek xai longgalo sanga sibuna bu Yuda Teguam longgalo dilungu. Baing Toxoratamona xap nga sangua mauxangang sabanga bila dibo ba dung nga mati baing.
18 Toxoratamona bagula xap nga sangua salak diang longgalo dibo ba daxap nga, saing bagula xap nga xai mala Yonggaxing long xaiyamia. Taiti yanoa tasabu mana bungingbunginalo! Maxung sibuna!

Pol Harua Xaidap Xai Na Teladi

19 Uharua xaidap xai yagia na Prisila ayuana Akwila tang xaung Onesiporas lipuxing numanamdi.
20 Erastas wauyu long sabangga Korin, saing Tropimas busi saing nga ngayunga mua longga Miletas.
21 Uhaxi mana uma rangua nga muga mana bunging xaringanama. Yubyulas harua xaidap xai naung. Pudenis, Lainas, Klaudia digabu lipu hatuminga haringinam longgalo daharua xaidap xai naung xauna.

22 Ngasabu ba Toxoratamona wa rangua aningoma, saing ngasabu ba
atin dimoti mang.

Aposel Pol bung xailongdi mala rangua lipuxing haulingamdi. Tauxu xailongga li ba, Taitas

Namua Pol Bung Mala Na Taitas

Taitas bing lipu hatuminga haringinam tela, ne Yuda tela te. Hauli Pol mana oxatanoa. Pol murung sibuna mana, saing Taitas haringia Pol bungina mauxangang xumana daxap (2 Korin 7:6). Bungina Pol sauya Antiok saing haing mala Yerusalem bu baxanga na sabunga yanamindi mana oxatanoa rangua Yuda Teguamdi, xap Taitas mala rangua (Galesia 2:1-3). Taitas waxata rangua Pol bungina wa Epasas. Baing Pol soxi mala Korin bu haulidi (2 Korin 8:6,16).

Kimuya mana Romdi diyunga Pol sangua salak yabania bunging muga-mugangama (Aposel 28), Taitas tang dituxu oxatua mutumutua Krit (1:5). La ba Pol mogu Taitas ba wa ranguadi saing sahi oxata teladi (1:5). Binabu bung bu bala Taitas ba sahi oxatua Krit baru. Pol bung xailongga li bila niani AD 64.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-4)*
- Taitas oxatanoa mutumutua Krit *(1:5-16)*
- Tubatubainga xai *(2:1-15)*
- Libu kubolu xaiyua *(3:1-11)*
- Haruanga kimuam *(3:12-15)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, nga Urana lipuxing oxatanam tela xaung nga Yesu Kristo aposeling tela. Soxi nga mala bu ngaharingia lipuadi Urana mogudi hatumingading haringindi, xaung bu ngatubatubadi ba daxabia ulek maxunama hatanga nadi ba dinaxu mana Urana daxanganoa baru.

2 Haruanga maxunamga li sina haringinga nadi bu daxabia ba daxap walinga subingang teguama, walinga ba lipu languanga teguama Urana hau haruanganoa ba sina nadi mugau sibuna muga mana tongtongia axamandi.

3 Baing mana bungina mogu ba, xap haruanganoa ma sabasabia mana oxata baxangangama. Urana, Lipuxira Xabinga Muliama, tabina nga saing ta oxata li rimagia.

4 Taitas,* ngabung xailongga li naung. Uwa garagu sibunoa mana hatuminga haringing taininau tatuxu.

Ngasabu ba Tibura Urana xaung Kristo Yesu Lipuxira Xabinga Muliama tang atiding dimoti maung xaung ba tang dilibu gamoma wa mosiu.

Taitas Oxatanoa Mutumutua Krit

5 Bungina ngaxusungaung ba uwauyu Mutumutua Krit, ngabo ba ulibu bila li: Uhamaringia oxataroa tasahi teguyu, saing umogu sabunga yanamindi mana long taining tainina, bila nga ba ngabalaung ba.

6 Sabunga yanamina kubolunoa bing xola mana kubolu diandi. Haining taininau ing ganina. Garandi bing gara haruanga lungunganamdi, saing

* **1:4** ***Taitas*****—**Taitas hatum haringina mana Yesu bungina Pol baxanga Urana Xuanoa na. Baing gabu Pol bu dibaxanga ulek xaiyua. Kimuya mana duwa mutumutua Krit sobak teladi, Pol bala Taitas ba wa la ba bu haringia Kristo lipuxindi.

kuboludinga labu dududing mauliu tai xaung labu diyunga baudingtibud-
ing haruangadingau tai.
7 Sabunga yanamina kubolunoa bing xola mana kubolu diandi, namua
na wasa mana Urana oxatanoa. Kubolunoa bing labu haxi sibuna mana
lipudi disu mana murunganau tai. Labu gamia sapku tai. Labu nung
lang haringing xumanau tai. Labu atin disala saing taha lipudiu tai. Labu
langlangua lipudi bu xap siangidingdiu tai.
8 Tegu. Kubolunoa bing xap lobudi, wasa manadi xai xaung muruna
mana kubolu xai longgalo. Haxi bu libu hatuminga maringina xaung libu
kubolua Urana muruna mana ing ganina. Libu kubolu sigixingang sibuna
xaung wasa xai mana ing sibung kubolunoa.
9 Tuxu haringina ulek maxunama tubatuba mana ba, bu sanga ba
haringia lipudi tubatubainga maringinia, xaung bu hatanga na lipu
gaxarea duxukxugia ba hatumingadingdi didoa baru.

10 Ngabaxanga bila ba namua na lipu xumana duxukxugia tubatubainga
maringindi. Dududing mana disu mana yanamidinga haruangandi.
Daharua harua mua, daharua mana haruanga hauli lipudi te, saing
dilangua lipudi. Yuda hatuminga haringinamdi dahaxi mana taxuxu
sangga bu Urana xap kira muli ba, ding ba dilibu buk.
11 Ubilidi ba labu ditubatuba bila bau tai. Namua na tubatubaingading
diandi duxugia lipu teladi xaung bakbagiding longgalo mala sangua ulek
maxunama. Lipu tubatubaingamgadi na bila ba dibo ba dilanglangua
lipudi ba daxap siangidingdi ing ganina.
12 Mutumutua Krit ding sibuding lipuxiding tela, ina dahatum ba lipu
xabianga maringinam tela, libu haruanga tela manadi ba, “Krit longgalo
lipu languangamdi ding ganiding. Kuboludinga diang sibuna bila asaxa
abungindi. Bungingbunginalo dirung olang daxang xang mua.”
13 Haruanga baguba maxung sibuna. Binabu ubala baladi haringina
ba hatumingading dimaring te, bu dahatum haringing sibuna mana
tubatubainga maringinama.
14 Xauna, bu labu dilungu Yuda buxiradingau tai, saing labu dilungu
hanaunaungadi dima rangua lipudi diyamu ulek maxunamau tai.
15 Axamang longgalo disigixinga mana lipu gaxarea hatumingading
disigixinga. Ne mana lipu gaxarea didoa xaung dahatum haringina te,
axamang tela sigixinga te. Maxung sibuna, hatumingadingdi didoa, xaung
hatumingadingdi sanga ba mauxading te nabu dilibu kubolu dian tela.
16 Lipuadi na bila ba dibaxanga ba daxabia Urana, ne kuboludingdi
dahatanga ba daxabia mana te. Lipuadi ba didoa sibuna xaung dilungu
haruangua te. Dimaring te sanga mana dituxu oxata xai tela te.

2

Tubatuba Tubatubainga Maringina

1 Ne ung ba, utubatuba lipudi ba dilibu kuboluadi dahasusu mana
tubatubainga maringinama.
2 Utubatuba duangadi ba duwasa xai mading, dilibu kubolua sanga mana
sina yaya xai nading ing ganina, xaung duwasa xai mana ding sibuding
kuboludingdi. Axadi bagudi li bing duwa xai sibuna xaung haringing
sibuna maluxu manadi: hatumingading haringina, murungading sibuna
xaung lilingading haringina.

3 Bila balau, utubatuba xanronggidi ba dilibu kubolua sina yaya na
Urana. Labu daharungia telau tai. Labu dinung wain bukku tai. Tegu.
Bing ditubatuba kubolu xai na teladi.
4 Mana daxanga baguba sanga ba dahatanga haing yaungamdi ba
muruding sibuna mana ayuadingdi xaung garadingdi,
5 ba duwasa xai mana ding sibuding kuboludingdi xaung duwa sigixinga
mana kuboluding longgalo, ba duwasa mana numadingdi xai, ba dilibu
kubolu xai mosiu, ba duwa hawa mana ding sibuding ayuadingdi, bu lipu
tela sanga ba harungia Urana haruanganoa te.
6 Bila balau, uharingia lup yaungamdi ba duwasa xai mana ding sibuding
kuboludingdi mana axamang longgalo.
7 Bing ung ba ulibu kubolu xai sibuna, bu dinaxu mana kim babundi.
Bungina utubatuba lipudi, bing uhatanga nadi ba Urana lipuxindi dilibu
ding sibuding haruangadinga, xaung ulibu kubolu yaya xai xabinganam
ing ganina.
8 Nabu uharua haruanga hasusu mana tubatubainga maringinama ing
ganina, bing sanga ba lipudi daharungia te. Ulibu kuboluadi bila ba
bu lipuadi duxukxugiaung bagula memeyading, namua na doxola mana
haruanga dian tela ba dinaxuya kira.
9 Ubala lipu oxata olanggamdi* ba disu mana lipuxiding haringindi
haruangading longgalo. Bing dituba ba dilibudi diyaha. Labu dahaxuya
haruanga tela rangua lipuxiding haringindiu tai.
10 Labu dahanai axamang tela manadiu tai. Tegu. Bing dahatanga
ba ding lipu xai sibundi dituxu oxatua xai bungingbunginalo. Dilibu
kuboluadi bila ba bu dilibu tubatubainga wa xai sibuna lipudi maxadingia,
tubatubaikka ba mana Urana, kira Lipuxira Xabinga Muliama ba.
11 Utubatuba lipu hatuminga haringinamdi bila ba, namua na Urana
hatanga sabasabia ba atin dimoti makira, mana tongtongia daxangua bu
xap lipu longgalo muli.
12 Kubolunoa ba tubatuba kira ba tayamu kubolua Urana yaha mana te,
ba tayamu kubolu sanggam titiamdi. Tubatuba kira ba tawasa mana kira
kuboluradi, tawa maringina, xaung talibu kubolua Urana yaha mana ba
mana bungina hatata li.
13 Talibulibu bila ba, baing bunging taininau tata ragunga mana axa ba
bagula libu kira tayaha sibuna mana. Taragu mana Urana sabanga kiria,
mana Lipuxira Xabinga Muliama, Yesu Kristo, ba goxoya ma ralania!
14 Yunga ing sibuna walinganoa bila giminak bu xap kira muli sangua
kubolu diang haringinganoa! Bu damia kira. Bu libu kira tawa ing sibung
lipuxindi kira tahaxi mana talibu kubolu xai longgalo.
15 Bing utubatuba axadi ba. Uharingiadi ba dilibudi. Lipu gaxarea disu
manadi te, bing uhamaringiadi haringina. Ung gusanga haringinga ba
ulibu bila ba. Ngasina yaya ba naung. Binabu labu uyunga lipu tela tatua
haruangamau tai.

3

Libu Kubolu Xaiyua

---

* **2:9** ***lipu oxata olanggamdi***—Lipu na bila ba waxata mana lipu tela mana ing murunganoa te. Lipua waxata mana bing wa bila moxonoa, saing tabina lipu oxata olanggama walinganoa.

1 Uhanaunau lipudi muli ba duwa hawa mana gabman xaung yanamindi.
Disu mana haruangadinga, saing bungingbunginalo daxauxau mana dilibu
baraxing baraxintadi daxai.
2 Labu daharungia lipu telau tai, saing labu dahakhaxiu tai. Tegu. Duwa
mosiu ing ganina saing ditatua ding mana lipu longgalo.
3 Utubatubadi bila ba, namua na muga kira xauna xabiangara xai te saing
tasu mana haruangua te. Tayunga lipudi dilangua kira saing tawa lipu
oxata olanggamdi mana kubolu diang xangxana xaung sangga murungang
xangxana. Walingaradi dibaxagi mana gamoradi didoa xaung xawanga.
Talibu lipudi ba hauxading sibuna makira saing hauxara sibuna makira
xauna.
4-5 Talibulibu bila ba, ning Urana xap kira muli! Libu xai makira, murung
sibuna makira, saing xap kira muli! Talibu kubolu maringin tela te bu libu
bila ba makira. Tegu. Ing sibuna libu bila ba namua na usinga kira! Xap
kira muli bila li: Damia kira bu sina unggutinga hauna xaung walinga
hauna nakira mana Aningonoa ina ta maluxu makira.
6 Urana hatuminganoa mesa makira bungina matu Aningonoa makira,
mana axamana Yesu Kristo, Lipuxira Xabinga Muliama, libu.
7 Libu bila ba bu tasok garandi, binabu tata ragunga mana taxap walinga
subingang teguama. Daxanga mana axadi bagudi ba wau, namua na
baxanga ba kira tawa maringina mana kubolua atin dimoti makira.
8 Alaba haruanga maxunamdi sanga uhatum haringina manadi. Binabu
ngabo ba uhaxi mana utubatuba lipudi mana axadi li, bu lipu longgalo
dahatum haringina mana Urana, sanga ba dimaxania ba dilibu kubolu
xaidi bungingbunginalo. Tubatubaikkadi li bing xai sibundi saing dahauli
lipu longgalo.
9 Ne lipu teladi duwau, hatumingading daxaxa ding te, saing dibo ba
dahakhaxi ranguaung mana axadi namuxiding te bila buxiradi xaung
suxingadingdi. Dahaung haruangia saing dahakhaxi mana tasu mana
Yudadi hanaunaungadingdi kimbo tegu. Labu uta tangamlianoa mana
haruangadingau tai, namua na axadi ba dahauli lipudi ba disu mana
kubolu xaiyua te.
10 Nabu lipu tela tuba ba libu autu guguniangadi, bing usina haruanga
haringina na bu hamaringia hatuminganoa. Ulibu bila ba bunging
taininau, saking bunging luwa. Baing ina naga, nabu lungu haruangama
te, bing uyamu.
11 Maxung sibuna uxabia ba lipua na bila ba yamu ulek maxunama.
Kubolung diandi daxap suxuyangua maina.

Haruanga Kimuam

12 Ngasoxi Atemis kimbo Tikikas mala ranguaung to. Baing ina
naga uhaxi ba usok manga long sabangga Nikopolis, namua na ngahau
hatumingua ba ngawa la ba bunging xaringana.
13 Ngabo ba uhaxi ba uhauli Sinas, lipu hanaunaunga suxunguxun-
guama, xaung Apolos tang mana tang haxangadinga, bu diraxap mana
axamang tela te.
14 Riara hatuminga haringinamdi bing daxap xabianga mana dilibu
kubolu xai bungingbunginalo bu dahauli lipu raxabingamdi. Nam
walingadingdi aningoding te.
15 Lipu longgalo duwa rangua nga disina xaidap xai naung. Uharua
xaidap xai na riara hatuminga haringinamdi muruding sibuna mam.
Ngasabu ba Urana atin dimoti mang longgalo.

Aposel Pol bung xailong tela mala rangua rianoa. Tauxu xailongga li ba,
Pailimon

Namua Pol Bung Mala Na Pailimon

Pailimon bing lipu hatuminga haringinam tela yabanoa Kolosi. Ina lipuxing oxata olanggamdi. Baing tela yanoa Onesimas. Hanai mana Pailimon saing giti mala. Kubolua ba Rom hanaunaungadinga harua ba sanga mana mati mana. Kimuya, Onesimas sok mana Pol, lungu ulek xaiyua, saing hatum haringina. Binabu Pol bung mala rangua Pailimon bu xusunga ba yunga Onesimas kubolunoa, namua na ina xauna lipu hatuminga haringinam tela. Bung xailongga li bungina bung mala rangua Kolosidi, binabu bung bila niani AD 60.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1-3)*
- Haruanga sabungama harua xai sibuna mana Pailimon *(4-7)*
- Pol sina hatuminganoa na Pailimon *(8-21)*
- Haruanga kimuam *(22-25)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pol, ngawa lipu salak yabanama namua na ngatuxu Kristo Yesu
oxatanoa. Ngagabu riara hatuminga haringinama Timoti.
Tam gasina xailongga li naung Pailimon, riamam xai murumam maung,
riamam oxatama,
2 xaung na haing riamama Apia, xaung na Akipas, riamam haungingam
Urana haungingania, xaung na lipu sabungamdi digugunia numamia.
3 Ngasabu ba Tibura Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo tang atiding
dimoti mang xaung ba tang dilibu gamoimdi duwa mosiu.

Pol Harua Xai Sibuna Saing Sabu

4 Bungingbunginalo ngaharua xai sibuna na Urana ngayua bungina
ngahatumiaung mana sabungagudi,
5 namua na lipudi dinaxuya nanga mana kuboluma uhatum haringina
mana Toxoratamona Yesu xaung kuboluma murum sibuna mana Urana
lipuxing maringing longgalo.
6 Xauna ngasabu ba mana xabiangama mana axamang longgalo Urana
sinadi nakira, bing kubolua li tubu: Kubolua ugugunia rangua riam
hatuminga haringinamdi, uharingiadi, oxop haringingua ranguadi, utaga
ranguadi, usok taininau ranguadi. Ngabo ba alaba sok bu sina yaya na
Kristo.
7 Riagu hatuminga haringinam mana, kuboluma murum sibuna mana
Urana lipuxing maringindi libu gamogua yaha sibuna, saing haringia nga
namua na uharingia hatumingadingdi.

Pol Sina Hatuminganoa Na Pailimon Mana Onesimas

8 Kuboluma bila ba, binabu ngabo ba ngaxusungaung mana axamang
tela. Ngataga rangua Kristo, saing nga yanam sanga mana ngatabinaung ba
ulibu kubolua maring Urana maxania, ning ngabo ba ngasu mana daxanga
na bila ba te. Tegu.

9 Kitam lipudi tahatum haringina mana Kristo bing tasu mana kubolua
murura sibuna mana lipudi. Baing bila balau, nga Pol—nga duanga xaung
hatata ngawa lipu salak yabanama mana namua ngatuxu Kristo Yesu
oxatanoa xauna—
10 ngabo ba ngaxusunga ba ulibu kubolu xai mana garagua Onesimas.*
Wa garagua namua na ngaxai ma bu hatum haringina mana Kristo
bungina ngawa salak yabania.
11 Muga bing oxatan te maung namua na hanai xalingimdi saing giti
mala, ning hatata oxatana maung xaung nga!
12 Ngasoxi goxoya ma ranguaung hatata. Baing bila ngasoxi nga sibugu
atigua ranguaung.
13 Muga hatumingagua bing ngabo ba ngatuxu la li rangua nga bu
xap yabama bu hauli nga bungina ngawa salak yabania li mana namua
ngabaxanga ulek xaiyua.
14 Ning ngabo ba unai mana to. Baing ina naga, ngatuxu te. Hauxagu ba
ngahaxi mana ulibu kubolu xaiyua manga. Tegu. Ngabo ba ulibu kubolua
li mana ung sibum murungama.
15 Bola namua wa halianga monga maung bing sanga mana hatum
haringina mana Kristo, saking oxop muli bu wa ranguaung bungingbung-
inalo.
16 Ne hatata ina wa lipuxim oxata olanggam ing ganina te. Tegu. Xai buk
mana lipu oxata olanggam tela, hatata bing riam hatuminga haringinama,
sanga ba murum sibuna mana. Lipua nga murugu sibuna mana, ning
ngaxabia bagula ung murum sibuna mana sabanga. Bagula murum
sibuna mana bila lipu tela, xaung bagula murum sibuna mana bila riam
hatuminga haringinam tela taga rangua Toxoratamona xauna.
17 Baing ina naga, nabu uhatumia nga bila babangama, bing oxop bila
oxop nga.
18 Nabu libu dian tela maung, kimbo ing haxuyangana wa ranguaung,
bing uyunga axadi ba rangua nga.
19 Nga Pol, ngabung haruanga li nga sibugu rimagia: Nga ba bagula
ngahaxuyadi. Ning uhatum to. Ngaxaiung ma bu uhatum haringina mana
Kristo, binabu haxuyangama wa rangua nga bing walingama naga.
20 Riagu hatuminga haringinama, ulungu to. Kitam tataga rangua
Toxoratamona, binabu ngabo ba ulibu kubolu xaiya li manga. Uharingia
hatumingagua bila ba, namua na kitam tataga rangua Kristo.
21 Ngaxabiau, bagula usu mana hatumingagua. Baing ina naga, bila
balau ngabung ma ranguaung, namua na ngaxabia bagula ulibu bila
ngaxusungaung ing ganina te. Tegu. Bagula ulibu sabanga mana
xusungangagua.

Haruanga Kimuam

22 Ne axamang tela muli—Uxauxau numa lun tela manga, namua na
ngahatum ba Urana bagula haxuya sabungaimdi, saing bagula yunga nga
ba ngagoxoya ma ranguang.
23 Epapras, riagu salak yabanama namua na tuxu Kristo Yesu oxatanoa
xauna, sina haruanga xaidap xai naung.
24 Riagu oxatamdi Mak, Aristarkas, Demas xaung Luk, ding xauna disina
xaidap xai naung.
25 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu Kristo atin dimoti mana aningoimdi.

---

* **1:10** ***Onesimas***—Onesimas yanoa namuxina bing *oxatana maina.*

Xailongga li ila rangua Yuda hatuminga haringinamdi. Tauxu xailongga li ba, Hibru

Namua Dibung Mala Na Hibrudi

Lipu buningama bing Yuda tela hatum haringina mana Yesu. Bung mala na Yudadi dahatum haringina mana Yesu. Ne daxap salaga rangua Yesu bixuandi, binabu dibo ba digoxoya mala mana kuboluding muganga mana disabu mana Urana. Binabu mana xailongina, lipu buningama hatanga ba Yesu dali Yudadi hatumingading longgalo, hanaunaungadinga, kuboludinga, haruanga longgalo dahau ba, kuboluding disabu mana Urana manadi. Baing ina naga, yanoa sabanga. Bila balau hatanga ba haruanga longgalo Urana harua mana Lipuxing Mogunganama, ungguti mana Unggutinga Xailongina (Stat) ila sup mana Malakai, Urana Xuang Muganga longgalo daharua mana Yesu. Binabu bo ba dahatum haringina mana Yesu ing ganina, ne Moses kimbo Urana uleginamdi kimbo lipu tela, tegu. Bila balau lipu buningama hatanga ba Yesu lipu aningoxam mana Urana xaung kira, yanoa sabanga sibuna, dali Aron yanoa xaung dali Yudadi lipuxiding hananiangam longgalo. Bung xailonginoa bila niani AD 68.

Lipu Buningama

Lipua bung xailongga li bung yanoa te. Bila niani AD 200 lipu tela yanoa Tertulian bung xailong tela, saing baxanga ba Banabas bung xailongga li. Ning lipu teladi daharua ba Apolos bung. Ne lipu xabiangam longgalo daharua ba lipu buningama bung Urana murunganoa.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam: Lipua hau Urana haruangang haunua bing Yesu, yanoa sabanga sibuna *(1:1-4)*
- Yesu Kristo yanoa sabanga sibuna, dali Yudadi mugangading longgalo *(1:5–7:20)*
- Yesu Kristo lipu hananiangam sabanga sibuna, oxatanoa dali ding longgalo *(Hataina 8–10)*
- Haruanga harua mana tahatum haringina xaung tali haringina *(Hataina 11–12)*
- Haruanga kimuam *(Hataina 13)*

Urana Garanoa Yanoa Sabanga Sibuna

1 Waleu sibuna, mana bunging xumana xaung mana daxanga xangxana
Urana harua na mugangaradi lipuxing suxunguxunguamdi haruangadin-
gia.
2 Ne hatata mana xaidap subingandi harua nakira Garanoa haruangania,
lipua tongtongia axamandi rimania ba, lipua mogu ba xap xalinging
longgalo.
3 Garanoa hatanga sibuna Urana ralanoa, saing maxang taining sibuna
bila Urana. Libu axamang longgalo duwauyu mana haruangang haringina.
Kimuya mana tongtongia daxanga kubolu diang damianganama, rung
mari Toxoratamona Haringing Sibuna rimang rimamo rubinia long xaiya.
4 Binabu dali Urana uleginamdi sibuna, namua na yaya xap ba dali
yadingdi sibuna.

5 Namua naga Urana harua na Garanoa ba,

“Ung Garagua,
hatata ngasok Tibum.”✡

Saing haruanga tela harua mana ba bing:

“Bagula ngawa Tibuna,
saing bagula wa Garagua.”✡

Uleginam baruamta harua bila ba na? Tegu.
6 Xauna, bungina soxi Garang Matuaua mari titia li, harua ba,

“Bing Urana uleginam longgalo disabu mana.”*

7 Mana uleginamdi, harua bila li:

“Libu uleginamdi ba duwa bila yanga,
libu lipuxing oxatanamgadi ba duwa bila yap manandi.”✡

8 Ning mana Garanoa harua ba,

“O Urana, bagula uwa etua’m kabukabum xaitamoxiama bungingbungi-
nalo,
saing bagula uwasa mana Yonggaxima kubolu maringinia.
9 Murum sibuna mana kubolu maringina saing hauxam sibuna mana
kubolu diana,
binabu nga Urana ungia ba, ngamatu guxenga yahangama mari
maung.
Mana kubolua li ngahatanga ba udali riamdi.”✡

10 Xauna Urana harua na Garanoa ba,

“O Toxoratamona, mugamugau sibuna utongtongia titi wanggundi,
saing sabalunoa sok rimamia.
11 Bagula disup, ne bagula uwauyu,
bagula didoa bila imang muganga.
12 Bagula ulukidi bila imang maxaxaya,
bagula uhaxuyadi bila lipu tela sau imang hauna.
Ning ung ba uxugia te,
saing subingam te.”✡

13 Xauna, harua bila li na uleginam tela te bungina harua na Garanoa ba,

“Urung kabukabu yayam wa rimagu rimamo rubinia,
laing ngata bixuamdi
hawa maung.”✡

✡ **1:5** Olaidi (Buk Song) 2:7 ✡ **1:5** 2 Samwel (2 Samuel) 7:14; 1 Naxuyanga (1 Stori) 17:13 * **1:6** Haruanga baguli sok mana Hanaunaunga (Lo) 32:43 ✡ **1:7** Olaidi (Buk Song) 104:4 ✡ **1:9** Olaidi (Buk Song) 45:6-7 ✡ **1:12** Olaidi (Buk Song) 102:25-27 ✡ **1:13** Olaidi (Buk Song) 110:1

14 Binabu Urana uleginamdi duwa mana baru namuxinta? Duwa
aningoningodi dituxu oxatanoa. Urana soxidi bu dahauli lipuadi bagula
xapdi muli.

2

Tamaxania Nam Tayunga Ulega

1 Bila balau, binabu tatuxu haringina haruanga maxunama talungu ba,
nam tala tala bu tarabang.
2 Namua na ulega Urana uleginamdi dibaxanga waleu li haringina.
Xauna, lipu longgalo didali hanaunaunga li xaung disu mana te, ding daxap
salaga hasusu mana kuboludinga.
3 Bila balau, baing ina naga, nabu tayamu ulek sabangga li mana Urana
xap lipudi muli, bing bagula tadali salaga baru? Ulekka li Toxoratamona
habingia muga, saing adi dilungu ba dahatanga nakira ba maxuna.
4 Urana xauna hatanga ba maxuna bungina libu axamang haringing
xangxana, xaung bungina sina yahangadi dima rangua Aningonoa ba, tuxu
sinak manadi mana ing murunganoa.

Yesu Sok Bila Riandi

5 Walinga ma kimuya ba, walinga hauna hatata taharua mana ba, Urana
mogu uleginamdi ba duwa etua mana te.
6 Ne mana Urana Xuanoa lipu tela harua na Urana ba,

"Lipudi ding baraxinta bu uhatumiadi?
Garadingdi ding baraxinta bu uwasa manadi?
7 Uta lipudi hawa mana ulegimgamdi bunging mongaitau.
Ne ulibu lipudi yadingdi duwa sabanga, uitidi bila xaitamoxidi,
8 saing uta axamang longgalo hawa manadi."✡

Baing haruanga "axamang longgalo" namua bing axamang tela wa olang
singia te. Ne hatata tabagu axamang longgalo duwa hawa manadi te.
9 Ning tabagu Yesu, lipua Urana ta hawa mana uleginamdi bunging
gamoitau. Tabagu hatata xap yaya sabanga xaung Urana iti bila xaitamoxi,
namua na xap salaga saing mati, bu mana Urana kubolung atin dimoti ba,
Yesu xap lipu longgalo yabadinga matiania bu haulidi.
10 Urana tongtongia axamang longgalo xaung ding duwa mana ing
murunganoa. Bo ba xap garang xumana mala bu duwa rangua ralania.
Binabu maring ba libu lipua ila muga mana oxata baguba xap salaga, bu
wa lipua sanga sibuna mana xaxa daxangua mana Urana xapdi muli.
11 Namua na lipua libudi dimaring xaung lipuadi disok maringina ba,
ding duwa bakbak taininau. Namua naga Yesu memeyan te ba uxudi ba
kixingindi.
12 Harua na Urana ba,

"Bagula ngatula yama na kixingigudi,
mana lipudi digugunia'm sabungua maxadingia ba,
bagula ngawaya olaidi diti yama."✡

13 Baing harua muli ba,

"Bagula ngahatum haringina mana Urana."✡

✡ **2:8** Olaidi (Buk Song) 8:4-6 ✡ **2:12** Olaidi (Buk Song) 22:22 ✡ **2:13** Aisaya (Aisaia) 8:17

Baing harua muli ba,

“Bagu nga, nga ngagabu garadi Urana sinadi nanga.”✡

14 Tauna, garadi harua manadi ba bing lipudi. Sanggading xaung sibiding. Binabu Yesu xauna sok lipu bila ding baing, bu mana matianoa sanga
ba hanggalangia xaungadi yanamidinga, lipua tuxu matia haringinganoa
ba.
15 Lipudi dimaxuwa mana matiyua, saing maxuwanga ba tuxudi
haringina salak yabania xaidabiding longgalo. Ning Yesu mati bu uniadi
sangua salak yabana ba.
16 Maxung sibuna, oxatana ba hauli Urana uleginamdi te. Tegu. Hauli
Ebraham bakbagindi.
17 Namua naga Yesu sok sibuna bila bakbagindi, bu sok lipu hananiangam mugamugangama usingadi, xaung bungingbunginalo tuxu Urana
oxatanoa haringing sibuna. Bing sok sibuna bila bakbagindi xauna bu libu
Urana atin daxaringa mana matianoa, xaung tongtongia daxangua mana
Urana yunga lipudi kuboluding diandi.
18 Yesu ing sibuna xap salaga bungina tubaikdi daxap, binabu sanga ba
hauli lipu gaxarea tubaiga xapdi.

3

Yesu Yanoa Dali Moses Yanoa

1 Riagu hatuminga haringinam mana, ang Urana iniadi, saing wagiang
bila wagi nga. Binabu ahatumia Yesu gaxarea. Ina Urana aposelinoa xaung
lipu hananiangam mugamugangama. Ina lipua tabaxanga ba tahatum
haringina mana.
2 Urana mogu bu tuxu oxatadi ba, saing tuxudi haringina, bila Moses
tuxu Urana oxatanoa haringina liwe mana Urana lipuxing numanamdi.
3 Ne Urana sina yaya sabanga sibuna na Yesu, dali Moses baing,
bila lipudi diti lipu numa tongtongianganama yanoa etua mana numua
tongtongia ba.
4 Bila li: Numa longgalo lipudi ditongtongiadi, ne axamang longgalo
lipuxiding tongtongianganama bing Urana.
5 Moses tuxu oxatua haringing sibuna liwe mana Urana lipuxing
numanam longgalo. Oxatanoa bing baxanga axamandi Urana bagula
harua manadi kimu.
6 Ne Kristo Urana Garanoa, saing tuxu oxatua haringing sibuna etua
mana Urana lipuxing numanamdi bila ba. Baing kira bing lipuxing
numanamdi, nabu tatuxu haringina kubolura hatuminga haringinama,
xaung kubolura tata ragunga mana axamana Urana bagula libu makira.

Tamaxania Nam Tahatum Haringin Te

7 Bila balau, binabu tasu mana Urana Aningonoa haruanganoa ba,

“Nabu alungu waxungtuanoa hatata,
8 bing labu ariba hatumingaimdiu tai
bila mugangaimdi dilibu bungina diyamu nga,
mana bunging tubaikkam long xoliania,
9 longga mugangaimdi dituba dituba nga
saing dibagu axamang haringindi ngalibudi laing niani 40.

✡ **2:13** Aisaya (Aisaia) 8:18

10 Namua naga atigu disala mana lipuadi ba,
saing ngaharua ba, ‘Bungingbunginalo hatumingadingdi dirabang,
saing dahaxa mana daxangagua te.’
11 Binabu atigu disala, ngabaxanga haruangua ngahau ba,
‘Sanga ba diluxu mana yabagu yaguangama te.’ ”✡

12 Riagu hatuminga haringinam mana, amaxania, nam angia tela hatuminganoa doa xaung hatum haringin te, saing alaba libu hayamu Urana walingama.
13 Ning aharingiang xaidap taining tainina mana bungina duxu ba “Hatata”, nam kubolu diana muraginoa libu angia tela hatuminganoa ribaina.
14 Namua na kira tababa Kristo nabu maxung sibuna tatuxu haringina hatumingara haringina bila tatuxu muga, laing walingaradi disup.
15 Bila Urana Xuanoa harua ba,

“Nabu alungu waxungtuanoa hatata,
bing labu ariba hatumingaimdiu tai
bila mugangaimdi dilibu bungina diyamu nga.”✡

16 Gaxarea dilungu Urana waxungtuanoa saing diriba hatumingadingdi? Ding ba mugangaradi Moses xaidi masok Isip baing.
17 Baing gaxarea Urana atin disala manadi laing niani 40? Adi dilibu kubolu diana baing, adi sanggadingdi dibuya long xoliania ba.
18 Baing gaxarea Urana harua manadi bungina harua ba bagula diluxu mana yabang yaguangama te? Adi naga dilungu haruanganoa te.
19 Baing ina naga, tabagu ba sanga ba diluxu te, namua na dahatum haringina mana te.

4

Long Yaguangama Ragu Urana Lipuxindi

1 Urana hau haruangua ba bagula taluxu mana yabang yaguangama. Baing haruanga ba hatata haringguyu. Binabu tamaxania, nam angia tela dali Urana yaguanganoa.
2 Namua na taxap ulek xaiyua bila ding baing, ne ulekka dilungu ba haulidi monga te, namua na adi dilungu ba ditaga rangua hatuminga haringina te.
3 Ne kira gaxarea tahatum haringina, kira taluxu mana yabang yaguangamga ba. Ne mana teladi, bila Urana harua ba,

“Binabu atigu disala saing ngabaxanga haruangua ngahau ba,
‘Sanga ba diluxu mana yabagu yaguangama te.’ ”✡

Ning oxatanoa sahi mugamugau sibuna baing, bungina tongtongia titia.
4 Namua na Xuanoa haruangang tela harua mana xaidap 7 bila li: “Mana xaidap 7, Urana yagua mana oxatua.”✡
5 Ne Xuanoa haruangang tela tabagu masup harua ba, “Sanga ba diluxu mana yabagu yaguangama te.”

✡ **3:11** Olaidi (Buk Song) 95:7-11 ✡ **3:15** Olaidi (Buk Song) 95:7-8 ✡ **4:3** Olaidi (Buk Song) 95:11
✡ **4:4** Unggutinga (Stat) 2:2

6 Adi dilungu ulek xaiyua muga diluxu te, namua na disu mana Urana
haruanganoa te. Ne Urana muruna mana lipu teladi bagula diluxu mana
yabang yaguangamga ba.
7 Binabu Urana mogu xaidap tela muli uxu ba "Hatata". Bunging
maxaxaya sup, baing baxanga Xaitamoxi Debit suxungunia bila ba.
Haruanga ba ngabaxanga masup ba, harua ba,

"Nabu Hatata alungu waxungtuanoa,
bing labu ariba hatumingaimdiu tai."✡

8 Tauna, nabu maxuna Yosua sina yaguangua nadi masup, bing Urana
sanga ba harua mana xaidap tela muli kimuya te.
9 Binabu, xaidap yaguangam tela wauyu, ragu Urana lipuxindi. Bagula
diyagua bila Urana yagua Xaidap Yaguangamia.
10 Namua na lipu gaxarea luxu mana Urana yabang yaguangama, ina yagua
mana oxatanoa bila Urana bungina yagua mana oxatanoa waleu sibuna.
11 Binabu tahaxi ba taluxu mana yabang yaguangamga ba, nam kiria tela
xung mari mana kubolu dudunama bila mugangaradi.
12 Namua na Urana haruanganoa ina walinga xaung haringinga. Max-
axang sibuna saing maxaxanganoa dali waxang sabanga maxaxang luwam
longgalo. Su lipua ila sup lung sibunia saing su saha lunoa xaung
aningonoa, bila waxanga su saha tuang sigingandi xaung tuang orandi.
Suxuya lipu hatuminganoa xaung murunganoa.
13 Axamang tela Urana tongtongia sanga ba hisa mana maxandi te.
Axamang longgalo duwa sabasabia sibuna Urana maxania. Baing kimuya
bagula tabaxanga kubolura longgalo namuxidingdi maxania.

Yesu Lipuxira Hananiangam Mugamugangama

14 Binabu tatuxu haringina hatuminga haringina kira tabaxanga, namua
na kira lipuxira hananiangam mugamugangam sabanga, saing haing mala
long xaiya masup. Ina Yesu, Urana Garanoa.
15 Maxung sibuna lipuxira hananiangam mugamugangama sanga ba
usinga kira lipu haringinga teguamdi, namua na tubaik longgalo daxap
bila daxap kira, ning ina libu kubolu dian tela te.
16 Binabu labu tamaxuwa mana tala haxek mana Urana kabukabung
xaitamoxiamau tai, namua na atin dimoti makira. Tala bu taxap kubolu
usingangam xaung kubolua atin dimoti, ba tang dahauli kira bungina
mauxangandi daxap kira.

5

1 Lipu hananiangam mugamugangam longgalo, ding lipuadi Urana
mogudi liwe mana lipudi. Mogu taining tainina ba li liwe mana Urana
xaung lipudi, bu wa lipuxiding aningoxama, sina yahangadi xaung
hananiangadi na mana lipudi kuboluding diandi.
2 Lipu hananiangam mugamugangama sanga ba libu kubolu xaringana
na lipudi hatumingadingdi dirabang, namua na kubolu haringing teguama
xap xauna.
3 Namua naga bing hanania mana ing sibung kubolung diandi xaung
dingiadi xauna.
4 Baing lipu tela xap yaya sabangga ba ranguaina te. Tegu. Urana wagi
mana oxata ba, bila wagi Aron waleu sibuna.

✡ **4:7** Olaidi (Buk Song) 95:7-8

5 Baing Kristo bila ba xauna. Iti yanoa ba xap lipu hananiangam
mugamugangam oxatanoa te. Tegu. Urana naga mogu, harua na ba,

"Ung Garagua,
hatata ngasok Tibum."✡

6 Baing Xuang hataing tela harua ba,

"Ung guwa lipu hananiangam bungingbunginalo,
maxang taininau bila Melkisadek."✡

7 Bungina Yesu wa titia li, sabu haringina xaung maxang langindi diri,
xaung wagi mana Urana ina haringinganoa sanga mana xap muli sangua
matiyua, saing Urana lungu, namua na tatuaina xaung wa hawa mana.
8 Maxuna, ina Urana Garanoa, ning xap salaga, saing bila balau xabia
sibuna mana kubolua su mana Urana haruanganoa.
9 Baing bila balau Urana hatanga ba Yesu maringing sibuna, sanga sibuna
ba sok namu mana Urana xap muli lipu gaxarea disu mana haruanganoa,
bu duwa xai bungingbunginalo.
10 Binabu Urana mogu ba sok lipu hananiangam mugamugangama,
maxang taininau bila Melkisadek.

Tamaxania Nam Xung Kira Bu Tahanggalang

11 Am haruangamam xumana ba am gabaxanga mana Kristo bila
Melkisadek, ne makasa mana am gabaxanga namua na axap xabiangua
sap te.
12 Namua na ahatum haringina mana Kristo bunging maxaxaya masup,
sanga mana atubatuba lipu teladi, baing tegu! Ahixiyauyu mana lipu tela
ba tubatubang mana Urana Xuang maxaniagindi muli. Ang ba bila gara
kambagindi sanga ba daxang anginga haringina te. Abo ba anam ing
ganina!
13 Namua na lipu gaxarea nam ing ganina wa gara kambaginauyu.
Xabianganoa raxap mana Urana daxangang kubolu maringinama.
14 Ning anginga haringina sanga mana lipu haringindi. Ding lipuadi
bungingbunginalo ditubatuba hatumingadingdi ba disu mana kuboluadi
Urana muruna manadi. Bila balau daxabia xai sibuna ba disuxuya
kuboluadi daxai xaung kuboluadi didoa.

6

1 Baing ina naga, tasauya Urana Xuang tubatubaingang maxaniaging
maringindi mana Kristo muga taxapdi, saking tala mana tubatubain-
gang mauxandi bu tasok lipu aningoningoam haringindi. Heku tarang
tubatubainga tuxandi muli taxapdi muga ba. Tubatubaingadi bila
taxugia hatumingaradi sangua kuboluadi daxai lipudi mala mana matiyua,
tahatum haringina mana Urana baru,
2 tubatubaingadi mana lipudi daxap langa baru, tata rimaradi mana
lipudi tasabu baru, matiadi dimesa muli baru, xaung Urana bagula suxuya
lipudi kimuya saing haxuyangadinga bagula wa bungingbunginalo baru.
Axadi ba tubatubainga maxaniagindi. Ngabo ba tasauyadi tala mana
tubatubainga mauxandi.
3 Baing nabu Urana nai, bing bagula tasauyadi.

✡ **5:5** Olaidi (Buk Song) 2:7 ✡ **5:6** Olaidi (Buk Song) 110:4

4-6 Lipu gaxarea muga dahatum haringina xaung hatumingading daxaxa
ding, xaung duxunumia yahangua Urana sina, xaung ditaga rangua
Aningonoa, xaung duxunumia Urana Xuana ba xai, xaung dibagu Urana
Yonggaxinoa haringinganoa ma yu—lipuadi na bila ba nabu diyamu
Urana, bing baru daxanganta sanga mana digoxoya ma duxugia hatumin-
gadingdi muli? Tegu. Namua na nabu dilibu bila ba, bila ding sibuding
digoxi Urana Garanoa xai balingamia muli, saing disina memeya na
sabasabia.
7 Ahatumia lipua na bila ba bila titi. Nabu kuya mu titi hataing
tela xaidap xumana, saing langina laing aningona bu hauli adi duxuma
angingua, bing titia ba xap Urana guxaminganoa.
8 Ning titia waxu ruxunamdi disok mana ba ing ganina, oxatan te. Ragu
Urana hanggalangia ing ganina. Baing kimuya bagula tau.
9 Riamam mana, murumam sibuna mang, am gaharua ba amaxania bila
ba, ning am gahatum haringina ba axadi bagudi ba bagula disok mang
te. Urana bagula hauliang ba alibu kubolua muruna mana, saing xapkang
muli.
10 Namua na Urana lipu suxuyanga maringinama. Sanga ba halingalinga
oxataim xaidi te, xaung bagula halingalinga kuboluim muruim sibuna
ahatanga na bungina ahauli lipuxindi yania te. Baing xabia ba ahaulidiyu.
11 Am gabo ba ang taining tainina ahaxi mana Urana laing walingaim
subinganoa, bu axap axamang xaidi ata ragunga mana ba libudi mang.
12 Am gabo ba ubuimdi daharinggu tai. Tegu. Am gabo ba anaxu mana
lipu kiding babundi gaxarea dimuga mang, adi dahatum haringina xaung
dili haringina, binabu daxap axadi Urana hau haruangua manadi.

Haruangua Urana Hau Haringing Sibuna

13 Waleu sibuna, bungina Urana hau haruangua rangua Ebraham,
haringia haruanganoa ing sibung yania, namua na yaya tela wa etua mana
te.
14 Baing harua ba, “Maxung sibuna bagula ngasina guxama naung, saing
bagula ngalibu bakbagimdi disok xumana.”✡
15 Ebraham ragu mosiu bunging maxaxaya, baing ina naga, haruangua
Urana hau rangua aningona mana.
16 Lipu gaxarea dahau haruangua, duxu lipu tela yanoa dali dingia ba
daharingia haruangadinga. Bagula dahau haruangua bila ba bu disoxauti
hakhaxinga longgalo.
17 Binabu, bungina Urana bo ba hatanga rangrang ba bagula xugia
hatuminganoa te, na lipuadi bagula daxap axamana hau haruangua
ranguadi, bing haringia haruanganoa bila ba.
18 Libu bila ba bu haringia kira mana namua taxabia ba Urana libu
axamang luwa sanga ba tang duxugia te. Tela bing hau haruangua ba sina
guxama nakira, saing tela bing hau haruangua ba bagula ina wa haruangia
nabu sina guxama nakira te. Taxabia ba Urana, ina libu axadi ba, sanga
ba langua te. Binabu kira taluki mala rangua bu wasa makira, kira taxap
haringingua bu tata ragunga mana, ba libu axadi hau haruangua ba libudi.
19 Axa li tata ragunga mana haringia luroa, bila angga tela haringia
wagua bu oti mauli te. Lipua tata ragunga mana ba hauli kira bing Yesu,
ina luxu Urana maxania, bila lipu hananiangam mugamugangamdi diluxu
Urana Xahing imanging maxaxaya ubunia.

✡ **6:14** Unggutinga (Stat) 22:17

20 Yesu muga makira Urana maxania bu hauli kira. Sok lipu hananiangam mugamugangama bungingbunginalo, maxang taininau bila Melkisadek.

7

Melkisadek Lipu Hananiangama

1 Lipua Melkisadek ba, ina long sabangga Salem xaitamoxidinga, xaung lipu hananiangama mana Urana Eta Loam Sibuna. Mana xaidaba Ebraham dali xaitamoxi teladi saing goxoya ma, Melkisadek sok mana, saing xusunga Urana ba sina guxama na.
2 Baing Ebraham sina hataing 10 na Melkisadek mana xalaxaladi xapdi bungina dali bakbakkadi ba. Melkisadek yanoa namua bing "xaitamoxi mana kubolu maringina." Baing Salem namuxinoa bing "gamogamu mosiama", binabu ina xaitamoxi gamogamu mosiama xauna.
3 Mana Urana Xuanoa dibung tibuna yanoa te, dibung bauna yanoa te, xaung dibung mugangandi yadingdi te. Dibung xaidaba bauna hayau te, xaung dibung xaidaba mati te. Mana namuadi bagudi ba wa lipu hananiangam mugamugangama bungingbunginalo bila Urana Garanoa.
4 Ahatumia Melkisadek to. Lipua ba yanoa sabanga sibuna! Namua na mugangaroa Ebraham iti yanoa xauna bungina sina xalaxala dalingam hataing 10 na.
5 Tauna, mana hanaunaungua Urana sina na Moses tabagu ba Urana harua bila li: Isreldi bing dahata siangdi hataing 10, saing disina hataing tela na Libai bakbagindi daxap lipu hananiangam oxatanoa. Isrel longgalo Ebraham sibindi, ning Urana harua ba Libaidi ding ganiding daxap sianga rangua riadingdi bila ba.
6 Ning lipua Melkisadek ba Libai bakbaging tela te, ning xap hataing 10 rangua Ebraham. Xauna xusunga Urana ba sina guxama na Ebraham, lipua Urana hau haruangua rangua ba.
7 Baing taxabia rangrang ba lipu gaxarea sina guxama na lipu tela bing lipua ba yanoa dali lipua xap guxama.
8 Baing mana lipu hananiangamdi duwa Libai bakbagindi, daxap hataing 10, ne ding lipudi bagula dimati. Ning mana Melkisadek, lipua xap hataing 10 rangua Ebraham, bing talungu ba gamatauyu.
9 Binabu sanga ba taharua ba bila Libaidi digim hataing 10. Ding lipuadi daxap hataing 10, ne bungina mugangadinga Ebraham gim hataing 10 na Melkisadek, bila ding xauna digim,
10 namua na bungina Melkisadek sok mana Ebraham, Libaidi duwa maluxu mana mugangadinga Ebraham sibinauyu.

Yesu Bila Melkisadek

11 Hanaunaungua li etua mana hananianga oxatanoa Libai bakbagindi dituxu. Ne nabu oxatadingga ba sanga ba libu lipudi disok maringing sibuna Urana maxania, bing baruta diraxap mana lipu hananiangam xan tela ma tuxu oxatanoa bila Melkisadek? Nabu diraxap te, bing Libaidi duwa Aron sibindi ba bing ding sanga ba. Ning tegu.
12 Baing nabu hananianga bakbaging haunua sok, bing hanaunaungua xugia xauna.
13 Namua na lipu hananiangama Urana Xuanoa harua mana ba sok mana bakbaging tela. Waleu ma ing bakbaging tela tuxu hananianga oxatan te.

14 Taxabia rangrang ba Toxoratamona kiria sok mana Yuda bakbaginoa.
Ne mana bakbakka ba Moses baxanga haruanga tela mana lipu hananiangamdi te.
15 Baing sanga ba taxabia rangrang sibuna ba lipu hananiangamdi mana
Libai bakbagindi diraxap, nabu lipu hananiangam hauna bila Melkisadek
sok.
16 Baing sok lipu hananiangam mana namua hanaunaungua nai mana
bakbaginoa te. Tegu. Sok lipu hananiangam namua na ing haringingana
ba walinganoa sanga ba hanggalang te.
17 Namua na Urana harua na ba,

"Ung bagula uwa lipu hananiangam bungingbunginalo,
maxang taininau bila Melkisadek."✡

18 Haruanga ba hatanga nakira ba Urana hitixiya hanaunaunga mugan-
gua, namua na haringingan te ba hauli lipudi.
19 Namua na hanaunaungua libu axamang tela sok maringing sibuna
Urana maxania te. Binabu Urana tongtongia daxanga xai sibung haunua,
dali hanaunaungua. Mana daxanga ba tayaha ba tata ragunga mana
Urana, saing tala haxek rangua.
20 Baing bungina Urana mogu Kristo, hau haruanganoa haringina. Ne
lipu hananiangam teladi, tegu.
21 Bungina mogu Kristo ba sok lipu hananiangam, hau haruanga
haringina bungina harua na ba,

"Toxoratamona haringia haruanganoa,
saing bagula xugia hatuminganoa te:
'Ung bagula uwa lipu hananiangam bungingbunginalo.' "✡

22 Haruanga ba mogu Kristo ba wa lipua naga libu haruanga haungam
haunua aningona, saing haruanga haungam hauna ba dali sibuna mungan-
gua.
23 Muga, lipu hananiangamgadi ba xumana, namua na matiyua soxautidi
ba dituxu oxatadingauyu.
24 Ning Yesu wa bungingbunginalo, binabu yabanoa sanga ba sup te,
tuxu oxatanoa bungingbunginalo.
25 Baing ina naga, sanga ba xap muli lipu gaxarea ma rangua Urana mana
oxatanoa. Baing oxatanoa xung mari te, namua na bungingbunginalo wa
bu sabu na Urana ba haulidi.
26 Lipu hananiangam mugamugangama na bila ba hauli kira sibuna.
Maringing sibuna, xola mana kubolu dian tela. Sigixingang sibuna, xan
tela sibuna mana lipu kubolu dianamdi, saing Urana iti mahaing sibuna
etua long xaiya.
27 Raxap mana axamang tela te, bila lipu hananiangam mugamugangam
teladi. Ding bing dahanania hananiangadi xaidap taining tainina mala,
muga mana kuboluding diandi to, saking mana lipudi kuboluding diandi.
Ning Yesu yunga ing sibuna ba wa hananiangua bungina mati bunging
taininau mana lipu longgalo kuboluding diandi. Baing hananianga ba
haringinganoa sanga ba sup te.
28 Hanaunaungua Urana sina na Moses mogu lipuadi haringingading te
ba disok lipu hananiangam mugamugangamdi. Ning haruangua Urana

✡ **7:17** Olaidi (Buk Song) 110:4 ✡ **7:21** Olaidi (Buk Song) 110:4

hau ba ma kimuya mana hanaunaungua sina na Moses. Mana haruanga ba, mogu Garanoa, ina wa maringing sibuna bungingbunginalo.

8

Yesu Lipuxira Hananiangam Mugamugangama

1 Baing haruanga namuxing sibuna bing: Kira lipuxira hananiangam mugamugangama na bila li, ina rung Urana Haringinga kabukabung xaitamoxiam rimang rimamo rubinia long xaiya.
2 Tuxu oxatua Urana Xahing Sibunia long xaiya. Toxoratamona tongtongia. Xahia ba lipudi ditongtongia te.
3 Lipu hananiangam mugamugangam longgalo Urana mogudi dahanania yahangadi xaung hananiangadi, binabu bila balau lipuxira hananiangam mugamugangama xauna bing hanania axamang tela.
4 Nabu wa titia li, bing bagula wa lipu hananiangam te, namua na lipu hananiangamdi duwau, saing disina yahangadi disu mana hanaunaungua Urana sina na Moses.
5 Oxatua dituxu bing babu, dikisinga ing ganina axadi duwa long xaiya. Namua naga bungina Moses xauxau ba tongtongia Urana Xahinoa, Urana hanaunau ba, “Umaxania ba utongtongia maringina axadi li bila babua ngahatanga naung bimbia.”✡
6 Ning oxatua Yesu xap dali dingia. Xauna, haruangua hau liwe mana Urana xaung lipuadi dali mugangua. Baing axadi haruanga hauna li hau ba sinadi nakira, didali axadi haruanga muganga hau ba sinadi nakira.
7 Ahatumia. Nabu haruanga mugamugangama ba Urana hau rangua lipudi sanga sibuna, bing namuxin te mana Urana hau haruanga tela.
8 Ning mugamugangama sanga te, namua na Urana bagu lipudi kubolud-
ingdi didoa, binabu harua ba,

“Bagu xaidaba ma yu,
bungina bagula ngahau haruanga haunua
rangua lipu Isreliamdi
xaung lipu Yudamdi.
9 Bagula wa bila haruangua
ngahau rangua mugangadingdi te,
bungina ngatuxu rimadingdi
bu ngaxaidi masok sangua Isip,
namua na disu mana haruangua ngahau te,
saing ngayamudi.
Toxoratamona harua bila ba.
10 Haruanga baguli bagula ngahau rangua lipu Isreliamdi,
kimuya mana bungina baguba. Nga Toxoratamona ngaharua ba.
Bagula ngata hanaunaungagudi hatumingadingia
xaung bagula ngabungdi ludingia.
Bagula ngawa Urana dingia,
saing bagula duwa lipuxigudi.
11 Bagula lipu tela tubatuba rianoa kimbo bakbaginoa te,
tubatubaiga ‘Bing uxabia Toxoratamona xai’ sanga ba ditubatuba te,
namua na bagula ding longgalo daxabia nga,
lipu yaya teguamdi digabu lipu yayamdi xauna bagula daxabia nga.
12 Namua na bagula ngayunga kuboludinga didali hanaunaungua,

✡ **8:5** Xapdi Muli (Kisim Bek) 25:40

saing bagula ngahatumia kuboluding diandi muli te.”✡

13 Bungina Urana uxu haruanga ba bagula hau ba “hauna,” bing libu
mugamugangama oxatan te. Baing axa oxatan te, bing muganga saing
haxek ba hanggalang.

9

Kubolu Sabungama Maluxu Urana Xahing Titiamia

1 Mana haruanga mugamugangama Urana hau ba, sabunga hanaunaun-
gandi duwa, xaung sabunga numanoa xauna wa titia li.
2 Ditongtongia xahi. Mana xahi lung mugamugangama bing dita kabuk-
abu nagunggama, kabukabu salanga hananianganama xaung salanganoa.
Longga baguba duxu ba Urana Yabang Maringina. 3 Ne maluxu’m xahia
ba dingelia imang maxaxaya tela, mana soxauti lung tela muli duxu ba
Urana Yabang Maringing Sibuna.
4 La ba dita kabukabu bunuxuyang saminama dihibua mana gol, xaung
Bokis Hanaunaungama dihibua mana gol. Maluxu mana bokisia ba dita
nanggola gol, manna* wa maluxu mana, xaung Aron tukinoa waleu sibuna
haxang haunua sok mana ba, xaung siang hanaunaungam luwa.
5 Etua’m bokisia ba, kerubim† babung luwa duwa, tang dahatanga Urana
ralanoa, saing banggitongidingdi dikaukau bokisi xuanoa, longga lipu
hananiangam mugamugangama rumia siba mari mana, bu Urana bagula
yunga lipudi kuboluding diandi. Ning ganangana mana ngabaxanga axadi
ba namuxidinga la li te.
6 Tauna, dahamaringia axadi ba laing sup, baing xaidap taining
tainina lipu hananiangamdi diluxu xahi lung mugamugangamia ba dituxu
oxatadinga.
7 Ning lipu hananiangam mugamugangama ing ganina luxu xahi lung
lunamia bunging taininau maluxu’m niani taining tainina ing ganina.
Baing sanga ba luxu olang te, nabu xola sip. Tegu. Bing luxu xaung asaxa
sibinoa ba hanania na Urana bu sisia ing sibung kubolung diandi xaung
lipudi kuboluding diandi daxabia ba dilibudi te.
8 Mana axadi ba Urana Aningonoa hatanga nakira ba bungina xahi
mugamugangama liuyu, bing daxanga luxu Urana Yabang Maringing
Sibunia xaxaina teguyu.
9 Axadi ba duwa babu mana hatata li. Dahatanga ba yahangadi
disinadi xaung axadi dahananiadi ba, ding sanga mana dahamaringia lipu
sabungamdi hatumingadingdi te. Tegu. Duxunumia ba kuboluding diandi
duwauyu.
10 Hananianga bagudi ba sanga ba dahamaringia lipudi hatumingadingdi
sibuna te, namua na ding axamandi mana anginga xaung nunginga xaung
damianga xangxana ing ganina. Hanaunaungadi ba axamang sabasabam
ing ganina, oxatadinga wa laing Urana hamaringia daxanga haunua.

Kristo Sibinoa

11 Ning Kristo sok lipu hananiangam mugamugangama masup, saing xap
axamang xaidi ma tabagudi baing. Bungina ma, luxu mana Urana Xahing

---

✡ **8:12** Yeremaya (Jeremaia) 31:31-34 * **9:4** ***Manna*** anginga Urana libu ri long xaiya ma bu Isreldi daxang. † **9:5** Hatata lipu tela xabia *kerubim* baraxinta te. Oxatadinga bing duwasa mana longga Urana iniadi. Lipu xabiangamdi dahatum ba duwa bila asaxa abungindi, ne rimang luwa kiding luwa xaung banggitongiding.

xai sibuna wa long xaiya. Xahia ba lipudi ditongtongia rimadingia te. Sok
bila axamang titiamdi te.
12 Luxu xaung meme sibinoa xaung bulmakau tutubing sibinoa te, ne
luxu bunging taininau mana Urana Yabang Maringing Sibuna xaung ing
sibung sibinoa. Mana oxatana ba luba kubolura diandi sangua kira
bungingbunginalo.
13 Meme xaung bulmakau monindi sibidingdi, xaung bulmakau ha-
gaxandi hayatadingdi kimuya mana ditaudi yabia daxaningxaningdi
langia, axadi ba dirumiadi mari mana lipu gaxarea duwa sigixinga Urana
maxania te, bu libudi disok sigixinga sabasabia.
14 Ning Kristo sibinoa dali sibuna axadi na bila ba. Namua na ing
kubolung dian tela te. Baing ina naga, mana Urana Aningonoa wa
bungingbunginalo haringinganoa, hanania ing sibuna mala rangua Urana.
Binabu oxatanoa hamaringia hatumingaradi sibuna mana kuboluadi daxai
kira mala mana matiyua, bu sanga ba tatuxu Urana walingama oxatanoa!

15 Mana namua ba Kristo bing lipu aningoxama mana haruanga haunua
Urana hau, bu lipuadi Urana wagidi ba bagula bungingbunginalo daxap
guxamdi Urana hau ba sinadi nadi. Mati bu gimdi muli ba luba
kuboluding diandi sanguadi dilibudi bungina duwa hawa mana haruanga
mugamugangama Urana hau ba.

16 Bungina lipu tela bung haruangua hau ba baxanga gaxarea bagula xap
xalingindi kimuya mana matianoa, adi yadingdi duwa mana buninga ba
sanga ba daxap axamang tela te, laing dahatanga ba lipua bung haruanga
ba mati to.
17 Namua na buninga na bila ba oxatanoa bing bungina lipua mati ing
ganina. Bungina lipua gamatauyu, oxatan te.
18 Haruanga mugamugangama Urana hau rangua Isreldi bila buninga na
bila ba. Oxatan te laing hau haruanganoa xaung siba to.
19 Ahatumia, mana xaidaba Moses baxanga hanaunaunga longgalo na
burangua, harua laing sup, baing xap bulmakau tutubina xaung meme
tang sibidingdi saking xaningxaningdi xaung lang. Baing goxi sipsip
buxang sabuxana mana xaiya hisop‡ rimanoa saing tai sibia, saing rumia
mari mana hanaunaunga xailongindi xaung burangua.
20 Baing harua ba, “Sipka li haringia haruangua Urana hau, haruanga
tabinang ba asu mana.”✡
21 Bila balau, rumia siba mana Urana Xahinoa xaung axamang oxatang
sabunganamdi.
22 Maxuna, hanaunaunga tabina ba haxek ba disugua axamang longgalo
xaung sip. Baing nabu siba ri te, bing sanga ba Urana yunga kubolu diandi
te.

23 Bila balau, daxanga tela te mana didamia axadi ba duwa kisinganga
mana axamang long xaiyamdi. Hananianga ing ganina. Ning long xaiya
xahi xalingindi tegu. Urana bo ba xap hananianga xan tela dali sibuna
asaxadi dahananiadi ba.
24 Namua na Kristo luxu mana xahia lipudi ditongtongia rimadingia te.
Luxu mana xahia wa kisinganga mana xahi sibunoa te. Tegu. Luxu mana
long xaiya baing, bu li Urana maxania ba hauli kira.

---

‡ **9:19** Xaiya *hisop* bing xai tela wa Isrel waleu sibuna. Rimandi kaxukading, ne bungingbunginalo dituxudi ba dirumia siba xaung langa mana hananiangading oxatanoa. Ubagu Titinga (Namba) 19:6. ✡ **9:20** Xapdi Muli (Kisim Bek) 24:8

25 Ne luxu long xaiya bu hanania ing sibuna bunging xumana te, bila lipu
hananiangam mugamugangama luxu Urana Yabang Maringing Sibunia
niani taining tainina xaung ing sibung sibinoa te. Tegu.
26 Nabu bila ba, bing Kristo bagula xap salaga bunging xumana mana titi
soginganoa laing hatata. Ning hatata hatangaina masok bunging taininau
ing ganina mana xaidap subinganoa bu sisia kubolu diandi mana kubolua
hanania ing sibuna.
27 Lipudi kuboludinga bing dimati bunging taininau, saking dili haruan-
gia Urana maxania.
28 Bila balau Kristo yungaina bunging taininau ba wa hananianga ba sisia
lipu xumana kuboluding diandi. Baing bagula ma muli. Mana xaidapka
ba, bagula xoxi lipudi kuboluding diandi muli te, ning bagula ma ba xap
muli lipu gaxarea diragu mana.

10

Kristo Hananiaina Taininau Sanga Ba

1 Hanaunaunga Urana sina na Moses wa babu ing ganina mana axamang
xaidi dima yu. Ne axamang sibundi te. Namua na hanaunaungua harua ba
dahanania hananiangadi niani taining tainina, ne hananiangadi na bila ba
sanga ba dilibu lipu sabungamdi disok maringing sibuna Urana maxania
te.
2 Nabu bila ba, bing disahi oxata hananiangamga ba. Namua na lipu
sabungamdi bagula disok sigixingang sibuna masup, xaung sanga ba
duxunumia hatumingadingdi mauxading mana kuboluding diandi muli te.
3 Ne tegu. Niani taining tainina hananianga bagudi ba dilibudi
dahatumia muli kuboluding diandi duwauyu.
4 Namua bing bulmakau monindi xaung meme sibidingdi haringingad-
ing te ba disisia kubolu diandi.
5 Namua naga bungina Kristo bo ba ri ma titiauba, harua na Urana ba,

"Hananianga xaung yahanga xangxana murum manadi te,
ne uxauxau sanggagua ba sok hananianga xai.
6 Hananianga taungamdi xaung hananianga kubolu diang sisianganamdi
ung guyaha manadi te.
7 Binabu ngaharua ba, 'O Urana, bagu ngama li, ngama bu ngalibu murungama,
bila dibung manga Xuamia.' "✡

8 Muga harua ba, "Hananiangadi xaung yahangadi, hananianga taungamdi
xaung hananianga kubolu diang sisianganamdi murum manadi te, xaung
ung guyaha manadi te." (Ning maxuna hanaunaunga tabina ba dahanania
axamandi bila ba.)
9 Saking harua ba, "Bagu ngama li, ngama bu ngalibu murungama." Mana
haruanga ba unia haruanga mugamugangama Urana hau ba, saing ta
kimuama ba xap yabanoa.
10 Kristo libu bila Urana muruna mana, saing hanania sangganoa mala
rangua bunging taininau mana bungingbunginalo. Baing ina naga, mana
alaba Urana libu kira tasok maringina.
11 Xaidap taining tainina lipu hananiangam longgalo dili dituxu hanani-
anga oxatanoa. Dahanania dahanania hananianga maxang taininau mala,
ning sanga ba axadi ba disisia kubolu diandi te.

✡ **10:7** Olaidi (Buk Song) 40:6-8

12 Ning Kristo libu bila ba te. Tegu. Hanania hananianga taininau ing
ganina mana bungingbunginalo bu sisia kubolu diandi. Laing sup, baing
rung mari Urana rimang rimamo rubinia.
13 Baing hatata ragu laing Urana bagula ta bixuandi hawa mana.
14 Namua na mana hananiangang taininau ba libu lipu gaxarea Urana
mogudi ba disok iniadi ba duwa maringing sibuna maxania bungingbung-
inalo.
15 Baing Urana Aningonoa baxanga nakira xauna mana axa baguba.
Muga harua ba,

16 “Haruanga baguli bagula ngahau ranguadi
kimuya mana bungina baguba. Nga Toxoratamona ngaharua ba.
Bagula ngata hanaunaungagudi ludingia
xaung bagula ngabungdi hatumingadingia.”✡

17 Saking sigi haruangua bila li:

“Kuboluding diandi xaung kuboluding didali hanaunaungua,
bagula ngahatumiadi muli te.”✡

18 Baing ina naga, nabu Urana yunga kubolu diandi, bing namu te ba
dahanania mana kubolu diandi muli.

Tali Haringina

19 Riagu hatuminga haringinam mana, Yesu sibinoa damia kira masup,
binabu taxabia rangrang ba sanga ba taluxu mana Urana Yabang Maring-
ing Sibunoa.
20 Yesu xaxa daxanga haunua xaung daxanga walingama ba taluxu
mana Urana Yabang Maringing Sibunoa. Bila tahaxa maluxu mana
imang maxaxaya ba soxauti Urana Xahing lunama. Sangganoa bila imang
maxaxaya ba.
21 Baing xauna, kira lipuxira hananiangam mugamugangam sabanga wa
etua’m Urana lipuxindi.
22 Bila balau, binabu tala haxek rangua Urana, hatumingara daharing
mana hatumingara haringindi, namua na hatumingaradi disu kira ba,
Yesu rumiadi sibinia bu tasok sigixinga, saing damia sanggaradi lang
sigixingang sibunia.
23 Bing tatuxu haringina kubolua tabaxanga hatumingara haringina.
Urana bungingbunginalo libu haruanganoa, binabu tata ragunga mana ba
libu bila ba.
24 Bing tahatumia daxanga ba, taiti hatumingaradi bu murura sibuna
makira xaung talibu kubolu xaidi makira.
25 Labu tayunga kubolua tagugunia rangua kirau tai, bila teladi dilibu.
Tegu. Taharingia kira. Tahaxi ba talibu bila ba, namua na tabagu
Toxoratamona xaidabinoa ma haxekkuba.
26 Talibu bila ba, namua na nabu taxap xabianga mana haruanga
maxunama masup, ning tahaxi mana talibu kubolu diandiyu, bing
hananianga tela te mana sisia kubolu dianadi ba.
27 Nabu bila ba, bing tamaxuwa taragu xaidap suxuyangama xaung yap
hanggalangiangama xauxau masup ba sahi Urana bixuandi.

✡ **10:16** Yeremaya (Jeremaia) 31:33 ✡ **10:17** Yeremaya (Jeremaia) 31:34

28 Taxabiau, waleu bungina lipu tela yamu hanaunaungua Urana sina na
Moses ba, nabu lipu luwa kimbo tuwa dibaxanga kubolua lipua ba libu,
bing dung mati, dusinga monga te.
29 Bila balau, binabu ahatum to. Lipu gaxarea yamu Urana Garanoa,
baraxinta bagula sok mana? Bagula xap salak sabanga buk. Kristo sibinoa
hau haruanga haunua ba libu wa Urana inia. Ne lipua na bila ba ruha
Urana Garanoa bila yaxo, saing harungia Urana Aningonoa, ina atin dimoti
makira.
30 Namua na taxabia Urana, lipua harua ba, "Oxatua sina salaga na
lipudi, bing ngayua. Bagula ngahaxuya kuboludingdi."✡ Xauna harua bila
li: "Toxoratamona bagula suxuya lipuxindi."✡
31 Si, axamang maxuwangam buk nabu Urana walingam rimanoa
tuxung!
32 Ne ahatumia muli xaidap mugangadi to, bungina axap xabianga
lulianama. Mana xaidapkadi bagudi ba, disina makasanga xumana nang
mana hatumingaim haringina, saing axap salak sabanga. Ne ali haringina.
33 Bunging teladi daharungiang disina salaga nang lipudi maxadingia.
Bunging teladi agabu riaimdi dilibu bila ba manadi xauna.
34 Ausinga xaung ahauli adi ditadi salak yabania. Baing bungina lipudi
dituxuti xalingimdi, gamoimdi diyaha ayungadi ba dilibu bila ba, namua
na axabia ba xalaxaladi diraguang long xaiya duwa bungingbunginalo,
didali xalaxala titiamdi sibuna.
35 Binabu labu asauya hatumingaim haringindi olanggu tai, namua na
nabu atuxu haringina bing Urana bagula haxuya nang sabanga.
36 Bing ali haringina bu kimuya bungina asu mana Urana murunganoa
masup, bagula axap axadi hau haruangua manadi ba.
37 Namua na,

"Haxek ba, lipua ma yu bagula ma, saing bagula halisi te.
38 Ning lipuxigu maringindi bagula duwa bungingbunginalo namua na
dahatum haringina.
Baing nabu dimaxuwa saing disui digoxoya mala,
bagula ngayaha manadi te."✡

39 Ne kira ba tawa rangua adi disui digoxoya mala te. Bagula daxap
hanggalangiangua. Ning kira ba tawa rangua lipuadi dahatum haringina
xaung adi Urana xapdi muli.

11

Hatuminga Haringina Daxanganoa

1 Tauna, kubolu hatuminga haringinama bing bila li: Taxabia rangrang
ba bagula taxap axadi tata ragunga manadi. Heku tabagudi maxaria te,
taxabia xai sibuna ba axadi ba bagula disok.
2 Mana kubolua na bila ba, lipu mugauamdi daxap yaya xai Urana
maxania.
3 Mana hatuminga haringina, taxabia rangrang ba axamang titiamdi
xaung axamang sabalunamdi Urana tongtongiadi haruangania. Taxabia
rangrang ba Urana xap axadi tabagudi ba masok mana axadi sanga ba
tabagudi te.

✡ **10:30** Hanaunaunga (Lo) 32:35 ✡ **10:30** Hanaunaunga (Lo) 32:36; Olaidi (Buk Song) 135:14
✡ **10:38** Habakak (Habakuk) 2:3-4

4 Mana hatuminga haringina, Ebal hanania mala rangua Urana saing hananianganoa dali sabanganoa Ken inia. Baing ina naga, Urana uxu ba maringina, baxanga bila ba bungina xap hananianganoa. Mati ba, ne hatumingang haringina hatata tubatuba kirauyu.

5 Mana Inok hatumingang haringina, Urana xap mahaing bungina wauyu saing mati te. Disaisai mana sus, namua na Urana xap mala ba. Namua bing muga mana xap mahaing, xap yaya xai Urana maxania namua na libu yaha.

6 Baing lipu gaxarea doxola mana hatuminga haringina, bing sanga ba dilibu Urana yaha te. Namua na lipu gaxarea dibo ba dila haxek rangua Urana, bing muga dahatum haringina ba ina wa, xaung sina haxuyanga xai na lipu gaxarea dahaxi ba disai mana.

7 Baing Noa hatum haringina mana Urana bungina baxanga na baraxinta bagula sok kimuya, axadi Noa bagudi teguyu. Wa hawa mana Urana, saing su mana haruanganoa bungina tongtongia waga sabangua bu xap bakbaginoa muli mana. Mana kubolung hatuminga haringinama ba, hatanga ba salaga lipu titiamdi daxap ba maring, saing sok lipua Urana uxu ba maring mana hatumingang haringina.

8 Mana hatuminga haringina, Ebraham su mana Urana haruanganoa bungina wagi ba haxa hasoya mala mana titia Urana bo ba sina na. Xabia ba ila bi te, ne ina haxau mala.

9 Mana hatuminga haringina, ila wa mana titia Urana hau haruangua ba sina na, ila bila lobu tela, bila yabania te. Wa mana numa mokiamdi, Aisak Yekop tang duwa bila ba xauna, dingtang ba Urana mogudi ba daxap axamang maxang taininau hau ba sina na Ebraham ba.

10 Hatumia runginganoa te, namua na ta ragunga mana long sabangga bagula wa bungingbunginalo, longga Urana ing sibuna xap masok hatumingania saing tongtongia ba.

11 Mana hatuminga haringina, haininoa Sara xap haringinga sanga mana gamona, heku hayauxingang nianindi disup ba. Xuhiana, ning gamona namua na hatum haringina ba Urana bagula libu haruangua hau ba.

12 Binabu mana lipu taininau, sangganoa bila mati ba, garandi disok xumang sibuna bila hatung sabalunamdi, saing lipu tela sanga ba titidi te, bila ulangulang tekkam.

13 Ding longgalo dituxu hatumingading haringindiyu bungina dimati. Heku daxap axadi Urana hau haruangua manadi te. Bila dibagu axadi ba hasoya, saing diyaha ba dibagudi baing. Dibaxanga sabasabia ba duwa lobu mana titia li, xaung titia li yabadinga te.

14 Namua na lipu gaxarea daharua bila ba dahatanga rangrang ba disai mana yabading sibunoa.

15 Dahatumia titia diyunga ba te. Nabu dahatum bila ba, bing axamang tela soxautidi te ba digoxoya mala muli.

16 Ning tegu. Hatumingadingdi dahaxi mana titi xai sibuna dali titia diyunga ba. Disai mana long xaiya baing. Binabu Urana memeyana mana ding duxu ba Urana dingia te, namua na xauxau long sabangga ba nadi.

17-18 Mana hatuminga haringina, Ebraham yunga Aisak mala rangua Urana bungina Urana tuba. Lipua naga muga Urana hau haruangua mana ba, “Garam xumana bagula disok mana Aisak.”✡ Ne xauxau ba hanania garang taininau na.

✡ **11:17-18** Unggutinga (Stat) 21:12

19 Ebraham hatumia ba nabu Aisak mati, bing Urana sanga ba iti mesa muli. Baing ina naga, babua hatanga ba xap Aisak muli mana matiyua.
20 Mana hatuminga haringina, Aisak sina guxama na Yekop Iso tang mana axamang xaidi bagula disok mana dingtang kimuya.
21 Mana hatuminga haringina, Yekop haxek ba matiuba, baing sina guxama na Yosep garang luwa. Baing sabu mana Urana, haturu etua mana tukinoa.
22 Mana hatuminga haringina, Yosep matianoa haxek ba ma, baing harua muga mana Isreldi bagula diyunga Isip kimuya. Baing sina haruanga nadi mana bagula daxap tuandi mala ranguadi bungina disauya Isip.
23 Mana hatuminga haringina, Moses baungtibundi diyameng laing sobak tuwa kimuya mana bauna hayau, namua na dibagu ba gumangina, saing dimaxuwa mana xaitamoxi Isipkama hanaunaunganoa te.
24 Mana hatuminga haringina, Moses bungina sok sabanga, hauxana mana duxu ba Pero* nanuhanginoa garanoa.
25 Ne hau hatumingua ba xap salaga rangua Urana lipuxindi. Hatum ba daxanga ba xai, saing dali daxanga yahangama maluxu'm kubolu diana bunging mongaitau.
26 Hatum ba nabu xap memeyua Urana Lipuxing Mogunganama yania, bing alaba dali Isipdi xalingiding xai sibung longgalo, namua na bagu mana haxuyangua bagula xap kimuya.
27 Mana hatuminga haringina sauya Isip, maxuwa mana xaitamoxi ating salianoa te. Tegu. Li haringina namua na bagu Urana, lipua lipudi sanga ba dibagu te.
28 Mana hatuminga haringina libu Taunga Dalingama, xaung tabina Isreldi ba dita sipsip sibindi mana numading xaluxiding xuandi, bu Urana uleginam matiama bagula ung Isreldi garading matuaudi mati te.
29 Mana hatuminga haringina, Isreldi dikisi Tek Sabuxana bila dahaxa titi mamasania. Ne bungina Isipdi dituba ba disu manadi, langa xap yabanoa muli saing dingara.
30 Mana hatuminga haringina, Isreldi dahaxa ditaxiya long sabangga Yeriko xaidap 7, baing gamgaminganoa galaina mari.
31 Mana hatuminga haringina, haing daxangama Rehap xap doa rangua lipu kubolu dudunamdi te, namua na xap lipu bagubagungamdi xai.
32 Baing ngaharua muli baru? Tegu. Namua na ganangang te ba nganaxuya mana Gideon, Barak, Samson, Yepta, Debit, Samwel xaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi.
33 Mana hatuminga haringina, didali titia li yonggaxindi, disuxuya lipudi maringina, saing daxap axadi Urana hau haruangua manadi. Diriba layondi suxungudingdi,
34 dung yap sabangadi haringingadinga mati. Digiti mala bu lipudi dungdi mati waxang sabangia te. Daharing te, ne daxap haringingua, binabu disok lipu haungingam haringindi saing duxu bakbak haungingam long telamdi mala.
35 Haingdi daxap bakbagidingdi muli bungina Urana itidi mesa muli mana matiyua. Ning teladi daxap salaga rangua bixuadingdi laing dimati. Bixuadingdi daharua ba nabu diyamu Urana, bing sanga ba diyungadi mala, ning hauxading, namua na dahatum haringina ba nabu dimati, bing bagula daxap walinga xai sibuna dali walinga titiama.

---

* **11:24** ***Pero*** yaya Isipdi duxu xaitamoxidinga.

36 Teladi bixuadingdi didaudaudi saing digusidi. Teladi digoxidi waxu
haringinia saing ditadi salak yabania.
37 Teladi daxatudi siangia, teladi duxuxutidi, teladi dungdi mati waxang
sabangia. Teladi imangiding te, dahaxa mauli disau sipsip sanggandi
xaung meme sanggandi. Duwa haxuging sibuna, daxap salaga xaung
daxap doa.
38 Dahaxa olang olang mauli long xoliania xaung long bimbiamia, xaung
duwa mana guhadi xaung titi ginangindi. Lipu titiamdi sanga sibuna
manadi te.
39 Ding longgalo daxap yaya xai rangua Urana namua na dahatum
haringina, ning hawa titia li, tela xap axa Urana hau haruangua mana
ba te.
40 Namua na Urana bo ba sina axamang xai sibuna nakira, bu kira
longgalo—tagabudi—sanga ba tawa maringing sibuna maxania.

12

Urana Hamaringia Garandi

1 Bakbak hatuminga haringinamgadi ba waleu dahatanga hatuminga
haringina kubolunoa nakira, dili taxiya kira dibagu kira taluki mana
walinga lukinganoa. Baing ina naga, mauxang baruamta disoxauti kira
bing tauniadi mala singia xaung taunia kubolu diandi dituxuti kira
haringina. Baing tahaxi ba taluki haringina mana daxangua Urana mogu
makira.
2 Tabagu mala rangua Yesu, lipua wa namu mana hatumingara
haringindi, xaung lipua libudi aningoding xai sibuna. Hatumia gamogamu
yahanganoa ragu kimuya, saing alaba haringia ba xoxi mauxanganoa xai
balingamia. Hatumia memeya xap mana xai balingama te. Baing hatata
rung Urana kabukabung xaitamoxiamia rimang rimamo.
3 Ahatumia Yesu, li haringina, heku lipu kubolu dianamdi dilibu doa
sibuna mana. Bing ahatumia bu hatumingaimdi dimalai tai xaung
xunggang mariu tai.
4 Maxuna, ang malimalim mana kubolu dianoa, ning ahaunggana laing
sibimdi disup mari teguyu.
5 Ne, bola ahalingalinga masup haruanga haringiangamga ba Urana
harua nang ba? Uxuang ba garandi saing harua ba,

"Garagu, labu ubagu Toxoratamona hamaringianganoa bila axamang
olanggu tai,
saing labu xunggung mari bungina hanaunaunggu tai,
6 Namua na Toxoratamona hamaringia lipuadi murung sibuna manadi,
saing gusi lipu gaxarea xapdi bila garandi."✡

7 Bing ali haringina bungina Urana hamaringiang. Salaga axap hatanga
ba Urana libu mang bila ang garandi baing. Ahatumia: Gara baruamta
wa, ne tibuna hamaringia te? Tegu.
8 Urana hamaringia garang longgalo. Nabu axap hamaringiangua te,
bing ang garang sibundi te. Tegu. Ang gasok olang daxangia.
9 Xauna ahatumia muli ba kira longgalo tibura titiamdi dahamaringia
kira, saing taiti yadingdi mana kuboludinga. Baing nabu taiti yadingdi
bila ba, bing maxung sibuna tala hawa mana aningoradi Tibuding bu taxap
walingua!

✡ **12:6** Runginga Xai (Sindaun) 3:11-12

10 Tibura titiamdi dahamaringia kira mongaita sanga mana hatumingadinga, ning Urana hamaringia kira bu hauli kira, bu tawa maringing sibuna bila ina.
11 Bunging bungina lipudi daxap hamaringiangua, duxunumia ba diyaha te. Sala baing. Ne kimuya, lipu gaxarea ditubatuba mana, bing aningona mana kubolu maringina xaung gamogamu mosiama sok manadi.
12 Baing ina naga, nabu hatumingaim haringina haringinganoa sup, bing aiti rimaimdi dimati ba, saing aharingia kim tuxundi dimalai ba.
13 "Ahamaringia daxangua bu sok gomana mana kimdi,"✡ bu lipuadi kiding dahamati disu mana kim babung hatuminga haringinama bagula didoa sibun te, ning disok xai dup.

Tamaxania Nam Tatauti Tangaraliandi Mana Urana

14 Bing ahaxi mana awa mosiu rangua lipu longgalo, xaung ahaxi mana alibu kubolu maringindi. Lipu gaxarea xola mana kubolu maringina sanga ba bagu Toxoratamona te.
15 Amaxania, nam angia tela dali Urana kubolung atin dimoti mang. Xauna, amaxania, nam gamogamu dian tela sok liwe mang, saing libu mauxangandi disok, xaung libuang xumana musuim Urana maxania, bila tatubang diandi dahanggalangia umangua.
16 Amaxania, nam angia tela kubolung miaxuama kimbo kubolung titiamdi bila Iso. Lipua ba gesagina, binabu sauya yabanoa mala na kixinginoa bu wa matuau. Libu bila ba bu gim anginga taininau ing ganina.
17 Baing axabiau, kimuya bo ba xap guxama rangua tibuna ba sina xalingindi na, ne tibuna sukoxoya. Saisai ganangana ba xugia ing sibung kubolunoa, tang ba xap guxama, ne tegu.
18 Kira daxangara ba tala haxek rangua Urana, ne bila daxanga mana mugangara mugauamdi te. Ding dila disok mana bimbi titiama sanga ba dituxu. Ding dibagu yap sabanga tau mana, labiana kau, nuxema wa saing malasu sabanga.
19 Toxi sau sabanga, saing waxutu sabanga tela harua sanga mana adi dilungu ba dimaxuwa sibuna, duxusunga haringina ba harua nadi muli te.
20 Duxusunga haringina bila ba namua na dimaxuwa sibuna bungina Urana tabinadi ba, "Nabu lipu tela kimbo asaxa tela tuxu bimbia li, bing axatu siangia mati."✡
21 Maxuna, axa dibagu ba libu dimaxuwa sibuna sanga mana Moses harua ba, "Ngamaxuwa saing ngalulu."✡
22 Ning ang gama mana bimbia na bila ba te. Tegu. Ama mana Bimbia Sayon xaung long sabangga mana Urana walingama, Yerusalem wa long xaiya. Ama mana guguniangua mana Urana uleginam xumang sibuna sanga mana lipu tela titidi te. Gugunianga gamogamu yahanganama.
23 Ama mana gugunianga mana Urana garang matuaudi, adi yadingdi Urana bungdi mari long xaiya. Ama rangua Urana, lipu longgalo lipuxiding suxuyangama. Ama rangua lipu maringindi, adi Urana libu aningodingdi dimaring sibuna maxania.
24 Ama rangua Yesu ba, lipu aningoxama mana haruanga haunua Urana hau rangua lipudi. Ama mana Yesu sibinoa rumiang mana bu haringia haruangua Urana hau ba, saing sipka ba harua mana axamang xai sibundi didali axadi Ebal sibinoa harua mana waleu.

✡ **12:13** Runginga Xai (Sindaun) 4:26 ✡ **12:20** Xapdi Muli (Kisim Bek) 19:12-13 ✡ **12:21** Hanaunaunga (Lo) 9:19

25 Amaxania, nam ayamu Urana harua nakira. Ahatum xai to. Waleu
sibuna, la li titia Urana bala Isreldi ba dimaxania, ne dilungu haruanganoa
te. Digiti mala sangua haruangang suxuyangang salakkama te. Bila balau,
baing ina naga, nabu Urana wa long xaiya saing balang ba amaxania ne
ayamu, bing bagula agiti mala baru? Tegu sibuna.
26 Waleu mana bungina baguba waxungtuanoa taguxa titia, ning hatata
hau haruangua ba, "Bagula ngataguxa titia bunging tela muli. Ning titia
ing ganina te. Bagula ngataguxa sabalunoa xauna."✡
27 Haruanga ba "bunging tela muli," hatanga ba bagula unia axadi
taguxadi, axadi tongtongiadi, bu axadi sanga ba dilulu te bagula duwauyu
ing ganina.
28 Binabu bing tayaha sibuna ba taxap Yonggaxinoa sanga ba lulu te.
Bing taharua xai sibuna, saing tasabu mana Urana xaung kuboluadi daxai
maxania, tawa hawa mana xaung tamaxuwa mana.
29 Namua na "Urana kiria bila yaba tau axamang longgalo masup."✡

13

Haruanga Kimuam

1 Murungaim sibunoa mana riaim hatuminga haringinamdi bing ilauyu.
2 Labu ahalingalinga kubolua axap lobudi xaiyu tai. Namua na mana
kubolua na bila ba, teladi daxap Urana uleginamdi, ne daxabia te.
3 Ahatumia muli lipu gaxarea duwa salak yabania, bila ang gawa lipu
salak yabanamdi ranguadi. Xauna, ahatumia muli lipu gaxarea daxap
salaga, bila axap salagidinga sanggaimia. Bila balau ahatumiadi ahaulidi.
4 Ang longgalo bing asina yaya sabanga na yaungua, saing awasa xai
mana yaunga kinunganoa bu sigixingang sibuna. Namua na Urana bagula
suxuya lipu gaxarea haxa mauli rangua yaungamdi, xaung lipu gaxarea
wa xaung kubolung miaxuam.
5 Labu muruim sibuna mana siangau tai. Tegu. Ayaha mana xalingim
baruamtadi atuxudi, namua na Urana harua ba,

"Bagula ngayungang bu awa olang te.
Bagula ngayamuang te. Tegu sibuna."✡

6 Baing ina naga, sanga ba taharingia hatumingara taharua ba,

"Toxoratamona bing haulingagua, bagula ngamaxuwa te.
Lipudi bagula diraxata manga? Tegu!"✡

7 Ahatumia muli yanamimdi, ding dibaxanga Urana Xuanoa nang waleu
ba. Ahatumia walingadinga aningona, saing asu mana kiding babung
hatuminga haringinamdi.
8 Yesu Kristo maxang taininau waleu, hatata xaung bungingbunginalo.
9 Labu ayunga tubatubainga xangxana ditang daxanga dianiau tai.
Namua na xai mana hatumingara daxap haringinga mana Urana kubolung
atin dimoti makira. Baing anginga hanaunaungang xangxana, sanga ba
daharingia kira te. Sanga ba dahauli lipuadi disu manadi te.
10 Kira kabukabura hananiangama. Kabukabu Yesu hananiaina mana
ba. Ning lipu gaxarea dahaxi mana disu mana hanaunaunga xangxana

✡ **12:26** Hagai 2:6 ✡ **12:29** Hanaunaunga (Lo) 4:24 ✡ **13:5** Hanaunaunga (Lo) 31:6 ✡ **13:6** Olaidi (Buk Song) 118:6-7

mana Urana Xahinoa, ding sanga ba daxap haulingua mana hananianganoa te.
11 Namua na niani taining tainina lipu hananiangam mugamugangama
rai asaxadi sibidingdi maluxu mana Urana Yabang Maringing Sibuna, bu
wa hananianga unia lipudi kuboluding diandi. Ne ditau sanggadingdi
sabasabia tabalaxaya.
12 Bila balau Yesu xap salaga sabasabia mana long sabangga xaluxinoa,
bu libu lipudi disok maringina sibinia.
13 Binabu tala rangua sabasabia tabalaxaya, saing taxoxi memeya xoxi
ba.
14 Namua na la li long sabanga kiria tela wa bungingbunginalo te. Ne
taragu long sabanga ma yu.
15 Yesu xap kira mala rangua Urana. Baing bila balau bungingbunginalo
taiti Urana yanoa. Bila hananiangaroa baing. Aningonoa sok mana
kubolura tabaxanga hatumingara haringina.
16 Labu ahalingalinga ba alibu xai mana lipudi xaung ahauli adi
diraxapku tai. Namua na Urana yaha mana hananiangadi na bila ba.
17 Bing asu mana yanamimdi haruangadinga xaung awa hawa manadi,
namua na duwasa mang, saing bagula dahaxuya haruanga na Urana
mana oxatadinga. Asu mana haruangadinga bu gamodingdi diyaha mana
oxatadinga, ne makasa manadi te. Namua na nabu alibu oxatadingdi
dimakasa, bing alaba bagula hauliang monga te.
18 Bing asabu mam bu Urana hauliam. Am gaxabia sibuna ba
hatumingamamdi mauxangang tela te. Murumam mana kubolumam
longgalo ba dimaring.
19 Axamang sabanga ngaxusungang haringina ba asabu mana, bing
Urana hamaringia daxangua bu ngagoxoya mala ranguang sap.
20 Ina naga. Toxoratamona kiria Yesu Lipu Sipsip Wasanganam Sabanga.
Baing Urana gamogamu mosiama iti mesa muli mana matiyua. Mana
kubolua ba hau haruangang bungingbunginaloama rangua kira Kristo
sibinia. Ngaxusunga ba
21 sina axamang xai longgalo ba dahauliang, bu asu mana murunganoa.
Baing ngaxusunga ba waxata maluxu makira bu talibulibu kuboluadi yaha
manadi, namua na tataga rangua Yesu Kristo. Taiti yanoa bungingbunginalo. Maxung sibuna.
22 Riagu hatuminga haringinam mana, ngaxusungang haringina ba
ata tangaimliandi mana haruangua ngabung ba haringiang. Namua na
ngabung haruanga raxabiana ing ganina.
23 Ngabo ba ngabaxanga nang ba diyunga riara Timoti mala sangua
salak yabanoa. Nabu ma rangua nga sap, bing bagula tam gama bu am
gabaguang.
24 Aharua xaidap xai yamamia na yanamim longgalo xaung Urana
lipuxing longgalo. Itali hatuminga haringinamdi daharua xaidap xai nang.
25 Am gasabu ba Urana atin dimoti mang longgalo.

Yesu kixinging tela Yems bung xailong tela mala rangua Yuda hatuminga haringinamdi. Tauxu xailongga li ba,
Yems

Namua Yems Bung Mala Na Yudadi

Yems bung mala rangua Yuda hatuminga haringinamdi duwa mana numanuma xangxana. Bo ba dili haringina hatumingading haringinia. Hatanga ba hatuminga haringing maxunam bing kubolu xai. Hatanga ba hatuminga haringing maxunam bing xabianga titiam te. Yems bung xailongina bila niani AD 50 kimbo niani AD 60.

Lipu Buningama

Lipu buningama bing Yesu kixinginoa (Matyu 13:55), yanoa Yems, xaung Yerusalem Kaunsilidi yanamiding tela (Aposel 15). Yesu owa masok mana kimuya mana mesa muli (1 Korin 15:7). Pol uxu ba sabunga "tuxang" tela (Galesia 2:9). Pol ila bagu Yems bunging luwa (Galesia 1:19 xaung Aposel 21:18). Dung Yems mati bila niani AD 62, namua na Yesu lipuxing tela.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1)*
- Tubaikdi xaung mauxangandi *(1:2-18)*
- Lungu saing libu *(1:19-27)*
- Libu kubolu taininau na lipu longgalo *(2:1-13)*
- Hatuminga haringina xaung kubolundi *(2:14-26)*
- Tawasa xai mana suxunguradi *(3:1-12)*
- Hatuminga maxang luwa *(3:13-18)*
- Tawa hawa mana Urana *(Hataina 4)*
- Haruanga ila rangua lipu xalaxalamdi *(5:1-6)*
- Haruanga mauxanganamdi xaung haruanga haringiangamdi *(5:7-20)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Yems, lipu oxatam mana Urana xaung Toxoratamona Yesu Kristo.

Ngabung xailongga li nang, ang 12 bakbakkadi* ayunga yabaima awa mauli mana titi teladi.

Xaidap xai.

Tubaikdi Xaung Mauxangandi

2 Riagu hatuminga haringinam mana, bungina mauxangang xangxana daxapkang, bing gamoimdi diyaha sibuna,

3 namua na ang gaxabia ba bungina dituba hatumingaim haringindi, bing daharingia lilingaimdi.

4 Binabu ayunga lilingaimdi ditubu to, namua na bungina lilingaimdi disahi oxatadingdi, bing dilibu ang gaharing xaung kuboluim maringindi ditubu masup, araxap mana axamang tela te.

5 Ne nabu angia teladi diraxap mana xabianga maringina mana dili haringina baru, bing duxusunga Urana saing bagula sina nadi. Ina lipu

---

* **1:1** *12 bakbakkadi* mogu Kristo lipuxing hatuminga haringinamdi, daxap salaga saing dahatibaxaya mala numanuma xumana. Yems harua bila li namua na Yudadi disok mana Yekop garang 12, saing waleu sibuna dila numanuma xumana bungina lipu long telamdi didalidi saing daxapdi mala.

sinaikkam, sina hatuminga maringina na lipu gaxarea duxusunga mana, sanga ba gamiadi te.
6 Ne bungina uxusunga, bing uhatum haringina saing hatumingam luwau tai, namua na lipu gaxarea hatumingading luwa bila ruba tela, yanga yubua saing ting mauli.
7 Lipua na bila ba sanga ba hatum ba bagula xap axamang tela rangua Toxoratamona te.
8 Ina lipu hatuminga luwam, axamang longgalo libudi bing dilulu.
9 Riara hatuminga haringinamdi gaxarea haxugiding bing diyaha, namua na Urana maxania daxap yaya sabanga.
10 Lipu xalaxalamdi bing diyaha bungina Urana tatuadi, namua na lipu xalaxalamdi bagula disup bila haidanga abunging oxana.
11 Bungina xaidaba haing, sala haringina saing libu haidanga mutuxu, oxanoa ri saing gumanginoa sup. Bila balau, lipu xalaxalamdi bagula dimati liwe mana oxatadingdi.
12 Lipudi dili haringina bungina mauxangandi daxapdi, bing gamodingdi diyaha, namua na bungina tubaikka sup, didali, baing bagula daxap walinga subingang teguam mana haxuyangadingdi, bila Urana hau haruangua ba sina na lipuadi muruding sibuna mana.
13 Bungina tubaiga xap lipu tela, bing labu harua ba Urana xai ba libu doau tai. Namua na axamang dian tela sanga ba xai Urana bu libu doa te. Baing ina xai lipudi bu dilibu doa te. Tegu.
14 Lipu taining tainina, murungading diandi daxaidi, dilanguadi bu dilibu doa, bila bitinga tuxu asaxua.
15 Baing bungina murunga diana aningona, hayau kubolu dianoa masok. Kubolu diana ila tubu, baing hayau matiyua masok.
16 Riagu hatuminga haringinam mana, amaxania nam lipudi dilanguang.
17 Yahanga xai xaung yahanga maringing sibung longgalo diri eta lo ma, diri ma rangua Tibura tongtongia luliang etaloamdi. Xugia bila yongga kikisingangam te.
18 Ing murunganoa, baing mana haruangang maxunama libu kira tasok garandi. Libu bila ba bu kira tawa mugamuga mana axamang longgalo tongtongiadi.

Lungu Saing Libu

19 Riagu hatuminga haringinam mana, alungu to. Ang taining tainina bing ata tangaimliandi sap bu alungu haruangua, ahatum xai to tauna aharua, saing atim disala sapku tai,
20 namua na kubolu maringina Urana muruna mana ba, lipua atin disala sanga ba xap masok te.
21 Binabu asauya kubolu musunam longgalo xaung kubolu diang longgalo. Baing atatuang saing atuxu haruanga Urana xuma hatumingaimia. Haruanga ba sanga mana xapkang muli.
22 Bing alungu haruanga ba saing alibu kubolunoa xauna. Nabu alungu ing ganina, bing bila alanguang.
23 Nabu lipu tela lungu haruangua, ne su mana te, bing bila bagu ramramonoa babwia.
24 Kimuyu mana bagu babunoa, ila halingalinga sap ramramonoa muli.
25 Ne lipu gaxarea dibagu xai maluxu mana Urana hanaunaunganoa, haruanga baguba maringing sibuna saing xap lipudi muli sangua kubolu diang haringinganoa—lipuadi dilibulibu bila ba, dilungu saing dahalingalinga te, bing Urana bagula guxam oxatadingdi.

26 Lipu teladi dahatum ba disu maringina mana Urana, ne duwasa xai
mana suxungudingdi te. Lipuadi na bila ba dilangua ding saing axadi
dilibudi ba disu mana Urana, axamang olangdi.
27 Nabu abo ba asu mana Urana Tibura bu awa maringina xaung musuim
te maxania, bing alibu bila li: Awasa mana hagudi xaung tapdi maluxu'm
mauxangadingdi, saing awasa xai mang, nam kubolu titiama libuang
musuim.

2

Libu Kubolu Taininau Na Lipu Longgalo

1 Riagu hatuminga haringinam mana, mana namua ahatum haringina
mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo, ina lipu ralanam, bing kubolua alibu
hasusu mana lipu longgalo te, bing asauya.
2 Ahatum to. Lipu tela ma sabungaimia, sau imang gumangina xaung
raxu gol tela. Saing lipu haxuging tela sau imang musuna singina ma
xauna.
3 Baing alibu xai mana lipua sau imang gumangina saing aharua na ba,
"Uma urung kabukabu xaiya li." Ne abala lipu haxugina ba, "Uli la ba,
kimbo urung mari titia."
4 Nabu alibu bila ba, bing ahata lipudi mana gugunianga luwa liwe mang,
saing alibu kubolu diana, asuxuya lipudi doa.
5 Riagu hatuminga haringinam mana, alungu to. Lipuadi duwa
haxugina mana lipu titiamdi maxadingia, Urana mogudi ba hatumingading
haringindi ditubu xaung bagula diluxu Yonggaxinia, bila hau haruangua
mana lipuadi muruding sibuna mana.
6 Ne ang ba, ang gasina memeyua na haxugindi. Ahatum to. Gaxarea
ditatuang saing disina mauxangandi nang? Gaxarea daxaiang mala
haruangia? Haxugindi? Tegu. Lipu xalaxalamdi.
7 Ding naga didaudau Kristo yang xai sibunoa sina nang ba.
8 Xaitamoxiroa hanaunau mana Xuanoa ba, "Ung murum sibuna mana
lipu longgalo bila ung murum sibuna maung."✡ Nabu asu maringina mana
hanaunaungana ba, bing alibu xai.
9 Ne nabu alibu hasusu mana lipu longgalo te, bing alibu kubolu diana,
saing hanaunaungua hatanga ba ang lipu hanaunaunga dalinganamdi.
10 Namua na lipu gaxarea disu mana Urana hanaunaungang longgalo
ne xungdi mari mana taininau ing ganina, bing ding didali hanaunaunga
longgalo saing musuding Urana maxania.
11 Namua na Urana taininau harua ba, "Labu uhaxa mauli rangua
yaungamdiu tai,"✡ xaung harua ba, "Labu ung lipua matiu tai."✡ Namua
naga nabu uhaxa mauli rangua yaungamdi te ning ung lipua mati, bing
usok lipu hanaunaunga dalinganam.
12 Binabu baraxinta aharua saing baraxinta alibu, ahatum to: Urana
bagula tang haruangia mana hanaunaunganoa xap kira muli sangua
kubolu diang haringinganoa.
13 Namua na lipu gaxarea dilibu kubolu usingangam te, Urana bagula
usingadi te bungina tadi haruangia. Ne nabu ung lipu usingangam, bing
kubolua Urana usingaung mana bagula dali kubolua suxuyaung mana.

Hatuminga Haringina Xaung Oxatandi

✡ **2:8** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 19:18 ✡ **2:11** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:14; Hanaunaunga (Lo) 5:18 ✡ **2:11** Xapdi Muli (Kisim Bek) 20:13; Hanaunaunga (Lo) 5:17

14 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu lipu tela baxanga ba
hatumingang haringina ning oxatan te, alaba xai? Tegu. Sanga ba
hatumingang haringina bila ba xap muli? Tegu sibuna!
15 Nabu riaim hatuminga haringinam tela xola mana imang xaung
anginga.
16 Baing angia tela harua na ba, “Ula, uwa xai. Oxong xai, saing gaurim
te,” ning hauli sangganoa te, alaba xai? Tegu.
17 Bila balau, hatuminga haringina wa olang, nabu wa xaung oxatan te,
bing mati.
18 Nabu lipu tela harua ba, “Ung ba hatumingam haringina, ne nga ba
oxatagudi. Kira maxang taininau.” Haxuyangagua bing, “Nabu ngabagu
oxatamdi te bing sanga ba ngabagu hatumingam haringina te. Ne bagula
ngahatanga naung hatumingagua haringina mana oxatagudi.”
19 Uhatum to. Uhatum haringina ba Urana taininau ing ganina wa. Alaba
hatuminga xai. Ning sanga lo? Xaungadi xauna dahatum haringina bila
ba, ne dimaxuwa saing dilulu.
20 Ung lipu kakahana, ubo ba ngahatanga naung ba hatuminga haringina
xola mana oxatadi bing axamang olang?
21 Tauna, uhatumia Ebraham, mugangaroa.* Xauxau ba hanania
garanoa Aisak mana kabukabu hananiangam. Baing ina naga, Urana bagu
oxatanoa, saing uxu ba lipu maringina. Maxuna?
22 Maxung sibuna. Ubagu hatumingang haringina xaung oxatana tang
duwaxata xauna, saing oxatana libu hatumingang haringina aningona.
23 Baing Urana Xuanoa aningona, harua ba, “Mana namua Ebraham
hatum haringina mana Urana haruanganoa, bing uxu ba lipu maringina.”✡
Baing duxu ba, “Urana rianoa.”
24 Ubagu baing, Urana uxu kira ba lipu maringindi bungina oxataradi
duwa xaung hatumingara haringina. Uxu kira ba lipu maringindi mana
hatumingara haringina ing ganina te.
25 Bila balau mana Rehap,† haing daxangama. Sok maringina Urana max-
ania mana oxatanoa. Namua na wasa mana Isreldi lipu bagubagungamdi,
saing tadi daxanga tela bu digoxoya mala xai.
26 Baing ina naga, hatuminga haringina xola mana oxatanoa mati, bila
sangga xola mana aningonoa mati.

3

Tawasa Xai Mana Suxunguradi

1 Riagu hatuminga haringinam mana, labu ang xumana asok lipu
tubatubaingamgu tai. Namua na ang gaxabia ba Urana bagula suxuyam
lipu tubatubaingamdi haringina mana lipu teladi.
2 Kira longgalo talibu doa mana axamang xangxana. Ne lipu gaxarea
dilibu doa mana haruangadinga te, ding lipu maringing sibundi, ding
sanga mana duwasa xai sibuna mana kuboluding longgalo.
3 Kira tata ain hataing kaxukana maluxu mana hosidi suxungudingdi
bu disu mana kira murungaroa. Binabu sanga ba taxugia asaxa sanggang
longgalo.

---

* **2:21** Yuda longgalo disok mana Ebraham binabu mugangading mugamugangama. Yems xaung Kristo lipuxing xumana Yems bung mala ranguadi, ding Ebraham garandi. Yuda Teguamdi dimogu Ebraham bila mugangadinga namua na muga mana duxu sangganoa wa bila Yuda Teguam tela saing hatum haringina mana Urana, Urana hau haruangua rangua teguyu. ✡ **2:23** Unggutinga (Stat) 15:6 † **2:25** Ubagu Yosua (Josua) 2.

4 Kimbo ahatumia wagadi. Ding sabanga sibundi saing yang haringina
yudi mala, ning axamang kaxukang sibuna xugiadi, dila mana long
baruamta lipu xugiangama muruna mana.
5 Bila balau, suxunguxungua bing sangga hataing kaxukana. Ning itina
haringina. Ahatumia: Yap nanggixang kaxukana sanga ba tau timung
sabanga.
6 Baing suxunguxungua xauna bila yap tela. Baxagi mana diang
xangxana, libu sangga musuna masup mana kubolung diandi. Sanga
ba xugia walingaroa sok bila yap sabanga hanggalangiangam, namua na
yabinoa ma taxa long salakkamia.
7 Lipudi daxap asaxa abunging xangxana bila asaxa, mang, moxa, asaxa
tekkam, saing duxumbudi, waleu sibuna ma hatata.
8 Ne lipu tela sanga ba xumbu suxungunoa te. Axamang xukxugiangam
diana, baxagi mana baxi diang ungingam.
9 Mana suxunguradi bunging teladi taiti Toxoratamona Tibura yanoa,
saing bunging teladi tahanggalangia lipuadi Urana tongtongiadi bila ina.
10 Mana suxunguxungu taininau sok itinga xaung haruanga hanggalan-
giangam. Riagu hatuminga haringinam mana, alali sanga te!
11 Sanga ba langa xaung tek* tang bokboga masok mana banggum
langing taininau? Tegu sibuna!
12 Riagu hatuminga haringinam mana, sanga mana wawai ua unggakdi,
kimbo sanga mana axaiba ua wawaidi? Tegu. Bila balau sanga ba axu
langa tegia te.

Hatuminga Maxang Luwa

13 Lipu gaxarea liwe mang hatumingading daxai xaung xabiangading
dimaring? Bing bungingbunginalo dilibu kubolu xaidi bu dahatanga
na lipudi ba oxatading xai disok mana xabiangading maringina xaung
kuboluding xaringana.
14 Ne nabu hatumingamia ubo ba utatua lipudi, ubo ba uwa mugamuga
manadi, ubo ba uharua kimu manadi, nabu hatumingama doa bila ba,
bing labu uitiung ba ung lipu hatuminga xaiyamgu tai, namua na bungina
ulibu bila ba, uharua ba Urana haruanganoa maxun te.
15 Xabianga na bila li ri ma rangua Urana te. Tegu. Xabianga ba xabianga
titiam, aningoningo teguam, ma rangua xaungadi.
16 Namua na long baruamta kubolu haruanga kimuam xaung kubolu
tatuangam duwa, la ba bagula abagu kubolu utuutungam xaung kubolu
diang longgalo.
17 Ning xabianga maringinoa ma rangua Urana bing muga sigixingang
sibuna. Xauna, libu lipudi muruding mana kubolu gamogamu taininau,
dirung mosi rangua lipudi, duwa hawa mana lipudi, dibaxagi mana
kubolu usingangam xaung aningodingdi disok xai, dilibu hasusu mana lipu
longgalo, xaung disu mana ding haruangadinga.
18 Lipu aningoxamdi ding bila duxuma anginga xuyang tela umangadin-
gia, ua saing aningona bila kubolu maringing xangxana.

4

Tawa Hawa Mana Urana

1 Baraxinta libu agamiang, ahakhaxi liwe mang? Sok mana sangga
murungandi dahaung mua maluxu mang, maxuna?

---

* **3:11** Grik xuana—*lang mabiana.*

2 Ang murungaim mana axamang tela, ning axap te. Binabu aung.
Axawa, ning sanga ba axap te. Binabu ahakhaxi, agamia. Axap axa abo
mana te, namua na axusunga Urana te.
3 Bungina axusunga, bing axap te, namua na axusunga hatuminga
titiamia, bu asahi sangga murunganoa.
4 Ang bila lipudi dahaxa mauli rangua yaungamdi! Lipu gaxarea riading
riading rangua titia li bing hauxading sibuna mana Urana. Axabia alaba
te? Lipu gaxarea muruding mana axamang titiamdi, bing titia li riandi,
sok Urana bixuandi.
5 Urana Xuanoa harua ba, "Aningoningo Urana ta maluxu makira, haxi
sibuna makira, bo ba tawa Urana inia ing ganina." Bola alaba haruanga
olang? Tegu sibuna!
6 Ning Urana atin dimoti makira buk. Namua naga Xuanoa harua ba,

"Urana soxauti daxanga mana lipuadi diti ding,
ning atin dimoti mana lipuadi ditatua ding."✡

7 Binabu atatuang, awa hawa mana Urana. Asoxauti mang mana Satan,
saing bagula yungang saing luki mala.
8 Ala haxek rangua Urana, baing bagula ma haxek ranguang. Ang
lipu kubolu dianam mana, adamia rimaimdi* bu walingaimdi disok
sigixinga. Ang lipu hatuminga luwam mana, ayamu hatumingaim diandi
bu hatumingaimdi disu maringina mana Urana.
9 Bing hatumingaimdi xadegiding saing atang haringina namua na alibu
kubolu diana. Axugia masisingaima mala hatumingaim xadegiding sibuna,
axugia yahangaima mala ayangaim.
10 Atatuang Toxoratamona maxania, baing bagula itiang.
11 Riagu hatuminga haringinam mana, labu aharua diana manggu
tai. Lipu gaxarea daharua diana mana riading hatuminga haringinamdi
kimbo disuxuyadi, bing bila daharua diana xaung disuxuya Urana
hanaunaunganoa. Nabu usuxuya hanaunaungua, bing usu mana te. Tegu.
Uitiung bila ung sibum ung sanga ba usuxuya Urana hanaunaunganoa.
12 Ning hanaunaunga Moxonoa xaung Lipu Suxuyangam taininau ing
ganina. Ing sibuna sanga ba xap muli kimbo hanggalangia. Ne ung ba,
ung gaxarea usuxuya riama? Tegu.

Labu Ahatum Mana Buraginau Tai

13 Alungu to, angia teladi daharua ba, "Hatata kimbo buragina, bagula
am gala long sabanga tela, am gawa niani tela, am gatuxu oxata sianggam,
am gaxap siang xumana masok."
14 Laku, ang gaxabia ba baraxinta bagula sok buragina te. Baruta mana
ang walingaima? Ang bila uxua, owa masok mongaitau saing hanggalang.
15 Binabu xai mana aharua bila li: "Nabu Toxoratamona muruna mana,
bing am gawa saing am galibu alali kimbo alaba."
16 Ning hatata ahasua xaung aitiang mana axadi aharua ba bagula
alibudi. Kuboluadi na bila ba diang sibuna.
17 Binabu lipu gaxarea daxabia masup kubolu xai ba dilibu, ne dilibu te,
bing dilibu kubolu diana.

✡ **4:6** Runginga Xai (Sindaun) 3:34 * **4:8** Mana Yuda hatumingadingdi haruanga ba *adamia rimaimdi* namuxina ba asauya kuboluim diandi, axugia hatumingaimdi saing asok sigixinga. Binabu, am gasigi *bu walingam disok sigixinga* mana maxixinga ba.

5

Haruangua Ila Rangua Lipu Xalaxalamdi

1 Ang lipu xalaxalam mana, alungu to! Mauxangang xangxana bagula daxapkang, binabu atang saing axaba.
2 Xalingimdi dibuya masup, saing binduxumdi digaxuti imangimdi.
3 Gol xaung silba angiadi dirosi masup. Baing rosianadi ba bagula disok bila yap bu tau sanggaimdi saing baxanga kuboluimdi sabasabia. Titi xaidabing subinganoa bo ba sokkuba, ne ahaxuru xalaxaladiyu.
4 Ahatumia lipuxim oxatamdi duwaxata'm umangaimdi! Agimdi maringin te, ahanai giminagiding hataindi saing duwagiwagi na Urana bu haulidi. Ding wagingadingdi dila disok rangua Toxoratamona Haringing Sibunam saing lungudi ba.
5 Ang gawa xai sibuna titia li saing asu mana ang murungaima xaung kubolu sanggamdi. Bila buxudi sanggadingdi didudu, saing daxabia xaidabiding ungingama ma haxek te, bila balau awa xai, ahaxang ang murungaimdi, saing axabia te Urana bagula hanggalangiang.
6 Ang gata lipu maringindi haruangia bu aungdi mati, ding haringingading te ba dibiliang.

Taragu Toxoratamona Mana Mauxangaradi

7 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, aharingia hatumingaimdi saing aragu Toxoratamona ma to. Ahatumia lipu umangamdi. Ding diragu mua saing daharingia hatumingadingdi mana kuya xaung xaidaba tang duwaxata to. Baing angiadingdi dahaing dua xai.
8 Bila balau, ang xauna, ang gaharingia hatumingaimdi saing ali haringina. Namua na Toxoratamona xaidabing malingama ma haxek ba.
9 Riagu hatuminga haringinam mana, labu ang gahatianggu tai, nam Toxoratamona tang haruangia. Abagu! Lipu Suxuyangama li taxa xaluya ba, bo ba mauba.
10 Riagu hatuminga haringinam mana, ahatumia Toxoratamona lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga mana yanoa. Ding daharingia hatumingadingdi bungina daxap salak sabanga.
11 Kira tahatum ba Urana guxam lipuadi dili haringina. Maxuna? Baing alungu Yop naxuyanganoa masup. Li haringina maluxu'm mauxangandi, saing axabia masup kimuya Toxoratamona guxam. Toxoratamona baxagi mana kubolu gamogamu mosiam xaung kubolu usingangam.
12 Riagu hatuminga haringinam mana, axamang sabanga bing labu aharingia haruangaimdiu tai, mana yayadi bila long xaiyua kimbo titia kimbo axamang telau tai. Tegu. Nabu aharua ba "Wane," bing asu mana. Nabu aharua ba "Tegu," bing asu mana. Nam Urana tang haruangia bu sina salaga nang.

Lipu Maringindi Sabungadingdi Daharing

13 Nabu mauxanganoa xap angia tela, bing sabu. Nabu angia tela gamonoa yaha, bing waya olaidi bu iti Urana yanoa.
14 Nabu angia tela busi bing wagi mana sabunga yanamindi bu dima, saing mana Toxoratamona yanoa disabu mana, disabaxaya guxengia.*
15 Nabu dahatum haringina bungina disabu, bing Toxoratamona bagula libu lipu busingamdi disok xai muli, saing itidi. Baing nabu lipu

* **5:14** Lipu teladi kuboludinga bing disabaxayadi guxengia bungina disabu manadi bila kira Matodi tasuguadi langia.

businga mdi dilibu kubolu diandi, bing Toxoratamona bagula yunga
kuboludingdi.
16 Binabu atula kuboluim diandi mang, saing asabu mang bu asok
xai muli. Sabungadi lipu maringindi disabu, ding haringingading saing
aningoding.
17 Elaitsa lipua na bila kira. Sabu haringina bu kuya ri te, baing mana
niani tuwa xaung sobak tuwa tuwa kuya ri te.†
18 Kimuya sabu muli, baing kuya ri ma sabalunia, saing anginga dahaing
muli umangia.
19 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu angia tela yunga haruanga
maxunama, saing angia tela xap goxoya ma muli,
20 bing ahatumia alali: Lipu gaxarea duxugia lipu kubolu dianama
goxoya ma muli sangua kubolung diandi, bing daxap muli sangua matiyua,
saing dikaukau kubolung diang xumana.

† **5:17** Ubagu 1 Xaitamoxi (1 King) 17:1 xaung 18:41-46.

Aposel Pita bung xailongdi mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailong mugamugangamga li ba,
1 Pita

Namua Pita Bung Xailonginoa

Pita bung xailongga li bungina wa Rom. Niani bung ba, Sisa Nero ung Kristo lipuxing xumana. Lipu hatuminga haringinamdi daxap salak sabanga, baing ina naga, Pita bung mala ranguadi bu haringia hatumingading haringindi xaung bu haulidi bu dili haringina. Bung mala na Yudadi ding ganiding te, bung na lipu hatuminga haringinam longgalo. Bung xailongga li bila niani AD 64.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Iti Urana yanoa mana kubolung atin dimoti xaung xap lipudi muli *(1:3-12)*
- Haringiadi ba dilibu kubolu maringina walingadingia *(1:13–5:11)*
- Namua bung xailongga li *(5:12)*
- Haruanga kimuam *(5:13-14)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Pita, nga aposel tela mana Yesu Kristo.

Ngasina xailongga li mala nang lipuadi Urana moguang. Ang gawa hataing hataina mana probinsiadi Pontas, Galesia, Kapadosia, Esia xaung Bitinia. Ne ang yabaimdi te.

2 Waleu sibuna Urana Tibura xabiang muga saing moguang, saing mana Aningong oxatanoa damiang, libuang ba asok asigixinga maxania. Moguang bu asu mana Yesu Kristo haruanganoa, xaung bu sibinoa damiang.

Ngasabu ba Urana kubolung atin dimoti xaung kubolung gamogamu mosiam dingtang dibaxagi sibuna mang.

Walinga Xai Sibuna Ragu Kira Long Xaiya

3 Taiti Toxoratamona kiria Yesu Kristo Tibuna Urana yanoa! Urana usinganganoa sabanga sibuna, saing bila balau sina walinga hauna nakira bungina iti Yesu Kristo mesa mana matiyua. Sina walinga haunua nakira bu tata ragunga mana axadi hau haruangua ba sinadi nakira kimuya.

4 Baing sina walinga haunua nakira bu taxap guxamgadi ba sanga ba dibuya, didoa kimbo dahanggalang te. Urana tuxudi nang long xaiya.

5 Mana haringinganoa Urana wasa mang, namua na ahatum haringina mana Yesu. Bagula libu bila ba laing sahi xabinga muliam oxatanoa, oxatana ba xauxau ba hatanga masok xaidap subingania.

6 Mana alaba gamoimdi diyaha sibuna. Ne maxuna, hatata tubaik xangxana daxapkang, dilibu ayangaim gamoita.

7 Tubaikkadi ba disok bu dituba hatumingaim haringindi bu hatanga ba maxuna. Tubaikkadi ba bila yaba tau gol bu sok sigixingang sibuna, ne wa bungingbunginalo te. Baing hatumingaim haringindi axamang sabanga Urana maxania mana gol. Bungina hatumingaim haringindi

didali tubaikkadi ba masup, baing Urana bagula iti yaimdi, saing sina yaya
sabangadi nang ralania mana xaidapka ba hatanga Yesu Kristo masok.
8 Maxuna, abagu Kristo teguyu, ne muruim sibuna mana. Baing hatata
abagu te, ne ahatum haringina mana. Bila balau gamoimdi dibaxagi mana
yahangua sanga ba abaxanga namuxinoa te.
9 Gamoimdi diyaha namua na axunumia hatumingaim haringina
aningonoa. Aningona bing Urana xapkang muli.
10 Xabinga muli li, waleu Urana lipuxing suxunguxunguamdi dimakasa
haringing sibuna, disai xabianga mana, saing dibaxanga mana kubolung
atin dimoti bagula ma ranguang.
11 Mana bungina baguba Kristo aningonoa wa maluxu manadi, ba
hatanga nadi ba salakkadi Kristo bagula xapdi xaung yaya sabanga bagula
xap kimuya mana xaidabidinga. Baing bila balau dituba ba daxabia ba
axadi ba bagula disok baru.
12 Baing Urana hatanga nadi ba oxata dituxu ba haulidi te. Tegu.
Dituxu ba dahauliang lipu hatatamdi, bungina dibaxanga mana axadi
hatata alungu rangua lipuadi dibaxanga ulek xaiya nang ba, mana Urana
Aningonoa ri long xaiya ma haringinganoa. Baing Urana uleginamdi
xauna dibo ba daxap xabianga mana axadi ba.

Bing Talibu Kubolu Maringing Sibuna

13 Binabu axauxau hatumingaimdi bu atuxu Urana oxatanoa. Amaxania
mana kuboluimdi. Ata ragunga sibuna mana Urana kubolung atin dimoti
bagula axap mana xaidaba hatanga Yesu Kristo masok.
14 Bing awa bila gara haruanga lungunganamdi. Waleu xabiangaim te
binabu asu mana kubolu diandi. Ning hatata labu agoxoya muli manadiu
tai.
15 Tegu. Urana wagiang ba bing ina maringing sibuna. Binabu bila balau
bing awa maringing sibuna mana kubolu longgalo alibudi xauna.
16 Namua na Urana Xuanoa harua ba, “Bing awa maringing sibuna,
namua na ngamaring sibuna.”✡
17 Tibuim awagi mana ina Urana naga suxuya lipu taining tainina
oxatadingdi. Kubolung suxuyangama hasusu, libu taininau na lipu
longgalo. Binabu hatata bungina awa bila lipu long telamdi hawa titia
li, bing awa hawa mana, xaung amaxania mana haxangaima.
18 Namua na axabia ba bungina Urana gimgang muli sangua walinga
olang axap rangua mugangaimdi ba, giminakka ba axamang subingam
bila gol kimbo silba te.
19 Tegu. Gimgang muli Kristo sibinia, giminak sabanga sibuna. Kristo
matianoa hananianga maringing sibuna, bila sipsip tutubina dahanania
mala rangua Urana, xola saxa xaung hataing tela doa te.
20 Urana mogu muga mana titi soginganoa, ne hatanga masok mana
xaidap subinganadi li bu hauliang.
21 Baing mana Kristo oxatanoa ahatum haringina mana Urana. Iti mesa
mana matiyua saing sina yaya sabanga na. Bila balau, binabu ahatum
haringina mana Urana saing ata ragunga mana axamang xaidi bagula
libudi mang.
22 Ang gasu mana haruanga maxunama. Bila balau adamiang asok
sigixinga. Binabu murungaim sibuna mana riaim hatuminga haringi-
namdi, hatumingaim luwa te. Baing ina naga, bing alibu tubu sibuna
xaung muruim sibuna mana hatumingaim longgalo.

✡ **1:16** Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 11:44-45, 19:2, 20:7

23 Alibu bila ba namua na hatata axap walinga hauna mana Urana
Xuanoa subingang teguam. Wa baing. Walingaim haunua sok mana
axamang tela bagula sup te. Tegu. Sok mana axamang tela bagula wa
bungingbunginalo.
24 Namua na Urana Xuanoa harua ba,

"Lipu longgalo bila tatubangdi,
saing yauyaungading longgalo bila haidanga oxandi.
Tatubangdi dimutuxu saing haidangadi oxadingdi bagula diri,
25 ne Toxoratamona haruanganoa bagula wa bungingbunginalo."✡

Baing haruanganoa bing ulek xaiya naga dibaxanga nang ba.

2

1 Binabu asauya kubolu diang longgalo, murak longgalo, kubolu mana
luwam, xawanga, xaung kubolu yaya hanggalangianganam longgalo.
2 Bila gara kambagindi mexuding mana baudingdi suidingdi, bing
mexuim mana su aningoningoam, Urana Xuanoa maxunama baing, bu
sanga ba atubu, ali haringina mana walinga hauna Urana xapkang muli
mana ba.
3 Namua na atuba Toxoratamona kubolunoa masup, saing axabia ba xai
sibuna.

Siang Walingam Xaung Lipudi Urana Mogudi Naina

4 Ama rangua Kristo, ina siang walingam. Maxuna, lipudi dihitixiya, ning
Urana mogu, saing atina mana.
5 Baing ang xauna bila siang walingamdi Urana tongtongia numa
aningoningoam manadi. Mana Yesu Kristo oxatanoa, ang Urana lipuxing
hananiangamdi atuxu oxatanoa, ahanania kuboluimdi bila hananiangadi
mala rangua, daxai maxania.
6 Namua na Urana harua Xuania ba,

"Bagu ngarang siang tela Xaxagana Sayon.*
Siangga ba ngamogu, saing atigu mana. Haringia numua.
Baing lipu gaxarea dahatum haringina mana
bagula memeyading te."✡

7 Binabu mana ang lipu hatuminga haringinamdi, siangga li xai sibuna. Ne
mana lipuadi dahatum haringin te, Urana Xuanoa harua ba,

"Sianga lipu numa tongtongianganamdi dihitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo."✡

8 Baing Xuang tela harua ba,

"Ina siang tela libu lipudi ditatuaki mana,
ina siang tela libudi xungdi mari mana."✡

Xungdi mari namua na disu mana Urana Xuanoa te. Ne Urana hau
hatumingua muga ba bagula dilibu bila ba.

✡ **1:25** Aisaya (Aisaia) 40:6-8 * **2:6** ***Xaxagana Sayon***—Xaxagana Yerusalem wa mana. ✡ **2:6** Aisaya (Aisaia) 28:16 ✡ **2:7** Olaidi (Buk Song) 118:22 ✡ **2:8** Aisaya (Aisaia) 8:14

9 Ning ang ba Urana lipuxing mogunganamdi. Ang Xaitamoxi lipuxing hananiangamdi, ang bakbak maringing sibundi, Urana lipuxing sibundi.
Asok bila ba bu ahabingia oxata xaidi mana ina wagiang masok sangua
labianoa ma luliang xai sibunia.
10 Muga ang Urana bakbagindi te, ne hatata ang bakbagindi. Muga axap
usinganganoa te, ne hatata axap usinganganoa.
11 Riagu mana, yabaim sibuna wa la li te. Awa titia li bila lobudi.
Binabu ngaxusungang haringina ba asaha mana sangga murunganoa,
bungingbunginalo haunggana aningoimdi.
12 Liwe mana lipudi daxabia Urana te, bing ahaxa mana kubolu
maringindi. Maxuna, duxuang ba lipu kubolu dianamdi, ne alibu kubolu
xaidi bu sanga mana dibagudi xaung diti Urana yanoa bungina ma xaidap
subingania.

Bing Tawa Hawa Mana Yanamiradi

13 Bing awa hawa mana titi yanaming longgalo dimogudi. Bila balau asu
mana Toxoratamona king babundi. Awa hawa mana xaitamoxima, ina wa
etua mana yanam longgalo,
14 xaung awa hawa mana gabanadi, ding ba xaitamoxi soxidi ba disina
salaga na lipuadi dilibu doa, xaung daharua xai mana lipuadi dilibu xai.
15 Namua na Urana muruna mana kubolu xaidi alibudi ba disoxauti
haruanga kakahana mana lipuadi toxoding te.
16 Urana lubang bu ayunga walingaim mugangua. Ne labu abagu
walinga hatata awa mana ba bila daxangua mana ayameng kubolu diandi
manau tai. Tegu. Awa bila Urana lipuxing oxatanamdi.
17 Asina yaya na lipu longgalo. Muruim sibuna mana riaim hatuminga
haringinam longgalo. Amaxuwa mana Urana. Awa hawa mana xaitamoxi.
18 Lipu oxata olanggam mana, awa hawa mana lipuxim haringindi saing
asina yaya nadi. Adi dilibu xai mang duwa mosiu ba, labu asina yaya nadi
ding ganidinggu tai, ne asina yaya na adi yabiding xauna.
19 Namua na bungina ata Urana murunganoa mugamuga hatumin-
gaimia, ne disina salaga nang namuxing te saing ali haringina mana, bing
Urana yaha mang.
20 Ne nabu alibu kubolu diana saing ditahang mana, saing axoxi salaga,
bing axap yaya sabanga baru? Ne nabu alibu kubolu xai saing axap salaga
axoxi, bing axap yaya sabanga Urana maxania.
21 Namua na Urana wagiang mana namua baguba. Kristo xap salaga
bu hauliang, hatanga kubolua ba nang, saing king babundi duwa bu asu
manadi.

22 “Libu kubolu dian tela te,
saing languanga tela sok suxungunia te.”✡

23 Bungina didaudau haringina, haxuya haruanga dian tela nadi te.
Bungina xap salaga, harua haruanga haringing tela nadi te. Tegu. Taina
Urana rimania, lipua suxuya maringina.
24 Ing sibuna xoxi kubolura diandi sanggania xai balingamia, bu sanga ba
talibu kubolu maringindi namua na tamati mana kubolu diandi. Ahatum
to: Xap saxadi sanggania bu asok xai.
25 Namua na muga awa bila sipsipdi dahanggalang, ne hatata agoxoya ma
rangua Lipu Sipsip Wasanganama wasa xai mana aningoimdi.

✡ **2:22** Aisaya (Aisaia) 53:9

3

Haruanga Ila Rangua Lipu Yaungamdi

1 Bila balau, ang haing yaungam mana, awa hawa mana ayuaimdi.
Alibu bila ba bu nabu teladi dahatum haringina mana Urana Xuanoa
te, bing sanga ba ang hainidingdi kuboluimdi daxaidi ma bu duxugia
hatumingadingdi. Heku mana axaidi ma haruangaimia,
2 namua na bagula dibagu axola mana kubolu diana saing awa hawa
mana Urana, binabu bagula duxugia hatumingadingdi.
3 Labu gumangima wa mana yauyaunga sabasabam ing ganinau tai,
yauyaunga bila toxoloimdi abuxuyadi, gol hataindi ayauyau manadi,
xaung imang xaidi asaudi.
4 Tegu. Gumangim sibuna bing wa maluxu luimia. Kuboluima awa
gamogamu xaringana xaung haruanga mosiu. Yauyaungadi ba disup
monga te. Axamang xai sibundi Urana maxania.
5 Namua na haing maringing mugauamdi diyauyau ding bila ba. Dita
ragunga mana Urana bagula libu haruanganoa, saing duwa hawa mana
ayuadingdi,
6 bila Sara libu. Lungu ayuana Ebraham haruanganoa saing uxu ba
lipuxing haringina. Baing ang gawa nanuhangindi, nabu alibu kubolu
maringina xaung ayunga maxuwangua xapkanggu tai.
7 Bila balau, ang lipu yaungam mana, awa mosiu rangua hainimdi.
Ahatumia, sanggadingdi haringingading bila angiadi te. Baing bila balau
alibu kuboluadi dahaulidi. Asina yaya nadi namua na angtang lipuadi
bagula axap walinga Urana hau haruangua ba sina olang na garandi
kimuya. Alibu bila ba bu axamang tela bagula soxauti sabungaimdi te.

Taxap Salaga Bungina Talibu Xai

8 Tauna, hatumingagua ma xung bila li. Bing ang longgalo arung
ranguang xaung hatuminga taininau, axoxi riaimdi mauxangadingdi,
muruim sibuna mana riaim hatuminga haringinamdi, ausingang sibuna,
saing atatuang.
9 Bungina lipudi dilibu doa mang, bing labu ahaxuya nadiu tai. Bungina
daharua diana nang, bing labu ahaxuya nadiu tai. Ning ahaxuya nadi
mana axusunga Urana ba sina guxama nadi, namua na Urana wagiang bu
asina guxama na teladi. Nabu alibu bila ba, bagula axap guxama rangua
xauna.
10 Namua na Xuanoa harua ba,

“Lipu gaxarea muruna mana walinga
saing muruna ba bagu xaidap xaidi,
bing bili mananoa mana harua haruanga diana
xaung suxungunoa mana haruanga murakkama.
11 Bing yamu kubolu diandi saing libu kubolu xaidi,
sai mana gamogamu mosiama saing haxi ba haxa mana.
12 Namua na Toxoratamona ta maxandi mana lipu maringindi
saing ta tangangliandi mana sabungadingdi,
ning Toxoratamona ramramonoa doa mana adi dilibu kubolu diandi.”✡

13 Nabu ahaxi mana alibu kubolu xaidi, bing gaxarea bagula sina salaga
nang?

✡ **3:12** Olaidi (Buk Song) 34:12-16

14 Ning nabu alibu xai saing salaga xapkang, bing xai mang. “Labu
amaxuwa manadiu tai, labu ahatum xumanau tai.”✡
15 Tegu. Maluxu mang bing aiti Kristo ba wa Toxoratamona. Bung-
ingbunginalo axauxau bu bungina lipudi duxusungang ba, “Baruta ata
ragunga mana Urana ba hauliang?”, bagula haxuyangua wa ranguang
mana xusungangadinga.
16 Ne bungina ahaxuya nadi, ahaxuya mosiu atatuadiu tai. Amaxania
mana kuboluima nam hatumingaima suang. Alibu bila ba bu adi daharua
diana mana kubolu xaidi alibudi mana namua ataga rangua Kristo, bagula
memeyading mana haruangadinga disu olang mang.
17 Namua na nabu Urana murunganoa, bing xai ba axap salaga mana
kuboluim xaidi alibudi. Alaba xai sibuna mana axap salaga mana
kuboluim diandi alibudi.
18 Ahatumia. Kristo mati bunging taininau mana sisia kubolu diandi.
Lipu maringinoa mati mana lipu maringing teguamdi baing. Mati bu
xapkang mala rangua Urana. Xap salaga sanggania saing mati, ne Urana
Aningonoa iti mesa muli saing wa.
19 Bila balau aningonoa ila baxanga na aningoningo salak yabanamdi.
20 Waleu sibuna mana xaidaba Noa tongtongia wagua, Urana ragu
manadi, ne dududing mana haruanganoa. Baing mana waga ba Urana
xap lipu unrangindi ing ganina muli, titingadinga bila 8, xapdi muli mana
langa.
21 Baing langga ba hatanga kubolua axap langga Urana xapkang muli
mana ba hatata. Ning kubolua ba sisia sanggaim musudingdi te. Tegu.
Hatanga ba axusunga haringina ba Urana libu hatumingaimdi disigixinga.
Xapkang muli mana Yesu Kristo mesanganoa muli mana matiyua.
22 Mesa muli saing ila luxu long xaiya saing rung long yayamia Urana
rimang rimamo rubinia. Baing Urana uleginamdi, aningoningo xangxana
haringingading yading, Kristo dalidi saing hatata duwa hawa mana.

4

Tawa Bing Talibu Urana Murunganoa

1 Kristo xap salaga sanggania, binabu bila balau aharingiang xauna
xaung hatuminga taininau. Namua na lipu gaxarea xap salaga sanggania
sup mana kubolu dianoa.
2 Baing ina naga, mana walinganoa titia li, su mana kubolu diang titiamdi
muliyu te. Tegu. Su mana Urana murunganoa.
3 Namua na muga asu mana kuboluadi lipudi daxabia Urana te
dibo ba dilibudi. Kuboluadi ba alibudi sanga ba. Ngaharua mana
kuboluadi bila: Ahali mauli mana kubolu musunamdi bila komadi, mana
kubolu miaxuama, anung lang haringina duduim mauli, ayamu Urana
hanaunaunganoa, xaung asabu mana babudi, kubolua buya buk Urana
maxania.
4 Baing hatata dihixi mang, namua na asigidi te, bu alibu kubolu
kakahanadi ba ranguadi. Binabu diyaxanggang mana haruanga diandi.
5 Ne kimuya bagula dibaxanga kuboludinga namuxinoa na Urana, ina
ragu ba suxuya lipu gamatandi xaung lipu matiandi.
6 Namua naga ulek xaiyua baxanganganoa ila rangua lipuadi dimati
ba xauna. Sanggadingdi subingadinga bing mati bila lipu longgalo.
Suxuyangadinga naga. Bila balau bu sanga ba aningodingdi duwa
bungingbunginalo bila Urana.

✡ **3:14** Aisaya (Aisaia) 8:12

7 Axamang longgalo subingadinga ma haxek ba. Binabu ahatum xai
saing awasa xai mana kuboluimdi, bu sanga ba asabu xai.
8 Axamang sabanga sibuna bing ahaxi mana muruim sibuna mang.
Namua na lipu gaxarea murung sibuna, hatumia te kubolu diang xumana
lipudi dilibudi mana.
9 Bing axap riaim hatuminga haringinamdi maluxu'm numaimdi, saing
labu ahatidiu tai bungina alibu bila ba.
10 Urana sina yahangadi nang taining tainina, binabu bila balau ahauli
lipu teladi mana yahangadi ba. Bing alibu bila ba bu sanga ba awa lipuadi
dituxu oxatadinga xai mana yahanga xangxana Urana sinadi olang na
lipuxindi.
11 Nabu lipu tela yahanganoa baxanga haruangua, bing baxanga bila
baxanga Urana suxungunoa naga. Nabu lipu tela yahanganoa hauli
lipudi, bing haulidi mana haringinga Urana sina na, bu mana axamang
longgalo libudi Urana bagula xap yaya sabanga, namua na lipua ba taga
rangua Yesu Kristo. Ina naga yanoa sabanga xaung haringinganoa sabanga
bungingbunginalo. Maxung sibuna.

Taxap Salaga Namua Na Tawa Kristo Lipuxindi

12 Riagu mana, labu ahixi mana tubaik salakkama xapkanggu tai. Bola
ahatum ba axamang xan tela sibuna? Tegu.
13 Bing gamoimdi diyaha ba axap salak taininau bila Kristo xap. Bungina
bila ba bing kimuya, bungina Urana hatanga Kristo ralanoa masok, bagula
gamoimdi dibaxagi mana yahangua.
14 Nabu daharua diana mang mana namua ataga rangua Kristo, awa xai,
namua na Urana Aningonoa xaung ralanoa wa mang.
15 Ne amaxania, nam angia tela xap salaga mana ung lipu tela mati,
kimbo wa lipu hanaunggam, kimbo libu kubolu diang xangxana, kimbo
taina olang maluxu'm lipu teladi haruangadinga. Alaba xai te.
16 Ne nabu angia tela xap salaga mana namua ina Kristo lipuxinoa, bing
labu memeyanau tai. Tegu. Bing iti Urana yanoa, namua na xap Kristo
yanoa ba.
17 Namua na Urana xaidabinoa mana suxuya lipudi, hatata baing. Bagula
ungguti oxatanoa makira lipuxindi. Baing nabu kira lipu xaidi taxap
suxuyangua muga, bing baraxinta bagula sok mana lipuadi diyamu Urana
uleging xaiyua?
18 Bila Xuanoa harua ba,

"Nabu lipu maringindi duxunumia makasangua mana Urana xapdi muli,
bing baruta mana lipuadi diyamu Urana xaung lipu kubolu di-
anamdi?"✡

19 Baing ina naga, adi daxap salaga sanga mana Urana murunganoa,
bing dita ding lipuxiding tongtongianganama rimania, saing dilibu kubolu
xaidiyu. Namua na bungingbunginalo ina su mana haruanganoa.

5

Haruanga Ila Rangua Sabunga Yanamindi

1 Tauna, nga haruangagu tela mala ranguang sabunga yanamindi.
Ngaxusungang haringina namua na nga xauna nga sabunga yanaminoa,

✡ **4:18** Runginga Xai (Sindaun) 11:31

saing ngabagu Kristo xap salaga maxagia. Xauna, kimuya bagula nga
xauna ngaxap sinak xaiyua mana ralanoa bagula hatanga masok.
2 Bing awasa xai mana Urana sipsibindi duwa rimaimia. Ne heku mana
lipudi diyuang ba alibu. Ning alibu namua na ang muruim ba alibu, bila
Urana muruna mana. Mana namua atimdi daharing mana sianga, labu
alibu tai. Tegu. Bing alibu namua na muruim sibuna mana oxata li.
3 Xauna, labu aitiang etua mana lipuadi Urana tadi rimaimiau tai. Tegu.
Bing awa babu na Urana sipsibindi bu disu mana kim babundi.
4 Baing bungina Lipu Sipsip Wasanganam Mugamugangama owa masok,
bagula axap haxuyanga xai sibuna bila xaitamoxi muxubinoa, ralanoa
bagula sup te.

Haruanga Ila Rangua Lipu Sabungamdi

5 Bila balau, ang gananuna mana, awa hawa mana lipu haringindi
haruangadinga. Ang longgalo, bing awa hawa mang, asau kubolua ba bila
imang. Namua na Urana Xuanoa harua ba,

"Urana xukxugia lipua itina,
ne atin dimoti mana lipua tatuaina."✡

6 Binabu atatuang awa hawa mana Urana rimang haringing sibuna. Baing
bagula itiang mana xaidapka mogu ba.
7 Baraxing baraxinta libuang ahatum xumana, bing ata rimania, namua
na wasa mang.
8 Bing awasa xai mana kuboluima saing amaxania. Bixuaima xaungadi
yanamidinga haxa mauli bila layon tela xaba, sai mana lipu tela ba xang
masup.
9 Bing ayamu, ali haringina hatumingaim haringinia, namua na axabia
ba riaim hatuminga haringinamdi duwa mana titi longgalo daxap salak
taininau bila ba.
10 Urana lipua atin dimoti buk, saing wagiang ba axap sinaga
mana ralang bungingbunginaloama, namua na ataga rangua Kristo.
Binabu kimuya, bungina axap salaga gamoita masup, ing sibuna bagula
hamaringiang bu asok xai muli, saing bagula haringia hatumingaim
haringina, saing libuang ali haringina alulu te.
11 Ing sibuna haringing sibuna bungingbunginalo. Maxung sibuna.

Haruanga Kimuam

12 Riara hatuminga haringinam Sailas hauli nga ba ngabung xailong
raxabiana li nang. Ngabagu ba hatum haringing sibuna mana Kristo.
Mana haruanga li ngaharingiang, ngabaxanga ba Urana kubolung atin
dimoti bing maxung sibuna. Bing ali haringina mana.
13 Mana long sabangga Babilon,* lipu hatuminga haringinamdi Urana
mogudi bila moguang ba, ding disina xaidap xai mala ranguang. Garagua
Mak xauna sina xaidap xai nang.
14 Atuxu rimaimdi† bu hatanga ba muruim sibuna mang. Ang ataga
rangua Kristo, bing Urana kubolung gamogamu mosiam wa ranguang.

✡ **5:5** Runginga Xai (Sindaun) 3:34 * **5:13** Lipu xabiangang maringinam xumana daharua ba Pita harua saha bungina harua ba *long sabangga Babilon*, ne haruanga ba namuxina bing long sabangga Rom. † **5:14** Grik xuana—*alibuang*. Kubolura xan tela, binabu tabung ba *Atuxu rimaimdi.*

Aposel Pita bung xailongdi mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailong luwa li ba,
2 Pita

Namua Pita Bung Xailonginoa

Pita bung xailongga li bungina wa Rom. Lipu kubolu dianamdi xaung lipu tubatubaik languangamdi daxaningxaning rangua lipu hatuminga haringinamdi, binabu Pita haringia lipu hatuminga haringinamdi. Harua ba Yesu bagula goxoya ma, binabu dimaxania, nam tubatubaik languangama xapdi. Bung xailongga li bila niani AD 67.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-2)*
- Bo ba ditubu hatumingading haringinia *(1:3-11)*
- Hatanga ba Yesu uleging xaiya tubatubainganoa ma rangua Urana *(1:12-21)*
- Bo ba dimaxania mana lipu tubatubaik languangamdi *(Hataina 2)*
- Maxuna Kristo bagula goxoya ma muli *(3:1-16)*
- Haruanga kimuam *(3:17-18)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Saimon Pita, Kristo lipuxing oxatanama xaung aposelinoa.
Ngabung xailongga li nang lipuadi axap hatuminga haringinama maxang taininau am gaxap. Axap mana kubolu maringindi Yesu Kristo Urana kiria xaung Lipuxira Xabinga Muliama libudi.
2 Ngasabu ba Urana libuang abaxagi sibuna mana kubolung atin dimoti xaung gamogamu mosiama, namua na axabia Urana xaung Yesu Toxoratamona kiria.

Urana Wagi Kira Saing Mogu Kira

3 Urana haringingang sabanga sina nakira axamang longgalo dahauli kira mana walingara xaung ba talibu kuboluadi muruna manadi. Taxap axadi ba mana namua taxabia ina, lipua wagi kira ba tawa lipuxindi mana ing sibuna ralanoa xaung xailianoa.
4 Mana axadi ba taxap yahangang xai sibundi haudi haruangania. Ding axamang sabanga sibundi. Libu bila ba bu sanga ba axola mana hanggalangiangua diang murunganoa libu wa titia li, saing asok maringina bila ina.
5 Mana namua naga bing ahaxi sibuna ba aharingia hatumingaim haringina bila li: Asigi kubolu xaidi rangua. Saking mana kubolu xaiyadi ba, bing asigi xabiangua.
6 Saking mana xabianga ba, bing asigi kubolua awasa xai mana kuboluimdi. Saking mana kubolua awasa xai mana kuboluimgadi ba, bing asigi kubolu lilinga haringinoa. Saking mana kubolu lilinga haringinoa ba, bing asigi kuboluadi Urana muruna manadi.
7 Saking mana kuboluadi Urana muruna manadi ba, bing asigi kubolua alibu xai mana riaim hatuminga haringinamdi. Saking mana kubolua alibu xai mana riaim hatuminga haringinamdi ba, bing asigi kubolua murunga sibuna.

8 Namua na nabu kuboluadi ba duwa maluxu mang saing bungingbunginalo ditubu mang, bing bagula awa lipuadi axabia sibuna Toxoratamona kiria Yesu Kristo. Baing bila balau bagula atuxu oxatanoa xai, saing oxataima bagula aningona xai.
9 Ne lipu gaxarea xola mana kuboluadi ba, ina bila lipu maxa labianam tela, kimbo bila lipu maxa haxatiana, namua na halingalinga ba Urana damia kubolung diang mugangadi sangua.
10 Binabu riagu hatuminga haringinam mana, bing ahaxi mana ahatanga ba maxuna Urana wagiang xaung moguang. Namua na nabu alibu kuboluadi ba, bing sanga ba xunggang mari te.
11 Baing kimuya Toxoratamona kiria xaung Lipuxira Xabinga Muliama Yesu Kristo bagula yaha sibuna ba xapkang maluxu'm Yonggaxing subingang teguama.

Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi Haruangadinga

12 Maxuna, axabia axadi ba masup, saing ali haringina mana haruanga maxunama hatata atuxu, ne xai mana bungingbunginalo ngalibuang ahatumiadi muli.
13 Baing ngahatum ba hatata bungina ngawa xaung sangga, bing xai mana ngaiti hatumingaimdi muli.
14 Namua na ngaxabia ba haxek ba bagula ngata sangga li singia, bila Toxoratamona kiria Yesu Kristo hatanga rangrang nanga.
15 Binabu bagula ngawaxata haringing sibuna ba ngatongtongia daxangua ba kimuya mana ngayunga titia li, bungingbunginalo bagula ahatumia axadi ba muli.
16 Namua na muga bungina am gabaxanga mana Toxoratamona kiria Yesu Kristo haringinganoa xaung malinganoa, bing haruangamama su mana naxuyanga olanggamdi lipudi daxapdi masok mana ding hatumingadinga te. Tegu. Am gabagu haringingang sibunoa xaung ralanoa maxamamia baing.
17 Namua na xap yaya sabanga xaung ralanoa rangua Urana Tibura bungina waxutu tela sok rangua Urana ralanoa ma, harua ba, "Alali Garagu sibuna, nga murugu sibuna mana. Ngayaha sibuna mana."✡
18 Am sibumam am galungu waxutua ba ma long xaiya ma bungina am gawa rangua mana Urana bimbixinoa.
19 Baing bila balau am gaxabia ba haruangua waleu Urana lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga ba maxung sibuna. Baing nabu ahatumia haruangadinga xai, bing bagula xai mang. Haruangadinga bila nagunga lu labiania. Saxaxangia laing Toxoratamona xaidabinoa, saing Kristo ina hatung namoningyanam saxaxangana maluxu'm hatumingaimdi.
20 Ne axamang sabanga bing axabia xai sibuna bila li: Mana lipu longgalo daxap Urana suxungunoa saing dibaxanga dibung mari Xuania, tela baxanga ing sibung hatumingania te.
21 Namua na waleu ma hatata, lipu tela su mana ing sibung murunganoa te saing baxanga Urana suxungunoa. Tegu. Aningonoa yudi ba dibaxanga haruanga ba daxap rangua Urana.

2

Lipu Tubatubaik Languangamdi Bagula Disok

1 Ning lipudi dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi dimesa liwe mana Isreldi waleu. Baing bila balau lipu tubatubaik

✡ **1:17** Matyu 17:5; Mak 9:7; Luk 9:35

languangamdi bagula disok liwe mang. Bagula dima liwe mang, ang gaxabia kuboludinga te, saing bagula dahanggalangia lipu teladi mana tubatubaingadingdi. Ne bagula dilibu bila ba ing ganina te. Tegu. Bagula dahatiam mana Toxoratamona Kristo, lipua gimdi baing. Baing kuboludinga ba bagula xap hanggalangiangua mading sapsap.

2 Lipu xumana bagula disu mana kuboluding memeyamdi saing mana namua ba lipu xumana bagula daharua diana mana daxanga maxunama.

3 Lipu tubatubaikkamgadi li bagula samoyading, saing bila balau bagula dituxu murak mang, dinaxuya naxuyangadi daxapdi masok olang ba daxai xalingimdi ma rimadingia. Ne Urana xauxau salagidinga masup waleu sibuna, saing lipua bagula hanggalangiadi ba kinu te.

4 Namua na axabia Urana kubolunoa. Bungina uleginamdi dilibu kubolu diandi,* usingadi te. Tingdi mari long salakkamia, goxidi maluxu mana map labianamdi bu soxautidi laing xaidap suxuyangama.

5 Bungina lipu titiam mugauamdi diyamu, usingadi te. Sina silinga sabanga saing hanggalangiadi, ne xap Noa muli, lipua baxanga kubolu maringina nadi. Xap muli rangua lipu 7.

6 Baing sina salaga na long sabanggadi Sodam xaung Gomora bungina taudi laing duwa hayata, saing libudi duwa babu ba hatanga bagula raxata mana lipuadi diyamu.

7 Ne xap Lot muli, lipu maringina. Lipua ba hatuminganoa mauxang sibuna mana lipu dianadi ba kuboluding memeyamdi.

8 (Lipu maringina, ne wa maluxu manadi, saing xaidap taining tainina lungudi, bagu kuboluding didali Urana hanaunaunganoa binabu hatuminganoa mauxang sibuna.)

9 Nabu Toxoratamona kubolunoa bila ba, bing sanga ba abagu ba ina xabia ba xap lipuadi disu mana murunganoa muli sangua tubaik xangxana. Baing xabia xauna ba tuxu lipu maringing teguamdi laing xaidap suxuyangama, saing sina salaga nadi laing xaidapka baguba.

10 Baing bagula libu bila ba sibuna na lipuadi disu mana sangga murungang diana, musuding bila ba. Hauxading mana Urana haruanganoa xaung yanamdi haruangadinga.

Adi dahasua, disu mana ding murungadinga. Dimaxuwa ba daharua diana mana aningoningo long xaiyamdi te.

11 Ning Urana uleginamdi haringingading sibuna mana lipuadi ba, ne disu haruanga diana manadi te Toxoratamona maxania.

12 Ning lipu tubatubaikkam languangamgadi ba daharungia axadi daxabiadi te. Disu mana sangga murunganoa ing ganina. Duwa bila asaxa abungindi. Disok ba lipudi daxapdi bu dungdi mati ing ganina. Baing bila asaxa abungindi bagula ding xauna disup.

13 Bagula daxap haxuyangadinga: Bila disina mauxana, bila balau bagula daxap mauxana. Hatumingadinga bing muruding ba daxang dinung lang haringina buk xaidap nengneng. Ding bila musudi dahamusia imang sigixinganoa, diyaha mana muragidinga bungina daxang ranguang mana taungaimdi.

14 Maxading disu mana haingdi, bungingbunginalo dibo ba dahaxa mauli ranguadi. Murungading kubolu dianama mati te. Daxai lipuadi hatumingading haringindi daharing buk te mana daxanga dianoa. Hatumingading dimaxaya mana kubolu samoyana. Bagula daxap guxam diana rangua Urana!

---

* **2:4** Urana tongtongia uleginamdi bu daxai. Ning teladi disu mana Satan saing dilibu kubolu diana.

15 Diyunga daxanga maringinoa, dahanggalang. Disu mana Balaam
Beo garanoa daxanganoa. Lipua ba murung sibuna mana kubolu diang
giminaginoa.†
16 Ning Urana libu donki inia gamia mana kubolung dianoa. Asaxa ba
mumgutingam, ning harua bila lipudi na, saing soxauti lipu suxunguxun-
guama kubolung kakahanoa.
17 Lipu tubatubaik languangamgadi ba bila lang maxandi dimamasa ba.
Ding bila mugapdi yanga yubuadi mala bu kuyua mu te. Labiang sibunoa
Urana xauxau manadi ragudi baing.
18 Diti ding xaung dahasua mana haruanga olang. Daxai lipudi mana
haruangadinga ba disu mana sangga murunganoa xaung dahali mauli
mana kubolu musunamdi bila komadi. Bila balau daxai lipuadi hata
sibuna li digiti mala sangua lipudi dahaxa daxanga maringing teguamia,
bu disu manadi.
19 Dibala lipudi ba axamang tela soxauti kuboludinga te, sanga ba dilibu
kubolu baruamtadi dibo ba dilibudi. Baing tegu. Ding sibuding duwa
kubolu diana lipuxing oxata olanggamdi. Namua na lipua wa lipu oxata
olanggama mana baraxing baraxinta wa etua mana.
20 Bagu, nabu lipudi daxabia mana Toxoratamona kiria xaung Lipuxira
Xabinga Muliama Yesu Kristo ba, binabu disauya kubolu diandi, kuboluadi
dilibu lipu titiamdi musuding. Baing ina naga, nabu kuboluadi ba
dituxudi muli saing didalidi, bing walingading kimuama diang sibuna
mana walingading mugamugangama.
21 Binabu, xai sibuna nabu muga daxabia kubolu maringing daxanganoa
te. Namua na hatata daxabia daxanga ba, ne diyamu hanaunaunga
maringina daxap muga ba.
22 Haruanga babundi aningoding manadi, tela harua ba, “Komua xuau,
ne goxoya mala xang xuaxuangandi muli.”✡ Tela harua ba, “Buxua sugu
langia, ne goxoya mala sugu muli bangabia.”

3

Toxoratamona Xaidabinoa Bagula Ma

1 Riagu mana, xailongga li luwa ngabungdi nang. Ngabungdi ba ngaiti
hatumingaimdi mana ahatumia muli hatuminga sigixingana axabia masup
ba.
2 Ngabo ba ahatum muli mana haruangua Urana lipuxing suxunguxun-
guam maringindi dibaxanga waleu. Xauna, ngabo ba ahatum muli mana
hanaunaungua Toxoratamona kiria xaung Lipuxira Xabinga Muliama sina
nang mana aposel angiadi haruangadinga.
3 Ne axamang sabanga ahatumia muli bing: Mana xaidap subingandi,
lipu daudaungamdi bagula dima xaung haruangading daudaungamdi,
saing bagula disu mana ding sanggading murungadingdi.
4 Bagula daharua ba, “Hau haruangua ba bagula ma, ne kabila? Namua
na mana bungina mugangara hatuminga haringinamdi dimati laing hatata,
axamandi duwa maxang taininau bila waleu titi soginganoa.”
5 Ning adi daharua bila ba, hauxading ba dahatum muli ba waleu sibuna
Urana haruanganoa libu sabalunoa wa, xaung libu titia sok liwe mana
langa, libu langa sok titi.

---

† **2:15** Balaam kubolung dianoa bing muruna mana xap sianga rangua Xaitamoxi Balak, bu hanggalangia Isreldi xaung sina guxam diana nadi. Ubagu Titinga (Namba) 22–24. ✡ **2:22** Runginga Xai (Sindaun) 26:11

6 Baing mana langga ba, libu silinga sabanga sok bu langga ba ung titia
mana xaidapka baguba.
7 Mana Urana haruangang taininau ba sabaluna xaung titi hatatam
diragu yaba. Urana tuxudi bila ba bu diragu xaidap suxuyangama bungina
bagula hanggalangia lipuadi diyamu.
8 Ne riagu mana, haruanga taininau labu ahalingalingau tai: Mana
Toxoratamona hatuminganoa, xaidap tela wa bila niani 1,000, xaung niani
1,000 duwa bila xaidap tela.
9 Lipu teladi dahagaxa ba Toxoratamona halisi ba libu haruanganoa hau
ba aningona, baing tegu. Raguang, muruna mana tela hanggalang te. Ne
muruna mana lipu longgalo duxugia hatumingadingdi.
10 Ne Toxoratamona xaidabinoa bagula ma bungina lipudi dahagaxa ba
sanga ba ma te, bila lipu hanaunggam tela ma. Bibinga sabanga bagula sok
saing sabalunoa bagula sup. Yaba bagula sahi sabalung xalingindi masup.
Baing titia xaung axadi duwa mana ba bagula disup.
11 Baing ina naga, axamandi bagula disup bila ba, binabu bagula asok
lipuadi na bila baru? Bing maring ba asok lipudi dilibu kubolu maringindi
Urana muruna manadi.
12 Alibu kuboluadi na bila ba, saing bunging taininau ata ragunga
mana Urana xaidabinoa saing ahatuatu malinganoa. Xaidapka ba bagula
hanggalangia sabalunoa yabia, saing sabaluna xalingindi bagula disup
yabia.
13 Ne taragu Urana haruanganoa hau ba, taragu mana sabalung haunua
xaung titi haunua. Baing la ba kubolu maringindi ding ganiding bagula
duwa.

Haruanga Kimuam

14 Baing ina naga, riagu mana, aragu mua mana axadi ba malingadinga.
Binabu ahaxi mana awa sigixinga sibuna Urana maxania, axola mana
kubolu dian tela, xaung arung mosiu rangua.
15 Baing ahatum to: Toxoratamona kiria kubolung ragungama sina
ganangana bu xap lipudi muli. Riara hatuminga haringinama Pol murura
sibuna mana, bung haruanga na bila ba nang, bungina bung xaung
xabianga maringina Urana sina na.
16 Bung haruanga maxang taininau mana axadi li mana xailonging
longgalo. Xailongindi haruangang teladi dimakasa mana lipudi daxabiadi,
binabu lipuadi hatumingading diraxap xaung haringingading te, dahang-
galangia namuxidingdi. Dilibu bila ba xaung haruanga teladi duwa Urana
Xuania xauna. Baing bila balau daxap hanggalangiangua mading.
17 Riagu mana, axabia axadi ba masup, binabu amaxania nam lipu
hanaunaunga dalingamdi hatumingading dianoa xaiang mala, xaung nam
xunggang mari lilingaim haringinia.
18 Ne atubu mana Toxoratamona kiria xaung Lipuxira Xabinga Muliama
Yesu Kristo atin dimoti makira, xaung atubu mana xabiangaimdi mana.
Taiti yanoa tasabu mana hatata xaung bungingbunginalo! Maxung sibuna!

Aposel Yon bung xailongdi mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailong mugamugangamga li ba,
1 Yon

Namua Yon Bung Xailonginoa

Aposel Yon, Sebedi garanoa bung xailongga li. Tubatubainga languangamdi disok rangua lipudi, daharua ba aningoningo xai, ne sangga doa, binabu aningoningo wa halianga mana sanggua. Binabu daharua ba Kristo ma aningonia ing ganina, ma sanggania te. Daharua ba sangga doa, binabu bungina lipu tela libu kubolu diana, libu xaung sangganoa, binabu sangau, alaba libu aningonoa doa te. Baing ina naga, kubolu diana sangau. Yon lungu tubatubainga languangamgadi ba, baing ina naga, bung xailongga li bu haringia Urana daxanganoa, nam tubatubainga languangama xap lipu hatuminga haringinamdi. Bung bu hatanga lipu tubatubainga languangamdi sabasabia (2:26), xaung bu haringia lipu hatuminga haringinamdi ba maxuna Urana xapdi muli (5:13). Bung xailongga li bila niani AD 87.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1:1-4)*
- Bo ba tawa sigixinga sibuna xaung tatagauyu rangua Urana *(1:5–2:27)*
- Bo ba tasu mana Urana haruanganoa nam memeyara kimuya *(2:28–4:6)*
- Bo ba murura sibuna makira *(4:7–5:12)*
- Haruanga kimuam *(5:13-21)*

Haruanga Walingama

1 Ngabung haruanga mala ranguang mana lipua wa muga mana titi
unggutinganoa. Ina naga am galungu haruanganoa, ina naga am gabagu
maxamamia, ina naga am gabagu mana, xaung am gatuxu rimamamia.
Baing lipua ngabung mana bing Haruanga Walingama.
2 Baing walinga namua ba sok. Am gabagu saing am gabaxanga, saing
am gabaxanga walinga subingang teguama nang. Muga wa rangua Tibura
saing sok makira.
3 Am gabaxanga nang axadi am gabagudi am galungudi, bu sanga ba
ataga awa taininau ranguam. Baing tagangaroa wa rangua Tibura Urana
xaung Garanoa Yesu Kristo.
4 Am gabung haruanga li mala ranguang bu gamoradi dibaxagi mana
yahangua.

Tahaxa Luliania

5 Ulekka am galungu rangua Kristo ba, am gabaxanga nang ba: Urana
bing luliana. Baing labiang monga wa maluxu mana te.
6 Nabu taharua ba kira tataga tawa taininau rangua, ne tahaxa labiania,
bing talangua saing walingaradi disu mana Urana haruangang maxunama
te.
7 Ning nabu tahaxa luliania, bila ina wa luliania, bing tataga tawa
taininau rangua kira, saing Garanoa Yesu sibinoa damia kubolura diang
longgalo mala.

8 Nabu taharua ba taxola mana kubolu dian tela, bing tatuxu murak
makira saing haruanga maxunama wa maluxu makira te.
9 Nabu tatula kubolura diandi, bing bagula yunga kubolura diandi xaung
damia kubolura maringing teguam longgalo mala, namua na su mana
haruanganoa saing kubolunoa maring.
10 Nabu taharua ba talibu kubolu dian tela monga te, bing tauxu Urana
ba lipu languangam saing haruanganoa wa maluxu makira te.

2

Kristo Lipu Aningoxam

1 Garagu mana, ngabung haruanga li nang bu alibu kubolu diana te. Ne
nabu lipu tela libu kubolu diana, bing kira lipuxira aningoxama harua na
Tibura bu hauli kira. Ina naga Yesu Kristo, Lipu Maringina.
2 Ina naga hananiangua libu Urana atin daxaringa mana kubolura
diandi, sisiadi baing.* Baing libu mana kira kubolura diandi ding ganiding
te. Tegu. Libu bu sisia lipu titiam longgalo kuboluding diandi.
3 Baing nabu tasu mana hanaunaungandi, bing kubolura ba hatanga ba
taxabia Urana xai sibuna.
4 Lipu gaxarea harua ba, “Ngaxabia Uranau,” ne su mana hanaunaun-
gandi te, bing lipu languangama, saing haruanga maxunama wa maluxu
mana te.
5 Ning lipu gaxarea su mana haruanganoa, bing Urana murungang
sibunoa baxagi sibuna mana. Kubolua li hatanga ba kira tataga rangua:
6 Lipu gaxarea harua ba taga rangua bing haxa walingania bila Yesu
haxa ba.
7 Riagu mana, ngabung hanaunaunga haunua nang te. Tegu. Hanau-
naunga mugangua alungu waleu bungina ahatum haringina muga. Hanau-
naunga muganga li bing ulega alungu masup ba.
8 Ne maxuna, hanaunaunga li hauna xauna. Sok maxuna mana Kristo
walinganoa saing sok maxuna mana walingaimdi xauna. Namua na
labianoa bo ba supkuba. Baing luliang sibuna hatata sina ba.
9 Lipu gaxarea harua ba wa luliania, ne hauxang sibuna mana riang
hatuminga haringinama, bing wauyu labiania.
10 Lipu gaxarea murung sibuna mana riang hatuminga haringinama wa
luliania, saing axamang tela wa maluxu mana te bu libu xung mari.
11 Ning lipu gaxarea hauxang sibuna mana riang hatuminga haringi-
nama wa labiania, saing haxa mauli labiania. Xabia te ila bi, namua na
labianoa libu maxandi dilaba.

12 Gara mana, ngabung mala ranguang,
namua na yunga kuboluim diandi mana Kristo yanoa.
13 Gara tibuna mana, ngabung mala ranguang,
namua na axabia ba lipua ba wa muga mana axamandi disok.
Gananuna mana, ngabung mala ranguang,
namua na adali lipu dianoa masup.
Gara mana, ngabung mala ranguang,
namua na axabia Tibura.
14 Gara tibuna mana, ngabung mala ranguang,

* **2:2** Yesu yunga walinganoa bu wa hananianga sisia kubolura diandi. Waleu bungina dahanania asaxadi, alaba babu ing ganina bu tubatuba lipudi ba kubolu diang giminaginoa bing matia. Yesu maringing sibuna, libu kubolu tela ba xap matia maina te, ne xap yabaroa saing mati bu sanga ba tawa rangua Urana bungingbunginalo.

namua na axabia ba lipua ba wa muga mana axamandi disok.
Gananuna mana, ngabung mala ranguang,
namua na awa haringina,
saing Urana haruanganoa wa maluxu mang,
saing adali lipu dianoa masup.

Labu Murura Sibuna Mana Titia Liu Tai

15 Labu muruim sibuna mana titia li, kimbo titia li xalingindi xaunau tai.
Lipu gaxarea murung sibuna mana titia li, bing kubolua murung sibuna
mana Tibura wa maluxu mana te.
16 Namua na titia li kubolung longgalo, bila sangga murunganoa, lipudi
maxadingdi digatila, xaung dahasua mana xalingidingdi—axadi ba dima
rangua Tibura te. Tegu. Dima mana titia li.
17 Titia li xaung murungandi dibo ba disupkuba, ning lipu gaxarea libu
Urana murunganoa bagula wa bungingbunginalo.

Tamaxania Mana Kristo Bixuanoa

18 Garagu mana, hatata xaidap subinganoa. Alungu masup ba Kristo
bixuanoa ma yu, saing hatata Kristo bixuang xumana dima ba. Daxanga
naga taxabia ba hatata xaidap subinganoa.
19 Adi disauya kira ba, ne bakbagira sibundi te. Namua na nabu ding
bakbagira sibundi, bing bagula duwa rangua kirauyu. Ning ilaingadinga
hatanga rangrang ba ding longgalo bakbagiradi te.
20 Ne Urana matu Aningonoa mari mang ba, binabu ang longgalo axabia
haruanga maxunama.
21 Bola ahagaxa ba ngabung mala ranguang namua na axabia ulek
maxunama te? Tegu. Ngabung mala ranguang namua na axabia ulek
maxunama baing. Xauna, axabia ba languanga tela sok mana ulek
maxunama te.
22 Gaxarea lipu languangam? Lipua hatiam mana Yesu, harua ba Urana
Lipuxing Mogunganama† te. Ina naga lipu languangam. Lipua na bila ba
Kristo bixuanoa naga, hatiam mana Tibura Garanoa tang.
23 Lipu gaxarea hatiam mana Garanoa taga rangua Tibura te. Ne lipu
gaxarea baxanga ba Yesu Urana Garanoa bing taga rangua Tibura xauna.
24 Haruangadi alungudi muga ma, bing atuxudi duwa maluxu mang.
Nabu haruangadi ba alungudi muga ma duwa maluxu mang, bing bagula
ataga rangua Tibura Garanoa tang bungingbunginalo.
25 Baing haruangua hau rangua kira bing: Bagula tawa bungingbungi-
nalo.
26 Ngabung haruangadi li nang bu amaxania mana lipuadi dituba ba
dituxu murak mang.
27 Ne ang ba, Kristo matu Urana Aningonoa mang saing wauyu maluxu
mang. Binabu araxap mana lipu tela tubatubang te. Tegu. Aningonoa
naga tubatubang mana axamang longgalo, saing Aningonoa haruanganoa
maxuna. Murak te. Binabu bing ataga ranguauyu, bila Aningonoa
tubatubang ba.

Tawa Urana Garandi

28 Binabu garagu mana, bing atagauyu rangua Kristo, bu bungina goxoya
ma saing owa masok, bing sanga ba tali haringina maxania, memeyara te.
29 Nabu axabia ba ina lipu maringina, bing axabia ba lipu longgalo dilibu
kubolu maringindi bing duwa Urana garandi.

---

† **2:22** Ubagu haruanga hawama mana Luk 2:11.

3

1 Bagu Tibura murungang sibunoa makira axamang sabanga sibuna!
Binabu Urana uxu kira ba garandi! Kira baing! Namua lipu titiamdi
daxabia kira te, bing daxabia ina te.
2 Riagu mana, hatata tawa Urana garandi. Ne kimuya bagula tawa baru,
hatata hatanga masok teguyu. Ne taxabia ba kimuya bungina Kristo owa
masok saing goxoya ma, bagula tawa bila ina, namua na bagula tabagu
sibuna.
3 Baing lipu gaxarea ta ragunga mana bila ba, bing libu lunoa wa
sigixinga sibuna, bila Kristo wa sigixinga sibuna.
4 Lipu gaxarea dilibu kubolu diandi, didali Urana hanaunaungandi.
Maxuna, kubolu diana bing kubolu hanaunaungang dalingam.
5 Axabia ba Kristo ma bu sisia kubolura diandi. Baing kubolu dian tela
wa maluxu mana te.
6 Lipu gaxarea taga rangua Kristo bing libu kubolu diandiyu te. Lipu
gaxarea libu kubolu diandiyu bagu Kristo te, saing xabia te xauna.
7 Garagu mana, labu ayunga lipu tela tuxu murak manggu tai. Lipu
gaxarea libu kubolu maringindi, bing lipu kubolu maringinam, bila Kristo
lipu kubolu maringinam.
8 Lipu gaxarea libu kubolu diandi, bing ina xaungadi yanamidinga lipux-
inoa, namua na xaungadi yanamidinga libu kubolu diandi mugamugau
sibuna ma. Namua naga Urana Garanoa sok, bu hanggalangia xaungadi
yanamidinga oxatanoa.
9 Lipu gaxarea sok Urana garanoa bagula libu kubolu diandi muli te,
namua na Urana kubolunoa wa maluxu mana. Binabu sanga ba libu
kubolu diandi muli te, namua na Urana garanoa.
10 Baing taxabia ba lipu gaxarea Urana garandi xaung lipu gaxarea
xaungadi yanamidinga garandi bila li: Lipu gaxarea libu kubolua maringin
te bing Urana garanoa te. Baing lipu gaxarea murung sibuna mana riang
hatuminga haringinama te bing Urana garanoa te xauna.

Murura Sibuna Makira

11 Ulega alungu muga bungina ahatum haringina ma hatata bing:
Murura sibuna makira.
12 Labu tawa bila Kengu tai, lipua ba lipu dianoa lipuxinoa saing ung
kixinginoa mati. Baing baruta ung mati? Namua na ing sibung kubolundi
didoa, ne kixinginoa kubolundi dimaring.
13 Riagu hatuminga haringinam mana, nabu lipu titiamdi hauxading
sibuna mang, bing labu ahixi manau tai.
14 Taxabia ba tadali matiyua takisi mala mana walingua, namua na
murura sibuna mana riara hatuminga haringinamdi. Lipu gaxarea
murung sibuna mana riang hatuminga haringinama te wauyu matia.
15 Lipu gaxarea hauxang sibuna mana riang hatuminga haringinama
bing lipu ungingam. Baing axabia ba lipu gaxarea lipu ungingama xap
walinga subingang teguama te.
16 Taxabia kubolu murunga sibuna bila li: Kristo yunga walinganoa bu
hauli kira. Binabu maring ba kira tayunga walingaradi bu hauli riara
hatuminga haringinamdi.
17 Ne nabu lipu tela xalingina saing bagu riang hatuminga haringinama
raxap, ne usinga te, bing Urana murungang sibunoa wa maluxu mana
baru? Tegu.

18 Garagu mana, kubolua taharua suxunguria ba murura sibuna, ing
ganina sanga te. Tegu. Bing tahatanga ba haruangaradi maxuna saing
murura sibuna mana kuboluadi dahaulidi.
19 Nabu talibu bila ba, bing bagula taxabia ba tahaxa daxanga maxu-
namia. Baing ina naga, bagula tali maxania xaung hatumingaradi duwa
mosiu, memeyara te.
20 Heku hatumingaradi disu haruanga nakira, gamoradi duwa mosiu.
Namua na Urana sabanga sibuna mana hatumingaradi, saing xabia
axamang longgalo.
21 Riagu mana, nabu hatumingaradi disu haruanga nakira te, bing tawa
haringina bungina tali Urana maxania.
22 Baing baraxing baraxinta taxusunga mana, bagula taxap, namua na
tasu mana hanaunaungandi saing talibu kuboluadi yaha manadi.
23 Baing hanaunaunganoa bing: Tahatum haringina mana Garanoa
yanoa Yesu Kristo, xaung murura sibuna makira bila hanaunau kira ba.
24 Lipu gaxarea disu mana hanaunaungandi, ditaga rangua, saing ina
taga ranguadi xauna. Baing taxabia ba taga rangua kira bila li: Namua na
sina Aningonoa nakira.

4

Tatuba Haruanga Maxunama Xaung Haruanga Languangama

1 Riagu mana, labu ahatum haringina mana lipu longgalo hatumingad-
ingdiu tai. Ne asuxuya lipua hatuminganoa to, bu axabia ba ma rangua
Urana Aningonoa kimbo tegu. Namua na lipu xumana dila mana titi
hataing hataindi, dilangua ba ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi
dibaxanga.
2 Bagula abagu axabia Urana Aningonoa wa ranguadi bila li: Nabu
dibaxanga ba Yesu Kristo sok lipu sibuna, bing haruangadingdi dima
rangua Urana.
3 Ne nabu lipu tela baxanga Yesu bila ba te, bing ma rangua Urana te.
Kristo bixuanoa ba hatuminganoa naga. Alungu ba hatuminga ba mau,
saing hatata wa masup titia li.
4 Garagu mana, ang Urana lipuxindi binabu adalidi masup, namua na
Urana Aningonoa wa maluxu mang ba dali lipu dianoa wa liwe mana lipu
titiamdi.
5 Ding lipu titiamdi, binabu daharua mana axamang titiamdi, saing lipu
titiamdi dilungudi.
6 Ne am ba Urana lipuxindi, saing lipu gaxarea daxabia Urana dilun-
guam. Ne lipu gaxarea Urana lipuxindi te dilunguam te. Daxanga naga
tabagu taxabia ba hatuminga maxunama ma rangua Urana Aningonoa,
xaung hatuminga languangama ma rangua lipu murakkama.

Urana Bing Kubolu Murungam Sibuna Namua

7 Riagu mana, bing murura sibuna makira, namua na kubolu murunga
sibuna ma rangua Urana. Lipu gaxarea murung sibuna, ina Urana garanoa
saing xabia Urana.
8 Lipu gaxarea murung sibuna te xabia Urana te, namua na Urana bing
kubolu murungam sibuna namua.
9 Urana hatanga kubolung murungam sibuna makira bila li: Soxi Garang
taininau mari titia bu kira taxap walingua mana oxatanoa.

10 Kubolu murungam sibuna bila li: Kira murura sibuna mana Urana
muga te. Tegu. Ina murung sibuna makira muga, saing soxi Garanoa bu
wa hananiangua libu Urana atin daxaringa mana kubolura diandi, sisiadi.
11 Riagu mana, nabu Urana murung sibuna makira sabanga sibuna bila
ba, bing murura sibuna makira xauna.
12 Lipu tela bagu Urana te. Ne nabu murura sibuna makira, bing Urana
taga rangua kira, saing tahatanga ba murungang sibunoa baxagi sibuna
makira.
13 Taxabia ba tataga rangua xaung ina taga rangua kira, namua na sina
Aningonoa nakira.
14 Baing am gabagu maxamamia xaung am gabaxanga ba Tibura soxi
Garanoa bu wa Lipu Xabinga Muliama mana lipu titiamdi.
15 Lipu gaxarea baxanga ba Yesu Urana Garanoa, bing Urana taga rangua
saing ina taga rangua xauna.
16 Binabu taxabia xai xaung tahatum haringina ba Urana murung sibuna
makira.
Urana bing kubolu murungam sibuna namua. Lipu gaxarea taga rangua
kubolu murungam sibuna bing taga rangua Urana, saing Urana taga
rangua xauna.
17 Mana daxanga ba, kubolu murungam sibuna baxagi sibuna makira,
bu sanga ba tali haringina maxania mana xaidap suxuyangama. Namua
na la li titia tawa bila ina.
18 Kubolu murungam sibuna xola mana maxuwanga. Ne kubolu mu-
rungam sibuna baxagi ba suka maxuwanga mala, namua na maxuwanga
namua bing salak xabingama. Lipu gaxarea maxuwa, bing kubolu
murungam sibuna baxagi mana te.
19 Kira murura sibuna namua na Urana murung sibuna makira muga.
20 Nabu lipu tela harua ba, “Murugu sibuna mana Urana,” ne hauxang
sibuna mana riang hatuminga haringinama, bing lipu languangam.
Namua na lipu gaxarea murung sibuna mana rianoa te, sanga ba murung
sibuna mana Urana te. Namua na bagu rianoa, ne bagu Urana bunging
tela te.
21 Baing hanaunaunga taxap rangua Urana bing: Lipu gaxarea murung
sibuna mana Urana bing murung sibuna mana riang hatuminga haringi-
nama xauna.

5

Tahatum Haringina Mana Urana Garanoa

1 Lipu gaxarea dahatum haringina ba Yesu bing Urana Lipuxing
Mogunganama, ding Urana garandi. Baing lipu gaxarea muruding sibuna
mana garadi tibuding bing muruding sibuna mana garandi xauna.
2 Bila balau, daxanga taxabia ba murura sibuna mana Urana garandi
bing: Murura sibuna mana Urana saing tasu mana hanaunaungandi.
3 Daxanga murura sibuna mana Urana bing: Tasu mana hanaunaun-
gandi. Baing hanaunaungandi dimakasa makira te.
4 Namua na lipu gaxarea Urana garandi, didali titia li kubolunoa. Baing
daxanga mana tadali titia li kubolunoa bing hatumingara haringina.
5 Gaxarea dali titia li? Lipuadi dahatum haringina ba Yesu Urana
Garanoa ding ganiding.
6 Lipua ma titia xap langa saing sibinoa ri bing Yesu Kristo baing.
Xap langa ing ganina te, ne xap langa xaung sibinoa ri. Baing Urana

Aningonoa baxanga haruanga ba, saing Aningonoa namua mana haruanga maxunama.
7 Axamang tuwa tung dibaxanga:
8 Aningonoa, langa xaung siba. Tung hatumingading taininau.
9 Kira tahatum haringina mana lipudi haruangadinga mana baraxing baraxinta dibagu maxadingia. Ne Urana haruanganoa sabanga sibuna manadi, namua na ma rangua Urana. Baing harua mana Garanoa.
10 Lipu gaxarea hatum haringina mana Urana Garanoa, tuxu haruanga ba maluxu'm hatuminganoa. Lipu gaxarea hatum haringina te uxu Urana ba lipu languangama, namua na hatum haringina mana haruangua Urana harua mana Garanoa te.
11 Baing haruanga ba bing: Urana sina walinga subingang teguama nakira, saing walinga ba namua bing Garanoa.
12 Lipu gaxarea taga rangua Urana Garanoa xap walingua. Lipu gaxarea taga rangua Urana Garanoa te, xap walingua te.

Haruanga Kimuam

13 Ngabung axadi li nang gaxarea ahatum haringina mana Urana Garanoa bu axabia ba axap walinga subingang teguama.
14 Baing hatumingaradi daharing bungina tala haxek rangua Urana, namua na taxabia ba nabu taxusunga mana axamandi disu mana murunganoa, bing lungu kira.
15 Baing nabu taxabia ba lungu kira mana baraxing baraxinta taxusunga mana, bing taxabia ba taxap baraxinta taxusunga mana.
16 Nabu lipu tela bagu riang hatuminga haringinama libu kubolu diana xai mala mana daxanga matiama te, bing sabu mana, saing Urana bagula sina walingua na rianoa ba. Ngaharua mana adi kuboluding diandi daxaidi mala mana daxanga matiama te. Ne kubolu dian teladi daxai lipudi mala mana daxanga matiama. Ngaharua ba sabu mana axadi bagudi ba te. Tegu.
17 Kubolu maringing teguam longgalo kubolu diandi, ne kubolu dian teladi daxai lipudi mana daxanga matiama te.
18 Taxabia ba lipu baruamta sok Urana garanoa libu kubolu diandi muli te. Ne Urana Garanoa wasa mana, bu lipu dianoa sanga ba hanggalangia te.
19 Taxabia ba kira Urana garandi, saing titi hataing longgalo duwa hawa mana lipu diana rimanoa.
20 Baing taxabia xauna ba Urana Garanoa ma bu sina hatuminga xaiyua nakira, bu taxabia ba Urana lipu maxunama. Baing tataga rangua lipu maxunama, namua na tataga rangua Garanoa Yesu Kristo. Ing sibuna Urana maxunama xaung namua mana walinga subingang teguama.
21 Garagu mana, amaxania xai bu awa hasoya mana urana languangamdi.

Aposel Yon bung xailongdi mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailong luwa li ba,
2 Yon

Namua Yon Bung Xailonginoa

Aposel Yon, Sebedi garanoa bung xailongga li. Mana bungina baguba lipuadi daxap ulek xaiyua mala dahaxa mauli, saing lipu hatuminga haringinamdi bagula daxapdi bu lobu ranguadi. Ne lipu tubatubainga languangamdi dilibu bila ba xauna, binabu Yon bung, bo ba lipu hatuminga haringinamdi dimaxania bu daxap lipu maxunamdi ding ganiding. Bung xailongga li bila niani AD 87.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1-3)*
- Gamona yaha *(4)*
- Bo ba dimaxania *(5-11)*
- Haruanga kimuam *(12-13)*

1 Nga sabunga yanaminoa.

Ngabung xailongga li mala ranguaung haingga Urana mogung ugabu garamdi.* Maxung sibuna nga murugu sibuna mang. Nga ganigu te, ne lipu longgalo daxap ulek maxunama masup ba, ding muruding sibuna mang xauna.

2 Am murumam sibuna mang namua na ulek maxunama wa maluxu makira, saing bagula wa rangua kira bungingbunginalo.

3 Urana Tibura xaung Garanoa Yesu Kristo tang atiding dimoti makira, xaung tang dusinga kira, xaung tang dilibu gamoradi duwa mosiu. Kuboluding tuwadi ba bagula tung duwa rangua kira bungina tahaxa walingaria tatuxu haruanga maxunama xaung kubolu murungam sibuna.

4 Gamogua yaha sibuna ba ngabagu garam teladi dahaxa disu mana ulek maxunama, bila Tibura hanaunau kira ba.

5 Baing haing, hatata ngabung hanaunaunga haun tela naung te. Ne ngabung hanaunaunga taxap muga bungina tahatum haringina. Ngaxusungaung ba murura sibuna makira.

6 Baing kubolu murungam sibuna bing: Tahaxa walingaria tasu mana hanaunaungandi. Hanaunaungua sina bing ahaxa walingaimia muruim sibuna mang. Hanaunaunga taininau bila alungu bungina ahatum haringina muga ba.

7 Ngaharua bila ba namua na lipu murakkam xumana dila mana titi hataing hataina, saing dibaxanga ba Yesu Kristo ma titia sok lipu sibun te. Lipua na bila ba lipu murakkam xaung Kristo bixuanoa.

8 Amaxania xai, nam axamana awaxata haringina mana hanggalang. Ne amaxania xai bu axap haxuyangaim longgalo.

---

* **1:1** Lipu teladi dahatum ba Yon bung xailongga li na haing tela, ne teladi daharua ba harua saha mana bakbak hatuminga haringinama duwa mana long sabangga ba. Garandi bing lipu taining tainina maluxu'm bakbakka ba. Mana maxixinga 13, hamunganoa bing bakbak hatuminga haringinam tela wa mana long sabanga tela.

9 Lipu gaxarea didali Kristo tubatubainganoa xaung diyunga
daxanganoa, ding ditaga rangua Urana te. Ne lipu gaxarea duwauyu
Kristo tubatubaingania ditaga rangua Tibura Garanoa tang.
10 Nabu lipu tela ma ranguang, ne xap tubatubaikka li rangua te, bing
labu axap lipua ba lobu ranguanggu tai. Baing labu aharua xaidap xai nau
tai.
11 Namua na lipu gaxarea harua xaidap xai na lipua na bila ba, bing
baba oxatang dianoa.
12 Haruangagu xumana ba ngabung mala ranguang, ne heku ngabungdi
xailongia xaung xaswia. Ne ngabo ba ngama ngabagu ramramoimdi saing
taharua suxunguria, bu gamoradi dibaxagi mana yahangua.
13 Hamungama† Urana mogu ba, garandi daharua xaidap xai naung.

† **1:13** Ubagu haruanga hawama mana maxixinga 1. Lipu teladi dahatum ba hamunganoa bing bakbak hatuminga haringinam tela wa mana long sabanga tela.

Aposel Yon bung xailong tela mala rangua riang hatuminga haringinam tela. Tauxu xailong tuwa li ba,
3 Yon

Namua Yon Bung Xailonginoa

Aposel Yon, Sebedi garanoa bung xailongga li. Diotrepes lipu hatuminga haringinamdi yanamiding tela, saing lipu teladi digugunia numania. Hitixiya lipu teladi Yon soxidi mala. Ne Gayas, lipua libu kubolu xai, xapdi xai, binabu Yon bung xailongga li mala na Gayas. Bung xailongga li bila niani AD 87.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1-4)*
- Xai mana hauli lipuadi ditubatuba ulek maxunama *(5-12)*
- Haruanga kimuam *(13-15)*

1 Nga sabunga yanaminoa.

Ngabung xailongga li naung, riagu Gayas. Maxung sibuna nga murugu sibuna maung.

2 Riagu, ngasabu ba axamandi duwa xai ranguaung xaung sanggama bagula wa xai. Baing ngaxabia ba uwa xai aningomia ba.

3 Namua na gamogua yaha sibuna bungina riara hatuminga haringinam teladi disok, dibaxanga mana haxangama usu mana haruanga maxunama xaung uhaxauyu haruanga maxunamia.

4 Bungina ngalungu ba garagudi dahaxa disu mana haruanga maxunama, bing yahangua gamogua xap, tela dali te. Sabanga sibuna baing.

5 Riagu, kuboluma uhauli riara hatuminga haringinamdi ba su mana Urana murunganoa xai sibuna. Duwa lobudi uxabiadi te, ne usoxauti kuboluma te.

6 Dibaxanga kubolum murungam sibunoa sabunga maxadingia. Xai mana uhaulidiyu bu utadi haxangadingia sanga mana Urana murunganoa.

7 Namua na dila bu dibaxanga Kristo yanoa, saing daxap haulingua te rangua lipudi daxabia Urana te.

8 Binabu maring ba taxap lipuadi na bila ba, tahaulidi, bu sanga ba tagabudi tatuxu ulek maxunama oxatanoa.

9 Ngabung xailong tela mala rangua sabungua, ne Diotrepes, muruna ba taina ba wa mugamuga, yamu haruangamama.

10 Baing ina naga, nabu ngama, bing bagula ngabaxanga kubolunoa sabasabia. Harua kimu mam, hanggalangia yamamdi haruanga diania. Kubolua ba ing ganina sanga mana te. Xauna, hauxana ba xap riara hatuminga haringinamdi, xaung bili lipu teladi dibo ba daxapdi, saing hitixiyadi masok sangua sabungua.

11 Riagu, labu ukisinga kubolu diandiu tai. Tegu. Ukisinga kubolu xaidi. Lipu gaxarea libu kubolu xai ma rangua Urana. Lipu gaxarea libu kubolu diana xabia Urana te.

12 Dimitrias lipua ba lipu longgalo daharua xai mana. Ulek maxunama xauna hatanga kubolundi daxai. Am xauna am gaharua xai mana, saing uxabia ba haruangamama maxuna.

13 Haruangagu xumana ba ngabung mala ranguaung, ne heku ngabungdi
xailongia xaung xaswia.
14 Ne ngabo ba ngabagu ramramoma sap to. Tauna, bagula taharua
suxunguria.
15 Ngabo ba Urana libu gamoma wa mosiu. Riara laliamdi daharua
xaidap xai naung. Uharua xaidap xai na riara taining tainina la ba.

Yesu kixinging tela Yut bung xailong tela mala rangua riang hatuminga haringinamdi. Tauxu xailongga li ba,
Yut

Namua Yut Bung Xailonginoa

Yesu kixinginoa Yut bung xailongga li. Mana Hibru xuana duxu yanoa ba "Yuda". Bung mala na lipu hatuminga haringinamdi. Bo ba bung mana Urana xapdi muli (maxixinga 3), ne lipu tubatubainga languangamdi disok, binabu bung ba dimaxania manadi. Yon xauna bung mana lipu tubatubaingamgadi ba (ubagu 1 Yon). Bung xailongga li bila niani AD 65.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(1-2)*
- Namua bung xailonginoa *(3-4)*
- Bo ba dimaxania mana lipu tubatubainga languangamdi *(5-16)*
- Bo ba dili haringina *(17-23)*
- Haruanga kimuam *(24-25)*

Haruanga Mugamugangam

1 Nga Yut, nga Yesu Kristo lipuxing oxatanam tela, xaung nga Yems kixinginoa.

Ngasina xailongga li mala nang lipu gaxarea Urana wagiang ba awa lipuxindi. Urana Tibura murung sibuna mang, saing Yesu Kristo wasa mang.

2 Ngasabu ba Urana kubolung usingangam, kubolung atin dimoti, xaung kubolung gamogamu mosiam dingtung dibaxagi sibuna mang.

Tubatubaik Languangamdi Maluxu Sabungia

3 Riagu mana, muga ngahaxi ba ngabung mala ranguang mana Urana kubolunoa xap kira muli. Ne hatata ngahatum ba xai mana ngabung bu ngaharingiang ba ali bila gamgaminga haringina taxiya mana ulek maxunama tahatum haringina mana ba. Urana ta ulekka ba kira lipuxindi rimaria. Sup, saing bagula sigi haruanga tela muli mana te.

4 Ngaharua bila ba namua na lipu teladi dima dihisa liwe mang. Ding lipudi diyamu Urana, duxugia Urana kubolung atin dimoti makira mala sok bila daxanga bu disu mana kubolu musunamdi. Waleu sibuna dibung haruangua ba Urana hau hatuminganoa ba bagula sina salaga nadi, namua na dahatiam mana Yesu Kristo ing ganina lipuxira haringina xaung Toxoratamona kiria.

5 Ang gaxabia masup, ne ngabo ba ngaiti hatumingaimdi muli mana axamang tela Toxoratamona libu bungina xap lipuxindi muli masok Isip. Xaidi masok, ne kimuya ung lipudi dahatum haringina mana te.

6 Baing ahatumia muli Urana uleginamgadi dituxu oxatading yayamdi te, binabu diyunga yabadinga long xaiya. Urana goxidi labiania mana waxu haringindi duwa bungingbunginalo, bu diragu xaidap suxuyangam sabangua.

7 Baing ahatumia muli long sabangga Sodam Gomora tang xaung long sabanggadi duwa singia. Bila Urana uleginam dianadi ba, ding xauna diyunga ding ba dilibu kubolu miaxuam. Dilibu kubolu musunam xan

tela sibundi. Salaga daxap wa babu mana salak yap subingang teguama
ragu lipuadi dilibu bila ba.
8 Bila balau, lipuadi diyamu Urana duwa liwe mang ba, mana mibin-
gadingdi dahaxi manadi ba, ding didongdongia sanggadingdi, diyamu
Urana haringinganoa wa etua manadi, saing daharungia Urana uleginam
ralanamdi.
9 Bungina Urana uleginamdi yanamidinga Maikel hakhaxi rangua
xaungadi yanamidinga mana gaxarea bagula xap Moses sangganoa, libu
bila lipuadi ba te. Heku Maikel yanoa dali, su haruanga diang tela mana
te. Tegu. Harua bila li ing ganina, "Toxoratamona ing sibuna bagula
gamiaung!"
10 Ne adi duwa liwe mang daharungia axadi daxabiadi te. Ding bila
asaxadi xabiangading te. Disu mana sangga murunganoa ing ganina.
Baing xabianga ba hanggalangiadi.
11 Laku, mauxanganoa xapdi yu! Namua na disu mana Ken*
daxanganoa. Muruding buk mana sianga, binabu disu mana Balaam†
hatumingang dianoa. Dududing bila Kora,‡ saing bila balau bagula
dahanggalang mana kubolua didali Urana haruanganoa.
12 Bungina lipuadi ba dirung ranguang mana taungaim murunga
sibunamdi, rungingadinga liwe mang bila ringringdi dahanggalangia
wagadi. Hatumingadinga wa mana taungua te. Memeyading mading te,
duwasa mading ne hauxading mana teladi. Ding bila mugapdi doxola
mana kuyua, yanga yubuadi mala. Ding bila xaidi aningoding mana
bunging dingia te, saking lipudi duxupdi, binabu dimutuxu sibuna.
13 Ding bila rubadi dahaung: Memeyading dahamusia long longgalo
bila ruba ngaungaundi dibuya. Ding bila hatungdi diyunga daxangadinga
sabalunia. Ding lipuadi Urana xauxau labiang sibuna manadi, saing bagula
duwa la ba bungingbunginalo.
14 Inok, lipua Adam bakbaging 7 kimuya mana, baxanga Urana suxun-
gunoa manadi ba, harua ba, "Bagu, Toxoratamona ma yu xaung uleginam
maringin xumana buk,
15 bu suxuya lipu longgalo xaung bu sina salaga na lipu dudunam
longgalo, mana kubolu duduam longgalo dilibudi bungina diyamu Urana,
xaung mana haruangading diang longgalo lipu dudunamdi daharungiadi
mana."
16 Lipuadi ba lipu hatingamdi xaung lipu haruanga tatuanganamdi.
Disu mana ding sibuding murungading diandi. Dahasua saing daharua
haruanga oranamdi na lipudi bu daxap olang axamandi ranguadi bu
dahaulidi.

Ali Haringina

17 Ning ang riagu mana, ahatumia muli haruangua Toxoratamona Yesu
Kristo aposelindi dibaxanga muga nang bu amaxania mana.
18 Daharua nang ba, "Mana xaidap subingandi, lipu daudaungamdi
bagula dimesa, saing bagula disu mana ding kuboludingdi diyamu Urana."
19 Adi naga dutuang. Adi naga disu mana sangga murunganoa ing
ganina, doxola mana Urana Aningonoa.

---

* **1:11** ***Ken***—Ken lipu mugamugangama Adam garanoa. Ung kixinginoa Ebal mati namua na xawa mana. Ubagu Unggutinga (Stat) 4:1-8. † **1:11** ***Balaam***—Balaam haxi ba ta guxam diana mana Isreldi, heku Urana bili mana. Muruna mana sianga Balak bo ba sina na bu libu. Ubagu Titinga (Namba) 22–24. ‡ **1:11** ***Kora***—Waleu sibuna titia xaxaina saing ngaru Kora gabu lipuxindi. Ubagu Titinga (Namba) 16:1-35.

20 Ning ang riagu mana, bing ang gaharingiang ba ali haringina
hatumingaim haringing maringinia, saing asabu mana Urana Aningong
haringinganoa.
21 Ali maluxu'm Urana murungang sibunoa, saing bunging taininau
aragu Toxoratamona kiria Yesu Kristo kubolung usingangama ba xap
walinga subingang teguama ma ranguang.
22 Ausinga lipu gaxarea hatumingading luwa.
23 Baing lipu teladi, axapdi muli asasaxakidi ma sap, nam diri yabia.
Baing teladi, bungina ausingadi, bunging taininau amaxania, hauxaim
sibuna mana kuboluding diandi didongdongia walingadingdi.

Taiti Urana Yanoa

24 Haruanga ma xung la li. Urana sanga ba soxautiang, nam xunggang
mari mana kubolu diandi. Baing ina sanga ba tang mali maxania ralania
axola mana kubolu diandi, gamoimdi diyaha sibuna.
25 Ing ganina Urana. Xap kira muli mana Toxoratamona kiria Yesu
Kristo oxatanoa. Taiti yanoa, taharua ba ina lipu ralanama, yanoa
xaung haringinganoa sabanga sibuna, saing axamang longgalo duwa hawa
mana. Bila balau muga mana axamandi sogingadinga laing hatata laing
bungingbunginalo! Maxung sibuna.

Yesu hatanga Aposelia Yon axamandi bila mibinga. Tauxu xailongga li Yon bung ba, Hatanga Masok

Namua Yon Bung Xailonginoa

Xailongga Hatanga Masok Yon bung bu haringia lipu hatuminga haringinamdi xaung bu haulidi ba dimaxania. Lipu hatuminga haringinamdi sanga ba dititi xailongga li, saing dibagu daxabia ba Urana xabia axamang longgalo. Sanga ba daxap haringingua namua na daxabia ba Urana hau hatumingua xaung daxabia ba tongtongia daxanga mana axamang longgalo, mana bungina lipuxindi daxap salaga xauna. Lipu hatuminga haringinamdi sanga ba dititi, saing dibagu daxabia haruanga kimuam teladi bagula aningoding sap. Baing sanga ba daxauxau ding mana Toxoratamona goxoyanganoa (Matyu 24:36-51 xaung long teladi). Xauna sanga ba daxabia bola daxap salaga namua na dahatum haringina mana Yesu, ning sanga ba diyunga te, kuboludinga bing bagula dahatum haringinauyu saing dili haringinauyu bungina daxap salaga (14:12).

Lipu Buningama

Lipua bung Hatanga Masok bing Yon, Sebedi garanoa, ina Yesu aposeling 12 tela tatiti mana ulek xaiyua. Yon wa long sabangga Epasas niani xumana saing Kristo lipuxindi duwa probinsia Esia daxabia xai. Xap Hatanga Masok mutumutua Patmos (1:9), wa bila 100 kilomita sangang kanggua mana Epasas, wa maluxu mana tekka Adsian. Bola bung sap kimuya mana xap haruangua, bola bila niani AD 95.

Haruanga Tuandi

- Haruanga mugamugangam *(Hataina 1)*
- Yesu harua na sabunga 7 *(2:1–3:22)*
- Diti Urana yanoa long xaiya *(Hataina 4)*
- Yesu xaxa xailonga *(Hataina 5)*
- Yesu taguti xailong tagangang 7 *(6:1–8:1)*
- Toxi 7 *(8:2–11:19)*
- Haing xaung gulup sabanga *(Hataina 12)*
- Asaxa diang sibung tekkama xaung titiama *(Hataina 13)*
- Yesu xaung lipu 144,000 *(14:1-5)*
- Urana uleginam tuwa *(14:6-13)*
- Xauyanga mana titia *(14:14-20)*
- Mina 7 dibaxagi mana Urana ating salianoa *(15:1–16:21)*
- Haing Daxangam Babilon *(17:1–19:5)*
- Yesu goxoya ma *(19:6-21)*
- Niani 1,000 *(20:1-6)*
- Satan dudungang kimuam xaung salaga ina xap *(20:7-10)*
- Urana suxuya matiadi *(20:11-15)*
- Long xaiya hauna, titi hauna xaung Yerusalem hauna *(21:1–22:6)*
- Subinganoa *(22:7-21)*

Haruanga Mugamugangam

1 Xailongga li baxanga ulekka hatanga masok mana Yesu Kristo. Urana sina na bu hatanga na lipuxing oxatamdi ba axamandi bagula disok mari.

Yesu soxi uleginam tela nanga, lipuxing oxatama Yon, bu baxanga ulekka li nanga.
2 Nga Yon ba, maxung sibung ngabung mari axamang longgalo ngabagudi—Urana haruanganoa xaung Yesu Kristo haruanganoa.
3 Haruanga li ngabung mari bing Urana suxungunoa. Lipu gaxarea dititi xailongga li na sabungua, Urana bagula guxamdi. Xauna, bagula guxam lipu gaxarea dilungu xai saing dita ulekka li hatumingadingia, namua na axadi li xaidabidinga ma haxek.

Yon Harua Xaidap Xai Na Sabunga 7

4-6 Nga Yon ngabung nang sabunga 7 awa probinsia Esia:

Ngaxusunga Urana, Aningonoa, xaung Yesu Kristo ba tung dilibu xai mang xaung dilibu gamoimdi duwa mosiu. Urana bing hatata wa, mugau wa, saing bagula ma yu. Aningonoa wa kabukabung xaitamoxiam maxania bing ing haringingang 7. Yesu Kristo bing ina baxanga Urana rangrang na lipudi. Ina matuau mana lipuadi Urana itidi mesa mana matiyua. Ina wa etua mana xaitamoxi titiam longgalo.

Yesu murung sibuna makira. Xap kira sangua kubolura diandi mana sibinoa saing sisia haxuyangaradi. Libu kira tasok yongga tela xaung lipu hananiangamdi, bu tatuxu Tibuna Urana oxatandi. Binabu taharua ba ralang sabanga xaung haringinga sabanga wa rangua bungingbunginalo! Maxung sibuna!

7 Bagu Yesu ma liwe mana mugapdi,
saing lipu longgalo bagula dibagu,
adi disu gulia ba bagula dibagu xaunau,
saing bakbak titiam longgalo bagula dahatangitangi namua na bagula sina salaga nadi.
Maxung sibuna!

8 Toxoratamona Urana harua ba, “Nga ba ngaungguti axamang longgalo, saing bagula ngasahi axamang longgalo.” Hatata wa, mugau wa, saing bagula ma yu. Ina Sanga Haringinga Longgalo.

Axamanoa Bila Mibinga Mana Lipua Ma Rangua Urana

9 Nga, Yon ba, ang riaim hatuminga haringinama. Kira tataga rangua Yesu, binabu tasok taininau bila li: Tatuxu oxatang Yonggaxinama, taxap salaga xaung tali haringina maluxu’m mauxangaradi. Ngawa lipu salak yabanam mana mutumutua Patmos namua na ngabaxanga Urana haruanganoa xaung Yesu.
10 Toxoratamona Xaidabinoa, Sande, baing Urana Aningonoa baxagi manga. Haxek sibuna li, ngalungu waxutu bibi sabanga ubugia, sau bila toxi baing.
11 Harua nanga ba, “Ubung xailongia axadi ubagudi, saing usina na sabunga 7. Usina taining tainina mala Epasas, Simirna, Perigamam, Tayataira, Sardis, Piladelpia xaung Leadosia.”
12 Ngaxugia ba ngabagu gaxarea harua nanga. Bungina ngaxugia masup ngabagu kabukabu gol 7 nagunggamdi.

13 Maluxu'm kabukabu nagunggamdi lipu tela wa, bagunganoa bila lipua
ma rangua Urana.* Sau imang maxaxayam tela ri mala kinia, saing sau
waxu gol tela wagigia ringringinoa.
14 Toxolondi dusa sibuna bila sipsip buxandi kimbo mugap usamana.
Maxandi dilu bila yap manandi.
15 Kindi bila bras sigixingang sibuna sina maluxu'm yaba, saing
waxungtuanoa bila lang silingama bibinganoa.
16 Mana rimang rimamo tuxu hatung 7. Waxang sabanga maxaxang
luwam sok matabu suxungunia. Ramramonoa sina bila xaidaba xani
haringing sibuna.
17 Bungina ngabagu lipua ba, ngamakmatia mari kinia bila ngamati. Ne
ta rimang rimamo manga saing harua ba, "Labu umaxuwau tai. Nga Lipu
Mugamugangam xaung Lipu Kimuam.
18 Nga Lipua Wa Bungingbunginalo. Ngamati ba, ning bagu ngawa muli
saing bagula ngawa bungingbunginalo! Nga haringingagu bu ngaxaxa
daxangua bu matiadi diyunga Matiadi Yabadinga bu disok ma, saing nga
haringingagu bu ngasoxauti bu duwa mua la ba.
19 "Binabu ubung baraxing baraxinta ubagudi. Baraxinta wa hatata,
saing baraxinta bagula sok kimuya.
20 Namuxing hisangam mana hatung 7 ubagu rimagu rimamo xaung
mana kabukabu nagunggam 7 bing: Hatung 7 bing babu mana ulegiguam
taining tainina mana sabunga 7, saing kabukabu nagunggam 7 bing babu
mana sabunga 7."

2

Haruanga Ila Mana Sabungua Epasas

1 Harua nangauyu ba, "Ubung xailongga li mala rangua sabungua Epasas
uleginama:

Ulekka li ma rangua lipua tuxu hatung 7 mana rimang rimamo xaung
haxa maluxu'm kabukabu gol 7 nagunggamdi. Uleginoa bing:
2 Ngaxabia kuboluimdi, makasangaim mana yongga xaung lilingaim
haringindi. Ngaxabia ahitixiya lipu kubolu dianamdi sanguang, saing
axusunga lipu gaxarea dilangua ba ding aposeldi, saing abagu haruan-
gadinga maxun te.
3 Ngaxabia ba ali haringina saing axap salaga namua na auxuang ba
nga lipuxigudi, saing ayunga te.
4 Ning kuboluim tela ngayaha mana te: Ang muruim sibuna manga
xaung mang bila muga te.
5 Ahatum muli, abagu long maxaxaya xunggang mari mana kubolua
alibu muga baing! Axugia kuboluimdi saing ahabatia kubolua bila alibu
muga. Nabu axugia kuboluimdi te, bagula ngama ranguang saing bagula
ngaunia kabukabuim nagunggama sangua yabanoa.
6 Ning ang kuboluim xai tela baguli: Hauxaim sibuna mana Nikolas
lipuxindi kuboludinga. Nga xauna hauxagu sibuna mana kuboludinga.
7 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu
haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi. Lipu gaxarea
didali bagula nganaidi ba daxang xaiya sina walinga aningonoa, wa
Urana umangang xai sibunia.

* **1:13** Ubagu Danyel (Daniel) 7:13.

Haruanga Ila Mana Sabungua Simirna

8 "Ubung xailongga li mala rangua sabungua Simirna uleginama:

Ulekka li ma rangua Lipu Mugamugangama xaung Lipu Kimuama, ina mati saing wa muli. Uleginoa bing:

9 Ngaxabia salaga axap xaung awa lipu haxugindi—ning awa lipu xalaxalam mana walinga hatuminga haringinam! Ngaxabia ba lipudi daharungiang. Daharua ba ding Yudadi ba, ne mana hatumingagua ding Yudadi te. Ding sabungadinga bing Satan inia!

10 Labu amaxuwa mana salaga haxek bagula axapku tai. Bagu xaungadi yanamidinga bagula tang teladi salak yabania bu tubang, saing bagula axap salaga xaidap 10.* Ahatum haringina mangauyu, heku nabu dunggang mati. Binabu bagula ngasina walinga subingang teguama nang, bila dita muxup dalingama mana lipu tela toxonoa bu hatanga ba ina dali halingua.

11 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi. Lipu gaxarea didali bagula daxap salaga mana matiyua ma kimu mana mugamugangama te.

Haruanga Ila Mana Sabungua Perigamam

12 "Ubung xailongga li mala rangua sabungua Perigamam uleginama:

Ulekka li ma rangua lipua ina waxanging sabanga maxaxang luwama. Uleginoa bing:

13 Ngaxabia long sabangga awa mana—Satan rang kabukabung xaitamoxiama mali la ba. Ning ayunga nga xaung yagua te. Tegu. Ahatiam te mana ahatum haringina manga. Mana bungina Antipas xauna ahatiam te. Ina hatum haringing sibuna manga, baxanga nga rangrang, ina dung mati yabaimia, long sabangga ba Satan wa mana.

14 Ning, kuboluim teladi ngayaha manadi te: Angia teladi disu mana Balaam† tubatubainganoa. Tubatuba Balak ba tuxu murak mana Isreldi, ba dilibu kubolu diana bungina daxang anginga lipudi dahanania mala rangua babudi, xaung bungina dilibu kubolu miaxuamdi.

15 Bila balau, angia teladi disu mana Nikolas tubatubainganoa.

16 Binabu axugia kuboluimdi! Nam, haxek sibuna bagula ngama ranguang saing bagula ngahaungganadi xaung waxang sabanga suxunguguam—haruangagua baing.

17 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi. Lipu gaxarea didali, bagula ngasina anginga duxu ba manna‡ nadi Urana yameng long xaiya. Xauna bagula ngasina siang usamandi nadi ngabung yaya haundi manadi, yayadi ba lipu tela bagula xabiadi te—ing sibuna ngasina na bagula xabia yaya ba.

Haruanga Ila Mana Sabungua Tayataira

18 "Ubung xailongga li mala rangua sabungua Tayataira uleginama:

---

* **2:10** ***xaidap 10***—Mana haruanga na bila li, xaidap 10 namuxina bing bunging raxabiana.
† **2:14** ***Balaam***—Lipu suxunguxunguam maxung teguam tela. Ubagu Titinga (Namba) 22-24 xaung Hanaunaunga (Lo) 23:4.
‡ **2:17** ***manna***—Anginga ba Urana sina na Isreldi bungina duwa long xoliania. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 16.

Ulekka li ma rangua Urana Garanoa, ing maxandi dilu bila yap manandi xaung ing kindi bila bras sigixingang sibuna sina maluxu'm yaba. Uleginoa bing:

19 Ngaxabia kuboluimdi, ang murungaim sibuna xaung hatumingaim haringindi, ang oxataim haulingamdi xaung lilingaim haringindi, saing kuboluadi alibudi hatata didali adi alibudi muga.

20 Ning, kuboluim tela ngayaha mana te: Anai haingga Yesabel§ kubolunoa, ina uxuina ba haing tela Urana lipuxing suxunguxunguam. Mana tubatubaiginoa langlangua lipuxigu oxatamdi ba dilibu kubolu miaxuamdi xaung ba daxang angingua lipudi dahanania mala rangua babudi.

21 Ngasina ganangana na ba xugia kubolung sanggamdi, ne hauxana.

22 Alungu to. Bagula ngating mari mana uxainga busingam tela, saing lipu gaxarea digabu dikinu rangua gaxarea diyau teguyu bagula ngasina salak sabanga nadi xauna, nabu duxugia kuboludinga te saing diyunga kubolua hatanga nadi te.

23 Bagula ngahanggalangia lipudi dinaxu mana bila garandi ba mati. Baing ina naga, bagula sabunga longgalo daxabia ba nga lipua xabia lipudi gamodingdi hatumingadingdi, saing bagula ngahaxuya maxang taininau mana ang taining tainina kuboluimdi.

24 Ne axamang tela muli ngabo ba ngabalang Tayatairadi. Ang gaxarea asu mana tubatubaiging languangamga ba te. Ang gaxarea atubatuba mana axadi duxu ba Satan tubatubaiging hisangam sibundi te. Bagula ngaxusungang ba amakasa mana axamang tela muli te.

25 Alali ing ganina: Atuxu haringina hatumingaim haringina, saing asu mana haruangagua laing ngagoxoya ma.

26 Lipu gaxarea didali saing dilibu murungagua laing walingadingdi disup, bagula ngasina yaya nadi ba duwa etua mana numanumadi

27 bila ngaxap yaya rangua Tibugu bu ngawa etua mana lipudi. Mana lipua na bila ba, bagula wa bila Olaidi Xailongidinga harua ba:

'Bagula wa etua manadi xaung tuki haringina,
bagula tagutidi bila boridi.'✡*

28 Bagula ngasina hatung namoningyanam nadi xauna!

29 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi.

3

Haruanga Ila Mana Sabungua Sardis

1 "Ubung xailongga li mala rangua sabungua Sardis uleginama:

Ulekka li ma rangua lipua tuxu Urana Aningonoa ing haringingang 7 xaung tuxu hatung 7. Uleginoa bing: Ngaxabia kuboluimdi, lipudi dibaguang bila hatumingaim haringindi duwau, ning tegu, dimati.*

---

§ **2:20** ***Yesabel***—Haingga li lipu xabiangamdi dahatum ba yang sibun te, ne mogu haing tela bila Yesabel kira tatiti mana 1 Xaitamoxi (1 King) 16-21. Yesabel baguba wa niani 700 muga mana bungina Yesu. Haing diang sibuna, sabu mana babudi xaung sina salaga na Urana lipuxing suxunguxunguamdi. ✡ **2:27** Olaidi (Buk Song) 2:9 * **2:27** Haruanga li babu tela mana xaitamoxi dali bixuandi. * **3:1** Haruanga li harua mana hatumingading haringindi xungdi mari.

2 Amesa! Hatumingaim haringing hataing duwauyu, adi bagudi li dibo
ba matiuba. Aharingiadi to. Namua na ngabagu kuboluimdi duwa xai
masup te Urana ngayua maxania.
3 Binabu, ahatumia muli Urana Xuanoa alungu axap. Asu mana,
saing axugia hatumingaimdi. Ne nabu amesa te, bagula ngama bungina
ahatumia te, bila lipu hanaunggama ma. Bagula axabia xaidap maxanoa
bagula ngama ranguang te.
4 Ning angia teladi duwa Sardis dilibudi disok musuna Urana maxania
te. Bagula dahaxa rangua nga, disigixinga disau imang usamandi,
namua na ngabagudi dimaring.
5 Lipu gaxarea didali, bila ding, bagula disau imang usamandi. Bagula
ngasisia yadingdi mana xailong walingama te. Tegu. Bagula ngauxu
yadingdi bila ding ngayuadi Urana xaung uleginamdi maxadingia.
6 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu
haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi.

Haruanga Ila Mana Sabungua Piladelpia

7 “Ubung xailongga li mala rangua sabungua Piladelpia uleginama:

Ulekka li ma rangua Lipua Urana Inia, Lipu Maxunama. Wa etua
mana Yerusalem hauna saing harua mana lipu gaxarea sanga mana
diluxu, bila waleu Debit wa etua mana Yerusalem saing harua mana
lipu gaxarea sanga mana diluxu. Baraxinta ina xaxa, lipu tela sanga ba
riba te, saing baraxinta ina riba, lipu tela sanga ba xaxa te. Uleginoa
bing:
8 Ngaxabia kuboluimdi. Bagu ngata xalua xaxaina muga mang lipu
tela sanga ba riba te. Ngaxabia haringingaima sabanga buk te, ne asu
maringina mana haruangagua, saing ahatiam mana yagua te.
9 Ngaxabia mana lipuadi ding Satan lipuxindi. Daharua ba ding
Yudadi, ne ngaxabia ba ding Yuda maxunamdi te. Dilangua. Bagula
ngalibudi dima digung kiding tuxundi mang bu dibaxanga ba murugu
sibuna mang.
10 Bungina ngatabinang ba ali haringina xaung aragu, bing asu
maringina mana haruangagua. Ngaxabiau, binabu bagula ngalibu awa
xai maluxu mana bunging tubaikkam diana ma yu bu tuba lipu longgalo
duwa titia.
11 Haxek bagula ngama. Binabu ahatum haringinauyu mana haruan-
gagua axap ba, bu lipu tela libu muxup dalingama Urana mogu mang
hanggalang te.
12 Lipu gaxarea didali, bagula duwa haringina bila tuxa haringindi
duwa mana Urana ngayua Numang Sibuna, saing bagula duwa la ba
bungingbunginalo. Bagula ngabung Urana ngayua yanoa manadi bu
hatanga ba iniadi. Urana ngayua long sabangga yanoa xauna bagula
ngabung manadi—alaba Yerusalem hauna, ri ma sangua long xaiyua
rangua Urana ngayua. Saing bagula ngabung yagua hauna manadi.
13 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu
haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi.

Haruanga Ila Mana Sabungua Leadosia

14 “Ubung xailongga li mala rangua sabungua Leadosia uleginama:

Ulekka li ma rangua Lipua Haringia Haruanga Longgalo Urana Hau
Ba, haruanga mana lipua ina baxanga Urana rangrang sibuna na lipudi,

haruanga mana lipua ina axadi Urana tongtongiadi unggutingadinga. Uleginoa bing:

15 Ngaxabia kuboluimdi: Axaringa te xaung asala te. Nabu axaringa kimbo asala bing alaba maring mana murungagua.

16 Ning namua awa lia, axaringa te xaung asala te, ngabo ba ngahitixiyangguba bila ngaxanubia langa masok sangua suxungugua.

17 Ngaharua bila ba namua na ang gaharua ba, ‘Am lipu xalaxalamdi. Am gaxap xalaxaladi saing am garaxap mana axamang tela te.’ Ning abagu axabia te ba ang lipu mauxanganamdi, lipuadi lipudi dusingadi, lipu haxugindi, lipu maxa haxatiandi, xaung lipu mulangindi.

18 Ngasina hatuminga xaiyua nang ba agim gol rangua nga dunia axamang musunamdi yabia, bu asok bila lipu xalaxalam, agim imang usamandi rangua nga bu dikau mulangim memeyamdi, agim guxenga baxiama rangua nga bu asabaxaya maxaimdi, bu abagu muli.

19 Lipu gaxarea nga murugu sibuna manadi bing ngagamiadi saing ngahanaunaudi ba disu mana haruangagua. Binabu ahaxi mana axugia hatumingaima.

20 Bagu ngali xaluya saing ngaringringgu. Nabu lipu tela lungu waxugutuanoa saing xaxa xalua manga, bing bagula ngaluxu saing tam gaxang xauna.

21 Lipu gaxarea didali, bagula nganaidi ba dirung rangua nga kabukabugu xaitamoxiamia, bila ngadali saing ngarung rangua Tibugu kabukabung xaitamoxiamia.

22 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu haruanga li Urana Aningonoa baxanga na sabungadi.”

4

Diti Urana Yanoa Long Xaiya

1 Kimuya mana axadi ba baing ngabagu xalu tela xaxaina long xaiya. Baing waxutua muga ngalungu baxanga nanga bila toxi sau ba harua ba, “Uhaing ma la li! Bagula ngahatanga naung axadi bagula disok kimuya.”

2 Hata sibuna li Urana Aningonoa baxagi manga. Baing ngabagu kabukabu xaitamoxiam tela wa long xaiya, saing lipu tela rung mana.

3 Baing lipua rung la ba bagunganoa sina bila siang siniandi yaspa* xaung kanilian.† Moxa babuna, sina bila siang siniana gamatana emarol, tambobolia kabukabuna ba.

4 Kabukabu 24 muli dili taxiya kabukabung mugamugangamga ba. Lipu haringing 24 dirung mana kabukabuadi ba. Disau imang usamandi, saing muxup dalingam golidi duwa toxodingia.

5 Mana longga kabukabu mugamugangama wa mana bilikbiliga mua, longa ruru, xaung kaxaba taha. Nagung 7 dilu sabanga kabukabua ba maxania. Axadi ba babu mana Urana Aningonoa, ina haringingang 7.

6 Mana kabukabua ba maxanoa bing axamang tela bila tek manilungang sibuna wa. Bilikbiliga mua.

Lia, taxiya kabukabua ba, axamang walingam luwadi luwadi duwau. Maxading xumana, dikau ramramoding xaung ubuding.

---

* **4:3** ***yaspa*****—**Siang mugixing xangxana bila sabuxana, gamatana kimbo sagayana. Siniang sibuna.

† **4:3** ***kanilian*****—**Siang sabuxana siniang sibuna.

7 Axamang walingam mugamugangam bing bila layon‡ tela, luwa bing
bila bapalo tela, tuwa bing ramramonoa bila lipu, luwadi luwadi bing bila
matikomkom tela oti mala.
8 Axamang walingam luwadi luwadi ba taining tainina bing banggi-
tongiding 6 saing maxading xumana dikaukaudi, hawa banggitongidingia
xauna. Xaidap yambong daharua harua bila li ing ganina:

"Maringing sibuna, maringing sibuna, maringing sibuna,
Toxoratamona Urana Haringing Sibuna wa bila ba,
Ina mugau wa, hatata wa, saing bagula ma yu."

9 Axamang walingamdi ba daharua xai sibuna, daharua ba ing sibuna
lipu ralanama xaung diti lipua rung kabukabia ba yanoa, lipua wa
bungingbunginalo ba. Bunging bungina dilibu bila ba,
10 lipu haringing 24 digung kiding tuxundi mari saing dituru mari
titia lipua rung kabukabua ba maxania, saing disabu mana lipua wa
bungingbunginalo ba. Dita muxubidingdi mari kabukabua ba rubinia
saing daharua ba:

11 "Toxoratamona amia, Urana amia, ung sanga axamang longgalo,
bu diti yama, daharua ba ung lipu ralanama, daharua ba ung lipu
haringingam,
namua na utongtongia axamang longgalo,
saing mana ung murungama disok
saing walingadinga duwa ranguaung."

5

Sipsip Tutubina Xaxa Xailonga

1 Ngabagu xailong lukingam tela wa mana lipua rung kabukabu
xaitamoxiamia rimang rimamo. Buninga duwa hataing hataina, saing
tagaina xaung tagangang* 7.
2 Baing ngabagu Urana uleginam haringing tela wagi sabanga ba,
"Gaxarea maring Urana maxania sanga mana taguti xailonga tagangandi
saing xaxa xailonga?"
3 Ning lipu tela wa long xaiya kimbo titia kimbo hawa mana titia sanga
ba xaxa xailonga te, kimbo bagu maluxu mana te.
4 Ngatang ngatang mua namua na lipu tela maring Urana maxania te
sanga ba xaxa xailonga kimbo bagu maluxu mana.
5 Baing lipu haringinadi ba tela harua nanga ba, "Labu utanggu tai!
Bagu, lipua duxu ba Layon Mana Bakbakka Yuda, Debit Bakbaginoa
Muxumuxunoa, dali ba! Binabu ina sanga ba xaxa xailonga xaung
tagangang 7."
6 Baing ngabagu Sipsip Tutubing† tela bagunganoa bila mati lo, li haxek
mana kabukabu xaitamoxiama, lia mana axamang walingam luwadi
luwadi xaung lipu haringindi. Ina salaming 7, xaung maxang 7, maxadi

‡ **4:7** ***layon***—Pusi sabanga tela, mauxanganoa bila 200 kilo. * **5:1** ***tagangang 7***—Xailonga na bila ba xailonga diluki. Diluki masup baing digoxi waxu teladi wagigia. Digoxi masup baing dimatu axamang tela bila xai susuna mari mana buxuyanganoa. Bungina mamasa bing tagaina. Alali hatanga ba xailong moxona kimbo lipu ina mogu ba sanga ba ding ganiding daxaxa xailongga ba.
† **5:6** ***Sipsip Tutubina***—Haruanga li harua mana asaxa Yudadi dahanania mana Taunga Dalingam. Babu mana Urana Lipuxing Mogunganama, Yesu baing.

ba babu mana Urana Aningonoa ing haringingang 7, ina soxi mala mana
titi hataing longgalo.
7 Ila saing xap xailonga sangua lipua rung kabukabu xaitamoxiamia
rimang rimamo.
8 Xap masup baing axamang walingam luwadi luwadi xaung lipu
haringing 24 digung kiding tuxundi, saing dituru mari titia Sipsip Tutubina
ba maxania. Ding taining tainina dituxu axamang olaiyam tela bila gita
duxu ba hap xaung bori golidi dibaxagi mana xai susung saminamdi
ditaudi, ding bila Urana lipuxing maringindi sabungadingdi.
9 Baing duwaya olai haun tela ba:

"Ung maringina Urana maxania sanga mana oxop xailonga
saing utaguti tagangandi,
namua na ung ba dunggung mati ba,
saing mana ung sibima ugim lipudi na Urana
dima mana bakbak longgalo xaung xuaxua longgalo xaung sangga
mugixing longgalo xaung numanuma longgalo.
10 Ulibudi disok yongga tela xaung lipuadi dituxu Urana kiria oxatanoa,
saing bagula duwa etua mana axamandi titia."

11 Baing ngabagu saing ngalungu Urana uleginam xumana waxuding-
tuandi, titingadinga dali xumang sibuna sanga ba lipu tela titidi te.
Duwagigia kabukabu xaitamoxiam xaung axamang walingamdi xaung lipu
haringindi.
12 Duwaya sabanga ba:

"Sipsip Tutubina, ina dung mati ba, maring Urana maxania
sanga mana axamang longgalo daharua ba, ing haringinganoa xaung
xalingina xaung xabianga longgalo duwa rangua xaung ina lipu
haringingam
xaung lipu sabanga xaung lipu ralanam xaung diti yanoa!"

13 Baing ngalungu axamang walingam longgalo duwa long xaiya, xaung
titia, xaung hawa mana titia, xaung doti tek ubunia, xaung axamang
walingam longgalo duwa maluxu manadi duwaya ba:

"Lipua rung kabukabu xaitamoxiamia xaung Sipsip Tutubina ba,
taiti tang yadingdi, tasina yaya nadi, taharua ba ralang sabanga xaung
haringinga sabanga duwa ranguadi
bungingbunginalo!"

14 Axamang walingam luwadi luwadi daharua ba, "Maxung sibuna!"
Baing lipu haringindi digung kiding tuxundi, dituru mari titia saing disabu
mana dingtang.

6

Sipsip Tutubina Taguti Xailong Tagangang 6 Mugamugangamdi

1 Ngabagu mua saing Sipsip Tutubina taguti taganga mugamugangama
mana taganga 7. Saking ngalungu axamang walingam luwadi luwadi tela
harua, waxungtuanoa sabanga bila kaxaba taha, harua ba, "Uma to!"

2 Baing ngabagu hos usamang tela li maxagia! Lipua rung etua mana
tuxu ruang tela, saing disina muxup dalingam tela na. Baing lipu
dalingamga ba luki hosia mala bu dali lipu xumana.
3 Sipsip Tutubina taguti taganga luwa, baing ngalungu axamang
walingam luwa harua ba, “Uma to!”
4 Baing hos sabuxang tela sok ma. Urana sina haringinga na lipua rung
etua ba bu unia gamogamu mosiama sangua lipu titiamdi, xaung bu libu
lipudi dung ding mati. Mana oxatua ba disina waxang sabanga na.
5 Sipsip Tutubina taguti taganga tuwa, baing ngalungu axamang
walingam tuwa harua ba, “Uma to!” Baing ngabagu hos mutuxung tela
li maxagia! Lipua rung etua mana tuxu skeli* tela rimania.
6 Baing ngalungu bibinga bila waxutu tela ma liwe mana axamang
walingam luwadi luwadi, harua na lipua ba, “Wit lita tela giminaginoa
bagula sabanga bila lipu tela waxata xaidap tela giminaginoa, saing bali†
lita tuwa bagula giminaginoa taininau. Ne labu usoxauti olip guxenganoa
kimbo wainggu tai!”‡
7 Sipsip Tutubina taguti taganga luwadi luwadi, baing ngalungu axamang
walingam luwadi luwadi harua ba, “Uma to!”
8 Baing ngabagu hos tela li maxagia! Sagaya bila lipu busingam tela bo
ba matiuba. Lipua rung etua mana yanoa Matia, saing rianoa Matiadi
Yabadinga naxu mana. Urana sina haringinga na dingtang bu tang dung
titi longgalo lipu gugunianga tela mana hataing luwadi luwadi mati. Sanga
mana tang dungdi waxangia, gesagia, busingia xaung asaxa abunginia.
9 Sipsip Tutubina taguti taganga luwadi luwadi hiliadinga, baing ngabagu
lipu aningodingdi dili kabukabu hananiangam hanggaxobinia. Ding
dahatum haringina mana Urana haruanganoa, dibaxanga na lipudi, ne
mana namua ba lipudi dungdi mati.
10 Duwagi sabanga ba, “Toxoratamona Haringing Sibuna, ung ganim
umaring, ung lipu maxung sibunama. Bungintabi bagula usuxuya lipu
titiamdi saing uhaxuya kuboludingdi nadi namua na dunggam mati?
Bunging maxaxaya kimbo gamoita?”
11 Baing disina imang usamang maxaxaya na taining tainina, saing daxap
haruanga ba diragu mongaitau, laing riadingdi Urana mogudi ba dimati
bila ding ba dimati masup to. Ding lipu hatuminga haringinamdi dituxu
Urana oxatanoa ranguadi.
12 Taguti taganga 6 saing ngabagu. Baing noxiga sabanga sok. Xaidaba
laba bila tanga xasuam tela, sobak hataing longgalo sabuxa bila sip,
13 saing hatung sabalunamdi dikiri ding mari titia, bila pik§ moyandi
dikiri ding mari bungina yang sabanga taguxadi.
14 Sabaluna utuina maxukixuki mala laing sup, saing bimbi mutumutu
longgalo diduduxang ding sangua yabadingdi.
15 Baing xaitamoxi titiamdi, lipu yayamdi, lipu haungingam yanamid-
ingdi, lipu xalaxalamdi, lipu haringindi digabu lipu teladi, lipu oxata
olanggamdi xaung lipu duwasa mana ding sibuding walingadinga, ding
dihisa mana guhadi xaung maluxu mana siang bimbiamdi.

---

* **6:5** ***skeli***—Skeli baguli bing xan tela monga. Mana axa li bori luwa dingeli xaing hataing hataina. Lia bing dingeli yabang ngeliangama saing dita mauxangang teladi daxabia ba wa’m bori tela. Bori tela bing dita anginga ba xap mauxanganoa. † **6:6** ***bali***—Bali anginga tela bila wit. ‡ **6:6** Maxixinga baguli harua mana bagula lipudi diraxap mana angingadi daxang xaidap longgalo. Binabu giminagidingdi bagula haing sibuna. Ne anginga teladi bila guxenga taungam kimbo wain bing tegu. Bagula duwa sangau. § **6:13** ***pik***—Xai tela wa Isrel. Bila gusak. Marandi dima kimu saing mosi mana yanga yugidi mari.

16 Duwagi na bimbidi xaung siangdi ba, “Autuang mari mam! Aya-
menggam bu lipua rung kabukabu xaitamoxiamia sanga ba baguam te!
Bu Sipsip Tutubina sanga ba atin disala mam te!
17 Namua na xaidap sabanga mana tang atiding salianoa ma lo. Ne
gaxarea sanga li?”

7

144,000 Urana Lipuxindi Daxap Mogungua

1 Sup baing ngabagu Urana uleginam luwadi luwadi dili mana titi
subingang luwadi luwadi, disoxauti yang titiam luwadi luwadi labu
diyubua titi kimbo tega kimbo xaidiu tai.
2 Baing ngabagu Urana uleginam tela muli haing karagia ma, rai Urana
walingam mogunganoa ma. Wagi sabanga na uleginam luwadi luwadi
Urana sina haringinga ba dahanggalangia titia xaung tega ba:
3 “Labu ahanggalangia titia kimbo tega kimbo xaidiu tai, laing am gata
mogungua mana Urana kiria lipuxing oxatamdi ramramodingdi to.”
4 Baing ngalungu lipuadi dita mogungua manadi titingadinga bila:
144,000 mana Isrel bakbak longgalo.

5 12,000 bakbakka Yuda lipuxindi daxap mogungua,
12,000 bakbakka Ruben lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Gad lipuxindi bila balau,
6 12,000 bakbakka Asa lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Naptali lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Manasa lipuxindi bila balau,
7 12,000 bakbakka Simion lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Libai lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Isaka lipuxindi bila balau,
8 12,000 bakbakka Sebulan lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Yosep lipuxindi bila balau,
12,000 bakbakka Benyamin lipuxindi bila balau daxap mogungua.

Buranga Sabanga Sibuna Diti Urana Yanoa

9 Sup baing maxagia ngabagu buranga sabanga sibuna lipu tela sanga
ba titidi te. Ding mana numanuma longgalo, bakbak longgalo, sangga
mugixing longgalo xaung xuaxua longgalo. Dili kabukabu xaitamoxiam
maxania xaung Sipsip Tutubina maxania. Disau imang usamang maxax-
ayamdi saing dituxu galung londi rimadingia.
10 Saing duwagi sabanga ba:

“Haringinga ba xapkam muli ma ranguangtang Urana amia,
ina rung kabukabu xaitamoxiamia,
xaung Sipsip Tutubina.”

11 Urana uleginam longgalo dili taxiya kabukabu xaitamoxiamia xaung
taxiya lipu haringindi xaung taxiya axamang walingam luwadi luwadi.
Ding digung kiding tuxundi, dituru mari kabukabu xaitamoxiam maxania
saing disabu mana Urana.
12 Daharua ba:

“Maxung sibuna!
O Urana amia

bungingbunginalo am gaiti yama, am gaharua ba ung lipu ralanam
xaung uxabia axamang longgalo xaung xai sibuna maung xaung ung lipu sabanga
xaung ung lipu haringingam xaung ung sanga mana ulibu axamang longgalo.
Maxung sibuna!”

13 Saking lipu haringinadi ba tela xusunga nga ba, “Lipuadi disau imang usamang maxaxayamdi ba, ding gaxarea, dima bi ma?”
14 Ngahaxuya ba, “Lipu sabanga, uxabiau!”
Baing harua ba, “Lipuadi ba dima mana mauxangang sabangga xap titia ba. Didamia imangiding maxaxayamdi Sipsip Tutubina sibinia saing alaba libu imangidingdi disok usamana.
15 Binabu,

“Dili Urana kabukabung xaitamoxiam maxania
saing dituxu oxatanoa xaidap yambong numang sabungamia,
saing lipua rung kabukabu xaitamoxiamia bagula wasa manadi.
16 Bagula gesagiding muli te,
bagula waxudingtuandi dimamasa muli te.
Xaidaba bagula xanidi haringina muli te,
yang saliana bagula saladi muli te.
17 Namua na Sipsip Tutubina wa kabukabu xaitamoxiamia bagula wasa manadi bila lipu sipsip wasanganama.
Bagula xaidi mala lang maxamaxang walingamia.
Baing Urana bagula sisia maxading langing longgalo mana maxadingdi sanga ba ayangading muli te.”

8

Sipsip Tutubina Taguti Xailong Tagangang 7

1 Taguti tagangang 7, kimuama, baing long xaiya longgalo dimumguti bila auwa hataina.
2 Baing ngabagu Urana uleginam 7 dili maxania ba. Disina toxi tela nadi taining tainina.
3 Urana uleginam tela, rai bori gol tela ditau bunuxuyang saminam mana ba, ma li kabukabu hananiangamia. Disina xai susung saminam xumana na bu xaning xaung Urana lipuxing maringindi sabungadingdi, bungina hananiadi etua mana hananianga kabukabung golia wa kabukabu xaitamoxiam maxania.
4 Bunuxuyang saminam xaung Urana lipuxing maringindi sabungadingdi diyunga kabukabu hananiangam wa uleginama rimania saing dahaing Urana maxania.
5 Baing uleginama rai bori gol ba, ta yaba xap kabukabu hananiangamia ba maluxu mana laing baxagi, saing ting mari titia. Baing kaxaba taha, longa ruru, bilikbilik sabanga xaung noxiga sabanga disok.

Toxi Luwadi Luwadi Mugamugangamdi

6 Baing Urana uleginam 7 dituxu toxi 7 daxauxau ba diyupdi.
7 Uleginam mugamugangama yup toxinoa, baing kuya bila siang aisiamdi xaung yap, tang daxaning xaung sip, diting mari mana titi hataing longgalo. Baing titi hataing tela mana hataing tuwa tau masup, xai

gugunianga tela mana hataing tuwa tau masup xaung tatubang longgalo taudi masup.

8 Uleginam luwa yup toxinoa, baing axamang tela bila bimbi sabanga yaba tau mana diting mari tegia. Tek hataing tela mana hataing tuwa xugia sok sip,

9 axamang walingam gugunianga tela mana hataing tuwa duwa tegia dimati masup, xaung waga gugunianga tela mana hataing tuwa didoa masup.

10-11 Uleginam tuwa yup toxinoa, baing hatung sabanga sibuna duxu ba Mabiana ri sabalunia ma. Lu bila nagung, saing ri mana lang gugunianga tela mana hataing tuwa xaung mana lang maxamaxana gugunianga tela mana hataing tuwa. Binabu lang gugunianga tela mana hataing tuwa dimap, saing lipu xumana dimati bungina dinung lang mabianadi ba.

12 Uleginam luwadi luwadi yup toxinoa, baing hanggalangiangua sok mana xaidap hataing tela mana hataing tuwa, mana sobak hataing tela mana hataing tuwa, xaung hatung gugunianga tela mana hataing tuwa bu ding gugunianga tela mana hataing tuwa ding dilaba. Baing xaidaba xani xaidap hataing tela mana hataing tuwa te, saing sobaga xaung hatungdi disina yambong hataing tela mana hataing tuwa te.

13 Ngabagu mua baing ngalungu matikomkom tela oti liwe mana sabalunoa, wagi sabanga ba, “Laku! Laku! Laku mana lipu titiamdi namua na mauxangandi bagula xapdi bungina Urana uleginam tuwa teladi diyup toxidingdi! Tung dibo ba diyupdiuba!”

9

Toxi 5 Xap Mauxangang Sabanga Mugamugangama Ma

1 Uleginam luwadi luwadi hiliadinga yup toxinoa, baing ngabagu hatung tela muga xung long xaiya mari titia. Disina Map xaluxing xaxanganama na.

2 Xaxa Maba, baing bunuxuyana buxuixui mahaing sangua bila yap sabangua tau raxang tela. Map bunuxuyana libu xaidap xaung sabaluna dilaba.

3 Baing bina disok sangua bunuxuyana ba, diri titia saing Urana sina haringinga bila xahengxaheng titiamdi nadi.

4 Baladi ba labu dahanggalangia tatubang titiama kimbo xauyangadi kimbo xaidiu tai. Baladi ba labu dahanggalangia lipudi mogunganoa wa ramramodingia bau tai. Ne lipu teladi ding ganiding.

5 Daxap haringinga ba dungdi mati te. Tegu. Daxap haringinga ing ganina ba disina salak sabanga na lipudi sanga mana sobak luwadi luwadi hiliadinga. Baing salaga lipuadi daxap ba, bila xahengxaheng bungina gaxu lipudi.

6 Mana xaidapkadi ba lipudi bagula disai daxanga ba dibo ba dimati, baing tegu. Bagula muruding sibuna mana dimati, ning matiyua sanga ba xapdi te.

7 Binadi bagungadinga bila hosidi daxauxau ba dahaung. Mana toxodingdi disau axamang tela bila muxup gol xaitamoxiamdi. Ramramodingdi bila lipudi.

8 Toxolodingdi dimaxaya bila haingdi toxolodingdi. Waidingdi dimaxaya dimaxaxa bila layon waidingdi.

9 Disau axamang tela bila ain soxauti mana ringringidingdi. Banggitongidingdi dibibi bila hos xumana daxai wilkadi maluxu haungingia.

10 Ding uxadingdi xaung xahingadingdi bila xahengxahengdi. Ding
haringingadinga ba dahanggalangia lipudi maluxu mana sobak luwadi
luwadi hiliadinga ba wa uxadingia ba.
11 Xaitamoxidinga wa etua manadi bing Map uleginoa, mana Hibru
xuana yanoa bing Abadon, xaung mana Grik xuana yanoa bing Apaliyon,
yaya luwadi ba tang namuxidinga bing Lipu Hanggalangiangama.
12 Alaba sahi mauxangang sabanga mugamugangama. Ne bagu mauxan-
gang sabanga luwa dima yu.

Toxi 6 Xap Mauxangang Sabanga Luwa Ma

13 Uleginam 6 yup toxinoa, baing ngalungu waxutu tela sok mana
kabukabu hananiangam gol yoyoang luwadi luwadi duwa Urana maxania.
14 Harua na uleginam 6 tuxu toxi ba, “Uluba uleginam luwadi luwadi
digoxi lang sabangga Yupretis.”
15 Baing uleginam luwadi luwadi ba Urana xauxaudi mana auwa naga
mana xaidapka ba mana sobakka ba mana niani baguba—dilubadi ba
dung lipu titiam gugunianga tela mana hataing tuwa dimati.
16 Lipuxiding haungingamdi titingadinga dirung etua mana hosidi bila
200 milyan. Ngalungu titingadinga baing.
17 Hosidi xaung lipudi dirung etua manadi ngabagudi mana axamana
bila mibingagua ba, bagungadinga bila li: Ain hataina soxauti mana
ringringidingdi bing disabuxa bila yap nanggixana, dimutuxu monga
xaung disagaya. Hosidi toxodingdi bila layondi toxodingdi, saing yaba,
bunuxuyanoa xaung siang buyamana salpa tung disok sangua suxungud-
ingdi.
18 Axamang salakkam tuwadi ba, tung disok sangua suxungudingdi saing
dung lipu gugunianga tela mana hataing tuwa dimati.
19 Hosidi haringingadinga wa maluxu’m suxungudingdi xaung uxad-
ingdi. Namua na uxadingdi toxoding bila moxadi saing sanga ba
dahanggalangia lipudi manadi.
20 Ning lipu dudunamdi duwauyu—lipu gaxarea axamang salakkamgadi
ba dungdi mati te—ding duxugia hatumingadingdi mana oxata rimad-
inggamdi teguyu. Diyunga kubolua disabu mana xaungadi te. Diyunga
kubolua disabu mana babu golidi te, babu silbadi te, babu brasidi te, babu
siangdi xaung xaidi te—babudi ding sanga ba dibagu kimbo dilungu kimbo
dahaxa te.
21 Saing duxugia hatumingadingdi mana kubolua dung lipudi mati te,
kubolua tingungam te, kubolu miaxuama te, kimbo kubolua hanaunggam
te.

10

Urana Uleginama Xaung Xailong Kaxukana

1 Baing ngabagu Urana uleginam haringingam tela muli ri long xaiya
ma. Mugap tela wagigia bila sau imang maxaxaya. Moxa babuna wa etua
toxonia. Ramramona sina bila xaidaba saing kindi bila yaba tau xai tela
mahaing.
2 Tuxu xailong kaxukana xaxaina matabu rimania. Ta king rimamo tek
ubunia saing ta king xong titia,
3 saing wagi sabanga sibuna bila layon tela xaba. Bungina wagi, kaxap
7 daharua.

4 Kaxap 7 daharua, baing ngabo ba ngabung. Ning ngalungu waxutu
tela long xaiya harua ba, “Uyameng kaxap haruangadinga ranguaung, labu
ubunggu tai.”
5 Baing Urana uleginama menau ngabagu li tek ubunia xaung titia ba iti
rimang rimamo mahaing long xaiya.
6 Saing haringia haruanganoa xaung yaya mana lipua wa bungingbungi-
nalo, lipua tongtongia sabaluna xaung axadi duwa mana, lipua tongtongia
titia xaung axadi duwa mana, xaung lipua tongtongia tega xaung axadi
duwa mana. Uleginama haringia haruanganoa saing harua ba, “Bunging
ragungama sup!
7 Bungina Urana uleginam 7 yup toxinoa, Urana hatumingang hisangama
bagula sahi oxatanoa, bila baxanga na lipuxing oxatamdi, lipuxing
suxunguxunguamdi.”
8 Baing waxutua menau ngalungu long xaiya ba harua nanga muli ba,
“Ula, oxop xailonga xaxaina matabu Urana uleginam rimania, uleginama
ba li tek ubunia xaung titia ba.”
9 Baing ngala rangua uleginama saing ngaxusunga ba sina xailong
kaxukanoa nanga. Harua nanga ba, “Oxop saing oxong. Suxunguma
bagula dau bila oxong tuba, ning bagula libu gamoma salaung.”
10 Ngaxap xailong kaxukana ba sangua uleginam rimanoa saing ngaxang.
Suxungugua dau bila ngaxang tuba, ning bungina ngangaru, gamogua sala
nga.
11 Saking bala nga ba, “Bing oxop Urana suxungunoa saing ubaxanga
muli mana axadi bagula disok mana lipu mugixing xangxana, numanuma
xumana, xuaxua xumana, xaung xaitamoxi xumana.”

11

Lipu Baxangangam Luwa

1 Disina rambuk tela nanga bu ngaxap axamandi maxayangadinga saing
dibala nga ba, “Sipsip Tutubina harua ba, ‘Ula oxop Urana Numana
maxayanganoa xaung kabukabu hananiangam maxayanganoa, saing utiti
lipuadi disabu mana la ba.
2 Ning heku mana Urana Numang gamgamingang singama. Labu oxop
longga gugunianga wa maluxu mana ba tubunganoau tai, namua na
Urana sina na Yuda Teguamdi. Bagula daxap long sabangga Urana inia
Yerusalem, wa rimadingia laing sobak 42 disup to.
3 Saing bagula ngasina yaya na lipuxigu luwa dibaxanga nga ba, saing
bagula tang disau imang usingangamdi, dibaxanga suxungugua laing
xaidap 1,260 disup to.’ ”
4 Lipu luwadi ba bila xai olip luwa xaung kabukabu nagunggam luwa
dili mua maxania mana Toxoratamona titi longgaloam.*
5 Nabu lipu tela tuba ba hanggalangia dingtang, bing yaba bagula sok
sangua tang suxungudingdi saing tau bixuadingdi masup. Nabu lipudi
dibo ba dahanggalangia dingtang, bagula dimati bila ba.
6 Lipu luwadi ba tang haringingadinga ba disoxauti sabaluna bu kuya mu
maluxu mana xaidapkadi dibaxangadi ba te. Xauna tang haringingadinga
ba duxugia lang xaung tek mala sip xaung ba dilibu axamang salakkam
xangxana disok bu dahanggalangia lipu titiamdi mana baru xaidabintadi
muruding manadi.

* **11:4** Ubagu Sekaraya (Sekaraia) 4:1-6,11-14.

7 Tang baxangangading disup, baing asaxa diang sibuna haing masok
Mabia ma ba bagula haunggana dingtang, dali dingtang, saing ung
dingtang mati.
8 Tang sanggadingdi bagula ditabu long sabanga yayama daxangania,
longga Toxoratamona dingtangia mati xai balingamia mana ba, longga
duxu babwia ba Sodam kimbo Isip.
9 Lipudi mana sangga mugixing longgalo, bakbak longgalo, xuaxua long-
galo xaung numanuma longgalo bagula dibagu mana tang sanggadingdi
xaidap tuwa xaung hataina. Ning bagula dinai mana lipu tela ba kimang
dingtang te.
10 Lipu titiamdi bagula diyaha sibuna. Bagula dilibu yahanga sabanga
xaung disina yahangadi nading, namua na Urana lipuxing suxunguxun-
guam luwa disina mauxangang sabanga nadi ba dimati ba.
11 Ne kimuya mana xaidap tuwa xaung hataina ba disup, Urana bagula
yubua yanga maluxu mana dingtang bu digamata muli. Bagula dimesa
dili kidingia, saing maxuwanga sabanga bagula xap lipu gaxarea dibagu
dingtang.
12 Baing tang bagula dilungu waxutu sabanga tela long xaiya harua
nadi ba, "Tang gahaing ma." Baing bagula dahaing long xaiya maluxu'm
mugapdi saing bixuadingdi bagula dibagu tang dahaing mala.
13 Taxa mana bungina baguba noxiga sabanga bagula sok saing long
sabanga hataing tela mana hataing 10 bagula digalai ding mari. Noxiga
ba bagula ung lipu 7,000 mati, saing lipu gaxarea duwauyu, maxuwanga
sabanga bagula xapdi saing bagula disina yaya sabanga na Urana long
xaiyama.
14 Alaba bagula sahi maxuwangang sabanga luwa. Ne bagu tela bagula
ma sap yu.

Toxi 7 Xap Maxuwanga Sabanga Tuwa Ma

15 Urana uleginam 7 yup toxinoa, baing long xaiya waxutuadi duwagi
sabanga ba,

"Xaitamoxi titiam longgalo yonggaxidingdi disok Toxoratamona kiria gabu
Lipuxing Mogunganama tang Yonggaxidinga,
saing Toxoratamona bagula wa etua mana bungingbunginalo!"

16 Baing lipu haringing 24 dirung kabukabuding xaitamoxiamia Urana
maxania, digung kiding tuxundi, dituru mari saing disabu mana Urana,
17 daharua ba,

"Toxoratamona, Urana, Ung Gusanga Haringinga Longgalo,
ung lipua hatata uwa saing mugau uwa,
am gaharua xai sibuna naung, namua na hatata uhatanga haringingam
sabanga sabasabia,
saing uwa etua mana axamandiuba.
18 Numanumadi atiding disala maung, ne atim salianoa mauba.
Xaidabima mana usuxuya matiadi mauba,
saing bagula usina yahangadi na lipuxim oxatamdi, lipuxim suxun-
guxunguamdi,
xaung lipuxim maringindi, xaung lipuadi duwa hawa maung disina yaya
naung,
lipu yayamdi xaung lipu yaya teguamdi.

Xaidabima mana uhanggalangia lipuadi dilibu hanggalangiangua sok titia
ba mauba.”

19 Saking Urana Numanoa wa long xaiya xaxaina, saing maluxu mana
Numanoa ba Bokising Hanaunaungama wa sabasabia. Baing bilikbiliga,
longa ruru, kaxaba taha, noxiga sok saing kuya bila siang aisiamdi dimu
sabanga.

12

Hainga Xaung Gulup Sabanga

1 Baing axamang xan tela sibuna sok long xaiya. Haing tela sina bila sau
xaidaba. Sobaga wa hawa mana kindi saing hatung 12 duwa toxonia bila
muxubinoa.
2 Gamona saing bo ba hayauba. Binabu xaba sabanga mua namua na
xunumia salak sabanga.
3 Baing axamang xan tela sibuna muli sok long xaiya. Gulup sabuxang
sabanga sibuna,* ina toxong 7 xaung salaming 10. Muxup xaitamoxiam
tela wa mana toxong taining tainina.
4 Uxanoa xai hatung gugunianga tela mana hataing tuwa sabalunia
digugunia saing bibixadi mari titia. Gulupka ba li hainga bo ba hayau
ba maxania, bu ngarungaru garanoa bungina ri ma.
5 Hainga hayau gara lup tela bagula wa etua mana numanuma longgalo
haringing sibuna, bila tuxu tuki haringina.† Hata sibuna li disasaxaki
mahaing rangua Urana saing dita kabukabung xaitamoxiamia.
6 Hainga luki mala long xoliania, mana long tela Urana xauxau mana bu
sanga ba duwasa mana laing xaidap 1,260 disup to.
7 Maluxu mana bungina baguba, haunginga sabanga sok long xaiya.
Maikel gabu Urana uleginamgadi wa etua manadi ba dahaunggana guluba.
Guluba gabu uleginam diandi dahaunggana xauna.
8 Ning guluba haringingan te bu dali, binabu Urana yungadi duwa long
xaiya muli te.
9 Maikel gabu Urana uleginamgadi wa etua manadi ba diting gulup
sabanga sibuna ba mari titia—ina gabu uleginam diandi. Gulupka ba bing
moxa mugauam duxu ba xaungadi yanamidinga kimbo Satan. Ina lipua
langlangua lipu titiam longgalo.
10 Baing ngalungu waxutu tela wagi sabanga long xaiya ba:

“Hatata Urana kiria xap lipuxindi muli, haringinganoa sok sabasabia saing
Yonggaxinoa ma lo,
saing Lipuxing Mogunganama wa etua mana lipudi xaung yaya
sabanga.
Namua na uleginamdi diting lipua su haruangua na lipudi mari,
lipua su haruanga na riara lipu hatuminga haringinamdi,
lipua su haruanga nadi Urana maxania xaidap yambong.
11 Riaradi didali lipua ba
mana Sipsip Tutubina sibung oxatanoa
xaung mana haruanganoa dibaxanga.
Ding dahatum xumana buk te mana walingadinga

* **12:3** ***gulup sabuxang sabanga sibuna***—Mana Inglis xuana duxu asaxa ba *dragon*. Asaxa ba diang sibuna saing sabanga sibuna mana lipudi. Mana Urana Xuang Mugamugangama bunging xumana bing babu mana Urana bixuandi. La li bing haruanga babuna mana Satan. † **12:5** Ubagu Olaidi (Buk Song) 2:9.

binabu dimaxuwa mana matiadinga te.
12 Binabu ang lipu long xaiyam longgalo ayaha sibuna!
Ne laku mana titi xaung tek, mauxanganoa bagula xapkang,
namua na Satan ri mala mang!
Atin disala sabanga sibuna,
namua na ina xabia ba xaidabindi xumana buk te.”

13 Bungina guluba bagu xabia diting mari titia, xu haingga hayau gara luba ba.
14 Ne disina matikomkom sabanga banggitonging luwa na haingga ba, bu sanga ba oti mala longga Urana xauxau na long xoliania ba, bu duwasa mana niani tela xaung niani luwa rangua niani hataina. Guluba sanga ba ila hanggalangia la ba te.
15 Baing moxa ba (guluba baing) matuxuya langa sangua suxungunoa bila lang sabanga tela mala sangang longga hainga wa mana, bu langa xap mala bu hanggalangia.
16 Ning titia hauli hainga saing xaxa suxungunoa saing ngaru langga ba guluba matuxuya sangua suxungunoa!
17 Baing guluba atin disala buk mana hainga, binabu ila bu haunggana lipuadi duwa bila hainga garang teladi.‡ Ding lipuadi disu mana Urana hanaunaungandi xaung dahatum haringina mana Yesu haruangang maxunama ina baxanga.
18 Baing guluba li mua tek rubinia.

13

Asaxa Diang Sibuna Sok Sangua Tega

1 Baing ngabagu asaxa diang sibung tela haing sangua tega. Salamindi 10 xaung toxondi 7. Muxup xaitamoxiam tela wa etua mana salaming taining tainina. Yaya tela harungia Urana wa mana toxong taining tainina.
2 Asaxa diana ngabagu ba bagunganoa bila pusi sabanga tela duxu ba lepat.* Ne kindi bila asaxa duxu ba bea,† saing suxungunoa bila layon. Baing gulup sabanga sibuna sina haringinganoa xaung yabanoa wa etua mana lipudi xaung yaya sabanga na asaxa diana ba.
3 Asaxa diang toxong tela bagunganoa bila waleu xap doa, libu bila bo ba mati. Ne saxana sok xai muli. Binabu lipu titiam longgalo dihixi mana asaxa diana ba saing disok lipuxindi dinaxu mana.
4 Lipudi disabu mana guluba namua na sina yaya na asaxa diana bu wa etua mana lipudi, saing disabu mana asaxa diana xauna, saing diti yanoa bila li: “Lipu gaxarea bila asaxa ba? Lipu gaxarea sanga haunggana? Tegu sibuna!”
5 Asaxa diana ba xap haruanga xaiyua rangua Urana ba itina saing harungia Urana. Xap haruanga xaiyua xauna ba xap yaya saing wa etua mana lipudi laing sobak 42 disup.
6 Ungguti ba harua, bu harungia Urana, bu harua diana mana yanoa, bu harua diana mana yabanoa, xaung bu harua diana mana lipudi duwa la ba long xaiya.

---

‡ **12:17** ***lipuadi duwa bila hainga garang teladi***—Haruanga babuna li harua mana lipu hatuminga haringinamdi, bila 12:17 subinganoa harua ba. * **13:2** ***lepat***—Pusi sabanga tela, mauxanganoa bila 55 kilo. † **13:2** ***bea***—Bea bing asaxa sabanga sibuna. Kindi ditubu, buxading saing king guandi dimaxaya.

7 Xap haruanga xaiyua ba haunggana Urana lipuxing maringindi saing
dalidi. Saing xap haruanga xaiyua ba wa etua mana bakbak longgalo,
sangga mugixing longgalo, xuaxua longgalo xaung numanuma longgalo.
8 Lipu titiam xumang sibuna bagula disabu mana asaxa diana ba. Ding
lipuadi yadingdi duwa maluxu'm xailong walingam mana Sipsip Tutubina
te, lipua lipudi dung mati ba. Muga mana axamandi sogingadinga, bung
yayadi mana lipu gaxarea bagula daxap walinga subingang teguama.
9 Lipu gaxarea dibo ba daxap ulegigua namuxinoa, bing dilungu
haruanga li:

10 Nabu Urana mogu lipu teladi ba bixuadingdi bagula dituxudi bila lipu
salak yabanamdi,
bing bagula dituxudi.
Nabu Urana mogu lipu teladi ba dimati waxang sabangia,
bing bagula dimati waxang sabangia.

Haruanga baguba namuxinoa bing Urana lipuxing maringindi bing dili
haringina maluxu'm mauxanganadi ba xaung dituxu hatumingading
haringindi haringina.

Asaxa Diang Sibuna Sok Sangua Titia

11 Baing ngabagu asaxa diang sibung tela muli sok sangua titia ma.
Salaming luwa bila sipsip tutubing tela, ne harua bila gulup sabanga sibung
tela.
12 Xap yaya rangua asaxa diang sibung mugamugangama bu wa etua
mana lipudi xaung tuxu oxatanoa mana. Libu lipu longgalo duwa titia ba
disabu mana asaxa diang sibung mugamugangama, ina muga saxanoa libu
bila bo ba mati ba sok xai muli.
13 Asaxa luwa libu axamang haringing sibundi. Axamang xan tela sibuna
libu bila li: Libu yaba ri sabalunia ma titia lipudi maxadingia.
14 Libu axamang haringindi mana asaxa diang sibung mugamugangama
yanoa. Libu bila ba binabu tuxu murak mana lipu titiamdi. Tabinadi ba
ditongtongia babu tela bu diti yaya mana asaxa diang sibuna ba xap doa
mana waxang sabanga ne wa muli.
15 Xap haruanga xaiyua bu libu asaxa diang sibung mugamugangama
babuna ba xai yanga, bu sanga harua xaung tabina ba lipu gaxarea disabu
mana babunoa te bing dungdi mati.
16 Xauna asaxa luwa libu lipu longgalo, lipu yayamdi xaung lipu yaya
teguamdi, lipu xalaxalamdi xaung lipu haxugindi, lipu oxata olanggamdi
xaung lipuadi duwasa mana ding sibuding walingadinga—libudi ba daxap
mogungua mana rimading rimamodi kimbo mana ramramodingdi.
17 Libu bila ba bu lipudi sanga ba digim kimbo disina axamang tela
te nabu mogungua wa manadi te—mogunga ba babu mana asaxa diang
sibung yanoa kimbo yan titinganoa.
18 Bing ung lipu xabianga maringinam nabu ubo ba uxabia rangrang
mogunga ba namuxinoa. Lipu gaxarea daxabia rangrang bing dibagu
daxabia asaxa diang sibuna ba titinganoa, namua na titinga mana lipu
tela. Titinganoa bing 666.

14

Sipsip Tutubina Xaung Lipu 144,000

1 Tauna ngabagu, baing maxagia ngabagu Sipsip Tutubina li mua
Xaxagania Sayon. Lipu 144,000 dili rangua. Baing yanoa xaung Tibuna
yanoa dibung lipuadi ba ramramodingia.
2 Baing ngalungu bibinga sok long xaiya ma bila langa si sabanga xaung
kaxaba taha sabanga. Bibinga ngalungu ba bila lipu halingamdi dahali
mana axamang olaiyamdi dingia bila gitadi duxudi ba hapdi.
3 Lipuadi ba duwaya olai haun tela kabukabu xaitamoxiam maxania,
axamang walingam luwadi luwadi maxadingia, xaung lipu haringindi
maxadingia. Lipu 144,000, lipuadi Sipsip Tutubina gimdi muli, ding
ganiding sanga ba daxabia olaiya ba.
4 Ding musuding te mana dikinu rangua haing tela te. Binabu ding
sigixingang sibundi. Dinaxu mana Sipsip Tutubina long baruamta ila
mana. Yesu gimdi sangua lipu longgalo saing duwa bila hananianga
mugamugangam ila rangua Urana, Sipsip Tutubina tang.
5 Haruanga maxunam teguam tela sok sangua suxungudingdi te. Ding
maringing sibundi.

Urana Uleginam Tuwa

6 Baing ngabagu Urana uleginam tela muli oti liwe mana sabalunoa.
Xap ulek xai subingang teguama mari bu baxanga na lipuadi duwa titia—
numanuma longgalo, bakbak longgalo, xuaxua longgalo xaung sangga
mugixing longgalo.
7 Iti waxungtuanoa sabanga saing harua ba, “Awa hawa mana Urana
saing asina yaya na, namua na xaidap maxanoa mana suxuya lipudi
mauba! Asabu mana ina tongtongia sabalunoa, titia, tega xaung lang
maxamaxandi.”
8 Uleginam luwa ma kimu saing harua ba, “Sup ba! Long sabangga
Babilon Yang Sabanga sup ba! Namua na libu numanuma longgalo dilibu
kubolung miaxuama rangua, bila wain haringina dinung iti murungadinga
ba dilibu xumana muli.”
9 Uleginam tuwa ma kimu mana dingtang, iti waxungtuanoa sabanga
saing harua ba, “Nabu lipu tela sabu mana asaxa diang sibunoa xaung
babunoa xaung xap mogunganoa ramramonia kimbo rimania,
10 bing bagula Urana ating salianoa xap xauna, bila nung mana xubang
ati salianama, ne waingga ba xaningingam te, binabu bagula haringing
sibuna. Lipua na bila ba bagula xap salak sabanga. Siang salpa buyamang
yabinama bagula taudi maxadingia mana Urana ing sibuna uleginamdi
xaung Sipsip Tutubina.
11 Baing yaba hanggalangiadi bunuxuyana ba bagula haing bunging-
bunginalo. Lipu gaxarea disabu mana asaxa diang sibuna xaung babuna
ba, lipu gaxarea daxap mogungang yayama, mauxangadinga bagula xapdi
xaidap yambong longgalo bu sanga ba diyagua mana te.”
12 Binabu Urana lipuxing maringindi, lipuadi ba disu mana hanaunaun-
gandi saing dahatum haringina mana Yesu, bungina axadi ba disok bing
dili haringina saing dituxu hatumingading haringindi haringina.
13 Baing ngalungu waxutu tela long xaiya ma, harua ba, “Ubungguba:
Hatata saing ila Urana bagula guxam lipu gaxarea ditaga rangua Toxorata-
mona laing walingadingdi disup.”
Urana Aningonoa harua ba, “Maxuna, kimuya mana dimati bagula
dimakasa te. Bagula diyagua namua na kuboluding xai haxuyangadingdi
bagula disu manadi.”

Xauyanga Mana Titia

14 Ngabagu, saing maxagia ngabagu mugap usamang tela, saing lipu tela
bagunganoa bila lipua ma rangua Urana* rung mana. Sau muxup gol
xaitamoxiam tela toxonia. Rai waxang wit xuxutinganam tela rimania.
15 Baing Urana uleginam tela muli sok Urana Numania ma, saing wagi
sabanga na ala rung mugabia ba, “Bunging xauyangama ma ba, binabu
oxop waxangim wit xuxutinganama mala saing uxuxutidi, namua na wit
titiamdi dimoya ba.”†
16 Binabu lipua rung mugabia ba ting waxanginoa titia, saing gugunia
xauyanga titiamdi.
17 Uleginam tela muli sok sangua Urana Numanoa long xaiya ma, saing
ina xauna rai waxang maxaxanam tela bu xuxuti waindi.
18 Baing uleginam tela muli, ina wasa mana yap hananiangama, ma
kabukabu hananiangama ma saing iti waxungtuanoa saing harua na
uleginama rai waxang wain xuxutinganama ba, “Wain marang titiamdi
dimoya ba, binabu oxop waxangim wain xuxutinganama mala, saing
ugugunia wain boxonggandi duwa mana wain waxung titiamdi.”
19 Binabu uleginama ting waxanginoa titia, gugunia waining marandi,
saing tingdi mari maluxu mana wain marang ruhangam yabang sabanga.
Longga ba Urana ating salianoa wa mana.
20 Diruhadi wain marang ruhangam yabania wa long sabanga rubinia,
saing lipuadi daxap salaga ba sibidingdi diluki masok sangua. Sipdi disok
sangua wain marang ruhangam yabania ba diluki mala, saing suana laing
hasusu mana hos suxungunoa saing maxayanganoa bila 300 kilomita.

15

Urana Uleginam 7 Dituxu Mauxangang Sabanga 7

1 Axamang xan tela sibuna muli ngahixi mana sok long xaiya. Ngabagu
Urana uleginam 7 dituxu mauxangang sabanga 7 kimuamdi. Ding bagula
disahi Urana ating salianoa.
2 Baing ngabagu axamang tela bagunganoa bila tek manilungang sibuna
xaningxaning xaung yap. Baing ngabagu lipuadi didali asaxa diang sibuna
namua na diti yanoa te, didali babunoa namua na disabu mana te, xaung
didali yanoa titinganoa namua na daxap te. Dili tek rubinia, dituxu
axamang olaiyamdi bila gitadi duxudi ba hapdi Urana sinadi nadi.
3 Duwaya olai tela waleu sibuna Urana lipuxing oxatama Moses waya.
Duwaya bila li bu diti Sipsip Tutubina yanoa:

“Toxoratamona, Urana Haringing Sibuna,
axadi ulibudi bing haringingading sibundi saing lipudi dihixi manadi,
Ung xaitamoxi mana numanuma longgalo,
kubolumdi bing maringina xaung maxuna.
4 O Toxoratamona, lipu longgalo bagula duwa hawa maung,
saing bagula disina yaya sabanga naung.
Namua na ung ganim ung maringing sibuna.
Numanuma longgalo bagula dima
saing disabu maung maxamia,
namua na kubolum maringing sibundi uhatangadi masok.”

* **14:14** Ubagu Danyel (Daniel) 7:13. † **14:15** Haruanga li haruanga babung tela, bola harua mana gugunia lipu titiamdi. Ubagu Matyu 13:1-30.

5 Sup baing ngabagu, saing ngabagu Urana Numana long xaiya xaxaina.
Numa ba xahi sabungama Urana hanaunaungang 10 duwa maluxu mana.
6 Baing Urana uleginam 7 dituxu mauxangang sabanga 7 disok ma mana
Urana Numanoa ba. Disau imang xai sigixingandi disina, saing disau waxu
golidi wagigia ringringidingdi.
7 Baing axamang walingam luwadi luwadi tela sina mina gol taining
tainina na uleginam 7 ba. Minadi ba dibaxagi mana Urana wa bunging-
bunginalo ating salianoa.
8 Baing Urana Numana baxagi mana bunuxuyana mana Urana ralanoa
xaung haringinganoa, saing lipu tela sanga mana luxu Urana Numania te
laing mauxangang sabanga 7 uleginam 7 dimatuxuyadi masup to.

16

Mina 7 Dibaxagi Mana Urana Ating Salianoa

1 Baing ngalungu waxutu sabanga ma mana Urana Numana saing harua
na Urana uleginam 7 ba, “Ala amatuxuya mina Urana ating salianam 7
mari titia.”
2 Uleginam mugamugangama ila saing matuxuya minanoa mari titia,
saing saxa diang salianamdi disok mana lipuadi daxap asaxa diang sibuna
mogunganoa xaung disabu mana babunoa ba.
3 Uleginam luwa matuxuya minanoa mari tegia, saing tega xugia mala
bila matia tela sibinoa, saing axamang walingamdi duwa tegia dimati.
4 Uleginam tuwa matuxuya minanoa mari mana lang sabangadi xaung
mana lang maxamaxandi, saing disok sip.
5 Baing ngalungu uleginama wasa mana langdi harua ba:

“O Lipu Maringing Sibuna, ung lipua uwa saing mugau sibuna uwa,
ung sibum umaring,
namua na usuxuyadi bila ba.
6 Namua na dimatuxuya lipuxim maringindi sibidingdi xaung lipuxim
suxunguxunguamdi sibidingdi mari ba,
binabu usina siba nadi ba dinung.
Haxuyangading maringing sibuna naga.”

7 Baing ngalungu waxutu tela haxuya kabukabu hananiangama ma ba:

“Maxung sibuna, Toxoratamona Urana Haringing Sibuna,
ung suxuyangamdi bing maxundi xaung maringindi.”

8 Uleginam luwadi luwadi matuxuya minanoa mari xaidabia, saing
Urana sina haringinga na xaidaba ba xani lipudi bila yaba taudi.
9 Saliang haringina saladi saing daharua diana mana Urana, namua
na axamang salakkamgadi li dima rimania, ning hauxading ba duxugia
hatumingadingdi xaung ba disina yaya sabanga na.
10 Uleginam luwadi luwadi hiliadinga matuxuya minanoa mari mana
asaxa diang sibuna kabukabung xaitamoxiama, baing labiang sabangua
sok mana yonggaxinoa. Baing lipudi digaxu manadingdi namua na daxap
salak sabanga buk.
11 Daharua diana mana Urana long xaiyama, namua na saxadingdi disala
buk, ning hauxading ba duxugia kuboludingdi mana baraxintadi dilibudi.

12 Uleginam 6 matuxuya minanoa mari mana lang sabangga Yupretis,
saing langinoa maxa bu xauxau daxangua mana xaitamoxidi duwa
sangang karaga dima.
13 Baing ngabagu xaunga tuwa bagungadinga bila haxinggudi. Tela sok
sangua gulup diang sabanga suxungunoa, tela sok sangua asaxa diang
sibuna suxungunoa, xaung tela sok sangua lipu suxunguxunguam maxung
teguam suxungunoa.
14 Haxinggu luwa hilianadi ba xaungadi, tung dilibu axamang haringindi,
saing dila rangua xaitamoxi titiam longgalo, bu diguguniadi mana
haungingua bagula sok mana Urana Haringing Sibuna xaidabing saban-
gua.
15-16 Xaungadi ba bagula digugunia xaitamoxiadi ba mana longga duxu
Hibru xuana ba Amagedon.*
Ngalungu Sipsip Tutubina harua ba, "Alungu to! Bagula ngama
bungina ahagaxa ba sanga ba ngama te, bila lipu hanaunggam tela
ma. Urana bagula guxam lipu gaxarea dibaguti mua xaung dilibulibu
kubolu maringina bu memeyading te, bila lipu tela bunging bungina sau
imangindi bu memeyana mana wa mulang te."
17 Uleginam 7 matuxuya minanoa mari sabalunia, saing waxutu sabanga
tela ma mana kabukabu xaitamoxiama wa Urana Numang lunia, harua ba,
"Sup ba!"
18 Baing bilikbilik disok, longa ruru, kaxaba ditaha xaung noxiga sabanga
sibuna sok. Taguxanganoa haringing sibuna saing dali ding longgalo
mugau ungguti mana lipuadi duwa titia ma laing hatata.
19 Long sabanga yayang sabanga utu saha mana hataing tuwa, saing long
sabangadi mana numanumadi digalai ding mari. Urana halingalinga long
sabangga Babilon, long yayamga ba, te. Tegu. Atin disala buk binabu libudi
dinung xuba baxagi mana wain mana ating saliang sabangua.
20 Mutumutu longgalo disup saing bimbiadi dahanggalang.
21 Baing kuya bila siang aisiam sabangadi, marang taining tainina
mauxangadinga bila 30 kilo dimu mari mana lipudi. Baing lipudi daharua
diana mana Urana namua na ina namua mana axamang salakkam
sabangga ba hanggalangiadi sibuna.

17

Haing Daxangama Babilon Xaung Asaxa Diang Sibunoa

1 Urana uleginam tela mana 7 dituxu mina 7 ina ma saing harua nanga
ba, "Uma to, bagula ngahatanga naung haxuyanga salakkama mana haing
daxangam* yang sabanga, ina rung mana lang xumana.†
2 Ranguaina, xaitamoxi titiamdi dilibu kubolu miaxuamdi, saing lipu titi-
amdi diyaha sibuna ba dilibu kubolung miaxuamdi xauna bila kakahading
mana wain."
3 Baing Urana Aningonoa baxagi manga saing uleginama xap nga mala
mana long xolian tela. La ba ngabagu haing tela rung etua mana asaxa
diang sibung sabuxang tela. Yaya xumana duwa mana sanggang hataing
longgalo. Yayadi ba daharungia Urana. Ina toxong 7 xaung salaming 10.

---

* **16:15-16** ***Amagedon*** namuxina bing Xaxagana Magedon. * **17:1** ***haing daxangam***—Babu mana long sabangga Babilon. Babilon dilibu kubolu diang xangxana mana Urana saing disu mana babudi bu disabu manadi. Alali bila haing tela yunga ayuana saing sok haing daxangam. † **17:1** Nabu ubagu 17:15 bing bagula uxabia lang xumana li babu mana lipu mugixing xangxana, buranga sabangadi, numanumadi xaung xuaxua xangxana. Lipuadi ba dilungu haingga ba haruanganoa.

4 Hainga sau imang sikokop xaung sabuxana bila xaitamoxidi disau,
saing yauyau mana axamang siniandi. Axamandi bila gol, siang xai
sibundi, xaung yauyaunga ditongtongia mana saluwa guang lunama. Tuxu
xuba gol tela rimania, baxagi mana axamang buyamang sibundi xaung
kubolung musunamdi xaung kubolung sanggamdi libudi.
5 Yaya baguli wa ramramonia, ne namuxinoa hisa:

LONG SABANGGA BABILON YAYANG SABANGA
HAING DAXANGAMDI BAUDING
XAUNG KUBOLU BUYAMANG LONGGALO BAUDING.

6 Ngabagu haingga ba nung Urana lipuxing maringindi sibidingdi, adi
dibaxanga Yesu na lipu teladi ba, saing kakahana haringing sibuna bila
nung wain xumana buk.
Ngabagu baing ngahixi sibuna mana.
7 Baing Urana uleginama harua nanga ba: "Labu uhixi manau tai!
Bagula ngabaxanga naung xabianga hisangam mana hainga xaung asaxa
dianoa hainga rung etua mana, asaxa ba ina toxong 7 xaung salaming 10.
8 Asaxa ubagu ba, muga wa, ne hatata tegu. Ning bagula haing ma
sangua Maba saing ila mana hanggalangiangang subingang teguama. Lipu
titiamdi yadingdi duwa xailong walingamia te mugau bungina Urana
tongtongia axamandi teguyu, bagula dibagu asaxa diana ba saing bagula
dihixi mana, namua na muga wa, hatata tegu, ne bagula sok muli.
9 "Lipu gaxarea xabiangading dimaring sanga ba daxabia axa li:
Toxotaxu 7 dimogu xaxagang 7 hainga rung manadi.‡
10 Xauna ding dimogu xaitamoxi 7. Luwadi luwadi hiliadinga disup ba,
tela wau, ne tela ma teguyu. Ne bungina ma, bagula wa mongaita ing
ganina.
11 Asaxa diana muga wa ba, saing hatata tegu, bing xaitamoxi tela muli,
titinga 8. Bagula libu kubolu diana bila xaitamoxi 7 ba, ne ina xauna bagula
ila mana hanggalangianganoa.
12 "Salam 10 ubagudi dimogu xaitamoxi 10 daxap yonggaxidingdi teguyu.
Ne bagula daxap yayadi bu digabu asaxa diana ba duwa etua mana lipudi
mongaita bila auwa tela.
13 Xaitamoxiadi ba bagula dahau hatumingua ba dilibu kubolu taininau.
Haringingadingdi xaung yadingdi ba duwa etua mana lipudi, bagula
disinadi na asaxa diana ba.
14 Bagula dahaunggana Sipsip Tutubina, ning Sipsip Tutubina bagula
dalidi, namua na ing Toxoratamona mana toxoratamona longgalo xaung
Xaitamoxi mana xaitamoxi longgalo. Lipuadi digabu bing lipudi Urana
wagidi, mogudi xaung lipudi dituxu oxatanoa, diyunga te."
15 Baing uleginama harua nanga ba, "Langgadi ubagudi ba, longga haing
daxangama rung mana ba, bing ding lipu mugixing xangxana, buranga
sabangadi, numanumadi xaung xuaxuadi.
16 Asaxa diana ba xaung salam 10 ubagudi ba bagula hauxading sibuna
mana haing daxangamga ba. Bagula dahanggalangia laing xola xalaxala,
bagula dahanai laing wa mulang. Bagula daxang mututungandi, saing
bagula ditau yabia.

‡ **17:9** ***Xaxagang 7*** bola haruanga mana long sabangga Rom. Namua na Rom wa etua mana xaxagang 7, saing lipu longgalo daxabia alaba mana bungina Yon. Ne bola Rom babu muli mana long sabangua wa etua mana yongga haringing sibuna wa etua mana titi longgalo bungina axadi bagudi li bagula disok. Ne *xaxagang 7* xugiangang tela bing *bimbi 7*, saing bola babu mana yongga 7 hainga wa etua manadi.

17 Bagula dilibu bila ba namua na Urana ta hatuminga baguba ha-
tumingadingia bu dilibu oxatanoa, bungina dinai mana disina asaxa diana
haringingadinga ba duwa etua mana lipudi, laing Urana haruanganoa
aningonoa sok.
18 Haingga ubagu ba bing long sabanga yayang sabanga wa etua mana
xaitamoxi titiamdi.”

18

Long Sabangga Babilon Doa Ba

1 Sup baing ngabagu Urana uleginam tela muli ri long xaiya mari.
Haringing sibuna xaung yaya sabanga, saing titia ralang sabanga mana
saxaxanganoa.
2 Iti waxungtuanoa saing wagi sabanga ba:

“Sup ba! Long sabangga Babilon Yang Sabanga sup ba!
Sok long xaungam
saing aningoningo diang longgalo duwasa mana,
mang sigixingang teguamdi xaung mang longgalo lipudi hauxading
sibuna manadi, ding xauna duwasa mana.
3 Namua na numanuma longgalo dilibu kubolung miaxuamdi rangua,
bila wain haringina dinung iti murungadinga ba dilibu xumana muli.
Xaitamoxi titiam dilibulibu kubolu miaxuamdi rangua,
saing lipudi dituxu siang oxatanoa mana titia li disok lipu xalax-
alamdi, namua na haingga ba haxi buk ba gim xalingiding siang
sabanggamdi.”

4 Baing ngalungu waxutu tela muli mana long xaiya harua ba:

“Lipuxigudi, ayunga long sabangga ba asok sangua
bu agabu alibu kubolung diandi te,
bu mauxangang sabangadi daxapkang te,
5 namua na kubolung diandi haxurudi mahaing long xaiya,
saing Urana hatumia kubolung maringing teguamdi muli.
6 Ahaxuya bila sina,
ahaxuya kubolundi bila ba, saking ahaxuya muli.
Axaningxaning kubolung diandi duwa ing sibuna xubania, saking
axibuadi asinadi na.
7 Haingga ba sina yaya sabanga xaung xalaxala siang sabanggamdi naina,
binabu bila balau asina salaga xaung mauxangang maxang taininau
na.
Hatumingania itina sabanga saing harua ba,
‘Ngawa xaitamoxi haing ngarung kabukabu yayamia.
Nga tap te,
saing bagula ayangagu bila tapdi ayangading te.’
8 Binabu mana xaidap taininau mauxangandi bagula didali:
matia, usinganga xaung gesak sabanga.
Bagula yaba tau masup,
namua na Toxoratamona Urana suxuya ba bing haringing sibuna.

9 “Xaitamoxi titiamdi dilibu kubolu miaxuamdi rangua xaung dulia
mana xalingindi ba, bungina dibagu bunuxuyanoa, bagula ditang dusinga
mana.

10 Bagula dili hasoya namua na dimaxuwa sibuna mana salakka xap ba.
Bagula daxaba ba,

“ ‘Laku! Laku, O long sabangga yayam, mauxanganoa xapkung ba,
O Babilon, long sabanga haringingam!
Mongaita bila auwa tela kubolum diandi salagidinga xapkung!’

11 “Lipudi dituxu siang oxatanoa mana titia li bagula ditang dusinga
mana, namua na lipu tela bagula gim xalingidingdi muli te.
12 Xalaxala bila gol, silba, siang xai sibundi xaung yauyaunga ditong-
tongia mana saluwa guang lunama, imang xai sibundi, imang sikokopdi,
imang disaxapsaxabiak, xaung imang dimutuxu monga, xai saminam xai
sibung xangxana, xalaxala xangxana ditongtongiadi mana asaxa gautandi,
xai giminak sabanggamdi, bras, ain xaung siang mugixinam duxu ba
mabal.
13 Xalaxaladi bila sinaman xaung axadi bila ba dilibu anginga didau,
xai susung saminam, baxi duxu ba ‘mer’ xaung guxenga saminam, wain
xaung olip guxenganoa, wit xaung gagabindi, kaudi xaung sipsipdi, hosidi
xaung wilkadingdi, xaung lipu oxata olanggamdi, lipuadi naga.

14 “Axamang xaidi uhaxi ba oxopdi ba disup!
Xalingim siang sabanggamdi xaung axamang gumanging longgalo
ungiadi dahanggalang!
Bagula oxopdi muli te!

15 “Lipudi dituxu siang oxatanoa disina xalaxaladi ba saing daxap siang
sabanga mana ba bagula dili hasoya, namua na dimaxuwa sibuna mana
kubolung diandi salagidinga bagula xapdi xauna. Bagula ditang, dusinga
mana,
16 saing bagula daxaba ba,

“ ‘Laku! Laku, O long sabanga yayam, mauxanganoa xapkung,
ung bila xaitamoxi haingdi disau imang xai sibundi sikokop xaung
sabuxana,
ung bila uyauyau mana axamang siniandi—gol, siang xai sibundi
xaung yauyaunga ditongtongia mana saluwa guang lunama!
17 Mongaita bila auwa tela xalingim longgalo disup ba!’

“Waga yanaming longgalo, xaung lipu longgalo diluki wagia, lipu
wagamdi, xaung lipu longgalo daxap sianga mana tek oxatanoa, bagula
dili hasoya.
18 Bungina dibagu yabing bunuxuyanoa, bagula duwagi ba, ‘Long
sabanga baruamta bila long sabanga yayamga li? Tegu!’
19 Bagula diting gagaba toxolodingia bu dahatanga ayangading, saing
bagula duwagi, ditang xaung dusinga. Bagula daxaba ba:

“ ‘Laku! Laku, O long sabanga yayam, mauxanganoa xapkung,
la ba waga moxong longgalo wagading diluki dila dima
saing daxap siang sabanga mana xalingimdi!
Mongaita bila auwa tela usup ba!’

20 “Ang lipu long xaiyamdi, bing ayaha sibuna mana axadi disok mana!

Ang Urana lipuxing maringindi, aposeldi xaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi ayaha sibuna!
Namua na Urana suxuya saing haxuya kubolunadi libudi mang.”

21 Baing Urana uleginam haringingam tela iti siang sabanga sibung tela mahaing tubunganoa bila sianga dahamunanggia witdi mana, saing ting mari tegia, saing harua ba:

“Long sabangga Babilon yayang sabanga,
bagula ditinggung haringina mari bila balau bungina atiding disala,
saing bagula uhanggalang masup sibuna.
22 Gitadi, wagudi, panggeriangdi xaung ronggingdi,
bagula alungu olaidingdi muli te.
Lipu tongtongiangamdi,
bagula abagudi muli te.
Siangdi dahamunanggia wit marandi mana,
bagula alungu bibingadinga muli te.
23 Nagung lulianamdi bagula dilu maung muli te.
Haing lup dibo ba diyau waxudingtuandi
bagula alungudi muli te.
Oxop doa namua na lipuxim dituxu siang oxatanoa maluxu maung bing disok lipu yayamdi mana titi longgalo,
saing mana kubolum tingungamdi ulanglangua numanuma longgalo.
24 Urana lipuxing suxunguxunguamdi xaung Urana lipuxing maringindi xaung lipu titiam longgalo dungdi mati ba,
ung sibum umatuxuya sibidingdi mari titia, binabu mauxangana li xapkung!”

19

Olai Dalingamdi Disok Long Xaiya

1 Sup baing ngalungu bibinga bila buranga sabanga sibuna duwa long xaiya. Duwagi sabanga ba:

“Taiti Urana kiria yanoa!
Xabinga muli, ralana xaung haringinga bing iniadi,
2 namua na ina suxuyangandi maxundi xaung maringing sibundi.
Suxuya haing daxangam yayang sabanga ba
haingga ba xai lipu titiamdi mala ba dilibu kubolung sanggamdi.
Sina salaga na namua na matu lipuxing oxatanamdi sibidingdi.”

3 Baing duwagi sabanga muli ba:

“Taiti Urana yanoa!
Haingga ba bunuxuyanoa haing bungingbunginalo.”

4 Lipu haringing 24 digabu axamang walingam luwadi luwadi ding digung kiding tuxundi, dituru mari titia saing disabu mana Urana, rung kabukabu xaitamoxiamia. Baing duwagi ba:

“Maxung sibuna! Taiti Urana yanoa!”

5 Baing waxutu tela sok kabukabu xaitamoxiama ma, harua ba:

"Aiti Urana kiria yanoa,
ang lipuxing oxatam longgalo,
ang lipu gaxarea awa hawa mana,
ang lipu yayamdi, ang lipu yaya teguamdi!"

6 Baing ngalungu bibinga bila buranga sabanga sibuna, bila lang sabanga
si xaung bila kaxaba taha. Duwagi ba:

"Taiti Urana yanoa!
Namua na Toxoratamona Urana Haringing Sibuna kiria wa etua mana
axamang longgalo.
7 Bing tayaha sibuna, gamoradi diyaha sibuna,
saing tasina yaya sabanga na!
Namua na xaidaba Sipsip Tutubina bagula yau mauba,
saing hainga xauxauina masup.
8 Imang xai sibuna, usamang sibuna xaung sigixingang sibuna,
disina na haingga ba sau."

(Imang xai sibuna mogu Urana lipuxing maringindi kuboluding maringindi.)
9 Baing Urana uleginama harua nanga ba, "Ubungguba: 'Urana libu xai mana lipuadi xusungadi ba dima Sipsip Tutubina yaungang taungania!' " Saking harua nanga muli ba, "Haruanga li Urana haruangang maxung sibunamdi."
10 Hata sibuna li ngagung kigu tuxundi saing ngaturu mari kinia bu ngasabu mana. Ning harua nanga ba, "Labu ulibu tai! Nga riam lipu oxatama. Nga riam lipu hatumingading haringinamdi riading oxatama, lipuadi dituxu Yesu baxanganganoa haringina. Usabu mana Urana! Namua na haringingua lipuadi dibaxanga Yesu na teladi ma rangua Urana Aningonoa."

Lipua Rung Etua Mana Hos Usamana

11 Ngabagu long xaiya xaxaina, baing maxagia ngabagu hos usamang tela, lipua rung etua mana duxu ba Lipua Lipudi Dahatum Haringina Mana xaung Maxung Sibunam. Bungina suxuya, bungina haung, libu kubolu maringing sibuna ing ganina.
12 Maxandi bila yap luliandi, saing muxup xaitamoxiam xumana duwa toxonia. Ina yanoa Urana bung mana, saing lipu tela xabia te. Ing ganina xabia namuxinoa.
13 Imang maxaya sau ba, siba wa hawa hataing hataina, saing yanoa bing Urana Xuanoa.
14 Lipu haungingam long xaiyam xumang sibuna dinaxu mana, dirung etua mana hos usamandi saing disau imang xai sibundi, dusa xaung disigixinga.
15 Waxang sabanga maxaxan tela sok matabu suxungunia bu ina dali numanumadi mana. Wa etua manadi xaung tuki haringina. Ruha bixuandi wain marang ruhangam yabania. Longga ba Urana Haringing Sibuna ating saliang sabanga wa mana.
16 Mana imanging maxaya xaung king babana bung yaya baguli:

XAITAMOXI MANA XAITAMOXI LONGGALO XAUNG TOXORATAMONA MANA TOXORATAMONA LONGGALO.

17 Baing ngabagu Urana uleginam tela li etua xaidabia, iti waxungtuanoa
sabanga saing wagi na manggadi doti etua sibuna sabalunia ba, “Ama to.
Agugunia ma mana Urana taungang sabanga!
18 Agugunia ma bu axang lipudi mututungadingdi—xaitamoxidi, lipu
haungingam yanamidingdi, lipuadi dahaung haringina, hosidi xaung
lipuadi dirung etua manadi, xaung lipu teladi, lipu oxata olanggamdi
xaung lipuadi duwasa mana ding sibuding walingadinga, lipu yayamdi
xaung lipu yaya teguamdi. Ama axang lipu xangxana mututungadingdi!”

19 Baing ngabagu asaxa diang sibuna xaung xaitamoxi titiamdi xaung
lipuxiding haungingamdi digugunia ma ba dahaunggana lipua rung etua
mana hosia xaung lipuxing haungingamdi.
20 Ning lipua rung etua mana hosia tuxu asaxa diang sibuna ba,
ina gabu lipuxing suxunguxunguam maxung teguama libu axamang
haringindi yania. Mana axamang haringindi libudi ba langlangua lipuadi
daxap asaxa diang sabanga mogunganoa xaung disabu mana babunoa
ba. Digamatauyu saing ting dingtang mari maluxu mana yap sabangua
xaningxaning xaung siang buyamana salpadi.
21 Lipu teladi, ding dimati mana waxang sabanga sok matabu mana
lipua rung etua mana hosia ba suxungunoa. Baing mangdi daxang laing
dibaxagi buk mana mututungadingdi.

20

Niani 1,000

1 Baing ngabagu Urana uleginam tela ri long xaiya ma. Rai Map xaluxing
ribainganama saing rai waxu haringing sabanga tela rimania.
2 Tuxu gulup sabangua haringina. Gulup sabangga ba bing moxa
mugauama, ina xaungadi yanamidinga, yanoa Satan. Uleginama goxi
waxwia bu wa laing niani 1,000 disup to.
3 Ting mari maluxu Mabia, saing riba xalua haringina etua mana saing
goxiti mana, bu soxauti mana labu langlangua numanumadiu tai laing
niani 1,000 disup to. Nianidi bagudi ba disup bing bagula diyunga muli
bunging gamoitau.

4 Ngabagu kabukabu xaitamoxiamdi lipudi dirung manadi. Urana sina
yayadi nadi bu disuxuya lipudi. Baing ngabagu lipu aningodingdi muga
dibaxanga Yesu xaung Urana Xuanoa binabu lipudi ditaxiti waxuding-
tuandi. Disabu mana asaxa diang sibuna kimbo babuna te saing daxap
mogunganoa ramramodingia kimbo rimadingia te. Dimesa digamata muli,
saing digabu Kristo duwa etua mana lipudi niani 1,000.
5 Alali xaidap mugamugangam lipudi dimesa muli. (Niani 1,000 disup,
baing matia teladi bagula dimesa muli.)
6 Xai mana lipuadi dimesa muga. Urana bagula mogudi naina. Matia
luwa sanga ba hanggalangiadi te. Tegu. Bagula duwa lipu hananiangamdi
dituxu oxata mana Urana Kristo tang, saing bagula digabu Kristo duwa
etua mana axamandi maluxu mana niani 1,000 ba.

Satan Xap Doa Sibuna

7 Niani 1,000 disup, baing bagula diyunga Satan sangua salaging
yabanoa.

8 Bagula sok mala bu langlangua numanumadi duwa titi subingang
luwadi luwadi, ba digugunia ma bu dahaung. Titingadinga xumang sibuna
bila tek ulangulangindi saing yadingdi waleu duxu ba Gok xaung Megok.*
9 Bagula dahaxa mahaing ma mana titi longgalo, saing bagula dilip Urana
lipuxindi tabalaxaidinga xaung long sabangga Yerusalem Urana murung
sibuna mana ba. Ning yaba bagula ri long xaiya ma saing sahidi.
10 Baing xaungadi yanamidinga, ina langlanguadi, bagula diting mari
maluxu mana yap sabangua xaningxaning xaung siang buyamana salpadi.
Longga ba asaxa diang sibuna xaung lipu suxunguxunguam maxung
teguam diting dingtang masup mala la ba.† Bagula daxap salak sabanga
xaidap yambong bungingbunginalo.

Suxuyanga Kimuam

11 Baing ngabagu kabukabu xaitamoxiam usamang sabanga sibung tela
xaung lipua rung mana. Ralang sabanga libu titia sabaluna tang diluki
mala sangua. Dahanggalang masup.
12 Baing ngabagu matiadi, lipu yayamdi xaung lipu yaya teguamdi, dili
kabukabu xaitamoxiam maxania, saing xailongdi Urana xaxadi. Xailong
tela muli xaxa, ina xailong walingam. Urana suxuya matiadi mana ding
kuboludingdi dilibudi, bila dibungdi mana xailonggadi ba.
13 Tega yunga matiadi duwa maluxu mana mala, saing matiyua xaung
Matiadi Yabadinga diyunga matiadi duwa maluxu manadi mala, saing
Urana suxuya lipu taining tainina mana ding kuboludingdi dilibudi.
14 Urana ting matiyua xaung Matiadi Yabadinga mari maluxu yap
sabangia. Lang gamolingang yabinama bing matia luwa.
15 Nabu lipu tela yanoa wa xailong walingamia te, bing Urana ting mari
maluxu lang gamolingang yabinamia.

21

Yerusalem Hauna

1 Baing ngabagu sabalung haun tela xaung titi haun tela, namua
na sabalung mugamugangama titi mugamugangama tang dahanggalang
masup ba, saing tega wa muli te.
2 Ngabagu long sabanga Urana inia, Yerusalem hauna, ri long xaiya ma
rangua Urana. Xauxau yauyau masup bila haing tela daxauxau diyauyau
ba yau ayuana.
3 Baing ngalungu waxutu sabanga tela kabukabu xaitamoxiama ma,
harua ba, "Bagu hatata Urana bagula rung rangua lipudi. Bagula wa
ranguadi. Bagula duwa lipuxindi, saing Urana ing sibuna bagula wa
ranguadi saing bagula wa Urana dingia.
4 Bagula sisia maxading langing longgalo mana maxadingdi sanga ba
ayangading muli te. Matiyua bagula sup, usingangua bagula sup, tinanga
bagula sup, salaga bagula sup, namua na kubolu mugangadi disup."
5 Lipua rung kabukabu xaitamoxiamia harua ba, "Bagu ngalibu axamang
longgalo disok hauna!" Baing harua ba, "Ubung alaba mari, namua
na haruanga bagudi ba maxung sibuna saing sanga ba lipudi dahatum
haringina manadi."
6 Harua nanga ba: "Sup ba! Nga ba ngaungguti axamang longgalo, saing
bagula ngasahi axamang longgalo. Nga Lipu Unggutingam xaung Lipu

* **20:8** ***Gok xaung Megok***—Ubagu Esekiel 38-39. Yon harua bila li bu mogudi duwa Urana bixuandi mana numanuma longgalo. † **20:10** Ubagu Hatanga Masok 19:20.

Sahingam. Lipu gaxarea langa ungdi bagula ngasina lang giminak teguama
nadi mana lang maxamaxang walingama.
7 Lipu gaxarea dili haringina didali bagula daxap axadi li rimagia, saing
bagula ngawa Urana dingia saing bagula duwa garagudi.
8 Ning lipu maxuwangamdi, lipu hatumingading haringinam teguamdi,
lipu kubolu buyamang sibunamdi, lipu ungingamdi, lipu miaxuamdi,
lipu kubolu tingunganamdi, lipu babu hananianganamdi xaung lipu
languangam longgalo—yabadinga bing bagula yap sabangua xaningxaning
xaung siang buyamana salpadi. Alaba matia luwa."
9 Urana uleginam tela muga tuxu bori 7 tela baxagi mana mauxangang
sabanga kimuamdi ba, ma rangua nga saing harua nanga ba, "Uma to.
Bagula ngahatanga naung hainga bo ba yau, ina Sipsip Tutubina haininoa
baing."
10 Baing Urana Aningonoa baxagi manga, saing uleginama xap nga mala
mana bimbi maxaya sabanga tela, saing hatanga long sabanga Urana inia
nanga, Yerusalem, ri long xaiya ma rangua Urana.
11 Lulianoa sina xaung Urana ralanoa, saing ralanoa bila siang xai sibung
tela duxu ba yaspa, saing kiniang sibuna, bila kiristal.*
12 Ina gamgamingang sabanga maxaxayam, xaluxing 12, saing Urana
uleginam tela wa mana xaluxing taining tainina. Isrel bakbak 12 yading
taining tainina duwa etua mana xaluadi ba.
13 Xalu tuwa duwa sangang karaga, tuwa duwa sangang kanggua, tuwa
duwa sangang bukang, tuwa duwa sangang yuwaxa.
14 Long sabanga gamgamingang wanggunoa bing dirang siang 12 hawa
mana, saing Sipsip Tutubing aposeling 12 yadingdi duwa manadi.
15 Uleginama harua nanga ba rai rambuk gol maxaxaya tubaikkam tela
bu xap long sabangga maxayanganoa, xaluxindi xaung ramangindi xauna.
16 Long sabangga yabanoa rung mana ba maxayanganoa xaung
tubunganoa tang dahasusu. Tuba long sabangga ba maxayanganoa rambu-
gia saing bagu bila 2,200 kilomita, saing tubunganoa xaung maxayanganoa
bing taininau.
17 Tuba ramanging mutunganoa saing bagu bila 66 mita. Mita ba bila
mita lipu titiamdi dituba numa maxayanganoa mutunganoa mana ba.
Uleginama tuba bila ba.
18 Ramanga ditongtongia mana siang siniandi yaspa, saing long sabangua
ditongtongia mana gol sigixingang sibuna, sina bila gilas.
19 Long sabanga ramanging wanggunamdi diyauyau mana siang xai
sibung xangxang longgalo. Wanggung mugamugangam bing siang siniana
yaspa, 2 bing siang siniana sapaya saing mutuxu monga, 3 bing siang
siniana aget saing gamata, 4 bing siang siniana emarol saing gamata,
20 5 bing siang siniana sadoniks saing sabuxa xaung usa, 6 bing siang
siniana kanilian saing sabuxa, 7 bing siang siniana kirisolait saing sagaya,
8 bing siang siniana beril saing gamata, 9 bing siang siniana topas saing
sagaya, 10 bing siang siniana kirisopires saing gamata, 11 bing siang
siniana yasin saing mutuxu monga, xaung 12 bing amatis saing mutuxu
monga.†
21 Xalu 12 ditongtongia mana saluwa guang lunamdi,‡ tela mana xalu

* **21:11** Ubagu haruanga hawama wa mana Hatanga Masok 4:6. † **21:20** Sianggadi bagudi li lipu xabiangamdi daxabia namuxidingdi xai te. ‡ **21:21** ***Saluwa guang lunamdi***—Mana Inglis xuana duxu axa ba *pearl*. Alali saluwa tongtongia maluxu maina. Manrungana xaung haring bila siang tela. Ne siniang sibuna saing usa. Yauyaunga xai sibuna.

taining tainina. Long sabanga daxangang sabanga ditongtongia mana gol sigixingang sibuna, sina bila gilas.
22 Urana Numanoa wa mana long sabangua te. Ngabagu tela te, namua na Toxoratamona Urana Haringing Sibuna xaung Sipsip Tutubina dingtang ganiding bing numa sabungama.
23 Long sabangga ba xaidaba xaung sobaga tang disina mana te, namua na Urana ralanoa bagula lu maluxu mana, saing Sipsip Tutubina bagula wa bila nagunginoa.
24 Numanumadi bagula dahaxa mana lulianoa, saing xaitamoxi titiamdi bagula daxap xalingidingdi maluxu ma mana.
25 Long sabanga xaluxindi bagula diriba ding te, namua na bagula yambong la ba te.
26 Lipu titiamdi bagula daxap xalingidingdi maluxu ma mana bu disina yaya na Urana xaung Sipsip Tutubina.
27 Axamang musunam tela bagula luxu mana te, saing lipu tela libu kubolu memeyam kimbo murakkam bagula luxu mana te. Tegu. Lipu yadingdi duwa Sipsip Tutubina xailonging walingamia ding ganiding bagula diluxu mana.

22

Lang Walingam

1 Baing Urana uleginama hatanga nanga lang walingam, sina bila gilas, luki Urana xaung Sipsip Tutubina tang kabukabuding xaitamoxiamia
2 ma lia mana long sabanga daxangang sabangua. Mana lang rubing hataing hataina xai walingama li, ua sobak taining tainina. Niani tela ua bunging 12. Lipu numanumamdi daxap londi bila baxi bu hamaringiadi.
3 Guxam diana sok mugau sibuna bagula sup. Sanga ba ma muli te. Urana xaung Sipsip Tutubina tang kabukabuding xaitamoxiama bagula wa maluxu mana long sabangga ba, saing lipuxing oxatamdi bagula dituxu oxatanoa saing disabu mana.
4 Bagula dibagu ramramonoa, saing yanoa bagula wa ramramodingia.
5 Yambonga bagula sok muli te. Lipuadi ba bagula diraxap mana nagung lulianoa kimbo xaidaba lulianoa te, namua na Toxoratamona Urana bagula sina lulianoa nadi. Baing bagula duwa etua mana axamandi bungingbunginalo.
6 Uleginama harua nanga ba, “Haruangadi bagudi li maxung sibuna saing sanga ba lipudi dahatum haringina manadi. Urana lipua haringia lipuxing suxunguxunguamdi hatumingadingdi bu dibaxanga haruangang hatanga masok, Toxoratamona naga, ina soxi uleginama bu hatanga na lipuxing oxatamdi axamandi bing bagula disok sap.”

Yesu Ma Yu

7 Sipsip Tutubina haruanganoa bing: “Alungu to! Bagula ngama sapku! Urana bagula guxam lipu gaxarea duwasa mana disu mana haruangadi hatangadi masok xailongia li.”
8 Nga Yon. Ngalungu ngabagu axadi bagudi li. Ngalungudi ngabagudi baing ngagung kigu tuxundi saing ngaturu mari Urana uleginama kinia—uleginama hatanga axadi bagudi li nanga ba—bu ngasabu mana.
9 Ning harua nanga ba, “Labu ulibu tai! Nga riam lipu oxatama. Nga riam Urana lipuxing suxunguxunguamdi riading oxatama. Xauna, lipu gaxarea duwasa mana disu mana xailongga li haruanganoa, nga riading lipu oxatama. Usabu mana Urana!”

10 Baing bala nga ba, “Labu utagauti uyameng xailongga li haruanganoa
harua muga mana axadi bagula disok kimu tai, namua na xaidaba ma
haxekkuba.
11 Lipu gaxarea dilibu diana bing dilibu dianauyu. Lipu gaxarea dilibu
kubolu musunamdi bing dilibu kubolu musunamdiyu. Lipu gaxarea dilibu
kubolu maringina bing dilibu kubolu maringinauyu. Xauna, lipu gaxarea
duwa Urana inia bing duwa Urana iniauyu.”
12 Sipsip Tutubina haruanganoa bing: “Alungu to! Bagula ngama sapku!
Haxuyangagudi duwa rangua nga, saing bagula ngasinadi na lipu taining
tainina bila ding sibuding dilibudi.
13 Nga ba ngaungguti axamang longgalo, saing bagula ngasahi axamang
longgalo. Nga Lipu Mugamugangam xaung Lipu Kimuam. Nga Lipu
Unggutingam xaung Lipu Sahingam.
14 “Lipu gaxarea didamia imangiding maxaxayamdi bagula duwa xai.
Namua na bagula daxap haruanga xaiyua ba daxang mana xai walingam
marandi, xaung ba diluxu mana long sabangga gamgamingang xaluxindi.
15 Komadi duwa sabasabia. Ding lipu kubolu tingunganamdi, lipu mi-
axuamdi, lipu ungingamdi, lipu babu sabunganamdi xaung lipu longgalo
muruding sibuna mana muraga saing dilangua.
16 “Nga, Yesu, ngasoxi ulegiguama naung bu sina haruanga baxan-
gangamga li naung bu oxop mala na sabungadi. Nga Debit Bakbagi-
noa Muxumuxunoa xaung Garanoa xauna, xaung nga Hatung Namon-
ingyanam sina sabanga.”
17 Urana Aningonoa gabu hainga bo ba yau tang daharua ba, “Ama
to!” Baing lipu gaxarea dilungu bing bagula daharua ba, “Ama to!”
Lipu gaxarea langa ung, lipu gaxarea muruding, bing dima. Dima daxap
yahanga giminak teguam mana lang walingama.
18 Ngaharua haringina na lipu gaxarea dilungu xailongga li haruanganoa
hatanga masok axadi bagula disok kimu: Nabu lipu tela sigi haruanga tela
ranguadi, Urana bagula sigi mauxangang sabangadi rangua bila xailongga
li baxangadi.
19 Bila balau nabu lipu tela unia haruanga tela sangua xailongga
baxanga Urana suxungunia li, bing Urana bagula unia sinaginoa mana
xai walingam xauna mana long sabanga Urana inia sangua, bila xailongga
li baxangadi.
20 Yesu, lipua baxanga haruanga li harua ba, “Maxung sibuna, bagula
ngama sapku.”
Maxung sibuna. Toxoratamona Yesu, uma.
21 Ngasabu ba Toxoratamona Yesu atin dimoti mana Urana lipuxindi.
Maxung sibuna.

Haruangadi Namuxidingdi

Adam — (Luk 3:38; Rom 5:12-21; 1 Korin 15:22,45; 1 Timoti 2:13-14; Yut 14). Mugamugau sibuna Urana xap titia saing tongtongia Adam. Adam yang namuxinoa bing "sok muga". Adam haininoa Ip tang diyamu Urana hanaunaungang haruanganoa, saing dilibu kubolu diana. Binabu kubolu diana xap lipu titiam longgalo. Mana 1 Korin 15:45, Pol harua ba Yesu Kristo bing Adam ba ma kimuya. Haruanga li namua bing mana Adam kubolung dianoa, kubolu diana xaung matiyua xap kira longgalo. Ning mana Kristo matianoa, walinga sibuna xap kira lipu hatuminga haringinam longgalo.

Aisak — (Aposel 7:8; Rom 9:7; Hibru 11:9). Aisak Ebraham Sara tang garadinga, xaung Yekop tibuna. Mana Hibru xuana yang namuxinoa bing "masisi". Ubagu **Ebraham**.

Aisaya — (Matyu 3:3; Aposel 8:30; Rom 9:27-29). Aisaya Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Waleu sibuna, muga sibuna mana Yesu Kristo ma titia teguyu, Aisaya baxanga haruanga xumana hatanga axamandi bagula disok mana Kristo.

Aningoningo *[Mang Xuana: spirit]* — (Luk 23:46; Aposel 7:59; Olaidi (Buk Song) 31:5). Axamang luwa hiliana duwa xauna bu dilibu kira tawa lipudi: sanggaradi, hatumingaradi xaung aningoradi. Bungina tawa titia, aningoradi duwa maluxu makira. Ne bungina kira lipu hatuminga haringinamdi tamati, bing aningoradi diyunga sanggaradi dila bu duwa rangua Urana long xaiya.

Aposel — Yesu mogu lipu 12 ba disok aposelindi (Matyu 10:1-4; Mak 3:13-19; Luk 6:12-16). Duwa rangua Yesu saing tubatubadi. Bungina mesa muli, aposeldi dibagu wa muli. Baing Yesu soxidi mala bu dibaxanga ulek xaiyua na lipu longgalo (Matyu 28:18-20). Aposeldi disok bakbak hatuminga haringinamdi yanamidingdi. Baing Pol xaung Banabas, rangua teladi, disok aposeldi xauna. Yesu Kristo mogudi ba dibaxanga ulek xaiyua xauna (Aposel 9:1-19; Galesia 1).

Aron — (Luk 1:5; Aposel 7:40; Hibru 5:4, 7:11, 9:4). Aron Libai bakbaging tela, saing Libai Yekop garang tela. Aron ila muga mana Isrel longgalo mana tuxu lipu hananiangam oxatanoa. Urana harua ba Aron bakbagindi bagula duwa Isreldi lipuxiding hananiangamdi (Xapdi Muli (Kisim Bek) 28). Aron Moses sabanganoa, saing tang dimuga mana Isreldi bungina Urana xapdi masok sangua Isip.

Atin Dimoti *[Mang Xuana: marimari]* — (Aposel 15:11; Rom 6:14; Epasas 2:5). Kubolua li bing murum sibuna mana tela, ulibu xai mana, heku libu xai kimbo doa maung. Kubolua li mogu kuboluma, mogu xunumiangama te.

Axamang Haringina *[Mang Xuana: mirakel]* — Yesu xaung lipuxindi dinaxu mana dilibu axamang haringing xangxana bungina duwa titia. Nabu Urana sina haringinga na lipu tela ba libu kubolua sanga mana talibu te, taharua ba libu axamang haringing sibuna.

Baal — (Rom 11:4). Baal urana languangam. Yuda Teguamdi duwa Isreldi titidingia disabu mana Baal, saing dituxu murak mana Isreldi ba diyunga kuboludinga disabu mana Urana, saing ding xauna disabu mana Baal. Urana atin disala mana Isreldi mana kuboluding diana li.

Babilon — Long sabanga tela. Waleu sibuna Babilondi dahaunggana Isreldi saing didalidi. Baing daxap Isrel xumana mala long sabangga

Babilon ba duwa lipuxiding oxata olanggamdi. Isreldi duwa bila ba niani 70.

Balaam — (2 Pita 2:15; Yut 11; Hatanga Masok 2:14). Balaam lipu suxunguxunguam. Bunging tela Moapdi dahaunggana Isreldi. Moapdi yanamidinga Balak xusunga Balaam ba ta guxam diana mana Isreldi, bu sanga dalidi. Binabu Balaam ila bu libu bila ba. Ning Urana uleginam tela soxauti daxangua. Balaam donkinoa bagu uleginama ba saing li, binabu Balaam taha donki ba bu haxa muli. Saking donki suxungunoa xaxaina saing gamia Balaam (Titinga (Namba) 22-24). Balaam sanga ba ta guxam diana mana Isreldi te, namua na Urana ta guxama manadi ba. Balaam samoyana, saing mana namua ba nai mana Balak.

Barak — (Hibru 11:32). Barak Isreldi yanamiding sabanga tela. Dali bixuadingdi mana haungingua (Toxondi (Hetman) 4-5).

Belsabul — (Matyu 12:24). Xaungadi yanamidinga, yan tela Satan. Ubagu **Satan**.

Benyamin — (Aposel 13:21; Rom 11:1; Pilipai 3:5; Hatanga Masok 7:8). Benyamin Yekop garang tela, Isrel bakbak tela mugangadinga. Ubagu **Ebraham**.

Bokis Hanaunaungama *[Mang Xuana: Bokis Kontrak]* — (Hibru 9:4; Hatanga Masok 11:19; Olaidi (Buk Song) 78:61, 132:6-8). Waleu sibuna Isreldi daxap xaidi saing ditongtongia bokisi gumangina, saing dihibua rubinoa mana gol. Axamang Urana iniadi mana haruangua hau ba wa maluxu mana bokisia ba: siang luwa ba Urana bung hanaunaunganoa manadi, Aron tukinoa, xaung nanggola tela angingua duxu ba manna wa maluxu mana ba. Isreldi doxoxi bokisia ba mauli ranguadi long baruamta dila mana.

Debit — (Matyu 1:1-17; Luk 3:31). Debit Isreldi yanamiding xai sibun tela, yanoa sabanga sibuna mana teladi, saing wa xaitamoxi. Yesi garang kimuam sibuna. Bungina wa gananunauyu wasa mana sipsipdi (1 Samwel (1 Samuel) 16:11). Xaidap tela ung lipu sabangga Goliat mati mana tambuek (1 Samwel 17). Debit murung sibuna mana Urana, saing bung olai sabungam xumana (ubagu Olaidi (Buk Song)). Urana hau haruangua ba Kristo bagula sok mana Debit bakbaginoa, saing haruanga ba aningona (Rom 1:3; Hatanga Masok 5:5).

Ebal — (Matyu 23:35; Luk 11:51; Hibru 11:4, 12:24). Ebal Adam garanoa, Ken kixinginoa. Ken ung Ebal mati (Unggutinga (Stat) 4:1-8). Ubagu **Ken**.

Ebraham — Ebraham Isreldi mugangading mugamugangama. Waleu sibuna Urana hau haruangua rangua Ebraham ba sina titi tela na. Urana bala ba yunga titinoa saing ila titi haunia. Binabu haxa mala titia ba. Baing Urana hau haruangua muli rangua ba garandi bagula disok Urana lipuxindi. Nabu dahatum haringina mana Urana, bagula wasa manadi (Unggutinga (Stat) 15; Rom 4; Hibru 6:13-15; Olaidi (Buk Song) 105). Ebraham yau haing tela yanoa Sara. Xuhi, saing tang disok duanga garading te. Baing Urana hauli Sara ba hayau gara tela yanoa Aisak (Unggutinga (Stat) 21; Hibru 11:17-19). Aisak tubu saing yau haing tela yanoa Rebeka, saing tang garadingdi Iso Yekop tang. Yekop yan tela Isrel, binabu duxu Yudadi ba Isreldi xauna (Unggutinga (Stat) 28:13-15, 32:22-32; Rom 9:10; Hibru 11:20). Kimuya Iso garang ranggindi disok Yekop garang ranggindi bixuadingdi. Yekop yau haing luwa, Lea kixinginoa Retsel tang. Kimuya yau tang hainiding oxata olanggam luwa. Baing xap gara lup 12 masok, saing garading ranggindi disok Isrel bakbak 12 (Hatanga Masok 7:4-8). Garading rangging xumang sibuna saing ding longgalo Isreldi.

Elaitsa — (Matyu 11:14; Mak 9:4; Rom 11:2; Yems 5:17-18). Elaitsa Urana lipuxing suxunguxunguam tela wa waleu sibuna. Libu axamang haringing sibung xumana, namua na Urana haringinganoa wa mana (1 Xaitamoxi (1 King) 17–19; 2 Xaitamoxi 2:11-12). Yesu harua saha mana Lipu Suguangama Yon xaung Elaitsa (Matyu 17:9-13; Mak 9:9-13; Luk 1:17).

Elisa — (Luk 4:27). Elisa Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Xap Elaitsa yabanoa. Naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (2 Xaitamoxi (2 King) 2–8).

Garumu *[Mang Xuana: spans]* — (Matyu 27:48; Mak 15:36; Yon 19:29). Garumu axamang tekkam tela, bisamana ne bagunganoa bila siang. Asaxa tekkamdi dihisa mana. Ditai langia. Lipudi ditongtongia garumu babuna, kira tauxudi ba axamang damiangamdi.

Gideon — (Hibru 11:32). Gideon Isreldi yanamiding sabanga tela. Hatumingang haringinganoa sabanga, saing xusunga Urana ba sina hatumingua na. Gideon muga mana Isreldi lipuxiding haungingamdi, saing didali bixuadingdi. Mana bungina baguba Isrel lipuxiding haungingam xumana buk te, ne bixuadingdi xumang sibuna. Ne Urana hauli Gideon, binabu dalidi haungingia (Toxondi (Hetman) 6–8).

Gomora — Long sabanga tela. Ubagu long sabangga **Sodam**.

Grik — Grikdi long sabanga dingia bing Atens. Long sabangga Korin wa titidingia xauna. Grikdi lipu xabiangamdi, binabu lipu teladi disina yaya nadi. Lipu xumang sibuna daharua Grik xuana. Bungina Yesu, lipu xabiangam longgalo daharua Grik xuana. Muga dibung ulek xaiyua mana Yesu Kristo Grik xuania.

Haga — (Galesia 4:24-25). Haga Ebraham haininoa Sara haining oxata olanggama. Bungina Sara wa xuhi, bala Haga ba kinu rangua ayuana Ebraham bu daxap gara. Sara hatum ba Haga bagula sina gara ba na. Binabu Haga hayau Ebraham garanoa, yanoa Ismael. Ne Urana haruanganoa hau ba wa rangua gara ba te. Haruanganoa hau ba wa rangua Ebraham Sara tang garadinga. Kimuya Sara hayau Ebraham garanoa, yanoa Aisak. Kimuya mana Sara hayau Aisak, atin disala saing suka Haga Ismael tang mala, dila Bimbia Sainai. Baing kimuya, mana bimbia naga, Urana owa masok mana Moses saing sina hanaunaungua na. Mana namua ba Pol ting haruangua, harua saha mana Haga bila lipudi duwa hawa mana hanaunaungua. Ubagu **Aisak**.

Hanaunaunga *[Mang Xuana: lo]* — Urana hanaunaunganoa wa Xuang Mugangia, ungguti Unggutinga (Stat) ila sup Hanaunaungua (Lo). Baxanga hanaunaunganoa na Moses, bu lipuxindi bagula disu mana. Isreldi dahatum ba nabu disu maringina mana hanaunaunga longgalo, bagula disok maringina Urana maxania. Ning lipu tela sanga ba libu bila ba te. Baing hatata kira lipu hatuminga haringinamdi tawa hawa mana hanaunaungua te, tawa hawa mana Yesu Kristo ating dimoti makira, saing hanaunaungang luwadi li dikaukau hanaunaunga longgalo: Murura sibuna mana Urana, saing murura sibuna mana riaradi (Matyu 5:17; Yon 1:17, 15:1-17; Aposel 13:39, 15:24,28; Rom 5:18, 10:4; Galesia 2-6; Epasas 2:15; Kolosi 2:14; Hibru 7).

Hau Haruangua *[Mang Xuana: promis, kontrak]* — Lipu luwa bagula dahau haruangua ba kimuya bagula dilibu axamang tela. Baing haruangua Urana hau bing: Nabu lipudi bagula disu maringina mana, bagula duwa bakbaginoa. Urana hau haruanga sabanga luwa. Muga hau haruangua rangua Moses. Baxanga hanaunaungua na Moses, saing bala ba nabu Isreldi bagula disu mana hanaunaungang longgalo, bagula duwa

bakbaginoa. Ne lipu tela sanga ba su mana hanaunaunga longgalo bunging longgalo te. Binabu lipu tela sanga ba sok maringina Urana maxania mana daxanga baguli te (Xapdi Muli (Kisim Bek) 19:4-6; Luk 1:72; Aposel 3:25, 7:8; Galesia 3:17; Hibru 9:1). Baing kimuya Urana hau haruanga haunua. Hau haruangua ba lipu gaxarea dahatum haringina mana Yesu Kristo bagula disok maringina maxania (Matyu 26:28; Mak 14:24; Luk 22:20; Rom 11:27; 1 Korin 11:25; 2 Korin 3:6; Hibru 7:22, 8:6-13, 9:15, 10:16,29, 12:24, 13:20).

Herot — Mana xailongga li, lipu luwadi luwadi yadingdi Herot duwa:

1. **Xaitamoxi Herot** lipua wa titia Yudiadi yanamidinga bungina Yesu. Lipu Hatung Suxinganamdi tididinga wa Yudia karagia dima long sabangga Yerusalem rangua Herot, saing duxusunga mana Yesu (Matyu 2:1-12; Luk 1:5).
2. **Herot Antipas** Galiliadi yanamidinga bungina Yesu baxanga Urana haruanganoa xaung libu axamang haringindi. Lipua naga taxiti Lipu Suguangama Yon waxungtuanoa, namua na haininoa Herodias hauxana mana (Mak 6:14-29). Bungina dita Yesu haruangia, li Herot Antipas maxania (Luk 23:6-12).
3. **Xaitamoxi Herot Agripa 1** xukxugia lipuadi dahatum haringina mana Yesu Kristo. Ung aposel Yems, Yon sabanganoa (Aposel 12:1-23).
4. **Xaitamoxi Herot Agripa 2** lipu suxuyangam tela. Lungu Pol haruanganoa bungina disina mala Rom bu li Sisa maxania (Aposel 25:13-26, 26:19, 27-32).

Hibru — Hibru yan tela mana Yudadi. Yudadi mugangadinga Ebraham. Mugangading tela Ibur. Binabu bunging teladi duxu ding ba Hibrudi. Baing duxu xuadinga ba Hibru.

Ip — (2 Korin 11:3; 1 Timoti 2:13). Ip Adam haininoa. Bungina Urana tongtongia axamandi, tongtongia lipua Adam muga. Saking xap Adam wagixang tela saing tongtongia Ip. Ip hatum haringina mana moxa haruanganoa (yanoa Satan), saing xang xai marana Urana bilidi mana. Baing sina tela na ayuanoa, saing xang xauna. Binabu dingtang lipu mugamugangamdi diyamu Urana haruanganoa. Adam Ip tang garadingdi bing Ken, Ebal xaung Set.

Isip — (Aposel 7:34-40; Hibru 11:27; Olaidi (Buk Song) 105). Isip titi tela wa Isrel tididing rubinia. Waleu sibuna Isreldi duwa Isip tididinga, daxap salaga namua na duwa lipuxiding oxata olanggamdi. Ne Urana yungiadi, saing Moses xaidi masok mala ding tididingia, saing la ba duwa xai.

Iso — (Rom 9:13; Hibru 11:20; 12:16-17). Aisak garang haragaragangandi yadingdi Iso xaung Yekop. Iso sok muga, binabu bungina tibuna mati bagula xap yabanoa xaung xalingindi. Ning bunging tela gesagina haringing sibuna, saing kixinginoa Yekop tau anginga tela. Ne Yekop bala Iso ba nabu sina guxam matuaua na, bing bagula sina anginga na. Iso nai mana, saing yunga guxaminganoa bila ba. Binabu kimuya Iso garang ranggindi disok Yekop garang ranggindi bixuadingdi.

Isrel — Isrel yan tela Urana sina na Yudadi mugangadinga Yekop (Unggutinga (Stat) 32:22-28). Mana Hibru xuana yaya Isrel namuxina bing "Haunggana Urana". Yekop garang 12, saing garading rangging longgalo duxu ding ba "Isreldi" (yan tela "Yudadi"). Bungina diyunga Isip dila daxap titia muga Urana hau haruangua ba sina na Ebraham garang ranggindi ba, bing dunia yaya Kenan mana titia ba, saing duxu titia ba "Isrel".

Kabukabu Hananiangama *[Mang Xuana: alta]* — (Matyu 5:23). Waleu sibuna Yudadi daxap bulmakaudi xaung sipsipdi xaung memedi xaung

mangdi, saing dahananiadi na Urana bila hanaunaunganoa tabina ba. Ditongtongia kabukabu hananiangama siangia, saking dung asaxadi etua mana. Kabukabu hananiangama wa Urana Numania.

Kamel — (Matyu 3:4, 19:24; Mak 10:25; Luk 18:25). Kamel asaxa sabanga wa long xoliania mana titi teladi. Lipudi dirung etua manadi saing dahaxa mala, saing bunging teladi dita axamang mauxandi etua manadi ba doxoxidi. Sanggadingdi daxai mana ditongtongia imang haringindi manadi.

Ken — (Hibru 11:4; 1 Yon 3:12; Yut 11). Ken Adam Ip tang garading matuaua. Kixinginoa Ebal hanania sipsiba na Urana, ne Ken hanania anginga ing ganina. Urana muruna mana Ebal hananianganoa, ne Ken inia tegu. Binabu Ken atin disala mana kixinginoa, saing ung mati. Libu kubolu diana bila ba, binabu Urana ta mogunga mana Ken, bu lipuadi dibagu bagula diyamu (Unggutinga (Stat) 4:1-16).

Kenan — (Olaidi (Buk Song) 105:11; Aposel 13:19). Urana hau haruangua ba sina titia duxu ba Kenan na Isreldi. Daxap masup, baing disina yaya hauna na, duxu ba "Isrel".

Kora — (Yut 11) Kora lipu tela wa mana bungina Moses. Mana bungina Isreldi duwa long xoliania, Kora xukxugia Moses Aron tang, binabu Urana libu titia ngaru Kora xaung bakbagindi (Titinga (Namba) 16).

Kristo — (Matyu 1:16, 16:16; Yon 1:41; Aposel 5:42, 9:22). Yaya tela mana Kristo bing Urana Lipuxing Mogunganama, ne yaya luwadi li namuxiding taininau. Kristo Grik xuana, ne Urana Lipuxing Mogunganama Hibru xuana. Yaya luwadi li namuxidinga bing "Lipua dimatu guxenga mari mana toxonoa". Isreldi kuboludinga bing: Bungina Urana mogu lipu tela ba sok Isreldi yanamidinga, bing lipuxing suxunguxunguam tela matu guxenga mari mana lipua ba toxonoa ba hatanga Urana mogunganoa masok na guguniangua. Urana hau haruangua ba sina Lipuxing Xabinga Muliama bu muga mana lipuxindi. Duxu lipua ba Kristo, namua na Urana Lipuxing Mogunganama. Yuda longgalo dita ragunga mana Kristo ba ma ranguadi. Ning bungina Yesu ma, unrangina ding ganiding dahatum haringina ba Kristo.

Kubolu Diana *[Mang Xuana: pasin nogut]* — Nabu tadali Urana haruanganoa, bing talibu kubolu diana. Bila balau, nabu tahatumia kubolu xai tela ne talibu te, bing alaba xauna kubolu diana. Kira taining tainina talibu kubolu diana bungingbunginalo, binabu sanga ba tali Urana maxania te. Ning Yesu matianoa yunga kubolura diandi sangua kira, sisiadi baing. Binabu lipu gaxarea dahatum haringina mana Yesu, kuboluding longgalo disup mana, saing kimuya bagula duwa long xaiya rangua Urana (Aposel 2:38; Kolosi 2:13-14; 1 Yon 1:9-10).

Layon — Layon pusi sabanga sibuna. Waindi dimaxaya, saing rung ginak, ragu asaxadi xaung lipudi ba xangdi. Layon haringing sibuna, binabu wa etua mana asaxa longgalo. Binabu Yon uxu Yesu ba "Layon Mana Bakbakka Yuda". Baing Pita ting haruangua mana layon, harua saha mana Satan, namua na Satan sai mana lipudi bu hanggalangiadi (1 Pita 5:8).

Libai — (Hibru 7:5,9,10; Hatanga Masok 7:7). Libai Yudadi mugangadinga Yekop garang tela, saing garang ranggindi duwa bakbakka 12 tela. Urana mogu Libai bakbaginoa ba tuxu oxatanoa Numania. Binabu lipu hananiangam longgalo dima mana bakbakka Libai. Baing Yesu lipuxing dinaxu mana tela yanoa Libai xauna, yan tela Matyu (Matyu 9:9-13; Mak 2:14; Luk 5:27-29).

Lipu Hananiangama *[Mang Xuana: pris]* — Yuda teladi duwaxata Urana Numania, saing duxudi ba lipu hananiangamdi. Ding longgalo Libai bakbaginoa, saing oxatading sabanga bing dahanania hananianga xangxana na Urana. Niani taining tainina dimogu lipu tela ba sok yanamiding mugamugangama *[Mang Xuana: hetpris]*, saing ing ganina luxu mana Urana Yabang Maringing Sibuna bunging taininau bu hanania mana Isreldi kuboluding diang longgalo. Ne Yesu Kristo hanania ing sibuna bunging taininau, saing sibinoa unia kubolu diandi sangua kira lipu hatuminga haringinamdi bungingbunginalo (Hibru 5–10).

Lipu Hanaunaunga Tubatubainganamdi *[Mang Xuana: ol tisa bilong lo, ol saveman bilong lo]* — Yuda teladi oxatadinga bing ditubatuba lipudi mana hanaunaungua Urana sina na Moses ba baxanga na Isreldi. Adi xumana dili rangua Parisidi ba duxukxugia Yesu Kristo.

Lipu Oxata Olanggama *[Mang Xuana: wokboi nating]* — Waleu, mana titi teladi, lipu xalaxalamdi xaung yanamdi bagula dituxu lipudi, saing lipuadi ba bagula disok lipuxiding oxatamdi. Ne duwaxata olang, daxap giminak te. Sanga ba diyunga lipuxiding haringindi dila mana long tela ba duwaxata te. Nabu dududing mana lipuxiding haringindi, bing lipuxiding haringindi bagula dungdi mati. Waleu sibuna, bungina Isreldi duwa titia Isip, Isipdi dilibu bila ba mana Isreldi, saing Isreldi daxap salak sabanga. Baing bungina Yesu, kubolua li wauyu, binabu Pol bung haruanga teladi mala rangua lipu oxata olanggamgadi ba (1 Korin 7:20-24; Epasas 6:5-9; Kolosi 3:22-25).

Lipu Suxuyangam *[Mang Xuana: jas]* — (Yems 4:12). Lipu teladi oxatadinga bing dirung haruanga yabania saing dilungu lipudi haruangadinga, saing tauxudi ba "lipu suxuyangamdi". Dilungu haruangua, disuxuya, saking dimogu lipu gaxarea libu kubolu diana, xaung gaxarea langua. Baing dahau haruangua mana haxuyangua wa rangua lipu gaxarea libu kubolu diana.

Lipu Xabinga Muliama *[Mang Xuana: Man Bilong Kisim Bek]* — (Luk 2:11; 1 Yon 4:14). Yesu yan tela bing Lipu Xabinga Muliama, saing alali yana ba namuxinoa: Ina lipua luba kira sangua labianoa, xap kira muli, saing xaxa xalua bu tarung mosiu rangua Urana. Urana atin disala makira mana kubolura diandi, ne bungina Yesu xap yabaroa, mati xai balingamia, Urana sina salaga na mana kubolura diang longgalo. Binabu lipu gaxarea hatum haringina mana Yesu, Urana bagu lipua ba bila lipu maringina.

Lipua Ma Rangua Urana *[Mang Xuana: Pikinini Bilong Man]* — Waleu sibuna, Urana lipuxing suxunguxunguama Danyel baxanga mana lipu tela Urana bagula soxi ma kimu ba yungia lipuxindi Isreldi sangua salagidinga, xaung ba libudi duwa xai. Bunging xumana duxu lipua ba Kristo, ne Danyel uxu ba "Lipua Ma Rangua Urana" (Danyel (Daniel) 7:13-14). Baing Yesu xauna uxuina ba "Lipua Ma Rangua Urana" bunging xumana, saing alali hatanga ba Kristo. Sok lipu, ne Urana Garanoa xauna. Ubagu **Kristo**.

Lipudi Dinaxu Mana Yesu *[Mang Xuana: ol disaipel]* — (Matyu 10:1, 28:19; Yon 13:35). Lipudi dinaxu mana Yesu bing lipudi dahatum haringina mana Yesu Kristo saing disu maringina mana haruanganoa.

Long Salakkama *[Mang Xuana: hel]* — Lipu teladi dahatum haringina mana Yesu Kristo te, binabu kuboluding diandi duwa ranguadiyu. Binabu bungina dimati bagula daxap haxuyanga sabanga mana kuboluding dianadi ba long salakkamia. Longga ba map sabanga, bungingbunginalo yaba tau mana (Matyu 10:28; Mak 9:47-48; Yems 3:6; 2 Pita 2:4). Lipudi duwa la ba daxap salak sabanga, ne lipu tela ba haulidi te (Luk 16:19-31).

Long Xaiyua *[Mang Xuana: heven]* — Long Xaiyua long xai sibuna Urana wa mana (Matyu 5:16; Mak 11:25; Luk 11:13). Yesu Kristo yunga long xaiyua ri ma titia bu wa lipu (Yon 3:13; Pilipai 2:5-7). Bungina kira lipu hatuminga haringinamdi walingara disup titia li, bagula tala tawa xai sibuna long xaiya rangua Toxoratamona kiria (Matyu 5:12; Yon 14:1-3; 2 Korin 5:1; Pilipai 3:20). Yon bagu axamang teladi disok long xaiya, baing bung haruanga xumana mari mana axadi ba (Hatanga Masok).

Lot — (Luk 17:28-32; 2 Pita 2:7). Lot Ebraham kixinginoa Haran garanoa. Bungina Ebraham yunga titinoa ila titia Urana hau haruangua mana, Lot ila rangua. Ne Lot ila wa mana long diana duxu ba Sodam. Urana bala Lot ba yunga Sodam saing giti mala, namua na bagula sina yaba mari bu hanggalangia longga ba, saing bala haringina ba labu bagu mala kimuyau tai. Binabu Lot xap haininoa saing digiti mala. Ne haininoa xugia ba bagu hanggalangiangua xap longga ba, binabu xugia saing sok siang mosakkam (Unggutinga (Stat) 18-19).

Manna *[Mang Xuana: mana, bret bilong heven]* — (Yon 6:31,49; Hibru 9:4; Hatanga Masok 2:17). Bungina Isreldi dahaxa mauli long xoliania niani 40, doxola anginga. Ning Urana sina anginga tela mari titia xaidap longgalo bu daxang. Duxu anginga ba "manna", namuxina mana Hibru xuana bing "Baraxinta?" (Xapdi Muli (Kisim Bek) 16).

Mastat — (Matyu 13:31-32, 17:20; Mak 4:31-32; Luk 13:19, 17:6). Xaiya mastat marandi kaxukang sibundi. Titi teladi duxuma marana baguli, saing tubu sabanga, bila xai tela. Daxap marang guxenganoa dita mana angingadi ba didau. Yesu ting haruanga mana xaiya mastat, harua saha mana Urana Yonggaxinoa.

Melkisadek — (Hibru 5–7). Bunging tela Ebraham ila haunggana bixuandi, saing dalidi. Goxoya mala yabania muli, baing sok mana lipu hananiangam tela yanoa Melkisadek. Ebraham xap axalaxala teladi xapdi haungingia, saing sina hataing 10 na Melkisadek (Unggutinga (Stat) 14:17-20).

Moses — Waleu sibuna, bungina Isreldi duwa salak sabangia Isip titidingia, Urana mogu lipu tela ba muga manadi mala mana titia muga hau haruangua ba sina na Ebraham bakbaginoa. Lipua ba Moses. Urana hatangaina masok na Moses mana xailong kaxukang tela yaba wa mana, ne tau te, saing soxi mala Isip muli ba xap Isreldi. Urana libu axamang haringing xumana Moses rimania, binabu xaitamoxi Isipkama nai mana Isreldi disauya Isip. Moses xapdi mala dahaxa maluxu Tek Sabuxana titi mamasania, saing wa yanamidinga niani 40 duwa long xoliania. Urana baxanga haruanganoa na Moses. Baing Moses bung haruanga xumana mari mana Urana Xuang Muganga (Unggutinga (Stat), Xapdi Muli (Kisim Bek), Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris), Titinga (Namba), Hanaunaunga (Lo)).

Neman — (Luk 4:27). Neman lipu tela naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (2 Xaitamoxi (2 King) 5:1-15). Isrel tela te, Siria tela, saing lipu haungingamdi yanamiding tela. Businga saksaxa xap, ne Urana lipuxing suxunguxunguama Elisa ila rangua, saing Urana libu sok xai muli.

Ninibe — (Matyu 12:41; Luk 11:32). Ninibe long sabanga tela Urana soxi lipuxing suxunguxunguama Yona nadi bu baxanga haruanganoa nadi. Urana harua ba bagula hanggalangia yabadinga, namua na ding lipu kubolu dianamdi. Ne duxugia hatumingadingdi, binabu Urana hanggalangiadi te (Yona (Jona) 1–4). Ubagu **Yona**.

Noa — (Matyu 24:37-38; Luk 3:36, 17:26-27; Hibru 11:7; 1 Pita 3:20; 2 Pita 2:5). Noa lipu tela wa waleu sibuna. Mana bungina baguba lipu longgalo dilibu kubolu diandi ding ganiding, binabu Urana hau hatuminganoa ba libu langa haing ba hanggalangia lipu longgalo. Ne Noa lipu xaiyua, binabu Urana wasa mana gabu bakbagindi. Bala Noa ba tongtongia waga sabanga, saing ta asaxa nangnangdi, asaxa abungindi, axamandi disaga mua titia xaung mangdi maluxu'm wagua. Saking sina kuya sabanga mu, saing langa luki masok sangua titia xauna. Binabu lipu longgalo dimati, ne Noa bakbagindi duwa xai (Unggutinga (Stat) 6–9).

Numanuma *[Mang Xuana: kantri]* — Numanuma bing gabman dingia, praim minista kimbo presiden kimbo xaitamoxi muga manadi. Numanumadi bila Papua Niu Gini, Australia, Germany, Isrel, Japan kimbo America.

Olip — (Rom 11:17,24; Yems 3:12; Hatanga Masok 11:4). Xaiya olip xai tela. Aningona, saing ditongtongia guxenga mana langinoa. Guxenga ba oxatang xumana, binabu Yudadi muruding mana. Xaxagang tela wa haxek mana long sabangga Yerusalem, xaiya olip xumana duwa mana, binabu duxu xaxagana ba Xaxagana Olip.

Parisi — Maluxu'm Yudadi, teladi muruding sibuna mana Urana hanaunaunganoa. Disok bakbak tela duxu ba Parisidi. Disu mana hanaunaungua, saing ditubatuba lipu teladi ba dilibu taininau. Dahasua, dibagu ding bila duwa xai sibuna Urana maxania, didali lipudi bila ba. Ning ding lipu languangamdi, namua na kuboludingdi dahasusu mana haruangadinga te. Parisidi duxukxugia Yesu haringina. Yesu aposelinoa Pol ing sibuna muga wa Parisi tela (Aposel 23:6; Pilipai 3:5-6).

Pik *[Mang Xuana: fik]* — Xaiya pik aningona dau, xai sibuna mana lipudi daxang.

Ralana *[Mang Xuana: glori]* — (Matyu 25:31; Kolosi 3:4; Hatanga Masok 21:23). Ralana bing xaidap ralana. Luliang sabanga. Mogu walinga xai sibuna xaung axamang xai sibuna mana Urana.

Rebeka — (Rom 9:10-13). Rebeka Isreldi mugangadinga Aisak haining tela, xaung Yekop Iso tang bauding. Naxuyanganoa wa mana Unggutinga (Stat) 25–27.

Rehap — (Hibru 11:31; Yems 2:25). Waleu sibuna, bungina Isreldi duwa long xoliania niani 40, saing daxauxau ba daxap titia Urana hau haruangua mana ba sina na Ebraham bakbagindi, Isrel luwa dimuga mala bu dibagubagu mana bixuadingdi ganangadingdi xaung xalingidingdi. Rehap haing daxangama wa mana titia baguba, ne libu xai mana Isrel luwadi ba, saing yameng dingtang numang lunia. Namua na xabia ba Urana murung sibuna mana Isreldi. Baing ina naga, bungina Isreldi dahaunggana bakbakka ba, dung Rehap te (Yosua (Josua) 2:1-21). Lipu teladi dahatum ba Rehap haingga ba yanoa wa mana Matyu 1:5 (Yesu mugangandi yadingdi).

Retsel — (Matyu 2:18). Retsel Isrel mugangadinga Yekop haining tela, xaung Yosep Benyamin tang bauding. Yekop murung sibuna mana haingga li (Unggutinga (Stat) 29–35).

Rom — Rom long sabanga tela wa numanuma Itali. Bungina Yesu Kristo, Romdi didali bakbak xumana, binabu duwa titi xumana moxodingdi. Duwa etua mana Yudadi haringina, binabu Yudadi atiding disala manadi, xaung dibo ba disukadi mala sangua titidinga. Romdi yanamiding sabanga duxu ba Sisa.

Sadyusi — Yuda teladi dahau hatumingadinga ba disu maringina mana hanaunaunga longgalo, saing disok bakbak tela duxu ba Sadyusidi. Hatumingadinga taininau mana Parisidi, ning dahata ding mana hatuminga mana lipu matiandi. Sadyusidi dahatum haringina ba bungina lipu tela mati, bing bagula mesa muli te (Matyu 22:23; Aposel 23:6-8). Ne hatuminga li languangam (1 Korin 15:20-21; 1 Tesalonaika 4:13-14).

Sainai — (Galesia 4:21-31). Bimbia Sainai bimbi tela wa long xoliania. Waleu sibuna Urana baxanga haruanganoa na Moses mana bimbia li (Xapdi Muli (Kisim Bek) 19–20).

Salak Yabana *[Mang Xuana: kalabus]* — Salak yabana bing *kalabus*.

Samaria — Samaria titi tela wa Yudadi titiding rubinia. Waleu sibuna Samariadi mugangadingdi Yudadi, ne diyau Yuda Teguamdi, binabu disok bila bakbak tela. Yudadi hauxading sibuna mana Samariadi (Luk 10:25-37; Yon 4:4-42).

Samson — (Hibru 11:32). Waleu sibuna Samson Isreldi yanamiding tela. Urana libu Samson sok lipu haringing sibuna. Naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (Toxondi (Hetman) 14–16).

Samwel — (Aposel 3:24, 13:20; Hibru 11:32). Samwel Urana lipuxing suxunguxunguam sabanga tela. Ina naga mogu Debit ba wa xaitamoxi mana Isreldi. Naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (1-2 Samwel (Samuel)).

Sara — (Rom 4:19, 9:9). Sara Isreldi mugangadinga Ebraham haininoa. Wa xuhi, saing xanronggi sibuna, ning Urana su mana haruanganoa hau ba, binabu Sara hayau Ebraham tang garadinga (Unggutinga (Stat) 15–23). Ubagu **Ebraham**.

Satan — Satan xaungadi yanamidinga. Waleu sibuna Urana uleginam tela, ne xukxugia Urana, binabu Urana suka mari titia (Luk 10:18; Hatanga Masok 12:7-9). Bungingbunginalo langlangua lipudi saing xaidi mala bu dilibu kubolu diandi. Bungingbunginalo su haruanga na lipu hatuminga haringinamdi mana kubolu diang xangxana dilibudi, bu diyunga hatumingading haringindi. Yesu dali Satan, saing mana xaidap subinganoa bagula hanggalangia masup (Hatanga Masok 20).

Sayon — (Matyu 21:5; Yon 12:15; Rom 9:33, 11:26; 1 Pita 2:6; Olaidi (Buk Song)). Sayon xaxagang tela Yerusalem wa mana. Urana Numanoa wa etua mana xaxagana li, binabu bunging teladi duxu long sabangga Yerusalem ba "Sayon". Baing bunging teladi daharua saha mana Sayon bila long xaiya (Hibru 12:22; Hatanga Masok 14:1).

Sipsip — Sipsip asaxa tela Yuda teladi duwasa manadi. Sipsipdi duwa ganangia te, lipuxiding wasangamdi daxapdi mala xaxagania bu duwa daxang tatubang. Haringingading te, binabu lipuxiding wasangamdi oxatadinga bing duwasa xai manadi. Nabu tegu, bing koma abungindi bagula dima daxangdi. Sipsipdi dilungu lipuxiding wasangamdi haruangadinga. Nabu wagi manadi, bing bagula dima sap disu mana. Yudadi dung sipsipdi dahananiadi mala rangua Urana mana namua dilibu kubolu diandi, ne sipsip sibindi sanga ba unia kubolu diandi te. Binabu Yesu Kristo hanania ing sibuna bu unia kubolura diandi bungingbunginalo (Hibru 9:28), saing mana namua li Yon uxu Yesu ba "Urana Sipsibing Tutubina".

Sisa — (Matyu 22:21). Sisa bing yaya Romdi disina na yanamiding mugamugangama. Bungina Yesu, Romdi didali bakbak xumana. Sisa bing xaitamoxi mana ding longgalo. Rom xaitamoxi longgalo duxu ba Sisa.

Sodam — (Matyu 10:15, 11:23-24; Luk 17:29; Hatanga Masok 11:8). Waleu sibuna Ebraham kixinginoa Lot wa long sabangga Sodam. Sodamdi

xaung Gomoradi dilibu kubolu diang xumang sibuna, binabu Urana sina yaba mari manadi ba hanggalangiadi (Unggutinga (Stat) 13:13, 18:20–19:24).

Solomon — (Matyu 1:6-7, 6:29, 12:42; Luk 11:31, 12:27; Aposel 7:47). Solomon Isreldi mugangadinga xaitamoxi Debit garanoa. Xap tibuna yabanoa bungina mati. Urana hau haruangua ba sina Solomon baraxing baraxinta xusunga mana. Solomon xusunga mana hatuminga maxaya saing Urana nai mana, saing sina xalaxala xumana na xauna. Solomon tongtongia Urana Numanoa.

Taunga Sabungam Sabangadi — Yudadi dimogu xaidap teladi ba duwa xaidap sabungam sabangadi. Mana xaidapkadi ba diti Urana yanoa, xaung dahatumia axamang xaidi libu manadi. Adi bagudi li bing Yuda xaidap sabungam sabanga teladi:

1. **Dahatumia Muli Xaidapka Daxaxa Urana Numanoa** — (Yon 10:22). Mana xaidapka ba Yudadi dahatumia waleu sibuna bungina lipu tela yanoa Yudas Makabea hamaringia Urana Numanoa. Muga Yudadi bixuadingdi dahanggalangia Urana Numanoa, saing lipua ba unia musunoa bu Yudadi disabu muli maluxu mana. Xaidapka ba yan tela bing "Taunga Lulianamdi". Bunging tela mana xaidapka li Yesu ting haruanga mana sangganoa saing harua ba, "Ngawa luliang titiam."
2. **Taunga Dalingama** *[Mang Xuana: Bikpela De Bilong Tingim De God I Larim Ol Israel I Stap Gut, Pasova]* — (Matyu 26:2,5,17-19). Alali Yudadi xaidabiding sabungam sabanga sibuna. Mana xaidapka ba Yudadi dahatumia bungina digiti mala sangua bixuadingdi rimadingia Isip. Mana bungina baguba Urana soxi uleginama ba ung Isip matuau longgalo. Ne bala Yudadi ba dung sipsipdi, saing disami sibidingdi mana numading xaluxing rubindi, bu uleginama bagu. Nabu uleginama bagu sipsip sibindi xaluya, bing bagula "dali" numa ba, saing bagula ung gara matuaua mati te (Xapdi Muli (Kisim Bek) 12). Mana namua ba, mana Taunga Dalingam Yudadi dung sipsip tela daxang. Baing kira lipu hatuminga haringinamdi taharua ba Yesu Kristo bing Taunga Dalingama Sipsibing Tutubina, namua na lipu gaxarea hatum haringina mana, Urana ating salianoa bagula xap te.
3. **Taunga Mana Salanga Salalangang Teguama** *[Mang Xuana: Ol Bikpela De Bilong Bret I No Gat Yis]* — (Matyu 26:17; Luk 22:1). Waleu sibuna, bungina Isreldi digiti mala sangua bixuadingdi rimadinga Isip, ganangan te sanga mana diragu salangadinga salalanga. Mana namua ba, Yudadi daxang salanga salalangang teguama, xola mana yis, mana xaidap sabungam sabangga ba. Xaidapka ba sok mana bungina Taunga Dalingama (Xapdi Muli (Kisim Bek) 12:14-20).
4. **Taunga Xahiamdi** *[Mang Xuana: Ol Bikpela De Bilong I Stap Long Haus Win]* — (Yon 7:2-52). Mana xaidapka ba Yudadi diyaha, namua na wainiding xaung olibiding xaindi dimoya. Ditongtongia xahidi ba duwa manadi xaidap 7, saing dahatumia bungina mugangadingdi duwa bila ba waleu sibuna rangua Moses long xoliania niani 40 (Lipu Hananiangam Oxatana (Wok Pris) 23:33-36; Hanaunaunga (Lo) 16:13-15).
5. **Pentikos** — (Aposel 2:1, 20:16; 1 Korin 16:8). Xaidap sabungam sabangga li sabanga sibung tela mana Yudadi. Yaya Pentikos namuxinoa bing 50. Bungina Taunga Dalingama sup, xaidap 50 disup, baing Pentikos sok. Mana xaidapka ba Yudadi diyaha, namua na

digugunia witidingdi. Baing dahatumia waleu bungina Urana hatanga hanaunaunganoa masok nadi Bimbia Sainai. Ne hatata tahatumia bungina Urana Aningonoa ri ma mana lipu hatuminga haringinamdi (Aposel 2:1-4).

Tek Sabuxana *[Mang Xuana: Retsi]* — Lang gamolingana li wa lia mana Isipdi titidinga xaung Isreldi titidinga. Waleu sibuna, bungina Isreldi diyunga Isip disok mala, Moses xapdi mala saing dahaxa titi mamasania maluxu mana lang gamolingana li. Dikisi masup, baing lang gamolinganoa kau Isip lipu haungingam longgalo duxudi mala, saing dingara dimati (Xapdi Muli (Kisim Bek) 14).

Toxoratamona *[Mang Xuana: Bikpela]* — Waleu sibuna bungina Urana owa masok mana Moses, uxu ing sibung yanoa ba "Yawe". Mana Hibru xuana, yang namuxinoa bing "Ngawa". Yudadi duwa hawa mana Urana, binabu dahatum ba yanoa maringing sibuna, sanga mana duxu te (Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:13-15, 20:7). Binabu duxu ba Toxoratamona bila yanoa. Bunging teladi Yesu uxu ing sibung yanoa ba "Ngawa", saing alaba hatanga rangrang ba wa hasusu mana Urana (Luk 22:70; Yon 8:58, 18:5).

Ulek Xaiyua *[Mang Xuana: gutnius]* — Yesu soxi lipuxindi dinaxu mana mala ba dibaxanga ulek xaiyua na lipu longgalo (Mak 16:15). Ulek xaiyua bing: Urana soxi Garanoa Yesu Kristo mari titia, saing mati ba sisia kubolura diandi sangua kira. Binabu Urana bagula hanggalangia kira manadi te. Baing ina naga, lipu gaxarea xugia hatuminganoa saing hatum haringina mana Yesu, bing bagula xap walinga subingang teguama (Yon 3:16).

Urana Aningonoa *[Mang Xuana: Holi Spirit]* — Wa maluxu'm lipu hatuminga haringinam taining tainina. Oxatanoa bing hauli kira ba tahatum haringina mana haruanga maxunama (Yon 16:13), sabu na Urana makira (Rom 8:26), hatanga Urana murunganoa nakira (Aposel 13:2, 16:6-7), xaung sina haringinga nakira ba tabaxanga Urana Xuana xaung tahauli riara hatuminga haringinamdi (1 Korin 2:4-5,12,14). Urana Aningonoa iti hatumingaradi ba talibu kubolu xaidi (Galesia 5:22-23).

Urana Atin Dimoti *[Mang Xuana: marimari]* — Kira longgalo talibu kubolu diang xumana, binabu axamang xai tela wa maluxu makira te ba Urana libu axamang xai tela makira. Ne murung sibuna makira, binabu libu kubolu xai sibuna ba xap kira muli sangua labianoa (Taitas 3:4-5). Baing xaidap taining tainina libu kubolu xai xumana nakira lipu kubolu dianamdi. Taharua bila li mana Urana kubolung xaiyua: "Atin dimoti makira".

Urana Lipuxing Mogunganama *[Mang Xuana: Man God I Makim]* — Ubagu **Kristo**.

Urana Lipuxing Suxunguxunguama *[Mang Xuana: profet]* — Waleu sibuna Urana mogu lipu teladi ba daxap suxungunoa saing dibaxanga. Duxu lipuadi ba Urana lipuxing suxunguxunguamdi. Urana hatanga haruangua nadi mana axamandi bagula disok kimuya, saing soxidi ba duxugia lipudi dima rangua muli. Lipuxing suxunguxunguam teladi yadingdi bing: Samwel, Aisaya, Yeremaya xaung Esekiel. Urana lipuxing suxunguxunguam haruangading xumana wa Urana Xuang Mugangia.

Urana Numanoa *[Mang Xuana: tempel]* — Isreldi ditongtongia numa sabanga tela maluxu'm long sabangga Yerusalem—Urana Numana naga. Disabu Urana Numang lunia, saing dila mana bungina xaidap sabanga sabungamdi disok. Lipu hananiangamdi dituxu oxatadinga maluxu'm numa ba. Lia mana numa ba numa lung tela wa duxu ba Urana

Yabang Maringing Sibuna. Niani taining tainina lipu hananiangam mugamugangama ila luxu mana numa luna ba bunging taininau, bu hanania mala rangua Urana mana Isreldi kuboluding diang longgalo. Imang sabanga mutungan tela soxauti longga ba, saing bungina Yesu mati, Urana sing saha etua laing sok sihinia (Matyu 27:51; Mak 15:38; Luk 23:45). Kubolua ba hatanga rangrang ba Yesu xaxa xalua bu kira lipu hatuminga haringinam longgalo taluxu tali Urana maxania. Baing hatata kira lipu hatuminga haringinamdi tawa bila Urana Numanoa, namua na Aningonoa wa maluxu makira (1 Korin 3:16-17).

Urana Uleginama *[Mang Xuana: ensel]* — Urana uleginamdi bing aningoningodi duwa long xaiya rangua. Tabagudi bunging xumana buk te, ne sanga ba dowa masok mana lipudi. Urana soxi uleginamdi ma ba dituxu oxatanoa. Oxatading sabanga bing duwasa mana Urana lipuxindi (Aposel 12:6-11, 27:23; Hibru 1:14). Bunging teladi Urana soxidi ma ba dahatanga haruanganoa masok na lipudi (Matyu 2:13; Luk 1:26, 2:9). Urana uleginamdi yanamidinga bing Maikel (Yut 9), saing Urana uleginam sabanga tela bing Gebirel (Luk 1:19,26).

Urana Yonggaxinoa *[Mang Xuana: kingdom bilong God]* — Lipu gaxarea duwa maluxu'm yongga tela bing yongga ba moxonoa wasa manadi xai xaung haulidi.

Wain Xana — (Yon 15; Matyu 21:33-43). Wain xana aningona dau, xai sibuna mana lipudi daxang. Daxap marandi diruhauti kidingia bori sabangia bu ditongtongia wain. Yudadi dimogu titia ba duxuma wain xana, saing duxumadi maxixingia.

Walinga Subingang Teguama *[Mang Xuana: laip i stap oltaim oltaim]* — Alali Yesu haruanganoa hau ba: Lipu gaxarea hatum haringina mana xap walinga subingang teguama (Matyu 25:46; Luk 10:25-28; Yon 3:14-16,36, 5:24,39-40, 6:40,47, 11:25-26). Ne walinga subingang teguama ba axamang kimuama ing ganina te, taxap walinga ba xauna hatata tawa titia li (Yon 10:10,28, 17:1-3, 20:31), binabu sanga ba tayamu kubolu hatuminga mugangadi, saing tasu mana Urana haruanganoa (2 Korin 5:17; Epasas 4:22-24).

Wit — (Matyu 12:1; Yon 12:24). Wit anginga tela lipu titi telam xumana daxang. Sok bila resi, binabu bunging teladi diyukidi rimadingia saing daxang marandi. Bunging teladi daxaningxaning xaung yis, axamana libu salanga salalanga ba, saing ditau salanga bila ba.

Xai Balingama *[Mang Xuana: diwai kros]* — (Yon 19:17; Aposel 2:23). Romdi kuboludinga bing nabu lipu tela libu kubolu diang sibuna, bing bagula dung mati xai balingamia. Dingelia la ba salak sabangia laing dimati, saing matia na bila bing memeya sabanga. Matia na bila ba salaginoa Olaidi (Buk Song) 22 hatanga masok.

Xaidap Yaguangama *[Mang Xuana: de Sabat]* — Mugamugau sibuna, bungina Urana tongtongia axamandi, Xuang Mugangua harua ba waxata laing xaidap 6 disup, baing mana xaidap 7 waxata te (Unggutinga (Stat) 2:1-3). Baing kimuya tabina Isreldi ba dituxu oxatadinga mana daxanga taininau, xaung diyagua mana xaidap tela Sande taining tainina. Ne Yudadi yanamidingdi disigi hanaunaunga kaxukang xumana rangua Urana hanaunaungana li, binabu makasa sibuna mana Yudadi disu manadi. Bunging teladi Yesu libu axamang haringindi mana Xaidap Yaguangama, saing Parisidi dahatum ba dali hanaunaungadingdi. Ning tegu (Luk 6:1-11, 13:10-17, 14:1-5).

Xaitamoxi *[Mang Xuana: king]* — Wa etua mana yonggaxinoa. Teladi daxai ne teladi didoa. Ne Yesu xaitamoxi xai sibuna wasa makira, wa etua makira.

Xap Langa *[Mang Xuana: baptais]* — Lipu Suguangama Yon sugua lipu xumana mana Langga Yodan. Baladi ba duxugia hatumingadingdi to, tauna daxap langa lipudi maxadingia ba hatanga sabasabia ba duxugia hatumingadingdi.

Xaunga *[Mang Xuana: spirit nogut]* — (Matyu 17:14-18; Mak 5:1-20; Luk 4:33-36; 1 Timoti 4:1). Xaungadi bing Satan bakbagindi. Duwa bixua mana lipudi duwa titia, saing dituxu murak manadi bu diyamu Urana, disu mana Satan. Bunging teladi xaunga bagula haing mana lipu tela bu libu kubolu diandi. Baing bunging teladi xaunga tela bagula wa etua mana lipu tela, bu lipua ba wa diang sibuna. Tahatum haringina ba Urana haringinganoa sabanga sibuna mana xaungadi haringingadinga (1 Yon 4:4).

Xaungadi Yanamidinga *[Inglis Xuana: devil]* — Ubagu **Satan**.

Xugia Hatumingua *[Mang Xuana: tanim bel]* — Alali daxanga taininau ing ganina tasok sigixinga Urana maxania. Nabu lipu tela bagu xabia ina lipu kubolu dianama, saing bo ba yunga hatuminga muganga saing su mana Urana haruanganoa, nabu hatum haringina ba Toxoratamona Yesu Kristo mati bu unia kubolung diandi, saing xusunga Urana ba sina walinga hauna na, bing lipua ba xugia hatuminganoa sibuna (Aposel 3:19, 20:21, 26:20).

Xuxu Sangga *[Mang Xuana: katim skin]* — (Rom 2:25; 1 Korin 7:19; Galesia 5:2). Yudadi duxuxu garading lup sanggadingdi. Bungina xaidabidingdi 8, duxuxudi ba dahatanga ba ding Yudadi. Urana bala Ebraham ba libu bila ba (Unggutinga (Stat) 17:9-14). Bungina aposeldi dibaxanga ulek xaiyua na lipudi, Yuda teladi dibo ba Yuda Teguamdi daxap sangga xuxungam muga, bing sanga ba disok lipu hatuminga haringinam sibundi. Ne Pol bilidi mana hatuminga baguba. Baladi ba nabu lipu tela bo ba Urana xap muli, daxanga taininau ing ganina: Bing hatum haringina mana Yesu Kristo. Kubolua sangga xuxungam sanga ba hauli lipudi te.

Yekop — Yekop Isreldi mugangadinga Aisak garang tela, yan tela Isrel. Ubagu **Ebraham**.

Yeremaya — Yeremaya Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Waleu sibuna, muga mana Urana Lipuxing Mogunganama sok teguyu, Yeremaya hatanga haruanga xumana masok mana axadi bagula disok bungina Yesu.

Yesu — Yesu Urana Garanoa yanoa. Mana Hibru xuana yaya li namuxinoa bing "Lipu Xabinga Muliama" (Matyu 1:21). Yan teladi bing: Yesu Kristo, Lipua Ma Rangua Urana, Urana Garanoa, Debit Garanoa, Imanyuel (Matyu 1:23), Luliang Titiam (Yon 9:5), Lipu Sipsip Wasanganam Xaiyua (Yon 10:14), Mesanga Muli Xaung Walingua (Yon 11:25), Haruanga (Yon 1:1; Hatanga Masok 19:13), Urana Sipsibing Tutubina (Yon 1:29), Layon Mana Bakbakka Yuda (Hatanga Masok 5:5), Xaitamoxi mana Xaitamoxi Longgalo xaung Toxoratamona mana Toxoratamona Longgalo (Hatanga Masok 19:16).

Yis — (Matyu 13:33, 16:6,12; 1 Korin 5:6-8; Galesia 5:9). Nabu tabo ba tatau salanga, bing taxaning yis xauna bu salalanga. Yis hataing kaxukana sanga ba libu salanga xumana salalanga. Bila balau, lipu taininau kubolung dianoa sanga ba hanggalangia lipu xumana hatumingading haringindi.

Yona — (Matyu 12:39-41, 16:4; Luk 11:29-32). Yona Urana lipuxing suxunguxunguam tela. Urana soxi Yona mala mana long sabangga Ninibe

bu baxanga haruanganoa nadi. Ne hauxana, binabu haing wagia. Bo ba giti mala mana titi tela. Ne Urana libu yang haringina sok tegia bu ruba dahaung. Lipu wagamdi daxabia ba Urana atin disala mana Yona, binabu diting mari tegia, saing song sabanga tela ma ngaru. Yona wa song gamonia xaidap luwa hiliana, baing songa xua ruba singia. Baing ina naga, Yona su mana Urana haruanganoa, saing ila baxanga long sabangga Ninibe.

Yosep — Xailongga li lipu 7 duwa yadingdi Yosep:

1. Isreldi mugangadinga Yekop garang 12, saing bakbagidingdi disok Urana bakbaginoa. Yekop garang tela yanoa duxu ba Yosep, saing naxuyanganoa wa mana Unggutinga (Stat) 37–38 (Yon 4:5; Aposel 7:9-14; Hibru 11:21-22; Hatanga Masok 7:8; Olaidi (Buk Song) 105:16-22).
2. Yesu bauna Maria ayuanoa yanoa Yosep (Matyu 1:18-25; Luk 2).
3. Yesu kixinging tela yanoa Yosep (Matyu 13:55; Mak 6:3).
4. Aposel Yems kixinginoa yanoa Yosep (Matyu 27:56; Mak 15:40,47).
5. Yosep Erimiteama Yudadi yanamiding tela. Lipu xai, naxu mana Yesu Kristo. Ina naga unia Yesu sangganoa mari mana xai balingama, saing ta maluxu ing sibung guhania gobagobia (Matyu 27:57-60; Mak 15:42-46; Luk 23:50-53; Yon 19:38-42).
6. Yosep, duxu ba Barsabas (yan tela Yastas), lipu tela naxu mana Yesu. Bungina lipu hatuminga haringinamdi dibo ba dimogu lipu tela ba xap Aposel Yudas yabanoa, dita Yosep xaung Matias. Ne Urana mogu Matias (Aposel 1:23).
7. Lipu hatuminga haringinam tela sina titing hataina, saing xap giminaginoa ma rangua aposeldi. Yanoa Yosep, saing aposeldi duxu ba Banabas (Aposel 4:36-37).

Yosua — (Aposel 7:45; Hibru 4:8). Yosua lipua xap Moses yabanoa saing muga mana Isreldi, xapdi mala sangua long xoliana mala maluxu mana titia Urana hau haruangua ba sina na Ebraham bakbagindi. Muga manadi laing didali bixuandi, saing hata titia mana bakbakka 11 (Libai bakbaginoa daxap titi tela te). Yosua lipu xai su mana Urana. Naxuyanganoa wa Urana Xuang Mugangia (Yosua (Josua)).

Yuda — Ebraham bakbaging longgalo duxu ba "Yudadi". Yuda Yekop garang tela, saing Yuda bakbagindi duwa bakbakka 12 tela. Yesu Yuda bakbaging tela. Titidinga titia Yudia, xaung long sabangga Yerusalem wa mana titia ba. Ning kimuya daxap yaya "Yuda" saing dimogu mana bakbak 12 longgalo. Bakbakka baguli bakbakka Urana mogudi, saing yading tela bing "Isreldi".

Yuda Teguamdi *[Mang Xuana: ol arapela lain]* — Lipu gaxarea Yuda tela te, Yudadi duxu lipua ba Yuda Teguam tela. Binabu Yudadi dibagu kira longgalo bila Yuda Teguamdi. Dahasua namua na waleu sibuna Urana mogudi ba ing sibung lipuxindi. Binabu hauxading sibuna mana bakbak teladi. Ne Yesu ma bu unia kubolu bixuama ba bu Yudadi digabu kira Yuda Teguamdi tasok Urana bakbaging taininau (Luk 2:32; Rom 1:15, 3:29; Epasas 3:6).

Yudadi Sabungading Numanoa *[Mang Xuana: haus lotu]* — Yuda sabunga numandi duwa hataing hataina maluxu'm Isrel. Mana numadi ba disabu mana Urana, dititi Xuanoa, ditubatuba mana hanaunaungua. Dilibu axamang teladi xauna, bila gugunianga numanoa.

Haruanga Sabangadi Mana Urana Xuanoa

Urana bila li

Urana Tibura bila li

Mak 10:27, 12:29-30; Luk 1:37, 6:35-36; Yon 4:23-24; Aposel 14:14-17, 17:22-31; Rom 1:18-23, 11:33-36; 1 Korin 8:4-6; 2 Korin 1:3; 1 Timoti 1:17, 6:15-16; Hibru 4:13, 10:30-31; Yems 1:17; 1 Pita 1:14-17; 1 Yon 1:5, 4:7-12, 4:16; Yut 24-25; Hatanga Masok 4:8-11, 15:3-4.

Urana Garanoa, Yesu Kristo, bila li

- Yesu Kristo Urana Garanoa
  Matyu 11:27-30, 16:13-17; Luk 1:35; Yon 1:1-18, 5:19-29, 6:35-40, 8:58, 11:25-27, 14:5-11, 17:1-5, 20:26-31; Aposel 3:13-16, 4:10-12; Rom 1:3-4; 1 Korin 3:11; 2 Korin 4:4-6, 5:21; Galesia 4:4-5; Pilipai 2:5-11; Kolosi 1:15-20, 2:9-10; Hibru 1:1-14, 7:26-28; 1 Yon 2:1-2, 5:20; Hatanga Masok 1:12-18, 19:11-16.
- Sok lipu saing haing tela hayau
  Yon 1:14; Luk 1:26-38; Matyu 1:18-25; Luk 2:1-20; Matyu 2:1-23; Galesia 4:4-5; Pilipai 2:6-7; Hibru 2:14-18.
- Tubatuba lipudi saing hamaringia lipu busingamdi
  Matyu 4:23-25, 7:28-29, 9:35-36, 11:1-6; Luk 4:14-44; Aposel 10:36-38, Yon 20:30-31.
- Libu axamang haringing xumana
  Matyu 8:1-4, 8:5-13, 8:14-15, 8:23-27, 8:28-33, 9:1-7, 9:18-26, 9:27-31, 9:32-33, 12:9-14, 12:22, 14:15-21, 14:22-32, 15:22-28, 15:32-38, 17:14-18, 20:29-34, 21:18-22; Mak 1:21-28, 7:32-37, 8:22-25; Luk 5:4-8, 7:11-15, 13:10-13, 14:1-4, 17:12-14, 22:50-51; Yon 2:1-11, 4:46-54, 5:5-9, 9:1-7, 11:11-44, 21:4-6; Aposel 2:22.
- Yuda yanamindi dituxu saing daharua ba bing mati
  Matyu 26:47-68, 27:1-2, 27:11-31; Mak 14:43-65, 15:1-20; Luk 22:47-53, 22:63-71, 23:1-25; Yon 18:1-14, 18:19-24, 18:28–19:16.
- Digoxi xai balingamia
  Matyu 27:32-56; Mak 15:21-41; Luk 23:26-49; Yon 19:17-37.
- Dikimang
  Matyu 27:57-66; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Yon 19:38-42.
- Mesa muli saing lipu teladi dibagu
  Matyu 28:1-20; Mak 16:1-8; Luk 24:1-49; Yon 20:1–21:14; Aposel 1:3-8, 2:24-32, 3:15, 4:10, 4:33, 10:39-43, 13:29-39, 17:2-3, 17:30-31; Rom 1:4, 4:24-25; 1 Korin 15:3-8, 15:12-21; Hatanga Masok 1:18.
- Goxoya mala long xaiya
  Luk 24:50-51; Aposel 1:9-11, 2:32-36, 5:30-31; Rom 8:34; Epasas 1:20-23; Pilipai 2:9-11; Hibru 1:3-11, 2:9, 4:14-16, 7:25-26, 10:12-14; 1 Pita 3:22.

Urana Aningonoa bila li

Matyu 28:19; Mak 1:9-11, 3:28-30; Luk 1:35, 3:16, 4:1, 11:13, 12:12 Yon 1:32-34, 3:5-8, 7:37-39, 14:15-17, 14:26, 15:26, 16:7-15, 20:19-23; Aposel 1:4-5, 1:8, 2:1-18, 2:38-39, 4:31, 5:3-5, 8:14-17, 10:44-48, 13:2-4, 15:28, 16:7-10, 19:1-7; Rom 5:5, 7:6, 8:9-16, 8:26-27; 1 Korin 2:4, 2:9-16, 3:16, 6:11, 6:19, 12:1-13; 2 Korin 1:21-22, 5:5, 13:14; Galesia 3:2-5, 4:6, 5:16-18, 5:22-25; Epasas 1:13-14, 1:17, 3:16, 4:3-4, 4:30, 5:18-20, 6:17-18; 1 Tesalonaika 1:5-6, 5:19; 2 Tesalonaika 2:13; Taitas 3:5-6; Hibru 2:4, 9:14; 1 Pita 1:2, 1:11; 2 Pita 1:20-21; 1 Yon 2:20, 3:24, 4:13, 5:6-8.

Urana tongtongia axamang longgalo

Matyu 19:4; Yon 1:3; Aposel 14:15, 17:24-26; 1 Korin 8:6; Kolosi 1:15-16; Hibru 1:2, 11:3; Hatanga Masok 4:11.

Urana wasa mana axamang longgalo

Matyu 6:25-34, 10:29-31; Aposel 14:15-17; Rom 8:28, 11:36; Kolosi 1:17; Hibru 1:3; Yems 4:13-16.

Lipudi bila li

Lipu longgalo dilibu kubolu diandi

Yon 8:7-9; Rom 3:9-20, 3:23, 5:12; Galesia 3:22; 1 Yon 1:8-10.

Bungina lipudi dilibu kubolu diandi, ding bila li

Rom 1:18-32, 8:5-8; Galesia 5:19-21; Epasas 2:1-3, 5:3-5; Kolosi 3:5-10; Yems 4:17; 1 Pita 4:3; 1 Yon 3:4-5.

Lipudi dihixiya ba Urana xapdi muli nam daxap salaga

Matyu 10:28, 13:41-42; Yon 3:18-20, 3:36; Aposel 17:30-31; Rom 1:18-19, 6:23; Galesia 6:7-8; Kolosi 3:5-6; 2 Tesalonaika 1:7-9; Hibru 9:27, 10:26-31; 1 Pita 1:17, 4:3-5; Yut 7; Hatanga Masok 20:11-15.

Urana xap lipudi muli bila li

Murung sibuna mana lipu longgalo, saing bo ba xapdi muli

Yon 3:16; Rom 5:8; 1 Timoti 2:3-6; 2 Pita 3:9; 1 Yon 4:9-10.

Yesu Kristo mati bu xap kira muli

Mak 10:45; Yon 3:16; Rom 4:25, 5:8; 1 Korin 15:3-4; 2 Korin 5:19-21; Galesia 3:13; 1 Timoti 2:5-6; Hibru 2:9, 9:28; 1 Pita 1:18-20, 2:24-25, 3:18; 1 Yon 2:2; Hatanga Masok 5:8-10.

Yesu sibinoa damia kubolura diandi, binabu tawa haruangia te

Matyu 26:26-29; Rom 3:25, 5:9-10; Epasas 1:7; Hibru 9:11-14; 1 Yon 1:6-7; Hatanga Masok 7:14-17.

Urana yunga kubolura diandi

Aposel 5:31, 10:43, 26:18; Epasas 1:7, 4:32; Kolosi 1:13-14, 2:13-14; Hibru 10:17-18; 1 Yon 1:8-10.

Urana libu kira tamaring maxania

Aposel 13:38-39; Rom 1:16-17, 3:21-26, 5:1, 5:18-19; Galesia 2:16, 3:6-9; Taitas 3:7.

Urana sina walinga hauna nakira

Yon 3:1-16, 5:19-29, 10:10, 11:25-26, 14:6, 17:2-3, 20:31; Rom 5:21, 6:5-14, 8:10-17; 2 Korin 5:17; Galesia 2:20; Epasas 2:1-6; Kolosi 2:13, 3:1-4; 2 Timoti 1:10; Taitas 3:4-7; 1 Pita 1:23; 1 Yon 5:11-13.

Urana libu kira tasok garandi

Yon 1:12-13; Rom 8:14-17; Galesia 4:6-7; Hibru 12:5-11; 1 Yon 3:1-3.

Urana bo ba xap kira muli, binabu taria baru?

Tausinga kubolura diandi, saing talibudi muli te

Matyu 4:17; Mak 6:12; Luk 13:1-5, 15:1-31, 24:45-47; Aposel 2:37-40, 3:19-20, 17:29-31, 20:21, 26:19-20; 2 Korin 7:8-11; 2 Pita 3:9; Hatanga Masok 9:20-21.

Tahatum haringina mana Yesu bu xap kira muli

Yon 1:12, 3:15-18, 3:36, 6:47, 14:6, 20:31; Aposel 4:12, 16:30-31; Rom 3:20-22, 10:9-10; Galesia 2:16; Epasas 2:8-9.

Tatiti Urana Xuanoa bu taxabia mana Urana

Matyu 4:1-4, 5:17-20, 22:29; Yon 8:31-32, 20:31; Aposel 20:32; Rom 15:4, 16:26; Kolosi 3:16; 1 Tesalonaika 2:13; 1 Timoti 4:13; 2 Timoti 3:14-17; Hibru 4:12; 1 Pita 1:22-25; 2 Pita 1:19-21; 2 Yon 9-10; Hatanga Masok 1:3.

Taxap langa

Matyu 28:18-20; Yon 3:22, 4:1-2; Aposel 2:37-42, 8:12, 8:36-38, 10:44-48, 16:14-15, 16:31-33, 19:1-7, 22:12-16; Rom 6:1-4; Galesia 3:26-27; Kolosi 2:12; 1 Pita 3:20-22.

Tagugunia rangua lipu hatuminga haringinam teladi

Matyu 18:19-20; Aposel 2:41-47; Rom 12:4-8; Epasas 1:22-23, 4:11-16; Kolosi 3:15-17; 1 Timoti 4:13; Hibru 10:24-25.

Tagugunia rangua lipu hatuminga haringinamdi, saing taxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinama

Matyu 26:26-30; Mak 14:22-26; Luk 22:14-20; 1 Korin 10:14-22, 11:17-34.

Tahaxa walingaria bila li

Tasu mana Urana haruanganoa, xaung Toxoratamona kiria Yesu Kristo

Yon 14:15, 14:21, 14:23-24, 15:10-17; Rom 13:8-10; 1 Pita 1:14-16; 1 Yon 2:3-8, 3:22-24; 2 Yon 5-6.

Murura sibuna mana Urana xaung lipudi

Matyu 5:43-48, 22:34-40; Mak 12:28-34; Luk 10:25-37; Yon 13:34-35, 14:21, 15:12-17; Rom 12:9-10, 13:8-10; 1 Korin 13:1-3, 16:14; Galesia 5:13-15; 1 Tesalonaika 4:9-10; 1 Pita 1:8, 4:8; 1 Yon 2:9-11, 3:11-18, 4:7-21, 5:3.

Kuboluradi bing bila Kristo kubolundi

Yon 13:34-35, 14:27; Rom 12:9-13; Galesia 5:22-26; Kolosi 3:12-17; 1 Tesalonaika 5:16-18.

Tasabu

- Tasabu baru?
  Matyu 6:5-13, 7:7-11, 18:19-20; Mak 11:24-25; Luk 11:1-13, 18:1-8, 21:36; Yon 14:13-14, 15:7, 16:23-26; Rom 8:26-27, 12:12; Epasas 2:18, 6:18; Pilipai 4:6-7; Kolosi 4:2; 1 Tesalonaika 5:17; 1 Timoti 2:1-4, 2:8, 4:4-5; Hibru 4:16, 10:19-22; Yems 1:5-8, 4:2-3, 5:13-18; 1 Pita 4:7; 1 Yon 3:21-22, 5:14-15.
- Babu mana lipudi disabu baru
  Matyu 11:25-26, 14:23, 19:13-15; Mak 1:35; Luk 5:16, 6:12, 22:32, 22:39-46; Yon 11:41-42, 17:1-26; Aposel 4:24-31, 16:25, 20:36, 21:5; Rom 1:9-10, 10:1-2, 15:30-33; 2 Korin 12:7-10; Epasas 1:15-20, 3:14-21, 6:19-20; Pilipai 1:3-5, 1:9-11; Kolosi 1:9-12, 4:3-4; 1 Tesalonaika 3:9-13; 2 Tesalonaika 1:11-12, 3:1-5; Hibru 5:7, 7:25.

Taharua xai sibuna na Urana bunging xumana

Luk 17:11-19; Yon 6:11; Rom 1:21; Epasas 5:20; Pilipai 4:4-7; Kolosi 2:7, 3:17, 4:2; 1 Tesalonaika 5:18; 1 Timoti 2:1, 4:4-5.

Tahauli teladi

Matyu 6:1-4, 7:12, 25:31-46; Luk 3:10-11, 6:38; Aposel 11:27-30; 1 Korin 10:24; 2 Korin 8:1-15, 9:1-15; Galesia 6:9-10; Pilipai 4:14-19; Hibru 10:24, 13:1-3, 13:16; Yems 1:27, 2:15-16; 1 Yon 3:16-18.

Tatatua kira

Matyu 5:3-12, 18:1-5; Luk 14:7-11, 18:9-14; Epasas 4:2; Pilipai 2:3-11; Kolosi 3:12-13; Yems 4:5-10; 1 Pita 5:5-7.

Talibu mana siang xaung xalaxaladi bila li

Matyu 6:19-21, 6:24-34; Luk 12:13-21, 12:32-34; Aposel 20:35; 1 Timoti 6:6-10, 6:17-19; Hibru 13:5-6; Yems 2:1-9, 5:1-6.

Tatuba ba tala haruangia te, nabu kira sanga

Matyu 5:25-26, 5:38-42, 18:15-17; Rom 12:14-21; 1 Korin 6:1-8.

Tawa hawa mana gabmandi

Matyu 22:15-22; Aposel 5:27-29; Rom 13:1-7; 1 Timoti 2:1-4; Taitas 3:1; 1 Pita 2:13-17.

Tasabu mana babudiu tai

Matyu 4:10; Aposel 17:22-31; 1 Korin 5:11, 6:9-11, 8:1-13, 10:1-22; 2 Korin 6:14-18; Galesia 5:19-21; 1 Tesalonaika 1:9-10; 1 Yon 5:21; Hatanga Masok 21:8, 22:15.

Tahanania asaxadiu tai

Matyu 9:13; Mak 12:33; Rom 12:1; Hibru 9:6–10:18.

Takinu rangua yaungamdiu tai, xaung talibu kubolu miaxuamau tai

Matyu 5:27-30; Yon 8:2-11; Rom 13:8-10; 1 Korin 5:9-11, 6:9-20; Galesia 5:19; Epasas 5:3; Kolosi 3:5-6; 1 Tesalonaika 4:1-8; Hibru 13:4; Yut 7.

Kakahara mana lang haringinau tai

Rom 13:13; 1 Korin 5:11, 6:9-11; Galesia 5:19-21; Epasas 5:18; 1 Timoti 3:1-3; Taitas 1:7; 1 Pita 4:3-5.

Sabungua bila li

Sabunga bakbagindi bing bila li

Matyu 16:13-20; Aposel 2:41-42; Rom 12:4-8; 1 Korin 12:12-30; Epasas 1:22-23, 2:19-22, 4:1-16; Kolosi 1:18; Hibru 10:24-25; 1 Pita 2:4-10; Hatanga Masok 19:5-10.

Sabunga yanamindi tamogudi bing lipua na bila li

Aposel 6:1-6; Aposel 14:23; 1 Timoti 3:1-13; Taitas 1:5-9.

Sabunga yanamindi walingadingdi bing bila li

Matyu 28:18-20; Luk 22:24-27; Aposel 20:17-35; 1 Tesalonaika 2:1-12; 1 Timoti 4:1-16, 2 Timoti 2:1-26, 3:10-17, 4:1-5; Taitas 2:7-8; 1 Pita 5:1-4.

Tawa hawa mana sabunga yanamindi

1 Korin 9:14; Galesia 6:6; 1 Tesalonaika 5:12-13; 1 Timoti 5:17-22; Hibru 13:7, 13:17.

Bakbakdi bing bila li

Neng mondi bing bila li

Matyu 19:4-6; 1 Korin 7:1-16; Epasas 5:21-33; Kolosi 3:18-19; Taitas 2:3-5; Hibru 13:4; 1 Pita 3:1-7.

Garadi bing bila li

Matyu 15:3-6; Luk 2:51; Epasas 6:1-3; Kolosi 3:20; 1 Timoti 5:4, 5:8; Hibru 12:7-11.

Baudingtibudingdi bing bila li

Epasas 6:4; Kolosi 3:21; 1 Timoti 3:4-5.

Tapdi bing bila li

Aposel 6:1; Rom 7:2-3; 1 Korin 7:39-40; 1 Timoti 5:3-16; Yems 1:27.

Labu tataxiti yaunguau tai

Matyu 5:31-32, 19:3-9; Luk 16:18; Rom 7:2-3; 1 Korin 7:10-16.

Mauxangandi daxap Kristo lipuxindi

Taxauxau mana mauxangandi daxap kira

Rom 8:18-25, 8:28; 2 Korin 1:4, 4:16-18; Yems 1:2-4; 1 Pita 1:6-9, 2:19-21, 5:8-10.

Taxauxau mana taxap salaga

Matyu 5:10-12; Mak 13:9-13; Luk 12:4-9; Yon 15:18-21, 16:1-4; Aposel 5:41; Rom 8:35-37, 12:12-14, 12:17-21; 1 Korin 4:11-13; 2 Korin 4:8-11, 12:10;

Pilipai 1:28-29; 2 Tesalonaika 1:4-8, 3:2-4; 2 Timoti 3:10-13; Hibru 10:32-39, 12:3-4; 1 Pita 3:13-17, 4:12-19; Hatanga Masok 2:10.

Tamaxuwa mana matiyua

Yon 6:39-40, 11:17-27, 14:1-4; Rom 8:10-11, 8:38-39, 14:7-9; 1 Korin 15:12-58; 2 Korin 5:1-10; Pilipai 1:20-24; 1 Tesalonaika 4:13-18; Hibru 2:14-15; Hatanga Masok 14:13, 21:1-4, 22:1-5.

Urana wa haxek rangua kira, saing hauli kira

Matyu 18:19-20, 28:19-20; Yon 14:16-23; Rom 8:35-39; 2 Korin 6:16-18; Epasas 3:17-19; Pilipai 4:13; Kolosi 2:6-7; 2 Tesalonaika 3:16; Hibru 13:5-6.

Satan bo ba hanggalangia kira

Matyu 13:19; Luk 4:1-13, 22:3-4; Yon 8:42-44; 2 Korin 2:10-11, 4:4, 11:13-15; Epasas 2:2; 1 Tesalonaika 2:18; 2 Tesalonaika 2:9-12; 1 Pita 5:8-9; 1 Yon 3:8-10; Hatanga Masok 12:7-12, 20:1-3, 20:10.

Urana sina haringingua nakira bu tasoxauti Satan xaung tadali mauxangandi

Matyu 4:1-11, 6:13; Luk 22:31-32; Yon 17:14-19; Rom 8:31-39, 12:12, 16:19-20; 1 Korin 10:12-13, 16:13; 2 Korin 12:7-10; Epasas 3:20-21, 6:10-18; Pilipai 4:13; 1 Tesalonaika 3:5-8; 2 Tesalonaika 3:3; 2 Timoti 1:7-8; Hibru 2:18, 4:14-16, 12:1-2; Yems 4:7; 1 Pita 1:5, 5:8-11; 1 Yon 4:4, 5:3-5; Hatanga Masok 12:7-12.

Bunging xumana Urana hamaringia lipu busingamdi

Matyu 4:23-25, 9:35, 11:2-5; Aposel 3:1-6, 8:4-8, 19:11-16, 28:8-9; 1 Korin 12:9, 12:29-30; 2 Korin 12:7-10; 1 Timoti 5:23; 2 Timoti 4:20; Yems 5:14-15.

Baraxintadi bagula disok kimu

Yesu bagula goxoya ma titia

Matyu 24:29-44; Yon 14:1-3; Aposel 1:10-11, 3:19-21; Pilipai 3:20-21; Kolosi 3:4; 1 Tesalonaika 1:9-10, 3:13, 4:13–5:11; 2 Tesalonaika 1:6-10, 2:1-4; 1 Timoti 6:13-15; 2 Timoti 4:8; Hibru 9:28; 2 Pita 3:1-18; 1 Yon 3:1-3; Hatanga Masok 1:7, 22:12-13.

Urana bagula suxuya lipu longgalo Yesu Kristo rimania

Matyu 7:21-23, 16:24-27, 25:31-46; Yon 3:18-21, 5:24-29; Aposel 17:30-31; Rom 2:1-11, 14:10-12; 1 Korin 3:10-15, 4:5; 2 Korin 5:9-10; 2 Tesalonaika 1:5-10; Hibru 9:27-28, 10:26-31; 1 Pita 1:17, 4:3-5; Hatanga Masok 20:11-15.

Adi Urana xapdi muli bagula duwa long xaiya

Luk 12:32-34; Yon 14:1-3; 2 Korin 5:1-8; Pilipai 1:23; 1 Pita 1:4-5; Hatanga Masok 4:1-11, 21:1-4, 21:22–22:5, 22:14-15.

Adi Urana xapdi muli te bagula duwa long salakkamia

Matyu 10:28, 13:41-42,47-50, 25:41; Luk 16:23-26; 2 Tesalonaika 1:9; Hatanga Masok 20:10-15, 21:8.

Haruanga Sabangadi Disu Mana Xusungangadi

Ubo ba uxabia mana Urana?

Aposel 14:14-17, 17:22-31 ◆ Rom 1:18-23, 11:33-36 ◆ 1 Korin 8:4-6 ◆ Mak 12:29-30 ◆ Yon 4:23-24 ◆ 1 Timoti 1:17, 6:15-16 ◆ Hibru 4:13, 10:30-31 ◆ Yems 1:17 ◆ 1 Pita 1:14-17 ◆ 1 Yon 1:5, 4:7-12, 4:16 ◆ 2 Korin 1:3 ◆ Yut 24-25 ◆ Hatanga Masok 4:8-11, 15:3-4.

Ubo ba uxabia mana Urana Garanoa Yesu Kristo?

Yon 1:1-18 ◆ Pilipai 2:5-11 ◆ Kolosi 1:15-20, 2:9-10 ◆ Hibru 1:1-14 ◆ Rom 1:3-4 ◆ 2 Korin 4:4-6 ◆ Luk 1:26-38 ◆ Galesia 4:4-5 ◆ Matyu 16:13-17 ◆ Yon

5:19-29, 6:35-40, 11:25-27, 14:5-11, 17:1-5, 20:26-31 ◆ Aposel 3:13-16, 4:10-12 ◆ 1 Yon 2:1-2, 5:20 ◆ Hatanga Masok 19:11-16.

Uhatum ba Urana wasa maung te?

1 Yon 4:9-10 ◆ Rom 5:8 ◆ Yon 3:16 ◆ 1 Timoti 2:3-6 ◆ 2 Pita 3:9.

Uhatum ba ulibu kubolu dian tela te?

Rom 3:10-12, 3:23-24, 5:12 ◆ Galesia 3:22 ◆ 1 Yon 1:8-10. Yon 3:18-20, 3:36 ◆ Aposel 17:30-31 ◆ Kolosi 3:5-10 ◆ Rom 6:23 ◆ Galesia 6:7-8 ◆ 2 Tesalonaika 1:7-9 ◆ 1 Pita 4:3-5 ◆ Hatanga Masok 20:11-15.

Uhatum ba Urana bagula yunga kubolum diandi te?

Aposel 5:31, 10:43, 26:18 ◆ Epasas 1:7 ◆ Kolosi 1:13-14, 2:13-14 ◆ 1 Timoti 1:15-16 ◆ Hibru 10:17-18 ◆ 1 Yon 1:8-10.

Murum mana Yesu Kristo xapkung muli?

Yon 1:12, 3:15-18, 3:36, 14:6, 20:31 ◆ Aposel 4:12, 16:30-31 ◆ Rom 3:20-22, 10:9-10 ◆ Galesia 2:16 ◆ Epasas 2:8-9.

Hatumingam luwa mana oxop walinga subingang teguama?

Yon 3:1-16, 5:19-29, 11:25-26, 14:6, 17:2-3, 20:31 ◆ Rom 8:10-17 ◆ 2 Korin 5:17 ◆ Epasas 2:1-6 ◆ Kolosi 2:13 ◆ Taitas 3:4-7 ◆ 1 Yon 5:11-13.

Ubo ba uxabia ba usabu kimbo tegu?

Matyu 6:5-13, 7:7-11, 14:23, 18:19-20 ◆ Mak 1:35, 11:24-25 ◆ Luk 5:16, 6:12, 18:1-8, 21:36 ◆ Yon 14:13-14, 15:7, 16:23-24 ◆ Rom 8:26-27, 12:12 ◆ Epasas 6:18 ◆ Pilipai 4:6-7 ◆ Kolosi 4:2 ◆ 1 Tesalonaika 5:17 ◆ 1 Timoti 2:1-4, 2:8, 4:4-5 ◆ Hibru 4:16, 10:19-22 ◆ Yems 1:5-8, 4:2-3, 5:13-18 ◆ 1 Pita 4:7 ◆ 1 Yon 3:21-22, 5:14-15.

Ubo ba uxabia mana baraxintadi daxai mana usabu mana?

Luk 11:1-4, 22:32, 22:39-45 ◆ Yon 17:1-26 ◆ Aposel 4:24-31, 16:25 ◆ Rom 1:9-10, 10:1-2, 15:30-33 ◆ 2 Korin 12:7-10 ◆ Epasas 1:15-20, 3:14-21, 6:19-20 ◆ Pilipai 1:3-5, 1:9-11 ◆ Kolosi 1:9-12, 4:3-4 ◆ 1 Tesalonaika 3:9-13 ◆ 2 Tesalonaika 1:11-12, 3:1-2 ◆ Hibru 5:7, 7:25.

Mauxangandi tubaikdi daxapkung?

Rom 8:18-25, 8:28, 8:35-37, 12:12 ◆ 2 Korin 1:3-5, 4:16-18 ◆ Yems 1:2-4 ◆ 1 Pita 1:3-9, 2:19-23, 5:8-10.

Ubusi?

Matyu 4:23-25, 9:35, 11:2-5 ◆ Aposel 3:1-6, 8:4-8, 19:11-16, 28:8-9 ◆ 1 Korin 12:9, 12:29-30 ◆ 2 Korin 12:7-10 ◆ 1 Timoti 5:23 ◆ 2 Timoti 4:20 ◆ Yems 5:14-15.

Umaxuwa mana umati?

Yon 6:39-40, 11:17-27, 14:1-4 ◆ Rom 8:38-39, 14:7-9 ◆ 1 Korin 15:12-58 ◆ 2 Korin 5:1-10 ◆ Pilipai 1:20-24 ◆ 1 Tesalonaika 4:13-18 ◆ Hibru 2:14-15 ◆ Hatanga Masok 14:13, 21:1-4, 22:1-5.

Ubo ba uxabia mana Kristo lipuxing kubolunoa?

Yon 13:34-35 ◆ Rom 12:9-13 ◆ Galesia 5:22-26 ◆ Epasas 4:25-32 ◆ Kolosi 3:12-17 ◆ 1 Tesalonaika 5:12-22 ◆ Taitas 2:11-14 ◆ Yems 3:13-18 ◆ 2 Pita 1:3-9.

Ubo ba uxabia mana kubolu baruamtadi didoa?

Rom 1:18-32 ◆ 1 Korin 6:9-11 ◆ Galesia 5:19-21 ◆ Epasas 5:3-5 ◆ Kolosi 3:5-10 ◆ Yems 4:17 ◆ 1 Pita 4:3 ◆ 1 Yon 2:15-17, 3:4-5.

Uxunumia ba sanga ba uhaxa walingamia bila Urana muruna mana te?

Yon 14:16-23 ◆ 1 Korin 10:13 ◆ Epasas 3:20-21 ◆ Pilipai 1:6, 4:13 ◆ Kolosi 1:11-12 ◆ 1 Tesalonaika 5:23-24 ◆ Hibru 13:5-6 ◆ 1 Yon 5:3-5.

Oxop salaga namua na ung Kristo lipuxinoa?

Matyu 5:10-12 ◆ Mak 13:9-13 ◆ Luk 12:4-9 ◆ Yon 15:18-21, 16:1-4 ◆ Aposel 5:41 ◆ Rom 8:35-37, 12:14, 12:17-21 ◆ 1 Korin 4:11-13 ◆ 2 Korin 4:8-12, 12:10 ◆ Pilipai 1:28-29 ◆ 2 Tesalonaika 1:4-8 ◆ 2 Timoti 3:10-13 ◆ Hibru 10:32-39, 12:3-4 ◆ 1 Pita 3:13-17, 4:12-19 ◆ Hatanga Masok 2:10.

Uhatum ba heku ugugunia rangua lipu hatuminga haringinam teladi?

Matyu 18:19-20 ◆ Aposel 2:41-47 ◆ Rom 12:4-8 ◆ Epasas 1:22-23, 4:11-16 ◆ Kolosi 3:15-17 ◆ 1 Timoti 4:13 ◆ Hibru 10:24-25.

Lipu tela libu doa maung?

Matyu 6:12-15, 18:21-35 ◆ Mak 11:25 ◆ Luk 17:3-4 ◆ Rom 12:17-21 ◆ Epasas 4:31-32 ◆ Kolosi 3:13.

Uyau?

1 Korin 7:1-16 ◆ Epasas 5:21-33 ◆ Kolosi 3:18-19 ◆ Taitas 2:3-5 ◆ Hibru 13:4 ◆ 1 Pita 3:1-7 ◆ Matyu 5:31-32, 19:3-9 ◆ Luk 16:18 ◆ Rom 7:2-3.

Tubaiga xapkung bila ubo ba ukinu rangua tela uyau mana te?

Matyu 5:27-28 ◆ Yon 8:2-11 ◆ Rom 13:8-10 ◆ 1 Korin 6:9-20 ◆ Galesia 5:19 ◆ Epasas 5:3 ◆ Kolosi 3:5-6 ◆ 1 Tesalonaika 4:1-8 ◆ Hibru 13:4 ◆ Yut 7.

Garam?

Epasas 6:1-4 ◆ Kolosi 3:20-21 ◆ 1 Timoti 3:4-5.

Baumtibumdi duwauyu?

Matyu 15:3-6 ◆ Epasas 6:1-3 ◆ Kolosi 3:20 ◆ 1 Timoti 5:4-8.

Ubagu lipu tela raxap mana haulingua?

Matyu 7:12, 25:31-46 ◆ Luk 3:10-11, 6:38 ◆ Aposel 11:27-30 ◆ 1 Korin 10:24 ◆ 2 Korin 8:1-15, 9:1-15 ◆ Galesia 6:9-10 ◆ Pilipai 4:14-19 ◆ Hibru 10:24, 13:1-3, 13:16 ◆ Yems 1:27, 2:15-16 ◆ 1 Yon 3:16-18.

Tubaiga xapkung ubo ba bila ulibu kubolu diana?

Matyu 6:13, 26:41 ◆ 1 Korin 10:13 ◆ Hibru 2:18, 4:14-16 ◆ Yems 1:12-15.

Ulibu kubolu diana?

Luk 15:11-24 ◆ Rom 6:1-23 ◆ 1 Yon 1:9–2:2 ◆ Yems 4:7-10 ◆ Hatanga Masok 3:19-20 ◆ Hibru 12:1-2.

Umaxuwa mana Satan kimbo xaungandi?

Matyu 4:1-11, 6:13 ◆ Luk 22:31-32 ◆ Yon 17:14-19 ◆ Rom 16:19-20 ◆ 1 Korin 16:13 ◆ 2 Korin 12:7-10 ◆ Epasas 3:20-21, 6:10-18 ◆ 1 Tesalonaika 3:5-8 ◆ 2 Tesalonaika 3:3 ◆ Yems 4:7-8 ◆ 1 Pita 5:8-11 ◆ 1 Yon 4:4 ◆ Hatanga Masok 12:7-12.

Atim disala mana lipu tela?

Galesia 5:22-23 ◆ Epasas 4:26 ◆ Kolosi 3:8, 3:13 ◆ Yems 1:19-20.

Uhasua maung saing uiti yama?

Matyu 5:3-12, 18:1-5 ◆ Luk 14:7-11, 18:9-14 ◆ Rom 12:16 ◆ 1 Korin 4:7 ◆ 2 Korin 10:17-18 ◆ Epasas 4:2 ◆ Kolosi 3:12-13 ◆ Yems 4:6, 4:13-16 ◆ 1 Pita 5:5-7.

Uharua diana?

Epasas 4:29, 5:4 ◆ Pilipai 4:8 ◆ Kolosi 3:8 ◆ 1 Timoti 4:12 ◆ Yems 1:26, 3:9-10.

Tubaiga xapkung bila ubo ba ulangua?

Epasas 4:25 ◆ Kolosi 3:9 ◆ 1 Pita 3:10 ◆ Yon 8:44 ◆ Hatanga Masok 21:8, 22:15.

Lipudi dibo ba kakaham lang haringinia ranguadi?

Rom 13:13 ◆ 1 Korin 5:9-11, 6:9-10 ◆ Galesia 5:19-21 ◆ Epasas 5:18 ◆ 1 Timoti 3:1-3 ◆ Taitas 1:7 ◆ 1 Pita 4:3-5.

Uhatum mana xalingimdi buk?

Matyu 6:19-21, 6:24-34 ◆ Luk 12:13-21, 12:32-34 ◆ Aposel 20:35 ◆ 1 Timoti 6:6-10, 6:17-19 ◆ Hibru 13:5-6.

Lipudi dibo ba usabu mana babudi?

Matyu 4:10 ◆ Aposel 17:22-31 ◆ 1 Korin 5:11, 6:9-11, 8:1-13, 10:1-22 ◆ 2 Korin 6:14-18 ◆ Galesia 5:19-21 ◆ 1 Tesalonaika 1:9-10 ◆ 1 Yon 5:21 ◆ Hatanga Masok 21:8, 22:15.

Ubo ba uxabia ulibu kubolu baruamtadi na yanamimdi?

Matyu 22:15-22 ◆ Rom 13:1-7 ◆ 1 Timoti 2:1-4 ◆ Taitas 3:1 ◆ Hibru 13:17 ◆ 1 Pita 2:13-17.